

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Sadettin BAŞTÜRK

TELHÎSÜ'L-BERKU'L-YEMÂNÎ / AHBÂRÜ'L-YEMÂNÎ
(TAHLİL VE METİN)

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

ERZURUM - 2010

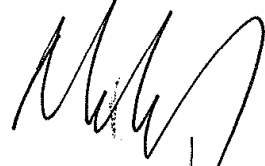
TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

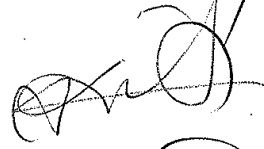
Bu çalışma, Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri:

Danışman: Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Jüri: Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

Jüri: Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

Jüri: Yard. Doç Dr. Ersin GÜLSOY

Jüri: Yard. Doç. Dr. Ümit KILIÇ

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. 21 / 05 / 2010

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET-----	V
ABSTRACT-----	VI
ÖNSÖZ -----	VIII
KISALTMALAR -----	IX
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ -----	X
GİRİŞ -----	XI

BİRİNCİ BÖLÜM

HACI ‘ÂLİ EFENDİ’NİN HAYATI ESERLERİ TARİHÇİLİĞİ

1.1. MÜELLİF HACI ‘ÂLİ EFENDİ

1.1.1. Adı -----	XIII
1.1.2. Ailesi ve Hayatı -----	XIV
1.1.3. İlmî Şahsiyeti -----	XVIII
1.1.4. Bulunduğu Görevler ve Katıldığı Seferler -----	XX

1.2. ESERLERİ

1.2.1. Tuhfetü’l-Mücâhidîn Behcetü’z-Zâkirîn -----	XXII
1.2.2. Târih-i Kamanîçe -----	XXIII
1.2.3. Tuhfetü’l-Huccâc -----	XXV
1.2.4. Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî-----	XXVII

1.3. TARİHÇİLİĞİ

1.3.1. Eserin İnşâ (Tercüme ve Genişletme) Şekli -----	XXVIII
1.3.2. Kaynakları Kullanma Metodu -----	XXXI
1.3.3. Osmanlı Hükümdarları ve Devlet Adamlarına Bakışı--	XXXIII
1.3.4. Ordu Hakkındaki Görüşleri -----	XXXVI
1.3.5. Düşmanı Değerlendirmesi -----	XXXVIII
1.3.6. Tasavvuf Ehline Dair Düşünceleri -----	XXXIX

İKİNCİ BÖLÜM

BİR KAYNAK OLARAK TELHÎSÜ’L-BERKU’L-YEMÂNÎ

2.1. TELHÎSÜ’L-BERKU’L-YEMÂNÎ

2.1.1. Eserin İsmi -----	XLI
2.1.2 Te’lif Tarihi -----	XLII

2.1.3. Te'lif Sebebi -----	XLIII
2.1.4. Nüshaları -----	XLIV
I. Murat Molla Kütüphanesi Hamidiye Böl. nr. 921 -----	XLIV
II. Millet Kütüphanesi Tarih Böl. nr. 657 -----	XLVI
III. Murat Molla Kütüphanesi Hamidiye Böl. nr. 886 ---	XLVIII
IV. Süleymaniye Kütüphanesi Reisü'l-küttâb Böl. nr. 632	XLIX
2.1.5. Nüshaların Mukayesesi -----	L
2.1.6. Kaynakları -----	LI
a. Kutbu'd-dîn Mekkî ve Eseri Berku'l-Yemânî	
Fi'l-Fethi'l-Osmânî -----	LII
b. Diğer Kaynaklar -----	LVII
2.1.7. Kaynak Değeri -----	LIX
2.1.8. Tesirleri -----	LX

2.2. DİL VE USLÛBU

2.2.1. Türkçe, Arapça, Farsça Kelime ve Tabirler -----	LXIV
2.2.2. Deyimler ve Atasözleri -----	LXV
2.2.3. Şiir, Beyit, Kıta ve Neşrler -----	LXVI
2.2.4. Ayet, Hadis ve Dualar -----	LXIX
2.2.5. Tasvirler -----	LXX
2.2.6. Teşbihler -----	LXXIII
2.2.7. Mübalağalar -----	LXXIV
2.2.8. Nasihatler -----	LXXV

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TELHÎSÜ'L-BERKU'L-YEMÂNÎ'NİN İÇERİĞİ

3.1. TELHÎSÜ'L-BERKU'L-YEMÂNÎ'YE GÖRE YEMEN

3.1.1. Yemen'in Osmanlı Tarafından Fethedilme Sebepleri --	LXXIX
3.1.2. Yemen'in İki Beylerbeyiliğe Taksimi -----	LXXX
3.1.3. Yemen Halkı -----	LXXXIV
3.1.4. Zeydiler ve Zeydiyye Mezhebi -----	LXXXV
3.1.5. Yemen Ekonomisi -----	LXXXVI
3.1.6. Yemen'de İmar İşleri -----	LXXXVIII
3.1.7. Yemen Coğrafyası -----	LXXXIX

3.1.8. Yemen’de Osmanlı İnkırâzının Sebepleri -----XC

3.2. TELHÎSÜ’L-BERKU’L-YEMÂNÎ’DE OSMANLILAR’NIN DİĞER SEFERLERİ

3.2.1. Malta Adası Gazvesi -----XCV

3.2.2. Mağrib (Kuzey Afrika) Seferi -----XCVII

3.2.3. 1578-1590 Yılları Arası Osmanlı-Safevi Mücadeleleri -XCVIII

3.2.4. Engürüs Ve Bosna Serhadlarına Düzenlenen Seferler --XCVIII

ESERİN MUHTEVASI ----- C

METİN TESİSİNDE TAKİP EDİLEN YOL -----CVII

SONUÇ -----CVIII

BİBLİYOGRAFYA -----CXI

TELHÎSÜ’L-BERKU’L-YEMÂNÎ’NİN FİHRİSTİ -----CXVII

METİN----- 1

EKLER ----- 532

ÖZGEÇMİŞ ----- 536

ÖZET

DOKTORA TEZİ

TELHÎSÜ'L-BERKU'L-YEMÂNÎ / AHBÂRÜ'L-YEMÂNÎ (TAHLİL VE METİN)

Sadettin BAŞTÜRK

Danışman: Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

2010 – SAYFA: 536 + CXXXIV

Jüri: Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

Yard. Doç. Dr. Ersin GÜLSOY

Yard. Doç. Dr. Ümit KILIÇ

Osmanlı İmparatorluğu, 1517-1635 yılları arası Yemen'e hakim olmuştur. 1517-1635 yılları arası Osmanlılar hakimiyetindeki Yemen tarihine dair arşivlerde çok sayıda vesika mevcuttur. Ancak bunlar ya resmi devlet yazışmaları, ya da kısa dönemleri ihtiva eden vekâyinamelerdir. Tarih ilmi açısından, olayları yaşayanların veya olaylara şahit olanların bilgileriyle yazılan el yazması eserler, birinci elden kaynaklar olarak kabul edilen en kıymetli eserlerdir. Çalışmanın konusu da *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî* isimiyile Hacı 'Âli Efendi tarafından 1654 tarihinde yazılmış el yazması eserdir. Bu eser, 1654 tarihi itibarıyla değerlendirildiğinde, 1517'den 1635'e kadar Yemen tarihini bir bütün olarak kapsayan ve mensur tarzda Türkçe yazılmış tek eser mahiyetindedir. *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'de, Yemen'in 1517'de Osmanlı hakimiyetine geçişi ve Osmanlı idaresinin tesisi, 1635'e kadar Yemen'deki beylerbeyiler ve dönemlerinde yaşanan hadiseler detaylı olarak anlatılmaktadır. Osmanlılara karşı Yemen'de mütemekkin Zeydîler ve onlarla beraber hareket eden Arap kabileleriyle yapılan mücadeleler kapsamlı bir şekilde bulunmaktadır. Eserde, Osmanlı idaresinin Yemen'de sıkıntıya düştüğü dönemler, Yemen'e düzenlenen seferler ve bu seferler esnasında yaşanan mücadeleler ayrıntılı olarak izah edilmektedir. Özellikle Yemen'in ikinci kez fethi olarak kabul edilen, Vezir Koca Sinan Paşa serdarlığındaki 1568-1571 arası, yaklaşık iki yıl süren Yemen Seferi, oldukça detaylı olarak yer almaktadır. İki kısımdan oluşan bu çalışmanın birinci kısmında, *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'nin müellifi Hacı 'Âli Efendi ve eserleri hakkında bilgi, müellifin tarihçiliği ve eserinin tarih ilmi, dili ve uslubu açısından tahlili bulunmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında ise, *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'nin bütün nüshalarıyla karşılaştırmalı metni yer almaktadır.

ABSTRACT**Ph. D. THESIS****THE TELHÎSU'L BERKU'L YEMÂNÎ / AHBÂRÜ'L-YEMÂNÎ****(TEXT AND ANALYSIS)****Sadettin BAŞTÜRK****Supervisor: Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI****2010 – PAGE : 536 + CXXXIV****Jury: Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI****Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ****Prof. Dr. Nimet YILDIRIM****Assist. Prof. Dr. Ersin GÜLSOY****Assist. Prof. Dr. Ümit KILIÇ**

Ottoman Empires took the control of Yemen between 1517 and 1635. There are many historical documents about Yemen which is under the control of Ottoman Empires between 1517 and 1635. But these include either officially state correspondences or chronological documents. At the aspects of history sciences; thanks to information of people experiencing events or witnessing events, written manuscript which is acknowledged as main source, is the prominent production. The topic of research is *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî* manuscript which is written by *Hacı 'Âli Efendi* in 1654. When this production is evaluated according to 1654 years, it is only written Turkish production which involves history of Yemen as a whole from 1517 until 1635. It is told that Ottoman took control of Yemen in 1517 and Ottoman established order and Ottoman governors' and their periods' events until 1635 in Yemen. There are struggles against Zeydies and Arabic tribes which rebel against sovereignty of Ottoman Empires. In the periods of weaken power of Ottoman, organized influx on Yemen and struggles at that time of influx are explained. Vizier Koca Sinan Pasha's influx is acknowledged as second conquest of Yemen between 1568 and 1571 and this influx, which continued two years, takes place detailed in the production. This production involves two parts. In the first part, there are writer of this production, information about his production and writer's expert on history, his production's history science and analysis of language and style of his production. In the second part of production *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'s all copies are included with the text comparison.

ÖNSÖZ

Üç kıtaya yayılmış topraklarıyla, altı asırdan fazla hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti'nin tarihini sıhhatli olarak yazmak tartışmasız bir gerçektir. Sıhhatli bir tarihin yazılabilmesi de bilgilerin ana kaynaklardan elde edilmesiyle mümkündür. Osmanlı tarihinin ana kaynakları ise çeşitli edebi türlerde kaleme alınmış el yazması eserler ve arşiv vesikalarıdır.

Osmanlı tarihinin ana kaynaklarından olan el yazmaları, gazavatnâme, fetihnâme, şehnâme, selimnâme, süleymannâme, sefâretnâme, surnâme ve biyografi gibi edebi türlerde vücuda getirilmiş eserlerdir. Bunların binlercesi de günümüze kadar ulaşmıştır. Çeşitli kütüphanelerde muhafaza edilen bu kaynakların büyük bir çoğunluğu hâlâ istifade edilebilir durumda değildir. Kıymeti bütün çevreler tarafından kabul edilen yazmaların, bilimsel usullerle hazırlanarak ilim aleminin istifadesine sunulması, Osmanlı Devleti'nin siyasi, ictimai ve iktisadi tarihi üzerinde kapsamlı çalışmalar yapılmasına imkan sağlayacaktır. Bu noktadan hareketle *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî* isimli el yazması eser, ilim aleminin daha fazla istifade edilebilmesi için doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

Çalışmaya konu olan eser, Sarı Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Mısır beylerbeyi olduğu dönemde, divan katibi olarak görev yapan ve 1672'de yapılan Kamanîçe seferinde Kâim-i makam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın tezkirecisi olarak görevlendirilen *Hacı 'Âli Efendi'*ye aittir. Mensur edebi türde kaleme alınmış olan bu eser, 1517-1635 yılları arası Yemen'deki Osmanlı idaresini ve 1635'de Osmanlı hakimiyetinden çıkarak Zeydîler'in idaresine girmiş olan 1650 yılına kadarki Yemen tarihini konu almaktadır. Eser, 1654'te inşa edilmiş olup, vücuda getirildiği tarihten bugüne değin, hem Osmanlı tarihi hem de Yemen tarihi hakkında çalışma yapan birçok yerli ve yabancı araştırmacı tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak birden fazla nüshası olan bu eserin gerek müellifi, gerekse nüshaları üzerinde müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Müellif ne kadar güvenilir biridir? Eserde bulunan bilgiler doğru mudur? Eserde nasıl bir dil ve usul kullanılmıştır? Nüshaları birebir aynı içeriğe sahip midir, yoksa farklı mıdır? Farklı ise bu farklılıklar nelerdir? Bu çalışmayla, müellif ve eser bütün yönleriyle değerlendirilmiş ve yukarıdaki sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti, XVII. asrın ilk yarısından itibaren birçok sebebe bağlı olarak varolan gücünü yitirmeye başlamıştır. Devletin güç kaybı, beraberinde toprak kayıplarını da getirmiştir. Yemen bu dönemde ilk kaybedilen yerdir. Osmanlılar, Arap

Yarımadası, Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve Aden Körfezi'ne hakim olmak, İslâm'ın kutsal topraklarını her türlü tehlikeye karşı koruyabilmek için 1517 yılında idaresi altına aldığı Yemen'i 1635 yılında kaybetmiştir. Bu zaman süresince Osmanlı Yemen'i nasıl idare etmiştir? Yemen neden ve nasıl elden çıkmıştır? Eserde bu soruların cevabına dair oldukça kapsamlı bilgi yer almaktadır

Çalışma tahlil ve metin olarak iki kısımdan oluşmaktadır.

Tahlil kısmı üç bölümdür. Birincisinde, müellif Hacı 'Âli Efendi'nin hayatı, eserleri ve tarihçiliği konu edilmiştir. İkincisi *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'ye ayrılmış olup, eserin ismi, telif sebebi, telif tarihi, nüshaları, kaynakları, kaynak değeri, dili ve uslubu hakkında bilgi verilmektedir. Üçüncüsünde ise eserin içerik yönünden tahlili yer almaktadır.

Çalışmanın ikinci kısmı ise, transkribe edilen *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'nin bütün nüshalarının karşılaştırılması yöntemiyle hazırlanan metinden oluşmaktadır.

Bu çalışmam esnasında Arapça ve Farsça bilgisiyle yardımını esirgemeyen Bekir CINGİL beye, doktora öğrenimimde yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Besim ÖZCAN, Doç. Dr. Bilgehan PAMUK, Yard. Doç Dr. Ersin GÜLSOY ve Yard. Doç. Dr. Ümit KILIÇ'a teşekkür ederim. Akademik sahada yetişmem için emek vermektten hiçbir zaman çekinmeyen kıymetli hocalarım Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ ve Prof. Dr. Ahmet KANKAL beyefendilere, rehberliğiyle yol göstererek tezimi sabır ve özveri ile yönetip, bütün imkanlarını seferber eden kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI beyefendiye sonsuz şükranlarımı arz ediyorum. Çalışmam esnasında desteklerini hiç esirgemeyen aileme de sevgilerimi sunuyorum.

KISALTMALAR**A - Genel Kısaltmalar**

- a. : Varak ön yüz
 -b. : Varak arka yüz
 c.c. : Celle celâlühû
 C. : Cilt
 Çev. : Çeviren
 DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
 Edt. : Editör
 H. : Hicrî
 Haz. :Hazırlayan
 İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
 Ktp. : Kütüphane
 MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
 mm. : Milimetre
 nr. : Numara
 Neşr. : Neşreden
 OSAV : Osmanlı Araştırmaları Vakfı
 r.a. : Radıyallâhu anh
 s. : Sayfa
 ss : Sayfa sayısı
 S. : Sayı
 s.a.v. : Sallallâhu ‘aleyhi ve sellem
 Trc. : Tercüme
 TSMK : Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
 TTK : Türk Tarih Kurumu
 vr. : Varak
 y.y. :Yüzyıl

B - Eserin Nüshaları İçin Kullanılan Kısaltmalar

- BY-A : Murat Molla Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü nr. 921
 BY-B : Millet Kütüphanesi, Tarih Bölümü nr. 657
 BY-C : Murat Molla Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü nr. 886
 BY-D : Süleymaniye Kütüphanesi, Reisü'l-küttâb Bölümü nr. 632

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا (أ)	:a,â ,A ,Â ,e ,E	ض	:z, d
ء	: ’	ط	:t
ب	:b	ظ	:z
پ	:p	ع	:‘
ت,ة,ة	:t	غ	:g, ğ
ث	:s	ف	:f
ج	:c	ق	:k
چ	:ç	ك	:k
ح	:h	ل	:l
خ	:h	م	:m
د	:d	ن	:n
ذ	:z	و	:v
ر	:r	ه,ه,ه	:h
ز	:z	ی,یگ	:n
ژ	:j	ی,ی	:y
س	:s	ی-ا	:i,î
ش	:ş	و - ’	:û
ص	:s	ـ	:ü, û, u

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir ülke olan Yemen, güneydoğudan Aden Körfezi, batıdan Kızıldeniz ve güneyden Hint Denizi'ne uzanan Arap Yarımadası'nın güney bölümüdür. Romalılar'ın "Mes'ûd Arabistan" ismini verdikleri Yemen, Arap Yarımadası'nın en müstesna kısmıdır. Birçok hanedanın hüküm sürdüğü Yemen'de, XVI. asır başında siyasi olarak, gücünü önemli ölçüde kaybetmiş bir halde, 'Âmir b. Abdulvahhab hükümdarlığındaki Ben-i Tâhir Devleti (Tâhirîler) bulunuyordu. Zayıflamış Tâhirîler, Hz. Hasan (r.a.)'ın torunlarından el-Kâsım er-Râssî (ö.246/880) tarafından kurulan ve onu izleyen haleflerince geliştirilmiş olan Zeydiyye Mezhebi'ni benimsemiş Araplar olan ve Yemen'de mütemekkin Zeydî ismiyle bilinen ahali ile hakimiyet mücadelesi içerisinde de bulunuyordu. Bu esnada merkezleri Mısır olan Memluk Devleti'ne bağlı Çerkez beyleri de, hem Tâhirîler'i hem de Zeydîler'i itaat altına alarak, Yemen'de Memluk hakimiyetini kurma mücadelesindeydiler. Tâhirîler ve Zeydîler ile Çerkez Memluk beyleri arasında hakimiyet mücadelesine sahne olan Yemen, XVI. asrın başında, Hristiyan dünyadan Portekiz istilası tehlikesiyle de karşı karşıya kalmıştır. Zira Portekizliler, Yemen ahalisinin o zamana kadar henüz bilmediği ateşli silahları ve büyük donanmalarıyla, Hint Denizi ve Kızıldeniz ile bu denizlere kıyı Aden ve Yemen'i istila hareketine başlamışlardır.

Osmanlı Devleti XVI. asrın başlarında, kudretli ve cevval padişahı Yavuz Sultan Selim hükümdarlığında gücünün doruklarındadır. Yavuz Sultan Selim, Arap coğrafyasında Osmanlı hakimiyetini tesis etmek ve böylece İslâm'ın kutsal topraklarını Osmanlı hakimiyetine alarak Hristiyan dünyaya karşı korumak için bu yöne 1516-1517'de büyük bir sefer düzenlemiştir. Bu seferin neticesinde, Memluk Devleti'ne son verilmiş, toprakları Mısır Beylerbeyliği olarak ittihaz olunmuş ve beylerbeyi olarak da Haleb valisi Hayri Bey (Hayırbay)'i tayin edilmiştir. Müslüman Arap coğrafyasının önemli bir bölümü Osmanlı hakimiyetine alınmıştır. Mısır Beylerbeyi Hayri Bey Arap coğrafyasında henüz Osmanlı idaresine girmemiş bölgeleri itaat altına almıştır. Osmanlılar'ın 1517'de Memluk Devleti'ne son verildiği esnada, Yemen'de Memluklu hakimiyetini tesis etmeye çalışan, Zebid'i ele geçirmiş ve San'â'da Zeydî İmamı Şerefü'd-dîn Yahya ile mücadele halinde olan Çerkez Emir İskender bulunmaktadır. Mısır Beylerbeyi Hayri Bey, Emir İskender'e bir haber göndermiş ve ona; Osmanlı'ya tabi olursa yerinde kalabileceğini, hatta Yemen'in diğer bölgelerinin de ele geçirebilmesi için yardım edileceğini bildirmiştir. Bu haberi alan Emir İskender de,

daha önce ele geçirdiği Zebid şehrinde hutbeyi Osmanlı hükümdarı adına okutmuş ve böylece Yemen’de Osmanlı hakimiyeti başlamıştır. Yemen’de mütemekkin ahaliden olan hem Zeydî Araplar, hem de başka mezheplerden olan Arap kabilelerinin bir bölümü, daha evvel burada hakimiyet tesis etmek isteyen birçok siyasi gücü istemedikleri gibi, Osmanlılar’a da karşı çıkmışlarsa da bunda başarılı olamamışlardır. 1517’de Emir İskender’in Osmanlı hükümdarı adına hutbe okutmasıyla başlayan Yemen’deki Osmanlı idaresi, kısa bir süre içerisinde Yemen coğrafyasının tamamına teşmil hale gelmiştir. Ancak birçok sıkıntıyla da karşı karşıya kalmıştır. Zira Yemen halkının önemli bir kısmını teşkil eden, Zeydîler ve beraber hareket ettikleri Arap kabileler, Osmanlılar’a zahiren itaat etseler de fırsat buldukları zamanlarda kargaşa çıkarmaktan geri durmamışlardır. 1517’de başlangıcından itibaren zaman zaman büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalan Yemen’deki Osmanlı hakimiyeti nihayetinde çok uzun sürmeyerek 1635’de sükut etmiştir.

Yaklaşık 120 yılı bulan bu süre, Osmanlıların Yemen’deki I. hakimiyet dönemi olarak adlandırılmakta olup, Yemen tarihi açısından çok önemli bir zaman dilimidir. Dolayısıyla Osmanlıların Yemen’e hakim olduğu bu dönemin tüm yönleriyle gün ışığına çıkarılması tartışmasızdır. Döneme ilişkin arşivlerde kaynaklar mevcuttur. Ancak bu kaynaklar ya resmi devlet yazışmaları, ya da herhangi bir beylerbeyi dönemini veya Yemen’e düzenlenen bir seferi konu alan vekâyinâme türündeki eserlerdir. Vekâyinâmelerin büyük çoğunluğu Arapça olduğu gibi, bahsedilen dönemi bir bütün olarak ele almamaktadırlar. 1654 yılında yazımı tamamlanmış olan, *Hacı ‘Âli Efendi*’ye ait *Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî* isimli eser ise; 1517-1635 tarihleri arasında Osmanlı, 1635’den sonra ise Zeydîler idaresindeki Yemen tarihini 1650’ye kadar bir bütün olarak ihtiva etmektedir. Bu sebeple Osmanlılar hakimiyetindeki Yemen tarihi açısından oldukça değerli olan *Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî* isimli eser, gün ışığına çıkarılmak ve ilim aleminin istifadesine sunulmak amacıyla bu çalışmaya konu olarak seçilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HACI ‘ÂLİ EFENDİ’NİN HAYATI ESERLERİ TARİHÇİLİĞİ

1.1. MÜELLİF HACI ‘ÂLİ EFENDİ

1.1.1. Adı

Çalışmaya konu *Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî*¹ isimli eserin müellifi *Hacı ‘Âli Efendi*’dir. Müellifin adı hakkında kendi eserlerindeki kayıtlar ve kaynaklardaki kısa bilgiler dışında bir bilgi tespit edilememiştir. Eserlerindeki bilgiler birkaç kelimeyi aşmamaktadır. Kaynaklardaki bilgiler ise birbirini tekrar eder durumdadır.

Eserlerinden “*Tufetü’l-Huccâc*” adlı risalede yer alan, “*bu fakîr-i kesîrû’t-taksîr Hacı ‘Ali Beg*” şeklindeki kayda göre müellifin adı “*Hacı ‘Ali Beg*”dir.² Bu kayıтта “*Hacı*” ve “*Beg*” kelimeleri unvan olarak kullanılmaktadır.

Müellife ait *Târih-i Kamanîçe*’de yer alan, “*bu ‘abd-ı fakîr el-Hâc ‘Âli*”³ ve *Tuhfetü’l-Mücâhidîn Behcetü’z-Zâkirîn* isimli başka bir eserinde bulunan, “*kâtib el-Hâc ‘Âlî el-hakîr*”⁴ kayıtlarına göre ise adı “*el-Hâc ‘Âlî*”dir. Bu iki eserde yer alan “*el-Hâc*” kelimesi de unvandır.⁵

Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî’nin, Hamidiye nüshasındaki, “*bu abd-ı fakîr nazm-ı bende-i pür kusûr Mevlânâ ‘Âlî*” şeklindeki kayda göre ise müellifin adı “*Mevlânâ ‘Âlî*”dir.⁶ Buradaki “*Mevlânâ*” kelimesi de unvan olarak yer almaktadır.⁷

Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî’nin, Millet Kütüphanesi nüshasındaki, “*Telhîsü’l-Berkû’l-Yemânî, nâm-ı ezân ‘Âli Efendi*”⁸, *Ahbâru’l-Yemânî* isimli Murad Molla Kütüphanesi nüshasındaki, “*Ahbâru’l-Yemânî ‘Âli Efendi*”⁹ ve Reisü’l-küttâb nüshasında yer alan, “*Târih-i Berkû’l-Yemânî, mü’ellif-i kitâb ‘Âli Efendi*”¹⁰ şeklindeki

¹ Hacı ‘Âli Efendi, *Telhîsü’l-Berkû’l-Yemânî*, Murad Molla Kütüphanesi, Hamîdiye Bölümü, nr. 921. Bu nüsha metne esas nüshadır. Bundan sonraki dipnotlarda “Metin” olarak zikredilecektir.

² Hacı ‘Âli Efendi, *Tuhfetü’l-Huccâc*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 386-6, vr. 1b.

³ Hacı ‘Âli Efendi, *Târih-i Kamanîçe*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, nr.308, vr.2b.

⁴ Hacı ‘Âli Efendi, *Tuhfetü’l-Mücâhidîn Behcetü’z-Zâkirîn*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 2293, vr. 1a.

⁵ *el-Hâc*: Muayyen zamanda Mekke’ye giderek Hac farzını eda etmiş olan Müslümanlar’a verilen unvandır. Arapça’da harfi tarif şeklinde hal tercümelerinde de kullanılmaktadır. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1993, s. 697.

⁶ Metin, vr. 2a.

⁷ *Mevlânâ*: İlim adamları ve şeyhler için efendimiz, sahibimiz manasında kullanılan bir tabirdir. Pakalın, *Deyimler ve Terimler Sözlüğü*, C. II, s. 498.

⁸ Hacı ‘Âli Efendi, *Telhîsü’l-Berkû’l-Yemânî*, Millet Kütüphanesi, nr. 657, vr. 1b. Bundan sonraki dipnotlarda bu nüsha “BY-B nüshası” şeklinde zikredilecektir.

⁹ Hacı ‘Âli Efendi, *Ahbâru’l-Yemânî*, Murad Molla Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, nr. 886. vr. 1b. Bundan sonraki dipnotlarda bu nüsha “BY-C nüshası” şeklinde zikredilecektir.

¹⁰ Hacı ‘Âli Efendi, *Telhîsü’l-Berkû’l-Yemânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisü’l-küttâb Bölümü, nr. 632, vr.1b. Bundan sonraki dipnotlarda bu nüsha “BY-D nüshası” şeklinde zikredilecektir.

kayıtlara göre ise müellifin adı “‘Âli Efendi”dir. Bu üç nüshada yer alan “Efendi” kelimesi de unvandır.¹¹

Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî hakkında bilgi veren günümüz kaynakları ise müellifinin adını, “Hacı ‘Âlî”¹², “‘Âlî ‘Ali Efendi”¹³, “Hacı ‘Âli Efendi”¹⁴, “Ali ‘Âlî”¹⁵ şekillerinde farklı farklı kaydetmektedir.

Kendisine ait eserlerdeki kayıtlar ve kaynaklardaki bilgilere göre asıl adının “‘Âlî” olduğu anlaşılan müellif, “*Beg, Mevlânâ, el-Hâc, Hacı, Efendi*” gibi unvanları da zaman zaman kullanmaktadır. 1057/1646’da Hac’a giden ‘Âlî’nin bu zamana kadar “*Beg*”, Hac görevini îfâ ederek hacı olduktan sonra ise “*el-Hâc*” unvanını kullandığı anlaşılmaktadır. Kendisinin de içinde bulunduğu Osmanlı bürokrasi mensuplarına bir hitap kelimesi olarak zikrolunan “*Mevlâna, Efendi*” gibi unvanları da “Hacı ‘Âlî”nin kullandığı görülmektedir.

Netice olarak kullandığı unvanlar dikkate alındığında, dini yönü kuvvetli bir Osmanlı bürokrasisi mensubu olan *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî / Ahbârü'l-Yemânî* isimli eserin müellifinin adı, yaygın olarak da kullanılan şekliyle “Hacı ‘Âli Efendi”dir.

1.1.2. Ailesi ve Hayatı

Eserlerinde ailesi hakkında kayıt bulunmayan müellif Hacı ‘Âli Efendi, kaynaklardaki bilgilere göre Amasya’lıdır. Çorbacızâde Hacı Halil Ağa’nın oğludur.¹⁶

Eserlerinde ve kaynaklarda müellifin doğum tarihi hakkında kesin bir kayıt mevcut değildir. Ancak îfâ ettiği görevler ve eserlerindeki bilgiler ışığında müellifin doğum tarihine dair şu bilgiler çıkarılabilmektedir. Hacı ‘Âli Efendi, memleketi Amasya’da tahsilini tamamladıktan sonra 1053/1643-44 tarihinde İstanbul’a gelmiş ve Dîvan Kalemi’nde katip olarak görevlendirilmiştir.¹⁷ Dolayısıyla müellifin, 1053/1643-44 tarihinden itibaren devlet hizmetine girişi dikkate alındığında, 20-25 yaşlarında iken İstanbul’a geldiği kabul edilebilir. Buradan hareketle 1030-35/1620-25 arası doğmuş

¹¹ *Efendi*: Selçuklular zamanından kullanılmaya başlamış olmakla beraber en ziyade Osmanlılar arasında ve XV. asrın yarısından sonra tahsil ve terbiye görmüş kimselere mahsus bir lakap olarak kullanılmış ve çelebi kelimesinin yerini almıştır. Orhan Fuat Köprülü, “Efendi”, *IA, IV*, s. 132.

¹² Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazıcıları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Ankara 2000, s. 197.

¹³ Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. İsmail Özen, C. III, İstanbul 1975, s. 24.

¹⁴ B. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.III, s. 63

¹⁵ *İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, İstanbul 1943, s. 127.

¹⁶ F. Babinger, *Osmanlı Müellifleri*, C.III, s. 63. *Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, s. 127.

¹⁷ F. Babinger, *Osmanlı Müellifleri*, C.III, s. 63.

olması kuvvetle muhtemeldir. İstanbul'a gelişinden önceki hayatı Amasya'da ailesinin yanında ve eğitimini tamamlamakla, sonrası ise devlet hizmetinde geçmiştir.

Müellifin hayatı hakkında, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn Behcetü'z-Zâkirîn* adlı eserinde yer alan, “*Hıdemât-ı mebrûre-i âyine-i saltanat ve umûr-ı mühimme-i dîn ü devlet iktizâsıyla 'âlem-i tufulliyetinden berü geşt ü güzâr-ı memâlik-i diyârda ve seyr ü sefer-i mesâlik ü aktârda ömür-girânümayasın hebâyâ masrûf edüb...*”¹⁸ şeklindeki kayıt oldukça önemlidir. Bu kayda göre, genç yaşta İstanbul'a gelmiş olan Hacı 'Âli Efendi, Osmanlı bürokrasisinde görev îfâ etmeye başlamıştır. Müellif, Osmanlı coğrafyasının birçok yerini, üstlendiği vazifeler sayesinde, gezip görmüştür. Elde ettiği bilgilerin de gelecekte faydalı olabilmesi için eserler kaleme almıştır. Dolayısıyla müellif, ömrünü din ile devlete hizmet etmek ve insanların istifade edebilecekleri eserler vücuda getirmekle geçirmiştir.

Tufetü'l-Huccâc adlı eserinde bulunan, “*Bu fakîr-i kesîrî't-taksîr Hacı 'Âli Beg delâlet-i lutf ve da'vet-i kâdir-i mutlak ile hicretin 1057'inci yılında kara yolundan 'azm-ı Beytullâh edüb tavâf-ı Mekke-i Mükerreme ile kesb-i sefa ve merâsim-i haccı edâ edüb...*”¹⁹ şeklindeki kayıt da müellifin hayatı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Buna göre müellif, devlet hizmetine girdikten kısa bir süre sonra, 1057/1646 tarihinde, karayoluyla Hac'a gitmiştir. Dini yönünün kuvvetli olduğu Hac ibadetini genç yaşta yerine getirmesinden anlaşılan müellif, İstanbul'dan başladığı hac yolculuğunda birçok Osmanlı şehrini görme ve buralar hakkında bilgi toplama imkanını bulmuştur. Yolculuk esnasında elde ettiği bilgiler sayesinde *Tuhfetü'l-Huccâc* adlı seyahatnâme türünde, daha sonra Hac'a gidecek Müslümanlara faydalı olabilmesi için, bir de eser vücuda getirmiştir. Bu eserdeki bilgilerden müellifin, Anadolu ve Arap yarımadası ile bu coğrafyaların ahali hakkında bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Müellif, 1649-1651 yılları arası, iki yıla yakın, Sarı Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Mısır valiliği sırasında Dîvan katibi olarak Mısır'da kaldığı sürede, Arap coğrafyası ve ahali hakkında elde ettiği geniş bilgi sayesinde *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî* adlı eserini inşa etmeye başlamıştır. Dolayısıyla Hacı 'Âli Efendi, hem katiplik görevini îfâ etme gayretinde hem de insanların istifade edebilmesi için eser vücuda getirme çabasıdadır.

Hacı 'Âli Efendi, 1083/1672 tarihinde Osmanlıların gerçekleştirdiği Lehistan seferine, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Tezkirecisi olarak bizzat katılmıştır. Bu

¹⁸ Hacı 'Âli Efendi, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn Behcetü'z-Zâkirîn*, vr. 1a.

¹⁹ Hacı 'Âli Efendi, *Tuhfetü'l-Huccâc*, vr. 1b-2a.

görevi sayesinde Avrupa kıtasını gören müellif, coğrafyası ve ahali hakkında bilgi sahibi olmuştur. Nitekim Lehistan seferini konu alan, fetihnâme türünde *Târih-i Kamanîçe* isimli bir de eser vücuda getirmiştir. *Tarih-i Kamanîçe*, Osmanlılar'ın XVII. asırda bir seferi nasıl organize ettiği hususunda öneme sahip olduğu gibi bu asır Avrupa tarihine dair de oldukça kıymetli bilgi ihtiva etmektedir.

Osmanlı coğrafyası hakkında bilgi sahibi olduğu, vücuda getirdiği eserlerden açıkça anlaşılabilir Hacı 'Âli Efendi, tasavvufla da meşgul olmuştur. Eserlerindeki ifadelerde tasavvuf ehline karşı son derece hürmetkar bir üslup kullanması ve tamamen dini-tasavvufi içerikli *Tuhfetü'l-Mücâhidîn Behcetü'z-Zâkirîn* adlı eseri vücuda getirmiş olması, müellifin önemli bir tasavvufi yönünün de olduğunu göstermektedir. Nitekim XVII. yüzyıl Osmanlı toplumunda tasavvufun çok önemli bir yeri vardır.²⁰ Hacı 'Âli Efendi'nin tasavvufi yönü dikkate alındığında bir tarikat mensubu olabileceği kanaati hasıl olmaktadır. *Tuhfetü'l-Mücâhidîn Behcetü'z-Zâkirîn* adlı eserinde, birçok tarikat hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermekle beraber, kendisinin herhangi bir tarikata mensubiyetine dair açık bir kayıt mevcut değildir. Ancak *Tuhfetü'l-Huccâc* adlı risalesinde yer alan, “*Evvelâ Üsküdar'a varıldık da lâyük oldur ki Kutbu'l-evliyâ ve Mürşid ü Muktedâ Şeyhü'l-Meşâyih Mahmud Efendi kaddesallâhu sırrihûnun merkad-ı mübârekeleri ziyâret olunub, rûh-ı şerîfleri için Fâtihâ okunub ve rûhâniyetlerinden istimrâr-ı hayr oluna.*”²¹ şeklindeki kayıt, müellifin bu yönüne dair önemli bir ipucudur. Bu kayıta adı geçen İstanbul'un Üsküdar mahallesinde medfun Mahmud Efendi (1541-1628), Halvetî Tarikatı şeyhidir. Müellif şeyhden büyük övgüyle bahsetmekte, türbesinin ziyaret edilerek onun şefaatinde istifade ile Hac yolculuğuna başlanması gerektiğini dile getirmektedir. Oysa İstanbul'da daha başka şeyh ve ulema, hatta sahabenin medfun olduğu türbeler vardır. Özellikle Halvetî Şeyhi Mahmud Efendi'nin türbesinde dua edilerek Hac yolculuğuna başlanmasını belirtmesi, ona özel bir ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Bu kayıt müellifin Halvetî Tarikatı mensubu olduğuna dair önemli bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Telhîsü'l-Berkû'l-Yemânî'de bulunan, “*meşâyih-i Halvetîye'den belde-i Dârü's-Saltanatü'l-'Aliyye'de vâki' Mustafa Paşa merhûmun tekkesinde mesned-nîşin irşâd olan kudvetü'l-ulemâ'il vâsılın ve umdetü's-sulehâ'i's-sâlikîn erbâb-ı tarîkatın*

²⁰ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf / Sâfîler, Devlet ve Ulema (XVII. y.y.)*, İstanbul 2001; Suraiya Faroqhi, “XVI-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri”, 8-10 Haziran 1973 *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara 1975, ss. 197-226.

²¹ Hacı 'Âli Efendi, *Tuhfetü'l-Huccâc*, vr. 3a.

serbülendi, Hazreti eş-Şeyh Hasan Efendi, kaddesallahu esrârahû sene bin yirmi yedi tarihinde kırk nefer sûfisiyle Medîne-i Kostantinîye'den 'azîmet ve hacc-ı şerîfe vârub müyesser oldukdan sonra, Diyâr-ı Yemen seyâhatine 'arz ve niyet ve teveccüh edüb, kat'-ı menâzîl ve tayy-ı merâhil ederek Vilâyet-i Yemen'e vâsıl olub, Cânib-i San'â'ya kat'-ı mesâfe esnâsında derbend-i Nakîl-i Semâre'den 'ubûr ve safha-i cibâle çıkub vâdî-i mezbûreye nüzûl eyledik de, bu nasıl diyâr ve ne makûle makâm-ı cennet-i âsârdır deyü suâl edince, ism ve iştihârı Vâdî-i Yerim deyü cevâb verdiklerinde, ol 'azîz-i sâhib-temyîz dahî hoş Yerim ve âsûde Yerim deyü remz ve kinâye tarîkiyle yânında olan fukarâsına ol diyâr-ı cennet-meşâm kendülere ilâ yevmü'l-kıyâmet mesken ve makâm olacağın işâret buyururlar. Ve Nefs-i Yerîm Kasabası'na geliüb dâhil ve hakîkaten niyet-i ikâmet eylediklerinden sonra mâbeyninde çok müddet-i murûr etmeyüb ol diyâr-ı celîlü'l-mikdârda rahmet-i rahmâniyye vâsıl ve makâm-ı dârü'n-na'ime nâ'il olub, yanında bulunân fukarâsı kasaba-i mezbûre finâsında gâyetde latîf bir mevzi'-i mütebarikede defn eylemişlerdir ”²² şeklindeki kayıt, müellifin Halvetî Tarikatı mensubu olabileceğine dair önemli bir başka ipucudur. Bu kayda göre, Hacı 'Âli Efendi, kendisinin İstanbul'a gelişinden az evvel vefat etmiş olduğu anlaşılan, kırk sufisiyle birlikte Hac yaptıktan sonra Yemen'e giden ve Yerim Kasabası'nda iken vafat edince buraya defnedilen, Halvetî şeyhi Şeyh Hasan Efendi (ö.1027/1617)'yi, erbab-ı tarikatın serbülendi şeklinde niteleyerek yüceltmektedir. Bu şekilde ondan övgüyle bahsetmesinin sebebi, Yemen'i görmüş olması veya şeyh olmasından ziyade, Halvetî Tarikatı'nın şeyhi olmasındandır. Kayda göre müellif, şeyhin hayatı hakkında da bilgi sahibidir. Bu bilgiyi İstanbul'da Mustafa Paşa Tekkesi ismiyle bilinen Halvetî Tekkesi'nde, Şeyh Hasan Efendi'yi tanıyanlarla sohbetlerinde elde ettiği kayıttan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hacı 'Âli Efendi Halvetî Tekkesi'nde bulunan biridir.

Müellif eserlerinde, başka tarikat şeyhlerine de yer vermektedir. Bu şeyhlere hürmet göstermektedir fakat onlardan övgüyle bahsetmemektedir. Bu hususda *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'de yer alan, “...ahirü'l-'ulemâ Mevlânâ eş-Şeyh Muhammed Alaaddin el-Kirmânî en-Nakşibendî kaddesallâhu esrârahû”²³ şeklindeki kayıt önemlidir. Burada da ifade edildiği üzere müellif, Nakşibendî tarikatı şeyhi *Alaaddin el-Kirmânî*'ye karşı hürmet göstermekte ancak Halvetî Tarikatı şeyhleri için sarfettiği övgü dolu uzun

²² Metin, vr. 163a.

²³ Metin, vr. 15a.

ifadelere yer vermemektedir. Bu bilgilere göre, Hacı ‘Âli Efendi’nin Halvetî Tarikatı’na mensup biri olduğu fikri, kuvvet kazanmaktadır.

Halvetî Tarikatı’nın o zamanki durumu, Hacı ‘Âli Efendi’nin bu tarikata mensubiyetini açıklar mahiyettedir. Halvetî Tarikatı’nın Osmanlı topraklarına girişi ve yayılışı, Amasya’lı Pir İlyas (ö.1410) sayesinde olmuştur. Pir İlyas, irşad faaliyetini Amasya’da, Halvetîler adına yaptırılan ilk tekke olan Gümüşlüoğlu Tekkesi’nde sürdürmüştür. Gümüşlüoğlu Tekkesi ve Halvetîler için ayrıca yaptırılan Gümüşlüoğlu Abdurrahman Çelebi Tekkesi, XVII yüzyılda da faal durumdadır.²⁴ Sonuç itibariyle Amasya, Halvetî Tarikatı’nın önemli bir merkezi konumundadır ve müellif de Amasyalı’dır. Dolayısıyla müellifin, Halvetî Tarikatı mensubu olma ihtimali çok kuvvetlidir.

Hacı ‘Âli Efendi’nin ölüm tarihi hususunda eserlerinin müstensih nüshalarında bilgi yoktur. Yakın dönemde Osmanlı tarihçileri ve eserleri hakkında yapılmış olan çalışmalarda bilgileri ise çelişkilidir.²⁵ Bu çalışmaların tamamında müellifin ölüm tarihi 1076/1665-66 olarak verilmektedir. Oysa müellifin îfâ ettiği görevler ve eserlerini kaleme aldığı tarihler dikkate alındığında, ölüm tarihinin yanlış olduğu açıkça görülmektedir. Müellif, 1083/1672 tarihinde gerçekleştirilen Lehistan Seferi’ne Tezkirecilik göreviyle katılmış ve bu sefere dair *Tarih-i Kamanîçe* adlı eseri kaleme almış, dolayısıyla 1076/1665-66 tarihinde hayattadır. Müellifin,1672’de yapılan Lehistan seferinden döndükten sonra üstlendiği herhangi bir göreve dair bilgi bulunmamaktadır. 1672 tarihinde sonra yazdığı herhangi bir eser de mevcut değildir. Dolayısıyla1672’de hayatta olduğu kesin olan Hacı ‘Âli Efendi’nin, bu tarihten bir süre sonra, 50-55 yaşları arasında vefat etmiş olduğu tahmin edilmektedir.

1.1.3. İlmî Şahsiyeti

Hacı ‘Âli Efendi’nin İstanbul’a gelişinden sonra, genç yaşta olsa da Divan Kalemî’nden başlamak üzere Osmanlı kalemîyye sınıfında görev almış olması, iyi bir eğitim aldığını göstermektedir. *Telhîsü’l-Berkû’l-Yemânî*’de yer alan “...bu bende-i

²⁴ Osman Türer, “Osmanlı Anadolu’sunda Tarikatların Genel Dağılımı”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfîler -Kaynaklar-doktrin-ayin ve erkan-tarikatlar-edebiyat-mimari-ikonografi-modernizm-*, Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara 2005, ss. 207-247.

²⁵ F. Babinger, *Osmanlı Müellifleri*, C. III, s. 63; *Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, s. 127; Necdet Öztürk, “XVII. yy Osmanlı Tarihçileri ve Eserleri II”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 33, Eylül 1989, ss. 35-39; Fehamettin Başar, “Osmanlı Tarih Kaynakları 3. Osmanlı Tarih Yazıcılığında Kâtip Çelebi Asrı”, *Tarih ve Medeniyet*, Sayı 39, Haziran 1997, ss. 41-49.

hakîrleri mansıb ve hükümetleri hâlinde hidmet-i kitâbetleri ile mukayyed ve kesret-i kitâbet ve işgallerden tahrîre cür'et olunmayub, hîn-i intisâl-i ve ku'ûduna zamân-ı cidâl-i muhâsebât-ı iltizâmiyye ve def'-i kuyûd idi. Bu beza'a-i kalîl ile şikeste ve beste-i tercemesine ibtidâ ve himmet edüb 'Arabî olmağla i'râbı Türkî tebdîl olundu elkâbı."²⁶ şeklindeki kayıttan Hacı 'Âli Efendi'nin, Kutbu'd-dîn Mekkî (1511-1582)'ye ait dili Arapça olan *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî*²⁷ adlı eseri tercümeyle memur edildiği anlaşılmaktadır. Müellife bu görevin tevdi edilmesi, Arapça bilgisinin derecesini göstermesi bakımından önemlidir. Hacı 'Âli Efendi'nin, tercümenin yanısıra Farsça kaynaklar da kullanarak genişletmek suretiyle vücuda getirdiği *Telhîsü'l-Berkû'l-Yemânî* isimli tarihi nitelikli eseri değerlendirildiğinde, Farsçya hakim olduğu anlaşılmaktadır.

Tuhfetü'l-Mücâhidîn Behcetü'z-Zâkirîn'de, "*Kâtib el-Hâc 'Âli el-hakîr, küttâb-ı hümâyûn-ı Osmânî zümresinden olub...*"²⁸ şeklinde yer alan kayda göre müellifin, Osmanlı katipler zümresine mensub ehl-i kalem biri olduğu anlaşılmaktadır.

"...*Ve Terceme-i Berku'l-Yemânî'den gayri ba'zı mertebe-i seyyâhînden vicâhen-dîde ve sühan-şinâs mu'temed kimesnelerden istima' olunan ahhâr-ı lâzımü'l-ahbâr terkîmiyle tezhib olunub...*"²⁹ şeklinde *Telhîsü'l-Berkû'l-Yemânî*'de yer alan kayıt, müellifin ilmi şahsiyeti hususunda oldukça önemlidir. Kayda göre müellif, *Telhîsü'l-Berkû'l-Yemânî* isimli eseri vücuda getirirken, Mısır'da görevli bulunduğu esnada, Yemen coğrafyasını bizzat görmüş, birçok seyyah ve sözüne güvenilir insanla sohbet etme imkanı bulmuş ve bu sayede Yemen ahvali hakkında önemli bilgiler elde etmiştir. Bu bilgilere de eserinde yer vermiştir. Hacı 'Âli Efendi'nin Yemen'den gelen birçok kişiyle sohbet etme imkanını bulmasında, Mısır'da bulunmasından ziyade, Arapça ve Farsça biliyor olmasının büyük rolü vardır.

Müellif, tarihi olayları kaydetmede ve değerlendirmede oldukça mahirdir. Bu maharetini *Telhîsü'l-Berkû'l-Yemânî*'de güzel bir şekilde sergilemektedir. Hacı 'Âli Efendi'nin, Lehistan Seferi'ne Tezkireci olarak tayin edilmesinde ise olayları gözlemlene, bilgi toplama ve kaydetme ustalığı devlet erkânı tarafından da *Telhîsü'l-Berkû'l-Yemânî*'de görülmüş olmalıdır. Olayları kaydetmedeki ustalığı Lehistan Seferi'ne dair kaleme aldığı *Tarih-i Kamaniçe* adlı eserde de görülmektedir.

²⁶ Metin, vr. 2a-b.

²⁷ Kutbu'd-dîn Mekkî, *Berku'l-Yemânî fi'l-Fethi'l-Osmânî*, Sadrâzam Sinan Paşa'ya sunulan nüshaları, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi (TSMK), nr. A 2879-2880.

²⁸ Hacı 'Âli Efendi, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn Behcetü'z-Zâkirîn*, vr. 1a.

²⁹ Metin, vr. 2b.

Eserin tahlil kısmında da görüleceği üzere, eserlerinde din ve devlete hizmet etmiş insanlara karşı son derece hürmetkardır. Bu özelliğe sahip insanlardan övgüyle bahseder ve onları dua ile de yadeder. Dine ve devlete isyan ederek kargaşa çıkaranlara karşı son derece serttir ve bu tür insanlar için de zemmedici ifadeler kullanır.

1.1.4. Bulunduğu Görevler ve Katıldığı Seferler

Eğitimini memleketinde tamamladıktan sonra payıtaht İstanbul'a gelen Hacı 'Âli Efendi, tespit edilebildiği kadarıyla 1053-60/1643-50 yılları arasında Dîvan Kalemî³⁰ katipliğinden başlamak üzere Tahvil Kalemî³¹ katipliği ve tezkirecilik³² görevlerinde bulunmuştur.

Osmanlı tarihine dair eser vücuda getiren müverrih, müellif veya vakanüvisler, genelde bürokrasi ve ilmiye kökenlidirler. Bilhassa bürokrasi kademelerinde katip³³ veya hâcegân³⁴ olarak görev yapanlar olduğu dikkate alındığında,³⁵ Hacı 'Âli Efendi'nin yukarıda bahsedilen görevlerde bulunmuş olması çok tabiidir.

Hacı 'Âli Efendi'nin, Dîvan katipliği görevinde bulunduğu hususu, *Telhîsü'l-Berkû'l-Yemânî*'nin üç ayrı yerinde açıkça ifade edilmektedir. İlk kayıt, "*el-Hâc Ahmed Paşa hazretleri, sene bin atmış târihinde, hâfız-ı Vilâyet-i Mısır ve nâzım-ı münâzım-ı 'asr iken, bu bende-i hakîrleri mansıb ve hükümetleri hâlinde hidmet-i kitâbetleri ile*

³⁰ *Dîvan Kalemî*: Dîvan-ı Hümayûn'da görüşülen ve bir karara bağlanan konunun evrakını gereken yerlere gönderen, dîvan sicillerini tutan, dîvan kararlarını ilgili defterlere kaydeden, sadaretin emirlerini yazan kaleme verilen addır. Padişah fermanları burada yazılır, devletin en mahrem yazışmaları buradan yapılırdı. Buradaki görevlilere katip denilir ve sayıları 50-100 arasında olup Divan toplantılarını kendilerine ayrılan yerden takip ederlerdi. Kalemın amiri de Reisülkütab'dır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 39; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I*, İstanbul 1993, s. 467; Mithat Sertoğlu, *Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 88; Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülkütablık Müessesesi (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2009, ss. 90-126; Necati Gültepe, *Mührün Gücü İlk Türk-İslâm Devletlerinde ve Osmanlılar'da Bürokrasi*, İstanbul 2009, ss. 155-160.

³¹ *Tahvil Kalemî*: Dîvan-ı Hümayûn'da merkezden tayin edilen büyük memurlar ile mahlûl tımar ve zeametlerin tevcihine dair olan kayıtları tutup, tezkire ve vesikaları yazan kalemın adıdır. Vezir, beylerbeyi ve sancakbeylerinin, birinci sınıf şehir kadılarının beratlarıyla, zeamet ve tımarlarının kayıtları da burada bulunurdu. Nişan Kalemî veya Kese Kalemî de denilmiştir. Tahvil Kalemî'nin şefi Tahvil Kisedarı'dır. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 43 vd; R. Ahışalı, *Reisülkütablık Müessesesi*, ss. 90-126; Pakalın, *Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü, C.III*, s. 381; N. Gültepe, *Mührün Gücü*, ss. 161-162.

³² *Tezkîreci*: Dîvan-ı hümayûn'un yazı işleriyle meşgul bulunan memurun unvanıdır. İlk zamanlarda maiyetinde birkaç katip bulunan bir tezkireci var iken sonraları "Tezkire-i evvel" ve "Tezkire-i sanî" unvanıyla iki tezkireci kullanılmıştır. Amirleri Reisü'l-küttabtır. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 336 vd; R. Ahışalı, *Reisülkütablık Müessesesi*, ss. 90-126; Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü, C.III*, s. 491.

³³ N. Gültepe, *Mührün Gücü*, s. 404-498.

³⁴ Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, s. 129; N. Gültepe, *Mührün Gücü*, s.405-409.

³⁵ Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları I (89 sayfa belge ile birlikte)", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C.XX, S. 24*, Ankara 1999, ss. 77-155.

*mukayyed olub...*³⁶ şeklinde yer almaktadır. İkinci kayıt, “*Sene bin altmış târihinde kitâbet-i divân hizmetiyle nâdiretü’l-asr olan Mahrûse-i Mısır’a varub iki seneden ziyâde ol diyâr-ı celîlü’l-mikdârda meks ve ikâmet ve karâr edüb...*”³⁷ şeklinde, üçüncü kayıt eserde derkenar olarak, “*Mütercim-i kitâb vezîr-i rûşen-zamîr Ahmed Paşa hazretlerinin bin altmış târihinde Mahrûse-i Mısır’da Dîvân Kâtibi hudmetinde olub...*”³⁸ şeklindedir. Bu üç kayda göre, Hacı ‘Âli Efendi, Dîvan-ı Hümayûn’da Dîvan Katibi iken 1060/1650 tarihinde Mısır’a vali olarak tayin edilen Sarı Tarhuncu Ahmed Paşa’nın (ö.1653) Mısır Beylerbeyliği döneminde (1649-1651) onun Dîvan Katibi olarak Mısır’a gitmiş ve yaklaşık iki yıl bu vazifede bulunmuştur.

Hacı ‘Âli Efendi, tezkirecilik görevi de yapmıştır. 1083/1672 tarihinde gerçekleştirilen Lehistan seferinde tezkirecilik vazifesiyle yer almıştır. *Târih-i Kamanîçe* adlı eserinde, “*Rikâb-ı hümayûn-ı şevket-makrûnda sadâret-i uz mâ ve vekâlet-i küberâ kâ’im-i makâmılığı ile şeref-yâb olan vezîr-i âsaf-nazîr sa’âdetlü ve devletlü Mustafa Paşa hazretlerinin bu ‘abd-ı fakîr el-Hâc ‘Âli dâ’ileri tezkîrecilik hidmet-i şeriflerinde olub*”³⁹ şekilde yer alan kayıt, tezkirecilik görevinde bulunduğunu açıkça göstermektedir. Bu kayıttan da anlaşıldığı üzere, Hacı ‘Âli Efendi, Kamanîçe’nin fethinin de gerçekleştiği, 1083/1672 tarihli Lehistan seferine üçüncü Vezir Kâim-i makâm Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın (1634-1683) tezkirecisi olarak katılmıştır. Müellif, seferin menzillerini, menzillerin mesafelerini, ordunun mezillerde hangi tarihlerde bulunduğunu ve seferde vukua gelen olayları kaydetmek üzere görevlendirilmiştir. Hacı ‘Âli Efendi, bu sefer döneminde Leh Kralı ile yapılmış olan Bucaş Anlaşması görüşmelerine de bizzat katıldığını *Târih-i Kamanîçe*’de, “*...Re’is efendi ve Çavuşbaşı Ağa ve bu ‘abd-ı fakîr vezîr-i müşârün-ileyh hazretlerinin âlîlerinde olmak takrîbi ile huzûr-ı âlîlerinde mevcûd olub...*”⁴⁰ şeklinde belirtmektedir. Bu kayda göre Hacı ‘Âli Efendi, Re’is Efendi ve Çavuşbaşı Ağa ile birlikte Osmanlı heyeti içerisinde bizzat görevli olarak yer almıştır.

³⁶ Metin, vr. 2a.

³⁷ Metin, vr. 305b.

³⁸ Metin, vr. 308a’da derkenar.

³⁹ Hacı ‘Âli Efendi, *Târih-i Kamanîçe*, vr. 2a.

⁴⁰ Hacı ‘Âli Efendi, *Târih-i Kamanîçe*, vr. 111a-b.

1.2. ESERLERİ

Hacı ‘Âli Efendi, yaşadığı zaman zarfında tarih, din ve tasavvuf sahalarında eserler vücuda getirmiştir. Tespit edilebilen eserleri ve bunlar hakkındaki hususi bilgiler ise aşağıdadır.

1.2.1. Tuhfetü’l-Mücâhidîn Behcetü’z-Zâkirîn

Hacı ‘Âli Efendi’nin eserlerinden birisi dini-tasavvufi niteliğe sahip *Tuhfetü’l-Mücâhidîn Behcetü’z-Zâkirîn* isimli eserdir. İsmi Allah (c.c) yolunda hareket eden tarikat ehline hediye manasındadır. Allah’a hamd ve Hz. Peygamber’e dua ile başlar. Kendisi hakkında çok kısa bilgi verdikten sonra, insanları iyiliğe sevk etmek gayesiyle bu eserin vücuda getirildiği zikredilmektedir.

Müellif bu eseri inşa ederken, Taşköprüzâde’nin *Şakayık-ı Nûmaniye*, *Mevzû’atü’l-Ulûm* ve Hoca Sa‘deddin Efendi’nin *Tâcü’t-Tevarih*, Gelibolulu Mustafa ‘Ali’nin *Künhu’l-Ahbâr*, Beyânî Şeyh Mustafa Efendi’nin *Tezkiretü’ş-Şu‘ârâ*, *Risâle-i Şems Efendi* ve *Muhâsarâtü’l-Mısriye* isimli eserlerden istifade ettiğini belirtmektedir.⁴¹ Bu eser, *Târih-i Kamanîçe* ve *Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî*’ye göre daha ağıdalı bir dille kaleme alınmıştır.

Eser, mukaddime, dört rûkn ve bir hatimedden oluşmaktadır. Başlangıçtaki 1,5 varaklık içindekiler hariç 624 varaktan ibarettir. Nesih yazı türüyle yazılmıştır. Kendi hattıyla kaleme almış olduğu *Tarih-i Kamanîç*’nin yazı şekliyle büyük benzerlik gösteriyor olmasından bu eserin de müellif nüshası olduğu kanaati hâsıl olmaktadır. Her sayfa 27 satırdan oluşmaktadır. Başlıklar kırmızı mürekkepli miklepli olarak yazılmıştır. Her rûkn kendi içerisinde de alt başlıklar içermektedir. Eserin başında vakıf mührü bulunmaktadır. Eserin mühürlü ilk sayfasında “*Müellif Hacı ‘Âli Efendi*” kaydı mevcuttur.

Mukaddimede, *Hulefâ-i Râşidîn*’den başlayarak on iki imam ve *Aşere-i Mübeşşere* zikredilmektedir. Ardından büyük sahabeler, tâbi‘în, İslâm’ın dört sünni mezhebinin imamları ve ilk mutasavvıflarının biyografileri yer almaktadır.

Birinci rûknde, ilk sûfi olarak kabul edilen Şeyh Ebû Hâşim el-Kûfî’den başlayarak Şeyh Ahmed Gazzalî’ye kadar olan meşhur şeyhlere ve menkıbelerine yer verilmiştir. İkinci rûknde, Hoca Ebû Yâkub bin Yusuf el-Hemedânî’den başlamak üzere Nakşibendi Tarikatı ve büyük şeyhleri, bazı sûfi guruplar ve seçkin insanlar konu

⁴¹ Hacı ‘Âli Efendi, *Tuhfetü’l-Mücâhidîn Behcetü’z-Zâkirîn*, vr. 2b.

edilmiştir. Üçüncü rüknde de, Şeyh Abdulkâdir Geylânî'den başlamak üzere Şâzeliyye, Kadiriyye, Ahmediyye tarikatlarının silsile ve şubelerine yer verdikten sonra, Osmanlılar zamanında yaşamış olan şeyhler ve salih kimseler konu edilmektedir. Dördüncü rükende ise, Halevetî Tarikatı ve şubeleri olan Sühreverdiye, Halvetiye, Gülşeniye, Bayramiye Celvetiye, Zeyniye tarikatları ve şeyhleri oldukça ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Hacı 'Âli Efendi'nin eserde Halvetî Tarikatı'na, şubelerine ve şeyhlerine daha fazla yer ayırmasını ise kendisinin de Halvetî Tarikatı'nın bir mensubu olmasından ileri gelmektedir.

Müellif, velilik ve kemâlât mertebesine ulaşmış, sâliha ve zâhîde kırk iki tarikat ehli kadın hakkında da bilgi verdikten sonra, evliyalar ve Şakayık-ı Nûmaniyye ile Nev'izâde Atâî'den aktardığı dört şeyhin menkıbesine hatime kısmında yer vererek eseri tamamlamaktadır.

1.2.2 Târih-i Kamanîçe

Hacı 'Âli Efendi'nin eserlerinden biri de ruznamçe veya fetihnâme şeklinde kaleme almış olduğu "*Târih-i Kamanîçe / Fetih-nâme-i Kamanîçe*"dir. Eserin ismi bizzat müellifin kendisi tarafından konulmamıştır. Günümüz tasniflerinde muhteviyatı göz önüne alınmak suretiyle "*Târih-i Kamanîçe/Fetih-nâme-i Kamanîçe*" olarak adlandırılmıştır Eser üzerinde çalışma yapanlar⁴² ve eserden istifade edenler de bu isimlerden birisini tercih etmişlerdir.⁴³

Hacı 'Âli Efendi, bu eseri nasıl ve neden vücuda getirdiğini giriş kısmında, "...Mustafa Paşa hazretlerinin bu 'abd-ı fakîr el-Hâc 'Âli dâ'îleri tezkîrecilik hüd-met-i şerîflerinde olub zuhûr iden vakâyi'in ba'zısın husûsan 'azîmet-i hümmâyûn olan Kamanîçe seferinde olan menâzil ü merâhilin kurb u bu'dun ve şuhûr-ı eyyâmın vukû'un hezâr 'acz-i kusûr ile bî-kadîri't-tâka tahrîre cesâret ve sehv ü kusûru dâmen-i

⁴² Ayşe Hande Can, *Hacı Ali Efendi ve Târih-i Kamanîçe'si*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul 2003; Musa Taçkın, *Ali Efendi ve Târih-i Kamanîçe Adlı Eseri (Metin ve Tahlil)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004; İbrahim Özcan, *Târih-i Kamanîçe (Hacı Ali Efendi)*, (Basılmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Kürsüsü, İstanbul 1970; Hüseyin Dereli, *Kamanîçe Seferi (Hacı Ali Efendi'nin) İzahlı İndeksi*, (Basılmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Kürsüsü, İstanbul 1971.

⁴³ Aurel Decei, "Kamanîçe" *İA*, C.VI, ss. 145-146; Dariusz Kolodziejczyk, "Kamanîçe" *DİA*, C. XXIV, s. 275-278; F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları*, s. 197; B. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. III, s. 47; *Yazmalar Kataloğu*, s. 127; Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar Kamanîçe Seferi ve Organizasyonu 1672*, İstanbul 2004; Mustafa Nuri Türkmen, *Kamanîçe Seferi'nin Lojistik Hazırlıkları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.

afv ile mestûr buyrulmak niyâzı ile cür'et olundu"⁴⁴ şeklindeki kaydıyla ifade etmektedir. Bu kayıttan da anlaşıldığı üzere, Hacı 'Âli Efendi, Kamanîçe'nin fethinin de gerçekleştiği, 1083/1672 tarihli Lehistan seferine, üçüncü vezir Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın tezkirecisi vazifesiyle katılmıştır. Eserde, ordunun sefere çıkışı, seferin menzilleri, menzillerin mesafeleri, ordunun mezillerde hangi tarihlerde bulunduğu ve seferde vukua gelen olaylar detaylı olarak kaydedilmiştir. Müellif takati olmamasına rağmen bu vazifeyi yerine getirdiğini, bu sayede sefere dair *Târih-i Kamanîçe*'yi inşa ettiğini, kusurlarının affedilmesini de ekleyerek ifade etmektedir.

Târih-i Kamanîçe baş kısmında bir menzilname mevcuttur. Allah'a hamd ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e salât u selam ile esere başlayan müellif, Lehistan seferinin başlangıcından sonuna kadar sefer esnasında vukua gelen, şahit olduğu tüm olayları kaydettiğini ifade etmektedir. Bunun yanında ordu mensuplarından işittiklerini de kaydetmiştir. Osmanlı'nın bu sefere çıkış sebeplerini ayrıntılı olarak izah etmektedir. Ordunun sefer hazırlıkları, Rumeli, Anadolu, Sivas, Bosna, Haleb, Karaman, Diyarbakir, Mar'aş ve Adana eyaletlerinin sefere daveti, ordunun Çukurçayırı'nda toplanması, sefere katılan erkân-ı devlete verilen hil'atler hakkında kıymetli bilgiler mevcuttur. Daha sonra 189 gün süren seferi görevi gereği, tüm yönleriyle şahit olduğu ve ordu mensublarından da öğrenebildiği kadarıyla kaydetmiştir. Ordunun sefer sırasında uğradığı menziller, hava şartları, sefer güzergahının iklim koşulları, ordunun iâşe ve ihtiyaç durumu, Kırım'dan gelen kuvvetlerin orduya katılımı, sefer sırasında dağıtılan bahşişler, hil'atler, sefer esnasında padişahın yaptığı faaliyetler, av şenlikleri hakkında oldukça geniş bilgi verilmektedir. Müellif, Kamanîçe Kalesi'nin fethi ve ardından burada Osmanlı idaresinin tesisi ile ilgili bilgi aktardıktan sonra, kendisinin de bizzat katıldığı Bucaş Anlaşması görüşmeleri ve alınan kararlar hakkında oldukça mühim açıklamalar da bulunmaktadır.

Eserde, ordunun geçtiği menzillerin isimleri, menzile varış ve ayrılış tarihleri saatleriyle birlikte verildiği gibi kaç gün menzillerde kalındığı detaylı bir şekilde kaydedilmiştir. Ayrıca eserde, ordunun geçtiği güzergahdaki ahali açısından ordunun geçişinin sağladığı ekonomik faydalara da yer verilmektedir. Eserin son kısmında ise ordunun Edirne'ye dönüşü kaydedilmiştir.

Târih-i Kamanîçe, XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin bir seferi nasıl gerçekleştirdiğini öğrenilebilmek bakımından oldukça mühim bir kaynaktır. Eser,

⁴⁴ Hacı 'Ali Efendi, *Târih-i Kamanîçe*, vr. 2a-b.

bablara, rüklere ya da fasıllara ayırarak inşa edilmemiştir. Ancak eserin içeriğine göre; mukaddime, ordunun sefere çıkış hazırlıkları, sefer menzilleri, gerçekleştirilen fetih hareketleri, fethedilen yerlerde Osmanlı idaresinin tesisi ve seferden avdet şeklinde bölümlere ayırmak mümkündür. 136 varak ve nesih yazı türüyle kaleme alınan eserin müellif nüshası günümüze kadar ulaşabilmiştir.

1.2.3 Tuhfetü'l-Huccâc

Hacı 'Âli Efendi'nin eserlerinden birisi de “*Tuhfetü'l-Huccâc*” isimli risaledir. İçeriğine binaen eserin ismi, “*Hacılara Hediye*” manasında, “...*bu risâlenin ismi Tuhfetü'l-Huccâc ola*”⁴⁵ şeklinde kaydedilmiştir.

Tuhfetü'l-Huccâc, altı risaleden müteşekkil, 10x20-13x9 ebatında, “*El-Mecmu'atü's-Şerîfe*” adlı bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Yüz altmış varaktan oluşan mecmuanın ilk on varağı “*Menâsikü'l-âlim el-fâzıl Nuh Efendi el vâ'iz Mısıriü'l-Kâhire*” isimli Arapça bir risaleye, sonraki seksen varağı ise “*Menâsik-i Sinan Efendi el-Mukarrebü's-Sinan*” isimli Türkçe bir risaleye aittir. Bunlardan sonra mecmuanın on varaklık bölümünde, “*Menâsik-i Hacc 'Ani'l-gayr Sinan Efendi el-Mezbûr bi Hâtirü'l-merhûm Evliyâ Mazlûm*” isimli Türkçe bir risale ve ardından on sekiz varaklık bölümünde “*Libâbü'l-Merâm fî ziyâret-i ben-i 'Aleyi's-salevâtu ve's-sellem el-Mutahhar min Menâsik Rahimallah Efendi Üstâd Ali el-Kâdı Rahimallah*” künyeli Arapça risale vardır. Bu risalelerden sonra yirmi varaktan müteşekkil “*Menâsik-i Hüseyin Efendi el-Meşhûr Kâsım Ağa Hâce Bîdâr es-Selâtîn Mukayyid-i Cidde*” isimli Türkçe bir risale daha mevcuttur. Mecmuanın on sekiz varaklık son bölümü ise, “*Risâle-i Taraf-ı Menâzil-i Mekke-i Mükerrreme fî Kostantiniyyetü'l-'Arafât Kesîrü'l-Hak Ve'l-Berekât ve Ba'zı Levazımât*” şeklindeki isimle, Hacı 'Âli Efendi'nin *Tuhfetü'l-Huccâc* adlı risalesine aittir.

Risale, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Her sayfada on beş satır bulunmaktadır. Başlıklar kırmızı mürekkepli mikleplidir. Müellifin kendi hattı olan *Tarih-i Kamanîçe* ve *Tuhfetü'l-Mücâhidîn Behcetü'z-Zâkirîn*'in yazı şekilleri dikkate alındığında *Tuhfetü'l-Huccâc*'ın da müellif hattı olduğu anlaşılmaktadır. Risalenin isminin ne olduğu ve ne sebeple yazıldığı mukaddimede açık bir şekilde ifade edilmektedir.

⁴⁵Hacı 'Ali Efendi, *Tuhfetü'l-Huccâc*, vr. 2b.

Müellif, 1057/1646 tarihinde İstanbul'dan başlamak üzere karayoluyla Hac'a gitmiştir. Bu yolculuğu esnasında, Anadolu'dan karayoluyla Hac'a nasıl gidilir, hangi menzillerden geçilir, yol güzergahında ziyaret edilerek dua edilmesi faydalı olacak mekanlar nerelerdir ve Hac ibadeti en iyi şekilde nasıl îfâ edilir bu hususlarda tecrübe sahibi olmuştur. Bunu da eserinde geniş olarak işleyerek karayoluyla Hac'a nasıl gidileceğini ve Hac ibadetinin nasıl îfâ edileceğini bilmeyen Müslümanlar için bir rehber olması gayesiyle kaleme aldığını eserin mukaddimesinde, “*Tâ ki Hacc-ı şerîfe niyet edüb giden Müslümanlar'a bir fihrist icmâl olub ânâ göre tedârik ve takayyüdlere ola*”⁴⁶ şeklinde kaydetmektedir.

Beş rükn ve mukaddimeden müteşekkil risalenin birinci rüknünde, Üsküdar'dan kutsal topraklara uzanan Hac yolu menzilleri, yol güzergahındaki şehirler ile buralardaki evliyanın medfun bulunduğu ziyaretgahlar konu edilmektedir. Eserde Üsküdar'dan başlayan yolculuk Mina'da son bulur. Üsküdar-Mina arasında geçilen belli başlı menzil ve şehirler hakkında sahip oldukları önem ve özelliklerine göre uzun ya da kısa bilgiler verir.⁴⁷

Müellif bu şehirlerden örneğin Eskişehir hakkında kısaca şu bilgiyi vermektedir. “*Ba'de İznik'den kalkub üçüncü konakda Eskişehir'e varılır. Bu şehir cennetden bir kıt'a âb ve havası latîf ve enhâr-ı sâfi ve meyveleri ve her dürlü niğmeti mevcûd bir şehir-i ganîmet-i âbâdır ve ılıcaları bî nihâyedir.*”⁴⁸ Bu kayıttan Eskişehir'de cennet gibi bir güzellik, hoş bir hava, temiz nehirler, türlü meyve ve niğmetler ve kesilmeyen şifalı sularının bulunduğu ifade etmektedir.

Konya hakkında ise daha geniş bilgi aktardıktan sonra, “*Görmek istersen eger dünyayı yürü seyreyle varub Konya'yi*”⁴⁹ şeklinde bugün de hala halk arasında kullanılmakta olan atasözüyle, buranın güzelliğini pekiştirmektedir.

Tuhfetü'l-Huccâc'ın ikinci rüknünde, Hac ibadetinin farzları ve vacibleri, üçüncü rüknünde ise sünnet ve müstehabları, dördüncü rüknünde de ihrama girme konuları yer almaktadır. Son bölüm olan beşinci rüknde ise Hac ve Umre niyetleri hakkında bilgi yer almaktadır.

⁴⁶ Hacı 'Ali Efendi, *Tuhfetü'l-Huccâc*, vr. 2a-b.

⁴⁷ Bu şehirler: Üsküdar, İznik, Eskişehir, Seyidgazi, Akşehir, Konya, Ereğli, Antakya, Hama, Humus, Şâm-ı Şerif, Mihmel-i Şerif, Tedm, Madrib, Âsi Hurma, Hayder Kal'âsı, Medîne-i Münevvere, Âsi Kuyuları, Bedir, Vâdî-i Fâtıma, Mekke-i Mükerrerme, 'Arafat, Müzdelife ve Mina.

⁴⁸ Hacı 'Ali Efendi, *Tuhfetü'l-Huccâc*, vr. 3b.

⁴⁹ Hacı 'Ali Efendi, *Tuhfetü'l-Mücahidîn*, vr. 4a-b.

1.2.4. Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî

Hacı 'Âli Efendi'nin şüphesiz en kıymetli eserlerinden biri, bu çalışmanın da konusu olan, 1517-1650 yılları arası Yemen tarihini, özellikle de 1517-1635 tarihleri arasında Yemen'in Osmanlı hakimiyetinde bulunduğu dönemi içeren, tarihi niteliğe sahip, Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî'dir. Eser hakkında tüm detaylarıyla bilgi II. ve III. bölümlerde yer almaktadır.

1.3. TARİHÇİLİĞİ

1517-1650 yılları arası Yemen tarihini konu alan Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî, Hacı 'Âli Efendi'nin kaleme aldığı ilk tarih eseri olup, iki bölümden müteşekkildir. İlk bölümü, Kutbu'd-dîn Mekki'nin Yemen tarihine dair yazdığı Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî isimli eserin tercümesini ihtiva etmektedir. Aralara yaptığı eklemelerle Hacı 'Âli Efendi, tercümeyi kısmen genişletmiş olsa da, bu bölüm onun tarihçiliğini tespit etmeye imkan vermemektedir. Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî'nin ikinci bölümü ise tamamen Hacı 'Âli Efendi tarafından inşa edilmiş olup, orijinal olduğu gibi, tarih anlayışı hususunda da fikir vermektedir.

Osmanlı tarih yazıcılığının ilk dönemlerinde benimsenmiş olan, Osmanlı hanedanının tarihini başlangıcından kendi zamanına kadar getirerek yazma şeklindeki tarihçilik görüşünü,⁵⁰ Hacı 'Âli Efendi'nin de, Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî'yi inşa ederken tercih ettiği anlaşılmaktadır. Ancak, Hacı 'Âli Efendi'nin tarihçiliğinde kısmi bir farklılık vardır. O da, Âşıkpaşazâde (ö. 1481), Neşrî (ö. 1520) veya Hoca Sa'düddîn Efendi (ö. 1599)'nin tercih ettiği gibi, Osmanlı coğrafyasının tamamının göz önüne alınarak eser inşa edilmesi anlayışı yerine, sadece Yemen'in tarihini ele alma görüşüdür. Nitekim müellif eserinden de, Osmanlı hanedanının Yemen'deki hakimiyetinin herhangi bir dönemini değil, başlangıcından kendi zamanına kadarını tamamen yazmak düşüncesindedir. Bu anlayışını da, Osmanlı tarihine dair yazılmış eserleri tetkik ederek kazanmış olmalıdır. Çünkü Osmanlı tarihçilerinden Hoca Sa'düddîn Efendi'nin Tâcü't-Tevârih'i inşa ederken İdris-i Bitlisî (ö. 1520)'yi, Hasan Beyzâde (ö. 1636)'nin ise Hasan Beyzâde Tarihi adıyla bilinen eserini inşa ederken Hoca Sa'düddîn Efendi'yi kendilerine rehber olarak kabul ettikleri gibi, birçok Osmanlı tarihçisi de kendisinden

⁵⁰ Şehabettin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Belleten*, C. 35, S. 140, Ankara 1971, ss. 655-663; Mehmet İpşirli, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Osmanlı*, C. VIII, Edt, Güler Eren, Ankara 1999, s. 248.

evvel eser telif etmiş olan müelliflerin tarihçilik anlayışlarını benimsemişlerdir.⁵¹ Hacı ‘Âli Efendi’de, Osmanlı tarih yazıcılığında sadeliğe ehemmiyet veren destanî ve menkıbevî tarihçilik anlayışı⁵² yerine, terkip ve secilerden meydana gelen, süslü uzun cümlelerin kullanıldığı İran ekolünün⁵³ ve edebî sanatlarla süslenmiş Arap tarihçiliğinin⁵⁴ etkisini görmek mümkündür. Bu husus, Arapça’dan tercüme ettiği eserin etkisinde kalmış olmasına bağlanabilir.

Hacı ‘Âli Efendi, tetkik ettiği telif eserlerdeki bilgiler ve rivayetlere dayanarak vücuda getirdiği *Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî*’de, kronolojiyi, Yemen beylerbeylerinin idarecilik yılları bağlamında dikkate almakta olup, hadiseleri aktarırken öncelikle yer-sebeep-sonuç ilişkisine önem veren tarih anlayışına sahiptir. Bir olayın vuku bulunduğu yer, sebepleri ve doğurduğu sonuçlar müellif için daha değerlidir. Bu nedenle yıllara göre olayları serdetmek yerine, bir hadiseyi başlangıcından itibaren ele alıp tamamladıktan sonra diğerine geçmeyi tercih etmektedir. Müellifin bu tarih eserini vücuda getirirken herhangi bir iddiası yoktur. Endişesi, selefteki tarihçiler gibi iyi namla anılmak, gelecek için faydalı bir iş yapmakla hayır dua almak ve bol sevaba nail olmaktır. Hacı ‘Âli Efendi’nin tarihçiliği ile ilgili diğer hususlar ise aşağıdadır.

1.3.1. Eserin İnşa (Tercüme ve Genişletme) Şekli

Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî’nin tarih ilmi açısından inşa şeklini iki ayrı yönüyle değerlendirmeye tabi tutmak gerekmektedir.

Eserin inşasında göz önüne alınması gereken birinci nokta tercüme özelliğidir. *Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî*’de yer alan, “*Târih-i Vilâyet-i Yemen mütâla’âsına tâlib*”⁵⁵ şeklindeki kayda göre Hacı ‘Âli Efendi, Yemen tarihini yazmak istemektedir. Müellif bu işe, Mekke’nin Hanefî Mezhebi Müftüsü iken 1582’de vefat eden, Kutbu’d-dîn Mekkî’ye ait, dili Arapça olan, *Berku’l-Yemânî Fi’l-Fethi’l Osmânî* adlı eseri Türkçe’ye tercüme ederek başlamıştır.

⁵¹ Ş. Tekindağ, *Osmanlı Tarih Yazıcılığı*, s. 658.

⁵² Bekir Kütükoğlu, *Kâtip Çelebi Fezleke’sinin Kaynakları*, İstanbul 1974, s. 1.

⁵³ Kenan İnan, “Klasik Devir Osmanlı Tarihçilerinde Kaynak Kullanma Usulleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, S. 29, Ankara 1986, ss. 91-135

⁵⁴ Eyüp Baş, “Dil-Tarih İlişkisi Bağlamında Osmanlı Türklerinde Arapça Tarih Yazıcılığı (XVI. ve XVII. Yüzyıl Örnekleriyle)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XLVI, S. 1, Ankara 2005, ss. 103-132.

⁵⁵ “Yemen vilayeti tarihini mütalaa etmeye talip olmak.” Metin, vr. 2a.

Müellif, *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*'yi neden tercüme ettiğini ise; “*Bâ'is-i suhen-perdâze-i zebân-ı gülün, hoş edâ mucib-i terceme-i tırâzı tab.*”⁵⁶ şeklinde kaydeder. Bu kayda göre, gül dilin konuşma sebebi, eserin güzel bir şekilde tercüme edilmesinin gerekliliğidir. Ayrıca *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'de yer alan, “*misâl-i dürr-i adn zebân-i Türkî'de intizâmuna ra'gıb olmağın*”⁵⁷ şeklindeki kayıt, *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*'nin tercüme edilmesi husunda müellifin düşüncesini ortaya koymaktadır. Bu kayda göre müellif, Mekkî'nin eserini, Cennet incisi şeklinde niteleyerek büyük önem atfettiği Türkçe'ye tercüme etme düşüncesindedir. Hacı 'Âli Efendi, *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*'yi tercüme ederek eserine aktardığını, “*Arabî olmağla i'rabı, Türkî tebdîl olundu*”⁵⁸ ve “*Terceme-i Berku'l-Yemânî'den gayri*”⁵⁹ şeklindeki kayıtlarla açıkça belirtmektedir.

Hacı 'Âli Efendi, *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*'nin tercümesine *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'de yer verirken aynen değil bazı bahisleri özetlemeyi tercih etmiştir. Müellifin özet yöntemi ise, *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*'deki konuları kendi anladığı gibi aktarma şeklinde değil, Yemen tarihi hususunda önemli olmadığını düşündüğü kayıtlara eserinde yer vermeme şeklindedir. Müellif, tercüme edilen eserde bulunmasına rağmen, *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'ye almadığı yerleri, “*müfîd ve lâzım-ı kazıyye olmamağıyla tahrîr olunmayub terk ve tayy olunmuşdur.*”⁶⁰ şeklindeki ifadeyle belirtmektedir. Bu duruma dair verilebilecek bazı kayıtlar şunlardır:

Selman Reis'in Cidde'de kalması ve burada Şerif Ebu Nümeyle yaşanan mücadele, *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*'de bahsedilmesine rağmen bu bahis, Hacı 'Âli Efendi'nin düşüncesine göre Yemen tarihi hususunda önem arzemediği için *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'ye alınmamıştır. Bu durumu müellif, “*Selmân Reis kendi yanında bulunan levend ile hacc-ı şerîf zamanına dek Cidde'de arâm eyledi. Ve bu esnâda Şerîf Ebu Nümeyle mübâлага mücadeleleri vakî' olub ve gerü men' ve def' olunub müfîd ve lâzım-ı kazıyye olmamağıyla tahrîr olunmayub terk ve tayy olunmuşdur.*”⁶¹ şeklinde yer alan kayıtlarla açıklamaktadır. Bu kayda göre, Selman Reis leventleriyle birlikte Yemen'e gitmek için Cidde'ye gelince yoluna devam etmemiş, burada Hac zamanına kadar bir süre kalmıştır. Cidde sancakbeyi olan Şerif Ebu Nümeyle

⁵⁶ “Gülün dilin konuşma nedeni, eserin tercümesinin güzelce yapılması gerekliliğindedir.” Metin, vr. 2a.

⁵⁷ “Cennet incisi olan Türkçe dilinde düzenlemeye istekli olmak.” Metin, vr. 2a.

⁵⁸ “Hakikatte Arapça olduğundan, Türkçe'ye çevrildi.” Metin, vr. 2a.

⁵⁹ Metin, vr. 2b.

⁶⁰ Metin, vr. 29a.

⁶¹ Metin, vr. 29a.

de, Selman Reis'in Cidde'de kalmasını idareciliği için tehdit olarak değerlendirmiş ve aralarına mücadele yaşanmıştır. Müellifin, bu hadiseyi Yemen'le değil de Cidde ile alakalı olduğu düşüncesiyle eserine almadığı anlaşılmaktadır.

Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî'de sıkça yer alan ancak Hacı 'Âli Efendi'nin eserine almadığı bahislerin çoğunluğu mektuplaşmalardır. Örneğin, Zeydî İmamı Muhammed b. Şemseddin'in Vezir Sinan Paşa'ya gönderdiği mektuba yer verilmemiştir. Bu durum, "*Vezîr-i eflâtun-nazîre Muhammed bin Şemseddin tarafından vârid olan mektûb-ı ma'hûd sûretidir. Bu mahâlle yazılmadı. İn-şâ'allah ilâ an illâ âlâ beyâz olundukda yazılır.*"⁶² şeklinde açıklanmaktadır. Bu kayıttan, mektubun tercümesinin henüz müsvette halinde olduğu, temize çekildikten sonra buna eserde yer verileceği anlaşılmaktadır. Tercümesinin henüz müsvette halinde olmasından dolayı *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'de yer verilmemiş mektuplardan birisi de, Mutahhar Leng'in şefaati için, hem Vezir Sinan Paşa'ya, hem de Muhammed b. Şemseddin'e yazdığı mektuptur.⁶³

Eserin inşasında dikkate alınması gereken ikinci nokta ise, esere müstakil bir mahiyet de kazandıran, Hacı 'Âli Efendi tarafından bilgi eklemeleriyle tercümenin genişletilmiş olmasıdır. Çalışmaya konu *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî* isimli eser, *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*'nin sadece tercümesi değildir. Eserin ilk üç babında tercüme tamamlanmıştır. Ayrıca müellif, ilk üç babı sadece tercüme olarak *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'ye aktarmamış, kaynaklarını da belirtmek suretiyle bablar içerisine çok önemli bilgi eklemeleri yaparak tercüme genişletmiştir. Dördüncü ve beşinci bablar ile hatime ise bizzat müellifin kendisi tarafından inşa edilmiştir. *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'ye, müstakil bir eser niteliği kazandıran da bu yönüdür. Hacı 'Âli Efendi, güvenilir olarak nitelediği kaynaklardan aldığı bilgileri, tercüme içine yerleştirerek genişletmek suretiyle, daha kapsamlı müstakil bir eser vücuda getirdiğini, eserin mukaddimesinde de izah etmektedir.⁶⁴

⁶² Metin, vr. 236a.

⁶³ "Mutahhar Leng gaddar şefâ'at için vezîr-i 'âl-i mikdâra ve Muhammed bin Şemseddin'e yazdığı ricâ nâme suretidir. Yazılmadı beyaz oldu da tahrir olunur." Metin, vr. 238b.

⁶⁴ "Çok tevârihe dest-res buldu, her birinden muradını aldı." Metin, vr. 2a; "Terceme-i Berku'l-Yemânî'den gayri ba'zı mertebe-i seyyahinden vicâhen-dîde ve sühan-şinas mu'temed kimesnelerden istima' olunan ahbâr-ı lâzımü'l-ahbâr terkîmiyle tehzîb olunub ve her bâbı birkaç fasıl üzere müştemil kılınub..." Metin, vr. 2b.

1.3.2. Kaynakları Kullanma Metodu

Hacı ‘Âli Efendi, tercüme ettiği *Berku’l-Yemânî Fi’l-Fethi’l Osmânî*’den eserine aldığı bahisleri nasıl belirttiğine dair şu örnekler verilebilir.

“*Berku’l-Yemânî sahibi şöyle nakl ve rivâyet eder ki;*”⁶⁵

“*Ol vakt Mekke’de müftü olan Berku’l-Yemânî sahibi böyle rivâyet eder ki;*”⁶⁶

“*Berku’l-Yemânî sahibi sened ile şukkadandan rivâyet ve nakl ve tahrîr eder ki;*”⁶⁷

“*Musannif Kitâb-ı Hanefî müftisi kibâr-ı fuzelâ ve ‘ulemâdan Şeyh Muhammed Kutbî rivâyet eder ki;*”⁶⁸

“*Berku’l-Yemânî sâhibi Molla Kutbî rahmetullâhu aleyh bu minvâl üzere tahrîr ve rivâyet eder ki;*”⁶⁹

“*Berku’l-Yemânî sâhibi ‘ulemâ-i ‘âmilîn ve fudêlâ-i muhakikîn ve sulehâdan olan Mevlânâ Muhammed el-Kutbî rahmetullâh yazub nakl ve ma’lûm olmak için bu mahâlde sebt ve tahrîr olundu*”⁷⁰ şekillerinde, Mekkî hakkında bilgiler vermek ve ona hürmet ettiğini de belirtmek suretiyle kaydetmektedir.

Müellif eseri vücuda getirirken, gerek tercümeyle kaydettiği bablarda gerekse kendi inşa ettiği kısımda, birçok kaynaktan istifade ettiğini belirtmektedir. İstifade ettiği kaynakların künyelerini de belirtmek suretiyle bunlardan yararlanma yöntemine dair eserde yer alan şu kayıtlar örnek olarak verilebilir.

“*Bunların tafsîl ve ahvâli Tevârih-i Tâberî’de ve Zebîd Târîhi’nde mastûr ve meşrûhdur;*”⁷¹

“*Kadıü’l-Kudât Şemseddin ibn Halikan rivâyet eder ki;*”⁷²

“*Celâlzâde Nişânî Mustafa Beg-i merhûm Tabakâtü’l-Memâlik nâmında olan tarihinde şöyle yazub nakl eylemişdir ki;*”⁷³

Müellif eseri inşa ederken sadece yazılı kaynaklardan yararlanmakla iktifa etmemiştir. Mısır’da divan katipliği vazifesiyle bulunduğu esnada ve İstanbul’da iken Yemen tarihine dair elde ettiği rivayetlere de eserde yer vermektedir. Rivayetlerini aktardığı ravilerin verdiği bilgilerin güvenilir olduğunu vurgulamak amacıyla isimlerini

⁶⁵ Metin, vr. 13a.

⁶⁶ Metin, vr. 26a.

⁶⁷ Metin, vr. 37a.

⁶⁸ Metin, vr. 81a.

⁶⁹ Metin, vr. 135b.

⁷⁰ Metin, vr. 211b.

⁷¹ Metin, vr. 167a.

⁷² Metin, vr. 38a.

⁷³ Metin, vr. 24b.

ve görevlerini de bazen zikretmektedir. Bu tür kaynaklar ve bunlar için kullandığı ifadeler şu örnekler verilebilir.

“*Vezîr-i mûmâ-ileyhin şâtırlarından olub, yirmi sene hıdmetinde olan Şâtur Hüseyin Ağa demekle ma‘rûf ve meşhûr kimesne, Mekke-i Mükerrreme’de mücâvir ve sâdkü’l-kavl ve umûr-dîde ve diyânet ile mevsûf Müselmândır. Rivâyet ve nakl ederdi ki;*”⁷⁴

“*Haydar Paşa’nın vâli iken makbûl âdemlerinden olub, hâliyâ divân-ı Mısır-ı Kâhire’de ‘Aşir-hân Ömer Çelebi’den mesmu‘umuzdur.*”⁷⁵

Müellif bazen de, rivayet üzere elde ettiği bilgilerin râvilerinin isimlerini zikretmeyerek şu şekilde genel ifadeler kullanmaktadır.

“*Bu minvâl üzere nakl ve rivâyet ve ihbâr eylediler.*”⁷⁶

“*Ketb ve tahrîr olunan kelimât ve vekâyî’ ve nakl ve rivâyât kerrâren mesmu‘umuz olmağla, bu cerîde-i sefîde tahrîr ve irâdı münâsib görüldü.*”⁷⁷

“*Berku’l-Yemânî Târihi’nde mastur olduğundan gayri müsâhebet eyledigimiz şukkadan mesmu‘umuz olub nakl ve rivâyet ve takrîr-i hikâyet olunur ki;*”⁷⁸

Ravilerin rivayetlerini aktardıktan sonra genellikle “...*el-uhdet-i ‘ale’r-râvî*”⁷⁹ ifadesini kullanmaktadır. Müellif bu ifadesiyle, rivayet üzere eser yer verdiği bilgilerde eğer bir yanlışlık veya eksiklik varsa, bunun kendisinden değil raviden kaynaklandığını dile getirmektedir.

Bu kayıtlara göre, zaman zaman isimlerini de zikrettiği birçok kişi ile sohbet ederek Yemen ahvali hakkında bilgi topladığı anlaşılan müellif, bunlara eserinde yer vermektedir. Ancak, kendisine anlatılanların hepsine yer vermediği, rivayetlerin güvenilir kaynaklardan elde edilmiş doğru bilgiler olmasına özen gösterdiği, “*vicâhen-dîde ve sühan-şinâs mu‘temed kimesnelerden istima’ olunan ahbâr-ı lâzımü’l-ahbâr terkîmiyle tehzîb olunub*”⁸⁰ şeklindeki kayıttan anlaşılmaktadır. Müellifin, kaynak kullanmakta seçici olduğu, bilgileri, tarih ilmi usullerince tenkit ettikten sonra eserinde yer verdiği görülmektedir. Rivayetlerine yer verdiği bazı insanların zaman zaman isimlerini, görevlerini, hatta hadiselere şahitliklerini de zikretmektedir. Tarihçilik

⁷⁴ Metin, vr. 265b.

⁷⁵ Metin, vr. 275b.

⁷⁶ Metin, vr. 305b.

⁷⁷ Metin, vr. 310a; “Hatta rivayet ederler ki;” Metin, vr. 37a; “Rivayet olduğu üzere” Metin, vr. 40b.

⁷⁸ Metin, vr. 163a; “Nakl ve rivayet olunur ki;” Metin, vr. 301a.

⁷⁹ “Söz rivayet edenin üzerinedir.” Metin, vr. 305b.

⁸⁰ Metin, vr. 2b.

açısından, bilgi kaynaklarının belirtilmesi yöntemi olarak ifade edilen bu durumun, Hacı ‘Âli Efendi tarafından da benimsenmiş olduğu görülmektedir. Bu da eserin değerini arttırmaktadır.

1.3.3. Osmanlı Hükümdarları ve Devlet Adamlarına Bakışı

Hacı ‘Âli Efendi’ye göre, Osmanlı hükümdarı ve devlet adamları din-i mübin ve ehl-i İslâm’a hizmet etmeyi kendilerine şiar edinmiş yüce insanlardır. Osmanlı padişahları, Hz. Peygamber (s.a.v)’in Hulefâ-i Raşidîn’den sonra gerçek temsilcileri, İslam Dinin’nin hadimidirler. Bu sebeple Osmanlı hükümdarlarını övgüyle zikreder ve dua ile de yadeder. Osmanlı padişahları için kaleme aldığı ifadelerden bazıları şunlardır.

Osmanlı hükümdarları ile ilgili eserde yer alan, “...*ol şehriyâr-i ‘âl-i cenâb ve sultan-ı cem iktidâr ve kâmyâb-ı cennetmekân-ı firdevs-aşiyân mazhar-ı lutf-ı rabb-i rahîm a’nâ-i merhûm Sultan Selim aleyhi’r-rahme ve’r-rıdvân...*”⁸¹ ve “...*sultân-ı cihân-ı sahibkırân i’vân-ı mazhar-ı eltâf-ı rabbi’l-muhîd Sultan Selim Hân b. Sultan Bâyezîd eskinallahu teâlâ fi örfi’l-cinân hazretleri...*”⁸² şeklindeki kayıtlara göre, Sultan Bayezid’in oğlu Yavuz Sultan Selim, iktidar sahibi, şerefli, haysiyetli, cömert, koruyucu, idaresinde herkesi birleştiren biridir. Allah’ın rahmeti, mağfiretine nail ve ahirette mekanı cennet olsun. Bu kayıttan, müellifin hükümdarlara yücelik atfettiği anlaşılmaktadır. Müellifin Osmanlı hükümdarını bu şekilde anlatmakla esasında ulaşmak istediği ona itaat için insanları yönlendirmek olduğu söylenebilir.

Padişah, sultan kelimelerini hiç tek başına zikretmemiş, övgü dolu uzun ifadeler kullanmadığı yerlerde ise; “*Pâdişâh-ı gerdun-penâh, Sultân-ı Rum-ı nusret-karîn, Pâdişâh-ı zafer-unvân, Pâdişâh-ı sultân-ı selâtîn-i a’nâ...*”⁸³ şeklinde kısa kelâm-ı kibarlara yer vermiştir.

Müellif, eserde Osmanlı padişahlarının faaliyetlerinden ziyade, Yemen’e sefere gönderiler serdarların, buraya tayin edilen beylerbeyi ve devlet adamlarının faaliyetlerine yer vermektedir. Gerek serdarlar, gerekse beylerbeyi ve devlet adamlarına bakışı ise; din ve devlete hizmet edip etmedikleri noktasındandır. Zuhur eden kargaşayı ortadan kaldırmış, ehl-i İslâm’a ve devlete hizmet etmiş, devlet erkanına saygısını

⁸¹ Metin, vr. 9b.

⁸² Metin, vr. 10a.

⁸³ Metin, muhtelif varaklar.

göstermekte ve onlara övgü dolu kelâm-ı kibarlarla iltifat etmektedir.⁸⁴ Adaletten ayrılarak insanlara zulmetmiş, huzursuzluk ve kargaşanın zuhuruna sebebiyet vermiş devlet erkanını da oldukça ağır ifadelerle zemmeder.⁸⁵ Devlet erkanının hayatları ve kişilikleri hakkında da önemli bilgi verir. Bazıları şöyledir.

Yemen’de Memluk varlığına tamamen son veren Yemen Beylerbeyileri’nden Rûmî Kemal Bey’i, “*Zâtında muhib ve şecî‘ ve dilîr ve kelâmı mü‘essir ve umûr-dide ve sâhib-i tedbîr bir merdâne kimesne olub ‘asker mâbeyninde evvelden dahî iştihâd ve nâmı olmağın hiç kimesne çün ve çerâ ve muhâlefete kâdir olmayub cümlesi emr-i fermânına mutî‘ ve münkâd oldu. ...Diyâr-ı Yemen hükümetinde karâr eyleyüb vilâyet fukârasına vesâ’ir ahâlîsine zulm ve cefâ eylemeyüb mümkün olduğu mertebe himâyet ve siyânet üzere olub te‘addî ve tecâvüz tarafına sulûk etmedi.*⁸⁶” şeklinde kaydeder. Bu kayda göre Rûmî Kemal Bey, oldukça cesur ve mert, tecrübe sahibi, tedbirli, asker tarafından sevilen, neden ve nasıl diye muhalefet etmeyi sevmeyip ferman emirlerine göre hareket eden, Yemen’de idareci olarak bulunduğu sürede vilayet ahâlisine zulmetmeden onları koruyup kollayarak hareket eden birisidir. Bu özellikleri neticesinde Yemen’de huzur ve sükuneti tesis ettiği için müellif ondan övgüyle bahsetmektedir.

Yemen beylerbeyilerinden Üveys Paşa ile ilgili, “*...dilîr ve zâtında şeci‘ ve merdâne ‘iys u nûş ve zevk u sefâ ve çenk ve çigâna mâ’il ve levendâne hareket eder bir sade-dil kimesne olmağın makâm-ı hükümetde yine hakdan ‘udûl etmeyüb cevri ve te‘addî tarafına sülûk eylemedi. Lâkin ehl-i zevk olmağla memleket umurunda çokluk takayyüd üzere olmayub, mukarrebleri hod vâki‘ ahvâli kendüye bildirmeyüb, bu sebeb ile ‘asker yüze çıktığından gayri vilâyete ihtilâl düşüb...*”⁸⁷ şeklindeki kayıta paşanın, cesur, yiğit, mert ve dürüst biri olduğu, hak ve adalet yolundan ayrılmadığı, ancak zevk ve eğlenceyi düşkün olduğundan kendisine doğru haberler verilmediği, bu yüzden askerin itaatten uzaklaştığı, bunun üzerine de Yemen’de kargaşanın başladığı ifade edilmektedir. Yemen’de kargaşanın çıkmasına ve düzenin bozulmasına sebep olmasından dolayı da Üveys Paşa’dan övgüyle bahsetmemektedir.

⁸⁴ “Zâtında ahlâk-ı hamîde sahibi müşfik ve halîm ve erbâb-ı ma‘rifet ve tab‘-ı selîm kimesne olub ‘asker ile medârâ ve mülâyemet üzere mu‘âmele edüb, vilâyet ahâlîsine merhamet ve insâf üzere vaz‘ eyleyüb, hayrata mâ’il ve ‘adalet tarafına sâ’i olmağın...” Metin, vr. 23a.

⁸⁵ “Bî-hesâb, mültezim perverdesi, devlet umûrun görmemiş, kâtil ve zâlim, sefîh bî-din ve mezheb bir denî...” Metin, vr. 279a; “Cibilliyet ve tab‘ı hod hamâkat ve ‘ucûbe ve gurur üzere merkûz ve denâ’et ve zulm ve tama‘ ve kibir ve kin ile mermûz idi.” Metin, vr. 280a.

⁸⁶ Metin, vr. 19a.

⁸⁷ Metin, vr. 55a.

Müellif Yemen’de görev yapmış Osmanlı devlet adamlarından bahsederken onların geçmiş hayatları hakkında da bilgiler vermektedir. Bu hususda Yemen beylerbeyilerinden Behram Paşa’nın hayatı hakkında şunları kaydeder. “*Eyâlet-i Yemen sâbık vâli-i vilâyet olub ‘adl u insâf ve ilhâk-ı hamîde ile mevsûf ve iştihâr bulan Kara Şahin Mustafa Paşa merhûmun oğlu ve mîr-i mîrân-ı sâbık Rıdvan Paşa’nın küçük karındaşı olub niçe rüzgâr ve a’vâm rikâb-ı Şâm-ı Cennet meşâm Emîrû’l-Haclığı’ndan hüsn-i tedbîr ve ‘akl u ferâset ve nihâyet ma’ârif ve zekâvet ve şecâ’at ile sâhib-i nâm ve iştihâr olan Behram Paşa-i ‘âl-i mikdâr cenâbına sadaka ve ‘inâyet buyrulub...*”⁸⁸ Bu kayda göre Yemen Beylerbeyliği’ne tayin edilen Behram Paşa, sabık Yemen Beylerbeyleri’nden Kara Şahin Mustafa Paşa’nın oğlu ve daha evvel Yemen Beylerbeyliği yapmış olan Rıdvan Paşa’nın küçük kardeşidir. Şam’ın Emîrû’l-Haclığı görevinde de bulunmuştur. Müellifin bu şekilde bilgilere yer vermiş olması, Osmanlı tarihinde önemli yere sahip devlet adamlarının hayatlarının öğrenilmesi açısından oldukça önemlidir.

Müellifin, Portekiz tehlikesine karşı Hind Seferi’ne de memur edilmiş ve Mısır Beylerbeyliği’de yapmış olan Süleyman Paşa’yı, akıllı olmayan, görüşü zayıf, merhametsiz, çok hırslı, mal ve mülke tamah eden, kan dökücü, cimri, bulunduğu yerlerde zulm yoluna giden ve bu sebeple kargaşanın çıkmasına sebep olan biri olarak nitelendirmekte ve çok ağır ifadelerle zemetmektedir.⁸⁹ Müellif din ve devletin zarar göremesine sebep olanları ağır bir şekilde yermektedir.

Müellif, zemmedici ifadeleri neden kullandığını da izah etmektedir. Örneğin, Yemen Beylerbeyi iken adaletsiz idare tarzıyla kargaşanın zuhuruna, Mısır Beylerbeyliği’ne tayin edilmesine rağmen Yemen’den vazgeçmeyerek türlü desiselerle Yemen’in iki beylerbeyliğe ayrılmasına, bu esnada da Zeydî isyanının çıkmasıyla Yemen’de Osmanlı hakimiyetinin inkıtaa uğramasına sebebiyet vermiş olan Mahmud Paşa’yı, “*tama’kâr ve seffâk olub kan dökmek ve garaz ve ‘adâvet gözetmek cümle ahlâk-ı hamîdesin iknâ edüb gaddar ve cebbarlık ile şöhret bulub menfûr-ı havâs ve ‘avâm olmuş idi.*”⁹⁰ şeklindeki kaydıyla zemmeder. Buradan Mahmud Paşa’nın, zenginliğe tamah eden, zulmedici, kin ve garaz sahibi, adalet gözetmeyen, gaddarlığıyla şöhret bulmuş ve bu ahlakından dolayı halkın kendisinden nefret ettiği biridir. Mahmud

⁸⁸ Metin, vr. 240a-b.

⁸⁹ “Süleyman Paşa, za’îfü’l-‘akl adîmü’l-re’y ve’l-fâzıl bî-merhamet ve cabbar gayetde harîs ve tama’kâr katil ve seffak ve tab’ında buhl ve imsâk olmağın vardığı yerlerde ve diyarlarda zulm ve bid’at ve sefk-i dimâ’dan gayri nesne hâsıl olmadı.” Metin, vr. 40b.

⁹⁰ Metin, vr. 81a.

Paşa'nın bu ahlak ile idareciliği, Osmanlı'nın Yemen'i kaybetmesine sebep olan olayları doğurmuştur.

Müellif, vezir, paşa, mir-i miran gibi unvanları, adil devlet adamları için kullanırken, *Veẓîr-i müşterâ-tedbir*, *veẓîr-i eflâtun-nazîr*, *veẓîr-i rûşen-zamîr*, *veẓîr-i âkil*, *veẓîr-i 'âl-i nejâd*, *paşa-i müşârûn-ileyh*, *paşa-i âsaf-rey*, *paşa-i yadigâr*, *paşa-i mezmûm*, *serdâr-ı dâniâdil*, *serdâr-ı 'âl-i mikdâr*, *mîr-i mîrân-ı hünerber*, *mîr-i mîrân-ı müşârû'n-bilbenân...vb*⁹¹ şeklinde tek başına değil, kelâm-ı kibarlar ile kullanmaktadır. Bu kelâm-ı kibarlara göre, din ve devlete hizmet etmiş devlet adamlarını, yüksek tabiatlı, hünerli, aydın, bilgili, ileri görüşlü, kötülükten kaçınan ve iktidar sahibi olan insanlar olarak niteleyerek, onlardan övgü ile bahsetmekte, iyi yönlerini ön plana çıkaran bir üslup kullandığı görülmektedir. Vezir, paşa veya mir-i miran olupta adaletten ayrılan devlet adamları söz konusu olduğunda ise bu unvanları tek başına kullanmaktadır.

1.3.4. Ordu Hakkındaki Görüşleri

Milletin bekası ve devletin devamı için ordunun öneminin farkında olan Hacı 'Âli Efendi, "*ordu-yı hümayûn-ı zafer-makrûn*, *asker-i nusret-me'âl zafer-aktarân*, *asker-i nusret-eser*, *guzzât-ı nusret-encâm*, *asker-i zafer-nişân*, *asâkir-i zafer-nümûn*, *asâkir-i zafer-me'asir*, *dilâverân-ı ervâm*, *asâkir-i zafer-şi'âr*"⁹² şeklindeki ifadeleriyle orduyu üstün sıfatlarla nitelemektedir.

Osmanlı ordusunun ne tür meziyetlere sahip olduğunu ifade edebilmek için, "*cümlesi güzîde ve merdâne ve pesendide olub bâş alub vermeyince cenkden yüz çevirmez, gayret ve nâmus sahibleri idi.*"⁹³ şeklinde kayıtlara yer vermektedir. Bu kayda göre, ordunun her bir ferdi cenk etmekten korkmayan, şerefli, gayretli, savaş sanatında mahir ve kahraman insanlardır. Müellif, Osmanlı ordusu mensuplarının sadece kahraman değil aynı zamanda ne kadar adil olduklarını seferler esnasında geçtikleri menzillerde ahaliye karşı nasıl hareket ettiklerini, "*bunca kesret-i nâs ve ecnâd-ı muhtelif müctemi' olmuş iken akçesiz bir yumurta alınmayub ve zerre kadar bir ferd-i vahide zulm edilmedi.*"⁹⁴ kaydıyla açıklamaktadır. Bu kayda göre ordu sefer menzilinden geçerken ahalden karşılıksız hiçbir şey almamış, yani ahaliye zarar

⁹¹ Metin, muhtelif varaklar.

⁹² Metin, muhtelif varaklar.

⁹³ Metin, vr. 39a.

⁹⁴ Metin, vr. 44b.

vermemiştir. Bu kayıtlardan da anlaşılacağı üzere müellif, orduyu öven bir usul kullanmaktadır.

Müellif, ordu zafer kazandığı zaman dağıtılan ihsanlara da eserde yer vermektedir. Örneğin, Yemen Beylerbeyi Neşşâr Mustafa Paşa'nın, Yemen'in fethi esnasında savaşarak büyük zaferler kazanan ordu mensuplarına, mertebelerine göre bulunduğu ihsan hareketine eserde yer vermektedir.⁹⁵ Sinan Paşa'nın, Hısn-ı Ta'ker Kalesi'nin fethi üzerine bulunduğu ihsanları müellif, "*Vezîr-i eflâtun-nazîr bu gazâ-i 'azîme ve hidmet-i celîlede mevcûd bulunan Guzât-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâma in'âmı pâdişâhîden her birine yevmî birer akçe terakkî 'ulûfelerine zamm ve ilhak eyledükden sonra, kendü tarafından dahî herkesin mikdârına ve vücûda gelen hidmetine göre nakdiyye ve eşyâdan bî-had ve bî-kıyâs ihsânlar edüb...*"⁹⁶ şeklinde kaydetmiştir. Kayıt, paşanın dağıttığı ihsanların miktarlarını da belirtmekte olup oldukça detaylıdır. Müellifin, bu tür olaylara eserinde yer vermesinin amacı, bir ihsan olayını ayrıntılı olarak ele almaktan ziyade, liderine itaat eden ordunun başarılı olacağını ve bunun da karşılıksız kalmayacağını vurgulayarak, ordu mensuplarına nasihatta bulunmaktır.

Müellif yaşanan muharebelerde hayatını kaybedenlerden de bahseder. Örneğin, Hısn-ı Ta'ker kalesi'nin fethi esnasında ölenlerin sayısını da belirtmek suretiyle, din ve devlet uğruna mücadele ederken hayatlarını kaybetmelerinden dolayı onları şehit olarak nitelendirir.⁹⁷

Müellif, Yemen seferine çıkmış olan ordunun mevcudu hakkında da bilgiler vermektedir. Örneğin, Sinan Paşa serdarlığında gerçekleşen Yemen seferine çıkan ordunun miktarını, "*Eyâlet-i Mısırî üzere Diyâr-ı Yemen'e sefer etmek su'âl ve teftîş eyledik de, mukaddemâ Özdemiroğlu Osman Paşa ile dört bin nefer ve ba'dehû Mîr-i Mîrân Hasan Paşa ile bin nefer Mısır 'askerinden Diyâr-ı Yemen'e ta'yîn ve irsâl ve ziyâde 'askere muhtâc degildir deyü mukaddemâ gidenleri mevcûd ve hazır zan edüb, ancak dört bin nefer ta'yîn ve me'mûr oldu. Ve Şam ve Haleb vesâ'ir ervâm 'askerinden me'mûr olunanlardan dahî üç bin nefer yanına derilüb, bu takdîrce yukarıda dahî tafsil-i murûr etdigü minvâl üzere bi'l-cümle Mısır'dan ma'an getürdigü yedi bin nefer 'asker*

⁹⁵ "Vilâyet-i Yemen'i hıfz etdi. Ve 'asker-i padişâhîyi mülâyemet ve rıfk ve şer'-i şerîf ve kanun ile zabt edüb ve istihdam etdürüb mevâciblerin tamam verdigünden gayri herkesin hidmetine göre in'âm ve ihsan eylemekle ve hal ve şânına göre mertebe ve mansıb verüb..." Metin, vr. 66a.

⁹⁶ Metin, vr. 147b.

⁹⁷ "Bu mu'arekede Cuyûş-ı İslâm'ın bellü başlularından on nefer kimesne dahi şerbet-i şehadeti nûş edüb ve sâ'ir guzât-ı muvahhidînden dahi ancak ol mikdâr âdem mertebe-i şehâdete erişüb..." Metin, vr. 147a-b.

oldu."⁹⁸ şeklinde oldukça ayrıntılı olarak kaydetmektedir. Uslup olarak olayları detaylı bir şekilde anlatmayı tercih eden müellifin, sefere çıkan ordunun hangi eyaletlerden temin edildiği ve miktarını ayrıntılı olarak belirtmesindeki amaç, Osmanlı ordusunun haşmetini vurgulamaya yöneliktir.

1.3.5. Düşmanı Değerlendirmesi

Hacı 'Âli Efendi'nin Yemen'de Osmanlı'ya düşman ittihaz ettiği kitle, Osmanlı hakimiyetine karşı mücadele edenlerdir. Bu bakış doğrultusunda Yemen'de iki tür düşman vardır. Birincisi, Yemen'i istila etmek isteyen Portekizliler, ikincisi ise Yemen coğrafyasında mütemekkin olup Osmanlı'ya karşı mücadele eden Zeydîler ile beraber hareket ettikleri Arap kabileleridir.

Düşman ittihaz ettiği Portekizliler'i, "*Portugal feceresi, Portugal-ı melâ'in, kefere-i fecere-i Portugal-ı habâset-meâl, habîs-i Portugal, efrenc-i şekâvet şeyh-i bedrenk tâ'ifesinden Portugal mazarrat-me'âl, şerr-i küffâr*"⁹⁹ gibi ifadelerle, hak dini inkar eden kötü huylu, sefih, günahkar, soysuz sıfatlarıyla niteleyerek kötölemektedir.

Müellif, Portekizliler'in gücü ve hareket tarzları hakkında, "*Dâ'ima dağ kadar büyük kalyonlarına binüb gemilerine girüb dahî ru-i bahrde gezüb râst gelüb fırsat buldukları gemileri gasb eylemek ve deryâ kenarlarında erişdikleri vilâyet-i ma'mûreyi nehb ve gâret etmek, mu'tâd ve kârlarıdır. Karada rast geldikleri Müslîmîn ve ebnâ-i sebîli katl ve esîr ve malların nehb ve hasârat eyleyüb hadden ziyâde Diyâr-ı İslâm'a ve 'amme-i ibâd ve havâs ve 'avama zarar ve ziyân ve fesâd ve şekâvet ve tuğyânları müstemir ve her gün efzûn olmaktadır.*"¹⁰⁰ şeklinde kayıtlara yer vermektedir. Bu kayıtlardan, o dönem itibariyle, Portekizliler'in çok büyük bir donanma gücüne sahip oldukları, bu güçleri sayesinde denizlerde hakimiyet kurmaya çalıştıkları, denizlerde rast geldikleri gemileri gasp ettikleri, yani korsanlık yaptıkları, denizlere kıyı şehirleri talan ettikleri, Müslümanların mallarını yağmaladıkları ve onlara zulmettikleri anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, Portekizliler'in İslâm dünyasına karşı nasıl bir anlayışa sahip olduklarının görülmesi bakımından oldukça önemlidir.

Yemen'de Osmanlı hakimiyetine karşı mücadele eden Zeydiler ile birlikte hareket ettikleri Arap kabileleri için de yine zemmedici ifadeler kullanmaktadır.

⁹⁸ Metin, vr. 220a.

⁹⁹ Metin, muhtelif varaklar.

¹⁰⁰ Metin, vr. 4b-5a.

Osmanlı'ya karşı mücadeleye girmiş olan Zeydî İmam'ı Mutahhar Leng'i, "*Mutahhar kâzib ve hîlekâr ve ehl-i fesâd ve gaddar...*"¹⁰¹ şeklindeki ifadesiyle aşağılamaktadır.

Zeydîler'i "*Zeydiyye eşkiyası, gürûh-ı mekrûh, leşker-i şekâvet-eser, a'da-i bed-nihâd, fesâd-ı ehl-i ilhâd, kavm-i nâ-pâk, cuyûş-ı a'dâ-i şeyâtîn-âyîn, kâzib ve hîlekâr, mülhid-i delâlet-meâl, cuyûş-ı şekâvet-hurûş*"¹⁰² gibi ifadelerle aşağılamaktadır. Bu ifadeleriyle müellif, Osmanlı idaresine itaat edilmesini vurgulamaktadır.

Habâbe Karyesi'nde mütemekkin Arap ahaliyi, "*cümlesi ehl-i fesâd ve Zeydiyye eşkiyâsı ile ittifâk ve itdihâd üzere bir gürûh-ı dalâlet-âyin ve bir kavm-i mütemmir-i dîn olduğundan gayri, Kevkebân ve Sulâ'da mahsûr olan erbâb-ı fesâda dâ'imâ zahîre ve zâd u zevâde yetişdirüb ve her vechile Mutahhar Leng habîse ve sâ'ir Zeydiyye eşkiyâlarına i'ânet ve imdâd edüb, guzât-ı zafer-nihâd ve âmme-i 'ibâda zarar ve ziyân erişdirmekden hâlî degil bir gürûh-ı bâtil ve kavm-i mezmûm siyâh-dil idüklerine ...*"¹⁰³ şeklinde tanımlamaktadır. Bu kayıt, eserin kapsadığı zaman dilimi için Yemen ahali hakkında oldukça önemlidir. Bu kayda göre, çeşitli karyede mütemekkin Arap ahali, Zeydîler'le birlikte Osmanlılar'a karşı düşmanca hareket etmektedir. Osmanlılar'a düşman olmak ise Müslümanlar'a zarar vermektir.

1.3.6. Tasavvuf Ehline Dair Düşünceleri

Hacı 'Âli Efendi, din alimleri ve tasavvuf ehline saygı ve hürmet göstermekte ve onları dua ile yadettmektedir. Böyle bir anlayışa sahip olmasında gerek yetişme şekli, gerekse tarikat mensubu olması önemlidir. Eserde din alimleri ve tasavvuf ehlinden bahsederken gösterdiği saygı ve hürmete dair şu örnekler verilebilir.

Tâhirî hükümdarı Melik 'Amir ile Nakşibendî şeyhi Alaaddin el-Kirmânî'nin Yemen'de karşılaşması ve şeyhin hükümdara nasihatını, "*Melik 'Amir dindâr ve muttakî ve mü'mîn ve sahîb-i şefkat ve muhsin 'âmme-i Müslimîn ve i'bâda bâ husûs meşayîh ve ulema ve âl u evlâd ve emcâda kerem ve ihsânı mebzûl ve tâ'at ve ibâdata meşgûl olduğu ve zuhrü'l-fuzelâ ahirü'l-'ulemâ-i Mevlânâ eş-Şeyh Muhammed Alaaddin el-Kirmânî en-Nakşibendî kaddesallâhu esrârahû.*"¹⁰⁴ Neccâr etrâfindan geliüb Yemen'e vusûl ve Melik 'Amir ile mülâki oldukda '*azîz-i mûmâ-ileyh eyledigü ve ri'âyet ve terkîm ve lutf ve müriüvvet ve ta'zîm kâbil-i tahrîr olmayub Diyar-ı Yemen'de kalub â'mme-i*

¹⁰¹ Metin, vr. 98a.

¹⁰² Metin, muhtelif varaklar.

¹⁰³ Metin, vr. 174b.

¹⁰⁴ "Allahu teâlâ onun hallerini mübarek eylesin." Metin vr. 28a.

nâs envâr-ı kudsiyyelerinden feyz-i bâb olmasın çok iltimâs ve temennâ eyledi."¹⁰⁵ şeklinde kaydetmektedir. Melik 'Amir'in ehl-i din ve şefkat sahibi birisi olduğu, Müslümünları koruduğu ve onlara ihsanlarda bulunduğu, hükümdarın bu özelliğinden de şeyhin son derece memnun olduğu anlaşılmaktadır. Müellif bu kayıtları aslında hükümdarlara nasihat etmektedir.

Tasavvuf ehlinden olan Muhammed bin el-'Irâkî'den, "*Hikmet-i hüddâ ol 'asrda mutasarrıfîn-i evliyâ-i kibârdan ve meşayih-i zûi'l-iktidârdan kerâmet ve fazilet ile nâmu şerîf-i 'âleme şayî' olmağın eş-Şeyh Muhammed bin el-'Irâkî kaddesallâhu esrârahû*"¹⁰⁶ şeklinde bahsederek şeyhi, insanların kıymetlisi olarak nitelemekte ve Allahu teâla mübarak kılsın diye de onu yad etmektedir. Bu ifadesiyle topluma önder olan insanlara saygı gösterilmesini dile getirmektedir.

---

¹⁰⁵ Metin, vr. 15a.

¹⁰⁶ "Allah onun hallerini mübarek etsin." Metin vr. 28a.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR KAYNAK OLARAK TELHÎSÜ'L-BERKU'L-YEMÂNÎ

2.1. TELHÎSÜ'L BERKU'L-YEMÂNÎ'NİN

2.1.1. Eserin İsmi

Hacı 'Âli Efendi'ye ait eserin, tespit ve temin edilen nüshalarında ismi, “*Terceme-i Berku'l-Yemânî el müsemma bi Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*”¹⁰⁷, “*Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*”¹⁰⁸, “*Ahbârü'l-Yemânî*”¹⁰⁹ ve “*Tarih-i Berku'l-Yemânî*”¹¹⁰ şekillerinde kayıtlıdır. Bu kayıtlara göre, eserin ismi “*Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*”dir. Bu ismin neden tercih edildiği ve ne manaya geldiği ise şöyledir:

Telhis, Arapça *lahasa* (لخص) dan gelmekte olup özetlemek, hulasa etmek, uzun bir yazıyı kısaltmak manasındadır.¹¹¹ Osmanlı teşkilat tarihinde ise *Telhis*, önemli ve ayrıntılı meselelerin açık bir ifade ve güzel yazıyla ana hatları özetlenmiş şekilde, sadrâzam tarafından iznini, görüşünü veya emrini almak için hükümdara sunmak amacıyla yazılan belgedir. Telhislerin baş tarafında padişaha ait elkap, gayet kısa şekilde yazılır ve ekseriyetle “şevketlü, kerâmetlü, saadetlü, merhametlü padişahım, efendim” demekle iktifa olunurdu. Hükümdar bunu okuduktan sonra üst tarafına mütalaasını “ma‘lum oldu şöyle edesün, verilsün, zamanı değildir, yazılmışdur” gibi, çok kısa ifadelerle yazıp iade ederdi ki buna da Hatt-ı Hümayûn denirdi.¹¹²

Telhis kelimesi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*¹¹³, *Telhîsü'n-Nesayih*¹¹⁴, *Telhîs-i Tâcü't-Tevârih*¹¹⁵ şekillerinde, birtakım eserlerin isimini ifade için de kullanılmaktadır. Bir eserin hülasesını yaptıktan sonra kendi devirlerinin olaylarını da ilave etmek suretiyle yeni bir eser vücuda getiren müellifler, bir özet içerdiğini belirtmek amacıyla, *telhis* kelimesine eserlerinin isiminde yer vermektedirler. Müellifler, *telhis* kelimesini kullanmak suretiyle, hulasa ettiklerinin de ismiyle

¹⁰⁷ BY-A, vr. 1b.

¹⁰⁸ BY-B, vr. 1b.

¹⁰⁹ BY-C, vr. 2b.

¹¹⁰ BY-D, vr. 1b.

¹¹¹ F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, s. 1070.

¹¹² M. Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügatı*, s. 332; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhisler (1597-1607)*, İstanbul 1970, ss. 18-24. Sadrâzam, savaş açma, yüksek rütbeli görevlileri azl ve tayin etme, 5999 akçadan fazla tımarların tevcihi gibi önemli meseleleri telhis ile padişaha arz ederek onun kararına müracaat ederdi. N. Gültepe, *Mühriin Gücü*, s. 109, 539.

¹¹³ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998.

¹¹⁴ Osman-zâde Ahmed Tâib, *Telhîsü'n-Nesayih*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi Böl. nr. 1283.

¹¹⁵ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Tarihi Tahlil-Kaynak Tenkidi*, Haz. Şevki Nezih Aykut, Ankara 2004.

mürekkep yeni bir eser meydana getirdiklerini ifade etmektedirler.¹¹⁶ Hacı ‘Âli Efendi de eserinin isminde *telhis* kelimesine bu bağlamda yer vermektedir. Zira, *Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî*, Hacı ‘Âli Efendi tarafından ilavelerle genişletilen, *Berku’l-Yemânî Fi’l-Fethi’l-Osmânî* isimli bir başka eserin telhisidir. Eserin ismindeki “*Berku’l-Yemânî*” terkihi de buradan gelmekte olup “*Yemen’in parlayan ışığı*” veya “*Yemen’in parlayan kılıcı*” manasındadır. *Berku’l-Yemânî Fi’l-Fethi’l-Osmânî* ise, Mekke’nin Hanefî Müftüsü Kutbu’d-dîn Mekki’nin vücuda getirdiği bir eserdir. Mekki eserinde *Berku’l-Yemânî* terkihini, Osmanlılar’ın 1568-1571 yılları arası Yemen’e düzenlediği seferinin serdarı olan ve bu esnada elde ettiği başarıdan dolayı “*Yemen Fatihî*” unvanını da kazanan Koca Sinan Paşa (1520-1596)¹¹⁷ için kullanmaktadır. Bu durum müellif tarafından *Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî* de, “*Beste-i tercemesine ibtidâ ve himmet edüb ve Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî ismiyle müsemma‘ kılunub...*”¹¹⁸ şeklinde belirtilmektedir. Dolayısıyla Hacı ‘Âli Efendi, *Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî* ismini kullanmakla, telhis ettiğinin adını da muhafaza ederek yeni bir eser vücuda getirdiğini ortaya koymuştur.

C nüshasında eserin isminin *Yemenden haberler* anlamında “*Ahbârü’l-Yemânî*” olarak kayıtlı olması şöyle açıklanabilir: Bu nüsha içerik itibariyle diğerlerinden farklı değildir. Müstensihi Mustafa b. İbrahim eseri istinsah ederken eserin, *Berku’l-Yemânî Fi’l-Fethi’l-Osmânî*’nin sadece tercümesi değil, Hacı ‘Âli Efendi tarafından eklemelerle önemli ölçüde genişletilmiş, müstakil niteliğe sahip bir eser olduğunu gösterebilmek için *Ahbârü’l-Yemânî* ismiyle kaydettiği kabul edilebilir.

Bütün bu kayıtlara göre yapılan değerlendirme neticesinde eserin ismi, yaygın olarak da kullanıldığı şekliyle “*Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî*” dir.

2.1.2. Te’lif Tarihi

Eserde yer alan, “*Mütercim-i kitâb vezîr-i rûşen-zamîr Ahmed Paşa hazretlerinin bin altmış târihinde Mahrûse-i Mısır’da Dîvân Kâtibi hıdmetinde olub...*”¹¹⁹ şeklindeki kayıt, te’lif tarihine dair oldukça önemlidir. Bu kayda göre, 1060/1650 tarihinde Mısır’da bulunan müellif, Yemen ahvali hakkında bilgi toplamaya ve *Berku’l-Yemânî*

¹¹⁶ C. Orhonlu, *Telhisler*, s. 18.

¹¹⁷ Şerafettin Turan, “Koca Sinan Paşa”, *İA. C. X*, ss. 670-675; Mehmet İpşirli, “Koca Sinan Paşa”, *DİA. C. XXVI*, ss. 137-139.

¹¹⁸ Metin, vr. 2b. BY- C nüshasında ise, “*ve tahrîrine mübâşeret veteyessir ve tasfîrine sarf-ı kudret kılunub ve Ahbârü’l-Yemânî ismiyle...*” şeklindedir. vr. 2b.

¹¹⁹ BY-C. vr. 90a’da derkenar.

Fi'l-Fethi'l-Osmânî'yi tercüme etmeye başlamıştır. Bu bilgiden hareketle eserin inşasına 1060/1650 tarihinde başlandığı kabul edilebilir.

Eserde bulunan, “*Hâliyâ ki tahrîr-i mecmu‘a bin altmış dört târih-i hicrîsinde vâki‘ olub semt-i tastîre getürilmek nasîb ve muvâfık oldu*”,¹²⁰ ve “*...nihâyet şimdiki hâlde ki târih-i nebevî bin altmış dört senesindedir*”¹²¹ şeklindeki kayıtlara göre ise, müellifin mecmua olarak nitelendirdiği eserin yazılma işlevinin 1064/1654 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*, dört yıl süren uzun bir çalışma neticesinde vücuda getirilmiştir.

2.1.3. Te'lif Sebebi

Hacı ‘Âli Efendi, *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'nin te'lif sebebini eserin mukaddimesinde, “*vüzerâ-i ‘âli-şân Devlet-i Osmâniyye ‘adl u ekrem-i a‘zamu ki nesned-nîşin-i sadâret-uzmâ iken efnâ-i vücûd ve terk-i devlet-i bî-bekâ eden merhûm el-Hâc Ahmed Paşa hazretleri, sene bin atmış târihinde, hâfız-ı Vilâyet-i Mısır ve nâzım-ı münâzım-ı ‘asr iken, Târih-i Vilâyet-i Yemen mütâla‘âsına tâlib ve misâl-i deradn zebânî-i Türkî’de intizâmına ra‘bet olmağın bu bende-i hakîrleri mansıb ve hükümetleri hâlinde hidmet-i kitâbetleri ile mukayyed ve kesret-i kitâbet ve işgallerden tahrîre cür‘et olunmayub, hîn-i intisâl-i ve ku‘ûdun zamân-ı cidâl-i muhâsebât-ı iltizâmiyye ve def‘-i kuyûd idi. Bu esnâ-i kalîl ile şikeste ve beste-i tercemesine ibtidâ ve himmet edüb ve Telhîsü'l Berku'l-Yemânî ismiyle müsemma‘ kılunub*”,¹²² şeklinde yer alan kayıtta, Osmanlı sadrâzamlarından vefat eden Ahmed Paşa, Mısır’da vali iken Yemen tarihinin cennet incisi olan Türkçe dilinde yazılmasını istemektedir. Paşanın kitabet işleriyle görevlisi bulunan Hacı ‘Âli Efendi de evvelce okuduğu kitaplardan ve Yemen ahvalini görmüş olanlardan elde ettiği bilgilerle, Yemen tarihini yazmaya isteklidir. Kitabet işlerinin yoğun olmasına rağmen Yemen tarihini yazmaya istekli olan Hacı ‘Âli Efendi, önce dili Arapça olan *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî*'nin tercümesini yaparak Türkçe’ye kazandırdığını, yeni eserin isminin de *Telhîsü'l Berku'l-Yemânî* şeklinde konulduğunu izah etmektedir.

Eserde yer alan, “*Ümîddir ki ‘asr-ı zamânımızda kemâl-i kuvvet tâlihi hümayûn-ı zafer-makrûn-ı pâdişâhî berekâtında gerü Mülk-i Yemen’i kabzâ-i teshîre getürmek içün, ‘asker-i zafer-meâsir ile bir serdâr-ı zafer-iktidâr ta‘yîn ve irsâl olunmak nasîb ve*

¹²⁰ Metin, vr. 305b.

¹²¹ Metin, vr. 311a-b.

¹²² Metin, vr. 2a-b.

*müeyesser ola.*¹²³ şeklindeki bir başka kayıt da eserin te'lif sebebi hakkında oldukça önemlidir. Bu kayda göre müellif, eserin te'lif edildiği 1654 tarihi itibarıyla Yemen'de Osmanlı hakimiyetinin ortadan kalkmasından dolayı son derece müteessirdir. Yemen'in yeniden Osmanlı idaresine alınabilmesi için sefer düzenlenmesini dile getirmektedir.

Eserin vücuda getirilme gayesini göstermesi bakımından, “*Ol esnâlarda iş bu tahrîr etdigümüz mükâlât va nakl ve takrîr ve hikâyeden ahz edüb, irâd kıldığımız rivâyet ol vakt, me'mûr ve ta'yîn olunan serdâra ve iş içinde bulunan sığâr ve kibâra lâzım ve mühim ola deyü, bu niyet ve şevk ile himmet olunmuşdur.*”¹²⁴ şeklindeki kayıt oldukça aydınlatıcıdır. Kayda göre, Osmanlı hakimiyetinden çıkmış olan Yemen'in yeniden ele geçirilmesi için bir sefer düzenlenecek olursa, sefer serdarına ve ordu mensuplarına rehber olabileceği niyetiyle bu eseri kaleme aldığını ifade etmektedir. Müellif, “*Arz ve maksûd belki bir zaman ve mahâlde lâzım ola deyü bu 'âlem-i fânîde bâkî kalacak bir eserdir. Yohsa ızhâr-ı ma'rifet ve hüner degildir. Ve hâtır-ı fakîre dahî gelmemişdir.*”¹²⁵ şeklindeki kayıta, amacının bir hüner sergilemek olmadığını, bu eserin gelecekte bir zaman ve bir yerde lazım olabileceğini düşünerek inşa ettiğini açıkça ifade etmektedir. Bu kayıtlara göre müellif, eseri inşa ederken maddi imkanlar elde etme niyetinde değildir. Yemen'in Osmanlı idaresinden çıkarak Zeydîler'in eline geçmesinden müteessir olan müellif, buranın yeniden fethedilmesini arzu etmekte ve bunun için de faydalı bir iş yapabilme düşüncesiyle eserini inşa etmiştir. Eğer eserinden istifade edilirse de beklediği tek şey duadır.

2.1.4. Nüshaları

Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî'nin tespit edilebilen dört nüshası vardır. İstanbul'daki farklı kütüphanelerde dördü de mevcuttur. Yapılan inceleme neticesinde, ehemmiyet dereceleri dikkate alınmak suretiyle eserin nüshaları ve her nüshaya ait hususi bilgiler şöyledir.

I. Murad Molla Kütüphanesi Hamidiye Bölümü nr. 921. Kısaltma: BY-A

Bu nüsha metne esas alınan nüshadır. Nüshanın başında eserin ismi, “*Terceme-i Berku'l-Yemânî el müsemâmâ bi Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*”¹²⁶ olarak kayıtlıdır. Yine

¹²³ Metin, vr. 310a.

¹²⁴ Metin, vr. 310a.

¹²⁵ Metin, vr. 310b.

¹²⁶ Metin, vr. 1b.

dibace kısmında eserin ismi, “*Telhîsü’l-Berkû’l-Yemânî ismiyle müsemma kılınub...*”¹²⁷ şeklinde bir kez daha zikredilmektedir.

Nüshanın yedi ayrı yerinde metin yazısıyla aynı kaligrafide düşülmüş derkenar mevcuttur. Derkenarlar metin yazısıyla aynı kaligrafide olduğundan nüshanın müstensihi tarafından düşüldüğü sarihtir. Eserde yer alan şu derkenar nüsha açısından oldukça önemlidir: “*Hatta kâtib ibn hatt ol ‘asrda Bender-i Cidde muhâfazasına me‘mûr ve ta‘yîn buyrulan Mir-livâ Delü Kaytas Beg’in kâtibi idim. İmam-ı mezkûrdan Kaytas Beg’e muhabbetnâmesi vârid olub mazmûnunda bin nefer âdem ile bu tarafa ‘azîmet ile Yemen’in feth ve fütûhunu benden bil deyü ‘ahd u mîsâk eylemiş idi. Ol mikdâr âdem bulunmakla ferâgat eyledi.*”¹²⁸ Bu kayda göre nüshanın katibi, Cidde’de Divan Katibi olarak vazifeli bir devlet görevlisidir. Bu kayıt, nüshanın istinsah tarihi göz önüne alınarak değerlendirmeye tabi tutulduğunda, Yemen’de bu tarihte Osmanlı hakimiyeti sükut etmiş, Zeydî imamları Yemen’e hakim olmuştur. Oysa katip, Cidde valisi olan Delü Kaytas Bey ile Yemen’deki Zeydî imam arasında mektuplaşma olduğunu ve bir sulhün yapıldığını kaydetmektedir. Nüşadaki bu kayıt, müstensihi Mustafa bin Rıdvan’ın Yemen hakkında birtakım bilgisinin olduğuna da delalet eder ki, bu durum da şu açıdan önemlidir: Eğer bu istinsah nüshada müstensih Mustafa b. Rıdvan tarafından müellif nüshasına bilgi eklemeleri yapılmışsa (en azından derkenar olarak), bunlar sıradan bir ekleme değil, önemli eklemeler olarak değerlendirilebilir.

Nüşhada söz başları genellikle “*Pes, Bundan akdem, Emma ba’d*” gibi *şimdi, bundan sonra, bundan böyle*, anlamını izafen eden kelimelerle başlamaktadır.

Padişah ve vezir, paşa gibi yüksek dereceli devlet memurları sözkonusu olduğunda, onlara hitap tarzı olarak, hem saygı hem de övgü içeren, kırmızı renkte yazılmış şu ifadeler kullanılmaktadır. “*Pâdişâh-ı gerdun-penâh, Sultân-ı Rum-ı nusret-karîn, Pâdişâh-ı zafer-unvân, vezîr-i rahmet-eser, paşa-i müşârün-ileyh, paşa-i âsaf-rey, paşa-i celîlü’l-mikdâr, paşa-i adüvv-şiken, paşa-i hünerber-i adüvv-efgen, paşa-i yadigâr, serdâr-ı dâîdîl, serdâr-ı ‘âl-i mikdâr, mîr-i mîrân-ı hünerber...*”¹²⁹ Bu ifadeler sözbaşında yer almasa da kırmızı renkte yazılmıştır. Nüşhada cümle manalarına göre çok uygun düşmeyen, sadece nokta işaretinden oluşan kırmızı renkte noktalama mevcuttur. Eserin bazı satırlarının altı, cetveller gibi kırmızı renkli ve aynı kaligrafide

¹²⁷ Metin, vr. 1b.

¹²⁸ Metin, vr. 307b’de derkenar.

¹²⁹ Metin, muhtelif varaklar.

çizilmiştir. Bu durum eserin incelemeye tabi tutulduğu kanaatini uyandırmaktadır. Gayet güzel korunmuş olan nüshanın diğer maddi özellikleri ise şöyledir:

Cilt	: Kahverengi meşin, şemseli ve miklepli
Ölçüler	: 230 x 140 – 180 x 77 mm
Cetveller	: Kırmızı
Mühür	: Eserin girişinde vakıf mührü ve kaydı vardır. ¹³⁰
Varak adedi	: Eserde orjinal varak numarası yoktur. Yakın dönemde yapılan tasniflerde numara ilave edilmiştir. Eser 313 varaktır.
Satır sayısı	: 29
Yazı çeşidi	: İnce nesih
Başlıklar	: Kırmızı, hafif müzehheb
Söz Başları	: Kırmızı
Kağıt	: Venedik, ince
Mürekkebi	: Metin siyah mürekkeple yazılmıştır
Müstensihi	: Mustafa bin Rıdvan ¹³¹
İstinsah Tarihi:	1082 / 1671-72

II. Millet Kütüphanesi Tarih Bölümü nr. 657. Kısaltma: BY-B

Bu nüshanın yan yüzünde “*Tarih-i Yemen Türkî*” ibaresi bulunmaktadır. Bu ibare, eserin metin yazısı ve mürekkebi dikkate alındığında, uyum sağlamamakta, sonradan yazılmış olduğu fikrini vermektedir. Nüshanın başındaki “*Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî nâm-ı ezân ‘Âli Efendi el-merhûm der-Tarih-i Yemen*”¹³² şeklinde, kırmızı renkte düşülen kayıta eserin ve müellifin ismi yer almaktadır. Nüshanın başında, *Nâm-ı ezân ‘Âli Efendi* ibaresi, müellif Hacı ‘Âli Efendi tarafından okunduğu fikrini uyandırmaktadır. Ancak *el-merhûm* ibaresi ve müellifin ölüm tarihi ile eserin istinsah tarihi karşılaştırıldığında bu pek mümkün görünmemektedir. Zira bu tarihte müellifin

¹³⁰ Vakıf mührü içinde şu ifade vardır. “Elhamdülillâhi’l-lezî hezzenâ bi hâzâ ve mâ künnâ li nehtediye levlâ in hadânallâh.” Vakıf kaydı ise şöyledir. “Vakfî’l-melik el-âdil ve li hâfidü’s-Sâid el-kâmil Nasîrüddin Efendi el-Hanîf es-sultan es-sultan Abdulhamid han ibn Sultan Ahmed Han lâ zâleti’t-tevarihi, meshubetün min ahbarihi, velâ tercemeti’d-defâtiru velillâh ma’surun fe zâlike vahfun ilâhi ve âsaruhu ve emma’d-dâi li devleti’s-Seyyid Ali bi ciheti’l-Müfettiş Bi evkâfi’l- Hameyn-i şerefeyn.” Metin, vr. 1a.

¹³¹ Metin, vr. 307b’de müstensih ile ilgili olarak, “Kâtib ibn hatt ol ‘asrda Bender-i Cidde muhâfazasına me’mûr ve ta’yîn buyrulan Mir-livâ Delü Kaytas Beg’in katibi idim. İmam-ı mezkûr da Kaytas Beg’e muhabbetnâmesi vârid olub mazmûnunda bin nefer âdem ile bu tarafa ‘azîmet ile Yemen’in feth ve fütûhunu benden deyü ‘ahd u misâk eylemiş idi. Ol mikdâr âdem bulunmakla ferâgat eyledi.” şeklinde bir derkenar vardır.

¹³² BY-B nüshası, vr. 1b.

hayatta olduğuna dair herhangi bir emare mevcut değildir. Nüshanın başındaki mührün yanında Türkçe beyitler vardır.¹³³

Bütünü itibariyle yazısı incelendiğinde nüshanın yazı türü değişmemekte ancak yazı şekli değişmektedir. Bu da tek bir katibin kaleminden çıkmadığı fikrini vermektedir. Nüshanın yedi ayrı yerinde derkenar mevcut olup derkenarlar da metin yazısı ile aynı kaligrafidedir.

Nüshanın sonunda üç varaktan oluşan, yine metin yazısı ile aynı kaligrafide bir fihrist mevcuttur. Fihristin balangıcında da müellif ve eserin isminin yer aldığı, “*Sâir fihrist-i Târih-i Vilâyet-i Yemen Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî fâhirânımız 'Âli Efendi.*”¹³⁴ şeklinde bir kayıt vardır.

Metne esas nüsha ile en fazla uyum içerisinde olan budur. Gayet iyi muhafaza edilmiş olan nüshanın diğer maddi özellikleri ise şöyledir:

Cilt	: Kahverengi, meşin, şemseli ve miklepli
Ölçüler	: 204 x 130 – 167 x 95 mm
Cetveller	: Kırmızı
Mühür	: Nüshanın başında ve sonunda aynı mühür vardır.
Varak adedi	: Orjinal varak numarası mevcuttur. Eser 243 + 4 varaktır.
Satır sayısı	: Bazen 24, bazen 25, bazen de 26'dır.
Yazı çeşidi	: Muhtelif nesih
Başlıklar	: Kırmızı
Söz Başları	: Kırmızı
Kağıt	: Bazen sarı bazen beyaz, cilalı
Mürekkebi	: Metin siyah mürekkeple yazılmıştır
Müstensihi	: Tespit edilememiştir.
İstinsah Tarihi	: 1087 / 1676-77

¹³³ “Hüdâvend ancak ism-i bud, Küşâde sedd mühr-i Mahmud.
Hay varıcak dâr-ı bekâya, Şifa' olur Muhammed Mustafa'ya.
Hüdâvend ancak kânun kosun Sevt-i Yusuf 'azîz mührüdarın
Mustafa Matlub-ı Maksûdunu yazdı hâtıme
Yâ ilâhî en son setr eyle hüsn-i hâneme
Erüb tevfiğ-i hak bâ nûr-ı Ahmed
Muvafık-ı şod necîb es-seyyid Muhammed.”

¹³⁴ BY-B nüshası, Fihrist 1a.

III. Murat Molla Kütüphanesi Hamidiye Bölümü nr. 886. Kısaltma: BY-C

Nüşhanın dibacesinde eserin adı “*Ahbârü’l-Yemânî*”¹³⁵ olarak kaydedilmiştir. Bu nüshada eserin ismi, *Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî* olarak değil de *Ahbârü’l-Yemânî* olarak kaydedildiği için başka bir eser olarak algılanmaya sebebiyet verse de, içerik itibariyle diğer nüshalarla karşılaştırıldığında, yazım hataları dışında, herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Bu nüshanın dibacesi diğer nüshalarınki ile aynı olmasına rağmen sadece eserin ismi burada farklı kaydedilmiştir. Nüşhanın başında bulunan mühür ve vakıf kaydı, metne esas nüshadaki kayıt ve mühürle aynıdır.

BY-C nüshası olarak kısaltılan bu nüshanın ölçüleri, metne esas alınan BY-A nüshasından daha büyük olmasına rağmen, BY-A nüshasından hem 87 varak daha küçük hem de her varaktaki satır sayısı daha azdır. Bu nüshanın son 25 varaklık bölümü diğerlerinin, özellikle de metin nüshasının, son 100 varakının özeti görünümündedir. Nüşhalar içerisinde en erken tarihli olanıdır. Bu durum da şöyle açıklanabilir: Müstensihî olan Mustafa bin İbrahim, müellif nüshasını istinsah ederken son 100 varakını 25 varakta özetleyerek istinsah etmiştir. Zira konu başlıkları aynıdır. Ancak konuların içerikleri karşılaştırıldığında, A nüshasının son 100 varaklık kısmının BY-C nüshasında 25 varak olarak özetlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu nüshanın ilk 200 varakı, diğer nüshaların ilk 200 varaklarıyla aynen örtüşmektedir. Eserin sonunda, “*Sene 1077 ‘an yedü’l-fakîr Müstafa bin İbrahim*”¹³⁶ şeklindeki kayıt istinsah tarihi ve müstensihini belirtmektedir.

Nüşhanın on dört ayrı yerinde metin yazısıyla aynı kaligrafide derkenar mevcuttur. Güzel muhafaza edilmiş, temiz bir nüshadır ve diğer maddi özellikleri de şöyledir:

Cilt	: Koyu kırmızı meşin, şemseli ve miklepli
Ölçüler	: 297 x 190 – 217 x 110 mm
Cetveller	: Yaldız
Mühür	: Nüşha A’daki mührün ve vakıf kaydının aynısı vardır.
Varak adedi	: 226
Satır sayısı	: 25
Yazı çeşidi	: Muhtelif nesih
Başlıklar	: Türk işi müzehheb

¹³⁵ BY-C nüshası, vr. 2b.

¹³⁶ BY-C nüshası, vr. 226a.

Söz başları : Kırmızı
 Kağıt : İnce Avrupa
 Mürekkebi : Metin siyah mürekkeble yazılmıştır.
 Müstensihi : Mustafa bin İbrahim
 İstinsah Tarihi: 1077 / 1666-67

IV. Süleymaniye Kütüphanesi Reisü'l-küttâb Bölümü nr. 632. Kısaltma: BY-D

Bu nüsha ıslanmış olduğu için yıpranmış görünmekte ise de metin okunabilecek durumdadır. Metne esas olan BY-A nüshası ile hem fiziki olarak hem de içerik olarak büyük oranda aynıdır.

Nüşanın ilk varacağının bir yüzünde vakıf mührü, diğer yüzünde de eserin ismi olan “*Tarih-i Berku’l-Yemânî*”¹³⁷ kaydı bulunmaktadır. Eserin isim kaydının altında ise müellif hakkında şu kayıt mevcuttur: “*Müellif-i kitâb Âlî Efendi. Bin altmış tarihinde Mısır-ı Kâhire vâlisi serdâr-ı a‘zam esbâk el-Hâc Ahmed Paşa’nın divan kâtibi olduğu zeyl-i kitabda muharrerdir.*”¹³⁸ Nüşalar içerisinde istinsah tarihi en geç olan nüsha budur.

Nüşanın doksan birinci varakından itibaren yazı türü değişmemekle beraber yazı şekli değişmektedir. Bu da tek bir katibin kaleminden çıkmadığı fikrini vermektedir. Nüşada cümle manalarına göre çok uygun düşmeyen, sadece nokta işaretinden ibaret kırmızı renkte noktalama mevcuttur. Nüşanın 10 ayrı yerinde metin yazısı ile aynı kaligrafide derkenar mevcuttur.

Yıpranmış durumda olan bu nüshanın diğer maddi özellikleri şöyledir:

Cilt : Kenarları meşin ince mukavva
 Ölçüler : 265 x 165 – 185 x 85 mm
 Cetveller : Kırmızı
 Mühür : Eserin başında vakıf mührü vardır.¹³⁹
 Varak adedi : Varaklar orijinal olarak numaralıdır ve eser 321 varaktır.
 Satır sayısı : 25
 Yazı çeşidi : Muhtelif ta‘lik

¹³⁷ BY-D nüshası, 1b.

¹³⁸ BY-D nüshası, 1b.

¹³⁹ BY-D nüshası, vr. 1a. Vakıf mührünün içinde şu ifade vardır. “El-Kahire Muhammed Hafidü’l-Vakf Aleyhi’r-rahme.”

Başlıklar	: Kırmızı
Söz başları	: Kırmızı
Kağıt	: Esmer, ince ve cilalı
Mürekkebi	: Metin siyah mürekkeble yazılmıştır.
Müstensihi	: Molla Halil
İstinsah Tarihi:	1104 / 1692-93

2.1.5. Nüshaların Mukayesesi

1654 tarihinde te'lif edilmiş olan *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'nin müellif nüshasına bu güne kadar yapılan araştırmalarda rastlanmamıştır. *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'nin tespit edilebilen dört nüshası vardır. Dördü de farklı müstensihler tarafından istinsah edilmiştir.

Nüshaların tamamının istinsah tarihleri, eserin te'lif tarihine çok yakındır. BY-A nüshası müellifin eseri te'lif tarihinden yaklaşık 17, BY-B nüshası yaklaşık 22, BY-C nüshası yaklaşık 12 ve BY-D nüshası ise yaklaşık 38 yıl sonra istinsah edilmişlerdir. Dördü de büyük ehemmiyete sahip ve kullanılabilir durumda olan nüshaların tamamı elde edilerek, bu çalışmada değerlendirilmiştir. Çalışmaya esas nüsha olarak ise BY-A nüshası belirlenmiştir.

Eserin A nüshasının çalışmaya esas seçilme sebepleri ise şunlardır:

I. Fiziki ölçüleri itibariyle diğer nüshalarla hemen aynı büyüklükte olmasına rağmen, hem varak sayısının hem de varaklardaki satır sayısının daha fazla olması.

II. Nüshanın güzel bir hatla kaleme alınmış olması.

III. Müstensihinin Yemen için çok mühim bir yer olan Cidde'de Mir-livâ katipliği vazifesiyle görevli olarak bulunması.

IV. Eserin müellifi Hacı 'Âli Efendi'nin henüz hayatta iken istinsah edilmiş olması.

V. En önemlisi de yapılan inceleme sonunda diğer üç nüshaya göre A nüshasının içerdiği bilginin daha fazla olduğunun anlaşılması.

Nüshalarda, eserin ismine dair küçük farklılıklar mevcut ise de içeriklerinde bir farklılık bulunmamaktadır.

Sadece BY-A nüshasında çeşitli satır altları kırmızı renkte gelişigüzel olarak çizilmiş durumdadır. Çizgiler, yer veya şahıs adları ya da olayların tarihlerini belirten

cümlelerin altları gibi bir sistematiğe sahip olmadığından bu duruma bir anlam verilememiştir.

Sadece B nüshasının sonunda 3 varaktan müteşekkil bir fihrist vardır.

Her nüshada kullanılan yazı türü farklıdır. Nüshaların çeşitli vakıflara ait oldukları üzerlerindeki mühürlerden anlaşılmaktadır.

2.1.6. Kaynakları

Telhîsü'l Berku'l-Yemânî'nin kaynaklarının sözlü ve yazılı olmak üzere iki tür olduğu değişik yerlerinde zikredilmektedir.

Sözlü kaynaklara dair, “*Terceme-i Berku'l-Yemânî'den gayri ba'zı mertebe-i seyyâhînden vicâhen-dâde ve sühan-şinâs mu'temed kimesnelerden istima' olunan ahbâr-ı lâzümü'l-ahbâr terkîmiyle tehzîb olunub...*”¹⁴⁰ şeklinde yer alan kayıt oldukça önemlidir. Bu kayıttan müellifin eserinde, Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî'nin tercümesine yer verdiğiinden başka, Yemen hakkında bilgi sahibi, sözüne itimat edilir, ticaret için gidip gelirken burasını görmüş tüccar ve seyyahlarla yüz yüze görüşmek suretiyle elde ettiği rivayetlere, gerekli düzeltmeleri de yaptıktan sonra yer verdiği anlaşılmaktadır.

“*Diyâr-ı Yemen'e bu 'asrda varub eger Kabâ'il-i 'Urbân ile ve eger hod ervâmdan bakıyye kalub, tavâ'if-i 'asker ve evlâdlarından şimdi kılıca yetişüb mevcûd olan ricâl ile mülâkât edüb*”¹⁴¹ şeklindeki kayda göre ise, Osmanlı hakimiyetindeki Yemen dönemini görmüş Arap kabileleri üyelerinden veya Osmanlı ordusu mensubu olarak gelmiş ve burada kalmış, XVII. asrın ortaları itibariyle hâlâ hayatta olan ordu mensupları ile bunların askerlik yapabilecek yaşa gelen evlatlarıyla yapılan mülakatlarda elde edilen bilgilere eserde yer verildiği anlaşılmaktadır.

“*Mısır ve Şam'a ve Diyâr-ı Rum'a çıkub gelen bâzargân ve tüccardan ahvâl bilür sâdikü'l-kul kimesnelerden bi'l-cümle kaleme getirilüb ketb ve tahrîr olunan kelimât ve vekâyi' ve nakl ve rivâyât kerrâren mesmu'umuz olmağla...*”¹⁴² şeklindeki kayda göre de, Mısır, Şam ve Anadolu coğrafyasında ticaretle meşgul olan, bulunduğu yerlerin durumunu görebilen tüccar ve bezirganların anlattıkları rivayetler de eserin kaynağıdır.

¹⁴⁰ Metin, vr. 2b.

¹⁴¹ Metin, vr. 310a.

¹⁴² Metin, vr. 310a.

Eserde, “*Her bir âdemin ve Yemen’e varub geldim deyü nukkâl-i meclîs olanların her söyledikleri sözleri yazulmayub, sukkadan ve tecrübe sâhibi olmayanlardan kelâm ve rivâyet kabûl olunmamışdır.*”¹⁴³ şeklinde yer alan kayıt ise kaynaklar hakkında oldukça önemlidir. Bu bilgiye göre müellif, Yemen’e varıp gelerek oraları gördüm diyen herkesin aktardığı rivayetlere itibar etmediğini, esere sarih bilgiler kaydedebilmek için kendisine aktarılan rivayetleri değerlendirmeye tabi tuttuğunu ifade etmektedir.

Telhîsü’l Berku’l-Yemânî’nin yazılı kaynakları da iki türdür. Birinci yazılı kaynak, Arapça iken Hacı ‘Âli Efendi’nin Türkçeye tercüme ettiği *Berku’l-Yemânî Fi’l-Fethi’l-Osmânî*’dir. *Telhîsü’l Berku’l-Yemânî*’nin temel kaynağı olduğundan dolayı bu eser ve müellifi hakkındaki şu hususi bilgi mevcuttur.

a. Kutbu’d-dîn Mekkî ve Eseri Berku’l-Yemânî Fi’l-Fethi’l-Osmânî

Berku’l-Yemânî Fi’l-Fethi’l-Osmânî adıyla meşhur eserin müellifi, Kutbu’d-dîn Muhammed b. Ahmed en-Nehrevâfî el-Mekkî (1511-1582), yaygın olarak bilinen şekliyle Kutbu’d-dîn Mekkî’dir. 917/1511’de Lahor’da doğmuştur. Alim bir ailenin çocuğu olup aslen Aden kökenlidir. Bir hadis alimi olan babası, Moğol ve Portekiz istilasını zamanında Aden’den gelip Mekke’ye yerleşmiştir. İlk eğitimini babasından alan Mekkî, daha sonra Kahire’ye giderek birçok alimden ders almak suretiyle eğitimini tamamlamıştır. Mekke’deki Kanûnî Medresesi’ne atanmış ilk Hanefî müderris olup iyi derecede Türkçe bilmektedir. Hemen herkesin bilgisine başvurduğu bir alimdir. Sinan Paşa’nın Yemen seferi esnasında 58 yaşındadır ve Mekke’de Hanefî Mezhebi Müftülüğü vazifesini yürütmektedir. Bu sayede, buraya gelmiş olan yüksek dereceli Osmanlı devlet adamlarıyla sohbet etme fırsatını elde etmiştir. Mekkî iki defa İstanbul’a gelmiştir. Birinci gelişi 1536’da, Osmanlı Padişahı’na Yemen ve çevresindeki Portekiz istilasını beyan ederek yardım isteme gayesiyle gelen elçilik heyeti ile birlikte. İkincisi ise 1557’de, Mekke Şerifi adına Osmanlı Padişahı’na elçi olarak görevlendirilmesi suretiyledir. Kaleme aldığı eserlerle XVI. asır Arap dünyası tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Mekkî, 990/1582’de Mekke müftüsü iken vefat etmiştir. Kardeşi Şeyh Muhibü’d-din de 1560’lı yıllarda Yemen’de Zebid kadısı olarak görevlidir. Şeyh Muhibü’d-din, Yemen’de Osmanlı hakimiyetine karşı 1560’lı yıllarda başlamış olan Zeydî isyanı esnasında büyük baskıyla karşılaşınca her şeyini Zebid’de

¹⁴³ Metin, vr. 310a-b.

bırakarak Mekke'ye kaçmak durumunda kalmıştır. Şeyh Muhibü'd-din Zebid'den kaçınca, Zeydîler, içinde Kutbu'd-dîn Mekkî'nin de birçok eserinin bulunduğu kütüphanesini yakmışlardır. Dolayısıyla Mekkî'ye ait birçok eser de bu sebeple yok olmuştur.¹⁴⁴

Mekkî, din bilimleri, edebiyat ve tarih alanlarında önemli eserler vücuda getirmiştir. Kardeşinin yanan kütüphanesinde yok olanlardan başka, günümüze ulaşabilmiş ve tespit edilebilen eserlerinden biri, *Mekke Tarihi* adıyla meşhur *Kitâb'l-A'lâm bi-İ'lâmi Beledi'l-lâhi'l-Harâm* isimli Arapça eserdir.¹⁴⁵ Bu eser, 1580 yılına kadar Hicaz tarihini konu almaktadır. Diğer bir eseri de, *Mekkî Seyahatnâmesi* olarak bilinen, Arapça yazılmış *el-Fevâ'idü's-Seniyye Fi'r-Rihleti'l-Medîne ve'r-Rûmiyye*'dir.¹⁴⁶ Bu eser Mekkî'nin, Mekke'den Medine'ye ve İstanbul'a yaptığı seyahatleri ve bu esnada görüp işittiklerini konu alan bir seyahatnâmedir. Mekkî'nin bu eserinin bir benzerini de *Tuhfetü'l-Huccâc* ismiyle Hacı 'Âli Efendi 1057/1646 yılında Hac'a giderken yazmıştır. Hacı 'Âli Efendi, Mısır'da bulunduğu 1649 yılında, Mekkî'nin bir başka eseri olan, tarihi nitelikli *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*¹⁴⁷ adlı eserini tercüme etmeye başlamıştır. Bu durumda Hacı 'Âli Efendi'nin, Mısır'a gitmeden evvel eseri temin etmiş olması kuvvetle muhtemel görünmektedir. Bu noktadan hareketle Hacı 'Âli Efendi'nin, Mekkî'nin eserleriyle ilgilendiği kabul edilecek olursa, *el-Fevâ'idü's-Seniyye Fi'r-Rihleti'l-Medîne ve'r-Rûmiyye*'sini de görmüş ve tetkik etmiş olması, hatta Hac'a giderken elinde bulunma ihtimali yüksektir. Ancak, dili Arapça olan bu eseri tercüme etmek yerine ondan istifade ederek *Tuhfetü'l-Huccâc*'ı vücuda getirmiş olması uzak görünmemektedir. Zira içerikleri hemen hemen aynıdır.

Telhîsü'l Berku'l-Yemânî'nin temel kaynağı olan, Mekkî'nin *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*'si üzerinde önemle durulması gereken bir eserdir. Mekkî'yi böyle bir eser yazmaya sevk eden, Yemen Fatihi olarak da bilinen, Vezir Koca Sinan Paşa (1520-1596)'dır. Sinan Paşa, serdarlığında gerçekleştirilen 21 Safer 976/15 Ağustos 1568'de başlayıp 4 Şevval 978/1 Mart 1571'de Yemen'in yeniden fethiyle

¹⁴⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, II Cilt, (Tıpkıbasım), Haz. Şerafettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, İstanbul 1971, C. I, s. 310-311; F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 99.

¹⁴⁵ Kutbu'd-dîn Mekkî, *Kitâb'l-A'lâm bi-İ'lâmi Beledi'l-lâhi'l-Harâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Câmi Bölümü, (müellif nüshası) nr. 817-818.

¹⁴⁶ Kutbu'd-dîn Mekkî, *el-Fevâ'idü's-Seniyye fi'r-Rihleti'l-Medîne ve'r-Rûmiyye*, İstanbul Bâyezid Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, (müellif nüshası) nr. 2440.

¹⁴⁷ Kutbu'd-dîn Mekkî, *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*, Vezir Sinan Paşa'ya sunulan iki aded müellif nüshaları, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TSMK), nr. A 2879-2880.

tamamlanan bu seferin gidişi ve dönüşünde sefer menzili olan Mekke'ye uğramıştır. Buranın Hanefi Mezhebi Müftüsü olan Mekkî, bu esnada Paşa ile sohbet etme fırsatını bulmuştur. Hatta Yemen seferinden dönüşte Sinan Paşa Mekke'ye geldiğinde, Hac ibadetini Müftü Mekkî ile eda etmiştir. Sinan Paşa, Hac ibadetini yerine getirirken serdarlığında gerçekleşen seferi Müftü Mekkî'ye anlatmıştır. Emriyle Yemen Defterdarı Mustafa Rumûzî'ye yazdırdığı *Nâme-i Fütûh-ı Yemen* isimli elinde bulunan¹⁴⁸ manzum eseri Mekkî'ye vererek, serdarlığında gerçekleşen seferini de içine alacak şekilde geniş ve mensur bir Yemen tarihi yazmasını istemiştir. Müftü Mekkî, Sinan Paşa ile aralarında geçen bu hadiseyi, dolayısıyla *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*'yi ne sebeple ve nasıl vücuda getirdiğini, eserin mukaddimesinde, "...bana Yemen haberlerini anlattı. Ordusuyla beraber orda karşılaştığı sıkıntı ve zorlukları, elem ve kederleri nakletti. Benden bütün bunların ve kazandığı fetihlerin ders ve ibret olması için tarihini yazmamı istedi. Bana Yemen defterdârı ve sancakbeyi olan merhûm Mustafa Rumûzî Bey'in yazdığı manzum *Nâme-i Fütûh-ı Yemen* isimli bir eserini verdi. Bu eser dil ve edebiyat bakımından mükemmeldi. Fakat manzum olduğu için maksadını ifâ etmekten âcizdi. Buna rağmen bu eserden çok istifade ettim. Ve onu kaynak olarak kullandım. Böylece ondan aldığım malumatı Arabî ve mensur olarak yazdım."¹⁴⁹ şekilde izah eder. Bu kayda göre, Sinan Paşa'nın isteği üzerine *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*'yi Arapça olarak vücuda getirmiştir. Mekkî, Sinan Paşa'nın *Nâme-i Fütûh-ı Yemen* ismiyle Mustafa Rumûzî Bey tarafından manzum olarak yazılmış bir eseri kendisine verdiğini, amacından uzak kaldığı kanaatinde olsa da bu eserden önemli ölçüde istifade ettiğini belirtmektedir.

Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî'nin, Vezir Sinan Paşa'ya sunulan iki adet müellif nüshası dışında kütüphanelerde birçok istinsah edilmiş nüshası bulunmaktadır.¹⁵⁰ Eserin Arapça şekliyle tıpkıbasımı¹⁵¹ yapıldığı gibi İngilizceye de tercüme¹⁵² edilmiştir.

¹⁴⁸ Rumûzî ve eseri hakkında en geniş bilgi için bakınız, Hulusi Yavuz, *Yemen'de Osmanlı İdâresi ve Rûmûzî Tarihi*, II Cilt, Ankara 2003.

¹⁴⁹ Kutbu'd-dîn Mekkî, *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*, 2879 numaralı Topkapı nüshası, vr. 4a-5b.

¹⁵⁰ Kutbu'd-dîn Mekkî, *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*, TSMK. 2879 numaralı nüsha 225 varak, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Bölümü, 2078 numaralı nüsha 225 varak, Hüseyin Paşa Bölümü 320 numaralı nüsha 255 varaktır.

¹⁵¹ Hamad al-Jâsir, *Barq al-Yamânî fî al-Fath al-Uthmânî by Qutb al-Din al-Nehrevâlî al-Makkî*, (Tıpkıbasım), Riyad 1967.

¹⁵² Clive K. Simith, *Lightning Over Yemen A History Of The Ottoman Campaign (1569-1570)*, London-New York 2002.

İstinsah nüshaların varak sayıları müstensihlerin yazılarına göre değişmekle birlikte, *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l Osmânî*'nin müellif nüshası, bir mukaddime ve dört babdan oluşmaktadır. İlk beş varak, dua ve mukaddime kısmıdır. Birinci bab 23 varaktan, ikinci bab 65 varaktan, üçüncü bab 120 varaktan, dördüncü bab ise 17 varaktan müteşekkildir. Hatimesi yoktur.

Mekkî'nin bu eserinde Yemen'le ilgili bilgiler, XVI. asrın başlarından itibaren başlamaktadır. Eserin birinci babında, Osmanlı hakimiyetinden önceki Yemen tarihi konu edilmiştir. İkinci ve üçüncü bab ise Yemen'in Osmanlı tarafından fethi ve Yemen'de Osmanlı idaresinin tesis edilmesi uzun uzun anlatılmaktadır. Eserin çok büyük bölümü, Vezir Sinan Paşa serdarlığında gerçekleştirilen Yemen seferine ayrılmıştır. Mekkî eserinde Yemen seferini, Sinan Paşa'nın anlatımına dayanarak ve ona büyük övgüler de dizerek, detaylı bir şekilde aktarmaktadır. Mekkî, Yemen coğrafyasındaki Osmanlı hakimiyetinin inkıtaa uğramasını geniş bir bakış açısıyla tespit etmeye çalışmaktadır. Yemen'de Osmanlı valisi olarak bulunan Hadım Süleyman Paşa ve Mahmud Paşa'nın idarede takip ettikleri yanlışlıkları dile getirmekte, mal ve mülke tamahkarlıkları sebebiyle Yemen'de kargaşanın zuhuruna sebebiyet verdiklerinden özellikle bahsetmektedir. Rıdvan Paşa'nın Yemen valiliği dönemini büyük ölçüde takdir etmekle birlikte, yaşanan sıkıntılara da yer vermektedir. Mekkî eserine, Osmanlı'nın 981/1574 tarihinde Vezir Sinan Paşa serdarlığında gerçekleştirilen Mağrib seferine de yer vermiştir. Eser Mağrib seferi esnasında vukubulan Halku'l-Vad (Halku'l-Vadi/Goletta) Muharebesi ile sona ermektedir.

Müellif Mekkî'nin *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî* adlı, Yemen tarihi hakkında oldukça önemli bilgiye havi bu eser iki defa Türkçeye tercüme edilmiştir. Birisi bu çalışmaya konu, *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî* ismiyle Hacı 'Âli Efendi tarafından yapılan tercümedir.

İkincisi ise, *Terceme-i Berku'l-Yemânî Târih-i Yemen* ismiyle Abdullah Kudîsî adında bir müderris tarafından yapılan tercümedir.¹⁵³ Eserin dibacesindeki şu bilgi mütercim ve tercüme hakkında bilgi vermektedir: “*Bu abd-ı dâ'i hâlisü'l-cenân 'Abdullah Kudîsî el-müderris. Müderris-i Mi'mar Sinan. Vaktü'l-kitâb tevârih ve ihbârât eş-Şeyh Kutbu'd-dîn Mekkî'nin Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî kitâbını mütâla'a ve kitâb-ı mezkûr hâvî olduğu havâdis ve ahbâr-ı 'ibret-i âsâr-ı ekâllim-i Yemen sâir*

¹⁵³ Abdullah Kudîsî, *Terceme-i Berku'l-Yemânî Târih-i Yemen*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 4928/2. Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn* isimli biyografik eserinde böyle bir tercüme esere yer verilmemiştir.

*kütüb-i tevârih-i Türkî olmadığını müşâhede edüb...*¹⁵⁴ Bu kayda göre eserin mütercimi Müderris Abdullah Kudsî'dir ve Mimar Sinan Medresesi müderrisidir. Abdullah Kudsî, Yemen coğrafyasına dair bilgi içeren Kutbu'd-dîn Mekkî'ye ait *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî* adlı eserin Türkçe olmadığını müşahede edince hulaseten tercüme etmiştir.

Ayrıca şu kayıt da eserin tercüme edilme gerekçesini ifade etmektedir: “*Es-sultân-ı ibnü's-sultân es-sultân Ahmed Han bin es-sultânü'l-a'zâm Muhammed Han hâlledallâhu makarr-ı sultân. Vâfız 'ale'l-âlemîn berh ve ihsânâ. Hazretlerinin fünûn-ı târihe ra'bet ve i'tibârları vehm olundu ise Kitâb-ı mezkûr 'Arabî lisân üzere olmağla fehm-i sehl olmak için 'ale't-tarîk et-tenkîh Türkî zebâna terceme ve takdîm-i dergâh-ı 'âlileri kılındı.*”¹⁵⁵ Bu kayda göre, tarih ilmine ilgisi olan Sultanlar Sultanı Ahmed Han'ın mezkur kitab hakkında tereddüte düşeceği fark edildiğinden, Arapça lisanla yazılan kitabın kolay anlaşılabilmesi için fazlalıklarının çıkarılması yoluyla Türkçeye çevrileceği ve padişaha takdim edileceği ifade edilmektedir.

Abdullah Kudsî'nin *Terceme-i Berku'l-Yemânî Târih-i Yemen* isimli tercüme eseri, her varakının bir yüzü 17 satır, 40 varaktan ibaret olup altı ayrı eserden müteşekkil isimsiz bir mecmua içerisinde ikinci sırada yer almaktadır. Bu mecmuanın 2-55 arası varaklarında *Durûb-i Emsâl* adında Arapça atasözlerin Türkçe olarak kaleme alındığı bir eser mevcuttur. 55. varaktan sonra 4 varak boştur. Mecmuanın 60-100 arası varaklarını *Terceme-i Berku'l-Yemânî Târih-i Yemen* oluşturmaktadır. Mecmuanın 101-131 arası varaklarında *Risâle-i fî'l-Ebeveyn* adında İslam tarihinden bahseden Türkçe bir risale mevcuttur. 132-138 arası varaklar ise *Vâsilât et-Tâlibîn* adında Arapça bir risale ve 139-147 arası varaklar ise *Risâle-i Marakiyyâh-ı Fi't-Tıb* adında Türkçe bir risale mevcuttur. Mecmuanın son 148-156 arası varakları ise *Takrîrat-ı Farâiz* adında Türkçe bir risale bulunmaktadır.¹⁵⁶

Abdullah Kudsî, Mekkî'nin kendi hattıyla yazdığı 225 varaktan müteşekkil *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî*'yi 40 varak olarak hulaseten tercüme etmiştir. Müellif tercüme şeklini şöyle ifade eder. “*'ale't-tarîk et-tenkîh Türkî zebâna terceme*”¹⁵⁷. Bu kayda göre Abdullah Kudsî, aynen tercüme yapma yerine özetleyerek tercüme yolunu seçmiştir. Eser içerik açısından da tahlil edildiğinde bir özetleme

¹⁵⁴ Abdullah Kudsî, *Terceme-i Berku'l-Yemânî Târih-i Yemen*, vr. 1a.

¹⁵⁵ Abdullah Kudsî, *Terceme-i Berku'l-Yemânî Târih-i Yemen*, vr. 1b.

¹⁵⁶ Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4928 numarada kayıtlı isimsiz mecmua, vr. 1a.

¹⁵⁷ Abdullah Kudsî, *Terceme-i Berku'l-Yemânî-Târih-i Yemen*, vr. 1b.

yapıldığı açıkça görülmektedir. Örneğin; Yemen'in Osmanlı hâkimiyetine geçişinden önceki durumu ile ilgili oldukça kapsamlı bilgi bulunan *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî*'nin 40 varaklık ilk bölümünü Abdullah Kudsî 5 varak halinde özetlemiştir. Yemen'deki Portekiz istilasına, Memluk beylerinin Yemen'de hakimiyet kurma için Tahirîler ve Zeydîler'le mücadelesine yer verilmemiştir. Bu özet eserin değerini yok edecek kadar kısadır. Yine *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî*'de Hadım Süleyman Paşa'nın Yemen'deki faaliyetlerinin yer aldığı yaklaşık 25 varaklık bölüm Abdullah Kudsî tarafından 3 varakta özetlendiği için oldukça kıymetli birçok bilgiye yer verilmemiştir. Yemen'de beylerbeyi olarak görev yapmış olan Neşşar Mustafa Paşa, Üveys Paşa, Ferhad Paşa ve dönemlerine ilişkin bilgilere Kutsî özet eserinde hemen hemen hiç yer vermemektedir. Yemen'in iki beylerbeyliğe taksîmine ilişkin Kutsî'nin özetinde bilgi yok denecek kadar azdır. *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî*'deki Sinan Paşa'nın 150 varakta aktarılan Yemen seferini Kutsî 20 varakta özetlemeye çalışmıştır ki neredeyse eserin bütün kıymeti yok olmaktadır. Zira müellif nüshası 225 varak olan bir eserin tercümesi de en az bu varak sayısına yakın olmalıdır. Dolayısıyla Abdullah Kudsî'nin eseri, Hacı 'Âli Efendi'nin eseriyle karşılaştırmaya tabi tutulacak özelliğe haiz olmadığı için de nüsha olarak değerlendirmeye alınmamıştır.

b. Diğer Kaynaklar

Hacı 'Âli Efendi, *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'yi inşa ederken *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî* adlı eserin tercümesinden başka birçok yazılı kaynaktan istifade ettiğini daha eserin başında “Çok tevârihe dest-res buldu, her birinden murâdın aldı.”¹⁵⁸ şeklinde belirtmektedir.

Müellif, *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'yi vücuda getirirken yararlandığı yazılı kaynakları, istifade ettiği bahislerde yazarlarıyla birlikte kaydetmektedir. Hacı 'Âli Efendi'nin yararlanmış olduğu ve künyeleriyle birlikte eserde zikredilen yazılı kaynaklar ise şunlardır.

Osmanlı tarihinin en önemli bürokratlarından Celalzâde Koca Nişânî Mustafa Bey (1491-1567)'in Osmanlı Devleti'nin yükselme devri olarak adlandırılan özellikle Kanûni Sultan Süleyman dönemi iç ve dış siyasasını ve seferlerini 1555'e kadar konu alan “*Tabakatü'l-Memâlik Fî Derecâtü'l-Mesâlik*” isimli eseri kaynak olarak

¹⁵⁸ Metin, vr. 2a.

kullanılmıştır.¹⁵⁹ Oldukça kıymetli olan bu eser, günümüzde Osmanlı tarihi üzerine çalışma yapanların temel başvuru kaynaklarından. Avrupa dillerine de tercüme edilmiştir.

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîrî't-Tâberî (M. 9.10. y.y)'nin Hz. Âdem'den başlamak suretiyle Hz. Peygamber'e kadar var olma sebebinin mücadelesini, Allah (c.c.) elçilerinin çilelerini, sabırlarını, iç içe yaşadıkları kavimlerin değişik yaşamlarını anlatan "*Târih-i Taberî*"¹⁶⁰ isimli eserinden istifade etmiştir.

Kadı'ül-kuddât ibn Hallikan Ahmed b. Muhammed (M. 1211-1282)'in, Müslüman coğrafyalarda yaşamış 800'den fazla alim, şair, hukukçu, asker, hükümdar vb kişilerin biyografilerinin yer aldığı "*Vefâyâtü'l-A'yân ve Enbâin Ebnâi'z-Zaman*"¹⁶¹ isimli eserinden faydalanmıştır.

Muslihiddin Ebû Muhammed b. Müşerref b. Muslih b. Müşerref (Şeyh Sa'di Şirâzî M. 1193-1292)'nin devlet adamlarına öğütler ve erdemli insan olmanın yolları hakkında hikayelerden oluşan "*Gülistân*"¹⁶² isimli eserinden de yararlanmıştı.

Ebu'l Hasan Ali b. El-Hüseyin el-Mesûdî (M. 871-957)'nin, Afrika ve Asya'daki Müslümanlar'dan topladığı bilgilerle altı cildten mürekkep X. yüzyıl İslam coğrafyası ve Müslüman ahali hakkında oldukça önemli bilgilerin yer aldığı "*Murûcu'z-Zeheb (Altın Bozkırlar)*"¹⁶³ isimli eserinden faydalanmıştır.

İslam'ın ilk dönemlerindeki en önemli tarihçilerden Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişam b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî'nin "*Sîretü'n-Nebeviyye*"sini de kullanmıştır. Bu eser bir tarih kitabı olmakla birlikte, pek çok ayetin nüzul sebeplerini aktaran, çeşitli fıkhi konu ve hükümlerin anlaşılması bakımından Hz. Peygamber'in hadislerinin de yer aldığı önemli bir kaynak olan "*Sîretü'n-Nebeviyye*" isimli eserinden istifade etmiştir.¹⁶⁴

Hacı 'Âli Efendi'nin, Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî'yi vücuda getirirken yararlandığını ifade ettiği yukarıdaki eserler, günümüzde de İslam aleminin ana

¹⁵⁹ Metin, vr. 24b. Celalzâde Koca Nişânî Mustafa Beg, *Geschichte Sultan Suleyman Kanûnîs vo 1520 bis 1557, oder Tabaka tül-Memâlik ve Derecât ül-Mesâlik vo Celâlzâde Mustafâ genannt Koca Nisancı*, Neşr, Petra Keppert, Weisbaden 1981. Eserin Osmanlıca yazma nüshalarından birisi İstanbul Fatih Kitaplığı, nr. 4423'de bulunmaktadır.

¹⁶⁰ Metin, vr. 167a. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîrî't-Tâberî, *Târih-i Taberî*, IV Cilt, Çev. Fâruk Gürtunca, İstanbul 2007.

¹⁶¹ Metin, vr. 38a. İbn Hallikan Ahmed b. Muhammed, *Vefâyâtü'l-A'yân ve Enbâin Ebnâi'z-Zaman*, II Cilt, Çev. Rodosizâde Mehmed, İstanbul 1864.

¹⁶² Metin, vr. 63a. Şeyh Sa'di Şirâzî, *Gülistan*, Haz. Sadık Yalsızuçanlar, Ankara 2004

¹⁶³ Metin, vr. 143b. Mesûdî, *Murûc ez Zeheb*, Çev. D. Ahsen Batur, İstanbul 2005.

¹⁶⁴ Metin, vr. 144a. İbn Hişam, *Sîret-i İbn Hişam*, IV Cilt, Çev. Hasan Ege, İstanbul 2009.

kaynakları arasındadır. Böyle ehemmiyetli eserlerden faydalanılmış olması, müellifin kaynak seçiminde oldukça dikkatli hareket ettiğini de göstermektedir.

2.1.7. Kaynak Değeri

1571'e kadar Yemen'de Osmanlı hakimiyeti hususunda bilgi kaynakları, resmi yazışmalara ait vesikalar veya Arapça yazılmış az sayıdaki vekayinâmeden ibarettir. Osmanlılar'nın 1517-1635 yılları arası Yemen'deki hakimiyet dönemini çok yönlü olarak ele alan bir eser vücuda getirilmemiştir. Yemen Defterdarı Şair Rumûzî tarafından kaleme alınmış *Rumûzî Tarihi* olarak bilinen *Nâme-i Fütûh-ı Yemen* isimli manzum bir eser vardır. Ancak bu eser de amacından uzak kalmıştır.

Mekkî, *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî* isimli eserinde, 1517-1571 arası Osmanlı hakimiyetinde Yemen hakkında çok kıymetli bilgiler vermektedir. Özellikle de Yemen'in ikinci fetihi olarak kabul edilen Osmanlılar'ın Yemen Seferi, serdarı Sinan Paşa'dan naklen yazıldığı için büyük ehemmiyete sahiptir. *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî* Yemen'de Osmanlı hakimiyetinin 1517'de başlangıcından, Vezir Sinan Paşa serdarlığında gerçekleşen Yemen seferinin tamamlandığı 1571 tarihine kadarki dönemi kapsayan, mensur olarak yazılmış ilk eser olma özelliğine sahiptir. *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî* ise bu eserin tercümesidir.

Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî'yi kaynak değeri olarak iki açıdan ele almak mümkündür. Birinci yönü, yukarıda kıymet değeri ifade edilen Kutbu'd-dîn Mekkî'ye ait *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî* adlı eserin tercümesi olması, ikincisi ise, Hacı 'Âli Efendi'ye ait müstakil bir hüvviyet kazanmış olmasıdır.

Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî'nin kaynak eser olarak birinci yönü 1517-1571 arası Osmanlı hakimiyetindeki Yemen tarihine dair mensur olarak yazılmış ilk eser olan *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî* isimli Arapça eserin tercümesi olması dolayısıyla bunu Türkçeye kazandırmasıdır.

İkinci yönü ise, Hacı 'Âli Efendi'ye ait müstakil bir eser olmasıdır. Müellif, 1517-1571 arası Osmanlı hakimiyetindeki Yemen tarihini içeren tercümeyi birincil kaynaklardan elde ettiği bilgilerle genişleterek ele almakta, 1571-1635 arasını da ayrıca ekleyerek *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî* isimli müstakil bir eser vücuda getirmektedir. Ayrıca müellif 1635'den sonra Zeydîler hakimiyetindeki Yemen tarihini, elde ettiği bilgilerle 1650'ye kadar eserine ilave etmiştir.

2.1.8. Tesirleri

Çalışmaya konu *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî* isimli eseri, XVII. asrın ikinci yarısından sonra bazı yerli ve yabancı araştırmacı kaynak olarak kullanmıştır. *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'yi en çok kullanan Müneccimbaşı Derviş Ahmed Dede Efendi (ö.1702)'dir. *Müneccimbaşı Tarihi* olarak bilinen, aslı Arapça olan ve şair Ahmed Nedim tarafından 1730'da üç cilt olarak Türkçeye tercüme edilen "*Sahâifü'l-Ahbâr*"¹⁶⁵ isimli eserin Yemen'le ilgili elli dört sayfadan oluşan bahsi tamamen *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'den nakildir. Burada tamamı aktarılmayacak sadece tespit açısından kısa bir bölümüne yer verilecektir.

Portekizliler'in Yemen'de giriştikleri istila hareketi *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'den naklen *Sahâifü'l-Ahbâr*'da şöyle yer almaktadır:

<p>Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî'de</p> <p>“Karn-ı ‘âşirin evvelinde havâdis-i ‘ucûbe-i nevâdirden efrenc tâ’ifesinden me’âl bahr-i muhitten geçüb Hind Vilâyeti’ne vusûl bulduğudur. Zirâ bundan akdem Hind tarafına minba’d geldikleri vakî’ olmamışdır. Kefere-i Portugal-ı dâll çoğalub dahî Kal’ası’yla kânî’ olmayub birkaç zamandan sonra Hermezer alub ve benderin ve sevâhilin zabt edüb ve ol yalılara istilâ buldular.¹⁶⁶</p>	<p>Sahâifü'l-Ahbâr'da</p> <p>“Karn-ı ‘âşir evâ’ilinde Portugal Yemen’i istilâ edüb Dekn sâhilinde Kuveyyâ nâm bir kal’a bina eylediler. Ve imdâdları münkati’ olmayub Hürmüz’ü dahî ahz ile kuvvet buldular. Ve ol havâlide olan ehl-i İslâm’a husûsan deryada gezenlere külli mazarrat îsâl etmege başladılar.¹⁶⁷</p>
--	---

Portekiz tehlikesine karşı Gücerat Padişahı Sultan Muzaffer Şah'ın Memluk Sultanı Kansu Gavri'den yardım istemesi *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'den naklen *Sahâifü'l-Ahbâr*'da şöyledir:

<p>Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî'de</p> <p>Pes ol vilâyet hâkimi Gücerât Pâdişâhu Sultan Muzaffer Şah bin Mahmud Şah ve Yemen pâdişâhi</p>	<p>Sahâifü'l-Ahbâr'da</p> <p>Gücerât pâdişâhu Sultan Muzafferşah bin Mahmud Şah ve Yemen pâdişâhi</p>
---	---

¹⁶⁵ Müneccimbaşı Derviş Ahmed Dede Efendi, *Sahâifü'l-Ahbâr (Müneccimbaşı Tarihi)*, III Cilt. İstanbul 1868.

¹⁶⁶ Metin, vr. 4b.

¹⁶⁷ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, s. 214.

*bin Ahmed Şah kefere-i mezkûrînin şûr u Sultan 'Âmir bin Abdulvahhab, Mısır şerr ve zarârın def' eylemekde 'âciz ve pâdişâhı olan Kansu Gavri tarafına fûrûmânde kalub ol 'asrda Sultan-ı nâmeler gönderüb istimrâr eylediler.*¹⁶⁹

*Mısır olan Kansu Gavri merhûma elçi ile nâme gönderüb tafsîl üzere beyân ve ifhâm edüb i'ânet ve imdâd ricâ ve iltimâs eyledi.*¹⁶⁸

Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî' ismiyle Türkçe'ye tercüme edilmiş olan *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî'*yi kaynak olarak kullanan tarihçilerden birisi de Hammer ismiyle meşhur Osmanlı tarihçisi Baron Joseph Von Hammer Purgstall'dır. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* veya *Hammer Tarihi* olarak bilinen *Geschichte Des Osmanischen Reiches*¹⁷⁰ adlı eserinin üçüncü cildindeki kaynaklar kısmında *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî'*yi kullandığını açıkça ifade etmektedir. Hammer, eserinin üçüncü cildindeki on beş sayfalık Yemen bahsinin tamamını *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî'*den nakletmektedir. Burada tamamı aktarılmayacak tespit açısından bir bölümüne yer verilecektir.

Hammer, Yemen valisi iken Mısır valiliğine tayin edilen Mahmud Paşa'nın hile ile paytahtı ikna ederek Yemen'in iki vilayete taksim olunmasını *Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî'*den naklen eserinde şöyle kaydetmektedir:

Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî'de	Hammer'de
<i>"Mahmud Paşa, Yemen'den sonra hâkim-i Mısır olub ve Vilâyet-i Yemen'i ne hâlde alıkoduğun bilüb ve dâ'imâ zuhûr edecek fitne ve ihtilâl vukû'una ve Yemen havâdisine mütereddid idi. Rıdvan Paşa'nın beyân olunduğu üzere der-i devlet medâra 'arz ve i'lâm eyledigün haber alub mukarrer ve tahkîk anladı. Heman Rıdvan Paşa'ya emânet olunsun ve 'arz ve inhâsı istima'</i>	<i>"Mahmud Mısır valiliğine yükseltildi ve onun yerine evvelki vali Karaşahin oğlu Rıdvan Yemen valiliğine tayin olundu. Rıdvan, Mahmud'un idare şekli hakkında bâb-ı devlete mufassal bir âriza takdîminde gecikmedi. Mahmud bundan dolayı intikam almış olmak için İstanbul'a Yemen'in arazisinin genişliğinden dolayı bir vali ile iyi idare edilmesinin mümkün olmadığını; ikiye</i>

¹⁶⁸ Metin, vr. 5b.

¹⁶⁹ Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr* s. 215.

¹⁷⁰ Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Geschichte Des Osmanischen Reiches (Osmanlı Devleti Tarihi)*, Mehmed Atâ Bey Tercümesi, C. III, Haz. Mümin Çevik, İstanbul 1947, s. 7.

olunmasun ve kendinin eyledigü zulm ve taksîm olunmasının pek faydalı olacağını sitem ve cevr ve cefâ âsitâne-i devletde bildirdi. Bunun üzerine Yemen biri ma'lûm olmaya, 'ayb ve bunca kabâhati Yukarı Yemen, diğeri Aşağı Yemen keşf olunmaya deyü Rıdvan Paşa olmak üzere ikiye taksîm...'»¹⁷²

âdemleri Yemen'den 'arzlar ile varmazdan evvel kendisü Mısır'dan der-i devlet medâra mu'temedü'n-aleyh âdemler gönderüb ve ol diyâr ahvâline vâkıf olduğu hasebiyle Vilâyet-i Yemen vâsi' ve çok memleketdir. Bir beglerbegi tasarruf ve muhâfazasına kâdir degildir. Tehâim ve Zebid ve Ta'iz vilâyetleri bir eyâlet ve San'â ve 'Aden ve cibâl ve tevâbi'i dahî bir eyâlet olmak üzere taksîm...'»¹⁷¹

Berku'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmânî'yi kaynak olarak kullananlardan birisi de XVI. yüzyılın önemli tarihçilerinden Selânikî Mustafa Efendî'dir. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmese de 1600 olarak kabul edilen Selânikî Mustafa Efendî, *Târih-i Selânikî*¹⁷³ isimli eserinin Yemen'le ilgili bölümlerini, kaynak olarak kullandığını açıkça ifade etmese de, *Berku'l-Yemânî*'yi mütala ederek oluşturduğu açıktır. Çünkü eserini kaleme aldığı zaman dilimi göz önüne alındığında, Yemen'le ilgili tafsilatlı bilgi veren tek kaynak *Berkû'l-Yemânî*'dir. Yemen'in iki beylerbeyiliğe taksim olunduğu dönemde, beylerbeyiler arasında zuhur eden anlaşmazlık sebebiyle başlayan Zeydî isyanı ve bu nedenle Osmanlı hakimiyetinin Yemen'de tehlikeye düşmesi üzerine, Koca Sinan Paşa serdarlığında düzenlenen Yemen seferi ve yapılan fetih hareketi *Berku'l-Yemânî*'den naklen *Târih-i Selânikî*'de hulaseten kayıtlıdır.¹⁷⁴

Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî'yi çok büyük oranda aktarmak suretiyle kaynak olarak kullanan diğer bir yazar da, *Târih-i Yemen ve San'â* isimliyle, 1495'den kendi zamanına kadar Yemen tarihini iki cilt olarak yazmış olan Ahmed Râşid Paşa (ö. 1891)'dir.¹⁷⁵

¹⁷¹ Metin, vr. 85b-86a.

¹⁷² Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. III, s. 574.

¹⁷³ Selânikî Mustafa Efendî, *Târih-i Selânikî*, II Cilt, Haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989.

¹⁷⁴ Selânikî, *Târih-i Selânikî*, C. I, s. 65-66, 75.

¹⁷⁵ Ahmed Râşid Paşa, *Târih-i Yemen ve San'â*, II Cilt, İstanbul 1291/1874.

Târih-i Yemen ve San'â'da, Yemen'in 1517-1635 arası tarihi *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'den nakildir.

Yine Yemen'in tarihini iki cilt olarak *Yemen Tarihi* ismiyle 1911 yılında yazmış olan Atif Paşa da, *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'deki bilgilerin çok büyük bir bölümünü aktarmak suretiyle kaynak olarak kullanmıştır.¹⁷⁶ 1517-1635 arası Yemen'in tarihi *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'den hemen tamamen nakildir. Eserin bazı bölümleri Fransızca¹⁷⁷ ve Portekizce'ye¹⁷⁸ de tercüme edilmiştir.

2.2. DİL VE USLUBU

Millet tanımının en temel öğelerinden birisi dildir. Tarihini öğrenme ve gelecek nesillere aktarma şuuruna sahip milletlerin tarih yazıcılarının eserlerinde kullandıkları dil büyük önem arz eder. Bu bağlamda, Osmanlı tarihi ile ilgili XVI. yüzyıla kadar telif edilmiş eserlerin, bazı istisnalar olsa da, büyük bölümü Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır.¹⁷⁹ Bu durum, Osmanlı tarih yazıcılığının ilk dönemlerinde Türkçenin oldukça baskın olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Ancak XVI. yüzyıldan itibaren Arapça ve Farsça olarak Osmanlı tarihi yazma anlayışı artmıştır. XVII. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden olan Hacı 'Âli Efendi'nin ise, "*misâl-i der-adn zebân-ı Türkî'de intizâmuna ragîb olmağın*"¹⁸⁰ şeklinde ifade ettiği üzere, eserini Türkçe kaleme alma düşüncesinde olduğu görülmektedir. Bu düşünceden hareketle müellif eserini Osmanlı Türkçesi ile inşa etmiştir.

Hacı 'Âli Efendi'nin uslub sahibi bir katip olduğu, secilerle uzattığı ifadelerinde anlam kaymalarına ve tekrar ettiği kelimelerde imla yanlışlıklarına mahal vermemesinden anlaşılmaktadır. Edebi sanatlara ve tarih yazma usulüne vakıf olduğu, hadiseleri mensur olarak anlatırken beyt, kıta, şiirlerle tezyinindeki uyumdan, teşbih ve tasvir sanatlarını serdederken gösterdiği maharetten anlamak mümkündür. Hatta tercümeyle kaydettiği kısımda, mecaz mana yüklü olan manzum metinleri, anlamından uzaklaşacağı endişesiyle çevirmeyip aynen aktarmaktadır. Hadiseleri kaydederken

¹⁷⁶ Atif Paşa, *Yemen Târihi*, II Cilt, İstanbul 1911.

¹⁷⁷ Silvestre de Sacy, *La Fondre du Yémen ou Conquête du Yémen par les Othmans in Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale IV*, Paris 1788, s. 412-504.

¹⁷⁸ David Lopes, *Extractos da Historia da Conquista do Yaman Pelos Othmanos*, in Memoria Destinada à X Sessão do Congresso Internacional dos Orientalistas, Lisbon 1892.

¹⁷⁹ Bu istisnaların Farsça olanları, Şükrullah (ö. 1488)'in *Behçetü't-Tevârîh*'i ve İdris-i Bitlisî (ö.1520)'nin *Heşt-Bihîşt*'i, Arapçalar'ı ise, Karamânî Kara Yakub b. İdris (ö.1481)'in *İşrâku't-Tevârîh*'i ve Karamânî Mehmed Paşa (ö. 1481)'nin *Tevârîh-i Selâtinî'l-Osmâniyye* adlı eserleridir. Eyüp Baş, "Arapça Tarih Yazıcılığı", s. 106.

¹⁸⁰ Metin, vr. 2a.

konunun dağılmasına fırsat vermemesi, insanlar ve mekanlarla ilgili oldukça canlı tasvirler yapması ve yaptığı benzetmelerdeki uyum edebi yönünün güçlü olduğunu kanıtlar mahiyettedir.

Uslup yönünden müellifin, eserinin kaynakları ve çağdaşlarının etkisinde kaldığı görülmektedir. Başlıklarda yer yer Farsça ek ve terkiplerin bulunması devrin tarih yazıcılığını benimsemiş olmasındandır. Hacı ‘Âli Efendi’nin, eserin kendi inşa ettiği ikinci kısımda, daha sade bir dille nasihat edici bir uslub benimsediği görülmektedir. Hacı ‘Âli Efendi, olayları anlatırken şahısları da önemli ölçüde dikkate almaktadır. Hadiseler içinde yer alan şahısları Osmanlı hakimiyetinin Yemen’deki bekası açısından değerlendirmekte, yararlılık sağlayanlar için övgüler dizmekte, zarar verenlere ise ağır ifadelerle hücum etmektedir. Dil ve uslubunun belirgin özellikleri, ifade ettiğimiz şekilde olan Hacı ‘Âli Efendi’nin, bu husustaki diğer yönleri ise aşağıdadır.

2.2.1. Türkçe, Arapça, Farsça Kelime ve Tabirler

XVII. yüzyıla ait bir eser olan *Telhîsü'l-Berkû'l-Yemânî*’de, dönem itibariyle Osmanlı kalemîye sınıfının yazılarında da yaygın olarak kullandığı, Arapça ve Farsça tabir, terkip ve deyimler sıkça yer aldığı görülmektedir.

Müellif, “*Otak kurmak, bayrak altına akmak, tüfenk serpmek, yüz yere komak, oba ile göçmek, singun vermek, can atmak*” şeklindeki Türkçe deyimlere ve “*segirtmek, salıvermek, turmak, ısmarlamak, yigit...*”¹⁸¹ gibi Türkçe kelimelere eserde sıkça yer vermektedir. Hacı ‘Âli Efendi’nin günümüz konuşma ve yazı dilinde de hâlâ geniş kapsamlı olarak kullanılan, Türkçe deyim ve kelimelere sıkça yer vermesi, *cennet incisi olarak nitelendirdiği* Türk diline verdiği ehemmiyeti göstermesi bakımından önemlidir. Müellif bu uslubuyla esere sadelik de kazandırmaktadır.

Eserde, “*Gasb u garet etmek, mazhar-ı iltifat olmak, ma’tuh ve sefih, perakende ve perişan olmak, leşker cem eylemek, hâkim komak, kağıt yazmak, rıza vermek, ahd almak, sulh eylemek, ahd u mîsak etmek, hâne basmak, azîmet eylemek, ye’is gelmek, hâib ve hâsir olmak, aguşte-i hûn ve hak olmak, kat-ı menâzil eylemek, çâresâz-ı biçâregân, sabit kadem olmak, mâlâmâl olmak, cür’et etmek, hâtır-nişân, âyende ve revende, salb eylemek,*”¹⁸² şekillerinde Arapça tabirler ve kelimeler sıkça yer almaktadır. *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*’de, Arapçadan Türkçeye tercüme edilen bir eseri

¹⁸¹ Metin, muhtelif varaklar.

¹⁸² Metin, muhtelif varaklar.

ihativa ediyor olması ve müellifin yaşadığı çağ itibariyle Arapçanın Türkçe üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, Hacı ‘Âli Efendi’nin bunlara yer vermesi, eserin dilini ağırlaştırmasından başka herhangi bir endişeye mahal vermemektedir.

Hacı ‘Âli Efendi eserinde, “*şîr-i jiyân, mûr u meleh misâl, şîr-i gajîn, çî fâide, zî-kıymet, derk bağlamak, derk tutmak, girdab-ı fezâ, sahrâ-nîşîn, şîr-i azamet, şiddet-i şitâ, dûrbîn, dûrendiş, devr ü dirâz, çâresâz-ı biçâregân, ulucalık degmek, çipil yol, zî-şevket, güft ü gû, tıfil, tiğ-ı bî-diriğ, ‘adl u dâd, kasığına kuvvet, ma’tuh ve sefih, müft ü meccânen, berrîn olmak...*”¹⁸³ şekillerinde, çağdaş tarihçilerin eserlerinde de var olan Farsça terkip, deyim ve kelimelere yer vermektedir. Bunlar esere ağıdalı bir mahiyet kazandırmaktadır. Bu durum, Farsçaya hakim olan müellifin, Osmanlı tarih yazıcılığına İdris-i Bitlisî ile girmeye başlamış olan İran ekolünün ve devrin tarihçilerinin etkisinde kaldığını işaret etmektedir.

2.2.2. Deyimler ve Atasözleri

Hacı ‘Âli Efendi, eserde ifadelerini güçlendirebilmek için deyimlerden, atasözlerinden ve Arapça darb-ı mesellerden istifade etmektedir. Müellifin, Türkçe deyim ve atasözlerinin yanı sıra Arapça, Farsça deyim ve darb-ı meselleri de kullandığı görülmektedir.

Günümüzde hem konuşma hem de yazı dilinde yaygın olarak kullanılmakta da olan, eserde de geçen deyimlerden bazıları şunlardır: “*Gökte arayub yerde bulmak, fırsatu ganîmet bilmek, fitne ateşine yanmak, mazhar-ı iltifata nâil olmak, can ve başından geçmek, şerbet-i şehâdetin içmek, ayağının altına galtân olmak, uyuyan fitneyi uyandırmak, fitne ateşin söndürmek, canı başına sıçramak, felekden kâm almak, hâk ile yeksân olmak...*”¹⁸⁴ Bu deyimlerle müellif, ifadelerine zaman zaman mecaz manalar yüklemekte ve eserde kullandığı usluba incelik kazandırmaktadır.

Eserde, Türkçe atasözleri ile Farsça darb-ı mesellerin de güzel örnekleri mevcuttur. Örneğin: “*On dervîş bir kilime sığmış, iki hâkim bir diyara sığmamış*”¹⁸⁵ şeklindeki Farsça darb-ı meselle, beylerbeyi olarak Yemen’de bulunan Neşşar Mustafa Paşa ile Yemen’e serdar olarak gönderilen Özdemir Paşa arasında, ikisinin de paşa olmasından dolayı, zuhur eden çekişmeyi özlü bir şekilde ifade etmektedir. Yaşananları bu darb-ı meselle ifade etmek istemesinden amacı, memleket idaresinde aynı mertebeye

¹⁸³ Metin, muhtelif varaklar.

¹⁸⁴ Metin, muhtelif varaklar.

¹⁸⁵ “Deh dervîş der kelîmî be habâset ve dü hâkîmî der-iklîmî ne künced.” Metin, vr. 63a.

sahip insanların birbirlerine itaat etmelerinin mümkün olamayacağını, eğer böyle hareket edilirse Yemen’de yaşandığı gibi kargaşa çıkacağını belirtmeye çalışmaktadır.

Ehl-i sünnet olmayan Zeydîler’i ise, “*Bâtıl hemîşe bâtil beyhûdedir.*”¹⁸⁶ darb-ı meseli ile tanımlamaya çalışmaktadır. Zeydîler’in Yemen’de Osmanlılar’a karşı ortaya koydukları hareketlerine binaen, Batıl bir inanış içinde olduklarını, değişmelerinin mümkün olmadığını, itaat ettiklerine itibar etmenin beyhude olacağını devlet adamlarına anlatmak istemektedir.

Arapça darb-ı mesellerin de güzel örneklerine eserde yer verildiği görülmektedir. Örneğin: “*Şerri fark etmeyen âdemin sohbet ve dostluğu lâzım değildir.*”¹⁸⁷ darb-ı meseliyle, şer işleri fark etmeyen insanlar şeklinde nitelendirdiği, Osmanlı idaresine karşı gelen Zeydî ve Arap kabileleriyle ittifak etmenin doğru olmayacağını anlatmaktadır. Eserde bu duruma dair, Yemen beylerbeyi olan Murad Paşa’nın idareciliği döneminde Osmanlı idaresine karşı olan Zeydî ve Araplar’la ittifak halindeki yanlış hareket tarzı oldukça önemlidir.

“*Cibilliyetinde merkûz olan her ne ise zuhûra gelmek mukarrerdir.*”¹⁸⁸ şeklindeki Arapça darb-ı mesel ile müellif, bir insanın karakterinde ne var ise ona göre hareket edeceğini, dolayısıyla insanların karakterlerinin iyi bilinmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Zeydîler’in fırsat buldukları zaman isyan etmelerine binaen, onların özelliklerine yöneticilerin dikkatini çekmeye çalışmaktadır.

“*Baş gidince ayak olmaz payidâr.*”¹⁸⁹ darb-ı meseline yer veren müellif, devletler ve toplumlar için son derece önemli bir hususu dile getirmektedir. Bir ülke idaresinde devlet başkanının, bir toplumun düzeninde yöneticilerin, bir ordunun komutası için de komutanların önemini vurgulamaktadır. Yemen’de Zeydîler’in sürekli isyana teşvik eden imamların ortadan kaldırılması veya itaat altına alınmasıyla liderleri olmayacağı için, bir daha böyle bir harekete giremeyeceklerini ifade etmektedir.

2.2.3. Şiir, Beyit, Kıta, Neşrler

Müellif, olayları izah ettikten sonra bu olaylara ilişkin şiir, beyt, kıta, neşr, mısra olarak adlandırılan yazın türlerine de eserde yer vermektedir. Hacı ‘Âli Efendi, *Berku’l-Yemânî Fi’l-fethi’l-Osmânî*’de yer alan Arapça ve Farsça şiirlerde mecaz manalar yüklü

¹⁸⁶ Metin, vr. 38a.

¹⁸⁷ Metin, vr. 96a.

¹⁸⁸ Metin, vr. 40b.

¹⁸⁹ Metin, vr. 14b, 151a, 272b.

olması sebebiyle bunları tercüme yolu izlememekte, aslına uygun olarak aynen nakletmektedir. Eserde yer alan şiir, neşr, kıta ve beyitlerden bazıları şunlardır.

Tâhirî hükümdarı Melik ‘Amir’in ölümü üzerine, Farça olarak inşa edilmiş olan aşağıdaki beyti müellif anlam kaymasına sebebiyet vermemek için tercüme etmeyerek Berku’l-Yemânî Fi’l-Fethi’l-Osmânî’deki gibi aynen aktarmıştır:

Beyt

*Kârun helâk şod çihilhâne genc dâşt,
Nûşirevân ne mord ki nîkû be güzâşt.¹⁹⁰*

Bu beyte yer vermekle müellifin ifade etmeye çalıştığı husus, Tâhirî hükümdarı Melik ‘Amir b. Abdulvahhab’ın hayatta iken yaptıklarından ders çıkarılmasını sağlamaktır. Döneminde, Karun gibi daha çok mal ve mülke sahip olabilmek için, Müslümanlar’ın vakıflarına taarruz ederek zarar verdiğini, bu nedenle ölümünden sonra iyi bir insan olarak hatırlanmayacağını, oysa Nûşirevan gibi adaletle hükmedenlerin her zaman güzellikle anılacaklarını ifade etmektedir. Bu beyit ile devlet adamlarına idarecilik hususunda nasihat ettiği görülmektedir.

Bazen kaydedilen hadiseyi şiirle ifade ederken aynı zamanda ebced hesabıyla o olayın tarihini de düşmektedir:

*Gûşne şod çüinkü û benâmerdî
Geşt-i târih katl ve gutilet¹⁹¹*

Ahmed Paşa’nın vefatı hadisesini yukarıdaki beyitte ebced hesabıyla kaydetmektedir. Bu beytteki ebced hesabına göre Ahmed Paşanın ölüm tarihi 930 tarihidir.

Bazı mekanları da kıta ile anlatmaktadır. Eserde kullandığı bu usluba dair şu örnek oldukça önemlidir:

Kıta

*Musi’ ile elcegi e’lâhu fein heseset
Zuhdü’l-kevakibi hilahatu kâtebehû
Kâne eydâcen min kulli nâhiyeti
Ebrâcahû ve sema kemâ menâkiye¹⁹²*

¹⁹⁰ “Kârun helak oldu ki kırk hâne gencin oldu, Nûşirevan iyi nam bıraktığı için ölmedi.” Metin, vr. 15a.

¹⁹¹ “Nâmerd olduğu için öldürüldü. Ölüm tarihi 930.” Metin, vr. 21b.

¹⁹² “Eger gerçekleşirse semâya çıkıp, yıldızların gülü ve burcu olur. Bu durumu bulunduğu konumdadır.” Metin, vr. 192b.

Bu kıtada kale tasvir edilmektedir. Anlam kaymasına mahal vermemek için kıta tercüme edilmeyerek aynen nakledilmiştir. Kıtanın manası, *kal'anın o kadar güzel bir konumu vardır ki, gökyüzünde olsa yıldızların gülü olurdu* şeklindedir. Kalenin ehemmiyetli bir konuma, gökyüzüne degecek kadar yüksekliğe ve yıldızların gülü olabilecek güzelliğe sahip olduğunu anlatmaktadır. Bu bilgi, Yemen'deki kalelerin durumu hakkında son derece önemlidir.

Mekkî, Zeydîler'in özelliklerini anlatmak için de bazen şiirle ifade yolunu seçmiştir. Hacı 'Âli Efendi'de Arapça olan bu şiiri, mecaz manalar yüklü olmasından dolayı tercüme etmeyerek aynen nakletmiştir.

Şi'ir-i Arabî

Li ecrudenne'l-gasabe ev kezherennehû

Min cefnihî min be'di tûlî menâm

Hatta tubîde kabâil fe kabâil

Ve yekdî kulli mütkefi bi'l-hâmi

Ve yukimne rebbât'il ked ve rehven şerren

*Yemsahne arda zevâibi'l-eytâm*¹⁹³

Bu şiirdeki manaya göre Zeydîler, hakim konumlarını kaybetmemek için, kadınları dahi buldukları yerlerden sürerek onları yollara döker ve bundan da mutluluk duyarlar. Yetim ve acizlerin mallarına dahi hücum ederler. Zeydîler'in özelliklerinin anlatıldığı şiir, Yemen'in sosyal yapısı açısından oldukça ehemmiyetlidir.

Tercümenin yer aldığı eserin ilk kısmında şiirler daha çok bulunmaktadır. Hacı 'Âli Efendi, tercüme esnasında manzum tarzda yazılmış kısımlarda ihtisarlar yapıyorsa da, büyük oranda aynen aktarma yöntemini izlemektedir. Yukarıda örnekleri verilen yazın türlerine, mensur metni tezyin edebilmek amacıyla yer verilmektedir. Bu usul, esere zevkle okunabilir özellik kazandırdığı gibi, edebi değerine de önemli katkı yapmaktadır.

¹⁹³ "Uykusundan sonra gazabla uyandırılan ve keskinleştirilen kabilelerin her birini yok etmesine varan ve bunu ilhamla hükmedip durduran kadınları saklandıkları yerden sürer ve mutluluk duyarlar. Yetimlerin ırz ve namusuna hücum eder." Metin, vr. 150b.

2.2.4. Ayet, Hadis ve Dualar

Müellif Yemen’de vuku bulmuş olayları kaydederken hem ifadelerini güçlendirebilmek hem de olayların içeriğini destekleyebilmek için zaman zaman ayet, hadis ve dualara da yer vermektedir.

Din ve devlete hizmet etmiş tarihşinas isimlerden bahsederken, “*İrci’î ilâ rabbike radiyeten mardıyyeh*”¹⁹⁴ ayetine yer vermektedir. Yemen’de Emîrî’l-Huccac’lık makamını tesis ederek hac edecek insanların güvenliğinin sağlanması ve ihtiyaçlarının karşılanmasını temin ettiği, hak ve adaletten ayrılmadan idarecilik yaptığı için Neşşar Mustafa Paşa’nın örnek bir insan ve devlet adamı olduğunu vurgulamak amacıyla bu ayete yer vermiştir.

Muharebelerde Müslüman askerlerin şehit olmalarını anlatırken, “*Zâlike takdîrû’l-‘azîzü’l-‘alîm*”¹⁹⁵ ayetini kaydetmektedir. Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa’nın fethedilmesi çok zor olan Hısn-ı Hubb Kal’ası’nı muhasarası esnasında birçok Osmanlı askeri şehit olmuştur. Kalenin din-i mübin uğruna Zeydiler’den fethedilmesine çalışıldığını, bu nedenle şehit olanlara takdir-i ilahi anlayışıyla bakmaktadır. Bu tutum, o dönem Yemen’de girilen mücadelelerin amacının anlaşılması açısından son derece önemlidir.

Müellif, eserde bahsettiği konularla bağlantılı birçok hadis-i şerife de yer vermektedir. Yemen’in merkezi olan San’a şehrinin güzelliğini vurgulayabilmek için, “*İnehû kâle, selâse cennâtin fi’ d-dünya müriüvvetün min Horasan ve Dımaşk mine’ş-Şâm ve San’â mine’l-Yemen ve cennetü hâzihi’l-cennet-i San’â zekerahû fi’t-tarih.*”¹⁹⁶ hadîs-i şerifine yer verilmiştir. Hadise göre, dünyada görülmesi gereken üç yer vardır. Bunlardan biri Horasan, diğerleri Dımaşk diyarından Şam ve Yemen’den San’a’dır. Bunu tarihler de yazmaktadır. Müellifin Yemen’i hadis-i şeriflerle anlatmaya çalışmasının amacı, hem güzelliğini belirtmek hem de dini ehemmiyet atfederek değerli bir yer olduğunu vurgulamaktır. Osmanlı hakimiyetinden çıkarak Zeydî idaresine girdikten sonra kargaşanın hüküm sürdüğü Yemen’de yaşayan Müslümanlar’ın daha fazla zarar görmesini engellemek için yeniden fethedilmesi hususunda nasihatta bulunmaktır.

¹⁹⁴ “Ey nefsim! Rabbine dönerken rabbın senden razı olsun.” Kurân-ı Kerîm, Fecr Suresi, Ayet 28, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları; Metin, vr. 72b, 210b.

¹⁹⁵ “Her şeyi bilen ve izzet sahibi olanın takdiridir bu.” Kurân-ı Kerîm Yâsin Suresi, Ayet 38. Metin, vr. 244a.

¹⁹⁶ “O şöyle dedi, Dünyada görülmesi gereken üç cennet vardır. Bunlar Horasan, Şam diyarından Dımaşk ve Yemen’den San’a’dır. San’a’nın cennetidir bu. Bunu tarih de zikretmiştir.” Metin, vr. 167b.

Koca Sinan Paşa'nın San'a'yı muhasara ettiği esnada karşı karşıya kalınan erzak sıkıntısı ile ilgili olarak müellif, “*Men hecebe zâ fâkatin ve hâcetin hacebehullâhu yevme fâ katehû ve hâcetehû.*”¹⁹⁷ hadis-i şerifine yer vermektedir. Bu hadis-i şerifle, Koca Sinan Paşa'nın Yemen'i yeniden fethetmekle, aslında bir coğrafyayı ele geçirme faaliyetinden çok İslâm'a hizmet etme amacında olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla ordunun kale kuşatması esnasında çektiği sıkıntı, dine hizmet düşüncesiyle hareket edilmesinden dolayıdır. Bu nedenle, Allah (c.c)'ın da sıkıntılarını ahiret günü gizleyerek onları mükafatlandıracağı vurgulanmaktadır. Müellifin bu uslubu Osmanlı'nın fetih politikasının anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

Hacı 'Âli Efendi, eserini yazmaya, “*Hamdiün bâ-had velâ yuhsâ ve şükrâne lâ yu'add ve bâ-aksâ.*”¹⁹⁸ şeklindeki dua ile başlamakta, “*Ve'l-hamdü lillâhi'l-alemîn*”¹⁹⁹ ve “*Vallahü veliyyü't-tevfik ve'l-mürşidi'l-lehhüm rabbiyessir ve lâ-tu'assır rabb-i sehl ve temnim bi'l-hayr.*”²⁰⁰ şeklindeki dualar ile bitirmektedir. Bu uslubuyla müellif, dini yönünün kuvvetli olduğunu da sergilemektedir.

Geçmişte din ve devlete hizmet etmiş insanların isimleri zikredildiğinde, “*Rahmetullâhu te'âlâ*”²⁰¹, “*Rahmetullahu te'âlâ rahmeten vâsi'aten*”²⁰², “*Aleyhi'r-rahme ve'r-ridvan*”²⁰³, “*Aleyhi'r-rahme ve'l-gufrân*”²⁰⁴ gibi şekillerde, onları hep dua ile yâd etmektedir. Ehl-i İslâm'a hizmet edenlere karşı son derece hürmetkar üslup kullanması ve devlet adamlarına aynı zamanda bir nasihat niteliğindedir. Eğer devlet adamları adaletten ayrılmadan, din ve devlet için idarecilik yaparlarsa arkalarından hep dua edileceğini ifade etmektedir.

2.2.5. Tasvirler

Müellifin edebi sanatlara da vakıf olduğu eserde açık bir şekilde görülmektedir. Çeşitli konularda oldukça güzel, ayrıntılı, bizzat görmüş gibi canlı tasvirlerle de yer vermektedir.

¹⁹⁷ “Kim yoksulluğunu ve ihtiyacını gizlerse Allahu teâlâ da onun yoksulluğu ve ihtiyacını ahiret gününde gizler.” Metin, vr. 143b.

¹⁹⁸ “Sayısızca hamd ve sonsuz şükürle başladım.” Metin, vr. 2a.

¹⁹⁹ “Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur.” Metin, vr. 314a.

²⁰⁰ “Başarı ve doğruyu bulmak Allahtandır. Ey rabbim kolaylaştır zorlaştırma. Ey rabbim kolaylaştır ve hayırla tamamla.” Metin, vr. 3a.

²⁰¹ “Allah ona rahmet etsin.”

²⁰² “Allahu teâlâ ona bolca rahmet etsin.”

²⁰³ “Allahu teâlâ ona rahmet etsin ve razı olsun.”

²⁰⁴ “Allahu teâla ona rahmet etsin ve bağışlasın.”

Muharasası çok zor olan Cebel-i A'ber Kalesi'ni, "...kal'â-i mezbûre sa'b ve sengistân bir cebel-i refî'a ve 'âlînin tâ zirvesinde vâki' olmuş ve kemâl-i metânet ve istihkâm ile Diyâr-ı Yemen'de şöret bulmuş, cevânib-i erba'adan yanâşması mümkün değil ve münâsib havâlîsi olmamağla, top ile dögülmesi müşkîl meteris kurulub, veyâhud lağım işledilüb bir iş ve maslahat eylemek ile hiç mümkün değildir. Ve ta'rîf ve tavsîfînde ziyâde metîn ve müstahkem hısn-ı hasîn mahâl olmağın..."²⁰⁵ şeklinde tasvir eder. Buna göre kale, bir dağın zirvesinde yer alan, dört taraftan da yanaşılması mümkün olmayan, ulaşmak için zorlu yollardan geçilmesi gereken, girebilmek için lağım açmanın veya topla dögmenin bile bir fayda sağlamadığı korunaklılığıyla Yemen'de meşhurdur. Kalenin durumu hakkında oldukça ayrıntılı bir şekilde anlattığı için fethi sözkonusu olduğunda nasıl muhasara edilebileceğine dair ehemmiyetli bir bilgidir.

Ordunun yürüyüşünü zorlayan muhitlerden San'â ile Ta'îz arasını, "*Diyâr-ı Yemen'de husûsan San'â ile Ta'îz mâbeyninde evc-i felege peyveste cibâl-i 'âliye vâki' olduğundan gayri murûru lâzım gelen dağların yolları teng ve sa'b ve beyne'l-cibâl vâki' olan bevâdî ve derbendler gâyetde sengistân ve tarîkleri sarb olub ve iki kimesne berâber murûr etmek kâbil olmayub at ve deve ve sâ'ir hayvânât ve insân biribiri ardınca gitmekden gayri vech ve tarîk ile murûr ve ubûr ve hadd-i imkânda olmamağın...*"²⁰⁶ şeklinde tasvir etmektedir. Bu kayda göre, San'â ve Ta'îz vilayetleri arası yüksek dağlardan oluştuğu için geçilmesi çok zor, yolları dar ve yokuşlu, geçitleri kayalıklar arasında, hayvanların ve insanların ancak bir biri ardı sıra yürüyebileceği oldukça çetin bir coğrafyadır. Bu bilgi hem sefer yolu buradan geçmek durumunda olan ordu için hem de Yemen coğrafyasını tanıtmaya açısından son derece önemlidir.

Yemen'in en muteber yerleşim yerlerinden İbb ve Ba'dan vilayetlerinin tasviri ise, "*Diyâr-ı Yemen'de letâfet ve hevâ-i çemenzâr ve bağ ve bostân ve kesret-i zirâ'at mahsûl-i ferâvân ile meşhûr ve ma'rûf olan İbb ve Ba'dân Vilâyeti her köşesinde bir kasaba ve her bucağında bir karye-i cennet misâl bir vilâyet-i ma'mûre ve etrâf ve eknâfın cibâl ihâtâ eylemiş ferş-i zümriid gibi düşünmüş bir sühan ve is'addır.*"²⁰⁷ şeklindedir. Bu tasvirde, İbb ve Ba'dan vilayetlerinin yaşamaya ve ziraat yapmaya elverişli güzel bir iklime sahip olduğundan çeşitli meyve ve sebzelerin yetiştirildiği, her

²⁰⁵ Metin, vr. 120b.

²⁰⁶ Metin, vr. 125b.

²⁰⁷ Metin, vr. 152b.

tarafında yerleşim yerlerinin bulunduğu, etrafının dağlarla çevrili adeta Cennet'den bir köşe olduğu ifade edilmektedir.

Vâdî-i Cinân menziline gelindiğinde Üveys Paşa'nın burada düzenlediği eğlenceyi, "*Vâdî-i Cinân menzîline varub kondukda bahar ile memlû her cânibi yeşil ve akarsu ve enva' meyveler ile dolu cennetden bir kıt'a ve vâdî'-i latîf ve bî-mânend olub 'iyy u 'işret ve zevk ve sohbet eylemek bu makûle cây-ı behişt âsâda fırsatı ganîmet bilüb tertîb-i meclîs-i bâde ve tezyîn-i besât-i 'iyy edüb gamm-ı ferdâ-i felegi bâde veriüb ol Vâdî-i Cinân-ı efzâ bülbüllerinin na'mesin gûş edüb ve simîn sâk sâkilerin elinden şarab nâb içerek felekden kâm almak sevdâsıyla vâdî-i mezkûrda 'iyy u sefâya meşgûl olmuş iken...*"²⁰⁸ şeklinde tasvir eder. Üveys Paşa, ordusu ile Vâdî-i Cinân'a geldiğinde bahar gelmiştir. Her tarafı yemyeşil olan vadinin akarsuları ve meyvelerinin bol olduğu, havasının da çok güzel olmasına binaen eğlenmek için çok güzel bir yer olduğu, eğlenceye düşkün olan paşanın da bu fırsatı kaçırmadan felekten kam almak düşüncesiyle eğlence düzenlediği anlatılmaktadır.

Müellif adeta bir coğrafyacı gibi yukarıdaki tasvirleriyle Yemen coğrafyası hakkında oldukça detaylı bilgi vermektedir. Bu bilgiler coğrafi ve tarihi açıdan oldukça kıymetlidir.

Müellif, isimleri tarihe mal olmuş, eserde faaliyetlerine yer verdiği birçok insanı da tasvir etmektedir. Bunları tasvir ederken uslubu din ve devlete hizmet edip etmedikleri ve Osmanlı Devletine'na bağlılıkları noktasından hareketlidir. Osmanlı hakimiyetini tanımayanları, isyan edenleri ağır ifadelerle zemmetmekte ve devlete bağlı kalarak hizmet edenlerden ise övgüyle bahsetmektedir.

Yemen tarihinde önemli bir yere sahip Zeydî imamlarından Mutahhar Leng'i, "*Mutahhar Leng habîs ve hasîs ve murdâr tab'ında merkûz olan tama'-ı hâm ve hisset-i bî-pâyân ve kalbinde mermûz olan imsâk ve buhl ve denâ'et kendüsü dahî ehass-ı nâs bir galîz ve tama'kâr nâ sipâs olub müddet-i ömründe iki akçe mikdârı bir ferde cidden bir nesne in'âm ve ihsân eylemiş degildi.*"²⁰⁹ şeklindeki ifadelerle tasvir eder. Tasvirde anlaşılacağı üzere, Osmanlı hakimiyetine karşı hareket ettiği, isyan çıkartarak kargaşaya sebep olduğu için Mutahhar Leng'i, ömründe insanlara hiç iyilikte bulunmamış, iyi kalpli olmayan bir insan olarak anlatmakta ve murdar diye niteleyerek yermektedir.

²⁰⁸ Metin, vr. 56a.

²⁰⁹ Metin, vr. 159a.

Osmanlı hakimiyetini tanımayan Zeydî imamı Hüseyin’le ilgili, “...mizâcı za‘if olub ve şifâ ve sıhhat yüzün görmeyüb dahî bir gün merkeb-i müрге süvâr oldu.”²¹⁰ şeklinde yaptığı tasvirle onu yermektedir. Zayıf mizaçlı biri olduğu, bu nedenle sıhhat bulamadığı, ölümünün ise ahirete intikal değil de bir hayvanın sırtına binme şeklinde tasvir ederek adeta ona beddua etmektedir.

Yemen Beylerbeyi Behram Paşa’yı ise, “Paşa-i mûmâ-ileyh fî nefsi’l-emr bir şeci’ dilâver ve sehî ve sâhib-i hüner ehl-i ma‘rifet ve mu‘tedil ve müteşerri’ ve dindar ve âkil ve zekî ve fâzıl-ı kâmil idi. Diyâr-ı Yemen’de nîknâm ve dîn ve diyânet ve insaf ile ma‘lum enâm olmuş idi. Mîr-i mîrân ve hükkâm-ı zûi’l-iktidârdan bir paşa-i nâmdar ve vülât-ı küberâ-i fihâmdan ahlak-ı hasene ve evsâf-ı müstahsine ile mevsûf bir hâkim-i ‘âl-i mikdâr idi. İki seneden mütecâviz Vilâyet-i Yemen’e mutasarrıf olub, bu müddet-i kalilde dîn ve devlete lâyük ve ırz ve nâmus-ı saltanata muvâfik niçe hizmetler vücûda getirüb...”²¹¹ şeklindeki tasviriyle dine ve devlete büyük hizmetler yapmış olmasından dolayı oldukça övmektedir. Güzel ahlak sahibi, nefesine sahip, mert, marifetli, sakin, dindar ve akıllı biri olduğunu, Yemen’de iki seneye yakın süren idareciligi döneminde saltanata sadık kalarak çok hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Bu ifadeleriyle din ve devlete hizmet etmiş olanların iyi anılacağını ifade ederek insanlara iyiliğe sevketmeye çalışmaktadır.

2.2.6. Teşbihler

Tarihi nitelikte bir eser inşa etmiş olan müellif, oldukça manidar teşbihlere de yer vermektedir. Eserde yer alan bu edebi türe dair şu örnekler gösterilebilir:

Yemen’i istila etmek için deniz yoluyla gelen Portekizliler ve donanmaları için, “Portugal dedikleri kavm-i şeyâtîn zilâlet-me’âl dâ’ima dağ kadar büyük kalyonlarına binüb gemilerine girüb dahî ru-i bahrde gezüb...”²¹² şeklinde teşbihli ifadeler kullanır. Bir dağ büyüklüğündeki donanmalarıyla, Ehl-i İslâm’a zarar verdikleri için Portekizlileri şeytana benzetmekte ve onları yermektedir.

İskender Muhdaram’ın Yemen’e Osmanlılar adına emir oluşunu, “...sararub telef olmuş iken dane-i tohumı yere düşüb ve bitüb yeşerdikden sonra vücûd bulduğu gibi, Yemen Eyaleti’nin emri gelmek mücerred yeniden dünyaya doğmak kadar

²¹⁰ Metin, vr. 303b.

²¹¹ Metin, vr. 263b.

²¹² Metin, vr. 4a.

*vardır*²¹³ kaydıyla bir doğuma benzetmekte, Yemen'in Osmanlı idaresine girmekle hayat bulduğunu mecazî olarak anlatmaktadır. Emir İskender'le Yemen'in huzura kavuşmasından dolayı da, “*şems 'asrı gibi müddeti kalîl olub altı sene saye-i 'adaleti ahâlî-i Yemen'i müstezill kılub...*”²¹⁴ ifadesiyle, altı sene süren bu huzur dolu dönemin ikinci vakti kadar kısa sürdüğünü ifade ederek üzüntüsünü belirtmektedir.

Hısn-ı Hubb Kalesi'nin Yemen için ne kadar ehemmiyetli oluşunu, “*Hısn-ı Hubb gibi kilid-i Yemen olan kal'a...*”²¹⁵ şeklinde Yemen'in kilidi olan güzel bir kaleye benzeterek stratejik ehemmiyetini vurgulamaktadır.

Mutahhar Leng'in Yemen'de Osmanlı hakimiyetine karşı giriştiği büyük mücadeleden dolayı, “*kendisinin bir ayağı kısa ve gayetde leng olmağın at üzerine binmege kâdir olmayub dahî Deccâl gibi bir büyük eşege binüb...*”²¹⁶ şeklindeki kaydıyla, vücudundaki eksiklikleri özellikle vurgulayarak onu adeta yalancı Mesih'e benzetmektedir.

İmam Hasan'ın hapisten kurtulduktan sonra isyan ettiği dönemde, San'a havalisindeki dağlarda hile amaçlı yaktıkları ateşleri, “*...umûmen havâlî-i San'â'da olan telâl ve cibâl nâr ve alevler ve günâ gün ateşbâzî oyunlar ile mâlâmâl donanub, güyâ hemân bir yerden dağlar dutuşub, rû-i cihânı ateş-i sûzân kapladı.*”²¹⁷ şeklindeki kayıtle, dünyayı ateşin sarmasına benzeterek ateşin büyüklüğünü ifade etmektedir. Bu benzetmelere yer verilmiş olması eseri kronolojik kayıtlar bütünü olmaktan çıkartmakta edebi güzellikler katarak okunması için ilgi uyandırmaktadır.

2.2.7. Mübalağalar

Müellif eseri inşa ederken bazı olayları oldukça mübalağalı kaydetmektedir. Eserdeki mübalağalı ifadelerle dair şu örnekler verilebilir.

Yemen Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın, Yemen'de kargaşa çıkaran Nizâri'yi çavuşbaşı Sinan Ağa'ya katlettiğini, “*Nizâri yerinden kalkub paşayı selamlayub arkasın verüb revâne ve henüz vasat-ı dîvana gelmeden ma'hûd olan Çavuşbaşı Sinân Ağa nâm katile sifârîş ve tedbîr olunduğu üzere hançerin çeküb ve mazlum Nizâri'yi iki küregi arasına şöyle darb-ı şedîd ile urdu ki hançerin yelmânı göğsünden çıkub Ya Allah deyü bir 'azîm sadây-ı cângâh çağırdı ki, cümle ordugâh ve etrâfda olan halâyık*

²¹³ Metin, vr. 18a.

²¹⁴ Metin, vr. 35a.

²¹⁵ Metin, vr. 78a.

²¹⁶ Metin, vr. 103b.

²¹⁷ Metin, vr. 296b.

işidüb agâh oldu. Ve Nizâri dîvan ortasında arkası üzerine düşüb can verdi."²¹⁸ şeklinde oldukça mübalağalı olarak kaydetmektedir. Bu kayıta dikkati çeken en önemli nokta, Nizârî'nin ölümü değil, olayın oldukça mübalağalı olarak anlatılma şekli olup esere, edebi uslubu açısından ayrı bir değer katmasıdır.

İsyancı Yemenliler'in Vâdî-i Hubbân Kalesi'ni istilaları ve kale ahalisine uyguladıkları zulm şöyle kayıtlıdır: "...*harb ve cenk edenlerin cümlesi şehîd olub 'usât ve 'Urbân silâh ve esvâbların yağma eyleyüb harb ve kitâl etmeyüb ihtiyârları ile teslîm olanların silah ve sub ve gömlek ve donların soyub ve setr-i 'avret için birer kir pâs parçasın verüb zelîl ve 'Urbân aç ve susuz ve giryân salıverüb...*"²¹⁹ Bu kayıttan kale ahalisinden erkek olanların şehit edildiği, kadınlarının ise elbiseleri soyularak aç ve susuz yollara düşürüldüğü ve kalenin talan edildiği mübalağalı bir dille anlatılmaktadır. Bu bilgi, Yemen'de yaşayan bazı kabilelerin sosyal yapıları hakkında ehemmiyetli olup sosyal tarih araştırmaları açısından oldukça önemlidir.

İsyancı Zeydîler'in Hısn-ı Hubb Kalesi'nde sakladıkları cephanenin yok edilişi eserde, "...*birdâne sınıru ahz ve demine bir ateşli fitil bağlayub, ol yarıktan mahzen-i bâruta saldıklarında kedi dahî bârut üzerine uğradık da, dumunda olan ateşli fitil bârut-ı siyâha isâbet ve ân-ı vâhidde 'umûmen cebehâne ve âlât-ı harb ve silah bi'l-cümle ve mahzenler ve kal'anın bir cânibi der-i duvarı ve kuleleri ile temelinden evc-i ayyuka çıkarub, berbâd ve hedm ve harâb edüb, bârutdan habbe ve silah ve cebehânedan bir nesne kalmayub...*"²²⁰ şeklinde mübalağalı olarak kaydedilmiştir. Kedinin kuyruğuna fitil bağlanarak kale içindeki cephaneliğe salınmak suretiyle, Zeydî isyancıların cephanelerinin yok edilmesinin anlatıldığı bu kayıtlı, yaşanan her olayın tarihi bir değere sahip olduğu mübalağalı olarak anlatılmaktadır.

Müellifin bu şekilde menkıbelere yer veren bir üslup kullanması, ilk dönem Osmanlı tarihçiliği üslubunu da sergilemeye çalıştığı söylenebilir. Hacı 'Âli Efendi'nin yukarıda örnekleri verilen mübalağalı anlatımlara yer vermesi, esere sıkıcı değil de zevkle okunabilir bir mahiyet kazandırabilmek içindir.

2.2.8. Nasihatler

Hacı 'Âli Efendi eserde, olayları naklettikten sonra nasihatlere de yer vermektedir. Hem hadiseler hem de hadiselerin içinde yer alan şahıslar veya devletlerin

²¹⁸ Metin, vr. 77b.

²¹⁹ Metin, vr. 102a.

²²⁰ Metin, vr. 245b.

karşı karşıya kaldıkları durumlar ışığında geleceğe nasihatlerde bulunmaktadır. Müellifin eserinde yer verdiği nasihatlerden bazıları şöyledir:

Tâhirî Devleti'nin zevaline binaen kaleme aldığı nasihat, “*İmdi mülûk ve selâtîne ve vüzerâ ve hükkâm-ı bilâd-ı İslâm olan vükelâ ve vülât-ı Mü'minîn'e lâbudd ve lâzımdır ki, zinhâr evkâf-ı Müslimîn'e ta'arruz eylemeyüb, ve mâl-ı vakfa tecâvüz etmekden begâyet ihtirâz ve ictinâb üzere olalar. Zirâ dünyâda kişinin zevâli devletine sebep olduğundan gayri rûz-ı cezâda bâ'is-i hüsrân olmak mukarrer idigü mahâll-i şübhe degildir. Sultan 'Amir gibi salîh ve müttakî ve dindar ve 'âdil pâdişâhın bundan gayri zevâl-i devletine sebep olur.*”²²¹ şeklindedir. Bu kayda göre, Tâhirî Hükümdarı Sultan 'Âmir'in âdil ve dindar olduğu ancak Müslüman vakıflarına taarruzunun devletin zevaline sebep olduğu dile getirilerek, böyle bir anlayışın devlet hayatında yerinin olmadığına, aksi takdirde devletlerini zarar göreceğine ve hüsrana uğrayacaklarına dikkati çekmektedir. Bu üslubuyla tecrübesini ortaya koyan müellif, hükümdarlara karşı nasıl hareket etmeleri gerektiği hususunda nasihatla bulunmaktadır.

Mısır'da Memluk Devleti'nin sona ermesine binaen ise, “*Evvel hod Haram-ı Şerîf'e geldik de vazî' ve şerîfden bir ferd oturmağa kadir degil idi. Kalkub ta'zîm ve terkîmden gayri elîn ve etegîn uçub bir nazârü'l-iltifâta kâ'iller idi. İmdi bu felegin ferîb ve oyunun görüb 'ibret almak gerek. Bu def'a ol devlet ve ihtişâm gidüb onların iltifatına muhtâc oldu.*”²²² şeklinde nasihatte bulunur. Eserdeki bu kayıt, Osmanlılar'ın hakim olduğu yerlerde huzurun sağlandığını ifade ederek Osmanlı devlet anlayışını vurgulamaktadır. Müslümanlar için çok kutsal olan Haram-ı Şerif'in Osmanlı idarecileri tarafından korunmasına dikkat çekmektedir.

Yemen Valisi Kansuh Paşa'nın valiliği döneminde uyguladığı idare şeklinin Osmanlı'nın Yemen'de zevaline sebebiyet vermiş olmasından dolayı, bu noktadan hareketle devlet adamlarına önemli nasihatlerde bulunur: “*Yemen'de Kansuh Paşa ordusunda yirmi beş binden ziyâde belki otuz bin olur, 'asâkir ve ecnâd müctemi' olduğu mukarrerdir. Lâkin irâdet-i hayy-ı kadîr re'y ve tedbîre muvâfık olmayub, zulm ve tecâvüz ve 'acib ve gûrûr üzere hareket olundukdan sonra, 'asker ve mal çokluğu fâ'ide vermez. Minba'd ol makûle serdarların işi ilerü gelmemişdir. Ve hâ'ib ve hâsir ve rüsvâ ve pâyemâl olmuşdur. Lâkin murâdımız budur ki, Tûl ömrün umûr-ı devletde ve hidemât-ı saltanata sarfetmiş akl olmadıkça ta'zîb hayvan bilâ-fâ'ide mazmûnunca*

²²¹ Metin, vr. 4a.

²²² Metin, vr. 11b.

behreyâb olmaz."²²³ Bu kayda göre, ciddi bir askeri gücü olan Kansuh Paşa, akıldan yoksun ve gurur üzere hareket ederek ahaliye zulm yoluna gittiği için, sahip olduğu gücün hiçbir ehemmiyeti kalmamıştır. Hacı 'Âli Efendi bu nasihatıyla, devlet adamlarının adalet üzere hareket etmelerinin sadece kendileri için değil devletlerinin geleceği için de çok önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Yemen'de, Osmanlı hakimiyeti inkıraza uğrayıp Zeydî hakimiyeti başlayınca, İmam Kasım'ın çocukları ihtilafa düşmüş ve aralarında iktidar mücadelesi başlamıştır. Hacı 'Âli Efendi, bu dönemde Yemen'e Osmanlı'nın yeniden sefer düzenlemesi noktasında isteğini, "*În-şâ'allahü'l-melikü'l-müte'al bu def'a taraf-ı şehriyâriden, cuyûş-ı ervâm ve cünûd-ı İslâm zafer-encâm ile bir serdar-ı 'âl-i mikdâr Yemen diyârına irsâl olunub dâhil olsa, meger Kansuh Paşa gibi ziyâde sefih ve nâdân ve zâlim ve kaltabân olub, her gelenleri istikbâl eden Müslümanlar'ı beyhûde katl ve helâk eyleyüb, halka ve ahâli-i memleket ve reâyâyâ korku ve dehşet bırağub inkıyâd edenleri kabûl eylemeye.*"²²⁴ şeklinde kaydeder. Kayda göre, Osmanlı yeniden Yemen'e sefer düzenleyerek ele geçirmeli, ancak bu sefer Kansuh Paşa gibi bir idareci değil, Müslümanlar'ı gözeten devlet adamlarının gönderilmesi gereğini dile getirmektedir.

Yemen'e eğer bir sefer düzenlenecek olursa, vuku bulacak olayların da kaydedilmesi gerekliliğini, "*Anâ binâ'en bu cerîde-i muhtasarın âhirinde bunların hâli perişân me'âlî ve in-şâ'allahu teâlâ devlet-i nikbed-esserlerinin karîb zamânda zevâli kelâmı ile hatm-i merâm ve itmâm-ı kelâm olunmak teberrüken ihtiyâr kılınub münâsib görüldü.*"²²⁵ şeklinde belirterek tarihçiliğini ortaya koymaktadır.

Müellifin eserde kullanmış olduğu bu uslub devlete ve insanlara bakış açısını göstermekte olduğu gibi, kabiliyetini de ortaya koymasından önemlidir.

²²³ Metin, vr. 279b-280a.

²²⁴ Metin, vr. 308a.

²²⁵ Metin, vr. 307a.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TELHÎSÜ'L-BERKU'L-YEMÂNÎ'NİN İÇERİĞİ

3.1.TELHÎSÜ'L-BERKU'L-YEMÂNÎ'YE GÖRE YEMEN

3.1.1 Yemen'in Osmanlılar Tarafından Fethedilme Sebepleri

Yavuz Sultan Selim 923/1517'de Mısır'ı fethettiği zaman Yemen'de siyasi bir istikrar yoktu. Yemen'de 'Amir bin 'Abdolvahhab hükümdarlığında Tâhirî Devleti mevcut ise de, Memluklu Çerkez beyleri ile Tâhirî hanedanına mensup melikler ve Yemen'de mütemekkin Zeydîler ile Arap kabileleri arasında büyük mücadeleler yaşanıyordu. Müellif, eserin 11 fasıldan oluşan ilk babında bu mücadeleleri konu ettiğini, “*Onuncu kurundan evvel Mülk-i Yemen'e mâlik olan hükkâmı ve vukû' bulan ahvâli beyân eder.*”

¹ şeklinde vermektedir. Eserin ikinci babında ise müellif, Osmanlılar'ın Yemen'i niçin fethettiklerini, “*Devlet-i Osmâniyye tarafından Yemen'e istilâyâ sebep ne olduğun ve ne vechile kabzâ-i teshîr ve tasarrufa getirildiğün beyân eder.*”² şeklinde kaydetmektedir. Eserde yer alan yukardaki kayıtlara göre, Yemen coğrafyasındaki Osmanlı fetih hareketinin birinci sebebi, din-i mübin uğruna cihat ve gaza anlayışını düstur edinen Osmanlı hükümdarları, hem Hz. Peygamber'in, “*İnnehû kâle, selâse cennâtin fi'd-dünya müriüvvetün min Horasan ve Dımaşk minel Şâm ve San'â minel Yemen ve cennetü hâzihi'l-cennet-i San'â.*”³ şeklindeki hadis-i şerifine nail olmak, hem de Osmanlı idaresini Yemen'de hakim kılmak suretiyle yaşanmakta olan kargaşayı ortadan kaldırarak burada siyasi istikrarı sağlamaktır.

Yavuz Sultan Selim'in, İslâm Halifeliği'ni de ellerinde bulunduran Mısır'daki Memluk Devleti'ne son vermesiyle Halifelik makamı Osmanlılar'a intikal etmiştir. Bu durum Osmanlı padişahlarının mesuliyetini daha da arttırmıştır. Portekizlilerin Yemen'i istilasını, İslâm'ın iki mukaddes şehri olan Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere'nin de Hristiyan istilasını tehlikesiyle karşı karşıya kalması demektir. İçinde buldukları durumdan dolayı Yemen'deki ahalinin Portekiz istilasına karşı mücadele etmesi imkansızdı. Hatta müellif'e göre Yemen halkı ateşli silahları dahi henüz görmemişti. Dolayısıyla Osmanlılar'ın bir İslâm memleketi olan Yemen'i fethetmesi ve Ehl-i İslâm'ı Hristiyan dünyaya karşı himayesi altına alması temel vazifeydi.

¹ Metin, vr. 2b.

² Metin, vr. 2b.

³ “O şöyle dedi, Dünyada görülmesi gereken üç cennet vardır. Bunlar Horasan, Şam diyarından Dımaşk ve Yemen'den Sana'dır. San'a'nın cennetidir bu.” Metin, vr. 167b.

Yemen coğrafyasındaki Osmanlı fetih hareketinin ikinci sebebi ise, Hindistan ve Yemen’de hakimiyet kurmak isteyen Portekiz istilasını bertaraf etmektir. Hint Denizi’nde faaliyetlerini artırmış Sebte Bogazı’nı da ele geçirmiş olan Portekizliler, yolları kesiyor, tacirlerin mallarını yağmalıyor, gemilerine saldırarak gasb ediyor, Yemen Denizi ve iskelelerinde Müslüman ahaliye zulmediyor, kısacası Ehl-i İslâm’a büyük zarar veriyorlardı. Müellifin, “*İmdi ma’lûm ola ki, karn-ı ‘âşirin evvelinde havâdis-i ‘ucûbe-i nevâdirde efrenc tâ’ifesinden Portugal dedikleri kavm-i şeyâtîn zilâlet-me’âl bahr-i muhitten geçüb Hind Vilâyeti’ne vusûl bulduğudur. Zîrâ bundan akdem Hind tarafına minba’d geldikleri vakî’ olmamışdır. Ve dâ’ima dağ kadar büyük kalyonlarına binüb gemilerine giriüb dahî ru-i bahrde gezüb râst geliüb fırsat buldukları gemileri gasb eylemek ve deryâ kenarlarında erişdikleri vilâyet-i ma’mûreyi nehb ve gâret etmek, mu’tâd ve kârlarıdır.*”⁴ şeklindeki kaydından da bu durum ayrıntılı olarak anlaşılmaktadır.

Yemen’in ikinci defa fethi olarak kabul edilen Sinan Paşa’nın serdarlığında 21 Safer 976/15 Ağustos 1568 ile 18 Zilhicce 978/17 Mayıs 1571 tarihleri arası düzenlenen Yemen seferinin sebebi ise eserdeki kayıtlara göre şöyledir: Mısır Beylerbeyi Mahmud Paşa’nın hileleriyle Yemen Beylerbeyliği, San’a ve Yemen Beylerbeyliği olarak ikiye taksim edilmiştir. San’a Beylerbeyliği Rıdvan Paşa’ya, Yemen Beylerbeyliği ise Murad Paşa’ya ihsan olunmuştur. Adil olmayan bu taksimden dolayı iki beylerbeyi anlaşmazlığa düşmüş ve kargaşa zuhur etmiştir. Sehven Osmanlılar’a itaatlerini göstermekte olan Zeydîler, iki beylerbeyi arasındaki mücadeleden istifade ederek yüze çıkmış ve Osmanlı idaresine karşı isyan etmişlerdir. Yemen’de birçok yeri de ellerine geçirmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlılar da Zeydîler’i itaat altına alarak Yemen’de yeniden hakimiyet tesis etmek için Sinan Paşa serdarlığında bir sefer düzenlemişlerdir. Müellif eserinin ikinci babını tamamen bu sefere ayırmıştır.

3.1.2. Yemen’in İki Beylerbeyliğe Taksimi

967-72/1560-65 arası Yemen Beylerbeyi olan Mahmud Paşa’nın, valiliği döneminde halkın tahammül gücünün üzerinde vergi toplamasından ve halka karşı zulüm ve haksız uygulamalarından dolayı ahalinin Osmanlı’ya karşı itimadı kalmamıştır. Hatta ahali bu dönemde her çeşit haksız uygulamayı “*Mahmudiye*” diye adlandırmaya başlamıştır. Bundan dolayı itaat eden ahali de Osmanlılar’dan yüz

⁴ Metin, vr. 4a.

çevirmiş Zeydiler'le birlikte isyan etmiştir. Mahmud Paşa, halkın Osmanlı'ya karşı isyana giriştiğini görünce kendisinin Yemen Beylerbeyliği'nden alınarak Mısır Beylerbeyliği'ne gönderilmesini istemiş ve buna da 1565 yılında muvaffak olmuştur. Yerine Yemen'e beylerbeyi olarak Rıdvan Paşa tayin edilmiştir. Ancak Mahmud Paşa, beylerbeyi olduğu dönemde haksız uygulamalarıyla büyük bir servet de elde ettiğinden Yemen'den tamamen alakasını kesmeyerek kontrolü altında tutmak istemektedir. Rıdvan Paşa'nın Yemen Beylerbeyi olunca yaptığı ilk iş, Mahmud Paşa'nın haksız uygulamalarını ortaya çıkarmak ve bunları paytahta bildirmek olmuştur. Rıdvan Paşa'nın bu faaliyetlerinden haberdar olan Mahmud Paşa, hem Rıdvan Paşa'nın faaliyetlerini asılsız kılmak hem de Yemen'de emeline nail olmak için harekete geçmiştir. Rıdvan Paşa'nın adamları henüz paytahta ulaşmadan önce Mahmud Paşa, "Ben Yemen'de beylerbeylik yaptım, oranın nasıl bir yer olduğunu ve ne şekilde yönetileceğini ben bilirim Rıdvan Paşa'dan gelen haberler doğru değildir." diyerek ve adamlarıyla büyük miktarda hediyeler de göndermek suretiyle paytahtı kendi söylediklerine inandırmayı başarmıştır. Mahmud Paşa, Yemen'in çok geniş bir ülke olduğunu, idaresinin de o nisbette zor olduğunu bu nedenle Yemen'in iki beylerbeyiliğe taksim olunmak suretiyle idare edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Amacı, ikiye taksim olunacak Yemen Beylerbeyliği'nin mahsuldar olan kısmının kendisiyle arası iyi olan Murad Paşa idaresine verilmesini sağlamak suretiyle Yemen'de kontrolü elinde tutmak istemektedir. Bu amacına da 973/1565'de ulaşmıştır.

Rıdvan Paşa'ya, 973/1565 tarihinde paytahttan gelen hüküm, çok geniş bir coğrafyaya sahip olan Yemen Beylerbeyliği'nin ikiye taksim olunduğunu ifade etmektedir. Merkezi San'a olarak ittihaz edilen 17 sancaklı San'a Beylerbeyliği Rıdvan Paşa'ya, merkezi Zebid olarak belirlenen Yemen Beylerbeyliği de Kürd Murad Paşa'ya verilmiştir. Sahil boyunca uzanan ve Tihâme olarak adlandırılan mahsuldar ve ovalık bölge 12 sancaktan müteşekkil Yemen Beylerbeyliği olarak, büyük bölümü dağlık alanlardan oluşan Sa'da, İbb, Cebele, Aden gibi 17 sancaktan ibaret coğrafya da San'a Beylerbeyliği şeklinde ittihaz olunmuştur.

Yemen, ikiye taksim olunup buraya iki beylerbeyi gönderilmiş olsa da, Mahmud Paşa döneminde başlamış olan kargaşa bitmemiş bilakis daha da artmıştır. Çünkü iki beylerbeyi arasında büyük bir çekişme başlamış ve bu durum da kargaşanın daha da artmasına sebebiyet vermiştir. Mahmud Paşa'nın etkisinde olan Murad Paşa, Zeydilerle anlaşarak onlarla beraber hareket etme yolunu benimserken Rıdvan Paşa, Yemen'de

bozulan Osmanlı idaresinin Zeydîleri itaat altına almakla mümkün olacağı düşüncesini benimsemiştir. Bu kargaşa dönemi şiddetini arttırarak Sinan Paşa'nın Yemen Seferine kadar devam etmiştir. Bu dönemde Yemen'in önemli bir bölümü de Zeydîler tasarrufuna girmiştir. İki beylerbeyi arasındaki çekişmenin temel sebebi ise Hacı 'Âli Efendi eserinde, Yemen'in iki beylerbeyiliğe taksim edilirken adil tanzim edilmemesi ve beylerbeyiler arasındaki husumetten kaynaklandığını ifade etmektedir. Hacı 'Âli Efendi, Yemen'in iki beylerbeyiliğe ayrılmasının ardından zuhur eden kargaşa ve bu esnada Zeydîler'in isyan ederek Yemen'in önemli bir bölümünü ele geçirmelerini tamamen Mahmud Paşa'nın hırsına bağlamaktadır. Bütün bu konular hakkında eserde oldukça kapsamlı bilgiler yer almaktadır. Bir kısmı şöyledir:

Mahmud Paşa'nın, Yemen'in iki beylerbeyiliğe taksimi hususunda düşüncesinin anlaşılması bakımından eserde, *“Zikr-i sebk eden Mahmud Paşa, Yemen'den sonra hâkim-i Mısır olub ve Vilâyet-i Yemen'i ne hâlde alıkoduğun bilüb ve dâ'imâ zuhûr edecek fitne ve ihtilâl vukû'una ve Yemen havâdisine mütereddid idi. Mülk-i Yemen gibi vilayet tasarruf-ı Osmâniyye'den çıkarsa çıksun. Tek heman Rıdvan Paşa'ya emânet olunsun ve 'arz ve inhâsı istima' olunmasun ve kendinin eylediği zulm ve sitem ve cevr ve cefâ âsitâne-i devletde ma'lûm olmaya. Ve 'ayb ve bunca kabâhati keşf olunmaya deyü, Mısır'dan der-i devlet medâra mübalağa hedâye ile söz bilür ve mu'temedü'n-aleyh âdemler gönderüb ve sâbıkan Yemen hâkimi olub umûr-dide ve ol diyâr ahvâline vâkıf olduğu hasebiyle Vilâyet-i Yemen vâsi' ve çok memleketdir. Bir beglerbegi tasarruf ve muhâfazasına kâdir degildir. Tehâim ve Zebid ve Ta'iz vilâyetleri bir eyâlet ve San'â ve 'Aden ve cibâl ve tevâbi'i dahî bir eyâlet olmak üzere taksîm ve bu vechile kemâl-i münâsefe üzere iki eyâlet vaz' olunub ve iki beglerbegiye tevcîh ve ihsân buyrulub”*⁵ şeklindeki kayıt son derece önemlidir. Bu kayda göre Mahmud Paşa, hükümeti döneminde zulüm ve haksızlıkları sebebiyle halkı tedirgin etmiştir. Ancak bu durumun payitaht tarafından da bilinmesini istememektedir. Mahmud Paşa Mısır beylerbeyliğine tayin edilince yerine Yemen'e Rıdvan Paşa gönderilmiştir. Mahmud Paşa, döneminde sebebiyet verdiği kargaşanın halefi tarafından devlet merkezine iletileceğini ve bundan da zarar göreceğini bilmektedir. Rıdvan Paşa'dan daha çabuk hareket edip payitahtı ikna edebilmek için, yüklü hediyelerle adamlar göndererek, hakkında doğabilecek olumsuzluğu ortadan kaldırmak düşüncesiyle hareket etmektedir. Ayrıca Mahmud Paşa'nın Yemen'in büyük bir memleket olması nedeniyle idaresinin

⁵ Metin, vr. 86a.

güç olmasından dolayı ikiye taksim edilmesinin gerekliliği ve kendi önerdiği birisinin de ikinci beylerbeyi olarak gelmesini sağlamak suretiyle buradaki nüfuzunu sürdürmeyi düşündüğü anlaşılmaktadır. Eğer Yemen ikiye taksim olunursa, iki beylerbeyi arasında anlaşmazlık zahir edecek ve bu durumdan da Mahmud Paşa istifade edecektir. Nitekim Yemen, verimsiz dağlık bölgeden oluşan merkezi San'â olan San'â Beylerbeyliği ve merkezi Zebid olup verimli bölgeleri kapsayan Yemen Beylerbeyliği şeklinde ikiye taksim olunmuştur. San'â, Rıdvan Paşa'ya, Yemen ise Mahmud Paşa'nın tavsiyesiyle Kürd Murad Paşa'ya verilmiştir.

Mahmud Paşa'nın ikiye taksimini sağladığı Yemen Beylerbeyliği'nden, mahsüldar olan bölümün, kendi kontrolünde olan Kürd Murad Paşa'ya verilmesine dair eserdeki, “*Ve Kara Şahin Vezîr Mustafa Paşa merhûmun tevâbi' hudmet-güzâr âdemlerinden olub sabıkan Şâm-ı Şerîf Emîrî'l-Hacı olan Kürd Murad Beg denmekle ma'rûf Yemen Vilayeti'nin ahvâline vâkıf ve haberdâr ve umûr-dide ve şecâ'at-şi'âr memleket zabtına kâdir olmağın mîr-i mîran nasb ve ta'yîn olunması ma'kûldür.*”⁶ şeklindeki kayıt, onun zihnindeki planı nasıl uyguladığını açıkça göstermektedir. Bu kayda göre, Mahmud Paşa Şam Emîrî'l-Hacı olan Kürd Murad Paşa'yı, Yemen hakkında bilgi sahibi olan, beylerbeyilik yapabilecek tecrübe ve yeteneğe sahip biri olarak tanıtmakta ve Yemen'e tayin edilmesinin uygun olacağını payitahta bildirmektedir.

Gönderdiği hediyelerin İstanbul'daki devlet adamlarını ne kadar ikna edici olduğunu, “*hedâyây-ı kesiresi hatırı için âsitâne-i devletde olan erkân-ı devlet ve sâ'ir a'yân-ı saltanat Mahmud Paşa'nın bu makûle re'y ve tedbîrin câ'iz görüb*”⁷ şeklinde yer alan kayıt göstermektedir. Bu da payitahttaki Osmanlı devlet adamlarının içinde buldukları durumun anlaşılması bakımından son derece mühimdir.

Eserden buraya nakledilen kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Yemen, Mahmud Paşa'nın hile dolu girişimleriyle iki beylerbeyliğe taksim edilmiştir. Daha sonraki dönemde iki beylerbeyi arasında çekişme başlamıştır. Devlet adamları ve ordu mensupları tefrikaya düşmüştür. Osmanlı idaresine bağlı olan ahali arasına nifak girmiş, bir kısmı Rıdvan Paşa taraftarı bir kısmı da Kürd Murad Paşa taraftarı olarak hareket etmişlerdir. Bu durum, baştan itibaren Yemen'de Osmanlı idaresine karşı olan Zeydîler'in isyan etmelerine fırsat doğurmuştur. Eserinde bu konuyu oldukça detaylı

⁶ Metin, vr. 86b.

⁷ Metin, vr. 86b.

olarak ele alan müellifin, hadiseleri anlatırken kullandığı usluup, adil olmayan idare şeklinin ve hile dolu anlayışların hem devlete, hem de millete zarar verdiğini göstermeye yönelik ve devlet adamlarına nasihat niteliğindedir.

3.1.3. Yemen Halkı

Hacı ‘Âli Efendi, Yemen’de vuku bulan olaylara dair bilgi aktarırken Yemen coğrafyasında mütemekkin ahali hakkında da oldukça önemli bilgiler vermektedir.

Yemen ahalsi ve sahip oldukları özelliklere dair kayıtlardan bir tanesi şöyledir: “*Diyâr-ı Yemen ve Aktâr-ı ‘aden darb-ı tiğ-ı cebr ile bir pâdişâh ve devlete ve hiçbir tâ’ife ve millete itâ’at etmiş ve zebûn olub, boyun egmiş degildir. Dâ’imâ şürefâ ve kibârına ve ahâli ve reâyâ ve sığârına istimâlet ve müdâra olunmağla ve bir gürûh ve kavmini kendüye tâbi’ etdirüb...*”⁸ Bu kayda göre, Yemen ahalsini zor kullanarak itaat altına almak mümkün değildir. Osmanlılar ancak ahalinin ileri gelenleri vasıtasıyla istimalet yolunun izleyerek veya halkın içine tefrika düşürerek bir kısmını kendi yanına çekmek suretiyle Yemen’de hakimiyet kurmanın mümkün olabileceğini ifade etmektedir.

Müellif, Hicri 900’lerin başında henüz ateşli silahları bilmeyen halk olarak nitelendirdiği⁹ Yemen ahalsi hakkında, kavmini ve kabilesini belirtmek suretiyle ayrıntılı bilgiler de vermektedir. Örneğin: “*Feemma Diyar-ı Yemen’de Kabâ’il-i ‘Urbân mabeyninde Ben-i Ammar tâ’ifesi denmekle meşhûr tâ’ife gayetde şecâ’at ve dilîr ve bahadırılık ile meşhûrlardır.*”¹⁰ şeklindeki kayda göre, Ben-i Ammar kabilesi Arap olup cesaret ve bahadırılıklarıyla meşhurdur.

Müellif, Yemen’de yaşayan kavimler veya kabilelerden hangilerinin Osmanlılar’a itaat ederek hizmet ettiklerini ve hangilerinin tanımayarak mücadeleye yüz tuttıklarını, “*Ben-i Ceyş Kabilesi’nin ‘Urbânî âsî ve Mutahhar habîse tâbi’ olub ve bi’l-cümle ol etrâf ve aktâr tasarruf-ı Osmâniyye’den çıkub ‘usât ve bugât ve Zeydîyye eşkiyâsının zabt ve tasarrufuna girdi.*”¹¹ şeklinde belirtmektedir. Bu kayda göre, Arap

⁸ Metin, vr. 311a.

⁹ “Henüz ol vakt Vilâyet-i Yemen kavmi tob ve darbzen görmeyüb ve sadâların istima’ eylemeyüb tüfenk kullanmağı öğrenmemiş bir bölük hîç ve bun tâ’ife olmağın ra’d-misâl darbzen ve top sadâsından ve tüfenkler çatlamasından ve tütün ve ateşden ziyâde havfnâk ve alay içüne top girüb, bir def’adan nice âdemi helâk eyledigün gördük de mebhût ve hayrân ve nice cenk edeceklerinde ‘âciz ve mütehayyir ve sergerdân kalub ve mukâvemete iktidârları ve mecâlleri olmayub, herkes başın halâs eylemek kaydına düşüb, birer tarafa perâkende ve perişân oldu.” Metin, vr. 7b.

¹⁰ Metin, vr. 14a.

¹¹ Metin, vr. 95a.

olan Ben-i Ceyş kabilesi asi olup Osmanlılar'a itaat etmemekte ve Zeydîler'le birlikte hareket etmektedirler. Bu kayıtlardan da anlaşılacağı üzere müellif Yemen halkını, Osmanlı idaresini kabul edenler ve etmeyenler olarak ikiye ayırmaktadır.

Eserde, bazıları yukarıda nakledilen, Yemen'in demografik yapısı, yaşayan halkın karakteristik özellikleri, inançları ve uğraşı alanları gibi, sosyal tarih açısından önemli bilgiler yer almaktadır. Müellif, eserde bu tür bilgilere de yer vererek sadece olayların anlatıldığı, sığ bir tarih yazma uslubu izlememektedir.

3.1.4. Zeydîler ve Zeydiyye Mezhebi

Hacı 'Âli Efendi, Osmanlı'nın Yemen'de hakimiyet tesis ederken en çok mücadele ettiği Zeydî¹² ismiyle bilinen, kendilerini Hz. Hüseyin (r.a)'in torunu İmam Zeyd (r.a)'e (80-122/699-740) bağlayan, İslâmiyet'in dört Sünni mezhebinden sonra beşinci Sünni mezhebi olarak tanımladıkları Zeydiyye Mezhebi'ni benimsemiş ahali hakkında oldukça geniş bilgi vermektedir.

Eserde, Zeydîler hakkında, *Beyân-ı Ahvâl-i Hazret-i İmam Zeyd (r.a)*¹³ başlığı altında hususi olarak iki varak bilgi yer almaktadır. İki varaklık hususi bilgiden başka Zeydîler'in Yemen coğrafyasının nerelerinde yaşadığı ve ne gibi özelliklere sahip olduklarına dair eserin çeşitli yerlerinde de bilgiler mevcuttur. Daha çok dağlık bölgelerde yaşadıklarını ifade eden, "*Yemen Dağları'nda sâkin olan Zeydî tâ'ifesi...*"¹⁴, "*...cibâl ve sarb yerlerde mütemekkin olan Zeydîler...*"¹⁵, "*...dağlarda sa'b ve sengistan yerlerde mütemekkin ve âsî olan Zeydîler...*"¹⁶ şekillerinde kayıtlar bulunmaktadır.

Zeydîler'in özelliklerine dair eserde, "*Zeydî ta'ifesi'nin hadd ve gadrı olmayub bî-nihâye bir kavm-i dalâlet-şi'âr olub...*"¹⁷, "*Zeydiyye şakîleri bir Rûmî'yi şehid veyâ ahz ve esîr eyleseler şehîd olanın başın vilâyet be vilâyet gezdirüb ve esir olan kimesne bir fakîr nefer dahî olursa adın felan beg veyâ felan ağa edüb her iklîm ve diyâra 'asâkir-i ervâmdan sâhib-i nâm ve iştihâr olanlardan felan esir olunmuşdur deyü mektublar yazub, enva' dürlü yalanlar ile, Kabâ'il-i 'Urbân-ı cühhâlin ve kendüye i'timâd eden Zeydiyye eşkıyâsın inandırub*"¹⁸ şeklinde kayıtlar mevcuttur. Bu kısa

¹² R. Strothmann, "Zeydiyye", *İA, C. XIII*, ss. 549-551.

¹³ Metin, vr. 37a-b, 38a-b. Metinde mevcut olduğundan buraya birkez daha alınmamıştır.

¹⁴ Metin, vr. 7a.

¹⁵ Metin, vr. 7a.

¹⁶ Metin, vr. 65b.

¹⁷ Metin, vr. 85b.

¹⁸ Metin, vr. 206a.

kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Zeydîler, hak yoldan ayrılmış, taraftar kitlesi toplayabilmek için de her türlü hile yoluna başvuran bir ahalidir.

Bu kayıtlar Zeydîler hakkında sosyal tarih açısından oldukça kıymetlidir. Hacı ‘Âli Efendi, Zeydîler’in mezhep olarak kabul ettikleri Zeydiyye Mezhebi hakkında, İmam Şerefeddin’in yazmış olduğu ve bizzat gördüğünü ifade ettiği Bahrü’l-Zehhâr adlı eserden naklen oldukça geniş bilgi aktarmaktadır.¹⁹ Eserde, Yemen’de Osmanlı idaresine karşı mücadele eden Zeydîler’in geçmişte burada hâkimiyet tesis etmek isteyen çeşitli hanedanlara karşı da mücadele ettikleri, daha çok dağlık bölgelerde mütemekkin oldukları ve dünyadaki gelişmelerden habersiz, cahil bir ahali oldukları dile getirilmektedir. Cahilce hareketlerinin, Cennet’den bir köşe kadar güzel olan Yemen’e zarar verdiği ifade edilmektedir. Zeydîlerle birlikte hareket eden Arap kabilelerinin de onlar gibi cahil olduğu, oysa din-i mübin ve ehl-i İslâm’ın koruyucusu olan Osmanlılar’a ittat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

3.1.5. Yemen Ekonomisi

Osmanlı eyalet sisteminde saliyaneli eyaletlerden olan Yemen Beylerbeyiliği, ekonomik açıdan payitaht için oldukça önemlidir.²⁰ Yemen’deki ekonomik hayat, burada mütemekkin ahalinin geçimi için büyük öneme sahip olduğu kadar, Yemen’de bulunan Osmanlı erkânı ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması açısından da büyük ehemmiyet arz etmektedir. Müellif, Yemen’deki ekonomik hayatı öncelikle Yemen ahalisi açısından, sonra Yemen’de bulunan Osmanlı devlet erkânı ile ordu açısından ve en mühimi olarak da Osmanlı hazinesi açısından ele almaktadır.

Müellif, Sinan Paşa’nın Yemen seferine çıkmazdan evvelki dönemde Yemen ekonomisinin ne durumda olduğuna dair, “*Fitne ve ihtilâlden evvel Yemen Vilâyeti’nde cem’ ve tahsîl olunân hezâyin ve emvâl beyân olunur.*”²¹ şeklindeki fasıl başlığı altında oldukça tafsilatlı bilgi vermektedir. Bu fasılda Yemen’den merkez hazineye irsal olunan gelir, “*bâkî kalan maldan yüz elli bin sikke-i hasene-i cedîde hazine için beste kılınub Diyârı Yemen’de her sene hızâne-i ‘âmire-i pâdişâhîye irsâl olunmak kanûn ve mukarrer idi.*”²² şeklinde kaydedilmektedir. Merkez hazineye gönderildiği ifade edilen yüz elli bin sikke, Yemen için yapılan tüm masraflar çıkarıldıktan sonra gönderilen

¹⁹ Metin, vr. 35b-36a.

²⁰ Salih Özbaran, *Yemen’den Basra’ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul 2004. ss. 206-215; Halil Sahillioğlu, “Yemen’in 1599-1600 Bütçesi” *Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan*, Ankara 1985, ss. 287-319.

²¹ Metin, vr. 158a.

²² Metin, vr. 158a.

miktardır. Yemen için harcanan miktar da göz önüne alınarak değerlendirildiğinde Yemen'deki ekonominin büyüklüğü daha açık anlaşılmaktadır.

Müellif, eğer Yemen iyi idare olunursa elde edilecek gelirin bütün ihtiyaçları karşılayacağı ve dışarıdan herhangi bir desteğe ihtiyaç kalmayacağı görüşündedir. Bu durumu şöyle izah eder: “*Hindistan’dan ve cemi’ etrâfda olan memâlik ve diyârdan tüccar ve bâzargân münkat’ olmayub, ziyâdesiyle sevâhil-i Yemen’e gelüb dökülür ve bâc ve gümrüklerinden hadden efvân mal ve hazîne hâsıl olur. Ve fîmâ ba’d Mısır ve Şam’a ve ne hod imdâd-ı ervâma hâcet kalur. Tehâim benadirlerinden tahsîl olunan mâl ‘asâkir ve ricâl ve serdâra kifâyet kılur.*”²³ Bu kayda göre, Hindistan’dan ve çevre memleketlerden Yemen’e çok sayıda tüccar ve bezirganların geldiğini, bunlardan alınan vergiler sayesinde önemli gelir elde edildiğini ve bu gelirin çevre vilayetlerden yardım almadan Yemen’e yeteceğini ifade etmektedir.

Yemen’de kargaşanın olmadığı asayişin mukim olduğu dönemlerde ekonomik hayatın düzeldiğini, hatta fiyatların dahi düştüğünü ifade etmektedir. Sinan Paşa’nın Zeydîler’le 977/1570’de yaptığı sulhün ekonomik hayata yansımaları, “*Sulh temkîn ve kavî olduğundan ma’âdâ, ‘askerde ba’zı zahîre husûsen şa’ir-i nâ-yâb ve nâmnda behâsi üç Riyal’e iken gönderilen hediye gelüb orduya vâsıl olduk da, hadden ziyâde ganîmet ve ucuzluk hâsıl olub ve şa’îrin keyli yirmi Mısırî paraya inü...*”²⁴ şeklinde kaydetmektedir. Bu kayıttan ucuzluğun hasıl olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Yemen’de Osmanlı hakimiyetinin sükutu sonrası oluşan ekonomik duruma dair, “*Heman ki mülk-i Yemen imam ve Zeydîlerin kabzâ-i tasarrufuna dâhil oldu. ‘Umûmen vezâ’if-horân ve bu makûle sâliyâne ve ta’yîn olunan sadâkatı bir yerden kat’ edüb, beytü’l-mâl nâmına cem’ ve tahsîl eyledikleri hazîne ve maldan bir ferde kalsa, ahmer kadar ‘ulûfe ve vezâ’ife vermediler. Ol sebebden müretteb ve sâliyâne müddet-i Osmâniyye’de olub, tasarruf eden kabâ’il-i imamlar ‘asrında münkat’ olub, sefer-alûd kalub, beytü’l-mâldan bî-behre ve mahrûm olduklarından begâyet mecrûhü’l-hâtır ve azurde dîl oldular. Ve dâ’imâ ah Devlet-i Osmâniyye ve tâ’ife-i Rûmiyye deyü tahhassür ile zikr ve yâd edüb, imamlardan şikâyet ve hassed ve tama’-ı hâmlarından feryâd eylediler.*”²⁵ şeklindeki kayıttan, Yemen’in Zeydîler tasarrufuna girmesiyle, Osmanlı hazinesinin bundan mahrum kalmasının yanı sıra Yemen halkının büyük sıkıntı çektiği, Osmanlılar’ın en kötü idarecisini dahi arar duruma geldikleri açıkça anlaşılmaktadır.

²³ Metin, vr. 313b.

²⁴ Metin, vr. 236b.

²⁵ Metin, vr. 310a.

İktisadi bakımdan köklü bir geçmişe sahip olan Yemen, Baharat Yolu'nun Arap Yarımadası'na geçiş noktasındadır. Bu konumundan dolayı tacirleri çok, ticarat hayatı da canlıdır. Bu da Yemen'de refahı arttırmaktadır. Verimli topraklarının çok geniş, ikliminin elverişli olmasıyla halk ziraatle uğraşarak geçimini temin etmektedir. Denizlere kıyı bir coğrafya olması dolayısıyla, her türlü amaçla kullanılan limanlar ekonomiye büyük katkı sağlamaktadır. Asayişin tesis edilerek huzurun temin edildiği dönemlerde Yemen ekonomisinin daha güçlü ve ucuzluğun hasıl olduğu, ancak kargaşanın hüküm sürdüğü dönemlerde yiyecek buğday bile bulunamadığı müellif tarafından dile getirilmektedir. Yemen'de 1635 tarihinde Osmanlı hakimiyeti sükut ederek Zeydîler idaresinin başlamasından sonra kargaşanın hüküm sürmeye başladığı ve ekonomik hayatın da yok olduğu müellifin ayrıntılı olarak yer verdiği konu olup iktisat tarihi açısından oldukça kıymetlidir.

3.1.6. Yemen'de İmar İşleri

Osmanlılar'ın, hakim oldukları her yerde yaptıkları gibi, Yemen'e hakim oldukları dönemde de imar işlerine büyük önem verdiklerine müellif tarafından yer verilmekte ve bu işleri gerçekleştirenler hayırla yad edilmektedir.

Rûmî Kemal Bey'in Yemen valisi iken Zebid şehrinde inşa ettirdiği *Kemaliyye* ismiyle bilinen medreseden, “*Kemal Beg-i Rûmî Medine-i Zebid'de bir medrese-i âlî binâ edüb bunca rüzgâr bâki ve payidâr olub bu güzergâh-ı fânîde sebab-i tezekkürü vâli-i hazâ-elân Medrese-i Kemâliyye denmekle meşhûr ve hemnâm kaldı.*”²⁶ şeklinde bahsetmektedir. Buna göre, 1520-1523 yılları arası Yemen Beylerbeyi olan Rûmî Kemal Bey, idareciliği döneminde hem eğitime ve öğretime hizmet edebilmek, hem de burasını imar edebilmek için Zebid şehrine bir medrese bina ettirmiştir. Medrese, Rûmî Kemal Bey döneminde yapıldığı için halk arasında *Kemâliyye Medresesi* ismiyle meşhur olmuştur. Bu tarihi yapı bugün dahi ayaktaadır. Müellif, sadece zamanına değil, istikbale de hizmet edebilme endişesinde olan Rûmî Kemâl Bey'in iyi bir idareci olduğunu ve bu yönüyle örnek alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Neşşâr Mustafa Bey'in de Yemen valiliği döneminde gerçekleştirdiği imar faaliyetlerine, “*Lâzım olan niçe yerlere hıfz-ı memleket olunmak bâbında kal'alar ve muhkem kulleler yapub ve içlerine dizdâr ve mustahfızân ve sâ'ir ve kul tâ'ifesin ve*

²⁶ Metin, vr. 19a.

ağaların vaz' eyleyüb kemâl-i mertebe Vilâyet-i Yemen'i hıfz etdi."²⁷ şeklindeki kayıtlar yer verilmektedir. Buradan, 1540-1545 ile 1555-1559 yılları arası iki ayrı dönem beylerbeylik etmiş olan Neşşar Mustafa Paşa, yerleşim yerlerinin korunabilmesi amacıyla birçok kale ve tabya inşa ettirmiş, buralara görevliler tayin etmek suretiyle hem Yemen'in muhafazasında hem de imarında önemli rol oynamıştır.

Müellif, Hasan Ağa'nın Yemen'de beylerbeyi olduğu dönemde yapmış olduğu imar işleri için kereste ihtiyacının karşılanması, "*Ol kavaklar binâlara sarf olunmağa kâbil olmağla ba'zını kat' ve binâlara harc ve sarf etdüler.*"²⁸ şeklindeki kayıtlarla ifade etmektedir. Bu kayıttan, Yemen'de kavak cinsi ağacın yetiştiği anlaşıldığı gibi, işlenmesi kolay olan bu ağaçların bir kısmının kesilerek binaların inşasında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Hacı 'Âli Efendi, Yemen'in imarında vücuda getirilen yapılardan bahsettiği gibi, muhafazası müşkil olup isyancıların sığınak olarak kullanmak suretiyle Osmanlı güçlerine mukatele ettiği yerlerin yıkıldığından da bahseder. Eserde, "*bi'l-cümle eşyâ ihrâc olunduktan sonra, ber-mûceb-i fermân temelinden yıkılıb ve binâsından hiç eser komayub Kuveyyâ Mevzi'inde bir zamân Havlan nâm kal'a var imiş demek mertebesi harâb ve bî-nâm u nişân eyledi.*"²⁹ şeklinde yer alan kayıta, Kuveyya menzilinde bulunan Havlan isimli kalenin, içindeki eşya boşaltıldıktan sonra temelinden yıkılarak yok edildiği ifade edilmektedir.

Müellif, Osmanlılar'ın, Yemen'de imar işlerine ehemmiyet verdiklerini ve bu bağlamda önemli işler yaptıklarını, ancak hakimiyetlerinin devamını sağlayabilmek için muhafazet merkezleri haline gelmiş olan yerlerin de ortadan kaldırıldığını vurgulamaktadır.

3.1.7. Yemen Coğrafyası

Hint Denizi, Kızıldeniz ve Aden Körfezi'ne kıyısı bulunan, Arap Yarımadası'nın güney bölümü olan Yemen, Hacı 'Âli Efendi'ye göre iki bölgeden ibarettir. Birincisi, liman ve ticaret merkezlerinin bulunduğu, Tihâme olarak adlandırılan zengin ve mahsûldar bölgedir. İkinci kısım ise, Ta'iz ve Hicaz arasında kalan, çok fazla mahsûldar olmayan daha çok Zeydîler'in yaşadığı dağlık alandır.

²⁷ Metin, vr. 66a.

²⁸ Metin, vr. 266a.

²⁹ Metin, vr. 169a.

Müellif, mazide ulemanın da Yemen’i *aşağı* ve *yukarı* diye ikiye ayırdığını, “*Ve kâlû ba‘dehüm minel-‘ulemâ rahmetullâhu teâlâ el Yemen-i Yemenân-ı Yemen ‘âlî ve Yemen-i esfel. Ve-emmâ ve alîmin ilâ ‘âlî fe kabzeten San‘â ve hiye haddâ cenân ilâ râz.*”³⁰ şeklinde Arapça olarak ifade etmektedir.

Müellif, Yemen’de büyük öneme sahip bölgeler ve yerleşim yerleri hakkında daha detaylı bilgi vermektedir. Örneğin San‘â hakkında hadis-i şerif ve tarih kitaplarıyla da destekleyerek, “*Belde-i San‘â ve etrâfında olan nevâhî ve aktârın evsâf-ı cemîlesin zikr ve beyân eder.*”³¹ şeklindeki başlığıyla müstakil olarak inşa ettiği fasılda oldukça detaylı bilgi vermektedir.

Arap coğrafyasına ile ilgili bilgi veren Müslüman müellifler, bu ülkenin Kâbe’nin sağında bulunmasından dolayı Yemen ismini aldığını zikretmektedir.³² Umumi olarak kuzeyden Hicaz’a, doğudan Umman’a kadar uzanan bölgenin ismi olan Yemen, hususi manada ise, Arap Yarımadası’nın güneybatı köşesinden ibaret olup kuzeyden Asir, doğudan Hadramavt ile sınırlı coğrafyanın adıdır.³³ Osmanlılar’ın Yemen’i fethetmesindeki asıl gaye ise, Hicaz bölgesinin korunması için çok önemli bir konuma sahip olmasıdır. Osmanlıların hakim olduğu dönemde Yemen, Zebid, San‘â, Aden, Ta‘iz gibi önemli merkezler ve bunların ihata ettiği bölgelerden oluşmaktadır. Hudutları kesin olarak tayin edilememiş olan Yemen’in, ehemmiyetli yerleşim merkezleri zamanla değişiklik göstermişse olsa da, coğrafya ehemmiyetini hiçbir zaman kaybetmemiştir.

3.1.8. Yemen’de Osmanlı İnkırazının Sebepleri

Hacı ‘Âli Efendi, 1635 tarihinde Yemen’deki Osmanlı hakimiyetinin inkırazına nelerin sebep olduğunu, devlet adamlarına nasihat şeklinde, oldukça ayrıntılı olarak ele almaktadır. Bu sebepleri tespit ederken sadece kendi görüşlerine yer vermemekte, sözüne itibar edilir ravilerin görüşlerinden de faydalanmaktadır. Yemen’de Osmanlı inkırazının sebeplerini nasıl tespit ettiğini şöyle ifade eder: “*Ticâret ile Diyâr-ı Yemen benâdirine varub gelen tüccar ve Yemen Vilâyeti’ne seyhat eden ve geşt ü güzâr*

³⁰ “Ulemadan bazı alimler şöyle dediler. Allah onlardan razı olsun. Yemen ikidir. Yukarı Yemen ve Aşağı Yemen. Ancak Yukarı Yemen’in merkezi San‘a’dır. Orası yeryüzünün en güzel bahçelerinden biridir.” Metin, vr. 166b.

³¹ Metin, vr. 166b-167a.

³² Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhu’l-Ahbâr*, C. I, İstanbul 1860, s. 234.

³³ Şemseddin Sâmî, *Kâmusu’l-A‘lâm*, C. VI. İstanbul 1896, s. 4807.

eyleyen zevâd ve fukarâ ve dervîşândan menkûldür.”³⁴ Kayda göre Yemen ahvalini bilenlerin rivayetlerine önem vermektedir.

Hacı ‘Âli Efendi’ye göre, Yemen’de Osmanlı inkırazının sebeplerinden birincisi, Yemen’e gönderilen Osmanlı valilerinin burada uyguladıkları yanlış yönetim tarzlarıdır. Hacı ‘Âli Efendi bu sebebi eserinde şöyle izah eder:

“*Taraf-ı Saltanat-ı Osmâniyye’den Vilâyet-i Yemen’e hâkim nasb olunub, irsâl olunan vükelâ ve vüzerâ hadd-i tahammülden ziyâde zulm ve tecâvüze mübâşeret eyleyüb, hattâ kul tâ’ifesinin nukebâtı ehl ü ‘iyâle el uzadub, zulm ve cefâsı nihâyete erişdirdikleri eclden, ‘âmme-i ahâli-i vilâyet ve fukarâ ve ra’iyyet ‘acz ve muztâr ve fûrûmânde oldu.*”³⁵ Bu kayda göre, Yemen’e idareci olarak tayin edilen devlet adamlarından bazılarının, adaletsiz ve halkın tahammül sınırlarını zorlayan bir idare tarzı benimsemişleridir. Adaletle hükmetmeyen idareciler döneminde askerlerin bir kısmı da ahaliye zulmetmeye başlamış, onların aile ve çocuklarına el uzatmışlardır. Zulm ve haksızlıklarla karşı karşıya kalan Yemen halkı da Osmanlı idaresine yüz çevirmiştir. Netice itibariyle bu durum Yemen’de Osmanlı idaresinin inkırazına sebebiyet vermiştir.

İkinci sebep ise, Yemen’e tayin edilen Osmanlı valisi Kansuh Paşa’dır. Kansuh Paşa’nın Yemen’de meskun ehl-i sünnet olan Müslüman ahaliye, Osmanlı’ya itaat etmelerine rağmen, ettiği cevr ve cefadır. Bu durumu Hacı ‘Âli Efendi eserde, “*Kansuh Paşa gibi ziyâde sefîh ve nâdân ve zâlim ve kaltabân olub, her gelenleri istikbâl eden Müslümanlar’ı beyhûde katl ve helâk eyleyüb, halka ve ahâli-i memleket ve reâyâyâ korku ve dehşet birağub inkiyâd edenleri kabûl eylemeye.*”³⁶ şeklinde kaydetmektedir.

Üçüncü sebep ise, pâyitahttan Yemen’in idaresi için tayin edilen idarecilerin burada bulunan devlet adamları ve Osmanlı’ya itaat eden kabilelerin ileri gelenleri ile müşavere etmeyerek kendi bildikleri gibi hareket etmeleridir. Bu sebebe dair de müellif şu bilgiyi kaydeder: “*Kansuh Paşa merhûm Vezîr Sinan Paşa’dan ziyâde ‘asâkir ve ricâl ve mühimmât ve cebehâne ve mal ile Diyâr-ı Yemen’e varub girdiği mukarrerdir. Velâkin kimesneden suâl ve müşâvere etmeyüb ve hâl ü ahvâle vâkıf olub, kendüye nush u pend edenlerin sözlerini dinleyüb ve a’dâ tarafından pürsîş ve tefehhus ve tecessüs etmeyüb, zulm ve gurur ile gidüb girdi. Ve andan mâ’dâ eger Yemen’de Aydın Paşa ve Haydar Paşa ve eger şark ve garb’da olan vüzerâ ve vükelâ, bilâ-re’y ve tedbîr gurûr*

³⁴ Metin, vr. 307a.

³⁵ Metin, vr. 307a-b.

³⁶ Metin, vr. 30b,309a.

ve kimesneye sormayub, müşâvere ve mükâlemede taksîr eylemekle, dâ'imâ iş görmeyüb hâ'ib ve hâsir oldukları kerraren tecrübe kılındı.”³⁷ Bu kayda göre, Kansuh Paşa, Sinan Paşa'nın Yemen'i fethettiği esnada yanında bulunan ordudan daha güçlü bir orduya sahip olarak Yemen'de beylerbeyi olmasına rağmen, gururundan dolayı Osmanlı'ya itaat eden kabilelerin ileri gelenleri ile müşavere etmeyerek kendi bildiği gibi idare tarzı uygulamıştır. Eğer Kansuh Paşa, gururla hareket etmeyip de, Yemen'de daha evvel beylerbeylik yapmış olan Aydın Paşa, Haydar Paşa ve diğer Osmanlı ricaliyle istişareli ve onların söyledikleri dikkate alarak idarecilik yapmış olsaydı Osmanlı hakimiyeti Yemen'de inkıraz bulmazdı.

Dördüncü sebep ise, Yemen halkının sahip olduğu karakteristik özelliklerdir. Müellif bu duruma dair, “*cidden Diyâr-ı Yemen ve Aktâr-ı 'aden darb-ı tiğ-ı cebr ile bir pâdişâh ve devlete ve hiçbir tâ'ife ve millete itâ'at etmiş ve zebûn olub, boyun egmiş degildir. Dâ'imâ şürefâ ve kibârına ve ahâli ve reâyâ ve sığârına istimâlet ve müdâra olunmağla...*”³⁸ şeklindeki kayda eserde yer vermektedir. Hacı 'Âli Efendi'ye göre, Yemen halkı baskı ve zorla itaat etmeyi kabul edecek bir karakterde değildir. İstimaletle itaat eden bir karaktere sahiptir. Oysa Osmanlılar'ın 1604'ten sonraki Yemen idarecileri, istimalet yoluyla değil de zorla itaat ettirme yolunu seçmeleridir.

Beşinci sebebi ise müellif, “*Ve ba'dehû Vezîr Sinan Paşa Yemen fethine serdâr gönderilüb gitdigü tarîk ile gitmek ve getürdigü 'asker ve mühimmât ve malı ma'ân getürmek gerekdir. Tâ ki maksûd olan mesâlih ve hizmet vefk-i murâd üzere itmâm ve fethine mübâşeret olunan mülk ve memleket teshîre getirülmek ile muhassilü'l-merâm olâ deyü nakl ve rivâyet olunmuşdur.*”³⁹ şeklinde ifade etmektedir. Buna göre Osmanlılar, Yemen'in yerli ahalisinden ciddi bir ordu oluşturamamışlardır. Bu nedenle Yemen'e, sürekli merkezden ordu gönderilmek durumunda kalmıştır. Merkezden gönderilen ordunun Yemen'e ulaşması, özellikle de ihtiyaçlarının buradan karşılanması ise büyük sorunlar doğurmuştur. Müellif, Yemen'e merkezden ordu gönderilmesinin gerekliliğini ifade eder. Ancak gönderilen ordunun ihtiyaçlarının Yemen'den yeterince karşılanamayışı nedeniyle, ordunun tüm askeri ihtiyaçları ve ulufeleri için gereken paranın da beraberlerinde sevk edilmesi gerekliliğini dile getirmektedir.

Altıncı sebep ise, “*Mâdem ki, Yemen'e giden serdâr ve sipahsaların üzerinde Mısırü'l-Kâhire Eyâleti mevcûd olmaya ve kendisü Yemen'e 'azîmet eyledik de*

³⁷ Metin, vr. 310b.

³⁸ Metin, vr. 311a.

³⁹ Metin, vr. 311b.

tarafından Mısır hükümetine vekîl ve kâ'im-i makâmını nasb edüb yerinde alıkomaya. Mısır'da vezîr ve hâkim olan başka müstakillen taraf-ı pâdişâhîden gönderilüb nasb olunmuş ola. Min ba'd Yemen'e giden serdâr bir hizmet görmege kâdir olmadığı mukarrerdir. Ve bu husûs birkaç def'a tecrübe olunmuşdur."⁴⁰ şeklindeki kayıtla ifade edilmektedir. Bu kayda göre müellif, Yemen'de kargaşanın zuhur edip de bertaraf edilemediği dönemlerde, bu durumu ortadan kaldırmak için düzenlenen seferlere genellikle serdar olarak Mısır beylerbeyileri tayin edilmiştir. Ancak bu durum daha başka sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Çünkü uhdelerinde Mısır Beylerbeyliği var iken Yemen üzerine gönderilen serdarların gözlerinin arkada kaldığı, dolayısıyla Yemen'in durumuyla tam manasıyla meşgul olamadıkları kanaatindedir. Müellif, Yemen üzerine düzenlenen sefere tayin edilen serdarın uhdesinde başka bir görev olmaması, müstakil bir devlet adamının hususiyetle gönderilmesinin gerekli olduğu görüşündedir.

Yedinci sebep ise, Osmanlı devlet adamları arasındaki çekişmedir. Eserde yer alan "...bu karîb zamânda Haydar Paşa San'â'da mahsûr olub, Mısır'a Bayram Paşa merhûma i'lâm-ı hâl edüb, medded ve imdâd ricâ eyledik de, Bayram Paşa Mısır'dan ne güne mu'amele kılub imdâd göndermediği ma'lûm-ı âlemiyân olmuşdur."⁴¹ şeklindeki kayıttan da anlaşılacağı üzere, Yemen'de sıkıntı hasıl olduğu zamanlarda, giderilememesi durumunda her türlü destek Mısır'dan istenmektedir. 1604'ten sonraki dönemde Mısır'da bulunan Osmanlı devlet adamlarının bir kısmı, Yemen'de bulunan devlet adamlarının istediği desteği, aralarındaki husumetden dolayı göndermemişlerdir. Mısır'dan yardım alamayan Yemen idarecileri de Zeydî isyanları ve çıkan kargaşayı bertaraf edememişlerdir.

Sekizinci sebep ise, Yemen'de hakimiyet tesisinde coğrafyaya göre takip edilecek yoldur. "...ol havâlide vâki' 'Urbân tâ'ifesi tâbi' etdürmek ve bilâ-muhârebe ve kütâl Bender-i Mihâ'ya degin ve andan aşağı Bender-i Aden'e varıncayadegin Diyâr-ı Yemen'de Tihâme denmekle ma'rûf yerlerdir. Evvel emrde bu tarîk istimâlet ile zabt eylemek ve her bir benderin üzerine âdem koyub, serdâr tarafından hıfz u hurâset etdürilmek mümkün ve kâbil ve emr ü sehldir. Kabâ'il-i 'Urbân tab'iyet ve itâ'at eylemedikçe, yüz bin kadar asker ve ricâl ile varıub ve tehâim'e girilüb ikâmet ve karâr olunsa müfîd degildir."⁴² Bu kayıttan da anlaşılacağı üzere müellife göre, Yemen coğrafyasındaki hakimiyet tesisine, Zeydîler'in mütemekkin olduğu iç kısımlardaki

⁴⁰ Metin, vr. 312a.

⁴¹ Metin, vr. 313a.

⁴² Metin, vr. 313b.

dağlık ve sarp yerlerden değil de çoğunlukla Arap kabilelerin bulunduğu Tihâme olarak adlandırılan sahilden başlamak gerekmektedir. Eğer dağlık bölgeden hakimiyet tesisine başlanacak olursa bu coğrafi olarak güçtür. Ayrıca dağlık bölgede Zeydîler yaşamaktadır. Öncelikli olarak, Tihâme bölgesinde yaşayan, nüfusu yüz bine yakın olan Araplar'ı istimalet yoluyla itaat altına almak ve liman şehirlerinin her birine ayrı ayrı idareci koymak gereklidir. Tihâme bölgesini ve Araplar'ı itaat altına almadıkça, Osmanlı idaresini kabul etemeyen Zeydîler'in yaşadığı dağlık bölgeyi fethetmek mümkün değildir. Zira, geçmişte Kaptan Selman Reis veya Koca Sinan Paşa, Yemen'in fethederken bu yolu izlemiş ve başarılı da olmuşlardır.

Dokuzuncu sebep ise müellifin, “...diyâr-ı mezbûrun sarb ve sengistân yerlerinde tahassün eden kibâr-ı tâ'ife-i Zeydiyye'yi ihrâc ve ahzâ vakt ve eyyâmın müsa'adesi olmamağın, ekseri ile musâleha etmekle, yerlerinde olan memâlik ve diyâr ke'l-evvel yedlerinde ibkâ olunmağla mazhar-ı itâ'at sûretin ızhâr ve mâ'el-kerâhe beglerbegilere inkıyâd gösterirler iken...”⁴³ şeklindeki kaydına göre, Yemen'deki Zeydîler'in akdettikleri sulhe hakiki manada değil de kerhen uymalarıdır. Yemen'de imamet ve hilafet telakkisiyle Osmanlı idaresine karşı sürekli muhalif olan Zeydîler, hakiki manada itaat etmemektedirler. Çeşitli sebeplerle zuhur eden kargaşa dönemlerinde Zeydîler evvelce yapmış oldukları sulhü bozarak isyan etmişlerdir. Zeydîler, mal veya servete tamahkar olan bazı Yemen valilerini, müstakil bir durum kazanabilmek için, verdikleri büyük miktarlardaki rüşvetlerle ikna etmişlerdir. Bu durum da Yemen'de Osmanlı idaresine büyük zarar vermiştir.

Hacı 'Âli Efendi'nin yukarıda naklettiğimiz tespitleri, Yemen'deki Osmanlı hakimiyetinin 1635 yılında sükutuna sebep olmuştur. 1635'ten sonra idareyi Zeydîler ele almışlarsa da, Osmanlı'nın yeniden ele geçirdiği 1848 yılına kadar, yaklaşık iki asır Yemen'de kargaşa hüküm sürmüştür.

3.2. TELHÎSÜ'L-BERKU'L-YEMÂNÎ'DE OSMANLILAR'IN DİĞER SEFERLERİ

Osmanlı bürokrasisi katiplerinden olan Hacı 'Âli Efendi, Yemen Tarihi'ne dair *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî*'yi inşa ederken Osmanlı'nın Yemen dışındaki diğer bazı faaliyetlerine de yer vermektedir. Bu hususta eserde, Osmanlılar'ın Malta Adası'na, Kuzey Afrika'ya, İran ve Macaristan üzerine düzenlediği seferler hakkında özlü bilgiler

⁴³ Metin, vr. 313b.

bulunmaktadır. Müellifin, Yemen tarihini konu alan eserinde, Yemen’le alakalı olmayan Osmanlılar’ın başka faaliyetlerine yer vermesinin sebebi şunlardır:

Osmanlılar’ın 973/1565 tarihinde düzenlediği Malta Adası seferine, Özdemiroğlu Osman Paşa Yemen beylerbeyi iken çıkan Zeydî isyanını bastırmak amacıyla düzenlenen sefere serdar olarak tayin edilen Koca Sinan Paşa arasında zuhur eden ihtilafın, ordunun sevk ve muzafferiyetine tesir edecek boyut kazanmasının, vahim neticeler doğuracağına misalen yer verilmektedir.

Müellif’in 982/1574 tarihinde başlamış olan Mağrib (Kuzey Afrika) seferine yer vermesinin sebebi ise, bu seferin serdarının Koca Sinan Paşa olmasıdır. On iki yıl sürmüş olan 1578-1590 tarihleri arası Osmanlı-Safevi ilişkilerine yer vermesinin sebebi ise, 1580-1582 yıllarını kapsayan dönemde, Koca Sinan Paşa’nın hem sadrâzam hem de Kafkaslar’a düzenlenen seferin serdarı olması dolayısıyla onun faaliyetlerinden yer vermek ve bu mücadelelerde görev almış olan devlet adamları arasında zuhur eden ihtilaflara dikkat çekmek istemesidir.

Osmanlı ile Macaristan arasında *uzun harp dönemi* olarak adlandırılan 1585-1595 yıllarına ilişkin bilgilere yer vermesinin sebebi ise, bu dönemin son diliminde Koca Sinan Paşa’nın hem sadrâzam, hem de serhat boyuna düzenlenen seferin serdarı olması ve bu mücadelelerde görev almış olan devlet adamları arasında zuhur eden ihtilaflara dikkati çekmektir.

Netice itibariyle, beş defa sadrâzamlık yapmış Yemen Fatihi Koca Sinan Paşa’ya hayran olduğu ifadelerinden de açıkça anlaşılan Hacı ‘Âli Efendi, onun sadece Yemen’deki değil, bütün faaliyetlerine eserinde yer vermek isteğindedir. Hacı ‘Âli Efendi, Yemen tarihi dışında eserinde yer verdiği Osmanlı tarihi ile ilgili bilgiler, devlet adamları arasındaki ihtilafların ön planda olduğu ve devletin de zarar gördüğü hadiselerdir. Eserinde, devlet adamlarına nasihat edici bir uslubu olan müellif, onlara örnek göstermek düşüncesiyle bu olaylara eserinde yer vermiştir.

3.2.1. Malta Adası Gazvesi

Malta Adası, Osmanlı’nın Akdeniz hakimiyeti için oldukça önemli bir konuma sahiptir. Malta Adası’nda mûkim olan Arap eşkıyaları ile Mısır Fellahları, Sent Juan korsanlarıyla işbirliği ederek, hatta akrabalık da kurarak, Mısır ve Kuzey Afrika’ya gidip gelen İslam gemilerine saldırmakta, Hac ibadetini îfâ etmek için deniz yolunu kullanan Müslümanlara zarar vermektedirler. Osmanlılar, hem Müslümanlar üzerinden

Malta Adası korsanları sıkıntısını ortadan kaldırmak hem de Akdeniz’de hakimiyetini tamamen tesis edebilmek için, Kaptânıderya Piyale Paşa ve Kubbenîşin vezirlerinden Mustafa Paşa serdarlığında, sene 973/1565’de Malta Adası’na sefer düzenlemiştir.⁴⁴ Müellifin eserde bu sefere dair bilgiye yer vermesinin sebebi, Osmanlı devlet adamları arasındaki çekişme ve husumetin hem devlete hem de kendilerine nasıl zarar verdiğinin açıklamaya çalışmasıdır.

Müellif, serdar Mustafa Paşa ile Turgudca Paşa arasında, çıkan ihtilafın, aralarındaki rekabetten kaynaklandığını ifade etmektedir. Serdar Mustafa Paşa’nın “*ben bir kal’a feth eyledim, ânın hissesine Malta kaldı feth eylesün*” şeklindeki sözü üzerine hırsa kapılan Turgudca Paşa, Nefs-i Malta’yı şiddetli bir şekilde ama biraz da tedbirsizce muhasaraya başlamış ancak bu esnada yanına düşen bir top mermisinin parçaladığı taşın çarpmasıyla şehit olmuştur.⁴⁵

Turgudca Paşa’nın şehadeti üzerine Serdar Mustafa Paşa ile Kaptânıderya Piyale Paşa arasında ihtilaf zuhur etmiştir. Seferin serdarı ve kaptânıderyası olan iki paşa arasında zuhur eden ihtilaf esnasında nasıl hareket edeceğini bilememiş ve adanın fethine muvaffak olunamamıştır.⁴⁶

Seferde görevli bulunan Osmanlı devlet adamları arasında zuhur eden bu çekişmeden dolayı Malta’nın fethi tamamlanamamıştır. Osmanlı’nın bu seferden muvaffakiyetle dönemeyişinin, paşalar arası çekişmeden ileri geldiğini açıkça ifade eden müellif, Yemen’de Özdemiroğlu Osman Paşa ile Sinan Paşa arasında zuhur eden rekabete benzeterek bu durumu Farsça şu atasözü, “*Deh dervîşi be kilîmî be gencidend*

⁴⁴ Osmanlılar’ın bu seferi ile ilgili daha geniş bilgi için başvurulabilecek bazı çalışmalar. Hammer, *Osmanlı Tarihi, C. III*, ss. 477-480; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C. II*, Ankara 1994, ss. 389-399; Fernard Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, C. II*, Çev. Mehmed Ali Kılıçbay, İstanbul 1990; İdris Bostan, “Malta”, *DİA, XXVII*, ss. 538-542; Şerafettin Turan, “Rodods’un Zabtından Malta Muhasarasına”, *Kanûnî Armağanı*, Ankara 1970, ss. 47-117; J. Galea, “Türk Bakış Açısıyla Malta Kuşatması”, *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncar Baykara’ya Armağan. Tarih Yazıları*, Der. M. Akif Erdoğan, İstanbul 2006, ss. 228-236.

⁴⁵ “...kal’ayı ‘azîme hedmine kemâl-i mertebe dikkat eyleyüb, kendisü toplar yanına varub ve topları nişâne alub, ziyâde hedm eylemek babında, cedd ü cehd üzere iken, hikmet-i ilâhi ile Malta Kal’ası’ndan bir top dânesi gelüb Turgudca Paşa merhûmun yanında bir seng-i hârâyâ dokunub ve dânenin darbından ol taş pârelenüb, birkaç parçası ve sâ’ir taş ve toprak serpindisi paşa-i merhûma isâbet edüb rütbe-i şehâdet vusûlüne sebeb oldu.” Metin, vr. 130b.

⁴⁶ “Turgudca Paşa hayâtında olan ikdâm ve himmet vücûda gelmek müyesser olmayub, herkes mağbûn ve perişan hâtır oldu. Bu kerre kapudan paşa ile serdar mâbeynine ihtilâf düşüb, biri birinin sözün dutmayub ve birbirinin hareketin beğenmeyüb, böyle mahâlde mertebe ve tefevvuk da’vâsına düşüb, her biri başka hükm ve ferman icrâsında olub, ‘Asker-i İslâm kangısının hükmüne tâbi’ olacağı bilmeyüb, kal’ayı bir gün biri ve bir gün biri döğmege şurû’ eylese ol biri nehy edüb, iki gün beyhûde yere tevakkuf ve te’hir etdürüb, kâbil-i tahrîr olunmayan evzâ’ ve hareketleri zuhura gelürdi.” Metin, vr. 130b.

ve dü Pâdişâhî der iklimî ne koncened."⁴⁷ oldukça manalı bir şekilde açıklamaktadır. Yani daha çok ahiret işleriyle meşgul olan on dervişin bir mekanda yaşayabilecek erdeme sahip olduğunu, ancak dünyada güç sahibi iki padişahın bir coğrafyada bulunamayacağına dikkati çekmektedir.

3.2.2. Mağrib (Kuzey Afrika) Seferi

1574 yılından evvel Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümü fethedilmişse de, buranın elde tutulabilmesi için büyük öneme sahip olan Halku'l-Va'd (Goletta) Kalesi, Tunus Sultanı Sultan Ahmed Hafisî elinde bulunuyordu. Avrupalılar'dan destek de alan Sultan Ahmed Hafisî, Osmanlılar'ın Kuzey Afrika'daki hakimiyeti hususunda büyük sıkıntı çıkarmaktaydı. Bu kalenin fethedilerek Kuzey Afrika'da Osmanlı hakimiyetini tamamen kurabilmek bir sefer düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Yemen seferinden dönmüş olan Koca Sinan Paşa, sefer serdarı olarak Kaptânıderya Kılç Ali Paşa ile birlikte 982/1574'de Mağrib (Kuzey Afrika) seferine memur edilmiştir.⁴⁸

Hacı 'Âli Efendi, bu sefer ve elde edilen muvakkıyet ile sefer dönüşü sonrası Koca Sinan Paşa'nın *vezîr-i sâni* makamına yükseltilişine eserde yer vermektedir. Müellifin, eserde bu sefere dair bilgiye yer vermesinin sebebi, serdarının *Yemen Fatih* unvanlı Koca Sinan Paşa olmasıdır.

Seferin serdarı olan Koca Sinan Paşa, Osmanlılara sıkıntı veren Tunus Sultanı Ahmed Hafisî gailisini bertaraf etmiş, Halku'l-Va'd Kalesi'ni ele geçirilmesi ve Kuzey Afrika'nın fethininin tamamlanmasıyla büyük muvaffakiyet kazanmıştır.⁴⁹

Bu zafer üzerine ordunun İstanbul'a dönüşünde büyük şenlikler düzenlenmiştir. Sinan Paşa'ya da Padişah tarafından terfi-i rütbe ihsan olunmuş, Kubbenîşin veziri iken *vezîr-i sâni* makamına yükseltilmiştir

⁴⁷ "On derviş bir kilime sığmış, iki hâkim bir iklim sığmamış." Metin, vr. 131b.

⁴⁸ Osmanlılar'ın bu seferi ile ilgili daha geniş bilgi için başvurulabilecek bazı çalışmalar. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C. III/I. kısım*, ss. 29-30; Leopold von Ranke, "XVI. ve XVII. Asırda Osmanlılar ve İspanya Krallığı", *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri*, Trc. Halid İlteber, İstanbul 1971, ss. 115-211; Muzaffer Arıkan-Paulino Toledo, *XIV. XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri*, Ankara 1995; Halil İnalçık, "İnebahtı Sonrası, İspanya ile Barış (1585)", *Türk Denizcilik Tarihi*, Ankara 2002, ss. 151-155; Ahmed Refik (Altınay), "Kıbrıs ve Tunus Seferine Ait Bazı Vesikalar", *Dariülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, C. V*, İstanbul 1927, ss. 29-76.

⁴⁹ "Tunus Sultânı Sultan Ahmed Hafisî üzerine ba'de't-ta'yîn varub muhârebe ve mukâteleden sonra fazl-ı rabb-i celil ile 'Asker-i İslâm gâlib ve küffâr-ı hâksâr ile 'asker-i Sultan Ahmed münhezim olub, muhârebe-i mezkurda merkum Sultan Ahmed katl olunmağla Belde-i Tunus Cânib-i Hümâyûn-ı Padişahî için zabt olundu." Metin, vr. 253a.

3.2.3. 1578-1590 Yılları Arası Osmanlı-Safevi Mücadeleleri

Müellif Hacı 'Âli Efendi, 1578-1590 arası Osmanlı'nın Safeviler'le on iki yıl devam etmiş mücadele dönemine dair kısa bir bilgi aktarmaktadır. 1578'de Lala Mustafa serdarlığında başlayarak Özdemiroğlu Osman Paşa, Ciğalzâde Sinan Paşa ve Koca Sinan Paşa'nın serdarlıklarıyla devam etmiş ve Ferhad Paşa serdarlığında sona ermiş olan sefer dönemine dair, uzun süren mücadelelerin sebepleri ve bu dönemde gerçekleştirilen fetih hareketlerinden kısaca bahsetmektedir.⁵⁰

Müellifin eserde bu mücadelelere ilişkin bilgiye yer vermesinin sebebi ise, 1580-1582 arası mücadeleler döneminde hem sadrâzam hem de bu seferlerin serdarı olan Koca Sinan Paşa'nın faaliyetlerinden bahsetmek ve Osmanlı devlet adamları arasındaki çekişmelere dikkat çekmektir.

Bu dönemde Safeviler üzerine düzenlenen seferlerin son serdarı Ferhad Paşa, Koca Sinan Paşa'nın yardımıyla başarı sağlamış, hatta Şah'ın hanımını dahi esir ederek paytahta getirmiştir. Ancak Ferhad Paşa, sadarete nail olabilmek için, Koca Sinan Paşa aleyhtarı faaliyetlere başlamış ve onun sadrâzamlıktan azledilerek Malkara'ya nefy ettirilmesini sağlamıştır. Hacı 'Âli Efendi, Koca Sinan Paşa'nın böyle bir duruma maruz kalmasını esefle karşılayarak eserinde yer vermektedir.⁵¹

3.2.4. Engürüs ve Bosna Serhadlerine Düzenlenen Seferler

993/1585 tarihinde Engürüs serhaddindeki gayrimüslim ahali, Osmanlı valilerinin fazla vergi alarak kendilerini perişan ettiği gerekçesiyle, serhad boyundaki Müslüman yerleşim yerlerine zarar vermeye başlamışlardır. Bu durum üzerine Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa, yakın çevrede bulunan beylerbeyi ve sancakbeylerinin de desteğiyle, serhadlerde ortaya çıkan bu kargaşayı ortadan kaldırmak için harekete

⁵⁰ Osmanlılar'ın bu dönem faaliyetleri ile ilgili daha geniş bilgi için başvurulabilecek bazı çalışmalar. Asafi Dal Mehmed Çelebi, *Şeca'atnâme, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri (1578-1585)*, (Tıpkıbasım), Haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul 2007; Asafi Dal Mehmed Çelebi, *Şeca'atnâme, Asafi Dal Mehmed Çelebi ve Şeca'atnâmesi*, Haz. H. Mustafa Eravcı, İstanbul 2009; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C. III/I-II. kısım*; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri 1578-1590*, İstanbul 1962; *Fahrettin Kırzioğlu, Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1551-1590)*, Ankara 1976; Remzi Kılıç, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran siyasi Antlaşmaları*, İstanbul 2001.

⁵¹ "Ferhad Paşa meşhur 'âlim olan hıdemâtı vücuda getürdük de, Vezîr Sinan Paşa himmetiyle Kızılbaş Şâhi'nin nûr-ı dîdesin rehin alub, Rikâb-ı Hümayûn-ı Pâdişâhî'ye getirüb Kızılbaş-ı bed-ma'âşî zebûn ve fûrûmânde eyledi, ba'zı erbâb-ı hased ve a'danın iğvâsıyla, Vezîr-i asaf-nazîr Sinan Paşa merhuma gayetde sitem ve cefâ ve hakaret edüb, katl etdürmek mertebesinedek sa'y eyleyüb, mazhar-ı gazab-ı padişâhî edüb, makhûren der-i devletden Mıgılğara'ya nefy etdirdü." Metin, vr. 254b-255a.

geçilmesi ve bu görevin de kendisine verilmesini payitahta arz ve kabul ettirmiştir.⁵² Ancak sefer serdarı olan Telli Hasan Paşa, gururu sebebiyle düşman tarafı hakkında bilgi edinmeden, serhadde bulunan devlet erkani ile müşavere etmeden harekete geçmesinden dolayı Siska Muharebesi kaybedilmiştir. Siska Muharebesi'nin kaybedilmesi üzerine Osmanlı ordusu geriye çekilmek durumunda kalmıştır. Bu çekilme esnasında da Hasan Paşa ve bazı devlet adamları hayatını kaybetmiştir. Aişe Sultan'ın oğlu olan Hersek Sancakbeyi Ahmed Paşa da burada şehit olmuştur. Oğlunun intikamının alınmasını isteyen Aişe Sultan, Osmanlı devlet erkanına “*oğlum dîn ve devlet ve saltanat uğrunda zâyi ve telef ola da ol melâ'in-i bed-âyinden intikâm alınmağa şurû olunmamak gayret-i dîn ve diyânet ve nâmus- şevket ve saltanatıdır. Bu maddede cenâb-ı şehriyâride gayret ve hamiyyet yoğise bana izn ve icâzet veriün avrathğım ile kendü malum sarf edüb, 'asker cem' edüb intikam alayım*” şeklinde serzenişte bulunmuştur. Aişe Sultan'ın bir kadın olarak sarfettiği sözler devlet erkanına ağır gelince, Macaristan serhaddine bir serdar tayin edilmesini kararlaştırmak üzere istişare meclisi tertip edilmiştir. Divanda yapılan istişare neticesinde, Ferhad Paşa'nın aleyhte çalışmalarıyla sadaretden azledilerek Malkara'ya gönderilmiş olan, ancak geçmişte büyük muvaffakiyetler elde eden Koca Sinan Paşa'nın Bosna serhaddine sefer için serdar tayin edilmesi kararlaştırılır.⁵³

Eflak, Boğdan serhaddinde mücadeleler devam ederken 1596'da Sinan Paşa ölmüştür. Müellif de eserinde bu sefere ve Koca Sinan Paşa'ya dair verdiği bilgileri bu olayla tamamlamaktadır.

⁵² Câfer İyânî, *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi 1585-1595)*, Haz. Mehmet Kirişçioglu, İstanbul 2001; Mustafa Sâfi, *Zübdetü't-Tevârih*, Haz. İbrahim Hakkı Çukadar, Ankara 2003; Carolina Finkel, *The Administration of Warfare: the Military Campaigns in Hungary, 1592-1606*, Wien 1988; Carolina Finkel, “French Mercenaries in the Habsburg-Ottoman War of 1593-1606: The Desertion of the Papa Garrison to the Ottomans in 1660”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, LV, London 1992, ss. 451-471; Carolina Finkel, XV ve XVI. Yüzyıllarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler, XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler, Edt. Abdulkadir Özcan, İstanbul 1997, ss. 155-165.

⁵³ “Saltanat-ı Murad Han-ı sâlis-i merhum, ‘aceba vüzerâdan kimi serdar ve sipahsalar eylesem deyü be târikü'l-müşâvere mâ fi'd-derûnunu ‘arz ve i'lâm buyurdıklarında, molla mezkur dahî, vezîr-i âsâf-nazîr Sinan Paşa merhumu sevk edüb, vezîr-i mûmâ-ileyh bu âna gelince her kangı tarafa irsâl olundu ise bî-emr-i bâri mansur ve muzaffer olub, Uğur-ı Hümayûn'a niçe niçe hizmetler vücuda getirdiğün tafsîl ve mûmâ-ileyh serdar ve serasker olmasın sevk ve takrîr etdük de vezîr-i mûmâ-ileyh ol vakitde Miğlîgara'da bulunmağla, fi'l-hâl Huzûr-ı Hümayûn'a gelmesü için hatt-ı hümayûn-ı sa'adet-makrûn ile, Rikâb-ı Hümayûn mukarrebelerinden biri ta'yîn ve irsâl olunduk da...” Metin, vr. 261a.

ESERİN MUHTEVASI

XVII. yüzyıl tarihçilerinden Hacı ‘Âli Efendi’ye ait *Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî* adlı eser, bir mukaddime, beş bab ve hatimeden oluşmaktadır. Müellif, eserin mukaddimesinde Allah’a hamd ve duadan sonra bu eseri neden, ne zaman ve nasıl inşa ettiğini, bu esnada hangi görevde olduğunu kaydetmektedir.

Beş babdan oluşan eserin, babları fasıllara, fasıllar da içerdiği mevzuya göre alt başlıklara ayrılmıştır. Birinci bab on bir fasıla ayrılmış olup vr. 3a-39b arasını ihtiva etmektedir. İkinci bab otuz altı fasıldan oluşmakta ve vr. 39b-113a arasındadır. En uzun olan üçüncü bab altmış fasıldan müteşekkil olup vr. 113a-262b arasındadır. Onbir babdan oluşan dördüncü bab ise vr. 263a-292b arasındadır. En kısa bab olan beşinci bab ise beş fasıldan müteşekkil olup vr. 292b-307a arasındadır. Vr. 307a-314a arasını ise eserin hatimesi oluşturmaktadır.

Eserin onbir fasıldan oluşan birinci babında, Osmanlıdan evvel Yemen’e kimlerin hakim olduğu konu edilmektedir. Yemen’deki Gassâni hakimiyeti ve ardından Yemen’in Tâhirîler’in hakimiyetine geçişi izah edilmektedir. Tâhirî hükümdarı Melik ‘Âmir’in Yemen’deki hükümdarlığına geniş yer verilmektedir. Melik ‘Âmir’in şahsında iyi bir insan olduğu ancak Müslümanlara taarruzundan dolayı devletinin inkıraz bulduğu özellikle vurgulanmaktadır.

Hindistan’da zuhur eden Portekiz istilasına karşı Gücerat padişahı Sultan Muzaffer Şah’ın, Mısır hükümdarı Kansu Gavri’den yardım istemesi, Mısır’dan ordu gönderilmesine, ancak bu ordunun Hindistan’a geçemeyerek Yemen’de kalmasına yer verilmektedir. Yemen’de kalan Emir Barsbay’ın Melik ‘Âmir’le mücadelesi ve Yemen’i ele geçirmesi konu edilmektedir. Bu dönemde Çerkezler’in halka zulm ettikleri ve bu durum üzerine Yemen ahalisinin Osmanlı’dan yardım istemesi anlatılmaktadır.

Bu tarihlerde Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferi ve Memluk Devleti’nin ortadan kaldırılması konu edilmektedir. Bu dönemde Yemen’de, Ben-i Ceyş Urbânî’nden İskender el-Muhdaram’ın Çerkez Barsbay’la mücadelesi ve Barsbay’yı ortadan kaldırarak, Osmanlı hakimiyetini de kabul ederek Yemen’e hakim olması, Osmanlı Sultanı adına hutbe okutması, üç yıl süren Yemen emirliği anlatılmaktadır.

İskender el-Muhdaram (Emir İskender) Yemen’de Osmanlı adına ilk defa hutbe okutarak Osmanlı hakimiyetini kabul ettiği için Yemen’de ilk Osmanlı beylerbeyidir. Yemen’in Osmanlı hakimiyetine girmesiyle huzurlu bir dönem başlamıştır. Emir

İskender ahaliye çok iyi muamele etmekte, halk da bu iyi muamele karşısında Emir İskender'e dua etmektedir. Emir İskender de, kendisine değil Osmanlı Sultânı'na dua edilmesini istemektedir. Emir İskender'in bu anlayışı, Osmanlı devlet adamlarının hükümdara verdiği değer ölçüsünü göstermesi bakımından oldukça dikkate şayandır.

Emir İskender el-Muhdaram'ın üç yıl süren Yemen emirliğinden sonra, Yemen'e beylerbeyi olarak gönderilen Osmanlı devlet adamları ve dönemlerinde vuku bulan olaylara kapsamlı bir şekilde yer verilmektedir.

Eserin otuz altı fasıldan müteşekkil ikinci babında ise, Hindistan'daki Portekiz istilasına karşı Gücerat Padişahı Bahadır Şah'ın Osmanlı'dan yardım istemesi ve Osmanlı Padişahı Kanûnî Sultan Süleyman'ın Hadım Süleyman Paşa'yı serdar tayin ederek yardım göndermesi yer almaktadır. Süleyman Paşa'nın Yemen'e gelişi ve buradaki faaliyetleri ile Yemen halkının paşadan hoşnut olmaması ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Süleyman Paşa'nın Yemen'den ayrılmasından sonra Osmanlı'nın vezaret rütbesiyle Yemen'e gönderdiği ilk beylerbeyi olan Neşşar Mustafa Paşa ve dönemindeki faaliyetler izah edilmektedir.

Neşşar Mustafa Paşa'dan sonra Yemen Beylerbeyi olan Üveys Paşa ve dönemi, özellikle Zeydîler'le yaptığı mücadele ve Zeydîler tarafından katledilişi detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Üveys Paşa'dan sonra Yemen Beylerbeyliği'ne Çerkez asıllı Özdemir Paşa'nın atanması ve bu dönemde zuhur eden Zeydî isyanının bastırılması, yedi buçuk yıl süren dönemi konu edilmektedir. Özdemir Paşa dönemi aktarıldıktan sonra Yemen Beylerbeyi olan Solak Ferhad Paşa dönemine yer verilmektedir. Solak Ferhad Paşa'dan sonra ikinci kez Yemen Beylerbeyliği'ne tayin edilen ve dört buçuk yıl bu görevi yürüten Neşşar Mustafa Paşa dönemi oldukça ayrıntılı olarak yer almaktadır.

Neşşar Mustafa Paşa'dan sonra Yemen Beylerbeyi olan Kara Şahin Mustafa Paşa'nın on bir ay süren dönemi hakkında bilgi yer almaktadır.

Kara Şahin Mustafa Paşa'dan sonra 968/1560'da Yemen Beylerbeyi olan Mahmud Paşa dönemi ve bu dönemde Yemen'de ortaya çıkan huzursuzluk izah edilmektedir. Mahmud Paşa'nın ayarı düşük akçe kestirmesi, bu sebeple ordu mensublarının karşı karşıya kaldığı ekonomik sıkıntı, hatta bu sıkıntı nedeni ile askerlerin silahlarını dahi satarak Yemen'i terk etmeleri, asker yazılacaktır diye ahaliyi çağırarak onları katlettiğine dair oldukça önemli bilgiler bulunmaktadır.

Mahmud Paşa'dan sonra 972/1564'te başlayan Rıdvan Paşa'nın beylerbeyliği dönemi ve evvelce başlamış olan kargaşayı yok etmek için Zeydîler'le yapılan mücadele konu edilmektedir.

Rıdvan Paşa döneminde Mahmud Paşa'nın paytahtı çeşitli hilelerle ikna ederek Yemen'in iki beylerbeyiliğe taksimine etkisi detaylı bir şekilde izah edildikten sonra Yemen'in coğrafi olarak ikiye taksimine yer verilmiştir. Yemen'in iki beylerbeyiliğe taksimi sonrası ikinci beylerbeyi olarak Rıdvan Paşa'dan başka Kürd Murad Paşa'nın nısf-1 Yemen'e beylerbeyi olarak atanması ve dönemleri konu edilmektedir. Murad Paşa'nın, Zeydî İmam Mutahhar Leng ile olan iş birliği ve akabinde çıkan huzursuzluk hakkında geniş bilgi yer almaktadır.

Rıdvan Paşa'nın yerine San'a Eyaleti'ne Şehla Mehmed Bey'in tayini, Murad Paşa'nın Zeydîler'le yaptığı iş birliği esnasında yaşanan kargaşa döneminde Yemen'de, halkın büyük bir ekonomik sıkıntı içine girdiği, ahalinin Zeydî zulmünden perişan bir şekilde yollara düştüğü anlatılmaktadır.

Yemen'in yeniden tek beylerbeylik şeklinde ittihaz olunması, 975/1567'de Lala Mustafa Paşa'nın beylerbeyi olarak tayin edilmesi ve Lala Mustafa Paşa Yemen'e ulaşınca kadar Hasan Paşa'nın idaresine bırakılması anlatılmaktadır. Bu esnada Murad Paşa'nın Zeydîler tarafından katli, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Yemen'de zuhur eden Zeydî isyanı üzerine serdar olarak Yemen'e gönderilmesi ve Osmanlı'nın burada yeniden hakimiyet tesis etme mücadelesi konu edilmektedir.

Eserin en kapsamlı bölümü olan altmış fasıldan oluşan üçüncü bab ise, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın yeterince başarı sağlayamaması üzerine Vezir Koca Sinan Paşa'nın Yemen Seferi'ne serdar olarak tayini konu edilmektedir. Yemen'de çıkmış olan Zeydî isyanını ortadan kaldırarak Osmanlı hakimiyetini burada yeniden tesis etme mücadelesi oldukça ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Koca Sinan Paşa'nın ordu ile önce Mısır'a, sonra Mekke'ye gelişi, buradan da Yemen'e yürüyüşü, bazı Arap kabilelerinin şeyhleri ve Sabiye Şürefâsı'nın Sinan Paşa'ya itaati detaylı olarak kaydedilmektedir. Sinan Paşa, Yemen'e gelince burada bulunan Osmanlı devlet adamları ve Yemen'in ileri gelenlerini istişareye daveti ancak bazılarının muhalefetine yer verilmiştir. Yemen'de fetih hareketine başlayan Sinan Paşa'nın Osmanlı hakimiyetinden çıkmış olan bütün kale ve şehirleri yeniden ele geçirmesi, Zeydî isyanının ortadan kaldırılması, Zeydîler tarafından esir edilen Osmanlı beyleri ve Müslüman ahalinin esaretten kurtarılması oldukça detaylı olarak anlatılmaktadır.

Osmanlı hakimiyetinin Yemen’de yeniden tesisi için gerçekleştirilen mücadele on birinci fasıldan yirmi ikinci fasıla kadar oldukça tafsilatlı bir şekilde izah edilmektedir.

Eserde üçüncü babın onuncu faslından sonra Kaptânıderya Piyale Paşa ve Kubbenîşin vezirlerinden Mustafa Paşa serdarlığında, sene 973/1565’te gerçekleştirilen Malta Adası seferi hakkında beş varaklık bilgi mevcuttur.

Müellif, Yemen’de kargaşa çıkmazdan evvelki dönemde elde edilen gelir hakkında da bilgi aktarmaktadır. Yemen’de bulunan kul taifesine verilen ulûfe, kale tamirâtı ve ordunun ihtiyaçları çıkarıldıktan sonra baki kalan Yemen gelirinden 150.000 sikkenin hazineye gönderilmesinin kanun olduğu bahsedilmektedir. Murad Paşa’nın Yemen Beylerbeyi oluşundan sonra ihtiyaçların karşılanamaması üzerine halktan 5 defa ayrı ayrı 100.000 altın vergi toplanması, ancak masraflara yine de yetmediği gerekçesiyle yeniden birkaç yüz akçe vergi toplanması işine girildiği kaydedilmiştir. Toplanan bütün bu vergilere rağmen ihtiyaçların hâlâ karşılanamaması neticesinde Mısır’dan yardım istenmesi, gelen yardımın da yetmemesi üzerine paşanın kendi malından ihtiyaçların karşılanması için akçe sarf ettiği uzun uzun anlatılmaktadır.

Yemen’de çıkan Zeydî isyanının ortadan kaldırılması için yapılan mücadele esnasında Mısır’dan yardım istenmesi, ancak Mısır’da beylerbeyi olarak bulunan Çerez asıllı İskender Paşa’nın istenen yardımı göndermemesi ve bunun üzerine çekilen sıkıntıya da yer verilmektedir.

Yemen’e Behram Paşa’nın beylerbeyi oluşu ve Sinan Paşa’nın 978/1571’de Zeydî isyanını ortadan kaldırarak Yemen’i yeniden Osmanlı hakimiyetine almasının ardından Yemen’den ayrılması, paytahta geldiğinde elde ettiği başarıya binaen Kubbenîşin vezirliğinin ihsan olunması ayrıntılı bir şekilde konu edilmektedir.

Koca Sinan Paşa’nın Kubbenîşin veziri olduktan sonra Kaptânıderya Kılç Ali Paşa ile birlikte sefer serdarı olarak 982/1574’de Mağrip Seferi’ne tayin edilişi ve seferde gerçekleştirilen fütuhata dair ayrıntılı bilgiye müellif yer vermiştir. Koca Sinan Paşa’nın Mağrip seferi esnasında vuku bulan Halku’l-Vad savaşı ve Halku’l-Vad (Goletta) Kalesi detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu babın sona ermesiyle Kutbu’l-dîn Mekkî’nin *Berku’l-Yemânî Fi’l-Fethi’l-Osmânî* adlı eserinin tercümesi de tamamlanmaktadır.

Eserin bundan sonraki dördüncü ve beşinci babları ile hatime kısmı tamamen müellif Hacı ‘Âli Efendi’nin bizzat kendi elde ettiği bilgilere yer verdiği bölümlerdir.

Eserin 11 fasıldan oluşan dördüncü babı ise, Koca Sinan Paşa'nın Yemen'de Osmanlı hakimiyetini yeniden tesis etmesinden sonraki döneme ayrılmıştır. Behram Paşa'dan başlamak üzere Arnavut Mustafa Paşa'nın Yemen Beylerbeyliği dönemini de kapsayacak şekilde, 1635'e kadar Yemen beylerbeylerinin ahvalları ve dönemlerinde Yemen konu edilmektedir.

Birinci fasılda, Sinan Paşa'dan sonra Yemen'e Behram Paşa'nın beylerbeyi olarak tayin edilmesi ve yaklaşık iki yıl süren beylerbeyliği döneminde Yemen'de kargaşaya fırsat verilmemesi, ahalinin huzur ve zenginlik içinde oluşu ve Behram Paşa'nın ahvali anlatılmaktadır. İkinci fasılda ise, Behram Paşa'dan sonra yaklaşık dört yıl Yemen beylerbeyliği görevini yürütmüş olan Koca Murad Paşa'nın ahvali ve döneminde Yemen konu edilmektedir. Üçüncü fasılda ise, Bostancıbaşı Ağaları'ndan Hasan Ağa'nın Behram Paşa'dan sonra başlayan ve yaklaşık 16 yıl süren Yemen beylerbeyliği dönemi, kethüdası olan Şâtır Hüseyin Ağa'nın verdiği bilgilere binaen aktarılmaktadır.

Dördüncü fasılda, Hasan Paşa'nın Yemen Beylerbeyliği döneminde kethüdası olarak görev yapmış olan Sinan Ağa'nın Yemen Beylerbeyi tayin olunması ve döneminde Yemen ahvali izah edilmektedir.

Beşinci fasılda ise, Hasan Paşa'nın Yemen Beylerbeyi olduğu dönemde Hazinebaşısı Cafer Paşa'ya Yemen Beylerbeyliği'nin tevcihi, kısa bir süre sonra Yemen Beylerbeyliği'nin İbrahim Paşa'ya verilmesi, ancak Paşa'nın San'a'ya gelince vefatı sonrası Cafer Paşa'nın görevine devam etmesi ve bu dönemlerde Yemen ahvali konu edilmektedir.

Altıncı Fasılda ise, Mısır Defterdarı Hacı Paşa'nın mala ve mülke tamah ederek rüşvet ve iltimas yoluyla Yemen Beylerbeyi olması, Yemen'e gelişinin ardından halka büyük vergiler yüklemesi, devlet malını namı hesabına geçirmesi ve adaletsiz bir idare yoluna gitmesi nedeniyle çıkan huzursuzluklar ve ahvali konu edilmektedir.

Yedinci fasılda ise, Hacı Paşa'nın kargaşaya sebep olması nedeniyle görevinden azledilerek Fazlı Paşa'nın donanma kaptanı iken Yemen Beylerbeyliği'ne tayini, Hacı Paşa zamanında çıkan huzursuzluğu ortadan kaldırmak için verdiği mücadele anlatılmaktadır. Fazlı Paşa'nın Yemen'de kargaşayı gidermek için merkezden ve Mısır'dan yardım istemesi, ancak gelmemesi üzerine karşı karşıya kalınan sıkıntı ve ahvali beyan olunmaktadır.

Sekizinci fasılda ise, II. Osman'ın cülusunda Kızıl Bayrak Ağası olan Haydar Paşa'ya, Yemen Beylerbeyliği'nin tevcihi, iki yıl kadar süren beylerbeylik döneminde mala ve mülke tamahı ve ehl-i zevk oluşundan dolayı görevinden azledilerek yerine Ahmed Paşa'nın tayini ve yaklaşık üç yıl devam eden kargaşayı ortadan kaldırma mücadelesi konu edilmektedir.

Dokuzuncu fasılda ise, Habeş Beylerbeyi iken kendisine Yemen Beylerbeyliği tevcih olunan Ahmed Paşa dönemi anlatılmaktadır. Yemen Beylerbeyi olan Ahmed Paşa'nın, Mekke'ye geldiğinde muhalefet eden Mekke Emiri Şerif Muhsin'i azletmesi ve yerine Şeriflik makamına Ahmed Bey'i nasbetmesi, görevinden azledildiği halde Yemen'den ayrılmayan Haydar Paşa'nın Ahmed Paşa'ya muhalefeti, Zeydîler'le mücadelesi ve bu dönemde çektiği sıkıntılar ile paytahta dönerken Cidde'de vefatı zikredilmektedir.

Onuncu fasıl ise, Kansuh Paşa'nın Yemen Beylerbeyliği dönemine ayrılmıştır. Beylerbeyi olarak tayini ve dönemi uzun bir şekilde anlatılmaktadır. Kansuh Paşa'nın sefih birisi olduğu, Mekke'ye geldiğinde Ahmed Paşa'nın Mekke Şerifi nasbettiği Şerif Ahmed'i katli ve Şeriflik makamına Muhsin'i yeniden ikamesine yer verilmektedir, Sabiye'ye geldiğinde Ahmed Paşa'ya isyan eden Zeydîler'le ittifakı ve döneminde Yemen'de çıkan büyük kargaşa ele alınmaktadır. Zeydî İmamı Hasan'ın Yemen ve Aden'de hakimiyet tesis etme mücadelesi uzun bir şekilde, bu dönemde yaşayıp olaylara şahit olanların rivayetleriyle izah edilmektedir.

On birinci yani son fasılda ise Yemen'e beylerbeyi olan Arnavud Mustafa Paşa ve dönemi, Osmanlı hakimiyetini Yemen'de yeniden tesis etmek için yaptığı mücadelelerle birlikte ahvali konu edilmektedir.

Eserin, beş fasıldan oluşan beşinci babını ise müellif 1635'de Osmanlı hakimiyetinin Yemen'de sükutu neticesinde Yemen'in Zeydî hükmüne girdiği 1650'ye kadar olan dönemine ayırmıştır. Yemen'de Zeydîler'e imamlık etmiş ve imamet davasında bulunanların nesepleri ve ahvalleri ile hem kendi aralarındaki imamet mücadeleleri hem de Osmanlı hakimiyetine karşı mücadeleleri, ortaya çıkardıkları kargaşa ve akıbetlerinin ne olduğu konu edilmektedir. İmam Kasım'dan başlamak üzere İmam İsmail'e kadar Yemen'de imamlık etmiş Zeydî imamlarının ahvalleri yer almaktadır.

Müellif, eserin hatimesinde ise, Yemen'de Osmanlı idaresinin nasıl olması gerektiği, Yemen'de yaşayan ahalinin zaman zaman neden Osmanlı'ya yüz çevirerek

isyana giriştikleri, Zeydîler'in isyan etmelerindeki sebeplerin neler olduğu hususunda müellifin tespit ve nasihatlerini içermektedir. Osmanlılar'ın Yemen'e gönderdiği valilerin bazılarının görevleri esnasında halka çeşitli sebeplerle zulmetmelerinin Osmanlı hakimiyetine nasıl zarar verdiği, güzide bir memleket olan Yemen'in isyanlar döneminde gördüğü zararlar, ahalinin çektiği sıkıntılar, buradaki Osmanlı hakimiyetinin neden inkıta uğradığı, Yemen'e ticaret, seyahat veya vazife amaçlı gidip gelen tüccar, seyyah ve devlet görevlilerinin rivayetlerine binaen yedi varakta anlatılmaktadır. Yemen'de Osmanlı hakimiyetinin devamı noktasında, Mısır'dan gelmesi beklenen yardımların ne kadar mühim olduğu da ayrıca müellif tarafından vurgulanmaktadır. Müellifin Yemen'de Osmanlı hakimiyetinin inkırazına dair kendi tespitleri ve bu doğrultuda bulunduğu nasihatlerle eseri tamamlamaktadır.

METİN TESİSİNDE TAKİP EDİLEN YOL

Çalışmaya konu *Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî* isimli esere ait dört nüsha tespit edilmiştir. Bu nüshaların tamamı da temin edilerek incelendikten sonra, metne esas nüsha olarak BY-A nüshası (Murat Molla Kütüphanesi 921 numaralı nüsha) belirlenmiştir.

BY-A nüshası, metne esas nüsha olarak aynen transkribe edilmiştir. Metin vücuda getirilirken nüshaların birbirlerini tamamlaması yöntemi izlenmemiştir. Diğer üç nüsha BY-A nüshası ile karşılaştırmalı olarak incelemeye tabi tutulmuştur. Ana metin tesis edilirken bablar, fasıllar ve fasıl içerisinde yer alan başlıklar koyu olarak yazılmıştır. Metne esas nüshanın varak numaraları [ ] içinde gösterilmiştir. Diğer nüshaların varak numaraları gösterilmemiş olup, farklılıkları dip notta yer verilmiştir. BY-A nüshası esas alınmak suretiyle, diğer nüshalardaki farklılıklar dipnotlarda (,)'den sonra tam olarak verilmiştir. Kelime ve ibare fazlalıkları (,)'den sonra başına (+) işareti konularak, her nüsha ayrı ayrı belirtmek suretiyle kaydedilmiştir. Eksiklik olan kelime ve ibareler için ise, her nüsha ayrı ayrı belirtmek suretiyle başına (-) işareti konularak dipnota belirtilmiştir. BY-A nüshasında var olan bir kelime veya ibare yerine diğer nüshalarda başka eş anlamlı kelime ve ibareler var ise, yine dip notta gösterilmiş, ancak başına herhangi bir işaret konulmamıştır. Metin tesisinde eserin dil ve uslubuna hiçbir şekilde müdahale edilmemiştir. Mümkün olduğunca eserin zamanına ait hususiyeti muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Transkripsiyon imlasında da eserin metnine sadık kalınmaya, ism-i hasların aynen muhafaza edilmesine özellikle özen gösterilmiştir.

Dua, ayet ve hadisler transkribe edilmiş ve manaları da dipnotlarda belirtilmiştir. Arapça şiir, nazm, metinler ise metin içinde Arap alfabesiyle aynen yazılmış, ayrıca manaları da dip notlarda verilmiştir. Farsça olan mısra, beyit ve özel cümleler hem transkribe edilmiş hem de manaları dip notlarda verilmiştir.

Metnin tesisinde basit transkripsiyon yöntemi uygulanmıştır. Aynlar (‘) işareti ile hemzeler ise (’) işareti ile tefrik edilmiştir. Osmanlı Türkçesi'nde uzun okunan (a, ı, u) sesli harfleri ise (â, î, û) şeklinde yazılmıştır. Metnin daha anlaşılabilir olması için paragraf başları tefrik edilmiş, nokta, virgül, tırnak gibi noktalama işaretleri kullanılmıştır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, XIV. asrın başlarında küçük bir beylik iken zaman içinde inkişaf ederek, üç kıtaya yayılmış topraklarıyla dünyada hakim bir güç olmuştur. Ancak XVII. asrın ilk yarısından itibaren birçok sebebe bağlı olarak gücünü kaybetmeye başlamıştır. Güç kaybeden Osmanlılar, beraberinde toprak kaybıyla da karşı karşıya kalmışlardır. İlk kaybettiği yer de Yemen olmuştur. Osmanlılar, büyük sıkıntıları göğüsleyerek 1517'den itibaren hakimiyetlerine aldıkları Yemen'i, 1598'de başlayan Zeydî isyanını bertaraf edemeyerek 1635'de kaybetmiştir.

Yemen'in Osmanlılar tarafından idare olunduğu 1517-1635 arası, hem Osmanlı tarihi hem de Yemen'in siyasi, iktisadi ve ictimai tarihi açısından önemle üzerinde durulması gereken bir dönemdir. Bu teze konu olan Hacı 'Âli Efendi'ye ait Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî isimli eser de, Osmanlılar'ın Yemen'deki I. Hakimiyet Dönemi olan 1517-1635 arasını siyasi, iktisadi ve ictimai yönleriyle ele almaktadır. Çalışmada, 1654 tarihinde yazımı tamamlanmış olan, birinci elden tarihi bir kaynak özelliğine sahip bu eser ve müellifi tarih ilmi usullerine göre değerlendirilmiştir.

Öncelikle eserde yer alan bilgilerin güvenilirliği açısından müellifi Hacı 'Âli Efendi'nin hayatı, ilmi şahsiyeti, îfâ ettiği görevleri, tarihçiliği ve eserleri ele alınmıştır. Hakkında eldilen bilgiler ışığında yapılan değerlendirme sonucunda, ilgili bahislerde de genişçe yer verildiği üzere, iyi eğitim almış, Arapça ve Farsçaya hakim, din ve devlete hizmet etme düşüncesine sahip, Osmanlı Devleti bürokrasisi mensuplarından birisi olarak birçok görev îfâ etmiş olan Hacı 'Âli Efendi'nin, olayları gözlemlemekte ve kaydetmekte oldukça mahir ve güvenilir olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla eserinde yer verdiği bilgilerin de sıhhati hususunda endişeye mahal kalmamıştır. Müellif hakkındaki bu tespitlerden sonra, eseri Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî, tespit ve temin edilen bütün nüshalarıyla karşılaştırmalı olarak, anlam kaymalarına mahal vermemek için diline hiçbir şekilde müdahale edilmemek üzere, transkribe edilmiş ve tahlile tâbi tutulmuştur. Dil, usul ve ihtiva ettiği bilgiler açısından yapılan tahlil sonucunda eserin kıymeti daha da açık ortaya çıkmıştır.

Dil ve usul açısından yapılan tahlile göre, Arapça ve Farsça kelime, tabir, deyim ve darb-ı mesellere zaman zaman yer verilmiş olsa da eserin güzel bir Türkçe ile yazılmış olduğu ve sade bir usul kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Tarihi bir içeriğe sahip olan eserde olaylar anlatılırken günümüzde dahi kullanılan “On derviş bir kilime sığmış, iki hakim bir diyara sığmamış” ve “Baş gidince

ayak olmaz payidar” gibi manalı atasözleriyle olaylara derinlik kazandırılmaktadır. “Gökte arayıp yerde bulmak, felekten kam almak, fitne ateşine yanmak, canı başına sıçramak” gibi deyimlerle ifadeler pekiştirilmektedir. Resmeder gibi çok güzel insan ve mekan tasvirleri vardır. Olaylar anlatılırken benzetme (teşbih) sanatına sık sık başvurulmakta, karşılaştırmalar yapılarak nasihatlar yer verilmektedir. Bazı olaylar da mübalağalı olarak anlatılmaktadır. Hadiselerin içinde bulunan insanlara, din ve devlete hizmet edip etmeme durumlarına göre ya dua ya da beddua edilmektedir. Gerçekleşen bazı hareketlere daha fazla önem atfedebilmek için ayet ve hadisler yer verilmektedir. Kimi hareketler şiirlerle anlatılmakta veya kimi hareketlere ilişkin şiir yazılmakta, beyitler söylenmektedir. Birçok edebi sanata yer verilmiş olması, kullanılan usluba büyük katkı sağlamakla dolayısıyla eserin kıymetini daha da arttırmaktadır.

Eserin asıl kıymeti ise, Osmanlı hakimiyetindeki Yemen’in siyasi, ictimai ve iktisadi tarihine dair ihtiva ettiği bilgilerdir.

Osmanlılar’ın Yemen’i hangi sebeplerle ve ne şekilde fethettiği, burada Osmanlı idaresinin nasıl kurulduğu tüm detayıyla yer almaktadır. Yemen’e gönderilmiş Osmanlı idarecileri ve faaliyetleri kronolojik olarak ayrı ayrı kaydedilmiştir. Hatta zaman zaman aralarında zuhur eden çekişmelere dair oldukça ehemmiyetli bilgilere verilmektedir. Yemen’in tek beylerbeylik iken neden ve nasıl iki beylerbeyliğe taksim olunduğu ve bunun sonuçları oldukça ayrıntılıdır. Osmanlı idaresine karşı hareket eden Zeydîler ve benimsedikleri Zeydiyye Mezhebi ile onlarla beraber hareket eden Arap kabileleri hakkında, çıkardıkları isyanlar ve bertaraf edebilmek için yapılan mücadeleler üzerinde durulmaktadır.

Zeydî isyanlarını bastırabilmek için Yemen üzerine düzenlenen seferler, özellikle de Koca Sinan Paşa’nın serdarlığında gerçekleştirilen Yemen Seferi, Kutbu’ddîn Mekkî tarafından bu sefere dair kaleme alınmış Berku’l-Yemânî Fi’l-Fethi’l-Osmânî isimli eserin tercüme edilerek aktarılması suretiyle, tüm detaylarıyla kayıtlıdır.

Sosyal tarih açısından eserde, Yemen ahalisinin inançları, yaşama biçimleri, uğraşı alanları gibi kültürel durumlarına ilişkin kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

İktisat tarihi açısından Yemen’deki ekonomik durum ve bunun Osmanlılar için ehemmiyeti ile ilgili ayrıntılı kayıtlar mevcuttur.

Eser, Osmanlı hakimiyetinin Yemen’de 1635’de sükutundan sonra kaleme alınmıştır. Bundan dolayı müellif, Yemen’de Osmanlı idaresinin inkırazına nelerin

sebepler olduğuna, günümüzde bile önemle dikkate alınabilecek ehemmiyete sahip, devlet adamlarına nasihat şeklinde oldukça kapsamlı olarak yer verilmektedir.

Hicaz'ın ve Arap coğrafyasındaki Müslümanların, Hristiyan dünyaya karşı korunabilmesi açısından Yemen'in ehemmiyeti nasihat şeklinde anlatılmaktadır.

Eserin son bölümünde ise Osmanlılar elinden çıkarak Zeydîler hakimiyetine girmiş olan Yemen'de Zeydî İmamları ve idareleri hakkında Yemen tarihi açısından önemli kayıtlar mevcuttur.

Bugüne kadar Osmanlılar'ın ilk toprak kaybının Avrupa kıtasında yaşandığı hususunda genel bir kanaat söz konusudur. Oysa durum hiçde öyle değildir. Bu kanaatin hasıl olmasının sebebi ise Osmanlı'nın Yemen'i daha 1635'de kaybettiğine dair yeterince çalışma yapılmamış olmasındandır. Mevcut boşluğu kısmen de olsa doldurabilmesi adına yapılan bu çalışmanın takdiri ilim camiasınındır.

BİBLİYOGRAFYA

1. Kaynak Eserler

- Abdullah Kudsî, *Terceme-i Berku'l-Yemânî Târih-i Yemen*, Nuruosmâniye Kütüphanesi, nr. 4928/2.
- Ahmed Râşid Paşa, *Târih-i Yemen ve San'â*, II Cilt, Dersaadet Matbaası, İstanbul 1291/1874.
- Asafî Dal Mehmed Çelebi, *Şeca'atnâme, Özdemiroğlu Osman Paşa'nun Şark Seferleri (1578-1585)*, (Tıpkıbasım), Haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul 2007.
- Asafî Dal Mehmed Çelebi, *Şecaatnâme, Asafî Dal Mehmed Çelebi ve Şeca'atnâmesi*, Haz. H. Mustafa Eravcı, İstanbul 2009.
- Âtıf Paşa, *Yemen Târihi*, II Cilt, Dersa'âdet Matbaası, İstanbul 1911.
- Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi (Geschichte Des Osmanischen Reiches)*, Mehmed Atâ Bey Tercümesi, Cilt IV, Haz. Mümin Çevik, İstanbul 1947.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, III Cilt, Haz. İsmâil Özen, İstanbul 1975.
- Câfer İyânî, *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi 1585-1595)*, Haz. Mehmet Kirişçioglu, İstanbul 2001.
- Celâlzâde Koca Nişancı Mustafâ, *Geschichte Sultan Suleyman Kanûnîs vo 1520 bis 1557, Oder Tabaka tül-Memâlik ve Derecât ül-Mesâlik vo Celâlzâde Mustafâ Genannt Koca Nişancı*, Neşr, Petra Keppert, Weisbaden 1981.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîrû't-Tâberî, *Târih-i Tâberi*, IV Cilt, Çev. Faruk Gürtunca, İstanbul 2007.
- Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhu'l-Ahbâr*, V Cilt, İstanbul 1860.
- Hacı 'Âli Efendi, *Ahbârü'l-Yemânî*, Murat Molla Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, nr. 886.
- _____, *Târih-i Kamanîçe*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, nr. 308.
- _____, *Telhîsü'l-Berkû'l-Yemânî*, Millet Kütüphanesi, Tarih Bölümü, nr. 657.
- _____, *Telhîsü'l-Berkû'l-Yemânî*, Murat Molla Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, nr. 921.
- _____, *Telhîsü'l-Berkû'l-Yemânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisü'l-küttâb Bölümü, nr. 632.
- _____, *Tuhfetü'l-Huccâc*, Nuruosmâniye Kütüphanesi, nr. 386-6.
- _____, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn Behcetü'z-Zâkirîn*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 2293.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Tarihi Tahlil-Kaynak Tenkidi*, Haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2004.

Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998.

İbn Hallikan Ahmed B. Muhammed, *Vefâyâtü'l-A'yân ve Enbâin Ebnâi'z-Zaman*, Çeviren: Rodosizâde Mehmed, II Cilt, Matbaa-i Amire, İstanbul 1864.

Hamad al-Jâsir, *Barq al-Yamânî fî al-Fath al-Uthmânî by Qutb al-Din al-Nehrevâlî al-Makkî*, Riyad 1967.

Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, II Cilt, (Tıpkıbasım), Haz. Şerafettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, Dersa'âdet, İstanbul 1971.

Kurân-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2000.

Kutbu'd-dîn Mekkî, *Berku'l-Yemânî Fî'l-Fethi'l-Osmânî*, (Vezir Sinan Paşa'ya sunulan iki aded müellif nüshası), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TSMK), nr. A 2879-2880.

_____, *El-Fevâ'idü's-Seniyye fi'r-Rihleti'l-Medîne ve'r-Rûmiyye*, İstanbul Bâyezid Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, (müellif nüshası) nr. 2440.

_____, *Kitâb'l-A'lâm bi-İ'lâmi Beledi'l-lâhi'l-Harâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Câmi Bölümü, (müellif nüshası) nr. 817-818.

Mesûdî, *Murûc ez-Zeheb*, Çev. D. Ahsen Batur, İstanbul 2005.

Mustafa Sâfî, "*Zübdetü't-Tevârîh*", Haz. İbrahim Hakkı Çukadar, Ankara 2003.

Müneccimbaşı Derviş Ahmed Dede Efendi, *Sahâi'fü'l-Ahbâr*, III Cilt, (Tıpkıbasım), Dersa'âdet, İstanbul 1868.

Mustafa Rumûzî, *Nâme-i Fütûh-ı Yemen, Yemen'de Osmanlı İdâresi ve Rûmûzî Tarihi*, Haz. Hulusi Yavuz, II Cilt, Ankara 2003.

Osman-zâde Ahmed Tâib, *Telhîsü'n-Nesayih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü. nr. 1283.

Rüşdi Paşa, *Yemen Hatırası*, Dersa'âdet, İstanbul 1910.

Selânikî Mustafa Efendi, *Târih-i Selânikî*, II Cilt, Haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989.

Şemseddin Sâmi, *Kâmusu'l-A'lâm*, VI Cilt, İstanbul 1896.

Şeyh Sa'di Şirâzî, *Gülîstan*, Haz. Sadık Yalsızuçanlar, Ankara 2004.

2. Araştırma Eserler

- Afyoncu, Erhan, “Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları I (89 Sayfa Belge İle Birlikte)”, *Belgeler*, C. XX S. 24, Ankara 1999, ss. 77-155.
- Ahmed Refik (Altınay), “Kıbrıs ve Tunus Seferine Ait Bazı Vesikalar”, *Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, C. V, İstanbul 1927, ss. 29-76.
- Ahışhalı, Recep, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülkütüblük Müessesesi (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2009.
- Arıkan, Muzaffer – Toledo, Paulino, *XIV- XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimizle İlgili İspanyol Belgeleri*, Ankara 1995.
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Uçok, Ankara 2000.
- Baş, Eyüp, “Dil-Tarih İlişkisi Bağlamında Osmanlı Türklerinde Arapça Tarih Yazıcılığı (XVI. ve XVII. Yüzyıl Örnekleriyle)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XLVI, S. 1, Ankara 2005, ss. 103-132.
- Başar, Fehamettin, “Osmanlı Tarih Kaynakları 3. Osmanlı Tarih Yazıcılığında Kâtib Çelebi Asrı”, *Tarih ve Medeniyet*, S. 39, Haziran 1997, ss. 41-49.
- Blackburn, J. Richard, *Turkish-Yemenite Political Relations 1538-1568*, (Basılmamış Doktora Tezi), University of Toronto, Kanada 1971.
- Bostan, İdris, “Malta”, *DİA*, XXVII, ss. 538-542.
- Braudel, Fernard, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, II Cilt, Çev. Mehmed Ali Kılıçbay, İstanbul 1990.
- Can, Ayşe Hande, *Hacı Ali Efendi ve Târih-i Kamanîçe’si*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens, İstanbul 2003.
- Darkot, Besim, “Aden”, *İA*, I, ss.135-137.
- Decei, Aurel, “Kamanîçe”, *İA*, VI, ss.145-146.
- Dereli, Hüseyin, *Kamanîçe Seferi (Hacı Ali Efendi’nin) İzahlı İndeksi*, (Basılmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Kürsüsü, İstanbul 1971.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1996.
- Ehiloğlu, Zeki, *Yemen’de Türkler: Tarihimizin İbret Levhası*, İstanbul 1952.
- Faroqhi, Suraiya, “XVI-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu’da Şeyh Aileleri”, *8-10 Haziran 1973 Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara 1975, ss.197-226.

- Finkel, Carolina, XV ve XVI. Yüzyıllarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler”, *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, Edt. Abdulkadir Özcan, İstanbul 1997, ss. 155-165.
- , *The Administration of Warfare: the Military Campaigns in Hungary, 1592-1606*, Wien 1988.
- , French Mercenaries in the Habsburg-Ottoman War of 1593-1606: The Desertion of the Papa Garrison to the Ottomans in 1660”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, LV, London 1992, ss. 451-471.
- Galea, J, “Türk Bakış Açısıyla Malta Kuşatması”, *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncar Baykara’ya Armağan. Tarih Yazıları*, Der. M. Akif Erdoğan, İstanbul 2006, ss. 228-236.
- Gültepe, Necati, *Mührün Gücü İlk Türk-İslâm Devletlerinde ve Osmanlılar’da Bürokrasi*, İstanbul 2009
- İnan, Kenan, “Klasik Devir Osmanlı Tarihçilerinde Kaynak Kullanma Usulleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, S. 29, Ankara 1986, ss. 91-135.
- İnalcık, Halil, “İnebahtı Sonrası, İspanya ile Barış (1585)”, *Türk Denizcilik Tarihi*, Ankara 2002, ss. 151-155.
- İnbaşı, Mehmet, *Ukrayna’da Osmanlılar Kamaniçe Seferi Ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul 2004.
- İpşirli, Mehmet, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Osmanlı*, C. VIII, Edt. Güler Eren, Ankara 1999, ss. 248-252.
- İpşirli, Mehmet, “Koca Sinan Paşa”, *DİA*, XXVI, ss. 137-139.
- İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, İstanbul 1943.
- Kılıç, Remzi, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları*, İstanbul 2001.
- Kırzioğlu, Fahrettin, *Osmanlılar’ın Kafkas Elleri Fethi (1551-1590)*, Ankara 1976.
- Kolodziejczyk, Dariusz, “Kamaniçe”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, ss. 275-279.
- Köprülü, Orhan Fuat, “Efendi”, *İA*, IV, ss. 132-133.
- Kurtoğlu, Fevzi, “Hadım Süleyman Paşa’nın Mektupları ve Belgrad’ın Muhasarası Planı”, *Bellekten*, C. IV S. 13, II. Kanun 1940, ss. 53-87.
- _____, “XVI. Asırda Hint Okyonusu’nda Türkler ve Portekizliler”, *II. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, İstanbul 1943, ss. 911-923.
- Kütükoğlu, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri 1578-1590*, İstanbul 1962.

- _____, *Kâtip Çelebi Fezleke'sinin Kaynakları*, İstanbul 1974.
- Lopes, David, *Extractos da Historia da Conquista do Yaman Pelos Othmanos in Memoria Destinada à X Sessão do Congresso Internacional dos Orientalistas*, Lisbon 1892.
- Moghul, Muhammad Yakub, *Kanuni Devri Osmanlılar'ın Hint Okyonusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri 1517-1538*, İstanbul 1974.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı Târihine Âid Belgeler Telhisler (1597-1607)*, İstanbul 1970
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974.
- _____, "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar", *Tarih Dergisi*, C. XII, S. 16, İstanbul 1962, ss.1-24.
- _____, "Osmanlılar'ın Habeşistan Siyaseti", *Tarih Dergisi*, C. XV S. 20, İstanbul 1965, ss. 39-54.
- Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yemen*, Haz. Mümin Yıldıztaş, Sabahattin Bayram, H. Yıldırım Ağanoglu, İstanbul 2008.
- Öz, Tahsin, "Topkapı Sarayı'nda Yemen Fatihî Sinan Paşa Arşivi" *Belleten*, C. X S. 37, Ankara 1946, ss. 171-193.
- Özbaran, Salih, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul 2004.
- _____, "XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar: Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu", *Tarih Dergisi*, S. 31, Mart 1977, ss. 112-119.
- _____, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu: XVI. Yüzyılda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekabet ve İlişkileri", *Tarih Dergisi*, C. XXXI'den ayrı basım, Mart 1977.
- _____, "Osmanlı Tarihi Bakımından XVI. Yüzyılda Portekizli Tarihçiler", *Tarih Dergisi*, S. 23, Mart 1969, ss. 72-82.
- Özcan, İbrahim, *Târih-i Kamanîçe (Hacı Ali Efendi)*, (Basılmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Kürsüsü, İstanbul 1970.
- Öztürk, Necdet, "XVII. yy Osmanlı Tarihçileri ve Eserleri II", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 33, Eylül 1989, ss. 35-39.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III Cilt, İstanbul 1993.
- Ranke, Leopold V, "XVI. ve XVII. Asırda Osmanlılar ve İspanya Krallığı", *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri*, Trc. Halid İlteber, İstanbul 1971.

- Sacy, de Silvestre, “*La Fondre du Yémen ou Conquête du Yémen par les Othmans in Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale, IV*”, Paris 1788, ss. 412-504.
- Sahillioğlu, Halil, “Yemen’in 1599-1600 Bütçesi”, *Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan*, Ankara 1985, ss. 287-319.
- Sertoğlu, Mithat, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986.
- Sırma, İ. Süreyya, *Osmanlı Devleti’nin Yıkılışında Yemen İsyamları*, İstanbul 2008.
- _____, “Yemen”, *İA, XIII*, ss. 371-384.
- Simith, Clive K, *Lightning Over Yemen a History of the Ottoman Campaign (1569-1570)*, London-New York 2002.
- Strothmann, R, “Zeydiye”, *İA, XIII*, ss. 549-551.
- Taçkın, Musa, *Ali Efendi ve Târih-i Kamanıçe Adlı Eseri (Metin ve Tahlil)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004.
- Tekindağ, Şehabettin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Belleten, C. 35 S. 140*, Ankara 1971, ss. 655-663.
- Turan, Şerafettin, “Koca Sinan Paşa”, *İA, X*, ss. 670-675.
- , “Rodods’un Zabtından Malta Muhasarasına”, *Kanûnî Armağanı*, Ankara 1970, ss. 47-117.
- Türer, Osman, “Osmanlı Anadolu’sunda Tarikatların Genel Dağılımı”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Ve Sûfiler -kaynaklar-doktirin-ayin ve erkân-tarikatlar- edebiyat-mimari-ikonografi-modernizm-*, Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara 2005, ss. 207-247.
- Türkmen, Mustafa Nûri, *Kamanıçe Seferi’nin Lojistik Hazırlıkları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.
- Uzunçarşılı, İ Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, IX. Cilt, Ankara 1994.
- Yavuz, Hulusi, “XVI. Asır İslam Dünyasında Osmanlı-Potrekiz Mücadelelerinin Sebepleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 3*, İstanbul 1985, ss. 49-77.
- Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf / Sûfiler, Devlet ve Ulema (XVII. yy)*, İstanbul 2001.

TELHÎSÜ'L-BERKU'L-YEMÂNÎ'NİN FİHRİSTİ**TERCEME-İ BERKU'L-YEMÂNÎ EI-Müsemma Bİ TELHÎSÜ'L-****BERKU'L-YEMÂNÎ**

Vakıf Kaydı	1
Mukaddime	2
EVVELKİ BÂB	
Evvelki Fasil	4
Vilâyet-i Yemen'e Mâlik Olan Mülûk-i 'Arab'dan Âhir Mesned-nîşîn-i Saltanat-ı Mülk- i Yemen Sultân 'Amir bin 'Abdulvahhâb Zamânında Vuku'	
Bulân Zuhûrâtı Ve Ne Sebebden Devlet-i Zâ'il Olub Kendüden Zuhûr Eden	
Kusûrâtı Beyân Eder.....	4
İkinci Fasil	6
Vilâyet-i Yemen Saltanatı Ben-i Tâhir'den Ne Vechile Sâkıt Ve Devletleri	
Ne Sebeb İle Zâ'il olub Çerâkise'den Emir Hüseyin, Diyâr-ı Yemen'e Ne Yüzden İstilâ Bulub, Zabt Ve Tasarruf Eyledigün Beyân Eder	6
Üçüncü Fasil	15
Emir Hüseyin'in Vâkî' Ahvalin Ve Çerâkise'nin Zevalin Beyân Eder;	15
Emir Hüseyin Yemen'den 'Avdet Ve Bender-i Cidde'ye Gelüb İkâmetin	
Beyân Eder	16
Devlet-i Çerâkise'nin Mısır'da İnkırâzın Ve Saltanat-ı Osmâniyye'nin İbtidâsın Beyân	
Eder	17
Sultan Selim Merhûm Mısır'ı Feth Edüb Ve Hayri Beg Merhûma Verüb 'Avdet	
Eyledigün Beyân Eder	21
Mısır'dan Hayri Beg Ümerâ-i Ervâmdan Hüseyin Beg'i Bender-i Cidde'ye	
Mîr-livâ Nasb Ve İrsâl Eyledigidür.....	22
Dördüncü Fasil	23
Bakıyye-i Çerâkise'den Emir Barsbây Yemen'i Zabt Eyledigün Ve Vâkî' Olan Ahvalin	
Beyân Eder	23
Beşinci Fasil	28
Emir Barsbay Çerâkise'nin Katlin Ve Andan Sonra Yemen'in Vakî' Olan	
Havadisin Beyân Eder.....	28
Emir İskender El-Muhdaram Hâkim-i Vilâyet Olduğun Ve 'Âkıbetkârı	
Ne Minvâl Üzere Olduğun Beyân Eder.....	30
Altıncı Fasil	32
Cidde'den Rumî Hüseyin Beg Yemen'e Varduğun Ve Yine Bender-i Cidde'ye	
Döndügün Zikr Eder	32

CXVIII

Hâkim-i Vilâyet Emir İskender El-Muhdaram Katl Olunduğın Ve Kemâl Beg-i Rumî'yi Diyâr-ı Yemen'e Vali Olduğın Zikr Eder -----	33
Valî-i Mülk-i Yemen Kemâl Beg İle Tâ'iz Hâkimi Ramazan Beg Katlin Ve İskender Karamânî Hâkim Olduğın Beyân Eder-----	34
Yedinci Fasl -----	35
Mısır'da Ahmed Paşa 'Âsî Olduğın Ve Selmân Re'is Andan Firâr Ve Emir Hüseyin ile Yemen'e Geldigidür-----	35
Mısır'da Ahmed Paşa 'İsyânı Böyle Vaki' Oldu Deyü Bâ'is-i 'İsyânı Nakl Olunur -----	36
Sadr-ı a'zâm Makbûl Ve Maktûl İbrahim Paşa-i Merhûm Der-i Devletden Mısır'a Geldiğü Beyân Olunur -----	41
Rûmî Hüseyin Beg Vefâtından Sonra Yine Ervâmdan Mustafa Beg Hâkim-i Vilâyet-i Yemen Olduğın Beyân Ede -----	45
Sekizinci Fasl -----	46
Selman Re'is Hayreddin Beg'le 'Askerle Tekrâr Mısır'dan 'Azîmet Ve Yemen'e Gelüb Vâki' Olan Havâdisi Beyân Eder -----	46
Selman Re'is ve Hayreddin Beg Hac Edüb Bender-i Cidde'den Yemen'e Divâne Oldukların Zikr Olunur -----	50
Dokuzuncu Fasl -----	51
Selmân Re'is Hayreddin Beg İle Yemen'e Varub Vaki' Olan Ahvâli Zikr Eder ---	51
Mezkûr Rûmî Mustafa Beg'in Katli Ve Selmân Re'is'in Yemen'e İstiklâl İle Hükmün Beyân Eder-----	54
Onuncu Fasl -----	55
Selmân Re'is Katl Olunub Zuhûr Eden Vekâyı'ı Zikr Eder-----	55
Selmân Re'is'in Kız Karındaşı Oğlu Mustafa Beg İbn Bayram Hurûc Ve Müstevlî Olduğudur-----	55
Hayreddin Beg'in Katl Ve Mustafa Beg İbn Bayram Yemen Hükümeti'nden Nefret Eylediğün Zikr Eder-----	56
Mustafa Beg İbn Bayram Hind'e Revâne Olub Vâki' Olan Ahvâli Beyân Eder ----	57
On Birinci Fasl -----	58
Muz İskender Beg Yemen'e Hâkim Olduğın Ve Zuhûr Eden Vak'âyı Zikr Eder-----	58
Muz İskender Beg'in Ba'zı Ahvâlin Beyân Eder-----	59
Muz İskender Beg'in Vefâtından Sonra En-Nâhudâ Ahmed Beg'in Hâkim-i Yemen Olduğın Zikr Eder-----	60
İmam Şerefeddin'in Zuhûru Beyân Olunur-----	61

Hazret-i İmam Zeyd Menâkıb-ı Şerîfi Ve Mezkûr Eyyâm-ı Şerefeddin'in İ'tikâdı Beyân Olunur -----	62
Beyân-ı Ahvâl-i Hazret-i Zeyd -----	63
Hâkim-i Yemen En-Nâhudâ Ahmed Beg İmam Şerefeddin 'Askeri İle Harb Ve Kıtâl Eylediği Zikr Olunur -----	66
EL-BÂBÜ'S-SÂNÎ	
Evvelki Fasl -----	68
Hâdım Vezîr Süleyman Paşa Mısır'dan Hind'e Revâne Olduğın Beyân Eder -----	68
Müşârün-ileyh Süleyman Paşa Merhûmun Ba'zı Evzâ' ve Ahvâli Beyân Olunur --	69
Ümerâ-i Mısır'dan Cânım Hamzâvî İle Oğlun Katl Eylediğün Beyân Eder -----	70
Cânım Pehlivân Kadı Şerefeddin Ve Tevâbi'in Katl Etdürdiğün Beyân Eder -----	71
Müşârün-ileyh Süleyman Paşa -----	74
İkinci Fasl -----	75
Süleyman Paşa Mısır'dan Hindistan Seferine Gididigün Beyân Eder -----	75
Üçüncü Fasl -----	76
Süleyman Paşa Cidde'den Revâne Ve 'Aden'e Varub Gadren Ahz Eylediğün Zikr Eder -----	76
Dördüncü Fasl -----	79
Süleyman Paşa 'Aden'den Hind'e Revâne Olub Vusûlün Beyân Eder -----	79
Beşinci Fasl -----	82
Süleyman Paşa Hind'den 'Avdet Edüb Ve Yemen'de Mihâ Benderi'ne Gelüb Zuhûr Eden Ahvâldir Ki Zikr Olunur-----	82
Hâkim-i Yemen En-Nâhudâ Ahmed Beg'in Hediye İle Süleyman Paşa Mihâ'ya Gelüb Nâ Hâk Katl Etdiğün Beyân Eder-----	83
Altıncı Fasl -----	86
Süleyman Paşa Yemen'den Cidde'ye Vusûl Bulduktan Sonra Vaki' Ahvâlin Beyân Eder -----	86
Süleyman Paşa Def'â-ı Sâniyede Hâkim-i Mısır Olub ve Ma'zûlen Der-i Devlete Varub Vefâtın Beyân Eder -----	88
Yedinci Fasl -----	89
Müşârün-ileyh Süleyman Paşa Yemen'e Nasb Eylediği Mustafa Beg'in Ahvâlin Beyân Eder -----	89
Sekizinci Fasl -----	90
En-Neşşâr Mustafa Beg Hâkim-i Vilâyet-i Yemen Olduğın Zikr Eder-----	90

Dokuzuncu Fasl	91
Üveys Paşa Yemen'e Hâkim Olduğın Ve Zamanında Vakâyi' Ve Fitneler	
Zuhûra Geldiğün Beyân Eder	91
Üveys Paşa Merhûmun Katl Olunduğın Beyân Eder	93
Onuncu Fasl	94
Özdemir Paşa'nın Hurûcu Ve Hasan Pehlivan'ı Katl Ve Helâk Eylediğün	
Zikr Ve Beyân Eder	94
On Birinci Fasl	95
Bu Esnâda Zuhûr Eden Fiten Ve Bedevî 'Ali Bin Süleyman'Aden	
Kal'asın Ahz Etdiğün Zikr Ve Beyân Eder	95
Maktûl Hasan Pehlivân'ın Kulu Haydar Zebid'e Hücûm Edüb Katl	
Ve Zebid'in İstilâsı Zikr Ve Beyân Olunur	96
On İkinci Fasl	97
Ferhad Paşa Yemen'e Gelüb Vâki' Olan Ahvâlin Beyân Eder	97
Feth-i Bender-i 'Aden ve Katl-i Bedevî 'Ali Bin Süleyman Fî Dokuz	
Yüz Elli Beş Senesi Evâ'ilinde	99
On Üçüncü Fasl	101
Ferhad Paşa 'Azlinden Sonra Özdemir Paşa'nın Yemen'e Hâkim	
Olduğın Beyân Eder	101
Ferhad Paşa Ma'zûlen Yemen'den Çıkduğın Beyân Eder	101
Özdemir Paşa'nın Müstakillen Yemen Hükümeti'nde Karârı Bâ'is Ve	
Evsâfı Beyânındadır	102
On Dördüncü Fasl	105
Neşşâr Mustafa Beg Yemen'e Gelüb Özdemir Paşa İle Sulâ'yı Muhâsara	
Eyledigidür	105
Mutahhar Leng Rikâb-ı Hümâyûna İtâ'at Edüb Ve Sancak Beratı	
Verildigidür	107
Neşşâr Mustafa Beg Yemen'den Çıkduğın Beyân Eder	108
On Beşinci Fasl;	109
Neşşâr Mustafa Beg'den Sonra Özdemir Paşa Yemen'de Karâr	
Eylediğün Beyân Eder	109
On Altıncı Fasl	111
Neşşâr'a Yemen Eyâleti Verildikten Sonra Özdemir Paşa'nın Hurûcun	
Beyân Eder	111
Der-i Devlet-i Medârdan Özdemir Paşa Mısır'a Gelüb Ve Andan 'Asker	
İle Habeş'e Gidüb Vusûlün Beyân Eder	113

Özdemir Paşa Merhûmun Habeş Diyârında Vâki ‘ Gazâları Ve Âhir	
Anda Vefâtı Zikr Olunur-----	115
On Yedinci Fasil -----	117
Neşşâr Mustafa Paşa Üçüncü Def‘â Yemen Vilâyeti’ne Vusûlün Beyân	
Eder -----	117
Neşşâr Mustafa Paşa Yemen’den Mihmel-i Şerîf Ve Emîrû’l-Hac Îcâd	
Ve Vaz‘ Eyledigün Beyân Eder -----	117
On Sekizinci Fasil -----	120
Kara Şahin Mustafa Paşa Yemen’e Hâkim Olduğun Beyân Eder-----	120
On Dokuzuncu Fasil -----	122
Mahmud Paşa Yemen’e Vali Olduğun Ve Sâ’ir Ahvâlin Zikr Eder -----	122
Mahmud Paşa’nın Yemen’e Vusûlün Ve Hükümetinde Eyledigü Zulm	
Ve Tecâvüzün Beyân Eder -----	123
Yirminci Fasil -----	125
Mahmud Paşa Hısn-ı Hubb Kal‘asın Alub İskender Beg’i Ve Nizârî’yi	
Katl Eyledigün Zikr Eder-----	125
Yirmi Birinci Fasil -----	129
Mahmud Paşa Nâ-Hak Ve Bî-Vech Nizârî’yi Katl Eyledigünden Sonra	
Hilâf-ı İnhâ İle Der-i Devlete ‘Arz Eyledigidür-----	129
Yirmi İkinci Fasil -----	131
Mahmud Paşa Ma‘zûlen Yemen’den Çıkub Mekke-i Mükerrreme’ye	
Vusûlün Beyân Eder-----	131
Yirmi Üçüncü Fasil -----	134
Mahmud Paşa Mısır’a Vâli Ve Hâkim Olub İskenderîye Benderi’ne	
Vusûlün Beyân Eder-----	134
Yirmi Dördüncü Fasil -----	136
Mahmud Paşa’nın Mısır’da Vefâtın Zikr Eder-----	136
Yirmi Beşinci Fasil -----	137
Rıdvan Paşa Yemen’e Hâkim Olub Ve Mahâlline Vusûlün Beyân Eder-----	137
Yirmi Altıncı Fasil -----	139
Rıdvan Paşa’nın Ahvalin Ve Köse Behram Beg’in Vefâtın Beyân Eder -----	139
Yirmi Yedinci Fasil -----	140
Vilâyet Tazyîf Olunub İki Eyâlet Üzere Tevcîh Olunduğudur -----	140
Yirmi Sekizinci Fasil -----	141
Kürd Murâd Paşa Nısf-ı Yemen’e Beglerbegi Olduğun Beyân Eder-----	141
Yirmi Dokuzuncu Fasil -----	142

Murad Paşa Yemen'e Vusûlünden Sonra Zuhûr-ı Fitne Ve Fesâd Esbâbın Beyân Eder -----	142
Rıdvan Paşa Tarafından Kâşif Olan İskender'in Katli Ve 'Usâtın Tegallüb Ve İstîlâsı Zikr Olunur -----	144
Mutahhar Leng Dedikleri Gaddar Murad Paşa'yı Hile İle Aldayub Yemen'de İrâd Eylediği Fesâdı Beyân Olunur -----	149
Dâ'i Tâ'ifesinin Bâ'is-i Tefrikası ve Zeydîler ve Mutahher'in Sebeb-i Kuvvet ve İstîlâsı Beyân Olunur -----	151
Câzân'da 'İsâ Bin Mehdî'nin 'İsyânın Ve Ba'zı 'Asilerin Hurûcu Zikr Olunur -----	154
Sultan Selim Hân Sâni Merhûmun Cülûsu Yemen'de İsti'mâmı Beyân Eder -----	154
Otuzuncu Fasil -----	155
Rıdvan Paşa'nın Ma'zûlen Yemen'den Hurûcun Ve Ahvâlin Beyân Eder -----	155
Rıdvan Paşa'nın Mekke'den 'Azîmet Ve Asitâne-i Devlete Vardıktan Sonra Vâki' Olan Netice-i Hâli Beyân Eder -----	157
Rıdvan Paşa Yemen'den Çıkdıktan Sonra Vâki' Olan Fitne Ve Murad Paşa Çekdiği Belâ ve Mihen Tafsîl Olunur -----	159
Murad Paşa Merhûmun Şehâdeti Ve Ümerâ-i Yemen'in Esîr Oldukları Beyân Olunur -----	163
Otuz Birinci Fasil -----	167
Mutahhar Leng San'â'yı Alub İçüne Duhûlün Zikr Ve Beyân Eder -----	167
Otuz İkinci Fasil -----	169
Hasan Paşa Yemen'e Dâhil Olduktan Sonra Vekâyi' Olan Ahvâlin Zikr Eder ---	169
Hasan Paşa Ahâlî-i Zebid'in Malın Müsâdere Eylediğün Beyân Eder -----	171
Otuz Üçüncü Fasil -----	172
'Ali İbn el-Şevi' 'Aden Kal'asının Feth Eylediğün Beyân Eder -----	172
Otuz Dördüncü Fasil -----	173
İmam 'Ali Bin Şerefeddin Hısn-ı Hubb Kal'asının Ahz Ve Zapt Eylediğün Zikr Ve Beyân Eder -----	173
Otuz Beşinci Fasil -----	175
'Ali İbn El-Şevî' Muzâ'a Ve Tevâbi'i Vilâyetin Alub Zebid Üzerine Geldiği Zikr Olunur -----	175
Otuz Altıncı Fasil -----	178
Yemen'de Vukû' Bulan Fitne Ve Fesâd Âsitâne-i Devletde İstima'	

Olunduğın Beyân Eder -----	178
Özdemiroğlu Osman Paşa Mısır'dan 'Askeri İle Yemen'e Vardıktan	
Sonra Ta'iz'i Feth Edüb İçünde Mahsûr Olduğın Zikr Eder-----	180
ÜÇÜNCÜ BÂB	
Evvelki Fasil -----	182
Vezîr Sinân Paşa Mısır'dan Yemen'e 'Azîmet Edüb Mekke-i	
Mükerreme'ye Vusûlün Beyân Eder -----	182
İkinci Fasil -----	186
Vezîr Sinân Paşa Mekke-i Mükerreme'den Revâne Olub Konakda	
Ve Sâbiye'ye Vusûlün Beyân Eder-----	186
Sene Bin Otuz Altı Târihinde Mısır'dan Muğril Kansu Beg Vezâretle	
Yemen Serdârı Ta'yîn Ve İrsâl Olunub Hiç Maslahat Görmeyüb Eylediğü Zulm	
Ve Kabahat İcmâlen Beyân Olunur -----	188
Üçüncü Fasil -----	189
Vezîr Sinân Paşa Merhûm Câzân'a Gelüb Feth Eylediğün Zikr Eder-----	189
Dördüncü Fasil -----	191
Vezîr-i Mükerrem Sinân Paşa Merhûm Câzân'dan Ta'iz'de Mahsûr	
Osman Paşa İmdâdına 'Azîmet Eylediğün Beyân Eder -----	191
Beşinci Fasil -----	193
Vezîr-i Nigû-Tedbîr Ta'iz'i A'dâ'dan Halâs Eyledikten Sonra Cebel-i	
A'ber'e İlticâ Eden Zeydîler'in Cengine Emr Eylediğün Ve A'dâ-i Cebel-i	
Mezbûrda Münhezîm Olduğın Beyân Eder -----	193
Altıncı Fasil -----	195
Cebel-i A'ber'de Zeydîler Münhezim Olduktan Sonra Muhâfazasına	
Şurû'u Beyân Eder -----	195
Yedinci Fasil -----	197
Vezîr-i Rûşen-i Zamîr ve Eflâtun-Tedbîr Kal'a-i Kâhire'yi Ne Vechile	
Feth Eylediğün Beyân Eder -----	197
Sekizinci Fasil -----	202
Vezîr Nigû-Tedbîr Kapudân Emir Hayreddin'i Rû-i Bahrden Ve	
Hüseyin Beg'i 'Aden Fethine İrsâl Eylediğün Beyân Eder-----	202
Dokuzuncu Fasil -----	204
Vezîr-i Müştera-Tedbîr San'â Tarafına 'Azîmet Eylediğü Müşâvereyi	
Beyân Eder -----	204
Onuncu Fasil -----	206
Osman Paşa Müşâvereye Gelmeyüb 'İnâd Ve Muhâlefet Eylediğün	

Beyân Eder -----	206
Fi Beyân-ı Ahvâl Gazve-i Cezîre-i Malta -----	209
On Birinci Fasl -----	217
Osman Paşa'nın Vilâyet-i Yemen'den Ma'zûl Olduğın Beyân Eder -----	217
On İkinci Fasl -----	223
Osman Paşa'nın İnfisâlınden Sonra Vezîr-i Müşârün-ileyh Şurû'	
Eyledigü Umûru Beyân Eder -----	223
On Üçüncü Fasl -----	225
Ka'de Menziline 'Aden Fethinin Müjdesi Geldiğün Ve Feth ve Teshîri	
Ne Vechile Müyesser Olduğın Beyân Eder -----	225
On Dördüncü Fasl -----	231
Vezîr-i Âsaf-Nazîr Emir Hüseyin'i 'Aden'e Hâkim Nasb Ve İrsâl	
Eyledigün Ve Emir Hayreddin İle Mîr-livâ Memi Beg Orduy-ı Hümâyûna	
Da'vet Eyledigün Beyân Eder -----	231
On Beşinci Fasl -----	233
Vezîr-i Eflâtun-Tedbîr 'Asâkir-i Adüvv-Tedmîr İle Meyssem Tarîkinden	
San'â Üzerine Teveccüh Ve 'Azîmet Eyledigün Beyân Eder -----	233
On Altıncı Fasl -----	237
Mescîdü'l-Ka'de Menzîlinde İken Zuhûr Eden Fütûhât Ve Sudûr	
Eyleyen Vekâyi' Beyânındadır -----	237
Meyssem Menzîlinde Yolların İftirâkın Ve Etvâl-i Tarîk ile 'Asâkir-i	
İslâm 'Azîmet Eyledigün Zikr Ve Beyân Eder -----	239
On Yedinci Fasl -----	240
Esnâ-i 'Azîmetde Tarîk-i Mezkûrda Zeydiyye Müfsîdleri İle Vâki'	
Olan Muhârebe ve Mukâteleyi Zikr ve Beyân Eder -----	240
Bu Gazâ-i Meymenet-Eserde Mertebe-i Şehâdete Nâ'il Olanlar Beyân	
Olunur -----	242
On Sekizinci Fasl -----	243
Ahâli-i Cebele Ve Ba'zı 'Urbân İtâ'atın ve Hısn-ı Ta'ker Feth Olunduğın	
Beyân Eder -----	243
Hısn-ı Ta'ker Ne Tarikle Feth Olunduğın Beyân Eder -----	244
Kal'a-i Bahrâne'nin Ne Vechile Feth Olunduğın Ve İdris Nâm Şakînin	
Firârın Beyân Eder -----	245
On Dokuzuncu Fasl -----	247
Hısn-ı Haded Fethine Vezîr-i Sâhib-Tedbîr 'Abdullah Ed-Dâ'iy-i İrsâl	
Eyledigün Beyân Eder -----	247

Yirminci Fasl -----	251
Vezîr-i Zafer-Unvân İbb Ve Ba'dan Ve Hizân Fethine 'Azîmet Eyledigün	
Beyân Eder -----	251
Vâdî-i Şebike Derbendi'ne Duhûl Olundukdan Sonra Vücûda Gelen	
Feth-i Celîle Ve Gazve-i Cemîlenin Beyânındadır -----	252
Cebel-i Ba'dan Üzerinde A'dâ-i Bed-kâr Münhezîm Olduğu Ve Kal'a-i	
Hizân Feth Olunduğun Beyân Olunur -----	256
Yirmi Birinci Fasl -----	259
Vezîr-i Âsaf-Nazîr Cünûd-ı 'Adüvv-Tedmîr Ba'dan Muharebesinden	
Sonra İn'âm Ve Terakkî Verdigün Beyân Eder -----	259
Fitne ve İhtilâlden Evvel Yemen Vilâyeti'nde Cem' Ve Tahsîl Olunân	
Hezâyin Ve Emvâl Beyân Olunur -----	259
Vezîr-i Zafer-Te'sir Bu Gazâ Ve Fütûhâtından Sonra Ba'dan Sahrâsında 'Asâkir-i Adüvv-	
Tedmîr'e Nukûd Ve Hazîneden İn'âm Ve İhsân Eyledigü Beyânındadır -----	260
Mutahhar Leng Habîsin Denâ'et Ve Hisset Ve Buhlünden Bir Zerre	
Nakl Ve Beyân Olunur -----	261
Yirmi İkinci Fasl -----	264
Vezîr-i Sâhib-Tedbîr Kürdî Mahmud Beg'i 'Asker İle Hısn-ı Hubb	
Üzerine Gönderdigün Beyân Olunur -----	264
Yirmi Üçüncü Fasl -----	266
Vezîr-i Memleket-Teshîr Zemar Kal'ası Üzerine 'Azîmet Edüb Ve Vârub	
Feth Eyledigün Zikr Ve Beyân Eder -----	266
Vâdî-i Yerim Ahvâlin ve İslambul'da Vâki' Mustafa Paşa Tekkesi Şeyhi	
Olan 'Azîz Hasan Efendi Merhûm Yemen'e Varub Anda Vefâtın Zikr Eder -----	268
Belde-i Demar Ve Etrâf Memâlik Ve Diyârının Feth Ve Teshîr	
Olunduğun Zikr Ve Beyân Eder -----	269
Yirmi Dördüncü Fasl -----	270
Vezîr-i Dilîr Belde-i Demar'dan Mutahhar Leng Üzerine İlgâr Ve Ol	
Murdâr Cebel-i Sulâ'ya Firâr Eyledigün Beyân Eder -----	270
Zirâ'ü'l-Kelb Derbendinin Su'ûbetin Ve Ne Vechile 'Ubûr Olunduğun	
Beyân Eder -----	272
Vezîr-i Aristo-Nazîr 'Asâkir-i Zafer-Te'sir İle Belde-i Latîfe-i San'â'ya	
Gelüb Feth Ve Teshîr Eyledigün Beyân Eder -----	273
Belde-i San'â Ve Etrâfında Olan Nevâhî Ve Aktârın Evsâf-ı Cemîlesin	
Zikr Ve Beyân Eder -----	274
Yirmi Beşinci Fasl -----	276

Havlan Kal‘ası’nda Makâm Ve Mekân İtdihâz Eden Katrân Nâm	
Müfsîdin Üzerine ‘Asker Gönderildiğün Zikr Ve Beyân Eder-----	276
Emir-i Nâmdâr Memi Beg Guzât-ı Zafer-Şi‘âr ile Havlan Kal‘ası’n Feth	
Edüb Katran Dedikleri Murdâr Firâr Eylediğün Beyân Eder-----	277
Yirmi Altıncı Fasil -----	279
Vâdîü’s-Sır Üzerine Mîr-i Mîrân-ı Hasan Paşa Gönderilüb Gâret	
Eylediğün Beyân Eder -----	279
Yirmi Yedinci Fasil -----	282
Veziir-i Sâhib-Tedbîr Mutahhar Leng Diyârına ‘Âzîmet Edüb Şebam	
Kal‘asın Feth ve Teshîr Eylediğün Beyân Eder-----	282
Şebam Kal‘ası’nın Tafsîl-i Ahvâli Ve Ne Tarîkle Feth Ve Fütûh	
Olduğunun Beyân-ı Hâli Zikr Olunur-----	283
Yirmi Sekizinci Fasil -----	286
Veziir-i Zafer-Unvân Şebam Sahrâsından ‘Azîmet Ve Cebel-i Sulâ Ve	
Kevkebân Mâbeyninde İkâmet Ve Karâr Eylediğün Beyân Eder -----	286
‘Abdullah Ed-Dâ‘i İzn Alub Zahîre Getürmek İçün Vilâyetine Revâne	
Olduğu Zikr Olunur-----	287
Veziir-i Zafer-Te’sir Habâbe Karyesi’ne Varub Zahîre Getürdiğün	
Beyân Eder -----	288
Ümerâ-i Nâmdârdan Mahmud Beg Bir Mikdâr ‘Asker İle Zahîreye	
Gönderildiği Zikr Ve Beyân Olunur-----	289
Yirmi Dokuzuncu Fasil -----	290
Şeyh Salâh Dâ‘i Vücûda Getürdiği Sadâkâtı Ve Orduy-ı Hümâyûna	
Erişdirdiği Ganîmeti Beyân Eder-----	290
Otuzuncu Fasil -----	293
Sulâ Ve Kevkebân Mâbeyninde Karâr Olunduktan Sonra Vâki‘ Olan	
Harb-i Cüzîyye Beyânındadır-----	293
Otuz Birinci Fasil -----	295
Mîr-i Mîrân-ı Yemen Hasan Paşa ‘Asker-i Zafer-Rehber İle ‘Abdullah	
Ed-Dâ‘i İmdâdına İrsâl Olduğün Zikr Ve Beyân Eder -----	295
Otuz İkinci Fasil -----	297
Veziir-i Zafer-Te’sir Süvâr Olub Cebel-i Zeyl-i Kevkebân’a Gelüb Feth	
Ve Teshîri İçün Havâle Ve Tarîk-i Tahmîn Eylediğün Beyân Eder -----	297
Otuz Üçüncü Fasil -----	302
Veziir-i Zafer-Unvân Mu‘tâdî Üzere Cebel-i Kevkebân Tarafına Revâne	
Olub Nakîb-i Ferhân Orduyu Basub Katl Ve Ma‘ân Gelân Gürûh Ve Mekrûh	

Münhezim Ve Perâkende Ve Perişân Olduğın Zikr Ve Beyân Eder -----	302
Otuz Dördüncü Fasil -----	304
Mutahhar Leng Gayret-i Câhiliyye İle Sulâ'dan Çıkub Muhârebe Eylediğün	
Ve Oğlu Lütfullah el-Hâdi Katl Ve Münhezim Ve Firâr Etdiğün Beyân Eder -----	304
Otuz Beşinci Fasil -----	307
Vezîr-i Zafer-Te'sir Hısn-ı Hubbü'l-Arus Üzerine Varub Feth Eylediğün	
Ve Mansûr Ve Muzaffer Orduya Geldiğün Beyân Eder -----	307
Otuz Altıncı Fasil -----	311
'Asker-i İslâm Beytü'l-İz Kal'ası'na Teveccüh Ve Su'ûd Eylediğün Ve	
Taraf-ı Âhirden Hasan Paşa Dahî Erişdiğün Beyân Eder -----	311
Vezîr-i Zafer-Te'sir Hasan Paşa'ya Mektûb Gönderüb Taraf-ı Âhirden	
Beytü'l-İz'e Su'ud'ı Fermân Eylediğidür -----	313
Vâdî-i Hubbân Ve Tevâbi'i Aktâr Ve Diyârının Feth Ve Kabzâ-i	
Teshîre Geldüğinin Haberi Vusûlünü Beyân Eder -----	315
Otuz Yedinci Fasil -----	316
Abdullah ed-Dâ'i Orduy-ı Hümâyûndan Revâne Oldukdan Sonra	
Vücûda Getürdiğü Hıdemâtı Beyân Eder -----	316
Otuz Sekizinci Fasil -----	318
'Abdullah Ed-Dâ'i Cebel-i Tis Kal'asın Muhâsara Eylediğün Ve Hasan	
Paşa İle Mülâkî Olduğın Ve Hıdemât-ı Hümâyûndan Vücûda Geleni Beyân Eder -----	318
Mîr-i Mîrân-ı Yemen Hasan Paşa 'Abdullah Ed-Dâ'i'ye Olunca Vücûda	
Getürdiğü Fütûhât Beyân Olunur -----	319
Otuz Dokuzuncu Fasil -----	320
Muhammed ibn Şemseddin İle Hasan Paşa'nın Ve 'Abdullah'ın	
Muhârebesi Beyân Olunur-----	320
Vezîr-i Âl-i Nejâd Mîr-i Mîrân Hasan Paşa'ya Ve 'Abdullah ed-Dâ'i'ye	
İmdâd-ı İrsâl Eylediğü Zikr Olunur -----	322
Kırkıncı Fasil -----	325
'Asâkir-i Zafer-Unvân Cebel-i Kevkebân Üzerine Su'ûd Edüb Vâki'	
Olan Harb Ve Kıtâl Beyânıdır -----	325
Vezîr-i Zafer-Şi'âra Haber-i Beşâret Gelüb Ve Kendisü Süvâr Ve Cebel-i Kevkebân'a	
Su'ûd Edüb Beytü'l-İz Kal'ası Feth Olunduğın Beyân Eder -----	326
Kal'a-i Hacerü'z-Zekateyn Feth Ve Teshîr Olduğın Beyân Eder -----	328
Kırk Birinci Fasil -----	328
Mîr-i Mîrân-ı Yemen Hasan Paşa Kal'a-i Kevkebân Üzerine Ta'yin Olunduğın	
Ve Zirve-i Cebel'e Toplar İhrâc Ve Ne Vechile Sarf-ı İktidâr Kılındığın Zikr Eder -----	328

Cebel-i Kevkebân'a Kal'aküp Toplar İhrâç Ve Kal'a-i Semât Feth Olunduğın Beyân Eder -----	330
Mahbûs Beglerin Kevkebân'dan Halâs Oldukların Beyân Ve Zikr Eder-----	331
Kırk İkinci Fasl -----	333
Vezîr-i Zafer-Te'sir Orduy-ı Hümâyûnı Kevkebân Kurbına Nakl Eylediğün Ve Bu Esnâda Fütûhât-ı Celîlede Vücûda Geldiğün Zikr ve Beyân Eder -----	333
Orduy-ı Hümâyûn Üzerine Sulâ'dan Zeydiyye Eşkıyâsı Gelüb Münhezim Oldukları Zikr Ve Beyân Olunur-----	334
Kırk Üçüncü Fasl -----	335
Vezîr-i Eflâtun-Tedbîr Kevkebân Muhâsarasında İken Feth Ve Teshîr Ve Ahz Ve Muti' Olan Kılâ' Ve Belâd Beyân Olunur -----	335
Kırk Dördüncü Fasl -----	338
İki Karavul Mâbeyninde Vâki' Olan Harb Ve Kıtâli Ve Nakîb Ebû Dâvud Bu Mu'arekede Katl Olunduğın Beyân Eder -----	338
Kırk Beşinci Fasl -----	340
Hüseyn İbn Şemseddin'in Ve Karındaşı Hâdi'nin Helâkı Ve İmam Şerefeddin'in Evlâdı Beyânındadır -----	340
Kırk Altıncı Fasl -----	342
Mutahher Habîs'in Zuhûr Eden Ba'zı Hîle Ve Fikrin Ve Sudûr Eyleyen Mehaz Kizb Ve Mekrin Beyân Eder -----	342
Kırk Yedinci Fasl -----	345
Vezîr-i Eflâtun-Nazîrin Ne Mikdâr 'Asker Olduğın Ve Etrâf-ı Memâlik Ve Diyâr Muhâfazasına Nekadar Ta'yîn Ve İrsâl Olunduğın Beyân Eder-----	345
Tekrâr Mutahhar Leng Murdâr Cenk Ve Cidâl Murâd Edinüb Mevzi'-i Kıtâl Ta'yîn Olunmak İçün Haber Gönderdiğün Zikr Eder-----	346
Kırk Sekizinci Fasl -----	348
Mutahhar Leng Habîs Bir Gayri Mevzi'de Muhârebe Olunmak Ve Tebdîl-i Mahâll Kıtâl Kılınmak Murâd Edinüb Harb Olunduğın Beyân Eder -----	348
Kırk Dokuzuncu Fasl -----	350
Mutahher Habîs Düş Gördüm Deyü Kizb Edüb Ve Hîle Ve 'Urbân Cümlesine Ve Zeydiyye Eşkıyâsına Mektûblar Perâkende Kılub İnandırdığın Zikr Ve Beyân Eder-----	350
Hikâyet Tasm Ve Cudis -----	352
Ellinci Fasl -----	358
Medall ü Dâll Olan Mutahher Habîs'in Kizb Ve İ'vâsıyla 'Urbân Ve Ahâli-i Aktâra Tekrâr 'İsyân Edüb Vuku' Bulan Fiten Ve İhtilâli Zikr Ve Beyân Eder-----	358

‘Ali Bin Neşir Tekrâr ‘İsyân Ve Katrân Habîs İle İtdihâd Edüb San‘â’ya Müstevlî Olduğun Zikr Eder -----	360
Elli Birinci Fasl -----	362
San‘â’da Vâki Olan Fitne Ve Fesâdın Zuhûrunu Ve Men‘ ve Def‘i Beyân Olunur -----	362
Elli İkinci Fasl -----	367
San‘â’da Zuhûr Eden Vak‘ayı Vezîr-i Âsâf-Nazîr İhbâr Olunduğun Ve ‘Asker Ve Hazîne Ve Mühimmât Husûsunda Ne Mertebe Müzâyeka Çekildiğün Beyân Eder -----	367
Ümerâdan Karagöz Beg’i Bir Mikdâr ‘Asker İle San‘â’ya Ve Katran Ve İbn Neşîr Üzerine Gönderüb Mezbûrlar Münhezim Ve Katl Olunduğun Zikr Eder -----	369
Elli Üçüncü Fasl -----	374
‘Ali İbn El-İmam Şerefeddin Hısn-ı Hub Kal‘asında Mahsûr Olduğun Ve Ba‘dan ‘Urbân’ı ‘İsyân Edüb Muhâsarada Bulunân Ümerânın Şehâdetin Beyân Eder -----	374
Elli Dördüncü Fasl -----	380
Etrâf-ı Bilâd Ve Diyârda Vâki‘ Olan Fitne Ve Fesâd Ve Zuhûr Eden İhtilâl Def‘ine Vezîr-i Rûşen-Nihâd ‘Asâkir Ve Ümerâ Gönderdiğün Zikr Ve Beyân Eder-----	380
Emîr-i Dilîr Re‘is Sefer Beg Mihâ’dan Kadırgaya Girüb Bender-i ‘Aden’e Varub Muhâfaza Eyledigidür-----	382
Perviz Beg Ve Karagöz Beg Ve Abdi Beg Ve Emir Ahmed Ve Ahmed Subaşı Yerim Sahrâsında ‘Usât-ı Eşkîyâyı Münhezim Ve Makhûr Etdükleridür -----	383
Elli Beşinci Fasl -----	385
Cebel-i Kevekebân’da Vâki‘ Kal‘a-i Sumat Feth Ve Teshîr Ve Tahrîb Olundukdan Sonra Muhâfazasına ‘Asker Konulub Eşkîya Ve A‘dâ Mekriyle Mazarrat Erişdirdiğün Zikr Eder -----	385
Elli Altıncı Fasl -----	387
Muhammed İbn Şemseddin Kevkebân Kal‘asında Mahsûran Muztar Olduğun Ve Emân Taleb Edüb ‘Akd-i Sulh Eylediğün Beyân Eder-----	387
Kevkebân’da Mahsûr Muhammed Bin Şemseddin Tûl Muhâsaradan ‘Âciz Olub Esbâb-ı Sulehâ Şurû’un Zikr Ve Beyân Eder-----	390
Muhammed ibn Şemseddin’e Mevki‘ Tahrîr Ve İrsâl Eylediğü Mektûb Suretidir ki Zikr Olunur-----	393
Mezbûr İle Vezîr-i Eflâtun-Nazîre Muhammed Bin Şemseddin Tarafından Vârid Olan Mektûb-ı Ma‘hûd Sûretidir-----	396

Vezîr-i Zafer-Unvân Muhammed Bin Şemseddin'e İnâyet Ve İhsân Etdiği Sancak Berât-ı Sa'adet Nişânın Sûretidir -----	398
Elli Yedinci Fasl -----	399
Mutahhar Leng Gaddar Cebel-i Sulâ'da Mihen Ve Belâda Mahsûr Ve 'Âciz Ve Fûrûmânde Kalub Taleb-i Sulh İçün Kerrâren Ve Merrâren Tazarrû İltimâs Edüb 'Âkıbet Niyâz Ve Ricâsı Kabûle Karîn Olduğun Zikr Ve Beyân Eder-----	399
Mutahhar Leng Gaddar Şefâ'at İçün Vezîr-i 'Âl-i Mikdâra Ve Muhammed Bin Şemseddin'e Yazdığı Ricâ Nâme Sûretidir-----	401
Vezîr-i Müşârün-İleyh Tarafından Mutahhar'e İrsâl Buyrulan Nâmenin Sûretidir	402
Elli Sekizinci Fasl -----	404
Vezîr-i Zafer-Te'sir Kevkebân'dan San'â'ya 'Azîmet Etdiğün Ve Mîr-i Mîrân-ı Yemen Behram Paşa'nın Vusûl Bulduğun Zikr Ve Beyân Eder -----	404
Vezîr-i Sâhib-Tedbîr Mîr-i Mîrân-ı Sabık Hasan Paşa'yı 'Asker İle Beglere İmdâda İrsâl Etdiğün Ve 'Usât Münhezim Olub Cümle 'Urbân Rehîne Verüb Mûti' Ve Münkâd Olduğun Zikr Ve Beyân Eder -----	408
Kabâ'il-i 'Urbân Mûti' Olub Rehînelerin Behram Paşa-i Dilîre Getirüb Telsim Etdükleri Zikr Ve Beyân Olunur-----	410
Elli Dokuzuncu Fasl -----	412
Mîr-i Mîrân-ı Yemen Behram Paşa Vezîr-i Aristo-Meniş Fermânı Mûcibince 'Asker-i İslâm İle Hısn-ı Hubb Üzerine Varub Ba'de'l-Muhâsara Biemrillâhi'l-Meliki'l-Kadîr Feth Ve Teshîr Etdiği Zikr Ve Beyân Olunur-----	412
Vezîr-i Eflâtun-Nazîr San'â'dan Orduy-ı Hümâyûn İle Nakl Ve Hareket Ve Muhâsara Olunan Kal'a-i Mezbuire Karîb Demar Nâm Mevzi'e Yakın Mahâlde Konub Karâr Eylediklerin Beyân Eder-----	413
Hısn-ı Hubb İçünde Der-Mahzen Olan Barut Ve Cebehâne İhtirâkın Beyân Eder -----	415
'Ali Bin Şevi' Ve 'Ali İbn Hüseyin Nâm Müfsidler Kal'aya Bârut İdhâl Murâd Edüb Münhezim Ve Makhûr Firâr Etdikleri Beyân Olunur -----	416
'Ali İbn Şerefeddin'in Helâkı Ve Hısn-ı Hubb Fethinin Sebebin Beyân Eder -----	418
Altmışınca Fasl -----	423
Feth Ve Teshîr-i Yemen İtmâm Ve Müyesser Olduğundan Sonra Vezîr-i Âsâf-Nazîr Vilâyet-i Mîr-i Mîrân-ı Behram Paşa'ya Teslîm Edüb Der-i Devlet Medâra Teveccüh Ve 'Azîmet Kasdın Beyân Eder -----	423
Vezîr Sinan Paşa Merhûm Bender-i Cidde'ye 'Azîmet Buyurduğun Beyân Eder -----	424

Taraf-ı ‘Aliyye-i Şehriyârîden Tekrâren Eyâlet-i Mısır Vezîr-i Zafer-Te’sire İhsân Olunub Vâsıl Olduğun Zikr Ve Beyân Eder-----	427
Vezîr-i Müşârün-İleyh Yerine Hüseyin Paşa Cânib-i Bahrden Gelüb Vusûl Buldu-----	428
Vezîr Sinan Paşa Der-i Devletden Serdâr Nasb Olunub Kapudan Paşa Ve Donanma-i Hümâyûn İle Mağrib Seferine Halkü’l-Va’d Üzerine Varub Lutf-ı Hak İle Feth Ve Teshîrin Beyân Eder-----	429
Tunus Vilâyeti’ne Mîr-i Mîrân Nasb Olunduğun Beyân Eder-----	432
Vezîr-i Eflâtun-Tedbîr Sadr-ı a’zâm Olub Diyâr-ı Engürüs Üzerine ‘Asâkir-i İslâm Bî-Şumâr İle Varub Vuku’ Bulan Ahvâl Ve Fütûhatdır Ki Zikr Ve Beyân Olunur-----	433
Engürüs Ve Bosna Serhadlerinde Kefere Ve Hâsirînin Tuğyân Hurûcudur -----	435
BÂB-I RÂBİ’	
Fasl-ı Evvel -----	447
Vezîr-i Âsâf-Nazîr Sinan Paşa Merhûm Vilâyet-i Yemen’i Kabzâ-i Teshîre Getirüb Kendisü Taraf-ı ‘Atabe-i ‘Aliyye’ye Yüz Sürmek Ricâsıyla Vilâyet-i Mezbûrdan Nakl Murâd Edindik de Ol Diyâr-ı Celîleye Mîr-i Mîrân Olan Behram Paşa Merhûma Vilâyeti Teslim Edüb Ol Dahî Zabt Ve Tasarruf Etdiği Müddet-i Hükümetini Vuku’ Bulan Vakâyı’ Beyân Eder -----	447
İkinci Fasil -----	448
Koca Murad Paşa Mîr-i Mîrân-ı Yemen Olub Zamân-ı Hükümetinde Vuku’ Bulan Mevâd Ve Ahvâli Beyân Eder-----	448
Fasl-ı Sâlis -----	450
Der-i Devletde Bostancıbaşı Olan Hasan Ağa’ya Eyâlet-i Yemen İhsân Olunduk Da Varub Vusûlünü ve Müddet-i Hükümet Ve Ahvâlini Beyân Eder -----	450
Fasl-ı Râbi’ -----	453
Vezîr Hasan Paşa Kethüdâsı Olan Mezkûr Sinan Paşa Eyâlet-i Yemen’e Beglerbegi Olduğun Ve Müddet-i Hükümeti Ve Vuku’ Bulan Ahvâl Ve Sergüzeştin Zikr Ve Beyân Eder-----	453
Fasl-ı Hâmis -----	455
Mûmâ-ileyh Cafer Paşa’nın Taraf-ı ‘Aliyye’den Vâli-i Yemen Olduğu Ve Ba’de’l-Vusûl Müddet-i Hükümetinde Sudûr ve Vuku’ Bulan Ahvâli Beyân Eder-----	455
İbrâhim Paşa Vilâyet-i Yemen’e Vâsıl Ve San’â’ya Dâhil Oldukda Vefât Etmekle Eyâlet-i Mezbûre Yine Cafer Paşa’ya İbkâ Ve Mukarrer	

Olduğun Ve Zamânında Vuku‘ Bulan Ahvâldir ki Zikr Olunur -----	456
Fasl-ı Sadis -----	457
Hacı Paşa Demekle Ma‘rûf Mehmed Paşa Mîr-i Mîrân-ı Yemen Olub	
Müddet-i Hükümet Vuku‘ Bulan Ahvâlini Beyân Eder -----	457
Fasl-ı Sâbi‘ -----	459
Fazlı Paşa’nın Vâli-i Yemen Olub Zamânında Vücûda Gelen Vakâyi‘	
Ve Ahvâlin Beyân Eder-----	459
Fasl-ı Sâmin -----	464
Haydar Paşa Vâlî-i Yemen Olub Vusûlün Ve Ba‘de’l-Vusûl Zamânında	
Vuku‘ Bulan Havâdis Ve Ahvâli Zikr Ve Beyân Eder -----	464
Maru’z-zikr Ahmed Paşa’nın Mîr-i Mîrân-ı Yemen Olub Bender-i	
Cidde’ye Duhûl Ve Vefâtınadek Vuku‘ Bulan Ahvâlini Zikr Ve Beyân Eder-----	469
Fasl-ı Tâsi‘ -----	470
Aydın Paşa Vâli Ve Serdâr Olub Bender-i Mihâ’ya Gelüb Vusûlün	
Zikr Eder -----	470
Fasl-ı ‘Âşir -----	472
Kansuh Paşa Yemen’e Vâli Ve Serdâr Nasb Ve Ta’yîn Olunub Mısır’dan	
‘Asâkir-i Nusret-Meâsir İle Revâne Olub Ba‘de’l-Vusûl Vuku‘ Ve Sudûr Eden	
Vakâyi-‘ Nuhûset-Eserini Zikr Ve Beyân Eder -----	472
Târih Der-Hakk-ı Kansuh Paşa Ba‘zı Zürefâ-i’l-Mısır -----	473
Kansuh Paşa Mekke-i Mükerrreme’ye Vardıkda Vücûda Gelen Ef‘âl-i	
Nâ Pesendîdesidir Ki Zikr Olunur -----	475
Paşa-i Mezbûrun Sâbiye’ye Vusûlü Ve Şeyh Makbûl Esedî Katl	
Etdigidür -----	476
Serdâr Ma‘hûdun Hudûd-ı Yemen’den Câzan Benderi’ne Vusûlü Ve	
Vuku‘ Bulan Ef‘âl-i Nâ-Mezbûtudur Ki Zikr Olunur-----	477
Serdâr-ı Mezmûmun Zebid’e Vusûlü Ve Vuku‘ Bulan Etvâr Ve İf‘âlidir	
Ki Zikr Ve Beyân Olunur-----	478
Serdâr-ı Ma‘hûd Ve Mezmûm Mihâ Benderi’ne Kethüdâsını İrsal	
Ve Aydın Paşa’yı Katl Edüb Ve Haydar Paşa’yı Taraf-ı Baharden Habeş	
Yakasına Gönderüb Mâl u Menâllerin Gâret Ve Yağma Etdigidür -----	479
Paşa-i Mezbûrun Kethüdâsı Bender-i Mihâ’ya Varub Vuku‘ Bulan	
Ahvâldir-----	480
Serdâr-ı Mezmûm Kethüdâsın ‘Asker İle Medîne-i Ta‘iz Üzerine İrsâl	
Edüb Münhezim Olduğudur -----	481
Bu İnhizâmdan Sonra Mezbûr Kethüdâsını Katl Edüb ‘Asker Tegallüben	

Mustafa Beg'i Kethüdâ Nasb Etdükleridir -----	483
Mezbûr Paşa'nın Zebid'den Bender-i Mihâ'ya Karar Eylesin	
Beyân Edelim -----	484
İmam Hasan Dedikleri Gaddar'ın Diyâr-ı Yemen Ve Memâlik-i 'Aden'i	
Cümleten Zabt Etdiği Beyân Olunur -----	485
Mihâ'ya İrsâl Olunân Âdem Varub Vâki' Hâli Kansuh Paşa'ya İ'lâm	
Etdükde Ol Dahî İmdâd İrsâl Edüb Münhezim Oldukların Ve Ba'dehû Zebid	
İmam Hasan Zabtına Girdiğün Beyân Eder -----	487
İmam Hasan 'Asker İle Mihâ Benderi Muhâsarasına Gelüb Kansuh	
Paşa'nın Şehrden Çıkub Emân İle İmam Mezbûra Vardığı Beyân Olunur -----	487
Kansuh Paşa'nın İmam Hasan'dan Emân İle Cânib-i Berreden Mekke-i	
Mükerreme'ye Çıkub Andan Mısır'a Ve Ba'dehû Asitâne-i Sa'âdete Geldiğün	
Beyân Edelim -----	489
On Birinci Fasl -----	490
Mezkûr Arnavud Mustafa Beg Kansuh Paşa Firârından Sonra Bender-i	
Miha'yı Muhâfaza Etdiğün Beyân Eder -----	490
Mezbûr Mustafa Beg Mısır'a Feryâdcı İrsâl Etdiği Beyân Olunur -----	491
Mısır'dan İmdâd İrsâl Olunmadığı Haberi Bender-i Mihâ'ya Vâsıl	
Oldukdan Sonra Vuku' Bulan Umûr Beyân Olunur -----	492
Mezkûr Bender-i Mihâ'dan Çıkdığıdır Ki Zikr Olunur -----	493
Emîr-i Şecâ'at-Nişân Mûmâ-ileyh Mustafa Beg Şâm-ı Şerîf	
Emîrül-Haclığı İhsân Buyrulub Ba'dehû Dârü'l-Cihâd Girid Cezîresine	
Me'mûr Olub Rütbe-i Şehâdete Vusûlü Beyân Olunur -----	495
BEŞİNCİ BAB	
Fasl-ı Evvel -----	496
Evvelâ Akâmet-i Da'vâ-i İmâmet Eden İmam Kâsım Dedikleri Nâ-Bekârın	
Ahvâlin Ve Asl Ve Nesl Ve Sebeb-i Hurûc Ve Zuhûrun Ve 'Âkıbetkârın Ve Ne	
Vechile Terk-i 'Âlem-i Fânî Eylediğün Zikr Ve Beyân Eder -----	496
Fasl-ı Sâni -----	499
İmam Muhammed Bin İmam Kâsım Babasından Sonra Yerine Geçüb	
Da'vâ-i İmâmete İkâmet Eylediğün Beyân Eder -----	499
Fasl-ı Sadis -----	505
Vilâyet-i Yemen'den Hükümet-i Osmâniyye Münkat' Oldukdan Sonra	
İmam Muhammed Bin Kâsım Karındaşı İmam Hasan Gaddar İle Ne Vechile	
Mülk-i Yemen'i Zabt Eylediğün Ve Manâsib Ve Aktârını Taksîm Ve Teveccüh	
Etdiğün Beyân Eder -----	505

Zikr-i Ahvâl-i Ben-i Şeyban Der-Yemen -----	510
Fasl-ı Râbi' -----	513
İmam Hasan-ı Gaddar Vefâtından Sonra Karındaşı Hüseyin'i İmam Muhammed bin Kâsım Yerine Serasker Nasb Eyledigün Ve İmam Hüseyin Dahî Müddet-i Kalîlede Mesned-i Hükümetde Karâr Edüb Karındaşları İle Ma'ân Fevt Oldukların Beyân Eder -----	513
Fasl-ı Hâmis -----	515
İmam İsmâ'il Bin Muhammed Bin Kâsım Mesned-i İmâmete Câlis Olduğun Ve Zamânında Diyâr-ı Yemen'de Olan Havâdis Ve Vakâyî'inden Ne Zuhûra Geldigün Beyân Eder -----	515
Takrîr-i Âhir Der-Ahvâl-i Vilâyet-i Yemen -----	520
Hâliyâ Bu 'Asrda Taraf-ı Pâdişâhîden Mülk-i Yemen Teshîrine Leşker-i Zafer-me'âsir İle Umûr-Dîde Serasker İrsâli Murâd Olunsa Ne Tarîk Ne Vechile Kabzâ-i Tasarruf-ı Pâdişâhîye Getirülmek Mümkün Olduğu Beyân Eder-----	525

TERCEME-İ BERKU'L-YEMÂNÎ
El-Müsemmâ
Bİ TELHÎSÜ'L- BERKU'L-YEMÂNÎ

Vakıf Mührü

Elhamdülillâhi'l-lezî hezzebenâ bi hâzâ ve mâ künnâ li nehtediye levlâ en hâdânallâh.¹

Vakıf Kaydı

Vakfü'l-melik el-âdil ve li hâfidü's-Sâid el-kâmil Nasırüddin Efendi el-Hanîf es-sultan es-sultan Abdulhamîd Han ibn Sultan Ahmed Han lâ zâleti't-tevarihû, meshubeten min ahbarihî, velâ tercemetü'd-defâtiri velillâh ma'surûn fe zâlike vakfun ilahî ve âsarahû ve emma'd-dâ'i li devleti's-Seyyid Ali bi ciheti'l-Müfettiş bi evkâfi'l-Harameyn-i Şerefeyn.²

---

¹ *Bizi bununla terbiye eden Allah (c.c.)'a hamd olsun. Şayet Allah (c.c.)bizi hidâyete erdirmemiş olsaydı biz hidâyete eremezdik.*

² *Tarihler hep haberleriyle, defterler de biyografisiyle dolu olsun. Bu, Sultan Ahmet Han'ın oğlu Sultan Abdulhamit Han'ın torunu Nasiruddin Efendi'nin vakfidir. Evkâfu'l-Harameyni's-Şerîfeyn'de müfettiş tarafından Seyyid Ali'ye vâkıftır.*

[vr.2a]Hamdün³ bî-had velâ yuhsâ ve şükârâne lâ yu‘add ve bî-aksâ,⁴ ber dâšte-i dergâh-ı aferînende-i asumân ve zemîn ü zamân ve nevâle-i bahş-ı âmme-i ibâd mesâkin-i nâ-tevân. ‘Acz-i karîn takdîmiyle salavât-ı bî-şumâr ve tahıyyât-ı anber-bâr ‘arz-ı küre-i ravzâ-i mutahharay-ı dürr-i yefîm ziyâ endaz, bağ-ı ‘adn ve kâbil-i hadîs. İnnî liecid ü nefsi’r-rahmânî min kıbeli’l-Yemen⁵ ve âl-i lâzımü’l-kemâl, ve tâc ve’h-hâc illâ el-mevedde fîl kurebâya fâ’izler ve eshâb-ı fâ’iz ilâ celâllerine ki sümüvv-i menâkıb, ve ulüvv-i manâsıb. Bi eyyihim iktedeytüm ihtedeytüm⁶ hadîs-i şerîfine hâ’izlerdir. Düstürü’l-amel kılındıktan sonra bu abd-ı fâkir. Nazm: Bende-i pür kusûr Mevlâna ‘Âli hem zebân medh u senâ. Sâkin-i küşe-i ferâgat iken, mâlik-i genc-i genc ‘uzlet iken, düştü tarihe tab‘-ı şûride, gördü ibret hayâl-i sûretde. Çok tevârihe dest-res buldu, her birinden murâdını aldı. Lîk târih bâ sefâ-i Yemen. Degmedi gülistân dilde çemen. Şehr-i Mısır içre oldu ve’l-hâsıl. Cild-i Berku’l-Yemânî’ye vâsıl. ‘Arabî olmağla i‘râbı, Türkî tebdîl olundu elkabı. Ke evvelehû yârân-ı Rum vâkıf-ı râz. Aybına olmayub fesâne tırâz. Zeyl afvıyla setr ede hâlin. Deprede şevkle du‘âya dilin. Neşr: Bâ’is-i suhen-perdâze-i zebân-ı gülün, hoş edâ mûcib-i terceme-i tırâzı tab‘. Pür şûr gavgâ budur ki, vüzerâ-i ‘âli-şân Devlet-i Osmâniyye’nin ‘adl u ekrem-i a‘zamı ki nesned-nîşin-i sadâret-uzmâ iken efnâ-i vücûd ve terk-i devlet-i bî-bekâ eden merhûm⁷ el-Hâc Ahmed Paşa hazretleri, sene bin atmış târihinde, hâfız-ı Vilâyet-i Mısır ve nâzım-ı münâzım-ı ‘asr iken, Târih-i Vilâyet-i Yemen mütâla‘âsına tâlib ve misâl-i deradn zebânî-i Türkî’de intizâmına ra‘gıb olmağın bu bende-i hakîrleri mansıb ve hükümetleri hâlinde hidmet-i kitâbetleri ile mukayyed ve kesret-i kitâbet ve işgallerden tahrîre cür’et olunmayub, hîn-i intisâl-i vukû‘ud ki zamân-ı cidâl-i muhâsebât-ı [vr.2b] iltizâmiyye ve def‘-i kuyûd idi. Bu beza‘a-i kalîl⁸ ile şikeste ve beste-i tercemesine⁹ ibtidâ ve himmet edüb ve Telhîsü’l-Berku’l-Yemânî ismiyle müsemma‘ kılunub, şurû‘ ve cenâb-ı hazret-i hak ve kerîm-i feyyâz-ı mutlâkdan hayr ile ihtitâmı teyessîrine du‘â ve iltimâs ve ricâ-birle beş bâb ve hâtıme üzerine tertîb olundu. Ve Terceme-i Berku’l-Yemânî’den gayri ba‘zı mertebe-i seyyâhînden vicâhen-dîde ve sühan-şinâs mu‘temed kimesnelerden istima‘ olunan ahhâr-ı lâzımü’l-ahbâr terkîmiyle tehzîb olunub ve her

³ BY-B’de, “Muhâmid”

⁴ Sayısızca hamd ve sonsuz şükürle başladım.

⁵ Muhakkak ki nefsi’r-rahmânî Yemen canibinde buluyorum.

⁶ Hangi sahabeme uyarsanız doğru yolu bulursunuz.

⁷ BY-C’de, “- ki mesned-nîşin-i sadâret uzmâ iken efnâ-i vücûd ve terk-i devlet bî-bekâ eden merhûm”

⁸ BY-C’de, “+ istâ‘at-ı ‘adime”

⁹ BY-C’de, “ve tahrîrine mübâşeret veteyessir ve tastîrine sarf-ı kudret kılunub ve Ahbârü’l-Yemânî”

bâbı birkaç fasıl üzere müştemîl kılınub muhtelif olan rivâyet ketb ve tahrîr olunmamışdır. Rubâ'î: Men mu'terifem kah kâr men cümle hatâ est.¹⁰ Mercûdur ki noxsân ve hatâmıza nazar olunmayub zeyl 'afv ile setr oluna.

El-Bâbü'l-Evvel:

Onuncu kurundan evvel Mülk-i Yemen'e¹¹ mâlik olan hükkâmı ve vukû' bulan ahvâli beyân eder.

El-Bâbü's-Sânî:

Devlet-i Osmâniyye tarafından Yemen'e istilâya sebep ne¹² olduğun ve ne vechile kabzâ-i teshîr ve tasarrufa getirildiğün beyân eder.

El-Bâbü's-Sâlis:

Def'a-i sâniyede Vilâyet-i Yemen Devlet-i Osmâniyye tarafından ne vechile 'avdet etdirilüb¹³ ve ne tarîkle Vezîr Sinân Paşa ile bî-hadd ve bî-pâyân¹⁴ 'asker gönderilüb feth ve teshîr olunduğün zikr ve beyân eder.

El-Bâbü'r-Râbi':

Vezîr Sinân Paşa ile feth olunduktan¹⁵ sonra Saltanat-ı Osmâniyye tarafından Haydar Paşa hurûcunadek Vilâyet-i Yemen hâkimleri olan beglerbegileri ve vezîrleri zikr ve beyân eder.

El-Bâbü'l-Hâmis:

Yemen'de bi'l-fi'il¹⁶ İmam olanların asl ve nesebin zuhûr ve hurûclarının sebebin ve Mülk-i Yemen'e ne tarîk¹⁷ ile müstevlî oldukların beyân eder.

Hâtîme:¹⁸

Vilâyet-i Yemen sene bin otuz tarihinden sonra Devlet-i Osmâniyye tasarrufundan ne sebep ile çıktığıın ve kimin zamânında Yemen'den sikke ve hutbe-i Osmâniyye münkat' olub bâ'is ne olduğun asl ve sebebi ile cümle¹⁹ vukû'u üzere zikr

¹⁰ *İ'tirâf etmeliyim ki hata bendendir.*

¹¹ BY-D'de, "istilâya sebep ne olduğun ve ne vechile evvel Mülk-i Yemen'e" tekrar olarak yazılmış.

¹² BY-B'de, "- sebep", BY-C'de, "- ne"

¹³ BY-C'de, "edüb"

¹⁴ BY-C'de, "- Vezîr Sinân Paşa ile bî-hadd ve bî-pâyân"

¹⁵ BY-B, BY-C, BY-D'de "Sinan Paşa feth eyledikten sonra"

¹⁶ BY-C'de, "El-Bâbü'l-Hâmis, Diyâr-ı Yemen'de bilfi'il telvîs-i mesned-i hükümet eden imamların istilâsı ve ahvâlin beyân eder."

¹⁷ BY-D'de, "- ne tarîk ile"

¹⁸ BY-C'de, "Hatîme, Diyâr-ı Yemen'de da'vâ-i imâmete ikâmet eden İmam Kâsım dedikleri bâtılın ve kendüden sonra evlâdının i'tikâd-ı fâsîdelerin sebep-i istilâ ve asl ve nesebin beyân eder."

¹⁹ BY-B'de, "cümlesi"

ve beyân eder. Vallahü veliyyü't-tevfîk ve'l-mürşidi lehhüm rabbiyessir ve lâ-tu'assir rabb-i sehil ve temmin bi'l-hayr.²⁰ [vr.3a]

EVVELKİ BÂB

Birkaç fasıl üzerine müstemîl olub beyânı lâzım gelen kaziyeleri 'âl-i vukû'u zikr ve şerh eder.

Evvelki Fasıl

Vilâyet-i Yemen'e Mâlik Olan Mülûk-i 'Arab'dan Âhir Mesned-nîşîn-i Saltanat-ı Mülk-i²¹ Yemen Sultân 'Amir bin 'Abdolvahhâb Zamânında Vuku' Bulân Zuhûrâtı Ve Ne Sebebden Devlet-i Zâ'il Olub Kendüden Zuhûr Eden Kusûrâtı Beyân Eder:

Şukkadan rivâyet olunub Berku'l-Yemânî sâhibi bu vechile yâzub nakl eder ki;²² re'îsü'l-karnü'l-âşirde ya'ni onuncu karnın bâşında Vilâyet-i Yemen'in Tehâim'i ya'ni deryâ kenârında vâki' olan memleketi ve iskeleleri ve dağları ve yüksek yerleri muhassıl bi'l-cümle Hudûd-ı Yemen itlâk olunan diyârları Ben-i Tâhir²³ evlâdından Sultan 'Amir bin 'Abdolvahhab bin Dâvud bin Tâhir bin Mu'avezetü'l-Emevî tasarrufunda idi. Ve lekabîneh El-Melikü'z-Zâhir Selahaddin itlâk²⁴ 'akibet-i âhir mülûk-i Ben-i Tahîr bu Sultan 'Amir oldu. Bunlardan evvel Vilâyet-i Yemen Ben-i Resul el-Gassânî elinde olub pâdişâh idiler. Hicret-i nebeviyyenin sekiz yüz elli dokuz tarihinde hurûc edüb Saltanat-ı Ben-i Gassân'dan alub, ibtidâ sene-i mezbûrede mâlik-i Mülk-i Yemen olub müstakillen niçe rüzgâr bir biri ardınca câlis-i taht-ı saltanat oldular. Ba'dehû sekiz yüz dosan dört senesinde Ben-i Tâhir'den Sultân-ı Yemen olan Mansur fevt olduk da, karındâşı oğlu mezbûr 'Amir 'ammusi Mansur yerine cülûs ve sultân-ı 'âzîmü'ş-şân olub cümle etrâf ve eknâfa ve tâbi' olan diyârlara hükm ve fermânı nâfiz ve saltanatı yirmi dokuz yıl istiklâl üzerine müstemir oldu. Cebehâne ve silâh ve pâdişâhlara lâzım

²⁰ *Başarı ve doğruyu bulmak Allah'tandır. Ey rabbim kolaylaştır zorlaştırma. Ey rabbim kolaylaştır ve hayırla tamamla.*

²¹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- Mülk-i"

²² BY-B. vr. 2b, BY-D. vr. 3a'da Derkenâr: "Sa'be-i Ben-i Eyyûb der-Yemen; Târih-i Zuhûr sene 569, müddet-i karâr devlet sene 57. Târih-i İnkırâz-ı Saltanat sene 627. 'Add ü Mülûk sene 3. Evlâd-ı Ben-i Resul Gassân mâlik-i mülk-i Mısır ve Şam ve Yemen olan mülûk inkırâzdan mezkûr Ben-i Eyyub ibn Şâdi gürûhunun vükelâsı ve Vilâyet-i Yemen ve Kutr-ı 'Aden zabtına ta'yîn olunmuş ümerâsı iken inkırâz-ı Devlet-i Eyyûbiyye'de hâkim-i Mülk-i Yemen bulunub târih-i mezkûrda müstakillen mâlik-i Mülk-i Yemen olmuşlardır. Tafsîl-i Cündî ve Kutbî târihlerinde mestûrdur."

²³ BY-C'de, "Ben-i Zâhir"

²⁴ BY-B, BY-C, BY-D'de "ıtlak olunurdu"

olan mühimmât ve hezâyin ve sîm ve zer ve cevâhir ve âlât-ı mülûk hadden efzûn müctemi‘ olub mâlik idi. Ve ‘ulemâ ve fûzelâyâ fevkü’l-gâye muhabbet²⁵ ve mübâlağa ile ikrâm ve²⁶ ri‘âyet edüb eshâb-ı²⁷ ma‘rifet olanlara bâ hususûs kitâb ve²⁸ erbâb-ı hüner ve fâris ve silahşör yigitlere ve herkesin²⁹ isti‘dâdına göre ri‘âyet³⁰ ve in‘âm ve merhamet ve fukarâyâ ihsân edüb, Şâfi‘ü’l-Mezheb³¹ [vr.3b] Fıkh-ı Şâfi‘i’den gâyetde çok kitâb cem‘ eyleyüb, dâ’imâ ‘ulemâ ile mübâhese-i ‘ilmiyye ve istihrâc-ı mesâyl-i dîniyye ederdi. Sinn-i senevî sâlih ve dindâr ve hüsn-i halk sâhibi kavîyyü’l-i‘tikâd ve celîlü’ş-şân ve ‘âl-i nejâd pâdişâh nik haslet olub bir vechile kendüye noksân gelür yeri yok idi. Ancak hikmet-i hüda bu ki âhir ‘ömründe evkâf-ı Müslimîne ta‘arruz edüb emvâl-i evkâfa el uzâtı. Ve bu fi‘ili Vilâyet-i Yemen mülki gibi saltanat ve devletinin³² elinden gidüb zevâline sebep oldu. Zebîd Tarihi’nde Hâfızü’l-Hâdisi’n-Nebevi eş-Şeyh Veciheddin ‘Abdurrahman bin İlyas‘ rahimehullâhu teâlâ³³ şöyle nakl eder ki; mezkûr Sultan ‘Amir ziyâde dîn ve diyânet ve zühd ve takvâ sahibi olub, beyhûde minba‘d evkâtın zâyi‘ etmeyüb, memleket umûrundan fâriğ olduğı-birle hakk teâlâ hazretine dâ’imâ tâ‘at ve ibâdet ve geceyi ihyâ ve seher-i evrâd ve ezkâde müdâvemet edüb, fî sebîli’l-lah niçe mesâcîd ve cevâmi‘ ve medârîs bünyâd ve fukarâ ve sulehâ ve abbâda sadâkat verüb ve ta‘yîn eyleyüb efâl-i hasene ve salâh hâline cidden³⁴ hadd u gâyet yoğıdi. Lâkin bu makûle evkâfa ta‘arruz-ı, mülk ve saltanatının zevâline sebep olur deyü zann ve vehm etmekle tecâvüz eder oldu. Ve ziyâde fakîh ve fâzıl olmağıyla, ekser evkâf-ı şer‘a mutâbık görmeyüb asl ve vaz‘an tettebbu‘ edüb cüz‘î bir kusûr üzere bulduğun ref‘ ve gasb eyledi.³⁵ Fukahâ ve ‘ulemâ çok mu‘ârızalar kılub ve mübâheşeler

²⁵ BY-C’de, “fevku’l-had ve’l-gâye muhabbet ve meveddet”

²⁶ BY-C’de, “+ ihsan”

²⁷ BY-C’de, “+ ‘alem ve”

²⁸ BY-C’de “ehl-i kalem ve sâhib-i rakam olan”

²⁹ BY-B’de, “+ mertebe”

³⁰ BY-B’de, “+ ve ihsan”

³¹ BY-C’de, “+ olmağla”

³² BY-D’de, “devlet”

³³ Allah ona rahmet etsin.

³⁴ BY-D’de, “- cidden”

³⁵ BY-B. vr. 3a, BY-D. vr. 3a’da, Derkenar- 1: “Ahvâl-i Ben-i Resûl Der-Yemen; Târih-i Zuhûr sene 626. Müddet-i karâr mülk ve devlet, sene 232. Târih-i inkırâz mülk ve saltanat sene 858. ‘Aded-i mülûk mezbûrîn nefsâ 16. zikr olunduğı müddet ve zamân mikdârı Evlâd-ı Ben-i Resul Vilâyet-i Yemen’de imâret ve saltanat buyurub ‘âkıbet-i devlet dünyâ-i fânî anlara dahî bâkî olmayub inkırâzın bulduk da nâm ve meşhûr ümerâ ve ser-leşkerlerinden Âl-i Ben-i Ümeyye bakıyyesinden Tâhir bin Mu‘vezet el-Emevî hurûc edüb Ben-i Resul yerine mâlik-i Vilâyet-i Yemen oldular.”

BY-B. vr. 3a, BY-D. vr. 3b’de, Derkenar-2: “Ahvâl-i Ben-i Tâhir Der-Yemen; Târih-i Zuhûr sene 923. ‘Abîd-i Mülûk nefsâ 4. Vilâyet-i Yemen Ben-i Resul Gassânî Devleti münkariz oldukdan sonra Saltanat-ı Mülk-i Yemen Ben-i Tâhir’e muntekâl olub Mülk-i ‘Âmir’e taht ve devlet müyesser olunca Mısır’dan Sultan Gavri Hind tarafına Çerkes ‘Askerin göndermekle onların Diyâr-ı Yemen’e duhûlü sebebi ile

olunub bu vaz'-i³⁶ nâ-makûlden men' olunmadı. Ve bu bâbda fukahâ ve 'ulemâ ve gayrînin nasihât ve kelâm-ı hakikat-encâmın kabûl eyledi. Ve bu vaz'ı devletinin zevâline sebep idigünde der-'akab müşâhede olundu.³⁷ Ve sûk pişmanlık ve nedâmeti kazâ ve belâ erişdikden sonra zerre kadar müfid olmayub yanında ma'ân bulunan 'ibâd-ı Müslimîn'e dahî şerr ve zararî isâbet eyledi. İmdi mülûk ve selâtine ve vüzerâ ve hükkâm bilâd-ı İslâm olan vükelâ ve vülât-ı Mü'minîn'e lâ-bed ve lâzımdır ki, zinhâr evkâf-ı [vr.4a] Müslimîn'e ta'arruz eylemeyüb, ve mâl-ı vakfa tecâvüz etmekden begâyet ihtirâz ve ictinâb üzere olalar. Zîrâ dünyâda kişinin zevâli devletine sebep olduğundan gayri rûz-ı cezâda bâ'is-i hüsrân olmak mukarrer idigü mahâll-i şübhe degildir. Sultan 'Amir gibi salîh ve müttakî³⁸ ve dindar ve 'âdil pâdişâhın bundan gayri zevâl-i devletine sebep olur. Vaz'ı yoğiken zikr olunduğu üzere evkâfa ta'aruz ve tecâvüz etmegin, Vilâyet-i Yemen gibi mülkden ve bunca şevket ve devletden mahrûm ve hâ'ib ve hâsir olmasına bâ'is ve bâdî ve 'illet-i mustakille olmuşdur. Hatta hakkında bu 'Arabî şi'ir inşâ olunmağın bu mahâlle ketb olundu. Bu ma'nâ için inşâ olunmuşdur.³⁹ Ya sâhibî lâ tekellem fi'l-vakf-ı ûlâ ve eslih fe innenâ mâ raeynâ şahsan tevellâ feflah⁴⁰

İkinci Fasal

Vilâyet-i Yemen Saltanatı Ben-i Tâhir'den Ne Vechile Sâkit Ve Devletleri Ne Sebeb İle Zâ'il olub Çerâkise'den Emir Hüseyin, Diyâr-ı Yemen'e Ne Yüzden İstilâ Bulub, Zabt Ve Tasarruf Eyledigün Beyân Eder:

İmdi ma'lûm ola ki, karn-ı 'âşirin evvelinde havâdis-i 'ucûbe-i nevâdirden efrenc tâ'ifesinden Portugal dedikleri kavm-i şeyâtîn zilâlet-me'âl bahr-i muhitten geçüb Hind Vilâyeti'ne vusûl bulduğudur. Zîrâ bundan akdem Hind tarafına minba'd geldikleri vakî' olmamışdır. Ve dâ'ima dağ kadar büyük kalyonlarına binüb⁴¹ gemilerine girüb dahî ru-i bahrde gezüb râst gelüb⁴² fırsat buldukları gemileri gasb eylemek, ve deryâ kenarlarında erişdikleri vilâyet-i ma'mûreyi nehb ve gâret etmek,

---

Devlet-i Ben-i Tâhir münkariz olub ve Sultan 'Âmir kıtallerin nâ-bud ve mâlik oldu. İcmâlen iş bu tercemede zikr ve beyân olunmuşdur."

³⁶ BY-C'de, "+ nâ-muvâcehe"

³⁷ BY-D'de, "eyledi"

³⁸ BY-D'de, "- muttakî"

³⁹ BY-D'de, "- Bu ma'nâ için inşâ olunmuşdur."

⁴⁰ *Ey dost, konuşma! İlk önce konuşmaman daha uygundur. Biz nice şahıslar gördük ki vâli olsun ve kurtulsun.*

⁴¹ BY-C'de, "kalyon gemilerine girüb"

⁴² BY-C'de, "geldigü"

mu'tâd ve kârlarıdır. Hatta Sebte Boğazı'ndan çıkub ve Fas ve Merânkeş sevâhilin sıyırub Cezîre-i Habeş'i soluna⁴³ alub dahî bahr-i zulmâta girüb murûr ve Bahr-i Nil'in aslı olan Cibâli'l-Kamerin yânından 'ubûr edüb şark cânibinde Arz-ı Hind sevâhiline karîb dar ve sa'b bir mevzi'e vâsıl oldular ki bir tarafı dağ ve ikinci tarafı bahr-i zulmâtdan talas ve karantısı çok, hiç sükûn ve limanlığı yok mekân-ı mühlik her ne kadar hulâsa tedbîr ve sa'y etdüler. Müfîd olmayub cümle gemileri ve içlerinde [vr.4b] olan kefere ve fecere ve emvâl ü erzâk ve her neleri var ise cümle mevzi'-i mezbûrda gark olub, ancak grâb ıtlâk olunur bir küçük sandalları kurtulub gemi içinde re'is bulunan İlyâ Mülendi ismiyle mevsûm olan re'is-i kafir birkaç nefer kefere ile varub Sevâhil-i Hind'e vâsıl ve çıkub deryâ kenarında vaki' olan benderleri ve liman ve gemi yanaşmak mümkün yerleri seyr edüb 'âkibet murâdın hasıl eyledi. Ve Hind re'islerinden Ahmed bin Mâcid nâm kimesneyi Bahr-i Hind'in ahvâline ve cezr ü med ve emvâcına 'ârif ve gâyetde deryâ fenninde vâkıf⁴⁴ olduğunu bilüb ve her ne tarîkden mümkün olmuş ise münâsebet edüb ve niçe eyyâm sohbet ve mezbûr Ahmed bin Mâcid ba'zı sanâ'at tâ'lîm edüb ve ma'ân şarab içüb sarhoşluk hâlinde zerâfet yüzünden Bahr-i Hind sâhili emvâcından şikâyet ve ol deryâda gemi kullandırmak nice kâbil-i garîb hikâyetdür deyü irâd-ı su'âl eyleyüb ve ol ma'tuh ve sefîh 'âkibet kârı fikir eylemeyüb cevâb tarîkıyle tecrübe ve san'ât ma'lûm olunca mümkün ve âsândır. Meselâ gemiler helâk olduğu mekân-ı sâhile yaklaşımayub, mükâbelesinde şol kadar sâ'at deryâda vuvlete olunub, ba'dehû deniz sâhili tarafına med eyledikde salınub emvâc ve bahr hareketinden selâmet ile nüzûl olunur deyü haber verüb re'is-i mezbûrun ma'lumu olduğu-birle diyâr-ı keferistana ric'at ve bî-nihâye kalyonlar ile Sevâhil-i Hind'e 'azîmet⁴⁵ ve vusûl bulduklarında vech-i meşrûh üzere ve cümle gemileri salim ve bî-halel mevzî'i matlûba nâ'il olub⁴⁶ ve gemilerden taşra hurûc ve Diyâr-ı Dekn tevâbi'inden deryâ kenarında Kuvve denmekle ma'rûf mevzi'de bir metîn kal'a binâ ve îcâd kılub, Kuveyyâ ismi ile mevsûm ve mevsûf ve ilâ yevminâ hâzâ bahr-i muhit ve

⁴³ BY-D. vr. 4a'da, Derkenar: "İstîlâ-i Kefere-i Portugal. Ez benâdir-i Hind-i Bender-i Yemen ve Dive râ ve andan kefere-i mezbûre-i bâ setâyin-i kesîre-i mâ sevâhil-i Benâdir-i Yemen. Ve ric'a-ı Zîşân. Fî sene 933."

⁴⁴ BY-B'de "Mahir"

⁴⁵ BY-D'de, "+ edüb"

⁴⁶ BY-D. vr. 4b'de, Derkenar: "Re'is-i İblis-i mezbûrâtıyye-i ebyâr-ı kefereden bahr-i zulmâtı murûr edüb Hind Denizi'ne girüb vusûl bulmuştur. Haramzâdenin ismi Ulyâ Melendi imiş. Hindustan sevâhiline yanaşmak ve ol bahrde yürüyüb ve gezinüb kefere gemilerine delîl olub Portugal mâl'înin göndermiştir. Ve merrehum innehû ilâ yevmü'l-kıyâm. Zirâ Hind Bahri'inde cezr ü med ve emvâcî şedîde olmağın Frenk tâifesi medd ü cez ahvâline vâkıf olmamağla geldiklerinde dâima gemilerini pâreledüb gark olurlardı. Ba'dehû mezbur Habîs-i re'is-i sefîne ve Ahmed bin Mâcid'den deryâ ahvâlin öğrenmekle zikr olunduğu üzere kefere diyârına varub delâlet ve gemileri göndermiştir."

Deryây-ı Hind'de gezüb ve ol sevâhilde müstevlî oldukları kılâ' ve benderlerde sâkin olub karâr eden habîs-i Portugal keferesinin mezkûr Küveyyâ Kal'ası tahtgâh ve dâr-ı nuhûsetleri⁴⁷ ve gündün güne bu tarihedek ezdiyâd ve istilâları mukarrerdir. Ve Yemen'den ve Hindistan'dan gelen tüccar ve seyyâhlardan haliyâ vefret [vr.5a] üzere ol cânibde olan ehl-i İslâm'a tegallübeleri tahkîk olduğu sahîh haber alınmıştır. Hazret-i hak ve feyyâz-ı mutlâk makhûr ve müdemmir edüb, cümle Müslimîn ve mü'mîni şûr ve şerlerinden mahfûz ve masûn eyleye. Bimennihî ve fazlıhî.⁴⁸ Ve'l-hâsıl yine saded-i kelâmımıza rüc'u edelim. Kefere-i Portugal-ı dâll çoğalub dahî Küveyyâ Kal'ası'yla kânî' olmayub birkaç zamandan sonra Hermezer Kal'asın alub ve benderin ve sevâhilin zabt edüb ve ol yalılara⁴⁹ istilâ buldular ve dâ'imâ gemiler ile Portugal'dan kesret üzere imdâdları erişüb karadan ve deryâdan ehl-i İslâm'ın yolların kat' eylediler. Ve deryâda erişdikleri gemiyi alub gasb u gâret ve karada rast geldikleri Müslîmîn ve ebnâ-i sebîli katl ve esîr ve malların nehb ve hasârat eyleyüb hadden ziyâde Diyâr-ı İslâm'a ve 'amme-i ibâd ve havâs ve 'avama zarar ve ziyân ve fesâd ve şekâvet ve tuğyânları müstemir ve her gün efvân olmaktadır.⁵⁰ Pes ol vilâyet hâkimi Gücerât Pâdişâhı Sultan Muzaffer Şah bin Mahmud Şah⁵¹ bin⁵² Ahmed Şah kefer-i mezkûrünün şûr u şerr ve zarârın def' eylemekte 'âciz ve fûrûmânde kalub ol 'asrda Sultan-ı Mısır olan Kansu Gavri merhûma elçi ile nâme gönderüb⁵³ ve Portugal'dan memleket ve diyârına ve sükkân-ı vilâyet olan Müslimîn'e⁵⁴ isâbet eden zulm ve gadri ve tecâvüz ve cevri⁵⁵

⁴⁷ BY-D'de, "+ makamları olub"

⁴⁸ *Senin fazlın ve ihsânınla.*

⁴⁹ BY-C'de, "- dahî Küveyyâ Kal'ası'yla kânî' olmayub birkaç zamandan sonra Hermezer Kal'asın alub ve benderin ve sevâhilin zabt edüb ve ol yalılara"

⁵⁰ BY-B, BY-C, BY-D'de "mukarrer oldu"

⁵¹ BY-B, BY-C,'de "Paşa"

⁵² BY-C'de, "+ Muhammed Şah"

⁵³ BY-C. vr. 4b'de, Derkenar-1; "Reis-i İblis mezbûr ibtidâ diyâr-ı kefereden bahr-i zulmâtı murûr edüb Hind Denizi'ne girüb vusûl bulmuşdur. Haramzâdenin ismi Ulyâ Melendî imiş. Hindistan sevâhiline yanaşmak ve ol bahrde yürümek öğrenüb keferi gemilerine delil olub Portugal melâ'ini getirmişdir. Rahmetullâhu teâlâ ilâ yevmül kıyâm zirâ Hind Bahrin'de cezr ve med emvâc-ı şedîd olmağın Frenk tâifesi med ve cezir ahvâline vâkıf olmamağla geldiklerinde dâ'imâ gemilerin pâreledüb gark olurlardı. Ba'dehû mezbûr habîs-i re'is sefih ve ma'tûh Ahmed bin Mâcid'den deryâ ahvâlin öğrenmekle zikr olduğu üzere keferi vilâyetine varub delâlet ve gemiler getirmişdir."

C. vr. 4b- 2, BY-D. vr. 5a'da, Derkenar-2; "Kezâ bi zulmî'l- kâfî'l-'acemî ve teşdîd olur. Ve ba'd ism-i mevzi' Fî sâhil-i Rûkn mehd lahdî'l-Frenk ilel ân. (Keza bu Acem zulmü ki şiddetli olur, ve bundan sonra yerin İsmi Sahil-i Rûkn'dür. Bu zamana kadar Frenklerin mekâmıdır) "

⁵⁴ BY-D. vr. 5a'da Derkenar 2; "Hâliyâ ki tahrîr-i kitâb sene sb'in ba'de elf tarihidir. Mısır'dan Diyâr-ı Yemen'e mebnî benderine ticâret ile varub gelen sühan-şinâs kimesneleri Diyâr-ı Hind'e sefer eden sâvikü'l-kavl ademlerden istima' olundu ki Bender-i Dive ve Demen'den gayri leb-i derya ile Hürmüz'e gelince umûmen benâdir ve kal'aları Portugal-ı dâll-i emenden cebren alub zabt eylemiştir. Tahmîne t'ylî bin beşyüz derya mili mesâfe olur. Fakat Hind mâlikâne Surut Benderi'ne mâlikdir. Ve gayri iştirâken tasarruf ederse şirket kabûl etmeyince cebren alıverdiniz. Mirâhimullâhu teâlâ."

⁵⁵ BY-C'de, "- ve tecâvüz ve cevri"

yazub ‘arz ve i‘lâm ve kendisü keferenin def‘-i mazarratlarına ve tob ve tüfenk ihzârına kâdir olmayub ve darbzen ve ateş alâtına ve zenberek cengin Hind tâ’ifesi bilmeyüb ve tedârik ve isti‘mâline kudretleri olmadığı tafsîl üzere beyân ve ifhâm edüb i‘ânet ve imdâd ricâ ve iltimâs eyledi. Bu esnâda Portugal feceresinin gitdükçe kesretleri ve cevânib-i erba‘aya mazarratları ziyâdeleyüb ve gemiler ile Hind sevâhilin geçüb ve Yemen Denizi’ne duhûl ve kıyılarda ba‘zı limanlara nüzûl edüb deryâda bulub erişdikleri gemilere ve karada yetişdikleri yerlere zarar ve tecâvüzleri mütemadî olub, Sultân-ı Yemen olan ‘Amir bin Tâhir dahî top ve tüfenk tedârikine ve [vr.5b] zararları def‘ine iktidârı olmamağın, Gücerât Pâdişâhı Sultan⁵⁶ Muzaffer Şâh’dan evvel merhûm Sultan Kansu Gavri’ye Portugal keferesinden şikâyet ve men‘lerinde adem kudretin ‘arz eyleyüb,⁵⁷ imdâd ve i‘ânet ricâ ve minnet eylemiş idi. Âna binâ’en⁵⁸ Sultan Gavri merhûm dahî ehl-i İslâm üzerinden kefer-i dalâlet-encâmının def‘-i mazarratına bezl-i himmet edüb ve mükemmel cebehâne ve zahîre ve levâzımât ve top ve tüfenk ve bârut ve mühimmât hâzır ve âmâde ve müstevfî ‘asker ve levendât cem‘ ve ta‘yîn ve ümerâ-i Çerâkise’den dilîr ve şecâ‘at ve şiddet ile meşhûr⁵⁹ Emir Hüseyin’i Cidde-i ma‘mûre begliği ilhâkiyle serdâr nasb eyledi. Ve levend tâ’ifesinden Magrîb Cezayir’inde çok harb ve cenk görmüş ve ol serhâdlerde re‘y ve tedbiri ile niçe hizmet bitürmüş, deryâ fenninde mâhir ve gemi seferinde ve ‘ilminde tedârik ve tedbîre kâdir Selmân Re‘îs’i bahriler ve gemiler üzerine kapudân edüb ve elli pâre grâb ıtlâk olunur gemi ile kifâyet mikdârı zahîre ve mühimmât ve gemilerin⁶⁰ Bender-i Suveys’de ihzâr ve ‘asker ve zahîre ve mühimmâtı nakl ve irsâl ve bender-i mezbûrda mezkûrîn gemilere tahmîl ve Bahr-i Yemen’den ve ol cânib sevâhilinden Portugal-ı melâ‘înin def‘-i mazarratlarına ta‘cîl üzere îsâl eyleyüb, anlar dahî selâmet-i hâl ile Bender-i Cidde’ye varub nüzûl etdiklerinde zahîre ve cebehâne ve mühimmâtdan bir mikdârı ve zahîre gemilerinden ba‘zıları Bender-i Cidde’de alıkonmak ve yine muktezâ oldukça uhdemizden⁶¹ yetiştirilüb alınmak gayetde emr-i mühim ve lâzımdır. Lâkin ‘asker gitdükden sonra, ‘Urbân tâ’ifesi alıkonulan eşyaya ta‘arruz ve belki gasb ve gâret eylemek ihtimâli olmağın hıfz u hirâset olunmak bâbında Bender-i Cidde’de kal‘a binası ma‘kûl ve lâzımdır deyü taş ve kireç ve mühimmâtına şurû‘ ve dokuzyüz on yedi senesinde binaya

⁵⁶ BY-C’de, “- Sultan”

⁵⁷ BY-D’de, “- eyleyüb”

⁵⁸ BY-C’de, “- âna binâ’en”

⁵⁹ BY-D’de, “+ Rûmî remîn?”

⁶⁰ BY-D’de, “- gemilerin”

⁶¹ BY-B, BY-D’de, “akabimizden”

mübaşeret ve itmamına kemâl-i mertebe sarf-ı kudret ve ol vakt Mekke-i Mükerreme hâkimi Şerîf Seyyid Berekât binaya mübâşeret etmegın⁶² karîb zamanda murâd üzere kal'anın [vr.6a] itmâmı müyesser olub, Emir Hüseyin ve Selman Re'îs Yemen tarafının imdâdına 'azîmet üzere iken bâlâda zıkr olunduğu vech ile bunlar Mısır'dan çıkdıktan sonra Gücerât Pâdişâhı'nın elçi ve nâmesi gelüb imdâd ricâ eylemekle Sultan Gavri dahî ricâsın kabûl ve Emir Hüseyin ve Selman Re'is'e evvelâ kalkub varub Gücerât imdâdında bulunmak gereksiz deyü fermân edüb, bunlar dahî iktizâ eden tob ve tüfenk ve cebehâneyi ve zahîre ve levâzımı ma'ân alûb ve ziyâde ve bakıyyesin binâ etdükleri Bender-i Cidde Kal'ası'nda alıkoyub Hind tarafına revâne ve 'azîmet tayy-ı mesafe-i bahr ederek, selâmet-i hâl ile Hind diyârında ma'rûf olan Diyu Benderi'ne dâhil ve Sultan-ı Gücerât Muzaffer Şah ile mülâkî olub bunların vusûlünden kendüye küllî i'ânet ve takviyyet hâsıl olmağın bi'l-ittifâk keferi-i fecere-i Portugal habâset-me'âlin def'-i mazarratına müşâvere ve tedbîr ve cedd ü cehd edüb ba'zı sevâhilden istîlâların⁶³ ref' ve men' eylediler. Ve sa'y ve ikdâmda bir vechile taksîr eylemediler. Velâkin Kûh Kal'asın melâ'in-i hâsırîn gayette metîn edüb ve üzerlerine havâle olan mürtefî yerlerde müstahkem kuleler yapub ve içlerine kesret ile melâ'in temkîn ve mübalağâ toplar vaz' etmegın ihrâc ve men' olunmaları mümkün olmayub ve ol cânibde bunca 'asker ve gemiler ile karâra mecâl ve dermân olmamağın, Emir Hüseyin ve Selman Re'îs Hind'den avdet eyleyüb, Bahr-i Yemen'de Kâmrân Cezîresi'nde vaz'-ı lenger ve ikâmet eylediler. Ve kendilerine mesken ve mü'emmen olmak için ânda dahî bir kal'a binâ ve imaret edüb nakli sakîl olan top ve cephâneden ba'zısın içüne koyub birkaç zaman cezîre-i mezbûrda karâr eyleyüb, zâd u zevâdeleri döğünüb, muztâr ve muhtâc olduklarında mukaddemâ Yemen Sultanı 'Amir bin Tâhir, Kansu Gavri merhûmdan imdâd taleb ve ricâ ve ol dahî bunları gönderdigü takrîbi ile Melik 'Amir'den zahîre ve nafaka taleb eylemek ma'kûl görüb ve Emîr Hüseyin tarafından bir nâme inşâ ve vâki' olan muhabbet ve âlâm hâlin tahrîr ve inhâ ve⁶⁴ tuhfe ve hediye dahî⁶⁵ ihdâ ve müstakil âdem ta'yîn ve irsâl [vr.6b] ve zahîre ricâ eyleyüb, nâme ile âdem varub, Melik 'Amir'e vusûl ve cümle ahvâlî⁶⁶ ma'lûmu olunca zahîre vermek murâd eylemiş iken, vezîri olan seffîh âkıbetin fikr etmeyüb mâni' olub bu def'a eger zahîre verilürse bundan sonra her

⁶² BY-B, BY-D'de, "i'ânet eglemegın"

⁶³ BY-C, BY-D'de, "+ zarar"

⁶⁴ BY-C'de, "+ niçe"

⁶⁵ BY-D'de, "- dahî"

⁶⁶ BY-B'de, "ahvâl"

sene üzerimize gâret ve vilâyete te‘addi ve bid‘at verilüb vaz‘ olmak⁶⁷ mukarerdir deyü cevâb-ı nuhûset-me‘âb⁶⁸ edince, beyne’l-Arab darb-ı mesel olduğu gibi, *مطاع والنجل والا مساك مدكوزفى الطباع نجل وامسك* ve kelâmü’ş-şeyh Mutâ‘ ve’l-necl ve’l-imsâk merkûzün fi’t-tubâ‘ necl ve imsâk⁶⁹ tabi‘atında merkûz ve muzmir olmağın, pâdişâh-ı derdmend ve gâfil ol sefih ve cahilin kelâm-ı fitne-encâmı zehr-alûd ve bâtil idigün temyîz etmeyüb sevâb görüb mücebiyle âmil ve bu sebep ile mülk ve devleti zâ’il olacağı anlamayub, ol makûle sefih ve bâtil vezîrin ‘akl u tedbirine teslîm olmağın⁷⁰ Yemen gibi vilâyeti harâb ve kendü vücûdun dahî nâbûd ve nâyâb etdürdi. Ve Emir Hüseyin’in gelen âdemisine zerre mikdâr iltifât ve i’tibâr etmeyüb, devlet-i mülûka lâyük olmayan niçe nâ-mâkûl yâve cevâblar söyleyüb ısmarladı.⁷¹ Ve zâd u zevâde ve gayriden hiçbir şey göndermeyüb ve Kâmrân Cezîresi’ne zinhâr zahîreden ve mu’avenetden nesne getirilmeyüb fûrûht olunmaya deyü bi’l-cümle vilâyetde men‘ ve yasağ eyledi. Pes Emir Hüseyin’in Yemen’den hâ’ib ve hâsir Kâmrân’a gelüb ahvâli bir bir takrîr ve haber verüb⁷² kazıyye ma‘lûmları olunca Selmân Re‘îs ve Emir Hüseyin bu bâbda ziyâde gazab eyleyüb ve zâd u zevâdesiz bu cezîrede karâr müceb-i halâkdır deyü mâbeynlerinde müşâvere edüb Melik ‘Âmir ve ehl-i Yemen’e gûşmâle niyyet⁷³ hemân ol sâ‘at cenk ve harbe kâdir olmayan hasta ve zayıfları ve ziyâde olan sakîl mühimmâtı Kâmrân Kal‘ası’na koyub ve mükemmel ve müsellaah erbâb-ı cenk levend ve ‘asker ve tob ve tüfenk ile kalkub ve⁷⁴ ‘azîmet ve gelüb Yemen Sâhili’ne nüzûl ve yakîn olan yerleri nehb ve gâret ve müstevfî zahîre peydâ edüb karâr ve mukâvemetlerine kimesnenin iktidârı olmadığı [vr.7a] Yemen Dağları’nda sâkin olan Zeydî tâ’ifesi çünkü haber aldı. Bu vak‘âyı fırsat ve ganimet bilüb dahî dağlardan inüb bölük bölük gelüb mülâkî ve müctemi‘ Emir Hüseyin’e külli takviyyet verdiler. Zîrâ Melik ‘Amir begâyet sinn-i senevî olmağın Zeydîyye tâ’ifesine ve mezhebi hâric olanlara ziyâde ihânet edüb aşikâre olanlarının kanların mübah⁷⁵ ve matla‘ ve vâkıf olduğunun katlin mûcib-i salâh görüb minba‘d emân ve zamân vermeyüb katl ederdi. Bu sebebdan tavâ’if-i Zeydîyye gayetde âcz ve horlukda olmağın kendülerine bu vak‘âyı muhlîs

⁶⁷ BY-B’de, “olunmak”

⁶⁸ BY-D’de, “- me‘âb”

⁶⁹ *Şeyh Muta‘ın kelâmı, cimrilik ve sıklık insanın tabiatındadır.*

⁷⁰ BY-C, BY-D’de, “+ Mülk-i”

⁷¹ BY-D’de, “- ısmarladı”

⁷² BY-D’de, “edüb, - ve haber verüb”

⁷³ BY-B’de, “+ ve”

⁷⁴ BY-B’de, “- ve”

⁷⁵ BY-B’de, “- mübah”

bilüb ve her kabîleden gürûh gürûh gelüb, Emir Hüseyin'e itâ'at ve tab'iyet edüb⁷⁶ müstevfî zahîre ve sâ'ir mühimmât ve levâzımât yetiştirdikleri gayri nakl ihmâl ve esbâb⁷⁷ ve binmek için at ve katır ve develer⁷⁸ getürdüb, kemâl-i mertebe takviyyet verüb, diyâr-ı Müslimîn'i nehb ve gâret eylemek bâbında fevkü'l-hadd ebrâm ve ilhâh kılub dilîr ve tüfenk-endâz ve müsellaah ve müretteb ve ateşbâz iki yüz levend alub bir gürûh-ı 'azîm ile Câzân tarafında vâkî cibâl ve sarb yerlerde mütemekkin olan⁷⁹ Zeydîler mülhâk ve üzerlerine Emir Hüseyin tarafından hâkim ve 'alem ve sancak nasb etdirüb ve ferâvân mühimmât ve zahîre tedarik ve emir-i mûmâ-ileyhe gönderüb ve ol vakt-i Cazân hâkimi olan Şerîf İzzeddin bin Ahmed ibn⁸⁰ Derib, Melik 'Amir'e külli ihtisâsı olub bî-had ve bî-pâyân kerem ve lütfun görmüş iken güfrân-ı ni'me ve kerem ve ihsânı ferâmuş edüb ve bunlara mülakât ve ittifâk ve itdihâd üzere olmağıyla akd-i kelâm ve ahd eyleyüb ve tarafından Bender-i Luhye hâkimi olan Ebubekir bin Makbûl'i Emir Hüseyin'e gönderüb tâbi' olduğun ve Zebid üzerine Bender-i Luhye'den yol açub delalet edeceğin 'arz ve i'lâm eyledi. Pes mezbûr Ebubekir varub mülâkî ve ahvâli bi'l-cümle beyân ve mazhar-ı iltifât olub ve hil'at giyüb, dahî Luhye üzerinden 'azîmetlerine bâ'is oldu. Ve önlerine düşüb getirüb bender-i mezkûrî teslim ve Emir Hüseyin tarafından olan [vr.7b] tevâbi'âtıyla zabt eyleyüb ve Cazân hâkimi dahî mahâll-i mezbûra gelüb mülâkî ve ordusuna dahîl ve 'azîm 'asker müctemi' olub tob ve darbzen ve tüfenk ve levâzımat ve cebehâne ve mühimmât-ı cenk tedârikin gördü. Melik 'Amir dahî bu kazıyyeden haberdâr olmağın vusûllerinden evvel mübâlağa 'asker cem' edüb ve harb ve kıtâl⁸¹ levâzımın hâzır ve âmâde kılub mukabil olduk da mâbeynde hadden efzûn cenk ve cidâl ve harb⁸² ve kıtâl vâki' oldu. Lakîn henüz ol vakt Vilâyet-i Yemen kavmi tob ve darbzen görmeyüb ve sadâların istima' eylemeyüb tüfenk kullanmağı öğrenmemiş bir bölük hîç ve bun tâ'ife⁸³ olmağın ra'd-misâl darbzen ve top sadâsından ve tüfenkler çatlamasından ve tütün ve ateşden ziyâde havfnâk ve alay içüne top girüb, bir def'adan nice âdemi helâk eyledigün gördük de mebhût ve hayrân ve nice cenk

⁷⁶ BY-B'de "+ ve"

⁷⁷ BY-B'de, "yetiştirdikleriniz gayri nakl ahmal ve esvâb"

⁷⁸ BY-B'de, "deve"

⁷⁹ BY-C'de, "- müretteb ve ateşbâz iki yüz levend alub bir gürûh-ı 'azîm ile Câzân tarafında vâkî cibâl ve sarb yerlerde mütemekkin olan"

⁸⁰ BY-B'de, "- bin"

⁸¹ BY-B'de, "kıtâl ve harb"

⁸² BY-B, BY-D'de, "- ve harb"

⁸³ BY-B'de, "hemc ve zebun tâ'ife"

edeceklerinde ‘âciz ve mütehayyir ve sergerdân kalub ve mukâvemete iktidârları⁸⁴ ve mecâlleri olmayub,⁸⁵ herkes başın halâs eylemek kaydına düşüb, birer tarafa perâkende ve perişân olub ve Emir Hüseyin mansûr ve gâlib gelüb, ‘askeri ehl-i Yemen’in bunca esvâb ve emvâl ve tecmilâtın i‘tinâm eylediler. Ve ba‘de’l-mukâtele Hacerî vilâyetin⁸⁶ zabt ve tasarruf edüb ve hemân ol mahâlden Zebîd üzerine revâne olub, Zeydîler’den cem‘-i kesîr ve Câzân hâkimi mezkûr Şerîf İzzeddin cümle tevabî‘i ve ‘Urbân tâ’ifesiyle gelüb mülhâk olduğundan gayri Etrâk ve Şam ve Mısırlu’dan, Mağrib levendinden mübalağa ‘asker Emir Hüseyin’in üzerine müctemî‘ oldu. Ve Zebîd’e vusûl bulduk da Melik ‘Amir dahî tekrâr ‘azîm ‘asker cem‘ eyleyüb mukâbil olunca gerü hadden ziyâde harb ve cenk ve kîtâl olub, ehl-i Yemen tob ve tüfenk darbına ve bunca Zeydî ve levendâtın harb ve hücumuna hiç tahammül edemeyüb, bunda dahî münhezîm ve perişân ve havflarından herkes bir tarafa girizân olmağın Emir Hüseyin gâlib ve mensûr ve muzaffer olub, Zebîd Kal‘asın feth ve kabzâ-i teshîre getürüb dokuz yüz [vr.8a] yirmi Cemâzi-ye’l-evvelisinin dokuzunda Cum‘a günü vakt-i duhâda kal‘aya dâhil ve ahâlî-i vilâyet-i Müslimîn’in⁸⁷ emvâl ve erzâkların gasb edüb, bî-had ve bî-kıyâs hezâyin ve tefârik ve eşyâya nâ’il ve ‘askerine dahî nehb ve gâret etdürüb ehl-i İslâm’a belây-ı nâgihânî ve kazây-ı asûmânî oldu. Derdmend Melik ‘Amir oğlu ‘Abdolvahhab ve karındaşı ‘Abdumelik ile at başına düşüb, ‘azîmet⁸⁸ üzere kaçub giderken çok at telef ve halâk eylediler. Ve ne hâl ise mahzûn ve gamnâk Ta‘iz Kal‘ası’na erişüb düşdüler. Beglerinden ‘Ali ibn Muhammed en-Nizârî ve Hüsameddin el-Hacerî ve sâ’ir bellü başlu vilâyet hâkimleri, Zebîd’de olan mal ve mülk ve rızkların bırağub can kurtarmak için kaçub ve Ta‘iz’de yetişüb Melik ‘Amir’le buluşdular. Ve tedbîr ve tedârikden kalub vâlih ve hayrân ve mebhût oldular. Bu cânibde ise Emir Hüseyin firâr eyleyen beglerin hânelerin zabt ve bi’l-cümle bulduğu mal ve rızkların gasb eyleyüb ve bu denlü mal ile kâni‘ olmayub, kemâl-i tama‘ından ahâlî-i Zebîd’in ve fukarâ-i Müslimîn’in cümle erzâk ve eşyâ ve mallarını⁸⁹ gâret ve ahz edüb, dahî Çerâkise’den Tomanbay nâmında kendü gibi⁹⁰ cabbâr âdemisin Zebîd ahâlîsinin hânelerin ve mevcûd rızkların defter eylemege ta’yîn ve havâle eyledi. Ve ol dahî defter alub mücebce⁹¹

⁸⁴ BY-B’de, “iktidâr”

⁸⁵ BY-B’de, “olmadı”

⁸⁶ BY-B’de, “+ ve tevâbi‘atın”

⁸⁷ BY-B’de, “ahâlî-i vilâyet ve Müslimîn’in”

⁸⁸ BY-B’de, “sür‘at”

⁸⁹ BY-D’de, “- mallarını”

⁹⁰ BY-B’de, “- gibi”

⁹¹ BY-B’de, “mûcibince”

cümle vilâyet ahâlîsinin mal ve rızkın cebren ve zulmen ahz edüb, ta‘bîr ve tahrîrden ziyâde emvâl ve erzâk ve hazâyin tahsîl ve cem‘ ve iddihâr eyledi. Ve yirmi yedi gün tekâ‘üd ve ârâm ba‘dehû mâh-ı Cemâzi-ye’l-âhirinin yedisinde Hamîs günü Zebîd’den hurûc ve ‘azîmet edüb gerü sâhile revâne⁹² ve vârub nüzûl ve birkaç eyyâm ikâmet eyleyüb mühimmâtın gördü. Ve gemilere kifâyet mikdârı ‘asker koyub Selmân Re‘îs ile ma‘an⁹³ ‘Aden fethine ve kabz ve teshîrine⁹⁴ revâne oldu. Ve Zebîd’e tâbî‘ olan vilâyetlerin harmânları ‘öşrünün zamânı olmağın Bedreddin Hamimi nâmında bir zâlîmi ta‘şire ta‘yîn edüb, Müslimîn ve fukarâya ‘öşr bâbında gayetde⁹⁵ cevr ve cefâ ve hadden⁹⁶ tecâvüz ve te‘addi eylemegin bu yüzden dahî mübâlağa mal cem‘ etdüdü. Ve yine kendisü sâhilden kalkub [vr.8b] ve Zebîd’e gelüb memleket teshîrine sarf-ı maktûr eyledi. Ve tâ‘ife-i Çerâkise’den kendinin’abd-ı memlûku Emir Barsbay’ı Zebîd’e hâkim nasb eyledi.⁹⁷ Yanında mu‘âvenet için vilâyet ahvâline vâkıf Câzân hâkimi Şerîf İzzeddin’i alıkoyub ve cenk ve harbe lâzım olmayân bakıyye-i ‘asker ve nakli sakîl olan eşyâyı anda koyub, memleket hırâsetine begâyet mukayyed olalar deyü muhkem tenbîh edüb ve dokuz yüz yirmi iki Şevvâl’inin onuncu günü mükemmel ve müretteb cebehâne ve tob ve tüfenk ve cünd-i bî-nihâye ile Zebîd’den çıkub, Şebârik Kapusu’nda otakların kurdu. Ve on beş gün anda arâm⁹⁸ ve ‘askerin görüb levâzım ve mühimmâtı murâdı üzere tekmîl eyledikten sonra, kalkub Habeş Şehri’ne teveccüh edüb⁹⁹ varub ‘asker ile konu. Ve zabt ve tasarruf¹⁰⁰ ve hâkim koyub, ol mahâlden Muzâ‘a üzerine yürüdü. Hâkim ve vilâyet sahibi olan Emir ‘Abdullah bin Selâme mukâvemete kâdir olamamak ile gelüb, itâ‘at edüb, emân dileyüb, mal ve rızklarını ve vilâyetlerini gâret ve tahrîb eylemeyeler. Ve ahâlî-i memlekete ta‘arruz ve tecâvüz eylemeyeler¹⁰¹ deyü mübâlağa hediyeler verüb ve ‘ahd alub sulh eyledi. Emir Hüseyin dahî bu ‘ahd u mîsâk üzerine ol menzîlden kalkub Muzâ‘a dahîl olduğu sâ‘at nakz-ı ‘ahd edüb sulhü bozdu. Ve ‘askerden levend tâ‘ifesin gönderüb fakîr ve bîçare Emir ‘Abdullah ibn Selâme’nin evin basdırub, mevcûd her ne bulunmuş ise gasb ve gâret eyledigünden gayri vilâyet-i

⁹² BY-D’de, “- revâne”

⁹³ BY-C’de, “+ kendisü dahi”

⁹⁴ BY-D’de, “- ve kabz ve teshîrine”

⁹⁵ BY-B, BY-D’de, “ziyâde”

⁹⁶ BY-B’de, “+ efzûn”

⁹⁷ BY-B’de, “edüb”

⁹⁸ BY-D’de, “+ geregi gibi, - ve ‘askerin görüb levâzım ve”

⁹⁹ BY-D’de, “- teveccüh edüb”

¹⁰⁰ BY-D’de, “+ edüb”

¹⁰¹ BY-D’de, “- Ve ahâlî-i memlekete ta‘arruz ve tecâvüz eylemeyeler”

mezbûre ahâlîsi fukarây-ı Müslimîn'in dahî kezâlik hânelerin¹⁰² basub ve malların nehb ve yağma¹⁰³ ve hasarât etdüdü. Ba'dehû mahâll-i mezkûrdan 'avdet ve gerü Zebîd'e 'azîmet eyleyüb sene-i mezbûre Ramazanü'l-mübarek'inin sekizinci günü dâhil-i Medine-i Zebîd olub, kurâ¹⁰⁴ ve etrâf diyârların bu vechile gâret ederek bî-hadd ve şumâr hezâyin ve eşyâ-i nevâdir ve tuhf ve yâdigâr cem' ve iddihâr eyledi. Ve kudüm-i nuhûset lüzûmu ehl-i İslâm'a musibet ve belây-ı siyâh oldu.

Üçüncü Fasl

Emir Hüseyin'in Vâki' Ahvalin Ve¹⁰⁵ Çerâkise'nin Zevalin Beyân Eder:

Çünkü Emir Hüseyin Selmân Re'îs ile [vr.9a] yirmi iki grâb gemisi ve iki kıt'a kalyon tertîb ve içlerine mühimmât ve 'askeri tahmîl edüb ve kendüleri dahî girüb, Bender-i 'Aden fethine 'azîmet ve selâmet-birle vârub, sene dokuz yüz yirmi iki Receb'inin üçüncü günü vâsıl olub, kal'a kurbunda çadırlarını kurub, nüzûl ve gemilerden çıktılar. Ol esnâda 'Aden hâkimi Melik 'Amir tarafından Emir Mercan el-'Âmir kal'ada mevcûd olub ve 'Aden fevku'l-had ma'mûr ve âbâdan ve Hindistân diyârlarından mübâlağa gemiler ve maldâr bezirgânlar gelüb, bî-hadd ve bî-pâyân mal ve rızık getirüb anda bey' ve şerâ ve yılda mevsim ile gelüb gidüb mevsimde gayetde çok mal cem' olur idi. Hikmet-i hüdâ Emir Hüseyin'in vusûlü âhir mevsime müsâdif olub, Hind gemilerinden birkaç pâre kalyon limandan hurûc ve cânib-i Hind'e teveccüh ve 'azîmet üzere iken rast geldi. Pes Selmân Re'îs birkaç pâre grab ile üzerlerine sürüb ve içlerinden Yemen Sultânı Melik 'Amir'in gemisine dûş olub¹⁰⁶ ahz ve bulunan rızık ve malın gasb eyleyüb ve içüne rubbân ve¹⁰⁷ re'îs koyub levâzımîn görüb, Hind tarafına Gücerât Sultânı Muzaffer Şâh'a gönderdi. Ve ne vechile Emir Hüseyin Yemen Vilâyeti'ne müstevlî olub, kabza-i tasarrufuna getürdigün ve gerü ve bundan sonra ol cânibe sefer eylemek ve Portugal keferesinin sevâhil-i Hind'den def'-i mazarratında sarf-ı maddûr etmek küllî niyet ve maksûdları olduğun nâmede yazub 'arz ve i'lâm eylediler. Ve 'asker cem' edüb Emir Hüseyin'e tâbi' olan Zeydîler ile 'Aden'e mülhâk ve Sabır Kal'a'sı altında oturub tob ile dögmekte bezl-i himmet ve ikdâm¹⁰⁸ eyledi.

¹⁰² BY-B'de, "evlerin"

¹⁰³ BY-D'de, "- nehb ve yağma"

¹⁰⁴ BY-B'de, "karâr"

¹⁰⁵ BY-D'de, "+ Devlet-i"

¹⁰⁶ BY-B'de, "düşüb"

¹⁰⁷ BY-B'de, "- ve"

¹⁰⁸ BY-D'de, "- ve ikdâm"

Velâkin meşhûr ‘âlim olduğu üzere ‘Aden Kal‘a’sı gâyetde sarb ve metîn olduğundan gayri içinde müstevfî ‘asker ve cümle cebehâne ve mühimmâtı mükemmel olmağın feth edemeyüb hiç çâre bulamadılar. ‘Aden Kal‘ası’ndan dahî taşra ‘asker çıkub, bunları basub, ‘azîm harb ve kîtâl ve üç yerde Selmân Re‘îs yârelenüb mecrûh oldu. Ve bundan sonra yine tekrâr ‘Aden içinde olan ‘asker çıkub evvelki mukâteleden ziyâde mâbeynde cenk ve cidâl tarafından [vr.9b] çok âdem helâk olub bu esnâda Ta‘iz tarafından Melik ‘Amir’in karındaşı ‘Abdumelik bin ‘Abdulvahhab ‘askeriyle yetişüb ve ‘Aden Kal‘a’sına dâhil ve bu sebebden anlara kuvvet hasıl ve Emir Hüseyin ve ‘askerine kal‘a fethinden ye‘is gelüb nâ-ümîd oldular. Ve taşrada buldukların gâret ve dahî gemilere tahmîl¹⁰⁹ ve binüb hâ‘ib ve hâsir ‘avdet¹¹⁰ ve dokuz yüz yirmi iki Recebü’l-mürecceb’inin on birinde Cum‘a-ertesi ‘Aden Limanı’ndan lenger kopârub ve yelken açub kat‘-ı mesâfe-i bahr ederek gelüb Bender-i Luhye sâhiline vusûl bulub nüzûl ve birkaç eyyâm ikâmet eyledi.

Emir Hüseyin Yemen’den ‘Avdet Ve Bender-i Cidde’ye Gelüb İkâmetin Beyân Eder:

Pes ‘Aden’i feth edemeyüb hâ‘ib ‘avdet etdükden¹¹¹ sonra Yemen’den Cidde tarafına revâne olmak niyet edüb, bunca diyâr ve memleketlerden gâret eylediği eşyâya ve erzâkı ve Yemen’de¹¹² zulümle gasb ve cem‘ ve tahsîl etdiği emvâl ve hazâyîni taşıyub ve gemilere tahmil eyledi. Ve ref‘-i lenger edüb ‘azîmet ve selâmet-i hâl üzere bender-i ma‘mûre-i Cidde’ye gelüb vâsıl ve zabt ve tasarruf ve hükümetinde murâdınca müstekâl-i ber-karâr ve sâbit-kadem oldu. Ve minba‘d taraf-ı âhirden kimesne mâni‘ ve mu‘âriz olmayub, istediği mertebe sükkân-ı Müslimîn’e zulm ve cefâ ve ol arâzi-i mukaddese ve Hameyn-i Şerefeyn fukarasına bî-hadd ve nihayet cevri ve te‘addî ve ihânet edüb dilediği üzere niçe Müslümân’a bu bahâne ile siyaset etdirdüb, ‘âmme-i bilâda belâ ve kazâ olub, her gün bir güne bid‘at ve her sâ‘at bir tarafa dalâlet ihdâs eyleyüb, cümle fukarâyı Hameyn-i Şerefeyn ve Müslimîn ve Mü‘minîn bunun zulmünden âciz ve fûrûmânde kalub, hiçbir tarîk ile zulmetden halâsa çâre ve dermân bulmayub ve sabır ve tahammül eylemege ve bir diyâra kaçub gitmege kudretleri kalmayub, nâçâr ol çâresâz-ı bîçaregân olan hazret-i perverdegâr dergâhına yüz yere

¹⁰⁹ BY-B’de, “- tahmîl”

¹¹⁰ BY-D’de, “+ edüb”

¹¹¹ BY-B’de, “eyledikden”

¹¹² BY-D’de, “- Yemen’de”

koyub, bi'l-adüvv ve'l-ishâr feryâd ve zârlık eylediler. Zamân-ı karîbde ol kerîm-i lâyezâl ve bî-şebîh ve bî-misâl dergâhında du'â ve münacâtları kabûl [vr.10a] ve müstecâb olub, ol şehriyâr-i 'âlicenâb ve¹¹³ Sultan-ı Cem iktidâr ve kâmyâb-ı cennetmekân-ı firdevs-aşiyâna mazhar-ı lutf-ı rabb-i rahîm a'nâ-i merhûm Sultan Selim aleyhi'r-rahme ve'r-rıdvân,¹¹⁴ tavâ'if-i Çerâkise üzerine musallat olmağın bu esnâda kudûm-i meymenet lüzûmunun nuzûlü Mısır-ı nâdiretü'l-'asra mukadder ve sâye-i sa'adetlerinde Hameyn-i Muhteremeyn fukarâsı ve bi'l-cümle ahâlî ve Müslimîn'i bu zâlimin şerrinden ve zulm ve tecavüzden halâs olmak müyesser oldu. İnşallahü'l-mâlikü'l-müte'âl Mısır ne vechile feth olunduğu ve Çerâkise ile cenk ve cidâl nice vâki' olub devletleri ne tarîk ile zâ'il olduğu ve Hameyn-i Şerefeyn ve ahâlîsine ne denlü ri'âyet ve merhamet ve himâyet eyledigü bundan sonra zıkr ve beyân olunur.

Devlet-i Çerâkise'nin Mısır'da İnkırâzın Ve Saltanat-ı Osmâniyye'nin İbtidâsın Beyân Eder:

Çün irâdet-i hakk-ı kadîr-i lâyezâl, Tavâ'if-i¹¹⁵ Çerâkise Devleti'nin inkırâz ve zevâl-pezîr olmasında zuhûr ve saye-i Saltanat-ı Osmâniyye'de âmme-i ibâd-ı müstezill ve âsûde ve rahat ve huzûrda olmak mukadder eyledi. Ve sene-i sabıkda sultân-ı cihân-ı sahibkrân i'vân-ı mazhar-ı eltâf-ı rabbi'l-muhîd Sultan Selim Hân bin Sultan Bayezîd eskinallahu teâlâ fî örfi'l-cinân hazretlerinin bî-mezheb ve bed-âyîn olan Kızılbaş-ı dîn tırâş üzerine mansûr ve muzaffer edüb, tiğ-i bî-diriği ile 'usât ve bugât-ı makhûr ve müdemmir ve zât-ı şerîflerin hamî-i şer'-i nebevî olmak müyesser eyleyüb, ol sultan-ı sahîb-i dil¹¹⁶ ve şehriyâr-ı âdil, kavm-i dalâlet-me'âl olan Çerâkise-i nâkîsa-i bid'at-iştimâlin Mısır-ı nâdireti'l-'asrda vesâ'ir müstevlî oldukları diyarlarda zulm-i zulmâtın ve hilâf-ı şer' hareketlerin istima' ve haberdâr olub, Müslimîn ve Mü'mînine sudûr eden te'addi ve cefâları 'ilm-i hümâyûn-ı 'âlem-arâlarına muhît olduğu-birle hemân sâ'at himmet-i şâhânelerin vücûda getirüb ve 'asker-i zafer-meâsir ile hayme ve hargâh-ı sa'âdet-bengâhların mahmiye-i Üsküdâr'a geçirüb ve Çerâkise tâ'ifesinin çerkâb zulmâtın âb-ı seyfle pâk ve teshîr eylemege niyet ve 'azîmet ve kat'-ı menâzil [vr.10b] ederek, Haleb kurbunda Mercidâbık menzîline vusûl bulub, cünd-i nusret şi'âr-ı bî-şumâr ile nüzûl eyledi. Tavâ'if-i Çerâkise dahî dâru's-saltane-i

¹¹³ BY-B'de, "- ol şehriyâr-i 'âlicenâb ve"

¹¹⁴ Allah ona rahmet etsin ve razı olsun.

¹¹⁵ BY-B'de, "- tavâ'if-i"

¹¹⁶ BY-B'de, "saf dil"

‘aliyyeden üzerlerine geldigün haber alub mukatele gününedek ilçiler varub gelüb kelâm-ı hak kabulünde i’nâd ve tefevvuk ve tegallüb babında mu’tâdları üzere ısrâr edüb, pâdişâh-ı gerdün-penâh tarafına hiç i’tibâr etmeyüb, şevket ve şecâ’atlerine istinâd ve kuvvet ve kesretlerine i’timâd eyleyüb ve kemâl-i gurûr ile müctemi’ olub, Sultân-ı Mısır olan Kansu Gavri merhûm ile cenk ve harb arzusun ederek, Kahire-i Mısır’dan çıkub ve Şâm-ı Şerîf ve Haleb ve sâ’ir Diyâr-ı ‘Arab ‘askerin cem’ edüb, varub menzîl-i mezbûrda nüzûl ve Sultan-ı Rum-ı nusret-karîne dokuz yüz yirmi üç senesi Muharremü’l-haram’ının evvelinde mukabil olub mâbeynde ta’rîf ve ta’bîrden ziyâde cenk ve cidâl ve envâ’ harb ve kıtâl vücûda gelüb, ol sahralar gûşteler ile dolub nesîm-i nusret-ı Rum tarafından vezân olmağın, Çerâkise münhezim ve makhûd ve¹¹⁷ can halâs edenler Haleb ve Şam’da karâr eylemeyüb firâr ve Mısır’a gelüb ve yine müctemî’ olduklarında, merhûm Kayıtbay kullarından Dividdâr-ı kebîr olub dilir ve şecâ’at ve lutf ve kerem ve cümle ahlâk-ı hamîde ve mürüvvet ile şöhret-i şî‘âr olan¹¹⁸ Tomanbay merhûma tâlib ve rağb degil iken serîr-i saltanata iclâs eylediler. Ve yine cenk ve harb eylemek üzere ittifak edüb karâr verdiler. Bu tarafda pâdişâh-ı gerdün-penâh ba‘de’l-mu‘areke Haleb ve Şam-ı cennet-meşâmı ve sâ’ir memâlik-i ‘Arab’ı kabzâ-i teshîre getirüb ve Mısır-ı nadiretü’l-asra ‘azîmet ve revâne olmağı mukarrer kılub, dahî kalkub tayy-ı menâzil ederek devlet ve ikbâl ile Mısır’a gelüb nüzûl eyledik de, Çerâkise tekrâr şehre karîb Ridaniyye nâm mevzi‘de istikbâl ve evvel ki makdûrlarıdır. Cenk ve cidâlde sarf edüb, akîbet münhezim ve perakende ve perişân küberâ-i ümerâlarının ekseri helâk ve ağuşte-i hûn ve hâk oldu. Ve Emir Tomanbay [vr.11a] dahî ahz olunub¹¹⁹ bunların fitneleri ateşine yanub teskîn için Mısır’da meşhûr Bab-ı Zevile’de salb olundu. Ve ‘umûmen Vilâyet-i Mısır ve Diyar-ı ‘Arab, dâhil-i tasarruf-ı kabzâ-i sultân-ı cihân ve sahîb-kırân-ı zamân oldu ve¹²⁰ nâm-ı nâmîleri ve bu feth-i¹²¹ nusretleri bi’l-cümle rub’-ı meskûna münteşir ve şâyi’ olub Mekke-i Mükerrerme şerefallahu teâlâyı ahâlîsi ve hâkimi olan Seyyid Şerîf Ebu’l-Berekât haberdâr olduk da, mesrûr ve şâdân pâdişâh-ı zafer-unvâna Haremallâh-ı Beytü’l-Harâm’da senâ hizân ve devâm-ı ömr ü devlet ve ikbâllerine hezerân du’âlar edüb dahî ‘arz-ı ubûdiyyet ve tebrîk-i feth ve nusret ve i’lâm-ı itâ‘at için Rikâb-ı Hümâyûn-ı

¹¹⁷ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ mahâl-i mu‘arekeden grizân ve Sultan Gavri merhûm ol cem’iyyet ve inhizâmda nâbûd”

¹¹⁸ BY-C’de, “+ Emir”

¹¹⁹ BY-B’de, “olunduk da”

¹²⁰ BY-B’de, “bu”

¹²¹ BY-B’de, “+ ve bu”

Sa‘det-Makrûn’a nâme yazub ve kendinin sulbî oğlu olan Şerîf Ebû Nümeyy on üç yaşında iken gönderüb gelüb Mısır’da rikâb-¹²² devlet-i me‘nûs-ı sâhib-kırânı bûs ve haddeden ziyâde mazhar-ı inâyet ve iltifât olub, babası Şerîf Seyyid Ebu’l Berekât’a kemâkân Mekke-i Mükerrreme şerîfliği ile cümle ‘Arz-ı Hicâz hükümeti ilhâk¹²³ ve berât-ı şerîf-i âlî-şân ve hil‘ât-ı mûrisi’l-behcet i’tâ ve ihsân kılınub ve Şerîf Ebu Nümeyy eglendirilmeyüb mesrûr ve şâdgâm ve muhassılı’l-merâm ‘avdet olunub ve yanına taraf-ı cihânânîden Seyyid ‘Arâr ibn ‘Acl bin ‘Arâr ma‘ân koşulub irsâl olundu. Ve Bender-i Cidde-i ma‘mûrede ve Haremeyn-i Şerefeyn ve ol ‘arz-ı mütebarekede salifü’l-beyân Kansu Gavri tarafından gönderilen Emir Hüseyin’in zulm ve tecavüzü Sem’-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî’ye ilgâ olunmağıyla hakkından gelinüb ol diyâr-ı mukaddese şûr ve şerrinden halâs olunmak babında emr-i şerîf-i âlî-şân ile hüküm-i kazâ-i ceryân-ı şehriyârî sâdır oldu. Pes çünkü Şerîf Ebu Nümeyy taraf-ı¹²⁴ hüsvânîden mu‘azzez ve mükerrrem karîb yere gelüb nüzûl eylediği haber alındı. Bi’l-cümle şürefâ ve fukahâ ve ulemâ ve ahâlî-i Mekke-i Mükerrreme ile babası Şerîf Ebu’l-Berekât istikbâl edüb ve ta‘zîm ve tevkîr ile Harem-i Beytü’l-Harâma götürüb ve sığâr ve kibâr müctemi‘în¹²⁵ ve hâzîrîn olub dahî Şerîf Ebu’l Berekât hil‘at-ı pâdişâhî giyüb ve bâb-ı şerîfe arkasın verüb durdı. Ve cümle şürefa dahî [vr.11b] Zemzem-i Mübarek’den Rûkn-i Yemânî’ye varınca karâr ve Şeyhü’l-Haram ve ‘ulemâ ve fukahâ Makâm-ı İbrahim’den Hanefî makâmınadək durub,¹²⁶ Seyyid ‘Arâr dahî Makâm-ı Hanefî’nin üzerine çıkdı. Ve gelen evamir-i pâdişâhîyi istima‘ eylemek için mezbûr Emir Hüseyin’i da‘vet eyledi.¹²⁷ Te‘allel edemeyüb gelüb hâzır oldu. Ve Haram-ı Şerîf içünden murûr ederken kimesne i‘tibâr eylemeyüb ne hoş geldin dedi. Ve ne hod ayağa

¹²² BY-B’de, “+ hümâyûn, - devlet-i me‘nûs-ı”

¹²³ BY-C. vr. 9b, BY-D. vr. 11b’de, Derkenar: “Rivâyet olunur ki, Tavâ’if-i Çerâkise’nin Mısır’da ve sair diyarlarda te‘addî ve tecâvüzleri haddeden ziyâde olub hükkâmı men‘ eylemeğe kâdir degiller idi. Hatta Mısır sâkinlerinden sulehâ-i ümmet ve sâhib-i vilâyetden biri Esfâk-ı Gavri’ye önünde vâki‘ çarşıda bir köşede otururdu. Ve Sultan Gavri dahî bir hamîs günü ba‘de’z-zuhr gelüb binâ eylediği türbesine girüb ahsamadek tilâvet-i Kur‘an ve ibâdet eylemek mu‘tadı idi. Yevm-i mezbûra dahî gelmişdi. Meger Delal fukarasından biri elbise kısmından bir kisve alub bey‘ ederken Çerâkise’den bir cündî dellâle gelüb niçeye deyü sordu. Ol fakîr bahâsın deyüb kisve verirdi. Cündî dahî akçasın virmeyüb gösterüb kendi derdmend-i dellâl ederse düşüb akça vermezsen eşyamı götürmeye zulm eyleme deyü feryâd eyledi. Ol zâlim dönüb dellâle şetm edince fakîr şer‘ullah dedi. Cündî gadaba gelüb ve topuzun çıkarub urub başın yarub kâne gark eyledi. Ve kisve ile zıvana-i dellâl-i fakîr mecrûh kalub hiç kimesneye söz demedi. Ve bunca bin adem içinde bu zulmü eyledi. Bir ferd niçin zulm edersin diyemedi. Ol azîz bu hâli görüb teaccüb eyleyüb bunun ‘akıbeti niçe olur deyü tefekküre vardı. Ve kalkub menziline kendi hikmet-i hüdâ ol gece rû‘yâsında gördü ki gökden melâikeler inmiş ve her birinin elinde süpürge var. Durma yeryüzünde olan Çerâkise süpürüb Nil Denizi’ne süpür zükûrlar bunu görüb ol halden uyandı.”

¹²⁴ BY-D’de, “- taraf-ı”

¹²⁵ BY-D’de, “cem”

¹²⁶ BY-B’de, “- durub”

¹²⁷ BY-B’de, “etdi”

kalkdı. Belki yüzüne şetm olundu. Evvel hod Haram-ı Şerîf'e geldik de vazî' ve şerîfden bir ferd oturmağa kadir degil idi. Kalkub ta'zîm ve terkîmden gayr-i elîn ve etegîn uçub bir nazârü'l-iltifâta kâ'iller idi. İmdi bu felegin ferîb ve oyunun görüb 'ibret almak gerek. Bu def'a ol devlet ve ihtişâm gidüb onların iltifatına muhtâc oldu. Pes cümle lâzım olanlar Haram-ı Şerîfe cem' oldukdan sonra Şerîf Ebu'l Berekât'a ihsân olunan berât-ı âlî-şân-ı savt-ı a'lâ ile Makâm-ı Şâfî'i'de okunub, ba'dehû re'is-i zezem-i sultan-ı selatîn-i zamân-ı hadîm-i Hameyn-i Şerefeyn-i Sultan Selim Hân deyü bülend-âvâz ile du'â eyledi. Ve nâm-ı şerîfleri ile ol mekân latif ve müşerref olub 'adl u dâd ile doldu. Ve zulm-i zulmât-ı Çerâkise müzmehil olub ve fukarâ âsude-hâl ve refâh-bâl üzere du'âda oldu. Ba'dehû Seyyid 'Arâr Emir Hüseyin'e Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye revâne olasin deyü fermân sadır olmuşdur deyü cevab edince, ol dahî sem'an ve tâ'a deyüb muhâlefete kâdir olmamak ile teslim oldu. Ve üzerine mu'temed ademler konulub, Bender-i Cidde'ye irsâl ve Mısır'a îsâl olunur deyü bir celbeye koyub¹²⁸ limandan hariç Beyne'l-'Alemin mahâlline gelindik de helâk ve deryaya bırağılıb, vücûdu gadâ-i mâhî olub halk-ı 'âlem zulmünden halâs bulub, evvel hod etdigü zulm ve fesâd ile huzûr-ı hakka çekilüb gitdi. Ve Çerâkise zümresinden Bender-i Cidde ve Mekke-i Mükerrime'de¹²⁹ bir ferd kalmadı. Her biri bir tarafa perakende ve¹³⁰ Harem-i Şerîf şerlerinden emîn ve Mü'minîn¹³¹ ve Müslimîn salimîn olub, [vr.12a] ekseri Yemen tarafın tutub, karadan ve deryadan can atub gitdüler. Ve bir yerde karar eyleyüb varub Emir Hüseyin Zebid'e hâkim nasb eyledigü Barsbay'ı yanına ve kalîl zamânda kesret üzere derilüb ol diyâra vücûdları bilâ-kazâ olub bundan sonra niçe fitne ve kîtâl ve harb ve gâret ve nehb diyâr ve bilâda sebep oldular. Ve Câzân hâkimi Şerîf İzzeddin ve sâ'ir Zeydî tâ'ifesiyle ittihâd ve ittifâk edüb ve bir yerde müctemi' olub,

¹²⁸ BY-B'de, "girüb"

¹²⁹ BY-D. vr. 12a'da, Derkenar; "Ve cenâb-ı hakka müteveccih olub hikmet ve kudretine teaccübde iken meger sabah yakın imiş. Ve kendi sâkin olduğı yerde Müselmân erken uyanub Kur'ân-ı 'azîm tilâvet edermiş. Aziz uyandığı vakit bu ayet-i kerîme; Fe ehaznâhü ve cünûdehü fe nebeznâhüm fil yemmi fenzur keyfe kâne a'kıbetü'z-zâlimîn. (Biz de Onu ve ordusunu yakaladık onları denize attık. zalimlerin sonunun ne olduğuna bak. Kasas, 28-40) Çünkü ol 'azîz rü'yasına muvâfık ibtidâ bu âyeti işitdi. Çerâkiseye hakdan karîb zamânında bilâ-nâil olacağın mukarrer bilüb muntazır oldu. Mâbeynde çok zaman murûr etmedin Sultan Selim aleyhi'r-rahme İslambul'dan hurûc ve Arabistan diyârına azîmet etdigü haber alındı. Badehû meşhûr olduğı üzere Çerâkise Haleb altında yüzüb gurûru nâbud olub ve Mısır'a gelüb feth edüb otakların Bahr-i Nil kenarında kurub kondu. Ve ahz olunan Çerâkise bölük bölük huzûruna getürdiklerinde vilâyet şerlerinden halâs olmak için boyunların urdurdu. Ba'de lâşerlerin sürükleyüb Bahr-i Nil'e dökdürdü. İşte ol'azîzin rüyâsı bir yıla kalmadı. Zuhûra gelüb vücûd buldu. İmdi cümleye bu ahvâl-i nasîhat ve müceb-i ibret olmak lâzımdır. Dünyâda kimesneye etdigü yanına kalmaz. Lâ bûd âkıbetü'l- âkıbe cezâsın bulur. Fâ Fehm."

¹³⁰ BY-B, BY-C'de, "+ perişân"

¹³¹ BY-B'de, "- mü'minîn"

gürûh-ı ‘azîm ile Sultan-ı Yemen Melik ‘Amir üzerine yürüyüb ve münhezim ve makhûr eyleyüb, ekser bilâd-ı Yemen kabza-i tasarruflarına dâhil ve gâret emvâl-i Müslimînden mübalağa rızık ve mal hasıl etdüler.

**Sultan Selim Merhûm Mısır’ı Feth Edüb Ve Hayri Beg Merhûma Verüb
‘Avdet Eyledigün Beyân Eder:**

Çünkü Sultan Selim Hân-ı ‘aleyhi’r-rahme ve’r-rıdvân¹³² Çerâkise şerrinden Mısır ve sâ’ir diyârları teshîr ve hiç ârâm ve akâmete bahane olur nesne kalmayub, muradı üzere kabzâ-i teshîre getürüb, Hameyn-i Şerefeyn hıdmeti ile mesrûr-ı serefrâz ve dünyada beyne’l-mülûk ve’s-selâtin-i mümtâz ve meşhûr¹³³ olub, ‘arz-ı Mısır ve Diyâr-ı ‘Arab’da bir mezâhim ve mevânî’ kalmadı. Pes va’de-i kerîme-i şâhânelerin vücûda getürüb, sabık Devlet-i Çerâkise’de melikü’l-ümerâ-i Haleb olan merhûm Emir Hayri Beg cenâbına niyâbet-i hükümet-i Mısır’ı mesned-i saltanat-ı nâdireti’l-asrı tevcîh ve tefvîz eyledi. Ve cümle Mısır’a tabî’ olan vilâyetlerin hall ve ‘akdın ve Hameyn-i Şerefeyn hıdmet ve mesalihîn ve Bender-i Suveys’den Bab-ı Mendeb’e varıncaya degin bahr kılınmak iki tarafın rey-i rezîn ve fikr-i isabet karinlerine merbût ve tenfîz edüb, kendüleri devlet ve ikbâl ve feth ve nusret ve iclâl ile Mısır’dan kalkub ‘azîmet ve Şam-ı Cennet-meşâme gelüb nüzûl etdük de, Hayri Beg tevâbi’inden olub Çerâkise ile vaki’ cenklerde ve niçe hizmetlerde bulunân Canberd-i Gazali dedikleri hâ’ine, mesned-i hükümet-i Şâm gibi devleti ihsân buyurub ve kendüleri Şam’dan dahî sa’âdet ve iclâl ile teveccüh ve revâne olub, [vr.12b] gelüb¹³⁴ Dârü’s-Saltanatü’l-‘Aliyyeleri’ne vusûl ve serîr-i saltanat-ı sâhib-krânîde karar eyledi. Ve saye-i¹³⁵ sa’âdetlerinde rub’-ı meskûnda olan¹³⁶ ‘âmme-i ibâd refâh-ı hâl ve¹³⁷ asûde oldu. ‘Âkıbet devlet-i dünya kimesneye bakî ve payidâr olmadığı gibi çok zaman geçmeden ol sultan-ı âdil dahî taht-ı saltanatı tahta-i tabuta tebdîl ve vâsıl-ı makâmı ‘alleyyîn olub yerine ferzend-i ercümend-i ‘âlî nejâdları, Sultan Süleyman Hân aleyhi’r-rahme ve’l-gufrân¹³⁸ câlis-i mesned-i sahibkranî oldu. Bu esnâda Canberd-i Gazali dedikleri hâ’in hukûk-ı niğmeti fikr eylemeyüb ve taraf-ı hıyaneti tutub pâdişâh merhûmun intikâli fırsattır deyü cahilane

¹³² Allah ona rahmet etsin ve razı olsun.

¹³³ BY-D’de, “- ve meşhûr”

¹³⁴ BY-D’de, “- gelüb”

¹³⁵ BY-D’de, “zamân-ı”

¹³⁶ BY-D’de, “- rub’-ı meskûnda olan”

¹³⁷ BY-D’de, “- refâh-ı hâl ve”

¹³⁸ Allah ona rahmet etsin ve affetsin.

za'm¹³⁹ ve 'isyân eyledi. Ve Rikâb-ı Hümâyûn-ı Süleymâniyye'ye 'isyân ve fesâdı ma'lûm olub üzerine 'asker ta'yîn ve gelüb Şam-ı Şerîfe karîb¹⁴⁰ Katife menzîline vusûl ve nüzûl edince Canberd-i Gazali dahî yanına müctemi' olan¹⁴¹ bakıyye-i seyf Çerâkise ve bir alay Dürzî eşkıyasıyla Şam'dan çıkub, menzîl-i mezbûrda mukâbele eyledi.¹⁴² Ve cenk ve harb olub el hâ'in ve hâ'if mazmûnu üzere Canberd¹⁴³ tarafı münhezim ta'me-i şemşîr ve kendisü at ayağı altında hord ve nâbûd olub, ihâneti 'âkıbet kendisünü bu mertebeye erişdirdi.¹⁴⁴ Ve Şâm-ı Şerîf ve kabza-i teshîr-i Süleymâniyye'ye getirilüb, kal'asına muhâfaza için dergâh-ı 'âlî yeniçerilerinden bin nefer vaz' olunub ve ol diyâr-ı cennet-âsâra¹⁴⁵ beglerbegi nasb ve ilâ yevminâ hâzâ ol minvâl üzere sabit ve berkarâr oldu.

Mısır'dan Hayri Beg Ümerâ-i Ervâmdan Hüseyin Beg'i Bender-i Cidde'ye Mîr-livâ Nasb Ve İrsâl Eyledigidür:

Çünkü Hayri Beg hükümeti karâr eyledi. Tarîk-i 'adl u dâd üzerinde¹⁴⁶ sâbit kadem ve fukarâ ve ra'yyet ve masâkin-i himayetinde râsih-dem olub zamanında lazım gelen hıdmet-i Harameyn-i Şerefeyn'de zerre kadar kusur eylemedi. Ve mukaddema Kansu Gavri tarafından Gücerât imdâdı için Bender-i Cidde begliği¹⁴⁷ ile gönderilen salifü'l-beyân Emir Hüseyin'in fermân-ı kazâ cereyân-ı pâdişâhî üzere hakkından gelinüb¹⁴⁸ ve kendisü dahî Gücerât'a gitdükde ve ba'dehû Yemen'den geldükde, bunca cebehâne ve mühimmât ve levâzımât ve tob ve darbzen Cidde Kal'ası'nda [vr.13a] koduğu ve¹⁴⁹ limanına niçe gemiler getirüb henüz anda idigü ma'lûm olmagın, telef ve zâyi' olmayub hıfz olunmak ve taraf-ı pâdişâhîden Bender-i Cidde zabt olunub Yemen cânibine dahî göz ve kulak olmak umur-ı lazımedir deyü pâdişâh merhûm ile Rum'dan gelüb sâ'ir umerâ-i muhafızîn ile Mısır'da alıkonulan Emir Hüseyin nâm mürîdleri bu hidmeti ma'kûl görüb, dahî re'y ve tedbirine ol cânibi ısmarlayub ve¹⁵⁰ yanına kifâyet mikdârı 'asker koşub, Bender-i Suveys'den iki kıt'a gemiye tahmîl ve revâne ve irsâl

¹³⁹ BY-D'de, "cahilane za'm"

¹⁴⁰ BY-D'de, "Şam-ı Şerîfe karîb"

¹⁴¹ BY-D'de, "yanına müctemi' olan"

¹⁴² BY-D'de, "mukâbele eyledi."

¹⁴³ BY-D'de, "Canberd"

¹⁴⁴ BY-D'de, "ihâneti 'âkıbet kendisünü bu mertebeye erişdirdi."

¹⁴⁵ BY-D'de, "ol diyâr-ı cennet-âsâra"

¹⁴⁶ BY-B'de, "üzere"

¹⁴⁷ BY-B'de, "+ begler"

¹⁴⁸ BY-D'de, "ve kendisü dahî Gücerât'a gitdükde ve ba'dehû Yemen'den geldükde bunca"

¹⁴⁹ BY-D'de, "Cidde Kal'ası'nda koduğu ve"

¹⁵⁰ BY-D'de, "dahî re'y ve tedbirine ol cânibi ısmarlayub ve"

etdürdi. Ol dahî selâmet-i hâl-birle Bender-i Cidde-i Ma'mure'ye vusûl bulub zabt eyledi. Ve Şerîf-i Mekke-i Mükerrime ile ki¹⁵¹ Seyyid Ebu'l- Berekât'dır.¹⁵² Kemâl-i mertebe hüsn-i musâfât üzere olub birkaç zaman karâr edüb ve ba'dehû Yemen'e varub ahvâlî yine müncir oldu. Ve 'âkıbet ef'ali ne kâra erişdi. Fîmâ ba'd in-şâ'allah beyân ve tahrîr olunur. Vallahü'l-muvafık u ve'l-mürşid.¹⁵³

Dördüncü Fası

Bakiyye-i Çerâkise'den Emir Barsbây Yemen'i Zabt Eylediğün Ve Vâkî' Olan Ahvalin Beyân Eder:¹⁵⁴

Berku'l-Yemânî sahibi şöyle nakl ve rivâyet eder ki; Emir Hüseyin Yemen'den 'avdet ve Bender-i Cidde'ye müteveccih ve revâne oldukdan sonra, Zebid ve tevâbî'i memleketine hâkim nasb edüb alıkoduğu Tevâ'if-i Çerâkise'den Emir Barsbay 'asker ve levend kuvveti ile ehl-i Yemen üzerine tegallüb eyleyüb, Sultan Selim Hân merhûm Mısır'a gelüb Çerâkise'yi ref' ve Harameyn-i Şerefeyn'e hükm ve fermânı nâfiz olub, zikr olunduğu üzere Emir Hüseyin'in fermân-ı kazâ-i cereyân-i pâdişâhî ile Bender-i Cidde'de nokta-i vücûdu safhâ-i 'âlemden hakk oluncayadek istiklâl üzere müstevlî olduğu yerlerde hükümet edüb, istediği mertebe ehl-i İslâm'ın mal ve rızkların gâret ve gasb eyledi. Ve kuvvet ve şevketi ziyâde olub Melik 'Amir üzerine varmak murâd edindi. Ba'dehû Emir Hüseyin vech-i meşrûh üzere Bender-i Cidde'de katl ve nâbûd olub yanında Mekke-i Mükerrime'de olan Çerakise¹⁵⁵ vesâ'ir levend tâ'ifesi başları korkusu ile firâr ve cümlesi Yemen'e can atub varub Emir Barsbây yanına müctemi' oldular. Bu tarafda sultan-ı Yemen olan Melik 'Amir bir iki def'a bundan akdem def'-i mazarratları için mukâbil olub, [vr.13b] her mukâtele ve mu'arekede kevkebi sâkıt ve devleti zevâlde olmağın sa'y ve ikdâmı müfîd olmayub, münhezim ve hâ'ib karâr eylemiş idi. Bu def'a dahî mülk ve mal ve hân mân ve âl u evlâd gayreti canına kâr edüb ve taht-ı tasarrufunda olan kıl'a ve bilâd ve diyârlardan kadîr olduğu mertebe 'asker cem' eyleyüb ve oğulları ve karındaşı 'Abdumelik ile Ta'iz şehrine gelüb ve etrafında vakî' kurâ ve nevahî ve kal'adan cenke kâdir olanları getirüb müstevfî 'asker cem' ve hâzır etdi. Ve mühimmatın görüb Emir Barsbay üzerine varmak niyet eyledi. Velâkin

¹⁵¹ BY-B, BY-C'de, "olan"

¹⁵² BY-B, BY-C'de, "+ ile"

¹⁵³ *Başarı ve doğru yolu bulmak Allah'tandır.*

¹⁵⁴ BY-C'de, "- ve vâkî' olan ahvalin beyân eder"

¹⁵⁵ BY-C'de, "- Ba'dehû Emir Hüseyin vech-i meşrûh üzere Bender-i Cidde'de katl ve nâbûd olub yanında Mekke-i Mükerrime'de olan Çerakise"

hâcet olmayub Barsbay mukaddem hareket edüb dahî Megârîbe ve Çerâkise ve levend tâ'ifesin ve tâbî' olan Zeydîler ile Cazân hâkimin bir yere cem' ve tedariklerin görüb¹⁵⁶ Ta'iz tarafına revâne oldu. Ve gelüb Melik 'Amir ve 'askerine mukabele ve tarafeynden harb ve cenk ve mukâteleye şurû' olundu. Bunda dahî mukavemete kâdir olamayub bîçare Melik 'Amir firâr ve Yemen Kal'aları'ndan kemâl-i istihkâm ve metanet ile meşhûr olan Makrana Kal'ası'na varub anda karâr ve Yemen Kal'aları'ndan ol kal'a ziyâde muhkem olmağla,¹⁵⁷ mal ve hezâyin ve¹⁵⁸ ecdâdından kalma cebehâne ve yadigâr ve zî-kıymet eşyâ kal'a-i mezbûrda mevzu' ve mahfûz olmağla girüb hazine açdı. Ve ziyâde mu'teber ve tefârik olanları ve mücevher ve nakli mümkün şeyleri ihrâc ve gayetde sa'b ve metîn olan Hısn-ı Hub Kal'ası'na gönderdi. Ve nakli kâbil olmayan zer-dûz altun ve gümüş esvâbdan ve âlâtdan kaldurub ma'ân getürmek mümkün olmayanları sarayında yığub ve bunca tûl müddetden berü hazine konulan hânelere ateş edüb düşmana kalmasın için yakdı. Ve cümleye ateş isabet edüb ba'zı taş oluklardan gümüş akdı deyü Berku'l-Yemânî sahibi ta'accüb tarîkiyle yazmışdır. Ba'dehû Makrana'dan kalkub Hısn-ı Hubb Kal'ası'na gönderdigü hazine, mal ve cevahir dâhil oldukdan sonra, kendü dahî içüne girmek murâd edince beglerden ve mu'temedlerden Emir Şemseddin Muhammed en-Nizâri kendisünden ol hazine ile ma'an¹⁵⁹ girüb ve kapuları kapayub uğratmadı. Ve hukûk-ı [vr.14a] niğmeti terk eyleyüb velîniğmeti böyle hıyanet etdi. 'Âkıbet evlâdından 'Ali bin 'Abdurrahman bin Şemseddin Muhammed en-Nizâri'ye sene seb'în ve tis'a mie tarihinde Mahmûd Paşa Yemen Beglerbegisi iken gadr ve hile ile katl edüb, ol cevahir ve malı ve bi'l-cümle gasb ve ahz eyledi. Evlâd ve evlâdı cezasın buldu. İn-şâ'allah hikayesi mahâllinde zikr olunur. Melik 'Amir miskîn felek yüz çevirdigün görüb gamgîn oğulları ve karındaşı mâ'an olan bir mikdâr 'asker ile San'â Kal'ası'na varub karâr ve berü tarafdân Barsbay hareketine müterakkib ve intizâr ve tâli'-i nâ-sâz kârından feryâd ve zârlık edüb, vâlih ve hayrân oldu. Emir Barsbay hod Melik 'Amir firâr eyledigü-birle bilâ-harb ve cenk gelüb, Medine-i Ta'iz'i zabt edüb, dokuz yüz yirmi üç Şehr-i Seferinde Cum'a günü girüb, câlis-i mesned-i hükümet olub, ahâlîsinde bulduğu mal ve rızk ve eşyaların gasb ve zulmle aldığından sonra, yanında olan 'asâkir-i zulmet-şi'ârı ahâlî-i memleketin hâne ve miskinlerin gâret ve yağma eyledi. Ve kendü canibinden Emir İkbâl nâm Çerkes'i

¹⁵⁶ BY-D'de, "- ve tedariklerin görüb"

¹⁵⁷ BY-B, BY-C'de, "- Yemen Kal'aları'ndan ol kal'a ziyâde muhkem olmağla"

¹⁵⁸ BY-D'de, "- Yemen Kal'aları'ndan ol kal'a ziyâde muhkem olmağla mal ve hezâyin ve"

¹⁵⁹ BY-D'de, "- ol hazine ile ma'an"

Ta‘iz ve tâbî‘ olan vilâyet üzerine hâkim nasb edüb alıkodu. Ve kendü ‘askeri ve kendü ile İbb ve Cible üzerine varub hâkim-i ikâmete kâdir olmayub, sâkin olan fukarâ teslîm ve ita‘at yüzün gösterüb ve kudretleri olduğu kadar hediye ve zahîre getürdiler. Hiç fâ‘ide etmeyüb sâ‘irler gibi gâretten halâs bulmayub¹⁶⁰ malların nehb ve yağma etdüler. Ba‘dehû ‘asker ile kalkub Makrâna üzerine ‘azîmet ve vusûl buldu. Ve muhâsara kılub ahzına meşgul olub içünde cenk ve harbe kâdir kimesne kapanmağıyla¹⁶¹ feth eyleyüb, emvâl-i erzâkdan her neki bulmuş ise alub gasb etdi. Ve ahâlîsinden ba‘zı kimesnelerde Melik ‘Amir’in emaneti var idigün haber almağla cümlesin çeküb aldı. Ve kendi tarafından Emir Hüseyin kullarından Emir İskender nâm kimesneyi Makrâna ve tevâbî‘i üzerine¹⁶² hâkim-i vilâyet nasb eyleyüb Ben-i Ammar tâ‘ifesinin üzerine revâne oldu. Feemma Diyar-ı Yemen’de Kabâ‘il-i ‘Urbân mabeyninde mezkûr tâ‘ife gayetde şecâ‘at [vr.14b] ve dilîr ve bahadırılık ile meşhûrlardır. Emir Barsbay ve ‘askerinden havf eylemeyüb dahî¹⁶³ nusret ve kuvvet ve kudret bi’l-cümle hazret-i perverdegârın yed-i kudretindedir deyü mütevekkilân alellâh ve müst‘ainenbillâh bir mevzî‘de karar eylediler. Ve Emir Barsbay ‘asker ile üzerlerine geldik de cân ve gönülden cenk edüb geriye sürdüler. Ve ‘askerinden mübalağa ile kimesneler katl eylediler. Ve bir dahî üzerlerine tüfenk serpmeye davrandırmayub hâ‘ib ve hasir ric‘at etdürdiler. Emir¹⁶⁴ Barsbay dahî bunların harb ve darbı gibi merdâne vaz‘ ve cenk henüz Yemen’de görmemiş idi. Meydan-ı mu‘arekeleri ekser bahadırları Ben-i Ammar elinden şerbet-i merg-nûş eylemekle birdahî cenklerin arzu eyledi.¹⁶⁵ Ve Cazan hâkimi Şerîf İzzeddin¹⁶⁶ yarelenüb ve bî-hadd Zeydîler kırılıb bi’l-cümle tevabî‘i dahî mecrûh olmagla¹⁶⁷ tekrâr bunlar ile cenk eylemege rızâ vermedi. Pes ol mahâlden San‘â tarafına ve kevkebi sakıt olmuş bîçare Melik ‘Amir üzerine teveccüh ve revâne olmak ma‘akûl görüb ‘azîmet etdüler. Ol¹⁶⁸ dahî Ben-i Ammar üzerine ‘azîm kılıç yiyüb ve sîngun verub bunca bin ademleri kahılıb za‘if hâlde diger gûn olmuşlardır deyü zan edüb dahî fırsat-ı ganimet sanub, derdmend kendi tali‘i düşkün ve kevkebi söngün oldu. Ve gayri¹⁶⁹ fikr etmeyüb

¹⁶⁰ BY-D’de, “- sâ‘irler gibi gâretten halâs bulmayub”

¹⁶¹ BY-B’de, “kapanmağla”

¹⁶² BY-D’de, “- Makrâna ve tevâbî‘i üzerine”

¹⁶³ BY-B’de, “ve hem”

¹⁶⁴ BY-C’de, “- Emir”

¹⁶⁵ BY-D’de, “- birdahî cenklerin arzu eyledi”

¹⁶⁶ BY-D’de, “- Şerîf İzzeddin”

¹⁶⁷ BY-D’de, “- bi’l-cümle tevabî‘i dahî mecrûh olmagla”

¹⁶⁸ BY-D’de, “+ Melik ‘Amir”

¹⁶⁹ BY-D’de, “- ve sîngun verub bunca bin ademleri kahılıb za‘if hâlde diger gûn olmuşlardır deyü zan edüb dahî fırsat-ı ganimet sanub derdmend kendi tali‘i düşkün ve kevkebi söngün oldu. Ve gayri”

izâcâ'e'l-kazâ 'amîü'l-basar mukarreren zâhir olub yanında olan 'asker ile San'â'dan 'acele üzere yürüyüb bunları kuvvet bulmadan basub kendüye eyledikleri cevri-cefâ ve zulm ve hayf intikâmın almak niyeti ile bir mahâlde gelüb erişdi. Ve cân ve başından geçüb¹⁷⁰ 'asker ile içlerine girüb karışdı. Ve bunların alay ve tertüblerin bozub birbirine katub ve bahadırları dahî¹⁷¹ Barsbay'a çatub bozmak üzere iken bu defa tali 'şum-ı bi'l-bedâhe kendüye şerbet-i şehadeti içirüb ve karındaşın dahî mahrum koyub ve oğullarına birer câm sunub cümleyi def'aten tüfenk şerbetinden mest-i dârü'l-bekâ ve târik-i dünyayı fena eylemegin, baş gidince ayak olmaz payidâr. Evvelden dahî Ehl-i Yemen'in ateş-i tufenge tahammülü yoğiken, bu kere hod pâdişâhları ve cümle benâm begleri düşmekle her biri cân [vr.15a] kaydına düşüb birer cânibe iftân ve girîzân oldu. Ve bunda devlet-i 'Âl-i Tâhir münkârîz olub bundan sonra anlardan kimesne câlis-i mesned-i saltanat olmadı. Ve Barsbay ve 'askeri muzaffer ve mansûr bunca esvâb ve eşyayı i'tinâm eylediklerinden gayri hasm-ı kaviden biri olub mâlik-i mülk-i Yemen oldular. Ve bu mu'arekede Melik 'Amir merhûmun iki tıfil evladın esîr edüb beglerinden sâhib-i nâm ve meşhûr olanları mülhak şuhedâ kılub sene dokuz yüz yirmi üç Rebî'ü'l-âhîrinin yirmi üçünde Cum'a günü bu vaka'-i 'acîbe zuhûra gelüb bu sebeble Devlet-i Tahiriyye inkırâz buldu. Ve bu vechile Melik 'Amir bin 'Abdulahhab'ın saltanat ve ömrünün defteri dürlüb divanhâne-i 'âlemden ref' ve nâbûd olub âsâr-ı hasenesinden gayri hiç nesne mevcûd ve bâki kalmadı.

Beyt

قارون هلاك شد چهلخانه كنج داشت

نوشن روان نمردکی نیکو بکذاشت

Kârun helâk şod çihilhâne genc dâşt,

Nûşîrevân ne mord ki nîkû be güzâşt,¹⁷²

mazmûnu üzere irâd alıkoyub fevtinden sonra yâd olanlar müteveffa olmayub ebedî bekâ ile bu dâr-ı fenâda mevcûd add olunurlar. Eyle olsa Melik 'Amir dindâr ve muttakî ve mü'mîn ve sahîb-i şefkat ve muhsin 'âmm-i Müslimîn ve i'bâda bâ husûs meşâyîh ve ulema ve âl u evlâd ve emcâda kerem ve ihsânı mebzûl ve tâ'at ve ibâdata meşgûl olduğu ve zuhrü'l-fuzelâ ahîrî'l-'ulemâ-i Mevlânâ eş-Şeyh Muhammed Alaaddin el-

¹⁷⁰ BY-D'de, "+ elem ve rey olub at sürüb, - 'asker ile içlerine girüb karışdı. Ve bunların alay ve tertüblerin bozub birbirine katub ve"

¹⁷¹ BY-D'de, "+ göz açdırmayub"

¹⁷² Kârun helak oldu ki kırk hâne gencin oldu, Nûşîrevan iyi nam bıraktığı için öldü.

Kirmânî en-Nakşibendî kaddesallâhu esrârahû.¹⁷³ Neccâr etrâfindan gelüb Yemen'e vusûl ve Melik 'Amir ile mülâki oldukda 'azîz-i mûmâ-ileyh eyledigü ve ri'âyet ve terkîm ve lutf ve mürüvvet ve ta'zîm kâbil-i tahrîr olmayub Diyar-ı Yemen'de kalub â'mme-i nâs envâr-ı kudsiyyelerinden feyz-i bâb olmasın çok iltimâs ve temennâ eyledi. Lâkin mücaveret Harem-i Beytullâhü'l-Haram niyeti ile vilâyetden çıkub 'azîmet-i külliye eylemegin gayri diyârda sekenâye cevâz göstermeyüb Yemen'den müteveccîh ve revâne olunca hadden efzûn tevkîr ile yollayub bi'l-cümle harc-ı râh ve masrafın görüb 'azîz ri'âyet ve ihsanından usanmak mertebesine varınca lutf ve keremler eyleyüb mademki Çerâkise'den zikr olunan beliyye ve vak'a isabet eylemedi. Senevî olan nâfakâ [vr.15b]ve mu'venet ve esvâb ve levâzımâtın bî-kusûr hazır ve amâde kılub ve niçe eşyâ hediye tarîkiyle gönderüb her sene müstakill âdemisi ile Mekke-i Mükerrreme'ye 'azîz hazretlerine irsâl ederdi. 'Âkıbet vücûduyla ma'ân kerem ve ihsanı mün'adim oldu. Şeyh hazretleri dahî maksudu üzere gelüb mücavir ve bir niçe rüzgâr seccadey-i irşâd-ı nakşibendîyyede ikâmet ve zât-ı şerîflerinden bî-hadd keşf ü keramet zâhir olub nefsi mesîh asaları çok mürdediller ihyâ eyleyüb bi'l-cümle fûnûn-ı 'ilmiye ve edebiyat ve ulûm-i 'âliyyede niçe tasânif ve te'lîf ve sebebyâd olur eser¹⁷⁴ ve tahrîrât vücûda getürdi. Ve bahr fezâ'ilinden mübalağa tullâb müstefîd ve feyzyâb olub Mevlanâ 'Ali Kuşçu bu dahî mazhar-ı nâzar kimyâları ile müte'ârif ve kâmyâb oldu. Ve 'âkıbet Fâtih-i Kostantınıyyeti'l-'Aliyye Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Hân Gazi merhûmun şeref-i sohbetleriyle müşerref ve ihsân bî-pâyânlarına mazhâr olub zîc binasında vakî olan kazıyyeleri meşhûr olmağın bu muhtasar tahrîre muhtâc olmadı. Henüz 'azîz sıhhat-i mücâveretde iken Diyâr-ı Yemen'de Melik 'Amir'in bu hâl ile devlet-i fânîden intikâl ve zevâlin haber aldık da begayet te'essüf edüb ruhuna du'â ve bâ'is-yâd olmak için ahvâl-i 'imaret ve hüsn-i hâlin cem' ve terkîb ve bir risalede tertîb ve tasnîf eyledi. Ve çok zaman geçmeden 'aziz dahî dokuz yüz yirmi dokuz tarihinde vâsıl-ı derecât-ı cenân olub muallâda medfûn ve üzerine bir kubbe-i 'âli¹⁷⁵ bina olundu. El-yevm merkad-ı lutfları ziyaretgâh-ı 'âmme-i enâm ve mevkî' müstecâba deyü ilâ yevmü'l-kıyâm ma'rûf¹⁷⁶ mevsûf oldu. Ve andan gayri bi'l-cümle vilâyet ve aktâr ve memâlik ve diyârda vâkî olan 'ulemâ ve sulehâ ve fukara Melik 'Amir için matem edüb âmme-i ben-i âdem ruhuna du'âlar eyledi. Ve ulemâ-i muhaddisîn ve fuzelâ-i kibârdan

¹⁷³ *Allahu teâlâ onun hallerini mübarek eylesin.*

¹⁷⁴ BY-B'de, "âsâr"

¹⁷⁵ BY-B'de, "âliye"

¹⁷⁶ BY-C'de, "+ ve"

Şeyh Veciheddin bin ‘Abdurrahman bin er-Râbiğ ‘Amir hakkında bu kıta‘-i latifeyi inşâ eyledi.

‘Arabî¹⁷⁷

اخلا صناع الرين من بعد عامر
وبعد اخيه اعدل الناس في الناس
فز فقدو الله والله اننا من الامن
والسلوان في غايبة الياس¹⁷⁸

ve ulemâ-i müdekikîn ve fezâ’il-i âsârdan [vr.16a] biri bu kıt‘ayı inşâ eylemiştir.

‘Arabî

تحطم من ركن الصلاح مشيده
وفوض من بنيا نه كل عامر
فما من صلاح بعد صلاحه
ولا عامر والله من بعد عامر¹⁷⁹

Bundan gayri eger Diyâr-ı Arabistan ve Yemen’de ve eger hod Harameyn-i Şerefeyn vesâ’ir emkinede olan fuzelâ ve meşâyih ve ulemâ rûh-ı ‘Amir’e bâ’is-i du‘â olmak için hadden efzûn ve kıyâsdan bîrûn kasâ’id ve resâ’il ve bu makûle kıt‘alar ve eser tahrîr ve inşâ etmişlerdir. Velâkin bu muhtasarın tahammülü olmamağın terk olunub bu mertebe ile iktifâ kılındı. Rahime hullâhü teâlâ âlâ cemî’i’l-ulemâ ve âlâ ‘Amir-i ve ehîhi ve bakıyyeti’l-fudela-i ve’s-sâlihîn ve cemî’i’l-Müslimîn.¹⁸⁰

Beşinci Fasil

Emir Barsbay Çerâkise’nin Katlin Ve Andan Sonra Yemen’in Vakî‘ Olan Havadisın Beyân Eder:

Berku’l-Yemânî’de menkuldür ki; Melik ‘Amir bin ‘Abdulvahhab şehid ve ‘askeri perakende ve perişân olduktan sonra Vilâyet-i Yemen’de Emir Barsbay, Çerâkise’ye mukabil olur ve ta‘arruz ve muhâlefet eder kimesne kalmadı. Ve haricden gelüb müctemî‘ olan Çerâkise’den ve terk-i mugarebe ve levend tâ’ifesi içinde

¹⁷⁷ A’da, boş bırakılmış, BY-B’de “‘Arabî” yazılmış ve buraya eklendi.

¹⁷⁸ *En güzel ve en iyisi ‘Amir’den ve kardeşinden sonra din hususunda insanlara en adâletli davranandır. Allâhu teâlâ ki muhakkak bizimle berâberdir. Ümitsizlik anında bile insanların güvendiği ve ümit bağlayacağı kimsedir.*

¹⁷⁹ *Salâh’ın güçlü saltanatı yıkıldı. Şimdi Onun saltanatında bir çok amir var. Onun saltanatından sonra başka bir saltanat mı var. Vallâhi bu saltanatı ayağa kaldıracak başka bir ‘Amir mi var.*

¹⁸⁰ *Allahu teâlâ bütün âlimlere, ‘Amir’e ve kardeşine ve bütün değerli kimselere ve sâlihlere ve bütün Müslümanlara rahmet eylesin.*

kendünden âlî mertebede ve nâfizü'l-keîâm ve maldâr¹⁸¹ ve zî şevket ve sâhib-i nâm kimesne bulunmayub gerdiş çarh-ı devvâr ve harekât-ı rüzgâr-ı gaddâr ve iktizâsı üzere tasarruf-ı Mülk-i Yemen vücûduna münhasır kaldı. Ol cahil dahî ihsân-ı ilâhi olan niğmetin şükürün etmeyüb ve devlet-i dünyâ mahz-ı ibtilâ belki magrûr ve batıl olanlara bela ve kaza olduğı zerre kadar hatrına getirilmeyüb ve bu saltanatı hemen kendi vücûd-ı hasiyyetinden bilüb kemâl-i mertebe gurur ve dimağ hasıl eyledi. Ve 'umûmen Mülk-i Yemen'i kabzâ-i tasarrufa getürmege sa'y ve sarf-ı kudret edüb karib zamânda ol za'm ile başından¹⁸² çıkub miskîn bu rüzgarın cüzî muvâffakatına aldanub nâbûd ve nâpeydâ oldu. Ve'l-hâsıl kendinden sonra kibâr-ı a'yân-ı Çerâkise'den Makrâna hükümetinde alıkoduğı Emir Hüseyin kullarından Emir İskender ile levend tâ'ifesinden Rûmî Emir Ramazân'dan gayri sahîb-i kelâm kimesne[vr.16b]mevcûd yoğıdi. Pes 'asker ile kalkub kat'-ı menâzil ederek San'â niyeti ile yürüdü. Emir İskender bir mikdâr 'asker ile Makrâna'da kalub ahâl-i memleketden çok mal gasb ve Melik 'Amir'in¹⁸³ hâs musâhiblerinden olmağla ezâ eyledi. Ol dahî bir defîne gösterüb mübalağa ile çok mal bulub bir mikdârın yanında olan 'askere tevzî' edüb ziyâdesin ve kendisü alıkoyub bununla¹⁸⁴ bulub hedm ve hışm sahibi oldu. Sonra kazıyyesi mahâlli geldikde in-şâ'allah zıkr olunur. Emir Barsbay hod uğradığı yerleri gâret ve zabt ederek San'â'ya gelüb hiç kimesnenin ta'arruz ve muhâlefetine kudreti olmayub kabzâ-i tasarrufa getürüb, Melik 'Amir tarafından vekâleten San'â'yı zabt eden Şelâdir¹⁸⁵ Kal'ası ve vilâyeti sahibi Emir 'Ali bin Muhammed el-Buğdânî'yi ahz eyleyüb kişizâde ve kerîmü'l-hısâl bir çelebi vücûd iken derdmende mal u menâl talebi için 'azîm işkenceler edüb envâ'-ı gadâb ile siyaset etdürüb miskîn bildiğı malı haber verüb bulduğı ve mâlik ve tasarrufunda olduğı bi'l-cümle mevcûdun getürüb teslîm eyledi. Ol zalimin elinden halâs müyesser olmayub eşedd-i ukûbet ile bîçareyi nâhak katl eyledi. Ve ahâl-i San'â ve etrafında vakî memâlikde sakın olan Müslîmîn ve fukarâ üzerine belay-ı âsumânî gibi müstevli ve nâzil olub 'askerine cümlelerin mevcudun garet etdürüb huzûruna getürüb yârgâr ve zî kıymet eşyayı kendi için intihâb ve ifrâz eyledigünden sonra bakıyyesin 'askerine yağma etdürdi. Ve ol diyâr-ı cennet-âsâr-ı ateş-i zulm ile yakub harâb eyledi. Ve eglenmeyüb kendi dahî yandırdığı ateşde kebâb

¹⁸¹ BY-D'de, "- maldâr"

¹⁸² BY-D'de, "başdan"

¹⁸³ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ rızık ve malın talep eyledi. Fukahâdan 'Amir el-Ceberti nâm kimesneyi dutub dahî 'Amir'in"

¹⁸⁴ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ kuvvet"

¹⁸⁵ BY-D'de, "Sülâ"

olub bu hâl üzere iki ay San‘â’da ikâmet edüb kimesnede hic nesne komayub bu vechile¹⁸⁶ nehb ve gâret ile gasben aldı. Ve bî-had ve bî-hesâb emvâl ve erzâk ve nukûd ve hezâyin cem‘ ve tahsîl ve iddihâr kılub San‘â’dan geri Zebid’e varmak murâd edindi. Ve ‘askerinden dilîr ve merdâne müsellaah ve müretteb iki yüz dane levend intihâb ve San‘â muhâfazasında koyub zabt-ı memleket [vr.17a] için üzerlerine geri içlerinden bir meşhûr ve be-nâmın emir nasb edüb cem‘ ve idhâr eyledigü mal ve hazine nakline etrâf vilâyetlerden develer salub getürtdi. Ve ‘asker ve kendisi kaba saba esvâbların tahmîl eyledikleri develer gayri mahsûs hazineye ve zî kıymet eşya ve cevâhir ve tefârik ve nukûd ve altın ve gümüş makûlesi bârgir ile sekiz bin deve yükledüb San‘â’dan çıkıdı. Ve kat‘-ı menâzil edüb Neccâr dedikleri sa‘ab ve sarb derbende gelüb çünkü ortasında vâkî‘ dâr ve gayetde sarb ve mürûri rişvâr mevzi‘e geldi. Pes hikmet ve takdîr-i ilâhi perde-i gaybden zuhûr etdigü zulm ve cefâ ve cevr ve ezâ-i Müslimîn hemân ol sâ‘at sûret bulub ef‘âline göre kahr ve celâl yüzün gösterdi. Ve Diyâr-ı Yemen’de Beni Ceys ‘Urabânı demekle m‘arûf ve kemâl-i şecâ‘at ve zor ve kuvvet ile mevsûf olan Dâîleri ve mal u menâl tama‘ına düşüb havale etdüirdi. Ve derbend-i mezkûrun ol sa‘ab mevzi‘inde mezkûrin ‘Urbân yolun basub ve yanında ma‘ân bulunub cenge şurû‘ edenleri fi‘l-hâl ta‘me-i şemşîr ve ba‘dehû Emir Barsbay dahî katl edüb ve böyle bulunan Zeydîlerden dahî ekseri kırılıb sâ‘ir ‘askeri üzerinde olan silâhların bıragub firâr ve perişân olub ‘Urbân-ı mezkûrîn ol denlü malı bi‘l-cümle kalîl ve kesîr her ne ki bulmuşlar ise gâret ve yağma eyleyüb ve bu def‘a dokuz yüz yirmi üç senesinde Şehr-i Cemâzi-ye’l-âhirin yirmi dokuzuncu gecesinde vâkî‘ olub bakıyye-i seyf olan ‘asker kaçub Zebide’e varub müctemi‘ oldular. Ve cevânib-i erba‘ada olan levend ve mugârebe ve ervâm ve Çerâkise¹⁸⁷ Barsbay katlin ve ‘askerinin kırılıb inhizâmın haber aldıkları-birle hemân sâ‘at her biri yerinden kalkub sür‘atle Zebid’e gelüb bir yerde derilüb ‘askere hâkim ve serdâr nasb olunmak babında müşavere eylediler.

Emir İskender El-Muhdaram Hâkim-i Vilâyet Olduğın Ve ‘Âkıbetkârı Ne Minvâl Üzere Olduğın Beyân Eder:

Çünkü Emir Barsbay ile Çerâkise’nin emr-i inâmında olan sahîb-i kelâmları ve erbâb-ı harb[vr.17b]ve neberd ve cenk-azmâ bahâdırları katl olunub içlerinden fakat Makrâna hâkimi olan Emir İskender el-Muhdaram kaldı. Ol dahî sâ‘irler gibi Zebid’e

¹⁸⁶ BY-B, BY-C’de, “+ zulmen”

¹⁸⁷ BY-B’de, “+ ile”, BY-C’de, “+ Emir”

gelüb Emir Ramazan Rûmi'nin ve bi'l-cümle 'askerin ittifâk ve itdihâdı ile mezkûr Emir İskender'i valî-i vilâyet ve 'asker üzerine sâhib-i hükümet nasb eylediler. Ve bu esnâda Devlet-i Çerâkise münkârîz olub Sultân-ı Rum ya'ni sahibkrân-ı mezbûr Sultan Selîm Hân-ı merhûm Diyâr-ı Mısır ve 'umûmen Arabistan'ı kabzâ-i teshîre getürüb kevkib-i âlî ve ism-i sâmilîleri ile bi'l-cümle ekâlim-i rub' meskûn-ı mâlâmâl-ı memlû olub satvet-i kahramânîleri Vilâyet-i Yemen'de münteşir ve kulûb-i a'dâ-i heybet ve şevketlerinden münkesir ve ervâm-ı zıll-i memdûd-ı sa'âdet-nümûdlarında yevmen feyevmen ra'bet ve i'tibâr bulmağın binâ'enalâ hâzâ Yemen'de müctemi' olan Rumilerin şeref ve izzeti ziyâde ve mumâ-ileyh Ramazan Beg bi'l-cümle ervâm mâbeyninde sâhib-i kadr ve benâm olduğı sebebeden umur-ı memleket ve 'asker re'y ve tedbirine münhasır kalub Vilâyet-i Ta'iz ve tevâbi'-i hükümeti üzerinde karar bulub devlet-i ervâm kuvvet-birle terakki etmegin âmme-i 'asker-i libâs ve tavr ve tarz-ı rumi-i ihtiyâr ve isti'mâl eylemekle Emir İskender el-Muhdaram Çerâkise'den iken ol dahî ıztırârdan el-bâbü'l-libâse-i fâhire-i Rumiyan ile şerefyâb olub evzâ'-i sefâhat nümâ-i Çerâkise'den olan zânet ve bid'at-ı sâ'ireyi terk eyledi. Mukabelesinde zamân-ı karîbde Kıbel-i Saltanat-ı Sahibkrân-ı Rum iltifâtına mazhar ve rütbe-i 'aliyye ile keyvâna beraber olub Cânib-i Hümâyûn-ı Sa'âdet-Makrûn-ı Pâdişâhî'den Mahrûse-i Mısır 'umûmen Arabistan'a hâkim ve vekîl-i mutlâk olan melikü'l-ümerâ merhûm Hayri Beg tarafından bi'l-cümle Mülk-i Yemen ve ol aktâra ve mâ'an olan 'asâkir-i nusret-şi'âra hâkim ve serdâr olmak üzere emr-i şerîf-i âlî-şân vârid olmağın henüz sultan-ı zamân oldugundan fevkü'l-hadd mesrûr ve şâdân olub Devlet-i Osmâniyye tarafından ibtidâ Diyâr-ı Yemen'e mezkûr Emir İskender Muhdaram hâkim ve sâhib-i fermân oldu. Ve âmme-i cünûd ve Müslimîn imtisâl-i emr edüb evvelâ Mülk-i Yemen'de ayîn-i Osmânî bu esnâda icrâ kılınub dahî hutbeden gayrilerin [vr.18a] namı ref' ve tayy olunub Sultan-ı Selâtîn-ı Cihân-ı a'nâ Sultan Selîm Hân ibn Sultan Bayezid Hân eskinallahü teâlâ fî derecâti'l-cenân¹⁸⁸ nâm-ı şerîfine okundu. Zîrâ bundan akdem levend tâ'ifesi Cidde'de maktûl olan Emir Hüseyin ile istîlâ edeli hutbeyi kendi begleri nâmına okuyub sonra pâdişâh adın zikr ederlerdi. Bundan sonra kavânîn-i Osmânî Vilâyet-i Yemen'de câri ve ervâm tâ'ifesi tegallüb eder oldu. Ve mezkûr Emir İskender Devlet-i Çerâkise'nin âhirine ve Osmâniyye'nin evveline erişüb Rumîler esvâb ve kânunda tabi'iyet eyledikleri el-Muhdaram deyü lakab konulub bununla ma'rûf ve meşhûr Muhdaram huzur ve atdan ahz olunmuşdur. Ya'ni ille sararub telef olmuş iken dane-i

¹⁸⁸ *Allahu teâlâ onun makâmını cennet eylesin.*

tohumu yere düşüb ve bitüb yeşerdikden sonra vücûd bulduğu gibi bu dahî mürde-i Çerâkise'den iken Devlet-i Osmâniyye'den vücûdı hayvanât taze bulduğu için Muhdaram deyü lakab eylediler. Nefsü'l-emmârede ahvâli böyle vâki' olmuştur. Zîrâ bakıyye-i Çerâkise'den olmağın cân havfında iken Yemen Eyaleti'nin emri gelmek mücerred yeniden dünyaya doğmak kadar vardır. Bundan sonra Bender-i Cidde Sancağı'na Mısır'dan Hayri Beg gönderdigü Rûmî Hüseyin Beg Yemen'e gelüb dâhil oluncaya degin üç yıl Yemen Hükümeti'nde karar eyledi. Ve ba'dehû tab'ında merkûz olan sefâhat ve 'inâd-ı Çerkesî ile ömr ve devleti bu vechile zevâl bulduğu mahâlli ile zikr olunur.

Altıncı Fasl

Cidde'den Rumî Hüseyin Beg Yemen'e Varduğın Ve Yine Bender-i¹⁸⁹

Cidde'ye Döndiğün Zikr Eder:

Bâlâda zikr olunduğu üzere Mısır'dan Hayri Beg Bender-i Cidde Sancağına gönderdigü Rumîyü'l-asl İkinci Hüseyin Beg Mısır fethine Sultan Selim merhûm ile gelüb kalmış idi. Gayet âkil ve ahlâk-ı hamide sahibi ma'kûl adem olmağın Hayri Beg'i gayetde sevüb muhabbet ederdî. Ve sadık ve dindâr olub ve sözüne i'timâd kılurdı. Pes Cidde'ye¹⁹⁰ me'mûr olduğu hıdmeti ve Gavri mukaddemen maktûl Emir Hüseyin ile gönderdigü cebehâne ve barut ve topları ve limandaki gemileri lâzım geldigü üzere hıfz u hırsat ve kabz ve zabt eyleyüb Bender-i Cidde'de [vr.18b] çokluk alakası olmayub¹⁹¹ Vilayet-i Yemen hâli idigün haber alub ba'zı mertebe Mülk-i Yemen Hükümeti sevdasına düşdü. Ve varub zabt eylemek babında Hayri¹⁹² tarafından izn ve fermân rica eyledi. Ol dahî tecvîz edüb emr-i şerîfin gönderdi. Mezkûr Hüseyin Beg dahî cebehâne ve levâzımın görüb mevcûd olan gemilere girüb 'azîmet ve dokuz yüz yirmialtı senesinde gelüb Yemen'e vusûl buldukda Sultan Selîm Hân vefât edüb oğlu Sultan Süleyman merhûmun cülûsu haberin istimâ' eyledi. Ve bu sebebden beynen-nâs güft u gû ve ba'zı ihtilâl şuyû' bulub Vilâyet-i Yemen'de hâkim olan Emir İskender el-Muhdaram azl ve kabûl eylemeyüb ısrar ve i'nâd etdi. Bu dahî karşı koyub ref' ve 'azlin nâsb-ı nefis eder ise tahkîk-i âzîm harb ve kıtâl¹⁹³ olmağı müşahade edince esnâ-i cülûsda ve henüz vilâyet temkin olmayub herkes bir fikir ve bir hevesde bu makûle fitne

¹⁸⁹ BY-B'de, "- bender-i"

¹⁹⁰ BY-B, BY-C'de, "+ varub"

¹⁹¹ BY-B'de, "+ için, - olmayub"

¹⁹² BY-B, BY-C'de, "+ beg"

¹⁹³ BY-B, BY-C'de, "+ ve memleket ziyâde ihtilâl"

ve fitnede bâ'is-i hareket olmak ma'kûl degildir deyü feragat edüb ve yine Emir İskender el-Muhdaram'a istimâlet verdi. Ve Rûmiler¹⁹⁴ Mısır'a Sultan Selim ile gelen yeniçerilerden yoldaşlar ve 'asker mâbeyninde dilîr ve merdânelik ile ma'rûf kemâl-i nâm bahadırı mahfî da'vet ve ma'hûd İskender Muhaddaram itâ'at-i emr-i pâdişâhî eylemedi. Hakkından gelmek lâzime-i gayret-i saltanatdır deyü vasiyyet eyledi. Ve kendisü 'avdet edüb selâmet-i hâl üzere gerü Bender-i Cidde'ye gelüb nüzûl ve yerinde kemâkân ikâmet kılub vâki' ahvâli Mısır'a melikü'l-'ümerâ Hayri Beg'e 'arz etdi. Ve Yemen tarafından sudûr edecek havâdis ve ahbârına müterakkıb ve intizârda olub Bender-i Ma'mure-i Cidde'nin muhâfazasında ve Hameyn-i Şerefeyn mesâlihinde sarf-ı maddî ve iktizâ eden hıdemât-ı pâdişâhîde ve Uğur-ı Hümâyûn'da bezl-i mevfûr eyledi.

Hâkim-i Vilâyet Emir İskender El-Muhdaram Katl Olunduğun Ve Kemâl Beg-i Rumî'yi Diyâr-ı¹⁹⁵ Yemen'e Vali Olduğun Zikr Eder:¹⁹⁶

Mezkûr Hüseyin Beg-i Rumî müceb-i fitne olmaya deyü nizâ'-ı mansıbdan ferâgat ve Yemen'den 'avdet ve Cidde tarafına revâne olduğundan sonra Emir İskender el-Muhaddaram hükümet ve mansıbdan istiklâl üzere karâr edüb [vr.19a]ve kendüye gurûr hâsıl olub ziyâde zulm ve tecâvüze şurû' eyledi. Ve kuvvet-i Kahire ile Mülk-i Yemen'e mâlik ve mutasarrıf olduğun anlayub Rûmiler'e ve sâ'ir 'askere ihânet yüzünden mu'âmele ve nazar edüb gurûr ile evzâ' etmegin kendisünden cümlesinin kalbi münkes oldu. Ve günden güne birûdet ve nefret-i ezdiyâd buldu. Bu esnâda Hüseyin Beg Cidde'ye 'avdet eyledik de İskender Muhdaram'ın izâlesin şifâriş eylediği Rumi Kemâl bu mertebeyi fırsat-ı ganimet bilüb bellü başlu kimesnelere emr-i pâdişâhîye karşı koyub Cidde'den gelen Hüseyin Beg'e muhâlefet eylediği mücerred Cânib-i Hümâyûn-ı Şehriyâri'ye 'isyândır. Bundan sonra buna tabi'iyet eylemek cümlemizin başına bir belâ ve kaza erişdirmek mukarerdir deyü mahfî ifâde edüb ve izalesi bâbında 'akd-i kelâm eyleyüb ertesi dîvâna lâzım olanlar cem' olduklarında mûmâ-ileyh Kemâl Beg, Emir İskender el-Muhdaram'a mesâlih 'arz eder gibi varub yanaşub ve sill ü seyf edüb başın kat' eyledikden sonra emr-i pâdişâhî bu idi. Yerine geldi deyüb dahî geçüb sene dokuz yüz yirmiyedi tarihinde mesned-i hükümete oturdu.

¹⁹⁴ BY-C'de, "Rûmilerden"

¹⁹⁵ BY-B'de, "Rûmî, - Diyâr-ı"

¹⁹⁶ BY-C'de, "Emir İskender el-Muhdaram Katl Ve Kemâl Beg-i Rumî Yemen'e Vâli Olduğun Zikr Eder"

Zâtında mühib ve şecî‘ ve dilîr ve kelâmı mü‘essir ve umûr-dide¹⁹⁷ ve sâhib-i tedbîr bir merdâne kimesne olub ‘asker mâbeyninde evvelden dahî iştihâd ve nâmı olmağın hiç kimesne çün ve çerâ ve muhâlefete kâdir olmayub cümlesi emr-i fermânına mutî‘ ve münkâd oldu. Ve müstakil hükümetde¹⁹⁸ karâr edüb hutbeyi Sultan Süleymân Hân merhûmun nâm-ı şerîfine okudub maktûl Emir İskender el-Muhdaram’ın emvâl ve erzâk ve hezâyinin kabz eyleyüb Zebîd ve tevâbî‘i vilâyetin zabt ve tasarruf etdi. Ve Ta‘iz ve âna tâbî‘ olan vilâyetlerine kemâkân Rûmî-i sâlifü’l-beyân Ramazan Beg üzerine ibkâ olunub dokuz yüz otuz senesi üzer¹⁹⁹ degin Diyâr-ı Yemen hükümetinde karâr eyleyüb vilâyet fukârasına vesâ’ir ahâlîsine zulm ve cefâ eylemeyüb mümkün olduğu mertebe himâyet ve siyânet üzere olub te‘addî ve tecâvüz tarafına sulûk etmedi.²⁰⁰ Ve Medine-i Zebid’de bir medrese-i âlî binâ edüb bunca rüzgar bâki ve payidâr olub bu güzergâh-ı fânîde [vr.19b]sebeb-i tezekkürü vâli-i hazâ-elân Medrese-i Kemâliyye denmekle meşhûr ve hemnâm kaldı.

Valî-i Mülk-i Yemen Kemâl Beg İle Tâ‘iz Hâkimi Ramazan Beg Katlin Ve İskender Karamânî Hâkim Olduğın²⁰¹ Beyân Eder:

Bu esnâlarda Vilâyet-i Yemen’e taraf-ı pâdişâhîden, âsitâne-i devletden müstakîll hâkim gelmeyüb ve kapu kulundan saltanat-ı şevketinden²⁰² ve zabt ve kânûnun görmüş kul gönderilmeyüb, balâda zikr olunduğu üzere, Sultan Gavri²⁰³ Mısır’dan Hind’e gönderdiği ‘asker bakıyyesinden ve Çerâkise-i sûrendisinden ve mugarebe levendinden ve cevânib-i erba‘adan gelüb derilmiş bir bölük bakıyye-i seyf eşkıya ‘asker yerine geçüb, sahipsiz memleket ve gâret edecek vilâyet bulub dahî her zümre fırka fırka olub kendi içlerinden hâkim olsun ve murâdları üzere hareket eylesün maksûd edinüb, bu hâl üzerine Vilâyet-i Yemen fitne ve zulm ile doldu. Ve fukarâ ve re‘âyânın hâli digergûn oldu. Pes ba‘zı levend tâ‘ifesinin bellü başlu ve kuvvet sahibi maldârları, Mülk-i Yemen’e müstevlî olmak sevdasına düşüb dahî ittifâk üzere Zebid’e gelüb müctemî‘ oldular. Ve bir gün ale’l-gafle divâna derilüb mûmâ-ileyh Kemâl Beg’i katl edüb yerine gerü levend tâ‘ifesinden İskender-i Karamânî’yi hâkim-i

¹⁹⁷ BY-C’de, “umûrunda”

¹⁹⁸ BY-D’de, “- hükümetde”

¹⁹⁹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “tarihine”

²⁰⁰ BY-C’de, “eylemedi”

²⁰¹ BY-B’de, “hâkim olduğudur”, BY-C’de, “- Karamânî”

²⁰² BY-B’de, “şevketin”

²⁰³ BY-B’de, “+ merhûm”, BY-C’de, “mezkûr”

vilâyet ve serasker nasb etdüler. Ve bununla kâni‘ olmayub levendin bir mikdârı Ta‘iz’e varub dahî anda ittifâk ile valî-i vilâyet vaz‘ olunan, zikri sebk eden Ramazan Beg-i Rumîy’i katl edüb ve yerine levend zümresinden eşbehleri olan Tavi Delü ‘Ali Beg’i nasb eyleyüb bu vak‘alar sene dokuz yüz otuzda Şehr-i Sefer evasıtında oldu. Ve yine hutbe Sultan Süleyman ism-i şerîfine okunub pâdişahdan sonra mezkûr İskender Beg el-Karamânî dahî zikr olunurdu. Velâkin memleket ve il elden çıkub ve ‘Urbân tâ’ifesi hod zabt u râbtdan kalub yolları kesüb âyende ve revende olan Müslimîn katl olunub²⁰⁴ ve malların gâret eylediler. Ve ba‘zı cibâlde sâkin olanlar ‘isyân edüb gelüb re‘âyâyı nehb ve hasârât eylemekle memleket muhtell ve müşevveş ve ziyâde [vr.20a] harâb oldu. Ve âmme-i i‘bâd ve Müslimîn’den emn ve rahat kalkub âsâyış gitdi. Ve Mülk-i Yemen teşviş ve mihnet ve cevr ile dolub ahâlî ve sükkâmı bî-dermân ve firûmânde kaldı.²⁰⁵

Yedinci Fasl

Mısır’da Ahmed Paşa ‘Âsî Olduğun Ve Selmân Re‘is Andan Firâr Ve Emir Hüseyin ile Yemen’e Geldigidür:

Pes Diyâr-ı Yemen’de istilâ-i levend ve ihtilâl ve zulm ve tecâvüz ve fitne bu hâl üzerine müstemir²⁰⁶ olub ve mesned-i hükümetde mûmâ-ileyh İskender Beg el-Karamânî²⁰⁷ Medine-i Zebid’de ikâmet eyledi. Ve salifü’l-beyân Rumî Hüseyin Beg mukaddema Selmân Re‘is ile Yemen’den ‘avdet eyledikten sonra gelüb Bender-i Cidde’de karâr ve dâ’ima Yemen diyarı hükümetinin tama‘ ve intizarında kaldı. Ve Selmân Re‘is kendüye tâbî‘ birkaç pare gemi ile Cidde Benderi’nden ‘azîmet ve gelüb Suveys Benderi’ne vusûl ve andan çıkub Medine-i Mısır’a varub nüzûl eyledi. Hikmet-i ilâhi ol esnâda vali-i Vilâyet-i Mısıryye ve serdâr ve hâkim ve ‘Arz-ı Hicâziyye olan Melikü’l-ümerâ Hayri Beg vefât edüb Eyâlet-i Mısır ve vekâlet-i ekâlîm-i ‘Arabiyye Vezîr Ahmed Paşa’ya sadaka ve ihsân olunub vasıl-ı mesned-i hükümet oldukdan sonra ba‘zı tahvîfât ve vehm ve efkâr-ı fâside sebebi ile bîçâre hukuk-ı niğmeti ferâmuş edüb Cânib-i Saltanat-ı ‘Aliyye’ye ‘isyân ve ihânet eylemekle cezasın bulub Mahrûse-i Mısır’da katl olundu. Ve andan gayri²⁰⁸ ibret için başı der-i devlet-medâra irsâl olundu.

²⁰⁴ BY-C’de, “- olunub”

²⁰⁵ BY-C’de, “- firûmânde kaldı”

²⁰⁶ BY-D’de, “istimrâr”

²⁰⁷ BY-C’de, “+ karâr”

²⁰⁸ BY-C’de, “+ mûceb-i”

Mısır'da Ahmed Paşa 'İsyânı Böyle Vaki' Oldu Deyü Bâ'is-i 'İsyânı Nakl Olunur:²⁰⁹

Zatında şecî' dilîr ve mehîb ve ehl-i tedbîr merdâne ve yegâne sâhib-i kudret ve kuvvet bir merd kimesne idi. Harem-i Muhterem-i Hümâyûn'da terbiye ve neşv ü nemâ bulub ba'dehû fâtih-i Mısır Sultan Selim Hân-ı merhûm zamanında rütbe-i vezârete nâ'il olub ve Devlet-i 'Aliyye'nin niçe umûr-ı mühimmesinde bulunub bâhusus Mısır fethinde ma'ân sefer ve hâzerde olmağın külli hidmeti sıbkat²¹⁰ edüb ihtiyâr ve bunca müddetden berü emekdâr ve Kanûn-ı Osmânî mûcibince rütbe-i sadaret-uzmâ minküllî'l-vücûh hakk-ı sarîhi iken Sultan Süleyman-ı merhûm Harem-i Hümâyûn'da terbiye bulmuş sonra silahdarlık [vr.20b] mesnedine vasıl olmuş makbûl ve maktûl Vezîr İbrahim Paşa'ya evvelden dahî muhabbet edüb mâ'il olmağla hilâf-ı kanun sadaret-uzmâyı tefvîz ve divân-ı adalet-âyinde geçüb makâm-ı sadâretde câ-nişîn ve Ahmed Paşa üzerine takaddüm eyledi. Ol hod ehl-i gayret ve sâhib-i hamiyet bir merd kimesne olub, kanun-ı kâdîm-i Osmâniyye'ye muhâlif henüz sinn-i sâl hasebî ile ol makâm-ı 'âliye lâyük olmayan kendinden ednâ ademin altı yanında oturmağa mütehammil olmadı. Hemen ol sâ'at kalkub ve bed-du'â iderek divandan çıkub dahî Huzûr-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye gelüb bî-hadd ve bî-kıyâs bukâ ile kelimât ve şekvâ eyledi. Bu esnâda Mısır'dan Hayri Beg merhûmun vefâtı haberi gelemegin Sultan Süleyman Hân merhûm dahî def'-i meclîs ve ba'zı mertebe babası vüzerâsından emekdâr vâcîbü'l-ri'âye olmağın tesliyyet-i hâtır için Mısır'ı sadaka ve ihsân edüb iltifât ve haber-i hatır etdi. Velâkin müfid olmayub mecrûh ve münkesü'l-hâl revâne ve Mısır'a gelüb dâhil oldu. Ve İbrahim Paşa kendinden begâyet havf üzere olmağın garaz ve buğz edüb akabinden katline sa'y eyleyüb ümerâ-i muhafızîn Mısır'dan ba'zı beglere ve ağalara katl olunub başı Rikâb-ı Hümâyûn'a gönderile. Mazhar-ı inâyet-i pâdişâhî olursuz deyü, evâmir-i şerîfeyi tevâbi'lerinden bir çavuş ile Mısır'a gönderdi. Varub Bender-i İskenderiye'ye vusûl buldukda bender hâkimi Ahmed Paşa'nın ağalarından olub çavuşda vehm alub ziyâde tekrîm ve muhabbet ve tertîb-i meclîs-i 'işret eyleyüb tamâm mertebe Çavuş Ağa dünyadan bî-haber sarhoş olunca kâğıdların yoklayub mazmûna muttali' olduğı-birle cümle evâmir ve kâğıdları efendisi Ahmed Paşa'ya irsâl ve ol dahî vakıf ve agâh oldu. Ve kendiyü katl eylemek sifariş olunan begler ve ağaları bir tarîk ile da'vet ve ihzâr ve nâ-hak yere cümlesin katl eyledikten sonra taraf-ı

²⁰⁹ BY-C'de, "Bâis-i 'isyânı böyle vâki' oldu deyü nakl olunur"

²¹⁰ BY-B'de, "sebk"

pâdişâhîye 'isyânın aşikâre edüb ve kendüye muhâlefet edenleri katl eyleyüb nâmına sikke darb etdüirdi. Ve hutbe okutdu. Ve bakıyyetü's-seyf Mısır'da bulunan Çerâkise ve ba'zı levendât üzerine [vr.21a] derilüb vilâyeti zabt eyledi. Ve Kal'ay-ı Mısır'da yeniçeri kapanub ve âna mutî' olmayub gayetde çok cenk ve kıtal olunub, 'âkıbet cümle yeniçeri kırılıub kal'ayı dahî aldı. Ve bulduğı hazineyi kabz edüb ve tüccâr ve Yahûdiler'den olanca malların müsadere eyleyüb müstakillen Diyâr-ı Mısır'a mâlik oldu. Saltanat cânibinde olan eger begler ve a'yân ve eger 'asker ve ulemâ başları havfindan ita'at kılub bir ferd hiç muhâlefete kâdir olmadı. Ancak Rûmî Mehmed Beg ve Cânım Beg Hamzâvî kul tâ'ifesinden ba'zılar ile gayetde mahfî bunun ref' ve izâlesin mekaleme ederek ahirü'l-emr bir makâma sözü bağlayub vaktine müterakkıb oldular. İttifâken bir gün ma'hûd Ahmed Paşa kal'adan hamama gelüb girdi. Ve mûmâ-ileyhumâ begler bugün fırsattır deyü ittihâd eyledikleri kimesneler ile 'alem kaldırub ve herkim pâdişâh kulu gayret-hâh ve cânibdârı ise bugün 'alem-i dîne cem' olmak gerekdür deyü dört tarafa delallar salub nidâlar çağırtdılar. Ve fî'l-hâl çok âdem 'alem-i dîne dirilüb Ahmed Paşa hamâmda henüz ancak nısf-ı bâşın trâş etdüirmiş iken bu kazıyyeden agâh oldu. Ve aynı ile nâkıs trâş ile hamâmdan çıkub ve cevânib-i erba'ası ihâtâ olunmakla kulları sûtûh üzerinden kaçırub ve ardlarınca gelenler ile cenk ederek Ahmed Paşa'ya at yetiştirdiler. Ve kal'a tarafına gidemeyüb şehirden firâr ve garb tarafına cân atub varub İbnü'l Bakır nâm Şeyhü'l 'Arab'a dâhil ve câr düşdi. Ve ardınca kaçub gidenler ve 'Urbân'dan ba'zı kimesneler yanına derilüb mezbûr Şeyhü'l-'Arab yanında karar eyledi. Bu tarafda şehirlüden ve 'askerden kaçub ma'lub olduğun haber aldıklarında 'umûmen 'alem-i pâdişâhî tahtına müctemi' oldular. Ve kesret bulub kuvvetlenüb kal'aya çıkub ve firâr etmeyüb bulunan âdemlerin kırub ve cümle emvâl ve erzâk ve eşyayı ve her ne ki bulmuşlar ise ve irte-i mumâ-ileyhimâ begler sancaklar kaldırub ve bahr ve berrden 'asker yürüyüb ve ol iki beg önlerine düşüb, mahâll-i mezkûrda Paşa-i derdmende isâbet ve dört tarafı ihâta [vr.21b] olunub yanına cem' olan ademleri ve 'Urbân ile cüzî harb ve cenk oldukda karâra mecâlleri olmamak ile perişân ve firâr ve nâbûd oldular. Ve kendinin cezası verilüb ve bâşın kat' ve nasb-ı rumh kılınıub şehre 'avdet ve müceb-i ibret için demür kapusunda vaz' olunub ba'dehû der-i devlet-medâra gönderildi. Ve bu vak'a ve Ahmed Paşa merhûmun katli²¹¹ dokuz yüz otuz senesinde vakî' olub bu beyt-i Fârisî tarih denilmekle bu mahâlde ketb olundu.

²¹¹ BY-D'de " - ve Ahmed Paşa merhûmun katli"

Beyt

کشته شد چونکه او بنا مردی

کشت تاریخ قتل او قتالت

Koşte şod çünkü û benâmerdî,

Geşt-i târih katl ve gutilet,²¹²

Selmân Re'is hod Cidde'den Mısır'a geldikde, mezkûr Ahmed Paşa merhûmun ibtidâlarına müsâdif olmuş idi. Ol vakt 'isyân tarafına henüz sâlik olmayub dîn ve devlet umuruna ve memleket mesâlihine takayyüdi kemâlde olmağın, Selmân Re'is huzûruna da'vet edüb Yemen Vilâyetleri'nin²¹³ ahvâlin suâl eyledi. Ol dahî vukûfi ve ittilâ'ı²¹⁴ olduğu üzere takrîr edüb ma'lumu olunca Cidde'den Emir Hüseyin-i Rûmî yine tekrâr Yemen'e varub taraf-ı pâdişâhîden zabt eylemek tecvîz ve sifâriş eyleyüb ve Selmân Re'is eglenmeyüb yine Cidde'ye revâne olmak tenbîh ve te'kîd etmegin anâ binâ'en, Mısır'da ziyâde arâm etmeyüb bu fitnelerden mukaddem çıkub ve levâzımîn hâzır ve amâde kılub, Bender-i Suveys'de gemilere girüb ve levendât tâ'ifesinden ihtiyârıyla gidenleri alub defây-ı sâniyede Yemen niyeti ile 'azîmet edüb ve sıhhat ve selâmet üzere Bender-i Cidde'ye gelüb, Emir Hüseyin-i Rûmî ile mülâkât ve ahvâli bi'l-cümle takrîr ve ifade eyleyüb ve mühimmât ve cebehâne ve tob ve darbzen ve barut ve alât-ı cenk-i bî-nihâye gemilere tahmîl edüb ve müstevfî 'asker ile girüb ikinci def'a Emir Hüseyin-i Rûmî Yemen'e 'azîmet ve revâne oldu. Ve selâmet-i hâl üzere Selmân Re'is ile ma'an Yemen'e dâhil olduk da Kefere-i Portugal şeyâtini Kâmrân Cezîresi Kal'ası'na fırsat bulub ve içüne girüb mütemekkin olmağla ehl-i İslâm zararlarından havf edüb Yemen Sevahilin muhâfaza ve tegallüb ve istilâlarından gayetde elem ve 'acz üzere oldular. [vr.22a] Bu ikisi geldikleri sâ'at tedbîr eyleyüb ve Selmân Re'is birkaç pare gemi ile varub, kefere dahî mukavemete kâdir olmayub, ekserini kılıçdan geçirüb ve Kâmrân Cezîresin şerr-i küffârdan halâs edüb ve muhâfazasına levend koyub mansûr ve muzaffer gelüb 'asker ve Emir Hüseyin'e mülâkî oldu. Ve Yemen Vilâyeti'nin fethine ve bi'l-cümle 'asâkir-i pâdişâhînin zabtına geldiklerin yazub, Zebid'e hâkim olan Karamânî İskender Beg'e müstakill âdem ile gönderüb, itâ'at eyleye deyü ısmarladılar. Âdem varub ahvâl ma'lûmları oldukda Zebid'de müctemî' olan levendât ve 'asker bunlara mutî' olmağa rıza vermeyüb i'nâdlarında musirr oldular. İskender Karamânî itâ'at eylemek murâd edinmiş iken 'askerine muhâlefete kâdir olmadı. Ve

²¹² Nâmerd olduğu için öldürüldü. Ölüm tarihi 930.

²¹³ BY-B'de, "vilâyetinin"

²¹⁴ BY-B'de, "- ittilâi"

mahfî Emir Hüseyin-i Rûmî ve Selmân Re'is'e kendünün muvaffakât ve itâ'at murâd edüdüğü ve cem' olan 'askeri bir alây muannid²¹⁵ eşkıya olup muhâlefete kâdir olmaduğunu tafsîl üzere ihbâr ve i'lâm eyledi. Pes çünkü ahvâl ne idigü bunların ma'lumu oldu. Mukaddemâ Selmân Re'is Cidde'de maktûl olan Emir Hüseyin ile Yemen'e gelmiş ve çok iş içinde bulunub ve niçe kimesneler ile münasebet edüb Yemen ahvâline külli vukûf tahsîl eylemiş idi. Fi'l-hâl münâsebeti olan Yâfi' ve Mehre Vilâyetlerin sancaklarına ve balâda mezkûr olan Cazân sahibi Şerîf es-Seyyid İzzeddin'e kâğıtlar yazub ve imdâd taleb ve niçe vâ'adler edüb ve 'asker ile ne cânibden yürüyüb hüçûm ederler. Bi'l-cümle ismarlayub 'acele üzere mu'temedün-aleyh ademler ile her birine müstakillen âdem ve kâğıt gönderdi. Ve ma'ân gelen Hüseyin Beg-i Rûmî'yi gemiler ve mühimmât muhâfazasında alıkoyub ve kendisü 'asker ve mühimmât ile 'azîmet ve Zebid üzerine revâne oldu. Ve bir iki gün murûr etmeden imdâd taleb-i davet eyledigü Yâfi' ve Mehre ahâlîsi müretteb ve müsellağ gelüb erişdiler. Ve Câzân sahibi 'askeri ile Mürava'a Kal'ası²¹⁶ üzerinden yürüyüb dahî gelüb cümlesi Zebid altında buluşdular. Bu tarafda Zebid'de olan levend [vr.22b] ve mugârebe ve derdine 'asker hâzır ve muheyyâ olup ve hâkimleri İskender Karamânî ile²¹⁷ tertîb edüb dahî cenk için taşra çıkub Selmân Re'is ve yanındaki 'askeri ile gayetde döğüşdüler. Ve her ne kadar kudretleri olmuş²¹⁸ kusur komayub çalışdılar. Velakin müfîd olmayub bozulub ve singun verüb Zebid'e firâr ve girüb kapuların kapayub içerüden cenk eylemek üzere karar verdiler. Selmân Re'is dahî kal'ayı muhâsara edüb ve kapılarına ateş urub yakdı. Ve kal'anın ba'zı yerlerin yakdı. 'Askeri içerü girmek üzere olup İskender Karamânî çünkü bu hâli gördü. Nâçâr emân dileyüb ve Selmân Re'is kabûl eyledi. Ve 'askeri içerü girüb Emir İskender Karamânî'yi ahz edüb, kal'ayı tamâmen zabt ve kabzâ-i tasarrufa alub hâkim-i Câzân es-Seyyid İzzeddin geldigü vakt hâric-i Zebid'de 'askeri ile başka konub kal'ada olan 'asker cümle katl olunmak ve malları yağma kılınmak elinde mukarar dutub muntazır idi. Çünkü emân verildigün gördü. Gazaba gelüb ve emâna rızâ yokdur deyü külli muhâlefet ve 'inâd edüb emân alub mûtî' olanlardan rast geldigüne kılıç kodu. Selmân Re'is 'askeri men' edelim dediler. Ortada anlardan dahî birkaç âdem²¹⁹ katl olunub görüb mevcûd olanlar yoldaşlarına i'ânet için ve işidüb haber alanlar def'-i fitne ve gavga için segirdüb cem'

²¹⁵ BY-B'de, "müte'annid"

²¹⁶ BY-C'de, "Karyesi"

²¹⁷ BY-B, BY-C'de, "+ alay"

²¹⁸ BY-B'de, "+ ise"

²¹⁹ BY-B'de, "âdemler"

olunca ‘azîm harb ve kıtâl oldu. İskender Karamânî mu‘arekesinde böyle cenk olmadı ve hemân Rumîlerden ikiyüz âdem ve Yâfi‘ ve Mehre ‘askerinden binden ziyâde kimesne şehîd olub ve Câzân Zeydîleri’nin imdâd ve fâ’idelerinden geçilüb izâlelerine sa’y olunub Şerîf es-Seyid İzzedin ve cümle bellü nakîbleri katl olundu. ‘Askerinden cüz’î halâs ve ekserî ta‘me-i şemşîr oldu. Bundan sonra Selmân Re’is murâd üzere Zebid’i zabt edüb ve çok mal ve eşyâ tahsîl eyledi. Fe’emmâ kendüye ta‘assub ve gazez olduğun anlayub dahî Emir Hüseyin-i Rûmî’ye haber ve da‘vet edüb geldikde memleketi teslîm kılub oldahî dokuzyüz otuz senesi Recebü’l [vr.23a] müreccesinde Medine-i Zebid’de mesned-i hükümete câlis oldu. Zaten de ahlâk-ı hamîde sahibi müşfik ve halîm²²⁰ ve erbâb-ı ma‘rifet ve tab‘-ı selîm kimesne olub ‘asker ile medârâ ve mülâyemet üzere mu‘âmele edüb, vilâyet ahâlîsine merhamet ve insâf üzere vaz‘ eyleyüb, hayrata mâ’îl ve dâ’imâ ‘adalet tarafına sâ’i olmağın zamanında ‘âlem âsûde ve fukarâ rahatda oldu. Ve bu mertebe ikbâl ve hüsn-i sülûkun Selmân Re’is gördük de havf edüb ve bir bahâne ile Zebid’den çıkub ve varub gemilere vusûl ve girüb bahrde sevâhil-i Yemen’de karâr eyledi. Ve Hüseyin Beg²²¹ dahî kemâkân hükümet ve memleket umuruna sa’y edüb dokuzyüz otuz tarihinde etrâfda vâki‘ olan ‘Urbân ‘isyân edüb re‘âyâya te‘addi ve ebnâ-i sebîle tecâvüz eylemekle yollar münkâti‘ olub zararları ezdiyâd buldu. Pes Hüseyin Beg üzerlerine ‘asker gönderüb her ne mahâlle varub ‘Urbân’a mülâkî oldular ise mansur ve ‘Urbân makhûr ve suhûlet üzere zararları def‘ olundu. Ve bundan sonra hiç ferd-i vâhid muhâlefet ve ‘isyâna kâdir olmayub re‘âyâ ve memleket ahâlîsi refâhiyyet ve âsûde hâl oldu. Ve ol vakt Hüseyin Beg’den akdem levendât kuvvetiyle Ta‘iz Vilâyeti’nde müstevlî²²² ve zabt ve tasarruf eden Emir el-Eşref el-‘İbâdî’den ‘asker ‘ulûfesi için tahsîl eylediği memleketlerin mal ve hazînesi talep olundukda ‘inâd edüb vermedi. Ve vilâyet ahâlîsine ve re‘âyâ ve fukârasına ziyâde zulm ve tecâvüz eyledi. Pes def‘-i istilâ ve mazarratı için Hüseyin Beg Zebid’den üzerine ‘asker gönderdik de karşılayub ve mukabele ve mukatele vâkî‘ olub hîn-i mu‘arekede Emîr el-Eşref katl olunduğundan gayri ‘askerinin güzîdeleri maktûl ve bakıyyetü’s-seyf olanlar perakende ve perişân oldu. Ve Tâ‘iz tevâbi‘-i vilâyetleri ile Hüseyin Beg tarafından zabt olunub maktûl ve mezbûr Emîr el-Eşref’in zulmle cem‘ ve iddihâr eylediği hezâyin ve emvâl ve erzâk kabz ve ahz ve Zebid’e Hüseyin Beg’e getürdilüb teslîm olundu. Ol dahî müstevfî mal ve hazîneye mâlik olub ‘âdet üzere

²²⁰ BY-C’de, “+ müşfik ve halîm”

²²¹ BY-B’de, “+ Rûmî, - dahî”

²²² BY-C’de, “+ olub”

cümle ‘askere ‘ulûfelerin verüb bilâ-mevâni‘ Diyâr-ı Yemen’e mutasarrıf oldu. [vr.23b] Ve şevket ve ikbâli günden güne kuvvet ve kudret ve iclâli ziyâde²²³ buldu. Ve kimesne kendüye muhâlefete kâdir olmayub ‘âmme-i ‘âlemiyân ve ‘âlem-i serfürû eyledi.

Sadr-ı A‘zâm Makbûl Ve Maktûl İbrahim Paşa-i Merhûm Der-i Devletden Mısır’a Geldiği Beyân Olunur:

Bâlâda zikr olunduğu üzere Vezîr Ahmed Paşa-i merhûmun ‘isyânı sebebi ile Vilâyet-i Mısır teşviş ve ihtilâl ve zulm ve bid‘at ile mâlâmâl olduğu Rikâb-ı Hümâyûn-ı Sa‘âdet Makrûn-ı Süleymânîyye’ye ‘arz ve telhîs olunub ‘ilm-i ‘âlem-arâ-i cihânbanî-i muhît oldukda nizâm ve intizâm-ı memleket ve refâhiyyet-i fukara ve ahâlî-i vilâyet için bi’l-fi‘il ol vakt mesned nîşin-i sadâret ‘uzmâ olan vezîr-i a‘zâm İbrahim Paşa-i merhûma Mısırâ revâne olmak bâbında fermân-ı kazâ cereyân-ı hüsrevânî sadır oldu. Ve tersâne-i ‘âmireden kırk aded çekdirme kadirga hâzır ve âmâde kılınub Paşa-i müşârün-ileyh mühimmâtın görüb küttâbdan ferîd-i ‘asr ve vahîd-i dehr Celâlzâde²²⁴ Mustafa Efendi’yi Re’isü’l-küttâb edüb ve kânun ve defter bilür ma‘ârif ile meşhûr dahî niçe küttâb ma‘ârif-nasb ma‘ân getürüb ve ‘ulemâdan ‘ulûm-ı şittâda mâhir ve tasnîfâta kâdir birkaç fâzıl ve kâmil kimesneleri kimin ordu kâdısı ve kimin müfettiş ve müftü mertebesine taraf-ı pâdişâhîden nasb etdürüb ve kadirgalara girüb bir vakt-i meymûnda ref‘-i lenger ve der-i devlet-medârdan çıkub ve yelken açub ru-i bahrde kat‘-ı mesafe ederek cânib-i Mısır’a müteveccîh oldu. Velâkin ‘azmini rûz-ı kâsımdan sonra vâki’ olmağın deryanın kemâl-i hareket ve emvâc ve furtınalarına müsâdif olub niçe zahmet ve meşakkât ile üç dört ayda hezâr mihnet çekildikten sonra Cezir’e-i Rodos Limanı’na vusûl bulub birkaç gün tekâ‘üd ve arâm eyledi.²²⁵ Ba‘dehû Mısır niyyeti ile limandan çıkılab²²⁶ ve furtuna zorundan geriye ‘avdet edüb hezâr meşekkât ve mihnet görüldüğü ‘âkıbet bunda bir hikmet-i ilâhi mukarrerdir. Ru-i bahrden ‘azîmet müyesser degildir deyü feragat olunub Anadolu Yakası’nda Marmaris İskelesi’ne varub ve gemilerden bi’l-cümle esvâb ve mühimmât ve mâ‘an olan ‘asker ve tevâbi‘ât ile çıkub [vr.24a] ve etrâf ve eknâf vilâyetlerde evâmir-i şerîfe gönderilüb kifayet²²⁷ at ve katır ve deve yetiştirilüb dahî bâr u bengâh tahmîl ve kendi ve ‘askeri râkîb olub karadan müteveccîh

²²³ BY-D’de, “- ve iclâli ziyâde”

²²⁴ BY-B’de “+ Nişânî”

²²⁵ BY-B’de, “olundu”

²²⁶ BY-C’de, “+ Yelken açdıklarında furtuna karşılayub yine limana döndürdü. Bu hâl üzere Rodos limanından çıkub”

²²⁷ BY-B, BY-C’de, “+ kadar”

ve revâne oldu. Ve Anadolu ve Karamân Eyaletleri aşurî kat'-ı menâzil ederek her gelüb kondukları kasabât ve kurâda fukarâ ve re'âyâyâ envâ' in'âm ve ihsân²²⁸ ve hükkâm ve begler ve guzâtın zulm ve tecâvüzlerinden şikâyet etdiklerin himâyet eylemeyüb her birinin cürmüne göre kimin 'azl ve 'ukûbet ve kimin mûceb-i 'ibret olmak için katl ve siyaset eyledi. Ve bu vechile def'-i mezâlîm ederken Halebü'ş-Şehbâ'ya nüzûl oldukda beglerbegisi ziyâde cebbâr ve zâlim ve cefâkâr olmağın 'umûmen re'âyâ ehl ü 'ıyâleriyle paşa-i merhûmun yoluna çıkub feryâd u figân ve atının ayağı altına galtân oldular. Paşa-i 'âdil dahî Haleb Monlasın ve 'ulema ve a'yân ve ahâlîsîn da'vet ve şer'an tettebbi' ve sarf-ı himmet edüb beglerbeginin zulmüne vâkıf ve muttâli' olunca kal'aya habs eyleyüb re'âyâ ve fukarâ vesa'irden zulmen aldığı akçe ve eşyayı bî-kusûr eshâbına redd ve teslîm eyledikten sonra, kal'â kapusunda salb edüb, Eyalet-i Haleb-i 'adl u dâd ile meşhûr olan Hasan Paşa'ya teveccüh eyledi. Ve zinhâr tarîk-i zulme sâlik olmayub câdde-i hakdan ve sırât-ı 'adl u insâfdan 'udûl etmeye deyü muhkem tenbîh ve nasîhat kılub Haleb'den Şam'a 'azîmet ve her menzîlde kezâlik 'adl u dâdı neşr edüb ve gelüb Şam-ı Cennet-meşâm'a vusûl ve anda dahî niçe bid'at ve mezâlîmi kaldırub geldiği iklim ve diyâr tahm-ı 'adlden hissedâr oldu. Ve Şâm-ı Şerîf'de berriye ve çolistân levâzımı görülüb ve kalkub ve Mısır'a revâne ve âmme-i nâs zükûr ve inâs ve fukâraya bir bahâne ile bezl-i ihsân ve kerem ederek bir rûz-ı fîrûzda nâdiretü'l-'asr olan Mahrûse-i Mısır'a vasıl ve kudûm-i meymenet lüzûmundan ahâlî-i memleket ve fukaraya hayât-ı câvidân hasıl oldu. Ve salifü'l-beyân Ahmed Paşa-i merhûmun tuğyân ve 'isyânından vücûd bulan zulm ve zulmât ve teşvîş ve ihtilâlât bi'l-cümle nâbûd ve müzmehil olub re'âyâ ve ahâlî ve fukara mütehammil olmadıkları harâc ve mukannen vergülerin tahfîf ve tenzîl edüb zulm ve cevri 'adl u insâfa tebdîl ve diyâr-ı Mısır'ı [vr.24b] müceddeden 'adl u dâd ile 'imâret ve ihyâ eyledi. Ve mu'temedü'n-'aleyh katibler hazînenin irâd ve masrafın ve anbâr-ı 'âmireye dâhil ve sarf olunan gılâlin hesâb etdürüb ve anâ göre cümle memleket arazî'in tahrîr ve mirîden evkâfı tefrîk edüb ve Hameyn-i Şerefeyn'e gidecek surre ve cerâyâtı ve Diyâr-ı Mısır'da sarf olur mevâcibâtı ve der-i devlete her sene irsâl olunacak hezâne-i 'amireyi ve vâhiden ba'de vâhid müfredatıyla tefrîk ve ta'yîn eyleyüb ve ma'mûlün bihâ olmak için defterlerinin bir suretin divân-ı Mısır'da vaz' edüb ve suret-i âhirin der-i devlet medâra getirüb ve hâliyâ mevcûd olan Kal'a-i Cebel-i Mısırî ve dağ misâl ol bülend ve metîn ve müstahkem killeleri ve içerisinde vâki' hezâne killelerin temelinden binâ ve itmâm

²²⁸ BY-B'de, "+ edüb"

eyledi. Hıdmet-i riyâsetinde olan bâlâda mestûr Celâlzâde Nişânî Mustafa Beg-i merhûm “Tabakâtü’l-Memâlik” nâmında olan tarihinde şöyle yazub nakl eylemiştir ki; İbrahim Paşa-i merhûmun bu sefer-i nusret-eserinin ibtidâsından intihâsına varınca hıdmetinden münfekk olmayub bahr ve berrde Haleb ve Şâm ve Mısır ve Harîr’de ma’ân mevcûd idim. Zuhûr-ı lutf ve kerem²²⁹ ve in’âm ve ihsânı ve ‘âmme-i ‘ibâd ve fukaraya merhamet ve ‘adl u insâf-ı bî-pâyân²³⁰ ve taraf-ı Saltanat-ı ‘Aliyye umuruna ikdâmı ve diyâr-ı Mısır’da vâki’ mesâlihın itmâmında olan ihtimâmı minba’d ‘öşr-i ‘aşîrînin ‘öşrü kâbil tahrîr ve ta’bîri mümkün degildir. Mısır’da ancak sekiz ay karar edüb bu mertebe müddet-i kalîlde bunca mesâlih ve umûr-ı tashîh-i memleket ve nizâm u intizâm ve kal’a binası itmâm ve encâma erişdirilüb, makdûr-ı beşer olmayan bu kadar hıdemât-ı celîle kendüden zuhûra geldiği²³¹ himmet-i ‘âliyyeleri berekâtında idigü mahâll-i iştibâh degildir. Ve’l-hâsıl Mısır umûrun ve kal’asın murâd üzere husule getürdikden sonra muhafazâ-i bilâd-ı Mısır’a Şâm-ı Cennet-meşâm’da beglerbegi olub kemâl-i mertebe ‘adl u dâd ve insâf ile meşhûr olan vezîr-i celilü’l-‘unvân Süleyman Paşa’yı da’vet edüb getürdi. Ve nizâm ve intizâm verilmiş²³² Diyâr-ı Mısır’ı ve mesned-i saltanat-ı nadireti’l-‘asrı tevcîh ve teslîm edüb Vilâyet-i ‘Arabistan ve ‘Arz-ı Hicâz’a hâkim nasb²³³ edüb hadden [vr.25a] ziyâde nasihat ve tarîk-i ‘adl u insâfdan inhîrâf eyleme deyü sifariş eyledi. Ve kendisü geldiği gibi der-i devlete revâne ve Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’ye yüz sürüb bir zaman makâm-ı sadaretde karâr ve ‘âkıbet mekr rüzgârdan halâs bulmayub makbûl iken maktûl ve ol lakab ile şöhret-i şî’âr olub nâm-ı nigûlerinden gayri bu felek-i gaddarda nesnesi bâkî ve payidâr kalmadı. Zikr olunan Ahmed Paşa ‘isyânı Selmân Re’is ve Rûmî Hüseyin Beg, Yemen’e revâne oldukdan sonra zuhûra gelmiş idi. Tuğyân edüb ve ba’dehû maktûl ve başı der-i devlete gönderilüb ve İbrahim Paşa Mısır’a gelüb vâsıl olunca, bu müddetde zikr-i sebketdiği²³⁴ üzere Selmân Re’is ve Hüseyin Beg bi’l-küllîye Vilâyet-i Yemen’i zabt ve tasarruf edüb ‘askerine ve ahâlîsine her vechile tegallüb etmişlerdi. Ve Hüseyin Beg’in devlet ve şevketi her gün terakki bulub, ahlâk-ı hasene ve tedbir ile cümle sâhib-i kelâm olanları kabzâ-i tasarrufuna almağın, Selmân Re’is kendüden havf edüb sevâhil ve gemileri muhâfaza eylemek bahânesiyle ayrılıb varub rû-i bahrde gemilerde karâr

²²⁹ BY-B’de “- kerem”

²³⁰ BY-C’de, “- bî pâyân”

²³¹ BY-D’de, “bulduğu”

²³² BY-C’de, “+ hükümet-i”

²³³ BY-B’de “+ ve ta’yîn”

²³⁴ BY-D’de, “+ minvâl”

eyleyüb bir tarafa gitmege cüz'î bahâne isterdi. Çünkü İbrahim Paşa'nın Mısır'a geldigün haber aldı. Hüseyin Beg'e gidecegin bildürüb ve dahî eglenmeyüb Mısır'a revâne oldu. Ve selâmet-i hâl üzere Bender-i Suveys'e vusûl bulub ve çıkub Mısır'a gelüb paşa-i müşârün-ileyhe mülâki olunca cümle Yemen ahvalin ve pâdişâhsız kalub levendât müstevli olub, Hüseyin Beg zabtına kâdir olmadığın ve yeryer vukû'u üzere haber verdi. Pes İbrahim Paşa bunca Mısır ihtilâlinden sonra Yemen'e 'asker göndermek ve Hüseyin Beg müstevli olmuş iken 'azl ve ref' olunması, fitne zuhûra getürmek ihtimâli vardır. Yine âna ibkâ ve mukarrer emri gönderilmek ma'kûl ve münasib görüb ve mukarrer ahkâmın yazdurub gerü Selmân Re'is ile îsâl olunmak fermân edüb ve hadden efvân Selmân Re'is'e ikrâm ve iltifât ve in'âm ve ihsân eyleyüb ve memleket umûruna müte'allik olan hususu vasiyyet ve sifariş kılub ve cümle [vr.25b] gemileri levâzımîn ve kendünün zâd u zevâde ve mühimmatın görüb bilâ-ihmâl Yemen tarafına revâne ve irsâl eyledi. Ol dahî Bender-i Suveys'den lenger koparub ve yelken açub muvâfakat-ı rüzgar berekâtıyla karîb zamânda Yeme'e vâsıl ve kâ'im-i makâm-ı mesned-i hükümet-i Yemen olan mûmâ-ileyh Rûmî Hüseyin Beg'e mukarrer nâme-i hümayûn-ı sa'âdet-makrunı îsâl ve teslîm²³⁵ ve vekîl-i mutlâk-ı pâdişâhîden sifariş ve fermân olunan umûrî bî-kusur tefhîm ve teblîğ edüb, cânib-i şehriyâriden mukarrer nâme vusûlü ile mezkûr Hüseyin Beg 'azîm kadr ve şeref hasıl kılub ve sâhib-i şevket ve kudret olub, Vilâyet-i Yemen ve tevâbi'inde hükm ve fermânı cârî ve hazine ve cebehâne ve 'asker ile kuvvet ve iktidârı kemâlde oldu. Ve levendât ve 'Urbân ve cibâl ve Tehâim'de sakin olan eger Zeydî ve eger gayri zerre mikdârı muhâlefete kâdir olmayub fevkü'l-hadd istiklâl buldu. Ve tab'ında halîm ve kerîm ve ehl-i ma'rifet ve dindâr olmağın zulm ve dalâlet²³⁶ ve gururdan ictinâb edüb zamân-ı hükümetinde Mülk-i Yemen fitneden berî olub ahâlî-i memleket ve fukarâ refâhiyyat ve âsûde hâl ve sefâ üzere istirahat eyledi. Velâkin zenn-i dünya ve felek-i gaddar, ahâlî-i Yemen'e bu mertebe emn ü rahatı çok görüb sebep-i âsâyış olan ve cevri kaldırmak ve keminede uyumuş fitneyi uyarmak murâd eyleyüb²³⁷ ve ecel-i sâkîsine câm-ı mevtî doldurub ahvâlî memleketi sarf-ı kudret ve 'imâret vilâyete bezl-i himmet edüb kâ'im-i mesned-i hükümet iken, ma'hûd Hüseyin Beg-i Rûmî'ye câm-ı eceli sundu. Ve ol dahî nûş kılub âzim behîst-i berrîn olub 'amme-i 'ibâd ve fukâra ve Müslimîne bir mâtem ve gam ve vefâtı bâ'is istilâ-i bela ve kaza ve elem oldu. Ve yine levendât fırka fırka derilüb her

²³⁵ BY-B'de, "+ eyleyüb"

²³⁶ BY-B'de, "- dalâlet"

²³⁷ BY-B'de, "edinüb"

biri kendi mâbeyninde hâkim-i vilâyet nasb olunmak için da‘vaya ikâmet olunub bu sebep ile memleket-i Yemen evvelkiden bedter zulm-i zulmât vücûd-ı te‘addi ve kıtâl ve harekât ile mâlâmâl doldu. Ve niçeleri başından ve malından ve evlâd ve ‘ıyâlinden cüdâ olub ve her köşede bir hâkim zuhûr edüb kâdir olanlar fakîrlere zulm eylemek üzere oldular.

Rûmî Hüseyin Beg Vefâtından Sonra Yine [vr.26a] Ervâmdan Mustafa Beg Hâkim-i Vilâyet-i Yemen Olduğın Beyân Eder:

Ol vakt Mekke’de müftü olan Berku’l-Yemânî sahibi böyle rivâyet ederki; Rûmî Hüseyin Beg’e Mısır’dan mukarrer nâme gelüb, vech-i meşrûh üzere hükümetinde istimrâr bulub, ‘adl u dâd ile vilâyete nizâm u intizâm verdirmek babında sarf-ı iktidâr ederken, hikmet-i ilâhî hastalık vücûduna isabet edüb ve gitdikçe ezdiyâd bulub, şifâ müyesser olmayub, bu marazdan ‘âzim-i dârü’l-bekâ olmak mukarrer idüğün müşahede edince, hâkim nasbında kul ve ‘asker mâbeyninde nizâ‘ ve cedel ve cidâl ve memleket ve aktâra bâ‘is-i ihtilâl olmaya deyü Rûmilerden tamâm mertebe nâm ve nişân sâhibi Mustafa Beg sağlığında kendi yerine bedel ve vekîl nasb ve ta‘yîn edüb ve ‘akl u kiyâset ve fikr ü ferâset ile ma‘rûf ve meşhûr olan Hâce Mahmud’u mu‘in ve zahîr olmak için kendüye vezîr gibi kethüda ola. Sifariş kılub dahî sırât-ı müstakîmden ve ‘adl u insâf tarîkinden ‘udûl ve inhirâf eylemeye deyü nasihatlar ve vasiyyetler²³⁸ edüb teslîm-i ruh ve civâr-ı ravza-i rıdvânda makâmın evc-i ‘aleyyn eyledi. Ve dokuz yüz otuz iki senesinde vasiyyeti üzere Mustafa Beg yerine geçüb cümle ‘asker ve vilâyet ahâlîsi hükmüne muti‘ ve münkâd olub Hâce Mahmud’un re‘y ve tedbiri ile hareket ve re‘âya ve fukarâya ızhar-ı ‘adalet edüb fitne ve fesâda bâ‘is olur harekât ve evzâ‘dan begayet ihtirâz ve ictinâb üzere oldu. Velâkin Selmân Re‘is’in garazından halâs bulmayub tekrar Mısır’dan ‘asker ile geldikde vuku‘ bulan âteş-i fitnesinden niçe Müslimîn ile ma‘ân yanub bu dehr-i bî-vefâdan mazlûm ve mağdûr gitdi. Zîrâ Selmân Re‘is’in katı çokdan Yemen mülki hükümetine tama‘ ve hırsı kemâlde idi. Ve vefât eden Rûmî Hüseyin Beg merhûm zabt eylediğü vakt ta‘arruz eylemek külli murâd ve niyeti var iken ‘asker bi’l-cümle Hüseyin Beg tarafına tâbi‘ olmağın cür‘et edemeyüb aşikâre etmedi. Ve hasedden ne ideceğın bilmeyüb ol niyet ile Mısır’a varub maksûdu müyesser olmayınca zikr olunduğü üzere Yemen’e gelüb bu def‘a merhûm Hüseyin Beg [vr.26b] vefâtın ve yerine vasiyyeti mûcibince Rûmî Mustafa Beg hâkim olduğın haber

²³⁸ BY-D’de, “- vasiyyetler”

alduğu sâ‘at sevdâ-i hükümet-i Mülk-i Yemen dimâğına te’sîr edüb ve karara tahammül edemeyüb kemâl-ez ve hırs ile lenger koparub ve yelken açub Mısır’a revâne oldu. Ve gelüb vusûl buldukda henüz Sadr-ı A‘zâm İbrahim Paşa Mısır’dan çıkamamış idi. Varub mülâkât ve Hüseyin Beg’in vefâtın ve cümle Yemen ahvâlin ‘arz ve ifâde eyleyüb, Mısır’dan cüz’î ‘asker irsâl olunub fermân buyrulur ise, taraf-ı pâdişâhî ‘umûmen Mülk-i Yemen feth ve kabzâ-i teshîre getirilmek ve Diyâr-ı İslâm’a tecâvüz eden Portugal keferesinin dahî zararları def‘ olunmak sehl ve asân bir umûrdur. Bu tarîk ile paşa-i müşârün-ileyhe takdîm edüb ‘asker irsâlin ilhâh ve ibrâm eyledi.

Sekizinci Fasl

Selman Re’is Hayreddin Beg’le ‘Askerle Tekrâr Mısır’dan ‘Azîmet Ve Yemen’e Gelüb Vâki‘ Olan Havâdisi Beyân Eder:

Çünkü Sadr-ı A‘zâm İbrahim Paşa-i merhûm Selmân Re’si’den bu minvâl üzere ahvâl-i Yemen’e muttâli‘ oldu. Fi’l-hâl mahrûse-i Mısır’da mevcûd bulunan Türk levendâtından merdane ve dilîr ve cenk ve harb bilür dörtbin nefer yazub ve her on başına göze gelür yegâne yigidi odabaşı ve her elli nefere bir ‘alem ve eşbeh olanı ‘alemdâr ve her yüz nefer üzerine müdebbir ve emekdârlarından bir bölükbaşı ve yine cümlesinin üzerine ümerâ-i ervâmdan Hamzagânî demekle ma‘rûf ve kadîmden şecâ‘atle mevsûf Hayreddin Beg’i serdâr ve serasker nasb ve ta’yîn eyledi. Ve cümle zahîre ve ‘ulûfe ve levâzımların ve tob ve tüfenk ve barut ve cebhanelerin bi’t-tamâm görüb ve teslîm edüb Bender-i Suveys’e gönderdi. Ve gemiler deryâ hademesi üzerine ve ru-i bahrde vâki‘ olan bi’l-cümle umûra Selmân Re’si’i kapudân sâhib-i hükm ve fermân eyledi. Ve eglendirmeyüb gemilere tahmîl ve revâne etdürüb Bender-i Suveys’den kopardı.²³⁹ Pes bunlar selâmet-i hâl üzere dokuzyüz otuz iki senesinde Şehr-i Ramazanü’l-mübarekinin evasıtında Bender-i Cidde’ye vâsıl olub dahî karaya çıkub [vr.27a] nüzûl eylediler. Ol vakt Mekke-i Mükerreme hâkimi olan²⁴⁰ Ebu’l-Berekât merhûm olub yerine Mısır’a Sultan Selim Han hazretlerine gelüb mülâkî olan sulbî oğlu Şerîf es-Seyyid Ebu Nümeý câlis-i mesned-i hükümet olmuş idi. Çünkü Selmân Re’is ve Hayreddin Beg bunca beg levend ‘askeri ile ol ‘arz-ı mukaddese kadem basdılar. Hiç Şerîf tarafına i’tibâr etmeyüb Cidde Benderi’nin nısf-ı mahsûlü şürefânın iken tahsîl olan malın cümlesini Selmân Re’is ahz ve kabz edüb bender

²³⁹ BY-D’de, “lenger alub”

²⁴⁰ BY-C, BY-D’de, “+ şerif”

emîninin tarh ve redd eyledi. Ve levend tâ'ifesin zabt eylemeyüb gelen 'Urbân vesâ'ir Müslîmin'in eşyâsına levendât ta'arruz ve zulmen çeküb almağın, aktâr-ı Hicaz'da olan 'Urbân zulm ve tecâvüzlerinden korkub Cidde ve Mekke-i Mükerrerme'ye gelmez oldular. Ve Mekke'den Cidde'ye ve andan²⁴¹ Mekke'ye mesâlih için gelüb giden tüccâr ve ebnâ-i sebîl münkat' ve minküllî'l-vücûh yollar mesrûd oldu. Ve bu vecihle karadan ve deryâdan yollar kapanub ve emn u emân kalkub ol 'arz-ı mukaddeseyi zulm ve fesâd istilâ eyledi. Ve Selmân Re'is Şerîfe â'id olan Bender-i Cidde mahsulüne tamâ' edüb tegallüben ahz ve gasb eyledigünden Şerîf Ebu Nümeý gayetde muztarr ve müte'ellim olub velâkin anlara ızhâr etmedi. Ancak bu ma'kûle istilâ ve fitne zamanında derek tutmak ve etrâf 'Urbân'ı zabt edüb yollar hıfz olunmak mümkün degildir. Ve bu mukaddeme tarîkiyle cevâb ve zabt ve rabt umûruna tekâsil eyledigün tavâ'if-i 'Urbân vakıf ve muttâli' olduğundan sonra cüz'î müsamahayı külli fırsat ve ganimet bilüb dahî Cidde yoluna ve etrâf ve eknâfa inüb rast geldikleri tüccar ve ebnâ-i sebîli bâhusus levend ve ervâm tâ'ifesine emân ve zamân vermeyüb katl ve buldukları esvâb ve malların gasb ve gâret edüb müddet-i kalîlde Bender-i Cidde yolu âdem ceyfesiyle dolub ve havâdan ve keremmetinden lâşeler müte'affin olub bed-râyihâlarından insân murûr etmekden kaldı. Ve bu hâl üzere dört taraftan yollar kesilüb ve halk bey' ve şerâdan beri olub hadden²⁴² kaht ve kisâd istimrâr ve karâr bulub bir kadeh bu'day beş pareye²⁴³ çıktı. Fe'emmâ adı var kendi yok vücûdu bulunmak mümkün olaydı [vr.27b] iki bahâsın verir çok idi. Pes bu kaht ve istilâ 'âmme-i Müslimîn ve mücâvirîne 'azîm kazâ ve belâ olub kaht Selmân ile ma'rûf ve hemnâm-ı vâlî-i yevmi'l-kıyâm mezkûr-ı havâs ve 'avâm oldu. Ve levend ta'ifesi dahî şiddet-i kaht ve 'utş ve cû'dan Bender-i Cidde'den karâr edemeyüb ve bayrakların kaldırub Mekke-i Mükerrerme şehrine dolub ve 'alemlerin Harem-i Şerîf kapılarına diküb a'yân ve kibâr ve mücâvirîn ve müsafirîn ve sığâr ve 'âmme-i Müslimîn üzerine düşüb bilâ-izn oluruna girüb buldukları zahîre ve me'kûlâtların cebren alub ekl eylediler. Ve günden güne bu şekil bu minvâl üzere tecâvüz ve istilâ ve fesâd ve fitne ve kaht ve gılâ' ezdiyâd bulub bu mâbeynde Harem-i Muhterem Beytü'l-Harâm'da nâhak ve bilâ-sebeb zulmen niçe kimesneler katl olundu. Hatta eshâb-ı hayrâtdan ve kibâr tüccârdan fukaray-ı²⁴⁴ Haremeyn-i Şerefeyn'e sadaka ve in'âm ve ihsân virmekle meşhûr ve ma'rûf el-Hâce Muhammed Şah Kıvâmü'l Lâdî

²⁴¹ BY-B'de, "+ yine"

²⁴² BY-B, BY-D'de, "+ ziyâde"

²⁴³ BY-C'de, "+ birer tûl yağ on iki pâreye"

²⁴⁴ BY-B'de, "- fukarâ"

ve'l-Hâce Şeyh 'Ali Sâdık el-Geylânî Hindistan tarafından gemi ile Cidde Benderi'ne emti'aları gelüb Selmân Re'is müstevlî olub gelen tüccar rızkına tecâvüz eylemekle nâçâr kendüleri Cidde'ye varmak iktizâ edüb Mekke-i Mükerrreme'den gayret nısf-ı tarîk olan Cidde kurbına geldiklerinde kaza ile 'Urbân'a müsâdif olub ikisi dahî ma'ân ol mevzi'de 'usât-ı 'Arab elinden şehâdet şerbetîn nûş edüb ta'arruz ve te'addî-i Selmân'dan halâs oldular. Pes bunların katli 'âmme-i Müslimîn'e bahusûs fukarâ ve 'ulemâya 'azîm musîbet olub şerîf ve hakîm-i vilâyet olan Şerîf Ebu Nümeý tarafına atale-i lîsân olunub tâ'an ve teşnî' ve bu maddede sun' ve agâhı vardır. Mücerred ol dahî gasb-ı emvâl-i Müslimîn eylemek için 'Urbân eşkıyasına bu mertebe ruhsat verdi deyü çün ve çerâ ve kendüye bi'l-müşâfehe 'ulemâ söylemekle 'ibret edüb 'umûmen 'Urbân kabileleri şeyhü'l-'Arablar'ına mü'ekked kâğıdlar ve âdemler gönderüb ve zinhâr yollarda ebnâ-i sebîl ve Müslimîn'e ta'arruz ve zarar erişdirmeyeler deyü muhkem tenbîh etmegın ba'zı mertbe yollar emîn olub âdemler katl olunmaktan ferâgat ve gelüb gidenler selâmet ile murûr eder oldular. Lâkin Bender-i Cidde, Mekke-i [vr.28a] Mükerrreme şehirlerinde²⁴⁵ levendât eşkıyânın zulmünden 'âmme-i Müslimîn 'âciz ve fûrûmânde kâlub firâr ve terk-i diyâr mümkün olsa canlarına minnet bilüb bir sâ'at ve bir an karâr etmek ihtimâli yoğıdi. Nihayet gidecek yerleri ve karâra iktidârları olmamağın sabırdan özge dermân bulmayub dergâh-ı hakka yüz dutub çare ve dermân niyâz ve istid'â eylediler. Hikmet-i hüda ol 'asrda mutasarrıfîn-i evliyâ-i kibârdan ve meşayih-i zûi'l-iktidârdan eş-Şeyh Muhammed bin el-'Irâkî kaddesallâhu esrârahû²⁴⁶ Medine-i Münevvere'de mücâvir iken bir gece rü'yasında hazret-i fahr-i âlem zübde-i evlâd-ı ben-i âdem şefî'ü'l-ümem a'nâ-i resûl-i ekrem sallâllâhu aleyh vesellemi²⁴⁷ müşâhede edüb 'azîz mûmâ-ileyh hazretlerine, Mekke-i Mükerrreme'de ehl-i İslâm ve mücâvirîn-i Beytü'l-Harâm ve fukarâ ve sulehâ ve havâs ve 'avâm mihnet ve kaht ve fitne ve belâ içinde darlıkda ve meşakkâtde kemâl-i ıztırâr üzerelerdir. 'Acele ile varub halâs eylemek ve İslâm içinde olan fitne ateşin söndürmek gereksin deyü işâret-i nebevî zuhûr edüb ve 'azîz dahî derhâl bîdâr olub ve hiç arâm ve karâr eylemeyüb Mekke-i Mükerrreme'ye vasıl ve Haram-ı Şerîfe dâhil ve Makâm-ı İbrâhim'de oturub serdâr-ı 'asker olan Hayreddin Beg'i huzûruna da'vet eyledi. Kerâmet ve fazilet ile nâm-ı şerîf-i 'âleme şayî' olmağın zerre mikdârı tekâsil ve muhâlefete mecâli olmayub, yerinden kalkub 'azîmet edince kuvvet-i evliyâdan gafıl birkaç bölükbaşılar cem'-i kesîr

²⁴⁵ BY-B'de, "şehirinde"

²⁴⁶ Allah onun hallerini mübarek etsin.

²⁴⁷ Resûlullâha selam olsun.

müsellah levendât tâ'ifesiyle begin ardınca yürüyüb izhâr muhabbet için ma'ân geldiler. Ve Hayreddin Beg, Şeyh hazretlerin gördük de celâl-i saffet ahmerü'l-vech mehibü'ş-şekl arslan-sûret bir kimesne müşahede edüb heybetinden kalbine havf müstevli olub 'aklı gitmek ve yere düşmek üzere iken 'azîz hazretleri anlâyub ve bu kerre cemâlden nâzar eyleyüb lâ tuhaf buyurdu. Ve kendisün dirüb ahvâl-i kuvvet-i kerâmet-i şeyh idigün bilüb anladı ve kemâl-i 'aciz ve iftikâr ve hulûs-ı niyet ve i'tizâr ile gelüb 'azîz hazretlerinin mübarek kadem-i şerefine başın koyub [vr.28b] ve işâret-i 'aliyyeleri olmayınca oturmayub izn-i kerâmet-âsârlarına müterakkıb olub adâb-ı ri'âyet etdi. Ve ma'ân gelen neferât ve bölükbaşılar bu mertebe vâlih ve mebhût oldular ki ne mahâlde ve ne kârda etdiklerin fark edemeyüb kendilerin dermege kâdir olmadılar. Ba'dehû 'azîz hazretleri Hayreddin Beg'e otur deyü işâret buyurub "dâhil-i harem-i beytullâhi'l-harâmda bu makûle fitne ve fesâd eylemek ve bu denlü zulm ve tecâvüz ve te'addi zuhûra getirmek²⁴⁸ ehl-i İslâm'a lâîk ve câ'iz degil iken sizden sudûr etmek ne demektir" deyü hitâb edince, Hayreddin Beg dahî hicâb ile cevâb eyledik de mevsim-i hac karîb olub bunca Müslimîn hac etmemiş mevcûd bulunub âna binâ'en hacc-ı mebrûr niyeti ile tevakkuf ve arâm olunmuş iken, ba'zı mertebe zâd u zevâda kahd ve müzâyekası bâ'is-i zahmet ve istilâ olmuşdur. Yohsa Harem-i Şerîf ahâlîsine zulm ve cefâ olunduğuna rızamız yokdur. Çünkü 'azîz Hayreddin Beg'den bu kelâmı istimâ' eyledi. Levend ve 'asker Mekke-i Mükerrreme şehrinden Mina'ya varub ânda olan boş ve hâlî olan odalarda hac mevsimine degin arâm ve kimesneden akçesiz nesne almasunlar. Hem bu kaht ve belâ ve hem bu te'addi ve istilâ ref' olmak ümmid ve dergâh-ı hakdan rica ve istid'â olunur deyü bu 'aziz bu güne hareket olunmağı tecvîz ve levend ve 'askerin mesmu' ve ma'lumu²⁴⁹ oldu. Hemân ol gün bayrakların kaldurub Mina'ya revâne olub, ehl-i Mekke 'azîm belâdan necât ve halâs buldular. Ve levendât dahî akçesiz hiçbir nesne almayub zulmden fâri' olmağın bey' ve şerâ' sebep-i intifâ' koyun ve kuzu ve 'asel ve revgan ve meyve kısmın ol denlü 'Urbân çok yetiştirdi. Ve getürdi ki bey' edemeyüb bir dahî geldik de fûrûht olunmak ümidi ile levendâta emânet-i vaz' eder oldular. Ve huccâc gelince bunlar Mina'da refâhiyyetde karâr edüb Bender-i Cidde yolu emn u emân üzere olub yolda 'Urbân katl eyleyüb ciyfeleri müte'affin olan Müslimîni, 'aziz-i mûmâ-ileyh ahbâb ve sūfîlerin gönderüb cümlesin defn etdirdi. Ve her vecihle kudüm-i [vr.29a] şerefeynden 'arz-ı Beytü'l-Harâm fitneden berî ve pâk ve

²⁴⁸ BY-B'de "Ehl-i İslâm'a lâîk ve câ'iz degil iken sizden sudûr etmek"

²⁴⁹ BY-B'de, "ma'lum ve mesmu'"

ehl-i İslâm darlık ve te‘addî ve cefâdan kurtulub emîn oldular. Ve Selmân Re’is kendi yanında bulunan levend ile Bender-i Cidde’de kalub ol dahî ‘azîz-i sâhib-temyîzin nefsi i tayyibesi berekâtında zulm ve tecâvüzden ferâğ edüb ve mümkün olduğu vech üzere levendâtı zabt eyleyüb hacc-ı şerîf zamanınadek Cidde’de arâm eyledi. Ve bu esnâda Şerîf Ebu Nümei ile mübâlaga mücadeleleri vakî‘ olub ve gerü men‘ ve def‘ olunub müfid ve lâzım-ı kazıyye olmamağıyla tahrîr olunmayub terk ve tayy olunmuşdur.

Selman Re’is ve Hayreddin Beg Hac Edüb Bender-i Cidde’den Yemen’e Divâne Oldukların Zikr Olunur:²⁵⁰

Şerîf-i Mekke ve ‘amme-i ehl-i İslâm levendât ve Selmân Re’is’in zulm ve istilâsından canlarından bîzâr ve hücâc-ı Müslimîn’in birgün evvel gelüb vusûllerine dört göz ile yollara bakub, fevkü’l-hadd intizârda idiler. Nâgâh sinîn-i sabıkadan evvel hüccâc-ı Mısırî mahâllinden ‘azîmet ve selâmet üzere Yenbu‘u’n-Nahl menzîline gelüb,²⁵¹ bulduğun neccâb erişüb, tebşîr ve sıgâr ve kibâr ve ganî ve fakîr bu haber-i meserret-eserden hadden ziyâde mesrûr ve şâd oldu. Ve sene-i mezbûre dokuzyüz otuz iki tarihi olub yirmi yedi Zi’l-ka‘desinde hücâcü’l Mısırî gelüb Mekke-i Mükerrreme’ye dâhil ve ertesi hücâcü’ş-Şâmî dahî erişüb vâsıl oldu. Ve Harem-i Beytü’l-Haram emn u emân ve ganimet ve kemâl-i refahiyyat ile doldu. Ve taraf-ı pâdişâhîden Şerîf Nümei ibn el-Berekât’a kemâkân mukarrer nâme-i hümâyûn ve hâl‘-i behcet efzûn ‘inâyet ve irsâl ve gelüb vusûl bulmağın ol dahî kayd vehm ve gümândan halâs bulub devâm-ı ‘umûr ve devlet-i şehriyârî iddi‘âsına meşgûl ve müdavim oldu. Ve Selmân Re’is Cidde Benderi’nden hacc-ı şerîf için kalkub ve cümle levend ve ‘asker ve tevâbi‘în müretteb ve müsellah cenk âlâtı ve tüfenk ile²⁵² müzeyyen sâf sâf önüne dizüb ve Mekke-i Mükerrreme kurbunda Hayreddin Beg ile buluşub ve yalnız hemân ikisi ata binüb ve beraber bunca beg levend ve tüfenk-endâzın ardınca ‘azîmet-i tâm ile cümütdan şehre girüb sene-i mezbûre Zi’l-hiccesinin beşinci günü rûz-ı Pencşembe’de [vr.29b] dâhil-i Harem oldular. Ve tavâf-ı kudüm ve sa’y edüb ‘Arafât’a ‘azîmete müterâkkıb ve nigerân olub bu ‘asker ve levend kesretinden ehl-i Mekke bâ husûs şerîf gayetde vehme düşüb, ‘Arafat’da bir fitne olmasun deyü veyahud halk Vakfe ve Mina da iken Mekke şehrine bir ta‘arruz ve garet isâbet eylemesün deyü havfa ve fikre tabi‘ oldu. Ve kendi bu yıl ‘Arafat’a çıkub Mekke muhâfazasında kaldı. Ve karındaşın mükemmel ‘asker ile

²⁵⁰ BY-B’de, “olduklarıdır, - zikr olunur”

²⁵¹ BY-C’de, “+ vusûl”

²⁵² BY-D’de, “- tüfenk ile”

‘Arafat ve hüccâc muhâfazasına gönderüb ve Emîrû’l-Haclar Mısır ve Şam hüccâcı ile ve Selmân Re’is ve Hayreddin Beg bunca beg levend ile ‘Arafat’a varub cem‘ oldular. Ve vakfe-i ‘Arafe yevmü’l-isneynde vaki‘ oldu. Sefâ ve surûr ve selamet üzere hacc-ı mebrûr mü’yesser oldu. Ebeden fitne ve fesâdın eser ve nâm ve nişân zuhûr eyleyüb mebrûren ve meşkûren hacc-ı şerîf edâ ve Mısır ve Şam hüccâcı mu’tâdları üzere ric‘at ve Selmân Re’is ve Hayreddin Beg cümle levendâtı bir yere cem‘ edüb ve biri kâlursa şerîf dutub hakâret ile ardlarınca gönderilür deyü nidâ ve muhkem tenbîh eyledikten sonra geldüklerinden ziyâde alay düzüb ‘umûmen levend ve ‘asker ile Cidde Benderi’ne revâne olub nüzûl eylediler. Ve gemilerin ta‘mîr ve teşyîd edüb ve mükemmel tob ve cebehâne ve bârut ve levâzım gemilere tahmîl kılub ve ‘umûmen levendât ve ‘askerleri ile dahî gemilerine rakıb olub Cidde’den ‘azîmet ve Yemen’e müteveccîh ve revâne oldular.

Dokuzuncu Fasl

Selmân Re’is Hayreddin Beg İle Yemen’e Varub Vaki‘ Olan Ahvâli Zikr Eder:

Çünkü Cidde’den Selmân Re’is ve Hayreddin Beg Yemen niyeti ile ‘azîmet ve revâne oldular. Mukaddemâ balâda zikr-i sebk eden Sultan Gavri ‘askeriyle Çerkez Emir Hüseyin çıkduğı tarz üzere vaz‘ ve hareket edüb ve andan gördüğü tarîk ve eser üzere hareket²⁵³ eyledi. Velâkin bu def‘a Harem-i Beytü’l Harâm’da niçe fitne ve fesâd bâ’is olub ve bunca mücavirîn ve Müslimîn ve şürefâyâ envâ‘ tecâvüz ve zulm edüb bed-du‘âlarına mazhâr olmağın bu sefer kendüye meymûn ve mübârek olmayub Hayreddin Beg ile ma‘ân Yemen’de katl olunub zamân-ı [vr.30a] kalîlde etdigü zulm ve cevrinin cezasın buldu. Rivâyet olunur ki; Bender-i Cidde’den ref‘-i lenger edüb ve tayy-ı mesâfe-i bahr ederek, çünkü selâmet ile Yemen’e vâsıl olub geldüklerin vefât eden Rûmî Hüseyin Beg’in vasiyyeti üzere câlis-i mesned-i hükümet olan Rûmî Mustafa Beg ve yanında mevcûd bulunan levendât ve ‘asker haber aldı. İçlerine ihtilâl düşüb ekser bellü başluları Selmân Re’is tarafına meyyâl oldukların görüb, murâd ve niyetlerin anlayub basîret ve intibâh üzre olub ve yanında hazır ve mevcûd bulunduğu ‘asker ile Zebid’den çıkub Selmân Re’is’e maksûdunuz ve matlubunuz nedir deyü kağıd yazub bir çavuş ile irsâl eyleyüb varub edâ-i risalet ve nâmeyi teslîm kılub Selmân Re’is’in ahvâli ma‘lûm olunca gelen çavuşa cevâb verüb sifâriş eyledigü Vilâyet-i

²⁵³ BY-D’de, “sülûk”

Yemen sultan-ı rub‘-ı meskûn tarafından Hayreddin Beg’e tevcîh ve ‘inâyet ve ihsân olunub, Mustafa Beg’in der-i devlet-medâra irsâl olunması babında fermân-ı ‘âli-şân sâdir olmuşdur. İtâ‘at olunursa kahr-i pâdişâhîden emîn ve halâs olur muhâlefet vâki olursa cevâbı tîğ-ı bî-diriğ ile verilür. Çünkü çavuş bu haber ve cevâbı istima‘ etdi. Fi’l-hâl gelüb²⁵⁴ nakîr ve kıtmîr Mustafa Beg takrîr ve tefehhüm edüb, Mustafa Beg’in ma‘lumu olunca Selman’ın gadr ve mekrinden havf üzere olub giriftârı olursa, emân ve zamân vermeyüb katl edeceğin tahkîk anlayub ve hile ve hud‘âsın bilüb nâçar mülâyemet yüzün gösterdi. Ve tedbîre mübâşeret edüb levendât ve erbâb-ı harb olanlara mal ve hezâyin bezl ve ‘atâ‘-i bî-payân eyledi. -El-insân ‘abîdü’l-ihsân- mazmûnı üzerine Yemen’de olan ‘askerinden gayri Selmân ile Mısır’dan gelenler dahî Mustafa Beg tarafına gelüb yanına ‘azîm leşker müctemi‘ oldu. Ve bu sebebden Selmân Re’is’in ‘askeri kalîl olub gündün güne müteferrik olmak üzere velâkin kendisü zâtında umurdîde ve çok cenk ve mukatelede bulunmuş sâhib-i tedbîr olub ve yanında kalân ‘asker-i dilâverân şec‘ân ve merdâne-i [vr.30b] dilîr olmağın kesret cem‘iyyetden hiç havf etmeyüb, gayret ve hamiiyet edüb cenkden yüz çevirmediler. Ve mukâbil olub ‘âzîm harb ve darb ve kıtâl mu‘areke kılub mansûr ve muzaffer oldular. Mustafa Beg ‘askeri ile münhezim ve perişân²⁵⁵ olmağın mahzûn ve makhûr ‘Aden ve Kâmran tarafına firâr edüb birkaç eyyâm ol caniblerde karâr ve ârâm eyledi. Ve ekser ‘askeri Selmân Re’is’e itâ‘at ve gelüb ‘özl-hâh olduklarında müsâmaha eyleyüb ‘özlrlerin kabûl ve ba‘dehû varub Zebid’e duhûl ve kabzâ-i teshîre getürdi. Ve bi’l-cümle ahâlîsinin ve tüccarının emvâl ve erzakların müsadere edüb mu‘tâdı üzere envâ‘ mezâlim vücûda getürüb kendi tarafından Emir Yunus denmekle ma‘ruf bir âdemisin hâkim-i vilâyet nasb eyledi. Ve kendisü ‘asker ile Ta‘iz üzerine ‘azîmet edüb vusûl-birle feth ve zabt ve ahâlîsinin mâmelek ve rızkların gasb ve ahz eyleyüb, hâkim-i memleket bulunan derdmendi tutub katl etdi. Ve andan Abâ ve Cible Vilâyetleri’ne vârub gâret etdürüb bu esnâlarda bîhadd ve kıyâs emvâl ve hazine tahsîl ve iddihâr edüb, ziyâde kuvvet ve şevket sahibi oldu. Ve andan Zeydiyye tâ’ifesi üzerine yürüyüb büyükleri ve begleri olan İbn Hamza denmekle meşhûr emir elkâbıyla gayetde maldâr ve kuvvet sahibi olmağın, vilâyetin tahrîb ve gâret etdürmemek için ‘askeri ile karşılayub, Selmân ve levendât ile ‘azîm cenk ve harb ve kıtâl ve neberd vâki‘ olub ‘âkıbet Zeydiyye tâ’ifesiyle İbn Hamza münhezîm ve ‘askeri perâkende olunca nâçar İbn Hamza ‘umûmen mâ-melek ve rızkın

²⁵⁴ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ bilcümle”

²⁵⁵ BY-D’de, “- perişân”

terk edüb ve başın halâs eylemek için sür‘at ile firâr ve gelüb Beytü’l-Fakîh hâkimi olan Karamânî demekle meşhûr Emir ‘Ali’ye mülâkî ve birkaç eyyâm yanında karar eyledi. Bu tarafda Selmân Re’is İbn Hamza’yı münhezim edince bıragub terk etdigü mal ve eşyay-ı kesîreyi kabz edüb ve etrâfda vâki‘[vr.31a] olan memleket halkının emvâl ve erzâk ve mâ-meleklerin gâret ve târâc etdürüb vilâyet feth ve teshîrine sarf-ı makdûr ve ziyâde meşgûl ve bezl nâ-mahsûr etdi. İbn Hamza Selmân Re’is’in bu denlü mecrûh ve mazlûm olunca cânına zulm ve istilasî kâr edüb intikâm kaskına şurû‘ eyleyüb, Zebid’de Selmân Re’is hâkim nasb etdigü Emir Yunus üzerine varub müstevlî olmak tedbîr ve Karamânî ‘Ali Beg’e ilkâ ve ‘azîmet olunmak babında ilhâh ve ibrâm eyledi. Ve ‘Ali Beg tedbirin kabûl edüb ‘askerleri ile Beytü’l-Fakîh’den kopub ve Zebid’e gelüb müstevlî ve²⁵⁶ içüne girüb, Emir Yunus’u kaçırub ve buldukları malın alub ahâl-i vilâyetin Selmân’dan bakiyye kalan rızkların müsadere ve gâret eylediler. Bu tarafda Selmân Re’is vilâyet fethine ihtimâm üzere iken Zebid’den bu haber-i nuhûset-encâmı istimâ‘ eyledigü sâ‘at ta‘cîl ile yürüyüb gelüb erişdik de, Zebid’i elden gitmiş bulub nâçâr taşrada konub İbn Hamza ve Karamânî ‘Ali Beg’i muhâsara edüb bâb-ı garbide²⁵⁷ cenge şurû‘eyledi. Ve bunları münhezim kılub bâb-ı şarkîde olan killelere istinâd ve karâr eyleyüb cenk ve harbleri ezdiyâd bulmağın mu‘tâdı üzere Mehre ve Yâfi‘ Vilâyetleri’nden Selmân Re’is imdâd taleb edüb gelüb erişdiklerinde, kuvvet ile hücum ve dört taraftan tob ve darbenler ile dögmekde mübaşeret olunub killeler duvarı yer yer münhezim olmağın, İbn Hamza ve Karamânî Emir ‘Ali mukavemete kâdir olmayub firâr tarafın ihtiyâr eylediler. Ve anlar kaçub gitmekle ‘askerleri payidâr olmağa kalmayub Selmân Re’is darben dâhil-i kal‘a olub zabt ve tasarruf ve mallarını kabz ve gasb eyledi. Ve ahz ve esîr olan Rumîler’in bahadır ve meşhûr olanlarının gözlerine mil çeküb a‘mâ ve ‘âciz edüb derdmendler bu hâl ile Yemen’den çıkub ve Mekke-i Mükerrreme’ye düşüb ‘ömürleri âhir olunca esvâkda ve mevsim-i hacda dilencilik ile [vr.31b] rüzgârları geçdi. Ve muttali‘ olan ehl-i İslâm bunların hâlin gördükçe Selmân’a la‘net ve nefrîn edüb, ziyâde âsâr-ı hasenesinden bu makûle ef‘âl-i ilâ yevmina hazâ lisân-ı halkda bâkî kalub bid‘at ve zulm ve hîle ile mezkûr kaldı.

²⁵⁶ BY-D’de, “- müstevlî ve”

²⁵⁷ BY-C’de, “+ bunları”

Mezkûr Rûmî Mustafa Beg'in Katli Ve Selmân Re'is'in Yemen'e İstiklâl İle Hükümün Beyân Eder:

İbn Hamza ile Karamânî 'Ali Beg Zebid'de münhezim olduklarından sonra yanlarına derilüb gelen firâri 'askerleri ile gayri gidecek yerleri olmayub 'Aden tarafına 'azîm ve varub Rumi Mustafa Beg'e mülâki ve mülhâk oldular. Bunların vusûlü sebebi ile sâ'ir diyârlarda perişân olan 'askeri derilüb evvelkiden ziyâde harb ve cenge kâdir bî-hadd ve payân leşker müctemi' ve Mustafa Beg'in kudret ve kuvveti kemakân mukarrer oldu. Bu tarfda Selmân Re'is tekrâr Zebid'i cenk ve harb ve zahmet ile feth etmegün mühimmâtın ziyâde görüb ve muhâfazasına müstevfî levend koyub ve müdebbir ve bahadır kimesneyi hâkim nasb ve ta'yîn eyledikten sonra 'Aden tarafına Rûmî Mustafa Beg'in üzerine cem'-i kesîr levendât ve 'asker ile revâne oldu. Ve dokuzyüz otuz üç senesinin selhinde 'Aden kurbunda Rûmî Mustafa Beg'e mukabil olub cenk ve cidâle mübaşeret ve 'azîm harb ve kıtâl²⁵⁸ vâki' olmağın, tarafeynden mübalağa âdemler helâk ve aguşte-i hâk oldu. Ve Yemen'de dahî böyle cenk olmuş degil iken 'âkıbet devleti gitmiş bîçare Rumî Mustafa Beg'in tarafı hezimet bulub mahâll-i mu'arekede kendisü katl olunub başı kat' ve Selmân Re'is'e getirildikde, soydurub ve içüne saman doldurub Zebid'e irsâl ve memerr-i nâs olan kapıda salb etdüirdi. Ve bu vak'a-i garibe dokuzyüz otuz dörtde²⁵⁹ vuku' bulub Selmân Re'is 'Aden ve tevâbi'î memleketin kabzâ-i tasarrufa getirüb kendi tarafından zabtına hâkim nasb ve vaz' eyledi. Ve İbn Hamza ahz ve esîr olunmağla gözüne mil çeküb levend tâ'ifesinden ahz olunan nâmdârlarına dahî mil çekdirüb ve ahâlî-i vilâyet ve 'Aden'de bulunan tüccarın emvâl ve erzâkın müsadere edüb cümle Yemen [vr.32a] mülküne hükm ve fermânı nâfiz olub kemâl-i mertebe istiklâl buldu. Ve minba'd ferd-i vâhid muhâlefete kadir olmayub iştiâr ve nâm sahibi oldu. Ve maktûl Mustaf Beg tevâbi'inden eger 'Urbân ve ehl-i Yemen ve eger levendât ve mugârebe olsun bu mu'arekeden sonra ahz ve esîr olanların kimine mil çeküb a'mâ ve hod ve hakîr ve kimin ta'me-i şemşîr edüb kemâl-i cebr ve cevr ile şöhret bulub, Diyâr-ı Yemen'i tamâm murâdı üzere kabza-i teshîre getirüb herkes şerrinden ihtirâz eyleyüb zerre mikdarı muhâlefete kâdir olmadı. Ve Hayreddin Beg²⁶⁰ gemiler muhâfazasında kalub bu cenklerde bulunmamağıyla 'askeri kendü tarafına tâbi' etdürmeyüb Yemen mülkü hükümetinin sevdasına düşüb

²⁵⁸ BY-D'de, "+ azîm"

²⁵⁹ BY-B, BY-D'de, "+ senesi Muharremü'l-Haramının guresinde"

²⁶⁰ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ Yemen'e hâkim ve 'askere serdar nasb ve ta'yîn olunub kendisü ancak deryâda kapudân nasb olunmuş iken"

hiçbir ferde i'tibâr eylemedi. Ve meger dünyadan emîn olub bir iki gün yüzüne güldüğüne ferifte ve kazâ ve kadrden gâfil oldu.

Onuncu Fası

Selmân Re'is Katl Olunub Zuhûr Eden Vekâyı'ı Zikr Eder:

Selmân Re'is'in bu mertebe istîlâ bulub kendüye mürâca'at ve i'tibâr etmeyüb Mülk-i Yemen hükümetine tama' eyledigün Hayreddin Beg bilüb tamâm mertebe vâkıf ve muttali' olub derd ve elem ve efkâr ve kayd ve gama giriftâr ve def' ve izâlesine sarf-ı iktidâr eyledi. 'Âkıbet levendât tâ'ifesine mürâca'at ve ilticâ nâçar iktizâ eyleyüb ve ma'kûl gördükleri vech üzere tedbîr kılub, Selmân Re'is katline havâle eyleyüb tesliyyet olunân levendler fırsat gözetmek üzere oldular. Ol hod mağrûr ve gâfil olub bu mertebeleri hiç hatırına getürmez iken bir mahâlde fırsatın düşürüb ve üzerine kılıç üşürüb dokuz yüz otuz dört senesinin evahirinde nokta-i vücûdun sefehe-i 'âlemden hâk eylediler. El hırsu şûmun ve'l-harîs mahrûm²⁶¹ mazmûnu üzere Vilâyet-i Yemen hükümeti sevdasıyla çekdigü bunca elâm ve zahmetlerden gayri nâ-hak yere katl ve makhûl eyledigü Müslimîn ve Mü'minînin kanları boynunda kalub bunca hukuk-ı 'abâd ile sarây-ı fânîden intikâl eyledi. Bundan sonra Hayreddin Beg istiklâl bulub [vr.32b] ve 'asker ve levendâtı kabzâ-i tasarrufa getürüb etrâf ve eknâf memleketlerinin zabtına kendi cânibinden âdemler irsâl edüb mal ve hezâyin tahsiline ziyâde ihtimâm eylemekle, vilâyete tecâvüz ve te'addi münteşîr oldu. Ve bu sebebden ba'zı mertebe kalub nefret ve âbâ eyledi. Ve Zebid hükümetin tevabi'înden Sinân Kapudân'a verüb ve yanına mu'temedü'n-'aleyh âdemlerinden Kerim Çelebi ve Bâli Çelebi'yi ma'ân koşub ve Zebid'e Selmân Re'is'in mevcûd bulunan emvâl ve erzakından kalîl ve kesîr tarafından kabz ve tahsîl ve kendisine ta'cîl üzere gönderilmek için ziyâde te'kîd ve tenbîh edüb bunlar dahî 'acele-birle varub Zebid'e dâhil ve kabza-i teshîre getürüb Selmân'ın bulunduğu emvâl ve eşyasın kabz eylediklerinden gayri, ahâlî-i vilâyet ve tüccarın mal ve rızkın müsadere edüb on üç gün bu hâl üzere Zebid'de karâr eylediler.

Selmân Re'is'in Kız Karındaşı Oğlu Mustafa Beg İbn Bayram Hurûc Ve Müstevlî Olduğudur:

Çünkü Selmân Re'is'in kız karındaşı oğlu olan Mutafa Beg ibn Bayram, Hayreddin Beg tarafından dayısının Selmân katl olduğun haber aldı. Gayetde şecî' ve

²⁶¹ *Hırs uğursuzdur, haris olan da mahrumdur.*

merdane ve yegâne ‘âkil ve müdebbir kimesne idi. Fi’l-hâl bi’l-cümle Selmân’ın kulların ve derya levendin yanına cem‘ edüb ve gemiler üzerinde kapudan alikonulan Hâce Sefer’i getürdüb ve kendüye vezîr yerine mu‘în ve zahîr olmak için müdebbir-i umûr nasb eyledi. Mezbûr Sefer Hâce hod Selmân’ın kulu olmağın cümle sefer ve hâzerlerde kendü ile mevcûd olub gayetde çok iş görmüş bir dilaver kimesne idi. Hayreddin Beg’den ahz-ı intikâm için dâmen-i dermiyân edüb büyük toplar ve meyâne ve darbzenler hâzır kılub ve mükemmel cebehâne düzdürüb ve Mustafa Beg ibn Bayram ile müstevfî levend²⁶² ve ‘asker müctemi‘ olub, Zebid üzerine revâne oldular. Ve gelüb hâricinde orduların kurub kondular. Bu tarafda kal‘a içinde bulunan Hayreddin Beg’in ‘askeri mukâvemete kâdir olmamağın [vr.33a] hâkim olan Sinân Kapudân kapıları sedd etdi. Ve Hâce Sefer ‘asker²⁶³ ile muhâsara edüb dört taraftan toplar kurub kal‘ayı dögmekte ihtimâm ve tezyîde divarların yıkub ‘asker içerüye girüb hâkim Sinân Kapudân’ı ve Bâli Çelebi ve Kerim Çelebi ve cümle Hayreddin Beg âdemleri katl olunub Zebid Kal‘asın ve tevâbi‘i vilâyetin Mustafa Beg ibn Bayram zabt eyleyüb ve Selmân Re’is metrukâtından Hayreddin Beg tarafına maktûl Sinân Kapudân ile sâ’irleri gasb eyledikleri mal ve rızkı bi’l-cümle buldurub ve maktûllerin dahî malın tahsîl ve hayli hazine cem‘ edüb, yanında olan ‘asker ve levendâtına külli in‘âm ve ihsân eyledi. Ve mühimmâtın ve tedârikin görüb Hayreddin Beg üzerine revâne oldu.

Hayreddin Beg’in Katl Ve Mustafa Beg İbn Bayram Yemen Hükümeti’nden Nefret Eyledigün Zikr Eder:

Bu cânibde Hayreddin Beg Selmân Re’is’i katl etdürdikden sonra Yemen’e mü‘ebbed mâlik olduğun zann edüb hünerin ve gayetde tama‘kar ve bî-merhamet ve cabbâr olmağın mal tahsilinde ve celb ve ahz bâbında envâ‘ mezâlime mübaşeret eyleyüb, Selmân Re’is’in tevâbi‘inden gâfil oldu. Mustafa Beg ibn Bayram’ın hareketin ‘ifâde ve ‘arz eden tevâbi‘ ve müsahiblerine hışm edüb zerre kadar i‘tibâr eylemedi. Çünkü Zebid’e gelüb cebren teshîr ve Sinân Kapudan ve ademlerin bi’l-cümle ta‘me-i şemşîr eyledigün Hayreddin mütehayyir kalub ne tedbîr edecegin bilmeyüb, ba‘zı mertebe tedârike şurû‘ edüb mühimmatın görmek üzere iken ‘asker ile Mustafa Beg ibn Bayram erişüb ol dahî mevcûd olan leşker ve âdemleri ile mukabil olub mabeynde ‘azîm cenk ve cidâl ve harb ve kıtâl vâki‘ oldu. ‘Âkıbet Hayreddin Beg tarafı münhezim

²⁶² BY-D’de, “- levend”

²⁶³ BY-C’de, “- ‘asker”

olmağın, Mustafa Beg ikdâm eyleyüb ve yetişüb kendi eliyle Hayreddin'i katl edüb dayısı Selmân'ın intikâmın alub bilâ-mâni' Vilâyet-i Yemen ve aktârına [vr.33b] sâhib-i hükm ve fermân oldu. Velâkin âkil ve ehl-i ferâset ve dūr-bîn ve sâhib-i kiyâset olub levendât Diyâr-ı Yemen'e müstevli ve hâkimlerin bir bahâne ile katl eylediklerin görüb bu makûle devlet ve hükümetden âbâ ve nefret eyledi. Ve bir tarîk ile Yemen'den çıkarmak tedbirinde olub, Kâmrân Kal'asının ta'mîr eylemek ve Yemen Denizi'nden Frenk keferesinin zararın def' etmek bahâne edüb bu mesâlih için tob ve barut ve cebehâne ve mühimmâtdan lâzım olanları gemilere tahmîl eyleyüb ervâmdan sâhib-i nâm ve iştihâr olan es-Seyyid 'Ali Beg'i Yemen'e niyabeten hâkim nasb ve ta'yîn²⁶⁴ ve yanında mu'ayyen ve zahir olmak üzere Selmân Re'is kullarından Ahmed Beg nâm-ı kimesneyi vezîr makamına vaz' eyledi. Ve kendi has âdemleriyle gemilere girüb 'azîmet ve varub Kâmrân Cezîresi'ne vusûl bulub kal'ayı ta'mîr ve içüne levend ve mühimmât koyub mevsim gelince anda karâr ve ikamet eyledi.

Mustafa Beg İbn Bayram Hind'e Revâne Olub Vâki' Olan Ahvâli²⁶⁵ Beyân Eder:

Kâmrân Cezîresi'nde karâr edüb mevsime intizâr üzere iken evvel bahar hüceste-i âsâr mevsimi erişdigü-birle, mumâ-ileyh Mustafa Beg Hâce Sefer ve havâssından olanlar ile Kâmrân'dan lenger koparub Hindistan'da Gücerât diyarına 'azîmet eyledi. Ve dokuz yüz otuz altı senesinde mahâll-i maksûda vâsıl olub Sultan-ı Gücerât olan Bahadır Şah ile mülâkî olduk da kendüye hadden ziyâde ikrâm ve ri'âyet eyleyüb Hind pâdişâhları 'âdeti üzerine lakâbın Rûmî Nâsır Hân koyub ve Bender-i Diyu'yu 'umûmen tevabi'i memleketi ile ihsân edüb Hâce Sefer'e dahî Hüdevend Hân lakab vaz' eyleyüb ve Bender-i Diyu karîb Surut Benderi'ni cümle vilâyeti ile verüb ikisine dahî ta'rîf ve tahrîrden ziyâde ta'zîm ve ri'âyet ve iltifât ve muhabbet edüb, Diyar-ı Hindistan'da ikisi dahî gayetde şöhet ve nâm sahibi olub devlet ve refahiyyatda [vr.34a] birkaç eyyâm Vilâyet-i Gücerât'da karâr ve ârâm eylediler. Velâkin halkı dîn tab' ve rezîl ve kârları ticâret ve kesb-i mal ve tahsîl olmağın bir vechile imtizâc edemeyüb ah u enîn ile Rum halkın yâd edüb Hindistan'da sultan olmakdan Rum'da bir nöker olmağı tercîh eyleyüb 'avdet ve rücû'a bahâne isterlerdi. Hikmet-i hüda Vilâyet-i

²⁶⁴ BY-B'de "- ta'yîn"

²⁶⁵ BY-C'de, "Vâki' ahvâlin"

Hind ve cümle aktâr-ı Hind'e²⁶⁶ sultân-ı sâhib-fermân olan evlâd-ı Timur'dan Hümâyûn Şah ibn Babürd Şah Gücerât pâdişâhı üzerine 'asker ve sipah ile gelüb müstevli oldukda Vilâyet-i 'Acem Rum'a karîbdir. Belki andan cânib-i Rum'a halâsı müyesser ola deyü ittifâk edüb bir fırsat ile firâr ve gelüb Hümâyûn Şah dergâhına vasıl oldular. Ol hod bunların şecâ'at ve merdane evsâfin mukaddem istima' eylemekle cân ve gönülden gâ'ibâne muhabbet eylemiş idi. Bu def'a hod kendüleri geldigünden 'azîm mahzûz ve memnûn olub bu mertebe ri'âyet ve ikrâm ve mürüvvet ile yine²⁶⁷ ta'biri mümkün degildir. Ve yanında ol denlü kurbet ve makbûliyyet hâsıl eylediler ki bi'l-cümle vüzerâ ve vükelâ bunlara mürâcâ'at eylemek lâzım geldi. Bu sebebden 'umûmen eshâb-ı devlet ve erkân-ı saltanat hased edüb dahî bir tarîkiyle zehir yedürüb ikisi ma'ân dokuz yüz doksan beş tarihinde bu dâr gururdan rihlet ve vâsıl-ı rahmet oldular.

On Birinci Fasil

Muz İskender Beg Yemen'e Hâkim Olduğun Ve Zuhûr Eden Vak'âyı Zikr

Eder:

Çünkü Mustaf Beg ibn Bayram Kamrân Cezîresi'nde tahkîk Hindistan'a salınub gitdigün mukarrer ve Yemen'i terk etdigü ma'lûm oldu. Levendât ve Rûmîler içünde kerem-tab' ve sehâvet ve şecâ'at ile meşhûr olan Mur²⁶⁸ İskender denmekle mevsûf nâm-ı merdâne Yemen Hükümeti sevdasına düşüb ve yine Rûmîler'den maldâr ve 'âkl ve tedbîr ile nâmdar Nâhudâ²⁶⁹ Ahmed'i da'vet edüb hurûc ve istîlâ babında müşavere kılub ne vechile hareket edeceklerin mahfî tedbîr ve 'akd-i kelâm eylediler. [vr.34b] Ve min ba'd birbirine ihânet ve kast-ı zarar etmemek üzere 'ahd u yemîn edüb 'asker levendâtı kendülerine tâbi' eyleyüb bir gün zuhûr ve üzerlerine levend ve leşker²⁷⁰ derilüb cem'-i kesîr ile Zebid'e gelüb gafil iken fakîr Rûmî es-Seyyid 'Ali Beg'i mahsûr eylediler. Ol dahî mu'în ve zahîr olan ma'hûd Ahmed Beg ve yanında mevcûd bulunan 'askeri ile sarf-ı makdûr edüb cenk ve cidâlde kusûr etmedi. Velâkin baht ve devlet yâr olmayub sa'y ve ikdâmları hiç fâ'ide vermeyüb bahtları gibi 'asker ve cem'iyetleri pâyidar olmadı. Ve herkes bir tarafa firâr edüb en-Nâhudâ Ahmed Mur²⁷¹ İskender Beg

²⁶⁶ BY-C'de, "- Aktâr"

²⁶⁷ BY-B'de, "eyledi ki"

²⁶⁸ BY-B, BY-C'de, "Muz"

²⁶⁹ BY-B, vr. 26b, BY-C. vr. 29b, BY-D. vr. 33a'da, Derkenar: "En-Nâhudâ Diyâr-ı Hindistan'da ve Bahr-i Hind'de Re'is demek olur. Mezbûr Ahmed deryâda çok sefer edüb gemi sâhibi olmak Nâhudâ denmekle meşhûrdur."

²⁷⁰ BY-C'de, "'asker"

²⁷¹ BY-B, BY-C'de, "Muz"

ve ‘askeri ile şehre girüb zabt eyledi. Ve ‘umûmen ‘asâkir ve ecnâd ve ahâlî-i memleket ve ehl-i bilâd muti‘ ve münkâd olub ve sa‘d ve devlet Muz İskender Beg’e ikbâl edüb temâm şevket ve iclâl ile gelüb mesned-i hükümet oldu. Ve va‘ad ve ‘ahd üzere en-Nâhudâ Ahmed Beg dahî geçüb makâm-ı niyâbet ve vükelâtta ikamet eyledi.

Muz İskender Beg’in Ba‘zı Ahvâlin Beyân Eder:

Mûmâ-ileyh Muz İskender Beg müdebbir ve ‘âkil ve sâhib-i merhamet ve ‘âdil tab‘ında kerîm ve fi‘ilinde selîm kimesne idi. Kerâmet-i evliyâyâ i‘tikâd-ı kemâlde olmağın meşayih ve sulehâ ve ‘ulemâ ve fukarâyâ bâ husûs târik-i²⁷² dünyâ olan dervişâna gâyetde muhabbet edüb ri‘âyet ve ikrâm ve her birinin haline göre ihsân ve in‘âm ve tekkeye ve zâviyelere sadâkât ve nezûrât gönderüb istima‘ eyledigü, sulehâ ve fukarâyâ dâ‘ima ‘atiyye ve sadaka irsâl eyleyüb ‘âmme-i nâsın hatırın yapmağa ve gönülün almağa mukayyid idi. Re‘âyâ ve berâyâ ve ahâlî-i memleket ve fukarâyı fevkû’l-had himâyet ve siyânet ve icrây-ı ‘adl u ‘adâlet edüb şeri‘at mûcibince vaz‘ ve hareket etmegin cidden zaman-ı hükümetinde zulm ve bid‘at zuhûr eylemeyüb ‘âmme-i ‘ibâd ve re‘âyâ ve ‘asker ve ehl-i bilâd emn ü emân rahat ve asûde hâl ve refâhiyyetde olub müddet-i ‘imâretinde minba‘d fitne ve fesâd vâki‘ olmadı. Ve ‘asker ve levendât lutf ve kereminden mahcûb ve şermende olmağın mu‘tâdları olan bâ‘is-i fitne harekâtdan feragat ve itâ‘atdan gayri tarîke sülûk [vr.35a] etmeyüb ahlâk-ı hasenesi ve ef‘âl-i müstahsinesî berekâtında ‘âlem âsâyış ve huzûrda oldu. Na‘mı ferâvân ve sumâr-ı bî-pâyân ile dahî meşhûr âfâk olub, ahlâk-ı hamîde ve etvâr-ı pesendîdesinin hadd ve nihâyeti olmayub, zamanında ehl-i Yemen ‘adl u dâd ile ihsân ve keremden ma‘dâ nesne görmedi. Taraf-ı cihân-bânî Sultan Süleyman Hân’dan Eyalet-i Yemen’e mukarrer gelüb mazhar-ı nazar hüsrevânî olmağın nâm-ı sâhibkrâniyye Aktâr-ı Yemen’de vâkî‘ kasabât ve kurâ ve beldân ve kılâ‘da hutbe-i kıra‘ât ve devâm-ı ‘umûr-ı devlet ve ikbâl-i pâdişâhîye du‘â etdirdigünden gayri huzûrunda bir kimesne du‘â veya fatihây-ı şerîf-i tilâvet edüb kendiyü du‘âda yâd eylese bana du‘â eyleme, bâ‘is def‘at ve sebep-i devletin olan sultan-ı cihan-penâha du‘â et deyü i‘ade etdürmek ‘âdet-i hasenesi olduğun rivâyet ederler. El hak²⁷³ şems ‘asrı gibi müddeti kalîl olub altı sene saye-i ‘adaleti ahâlî-i Yemen’i müstezill kılub ve dokuz yüz otuz dokuz tarihinde âfil-i felek mes‘ûd olub târik-i devlet fânî ve vâsıl-ı makâm-ı mahmûr oldu. Rahmetullahu te‘âlâ

²⁷² BY-C’de, “terk”

²⁷³ BY-C’de, “ancak”

rahmeten vâsi‘aten²⁷⁴ hemvâre hayrâta mâ‘il ve sâ‘î olmağın Medine-i Zebid’de müceddeden bir medrese-i ‘âlî bina kılub ilâ hâzâ elân İskenderiye ismi ile meşhûr ve ma‘rûfdur. Ve dahî niçe kasabât beldân ve mevâzi‘de cevâmi‘ ve mesâcid ve ba‘zı meşâyih ve sulehâya zaviyeler ve tekkeler bina ve ihdâs eyleyüb, Vilâyet-i Yemen’de hayrât ve âsâr-ı haseneleri nâ ma‘dûddur. Niçesi el-yevm dahî bâkî ve mevcûddur. Yemen’de ‘adl u dâd ve insâf ile mezkûr olan hükkâm-ı ‘âlî-i makâmdan²⁷⁵ biri bu İskender Beg’dur. Vücudu nâbûd olalı ne kadar tûl müddetdir. Altı sene kadar kalîl müddetde hükümet ve ‘imâretinde ‘adl u dâd eylemekle ilâ yevminâ hâzâ nâmı bakî ve mevcûddur. Fâ fehm.²⁷⁶

Muz İskender Beg’in Vefâtından Sonra En-Nâhudâ Ahmed Beg’in Hâkim-i Yemen Olduğın Zikr Eder:

Dokuz yüz otuz dokuz tarihinde Muz İskender [vr.35b] Beg merhûm olub evladından sagîr oğlu kalub henüz hükümete kâdir olmayub İskender Beg zamanında dahî umûr-ı memleket ve ahvâli zabt ve riyâset ve vezâret makâmında olan en-Nâhudâ Ahmed Beg’in re’y ve tedbirine merbût olub ve aslı Rûmî olduğundan gayri ‘asker ve ervâm mâbeyninde bundan nâmdâr ve meşhûr ve maldâr ve ma‘rûf kimesne bulunmayub bi’l-cümle levendât²⁷⁷ bi’l-ittifâk mûmâ-ileyhi mesned-i hükümete iclâs etdurdiler. Ol dahî makâm-ı hükümete geçüb karâr ve levendâta istimâlet²⁷⁸ ve güleryüz gösterüb cümlesinin²⁷⁹ cezb ve ahz eyledi. Ve in‘âm ve ihsânın bezl ve bî-dirîğ kılub memleket umuruna ve vilâyet teshîrine sarf-ı ikdâm ve ihtimâm edüb mülk ve devlet ve zabt ve rabt ve riyaset hususunda zerre mikdârı taksîrât etmedi. Lâkin ba‘zı mertebe tama‘ı gâlib olmağın mal tahsilinde ümenâ ve ‘ummâle müsamaha etmegın ol sebebden re‘âyâ fukarasına ziyâde tecâvüz ve ta‘arruz olunub cevri ve cefâ gördüler. Cibâl’e varub istinâd edinmekle günden güne müctemi‘ oldular. Ve Cibâl’de sakin olan Zeydî tâ’ifesi bu vechile kesret ve ezdiyâd bulub içlerinden İmam Şerefeddin zuhûr edüb ictihâd ve imâmet da‘vasına ikâmet eylemekle Zeydîler mezheblerince i‘tikâd ve emr ve fermân bid‘at unvânına mûti‘ ve münkâd olub kemâl-i mertebe kuvvet hâsıl edüb bu tarîk-i

²⁷⁴ *Allahu teâla ona bolca rahmet eylesin.*

²⁷⁵ BY-B’de, “makâmlarım”

²⁷⁶ *Bu bilinmektedir.*

²⁷⁷ BY-D’de, “+ a’yân”

²⁷⁸ BY-D’de, “- istimâlet”

²⁷⁹ BY-B, BY-C’de, “+ kalbin”

dalâlet-şi'ârî pîş-nihâd kılub mülk ve mal ve vilâyet sahibi olmak sevdasına düşüb hile ve şeytanât meslegine şurû' eyledi.

İmam Şerefeddin'in Zuhûru Beyân Olunur:

Mezkûr İmam Şerefeddin Zeydîler mâbeyninde mezhepleri üzerine 'âlim ve fakîh sâdât âl-i Hüseyin'den kendiyü mensûb eder bir şerîf idi. Zeydîye mezhebinde ictihâd münkati' degildir deyü kendü za'm-ı batılaları üzere zan ve kıyâs ederler. Ve her vakt ve 'asra bir âl-i resûlden evlâd-ı Hüseyin'den bir imam zuhûr eder. Lâbüd âna iktidâ ve bi'at lâzımdır. Men mâte ve lem ya'rif imâm-ı zamânihî mâte meyyiteten câhiliyyeten²⁸⁰ ya'nî 'asrın imamın [vr.36a] bilmeyüb fevt olan cehâlet ile müteveffa olur deyü i'tikâd üzerelerdir. Ve imam olan kimesne mezheb-i dalâletleri mücebince ma'sûm pâk olmak gerekdir. Kebire ve sagire kendünden sadır olmuş ise imam olamaz ve murâd ederse dahî kabûl etmezler. Ve âl-i resûlden²⁸¹ Hasan olmak mümkün degildir. Mücerred Hüseyin evladı olmak şartdır. Ve mâbeynlerinde imam olmaga bu makûle kırk şarta mevcûd bulunmak gerek. Tâ kim imâmet da'vasına layık ve müstehak ola. Bir şartı dahî imâmet da'vasın eyledigü vilâyetde cidden andan a'lem olmaya eger evlâd-ı Hüseyin'den şartı kâmil ve imamdan ziyâde 'âlim ve fâzıl bulunur ise âna bi'at ve iktidâ edüb imamdan rücu' ederler. Bu makûle bî-ma'na evzâ' bid'atları bî-kıyâsdır. Tafsîl olunması münasib olmamağla terk ve tayy olunmuşdur. Ve'l-hâsıl mezkûr Şerefeddin Zeydîler i'tikâdı üzere kırk şurûtu müştemil²⁸² müctemi' kâmil zan olunmağın imâmete kabûl ve iktidâ eylediler. Ve ol dahî imâmet tarîkinden mekr ve hile ile Yemen Saltanatı'na nâ'il olmak sevdasında oldu. Ve zerâfet ve nezâket edüb ehl-i sünnet-i cemâ'at olan Müslimîne dahl ve ta'arruz eylemedi. Celb-i havâtır ve cezb kulûb için ri'âyet ve ikrâm eyledi. Ve mezâhib-i erba'ayı ta'zîm edüb Hazret-i Mu'âviye radyallahu anh²⁸³ gayri bi'l-cümle eshâb-ı güzîn rıdvanallahu teâlâ aleyhim ecma'in²⁸⁴ hazretlerin tardiye edüb ve dört mezhebi hak bilüb muhâlefet göstermedi. Ancak Zeydîye mezheb-i hâmidir. Ve hakk ve 'adl üzere ahsen ve ercah itdihaz edüb bu vechile tafsîl etdi. Ve kendiyü Zeydî mezhebi üzere müctehîd fehm eyleyüb galat-ı efkâra ve vehm-i hıyâl-i faside ile bid'at ve zilâlet tarafına sâlik oldu. Ve bîçarenin 'aklı ve ba'zı mertebe 'ilmi var iken hak ve nâ hak nedir temyîz edemeyüb mevtâyâ taklîd

²⁸⁰ Kim yaşadığı zamânın dini önderini tanımaz ise cahiliyet üzere ölmüştür.

²⁸¹ BY-B'de, "+ evlâd-ı"

²⁸² BY-B'de, "- müştemil"

²⁸³ Allah ondan razı olsun.

²⁸⁴ Allah onların hepsinden razı olsun.

olunmaktan ihyaya taklîd olunmak, ya'ni iktidâ eylemek ercah ve efdaldır deyü tecvîz eyledi. Ve İmam Şerîfeddin'in kendi hattıyla yazılmış gördüm. Ve bu mahâlde nakl eyledim deyü Berku'l-Yemânî sahibi işaret eylemekle 'aynı kitâbından nakl olundu. وهو هذا مانصه رضي الله تعالى عن الامام ابي حنيفة ومالك ومحمد ابن ادرس الشافعي واحمد ابن حنبل ولاجز الله Ve hüve hazâ mâ nassahû [vr.36b]Radyallâhu teâlâ anil imâm-ı Ebî Hanife ve Mâlik ve Muhammed ibn İdris eş-Şâf'i ve Ahmed ibn Hanbel velâ cezaullâhu teâlâ hayran men vak'a beyn sefihâinâ ve etbâ ihim mine'l-cüheleti'l-müteassıbîn intehâ²⁸⁵ bundan sonra ba'zı i'tikâd ve ahvâlleri tahrîr olunur.

Hazret-i İmam Zeyd (Radyallâhu Anh) Menâkıb-ı Şerîfi Ve Mezkûr Eyyâm-ı²⁸⁶ Şerefeddin'in İ'tikâdı Beyân Olunur:

İmam Şerefeddin'in lakabı el-Mütevvekkil Alallâh idi. Ve ismi Yahya ibn Şemseddin ibn Seyyid Ahmed'dir. Zeydîyye mezhebinde²⁸⁷ Bahrü'l-Zehhâr nâm kitâbın mezkûr Ahmed te'lîf eylemiştir. Ve İmam Şerefeddin Yahya dahî Zeydîyye mezhebinde Kitâbü'l-Ahkâm nâmında olan kitâbı te'lîf etmiştir. Ve 'usûl-i Zeydîyye mücebince nesebî âl-i resûle bu minvâl üzere mastûrdur. Şerefeddin Yahya bin Şemseddin bin Ahmed bin el-Murtaza bin el-Fazl bin el-Mansur bin el-Fazl ibnü'l-Huccâc bin 'Ali bin Yahyâ bin el-Kâsım bin Yusuf bin el-Mansur bin Yahyâ bin en-Nâsr bin Ahmed bin Yahya ibn el-Hüseyin el-Kâsım bin İbrahim bin el-Hasan ibn el-Hüseyin ibn 'Ali ibn Ebu Talib'dir. Ve mezkûr Şerefeddin çok kimesneden 'ilm okudu. Hatta 'alem-i 'ulemâ ve 'âl-i 'abâ olanlardan İbrahim bin Muhammed bin 'Abdullah bin el-Hadi'den okudu. Ve İbrahimin oğlu Hadi İbrahim ibn Muhammed'den ve Fakîh Cemâleddin ibn 'Ali'den ve andan gayri niçe Zeydîyye 'ulemasından okudu. Ve Bahr-i Zehhâr mü'ellifi Ahmed bin Yahya Mansûr'dan okuyub mütebahhir-i ehl-i 'ilm oldu. Ve mezkûr Bahr-i Zehhâr kitabının mü'ellifi olan Ahmed İmam Şerefeddin'in ceddi olup mezhepleri üzere niçe rivâyeti ve imâmete müte'allik irâdet ve icâzeti Şerefeddin mezbûrdan ahz eyledi. Ba'dehû murûr-ı zamân ile bi'l-cümle Zeydîyye mabeyninde andan 'âlim ve 'âmil ve şurûtı kâmil kimesne olmamağla ictihâda şurû²⁸⁸ ve imâmet

²⁸⁵ Bu onun belgesidir. Allâhu teâlâ imâmî Ebî Hanife ve Mâlik ve Muhammed ibn İdris eş-Şâf'i ve Ahmed ibn Hanbel'e yaptıklarından dolayı en güzel karşılığı versin. Allah onlara istinâden câhilce ve bağnazca düşünenlerden uzak eylesin.

²⁸⁶ BY-B'de, "imam"

²⁸⁷ BY-B'de, "kitâbü'l-ahkâm nâmında olan kitâbı te'lîf eylemiştir"

²⁸⁸ BY-C'de, "eyledi"

davasına vech-i meşrûh üzere ikâmet eyledi. Ve hazret-i İmam Zeyd'e ittiba' ve iktidâ ve bid'at ve dalâleti hâşâ isnâd ve iftirâ eylediler. Ve târik-i müstakîmi koyub dalalete sâlik oldular. Ol hod anlardan biri idigü mahâll-i şübhe degildir. Zîrâ anların akidesi ziğ ve dalâl ve sevâ'ib-i ihtilâl ve mesâ'il-i i'tikâdları sarf-ı i'tizâl üzerinedir. [vr.37a]

Beyân-ı Ahvâl-i Hazret-i İmam Zeyd (Radyallâhu Anh):

İmam Muhammed Bakır hazretlerinin karındaşı ve İmam Ca'fer es-Sadık hazretlerinin 'ammusi idi. Ve kendisü Hazret-i İmam Zeynel'âbidin'in oğludur. Zamanında 'alem-i 'ulemâ ve eslâh sulehâ ve etkîyâ'dır. Hatta rivâyet ederler ki; kemâl-i takvâsından gasb ve zulm ile alınmış libâs içinde ve gasb olunmuş mekân üzerinde namaz kılınmak tecvîz etmezler idi. Ve zerre kadar şübhesi olan ta'âmı yemezler idi. Pes bu denlü takvâsı ve 'ilm ve fazîleti olan devletlûden hata ve dalâl sudûr eylemek ne ihtimâli vardır. Bâ husus ki silsile-i nesebi hândân-ı nebeviyye ola. Şems ve 'ırk-ı tâhiri sülâle-i 'Arabîyye'den erişmiş felek-i 'ilm-i Muhammediyye'de bir şems-i tâbân ve bahr-i efâdal-i Ahmedîyye'de bir dürr-i bî-girân ve çerâğ-ı risâlet-i nebeviyye ziyâsından dirahşân ve nûr-ı Muhammedi'den kalbî münevver ve firûzân olub âyine mîsâl bi'l-cümle 'âlim ve 'âlimiyân mün'akis ve nümâyân iken zelîl-i 'isyân ol zât-ı şerîfden nümâyân olmak hiç mutasavvermidir. Nihayet mülâhide ve revâfız Hazret-i Seyyid İmâm Ca'fer radyallâhu anh²⁸⁹ üzerine vesa'ir on iki imam rıdvanullahu aleyhim ecmâîn²⁹⁰ üzerine kizb²⁹¹ ve iftirâ ve isnâd edüb tarîk-i dalâlete sâlik oldukları gibi Zeydîyye tâ'ifesi dahî kezâlik İmam Zeyd radyallâhu anh²⁹² isnâd ve iftirâ edüb²⁹³ cehâlet ile dalalete düşerler. Zîrâ Berku'l-Yemânî sahibi sened ile şukkadan rivâyet ve böyle nakl ve tahrîr eder ki İmam Zeyd hazretleri İmâm-ı Âzâm Ebu Hanife radyallâhu anh²⁹⁴ ile bir 'asrda olub mabeynlerinde gayet muhabbet ve meveddet ve hakikat ve sadâkat merkûz ve merbût idi. Dâ'ima birbirine müraselet ve mekâtibat göndermek ve²⁹⁵ mabeynlerinde esrâr-ı gamzeyi birbirine keşf ve i'lâm etmek üzere idiler. Ve hilâfet ve imâmet Zeyd hazretlerinin hakkıdır. Evvel Beni Ümeyye'den halife olan Hişam ibn 'Abdumelik cebren mutasallatdır deyü fetvâlar yazub, İmam Zeyd'e i'ânet

²⁸⁹ Allah ondan razı olsun.

²⁹⁰ Allah onların hepsinden râzı olsun.

²⁹¹ BY-C'de, "- Kizb"

²⁹² Allah ondan razı olsun.

²⁹³ BY-C'de, "+ ve anlardan biri iken iktidâ edüb"

²⁹⁴ Allah ondan razı olsun.

²⁹⁵ BY-B'de, "- gayet muhabbet ve müddet ve hakikat ve sadâkat merkûz ve merbût idi. Dâ'ima birbirine müraselet ve mükâtibat göndermek ve"

edeler. Halka ilkâ idüb mübalağa mal dahî Zeyd'e gönderüb hurûc eylemek için külli imdâd eyledi. Ve kezâlik İmâm Ca'fer dahî eger mal ve mühimmât ve eger bi'l-cümle levâzımat ile i'anet eylemişdir. Ve 'ulemâdan İsâ bin Yunus rahmetullahdan mervîdir ki İmam Zeyd hazretleri 'asker [vr.37b] ile hurûc ve Hişâm'ın üzerine 'azîmet eyledik de müctemi' olan cümleden bir gürûh-ı mekrûh İmam hazretine gelüb Hazreti Ebu Bekir ve 'Ömer ve Osman rıdvanullahu aleyhim ecma'ından²⁹⁶ teberrû ve rücû' et dediklerinde berî olmam. Belki evvelkiden ziyâde kabul ve kemâl-i muhabbet üzere tevellâ ederim deyü cevâb buyurduk da ol bâtil ve cahiller bî-huzûr olub innâ nerfûduk²⁹⁷ ya'ni seni kabûl eylemez dediler. Müfârikat edüb gıtdüler. Ol sebebden anlara rafıza tesmiye olundu. Ve şehâdet-i İmam Zeyd'den sonra ol gürûh-ı mekrûh gıtdükçe çoğaldı. Pes Hazret-i Zeyd Kûfe'den hurûc edince Hişâm tarafından 'Irak'ın hâkimi olan Huccâc bin Yusuf es-Sakâfî nâm zalim 'askeri ile yürüyüb yüz yirmi iki Saferinde hâric Kûfe'de Zeyd'in 'askerine mukabil gelüb cem'-i kesîr ve eshâb-ı Zeyd kalîl olmağın ekserî şerbet-i şehâdet içüb ve bakıyyesi mecruhen münhezim olub Hazret-i Zeyd kendisü hadden efzûn harb ve kıtâl edüb çok yerde yarelenüb ve mübârek cebhesine bir 'avk dokunub saplanmak ile vücûd-ı şerîfinden mübalağa kan akmağıyla za'af galebe eyleyüb birkaç vefâdarı kendiyü mahâll-i mu'arekeden ortalarına alub cenk içünden çıkardılar. Ve sahrâya düşüb ahşam üzere bir köye varub nüzûl ve ârâm eylediler. Velâkin cephesinden okun demirinin çıkarmağa kâdir olmayub bir cerrâh bulub getirüb ve mevtâ çıkardığı sâ'at mürğ-ı rûhu kafes olan vücûd-ı şerîflerinden uçub evc-i lâ-mekân ve behişt-i câvidâne tayyârân eyledi. Bunlar vâlih ve hayrân ve bekîs kalub feryâd ve figân edüb ve huccâc-ı zalimin mekrinden vücûd-ı şerîfine mazarrat gelmeye deyü bir sâkiye suyun kesüb ve su cârî' olduğu mevzi'e defn edüb ve gerü suyu salıverüb hezâr fırkat ile perâkende ve perişân oldular. Bu taraftan ol 'adüvvî²⁹⁸ huccâc-ı Hazret-i İmam Zeyd mecruhen gıtdigün görüb kanda gıtdigün tettebbi' ederdi. Cerrah alub getirildigün haber alduğu sâ'at ol cahil cerrahı bulub getürddi. [vr.38a] Ve işkence edüb Zeyd hazretlerinin bi'l-cümle ahvâlin takrîr etdürüb dahî kendisi medfûn olduğu mahâlle varub suyu kesdi. Ve vücûd-ı şerîfin çıkarub mübarek başın cüdâ ve Hişâm'a irsâl eyledi. Ve cesed-i latîfin Kûfe'de Kenîse kurbında bir hurmaya 'üryân salb idince mübarek karnı uzanub edeb yerin dizlerine dek setr eyleyüb kimesne görmedi. Ve Velîd ibn Yezid hilafetine varınca beş yıl ol minvâl üzere

²⁹⁶ Allah onların hepsinden râzı olsun.

²⁹⁷ Seni kabûl eylemeyiz.

²⁹⁸ B Y-B'de,"+ bî-dîn"

maslûb durub vücûd-ı şerîfi mütegayyir olmadı. Hatta ol zamanda²⁹⁹ Ben-i Ümeyye şâ'irlerinden bir bâtil 'Arabî bu beyti inşâd eyledi³⁰⁰. صلبنلکم زیداعلی خدع نخلة ولم ارا مهديا. Salebnâ leküm Zeyden 'Alîyyûn cüz'i nahletin velem erâ mehdiyyen 'Alîyyûn el-cez'u yusleb.³⁰¹ Ba'dehû Velid ibn Yezid telvis-i mesned-i hilâfet eyledik de İmam Zeyd'in oğlu Yahya Horasan'da hurûc edüb üzerine çok halk müctemi' olmağın, Velid bin Yahya ibn Zeyd'in hurûcundan havf edüb dahî Kûfe hâkimi olan 'âmiline kağıd yazub gönderüb³⁰² İmam Zeyd hazretlerinin vücûd-ı şerîfin ihrâk eylemege tenbîh eyledi. 'Âmil olan batıl dahî maslub olduğu ağâc ile ma'ân ateş verüb yakdı. Ve külün rüzgara savurdu. Kadîü'l-Kudât Şemseddin ibn Halikan rivâyet eder ki; İmâm Zeyd'in mübarek başı Hişam dedikleri zâlîme geldikde ferah ve sürûr ve istilâ-i gururundan vilâyet be vilâyet başın gezdirdi. 'Âkıbet Mısır'a gelince vali-i vilâyet olan kimesne dindâr ve Müslümân âdem olmağ ile tahkîr olunmaya deyü başın alub dahî Câmî-i Tolun'da defn edüb ilâ elan ânda medfûn olduğun tahkîk ederler. Bu tafsîlden murâd-ı Yemen budur ki Yemen'de ve gayri yerde olan Zeydîyye tâ'ifesi kendilerin bu zikr olunan İmâm Zeyd hazretlerine nisbet edüb haber ve agâhî olmayan bid'at ve dalâleti üzerine iftirâ ederler. Anın salâh-ı hâli ve takva ve hüsn-i ef'âli tahrîr ve ta'bîr olunur degildir. Böyle iken hâşâ sümme hâşâ onlar dedigü akvâl ve hâliyâ işledikleri ef'âl Hazret-i Zeyd'den sadır olmuş ola. Nihayet meşhûrdur. Bâtil hemişe bâtil beyhudedir. Velî müşkil bu dur ki suret-i hakdan zuhûr ede. [vr.38b] Bunlar dahî bu makûle kavî mesnede ve fazıl ve şerîf³⁰³ ve 'ilm ve zühd ile ma'rûf mesnede itdihâz ve pîş-nihâd eylemeyince hiç ferd-i vâhid i'tibâr³⁰⁴ etmeyüb muti' ve münkâd olmaz. Binâ'en ilâ hazâ bu devletliyü kendülere sâhib-i mezhebimizdir deyü kizb ve iftirâ edüb ve bir gürûh-ı 'âmî ve ümmi kimesneleri uydurub tarîk-i hak yüzünden dâl ü medall oldular. Ve bu hîle-i şeytanet ile kuvvet ve kudret bulub niçe vilâyetleri istilâ edüb elyevm hâzâ Mülk-i Yemen gibi hasreti'l-mülûk memlekete mâlik olub bunca bin yıl

²⁹⁹ BY-C'de, "+ ol 'asrda ve anda ehl-i sünnet ve'l-cema'atdan olan şu'râdan bir fâsadin İmam Zeyd hazretlerinin cesed-i şerîfin mahfî iken bulub ihrâc eylediklerimize münâsib bu beyt mergûb el edâ gâyetde muvâfık hasb-ihâl olmağın Berku'l-Yemânî tahrîr olunub manzur ihvân olduk da pesend olunmağla âna binâ'en bu mahalle kayd olundu."

³⁰⁰ BY-C'de, "- Ben-i Ümeyye şâ'irlerinden bir bâtil 'Arabî bu beyti inşâd eyledi."

³⁰¹ *Sizin soyunuz Zeyd'den dir. 'Ali'nin soyundan mehdîlik da'vâsının çekildiğini görmedim.*

³⁰² BY-B'de, "yazub"

³⁰³ BY-B. vr. 29b'de, Derkenar: "Hattâ ol 'asr ve ivândan ehl-i sünnet ve'l-cemâ'atden olan şu'aradan bir fâzılın İmam Zeyd hazretinin cesed-i şerîfi muhtefî iken böyle ihrâc eylediklerine münâsebet bu beyt-i mergûb oldu. İtmâmında muvâfık hasb-i hâl olub Berku'l-Yemânî'de tahrîr olunub manzûrî ahvâl olduk da pesend olunmağla âna binâ'en bu mahalle kayd olundu. Kendiyü çünkü müsekker eder izhâr demesün nâ ferâseti hükümvâr."

³⁰⁴ BY-C'de, "+ eylemez ve kendülerine"

ehl-i İslâm'ı dalâlete düşürdüler. Cezâhümullah-ı te'âlâ şerrü'l-ceza-i i'tikadlarına göre ba'zı mesâ'il Berku'l-Yemânî'de bu mahâlde ketb olunmuşdur. Bu mertebe ile iktifâ olunub terk ve tayy olundu. Ve bundan sonra mezkûr İmam Şerefeddin oğullarının Yemen'de vuku' bulan havadisine şurû' olundu.

Hâkim-i Yemen En-Nâhudâ Ahmed Beg İmam Şerefeddin 'Askeri İle Harb Ve Kıtâl Eylediği Zikr Olunur:

Çünkü İmam Şerefeddin ictihâdında karâr ve temkîn bulub imâmeti kemâl-i iştihâr verdi. Ve etrâf cibâlde ve eknâf aktârda olan Zeydîler gelüb bi'at ve ita'at kılıb kuvvet ve şevketi ziyâde oldu. Memleket zabt ve istilâsın sevdasına düşüb kabâ'il-i 'Urbân şeyhlerine kağıdlar gönderüb Mûza'a tarîkinden istimâletler verüb ekserin tâbî' etdürüb ve ehl-i sünnet ve cemâ'at olanlar yine hak yüzünden görünüb sâ'irlerden ziyâde ikrâm ve muhabbet eyledi. Ve mubalağa i'vân ve ensâr peydâ edüb en-Nâhudâ Ahmed Beg'i ortadan kaldırub mâlikâne-i Mülk-i Yemen'e mutasarruf olmak niyet ve hezm ve 'azîmet kılıb dokuz yüz kırk dokuz tarihinde oğullarından Mutahhar Leng ve Şemseddin 'Ali tarafından Zebid fethine gönderüb yanlarına müretteb musellah bi'l-cümle dilir ve merdâne ve Zeydîler mâbeyninde yegâne yirmi beş nefer intihâb edüb ma'ân revâne ve irsâl eyledi. Bu cânibde Zebid etrâfında ve ol aktârda sâkin Şafi'ü'l-mezheb ve Hanefî ve Mâlikî olan cemâ'at-ı Müslimîn ve bi'l-cümle ahâlî-i memleket ve Fâtînîn tavâ'if-i Zeydîyye [vr.39a] ve ehl-i bid'at hurûcundan ve istilâsından müte'ellim havfnâk olub ve kâdir oldukları mikdâr cenk ve cidâl tedarikin görüb fevc fevc en-Nâhudâ Ahmed Beg'in yanına cem' oldular. Ve levendât-ı Türk ve mugâribe ve sâ'ir 'askerîden karîb yerde bulunanları ve harbe kâdir olanları mûmâ-ileyh Ahmed Beg virüb yedi yüz atlı ile üç bin piyade yanında cem' edüb hazır ve âmâde eyledi. Feemmâ cümlesi güzîde ve merdâne ve pesendide olub bâş alub vermeyince cenkden yüz çevirmez, gayret ve nâmus sahibleri idi. Ve Zeydîler'in kesret ve vefretinden gam ve vehm etmeyüb feth ve nusret yed-i kudret-i ilâhîde olduğuna muhkem i'tikâdları olmağın bî-pervâ kal'adan çıkub Zeydîler'in cünd-i bî-pâyanına mukabil olub dumûr-ı dağ gibi mevzi'-i mu'arekede karâr eylediler. Ve mâbeynde harb ve darb ve mukateleye şurû' olunub mütemâdi ve girdükçe ezdiyâd buldu. 'Âkıbet nesîm-i nusret ve zafer-i ehl-i sünnet ve cemâ'at tarafına vezân olub gürûh-ı bid'at ve dalâlet makhûr ve müdemmir oldu. Ve ta'me-i şemşîr olmayub canın halâs edenler bâr ve bengâh ve hayme ve hargâhların bırağub firâr ve cibâl ve sahralarda perakende ve perişân olub

cemâ'at-ı Müslimîn rızık ve hayme ve eşyaların yağma edüb külli ganimet ve intifa' hâsıl kılub bu nusret ve feth en-Nâhudâ Ahmed Beg'e 'azîm takviyyet ve iştihâr verüb 'âmme-i ahâlî-i iklîm ve diyâr bu mevhibe-i celile-i ilâhiyyeden mesrûr ve şâd ve muhassilü'l-fu'âd olub 'umûmen ehl-i Yemen ve 'ibâd-ı en-Nâhudâ Ahmed Beg'e muti' ve münkât ve Zeydîler tâ'ifesi manend bûm ve hân dağlarda muhtefî olub zamanında birdahî şerr ve fesâd tarîkine sülûkdan ihtirâz ve ictinâb eylediler. Ve mahâll-i mu'arekeden bakıyyetü's-seyf hâsırlarından bir mikdâr Zeydîler ile İmam Şerefeddin oğulları Mutahhar Leng ve Şemseddin 'Ali hâ'ib ve hâsir firâr ederek babaları mezbûra gelüb vâki' olan harb ve kıtâli ve en-Nâhudâ Ahmed Beg ve ehl-i sünnet ve cemâ'atdan gördükleri cerâ'et-i cenk ve cidâli bi'l-cümle takrîr ve ifade edüb ol dahî nâçâr tâli'-i nâ-hemvârından [vr.39b] şikayet ve baht-ı nâ-kâmına levm ve düşnâm kılub bir zaman menkûb ve hezelân-ı bahr hayretde müstağraf kalub hareket ve hurûc ve cem'ıyyetden feragat eyledi. Ve Diyâr-ı Yemen'i istilâ ve en-Nâhudâ Ahmed Beg'e tegallüb için efkâr-ı fasideye ve hile ve şeytanete ve mikr ve evhâm-ı kâsideye düşünüb ba'zı mertebe musâlaha kendüye nâfi' maslahat olduğun görüb nev'â zâhirde en-Nâhudâ Ahmed Beg'e müdârâ için ita'at yüzün gösterüb bu esnâda ezdiyâd-ı ahbâb ve i'vân³⁰⁵ kaydında oldu. Ve bu hâl ile rüzgâr ve eyyâm-ı sükûn ve âsudegi üzere güzerân edüb hâfız-ı Mısır olan Hâdim Süleymân Paşa Hindistan'a Gücerât imdâdına revân olub Sahil-i Yemen'e gelüb bî-günâh zulmen niçe âdemleri katl eyleyüb fitne ve fesad bâzârın âşikâre küşâde eylemeyince en-Nâhudâ Ahmed Beg Hükümet-i Yemen'de karâr ve 'umûmen fukarâ ve ehl-i diyâr emn u emân ve âsûde hâl ve refâhiyyetde istimrâr üzere idiler. Ânın sebebi ile bundan sonra ol diyâr-ı celîlü'l-mikdârda zuhûr eden fitne ve fesad ve bid'at ve ehl-i İslâm gördükleri te'addi ve mazarrat ve çekdikleri mihnet ve meşakkat in-şâ'allah tahrîre mübaşeret olunur.

---

³⁰⁵ BY-C'de, "ahvân"

EL-BÂBÛ'S-SÂNÎ

Devlet-i Osmâniyye ebedallahu teâlâ devletühüm bihâh³⁰⁶ Hazret-i Seyyidü'l-beriyye tarafından ibtidâ Vilâyet-i Yemen istilâ olunduğu ve ne vechile feth ve kabzâ-i teshîre getirildiği beyân olunur. Ve bu bâb birkaç fasıl üzerine müstemildir. Va ba'zı nakl ve rivâyât içinde mastûrdur.

Evvelki Fasil

Hâdim Vezîr Süleyman Paşa Mısır'dan Hind'e Revâne Olduğun Beyân Eder:

Bâlâda zikr-i sebk eylediği üzere frenk³⁰⁷ şekâvet şeyh-i bed-renk tâ'ifesinden Portugal mazarrat me'âl Hind diyarı³⁰⁸ sevâhilinde vâki Gücerât Vilâyeti benderlerinden Diyu ve Demen ve tevâbi'i benderlerinde müstevlî olub ve metîn kal'alar binâ edüb içlerine mübalağa kefare-i fecere girüb mütemekkin olmağın ol vilâyet sevahilinin karadan ve deryadan yolların kat' edüb 'âmme-i 'ibâda zarar u güzendleri hadden ziyâde mütemâdi olub mukaddemâ Sultan-ı Mısır [vr.40a] olan Kansu Gavri merhûm Gücerât pâdişâhına imdâd için gönderdiği salifü'l-beyân Emir Hüseyin ile Selmân³⁰⁹ Kapudân'a varub tecâvüz ve mazarrat ve istilâların men' ve def'e kâdir olmayub Hindistan'dan ric'at eylediklerinden sonra melâ'în-i hâsırîn yüze çıkub ve ziyâde tecâvüz ve niçe yerleri harâb ve gâret etdiklerinden gayri hile ve mekr ve şeytanet ile³¹⁰ Gücerât sultânı olan Muzaffer Şah'ı şâhid kılub yevmen fe yevmen memleket ve diyâra tegallüb ve ehl-i İslâm ve ahâlî-i vilâyet katl ve esîr ve mal ve rızkların gâret edüb Hind tâ'ifesinin men' ve deflerine ve harb ve cenklerine kudret ve tâkatları olmayub tecâvüz ve istilâlarından âciz ve firumânde kalub ol sebebden Muzaffer Şah'dan sonra mesned-nîşin-i saltanat-ı Gücerât olan Bahadır Şah nâçar âsitâne-i sa'adet nişân-ı sahibkrân ve 'ateb'e-i devlet 'unvân-ı Süleymanîye elçi gönderüb Portugal keferesinden 'aczlerin 'arz ve inhâ ve def' ve mazarratlarına imdâd ve i'ânet buyrulmak babında himet-i 'aliyye-i hüsvânî iltimâs ve ricâ edüb bi'l-cümle ahvâl 'ilm-i 'âlem-ârây-ı cihânbanî oldukda ehl-i İslâm'a kemâl-i³¹¹ merhamet ve şefkat-ı pâdişâhî zuhûra gelüb ve bu umûr-ı lâzımenin itmâmı bi'l-fi'il Mısır'da Beglerbegi olan Hâdim Süleyman Paşa'ya

³⁰⁶ *Allahu teâla Osmanlı Devleti'nin ömrünü ebedileştirsin.*

³⁰⁷ BY-D'de, "efrenc"

³⁰⁸ BY-B'de, "deryâsı"

³⁰⁹ BY-C'de, "+ re'is"

³¹⁰ BY-B'de, "Sultan-ı Gücerât"

³¹¹ BY-B, BY-C'de, "+ mertebe"

emr ve fermân buyrulub der-i devlet-medârdan dergâh-ı ‘âli yeniçerilerinden vesâ’ir zümreden kifayet mikdârı ‘asker ve mühimmât ve gemiler kerestesi ve âhen ve mukteza olan levâzımat Mısır’a gönderilüb ve kendisine vezâret-i zamîme ve ihsân ve ‘umûmen ol diyârlara serdâr ve sipahsalar nasb ve ta’yîn ve kanûn-ı Osmânî üzere berât-ı ‘âlî-şân ‘inâyet buyrulmak paşa-i müşârün-ileyh dahî ber-mûceb-i fermân-ı şehriyâri esbâb-ı sefâ hezârına bezl-i makdûr eyleyüb ve Bender-i Suveys’de yetmiş kadırga ve otuz pâre barça gemisin müceddeden binâ edüb ve Mısır’da yirmi vukiyye dâne isti’mâl eder yirmi bâlyemez top kal’aküb ve otuz miyâne ve kırkdan mütecâviz darbzen ve kalunburn topların³¹² dökdürüb ve hadd ve kıyâsdan efzûn mühimmât ve zahîre ve bi’l-cümle levâzımat tedârik ve hâzır [vr.40b] ve âmâde edüb ve Mısır’dan Bender-i Süveys cânibine nakl ve tahvîl ve gemilere cümlesi tahmîl ve her ne ki lâzım gelüb ise tekml eyleyüb, kendisü dahî sene dokuz yüz kırk beş tarihinde bunca cuyûş-ı Müslimîn ve mühimmâtıyla Bender-i Süveys’den Hind niyeti ile ‘azîmet ve revâne olduğu Berku’l-Yemânî’de mastûrdur. Rivâyet olunduğu üzere fîmâ ba’d ‘alâ hasbü’l-makdûr nakl ve tahrîr olunur. Manzurı olanların kusurumuz ‘afv ve setr etmeleri mercûdur.

Müşârün-ileyh Süleyman Paşa Merhûmun Ba’zı Evzâ’ ve Ahvâli Beyân Olunur:

Ve’l-âkin mîr-i müşârün-ileyh Süleyman Paşa za’îfü’l-‘akl adîmü’l-re’y ve’l-fâzıl bî-merhamed ve cabbâr gayetde harîs ve tama’kâr katil ve seffâk ve tab’ında buhl ve imsâk olmağın vardığı yerlerde ve diyârlarda zulm ve bid’at ve sefk-i dimâdan gayri nesne hâsıl olmadı. Bâ-husûs fâtih-i Mısır Sultan Selim Hân-ı merhûmun ‘abîd-i memlûkundan olub zamân-ı sa’adetlerinde hârem-i hassında terbiye olmuş ve Mısır fethinde ma’ân bulunmuş ve hıdmet-i şerîflerinde çok umûr görmüş idi. Fe’emmâ kâbil-i feyz olmayub ezelden isti’dâd sahibi olmayanlara terbiye-i üstâd-ı feyz-bahş olmak mümkün degildir. Lâ-bed cibilliyetinde merkûz olan her ne ise zuhûra gelmek mukarrerdir. Küll-i enâ’-i biterşah bimâ fiha farazâ eger üstâdına göre taklîd edecek olur ise galat-ı mahz ve hata edecegi bilâ-şübhedir. Mısra’: Sengde müzmir olan ateşe âb etmez eser, mazmûnu üzre hâss-ı harem terbiyesi vücuduna ve sırtına eser etmeyüb muzmir olan âteş-i cebr ve ‘inâd ‘âkıbet zuhûra geldi. Ve taklidinde dahî galat ve hata eyledi. Meselâ Sultan Selim Hân merhûm nizâm-ı intizâm-ı memleket ve zabt-ı aktâr-ı vilâyet için izâlesi lâzım gelenleri katl ve siyâset eyledigün görüb veya dâşt edinüb

³¹² BY-D’de, “- topların”

merhûmun andan gayri hezâr ve sad hezâr ef'âl-i hasenesi ve akvâl-i müstahsinesini manzûrî olmuş iken ol makûle ahvâl-i pesendidelerin hâtır-nîşân etmeyüb ancak izhâr-i kudret için [vr.41a] taklîden bilâ-sebebe niçe mazlûmları katl ve siyâset ve malların tama'en gâret eylemek mu'tâd ve san'at edinmişdi. Rivâyet olunur ki; Halife-i 'Abbasiyye'den Harun er-Reşîd'in hâdimi Meysur bir gün fessadı görüb kan aldı. Ve fessâda ceryân eden kan vezn ile deyü emr etdi. Ol dahî vezn edüb şu mikdâr dirhem kan ceryân eylemişdir. Vezn etdürmekden maksudun ne ola dedi. Hâdim mezbûr veznden murâd ne olduğun bilmem ancak halife fessad eyledikde câri olan kanın vezn ederdi görürdüm. Ol sebebden ben dahî sana vezn³¹³ etdürdim. Yohsa nâfi'-i aslı ma'lûmum degildir deyü cevâb eyledi. İmdi memleket umûrunda müşârün-ileyh Süleyman Paşa'nın Sultan Selim-i merhûma taklîdi buna meşabih idigü gün gibi zahirdir. Pes bu tab' ve cebr ile Mısır'da zamân-ı hükümetinde zulmen niçe Müslümanlar'ı katl eyledi.

Ümerâ-i Mısır'dan Cânım Hamzâvî İle Oğlun Katl Eylediğün Beyân Eder:

Mezkûr Emir Cânım Pehlivân fatih-i Mısır³¹⁴ Sultan Selim Hân merhûmun çerağı olub muhafızîn beglerinin ihtiyârı ve oğlu Emir Yusuf nâmedarı olmağın Ahmed Paşa 'isyânında Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye uğruna can ve başın meydana koyub ve 'asker ve devlet tarafından olanlara gayret verüb hurûclarına bâ'is olduğundan gayri kendisü 'askerin önüne düşüb Ahmed Paşa ile harb ve kıtâl edüb ve maktûl oldukda başın kesüb³¹⁵ der-i devlet-medâra göndermek ve diyâr-ı Mısır'ı taraf-ı pâdişâhîye zabt eylemege sebep ve 'illet-i müstakille olduğu mukarrerdir. Pes Saltanat-ı 'Aliyye tarafına bu mertebe hıdmeti sebk edüb ve dâ'ima sadâkatı zâhir ve nümâyân iken kendisü ihtiyâr ve sâhib-i kelâm ve oğlu şecâ'at şî'âr nâmdar ve ol 'asrda emîrül-hac olub Cânım Pehlivân'ın ve oğlu Emir Yusuf'un iştihârı ziyâde ve mal ve mülk ve devletleri kemâlde olmağın müşârün-ileyh Süleyman Paşa bunlara bî-vech ve bilâsebeb 'arz ve mallarına tama' edüb Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye bunların hakkında [vr.41b] hilâf-ı inha eyleyüb Cânım Pehlivân ve oğlunun tedariki görülmeyüb 'ale'l-gafile haklarından gelinmez ise Mısır'a tegallüben müstevli olmaları mahâll-i şübhe degildir deyü bu makûle bühtân ve kizb edüb 'arz ve i'lâm eylemekle der-i devletden zararları mukarrer ise def' olunmak babında emr-i şerîf-i 'âlî-şân vârid olub bu mikdar bahâne ve fırsat

³¹³ BY-B'de, "- vezn"

³¹⁴ BY-B'de, "+ olan"

³¹⁵ BY-B, BY-D'de, "- kesüb"

eline girmegin haberleri yoğiken ikisin dahî kal'aya da'vet eyleyüb ve Emir Yusuf kethüdasının konağına sapdırdub Canım Pehlivân'ı kendi içerisine getürdüb ol sâ'at emân vermeyüb katl eyledi. Ve kethüdasına oğlu Emir Yusuf katlin emr eyledikde ba'zı mertebe kethüdasının dostluğu olub ve zâtında gayetde bir vücüd-ı şerîf ve ehl-i ma'rifet ve şeci' ve sohbeti latîf sâhib-i kerem-i 'âl-i himem muhibbü'l-fukara erbâb-ı zekâdan olmağın halâs eylemek için hadden efzûn sa'y ve iltimâs ve rica eyledik de bir tarîkle 'inâdından ve ol bed-hûy ve cebrinden 'udûl etmeyüb kethüdasın katl eylemek murâd edince nâçar cânı havfından bekâ ederek cellâdları katline gönderib yüzüne çıkağa hicâb eyledi. Cellâdlar dahî Emir Yusuf önüne geldik de bîçare babası katl olunduğun fırsat ile anlayub nâ hak yere zulmen kocayı katl edüb banamı geldiniz deyü hançerin çeküb niçe zaman cenk etdi. 'Âkıbet yirmi otuz nefer ademe kahraman ise niçe cevâb virsün. Benud ile birkaç yerde başın mecrûh edince zebûn olub babası merhûm ile ma'ân rütbe-i şhadete îsâl eylediler. Paşa-i cabbâr başların kat' etdürüb ve soydurub saman ile doldurdu. Dumur kapısına gönderüb manzûr-ı halâ'ik olub kuvvetin ve kudretin göreler deyü salb etdürdi. Ve bedenlerin Rum ili meydanına bırakub evlerin gâret ve malların nehb ve hasârat için ademlar gönderdi. Bunların nâ-hak yere katl olundukları âmme-i nâs ve zükûr ve inâsa garîb ve müşkîl gelmiş iken evleri ve malların zabt olunduğu ma'lûm olunca bu sebebden [vr.42a] çarşılar kapanub gulüvv ve cem'iyet olundu. Paşa dahî mallarından nâçar kat'-ı yed edüb metrûkât ve erzâklarından bir akçe ve bir habbeye nâ'il olmadı. Ancak kanları boynunda kaldı. Ve 'Amme-i halkın bed-du'âsına mazhar oldu. Ve emr-i şerîf mucebince katl eyledim deyü hezâr mihnetle gulüvv def' olunub fitneyi men' ve def'-i meclîs eyledi. Ve cevâb ve cezâsı rûz-ı kıyamete kalub hırs ve tama'ı bilâ-mesnedden malın gasb eylemek ümîdi ile katl etdiğü Müslümanlar'ın malı dahî müyesser olmadı. Beyne'n-nâs zelîl olduğundan gayri nesne hâsıl eylemedi. Min tama' zill-i fehevâsı kendüsünde mukarrer nemûdâr oldu.

Cânım Pehlivân Kadı Şerefeddin Ve Tevâbi'in Katl Etdürdiğün Beyân Eder:

Eshâb-ı basîret ve erbâb-ı 'ukûl ve ehl-i 'ibret bu makûle nakl ve rivâyet etmişlerdir ki bu esnâ-i kârda Cânım Pehlivân ve oğlunun müceb-i katl ve siyaset olur. Zerre mikdârı cürm ve günâhları yoğidi. Velâkin bundan akdem Divân-ı Mısır'da Çerâkise zamanında ba'dehû Devlet-i Osmâniyye'de bi'l-cümle mukata'â aklâmında

olan mübâşirin üzerine riyaset makamında istihdâm olunân Kadı Şerefeddin الصَّغِيرِ بِضَمِّ المَهْمَلَةِ الصَّالِةِ المَهْمَلَةِ وَفَتْحِ الغَيْنِ المَعْجَمَتِ وَتَشْدِيدِ اليَاءِ التَّحَا نِيَةً المَكْسُورَةَ قَالُوا المَهْمَلَةَ sâdü'l-mühmiletî ve fethü'l-gayn el-mu'ceme ve teşyidü'l-pâye-i eltâ niyetü'l-meksûrati fâ livâi'l-mühmilet³¹⁶ istikâmet ve vukûf ile ma'rûf ve sadâkat ve şu'ûr-birle mevsûf muhasib ve ehl-i 'ilm ve defter 'ilminde mâhir ve sâhib-i rakam kimesne olmağın çok maslahata kâdir ve dîvâna teslîm olunân emvâl bunun kalemine münhasır olub Çerâkise'den berü divânda müstekillen kâ'im ve hâkimler dahî hesâbına dâ'im muhtâc idiler. Bu sebebden ol 'asrda ziyâde şöhet bulub ve kesret-i mal ve erzâk ile halk mâbeyninde ma'rûf ve mezkûr olub niçe kimesneler bî-vech ve bilâ-sebeeb kimi mansıbı ve malı ve kimi mücerred 'arz ile mezbûr Şerefeddin es-sagire hasm ve 'adüv olmuşlardı. Cümleden salifü'l-beyân Hamzâvi³¹⁷ Cânım Pehlivân mahz-ı hased edüb mansıb-ı hâtırı için katlinden gayri ile cidden müteselli olmayub ol dahî 'adâvetin bilüb Canım'dan kemâl-i ihtiyât üzere idi. 'Âkıbet Cânım Pehlivân Mısır'da fırsat bulmak mümkün olmadı. Ve 'ayn görünce bî-hadd mal [vr.42b] irtişâyâ sarf edüb ve hâkimü'l-vakt olanlardan mezbûr Kadı Şerefeddin'in 'aleyhine hilâf-ı inhâ ile 'arzlar alub der-i devlete varub murâdı üzere hakkına evâmîr-i şerîfe ihrâc ve âsitane-i devletden 'avdet edüb Üsküdar'a ubûr ve nüzûl eyledi. Bu tarafda derdmend Kadı Şerefeddin Mısır'da Cânım Pehlivân kendi 'aleyhine 'arzlar alub gitdigün haber aldık da cân başına sıçrayub, dahî sadâkat ve hüsn-i hâlin müş'ir muhzırlar ve 'arzlar cem' eyleyüb isti'câl ile der-i devlete revâne ve gelüb Üsküdar'a vusûl buldu. Hikmet-i hüdü Cânım Pehlivân geldigü sâ'atde buna müsâdif olub ne hıdmet için 'azîmet eyledigün anlayub İslambul'a murûr ve 'arzların divân-ı pâdişâhiye ibrâz edecek olursa hakkında aldıği emirleri fesh edecek ahkâm almak ve kendisü halk mâbeyninde bed-nâm olmak mukarrer bilüb hile ve hud'a tarafına sülûk eyledi. Ve gelüb Kadı Şerefeddin ile buluşub 'arz-ı muhabbetden sonra ne için geldigün sordu. Ve andan mukaddem benden havf edüb ve vehme tâbi' olub, bunca devr ve dırâz sefer zahmetin çekmişsin. Lâkin hâşâ sümme hâşâ ki senin zarar ve gadrin tarafına benden bir fi'îl sâdır olmuş ola. Egerçi mâbeynimizde cüz'î birûdet mukarrer idi. Feemmâ çünkü bu kadar vehm eder imişsin. Fîmâ ba'd lâ vallahü'l-'aliyyü'l-a'lâ³¹⁸ ki sana benim tarafımdan zerre mikdârı zarar gelmek ihtimâli ola. Ve bu âna dek beyhude bu seferde bunca mal itlâk eyledin.

³¹⁶ Bir i'râb kuralı olarak es-sugayyir (küçücük) sad harfinin ötrelenmesi, gaynın üstünlenmesi, yânın şedde ve esrelenmesi ve râın da esrelenmesiyle kolaylık olsun diye açıklanmıştır.

³¹⁷ BY-B'de, "- Hamzâvi"

³¹⁸ Bütün bunlardan sonra Allah c.c. en yüce olandır.

İslambul'a murûr ve 'ubûr edüb hükkâm ve kibâr kapılarına varmak vâki' olur ise hemân vâsıta-i mülâkat için bî-hadd-i sumâr isrâf-ı emvâl eylediğünden ma'âda nesne hâsıl etmezsin. Bâ-husûs hod 'arz-ı mesâlih edecek olur isen pâyemâl ve fakîr olub hurûc ve 'avdete kâdir olmazsın. Ben hod senin zararına mütealik vâllâhü'l-'azîm hiç hüküm ve emr-i şerîf almış degilim. Tarafımdan emîn ol. Gayri hıdmetin yok ben bilürim. Er-refîk sümme't-tarîk ma'ân 'avdet ve revâne olalım. Bu âna dek benim havfım sebebi ile sarf eylediğün meblağı i'ade edüb ve Mısır'a [vr.43a] varub mahâlline nüzûl edince bi'l-cümle masrafın görüb benim yüzümden sana zarar olduğuna ve malın itlâf eylediğine rızâm yokdur deyü cevâblar eyledi. Ve derdmend ba'zı mertebe mümsik olmağla bu dolâb-ı hilesine aldanub döndü ve Üsküdar'dan İstanbul'a geçüb 'acebâ Mısırî Cânım Pehlivân hiç kimesneye müte'allik evâmir aldı mı deyü sormadı. Ve ma'ân iki karındaş gibi yoldaş olub gelüb Mısır'a vusûl buldular. Ve Cânım cansız kimesneye şikâr getürmüş gibi kararsız kal'aya çıkub getürdigi ahkâm-ı şerîfeyi hâkim-i vakte ibrâz ve katli bâbında 'akd-i kelâm edüb Şerefeddin salimen gelüb ahhâb ve tevâbi'i ile emîn otururken çavuş divân tarafından gelüb da'vet eyledi. Ol dahî belki hıdmet var. 'Acele ile vardık da Kayıtbay divânında subaşı celladlar ile karşılayub 'arkhâneye getürdiler. Miskin henüz anda Cânım'ın hilesin duyub Allah'a havâle eyledim dedi. Ve sıhhatden kat'-ı ümîd edüb malı ve tefâriki kandadır deyü beş gün işkence olunub mâlik olduğu her ne ki ma'lumu olmuş ise cellâd elinde ol 'azâb ve işkencede bir bir takrîr eyledi. Kendi de mübalağa mal ve defâ'in kıyâs ve kemân ederlerdi. İ'timâd etmeyüb dahî eşedd-i işkence edince zâ'if ve pîr ve devlet içinde terbiye olmuş 'ömründe acı söz görmemiş nazenin ganî ve fakîr bir vücûd-ı lâtif olmağın mütehammil olmayub mürğ-i ruhu kafes-i gâdâb-ı tenden âşinâ-i rahmet-i rahmâna ol zâlimler elinden kaçub kurtuldu. Rahmetullahu teâlâ.³¹⁹ Ehl-i hayr muhibbü'l-fukarâ gayetde ahlâk-ı hamîde sahibi olduğun rivâyet ederler. Velâkin Cânım Pehlivân bununla kâni' olmayub medfûn olan malı çokdur. Kemâl-i hassetinden cân verdi. Cevâb vermedi. Zann ve fikr-i fâsîd edüb merhûmun tevâbi' ve akrabâsından ve hademesinden niçe bî-günâhları ahz etdirüb işkence ve gadablar ve enva' siyasetler eyleyüb ebeden maldan eser bulmayub ancak bu sebep ile niçe kimesnelerin işkencede telef ve helâk olmasına bâ'is olub kanların boynuna aldı. [vr.43b] Ve 'âkıbet kendi dahî ziyâde cezasın bulub hâline müncer olduğu bâlâda tafsîlen beyân olundu. Ve bunlardan ma'ada Kadı Şerefeddin karîb akrabâsından yirmi beş yaşında fazılây-ı dehrden ve

³¹⁹ Allah ondan razı olsun.

ezkiyây-ı ‘asrdan edîb ve şâ’ir-i kâmil ve mâhir akrânı nâdir Kadı Mansur nâmında bir vücûd-ı şerîf dutub kezâlik ihbâr-ı defâ’in Şerefeddin için işkenceler etdürüb henüz ‘ömr-i nâzenînine doymadın. Ve cihân-ı gaddar’da hiç murâd almadın. Nâ hak ve bilâ-sebeb helâk etdürdi. Ve meyyitin vâlidesine gönderdi. Bâ husus ki andan gayri zükûr ve inasdan evlâdı yoğidi. Sebeb-i ta’ayyüş ve hayâtı ve bâ’is sürûr ve refâhiyyeti oğlu mezkûr Kadı Mansur idi. Bu hâl ile zulmen katl olunduğundan sonra vâldesi bîçare derd ve firâkına mütehammil olmayub mecnûne oldu. Ve müddet-i hayâtında şeb ve ruz enbiyâ ve evliyâyı şefî‘ götürüb Cânım Pehlivân ve evlâdına bed-du‘â eylemek üzere ‘ömr-i güzerân edüb du‘âsı dergâh-ı hakda müstecâb olduğu müşahede olundu deyü rivâyet olunmağın mazlûmların âhından ictinâb olunmağın bu kaziyyeden hisse alınmak için bu mahâlle ketb olundu. Ve bunların katli ile Cânım kâni‘ olmayub Kadı Şerefeddin’in musahib ve mahremlerinden Eş-Şeyh Şemseddin ed-Dimyâdî demekle ma‘rûf ve Mısır diyârında fâzl ve ‘ilm ve ma‘rifet ile mevsûf yegâne-i dehr bir vücûdu ahz ve mücerred Şerefeddine merhûma mahsûs olduğu için Rûm ili meydanında vâki‘ ceviz ağacına salb etdürdi. Ve bunun katli bi’l-cümle Mısır’a musibet olub ‘âmmе-i ‘âlem Cânım Pehlivân’a bed-du‘â ve şetm eyledi.

Müşârün-ileyh Süleyman Paşa:

Cânım Pehlivân ve oğlun katl eyledikten sonra nâ-hak yere niçe kimesneleri katl ve siyaset ve emvâl ve erzâkların gasb ve gâret edüb envâ‘ bid‘at ve zulm ve tecâvüze mübaşeret etdi. Ve Sa‘id A‘lâ Vilâyeti’nin ocaklık ile mültezimi olan Emir Davud bin ‘Ömer’i götürüb ve cedd be cedd emvâl ve erzâk ve defâ’in sahibi olduğun istima‘ eylemekle ebeden fakîrin cürm ve günâhı [vr.44a] yoğiken malı tama‘ı ile anbarhâ-i âmireye gönderdigün³²⁰ mîri gılâl tozlu ve topraklı irsâl ve tahvîl eylemişsin bahânesiyle demür kapusuna salb eyledi. Ve âdemler gönderib Sa‘id’de vâki‘ evlerin gâret ve cümle bulunan mal ve rızkın nehb ve hasârât etdürüb bunca tûl müddetden berü na‘m-ı ferâvân ve sadâkat ve ihsân ile ma‘rûf ocağı berbâd ve nâ-bûd etdi. Ve bundan gayri Sai‘da A‘lâ ve Decerca vilâyetlerinin ümerâ-i ‘Urbân’ından on neferden ziyâde kimesneleri bu güne zulmen katl edüb ocakların söndürüb ve mesned-i hükümet-i Mısır’da oldukça bu makule zulm ve tecâvüzden hâli olmayub ‘umûmen ‘asker ve ahâlî-i memleket te‘addi ve zulm ve cefâsından ‘âciz ve firûmânde olub tahammül etmeyüb ittifâken def‘in der-i devlete ‘arz ve şekvâ olmak murâd eylemişler iken Hind

³²⁰ BY-B’de, “anbar-ı ‘âmireye gönderdik de”

seferine serdâr nasb olunub tedârik görölmek üzere olmağın muhâlefet vâki' olunca Hıdemât-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî takviyyetine bâ'is olmak havfından sabırdan gayri dermân bulmayub cânib-i şehriyâriden fermâna müterakkıb ve nigerân oldular. Süleyman Paşa dahî sefer bahânesiyle vilâyet ahâlîsin âteş-i zulm ile kebâb ve fukarâ ve mültezimlerin dâr ve diyârların harâb etmek üzere henüz Hind seferine 'azîmet muradı yoğiken der-i devlet medârdan eyâlet-i Mısır Hâdım Hüsrev Paşa'ya sadaka ve 'inâyet buyrulub ol dahî Mısır'a gelüb nüzûl ve Süleyman Paşa'ya kalkub Hind seferine revâne olmak babında emr-i şerîfi 'âlî-şân getirüb ve geçüb mesned-i hükümete karâr etmegin nâçar Hindistan niyeti ile şehirden çıkub, Bender-i Suveys'e müteveccîh oldu. Ve zulmünden ve cefasından ahâlî-i vilâyet ve fukarâ halâs bulub devâm-ı devlet-i pâdişâhiye du'âda oldular. Ve müşârün-ileyh Hüsrev Paşa 'âlim sebâ ve tenden berü Harem-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî'de perverde olmuş ve dîn ve devlet hizmetlerinde neşv u nemâ bulmuş ve be-hasbe'l-kânûn sarayı 'âmire-i şehriyâride hazinedârbaşılık rütbesine ve andan menâsıb-ı 'aliyyeye nâ'il olub ba'dehû nazar-ı iltifât-ı hüsrevâniyye mazhar olmağın [vr.44b] Diyâr-ı Mısıryye hükümetine vâsıl olmuşdur. Zatende hâlim ve tab'ında kerîm ehl-i ma'rifet fârisidân ve muhibbi'l-'ulemâ-i ma'arif kadrin bilür ve fukarâ ve dervişân ve sulehâya mu'tekid kerimü'ş-şân bir devletlü idi. Da'imâ meclisde 'ulemâ ve fuzelâ âdemler mevcûd olub sohbet ve 'işreti erbâb-ı ma'arifden hâli olmayub herkesin kadr ve mertebesine göre ikrâm ve ri'ayet üzere idi. Zamân-ı hükümetinde Vilâyet-i Mısır âsude ve ahâl-i memleket ve fukara ve ra'iyet refahiyyetde olub 'âmme-i âlem ve 'âlemyân devâm-ı 'ömr-i devletine du'âda oldular.

İkinci Fasıl

Süleyman Paşa Mısır'dan Hindistan Seferine Gitdiğün Beyân Eder:

Çünkü Hüsrev Paşa mesned-i hükümet-i Mısır'da karâr ve Süleyman Paşa Bender-i Suveys'e varub ve 'asker-i bî-payân gemilere girüb bunca top ve mühimmat ve cebehâne³²¹ ve mükemmel zahîre ve bi'l-cümle levâzimat³²² ile Hindistan seferine 'azîmet ve revâne oldu. Ve yelken açub rû-î deryaya çıkub kat'-ı mesafey-i bahr ederek muvaffakat ve rüzgar berekâtıyla selâmet-i hâl üzere yedinci gün gelüb bender-i ma'mure-i Cidde'ye vusûl bulub 'asker bî-payân gemilerden taşra çıkub herkes levâzımın görmege ve suların almaya mukayyed ve meşgûl olub ahâl-i Cidde ve

³²¹ BY-D'de, "- cebehâne"

³²² BY-B'de, "- bî-payân gemilere girüb bunca top ve mühimmat ve cebehâne ve mükemmel zahîre ve bilcümle levâzimat"

‘Urbân bu kesret ‘askeri görüb ve Mekke-i Mükerrreme’ye dahî haber edüb şerîf ile sâ’ir â’yân ve şürefâ bu denlü şevket ve kudret ve cünd-i bî-sumar ile Süleyman Paşa’nın nüzûlünden agâh ve haberdâr oldular. Bundan evvel Devlet-i Osmâniyye ‘askerin³²³ görmemiş idiler. Bu def‘a Şerîf-i Mekke Cidde Benderi’ne gelüb paşay-ı müşârün-ileyhe mülakî olub ‘asker ve şevketi müşahade eyledikde fevkü’l-hadd eger kendisü ve eger hod bi’l-cümle ahâlî-i vilâyet ve ‘Urbân havfa düşüb kemâl-i vehmlerinden vâlih ve hayrân oldular. Velâkin bu esnâda Süleyman Paşa merhûm kimesneyi rencide eylemeyüb ve ‘askerini gayetde zabt edüb bunca kesret-i nâs ve ecnâd-ı muhtelif müctemi‘ olmuş iken akçesiz bir yumurta aldırmayub ve zerre kadar bir ferd-i vahide zulm [vr.45a] etdürmedi. Ve Şerîf’e dahî bir hil‘at-ı ilbâsından gayri egerçi hiç iltifât etmedi. Feemmâ hâlâ zulm ve cefâsından emîn olub bir vechile ne şerîfi ve ne hod gayri rencide eylemedi. Ve ziyâde âdem ve tevakkuf etmeyüb suyun alub ve gemilerin düzüb yine ‘asker-i ferâvân ile içlerine girüb isa’d sâ’atde Bender-i Cidde’den ‘azîmet eyledi. Ve yelkenler açub kat‘-ı mesafe-i ru-i bahr ederek sub-ı maksûda revâne oldu.

Üçüncü Fası

Süleyman Paşa Cidde’den Revâne Ve ‘Aden’e Varub Gadren Ahz Eyledigün Zikr Eder:

Pes müşârü-nileyh Süleyman Paşa muvafakat-ı rüzgâr berekatında karîb zamanda Yemen sevâhiline vâsıl olub ve bir yerde ziyâde eglenmeyüb tayy-ı menâzil etmekte sarf-ı makdûr mahâll-i maksuda birgün akdem erişmege sa’y nâ-mahsûr edüb Vilâyet-i Yemen sevahilinden Bender-i ‘Aden kurbına gelüb nüzûl eyledik de bâlâda mezkûr olan Mülûk-ı Ben-i Tahir’den Melik ‘Âmir oğlu ve karındaşı ve bi’l-cümle tevâbi‘ ve akrabâsı ile şehîd olub Saltanat-ı Yemen Ben-i Tahir elinden çıkub ve ol nesilden Diyâr-ı Yemen’de mesned-i hükümetde bir ferd kalmayub ancak ol fetret ve fitnelerde Melik ‘Amir’in ‘ammusi oğlu ‘Amir ibn Davud bin Tahir ‘Aden’de bulunub metîn ve müstahkem kal‘a olduğundan gayri kenâr memleket olmağın üzerine³²⁴ gelmeyüb ‘Aden’de karâr edüb bundan ma’dâ Mülûk-i Ben-i Tahir’den hiç ferd bâki kalmamışdır. Ve mezkûr ‘Amir tab’nda hâlim ve selîm ve zâtında sehi ve kerîm olub dâ’ima ‘ulemâ ve fuzelâ ile hem meclîs-i ehl-i ma’rifet ve eşrâf ile câlis ve musâhib ve tarîk-i şerr-i şerîf üzere zâhib ve erbâb-ı hüner ve ashâb-ı ma’rifete tâlib olub min ba’d

³²³ BY-C’de, “+ ve trâz ve kânun ve muhabbetin ve bu mikdâr kesretin”

³²⁴ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- kimesne”

hilâf-ı şer‘ ve nâ-ma‘kûl vaz‘ ve hareket etmeyüb, henüz yirimi beş yaşında bir vücûd-ı şerîf ve ‘âmme-i nâs ve âyân-ı memleket ve fakîr ve za‘if kendüden fevkü’l-had razı ve hoşnûd idi. Pes çünkü Taraf-ı Saltanat-ı ‘Aliyye-i Osmâniyye’den Diyâr-ı Hind’de Portugal keferesi mazarratının def‘ine Süleyman Paşa ta‘yîn ve irsâl kılınub³²⁵ karîb [vr.45b] gelüb vusulün ve ba‘de’l-yevm ‘Aden Limanı’na geleceğin haber aldı. Derdmend Cânib-i Saltanat-ı Osmâniyye’ye sebep-i tahsîl münâsebet ve ittisâl ümidiyle kendüye sâye-i devletlerinde takviyyet-i külli mukarrer edüb paşa-i müşârün-ileyh kudûmün sâ‘adet anlayub bâ‘is-i zevâl-i ‘ömr ve devleti hiç hâtıra getirmeyüb ve dahî taht-ı hükmünde olan diyârları³²⁶ müstevfî zahîreler getürdüb ve kal‘anın çarşu ve esvâkın zâd u zevâde ile mâlâmâl kılub ve mahsus paşa için hediyelerden gayri ni‘met ve nüzurât hâzır ve âmade edüb ve kal‘a kapılarun açub ve ‘askeri ile istikbâl³²⁷ dahî gemilere karîb geldikde kendisü vezîri ile grâb ıtlâk olunur çekdirir muhtasarı gemiye girüb hoş geldiniz deyü varub ru-i bahrde Süleyman³²⁸ dedikleri zâlim ve gaddarın kadırgasına yanaşub girüb mülakî oldular. Ve kudumünden mesrûr olduğun ve devlet-i pâdişâhının hâlis bendesi idigün ‘arz ve inhâ edüb kulluklar ve envâ‘ temellükler gösterüb müceb-i gazab olur vaz‘ları sadır olmadı. Velâkin Süleyman Paşa’nın tab‘ında merkûz olan cevri ve gadrı ve zulm ve cebri vücûda gelüb bîçare ‘Amir bin Davud’ın katline mülakî olmadın cezm eylemiş ve ‘Aden Limanı’na vaz‘-ı lenger etmedin dahî kal‘a kapularından nezâket ile içeri girüb zabt edeler deyü sıfârîş ve muhkem tenbîh etmişdi. Âna binâ’en ‘asker dâhil-i kal‘a olunca ‘Amir derdmend gelüb mülakî oldukda ibtidâdan hile ve şeytanet yüzün gösterüb ‘arz-ı sadâkat ve iltifât edüb hil‘at-ı ilbâs kıldı.³²⁹ Ba‘dehû fi’l-hâl kaftanı kefen zehr-alûd olub ‘askerden kifayet kadarı kal‘aya dâhil olduğun görünce fakîr ‘Amir’i kaldırub hil‘at-i nuhuset-eser ile kadırganın önünden cüvenda ıtlâk olunan seren ucunda gadren ve zulmen salb edüb sâ’iren karîb Ben-i Tahir şehirlerine mülhâk ve bi’l-cümle hîl-i şühedâya serdâr eyledi. Ve bundan nesl-i Âl-i Tahir münkârîz olub Vilâyet-i Yemen’de ol ‘ırkdan kimesne kalmayub böyle bir tâ’ife-i celîlenin münkârîz olmasına sebep oldu. Ve ‘âkıbet [vr.46a] bunca eyyâm ve rüzgardan sonra Hind seferinden ‘avdet ve hükümet-i Mısır’a tekrar³³⁰ nâ’il olub ba‘de’l-‘azl Rikâb-ı Hümâyûn-ı Sa‘adet Makrûn-ı Süleymanîyye’ye yüz sürdükden

³²⁵ BY-B’de, “kılındı”

³²⁶ BY-D’de, “diyârlardan”

³²⁷ BY-D’de, “+ edüb”

³²⁸ BY-D’de, “+ Paşa”

³²⁹ BY-B, BY-D’de, “eyledi”

³³⁰ BY-D’de, “ric‘at”

sonra paşa-i merhûm ‘Aden hâkimi ‘Amir bin Tahir mülûkundan bakıyye olub ve melik ve melikzâde yine pâdişâh izni ve rızâ ve fermânı olmayınca katl olunmak kânun degil iken ve ol miskîn bize ilticâ edüb sana ta‘zîm ve tevkîr etmiş eshâb-ı ma‘rifetden mahâll-i merhamet ve himmet iken niçün telef eyledik. ‘İtâb³³¹ buyurub ve hiç cevabın gelmeyüb³³² vücûd-ı zulmet-nümûdun ‘âlemden nâbud³³³ ve mezkûr ‘Amir için çok hayf ve gadr çekdigü ehl-i tarih mâbeyninde meşhûrdur. Biz yine maksûd olunan kelâmımıza rücû‘ edelim. Çün paşa-i gaddar nâ-hak ve bî-günâh ‘Amir’e bu zulmü reva görüb icrâ ve manzur-ı havâs ve ‘avâm ve râ‘iyyet ve fukarâ oldu. Aktar-ı Yemen’den kimi ‘askeri görmek ve kimi zahîre getürüb bey‘ ve şera‘ ve intifâ‘ eylemek için mübalağa halk cem‘ olmuş ve ekser meşâyih-i kabâ’il ve zevâhi şeyhleri itâ‘at ‘Al-i Osman saltanatına tabi‘ olmak murâd ve niyet eylemiş iken bu zulm-i sarîh ve gadr ve hayf-ı sahîhden ‘umûmen kalub nâs-ı nefret edüb ol sâ‘at müctemi‘ olan kesret perakende ve perîşân olub minba‘d bir ferd kalmayub ve kendüye bundan sonra kalkub gidince ihtiyarıyla hiç ‘ahd gelmedi. Ve mürâca‘ât ve itâ‘at yüzün göstermedi. Meger bir derdmendi ahz ve esîr edüb siyaset için zencir ile getüreler ve işkence ve gazâb edeler. Bu esnâda ‘Amir’in vezîri nâmında olub ma‘an gelen fakîri kadırgasında demire tavnâkıldı. Ve limana girüb lenger vaz‘ eyledikten sonra taşra çıkub kal‘ayı zapt etdüirdi. Ve ol mahâlde ‘Aden’de bulunan Hind vesâ’ir vilâyetlerin tüccarında ve ahâlî-i memleketde mal ve rızkdan herne ki bulunmuş ise cümleyi cezâ‘en ve zulmen gasb edüb ‘Amir bin Davud sarayına mu‘temed âdemler gönderüb kalîl ve kesîr mevcûd bulunmuş her ne ise taşdıub gemilere tahmîl ve ‘Aden içinde bulunan cümle envâl [vr.46b] ve eşyayı cem‘ ve tahsîl edüb bir habbe alıkomadı. Ve murâdı üzere tamâm mertebe müsâdere ve gâret itmâm bulduktan sonra sene dokuz yüz kırk beş tarihinde tevâbi‘den Behrâm Beg nâmında bir kimesneyi mirlivâ ta‘yîn edüb ve kal‘aya dizdâr ve gayri ağâlar nasb ve neferâtdan muhâsara için hâssâdârı ve ‘azâb yazub ve yeniçeriden nöbetçi koyub Kavânîn-i Osmâniyye üzerine müretteb ve mükemmel neferât vaz‘ eyleyüb cebehâne ve top ve tüfenk ve barut ve mühimmât müstevfî alıkodı. Ve kendüsü gerü levâzımîn ve suyun gemilere alub ve der-i devlet-medâra envâ‘ tahayyülât ve mübalağa ta‘rifât ile ‘Aden fethine ve Yemen memleketinin kabzay-ı teshire getürdigün yazub ‘arz ve inha ve âdemleri ile irsâl edüb ‘asker ile gemilere girüb ve lenger alub

³³¹ BY-D’de, “inâyet”

³³² BY-B, BY-D’de, “‘itâb eylediği ve”

³³³ BY-C’de, “+ olub nazar-ı pâdişâhîden dûr ve mahcûr olmasına bâis ve bâdi idigü rivâyet ve nakl olunur.”

taraf-ı Hind'e revâne oldu. Ve 'Aden'de beg nasb eylediği Behrâm Beg vaz' olunan 'askerle kaldı.

Dördüncü Fasl

Süleyman Paşa 'Aden'den Hind'e Revâne Olub Vusûlün Beyân Eder:

Çünkü Süleyman Paşa selâmet-i hâl-birle bunca tûl mesafe-i bahri 'ubûr edüb Hind diyârından Gücerât tevâbi'inden³³⁴ sahil-i deryada vâki' Bender-i Diyu'a karfîb Muzafferâbad nâm mahâlle gelüb nüzûl eyledi. Pes Gücerât pâdişâhı kendi tarafından Selmân Re'is kullarından iken Mustafa Beg ile Yemen'den Hind'e giden Hâce-i Segrâ ki Hüdâvend Hân demekle ma'rûf³³⁵ ve şöhret bulmuş idi. Türkî lisân bilüb Rûmî'l-asl olduğün hedyye ve niçe ma'kulât ve meşrubât ile Süleyman Paşa'ya gönderdi. Ol dahî karadan gemilere mukabil gelüb sandala girüb varub mülakât olmak üzere iken meger paşa kethüdâsının âdemlerinden kadîmden mâbeynlerinden hukûk-ı kesîreleri var bir dostu mevcûd bulundu. Ve paşaya gelmek üzere idigün Hâce-i Segrâ'yı görüb hâline terehhüm edüb hufyeten yanına gelüb gaddar ve hüvnî ve cabbâr olub nâ-hak Mısır'da bunca kimesneleri ve bîçare 'Aden sâhibini katl eyledigün haber [vr.47a] verdi. Ve sen varduğun sâ'at gemide emân vermeyüb seni salb edüb nâ-bud eder. Cidden bir vechile halâs müyesser degildir. Netice-i kelâm budur. Bakıyyesin kendün bilirsün deyü Hâce-i Segrâ fikr eyleyüb vâki' olan zulm ve gadr ve nâ-ma'kulâtın istima' eylemiş idi. Ol dostu sahîhü'l-kavl olduğun bilüb hedyye-i gayriler ile îsâl edüb mülakât etmekden fâriğ olub, ba'zı mertebe bed-huy ve kîtâl ve cebbâr olduğunu Gücerât Pâdişâhı'na bildirüb kendisü uzâkdan paşa hazretlerinin nakısın olmağa mukayyed oldu. Bu taraftan pâdişâh dahî Ulu Hân nâmıyla hemnâm olan vezîr-i a'zâmın elli bin atlı 'asker ve cümle vilâyetinde bellü başlu begzâdeleri ve hân ve hânzâdeleri ile Süleyman Paşa imdadına gönderüb ve zinhâr ikrâm ve tevkîrinde bâhusûs zâd u zevâde îsâlinde taksîrât olmaya deyü muhkem tenbîh edüb ve kendisü dahî sâ'ir 'asker ve piyâdesin ve levâzımîn hâzır ve âmâde kılub ol deryâdan ve bunlar karadan Bender-i Diyu Kal'ası'nda olan keferi üzerine 'azîmet eylemege müterakkıb ve nigerân oldu. Velâkin paşa hazretleri kendüde olan bed-huyluk belâsından rüsvây-ı 'âlem olub ol menzîlden hiç gayri yere gidemeyüb bed-nâ-mülk ile hâ'ib ve hâsir ol menzîlden girüye ric'at eyledi. Zîrâ minba'd âkilâne

³³⁴ BY-D'de, "diyârından"

³³⁵ BY-B'de, "mevsûm", BY-D'de, "nâmıyla mevsûf"

hareket eylemeyüb dâ'imâ cebr ve gurûr ve 'inâd ve muhâlefet³³⁶ üzere nâ-ma'kûl evzâ' vücûda getürmekden hâli olmadı. Ol sebebden vekâr ve 'arz-ı vezâret ve kadr ve mertebesi telef ve zâyî' olub halk meyânında i'tibârı kalmayub 'âlem kendüden âbâ ve nefret edüb bu hıdmeti vücûda getürecek vakı' ve şa'nı kalmadı. Mesela Gücerât Padişahı tarafından vezîr-i a'zâmı elli bin atlı 'askeri ve bunca hânlar ile karada mukabelesinde alaylar tertîb edüb karâr ve vezîr-i a'zâm bunca küberâ ve a'yân ve devletiyle kadırgasına gelüb mülakât etdüklerinde vezîr alçak boylu göze hakîrce görünür ve Hindular libâsı ile sâdece olmağın [vr.47b] her ne kadar hor ise 'azîmüş-şân bir İslâm pâdişâhının vekîl-i mutlâkıdır. Temyîz edüb elbette hâlince ri'âyet lâzım iken paşa hazretleri zerre kadar i'tibâr etmeyüb geldik de yerinden kalkmadı. Ve hoş geldin demedi. Ve oturmayub yüzüne bakmadı. Pes vezîr mecrûhü'l-hâtır gemiden çıkdı. Ve hanlarından ve 'askerinden hicâb edüb ve mukâbelesinden orduyu uzâk³³⁷ yere kaldırub tafsîl üzere orda³³⁸ vâki' olân ahvâli pâdişâha yazub i'lâm eyleyüb ol dahî gayetde 'âr edüb ve nâmus ve 'ırz-ı saltânatı kesr olduğundan ıztırâba düşdü. Bu tarafda paşa-i zîşân vezîre bu vaz'ı eyledigünden sonra bir çavuş ile pâdişâh olan Bahadır Mahmud Şah'a fâhireler ile mücevher ve müressa' şemşîr-i zafer te'sîr gönderdi. Çavuş varub teslim eyledik de evzâ'ndan gayetde dilgîr olmağın bu güne best-i makâl eyledi ki, bu hal' ve seyf eger Cânib-i Hümâyûn-ı Sâhib-krân-ı Süleymanî'den ise ol 'Atabe-i 'Aliyye'nin hâlis çâkerlerindendir. Hil'atleri başımıza tâc-ı devletdir. Eger hod taraf-ı paşadan ise mikdâr ve haddin bilmez ol bana hil'at göndermege ne haddi vardır deyü itmâm-ı kelâm ve Çavuş boynun büküb yüzün buruşdurub mağbûn ve mahzûl gelüb paşa-i 'âl-i mikdâra haber verdi. Ol dahî 'azîm te'esüf çeküb hay fırsat kaçırdım dedi. Mevcûd olan beglerden ba'zıları buyrun fırsat ma'lumûn olub tedbîr isâbet-i karîn gözden behremend olalım deyü su'âl etdüklerinde vezîr-i a'zâmı geldikde eger salb etmiş olaydım tamâm murâd üzere mesâlih itmâm olmuş idi deyü nedâmet yüzünden cevâb eyledi. وقسر على هذا الامور السايره³³⁹ Bundan sonra pâdişâh ve vüzerâ ve sipâh kendüden begâyet nefret edüb ve imdâdlarına gelmiş iken zararlarına kasd eyledigün muhakkak bilüb vilâyetlerden bir gün evvel çıkarmak tedbîrine meşgul oldular. Ve pâdişâh-ı mûmâ-ileyh Hüdâvend Hân olan Hâce-i Sagir'e nâme gönderüb bu umûrun itmâmın [vr.48a] senden ricâ ve ümîd ederim ricâ eyledi. Ol dahî sarf-ı

³³⁶ BY-D'de, "- 'inâd ve muhâlefet"

³³⁷ BY-C'de, "- uzak"

³³⁸ BY-B'de, "- orda"

³³⁹ Diğer işleri buraya kadar özetledik.

kudret edüb vezîr-i a'zâm ve hânlarına ve begzâdelere Rûmi yigit ve levendâtına yevmî bir ri'yâl gurus vazîfe ta'yîn edüb ve 'ulûfeden gayri in'am ve ihsânı bî-hadd ve pâyân kalub ve elbette dahî levendât-ı ervâmdan gelür yok mu tâlib olasız ve gelenleri redd etmeyesiz. Karîb zamanda cümle levend tarafımıza intikâl etmek ve ânın 'askerine ihtilâl düşmek mukarrerdir deyü hitâb ve tedbîr edüb bu cevâbı kabûl ve mazmûnî üzere 'âmil olunca henüz kâmil bir ay olmadan, kadırgalarda olan levendin nısfından ziyâdesi Hind tarafına geçüb gemiler boş kalmağa yaklaştı. Zîrâ paşa virdigü 'ulûfe yevmiye sekiz Osmâniyye edüb³⁴⁰ ve Yemen'den berü üç 'ulûfeleri cem' olmuş iken bâd-ı hevâ akçe gelsün vereyim deyü muntazır ve zulmen bir fakîrin malın gasb eylemeğe hâzır ve müterakkıb ve nâzır idi. Levendât tevakkufa kâdir olmayub her gece fırsatıyla gemilerden çıkub Hind hânlarına ve beglerine varub mübâla'a 'ulûfe ve bunca ri'âyet ve ihsâna gidenler vâsıl olmağın bâkîlerin alıkonmak ve gemilerin boş kodurmak babında 'âciz mütehayyir olub nice edecegin bilmez iken berüde Hüdâvend Hân dahî bir hile peydâ eyledi. Ve Kuvve Kal'ası'nda olan Frenk benderinin Portugal-ı melâ'înin serdâr-ı nuhuset-âsârı ve Randuz nâm habîsden Bender-i Diyu Kal'ası'nda kapudân olan kelbe hitâben Frenk hattıyla bir mühür kâğıt peydâ ve mazmûnunda bu güne i'lâm ve inhâ eyledi ki berü cânibde vâki' mesâlih ve umûrumuzu murâd üzere görüb itmâm eyledik. Ve elli pare çekdirme ve otuz kalyonu mükemmel donadub içlerine girüb ol cânibe Rûm'dan gelen Türk donanması üzerine 'azîmet eylemek üzereyiz. Zinhâr karadan ve deryâdan havf çekmeyesün. Olmaya ki Kal'ay-ı Diyu muhafâzasında hatâ idesin. İki üç güne degin hemân vusûl bulmak üzere yüz ve bu kağıdı kâne Diyu Kal'ası'na sâ'y getirirken dutub ele getirilmiş ola. Paşa hazretlerine irsâl edüb [vr.48b] ve kefere donanması mukarrer gelecekdir. Bundan gayri dahî sahîh haberimiz vardır. Ancak şüpheleri olmasun için huzûrlarına gönderildi deyü kâğıdı îsâl etdikleri âdemler ile sipâriş olundu. Çünkü kâğıd mefhûmundan ve gelen âdemlerden bu haberi ma'lûm edinüb ve sahîhdir. Tahkîk i'timâdî oldu. Havfa düşüb bu kerre Hindular'dan ve Hüdâvend Hân'dan imdâd ve ne vechile hareket edelim, tedbîrleri nicedir, haber gönderüb istihbâr eyleyüb ziyâde havf ve vehm etdi. Kâğıd ile giden âdemler gelüb havf çekdigün ve anlardan tedbîr ve imdâd taleb eyledigün bildirdiklerinde derhâl gerü âdem gönderüb ve Hind tâ'ifesi tob³⁴¹ ve tüfenk bilmezler. Ve Frenk cengine takât getirmez

³⁴⁰ BY-D'de, "idi"

³⁴¹ BY-B'de, "- tob"

bir bölük-i zu‘afâdır. Bihamdillâh-i teâlâ³⁴² Diyâr-ı Yemen’de böyle mahâlde bulundular. Gemileri mükemmel ‘askerleri musellah bi’l-cümle ervâm dilâverlerdir. Ve tâli‘ kavviyyeleri vardır. İn-şâ‘allah mansûr ve muzaffer olurlar deyü hemân istihzâ yüzünden cevâb eylediler. Paşa hod sâhib-i temyîz degil idi ki, hile ve huda‘a olduğun fehm ve his ede. Şecâ‘atden havf-ı behresi yoğidi ki kuvvet-i vâk‘ası olub hazret-i hakka mütevekkîl ola. Ancak taht-ı hükmünde olan eli bağı Müslümanlar’ı katl eylemekden ve malların gasb etmekden gayri ma‘rifeti ve ‘akl u tedbîri olmaduğu bu mahâlde gün gibi rûşendir. Pes levendâtın firârlarından kemâl-i ‘acizde iken bu haber-i muvahhiş mukarrer olduğundan sonra karâr edemeyüb ve bunca top ve cebehâne kurâda bulunmakla ta‘cîl üzere cümleyi yine gemilere tahmîl mümkün olmayub taşrada kalan toplardan yirmi pâre top ihtifâ tarîkiyle yere gömüb ve bunca mühimmâtdan kimi deryâya ve kimi karaya dökülüb itlâf olundu. Ve büyük balyemez topları nâçar ma‘hûd Hüdâvend Hân’a terk edüb alıkodu. Ve mevcûd olan ‘asker ile gemilere girüb hiçbir yerde karâr ve ârâm etmeyüb tayy-ı mesâfe-i bahr ederek gelüb Yemen’de vâki‘ Bender-i Mihâ’ye vusûl³⁴³ ve nüzûl eyledi. Ve Hind’de gördüğü hizmetleri [vr.49a] icmâlen beyân olunub fîmâ ba‘d. İn-şâ‘allah Yemen’de zuhûr eden ‘acâ‘ibâtı zikr olunur. Hindistan halkı gitdigünden mesrûr olduğundan gayri def‘ ve ref‘ bâbında Hüdâvend Hân’ın vücûda gelen hıdmetinden Bahadır Mahmud Şah gâyetde mahnûn ve meşkûr olub bu sebep ile cümle vüzerâ hânlarından ziyâde yanında mezbûr Hüdâvend takarrüb kesb ve tahsîl eyledi.

Beşinci Fasil

Süleyman Paşa Hind’den ‘Avdet Edüb Ve Yemen’de Mihâ Benderi’ne Gelüb Zuhûr Eden Ahvâldir Ki Zikr Olunur:

Süleyman Paşa zikr ve tahrîr olunduğu vech üzere Diyâr-ı Hindistan’a bir hıdmet görmege kâdir olmayub ‘acele ile Muzafferâbâd’dan ‘avdet eylemekle kürekçi ve gemi levendâtı ziyâde ‘ulûfe hâtırı için Hind’de kalub hıdmet eden âdem kalîl olmağın ol sebebden top ve cebehâne ve niçe mühimmâtı tahmîl etmege mümkün olmayub, ekserin terk edüb, sebkbâr Bender-i Mihâ’ya gelüb nüzûl eyledik de mühimmâtı noksân ve ancak bir tavîlede sekiz re’s atı mevcûd bulunub kürekçi ve levendâtı nâkıs ve kıllett üzere olub bârhâne ve çâdırları ihrâcında gâyetde ta‘b çeküb ne

³⁴² *Allahu teâlâyâ hamdle.*

³⁴³ BY-B’de, “vâsıl”

hâl ise gayret eyleyüb gemilerden çıkardub Mihâ kurbında sahrâda nasb-ı hayme ve hargâh eyledi. Ve çıkub karâr ve bi'l-fi'îl ol 'asrda hâkim-i Yemen olan en-Nâhudâ Ahmed Beg'e istimâlet ve medâr tarikiyle taraf-ı saltanatdan hal'-i mûrisü'l-behçet ve mukarrer emrin irsâl ve hükümet-i Mülk-i Yemen'i kemâkân ibkâ edüb kendi canibinden muhabbet ve sadâkat-ı 'arz ve i'lâm eyleyüb at ve katır ve deveye muhtâc olduğun işâret ve efhâm ve gelüb müşerref olmak bâbında muhâleset yüzünden niçe âdem tezvîr îcâd ve tarîk-i rüşd ve sadâdı zuhûra getürdi. Bîçâre en-Nâhudâ Ahmed Beg sâf-derûn ve sâde-dil bir kimesne olub ve mukarrer hil'at vusûlünden kendüye temkîn ve istiklâl-i külliye hâsıl olduğundan gayri vilâyet-i hükümetinde bunca müddetden müstemir ve kuvvet ve şevket ve sipâha kâdir olub binden ziyâde olan³⁴⁴ harb ile cenk ve cidâl hâzır [vr.49b] ve âmâde siyâh 'abd-ı müşterâsı gibi ve levendâtdan dâ'imâ müsellaah ve müretteb ol mikdâr tevâbi'i yanında mevcûd olmağın ve paşanın satvet ve kuvveti Hindistan'da zâ'il olub derdmend bir mikdâr gurûr ve ba'zı mertebe 'abîd ve tevabi'ine istinâd ve paşanın 'arz-ı sadâkatına i'timâd edüb ve eger mukatele murâd edinürse mukâvemete kâdir olduğun mukarrer bilüb ve muhabbet ile mu'âmele olunursa vekîl-i pâdişâhîdir. Kemâl-i 'ubudiyet ve hıdmet eylemegi niyet edüb dahî varub mülâkât etmek üzere karâr verüb bî-had ve bî-pâyân Yemen'de bulunan tuhaf ve hedâyâyı tedârik ve ihzâr ve bunca zîbâ 'Arabî atlar ile katar katar katırlu ve mehâr mehâr develer cem' edüb ve mezkûr siyâh 'abidinden beşyüz dâne ve levendlerden ol mikdâr merdâne yigit intihâb kılub ve hâzır eyledigü katar ve develere hedâyâsın yükledüb ve İskender Muz merhûmun sagîr oğlu ile ol sâl-i sinnde kendi sagîr oğlun ma'ân alub ve cem'-i kesîr ile Zebîd'den çıkub paşa-i gaddara mülâkat için revâne ve gelüb Bender-i Mihâ'ya vusûl bulub bir yere nüzûl eyledi.

Hâkim-i Yemen En-Nâhudâ Ahmed Beg'in Hediye İle Süleyman Paşa Mihâ'ya Gelüb Nâ Hâk Katl Etdigün Beyân Eder:³⁴⁵

Bu tarafda paşa hazretleri en-Nâhudâ Ahmed Beg vusûlüne intizârda ve bir sâ'at evvel sefehe-i 'âlemden noktâ-i vücûdun 'acîbâne vakt-i hakk eylemek müyesser olur. Gözleri yollarda kalub kemâl-i mekr ve hîle fikrinde iken gelüb vusûlün ve yanında olan kesret-i tevâbi'den haber verdiklerinde, tarîk-i sadâkât ve 'arz-ı muhabbetden gayri vech ile zafer müyesser olmaduğın bilüb ve dostluk yüzünden katl ve ihânet eylemek üzere

³⁴⁴ BY-B'de, "+ alât-ı"

³⁴⁵ BY-B'de, "eyledigidir"

karâr verüb hîn-i mülâkâtta ziyâde âdem ve tevâbi‘i divân otağında kethüdâsı ve ağaları ile alikonub ve ziyâde muhabbet ri‘âyetden kendiyü birkaç mukarrebleri ile paşanın içeride olan hayme-i hâssına getürdiler ve divân otağında kendüye hil‘at giydürilüb kethüdâsı koltuğuna girüb içerü da‘vet ve idhâl eyleyüb âdemleri ri‘âyet olunduğun görüb [vr.50a] vehm eylemeyeler deyü fevkü’l-hadd ikrâm olunmak tenbîh ve bu güne hile-i tedbîr eyledi. Ol gâfil hod mekkâr ve gaddar olduğun anlayub ve kendüden ihtirâz ideler deyü gayrilere nasîhat ederken bu def‘a basîreti bağlandı. Ve hazer lâzımdır deyü söyleyüb dostları kelâmını istima‘ eylemedi. Ve mülâki olmazdan evvel tedârik eyledigü tuhaf ve hedâyâyı ve ol ‘Arabî atlar ve katır ve develeri bir hoş tedbîr edüb hâslarından birkaç âdemler ile gönderüb kendünün ve âdemlerinin bu hediye menzûri oldukda mütehayyir ve mebhût olub, tûl ‘ömürde bu ma‘kule tefârik gördüğüm yokdur. Bu ‘asrda bunlara selâtin mâlik degildir. Bize bu mikdâr ahdâ eden dahî ne gadr ve emvâl ve eşyâ ve rızka mâlikdir. Bakıyye malın gasb eylemek hırsına düşüb hediye vusûlünden sonra katline cân atdı. Ve tama‘ından helâk olmak mertebesine varub ‘âkıbet nâ-hak ve bî-günâh ânın kanın boynuna aldı. Ve ke‘ennehu hediye meşkûr ve memnûn olduğun gelen âdemlere hil‘at verüb ve iltifât gösterüb sefâlar kesb etdi. Pes hüdâya makbûl hazret-i paşa olub sadâkat ve dostu ve muhabbet ve temşît bulunmuşdur. Kıyâsı ile en-Nâhudâ Ahmed Beg olan gâfil sene dokuz yüz kırk beş Şevvâli’l-mükerremînin sekizinci günü kalkub bârgâh ve hargâh paşaya revâne oldu. Ve dâhil-i otâk zulmet netâk olduğu-birle tedbîr-i şeytânetleri üzere istikbâl ve tekrîm ve tevkîr ile hil‘atler ilbâs etdürilüb kemâl-i muhabbetden içerüye hayme-i hâssına idhâl ve katl olunub meyyiti taşra ihrâc ve ‘abîd ve cümle tevâbi‘inin manzûrı olunca ölmüş ardınca ölmüş yokdur. Mazmûnu mâ-sadak ve hemân ol sâ‘at biri mevcûd bulunmayub herkes bir tarafa revâne ve cem‘iyyet perişân oldu. Ve bunu katleydikden sonra ehl-i Yemen ve ervâmdan bir ferd yanına gelmeyüb ve da‘vet etdigü âdemler dahî minba‘d i‘timâd etmeyüb âmme-i nâs nefret eyledi. Ve paşa bu murâdı husûle geldigünden mesrûr olub ve yanında sâbikan Nâ‘ib-i Gazze olan Mîr-livâ Mustafa Beg taraf-ı pâdişâhîden Yemen’e hâkim nasb edüb [vr.50b] ve yanına kifâyet kadarı âdem ve ‘asker koşub Zebid’e irsâl eyledi. Ol dahî varub mesned-i hükümetde karâr ve kendü ile ma‘ân gönderilen mu‘temedler ma‘rifetiyle en-Nâhudâ Ahmed Beg merhûmun emvâl-i kesîresin kalîl ve kesîr her ne ki bulunmuş ise cümleyi kabz ve tahsîl ve develere tahmîl ve paşaya gönderilüb ve Zebid’de tüccâr vesâ‘ire mevcûd bulunân rızk ve malları müsâdere olunub ve taht-ı hükümetleri olan Yemen diyârında istimâ‘ olunan maldâr ve

mün'im kimesnelere âdemler havâle ve irsâl ve mâ-melekleri nehb ve gasb ve cümle tahsilleri kezâlik paşa tarafına îsâl olundu. Ve vilâyet ve aktâra mâl-ı mîrî bağlayub ve zabt ve tahsiline cevânib-i erba'aya kâşifler ta'yîn edüb ve hıfz-ı vilâyet ve diyâr için defter ile kul ve 'asker yâzub kânun-ı Osmânî üzere 'ulûfe ta'yîn ve kayd eyleyüb ve ağalar ve kethüdâlar ve serbölük zâbitler vaz' eyledi. Ve en-Nâhudâ Ahmed Beg siyâh kullardan her kangısı pâdişâh 'ulûfesin isteyüb murâd eder ise huzûrma gelüb ismini Defter-i Sultâniyye'ye kayd etdürsin deyü çarşıda nidâ etdürdi. Divâna karalar sahîh zân edüb ve gelüb 'askeri olmak sevdasıyla müctemi' oldular. Paşa dahî saray havâlisin³⁴⁶ bir tarafında olan kapusunda iskemli kurub ve yanına kâtib alub taşradan bir bir geldikçe ke'ennehû âdın deftere yazdırdı. Ve deryâ tarafından olan kapuda cellâdlar koyub yazılan çixsın deyü birer birer çıkdıkça cellâdlar başların kesüb cümle kara fakîrleri bu güne girüb deryâya dökdü. Ve müktedâ-i tâ'ife-i Zeydîyye olan Sâlifü'l-Beyân İmâm Şerefeddin hil'atler ile nâme gönderüb 'akd-i sulh olunmak iş'âr eyledi. Ol hod rind ve kallaş ve çok rüzgâr geçirmiş tarrâd ve evbâş nuhusted bir köhne'i zamân idi. Paşayı hîle ile savmâk ve yüzün görmeden maslahatın bitürüb sulh bağlamak kendüye nâfi' idigün bilüb hil'atlerin kabûl ve nâmesine cevâb yazub fîmâ ba'd hareket eylemeyüb tarafına Devlet-i [vr.51a] Osmâniyye'den Yemen Hükümeti'ne nasb olunân hükkâma itâ'at eylemege müte'ahhid oldu ki paşa Yemen'den çıkdığı gibi kâdir olduğu meretebe memleketi istîlâ edüb elinden geldigü tecâvüze hiç kusûr komadı. Bundan sonra zuhûr eden fesâdı tertîb üzere in-şâ'allahu teâlâ aşağıda beyân olunur. Çünkü Süleyman Paşa Vilayet-i Yemen'e bu denlü müstevlî oldu. Ebeden sevkî fikr etmeyüb kıyâmetedek Mülk-i Yemen bu minvâl üzere Devlet-i Osmâniyye'de karâr eder. Mukarrer bilüb kendüye kemâl-i gurûr verüb dahî Yemen'de olan kılâ' ve beldân ve kasabât ve köyleri isimleri ile defter etdürib ve Zeydîler ve meşâyih-i 'Urbân zabtında olanları dahî kabzâ-i teshîre getürilüb tasarruf-ı Osmâniyye'dedir deyü deftere kayd eylemeyüb³⁴⁷ ve her bir kabzâyı bir iklim ve her beş hâne köyü şehri-i 'azîm yazub bu makûle hevây-ı kelîmât ve hilâf-ı inhâ tafsîlât ile defter ve 'arz ve mahzarların doldurub ve Hadd-i Mısır'dan Bâb-ı Mendeb'e ve andan Bender-i Dehen ve Diyu ve Sûrût hudûduna varınca vâki' olan vilâyet ve memleket ve benderleri feth ve teshîr ve Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî için kabz ve zabt olunduğun mufassalen yazub mu'temedü'n-'aleyh tevâbi'lerinden âdemler ile âsitâne-i devlete gönderüb kendisü hac eylemek için kalub ba'de'l-hac yine Mısır

³⁴⁶ BY-C'de, "havlusun"

³⁴⁷ BY-B,BY-C'de, "eyleyüb"

hükümetine varub karâr eylesin ve bu hizmetlerine mukâbil mezîd-i ‘inâyet-i şehriyâriden Mısır Eyâleti kemâkân ihsân olunmasın ‘arz ve iltimâs eyledi. Ve Yemen umûrun itmâm ve memleketine nizâm ve intizâm ahvâli tekmîl olundu. İ’tikâdıyla Cidde’ye ‘azîmete niyet edüb ve zulmen ahz ve gasb etdigü mal u menâli ve erzâkı gemilere doldurub ve İskender Muz ve en-Nâhudâ Ahmed’in iki sagîr oğulların ma‘ân alûb ve Mısır’da her birine kırkar para müteferrika geregin³⁴⁸ verüb ve cerâbe ve ‘alîk dahî ta’yîn ve Mısır kulu etdi. Ve Bender-i Mihâ’dan kalkub rû-i deryâda kat’-ı mesâfe ederken hadd-i Yemen’den Mekke-i Mükerreme hudûduna muttasıl [vr.51b] olan Câzân Benderi limanına gelüb nüzûl eyledi. Ol vakit Şerîf-i Mekke olan Seyyid Ebu Nümeý tarafından zabt olunmuşdu. Zîrâ Şerîf İzzeddin bâlâda zikr olunduğu gibi Mülûk-ı Tâhir’den Melik ‘Amir’e ‘isyân edüb sonra Çerkez Hüseyin Beg cenginde katl ve Devlet-i Ben-i Tâhir münkarîz olunca Câzân mezkûr İzzeddin’de ve ba‘dehû oğlu ‘Amir ibn İzzeddin elinde kalub Vilâyet-i Yemen Hükümeti ihtilâl üzere olmağın Şerîf³⁴⁹ Ebu Nümeý ‘asker çeküb varub Bender-i Câzân’ı cebren kılıç ile mezkûr ‘Amir bin İzzeddin dokuz yüz kırk dört senesinde feth edüb niyâbeten âdem koyub tarafından ol vaktedek zabt olunurdu. Pes içinde olan vekîli çıkub Süleyman Paşa’yı istikbâl edince Câzân’a gayri hâkim koyub ve Yemen’e mülhâk olub Zebid tarafından zabt olunmak emr edüb şerîfin âdemlerin soyub hâ’ib ve hâsir kodu. Ba‘dehû Câzân limanında dahî ‘azîmet edüb zamân-ı kalilde muvâfık-ı eyyâm berekâtıyla Bender-i Cidde limanına vaz’-ı lenger kılub vâsıl oldu.

Altıncı Fası

Süleyman Paşa Yemen’den Cidde’ye Vusûl Bulduktan Sonra Vaki’

Ahvâlin Beyân Eder:

Sene dokuz yüz kırk dört Zi’l-ka’desinin yirminci günü taşra çıkub Bender-i Cidde sahrasına nasb-ı hayme ve hargâh eyledi. Mekke-i Mükerreme hâkimi olan Şerîf Seyyid Ebu Nümeý ol hînde Mekke’de bulunub şark tarafına ba‘zı ‘Urbân üzerine sefer eylemiş idi. Pes paşa-i müşârün-ileyh hac eylemek niyeti ile kalub cümle kadirga ve kalyon gemilerin ‘asker ve mühimmât ile Mısır’a gönderüb mahsûs kendi âdemleri ve hac için niyet eden ba‘zı Mısır a’yânıyla kaldı. Ve mahrem Bender-i Cidde’den kalkub Mekke-i Mükerreme’ye gelüb Harem-i Şerîfe girüb ve tavâf ve sa’y edüb Hicri İsmâ’îl

³⁴⁸ BY-B’de, “gedigün”

³⁴⁹ BY-B, BY-C’de, “Şerif-i Mekke”

‘aleyhisselâmın namaz kılarken Şerîf Ebu Nümeý seferden ‘avdet ve ol esnâda dâhil-i Mekke olmağın o yine varmayub Harem-i Şerîfe gelüb namâzdan fâri‘ olunca paşa hazretlerine mülâki oldu. Ba‘dehû o yine [vr.52a] revâne olub nüzûl eyledi. Lâkin cem‘-i kesîr ile mülâkâta gelüb cevânib-i erba‘asın şerîfin âdemleri ihâtâ edüb izdihâm verdiklerinden mütevehhim olmağın şerife bî-huzûr oldu. Ve bâb-ı ‘umrede mülûk-ı sâbık Yemen’den âl-i resûl Gassânî binâ eyledikleri medrese-i ‘âliyye mukaddem paşa içün hâzır ve âmâde olunmağla anda konub meks ve nüzûl etdi. Ve taraf-ı Saltanat-ı Osmâniyye’den ‘ulemâ-i ervâmından Masdar Mustafa Efendi nâm fâzıl Mekke-i Mükerreme’ye ibtidâ kadı ta’yîn ve irsâl olunub paşadan mukaddem gelmeğın a’yân ve ‘ulemâ ile varub mülâkât etdiklerinde ta‘zîmde kusûr eylemekle cümlesi meksûrî’l-hâtır olub bir dahî kimesne varmadı. Makâm-ı hafîyyede iskemli vaz‘ edüb ve kadıyı getürdüb yanında ik‘âd eyleyüb divân etdi. Ve mücâvirînden Rûmî Kızıl Aşık denmekle ma‘rûf kimesneyi önüne getirdüb adın su’âl edüb ol miskîn Musâ’dır cevâbın verince Kızıl Aşık degilmisin dedi. Fakîr Aşık dahî lakab vaz‘ edenlere Allah belâ vere, benim haramım günâhım nedir feryâd eyledi. Mukayyed olmayub aşğa alub dögmek emr edince kadı Harem-i Şerîf’de âdem dögülmez, ta‘arruz eyledik de bâb-ı selâmdan taşra çıkardub beşyüz kırbaç urdu. Ba‘dehû kadı elem çeküb gitdi. Ve birdahî yanına gelmedi. Gayetde fâzıl ve dindâr ve ‘ilmiyle ‘âmil Müslüman idi. İbtidâ Rûmî kadı taraf-ı saltanattan bu gönderilmişdir. Andan evvel ‘Arab ‘ulemâsından şerîfin ‘arızî mûcebince bir ehl-i ‘ilm âdeme emr-i şerîf ile umûr-ı kazâ tenfîz olunurdu. Bundan sonra Süleyman Paşa’dan halkın kalbi nefret edüb hüccâc-ı Müslimîn gelince ‘ulemâdan ve ‘avâmdan kimesne kendüye varmadı. Ol dahî tab‘ında muzmir olan gurûr ve cebri terk eylemedi. Ve Câzân hususu içün şerîf ile mâbeynleri birûdet üzere olub ancak Harem-i Şerîf’de bir def‘a dahî paşaya mülâki oldu. Ve hacc-ı şerîf mevsimi erişüb Rikab-ı Mısırî Vâdî-i Fâtıma’ya geldikde emîrî’l-hac olan ümerâ-i muhafızîn-i Mısır olan [vr.52b] Mustafa Beg en-Neşşâr gecede iki oğlan ile gelüb emîrî’l-hac³⁵⁰ kendüye mülâkât edüb ve şerrinden kemâl-i mertebe havf etmeğın kalbin cezb ve gazâbın teskîn eylemek içün dü³⁵¹ ve şeker ve pirinç vesâ’ir Mısır’a müte‘allik eşyânın hediyyesi defterin verüb ve yine gece ile huccâca varub ertesi mihmel-i şerîf ve alây ile Mekke-i Mükerreme’ye girüb tavaf ve sa’y eyledikten sonra paşaya gelüb hil‘at-ı fâhire giyüb ve hâliyâ Mısır Emîrî’l-Hacları kondukları Kayıtbay Medresesi’nde nüzûl eyledi. Ve ertesi

³⁵⁰ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- emîrî’l-hac”

³⁵¹ BY-B’de, “- dü”

Şâm-ı Şerîf huccâcı erişüb ve ‘âdet üzere emîrû’l-hacı alayı ve mihmel-i şerîf ile gelüb ba‘de’t-tavâf paşaya vardıkda mukaddem hediye ‘arz etmeyüb ve kendüye gelmedigünden gazab edüb yüzüne bakmayub tard ve redd eyledi. Ve huccâc ile ‘Arafât-ı fâ’izü’l-berekâta çıkdıkda sadâkat ve hayrât kapusın kapayub ve cebr ve cefâ hazinesin açub eger yollarda önünde bulunanlara ve eger hod karşısından gelenlere darb-ı devlet ve ihsân bezl edüb Vakfe-i ‘Arafe-i Küberâ’da izhâr-ı şevket ve kudret ve eş‘âr cebr ve kuvvet eyledi. Ve Medine-i meymûne-i Mina’da bey‘ ve şerâ bâbında icrâ-i sünnet-i nebevî için tüccar ve müsebibîn fukârasından niçe emti‘a ve eşyâ alub kiminin bahâsından kat‘ edüb birkaç akçe verdi. Ve kimine akçe hiç vermeyüb gazabî havfından eshâbı taleb eylemege cür‘et edemedi. Ba‘dehû Mekke-i Mükerrrem’ye nüzûl eyleyüb Mısır tarafına ‘azîmete niyet etmegın yol tedârikinde oldu. Ve Mısır ve Şam Emîrû’l-Hacları’ndan ve devesi olanlardan müft ü meccânen³⁵² deve alub Mısır huccâcı ile revâne olub giderken mukaddemâ Yemen fethi müjdesiyle der-i devlete gönderdigü³⁵³ âdemleri cânib-i pâdişâhîden tekrâr Eyâlet-i Mısır emr-i şerîfiyle karşılayub Vilâyet-i Mısriyye kevkebin tahsîl ve vekâr ve şevketin tekmîl edüb ve debdebe-i vekâlet ile kat‘-ı menâzil eylemek üzere yollarda dahî niçe ‘unvân-ı cebbârı zuhûra getirdi.

**Süleyman Paşa Def‘â-ı Sâniyede Hâkim-i Mısır Olub ve Ma‘zûlen [vr.53a]
Der-i Devlete Varub Vefâtın Beyân Eder:**

Ve sene dokuz yüz kırk beş Saferinin yirmi sekizinde def‘ây-ı sâniye hükümetiyle dâhil-i Mısır olub vâsıl-ı mesned-i vilâyet oldu. Velâkin ba‘zı mertebe cebr ve gurûru tenzîl ve tab‘ı sükûn ve hilme tahvîl ve hayrât ve âsâr-ı haseneye mâ’il olub Kal‘ay-ı Enderûn-ı Mısır’da vâki‘ Hazret-i Sâre Câmi‘-i Şerîfin³⁵⁴ binâsına ve şehrede sarrâc³⁵⁵ ihâta içinde olan medrese-i ‘âlî îcâd ve ihyâsına şurû‘ edüb itmâm ve husûlüne sarf-ı kudret eyledi. Ve kıble’l-‘azl encâma erişdirüb Bender-i Bulak’da olan vekâleleri ve Mısır’da vâki‘ tabakaları binâ ve ‘imâret etdürüb evkâfına ‘akâr bağlayub mükemmel ve müretteb vakfının kuyud ve şurûtun merbût edüb ilâ hâzel yevm ma‘mûr ve âbâdan pâyidâr ve ber-karar olmağın bâ‘is-i zikr bi’l-hayr idigü zâhir ve nümâyândır. Ve müddet-i hükümeti ancak bir sene mümted olub dokuz yüz kırk altı Muharremü’l-haramının guresinden ma‘zûl ve Eyâlet-i Mısır Hâdım Davud Paşa’ya tevcih olunub

³⁵² BY-D’de, “+ kifâyet mikdarı”

³⁵³ BY-B’de, “götürdigü”

³⁵⁴ BY-B’de, “latîfinin”

³⁵⁵ BY-B, BY-C, BY-D’de, “Sarrachâne, - ihâtâ”

gelüb dâhil oldukda âsitâne-i sa‘âdete kalkub ‘azîmet ve sene sitte ve erba‘în tis‘a mie Rebî‘ü’l-âhirinde der-i devlete vârub Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’ye yüz sürüb Hind seferi ahvâlin ve Yemen Vilâyeti fethin ‘arz ve telhîs eyledik de ol esnâda vezîr Lütî Paşa sadr-ı a‘zâm bulunub mu‘ariza etdigünden gayri ‘Aden hâkimi ‘Amir bin Dâvud şehzade ve mahâll-i merhamet iken ve itâ‘at edüb taraf-ı saltanat-ı pâdişâhîden dermân ve himayet ümidi ile gelmiş iken zulmen salb eyledigün ve ba‘dehû Nâhudâ Ahmed Beg’i ve dahî sa’irlerin gadren katl etdigün huzûr-ı pâdişâhîde muvacehesinde takrîr eylemekle mazhâr-ı iltifât olmayub ve bundan sonra kendü Hind’e giderken yerine hâkim-i Mısır olan Hüsrev Paşa dîvân-ı ‘adâlet âyîne Kubbe Nişin bulunub Mısır’da kendünün te‘addî ve tecâvüzlerine ve bi’l-cümle nâ-ma‘kûl hareketlerine ve bid‘atlerine vâkıf olmağın divanda bi’l-müşâfehe nizâ‘ yüzünden takrîr ve mâbeynlerinde hadden efzûn mücâdele olub her vechile [vr.53b] def‘i ve vekârı kesr olmağın nazar-ı şehriyâride devr ve mehcûr oldu³⁵⁶. Ve Kubbe-nişin olmadığından gayri İslambul’dan³⁵⁷ hâric-i Silivri tarafında olan çiftliğinde varub karâr eylemesi fermân olundu. Ve bir mansıb almayub bir zamân anda tekâ‘üd ve ârâm edüb ferâğ hâl üzere iken fırsat buldukça Hind seferine giden mesârifî ve hiçbir hıdmet görmeyüb ‘avdet eyledigün ve Yemen ve Mısır’a niçe zulm ve bid‘atler vücûda getürdigün dâ‘imâ huzûr-ı şehriyâride yâd ve ittifâken hakkında ateş-i gazab-ı pâdişâhîyi ezdiyâd etdürmekden hâli olmayub ve vücûdun nâ-bud eylemege ittihâd edüb ve ‘âkıbet maksûdlarına erişüb çiftliğüne Cânib-i Hümâyûn’dan mağzûben safha-i ‘âlemden nokta-i vücûdu hakk olundu³⁵⁸. Hazret-i rabbü’l-gaffâr rahmetine sezâ-var edüb cürm ve ‘isyânın kemâl-i keremiyle ‘afv ve garîk bahr-ı mağfiret eyleye. Eshâb-ı basîrete tamâm ‘ibret ve hisse alacak bir kıssa ve hikâyedir. Bunca haber ve kıtalden ve celb-i mal ve te‘addiden ‘âkıbet ne hâsıl oldu. Ma‘ân dâr-ı ahrete ne götürdü. Fa fehm.³⁵⁹

Yedinci Fasl

Müşârün-ileyh Süleyman Paşa Yemen’e Nasb Eyledigü Mustafa Beg’in³⁶⁰

Ahvâlin Beyân Eder:

Bâlâda zikr olunduğu üzere Süleyman Paşa sâlifü’l-beyân Nâ’ib-i Gazze olan Mustafa Beg’i vâli ve Hâkim-i Yemen nasb edüb ve hıfz u hırâset ve zabt-ı memleket

³⁵⁶ BY-B, BY-C’de, “olurdu”

³⁵⁷ BY-B’de, “İstanbul”

³⁵⁸ BY-C’de, “+ sene dokuz yüz atmış târihinde zikr olunduğu üzere çiftliğinde maktûl olmuştur”

³⁵⁹ Bu bilinmemektedir.

³⁶⁰ BY-B. vr. 42a’da, Derkenar: “Sene 920 târihinde zikr olunduğu üzere çiftliğinde maktûl olmuştur.”

içün kul ve ‘asker yazub ve Mülk-i Yemen umûrun mûmâ-ileyh Mustafa Beg’e sifârîş ve tefvîz eyleyüb kendisü revâne oldu. Mîr-i mûmâ-ileyh dahî eslâfî gibi Medine-i Zebid’de karâr ve etrâf memleket ve aktâr zabtına mukayyed olub her bir vilâyet ve nâhiyeye kâşif ve emîn ve ‘ummâl ta’yîn ve irsâl edüb bu hâl üzerine bir sene ârâm ve karâr eyledi. Ve tab’ında ‘ârif ve zâbit ve mansıf olub fukarâ ve re‘âyâyâ müsâ‘ade ve mümkün olduğu mertebe himâyet etmekden hâli olmadı. Velâkin kan dökmek mu‘tâd edinmekle cüz’î behâne için bir âdemi katl eder idi. Ol sebebden bellü başlu olanlar kendisinden havf eyleyüb ihtirâz üzere olmağın Ta‘iz hâkimi ile bu husûs için mâbeynlerinde birüdet hâsıl ve ‘âkıbet [vr.54a] ‘adavete mübeddel olub itâ‘atden yüz çevirüb serfürû eylemek ile Zebid’den ‘asker çıkub varub Ta‘iz’i muhâsara etdürdi³⁶¹. Ve feth edince gâyetde mukâtele vâkî‘ olub tarafından çok âdem helâk ve telef oldu. Ve cebren kabzâ-i teshîre getürüb ekser³⁶² ahâlîsin ta‘me-i şemşîr edüb birkaç gün anda eglenüb ve tarafından vekâlete³⁶³ kendi âdemîsin hâkim nasb eyleyüb gerü Zebid’e ric‘at ve vâsıl olub ma‘zûl oluncayadegin emn u rahat ile ârâm eyledi. Müddet-i hükümeti kalîl olmağın âsâr-ı hayratdan nesne zuhûra getirmedi. Velâkin zamanında vilâyeti âsude ve refâhiyyet üzere olub zulm ve te‘addiden herkes emn ve istirâhatde oldu. Ve beglerbegi olmayub mîr-livâ elkâbı ile sancaklık üzere Yemen’i tasarruf edüb hutbede pâdişah adı zikr olundukdan sonra Hâkim-i Vilâyet-i Mustafa Mirlivâ nâmıyla yâd olunurdu. Sonra Yemen Eyâlet ile tevcîh olunmağıyla mutasarrıf olanlara beglerbegi elkâbı yazılıb ve vilâyetde paşa zikr olunur oldu.

Sekizinci Fasl

En-Neşşâr Mustafa Beg Hâkim-i Vilâyet-i Yemen Olduğın Zikr Eder:

Mezkûr Neşşâr Mustafa Beg cennet mekân Sultan Selim Hân merhûm Mısır fethine geldik de hassa sarrâclardan idi. Ol vakt ma‘ân gelüb ve fethden sonra Mısır’da ervâmdan kul yazub alıkoduklarında bu dahî yazılıb Mısır’da kalmış ve ekser-i kibâr hidmetin ihtiyâr etmiş idi. Ba‘dehû Ahmed Paşa ‘isyânında fitne zuhûr ve ‘asker hurûc ve saraya duhûl edüb hazine nehb ve yağma olundukda külli eşyâyâ nâ’il olub ‘âkil ve dürbin olmağın bir uğurdan vus‘atin izhâr etmeyüb tadrîcle manâsıb olub ve kâşiflik dutub ba‘dehû mir-livâ ve emîrû’l-hac olub zabt u rabt umurunda iştihâr bulub tarîk-i hacda hırsız ve haramzâde ahz olundukda minba‘d emân vermeyüb kat’-ı yed

³⁶¹ BY-B’de, “etdi”

³⁶² BY-B, BY-C’de, “- ekser”

³⁶³ BY-B, BY-C’de, “- vekâlete”

eylemenin en-Neşşâr lakâbı ile meşhûr olduğuna sebep ve bâ'is olmuştur. Süleyman Paşa'dan sonra hâkimi Mısır olan Davud Paşa ile [vr.54b] sâbıkda münâsebet ve hukuku olmağın Yemen'e mir-i mirân 'unvânı ile hâkim nasb ve ta'yîn olunmasının ricâ edüb ol dahî Rikâb-ı Hümâyûn-ı Süleymânî'ye 'arz etmenin 'inâyet ve ihsân ve beglerbegilik elkâbı üzerine berât-ı 'âlî-şân gelüb sene seb'a ve erba'in ve tis'a mie târihinde varub Vilâyet-i Yemen'e vâsıl oldukda kâtil ve seffâk olan mezkûr Mustafa Beg istilâsından sonra kudümü ehl-i Yemen'e rahmet-i ilâhi olmuştur. Ve izhâr ve 'adl u dâd edüb tedbîr ile murâdı üzere cümle memleketi kabzâ-i tasarrufa getirüb müddet-i hükümetinde bir ferd kendüye muhâlefet eylemeyüb re'âyâ ve fukarâ 'âmme-i ahâlî-i memleket bây ve gedâ zabt u rabt ve hükümetinden râzı ve hoşnûd olub Diyâr-ı Yemen'de 'adl u dâd ile meşhûr ve ma'rûf olduğundan gayri ibtidâ Devlet-i Osmâniyye tarafından Vilâyet-i Yemen'i eyâlet nâmı ile tasarruf edüb ve kendüye beglerbegilik elkâbı yazılıb memleketde dâhi evvelâ paşa denmek buna vâki' olmuştur. Gayetde hamûl ve dûrbîn ve umûr-dîde ve metîn ve sâhib-i temkîn bir devletlü idi. Zamân-ı hükümetinde bir ferd cevır ve cefâ görmeyüb ve ta'ab ve meşekkât çekmeyüb cidden bir ehl-i zulm ve bid'at zuhûra gelmedi. Ve niçe âsâr-ı hasene ve etvâr ve ef'âl-i müstahsineleri vücûda gelüb kendüden sonra lisân-ı halkda mezkûr ve nâm-ı nigûleri ile ilâ yevmi'l-kıyâm meşhûr oldu. Ve beş sene mütevelliyen bi'l-cümle Mülk-i Yemen'e ve cibâl ve sevâhil ve benderlerine müstakillen mutasarrıf olub bir gün kimesne 'inâd ve muhâlefet yüzün göstermedi. Ve dokuz yüz elli senesi tarihine degin vâli ve hâfız-ı vilâyet iken sene-i mezbûrede ma'zûl ve Cânib-i Saltanat-ı 'Aliyye'den Üveys Paşa'ya verilmegin kendisü der-i devlete revâne ve 'azîmet eylemiştir.

Dokuzuncu Fasil

Üveys Paşa Yemen'e Hâkim Olduğın Ve Zamanında Vakâyi' Ve Fitneler Zuhûra Geldiğün Beyân Eder:

Mûmâ-ileyh Neşşâr Mustafa Paşa ma'zûl oldukdan sonra sene-i mezbûre Recebi selhinde Vilâyet-i Yemen'den çıkub âsitâne-i sa'âdete revâne oldu. [vr.55a] Ve yerine vâli-i vilâyet nasb olunan mezkûr Üveys Paşa sene-i merkûme Zi'l-ka'desinin evâsıtında Yemen'e dâhil olub geldi. Mukaddemâ kendisü Sultan Selim Hân merhûmun memlûk kullarından olub Harem-i Muhteremde terbiye ve neşv ü nemâ hâsıl edüb ve kânun-ı Osmânî üzere taşra çıkub mirlivâ terbiyesine nâ'il ve ba'dehû ba'zı manâsıba mutasarrıf olub mîr-i mîrân unvanıyla Yemen Hükümeti'ne vâsıl olmuşdu. Ve şecâ'at

ve pehlivanlık ile meşhûr olub Diyârbekir Beglerbegisi iken anda ba‘zı ekrâd ‘usâtı cenkde katl olunan Bıyıklı Hasan Paşa’nın küçük karındaşı olub bir dahî dilîr ve zâtında şeci’ ve³⁶⁴ merdâne ‘iyş u nûş ve zevk u sefâ ve çenk ve çigâna mâ’il ve levendâne hareket eder bir sade-dil kimesne olmağın makâm-ı hükümetde yine hakdan ‘udûl etmeyüb cevri ve te‘addi tarafına sülûk eylemedi. Lâkin ehl-i zevk olmağla memleket umurunda çokluk takayyüd üzere olmayub,³⁶⁵ mukarrebleri hod vâki’ ahvâli kendüye bildirmeyüb, bu sebep ile ‘asker yüze çıktığından gayri vilâyete ihtilâl düşüb ve Zeydîler ezdiyâd bulub ‘umûmen Yemen Dağları’nda sâkin olan Zeydîyye tâ’ifesi İmam Şerefeddin’e iktidâ ve bi‘ât edüb cümle cibâlde vâki’ nahiye ve aktâr ahâlîsi itâ‘at eylemekle harac ve mahsûlün kabz ve tahsîl ve kılâ’ ve beldân ve kasabâtı tarafından zabt ve teshîr etdüirdi. Ve kendisü hüsn ve ziyâde pîr olmağla cümle Zeydîler’in ittifâk ve sevâb-dideleri üzere küçük oğlu olan Şemseddin ‘Ali’yi veli‘ahd nasb ve ta‘yîn edüb ve imâmet ve ictihâda kâdir ve şurûtu kâmil olduğun, Zeydîlere bildirüb ve cümlesi kabûl kılub İmam Şerefeddinden sonra kendilerine imam olmak üzere ‘uhûd ve mevâsık eyleyüb muhkem şurûtle ‘ahd bağladılar. Mutahhar Leng sinn-i sâl ve ‘akl ve hîle ve şecâ‘at ile mukaddem ve ziyâde iken vücûdunda noksan olub ve ‘ilm ve fazîletde behresi olmayub câhil ve a‘vec olmağın imâmete lâyük görmeyüb iktidâ tecvîz [vr.55b] eylemediler. Pes Mutahhar Leng bâbâsı sâ’ir Zeydîler ile küçük karındaşın üzerine tercih etdigünden gayetde münfe‘al ve bu bâbda fevkü’l-hadd inkisâr hâsıl edüb ve bu yüzden kendüye ‘azîm gadr ve zulm olduğun mukarrer tutub dahî Üveys Paşa’ya mahfî kağıd ve âdemler gönderüb itâ‘at inkıyâd yüzün gösterüb ve imdâd olunmak ricâ eyleyüb paşa-i mûmâ-ileyh bu ahvâle vâkıf olunca kemâl-i mertebe fırsat ve ganîmet anlâyub bu tefrikadan mesrûr ve şâd olub ve i‘ânet ve imdâd edeceğin cevâb gönderüb ve ‘acele üzere ‘askerin cem‘ edüb ve top ve cebehâne ve levâzımın görüb Ta‘iz üzerine ‘azîmet ve dokuz yüz elli iki senesi Zi’l-hiccesinin gurreci günü varub muhâsara ve fethine sarf-ı ikdâm ve ihtimâm edüb şehri mezbûrun evâsıtında feth ve zabt eyleyüb içüne niyâbeten kendi âdemisin hâkim alıkoyub ‘asker ve mühimmât ve cebehâne ile San’â üzerine yürüyüb her kangı kal‘a ve derbend ve sarb geçitlere uğradı ise de cebren feth ve zabt edüb ve gelüb San’â Kal‘asının mahsûr ve bezl-i makdûr eyleyüb suhûlet ile feth ve ahz ve bi’l-cümle etrâf memleketlerin ve cibâlde vâki³⁶⁶ olan kal‘a ve

³⁶⁴ BY-D’de, “- şeci’ ve”

³⁶⁵ BY-B’de, “eyleyüb”, BY-C’de, “+ âhire teslîm edüb ve kendisü muhibb ve menhûr olmağın lâzım gelen vilâyet umûrun herkes ‘arz ve ifhâma kâdir olmayub”

³⁶⁶ BY-B, BY-C’de, “- vâki”

nâhiyelerin zabt ve kabzâ-i tasarrufa getürdi. Ve Mutahhar Leng paşaya bu sefer ve fethlerde külli i‘anet ve imdâd üzere olmağın kendisü dahî cibâlde ve aktârda çok memleket zabt edüb kuvvet ve tevâbi‘ât sahibi oldu. Velâkin bu esnâda re‘âyâ ve berâyâ ‘asker hareketinden ve harb ve fitne istilâsından zirâ‘at ve hirâset edemeyüb mahsûl olmamağın vilâyetde kaht ve gılâ müştedd olub ve re‘âyâ ve ‘asker zîk ve meşekkat çeküb mümted olmağın paşa-i derdmendin adem-i takayyüdinden ve kudüm ve tâli‘inden bilüb ve günden güne ‘asker yüze gelüb zabt u rabt husûsunda kimesnenin takayyüdü olmayub bu hâl üzere vilâyeti feth ve zabt ederek ‘asker ile paşa Vâdî-i Cinân menzîline varub kondukda bahar ile memlû her cânibi yeşil ve akarsu ve enva‘ meyveler ile dolu cennetden [vr.56a] bir kıt‘a ve vâdî-i latîf ve bî-mânend olub ‘iyş u ‘işret ve zevk ve sohbet eylemek bu makûle cây-ı behişt âsâda fırsatı ganîmet bilüb tertîb-i meclîs-i bâde ve tezyîn-i besât-i ‘iyş edüb gamm-ı ferdâ-i felegi bâde verüb ol Vâdî-i Cinân-ı efzâ bülbüllerinin na‘mesin gûş edüb ve simîn sâk sâkilerin elinden şarab nâb içerek meger dünyayı ferâmuş ve gâfil ve mest ve bî-akl olub ‘acebâ yârin mahmûr iken ne zuhûr eder deyü hiç hâtırına getirmeyüb ve kuvvet ve şecâ‘atine ma‘zûr felekden kâm almak sevdâsıyla vadî-i mezkûrda ‘iyş u sefâyâ meşgûl olmuş iken kemâl-i meşekkat ve darlıktan ‘asker mâbeynine kıyl u kâl zuhûr edüb def‘ine takayyüd eder olmamağıyla ezdiyâd buldu.

Üveys Paşa Merhûmun Katl Olunduğın Beyân Eder:

Levend tâ‘ifesi mâbeyninde Hasan Pehlivân denmekle ma‘rûf nâm kimesne sâhib-i kelâm olmağıyla ‘umûmen levend ve ‘askerin önüne düşüb vaz‘ ve hareketleri ânın re‘y ve tedbirine münhasır oldu. Ol hod tab‘ında habîs ve tûl müddetden berü bu güne gulüvv ve fitneye muntazır olmağın ezdiyâd-ı fesâda sa‘y edüb dokuz yüz elli dört Rebî‘ü’l-âhîrinin selhinde sıhrî paşa-i derdmendin otağına bir gürûh eşkıya ile hücum eyleyüb henüz gece gördüğü bâdenin himârın ref‘ etmedin. Mezkûr Pehlivân Hasan dedikleri şakî yerine geçüb Yemen Hükümeti’ne nâ‘il olmak fikr-i fâsidesiyle mahsus otağında câme-i hâbında iken kılıç ile gelüb yatduğı yerde urub şehîd eyledi. Ve meyyitin otak önüne bıragub geçüb yerinde karâr ve mevcûd bulunan hazine ve cümle yâdigâr eşyayı tevâb‘i olan eşkıyâyâ tevzî‘ ve ‘askerin kalbin cezb eylemek için ihsân-ı bî-pâyân ve in‘âm bî-hadd-i³⁶⁷ ferâvân edüb etrâf memleketlere ve kâşif ve zâbitlere başlık mesnedinde kâ‘ide olduğın bildirüb müstakil hükümet icrâsında oldu. Ve bu

³⁶⁷ BY-D’de, “- bî-hadd-i”

sebeb ile levend ve eşkıyâ yüze çıkub vilâyete fitne ve fesâd doldu. Büyük küçük bilinmeyüb galebe kimin ise ulucalık³⁶⁸ [vr.56b] âna degdi. Ve Zeydîler dahî bu fitne ve fetret esnâsında yine kuvvet bulub ve zabt olunmuş kılâ' ve diyârları tekrâr ahz ve kabz edüb tegallüb eylediler.

Onuncu Fasil

Özdemir Paşa'nın Hurûcu Ve Hasan Pehlivan'ı Katl Ve Helâk Eylediğün Zıkr Ve Beyân Eder:

Mezkûr Özdemir Paşa'nın aslı Çerkes idi. Mısır'da Devlet-i Çerâkise Rûmilere muntekal oldukdan sonra 'âkil ve çeri ve sâdik yigit ve fâris olmakla Mısır'da paşaların hıdmetinde olub ve kendüye bir vilâyet kâşifligi verilüb tamâm mertebe bir hoş zabt edüb i'tidâl üzere hareket ve şakî ve haramzadenin hakkından gelüb fukarâ ve re'âyâyı himâyet eylemekle şöhret bulub nâm ve şân sâhibi oldu. Ve Süleyman Paşa Hind seferine revâne oldukda ma'ân gidüb ba'dehû Yemen'de kalmağın levendât ve 'asker mâbeyninde şecâ'at ve 'akl u tedbîr ve sadâkat ve hüsn-i halk ile ma'rûf idi. Ve kabâ'il-i 'Urbân ile ve sâ'ir Yemen a'yânı ve her vilâyetin a'yânı³⁶⁹ ve bellü başluları ile kemâl-i mertebe dostluğü ve 'alâkası mukarrer olub Saltanat-ı Osmâniyye tarafına fevkü'l-hadd istikâmeti ve Uğur-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'de gayreti kemâlde idi. Pes çünkü Hasan Pehlivân ve âna tâbi' olan şakîlerin bu fesâdın gördü. Ve anların sebebi ile Mülk-i Yemen gerü fitne ile dolub cânib-i saltanata böyle ihânet olduğun bildi. Cibilliyetde mermûz olan gayret ve sadâkat muktezâsı üzere hemân hurûc eyledi. Dahî Yemen'de Devlet-i Osmâniyye'yi gerü i'âde eylemek için yed-i beyzâ zuhûra getirdi. Ve 'azâ'im-i Süleymanîye ile fitne ve fesâd ve şeytanların habse kodu. Ve bir 'alem-i sultânî kaldırub nidâ ve cümle sığâr ve kibâre münâdî etdürdi ki bu sancak ve 'alem taraf-ı pâdişâhîdendir. Her kim Devlet-i 'Aliyye-i Süleymanîye kullarından ve âna itâ'at edenlerden ise imdi bu 'alem tahtına gelüb dâhil olmak gerekdir. Fi'l-hâl meşâyih-i 'Urbân'dan vesâ'ir vilâyet ahâlîsinden ve levend ve 'askeriden cem'-i kesîr derilüb ve gitdükçe hemân sel gibi dört taraftan halk bayrak altına akub Özdemir Paşa dahî [vr.57a] sancak ve çend-i pâdişâhî ile Hasan Pehlivân üzerine geldik de el ha'in-i hâ'if karâra kudreti kalmayub firâr ve ardınca yürüyüb dahî Özdemir Paşa âdemlerinden

³⁶⁸ BY-D'de, "ulunluk"

³⁶⁹ BY-B, BY-C'de, "- a'yânı"

birkaç kimesne³⁷⁰ Pehlivân Hasan'a yetişüb ve katl edüb başın getürdiler. Ve andan gayri fesâda sebeb ve mu'în olanlardan ahz ve esîr olan şakîleri ta'me-i şemşîr edüb emvâl ve otakların ki Üveys Paşa merhûmun idi. Buldurub ve cümlesin kabz eyledi. Ve fesâda mu'în olmayan pâdişâh kulların cem' eyleyüb ve nasb-ı hayme ve hargâh ve ordu kurub 'asker tertîb edüb San'â üzerine gelüb muhâsara edüb sekiz gün 'azîm mukâtele vâk'i olmak ile içünde olan Mutahhar Leng ibn Şerefeddin emân dileyüb kal'ayı teslîm ve kendisü itâ'at eylemek üzere 'ahd edüb cibâl'e revâne oldu. Ve Özdemir Paşa San'â'yı zabt eyleyüb vâki' olan Hasan Pehlivân fitnesin ve ba'dehû katl olunub yine cümle memleket taraf-ı pâdişâhîden zabt ve tasarruf kılındığın 'arz ve i'lâm eyledi. Zikr olunan fitne ve ihtilâl vukû'ı ve Özdemir Paşa'nın Uğur-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'de olan sadâkat ve hıdmeti 'ilm-i 'âlem-arây-ı şehriyâriye muhît oldukda Mezîd-i 'Înâyet-i 'Aliyye-i Pâdişâhî'den Yemen Eyâleti beglerbegilik 'unvânıyla Ferhad Paşa'ya sadaka ve ihsân ve Özdemir Paşa'nın Uğur-ı Hümâyûn'da vücûda gelen hıdmeti makbûl ve meşkûr-i pâdişâhî olub Merâhim-i 'Aliyye-i Cihânbanî'den ümerâ-i muhâfızîn-i Yemen'den olmak üzere tabl ve 'alem-i sultânî 'inâyet ve erzânî kılınub mûmâ-ileyh Ferhâd Paşa umûr-dîde ve merd ve dilâver ve bahadır ve 'akl-ı selîm ve tab'-ı kerîm re'y ve tedbîre kâdir olmağın te'accil üzere olmağın³⁷¹ Yemen'e varub zuhûr eden fiten ve ihtilâl ateşin def' ve itfâ eylemek fermân olundu. Ol dahî Mısır'a doğru 'azîmet ve revâne olub Yemen'e vusûl buldukda vücûda gelen hıdemâtı in-şâ'allah mahâllinde fîmâ ba'd zikr ve beyân olunur.

On Birinci Fasl

Bu Esnâda Zuhûr Eden Fiten Ve Bedevî 'Ali Bin Süleyman [vr.57b] 'Aden Kal'asın Ahz Etdigün Zikr Ve Beyân Eder:

Bu tarafda Özdemir Paşa Yemen'de Üveys Paşa'nın katlin ve kendi hıdmet ve sadâkat ve Yemen ihtilâlin der-i devlete 'arz eyledikten sonra fitne ve fesâd def'ine sarf-ı kudret ve etraf memleketi zabt ve ahâlîsin himâyet edüb cânib-i pâdişâhîye hayrhâh sadâkat-kâr olan 'asâkiri yanına alub getirüb cem' eyledi. Ve âsitâne-i sa'âdetden haber gelinceyedegin 'ırz ve nâmus-ı saltanatı ri'âyet ve cân ve bâşın meydâna koyub hıfz u hırâset-i bilâd ve 'ibâd eylemekde dakika fevt eylemedi. Velâkin Memleket-i Yemen bir kutr-ı 'azîm ve vâsi' olub maktûl-i mezkûr Hasan Pehlivân'ın

³⁷⁰ BY-D'de, "+ mezkûr"

³⁷¹ BY-B'de, "- olmağın"

‘isyân ve fesâdı niçelere bâ’is ve bâdi olub ve ‘askerin kalîl olmasına sebep olmağın cibâlde olan Zeydîler’in ve sahrâ ve vâdîlerin bevâdî-nîşin kabâ’il-i ‘Urbân’ın yüze çıkub ‘isyânına bâdi oldu. Cümleden Âyin Vâdîsi denmekle ma’rûf mevâzi’de göçüb yürüyân Ben-i Mübârek ‘Urbân Bedevîleri ki kemâl-i şeca’ât ve kuvvet ve cesâmet ile meşhûrlardır. Onların şeyh ve sâhib-i kelâmları olan ‘Ali ibn Süleyman ‘Aden Kal’ası’na karîb olmağın Üveys Paşa’nın katl olunduğın³⁷² görünce ‘Aden tama’ına düşüb fırsat gözetdi. Ve Özdemir Paşa’nın ‘asker ile San’â üzerine revâne olub meşgûl olduğun haberdâr ve vâkıf oldu. Murâdı üzere vakt-i fırsattır deyü kabâ’il-i ‘Urbânın cem’ edüb ‘ale’l-gâfle gelüb ‘Aden’i muhâsara eyledi. İçünde olan ‘asker ve ervâm kalîl olduğundan gayri zâd u zevâdeleri hâzır bulunmayub birkaç gün mukâvemet eylediklerinden sonra ‘âciz ve zebûn olub Bedevî ‘Urbân’ı ile girüb kal’ayı ahz ve zabt eyledi. Ve müstevlî olub³⁷³ kalan ‘asker ve Rûmileri kal’adan sürüb cahil ‘Arab kendiyü bu mertebe istîlâ ve fırsat ile sâhib-i seyf zann edüb gurûr ve dimâğ hâsıl ve etrâf ve eknâfa el uzadub ‘ömründe görmedigü emvâl ve eşyâya vâsıl [vr.58a] olmağın za’mınca bir memleket ve devlete nâ’il oldum. Kıyâs ve ‘Aden’de birkaç eyyâm karâr eyledi. Ahvâli sonra yine müncer oldu. Ve sahrâ-nîşin olması fakîre efdal idigü mahâlde geldikde zikr eder³⁷⁴.

Maktûl Hasan Pehlivân’ın Kulu Haydar Zebid’e Hücûm Edüb Katl Ve Zebid’in İstîlâsı Zikr Ve Beyân³⁷⁵ Olunur:

Mezkûr Haydar, Hasan Pehlivân’ın ‘abd-ı memlûku olub efendisi Üveys Paşa’yı katl edüb Yemen Devleti’ne nâ’il olunca kendülere tâbi‘ bir mikdâr eşkıyâ ile mezbûru Zebid ahzına gönderdi. Ol dahî Hasan Pehlivân katl olunmazdan evvel Zebid’e gelüb içünde bulunan bir niçe³⁷⁶ ‘askeri kalîl olmağın muhâlefete kâdir olmayub, girüb Zebid’i zabt eyledi. Ba’delhû efendisi katl olunca Özdemir Paşa’nın kılıcından cânın halâs eden eşkıyâ Zebid’e firâr ve mezbûrun yanına müctemi‘ oldular. Nöbetçiler ve ahâlî-i memleket bunlara muhâlif hareket eylemege kudretleri olmamağın herkes başı havfindan itâ’at yüzün gösterüb, Özdemir Paşa tarafından dermân ve çâre ümidinde olub mahfî i’ânet ve imdâd ricâsında oldular. Bu esnâda Özdemir Paşa Mutahhar Leng’i San’â’da muhâsara edüb ‘azîm cenk ve harb ve kal’a fethine sa’y ve himmet üzere idi.

³⁷² BY-C, BY-D’de, “+ memleket ihtilâle varduğın”

³⁷³ BY-B’de, “+ sâlim”

³⁷⁴ BY-B, BY-D’de, “olunur”

³⁷⁵ BY-B, BY-C’de, “- beyân”

³⁷⁶ BY-B’de, “bunca”

Çünkü Zebid'den bu haber gelüb içeride 'asâkir-i pâdişâhîden henüz nöbetçi mevcûd olduğun bildi. Fırsat ve ganimet fevt olunmak hatâdır deyü mu'temedü'aleyh âdemlerinden bahâdırılık ve tedbîr ile meşhûr Musa Beg nâmında bir dilîre 'alem-i sultânî verüb ve yanına bir mikdâr dilâver yigit koşub 'acele üzere Zebid'e gönderdi. Ve kendisü kemâkân San'â fethine meşgûl olub yukarıda zikr olunduğu üzere cebren Mutahhar'dan feth ve ahz etdi. Ve Musa Beg Zebid'e gelüb muhâsara edince ikinci gün sıhri şâfî'i ve katında içerüde olan nöbetçiler ve şehirlü ittifâken hurûc edüb bâb-ı şarkiyi açdılar. Ve anda olan eşkiyâ kılıçdan geçüb Musa Beg kal'aya girüb sene dokuz yüz elli beş tarihinde Zebid'i zabt eyleyüb mezbûr Haydar ve tevâbi'den kimesne halâs olmayub katl ve ta'me-i şemşîr oldular. Ve 'âmme-i 'ibâd ve ehl-i bilâd fesâd ve şerlerinden emin olub Vilâyet-i Zebid ve ol [vr.58b] aktârı, Musa Beg Özdemir Paşa tarafından zabt ve tasarruf edüb ahâlî-i memleket kemâl-i refâhiyyetde oldu. Ve 'isyân murâd eden eşkiyâ ve 'Urbân ba-husûs Zeydîler tâ'ifesi San'â ve Zebid fethinden sonra baş kaldırmayub sükût eyledi. Ve Ferhad Paşa Yemen'e gelüb dâhil olunca 'asker kalîl olub muhâfazaya kâdir olmamağla Özdemir Paşa San'â'da karar edüb cevânib-i erba'aya keşşâf ve âdemler gönderüb vilâyeti hıfz u hırâset ve Uğur-ı Hümâyûn'da cüz'î 'asker ile külli hıdmet eyleyüb ma'rûf ve meşhûr oldu. Ve bu sadâkat ve hıdmeti ma'lûm-i pâdişâhî olub bundan sonra ne mertebe mültefit ve manzur Süleymanî olduğu in-şâ'allahu teâlâ mahâllinde tafsîl olunur.

On İkinci Fasl

Ferhad Paşa Yemen'e Gelüb Vâki' Olan Ahvâlin Beyân Eder:

Mezkûr Ferhad Paşa ezkiyâ-i dehrden 'âkil ve fâzıl ve ekser 'ulûmda bâhusûs 'ilm-i tevârihde yed-i tûlâsı olub her cihet ile kâmil bir vücûd-ı şerîf idi. Kısâsü'l-enbiyâdan ve mülûk-i mâziye ve hükkâm-ı sâlife ahbârından ekseri mazbûtu ve cümle el-sine lügatı ma'lûm ve mahfûzî³⁷⁷ devr-i hazret-i âdem 'aleyhisselâmdan kendi zamânına degin sudûr eden ahvâl-i 'âlem ve vakâyı' ve ihtilâfât-ı ben-i âdem ferden³⁷⁸ ma'lûmu olduğundan gayri rub'-ı meskûnda olan ekâlîm ve diyâr ahvâline ve sâkin olduğu kavminin hâline vâkıf ve nevâdir ve 'acâ'ib rüzgara 'ârif-i merdâne ve dilîr ve sâhib-i re'y ve tedbîr-i kerîm sehîyyü'l-tab' bir devletlü idi. Meclîsinde dâ'imâ eshâb-ı fezâ'il ve 'ulemâ mevcûd olub mübâheşe-i 'ilmiyye ve mesâ'il-i fikh ve

³⁷⁷ BY-D'de, "+ olub"

³⁷⁸ BY-D'de, "firâren firâren"

müşkilât-i dinîye müzâkeresinden hâli olmayub sohbet-i ‘ârif nisârında hızâne-i sadâretde meknûn ve mahfûz olan ma‘ârif-i cevâhirlerin isâr itmek ve tenhâlîği vaktinde Kur‘ân-ı ‘azîmü’ş-şânı tilâvet eylemek mu‘tâd haseneleri olub hatta dîvânda salâvat-ı Kur‘ân-ı ‘azîm ederken secde âyini gelüb kırâ’t eylese cidden terk etmeyüb kible tarafına teveccüh eyleyüb secde ederdi. Sıdk ve emân ve din ve imân ile mevsûf olub müddet [vr.59a] ‘ömründe kendüden hilâf sâdir olmamış ve her kangı vilâyetde vâli ve hâkim olduysa din ve diyânet ve ‘adl u insâf ve fukâraya şefkat ve merhamet ile şöhret bulmuş ve her yerde mü‘eyyed min ‘indallâh olub zafer ve nusret hâsıl eylemişdi. Ve bu denlü fâzıl ve hüner sâhibi iken, hasîb ve nasîb olmayub ve fukâra ile ilerü gelüb bu mertebe kemâl-i fazilet kesb edüb ve ahlâk-ı hamîde ve ef‘âl-i pesendîdeye mâlik olub ekser zamanın hasîb ve nasîb sahiblerine vesâ’ir emsâl ve akrânına her vechile gâlib ve ferîd-i ‘asr ve i‘vân bir zât-ı kerîmü’ş-şân ve Solak Ferhad Paşa denmekle meşhûr sâhib-i ‘unvân idi. Sol eli ile silah kullandırub isti‘mâl eyledigüçün bu lakâb ile şöhret şî‘âr olmuşdur. Kendisü der-i devletden Yemen niyeti ile ‘azîmet ve Mısır’a gelinceyedegin Yemen’in fiten ve ihtilâli ve ‘Aden Kal‘ası’na Bedevi ‘Ali bin Süleyman’ın istilâsı Hâfız-ı Mısır Davud Paşa’nın ma‘lumu olduk da nâmus ve ‘ırz Saltanat-ı Osmâniyye’den gayrin gözedüb ve Mahrûse-i Mısır beglerinden müstahfızânlarından³⁷⁹ ‘Aden fethine üç bin güzîde dilâver hâzır ve âmâde ve mühimmat ve levâzım ve zâd u zevâda ve cebehânelerin Bender-i Suveys’e nakl ve tahvîl ve gemilere tahmîl edüb irsâl eylemek üzere iken Ferhad Paşa dahî erişüb vusûl bulmağın eglendirilmeyüb Yemen’e ta‘cîl ile revâne olunmasında sarf-ı kudret edüb ve levâzımın görüb Suveys’e i’sâl ve ‘askere mülâki olub, ma‘ân teveccüh ve ‘azîmet ve muvafâkat-ı eyyâm berekâtında selâmet ve ‘âkıbet üzere rûy-ı bahrden murûr ve ‘ubûr ve dokuz yüz elli dört senesi Şevvâlinin evâ’ilinde Bender-i Miha’ya gelüb nüzûl ve ehl-i Yemen’e kudum-i³⁸⁰ meymenet lüzûmu gayet de mübârek ve mes‘ûd olub paşa-i âkil geldiği an ve sâ‘at memleket umuruna ve zuhûr eden³⁸¹ fiten ve ihtilâl def‘ine meşgûl oldu. Ve Özdemir Paşa’ya hıdmeti mukabelesinde mezîd-i ‘inâyet-i pâdişâhîden ihsân buyrulan tabl ve ‘alem ve hil‘at-ı fâhire ve emr-i şerîf ve kendisi tarafından kemâl-i muhabbet ve sadâkatı müş‘ir nâme-i iltifâtü’l-yafî mu‘temedü’n-‘aleyh [vr.59b] âdemleriyle irsâl ve San‘â ve cibâl taraflarının muhafızın³⁸² bi’l-cümle re’y ve

³⁷⁹ BY-B’de, “müstahfızlarından”

³⁸⁰ BY-D’de, “- ehl-i Yemen’e kudum-i”

³⁸¹ BY-B, BY-C’de, “- zuhûr eden”

³⁸² BY-B’de, “muhâfazasın”

tedbîrine³⁸³ havâle ve hadden ziyâde ta'zîm ve tekrîm edüb, lutf ve kerem zenciri ile Özdemir gibi şîr-i azameti³⁸⁴ bende-i silsile bend-i sadâkat eyledi. Ve 'Aden niyeti için ma'ân gelen Mısır 'askerine serdâr nasb ve ta'yîn ve cümle levâzımların itmâm edüb Bender-i Miha'dan revâne ve 'Aden üzerine gönderüb selâmet ile rûy-ı bahrden varub vâsıl olduklarında Bedevî 'Urbân'ı ile 'azîm mukâtele edüb mansûr ve 'adâ makhûr ve münhezim³⁸⁵ kal'aya girüb muhâsara etdüklerinden sonra

Feth-i Bender-i 'Aden ve Katl-i Bedevî 'Ali Bin Süleyman Fî Dokuz Yüz Elli Beş Senesi Evâ'ilinde:³⁸⁶

'Aden'i kahren ve darben feth ve teshîr ve 'Ali ibn Süleyman katl ve sâ'ir 'Urbân'ı ta'me-i şemşîr olunub taraf-ı pâdişâhîden 'Aden ve tevâbi'in zabt eyleyüb paşa-i müşârün-ileyhe bu haber-i meserret-eseri 'arz ve i'lâm ve sudûr edecek fermânına müterakkıb ve nigerân oldular. Çünkü Ferhad Paşa Bender-i Mihâ'dan Özdemir Paşa'ya tabl ve 'alem ve livâ-i sultânî gönderüb San'â ve cibâl hükümetin kemâkân mukarrer ve ol diyârları sifâriş edüb 'Aden fethine dahî 'asker irsâl ve memleket umuruna sarf-ı iktidâr eyledi. Kendisü bizzat Zebid üzerine revâne olmak ma'kûl görüb ve cebehâne ve mühimmât ve levâzımatın mükemmel tertîb kılub devlet-i ikbâl ile bir vakt-i sa'id-i sa'âdet-istimâlde 'asakir-i nusret me'âl zafer-aktarân ile Bender-i Mihâ'dan kalkub sene dokuz yüz elli dört Zi'l-ka'desinin evâsıtında Zebid'e vâsıl ve sehl ve âsân zabt ve dâhil-i kal'a olub mesned-i hükümete geçüb vilâyet umuruna meşgûl oldu. Ba'dehû Zebid tarafından vekîl nasb edüb ve Rûmî 'askerinden bir mikdâr nöbetçi alıkoyub kendi sâ'ir 'askeri ile Sa'da memleketi üzerine 'azîmet ve varub vâsıl olduğu-birle Yemen'e ikbâl ve tâlî-i sa'dî berekâtıyla cümle ol vilâyetleri feth ve zabt eyleyüb kudûm-i ahâlî-i Yemen'e mahz ve sa'âdet ve refâhiyyet olub 'umûmen itâ'at ve inkıyâdı kendilerine ni'met ve devlet bilüb ve kimesne muhâlefet eylemeyüb [vr.60a] fevc fevc gelüb paşaya mûti' olmak üzere oldu. Ve bu esnâda 'Aden fethi beşâretiyle âdemler erişüb 'âmmе-i cuyûş-ı Müslimîn ve ibâd-ı mü'minîn bu feth ve nusretten mesrûr olub paşa-i â'kîl dergâh-ı hazret-i perverdegâra yüz yere koyub bî-hadd ve pâyân-ı şükr-i sipâs edüb dahî 'Aden zabtına bir müdebbir ve seçî' nâmdâr beg ta'yîn ve irsâl ve bu fethde bulunan 'askere sitâyîş ve tahsîn yüzünden nâme

³⁸³ BY-B'de, "rezînine"

³⁸⁴ BY-B, BY-C'de, "'azîni"

³⁸⁵ BY-D'de, "- ve münhezim"

³⁸⁶ BY-C. vr. 49b'de, Derkenar;"Feth-i Bener-i 'Aden ve Katl-i Bedevî 'Ali Bin Süleyman Fî Dokuz Yüz Elli Beş Senesi Evâ'ilinde"

yazub ve kifâyet kadarı ‘askeri gönderülen beg ile kal‘a muhâfazâsında kalub bakıyyesi kendü yanına gelmek için nâmede fermân ve tahrîr ve gelüb ta‘cîl üzere ve suallerin sipâriş eyledi. Karîb zamânda gönderilen beg dahî ‘Aden’e varub ve yanında kalanlardan gayrиси ber-mûceb-i fermân erişüb hıdmet-i paşada mevcûd ve hadden efzûn ‘inâyet ihsânına mazhar oldular. Ve Câzân Benderin Mehdi bin ‘Usbe tasarruf üzere iken Üveys Paşa katlinden sonra zuhûr eden ihtilâl ve fitnelerde gurûr edüb Sabiye şerîfleri ile ittifâk ve ittihâd eylemenin câhil ve gâfil ve ‘isyân ve ‘inâd tarafına³⁸⁷ sülûk ve muhâlefet edüb, itâ‘at üzere olan fukarâ ve re‘âyâyâ zarar erişdirmekten hâli olmağla, paşa-i âsaf-re’y ‘Aden’den gelen Mısır ‘askerine müntehab ve güzîde iki beg dilâver zamîme kılub ve tob ve tüfenk ve cebehânelerin mükemmel görüb ve i‘timâd eyledigü sâhib-i tedbîr ve merdâne ve dilîr olanlardan bir emir serdar ta’yîn eyleyüb Câzân üzerine gönderdi. Varub vâsıl olduklarında mâbeynlerinde cenk ve harb vâki‘ ve cünd-i pâdişâhî mansûr ve muzaffer olub a‘dâ kal‘aya girüb kapandılar. Ve ‘asker-i nusret-eseri muhâsara edüb mu‘tâdları üzere meterisler kurub cevânib-i erba‘adan tob ve kal‘aküpler ile dögmekte bezl-i iktidâr ve a‘dâyâ sâ‘ika var. Belâ ve kazâlar havâle eylediler bu hâl üzere hayli eyyâm muhâsara ve mukâtele mütemâdi olub yer yer kal‘anın burç ve bârûların tob darbıyla yıkub, içerüye duhûlü mümkün idigün müşâhede etdiklerinde sene dokuz yüz elli beş Şa‘bânının selhinde ittifâken guzât-ı nusret-encâm hücum ve yürüyüş [vr.60b] ve hedm olan gediklerden içerü girüb mahsûr ve mevcûd buldukları ‘usâtı kılıçtan geçirüb ma‘hûd Mehdi bin ‘Usbe dedikleri cahile cezâsın verüb başın kat‘ ve feth ve nusret müjdesiyle paşa-i ‘âlî-şâna gönderdiler. Ve kal‘ayı telvîsât ‘usât ve bugâtdan tathîr edüb ve nâm-ı Hümâyûn-ı Süleymanîyye’ye hutbe okudub zabt ve teshîr ve taraf-ı sa‘âdet paşadan kendülerine sâdır vârid olacak fermâna müterakkib ve nigerân oldular. Paşa-i ‘âdil tarafından dahî Câzân’a hâkim ve mirliva ta’yîn ve irsâl ve ‘asker-i nusret-me’âl yanına gelmek bâbında fermânı sâdır olub, aktâr-ı Yemen ve tevâbi‘î diyârı emn u emân ve refâhiyyât ve âsûde-hâl ve itminân üzere oldu. Ve müddet-i hükümetinde fitne ve fesâd zuhûr eylemeyüb ‘âmme-i Müslimîn ve ‘ibâd-ı kemâl âsâyış ve safâda ve devâm-ı ‘ömr ve devlet-i paşaya du‘âda oldular.

---

³⁸⁷ BY-B’de, “tarîkine”

On Üçüncü Fasl

Ferhad Paşa ‘Azlinden Sonra Özdemir Paşa’nın Yemen’e Hâkim Olduğın Beyân Eder:

Ferhad Paşa’nın müddet-i hükümetinde Vilâyet-i Yemen refâhiyyat ve âsude ve Özdemir Paşa dahî sancak begliği üzere San’â’da karar edüb hiç bir vechile fitne ve ihtilâl zuhûr eylemedi. Ve Özdemir Paşa’ya dahî ta’zîm ve tevkîrde kusûr olunmayub paşa-i ‘âkil ri’âyet ve ekrâmîn yevmen fe yevmen ezdiyâd eyledi. Velâkin Üveys Paşa katlinde ve Hasan Pehlivân fitnesinde vücûda gelen hıdmeti mukâbelesinde Cânib-i Saltanat-ı ‘Aliyye’den Yemen Hükümeti ihsân olunmasın ümîd edüb kendüden sonra vâli-i vilâyet nasb etdürilmek bâbında Ferhad Paşa’dan ricâ eylemegin kemâl-i lutfundan ol dahî ‘add eylemiş idi. Pes Özdemir Paşa kendü mahsus ve sâdık âdemlerinden Çerkesîyü’l-asl Çakal Ahmed denmekle ma’rûf kimesneyi der-i devlet medâra bu murâdının itmâmına göndermek niyet ve hakkında Ferhad Paşa’dan ‘arzlar alub ve hadden ziyâde Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’ye ve sâ’ir vükelâ-i devlete cevâhir ve dürr vâlâ’ı ve enva’ zî-kıymet eşyâ ve tefârik tertîb ve hediye-i ‘âli ile mezkûr Çakal [vr.61a] Ahmed’i âsitâne-i devlete gönderdi. Selâmet-i hâl üzere varub bunca hediye-i ‘umûmen mergûbeyi ve ‘adimü’l-misâl eşyâ ile her kangı kapuya teveccüh eylemiş ise küşâde bulub ve her ne ki söylemek murâd edinmiş ise kelâmı dinlenüb vükelâ-i ‘âlî makâm yanında vesâ’ir havâs ve ‘avâm mâbeyninde müşâr-ı bilbenân ve sâhib-i nâm oldu. Ve geldigü maksûd ve matlûbun ‘arz edüb müddet-i kalîlde nâ’il-i merâm olub mezîd-i ‘inâyet-i pâdişâhîden Eyâlet-i Yemen Özdemir Paşa’ya sadaka ve ihsân ve nâme-i mîr-i mîrân unvânıyla şerefyâb ve evâmîr-i şerîfeyi alub der-i devletden muhassılı’l-merâm ‘avdet sür’at ile kat’-ı menâzil kılub sıhhat ve ‘afiyet üzere Yemen’e vâsıl ve mesrûr ve kâmyâb efendisi Özdemir Paşa’ya gelüb o emr-i şerîfeyi teslîm eyledi.

Ferhad Paşa Ma’zûlen Yemen’den Çıkdığın Beyân Eder:

Çünkü Çakal Ahmed âsitâne-i sa’âdetden Yemen Eyâleti ile gelüb Özdemir Paşa mîr-i mîrân-ı vilâyet olub aktâr ve etrâfı zabt ve teshîr ve nâm-ı ‘unvânı mesmu’ ganî ve fakîr oldu. Ferhad Paşa’yı sâf-dil levâzım ve mühimmâtın görüb ve ‘âmme-i fukarâ ve ra’iyyet ma’zûl olduğundan mâtem ve musîbet edüb dahî du’â-i hayr ve enva’ ri’âyet ve

in‘âm³⁸⁸ ile yollayub sene dokuz yüz elli altı Cemâzi-ye‘l-evvelinin selhinde Yemen‘den çıkub der-i devlete revâne oldu. Ve selâmet-i hâl üzere Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî‘ye varub yüz sürdük de ahâlî-i Yemen fukarasının du‘â-i hayrları berekâtında manzur-ı şehriyâri olub kendüye Haleb Eyâleti ihsân olundu. Birkaç rüzgar mutasarrif ve ahlâk-ı haseneleri ve ‘adl u insâf ve hüsn-i sülûkları şöhret-i şi‘âr ve mesmu‘-ı pâdişâhî olduk da ‘unvân-ı vezâret nâmıyla şerefyâb ve kadr ve rütbesi ‘âlî kılınub Mezîd-i ‘Înâyet ‘Aliyye-i Hüsrevânî‘den dârü‘l-hulefâ olan Ba‘dâd Eyâleti kendüye ihsân olunub mu‘tâd-ı keremleri üzere ol diyâr-ı cennet-nîşâne niçe eyyâm mesned-nîşin-i ‘adl u dâd olub mesâlih-i ‘ibâd ve umûr-ı ‘imâret ve hükümetde sa‘y ve ictihâd üzere iken [vr.61b] dokuz yüz altmış senesinde Ba‘dâ‘d-ı cennet-i âbâdda fâriğ-i mesned gurûru ve târik-i mansıb-i sûri olub, ‘âzim-i behişt ve nâ‘il ma‘fretü-i rabbü‘l-‘ibâd olmuştur. Ahlâk-ı hamîde ve ef‘âl-i haseneleri ta‘bîr ve ve tahrîr olunmak mümkün degildir. Hâkim olduğu diyârlarda hayrât ve hasenâtlarından gayri nâm-ı nigûleri âl-i yevmi‘t-tenâd bâki ve pâydârdır.

Özdemir Paşa’nın Müstakillen Yemen Hükümeti’nde Karârı Bâ‘is Ve Evsâfı Beyânındadır:

Ferhad Paşa ma‘zûl olub Yemen‘den hurûc etdükden sonra Özdemir Paşa mesned-i hükümetde karâr edüb vilâyet hıfzında ve itâ‘at eylemeyen cibâli ve kılâ‘ fethinde sarf-ı makdûr eyleyüb bunca müddetden berü Mülk-i Yemen ahvâline vukûf ve şu‘uru olmağın iktizâyâ göre hareket eyledi. Ve meşâyih-i ‘Urbân ile evvelden dahî ülfet ve mu‘amelesi olub cümlesin kendüye mutî‘ ve münkâd edüb her vilâyetde hükkâm ve keşşâf nasb ve ta‘yîn ve irsâl ve hüsn-i zanda kânî edeler deyü muhkem tavsiye ve sipâriş kılub, ‘askeri ve erbâb-ı silâhı ve hüsn-i sülûk ve tedbîr ve in‘âm ile³⁸⁹ tasarrufa alub ‘âmme-i ‘ibâd bâ-husus ‘asâkir ve ecnâdın muhibbü‘l-kulûbu olub minba‘d zaman-ı hükümetinde vilâyetde ihtilâl ve ihtilâf ve ‘asâkir mâbeyninde şekavet ve nifâk vâki‘ olmadı. Zîrâ kendisi sâfderûn ne ‘adl u dâda mâ‘il garaz ve tama‘dan hâli vaz‘ ve hareketi babayâne delîl³⁹⁰ ve âkil ve merdâne çok ahvâl görmüş ve mübâla‘a fakr ve fâka çekmiş ve niçe ihtilâl ve fitnelerde bulunmuş dûrbîn çok fikirli bir mühibbü‘ş-şekl Çerkes kocası ve lewend eskisi galîz sinn-i senevi Müslümân idi. Nefer

³⁸⁸ BY-C, BY-D‘de, “+ ikram”

³⁸⁹ BY-D‘de, “+ kabza-i”

³⁹⁰ BY-B, BY-C‘de, “- delîl”

iken zabıt ve bölükbaşı olub ulu³⁹¹ yeşil ıskarlat çuka kurd kürkü ile kaplı çapraz düğme yakalı kabânçeyi terk eylemeyüb begliği hâlinde mükellef libâsı ol idi. Sonra mîr-i mîrân ve kâ'im-i makâm-ı sultan olub bunca devlete vâsıl oldukda yine tebdîl etmedi. Ancak köhne olub isti'mâli mümkün olmayınca geri bir yeşil çukadan biçüb ve kurd kürküyle kaplayub bayramda Cum'ada ve sefer ve hazerde ve dîvânda libâsı ol kabançe idi. Nihâyet [vr.62a] dîvânda ve büyük alay cem'iyetinde iktizâyâ göre kâh mücevveze ve kâh selîmi giyüb sâ'irden farkı bu olurdu. Sâ'ir evkât ve tenhâda ve dâ'imâ perişânî taşurdu. Ve kabançe üç yıl kâmil olmayınca cedidin kesmez idi. Ve gayetde alçak gönüllü olub bir köye gelüb misâfir olsa fukarâ su içdigü kırış bardakdan su içmek ve toprak çanak ve fukarâ kap kacağından ta'âm yemek ve her ne güne etmek bulunursa yiyüb fukarâyı önüne getirüb söyletmek mu'tâdı olub geldigü köyde kendi için nesne pişürtmek veya kuzu ve koyun boğazlatmak vâki' olmamışdır. Hemân hâzır bulduğu darı ve arpa etmegi olsun ve fukarâ ve re'âyâ ta'âmı bulunsun yeyüb sefâ ederdi. Ve altına hiç döşeme istemeyüb ol kâbençesinin yanların giyüb toprak üzerinde yatub uyurdu. Ve cebbâr ve zâlim ve merdâne³⁹² ve baba yollu olmayanları sevmezdi. Bu tab' ve ef'âl ile Vilâyet-i Yemen'in sığâr ve kibârın ve fakîr ve ganî ve ricâl ve nisvân ve etfâlin teshîr ve kul etdi. Ve Zeydîler'i bi'l-küllîye yok edüb³⁹³ önünden şeytânlar lâhavleden kaçır gibi dağlara ve sa'b yerlere kaçurdu. Minba'd ânınla cenge ve mukâvemete kâdir olmadılar. Nâmı yâd olunduğu mevzi'e gelmege kâdir degiller idi. Bu derd ile Mutahhar Leng ibn İmam Şerefeddin San'â'dan çıkub firâr eyledikten sonra Özdemir Paşa havfından dağdan dağa ve sa'b ve sengistân derbendlere düşüb 'âkıbet Diyâr-ı Yemen'de kemâl su'ubet ve taşlık ve çipil ile meşhûr olan ve Cebel-i Sulâ zirvesinde vâki' kal'aya cân kurtarub kendi mahsûsları olan Zeydîler ile anda karâr eyledi. Ve kâh ve begâh fırsat buldukça tevâbi'i Zeydî eşkıyâsın gönderüb itâ'at eden kurâ fukarasına ve etrâfında murûr eyleyen ebnâ-i sebîl ve Müslimîne zarar erişdirmekden hâli olmadı. Pes Özdemir Paşa Mutahhar Leng âna tâbi' olan Zeydî eşkıyasının zararın def' etmek ve Yemen diyârından fesâdların def' eylemek bâbında niyet ve sarf-ı kudret ve re'y ve tedbîre mübâşeret eyledi. Velâkin Sulâ Kal'ası Yemen Dağları'nın cümlesinden mürtefi' ve 'âlî bir cebelin zirvesinde [vr.62b] vâki' ve cevânib-i erba'ası sa'b ve yolu bir mevzi'den olub ve içinde kifâyet kadarı suyu ve zâd u zevâdeleri olduğundan gayri bir taraftan havâlesi ve tob ve meteris kurulub dögülmesi

³⁹¹ BY-B'de, "- ulu"

³⁹² BY-B'de, "merdâne"

³⁹³ BY-B'de, "eyleyüb"

mümkün olmayub tûl müddet mükemmel ‘asker ile dört tarafı kapanub muhâsara kılınmak ve bu tarîk ve kaht ve cû‘ ile içinde olan Zeydîler’e zafer bulunmak kâbil ve mümkün idigün ve gayri vechile hadd-i imkânda olmadığın tamâm mertebe ‘ilm ve vukûf-ı tahsîl eylemek ile âsitâne-i devlete müstakîl âdemler yollayub tafsîl üzere Mutahhar Leng ve Zeydî tâ’ifesinin zarar ve fesâdın ve Sulâ’ Kal’ası’nın sa‘b ve metânetin ‘arz edüb def‘ ve ref‘-i mazarratında Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî’den i‘ânet ve imdâd taleb eyledi. Çünkü bu ‘arz ve mekâtib ile Özdemir Paşa’nın âdemleri der-i devlete varub ‘arzları vâsıl ve ahvâl ma‘lum-ı Hümâyûn-ı Şehriyâri oldu. Heman ol sâ‘at Mısır muhâfazasında olan Davud Paşa’ya o emr-i şerîf-i ‘âlî-şân sâdır ve irsâl ve mahrûse-i Mısır ‘askerinden mükemmel ve müretteb üç bin tüfenk-endâz piyâde ve bin nefer müsellaah ve dilîr-i fâris bilâ-ihmâl Diyâr-ı Yemen’e irsâl olunmak fermân buyrulub mûmâ-ileyh Davud Paşa’ya vech-i meşrûh üzere taraf-ı pâdişâhîden fermân-ı ‘âli vârid olduğu-birle derhâl ol mikdâr ‘askeri hâzır ve âmâde edüb Neşşâr Mustafa Beg³⁹⁴ deryâdan ve karadan Yemen’e irsâl ve revâne eyledi. Ve ol esnâda emîrû’l-hacc-ı Mısırî bulunub mukaddemen Yemen’e paşalık nâmı ile hâkim olan mezbûr Mustafa Beg’i gönderilen Mısır ‘askerine serdâr eyleyüb âsitâne-i devletden sâdır olan ahkâm-ı şerîfeyi teslîm ve hüccâc-ı Mısırî ile revâne etdi. Pes Neşşâr Mustafa Beg Emîrû’l-Haclık ile varub ‘Arafât’a çıkub temâm-ı merâsim-i haccı tekâmîl eyledikten sonra ol sene dokuz yüz elli yedi tarihinde ma‘ân mevcûd bulunan ümerâ-i muhâfızîn-i Mısır’dan Murad Beg’e mihmel-i şerîf ve emîrû’l-haclık mühimmâtın teslîm edüb hüccâc-ı Müslimîn muhâfazasın kemâl mertebe sipâriş ve tenbîh kılub revâne etdürdi. Ve kendisi yanındaki âdemleri ve karadan gelen Mısır ‘askeri ile müctemi‘[vr.63a] olub nasb-ı hayme ve hargâh edüb sene dokuz yüz elli sekiz tarihinde Mekke-i Mükerreme’den ‘asker-i zafer-rehber ile ‘azîmet ve Yemen niyeti ile kat‘-ı merâhil eylemek üzere oldu. Deryâdan giden piyâde ‘askeri dahî kezâlik Bender-i Cidde’den gemiler ile revâne ve yelken açub muvafakat-ı rüzgar berekâtında karîb zamanda Bender-i Mihâ’ya vusûl bulub ve Neşşâr Mustafa Beg karadan Medine-i Zebid’e gelüb karâr etmegin piyâde ‘askeri dahî Mihâ’dan kalkub ve gelüb Zebid sahrasında Mustafa Beg ordusuna mülhâk oldular.

³⁹⁴ BY-C’de, “- Neşşâr Mustafa Beg”

On Dördüncü Fasl

Neşşâr Mustafa Beg Yemen'e Gelüb Özdemir Paşa İle Sulâ'yı Muhâsara Eyledigidür:

Bu taraftan Özdemir Paşa Mutahhar Leng ibn İmam Şerefeddin'in kal' ve kam'ında ve Diyâr-ı Yemen'den şerr ve zararı def'inde cân ve baş ile bezl-i maktûr ederken Mısır taraftan bunca 'asker ve mühimmât ile Neşşâr Mustafa Beg Zebid'e gelüb nüzûl eyledigünden sonra³⁹⁵ fevkü'l-hadd mesrûr olub niyet ve murâdı üzere Mutahhar Leng fitnesi def' olunmasın mukarrer eyledi. Velâkin ümîd etdigü gibi zuhûra gelmeyüb vukûf-ı maksûdu suret bulmayub takdîr 'aksi üzerine tedbîrin vücûda getürdi. Şeyh Sadi kaddesallâhu esrârahû Gülistân kitâbında işâret eyledigü üzere ده دروش در اقلیمی بجمید و دوحاکمی در اقلیمی نکندج Deh dervîş der kelîmî be hasbet ve dû hâkimî der- iklimî ne künced³⁹⁶ mazmûnunca bir iklimde iki hâkim ve bir 'askerde iki serdâr zağmın ve iki hükm sahibi olduğu umûrda maslâhat görölmez. Bu makûle şirket üzere olan umûr ve seferlerde niçe yerlerde çok rahmetler ve zararlar görölmüşdür. Cümleden sene dokuz yüz yetmiş üç tarihinde Sultan Süleyman merhûm Malta Cezîresi fethine 'asker gönderdik de serdârdan gayri kapudan paşa vezâret ile bir taraftan sâhib-i hükm ve fermân olmağın mâbeynlerinde nifak ve 'inâd vâki' olub birbirine mugâyir vaz' ve hareket etmekle metîn ve müstahkem olan Senterme Kal'ası feth olunub Sercivân Kal'asının muhâsara ve bedenleri münhedim ve feth karîb iken iki serdârın şikâk ve nifâkı belâsından bunca guzât-ı Müslimîn şehîd olub [vr.63b] ve mühimmât ve mesârif görölüb itilâf ve meşekkatler çekilmiş iken heman cüz'î 'inâdları sebebi ile 'asker meterisden çıkub ve gemilere girüb 'avdet ve böyle bir fırsat terk olunmuşdur. Kezâlik Sulâ muhâsarasında Neşşâr Mustafa Beg 'inâd ve tama'-ı hâmından zuhûr eden hades ve hatâsı sâhib-i hükm ve fermân olduğu belâsıdır. Eger Özdemir Paşa müstakil olub murâdı üzere Diyâr-ı Yemen'den Zeydîler ve Mutahhar Leng bi'l-küllîye 'ırk ve aslın kaldırmış olsa sonra Mutahhar Leng zuhûr eyleyen fesâd ve 'isyân ve Zeydîler'in istilâ ve tuğyânından 'âmme-i 'âlem emîn ve berî olmak mukarrer idi. Hikmet-i ilâhi ile fîmâ ba'd vuku' bulan mukadderât zuhûruna Neşşâr Mustafa Beg sebep oldu. Bu tafsîl ile Sadr'dan hurûc olundu. Yine Özdemir Paşa'nın sa'y ve ikdâm ve ihtimâmına rücû' edelim San'â'da 'askeri cem' edüb ve mükemmel mühimmât toplar tedârik ve hâzır

³⁹⁵ BY-D'de, "- sonra"

³⁹⁶ On dervîş bir kilime sığmış, iki hâkim bie diyara sığmamış.

kılub Sulâ üzerine varub nüzûl eyledi. Ve tarafından Neşşâr Mustafa Beg'e³⁹⁷ nâme yazub Sulâ altına 'asker ile gelüb erişmesin ricâ etdi. Ol dahî Zebid'den Mısır 'askeri ile 'azîmet edüb Sulâ cebeli altına nüzûl ve nasb-ı hayme ve hargâh kılub Özdemir Paşa'ya mülâki oldu. Ve Mutahhar Leng'i dört tarafından Mısır ve Yemen 'askerleri ile muhâsara eyleyüb semâya peyveste olan Sulâ gibi 'âli ve Rûşen müreffeh mekânı zîk-i mahbes ve dâr-ı mihen edüb merdûd idi. Şeytân misâl beste-i zencîr gazab-ı zindânda hor ve hakîr ve fevkü'l-hadd bî-mecâl kalub ne taşra çıkub firâra kâdir oldu. Ve ne hod kal'ada karâra dermânı ve mukâvemete imkân ve mecâli kaldı. Cüz'î zamân bu tarîk üzere muhâsarasına ihtimâm olunmuş olsa Mutahhar Leng ve Sulâ'da mahsûr olan Zeydîler'in bi'l-küllîye tahm-ı fesâdları 'arz-ı Yemen'den ref' olunmak mümkün iken Neşşâr Mustafa Beg tama'-ı hâmı belâsından taksirât eyledi. Ve Mutahhar Leng 'âciz ve firûmânde olduğundan hîle ve hud'a ve mekr ve şeytânet ile hülâsa tedbîr eyledigün fikr eylemeyüb kelâm-ı kizb-i amîzîne [vr.64a] i'timâd ve gayetde hatâ eyledi. Pes ol hilekâr ve gaddar kemâl-i mertebe muztar olub birkaç gün çare bulub muhâsara mütemâdi olur ise kendisi ve tevâbi' ve eşkiyâsı 'umûmen esir ve giriftâr olacağın mukarrer bildik de mekr ve hile tarîkine sülûk ve Özdemir Paşa minba'd halâs mümkün olmayub Neşşâr Mustafa tarafından dermân ümîd edüb gece ile Mısır 'askeri cânibine âdemisin çıkarub ve Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye sadâkat üzere itâ'at ve 'ubudiyetin 'arz eyleyüb emân taleb ve ricâ ve tahtında hadden ziyâde mal ve cevâhir ve zî-kıymet eşyâ gönderdi. Çünkü Neşşâr Mustafa Beg'e âdem gelüb kazıyye ma'lûmu ve hediye manzûrı oldu. Hiç sonra zuhûr edecek ahvâli hâtıra getürmedi. Ve Özdemir Paşa bunun hâline vâkıfdır. Müşâvere ve su'âl edelim demedi. Hemân ol sâ'at emân verüb ve 'ahdnâme yazub bir âdemisi ile içeri ve kal'aya irsâl edüb gelüb Mutahhar Leng'e mülâki ve mahzûn³⁹⁸ ve kazıyye ma'lûmu olunca ferh ve surûrundan ne edeceğin bilmedi. Ve dünyâdan kat'-ı 'alâka ve nâ-ümîd olmuş iken gerü yeniden dünyaya gelüb şenlik 'alâmetlerin kal'a bârûlarında vaz' edüb ve sabahadek karındaşı dahî füzûn hedâyalar ile Mustafa Beg'e gönderüb ve erte seheri kendüsü gelüb içeriye ziyâfete da'vet edecektir. Kabûl olunmasın ricâ eyleyüb bu haber-i iltimâs ve hedâye ile Mustafa Beg'e geldik de cümle murâd-ı dilhâhları üzere husûle erişüb mesrûren 'avdet ve gelüb Mutahhar habîse haber verdi.

³⁹⁷ BY-C, BY-D'de, "muhabbetnâme"

³⁹⁸ BY-C'de, "mezmûn"

Mutahhar Leng Rikâb-ı Hümâyûna İtâ‘at Edüb Ve Sancak Beratı Verildigidür:

Ol dahî ‘ales-seher Mısır ‘askeri tarafından³⁹⁹ inüb ve Neşşâr Mustafa Beg’e gelüb mülâkât ve cümle ‘uhûd ve şurûtun bağlayub ve hil‘at giyüb, kal‘aya revâne ve dâhil olub, ‘azîm ziyâfet tertîbine meşgûl ve sarf ve makdûr ve ta‘rîfden müstağnî bir bölük-i Simat hâzır ve muheyyâ eyledi. Mustafa Beg’e haber olunub Mısır ‘askerinin zâbitleri ve cümle [vr.64b] bellü başlularıyla kemâl-i ziynet ve vakâr ve haşmet-birle Sulâ Kal‘ası’na ‘urûc ve hurûc edüb ve Mutahhar Leng piyâde istikbâl ve temellük ve hıdmetler kılub geçüb Simat üzerine karâr ve bî-hadd ve bî-sumâr ikrâm ve ri‘âyet ve envâ‘ tefârik ve hedâya ile kal‘adan ric‘at ve Mısır ordusuna gelüb karâr ve bu minvâl üzere ‘akd-i sulh ve salâh olunub Özdemir Paşa bu kaziyelerden haberdâr olmadı. Ve Mısır ‘askeri tarafından kal‘aya varub gelme ve Zeydî tâ‘ifesi kemâl-i mertebe şenlik ve donanma üzere idüklerin görünce tahkîk Neşşâr Mustafa Beg⁴⁰⁰ ol mekkârın hilesine aldanmış va malına tama‘ edüb emân vermiş ve ‘âkıbetkâri fikr eylemişdir bildi. Ve vâlih ve hayrân olub kendü kethüdâsını Neşşâr Mustafa Beg’e gönderüb bu ne hâldir? Bunca zahmet ve meşekkatler çekilüb bir haramzâde ele girmiş iken emân vermek ne demekdir deyü feryâd eyleyüb sifâriş etdi. Kethüdâ vardukda meger Mutahhar Leng’e livâ-i sultânî verilmiş ve âlây tertîb olunub tabl ve ‘alemi kal‘aya getürmege hâzır olmuş bulundu. Her ne kadar söyledi ise kimsede gelmedi. Ve hâ‘ib ve hâsir ‘avdet ve gelüb efendisi Özdemir Paşa’ya haber verdi. Ol dahî gâh ‘asker zâbitlerine yanub yakılub şikâyet eyledi. Ve gâh Devlet-i Osmâniyye düşmanı müyesser⁴⁰¹ deyü Neşşâr’a derûndan bârid haberler gönderdi. Tegallüb ânın tarafından olmağın feryâdı hiç mukayyed olmadı. Ve Mutahhar Leng sancakbegi olub bu varta-i helâkdan necât ve bu mertebe fırsat bulduğundan masrûr ve şâd ve Mısırlı tarafında otâk ve çadırlar kurdu. Ve mesâlihîn görmek tedbirinde olub Mısır’a ve der-i devlete itâ‘at eyledigün ‘arz ve i‘lâm ve hediyeler tedârik edüb sancak beratı gönderilmek iltimâs eyledi. Ve kendi tarafından diruğ ve hile-âmîz ‘ubûdiyyet-nâmeler yazub Neşşâr Mustafa Beg⁴⁰² ‘arzları ile tasdîk edüb ikisinin dahî müstekall âdemleri Mısır’a ve andan âsitâne-i sa‘âdete varub mükemmel hediye ile [vr.65a] her kangı kapuya varmışlar ise kelâmları dinlenüb ve ricâları makbûl olub Özdemir Paşa vilâyet hâkimidir. Ol diyâr ahvâline vâkıfdır. Bu

³⁹⁹ BY-D’de, “tarafına kal‘adan”

⁴⁰⁰ BY-C’de, “- Mustafa Beg”

⁴⁰¹ BY-D’de, “sebebin”

⁴⁰² BY-D’de, “- Mustafa Beg”

mâdde için niçün ‘arzı yokdur. Hiç kimesne sormadı ve murâdları üzere Mutahhar Leng’e sancak beratı ve ‘âhidnâme-i hümayûn ihsân olunub ve âsitâneden âdemleri ber-murâd ‘avdet edüb zamân-ı karîbde gelüb Yemen’e vâsıl ve bundan sonra Neşşâr Mustafa Beg maksadın hâsıl kılub Yemen’den ric‘at tedârikinde oldu. Ve Mutahhar Leng berat-ı ‘âlî-şân vusûlünden mesrûr ve şâdmân ve Cânib-i Saltânat-ı Osmâniyye’den sancak begliği ‘unvânıyla şerefyâb olduğundan ziyâde şâd ve hândân olub rütbe-i ‘âliyyeye nâ’il ve Zeydîler ve ahâlî-i memleket mâbeyninde şeref ve kevkeb sahibi oldu. Ve itâ‘at eyledigü esnâda der-i devlete gönderilân ‘arzlarda zabt ve tasarrufunda olan vilâyetler mestûr ve kemâkân mutasarrıf olmak ve mukayyed olunub ihsân buyrulan berât-ı şerîfde vech-i meşrûh üzere yazılıb beyân olunmakla gerü cibâlin ekserine mutasarrıf olub Özdemir Paşa mütehayyir ve hayrân kalub berat-ı pâdişâhîye muhâlif ve ta‘arruz ve nizâ‘ eylemek münasib görmedi. Ve Mutahhar Leng nâçâr ve bi’z-zarûre Neşşâr Mustafa Beg şefâ‘ati ve ba‘zı ‘asker zâbitleri ricâsıyla Özdemir Paşa’ya ‘arz-ı ‘ubûdiyyet edüb hediyeler gönderdi. Ol dahî ma‘el-kerâhe neylesün maslahat tamam olmuş nâçâr kabul kılub sulha rıza vermiş gibi oldu. Gelen⁴⁰³ Mutahhar Leng ne müfsid olduğu bildirüb mekr ve fitnesinden âkil bulunmayub⁴⁰⁴ dâ‘imâ hazır üzere olurdu. Müddet-i hükümetinde gâfil bulunmayub üzerine gâlib bulundu.

Neşşâr Mustafa Beg Yemen’den Çıkdığıın Beyân Eder:

Çünkü Neşşâr Mustafa Beg Mutahhar Leng ile sulh ve salâh etdürüb za‘munca me‘mûr olduğu hıdmeti bu mertebe itmâm ve encâma erişdirdigün gördü. Yemen’den çıkub gitmek tedârikinde olub ve dahî niçe niçe Mutahhar Leng hedâyelerin alub ve cümle levâzım ve mühimmâtın görüb Mısır’dan kendü ile [vr.65a] gelen ‘askeri ve cümle mühimmâtı Özdemir Paşa yanında alıkoyub ve tevabi‘ ve mahsûs âdemler ile Yemen’den teveccüh ve ‘azîmet ve karadan kat‘-ı menâzil ederek sene dokuz yüz elli sekiz Recebü’l-müreccebinin gurrende Mekke-i Mükerreme’ye varub vusûl buldu. Ve ol sene hac edüb ba‘dehû Mısır huccâcı ile revâne olub dokuz yüz elli dokuz senesinde gelüb Mahrûse-i Mısır’a dâhil oldu. Ve Yemen’de Mutahhar Leng vesâ‘ir Zeydîler ile vâki‘ olan ahvâli ve mün‘akd eyledigü sulh ve salâhı ve bu bâbda kendüden sâdır olan hıdemât ve mebrûreyi hâfız-ı Mısır ve hâkimü’l-vakt olan vezîre bi’l-cümle ‘arz ve takrîr

⁴⁰³ BY-B, BY-C’de, “lâkin”

⁴⁰⁴ BY-B, BY-D’de, “emîn olmayub”

eyleyüb⁴⁰⁵ ve Mutahhar'den aldığı zî-kıymet eşyâdan müstevfî hediyeler verüb âna binâ'en söylediği her bir kelâmı mesmu' ve takrîr ve tefhîm etdiği cümle akvâli ve ef'âli makbûl olub sebk eden hıdmetine mukâbil mazhar-ı iltifât olduğundan gayri ifâde ve takrîr eylediği üzere âsitâne-i sa'âdet-i pâdişâhîye 'arz ve telhîs olunmağla der-i devletde olanlar Neşşâr'ın takrîri ve 'arzlarının mazmûnu üzerine Yemen'de mesâlih tamâm-ı murâd olduğu üzere husûle erişdirilmişdir mukarrer bildiler. Velâkin üç dört sene murûrundan sonra Mutahhar'den zuhûr eden 'isyân ve fesâd mesmu'ları olduk da ahvâli niçe olduğun ol vakt anladılar.

On Beşinci Fasil

Neşşâr Mustafa Beg'den Sonra Özdemir Paşa Yemen'de Karâr Eylediğün Beyân Eder:

Neşşâr Mustafa Beg Yemen'den 'azîmet ve revâne olduk da Mısır'dan getürdiği 'asâkir-i pâdişâhîyi ve cebehâne ve mühimmâtı Özdemir Paşa'ya ber-mûceb-i fermân-ı hümâyûn teslîm edüb alikomakla kemâl-i mertebe kuvvet ve kudret sahibi olub dağlarda sa'b ve sengistan yerlerde mütemekkin ve 'âsi olan Zeydîler'e fırsat bulub bi'l-cümle 'usâta ve 'Urbân'a gâlib oldu. Ve memleket ve bilâd 'adl u dâd ile dolub ahâlî-i vilâyet ve fukarâ ve 'âmme-i 'ibâd refâhiyyet ve âsude hâl [vr.66a] üzere olub her ne cânibe 'azîmet eylemiş ve her kangı tarafa varmış ise mansûr ve muzaffer gelüb 'usâtı ve bugât-ı makhûr ve müdemmir eyledi. Ve bilâd ve aktâr-ı Yemen'de olan Kehlân ve Ceyşü's-sevâkı ve 'Utme ve el-Muhlak ve Hinzır ve tevâbi'âtın feth ve kabzâ-i teshîre getirüb ve muhâfazalarına 'asker koyub her birine kânun-ı Osmânî üzere hâkimü'ş-şer' ve zabt ve rabt için vâli-i vilâyet nasb ve ta'yîn edüb ve lâzım olan niçe yerlere hıfz-ı memleket olunmak bâbında kal'alar ve muhkem killeler yapub ve içlerine dizdâr ve mustahfizân ve sâ'ir ve kul tâ'ifesin ve ağaların vaz' eyleyüb kemâl-i mertebe Vilâyet-i Yemen'i hıfz etdi. Ve 'asker-i pâdişâhîyi mülâyemet ve rıfk ve şer'-i şerîf ve kânun ile zabt edüb ve istihdâm etdürüb mevâciblerin tamâm verdigünden gayri herkesin hıdmetine göre in'âm ve ihsân eylemekle ve hâl ve şânına göre mertebe ve mansıb verüb ilerü çekmekle 'umûmen 'asker kendüden şâkir ve râzı olub ve minba'd emr ve fermânına muhâlefet etmeyüb eger 'askeri ve ehl-i silâh ve eger re'âyâ ve fukarâyâ ve ahâlî-i memleket kendüye muhabbet edüb zamanında fitne ve fesâd zuhûr eylemedi. Ve bâdiye-nîşîn olan 'Urbân ve cibâl ve derbendlerde sâkin olan kabâ'il-i 'Arab bi'l-cümle

⁴⁰⁵ BY-C'de, "eyledi"

gelüb mûti‘ ve münkâd olub kelâmında sâdık ve ‘ahdinde sâbit olmakla i‘tikâd ve i‘timâd edüb. Ve muktezâ olduğu yerlere derk bağlayub ‘ahd u emân alub zamânında ciddenden ‘isyân eylemediler. Bu hâl üzere yedi buçuk sene Diyâr-ı Yemen’de hükümeti mütemâdi olub ‘âmme-i ‘ibâd emn ve huzûr ve ahlâk-ı hamide ve ef‘âl-i pesendide ile nâmı meşhûr oldu. Ve âsâr-ı hayrâtdan meşâyihe zâviyeler bina ve vezâ’if ta‘yîn edüb ve nice mesâcîd ve cevâmi‘ ihyâ kılub ‘ulemaya ve fukahaya ve sulehâ ve fukaraya hadden ziyâde ri‘âyetler eyleyüb âsâr-ı hasene ve hayrâtdan hâlî olmadı. Velâkin Neşşâr Mustafa Beg Yemen’den Mısır’a vardıkdan sonra Eyâlet-i Yemen’e gayetde haris ve arzûsu kemâlde olmağın dâ’imâ âsitâne-i [vr.66b] devlete âdemler ile hediyeler gönderüb Yemen’e talib oldu. Ve Mısır muhâfazasında olan vüzerâyâ hedâyeler verüb ve enva‘ kulluklar kılub Yemen Hükümeti’ne nâ’il olmağa cedd ve cehd edüb anların tarafından dahî âsitâne-i devlete ‘arz etdürmekden hâlî olmadı. Pes bunun cedd ve ikdâm ve taleb ve ihtimâmı sebebi ile âyende ve revende ve tüccâr ve hüccâc lisânından ve Vilayet-i Yemen’de Özdemir Paşa’nın ‘azline ve Neşşâr Mustafa Beg’in mîr-i mirân olub vusulüne müteallik güft ve gû ve kıyl u kâl ve ba‘zı mertebe ihtilâl vuku‘ bulub mütemadi olduğundan Özdemir Paşa Hükümet-i Yemen’den âbâ ve nefret ve Mutahhar Leng fitnessin fikr edüb ve ânın mekrinden emin olmadı. Egerçi Mutahhar Leng gayetde hâ’if olub müddet-i hükümetinde zerre mikdârı vaz‘ ve muhâlif etmeyüb emr-i fermânına muti‘ ve münkâd oldu. Lakin Özdemir Paşa Diyâr-ı Yemen havâlisine kemâl-i mertebe muttali‘ ve vâkıf ve Zeydîler’in ‘ahd u yemin ve mîsâklarında sebat olmadığı ‘ârif olmakla ‘âkıbetkâri ve fitne-i rüzgarı hâtırdan gidermeyüb dûrbîn ve dûrendiş olub bir hadden bî-vakt ve zamân sudûr eden fitneyi mülâhaza ve mütala‘a eyleyüb, yüzü suyuyla çıkmak ‘ayn-ı sa‘âdet ve büyük devlettir deyü ma‘hûd Çakal Ahmed’i der-i devlete gönderüb ve mücerred hemân Rikâb-ı Hümâyûn’a⁴⁰⁶ varub yüz sürmege istizân ve Yemen Eyâleti mahâll ve müstehakdır. Kullarına sadaka ve ihsân buyrulmak üzere ‘arz edüb matlûb ve dilhâhı üzerine fermân-ı şehriyâri sadır olub bu esnâda Neşşâr dahî maksûd ve merâmına nâ’il ve âna Eyâlet-i Yemen tevcîh ve ihsân olunmağın emîrû’l-hacc-ı Mısırî olmağla geri ‘âdet ve kanun üzere huccâc-ı zûi’l-ibtihâc ile Mısır’dan çıkub dokuz yüz altmış iki senesi Zi’l-hiccesinin evâilinde Mekke-i Mükerrreme’ye vâsıl olub Vakfe-i ‘Arafe-i Küberâyâ ikâmet ve sene-i mezbûrede tekmîl-i menâsik edüb ‘Arafat’dan Mekke-i Mükerrreme’ye ‘avdet eyledikden sonra Yemen tarafına ‘azîmetin mukarrer eyledi. Ve mihmel-i şerîf ve huccâc-ı ümerâ-i Mısırîden Murad Beg’e teslîm

⁴⁰⁶ BY-C, BY-D’de, “+ pâdişâhîye”

edüb revâne etdürdib kendü Berku'l- [vr.67a] Yemânî kurbunda nasb-ı hayme ve hargâh kılub ve levâzım ve mühimmâtın görüb⁴⁰⁷ Yemen'e müteveccih ve kalkub revâne oldu.

On Altıncı Fasil

Neşşâr'a Yemen Eyâleti Verildikten Sonra Özdemir Paşa'nın Hurûcun Beyân Eder:

Bu tarafda Özdemir Paşa der-i devlet fermânına müterakkıb ve nigerân iken gönderdigü Çakal Ahmed ve vefk-i murâd üzere fermân-ı hümâyûn-ı pâdişâhî ile geldik de Yemen'den çıkub rikâb-ı şehriyâriye gelüb vusûlü için izn ve icâzet-i cihândâri getirüb ve mültefit ve mu'azzez olduğun haber verüb kemâl-i mertebe matlubı makbûl-i hümâyûn ve der-i devlete varmağa izn-i sa'âdet makrûn erzânî kılındığından mesrûr ve memnûn olub 'azîmet ve revâne olmak tedârikine mübâşeret edüb 'asker ve ehl-i Yemen 'âmme-i 'ibâd gitdigünden elem ve gam çeküb feryâd eylediler. Ol dahî her birinin hatırın teselli edüb ve gelen Neşşâr Mustafa Paşa mu'tedîl ve memleket hâline vâkıf ve 'âdil bir âdemdir deyü nasihatlar kılub ve tavâ'if-i 'askere istimâlet verüb mühimmâtın gördü. Ve Mutahhar Leng ile cenk ve harb üzere iken Mekke-i Mükerrreme şerîfi ol esnâda Mutahhar Leng'e kağıd yazub ve etrâf kabâ'ili 'Urbân'ına imdâd ve i'âned edeler. Haber gönderüb bu makûle ittifâk ve mu'âmelelerinden vâkıf olmağın şerîfe bu güne evzâ' cânib-i saltanat'a ihânetdür deyü mektub gönderdigünden gayri icmâlen âsitâne-i devlete dahî şerîfin ahvâlin 'arz etmiş idi. Ol sebebden bir mikdâr şerîf ile bürûdeti alub ve bunun gibi hükkâm ve kibâr Mekke-i Mükerrreme'ye geldiklerinde mal ve erzâkları tamâ'ı için mekr ve hile ile şerefen birkaç kimesneye zehir yedirüb telef ve helâk eyledikleri lisân-ı halkda mezkûr ve meşhûr olub kendisi ile bu mertebe bürûdet ve hatırda 'akd ve husumet oldukdan sonra mu'tâd ve san'atları⁴⁰⁸ olan zehir ve mekrlerinden emîn olmak hemân hudud-ı Mekke-i Mükerrreme'ye yakîn uğramamak ve didârların görmekten a'lâ re'y ve tedbîr olmaz deyü ru-i bahrden gemiler ile Habeş yakasına çıkmak ma'kûl ve münâsib gördü. Ve esbâb ve eşyâ ve Rikâb-ı Hümâyûn'a tertîb ve müheyyâ eyledigü tefârik [vr.87b] ve hedâya ve mahsûs âdemleri ve herkes eşyâsını Bender-i Mihâ'ya nakl ve tahvîl ve gemilere cümleyi tahmîl edüb ve kendisü dahî girüb Yemen'den çıkub 'azîmet ve muvafakat-ı rüzgar berekâtında zamân-ı karîbde selâmet-i hâl-birle hâliyâ Habeş paşaları sakin oldukları Sevâkin Benderi'ne gelüb nüzûl

⁴⁰⁷ BY-B'de, "- görüb", BY-C'de, "cânib-i Yemen"

⁴⁰⁸ BY-D'de, "- san'atları"

eyledi. Ve gemilerden esbâb ve ahmâlin çıkarub ve otak ve çadırların kurub at ve develer tedârik edince birkaç gün karar ve ikdâm edüb ba‘dehû mahâll-i mezbûrdan kara ile Mısır’a müteveccih ola. Ol vakt henüz Habeş tarafına paşa gönderilmemiş idi. Sevâkinde ancak cânib-i Mısır’dan gümrük malı kabzına gelen ağa hâkim ve zâbit olub bu tarîk ile ol cânibler hıfz ve zabt olunurdu. Ve benderde hâsıl olan mahsûlden her sene Mısır divânına külli mal gidüb ve sevâhil-i Habeş ma‘mûr ve âbâdân olub benderler fevkü’l-hadd işleyüb Hindistan vesâ’ir diyârlardan tüccar gelüb gitmekden hâli degil idi. Eyâlet nâmı vaz‘ ve Sevâkin’de beglerbegiler karar edeli kenâr-ı vilâyet ba‘id olmağın ahâlî-i fukarâ ve tüccar hâline saltanatın⁴⁰⁹ haberi olmayub gelen paşalar kimi zâlim ve tama‘kar ve kimi ahvâli bilmeyüb gaddar ve cefâkar olub mansıf ve dindârı kalîl gelüb ekser zamânda zulm ve bi‘dat ve tecâvüz ol tarafa müstevlî olmakla tüccar ve gemiler gelmeden münkat‘ ve sâkin olan ahâlî firâr ve perâkende olub şimdiki hâlde Sevâkine gelen paşalar zulm etmeyüb bazargân gemisi gelecek olursa ancak ma‘îşeti miktarı tahsîl ve intifâ‘ eylemege kâdir olduğı ma‘lûm sıgâr ve kibârdır. İmdi Çünkü Özdemir Paşa Habeş kurasından ‘azîmet va tayy-ı merâhil ederek Mahrûse-i Mısır’a gelüb dâhil oldu. Kemâl-i i‘zâz ile ‘asker ve begler istikbâl edüb ta‘zîm ve ri‘âyet olunub hâfız-ı bilâd-ı Mısıriye olan Vezîr Paşa’ya hediyesin gönderüb ve ba‘dehû kendisü varub mülâkî oldukda hadden ziyâde tevkîr ve tekrîm edüb ve hil‘at-ı fâhire ilbâs etdürüb muhabbet ve ri‘âyetinde kusûr eylemedi. Ve levâzımat ve mühimmâtın [vr.68a] görüb Mahrûse-i Mısır’da eglendirmeyüb ber-mûceb-i fermân-ı pâdişâhî âsitâne-i devlete revâne etdürdi. Ve kat‘-ı menâzil ederek selâmet ve ‘âkıbet üzere Özdemir Paşa der-i devlet medâra varub vâsıl oldu. Ol ‘asrda mesned nîşin-i sadâret-‘uzmâ Bosneviyyü’l-asl Koca Ahmed Paşa vezîr-i a‘zâm bulunub fatih-i Mısır Sultan Selim merhûm ile ‘Acem ve ‘Arab ve Mısır seferlerinde ma‘ân mevcûd olub ve niçe menâsıb tasarruf edüb umûr görmüş ve her vilayet ve iklîmin hâline vukûf-ı tahsîl eylemiş müdebbir ve ‘âkil bir vezîr-i saf-dil olmağın, Diyâr-ı Yemen’de Saltanat-ı Osmâniyye’ye uğurunda Özdemir Paşa’nın vücûda gelen hıdmeti ve sebk eden sa‘y ve himmeti ma‘lumu ve kemâl-i mertebe-i pesendide ve makbûlü olub derûnî muhabbet ve ikrâm ve ri‘âyet edüb ve huzûr-ı pâdişâhiye hıdmetin ta‘rîf ve ahlâk-ı hamide ve hünelerinin tavsîf ve gelüb nüzûlün ‘arz ve telhîs eyledi. Pes çünkü Özdemir Paşa’nın vusûlü ma‘lûm-ı şehriyâri ve Huzûr-ı Hümayûn’a gelmesi fermân olundu. Ol dahî Yemen’de ve gayri yerlerde ele getirüb nâ’il olduğı zî-kıymet eşya ve zevâhir ve tefâriği tertîb ve hedâya gönderüb ve

⁴⁰⁹ BY-B, BY-C’de, “- taraf-ı”

kendisi ardınca varub Rikâb-ı Hümâyûn-ı Sa'adet-Makrûn-ı Süleymanîyye'ye yüz sürüb bunca ruzgârdan berü matlûb ve maksuduna nâ'il oldu. Ve sahib-krân olan ve pâdişâh-ı devrân merhûm Sultan Süleyman Hân hazretleri hadden efzûn ri'âyet ve iltifât edüb ve Hind seferinde ve Yemen diyârında sergüzeştinden ve vâkıf ve muttali' olduğu memâlik⁴¹⁰ umûrundan mülâyemet ve rıfk ile su'âl eyleyüb ve takrîr ve tefhiminden niçe ahvâle vukûf-ı tahsîl kılub kelâm ve vaz'-ı cünbüşünden mahzûz olub ve hançer ve hil'at-ı şahâne ihsân eyledigünden sonra yine bir dahî Huzûr-ı Hümâyûn'a ihzâr olunmasın fermân eyledi. Ve birkaç def'a meclîs-i pâdişâhîye dâhil olub ve lâzım-ı Saltanat-ı Osmâniyye olan umurı murâd üzere 'arz edüb envâ' iltifât-ı şehinşâhîye mazhar oldu. Ve padişah-ı merhûm bahçelere taşra çıkdıkça Özdemir Paşa'yı ma'ân götürüb [vr.68b] ve at başı beraber müsâhebet ederek ba'zı mesire ve bahçeye varub bi'l-cümle ahvâline ve Yemen ve Habeş ve Mısır ve Diyâr-ı 'Arab havâdis ve hâline haberdâr olub Memâlik-i Habeş'e arâziy-i Mısır'a mülâsık ve Haremeyn-i Şerefeyn'e karîb ve ancak mâni' ve fasıla-degin olduğun ve ahâlîsi ekser kefer ve fecere idigün anlayub tab'ında karar ve merkûz olan gayret-i İslâmiyye muktezâsı üzere fî-sebîli'l-lah cihâd ve gazâ olunmak ve 'Arz-ı Habeş'de ilây-ı kelimetullâh kılınmak maksûd edinüb ve bu emr-i 'azîmi Özdemir Paşa'ya ifâde ve re'y ve tedbîr ve zimmet-i himmetinde havâle eyledi. Ol dahî müşrikîn ile gaza ve cihâdı canına minnet ve Uğur-ı Hümâyûn'da baş vermegi sermâye-i devlet bilüb fermân-ı pâdişâhîyi cân ile kabûl ve levâzım ve mühimmâtın Rikâb-ı Hümâyûn'a 'arz ve i'lâm edüb ve kendüye cânib-i şehriyâriden Habeş tarafına seraskerlik beratı ve cümle mühimmâtı verilüb ve bölük şartı ile dilîr ve güzîde bin nefer Rûmi tüfenk-endâz levend yazılıb ve üç bin nefer Mısır 'askerinden me'mûr kılınub ve zahîre ve barut ve cebehâne ve mevâcib için hazine-i Mısır'dan verilmek fermân olub hafız-ı Mısır olan vezîre evâmîr-i şerîfe gönderilüb Özdemir Paşa dahî âsitâne-i devletden çıkub revâne ve zamân-ı karîbde gelüb Mısır'a dâhil oldu.

Der-i Devlet-i Medârdan Özdemir Paşa Mısır'a Gelüb Ve Andan 'Asker İle Habeş'e Gidüb Vusûlün Beyân Eder:

Çünkü merhûm Özdemir Paşa der-i devletden Mısır'a gelüb ber-mûceb-i fermân-ı hümâyûn Habeş tarafına sefer eylemek için levâzımın görüb ve Mısır paşası dahî emr-i fermân olunduğu üzere zahîre ve hazine ve mühimmâtı tekmîl eyledi. Tavâ'if-i 'asker bundan akdem Habeş tarafına sefer etmeyüb ve ol diyâr ahvâline

⁴¹⁰ BY-C'de, "- memâlik"

iclerinden kimesne vâkıf olmayub gayetde ısıcâk vilayet ve düşmanı kefere ve vafret ve kesret olduğu mesmu'ları ve ba'îd ve meşekkatli sefer idigü ma'lûmları olmağın herkes gitmekden ziyâde elem çeküb [vr.69a] ve fermân-ı pâdişâhîye te'allül ve muhâlefetden begâyet vehm ve gam üzere olub mutehayyir ve sergerdân ve ne edeceklerin bilmeyüb bu bâbda mütehayyir ve hayrân oldukları çünkü Özdemir Paşa'ya ma'lum oldu. Fi'l-hâl ağalar ve ihtiyârlar ve 'umûmen bellü başluları otağına da'vet edüb ve kendi iskemli koyub divân eyledi. Ve kendünün evvelki hâlin ve levend iken fakîr ve muhtâc olduğun ve saltanat tarafına sadâkatle hıdmet eyleyüb gâ'ibinde pâdişâh gayretin çeküb bu mertebeye ve devlete nâ'il olduğu sadâkat ve hıdmeti berekâtında idigü savt-ı â'lâ ile takrîr eyledigü-birle 'umûmen neferât fermân-ı pâdişâhîye cân ve bâşımız fedâdır deyü cevâb ve böyle gazâdan niçün kalurız⁴¹¹. Ekseri seferlü olmak murâd edinüb üç bin nefer fermân buyrulmuş iken bu kere on binden ziyâdesi sefer eylemek bâbında nasb-ı nefis eyledi. 'Âkıbet ağalar ve zabıçıları hıfz-ı vilâyetde 'asker lâzımdır. Fermân-ı şehriyâri tedbîr ve hükümet üzere sâdır olmuşdur deyü nasihat ederek taraf-ı hümâyûn-ı pâdişâhîden vârid olduğu fermân üzerine piyâde ve atlıdan üç bin nefer ta'yîn olunub ve bahâdır ve dilâver intihâb ve cümle mühimmâtları görölüb mesrûr ve şâdmân Özdemir Paşa ordusuna mülhâk oldular. Ve her bir yigit birkaç hıdmetkâr ve gulâm götürüb birbirine bakub gayret eylemekle on binden ziyâde müsellağ ve müretteb Mısır 'askeri hâzır ve âmâde olub ve murâd üzere mühimmât ve⁴¹² levâzımın görüb mükemmel 'asker ile Özdemir Paşa Mısır'dan kalkub cânib-i berrden Habeş seferine revâne oldu. Ve nakli sakîl cebehâne ve tob ve ba'zı levâzım ve zehâyiri bir mikdâr piyâde ile Bender-i Suveys'de gemilere tahmîl ve Sevâkine vusûl için gönderdi. Ve kendinin 'askeri ile nüzûlünden evvel taraf-ı bahrden selâmet ile Sevâkine dâhil ve vâsıl olub ol dahî çok zamân geçmeden berr cânibinden gelüb vusûl ve nasb-ı⁴¹³ hargâh edüb gemilerden levâzım ve tobları ihrâc ve cenk ve rezm için cümle mühimmâtı [vr.69b] tertîb edüb dahî ordu ve 'asker ile kalkub Musavva'a Benderi'ne 'azm eyledi. Ve gemilerin dahî bender-i mezbûra irsâl edüb kendisü karadan varub vâsıl oldu. Ve Necâşi makamında za'mınca kâ'im olan Kefere-i Nisâri pâdişâhı Mülk-i Habeş memleketi üzerine 'azîmet ve fî-sebîli'l-lah gazâyâ niyet edüb ve yanındaki Guzât-ı İslâm'a gayret verüb Musavva'a'dan mülk-i mezbûr vilâyeti ba'îd olmayub muttasıl ve beş on günlük mesâfe olmağın zamân-ı karîbde ma'mûr memleketine dâhil ve mukâbil gelen küffâr-ı

⁴¹¹ BY-C'de, "+ deyü"

⁴¹² BY-D'de, "- mühimmât ve"

⁴¹³ BY-C'de, "+ hayme ve"

hâksâr her ne mikdâr def‘ ve men‘lerinde sarf-ı kudret eylediler. Hazret-i kâdir-i perverdegâr feth ve nusratı cünûd-ı muvahhidîne müyesser edüb ‘adâ-i dîn makhûr ve müdemmir olub her mukatele ve mu‘arekede hâ‘ib ve hâsir firâr eylediler.

Özdemir Paşa Merhûmun Habeş Diyârında Vâki‘ Gazâları Ve Âhir Anda Vefâtı Zikr Olunur:

Özdemir Paşa dahî diyâr-ı küffârda bulunân emti‘a ve erzâkı ve mu‘arekede gasb ve nehb olunan eşyâ ve esvâbı, guzât-ı Müslimîne tevzî‘ ve taksîm ve ba‘zı vakt yağma etdürüb, cidden kendisü bir nesne almayub ve minba‘d bir şey tama‘ında olmayub, Cuyûş-ı İslâm‘ı intifâ‘ etdürmek maksûd ve hulûs üzere dîn ve devlet uğruna gazâ eylemek bâbında bezl-i makdûr etdigü ‘asker-i Müslimîn’in manzûr ve ma‘lumu olmağın cümlesi mesrûr ve şâd olub ve birbirine gayret verdirüb, ol mertebe merdâne cenk ve cihâd ve küffâr-ı müşrîkin mukatelesinde ol denlü cedd⁴¹⁴ ve ictihâd eylediler ki kâbil-i ta‘bîr degildir. Pes bu tarîk üzere cenk ederek ve kefer ve fecereye mansûr olarak bilâd-ı Habeş‘den Devâvere denmekle ma‘rûf belde-i ‘azîme üzerine gelüb erbâb-ı kıtâl olan kefer-i dalâlet-me‘âl firâr edüb ve ahâlî-i belde ve etrâfında vâki‘ ehl-i kurâ muti‘ ve münkâd olub ve emân ve ‘ahd alub ehl-i zimmet olmağı kabûl eylediler. Paşa-i ‘adil dahî re‘âyâ ve fukarâya ızhâr-ı ‘adâlet edüb minba‘d bir kimesneye zulm ve tecâvüz [vr.70a] etdürmeyüb ol kadar kelâm ve ‘ahdinde sabit kadem ve sadık oldu ki meşhûr ‘âmm-i ‘âlim olduğundan gayri hâliyâ bu güne bugün ‘ahd-i Sultan Süleyman deyü ‘umûmen diyâr-ı Habeş‘de mezkûr ve makbûldür. Hatta bir ‘ahd ve sulh Sultan Süleyman namı üzerine bağlanmaz ise ahâlî-i Habeş’in makbûlü degildir. Ve bu ‘asrda pâdişâhları bir kimesneye emân ve ‘ahd verüb Sultan Süleyman ‘ahdin verdim demez ise bir ferd i‘timâd eylemez. Ve bin dürlü yemin ve şart eylese i‘tikâd etmez. Lâ bûd zikri lâzımdır. Habeş vilâyetine varub gelmiş sâdık âdemlerden mesmû‘umuz olmuştur. Feemmâ hükümet bundadır ki Sultan Süleyman-ı merhûm ol cânibe sefer eyledi. Ve Özdemir Paşa’dan gayri kimesne ile ‘asker göndermedi. Tûl müddetden beri ol diyârda ‘ahd u emânı kemâl-i sadak ve metânet ile meşhûr ve ma‘rûf kaldığı merhûm Özdemir Paşa’nın sadâkatı berekâtındandır. Ve Habeş mülkünde olan bî-hadd ve pâyân ‘asâkir-i⁴¹⁵ küffâr üzerine on beş bin nefer mikdârı cenned-i İslâm ile vefâtınadegin mansur ve

⁴¹⁴ BY-B’de, “- cedd”

⁴¹⁵ BY-C’de, “- ‘asâkir”

muzaffer olduğu sâf-dil ve ‘âdil ve müstakîm ve sâdık sehi idigünün âsâr⁴¹⁶ ve te’siridir. Bi’l-fi’il Habeş mülkünün tahtgâhı olan Bundiye şehrine varub ve feth ve kabzâ-i teshîre getirüb çok memlekete müstevlî olub yanındaki ‘asker ancak zabtına kâdir ve ziyâdesinin muhâfazasına kudretleri olmayub der-i devletden ve Mısır’dan imdâd ve irsâl olunmak için ‘arz edüb ve kendisü Bundiye’de karâr ve câmi-i şerîf ve mesâcid binâ eyleyüb hayli vilâyet ehl-i İslâm tasarrufunda iken dokuz yüz altmış yedi tarihinde takdîr-i ilâhi Bundiye’de civâr-ı rahmet-i rahmâna vâsıl ve revâne ve anda defn olunub oğlu Osman Paşa yerine serdâr erbâb-ı gazâ olunmağın merhûmun meyyitin ihrâc ve getirüb Musavva’a’da defn ve üzerine kubbe-i ‘âlî binâ eyleyüb ilâ elân ol cânibde türbe-i latîfi ziyaretgâh-ı âmme-i inâmdır. Merhûmun vefâtından sonra ‘askere imdâd [vr.70b] ve mevâcib gönderilmeyüb günden güne kimi şehîd ve fevt⁴¹⁷ ve kimi âciz ve pîr olub erbâb-ı cenk ve cidâl kalîl ve tasarruflarında olan vilâyet zabtına iktidârları olmayub kalîlü’r-ricâl ve za’îfü’l-hâl oldukların küffâr-ı hâksâr vâkıf ve haberdâr olmağın yüze çıkub ve cevânib-i erba’adan guzât-ı Müslimînin üzerine hücum edüb, nâçâr mevcûd bulunan cünûd-ı nusret-i âsâr berüde cem’ olub ve harb ve cenk ederek Musavva’a Benderi’ne gelüb kimi anda karâr ve kimi hâliyâ Habeş paşaları sâkin oldukları Sevâkin Benderi’ne varub muhâfaza etdi. Ve cânib-i saltanat’a Özdemir Paşa merhûmun vefâtı haberi mün’akis olduğu-birle sulbî oğlu olub bi’l-fi’il emîrû’l-hacc-ı Mısırî Osman Beg’e beglerbegilik ‘unvânı verilüb ve eyâlet üzere ‘ale’l-‘acele diyâr-ı Habeş’e revâne olması fermân olunmağın ol dahî taraf-ı berrden ‘azîmet ve varub selâmet ile mahâll-i me’mûre vâsıl ve hıfz-ı vilâyete mukayyed oldu. Bundiye şehrin ve sâ’ir feth olunan memleket-i kefer-i hâsırın ehl-i İslâm’dan hâli bulmağın zabt edinüb ve Habeş’e mülâki Bundiye’yi pây-ı taht edinüb ol vakitten berü ilâ yevminâ hâzâ tahtgâh-ı kefer-i rû-i siyâh oldu. Ve bunca zahmet ve meşekkat ile Özdemir Paşa merhûm ve ma’fûrla⁴¹⁸ küffâr-ı hâksâr-ı⁴¹⁹ müşrikîn elinden feth ve teshîr ve idhâl-ı bilâd-ı Müslimîn eyledigü vilâyetler vükelâ-i saltanatın taksirâtı sebebiyle küffâr zabtına girdi. Ve tasarruf-ı İslâm’da ancak Musavva’a ki şimdi Harkûh denmekle ma’rûfdur. Ve Sevâkin ki paşaların karârgâhıdır. Bunca feth olunmuş vilâyet şehirlerden bir iki bender bâki kaldı. Sevâkin kurâlardan Fih memleketine karîbdır. Ve onların benderidir. Ve bugdây ve cümle zâd u zevâdeleri Fih vilâyetinden gelür. Sevâkin ve etrâfında cidden

⁴¹⁶ BY-B’de, “- eser”

⁴¹⁷ BY-B’de, “- fevt”

⁴¹⁸ BY-B, BY-C’de, “- ma’fûrla”

⁴¹⁹ BY-C’de, “- hâksâr”

hâzer ve etden bir nesne hâsıl olmaz. Leb-i deryâda bir küçük cezâredir. Ve Musavva‘a dahî kezâlik bî-hâsıl [vr.71a] bir mevzi‘dir. Nisâri olan büyük Habeş mülkünün vilâyetine karîb derbendleridir. Şimdiki hâlde Habeş paşalarının bu iki benderde hâsıl olan gümrükden gayri hiçbir asıl mahsûlü yoktur.

On Yedinci Fasl

Neşşâr Mustafa Paşa Üçüncü Def‘â Yemen Vilâyeti’ne Vusûlün Beyân Eder:

Çünkü Özdemir Paşa’dan sonra eyâlet ile Neşşâr Mustafa Paşa cânib-i berdden Yemen’e vâsıl ve ol vakt Yemen paşalarının dârü’l-karâr ve tahtgâhı olan Medine-i Zebid’e karîb menzîle geldi. Mukaddemâ bir def‘a hükümet ile ve ikinci def‘ada Mutahhar Leng üzerine ‘asker ve serdârlık ile gelüb ahlâk-ı hasene ve ef‘âl-i müstahsine ve sehâvet ve lutf ve keremi ehl-i Yemen’in müşahedesi olmağın def‘a-i sâlisede hükümet ve eyâlet ile geldigünden cümlesi mesrûr ve şâd olub ‘umûmen a‘yân-ı vilâyet ve ‘asâkir ve ecnâd ve etrâf ve eknâfdan meşâyih-i ‘Urbân ve ehl-i bilâd ve fukarâ ve re‘âyâ ve ‘âmm-i ‘ibâd istikbâl edüb ve kemâl-i ziyet ile alaylar tertîb olunub ta‘zîm ve tekrîm ve şevket-birle dokuz yüz altmış üç Seferü’l-muzafferinin yirminci günü Medine-i Zebid’e getirüb ve geçüb câlis-i mesned-i hükümet oldu. Yemen ahvâline vâkıf ve herkesin mukadder ve rütbesine ‘ârif olmağın hâline göre her birine iltifât ve ikrâm ve ihsân ve in‘âm edüb ve ‘askerden irâd ve vazîfesi kalîl ve ma‘âşında ‘aczi olanlara terakkî verüb ve erbâb-ı silâh ve eshâb-ı istihkâkdan fakîr ve ma‘zûllerine müceddeden dirlik ve ‘ulûfe ta‘yîn eyleyüb bu vechile ‘asâkir-i pâdişâhî ezdiyâd ve ‘adl u dâd etdi. Ve Diyâr-ı Yemen’e nizâm ve intizâm verüb zamân-ı hükümetinde vilâyet emn u emân ve ahâlîsi âsude hâl ve itminân ve refâhiyyet üzere olub her yerde cidden fitne ve fesâd ve ihtilâl ve ‘isyân ve ‘inâd zuhûr eylemedi. Ve herkes âsude hâl kâr ve kisbinde⁴²⁰ kendi memleketi ‘imârete ve umûr-ı lâzîme-i pâdişâhîde ve niçe hayrât ve hasenât ve âsâr-ı celîle ve sadâkât tarafında sarf-ı makdûr ve sa‘y-ı mevîfûr eyledi.

[vr.71b] Neşşâr Mustafa Paşa Yemen’den Mihmel-i Şerîf Ve Emîrû’l-Hac İcâd Ve Vaz‘ Eyledigün Beyân Eder:

Müşârün-ileyh Mustafa Paşa hayli müddet ve eyyâm Mısır’da emîrû’l-hac olub umûr-ı hacda kemâl-i mertebe vukûf ve şu‘ûrı olmağın Yemen Vilâyeti’nden hac eden

⁴²⁰ BY-C, BY-D’de, “+ olub”

Müslimîn kimi kavâfil ile berrden ve kimi hod gemi ile deryadan gidegelüb tarîk-i hacda her sene niçe Müslimîn mal ve rızıkları ile telef ve zâyi' olduğu ma'lumu olmamağla⁴²¹ Mısır ve Şam tarafından mihmel-i şerîf emîrû'l-hac geldigü gibi Yemen'den dahî hac tertîb eylemek murâd-ı külli edinüb ve ümerâ-i muhafızîn şecâ'at ve ahlâk-ı hasene ile meşhûr olan Ahmed Beg'i emîrû'l-hac nasb edüb ve bin nefer 'asâkir-i pâdişâhîden muhafaza-i hüccâc için ta'yin ve mevâcib ve cümle mesârif ve mühimmâtların tekmîl eyleyüb ve müceddeden bir mihmel-i şerîf îcâd ve fevkü'l-hadd tezyîn kılub ve 'umûmen Yemen Vilâyetleri'nden hüccâc Medine-i Zebid'de cem' olalar deyü nida ve ihbâr etdürüb tamâm mertebe hüccâc zû'l-ibtihâc müctemi' oldukdan sonra Mısır ve Şam'dan hac ihrâc olunduğu kanun üzere mûmâ-ileyh Emîrû'l-Hac Ahmed Beg'e mihmel-i şerîf ile 'alem-i sultânîyi teslîm eyledi. Ve ol dahî alub ve alayın düzüb tablhâne-i Osmânî çaldırub şevket ve ziynet ile 'azîmet ve Medine-i Zebid'den hacc-ı Yemânî bu sene-i mübarekede ibtidâ revâne oldu. Ve Mekke-i Mükerrreme'ye Mısırlu'dan bir gün evvel erişüb karîb geldiklerinden Şerîf-i Mekke Şam ve Mısır'ı istikbâl eyledigü gibi Yemânî haccın dahî karşılayub ve emîrû'l-hacdan hil'at-ı fâhire giyüb ta'zîm eyledi. Ve Bereketü'l Yemânî üzerine gelüb nüzûl olunub ertesi Mısırfı ve ol bir gün Şâmî hüccâcı geldüklerinden sonra Devlet-i Osmâniyye'de üç dane mihmel-i şerîf 'Arafat-ı fâ'izü'l-berekâta 'azîmet ve mevzi' ve ma'hûda varub Cebel-i Rahmete muttasıl mu'tâd olan mekânda vakfe-i küberâyâ üç mihmel-i şerîf berâber getirilüb ve her biri envâ' ziynet ile ârâste [vr.72a] ve günâgün şevket-birle pirâste kılınub evvel Mısırfı ve ortada Yemânî ve ba'dehû Şâmî karar edüb ve üç mihmel-i şerîfin beraberine 'alem ile emîrû'l-hacları vardılar. Bu nice beg 'askerleri müsellaah ve müretteb ve kemâl-i selâbet ve heybet üzere hamdü's-senâ ve telbiye ve du'â ederek durub ve şart ve sünneti yerine getirüb ve Vakfe-i 'Arefe-i Küberâ'yı itmâm ve Hüccâc-ı İslâm 'avdet etdüklerinde her bir emîrû'l-hac mihmel-i şerîf ve 'askeri ile ric'at ve ol gece Müzdelifeye gelüb karar ve yine erte ba'de salavâtü's-sub' vakfeye ikâmet ve edâ ve gerü andan teveccüh Medine-i Mina'ya vusûl ve üç gün tekâ'üd olunub ve cümle menâsik-i hac tekmîl kılınub, Mekke-i Mükerrreme'ye 'umûmen hüccâc-ı Müslimîn gelüb nüzûl eyledi. Ve herkes menzil-i⁴²² mu'ayyenesine konub Haccü'l-Yemânî Berketü'l-Yemânî üzerine nüzûl edüb mu'tâd olduğu gibi birkaç eyyâm takâ'üd ve ârâm olunduğundan sonra, Mısır hüccâcından ol Mekke-i Mükerrreme'den ric'at eyleyüb,

⁴²¹ BY-C'de, "+ olmağla"

⁴²² BY-B'de, "menzil-i"

hacc-ı mebrûr ile mesrûr ve şâdmân Yemen tarafına ‘azîmet ve sâlimîn ve gânimîn bunca bin hüccâc-ı Müslimîn Medine-i Zebid’e vâsıl olduklarında ‘âmme-i nâs ve zükûr ve inâs istikbâl edüb bir mertebe ferh ve surûr hâsıl olmuşdur ki ta‘bîri mahâldir. Ve’l-hâsıl bu eser-i celîl Neşşâr Mustafa Paşa merhûmun vaz‘-ı hasenesi olub Vilayet-i Yemen kabzâ-i tasarruf-ı Osmâniyye’den hurûc edince bu minvâl üzere her sene huccâcı Yemen Medine-i Zebid’de müctemi‘ olmak ve andan mihmel-i şerîf ve emîrû’l-hac ile revâne olunub hac etmek ‘adet-i kânun olmuş idi. Şimdiki hâlde tavâ’if-i Zeydîyye ol diyâr-ı cennet-i âsâra müstevli olmağın mihmel-i şerîf ve rekb-i hüccâc münderis ve mün‘adim olmuşdur. Ümididir ki hazret-i perverdegârına zamân-ı karîbde Saltanat-ı Celile-i Osmâniyye berekâtında ol diyâr-ı celîlü’l-mikdârda rekb-i hac ve sâ’ir Şiâ’ir-i İslâmiyye’yi âşikâre edüb dalâlet şî‘âr olan kavmi nâ-bud ve berbâd eyleye. Pes Neşşâr Mustafa Paşa dört buçuk sene Vilâyet-i Yemen’de ‘adl u dâd ile hükümet ve dâ’imâ hayrât ve hasenât ve memleket ‘imâretine sarf-ı kudret [vr.72b] edüb felek-i gaddar bu denlü rahat ve refâhiyyeti ehl-i Yemen’e çok görüb dahî cevr-i cefâ yüzün gösterüb paşa-i merhûmun vücuduna maraz isâbet eyledi. Ve yevmen feyevmen mizâcı zâ’if olub ve kendisi dahî sefer-i âhîret karîb geldigün anlayub Medine-i Zebid’de bir türbe-i latîf ve haziresinde fukarây-ı salihîn için zaviye ve bir ma‘bed-i şerîf binâ eyleyüb ve mübalağa evkâf vaz‘ ve şart edüb bakıyye-i ‘ömrün ve var kuvvetin ve mâ melekın fî-sebîli’l-lah vakf ve sarf eyledi. Ve sene dokuz yüz altmış yedi tarihinde irci‘î ilâ rabbike radiyeten⁴²³ hitâbına mazhar düşüb târik-i mansıb-ı fânî ve vâsıl-ı cennet-bâkî olub binâ eyledigü türbesinde defn olundu. Rahmetullahu alyeh⁴²⁴ Vilâyet-i Yemen’de nîg nâm ve ‘adl u insâf ile ma‘rûf ve benâm olan hâkimlerin eşbeh ve ferîdi olub, ilâ yevmü’l-kıyâm nâmı bâkî ve mezkûr kaldı. Ve cânib-i pâdişâhîden hâkim gelinceyedek a’yân-ı vilâyet ve ‘askerin ittifâkı ile hıfz u hırâset-i memleket için kethüdalığı hıdmetinde bulunan Yusuf Ağa mesned-i hükümete geçüb ol dahî veliyü’n-ni‘amı merhûmun tarikîne sülûk edüb müddet-i hükümetinde câdde-i hâk ve ‘adaletden⁴²⁵ ‘udûl ve inhirâf eylemeyüb hüsn-i hâl ile meşhûr ve ma‘rûf oldu.

⁴²³ *Ey nefsim! Rabbine dönerken rabbin senden razı olsun.*

⁴²⁴ *Allah ondan razı olsun.*

⁴²⁵ BY-B’de, “+ ceddâ”

On Sekizinci Fasl

Kara Şahin Mustafa Paşa Yemen'e Hâkim Olduğun Beyân Eder:

Müşârün-ileyh Kara Şahin Mustafa Paşa Bosneviyyü'l-asl sadr-ı a'zâm-ı celil Koca Mehmed⁴²⁶ Paşa'yı tavîl akrabâsından olub sılasından on iki yaşında iken İslambul'a geldikde Mustafa Paşa'yı 'asr-ı Süleyman Hânî'de Harem-i Hümâyûn'a verüb niçe sinîn ve rüzgar-ı terbiye ve neşv u nemâ bulub kâbil-i isti'dâd olmağın mazhar-ı inâyet-i pâdişâhî olub ve eyâlet ile çıkub niçe hıdemât-ı hümâyûnda bulunub ba'dehû Gazze Sancağı beglerbegilik pâyesiyle verilüb birkaç rüzgar livâ-i mezbûru tasarruf edüb karâr ve ârâm eylemiş iken umûr-dide ve kâr-azmûde Devlet-i Osmâniyye hayr-hâhı olmağın der-i devlet medâra Yemen'de Neşşâr Mustafa Paşa'nın vefâtı [vr.73a] haberi geldiği-birle müşârün-ileyh Kara Şahin Mustafa Paşa'ya Eyâlet-i Yemen sadaka ve ihsân ve ta'cîl üzere mahâlline revâne olması fermân olundu. Pes ol dahî emr-i şerîf vusûlünden sonra bir oğlun Gazze'de nâ'ib koyub ve kalkub Mısır'a ve andan Bender-i Suveys'e gelüb gemilere girüb taraf-ı bahrden 'azîmet eyledi. Ve selâmet-i hâl üzere sene dokuz yüz altmış yedi Zi'l-hiccesinin guresinde Bender-i Cidde'ye vusûl bulub ve Mekke-i Mükerrreme'ye gelüb ol sene-i seniyyede hacc-ı mebrûr edüb ve yine Bender-i Cidde'ye ric'at ve eglenmeyüb cânib-i bahrden Yemen'e revâne oldu. Ve sıhhat-birle Yemen'e vasıl ve sene dokuz yüz altmış sekiz Muharreminin evâsıtında Medine-i Zebid'e dâhil olub mesned-i hükümetde karar eyledi. Ve oğullarından Behram Beg ve akrabâsından hemşiresi oğlu Mahmud Beg kendü ile ma'ân Yemen'e gelmişler idi. Ba'dehû mûmâ-ileyh Behram Beg Mısır emîrî'l-hacı olub ve Mahmud Paşa fitnelerden sonra Yemen'e dahî beglerbegi oldu. Mezbûr Mahmud Beg umerâ-i muhafızîn-i Yemen'den olub Murad Paşa 'asrında Yemen defterdârı bulunub ol ihtilâl ve fitnelere dûş olub çok zahmet gördü. Müşârün-ileyh Mustafa Paşa'ya Kara Şahin lakab konulduğuna bâ'is saray-ı 'âmire-i pâdişâhîye sıgar-ı sinn ile girüb küçüklüğü hâlinde esmer elün şâtır muhterik olub cest ve çabukluğu⁴²⁷ bu lakab ile sıgar hâlimden vefâtınadek meşhûr olduğuna sebep ve bâ'isdir. Sehî ve kerîmü't-tab' ve sadâkat ve ve ihsâna mâ'il umûr dide ve müdebbir ve 'âkil katl-i nefis ve zulm etmekden ihtirâz eder. Dindar ve perhizkâr bir devletlü idi. Ba'zı mertebe iktizâ hasebiyle mal tahsilinde ihtimâm etmegin hâb-ı emvâle mübtelâdır deyü minba'd gayri 'aybı ve dahl olunur evzâ' ve harekâtı yokdur. Vilâyet-i Yemen'e

⁴²⁶ BY-B,BY-C'de, "Muhammed"

⁴²⁷ BY-C'de, "ziyâde olmağın"

vusûlünden sonra din ve devlete lâıyk olduğu üzere hıdemât-ı hümâyûna ve re'âyâ ve fukarânın himâyetinde ve memleket muhâfazasında taksîrât eylemeyüb var makdûrun sarf etdi. Ve zamanında Vilâyet-i Yemen⁴²⁸ emn ve refâhiyyet ve âsude olub hiçbir yerde hareket [vr.73b] ve fitne zuhûr etmeyüb 'âmme-i 'âlem ve ben-i âdem kendüden şâkir ve razı oldu. Velâkin ne fâ'ide çarh-ı devvâr ve felek-i gaddar bu makule 'adl u dâda mâ'il ve mansıf-ı hakimin karârın çok görüb 'âdeti üzere bir cebbâr ve tama'kâra 'âmme-i 'ibâdı mübtelâ eyledi. Ve Mahmud Paşa namında bir gaddar ve cefâkâra Yemen Eyâleti verilüb bir sene-i kâmil Kara Şahin Mustafa Paşa hükümet etmeyüb onbirinci ay ma'zûl olub ve Zebid'den çıkub cânib-i berrden Mekke-i Mükerrerme'ye revâne ve 'azîmet edüb ve selâmet-i hâl ile gelüb sene-i mezbûre Zi'l-hiccesinin evâ'ilinde vâsıl oldu. Ve hacc-ı şerîf eylemek için ikâmet ve niyet eyledi. Ol vakt büyük oğlu Rıdvan Beg Şâm-ı Şerîf emîrü'l-hacı idi. Pes çünkü mihmel-i Şam'a gelüb oğlu ile mülâkat etdi. Kemâl-i şefkat ve iştiyâkıdan kucaklayub bekâ ve hasretinden mebhût olub oğlu Rıdvan Beg dahî ayağın ve elin öpüb fevkü'l-hadd ri'âyet ve ikrâm ve ola ki lâzımdır. Edâ-i hidmet edüb 'âfiyet ve sıhhat ile mülâkat müyesser olduğundan hamdü's-senâlar eyleyüb sadâkat ve kurbanlar bezl eyledi. Ve ferh ve surûr ile 'Arafat'a çıkub bu sâl-i meymenet iştimâlde hacc-ı mebrûr edüb ve Mekke-i Mükerrerme'ye 'avdet olunub oğlu emîrü'l-hac Rıdvan Beg ile veda' ve hüccâc-ı Mısır ile revâne olub sıhhat-birle Mahrûse-i Mısır'a vâsıl olduk da hâfız-ı bilâd-ı Mısır iken 'adl u insâf ve merhamet ile meşhûr ve ma'rûf olan Hadım 'Ali Paşa merhûmun vefâtına müsadif oldu. Ve Diyâr-ı Mısır'ı hakimsiz buldu. Ve geçüb kal'aya mesned-i hükümete karâr edüb vâki' ahvâli der-i devlet medâra 'arz eyledi. Taraf-ı hümâyûn-ı Pâdişâhî'den böyle mahâlde bulunub vilâyeti zabt ve hıfz u hırâset eyledigüne istihsân ve Eyâlet-i Mısır sadaka ve ihsân olunub bir zamân mutasarrıf ve niçe hayrât vaz' edüb ilâ yevminâ hazâ sebep-i yâd ve tezekkürü âsâr-ı hasenesi pâyidar ve bâki kaldı. Ve Mısır Eyâleti'nden sonra rahmet-i hakka vasıl olub oğulları Rıdvan Beg ve Behram Beg müşârün-bi'l-benân [vr.74a] beglerbegiler ve nâm ve şân sahibi devletlüler oldu.⁴²⁹ Hâliyâ Gazze'de mevcûd Hasan Paşa merhûmun oğlu Hüseyin Beg ve karındaşları bunların evlâd-ı 'âl-i nejâd ve nebîreleri bakıyyeleridir.

⁴²⁸ BY-C'de, "Yemen"

⁴²⁹ BY-D'de, "idüler"

On Dokuzuncu Fasl

Mahmud Paşa Yemen'e Vali Olduğun Ve Sâ'ir Ahvâlin Zikr Eder:

Mûmâ-ileyh Mahmud Paşa mukaddemâ Şâm-ı Şerîf Beglerbegisi olub Mar'aş'da vefât eden Mehmed⁴³⁰ Paşa'nın 'abd-ı memlûku 'atikâsından idi. Bundan evvel saray-ı 'âmirede hazinedarbaşı iken Mısır Eyâleti'ne çıkub hafız-ı Mısır olan Davud Paşa ile müşârün-ileyh Mehmed⁴³¹ Paşa'nın dostluğu ve kemâl-i münâsebeti olub Şâm-ı Şerîf'de mülâki olduklarından mezbûr Mahmud Paşa'yı ta'rîf ve terbiye eyleyüb ve ânın sözü ve vasfı mûcebince Davud Paşa kendüye kethüdâ⁴³² kılıb Mısır'a getürdü. Ve birkaç gün sonra ümerâ-i muhafızîn-i Mısır'dan olub huccâc-ı zu'l-ibtihâca emîrül-hac oldu. Velâkin gayetde 'arz sahibi ve tama'kâr ve seffâk olub Mekke-i Mükerrreme şerîfi ile evvelden cüzî 'adâveti olmağın 'arz edüb dahî huccâc-ı Müslimîn ile hacc-ı şerîf için vardıkda intikam almağa kasd ve murâd edinmekle ol yıl Huccâc-ı İslâm mabeyninde 'azîm fitne ve fesâda bâ'is olub Mısır'a geldik de, emîrül-haclıktan 'azl ve teka'üd verilüb bir zamân ma'zûl ve matrûd karâr eyledi. Nihâyet gelen paşaların âdemleri ve İstanbul halkı ile ihtilât üzere olub ve hediyeler verüb dâ'imâ Yemen Eyâleti'ne tâlib ve ziyâde tehâlik ve tehassür çeküb der-i devlete âdemlerin göndermekden hâli degil idi. Hikmet-i hüda Kara Şahin Mustafa Paşa bilâ-talebin Yemen'e vâsıl olub ve rüşvet tarikiyle hediye vermege mâ'il olmayub lâyıq-ı hıdmet isem istihdâm eylesinler. Degil isem mansıb vermesünler.⁴³³ Dâ'imâ cevâb edüb Devlet-i 'Aliyye emekdârı ve hayrhâh ve sadâkatkâri olduğuna i'timâdı olub çendân kapuda olanlara iltiyâm eylememekle bu esnâda biz bu Mahmud Paşa fırsatı ganîmet bilüb ve Mülûk-i Çerâkise'den Emir [vr.74b] Hoşgeldi'nin hatunun tezevvüc eyleyüb 'avretde mübalağa mal ve rızk olub der-i devlete 'azîm hediyeler ile müstakil âdemler gönderüb maksûduna nâ'il ve Yemen Eyâleti'ne bu tarîk ile vâsıl oldu. Ve Bender-i Suveys'den cânib-i bahrden 'azîmet ve Cidde Benderi'ne sene semâne ve sittin ve tis'âmie Muharremü'l-haramının evâilinde vusûl bulub yine bahrden Yemen'e revâne oldu. Velâkin ziyâde ziynet ve darât ve tafrya mâ'il olmağın sipâhiligin ve ziynetin mükemmel düzmeğe için Mısır'da hayli deyn edindigünden gayri Mekke-i Mükerrreme'de tüccar ve bâzârgân tâ'ifesinden dahî çok akçe istikrâz edüb âna binâ'en fevkü'l-hadd deyn ile Yemen'e müteveccih ve ahz ve celb ve tama'-ı hâm fikrinden ru-i

⁴³⁰ BY-B'de, "Muhammed"

⁴³¹ BY-B'de, "Muhammed"

⁴³² BY-B, BY-C'de, "- kethüdâ"

⁴³³ BY-D'de, "+ deyi"

bahrden kat'-ı menâzil eylemek üzere oldu. Ve kethüdâsı ve çaşnıgirbaşısı⁴³⁴ ba'zı garz olunan akçelerin mabeynine girüb söz bilür ahvâle vâkıf âdemler olmağla derdmenlerin vehm edüb ve katl olunmaların murâd eyleyüb ve üçün dahî bir yerden denize gark eylemek fermân pes ellerin bağlayub ve boğazlarına taş rabt etdirilüb gemi ile giderken bîcâreleri deryâya attılar. İki gark olub çaşnıgirbaşısı halâs ve bu muhlikeden necât bulduğı 'acâ'ib-i el-tâf-ı hafıyye-i ilâhiyye idigün rivâyet ederler. Boğazında taş ve elleri bağlı iken gemiden gece içinde perrân olundukda deryâya düşüb ve gemi içlerinden bir parçası ağzına geldikde, diş ile yapışub ve can acısından berk tutub bu hâl üzere gidüb ertesi gemi kenara girüb limanın lenger bıraktığı gibi deryâdan taşra çıkub ve berriye 'Urbân'ına varub hâlin i'lâm eyledigünde fakîre terâhüm⁴³⁵ eyleyüb ve bir 'Arab libâsın verüb Mekke-i Mükerrreme'ye isâl ve bu mertebe şiddet ve helâkdan hazreti hak saklayub selâmet-i hâl müyesser eyledigü gayetde hikmet-i ilâhi ve kemâl-i eltâf-ı nâ-mütenâhi olmağın bu mahâlle teberrüken kayd olundu. Ve bundan sonra Mahmud Paşa Yemen hükümeti [vr.75a] arzusuyla kat'-ı mesafeyi bahr eylemekde ikdâm ve Bender-i Câzân'a gelüb şâdgâm gemilerden taşra çıkub 'Arz-ı Yemen'e kadem basdı.

Mahmud Paşa'nın Yemen'e Vusûlün Ve Hükümetinde Eyledigü Zulm Ve Tecâvüzün Beyân Eder:

Ahâli-i Yemen ve 'asker-i Mahmud Paşa'nın Bender-i Mihâ'ya veyâhud Beytü'l-Fakîh Benderi'ne vusûl ve nüzûl eder. Muntazırlar iken Câzan'a çıkub geldigün haber aldıklarında 'umûmen a'yân ve a'vât ve cümle ehl-i divâna varub paşaya mülâki olub ve hediyeler verüb tevkîr ve ta'zîm ile kaldırub makâm-ı hükümet olan Medine-i Zebid'e getürdiler. Ve sene dokuz yüz altmış sekiz Saferinde geçüb câlis-i mesned-i hükümet olub evvelâ dârü'l-harb emini olan 'Abdumelik maldâr ve ziyâde mun'im ve devletlü olmağın üzerine nâkıs ve kem âyâr akçe kesdirir deyü minba'd cürmü ve bu bâbda alâkası yoğiken mücerred malı hatır için bi-günah katl edüb ve mal ve rızkın gasb ve ahz ve celb eyledi. Ve bundan sonra zulm ve cevre mübaşeret eyleyüb rızk ve mal sahiblerin kendi hâlinde komayub kiminin birer bahâne ile malın aldı. Ve kiminin üzerine birer cürm isnâd ve iftirâ kılub nâ-hak katl ve bulduğı malların gâret eyledi. Ve dârü'l-darbda kat' olunan akçenin 'ayârı dokuz üzerine iken tama'-ı hâmindan yedi

⁴³⁴ BY-C'de, "+ ve kilercibaşısı"

⁴³⁵ BY-B'de, "terehhüm"

üzere etdürib ve gitdükçe ‘ayarı nâkıs etdürib ve altı üzerine karar verüb ve bu mertebe kem âyâr akçe kesdürüb ve ‘asker ve kul tâ’ifesine bu makûle kalb ve nâkıs akçe ile mevâciblerin vermekle ‘asker tâ’ifesi ‘ulûfelerinden aldıkları akçenin onun beş akçe yerine sarf edüb mevâciblerinde bereket kalmayub bu vechile sikke bozulduğı sebebden kul fâkirü’l-hâl olub ve bir iki senenin⁴³⁶ esvâb ve dûn ve raht ve silâhlarını satub ve benâm ve meşhûr olanları bu denlü rezâleti mütehammil olmayub dirlik ve ‘ulûfelerin bıragub ve Vilâyet-i Yemen’i terk eyleyüb kimi Habeş tarafına Özdemir Paşa [vr.75b] oğlu Osman Paşa’ya ve kimi ‘Irak cânibine Basra’ya çekilüb gitdi. Memleket muhâfazasına lâzım olan âdemler Mahmud Paşa’nın sitem ve cevrinden Yemen’i terk eyledi. Paşa hod kavlı kalîl olduğundan mahzuz olub ‘âkıbetinde zuhûr edecek zararı hiç fikr eylemedi. Ve Devlet-i Osmâniyye tarafına hayrhâh ve sadâkatkâr olan vilayet devletlülere lâzımdır. Ve gelen hükkâma ‘azîm kuvvet ve i’ânetdir. Mülâhaza etmeyüb mutlak malların almak için ekserin katl edüb emlâk ve erzâkların garet eyledi.⁴³⁷ Ve havfindan ve cevrinden niçeleri kaçub ve Mutahhar Leng’e varub mûti’ ve münkât oldular. Ve günden güne paşanın böyle zulm ve tama’ı sebebi ile Mutahhar Leng kuvvet bulub mükemmel ‘asker ve ecnâd sahibi oldu. Ve re’âya ve berâyâ bu hâl üzere fakîr ve pâmâl olub nâçar ekserî kadîmî yerlerin bıragub Zeydîyye dağlarına firâr ve Mülk-i Yemen fitne ve ihtilâl ile doldu. Paşa ise tama’ın terk eylemeyüb cânib-i saltanata kemâl-i itâ’at ve sadâkat ile ma’rûf olan kibar-ı ümerâ-i Yemen’den Hısn-ı Hubb Kal’ası sahibi ‘Ali bin ‘Abdurrahman en-Nizâri sinn-i senevî Şâfi’ü’l-Mezheb ve dindâr ve Zeydîler’e Hanefiyye’den ziyâde ‘adüvv ve gayretkeş ve taraf-ı pâdişâhîye kendinin ve âbâ ve ecdâdının hezâr hıdmeti vücûda gelmiş ve Özdemir Paşa merhûm ile Mutahhar Leng ve sâ’ir Zeydîler muharebesinde mübalağa imdâd ve mu’aveneti görülmüş iken ecdâdından kalma Hısn-ı Hubb Kal’asında mal ve rızk ve cevâhir ve hezâyin ve zî-kıymet eşyaya mâlik olduğun haber alub ma’lûmu olmakla ahz ve katl edüb malın gasb etmege murâd edinüb tedabîr ve tedârik ve hile ve hud’a zuhûra getirdi. Bîçare ‘Ali en-Nizâri hâline müttali’ oldukda Hısn-ı Hubb bir dağın zirvesinde içinde suyu ve müstevfî zahîresi olub gâyetde müstahkem kal’a olmağın mahsûs tevâbi’iyle kapanub paşa tarafından münkât’ oldu. Paşa-i gaddâr [vr.76a] bu mertebe ‘isyân eyledi deyü üzerine ‘asker kaldırub ve kendisü varub sekiz ay muhâsara eyledi. Velâkin bir tarîk ile fırsat bulmayub mütehhayyir ve bu bâbda tama’-ı hâm ve

⁴³⁶ BY-C, BY-D’de, “+ içinde”

⁴³⁷ BY-D’de, “+ Bunun bu”

garazından muztar olub ne edeceğin bilmedi. Ve hile ve yalan yemin ve ‘ahd eylemekden gayri çare bulmayub Vilâyet-i Yemen’de sıdk ve emanet ile meşhûr olan a’yân ve ekâbirden Hamdânî Dâ’i denmekle ma’rûf ‘Abdullah Dâ’i’yi da’vet edüb ve mahsur olan Emir ‘Ali bin⁴³⁸ ‘Abdurrahman en-Nizâri’ye zarar ve katl ve ihânet etmeyeceğine yemin-i mugallize ile sevkinde ve hezâr güne şart ve ‘ahd eyleyüb Dâ’i sadık ve saf-dil bir Müslüman olmağın i’timâd edüb mâbeyne girüb ‘âmme-i ‘ibâd-ı Müslimîni belâ ve fitneden kurtarub ıslâh eylemek murâd eyledi. Pes ‘umûmen ‘asker tâ’ifesi ve muhâfaza begleri ve kul oğulları paşanın bu makûle garaz ve tama’ından ve zulm ve cefâsından⁴³⁹ muztâr olub ve sekiz ay Kal’ay-ı Hısn-ı Hubb muhâsarasından dermansız kalub muhafazîn beglerinden sadâkat ve şecâ’at ve ‘akl u tedbîr ve kiyâset ile meşhûr olan Rûmî İskender Beg’in otağına cem’ olub ‘Alî en-Nizâri Saltanat-ı Osmâniyye’nin cümle ehl-i Yemen’den ziyâde hayrhâhı ve ceddâ ‘isyân ve cürm ve günahı zuhûr eylemiş degil iken bu mertebe cevri ve cefâyâ neden müstehak oldu. Ve bunca tûl müddet mücerred tama’-ı mal için ‘asakir-i pâdişâhîye bu muhânet ve meşakkati çekdirmek neden lâzım geldi. Bi’l-ittifâk cümle ‘asker tarafından mîr-i mûmâ-ileyh birkaç beg ve ağalar ile varub paşay-ı gaddara söylemek için gönderdiler.

Yirminci Fasl

Mahmud Paşa Hısn-ı Hubb Kal’asın Alub İskender Beg’i Ve Nizâri’yi Katl Eylediğün Zikr Eder:

Mûmâ-ileyh İskender Beg paşa-i gaddar kelâm-ı hakkı kabûl eylemeyüb tama’kâr olduğun bilür iken fitneden havf edüb ve ‘askerin dedigü sözleri tebliğ eylemek kabul [vr.76b] eyleyüb ümerâ ve ağalardan birkaç âdem yanına alub ve sifâriş olunduğu üzere varub paşaya tebliğ ve takrîr eyledi. Pes ‘asker tarafından ‘acz ve kendi murâdına mugâyir kelimât ve harekât istima’ eyledigü-birle hemân evvelgün bellü başluları ve sâhib-i kelâm olanları birer bahâne ile dağıtdı. Ve her birine âhir diyârda ve ba’îd yerlerde hıdmet ta’yîn etdi. Ve ‘Alî en-Nizâri’nin cürmü yokdur. Olduğu takdîrce âbâ ve ecdâdından zuhûr eden hıdemât ve sadâkat bilinmek ve anların hatırı için ‘afv olunmak lazımdır deyü bu tarîk ile cevâb ve hile ve huda’aya dolâb eyledi. Ve ‘askerin ekserini dağıdub kendi mahsûs âdemlerin cem’ edüb tâmâm mertebe ‘asker tarafından emîn olduğu gibi divân ısmarlayub müsellaah ve müretteb âdemlerin hâzır ve âmâde etdi.

⁴³⁸ BY-B’de, “- ‘Ali bin”

⁴³⁹ BY-D’de, “+ âciz”

Ve begler ve ağalar ve ehl-i divânı da‘vet kılub geldikleri-birle nâ-hak ve bilâ-vech fakîr İskender Beg’in dîvânda başın kesdi. Ve bulunduğu mal ve rızkın bi’l-cümle gasb ve ahz eyledi. Ve bu nakle kâni‘ olmayub Özdemir Paşa çerağlarından ve levend bahadırlarından cümle beglerden eşbeh ve memleketde sadâkat ile meşhûr Mirzâ Beg’i dahî çıkarub ve otağından kalkub hıdmetvar kıyâsî ile divâna vasıl⁴⁴⁰ olduğu sâ‘at ânın dahî başın kesüb malın nehb ve ahz eyledigünden gayri Yemen a‘yânından vâsıl ve mülk eshâbından el-Hâce ‘Ali er-Ribâmi mûti‘ ve münkâd ve ‘Ali Nizâri’nin damadı olmakla fakîr ziyâde havf üzere olub âna binâ‘en var kuvvetin ve mâ-melekin dâ‘imâ paşaya getirüb ihdâ ve gece gündüz yanında hıdmet-i lâzimesin edâ edüb canından gayri ma‘muli yoğiken, Hindistan’dan tefârik ve eşyâ getirüb ticaret eylemekle mâl-ı Kârûna mâlikdir. Zann ve kıyâs edüb fakîri oğlu ile mâ‘an salb eyledi. Velâkin ümîd etdigü malı bulmayub nâ-hak ve zulmen [vr.77a] katl ve kanlarını boynuna aldı. Zîra şerr ve gazâbından korkub malı vermekle ola ki cân halâs idem. Ümîdi ile bîçâre el-Hâce ‘Ali cümle mevcûdun vermiş idi. Gayetde sâhib-i hayr eshiyâ-i dehrden ve fuzelâ-i ‘asrdan kerimü’n-nefs bir Müslüman âdem idi. Rahmetullâh-i teâlâ bu te‘addi ve tecâvüzlerden sonra zulmen ve cebren gasb ve tahsîl eyledigü mal-ı ferâvâmı levendât tâ‘ifesine bezl edüb kendüye mahsûs ‘asker peydâ eylemek tedbîr etdi. Ve binden mütecâviz tüfenk-endâz piyâde ve kezâlik fârisândan belki anlardan ziyâde yazub ve yanına cem‘ eyleyüb Hısn-ı Hubb Kal‘ası’nın altında oturub muhâsarasında sarf-ı makdûr edüb envâ‘ hile ve mekr tarîkine sülûk eyledi. Ve müddet-i muhâsara bir seneye mümtedd olmağın bîçâre ‘Alî en-Nizâri içerde ‘âciz olub nâ-hak ve bî-günâh katl ve helâkına nasb-ı nefis⁴⁴¹ olduğundan mütehayyir kalub, felek-i sitemkârın bu denlü cefâsından muztar netice-i zindegânî ve böyle mu‘ammer olmakdan mülk-i bekâya sefer-i efdâl evliyetdedir deyü bir bahâne ile taşra çıkmak fikrinde oldu. Bu esnâda paşa-i gaddar geri ‘Abdullah Dâ‘i’yi çağırub ve Mushaf-ı Şerîfi meydâna koyub hezâr yemin-i kizb-âmîz ve⁴⁴² ‘azamet-i hazret-i hüdây-ı bî-çûn ve kurbiyyet-i hazret-i Seyyid el-Kevneynî zamân ve emân virmekle mûşârün-ileyh ‘Alî en-Nizâri’ye ve evlâd ve etbâ‘ ve emvâl ve erzâkına zarâr ve ziyân eylemeye ve katl ve gasb etmeye ve sancak verüb yine memleketine hâkim eyleye deyü bu şart üzere ‘ahd u mîsak bağlayub ve ziyân eylemeye⁴⁴³ tamâm mertebe Dâ‘i’yi inandırdı. Ve bu yemin ve ‘ahd ile miskin

⁴⁴⁰ BY-B’de, “dâhil”

⁴⁴¹ BY-C’de, “- nefis”

⁴⁴² BY-B’de, “ile”

⁴⁴³ BY-C’de, “- ziyân eylemeye”

Nizâri'ye gönderdi. Dâ'i gelüb vâki' ahvâli bir bir beyân eyledik de egerçi Mahmud Paşa 'ahdinde kizb ve gaddar ve mekkâr idigün bilürdi. Feemmâ yazılmış da bozulmuş yok. Ma'lûmat ve tedbîr olacak takdîre mâni' olmadı. Ve bunca müddet bî-günâh mahsûr olduğundan 'âciz kalub dünyadan ve cefâsından usanmış idi. Pes Dâ'i 'Abdullah'ın getürdigü 'ahd u emânın kabûl eyledi. Ve Mahmud [vr.77b] Paşa yemin ve 'ahd ü kelâmında kâzib olur ve makdûr olan bana zuhûr edüb gelür. Velâkin bu sebep ile Mülk-i Yemen'e fitne ve fesâd müstevlî olub Özdemir Paşa merhûmun niçe bin belâ ve meşekkat ile Zeydîler ve Mutahhar Leng'i ref' ve ma'lûb eylemiş idi. Bu zâlim ve gaddâr tama'-ı hâm ile gerü bu diyârın eşkıyâsın⁴⁴⁴ yüze çıkardır ve bu memleketi tasarruf-ı Osmâniyye'den ihrâc eder bilmiş olasin deyü Dâ'i'yi mezkûre cevâb verüb ertesi kal'adan⁴⁴⁵ paşa otağına gelecegin haber gönderdi. Dâ'i dahî gelüb 'ahd u emâna kabûl olunub erte kal'adan nüzûl⁴⁴⁶ eder deyü haber verdi. Çünkü paşa-i gaddar Nizâri Emir 'Alî'nin kal'adan inüb gelecegin mukarrer bildi. Fi'l-hâl mekre şurû' edüb eyledigü yemin ve 'ahdi unuttı. Ve beşyüz tüfenk-endâz levendi hazırlayub Nizâri kal'adan çıkub otağa girdigü sâ'at segirdüb kal'aya dâhil olub zabt edeler. Sifâriş eyledi. Ve erte seheri kethüdâsı ile tabl ve 'alem-i sultânîyi 'Alî Nizâri'ye gönderüb ve ol dahî oğlu ve tevâbi'âtıyla kal'adan çıkub alay ve ziynet ve begler tertibi ile kemâl-i ri'âyet ve tevkîr-birle dîvana getürtdi. Ve geldik de istikbâl edüb ve yanına oturub tekrim eyledigünden sonra iki hil'at-ı fâhire kendüye ilbâs etdirüb oğluna ve cümle tevâbi'lerine a'lâ hil'atler giydirdi. Ve 'Alî Nizâri ke'ennehû⁴⁴⁷ tekâmîl-i 'arz edüb padişah sancağına nâ'il oldu. Yerinden kalkub paşayı selamlayub arkasın verüb revâne ve henüz vasat-ı dîvana gelmeden ma'hûd olan Çavuşbaşı Sinân Ağa nâm katl sifâriş ve tedbîr olunduğu üzere hançerin çeküb ve mazlum Nizâri'yi iki küregi arasına şöyle darb-ı şedîd ile urdu ki hançerin yelmânı gögsünden çıkub Ya Allah deyü bir 'azîm sadây-ı cângâh çağırdı ki, cümle ordugâh ve etrâfda olan halâyık işidüb agâh oldu. Ve Nizâri dîvan ortasında arkası üzerine [vr.78a] düşüb can verdi. Ve oğlu ve cümle ma'ân gelüb lâbûs-i hil'at-ı menût olan Müslümanlar'ı dîvan içinde kırdırub ol vakt divân-ı 'adalet deyü tertîb eyledigü otak-ı mazlume revâk-ı insân kassâbhânesi olub yüz iki yüz Müslüman'ın baş ve lâşesi ile mâlâmâl doldu. Bu esnâda Kal'ay-ı Hısn-ı Hubb zabtına ta'yîn eyledigü beşyüz levend bîçâre Nizâri henüz paşa otağına dâhil olmamış idi.

⁴⁴⁴ BY-C'de, "- gerü bu diyârın eşkıyâsın"

⁴⁴⁵ BY-B'de, "haber verdi"

⁴⁴⁶ BY-B, BY-D'de, "haberini verdi"

⁴⁴⁷ BY-B'de, "kâne"

Bunlar pusudan ‘ale’l-gafle kal‘a kapusuna erişüb açık bulub ve cenk ve harbe kâdir kimesne bulunmayub nisvândan ve etfâlden gayri ricâlden âdem kalmamağla âsân vechile kal‘ayı zabt edüb ve müjdecî paşaya gönderüb Nizâri ve evlâd ve cümle tevâbi‘âtın katl eylemiş idi ki kal‘a zabt ve teshîr olunduğunun mübeşşiri ve gelüb haberdâr olduk da begâyet mesrûr ve şâdmân ve maksûduna nâ’il olduğundan fevkü’l-hadd izhâr-ı ferah ve beşâret eyledi. Ve ol sâ‘at kalkub Ben-i Resul Gassânî mülûkünden ve ba‘dehû Ben-i Tâhir Pâdişâhlarından kal‘ayı mezbûrda kalub medfûn ve mahzûn olan emvâl ve hezâyine vâsıl olub kendisü içerüye girüb ve Nizâri hatunlarını ve ehl-i ‘ıyâlin yalın ayak başın kabâ esir gibi hezâr feryâd u figân ile taşra sürdü. Ve hadd ve ta‘rîfi mümkün degil mal ve cevâhir ve altun ve mülûke mahsûs zi-kıymet eşya bulub nakîr-i kıtmîr taşıdub kendisi kabz edüb taraf-ı âhire bir habbesi müyesser olmadı. Fakîr Nizâri’nin katlinden murâd hemân bu hazine ve mal idi. Yohsa cidden Nizâri tevâbi‘inden bir cürm ve günâh sâdır olmuş degil idi. Pes çünkü murâdı üzere cümle malı gasb ve kal‘ayı boş ve ‘imâretten hâli eyledi. Muhâfazasın meşayih-i ‘Urbân’dan birine ısmarlayub ve münevvez⁴⁴⁸ ‘Arab mühimmâtın görmedin Mutahhar Leng fırsatı ganimet bilüb âdem gönderüb Hısn-ı Hubb gibi kilid-i Yemen olan kal‘ayı zabt eyleyüb ma‘nen paşa ânınçün sa‘y eylemiş oldu. Ve ‘amme-i ehl-i bilâd ve Müslimîn [vr.78b] ve ‘ibâd ‘Alî Nizâri’ye bu zulm ve gadr olduğu günden sonra paşadan nefret eyleyüb ve buna gadr-ı Mahmud tesmiye edüb Diyâr-ı Yemen’de ve Hindistan’da ve bi’l-cümle istima‘ olunan diyârlarda bu fi‘il kabihî⁴⁴⁹ darb-ı misâl olub gürûh-ı mekrûh ve eger ‘askeri ve re‘âyâ ve eger sinn-i senevî ve sulehâ yüz çevirüb Mutahhar Leng yanına varub zulm ve cevrinden emîn oldular. Ve günden güne Mutahhar Leng devleti ve memleketi ve kuvveti ezdiyâd bulub taraf-ı saltanat zâ’if hâl üzere oldu. Velâkin paşa-i gaddarın vilâyet ve mülk hatırına gelmeyüb ve tek hemân bugün mâl-ı ferâvân elimde bulunsun yarın memleket âhire müntakil olursa uğur olsun deyü bu güne kelimât edüb ve hiç ‘aynına almayub Hısn-ı Hubb’dan ihrâc eyledigü mâl-ı kesîr ile sene dokuz yüz altmış dokuzda gelüb makâm-ı hükümeti olan Zebid’e dâhil oldu. Ve âsitâne-i sa‘âdete Nizâri ‘âsi ve hâ’in devlet idi. Hakkından gelindi deyü ‘arzlar inşâsına mukayyed oldu.

⁴⁴⁸ BY-C’de, “henüz”

⁴⁴⁹ BY-D’de, “- kabihî”

Yirmi Birinci Fasıl

Mahmud Paşa Nâ-Hak Ve Bî-Vech Nizâri'yi Katl Eylediğünden Sonra Hilâf-ı İnhâ İle Der-i Devlete 'Arz Eylediğidir:

Ve zulmen gasb eylediği emvâl-i Müslimîn'den Rikâb-ı Hümâyûn ve vüzerâ ve vükelâyâ ve hafız-ı Mısır olana mübalağa hediyeler düzüb 'arz ve mekâtibde Nizâri begayet 'âsi ve hâ'in-i saltanat olmağın niçe bin belâ ile ve zahmet ile devlet-i pâdişâhîde kal'ası feth ve cümle memleketi idhâl-i Vilâyet-i Osmâniyye kılınub zabt olunub ve kendisi 'isyân üzere olan tevâbi'âtıyla katl ve mazarrat ve istilâları def' ve henüz Mülk-i Yemen memâlik-i mahrûse-i Osmâniyye'den oldu deyü bu mazmûn üzerine hilâf-ı inhâ ve kizb ve iftirâ yazub ve çavuşbaşısı İskender Çavuş ve ağalarından Sinân Çavuş'ı ta'yîn edüb gönderdi. Bunlar dahî Mekke-i Mükerrreme'ye çıkub ve andan Mısır'a revâne olub vusûl bulduklarında ol vakt hâkim-i Mısır [vr.79a] sâbık Yemen Beglerbegisi olan vezîr-i 'âkil ve müdebbir ve 'âdil Kara Şahin Mustafa Paşa idi. Mezbûrların elinden Mahmud Paşa'nın⁴⁵⁰ hilâf-ı inhâ ve kizb-i âmiz mektûbu ve hediyesi vâsıl olub ahvâl mesmu'û olunca gayetde muztâr müte'ellim olub Yemen fitne ve ihtilâl ile mâlâmâl idigün bildi. Lâkin niçe etsin olan oldu. Hilâfın 'arz edecek olur ise ziyâde fitneye bâ'is olmasından havf edüb sükût eyledi. Ve Mısır'da eglendirmeyüb merkûmları der-i devlet-medâra yollayub, çünkü Mahmud Paşa tarafından bunca hediye ve hilâf-ı inhâ 'arzlara ile çavuşbaşısı ve Sinân Çavuş âsitâne-i devlete vâsıl olub lâzım olan yerlere ve Rikâb-ı Hümâyûn'a mübalağa hedâye teslim edüb ve Ba'dân ve⁴⁵¹ Cible Vilâyetleri ve bunca kıla' ile Hısn-ı Hubb Kal'ası 'âsî ve hâ'in olan 'Alî Nizâri'den feth ve teshîr ve idhâl-i memâlik-i pâdişâhî kılınub ve Devlet-i 'Aliyye tarafına dâ'imâ ihâneti olan mezkûr Nizâri ve tevâbi'inin haklarından gelüb 'arz ve mekâtibde yazıldığı üzere 'azîm hizmet görüldüğün takrîr edüb haber verdiler. Âsitâne-i devletde olan vüzerâ ve vükelâ Yemen ahvâline vâkıf degiller idi. Sahîh-i kıyâs edüb paşay-ı gaddarın âdemlerine ri'âyet ve bu hıdmet içinde bulunan ağalarına 'arz eylediği terakkîler ve dirlikler ve çavuşbaşısı olan kâtile sancak verilüb cümle 'arz ve talep eylediğine müsâ'ade olundu. Ve Uğur-ı Hümâyûn'a hıdmetde bulunmuşdur. Zan olunmağla Cânib-i Hümâyûn'dan istihsân ve mukarrer emr-i şerîf-i ihsân buyrulub âdemleri muhassilü'l-fu'âd-ı âsitâne-i devletden ric'at edüb ve selâmet-i hâl üzere

⁴⁵⁰ BY-B'de, "- Mahmud Paşa"

⁴⁵¹ BY-C'de, "+ ve İbb"

mesrûr ve şâd Yemen'e gelüb efendileri paşa-i gaddara mülâki ve vâki'ahbârı⁴⁵² ihbâr eylediler. Pes Taraf-ı Saltanat-ı 'Aliyye'den emîn olub eyledigü zulm ve fesâd ve tama'-ı hâm ile nâ-hak katl etdigü Müslimîn ve 'ibâd yanında kalub dünyada su'âl olunmayınca ahreti [vr.79b] asân kıyâs edüb unuttu. Ve eli erişdigün mu'tâdı üzere katl ve malın gâret etmekden vaz' gelmeyüb ezdiyâd etdi. Ve halk kendüden nefret ve havf edüb⁴⁵³ 'Urbân baş kaldırub yolları kesüb ve Zeydîler dağlardan inüb vilâyeti gâret ve ve ba'zı nevâhiyi zabt eyleyüb kendisi men' ve def'ine kâdir olmadığın gördü. Ve bir iki sene eger Yemen'de karâr edecek olursa vilâyet elden gider. Ve kendi minba'd başın halâs edemez. Helâk olacağı mukarrer eyledi. Ve çavuşbaşısı Ferhad Ağa'yı mübalağa mal ile ve hediyeler ile der-i devlete gönderüb 'azlin 'arz edüb ricâ eyledi. Ve bundan sonra Yemen'de karâr kendüye gâyet müşkîl ve düşvâr olub cânib-i pâdişâhîden izn ve fermân olmayınca çıkub firârı mümkün olmamağın nâçar tekrâr 'acele ve sür'at üzere ağalarından Ca'fer Ağa'yı der-i devlet-medâra gönderdi. Pes mukaddemâ giden⁴⁵⁴ çavuşbaşısına i'tibâr olunmayub mütehayyir ve sergerdân olub 'avdet murâd eylemiş iken isti'câl ile mezbûr Ca'fer Ağa geldikde ikisi dahî müttefik olub ve kapulara akçeler ve hadden efzûn hediyeler dağıdub ve hezâr dürlü yalan ve mevânîler ve hile tarîkinden 'özl ve sebep-i 'illetler⁴⁵⁵ der-i devletde olanlara inandırdılar. Ve efendilerin 'azl etdürüb ve ulağ alub kemâl-i sür'at üzere 'azl haberin Yemen'e bildirdiler. Pes giden olan sene dokuz yüz yetmiş iki Cemâzi-ye'l-âhîrinin evâsıtında Mekke-i Mükerrreme'ye vâsıl ve anda ârâm eyleyüb berr tarafından Yemen'e gidüb mâh-ı mezbûrun selhinde Mahmud Paşa'ya ve varub ma'zûl olduğun bildirdi. Ve sanki yeniden dünyaya doğdu. Ve müceddeden hayât buldu. Hadden ziyâde mesrûr ve şâdumânî hâsıl kılub gelen ulağa mübalağa mal u menâl verdi. Ve ol sâ'at ümerâdan birine hil'at giydirüb ve 'azlin aşikâre kılub kâ'im-i makâm nasb eyledi. Ve ol gün Ta'iz'den çıkub Zebid'e geldi. Ve evvelden [vr.80a] cümle mühimmâtın hâzır ve âmâde eyleyüb 'azle intizârda olmağın Zebid'den bâr u bengâh ve emvâl ü erzâk ve hayme ve hargâh ile kalkub Bender-i Câzân'a gelüb ve anda karâr eylemeyüb cânib-i berrden Mekke-i Mükerrreme'ye 'azîmet ve kat'-ı merâhil eylemek üzere oldu.

⁴⁵² BY-B'de, "hâli", BY-C'de, "ahvâli"

⁴⁵³ BY-D'de, "- unuttu. Ve eli erişdigün mu'tâdı üzere katl ve malın gâret etmekden vaz' gelmeyüb ezdiyâd etdi. Ve halk kendüden nefret ve havf edüb"

⁴⁵⁴ BY-B'de, "kendi"

⁴⁵⁵ BY-B, BY-D'de, "+ düzüb"

Yirmi İkinci Fasl

Mahmud Paşa Ma'zûlen Yemen'den Çıkub Mekke-i Mükerreme'ye Vusûlün Beyân Eder:

Çünkü Mahmud Paşa ma'zûlen Yemen'den çıkub 'azîmet eyledi. Sene dokuz yüz yetmiş iki Recebül-müreccebinin evâhirinde Mekke-i Mükerreme'ye karîb gelüb vusûlün şerîfe kağıdı ile mukaddem bildürüb ve zâd u zevâde tedârikinde ve yük altında develer hazırlanmasın şerîfden ricâ eyledi. Pes şerîf dahî olaki mümkündür. Husûle getirüb ve üç menzîl karîb olan Sa'diye menzîline geldikde bir mikdâr deve ve koyun ile elli nefer atlıyı istikbâline irsâl ve Mekke şehri cezîredir ve ehli fukarâdır. Bunca 'askere mütehammil degildir deyü mektubunda yazub, damadı Seyyid 'Arrâr'ı gönderdi. Ve ahvâli vuku'ü üzere 'arz edüb bildirdi. Pes varub paşa-i mûmâ-ileyhe menzîl-i mezbûrda mülâki olub ahvâl mağlûmu olunca Cidde tarafına gitmege meyl edüb ve yolun sürüb, ertesi Seyyid 'Arrâr delâlet ve kalkub 'azîmet ve kat'-ı menâzil⁴⁵⁶ ederek sene-i mezbûre Şa'bânının ondokuzunda hamîs gecesi Bender-i Cidde'ye gelüb haric-i surda nasb-ı hayme ve hargâh edüb nüzûl eyledi. Ve 'azîm simât tertîb ol vakt Cidde muhâfazasında olan Mir-livâ Kasım Beg'i ve dizdârı ve kal'a ağaların ve Seyyid 'Arrâr'ı ve cümle benderde bulunan a'yân ve eşrâf ve 'askeri tâ'ifesin simâta da'vet edüb ve ta'âmdan sonra cümlesine oğlu hil'atler giydirüb fevkü'l-hadd ikrâm etdi. Ve kemâl-i şevket ve ziyet otağında kânun-i Osmânî üzere dîvân kurub ızhâr ve satvet ve heybet eyleyüb fi'l-vâki' vükelâ-i Osmâniyye'den ve paşalardan bu mikdâr kuvvet ve şevkete mâlik görülmemiş idi. [vr.80b] Ve Seyyid 'Arrâr'ı ba'zı hediye ile şerîfe gönderüb eglenmeyüb revâne olmak murâdı bildirüb yük için develer hususunda müsa'âde ricâ eyledi. Şerîf dahî Seyyid 'Arrâr hediye ile gelüb ahvâl ma'lûm oldukdan sonra matlubı olan mühimmâtına ve deve ve cümle levâzımâtına mukayyed olub murâdı üzere husûle erişdirdi. Ve Mekke-i Mükerreme a'yânı ve 'ulemânın kibârı ta'zîm ve tekrîm için kalkub Bender-i Cidde'ye varub paşa-i müşârün-ileyhe mülâki oldular. Her birinin hâline ve mikdârına göre ri'âyet ve ikrâm edüb hil'atler ilbâs ve 'arz-ı muhabbet eyledi. Velâkin sâbıkan Cidde Bender'i begi olub taraf-ı pâdişâhîden ol 'asrda 'ayn-ı 'irfân icrâsına me'mûr olan İbrâhim Beg mukaddemen Mısır'da defterdâr ve paşa-i kâşif iken mâbeynlerinde husûmet vâki' olub ve garaz tutmak ve tûl müddetden sonra intikâm almak paşanın tabi'atı idigün bilüb, ol sebebden varub, mülâkatdan ihtirâz ve havf etmegün ihmâl edüb ve tarafından ba'zı zî-kıymet hedâye tertîb ve kâtibi ile

⁴⁵⁶ BY-B, BY-C'de, "mesâfe"

Cidde'ye yollayub, Şeyhü'l-Harem ve ba'zı kibâr 'ulemâ vâsıta ve şefâ'ati ile zikr olunan hedâya paşaya teslim ve niçe dürlü 'özrler olunub, ne hâl ise hedıyyeyi kabûl ve 'arzı def' eder gibi olub kâtibe kaftân giydirüb ve İbrâhim Beg ba'zı mertebe emîn olmağın gelüb mülâki oldu. Ve kemâl-i tevkîr ve muhabbet edüb kadîmî olan birûdet ve garazı bi'l-küllıye hâtırdan izâle eyledim deyü cevâb ve yemin etdi. Lâkin iki üç sene murûrundan sonra kendisi Mısır Hâkimi iken İbrahim Beg Mekke-i Mükerrerme'de vefât eyledik de sağığında intikâm almak müyesser olmadı. Bâri ölüsünden alınmak ve yanına kalmamak ahsen görüb evlâdın cümle emvâl ve erzâkıyle Mısır'a ihzâr edüb bir akçe ve bir habbe komayub evlâd ve ensâbın zelîl ve zebîl ve fakîr eyledi. Ve Cidde'de tekâ'üd ve revâne olunca kendi âdemlerinden [vr.81a] ve memlûklarından çok âdem katl edüb esnâ-i 'azîmetde gayetde hûb sûret bir iç oğlanın cüz'i bahâne ile salb eylemek fermân eyledik de, musannif Kitâb-ı Hanefî müftisi kibâr-ı fuzelâ ve 'ulemâdan Şeyh Mehmed⁴⁵⁷ Kutbî kaddese sırrıhû rivâyet ederki; yanında câlis vehâzır bulundum. Ve katle müstehak degildir. Bâ-husus 'Arz-ı Harem-i İlâhî ve civâr hazret-i havâdır. 'Afv olunmasın ricâ ve ilhâh eyledim. Riyâset bilâ-siyâset olmaz ve bunca hademe ve eşhâs-ı muhtelif bu 'asrda katlden gayriyle zabt olunmaz cevâb edüb, halâsı mümkün olmadı. Bu mâkule hazır cevâb ve mütekellim ve 'âkil ve ihsân ve keremi var. Müdebbir ve 'âlim ve kâmil bir âdem iken hak ve nâ hak katl-i nüfûz etmege mübtelâ olmasa 'asrında kendü kadar bir vezîr-i lâ nazîr olmadığı mukarrer idi. Ancak ziyâde tama'-ı hâm ve dimâ-ı nâsdan perhîzi olmamağın muammer ve berhudâr olmayub 'âkıbet kendi dahî katl olundu. Ve yine sâhib-i kitâb mûmâ-ileyh Şeyh Kutbî merhûm nakl eder ki; kendi ile Cidde-i ma'murede tenhâ otağında sohbet-i 'ilmiyye ve tevârih ve ahvâl-i memâlik ve bilâd-ı mükâleme olunurken, Yemen Hükümeti ve Rıdvan Paşa'ya taraf-ı saltanatdan eyâlet tevcîh olunduğu lisâna geldikde Yemen'in bal ve mumunun bi'l-cümle cem' ve tahsîl edüb aç ve zehr-nâk hemân arûsın alıkodum. Nîş u nâliş ve zehrinden gayri ne Rıdvan Paşa zâd u zevâde bulur. Ve ne hod bir gayri hâkim⁴⁵⁸ cây-ı rahat görebilir. Şimdiki hâlde sakalı bitti ta'bîrin etdi. Mısır Hükümeti'ne arzusu olduğun keşf edüb rü'yâda gördüm ki bir zamân ol diyârda cây-ı rahat görmege Yemen'de San'â Sarayı'nda vâki' Kasr-ı 'Alî üzerinde kâ'im iken bir ayağım kaldırub Mısır Kal'ası'nın burcuna basdım. Ve kendimi Mısır'da gördüm. 'Ale'l-tahkîk bilâ-fasıla Mısır'a hâkim olurum. Bu rü'yânın ta'biri olur cevâb eyledi. Ve nefsü'l-emrde

⁴⁵⁷ BY-B'de, "Muhammed"

⁴⁵⁸ BY-C'de, "+ bir zaman ol diyârda"

vâkı'ası gaybî⁴⁵⁹ dedigü üzere oldu. Zekâvet ve fâzıl ve aklında ve kerem ve sehâvet ve tedbîrinde [vr.81a] nazırî yok⁴⁶⁰ idi. Nihâyet kan dökmek ve garaz ve 'adâvet gözetmek cümle ahlâk-ı hamîdesin iknâ edüb gaddar ve cebbarlık ile şöhret bulub menfûr-ı havâs ve 'avâm olmuş idi. Çünkü 'Urbân'a Mahmud Paşa'nın yükün kaldırmak için kağıd ile âdemler gönderüb ziyâde tenbîh ve ikdâm eyledi. Pes zamân-ı kâribde hadden efzûn Cidde Sahrası'na develerle 'Urbân cem' olub ve paşa dahî levâzım ve mühimmâtın hazır ve âmâde kılub hemân yalnız paşanın esvâbıyla yüküyle üç binden ziyâde deve yükleyüb ve tevâbi'i ve âdemleri dahî ol mikdâr deve tahmîl edüb ve Bender-i Cidde'den kalkub cânib-i berrden Mısır'a revâne ve kat'-ı menâzil eylemek üzere olub, sene-i mezbûre evâhirinde selâmet-i hâl ile bu denlü ihmâl ve erzâk ve emvâl ve şevket ve satvet-birle Mahrûse-i Mısır'a gelüb vâsıl oldu. Ol esnâda vâli-i vilâyet-i Mısriyye olan Keylûn 'Ali Paşa denmekle ma'rûf gönlü alçak ve ehl-i hak bir Müslüman kimesne olmağın Mahmud Paşa'yı ta'zîm için kendisi çıkub alay ve tabl ve 'alem ve kanun-ı Osmânî üzere hedm ve hışm ile istikbâl ve 'arz-ı muhabbet eyledi. Lâkin Mahmud Paşa zîb u ziyete ve tafra ve şevkete ziyâde mâ'il olub gelirken mansub gibi 'alemlerin açub ve tablhâne⁴⁶¹ ve âdemlerin hadden efzûn tezyîn edüb Mısır 'askerinden ziyâde alay bağlayub ma'zûlen bu denlü şevket ızhâr eyleyen⁴⁶² vilâyet mütehammil olmayub, ma'kûl yüzünden vâli-i memleket müşârün-ileyh 'Ali Paşa tarafından bu mertebe vaz' olunmaya deyü haber irsâl olunduk da, elem çeküb ve her ikinci nevbet çaldırub hâkim-i memleketden ziyâde şevket ve tantana icrâsına nisbet için şurû' edüb beyhûde yere 'Alî Paşa gibi Müslüman ile bozuşub beyanlarında⁴⁶³ birûdet ve 'adavet düşüb vaz' ve hareketi tahammül olunmak kabil ve mümkün olmamağın durmayub der-i devlet-medâra kalkub revâne olsun deyü buyruldu ile çavuş gönderilüb, bilâ-ârâm Mahrûse-i Mısır'dan [vr.82a] kaldırılıub bu tarîk ile müteveccih ve revâne oldu. Ve Şâm-ı Şerîfe varub andan Medine-i Konya'ya vâsıl olduk da merhûm Sultan Selim Hân şehzâdeliği hâlinde ol vakt Kütahya Sancağı'nda iken⁴⁶⁴ idigün haber almağın intisaba fırsatı ganimet görüb ve 'acele ile varub Rikâb-ı Hümâyûn-ı Sa'adet-Makrûn'a yüz sürüb musâhib ve talâkât-ı lisâne mâlik olmağın kendinden su'al buyrulan Yemen ve Mısır ve Hicaz ve 'Arabistan ahvâlin murâdı üzere takrîr ve 'arz eyledigünden şehzâde sâf-derûn

⁴⁵⁹ BY-C'de, "gaybî"

⁴⁶⁰ BY-B'de, "+ bir devletli"

⁴⁶¹ BY-B, BY-C'de, "- çaldırub"

⁴⁶² BY-B'de, "eylemek ile"

⁴⁶³ BY-B'de, "mâbeynlerinde"

⁴⁶⁴ BY-C, BY-D'de, "- iken"

kelâmın sahîh zan ve kıyâs eylemekle haz edüb pesend ve tahsîn eyledi. Ve hakkında vâlid-i mâcîtlere sultân-ı zamân ve sahibkırân-ı devrân Sultan Süleyman Hân-ı ‘aliyyü’l-rahme ve’l-gufrân⁴⁶⁵ merhûmun Huzûr-ı Hümâyûn’a hüsn-i hâline ve mahâll-i nazar-ı pâdişâhîye müstehakdır deyü ahsen-i ahvâline ‘arzlar yazub ve kemâl-i mertebe terbiye edüb ve murâdı⁴⁶⁶ Küyahya’dan der-i devlete revâne olmak üzere mekâtib ve ‘arzları olub ve varub vusûlünde⁴⁶⁷ sadr-ı a‘zâm-ı celil Bosnevîyü’lasl Koca Mehmed Paşa-i tavîl ol esnâda vezîr-i a‘zâm bulunub, bu dahî Bosnevîyü’lasl ve kendi itirâfı mücebince akrabâsından idigün ‘arz ve tefhîm ve ol bâbdân duhûl eyleyüb, rikâb-ı pâdişâhîye mükemmel ve müzeyyen yirmi at ki her birinin raht u rezîn ve rikâb ve dibâcı mülûki olmağın ve biri mülûkden gayride bulunmak mutasavver olmayub, hadden ziyâde zî-kıymet cevâhir ve eşyâ ile tezyîn ve sâ’ir hediye piyş-nihâd edüb ve Huzûr-ı Hümâyûn’a getirilüb manzûr-ı pâdişâhî olanca hedâyasına ta‘cüb edüb ve hâliyâ câlis-i taht-ı⁴⁶⁸ Osmânî iken bu makûle cevâhir ve eşyâya mâlik degilim deyü cevâb eyleyüb, hediyeye kemâl mertebe makbûl-i hümâyûn oldu. Ve bi’l-cümle a‘yân ve devlet ve mukarrebân ve erkân-ı saltanat ve lâzım olanları hedâyâ ile doyurdu. Ve her biri gayretkeş olub kendisün huzûr-ı pâdişâhîde terbiye eder oldular. Vezîr-i a‘zâm hod hısm çıkub murâdı üzere kurbiyyet hâsil edüb Mısır sevdâsına [vr.82b] düşdi ve esbâb ve levâzımına başladı. Ve pâdişâh-ı merhûmun oğlunun ‘arzı mücebince Dârü’s-Saltanatü’l-‘Aliyye’den Eyâlet-i Mısır’ı tevcîh ve ihsân buyurub maksûd ve merâmına nâ’il oldu. Ve taraf-ı bahrden revâne olmak ma‘kûl görüb Rodos kadirgalarına girüb bahrden ‘azîmet eyledi. Ve sıhhat ve âfiyet-birle kat’-ı mesâfe-i bahr edüb Bender-i İskenderîye’ye vusûl buldu.

Yirmi Üçüncü Fasil

Mahmud Paşa Mısır’a Vâli Ve Hâkim Olub İskenderîye Benderi’ne Vusûlün Beyân Eder:

Çünkü Mahmud Paşa taraf-ı saltanatdan Hükümet-i Mısır ile İskenderîye Benderi’ne vâsil olduğu ahâlî-i vilâyet ve ümerâ ve a‘yân-ı memleketin mesmû’u oldu. Kaşifligi ve beglik ve emirü’l-hac iken⁴⁶⁹ tama’-ı hâm ve sefk-i demâ ve garza mübtelâ olduğu, cümlelerin ma‘lûmu olmağın herkes şerrinden korkub ve kudreti mikdârı

⁴⁶⁵ *Allahu teâla ona rahmet etsin ve bağışlasın.*

⁴⁶⁶ BY-C’de, “+ üzere mekâtib üzere ‘arzlar alub”

⁴⁶⁷ BY-C’de, “vusûl bulduk da”

⁴⁶⁸ BY-B’de, “- taht-ı”

⁴⁶⁹ BY-B’de, “Emîrî’l-Haclığı hâlinde”

hediyeler tertîb edüb ve at ve katır ve deve ve esbâb ve levâzım tedârik eyleyüb Bender-i İskenderîye'ye gönderdi. Ve hadden ziyâde at ve raht ve çadır ve mühimmâtın müctemi' olub kimesneyi incitmek veyahud tama'-ı hâm eylemege hâcet kalmadı. Lâkin hiç fâ'ide etmeyüb paşa tab'ında münderic olan tama' ve cevri terk eylemedi. Ve Sâ'idü'l-'Alâ hâkimi olan Emir Muhammed bin 'Ömer mükemmel hedâyesi vesâ'ir hükkâm ve paşalara mülâkata geldik de getiregeldikleri at ve katır ve devesinden ziyâde tedârik ve⁴⁷⁰ âmâde edüb ve kadîmî hukuk ve 'alakası olmağın paşanın Mısır'a vusûlünedek te'hîr⁴⁷¹ etmeyüb, hukuk-ı kadimeye binâ'en bunca hediyeye-i kesîr ve tuhf ve eşyâ ve nakid elli bin altun ile gemilere girüb, Garbiyye'ye mukâbil bir menzîle gelüb mülâki ve bunca bî-nihâye hedâyeyi teslîm eyledikten sonra, aslâ cürm ve günahı ve efrâd-ı âferideden bir ferd şâkisi yoğiken ecdâdından kalma mâl-ı ferâvâne mâlik olduğun bilmekle hemân bulunduğuşâ'at salb edüb ve Sa'id'de vâki' gılâl ve mevâşi ve hânesinde olan erzâk ve emvâl [vr.83a] ve eşyâsı kabzına âdemler gönderüb nakîr ve kıtmîr cümleyi ahz ve gasb ve ehl ü 'ıyâl ve evlâdın fakîr ve zelîl eyledi. Ve Mısır'a gelüb câlis-i mesned-i hükümet oldukdan sonra mukaddemâ Yemen'de etdigü üzere vilâyet ve devletlülerin kimin katl edüb malın aldı. Ve kimine bir bahâne eyleyüb mâmelek ve vâr-ı maktûrun alub derbeder ve bir akçeye muhtâc etdi. Ve ol vakt divân-ı Mısır'da cevvalî⁴⁷² katibi olan Kadı Mehmed⁴⁷³ el-'İbâdi ehl-i kalem ve muhâsib ve müstakim ve sâhib-i rakam dindâr ve perhizkâr olmağın gelân hükkâm ve paşalar mansıbından kaldırmayub, iltifât ve ekser tahsîl-i emvâl ve mesâlih-i lâzîmede istihdâm edüb maldâr ve mütemevvil olduğun ma'lûm edinmekle ânı dahî bilâ-sebeeb bir gün salb edüb hânesin nehb ve gâret eyledi. Ve 'ulûm-i 'aliyyede mâhir ve cifr ve felek ahvâlinin⁴⁷⁴ istihrâcına kâdir eş-Şeyh Ahmed el-Mağribî denmekle ma'rûf fâzıl ve kâmil⁴⁷⁵ ve sâhib-i cevr bir Müslümanı garaz ile salb edüb, Vilâyet-i Mısır ahâlîsi cân ve bâş havfına düşüb niçe kimesneler mülk ve mal ve hânumân ve ehl ü 'ıyâlin bıragub firâr eylediler.

⁴⁷⁰ BY-B,BY-C'de, "+ hâzır"

⁴⁷¹ BY-B,BY-C'de, "+ tavakkuv"

⁴⁷² BY-B'de, "mevâlî"

⁴⁷³ BY-B'de, "Muhammed"

⁴⁷⁴ BY-B'de, "ahkâmının"

⁴⁷⁵ BY-C'de, "+ bir vücûd"

Yirmi Dördüncü Fası

Mahmud Paşa'nın Mısır'da Vefâtın Zikr Eder:

Paşa-i mûmâ-ileyh hod 'âleme tasallut ve tegallüb eyledigünden ma'rûr ve cevri ve ahz ve celb-i mal eylemekle sarf-ı makdûr edüb feleg-sitem ve gerdiş mekrinden gâfil ve kemâl-i emn ve sefâ-i hâtır ve huzûr-ı istirâhat-birle mu'tâdi üzere zîb u ziynet tertîb ve tekmîl eyleyüb⁴⁷⁶ ve i'lân ve izhâr-ı şevket ve satvet için ümerâ ve ağavât ve ehl-i divân ve 'asker tâ'ifesine haber ve tenbîh edüb ve kanun-ı Osmanî üzere mükemmel alây hâzır ve âmâde olub paşa dahî var kuvvet ve ziynetin ve envâ'-ı siyâb ve hil'atın edâsına ve şâtırlar ve hademesin fevkü'l-hadd zuyûr ile pirâsete kılub 'azîmet-i tâm-birle kal'adan nüzûl ve bu denli debdebe ve tantana ile Bulâğ'a ve andan Anbâr-ı 'Amire'ye varmak niyeti ile 'azîmet ve şehir içinde vâki' Salibe Çarşı'sın murûr ve Yeni Kapu kurbında olan [vr.83b] Kanâturü'l-sebâ' mevzi'ine geldiği sâ'at karşısında vâki' bahçe duvarından bir tüfenk çatlayub ve paşa miskînin sol memesinin altına urub hemân ol dem bir âh serd ile feryâd edüb kim urduğu görülmedi. Ve duvar deligünden tütün çıktığı yere hademedem ve piyâde ve Yeniçeriden çok âdemler segirdüb cidden bir ferd bulunmadı. Ancak duvar penceresinde çakmaklı bir tüfenk bulunub her çend ki ihtimâm ve takayyüd olundu. Bundan ziyâde eser bulunmak mümkün olmadı. Nihâyet ol bahçe hademesinden bî-günâh fellâh fukarâsı ahz olunub su'âl olunduklarında tüfenk sedâsın istima' eyledik. Velâkin minba'd bir şahıs görmedik cevâb eylediler. Pes ol fakîrlerin nâ-hak yol üzerinde bulunanların urub paşayı mecrûh ve mazrûb kal'aya getürdiler. Ve helâk ve vefâtın mukarrer görüb şehrin içüne gulgule ve ihtilâl düşmekle sokaklar ve çarşılar hıfzına âdemler ta'yîn edüb gönderdi. Ve ol vakt Mısır kadısı Şeyhî Ahmed Efendi ve defterdâr Etmekçizâde Mehmed⁴⁷⁷ Efendi bulunub sâ'ir begler ile kal'aya çıkub paşa yanına cem' oldular. Ve vasiyyetin dinleyüb cümle memlûk kulları âzâd olunmak ve ehl-i 'ıyâline nafaka ve zevcesine nikâhı verilüb sâ'ir malı ve bi'l-cümle eşyâsı hazine-i pâdişâhîde zabt⁴⁷⁸ ve hıfz etdürilmek üzere karar verilüb ve memleket zabtına kâ'im-i makâm ta'yîn olunub paşa dahî teslîm-i rûh eylemekle defterdâr ve kâ'im-i makâm mühürün alub hezâyini mühürleyüb ve saray ve kal'a muhafazasına bir beg ta'yîn edüb cümlesi kadı ile mahkemeye varub, evvelâ memleket ve vilâyet zabtın ve hıfz u hırâsetin görüb tedbîr eylediler. Ba'dehû vâki'

⁴⁷⁶ BY-C'de, "+ eylemge evkât ve eyyânın sarf edüb dahî sene dokuz yüz yetmiş beş Cemâzi-ye'l-evvel selhinde erba'a günü alay ile inmek murâd ve niyyet eyleyüb"

⁴⁷⁷ BY-B'de, "Muhammed"

⁴⁷⁸ BY-B'de, "vaz"

ahvâli olduğu üzere yazub der-i devlet-medâra olduğu üzere⁴⁷⁹ ‘arz ve i‘lâm etdüler. Bu tarafda kal‘âda kethüdâsı⁴⁸⁰ paşa-i merhûmun cenâzesin indirüb Sebîlü’l-Mü’minîn nâm mevzi‘de gasl olunub namazında gayetde kalîl kimesne cem‘ ve hâzır bulundu. Ve rahmet ve du‘â-i hayr yerine [vr.84a] zulm ve cevrinden halâs ve emîn olduğuna hazırîn ve gâ‘ibîn hazret-i hakka hamd ve şükür eder oldu. Ve Rumili Meydanı’na karîb hatununun babası zaviyesinde defn olundu. Ve bu cihân-ı fânide eger Yemen ve eger Mısır’da eyledigü cevri ve gadrden ‘âkıbet ne hâsıl eyledi. Hemân ola ki taksirâtı ‘afv olunub ba‘is-i mağfireti olur bir ‘ameli vücûda gelmiş ola. Ahvâli hod ‘ârif olanlara kıyametedek müceb-i ‘ibret ve sebep-i nasihat olur. Kıssayı bir hissey-i ‘acîbe kaldı. Rahimehullâhü teâlâ yemhû anhû’l-êsâm ve yerdâ anhû’l-ehsâm⁴⁸¹

Yirmi Beşinci Fası

Rıdvan Paşa Yemen’e Hâkim Olub Ve Mahâlline Vusûlün Beyân Eder:

Mûmâ-ileyh Rıdvan Paşa salifü’l-beyân olan Kara Şahin Mustafa Paşa’nın oğludur. Şâm-ı Şerîf emîrû’l-hacı iken babası Mısır hakimi olduktan sonra karındaşı Ferhad Beg emîrû’l-hac olub ve ocaklıkları olan Gazze Sancağı’na Rıdvan Paşa⁴⁸² hâkim ve mirlivâ ve birkaç eyyâm ve rüzgar Gazze’de karâr ve ârâm⁴⁸³ eylemiş idi.⁴⁸⁴ Zikr olunduğu üzere Mahmud Paşa Yemen’den ‘azl olunması için birbiri ardınca der-i devlete ‘arz ve i‘lâm ve ricâ edüb karârı mûcib fitne idigü vükelâ-i devlete ma‘lûm olduktan sonra, Gazze’de Rıdvan Paşa’ya tevcîh olunmasını ma‘kûl görüb ve emri şerîfin kendüye gönderüb dokuz yüz yetmiş iki senesinde Receb evâ’ilinde Eyâlet-i⁴⁸⁵ Yemen’in emri Gazze’de paşa-i mûmâ-ileyhe gelüb vâsıl oldu. Ve kalkub Mahrûse-i Mısır’a vusûl ve andan Bender-i Suveys’e varub sefer mühimmâtın ve zahîre ve levâzımâtın gemilere tahmîl edüb ve kendisü âdemleri ve oğlu Ahmed Beg ile girüb cânib-i bahrden ‘azîmet eyledi. Ve ‘avn-ı hazreti hak ile selâmet-i hâl üzere bender-i Cidde’ye sene dokuz yüz yetmiş sekiz Zi’l-ka‘desinin evâhirinde⁴⁸⁶ vusûl bulmağın hacc-ı şerîf eylemege niyet ve Cidde Benderi’nden Mekke-i Mükerrreme’ye ‘azîmet edüb ol ‘asrda vâli ve hâkimü’l-vakt olan Şerîf Hasan’a hacc-ı mebrûr edâ olununca

⁴⁷⁹ BY-B, BY-C’de, “- olduğu üzere”

⁴⁸⁰ BY-B, BY-D’de, “+ tevâbi‘i”

⁴⁸¹ *Allahu teâlâ ona merhamet etsin ve onun günahlarını bağışlasın ve düşmanlarını ondan râzı eylesin.*

⁴⁸² BY-B’de, “beg”

⁴⁸³ BY-C’de, “- ârâm”

⁴⁸⁴ BY-B, BY-C’de, “+ yukarıda”

⁴⁸⁵ BY-C’de, “- Eyâlet-i”

⁴⁸⁶ BY-B’de, “Zilka ‘desinde, - evâhirinde”

nüzûl ve ikâmet için bir mesken ricâ eylemekle [vr.84b] Haram-ı Şerîfe girüb bâbü'z-ziyâdeye muttasıl el-hâce yahşî odaların⁴⁸⁷ ve tahliye etdürüb gelüb menzîl-i mezbûrda nüzûl eyleyüb sâlifü'z-zikr Defterdâr İbrâhim Beg 'ayn-ı 'Arafat icrâsına ve Harem-i Şerîf ta'mirine taraf-ı saltanattan me'mûr olub ve henüz dahî vefât etmeyüb Medrese-i Kayıtbay-ı merhûmda sâkin ve Rıdvan Paşa'ya istikbâle çıkub evvelâ ânın konağına uğrayub nüzûl eyleye. Ve bu sebep ile beyne'n-nâs kadr ve haşmet hâsıl ede. Ümîd ederken paşa-i mûmâ-ileyh 'umreye niyet ve mahrem olmağın ba'zı mertebe birudet-i hevâdan mizâcına za'af ve fütûr gelmegin tavâf ve sa'y eyledigü gibi konasına doğru gelüb İbrahim Beg'e uğramamağla müte'ellim olub ve ızhâr-ı birudet edüb, bu bahâne ile mâbeynlerinde âşikâre husûmet vâki' oldu. Lâkin netice-i aslı İbrahim Beg Mahmud Paşa'dan sonra Yemen'e vâli olmak için der-i devlete elli bin altun gönderüb eyâlet emrine müterakkıb iken Rıdvan Paşa'ya verilüb mahrûm kalduğundan bittabî' 'adâvet eylemiş idi. Pes bu mertebe İbrahim Beg'in 'adavetin paşanın oğlu Ahmed Beg ma'lûm edinmekle ziyâde 'âkil ve sâhib-i fitnat ve ehl-i ma'rifet ve dûrbîn olmağın babasına bir mekr ve hata eylemeyeler. Basiret üzere olub hatta mevsim-i hac gelüb 'Arafat'a çıkıldık da yalnız tenha gitmeye babasına te'kid ve teşyîd eyledi. Feemmâ mütevekkil ve Müslüman olmağın⁴⁸⁸ hakka istinâd edüb mu'tâdı üzere hareket edüb ve sene-i mezbûrda tevâbi'yle hac edüb huccâc-ı Müslimîn gitdükden sonra yine Cidde'ye 'azîmet etdi. Ve Mekke-i Mükerrime'ye dâhil olduğı günden hummâ kendüye isâbet eylemekle hurûcunadek mizâcı hoş olmadı. Hatta at ile 'azîmet etmege kâdir olmamağla taht-ı divân ile çıkub Şerîf Hasan göndere gitmekle 'azîmet ve tekebbürlük eyledi. Kıyâs edüb elem çekdi. Ba'dehû mariz olduğına vâkıf olunca gelüb 'arz-ı hulûs ve du'â eyleyüb muhabbet ile ma'rifet olunur. [vr.85a] Bender-i Cidde'de gemilere girilüb Yemen'e revâne oldu. Ve Câzân Benderi'ne vusûl ve anda çıkub San'â'ya teveccüh ve dokuz yüz yetmiş dokuz senesi Muharreminde vâsıl-ı mesned-i Hükümet-i Yemen olub San'â'da karar eyledi. Ve hıfz u hırâset-i memleket umuruna ol ki makdurıdur. Sarf ve ihtimâm üzere oldu.

⁴⁸⁷ BY-C'de, "+ ta'y'in"

⁴⁸⁸ BY-C'de, "+ hazret-i"

Yirmi Altıncı Fası

Rıdvan Paşa'nın Ahvalin Ve Köse Behram Beg'in Vefâtın Beyân Eder:

Zikri sebk eden Mahmud Paşa'nın⁴⁸⁹ Yemen'de saçtığı fitne ve fesâd tohumu gündün güne bitmeğe başladı. Ve bu sebep ile Rıdvan Paşa'nın huzûru ve rahatı kalmayub vilâyet ve aktârda bir bir zuhûr eden fitnelerin def'ine sa'y ve guşuş eyledi. Velâkin bir def'âda ve müddet-i kalilde men' ve iskâtı mümkün olmayub bir tarafa ref' olunca gayri cânibden baş kaldırub⁴⁹⁰ ve bu esnâda ümerâ-i muhafızîn-i Yemen'den şecâ'at ve re'y ve tedbîr ile meşhûr olan Köse Behram Beg bî-emrillâh-i teâlâ⁴⁹¹ San'â'da vefât edüb 'azîm kuvvet ve kudret ve mal ve rızk ve tavâbi' ve haşmet sahibi olmağın vefâtı paşa-i müşârün-ileyhe külli za'af ve perişânlık verüb ve 'asker-i ervâma mevti bâ'is tefrika ve keduret olub, Cibâl'de vâki' Zeydiyye tâ'ifesi Mutahhar Leng eşkıyası vefâtından sonra yüze çıkub etrâf ve eknâfa ta'arruz edüb niçe yerlere müstevlî oldular. Ve 'Urbân tâ'ifesi mukaddemâ Mahmud Paşa'nın gadr ve cevrenden ve kemâl-i zulm ve tecâvüzünden rû-gerdân ve cânib-i saltanata 'isyân eylemekle ve birkaç def'a kendülere zulm olunmaya 'ahd u emân olub ve gelüb her itâ'at etdikleri vakt Mahmud Paşa emân ve yemîn ve 'ahdine bakmayub, bilâ-sebeb mücerred tama'-ı hâm belası ile 'Urbân'dan niçe âdemler katl edüb ve bulduğı mal u menâllerin yağma ve gâret etdürüb 'ahd u mîsâka muhâlif ve şer-i şerîf ve kânun-ı 'adet-i kadime mugâyir hadden ziyâde gadr ve te'addileri vücûda getirüb ve kerrâren ve merrâren 'ahd u yemîn ve emânın sıyub, 'Urbân'ın yemîn ve emânına i'timâd edecek hâlleri kalmayub [vr.85b] ve bunca gâret ve nehb ve hasâratlarından sonra erzâk ve mal u mevâşi'den dahî mevcûd nesnelere olmayub üzerlerine fakr müstevlî olub canlarından bîzâr oldukları sebepten her ne kadar Rıdvan Paşa tarafından medârâ kılınub itâ'at eylemeleri için 'ahd u emânlar verildi. Minba'd müfîd olmayub mûtî' ve münkâd olmadılar. Ve yolları kesüb memleket memleket kapanub bu fırsatta Zeydîler hurûcu ganimet bilüb ekser cibâli kendülere tâbi' olub kemâl-i mertebe kuvvet buldular. Pes 'Urbân ve Zeydî ta'ifesi'nin hadd ve gadrı olmayub bî-nihâye bir kavm-i dalâlet-şi'âr olub ve 'asâkir-i ervâm ve Cuyûş-ı İslâm kalîl olmağın def'-i fitne ve izâlelerine bu denlü 'asker kifâyet edemeyüb 'isyânlarına bâ'is Mahmud Paşa'nın zulmü olduğı ve hâliyâ def'-i mazarratlarına bir mikdâr 'asker ile imdâd olunmak muktezâsı idigü ve Diyâr-ı Yemen'in ihtilâl ve fitnessine bâ'is ne olduğı, begler ve ağalar ve â'yân-ı vilâyet ittifâkıyla kemâ hüve

⁴⁸⁹ BY-B'de, "+ Diyâr-ı"

⁴⁹⁰ BY-B, BY-C'de, "+ işitdi"

⁴⁹¹ Allah'ın emriyle.

hakkahû der-i devlet medâra vech-i meşrûh üzere mûmâ-ileyh Rıdvan Paşa ‘arz ve i‘lâm⁴⁹² ve müstekal âdemleri ile gönderüb ve âsitâne-i devletden imdâd gelinceyedek vilâyet hıfzına cân ve başın meydana koyub her ne hâl ise Zeydîler’i yüze çıkartmadı. Ve şeb ü rûz sa’y ve dikkat edüb cânib-i pâdişâhîden i‘ânet ve imdâd intizârında oldu.

Yirmi Yedinci Fasl

Vilâyet Tazyîf Olunub İki Eyâlet Üzere Tevcîh Olunduğudur:

Zikr-i sebk eden Mahmud Paşa Yemen’den sonra hâkim-i Mısır olub ve Vilâyet-i Yemen’i ne hâlde alıkoduğun bilüb ve dâ’imâ zuhûr edecek fitne ve ihtilâl vukû‘una ve Yemen havâdisine mütereddid idi. Çünkü Rıdvan Paşa’nın beyân olunduğu üzere der-i devlet medâra ‘arz ve i‘lâm eyledigün haber alub mukarrer ve tahkîk anladı. Mülk-i Yemen gibi vilayet tasarruf-ı Osmâniyye’den çıkarsa çıksun. Tek heman Rıdvan Paşa’ya emânet olunsun ve ‘arz [vr.86a] ve inhâsı istima‘ olunmasun ve kendinin eyledigü zulm ve sitem ve cevr ve cefâ âsitâne-i devletde ma‘lûm olmaya. Ve ‘ayb ve bunca kabâhati keşf olunmaya deyü Rıdvan Paşa âdemleri Yemen’den ‘arzlar ile varmazdan evvel kendisü Mısır’dan der-i devlet medâra mübalağa hedâye ile söz bilür ve mu‘temedü’n-aleyh âdemler⁴⁹³ gönderüb ve sâbıkan Yemen hâkimi olub umûr-dide ve ol diyâr ahvâline vâkıf olduğu hasebiyle Vilâyet-i Yemen vâsi‘ ve çok memleketdir. Bir beglerbegi tasarruf ve muhâfazasına kâdir degildir. Velâkin Tehâim ve Zebid ve Ta‘iz vilâyetleri bir eyâlet ve San‘â ve ‘Aden ve cibâl ve tevâbi‘i dahî bir eyâlet olmak üzere taksîm ve bu vechile kemâl-i münâsefe üzere iki eyâlet vaz‘ olunub ve iki beglerbegiye tevcîh ve ihsân buyrulub bu tarîk ile Memleket-i Yemen muhafâzası ve ‘isyân eden Zeydîye eşkıyasının hakkından gelmesi sehl ve âsân ve cümleden evlâ ve ahsendir. Ve Kara Şahin Vezîr Mustafa Paşa merhûmun tevâbi‘ hıdmet-güzâr âdemlerinden olub sabıkan Şâm-ı Şerîf Emîrû’l-Hacı olan Kürd Murad Beg denmekle ma‘rûf Yemen Vilayeti’nin ahvâline vâkıf ve haberdâr ve umûr-dide ve şecâ‘at-şi‘âr memleket zabtına kâdir olmağın mîr-i mîran nasb ve ta‘yîn olunması ma‘kûldür. İki beglerbegi olunca birbirine mu‘în ve kafadar olur. Ve bu vechile Yemen’de ervâm ‘askerinin ezdiyâdına sebep ve vilâyet zabtı suhûlet ile mümkün ve kâbildir deyü mücerred hazz ve nefis ve setr-i aybı için bu makûle hezâr hîl ü hilâf-ı inhâ ile ‘arz ve i‘lâm edüb ve hedâyây-ı kesiresi hatırı için âsitâne-i devletde olan erkân-ı devlet ve

⁴⁹² BY-B, BY-D’de, “+ edüb”

⁴⁹³ BY-C’de, “mu‘temed âdemler ile arz gönderüb”

sâ'ir a'yân-ı⁴⁹⁴ saltanat Mahmud Paşa'nın bu makûle re'y ve tedbîrin câ'iz görüb ve bi'l-fi'il vâli-i vilâyet tarafından bu bâbda 'arz ve haberi nice olur⁴⁹⁵ ve 'aceba taraf-ı saltanatına zarar olmak ihtimâli var mıdır. Hiç hatıra getirilmeyüb Rıdvan Paşa'nın henüz 'arz ve mazhar ile âdemleri der-i devlete vâsıl olmadan [vr.86b] Mahmud Paşa'nın 'arzu mücebece iki eyâlet olmak üzere tasnîf ve taksîm ve Tehâim ve Zebid ve Ta'iz ve mahsuldâr vilayetleri mûmâ-ileyh Murad Beg'e verilüb ve San'â ve 'Aden ve Cibâl ve tellâl-i bî-hâsıl ve dâima Zeydî'ler ile harb ve cenk üzere 'atıl olan yerleri Rıdvan Paşa'ya mukarrer kılınub her birine âsitâne-i sa'âdetden evâmîr-i şerîfe irsâl olunub isâl ve teslîm olundu. Ve bundan Sonra Yemen'den Rıdvan Paşa'nın âdemleri der-i devlete gelüb 'arz ve mahzarları mahâlline teslîm eylediler. Velâkin mesâlihi olmuş bitmiş bulub getirdikleri kağıdları kimesne okumadı. Ve her nekadar ki feryâd edüb söylediler. Bir ferd degilmiydi. 'Âkıbet hâ'ib ve hâs 'avdet eylediler. Lâkin onların alâka ve zarârı yok bir resûl âdemler idi. Feemmâ bu sebep ile ol vakt Yemen tasarruf-ı Osmâniyye'den çıkub ve Mutahhar Leng dedikleri fasidın kabzâ-i teshîrine girüb ve Cânib-i Saltanat-ı 'Aliyye'den Koca Sinân Paşa rahmetullâhu teâlâ⁴⁹⁶ Eyâlet-i Mısır ile ve der-i devletden bunca beg 'asker ile serdâr ta'yîn ve Yemen'e gönderilüb nice zahmet ve hezâr meşakkatden sonra tekrâr Yemen tasarruf-ı Osmâniyye'ye ric'at etdürülmüştür. Ol seferlere bu niçe bin cuyûş-ı Müslimînin katl ve helâkına ve bî-hesâb hazine ve malın itlâfına bi'l-cümle Mahmud Paşa'nın tama'-ı hâm ve hilâf-ı inhâ ile 'arz ve i'lâm ve 'arz ve hazz-ı nefsi sebep-i bâ'is olmuştur. İn-şâ'allah evvelki mâ-vak'adır. Fî-mâ ba'd tahrîr ve beyân olunur.

Yirmi Sekizinci Fası

Kürd Murâd Paşa Nısf-ı Yemen'e Beglerbegi Olduğun Beyân Eder:

Çünkü mûmâ-ileyh Kürd Murâd Paşa'ya tafsîl olunduğu üzere Nısf-ı Yemen'in eyâleti emri kendüye gelüb vâsıl oldu. Fi'l-hâl levâzım ve mühimmâtın görüb dahî kalkub Mısır'a vusûl ve andan 'azîmet edüb Bender-i Suveys'e nüzûl eyledi. Ve gemilere girüb cânib-i bahrden revâne olub zamân-ı kalilde Bender-i Cidde'ye gelüb sene dokuz yüz yetmiş üç tarihinde hacc-ı mebrûr edüb ve huccâc-ı Müslimîn gitdükden sonra [vr.87a] Mekke-i Mükerrreme'den geri⁴⁹⁷ ric'at ve gemilere dâhil olub Yemen'e

⁴⁹⁴ BY-B'de, "erkân-ı"

⁴⁹⁵ BY-D'de, "+ deyi"

⁴⁹⁶ Allah ondan razı olsun.

⁴⁹⁷ BY-B'de, "+ Bender-i Cidde'ye"

‘azîmet ve sihhat ve selâmet-birle sene dokuz yüz yetmiş dört Muharremü’l-haramının evâsıtında Yemen Vilâyeti’nde⁴⁹⁸ Buka‘ Benderi’ne vâsıl oldu. Ve muhafızın begleri ve sâ’ir a’yân ve eşrâfi mükemmel hedâye ile istikbâl ve mülâki oldular. Ve Cible ve tevâbi‘ vilâyetinin kâşifi beglerden Mehmed Beg at ve katır ve deve ve cümle levâzım ve mühimmât ve çadır ve hargâh ve bâr u bengâh ve esbâb-ı haşmet ve kusûrâtın yetiştirüb tekâmül eyledi. Ve taht-ı hükümetinde olan begler ve Bender-i Tehâim’de bulunan ‘asker ile kemâl-i tevkîr ve şevket ve ziynet üzere alay tertîb edüb ve paşa-i mûmâ-ileyhi kaldırub Medine-i Zebid’e getürdiler. Birkaç eyyâm anda karâr ve ârâm eyledikten sonra Ta’iz tarafına teveccüh ve ‘azîmet gelüb nüzûl ve makarr-ı hükümetinde müstemir ve karâr edüb, Tehâim’de vâki‘ cümle benderleri zabt ve tasarruf eyledi. Rıdvan Paşa benderlerden yalnız ‘Aden’i zabt eyleyüb San‘â’da ve cümle Cibâl’de karar kılub Zeydîler ve sâ’ir ‘usât ile gece ve gündüz cenk ve cidâlde ve yalnız⁴⁹⁹ ‘askere mevâcib verecek hazine ve tahsîl-i mal olacak bender ve memleket zabtında olmamağın ‘ulûfesin ‘asker durmayub perâkende olmakda ve her gün bir ta‘b ve meşekkatde fevkü’l-hadd belâda ve ‘asker ve vilâyet teşvîş ve ihtilâlde kaldı.

Yirmi Dokuzuncu Fası

Murad Paşa Yemen’e Vusûlünden Sonra Zuhûr-ı Fitne Ve Fesâd Esbâbın Beyân Eder:

Mukaddemâ Rıdvan Paşa sene dokuz yüz yetmiş iki tarihinde Yemen’e vâsıl ve Medine-i Zebid’e dâhil oldukda ahâli-i vilâyet ve fukarâya ızhâr-ı ‘adl u dâd edüb ve üzerine cevânib-i erba‘adan re‘âyâ derilüb kâşiflerden ve memleket zabitlerinden şikâyet eyleyüb, def‘i mezâlîm ederken Ta’iz’e nüzûl etdik de, Bin Mükred ‘Abdullah nâm Şeyhü’l-‘Arab ziyâde zulm eyledigü mukarrer olmağın mezbûri salb edüb ve niçe mezâlîmi kaldırub makarr-ı hükümet olan San‘â’ya gelüb karar eyledi. Ve Saltanat-ı ‘Aliyye’nin sâdik hademesinden olan İsmâ‘iliyye Dâ‘ileri denmekle ma‘rûf olan vilâyet hükkâmın kendi yanına davet kılub ve getirüb memleket hâlin [vr.87b] ve ihtilâlin bunlardan sorub ‘usât ve bugât fesâdın men‘ eylemek müşâvere etdi. Pes salb olunan⁵⁰⁰ Bin Mükred ve Mutahhar Leng tevâbi‘i olub katl ve salb olunduğundan Mutahhar gâyetde elem çekdi. Ve Paşa İsmâ‘iliyye Dâ‘iler’in getirüb memleket intizâmında ve ‘usât def‘inde müşâvere ve sa‘y üzere olduğun istima‘ edince bundan ziyâde vehm edüb

⁴⁹⁸ BY-C’de, “+ olan”

⁴⁹⁹ BY-B, BY-C’de, “yanında olan”

⁵⁰⁰ BY-B’de, “- pes salb olunan”

havfa düşdü. Ve mekr ve hile tarîkinden gayri mahlas bulmayub ‘âdeti üzere şeytânet edüb Dâ‘iler arasına fitne bırakmağa şurû‘ eyledi. Ve ‘âkıbet şeytân-ı medall gibi mâbeynlerine tefrîka düşüb nizâ‘ ve cidâl eylemelerine bâ‘is olub birbirine musallat etdi. Ve bu sebebden Dâ‘iler’in bir bölüğü paşaya ‘isyân eyleyüb ol dahî tasarruf ve zabtlarında olan vilâyeti ve kıla‘ ve hıdmeti cânib-i saltanata itâ‘at ve inkıyâd ve hıdemât-ı hümâyûnda sadâkat ile sa‘y ve ictihâd eden Dâ‘iyân bölüğüne verdi. Ve bu bahâne ile Dâ‘iler’in mâbeynine birüdet ve nifâk düşüb memleket fitne ve ihtilâl vukû‘una ve saltanat tarafında zâ‘af hâline bâ‘is bir ahvâl oldu. Bundan sonra Rıdvan Paşa⁵⁰¹ kayd ve ıztırâba düşüb ve fitne ve fesâd ve ihtilâl def‘inde re‘y ve tedbirine yapışub sa‘y ve ikdâma ve mukaddemâ âsitâne-i devlete gönderdigü ‘arzlar ve âdemlerinin ihbârına intizârda iken bâlâda mastûr olduğu dokuz yüz yetmiş üç senesi Şevvâlinde âsitâne-i sa‘âdetden gönderilen âdemleri tarafından Yemen’e kâsıd gelüb ve zikr-i sebk eyledigü gibi der-i devlete ‘arzlar ile varmazdan evvel Mısır’dan Mahmud Paşa’nın ‘arz ve i‘lâmı mücebince Vilâyet-i Yemen iki eyâlet olmak üzerine ber vech-i münâsefe taksîm ve Tehâim ile bir nısfı Kürd Murad Beg’e tevcîh ve ihsân ve nısf-ı âhiri San‘â ile kendüye geri kemâkân mukarrer kılındığı i‘lâm ve ihbâr olunub ahvâl Rıdvan Paşa’ya ma‘lûm olunca vilâyet içinde bulunub bu makûle fitne ve fesâd üzere bu güne tevcîh⁵⁰² ve tedbîr zevâl-i mülk ve devlete sebep olacağın mukarrer bilüb vâlih ve hayrân ve mebhût ve sergerdân olub [vr.88a] ne tedbîr edecegin bilmedi. Ve nâçâr kalub mevcûd olan ‘asker perişân olmasın deyü ‘ulûfeleri için mal tahsiline ikdâm ve ihtimâm edüb cevânib-i erba‘aya keşşâf ve ümenâ ve mültezîmin üzerine havâleler gönderüb Murâd Paşa gelüb ahvâl nice olduğu zâhir ve ma‘lûm olunca tasarruf-ı pâdişâhîde olan vilâyeti a‘dâya aldırılmayalum deyü nâçâr cân ve bâş ile sarf-ı iktidâr eyledi. Velâkin nâ-ehl ve edna ve ahvâl bilmeyenlere hıdmet sipâriş olunub mücerreb ve ehil olanlar tahkîr ve kelâmları ısgâ olunmadıktan sonra, Rıdvan Paşa’nın sa‘y ve himmeti hiç fâ‘ide vermeyüb Mutahhar Leng dedikleri kallâş vilâyeti iki eyâlet kılınub ve iki hâkim ve fermân sahibine vilâyet⁵⁰³ ısmarlanub ahvâl ma‘lûmu olunca surûrundan vücuduna sığmayub ve kendüye fâl mübarek bilüb Rıdvan Paşa’dan havfı var iken i‘tibâr etmeyüb hiçe saydı. Ve kendü karındaşlarının iltizâmında olan memleketlerin verilegelen malın talep olundukça istihzâ ile cevâb gönderüb⁵⁰⁴ Rıdvan

⁵⁰¹ BY-B, BY-C’de, “+ ziyâde”

⁵⁰² BY-C’de, “- tevcîh”

⁵⁰³ BY-B, BY-C’de, “mesâlih”

⁵⁰⁴ BY-B’de, “verüb”

Paşa'nın fermân ve kelâmın kulağına asmadı. Ve mukaddemâ mezbûr Özdemir Paşa'nın zebûn olub niçe sene girmişiken Neşşâr Mustafa Paşa merhûm imdâd ile gelüb sâhib-i fermân ve ol hıdmetde iki hükm sahibi buluşub birine müstekâl sıfârîş olunub iştirâk üzere bulunmağıyla şirret ve hile edüb Neşşâr tarafına ilticâ kılub şeytânet eyledigü ve Neşşâr Mustafa Paşa gibi 'akîl âdemi aldayub nice halâs olduğı yukarıda tafsîl olunmuşdur. Bu def'a hod kuvvet ve istilâsı iki tabaka ziyâde olub ve ervâm 'askerin Mahmud Paşa taklîl ve zebûn edüb kendi 'ayb ve fitne ve kabahati setri için memleketi iki eyâlet ve iki hâkime mefvûz ve münhasır kılduğın görüb cânib-i pâdişâhîden bu mertebe âdem-i tekayyüdü anlayub fehmedince, bi'l-külliye Yemen mülk-i saltanatının sevdâsına düşdü. Ve Rıdvan Paşa 'âkil ve dûrbin ve 'âkıbetin fikr eder sâhib-i re'y-i metîn olduğı bilüb aldatmak mümkün ve kâbil olmadığın tahkîk ve takıyyeti olmağın ânın tarafına [vr.88b] zulm ve tecâvüz isnad edüb ol sebep ile mâbeynde birudet ve 'adâvet hâsıl olduğı 'özü ve bahâne pîş-nihâd ve Murad Paşa cânibinden temellük ve 'ubûdiyyet ve itâ'at 'arz eyledi. Ve henüz Yemen'e vâsıl olmadan 'azîm hedayâ ile âdemlerin istikbâline gönderüb ve Buk'a Benderi'nde buluşub evvel kelâm Rıdvan Paşa'dan feryâd ve 'arz-ı şikâyet eyledi. Ol gâfil dahî sadık ve kâzibi ve 'âsi ve tâbi'i bilmemiş ve isimlerin işitmemiş iken⁵⁰⁵ bir mikdâr zehr-i kâtil hediye⁵⁰⁶ için ânın tarafına meyl edüb Rıdvan Paşa'ya imdâd eylemege me'mûr iken ihânet edüb zararına kasd etdi. Ve 'âkıbet hem kendi başın zâyî' hem bunca ehl-i İslâm'ı helâk edüb Mülk-i Yemen tasarruf-ı Osmanî'den çıkub niçe eyyâm ve rüzgâr ol diyâr-ı celîli'l-mikdâr fitne ve fesâd ile mâlâmâl olmağa sebep oldu.

Rıdvan Paşa Tarafından Kâşif Olan İskender'in Katli Ve 'Usâtın Tegallüb⁵⁰⁷ Ve İstîlâsı Zikr Olunur:

Ve'l-hâsıl Mutahhar Leng Vilâyet-i Yemen iki eyâlet kılınub tefrika düştüğünden mesrûr ve henüz Murad Paşa gelmezden evvel kendi tarafına tâbi' eylemekle sarf-ı makdûr edüb Rıdvan Paşa'ya 'isyâna muhâlefet eylemekle karındaşı olan 'Ali bin İmâm Şerefeddin hâkim olub iltizâm eyledigü Serra ve Sa'da ve tevâbi'i vilâyetlerinin her sene edâsı lâzım gelen malın göndermeyüb te'allül ve bahâne etmegin bi'l-iktizâ Rıdvan Paşa, İskender Ağa nâmında dilîr ve hıdmetkâr ve şecâ'at-şî'âr âdemisin zikr olunan vilâyetlere kâşif nasb ve ta'yîn edüb ve yanına 'asker koşub

⁵⁰⁵ BY-D'de, "- isimlerin işitmemiş iken"

⁵⁰⁶ BY-B'de, "+ hâtırı"

⁵⁰⁷ BY-C'de, "- tegallüb"

gönderdi. Ve kul mevâcibi için hazine tahsilinde ziyâde takayyüd edüb, Mutahhar Leng dedikleri habîs kâşif-i mezbûrun vilâyetine girüb zabt etdigün görünce re‘âyâyı çağırub izlâl ve kâşif üzerine paşaya varub şikâyet edeler iğvâ eyledi. Re‘âyâ dahî gelüb şükr etdiklerinden zulm ve tecâvüzü nedir. Paşa su‘âl edince vilâyetimiz dağ ve taşlı bî-hâsıldır. Ol ecluden kadîmi verdigümüzden on akçe Osmânî fûrû-nihâde⁵⁰⁸ olunmuş idi. Elbette ol akçeyi ve [vr.89a] ol mikdârsız tahfif eylemek gereksiz bâ‘is şikâyetimiz budur. Cevâb verdiklerinde paşa fessâd Mutahhar’ın olub aslı vee sebebi olmadığın bilüb dahî kâşifin hilâf-ı şer‘ ve kânun zulmü var ise men‘ olunur. Ve lâzım gelince hakkından dahî gelinir. Velâkin mâl-ı mîri ‘asâkir-i pâdişâhî ‘ulûfesi için matlubdur. Fûrû-nihâd ve tenzîl olunmaz. Re‘âyâyı bu vechile kat‘i cevâb verüb ve cem‘iyyet ile paşadan ric‘at ve Mutahhar’a gelüb mülâkî olduklarında cümlesin ifsâd ve kâşif üzerine gulüvv ve hücûm eyleyeler. Ziyâde ebrâm ve ilkâ etmegün re‘âyâ dahî tâbi‘ olub ve dokuz yüz yetmiş üç Cemâzi-ye’l-âhiresinde kâşif-i mezbûrun üzerine gulüvv edüb kendisün ve yanında olan ‘askeri katl eylediler. Ve ol vilâyetler ‘umûmen cibâl ‘isyânların âşikâre kılub Mutahhar Leng tarafına mûti‘ ve münkâd oldular. Ve sâ‘ir diyârlarda ervâmıdan zabıt ve hâkim olanların kimin katl edüb ve kimin kaçırub hurûc ve ‘isyânları mukarrer oldu. Rıdvan Paşa hod kul mevâcibinde hazine ümidinde iken, İskender Kaşif’in katlin ve re‘âyâ Mutahhar Leng’e tâbi‘ olub ‘isyânın haber aldığı gibi her ne hâl ise gayret edüb ve sene-i mezbûre Zi’l-ka‘desinde mevcûd olan ‘askeri cem‘ eyleyüb Mutahhar Leng ve ‘asiler üzerine ‘azîmet eyledi. Ve ‘Ümrân nâm mevzi‘de nasb-ı hayme ve hargâh kılub ordusun kurdu. Ve cevânib-i erba‘a ‘usâtı üzerine ‘asker gönderüb kiminin hakkından gelüb ve kimine henüz ‘azîmet murâd edinüb gece gündüz bâlâda ve Murad Paşa gelüb imdâd ve i‘ânet ümidinde iken bâlâda zikr olunduğu üzere dokuz yüz yetmiş dört senesi Muharreminde Murad Paşa Buk‘a Benderi’ne vâsıl ve andan kalkub Zebid’e gelüb dâhil olduğu istima‘ olunduk da, Rıdvan Paşa imdâda yetişdi deyü mesrûr oldu. Ve tarafından kağıd yazub ve memleket ahvâlin bildirüb ve imdâd ve ‘asâkir irsâl olunmak için ziyâde iltimâs edüb âdemleriyle Murad Paşa’ya gönderdi. Ve bundan akdem memleketden tahsîl olunan Medine-i Ta‘iz’de Kahire Kal‘ası’na mevzu‘ ve mahfûz olan hıznâ-i ‘âmire-i [vr.89b] pâdişâhîden ‘asker mevâcibi ve sefer mesârifî ta‘cîl üzere ihrâc ve kendüye irsâl olunması için dahî ziyâde

⁵⁰⁸ BY-C’de, “- olunmuş idi. Elbette ol akçeyi ve ol mikdârsız tahfif eylemek gereksiz bâ‘is şikâyetimiz budur. Cevâb verdiklerinde paşa fessâd Mutahhar’ın olub aslı vee sebebi olmadığın bilüb dahî kâşifin hilâf-ı şer‘ ve kânun zulmü var ise men‘ olunur. Ve lâzım gelince hakkından dahî gelinir. Velâkin mâl-ı mîri ‘asâkir-i pâdişâhî ‘ulûfesi için matlubdur.”

ikdâm ve ibrâm edüb Murad Paşa dahî ahvâle vâkîf olmağla taleb olunduğu üzere göndermek maksûd ve niyet ve Ta'iz tarafına teveccüh ve 'azîmet eyledi. Ve bilâ-ihmâl matlûbdan ziyâde imdâd gönderilür deyü tarafından Rıdvan Paşa'ya kağıd yazub müstakil âdemleriyle irsâl ve kendisi Ta'iz'e dâhil olmak için isti'câl edüb sene-i mezbûre Rebî'ü'l-evvelinde vâsıl olub gönderecek 'asker tedârikinde sarf-ı maktûr eyledi. Rıdvan Paşa'ya dahî kağıd ve âdemleri varub imdâd ve i'ânet irsâlinde sa'y ve ikdâm üzere olduğundan mahzûz olub ve külli kuvvet kılub hâsıl edüb ordu 'askeri ile zikr olunan 'Ümrân mevzi'inde tekâ'üd ve kararda ve Murad Paşa tarafından gelecek imdâd ve hazineye intizârda oldu. Bu esnâda mukaddemâ der-i devlete gönderdiği çavuşbaşısı mahâll-i mezbûrda âsitânedен gelüb Rıdvan Paşa'ya Nısf-ı Yemen'den müfrez San'â ve 'Aden ve tevâbi'inin eyâlet emirin ve oğlu Ahmed Beg'e İbb ve Cible Sancağı'nın beratın ve Vilâyet-i Yemen bervech münâsefe taksîm olunub ve iki eyâlet bağlanub San'â ve 'Aden Ve İbb ve Cible ve Sa'da ve Ba'dân Rıdvan Paşa'nın tasarrufunda ve⁵⁰⁹ zabtında olmak üzere evâmir-i şerîfe ve Anadolu Kazaskeri'nin hatt u hatemiyle mümzâ ve mahtum suret-i defter getirüb Rıdvan Paşa'ya teslîm ve bunların cümlesi manzurı olduk da âsitâne-i devletden Yemen ne vechile taksîm kılındığı ve bu bâbda fermân-ı hümayûn-ı pâdişâhî ne yüzden sâdır olduğu henüz ma'lûmu olub ve gelen sûret-i defter ve evâmir-i şerîfeyi Murad Paşa'ya gönderüb ânın dahî manzûrı oldukda âşikâre fermân-ı şehriyâriye muhâlefete kâdir olmayub nâçâr tecvîz edüb ve razı olub defter ve evâmir-i şerîfe mücebince ikisi dahî 'amel edüb her biri taksîm ve ta'yîn olunduğu vilâyeti zabt eyledi. Ve mâbeynde bâ'is-i niza' olur kelâm kalmadı. Lâkin Cible Vilâyeti ziyâde vâsi' ve mahsuldâr iken tasarrufundan ihrâc [vr.90a] ve Rıdvan Paşa'nın⁵¹⁰ bu sebab ile bî-huzûr olub mahfî birûdet ve husûmet hâsıl eyleyüb gönderecek imdâd ve hazine irsâlinde enva' 'özü ve bahâne eder oldu. Ve Rıdvan Paşa kâh müstakill âdemler gönderüb ve kâh kağıdlar yazub düşman kuvvet bulmak üzeredir. Feryâd eyledikçe i'timâd eyleyüb a'dâ ve hassed kelâmını dinleyüb tekâsül ve dâ'imâ bir gûne bahâne gösterdi. Bu esnâda Mahmud Paşa Mısır'da henüz vefât eylemiş idi. Âsitâne-i devletden Yemen Vilâyeti vech-i meşrûh üzere iki eyâlete taksîm ve mahsuldâr ve a'lâ memleketler Rıdvan Paşa'ya düşüb ve oğluna İbb ve Cible sancak verilüb tevcîh olduğun haber alındığı sâ'at garazen Rıdvan Paşa'ya gayetde adâveti

⁵⁰⁹ BY-C'de, "+ Bender-i Miha ve cümle tehâim ve benderleri ve Zebid ve Ta'iz ve Hays ve Ben-i Ceys ve Buk'a ve Cazân ve tevâbi'i Murad Paşa'nın"

⁵¹⁰ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ oğlu Ahmed Beg'e sancak verildiğinden Murad Paşa gayetde elem çeküb Rıdvan Paşa"

olmağın â'lâ memleketler tasarrufunda olduğu hazm ve tahammül edemeyüb ve bu sebep ile 'âmme-i 'ibâd ve Müslimîn zarar ve Taraf-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye gadr ve ihânet olunmak mukarrer idi ki mağlumu iken mukayyed olmayub dahî Tehâim paşalarına cemi'an benderler ta'yîn ve tefrîk iken Vilâyet-i Yemen hakk ve 'adl üzere taksîm olunmamışdır. Ve Tehâim paşalarının zabtında mahsuldâr memleket kalmamışdır deyü keennehû kendisi kemâl-i 'adl ile taksîm eylese gerekdir. Mücerred Rıdvan Paşa'ya ihânetin mufassal defter düzüb ve her bir eyâleti on iki sancak üzerine tertîb edüb ve cümle mal tahsîl olunur eyâleti⁵¹¹ Tehâim'i eyâletine düşürüb ve envâ' dirûğ ve hile ile 'arz yazub ve düzdüğü defteri mutemedün aleyh âdemisi ile der-i devlete gönderdi. Kendisi mukaddemen Yemen hâkimi olmağla vukûfı vardır deyü vükelâ-i saltanata 'arz ve i'lâmına ve defter-i kelâmına i'timâd edüb ve mücebince 'amel ve tertîb eyledigü defter fermân-ı hümâyûnla defterhâne-i 'âmireye kayd olunduktan sonra sûreti ihrâc ve ma'mûlün-bihâ olmak için tuğralı olan Hatem-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî ile mühürlendirilüb ve mücebince evâmir-i şerîfe yazılıb âdemler ile Mısır'a irsâl olundu. Mahmud Paşa dahî geldigü-birle evâmir-i şerîfe ve defter-i berveci-i isti'câl [vr.90b] Yemen'e irsâl ve Murad Paşa'ya i'sâl ve teslîm etdürdi. Bu bâbda müte'ellim ve muzdarib iken matlûb ve maksûdundan a'lâ evâmir-i şerîfe ve defter geldigünden ve Cible Vilâyeti ve Yemen'in ekser mahsuldâr memleketleri eyâlete idhâl olduğundan mesrûr olub ve fi'l-hâl sûretlerin Rıdvan Paşa'ya gönderüb manzûr oldukda mukaddemâ çavuşbaşısı der-i devletden getürdigü sûret-i deftere ve evâmir ve berât-ı şerîfeye mugâyir tevcîh ve Murad Paşa'ya Cible ve mahsuldâr vilâyetler tekrâr verilüb zamm ve ilhâk olduğun görünce Mısır'dan Mahmud Paşa'nın 'arz ve 'adâvetinden vücûda geldigün bilüb ve 'âkıbetkâr kendüye zarar ve ihânet kasd ve murâd olduğun anlayub gayetde elem ve gussâh ve gam ve ıztırâba düşdü. Ve nâçar kendüye der-i devletden gelen defteri ibrâz eyledi. Lâkin kazasker hatemiyle mahtûm olub Murâd Paşa'ya sonra gelen defter tuğralı mührüyle memhûr bulunmağın âna i'tibâr olundu. Ve Rıdvan Paşa'nın temessükât defterine kimesne mukayyid olmadı ve 'amel etmedi. Ve bundan sonra hazine ve mal hâsıl olur vilâyet zabt ve tasarrufunda kalmayub⁵¹² Zeydîler ve 'âsiler sakin olan Cibâl ile San'â ancak taht-ı hükümetinde kaldı. Ve bu sebep ile mâbeynleri nizâ' ve cidâl ve envâ' kıyl u kâl ile mütemâdi olub ve 'asker ve kul tâ'ifesi dahî tefrikaya düşüb vilâyet içüne 'azîm ihtilâl girdi. Ve fitne ve

⁵¹¹ BY-B, BY-C'de, "Vilâyet-i"

⁵¹² BY-C'de, "olmayub"

fesâdın ezdiyâdına bâ'is oldu. Ve bundan sonra paşaların birbirine husûmeti âşikâre olub Murad Paşa Ta'iz'den mükemmel 'asker ve hazine ile binefsihî Murad⁵¹³ Paşa'ya imdâda gitmek ve ittihâd üzere Zeydî ve 'usât üzerine 'asker çekmek murâd ve niyet eylemiş iken zikr ve beyân olduğu üzere mansıb ve mal tama'ı için mâbeynleri husumete mü'eddâ olmağın kendisü gitmekden ferâgat eyledi. Ve mahzâ fermân-ı pâdişâhî üzere imdâd göndermedi. Müttehem olmasun için ümerâ-i muhâfızın Yemen'den şecâ'at ile ma'rûf ve Kızılbâş Şehlâ Mehmed Beg demekle ma'rûf dilâveri, giden 'askere [vr.91a] serdâr nasb edüb ve Ta'iz Kahiresi Kal'ası'nda mukaddem mahfûz olan sâlifü'l-beyân hazineden bi'l-cümle Yemen benderleri ve mal tahsîl olunan yerleri zabt ve tasarrufunda olub mal ve hazineye muhtâc degil iken bahrden Rıdvan Paşa'ya ihânet için kendü saliyânesün ve yanındaki 'askerin 'ulûfesin ihrâc eyledikten sonra bâki kalan şey-i kalîl hazineyi Şehlâ Mehmed Beg'e verüb ve bir mikdâr 'asker koşub bu tarîk ile imdâd gönderdigü ve mûmâ-ileyh Mehmed Beg ve sâ'ir ümerâ ve ahvâle vâkıf olanlar intikâm ve husûmet vakti degildir. Düşman kuvvet bulub baş kaldırmaktadır. Nifâk koyub ittifâk ve ittihâd üzere vilâyet hıfz olunmak ve 'usât ve a'dâ kaldırmak umûr-ı mühimmedir deyü her nekadar ki feryâd eylediler dinlemedi.⁵¹⁴ Ve mukayyed olmayub Mutahhar Leng habîsin kizb ve hîlesine ve gelen mübalağa hedâyesine aldanub Ta'iz'de karâr ve ârâm ve kendi sefâsında olub kâdir ve mümkün olduğu mertebe Rıdvan Paşa'ya ihânet ve cefâ etmekte kusûr etmedi. Pes Şehlâ Mehmed Beg nâçar verdigü hazine ve ta'yîn eyledigü 'asker ile kalkub revâne ve Rıdvan Paşa'ya varub mülâki oldu. Ve hâl ve ahvâli bir bir takrîr ve tefhîm eyledi. Ve bu ma'kule vaz' ve hareket ile 'âkıbeti neye müncerr olacağı ma'lûmları olub eshâb-ı basîret ve hayrhâh-ı dîn ve devlet olanlar kemâl-i mertebe ıztırâba düşüb ne edeceklerin bilemediler. Âkıbet gayri çâre bulmayub Rıdvan Paşa ile ittifâk edüb ve Zeydîler'e zebunluk göstermeyüb vilâyet hıfzında sarf-ı kudret eyleyüb ve yine dâ'imâ Murad Paşa'ya 'askerden muhzırlar ve Rıdvan Paşa'dan kağıdlar yazub vâki' hâli bildirmekden ve nasihat yüzünden muktezâ ahvâli 'arz etmekden cidden hâlî olmadılar. Ve ne hâl ise San'â ve etrâfin muhâfaza eylediler. Lâkin Murad Paşa minba'd bir kelâmlarına i'tibâr eylemedi. Ve Mutahhar Leng ile her gün kağıdlaşub ve muhabbet ve dostluk bağlayub ânın tarafına i'tikâdın ezdiyâd eyledi.

⁵¹³ BY-B, BY-D'de, "Rıdvan"

⁵¹⁴ BY-D'de, "- dinlemedi"

Mutahhar Leng [vr.91b] Dedikleri Gaddar Murad Paşa'yı Hile İle Aldayub Yemen'de İrâd Eyledigü Fesâdı Beyân Olunur:

Yukarıda tahrîr ve beyân olunduğu üzere Mutahhar Leng dedikleri habîs ve hilekârın 'isyân ve fesâdı gün gibi zâhir olub bi'l-iktizâ üzerine sefer ve fitne ve zararı def' ve men' olunmak lâzım gelüb Rıdvan Paşa sene dokuz yüz yetmiş üç Zi'l-ka'desinde üzerine yürüyüb ve 'Ümrân nâm mevzi'de ordusun kurub muhkem niyet ve 'azîmet eyledigün Mutahhar habîs müşahede edüb ve kizb ve hîle ile Rıdvan Paşa'yı bir vechile aldatmak kâbil olmayub def'ine dahî çâre bulmayub ziyâde havf ve ıztırâba düşdü. Ve bundan akdem Murad Paşa sene dokuz yüz yetmiş dört Muharrem guresinde Buk'a Benderi'nde vâsıl olduğu hinde hedâye ile⁵¹⁵ âdem gönderüb ve ol vakitden beri 'arz ve sadâkat ve münâsebet eylemiş idi. Bu def'a hemen ânın tarafına muhkem yapışdı. Ve birbiri ardınca külli hedâye ile âdemler ve kağıdlar gönderüb enva' kizb ve hîle ile Rıdvan Paşa'dan şikâyetler edüb ve hezâr kizb ile yemîn ve 'ahdler yazub Cânib-i Saltanat-ı 'Aliyye'ye sadâkat-birle bende-i hayrhâh olduğun kerraren ve merrâren 'arz ve inhâ eylemekle bîçâre Murad Paşa hîlesinden gâfil ve sade-dil ve câhil olmakla ba'zı mertebe yemîn ve kelâmına i'timâd eylemiş idi. Ba'dehû mansıb taksîmi içün münaza'â ve kıyl u kâl vâki' olub mâbeynlerinde âşikâre husûmet zâhir olduğubirle bi'l-külliyeye Rıdvan Paşa'dan rücu' edüb dahî Mutahhar tarafına teveccüh ve meyl eyledi. Ol habîs hod gökde arayub istedigü murâdın hâzır yerde buldu. Ve kemâl-i fırsat ve ganîmet bilüb Murad Paşa'ya bilâ-inkitâ' kağıd ve hediye ile âdemlerin gönderüb 'ubûdiyyetin 'arz ve inhâ ve muhabbet ve sadâkatın ezdiyâd edüb ve paşa-i gâfil bundan sonra ef'âl ve akvâline i'tikâd eyleyüb mâbeynleri ittifâk ve itdihâd buldu. Ve Rıdvan Paşa'yı ne tarîk ile ihânet ve azl etdürilüb [vr.92a] Yemen'den ihrâc olunur. Mutahhar Leng habîs ile müşavere eder oldu. Pes ol habîs ve gaddârın taksîr ve tedbîri üzere Âsitâne-i Devlet-i Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye vesâ'ir vükelâ-i saltanata 'arz ve mahzarlar tedârik ve peydâ edüb ve Rıdvan Paşa'dan hadden ziyâde şikâyet ve vusûlünden berü ahâlî-i memleketde zulm ve cevr ve cefâ eyledi. Ve niçe bid'at ve tekâlif i'câd ve envâ' eziyet ve te'addi ezdiyâd etdi. Vâki' olan fesâd ve fiten ve ahâlî-i memleket fukarasının üzerine müstevlî olan belâ ve mihen tekâlif ve zulmü âsârından hâsıl⁵¹⁶ olmuşdur. Bâ-husûs 'Urbân'ın 'isyânı ve re'âyânın hurûc edüb Kaşif İskender'i katl eyledikleri gayet cevr ve cefâsından vücûda gelmişdir. Bu makule bî-hadd ve pâyân

⁵¹⁵ BY-C'de, "- hedâye ile"

⁵¹⁶ BY-C'de, "- hâsıl"

mahz-ı iftirâ ve yalan ile mahzar ve ‘arzların doldurub ve Mutahhar habîsin sadaka ve ‘ubudiyetin yazub ve bu mezmûnı müş’ir cibâl’de ve Tehâim’de olan kadılarından ‘arzlar alub ve Murad Paşa bi’l-cümle memleketin muhâfazasına kâdir dilîr kârgüzârdır deyü Mutahhar Leng meşâyih-i ‘Urbân ile mahz edüb ve bîhadd ve kıyâs tefârik ve zî-kıymet eşyâ der-i devlete hediye için verüb Murad Paşa dahî bu güne ‘arz ve mahz ve mübalağa hedâye ile âsitâne-i devlete âdemlerin gönderdi. Bu tarafda Rıdvan Paşa tûl müddetden beri ‘Ümrân mevzi’inde ‘asker ile tekâüd ve Murad Paşa vusûlünden sonra imdâd ve i’ânet ümidinde iken bunca eyyâm günâgün gadr ve bahânelerden sonra zikri sebk eden Şehlâ Mehmed Beg şey-i kalîl hazine ve cüz’î ‘asker ile gelüb ba‘dehû eseri zuhûr eylemeyüb imdâd ve i’ânet yerine zarar ve ihânet zuhûra gelüb Mutahhar Leng ile ittifâk eyledigün görünce ‘asker ile ‘Ümrân mevzi’inden ‘avdet ve San‘â’ya gelüb ol vilâyeti muhâfaza ve her gün ‘usât ve Zeydîler ile cenk ve cidâl üzere olub bir tarîk ile Murad Paşa tarafından ihânetden gayri fâ’ide görmeyüb fikr ve elem üzere iken zikr olunan ‘arz ve mahzarlar ile âsitâne-i sa‘âdete âdemler gönderildigün istimâ‘[vr.92b] eyledik de ol dahî nâçar vâki’ ahvâli ve Murad Paşa, Mutahhar’ın hilesine ve hedâyasına aldanub imdâd eylemedigünden gayri a‘dâya takviyyet verdi deyü ol ki sadır olmuşdı. Yazub âdemleri ile der-i devlete irsâl eyledigü ve ikisinin âdemleri dahî ‘acele üzere gidib Mısır’a vâsıl olduklarında henüz Mehmed⁵¹⁷ Paşa hayatda olmağın kendisi dahî Rıdvan Paşa’ya ihânet için Mutahhar Leng ve Murad Paşa’yı tasdîk edüb ve lâzım olan yerlere ‘arz ve kağıdlar yazub ve Mısır’dan Murad Paşa’nın âdemlerin ulağla âsitâneye yolladı. Pes zamân-ı karibde varub der-i devlete vâsıl ve ‘arz ve mahzar ve kağıd ve hediyeleri mahâlline teslîm eylediler. Mahmut Paşa’nın şehâdet ve mu‘aveneti ile kelâmları ve ‘arz ve mahzarları mesmu‘ ve makbûl olub Rıdvan Paşa’nın ‘arız ile âdemleri varmazdan evvel kendisün ma‘zûl kılub der-i devlete gelmesin fermân eylediler. Ve San‘â’yı tevâbi‘iyle Hasan Paşa’ya tevcîh edüb kendi Yemen’e varub dâhil olunca Murad Paşa vekâleten zabt ede ve cümle vilâyeti muhâfaza eyleyeler. Emirler yazılıb ve gelen âdemlerine verilüb ‘avdet ve irsâl olundular. Bundan sonra Rıdvan Paşa âdemleri âsitâne-i devlete gelüb ahvâl bu yüzden sûret-pezîr olduğun gördüklerinde efendileri ol belâdan halâs olduğuna cenâb-ı hazret-i hakka şükürler edüb ve kelâm ve ‘arzları mesmu‘ olmamağın sekerât⁵¹⁸ eyleyüb ancak efendileri Rıdvan Paşa’nın salimen bir gün evvel Yemen’den hurûcuna sa’y ve ihtimâm ve der-i devlete

⁵¹⁷ BY-C’de, “Mahmud”

⁵¹⁸ BY-B, BY-C, BY-D’de, “sükût”

belâ ve ârâm gelmemesi için ikdâm-ı tâm edüb ve buna müteallik ahkâm-i şerîfe alub âsitâne-i devletden çıkub Yemen'e revâne oldular. Ve bunların vusûlünden evvel Murad Paşaya âdemleri gelüb ve Rıdvan Paşa'nın 'azline evâmir-i şerîfe getirüb vilâyetde münteşir ve ma'lum olmuş idi. Bundan sonra Yemen'de ânın hurûcu ve Mutahhar Leng habîsin fitne ve istilâsı mahâlli ile zikr olunur.

Dâ'i Tâ'ifesinin [vr.93a] Bâ'is-i Tefrikası ve Zeydîler ve Mutahhar'ın Sebeb-i Kuvvet ve İstilâsı Beyân Olunur:

Bâlâda tafsîl ve tahrîr olduğu üzere Murad Paşa'nın cehâlet ve gafleti ve Rıdvan Paşa'nın münâsebet ve zamansız 'azli ve Yemen'den hurûcu Mutahhar Leng habîsin kuvvet ve istilâsına bâ'is ve bâdi olduğundan gayri Vilâyet-i Yemen'de Dâ'i denmekle ma'rûf İsmâ'iliyye tâ'ifesi yukarıda zikri sebk eylediği gibi Zeydîler'e kemâl-i adâvet ve ziyâde husûmet üzere olmağın bundan akdem sene dokuz yüz otuz beş tarihinde Üveys Paşa katl olunub Vilâyet-i Yemen'i fitne ve fesâd istilâ edüb Özdemir Paşa merhûm⁵¹⁹ saltanattan hurûc ve guzât ve eşkıyâyı ta'me-i şemşîr ve memleketi cânib-i pâdişâhîye kabz ve teshîr eylediği zamânda zikr olunan Dâ'i ta'ifesi kendüye tabi'iyet edüb ve elli bin neferden ziyâde cenk ve harbe kâdir yarar ve müsellah ricâl olub niçe hidemât-ı hümâyûna ve İmam Şerefeddin'in San'â fethinde Özdemir Paşa'ya mübalağa i'ânet⁵²⁰ makamında olan Şeyh Mehmed⁵²¹ ibn İsmâ'il'e vilâyet verüb ve hizmeti âsitâne-i devlete bildirüb ve sancak berâtın getirdüb müşârûn-bi'l-benân mirlivâ etmiş idi. Ve bundan müsinn karındaşı olan Şeyh Yusuf bin İsmâ'il mezhebleri üzere tarîk-i dünyâ ve fakr ve 'uzleti ihtiyâr eylemekle mezbûre kifâyet mikdârı aktâr ve kurâ mahsulün ta'yîn eyleyüb tevâbi'iyile Ta'iz'de ve etrâfında sakin olub cümlesinin müftüsü şeklinde 'âlem-i inzivâda karâr etmiş ve sâ'irlerine dahî her birinin hâline göre kifâyetleri mikdâr yerler verüb vilâyet-i Yemen'de iskân etdürmüş idi. Ve⁵²² hidemât vaki' oldukça tâ'ife-i mezbûra gelüb müctemi' ve her bir paşaya imdâd ve mu'avenetde bulunmak üzere karâr etdürüb ol zamândan berü mezkûrîn Dâ'i tâ'ifesi her gelen paşaya muti' ve münkâd olub ve 'azîm imdâd ve kuvvet verüb Zeydîler'e kahr etmekden hâlî degiller idi. Zîrâ bunların aslı Hamdânî olub Yemen'i ve 'Urbân olmayub 'Acem ikliminden ecdâdları [vr.93b] Yemen'e gelüb ba'zı bilâd nevâhi

⁵¹⁹ BY-B, BY-C'de, "+ taraf-ı"

⁵²⁰ BY-C'de, "+ ve ol vak'alarda külli hizmetde buldukları eçlden Mutahhar'a iltifat ve ri'âyet olunub ve cümlesinin re'is ve şeyhleri"

⁵²¹ BY-B, BY-C'de, "Muhammed"

⁵²² BY-B, BY-C'de, "+ sefer"

ve kuraya dağılıb mutavattın olmuşlardır. Girdükçe tevâlid ve tenâsil ve kesret bulub tarih-i mezkûrda Özdemir Paşa sebebi ile zuhûr ve hurûc edüb ve memleket ve hüküm sahib olub kemâl-i iştihâr bulmuş ve Zeydîler'e 'adüvv-i cân olmuşlar idi. Bunların mezheb ve i'tikâdları Şi'â-i İsmâ'iliyye mezhebi olmağın Zeydîler'e gayetde muhâlefet ve mugâyir olub mâbeynlerinde din düşmanlığı gibi 'adâvetleri olub⁵²³ ve ervâm tâ'ifesine Dâ'iler'in tabi'iyet ve i'âneti bu sebeb ile kemâl-i sadâkat üzere idi. Pes mirlivâ olan Dâ'i-i kebîr mezkûr Şeyh Mehmed ibn İsmâ'il'in karındaşı oğlu Mehmed⁵²⁴ ibn 'Abdullah kızın taleb edüb te'ehhil murâd eyledikde mezhepleri mûcebince tâzelik muktezâsı üzere hatâsı olub inâyet ve tâhir ve tâ'bi olmayınca nikâh câ'iz görmeyüb mezbûr Muhammed bin 'Abdullah inâyet eyleye. Ba'dehû kızı nikâh ederiz teklîf etdiklerinde hatasına mu'terif olmayub ve inâyet kabûl etmeyüb bu sebeb ile kızın babası 'ammusi Emir Şeyh Muhammed bin İsmâ'il ile Muhammed bin 'Abdullah'ın mâbeynine ihtilâf ve niza' düşüb ve 'azîm husûmet ve 'adâvete mütemâdi oldu. Ve Mutahhar Leng bu tefrikayı kendine devlet-i 'azîm bilüb Dâ'i Muhammed bin 'Abdullah, Rıdvan Paşa henüz hâkim iken varub i'ânet rica ve paşa müsâ'de etdikde habîs-i mezbûrun kızının babası Şeyh Muhammed bin İsmâ'il'e imdâd verüb ve mâbeyninde cenk ve kıtâl olub cümle Dâ'i ta'ifesi mâbeynine tefrika düşdü. Ve Dâ'i-i kebîr Şeyh Mehmed ibn İsmâ'il Mutahhar'a tâbi' ve 'isyân eylemekle sancağın muti' olan Dâ'i-i sagîr Muhammed bin 'Abdullah'a verüb ve tasarrufunda olan vilâyeti zabt etdü. Ve cümleden müsinn ve müftü ve şeyhleri makâmında olan Şeyh Yusuf bin İsmâ'il'i Tâ'iz'den getirüb habs eyledi. Ve fitne def' olmamakla itlâfı mümkün olmayub habs içinde fevt olub cümle Dâ'iler bundan sonra bir⁵²⁵ fırka üzerine tefrika düşüb ve mâbeynlerinde ta'bîr ve tahrîrden [vr.94a] efvân fitne ve fesâd ve harb ve kıtâl vâki' oldu. Ve Dâ'i Mehmed bin 'Abdullah yanında olan bir fırkası ancak taraf-ı pâdişâhiye mûti' ve münkâd olub Dâ'i-i kebîr Şeyh Muhammed bin İsmâ'il'e tâbi' olan ikinci fırkası Mutahhar Leng habîsin yanına varub 'isyân eyledi. Ve habsde⁵²⁶ Dâ'i Şeyh Yusuf'un üçüncü fırkası vilâyet-i Yemen'de vâki' bilâd ve nevâhi ve kurâya perâkende ve perişân olub dördüncü fırkası bu fitne ve fesâd içinde bulunmayalım deyü terk-i diyâr edüb ve Yemen'den çıkub Hindistan tarafına revâne ve beşinci fırka cümlesinin akvâl ve ef'âli hatadır deyü bu tarafa medâr ve i'ânet eylemeyüb ve bir 'özr ve bahâne

⁵²³ BY-B, BY-C'de, "mukarrer"

⁵²⁴ BY-B'de, "Muhammed"

⁵²⁵ BY-B'de, "beş"

⁵²⁶ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ fevt olan"

edüb hânelerinden taşra çıkmayub kendi hâllerinde karâr eylediler. Pes Dâ'iler tâ'ifesinin bu makûle tefrikası Cânib-i saltanatdan Yemen'de olan ervâm-ı 'asâkir-i pâdişâhînin za'af hâline ve kemâl-i meşekkat ve ihtilâline sebep ve 'usât-ı Zeydîyye ile Mutahhar Leng habîsin kuvvet ve istilâsına bâ'is oldu. Ve Dâ'iler'in bu fitne ve tefrikaları zuhûra geldükde Rıdvan Paşa henüz ma'zûl olmayub kendü âdemleri ve yanındaki 'asker ve imdâda gelen Kızılbaş Şehlâ Mehmed Beg ile zikri sebk eylediği üzere ordu bağlayub Mutahhar Leng üzerine sefer ve 'asker çekmek niyet ve 'azîmetinde idi. Dâ'iler'in fitne ve tefrikâsın ve Murad Paşa'nın Mutahhar ile ittihâd edüb taraf-ı 'adâvet ve ihânetin görüb mukadder ma'lûmları olunca mûmâ-ileyh Şehlâ Mehmed Beg ile vesâ'ir mevcûd bulunan 'asker zâbitleri ile müşâvere kılub ve nâçâr seferden feragat ve 'avdet eyledi. Ve gelüb San'â'ya girüb vilâyet ve aktârın hıfz u hırâsetine sarf-ı kudret edüb kendinden şeci' ve dilîr âdemleri ile Zeydî ve 'asilere zebûnluk göstermeyüb gece gündüz cenk ve cidâl eyleyüb mevcûd bulunduğu emvâl ve erzâkın yanındaki 'askere 'ulûfe verüb Uğur-ı Hümâyûn'da bezl-i himmet ve kendü mevcûd iken ol etrâfa Zeydîler'i dahl etdirmeyüb memleket muhâfazasında taksîrât eylemedi. Ma'zûl olunca bu minvâl üzere vilâyet muhâfazası için sa'y [vr.94b] ve dikkat edüb eyyâm-ı harb ve darb ve meşekkât ile murûr eyledi. Ve her ne denlü feryâd ve Murad Paşa'dan imdâd taleb etdi. Müfîd olmayub i'ânet yerine envâ' hûsumet ve ihânet eylemekden hâli olmadı. Mutahhar Leng habîs bunu fırsat bilüb ve etrâf ve eknâfa kağıdlar ve âdemler perâkende kılub Yemen'den Devlet-i Osmânî zevâlinin vakti ve kevkeb-i ervâm-ı sukûtunun zamanı gelmişdir. Ve hurûc eylemek min indallâh bana işâret olunmuşdur. 'Ale'l-husûs paşaları hâkim ve 'askeri mâbeyninde vâki' olan tefrika ve nifâk delîl-i kavî idi ki, bilâ-şüphedir deyü cevânib-i erba'ada vâki' 'Urbân şeyhlerine ve memleket ve kılâ' ve bilâd eshâbına her diyâr ve cânibin bellü başlularına yüz bin hîle ve dirûğ ve yemîn ve 'ahd u mevâ'id ile mektûblar ve haberler gönderdi. Ve hurûc ve 'isyâna kandırub ekserin inândırdı. Ve bundan sonra yeryer kabâ'il şeyhleri ve memleket sahipleri baş kaldırub 'isyân eylemeğe şurû' eylediler. Ve ervâm 'askerin vilâyetden sürmeğe başladılar. Murad Paşa'ya il ve vilâyet elden çıkdı deyü ba'zı kimesneler nasîhat tarafından söylediklerinde bîçâre gâfil ve câhil Mutahhar Leng gibi habîsin kelâm ve hîlesine aldanub ve Rıdvan Paşa'nın zulm ve tekâlifinden nâşîdir. Ve ânın cevr ve cefâsı bunlara bâ'isdir. Ma'zûl olub vilâyetden çıktığı-birle yine herkes âsûde hâl ve sâkin ve mûti' ve müreffehü'l-bâl olmak mukarrerdir deyü cevâb verüb

Mutahhar'ın yalan yemin ve 'ahdine i'timâd edüb ve hiç mukayyed olmayub Rıdvan Paşa'nın 'azline muntazır idi⁵²⁷.

Câzân'da 'İsâ Bin Mehdî'nin 'İsyânın Ve Ba'zı 'Asilerin Hurûcu Zikr Olunur:

Bu esnâda Rıdvan Paşa'ya itâ'at eden Câzân sahibi 'İsâ bin Mehdî 'isyân edüb ve yanına Zeydî ve 'âsilerden çok eşkiyâ cem olub ebnâ-i sebîl ve sâ'ir Müslîmine hadden ziyâde zarar erişdirüb ol cânibin yolların kat' eyledi. Ahâlî-i memleket ve mûti' olan re'âya ve fukâra-i Müslimîn zulm ve tecâvüzden 'âciz ve firûmânde kalub fesâdı ezdiyâd etmenin [vr.95a] nâçâr Murad Paşa gayret edüb⁵²⁸ ordu ihrâc ve mükemmel 'asker tertîb edüb ve bir beg serdâr ta'yîn kılub Câzân üzerine gönderdi. Vardıklarında 'azîm cenk ve harb olub ve mezkûr 'İsâ münhezim ve makhûd firâr eyledi. Ve yine Câzân taraf-ı pâdişâhîden zabt ve tasarruf ve içüne hâkim vaz' ve ta'yîn olunub⁵²⁹ ol taraflarda mezkûr 'İsâ ile baş kaldırub 'isyân eden eşkiya kimi cenk ve kîtâlde ta'me-i şemşîr oldu. Ve kimi 'İsâ ibn Mehdî ile firâr edüb ol aktârda 'âsilerden eser kalmayub ahâlî-i memleket âsûde hâl üzere olub Câzân muhafazasında kalan 'asker ol etrâfi himâyet ve siyânet eyledi. Lâkin ne fâ'ide gayri diyârlarda ve cevânib-i erba'ada kabâ'il-i 'Urbân ve memleket sâhibleri 'isyân edüb Vilâyet-i Yemen fitne ve fesâd ile doldu. Ve Ben-i Ceyş Kabilesi'nin 'Urbânı 'âsi ve Mutahhar habîse tâbi' olub ve Sa'da Vilâyeti üzerine müstevlî ve gâret ve hasârat için gelüb hâkim-i vilâyet olan Emir Şah 'Ali yanındaki 'asker ile mukâvemet kâdir olmayub nâçâr Beni en-Nasr Kabilesi'ne dâhil düşüb ve onların himâyeti ile sulh ü salâh sûretin 'ahd edüb ve bu tarîk ile kendisü yanında bulunan ervâm 'asker ile cân kurtarub vilâyetinden çıkdı. Ve bi'l-cümle ol etrâf ve aktâr tasarruf-ı Osmâniyye'den çıkub 'usât ve bugât ve Zeydîyye eşkiyâsının zabt ve tasarrufuna girdi. Ve gitdükçe bu vechile etrâf ve eknâfda olan memâlik tasarruf-ı Osmânî'den gidüb 'âsiler tasarrufuna dâhil olmak kudretleri ezdiyâd bulmak üzere oldu.

Sultan Selim Hân Sâni Merhûmun Cülûsu Yemen'de İsti'mâmı Beyân Eder:

Bâlâda zikr ve tafsîl olunduğu üzere dokuz yüz otuz üç senesi ibtidâsından sene dokuz yüz yetmiş dört Sefer-i gâyetine degin Diyâr-i Yemen'de fitne ve fesâd zuhûr ve

⁵²⁷ BY-B'de, "oldu"

⁵²⁸ BY-B'de, "Ta'iz'den"

⁵²⁹ BY-B'de, "kılınub"

mütemâdi olub Mutahhar habîs Zeydîyye eşkıyâsı vesâ'ir 'usât ve bugât ile müstevli ve dağlıları hadden ziyâde vâki' olmuş iken hikmet-i rabbânî bu esnâda cennet mekân firdevs-i âşiyân Gâzi Sultan Süleyman 'aleyhi'r-rahme ve'l-gufrân⁵³⁰ kefer-i [vr.95b] müşrikîn diyârında vâki' kal'ay-ı metîn ve üstvâr olan Sigetvar fethinde ve gazâ-i gurrasında terk-i saltanat-ı fânî kılub ferzend-i sa'âdetmendleri şehzâde-i kerîm ve şehriyâr-ı hâlim a'nâ-i merhûm Sultan Selim eskinallâhü teâlâ fî darü'n-na'im⁵³¹ sene dokuz yüz yetmiş dört tarihi Seferinin yedinci günü vâlid-i mâcidleri makâmında câlis-i mesned-i sahibkırânî olduğunun haberi sene-i mezbûre Recebinin ikinci günü Yemen'e gelüb ve nâm-ı şerîflerine Recebin evvel Cum'asında ibtidâ-i Ta'iz'de ve İbb ve Cible Vilâyetlerinde hutbeler okunub bi'l-cümle aktârda haberi mesmu' sığâr ve kibâr olmağın merhûm Gazi Sultan Süleyman'ın vefâtı 'asâkir-i pâdişâhî ve ervâm tâ'ifesinin za'af hâline ve teşviş ve ihtilâline bâ'is oldu. Ve bu haberden Mutahhar habîs ve 'usât mesrûr olub ve tuğyân ve fesâd ve gururu ezdiyâd bulub⁵³² devlet ve saltanat kendilere ikbâl eyledi deyü fikr-i fâsidleri ile zann ve kıyâs eyleyüb âşikâre gürûh ve mekrûh eşkıyâ ile etrâf memleketlere müstevlî oldular.

Otuzuncu Fasil

Rıdvan Paşa'nın Ma'zûlen Yemen'den Hurûcun Ve Ahvâlin Beyân Eder:

Çünkü Murad Paşa'ya der-i devletden Rıdvan Paşa'nın⁵³³ Yemen'den hurûc ve âsitâne-i sa'âdete revâne olmasına müte'allik evâmîr-i şerîfe vârid olub manzûr ve fermân-ı pâdişâhî ma'lûmu oldu. Bîçâre cahil ve gâfil 'âkıbetin fikr etmeyüb henüz müstekâl Yemen'e mâlik oldum zann edüb dahî kemâl-i mertebe ferah ve sürûr tahsîl ve gelen evâmîr-i şerîfeyi ta'cîl üzere Rıdvan Paşa'ya irsâl eyleyüb ve vâli-i cedîd mûmâ-ileyh Hasan Paşa gelüb vâsıl oluncaya degin vekâleten San'â Eyâleti mukaddemâ imdâd gönderdigü Şehlâ Mehmed Beg zabt ve muhâfaza eylemek ve mîr-i mezkûr vilâyeti teslîm etmek sifâriş edüb ve mekâtib yazub âdemleri ile gönderüb Rıdvan Paşa'ya evâmîr-i şerîfe ve Murad Paşa'nın kağıdları gelüb ahvâl-i mağlumu ve 'azl ve Yemen'den hurûcu fermân olduğundan [vr.96a] begâyet mahfûz ve mesrûr oldu. Ve 'azli kendüye 'ayn-ı devlet ve sa'âdet bildi. Velâkin çıkdığı gibi 'âsiler tegallüb edüb memleket elden gidecegin mukarrer bilmekle dîn ve devlet gayretin terk etmeyüb ve

⁵³⁰ Allah ona rahmet etsin ve bağışlasın.

⁵³¹ Allahu teâlâ onu na'im cennetine koysun.

⁵³² BY-B'de, "edüb"

⁵³³ BY-B, BY-C'de, "'azline"

Hasan Paşa ‘asker ile gelüb dâhil olunca hareket olunmak ve vilâyetden çıkmak ve ‘asilerin tuğyânına bâ’is ve ‘askerin za’af hâline sebep olur. Her ne hâl ise vusûlündek ma’zûlen gayret ve karâr ve memleket hıfz u hırâset olunmak lâzım gelir. Bu def‘a hurûc nâ-ma’kûldür deyü Murad Paşa’ya kağıd yazub ve ahvâli bildirüb hadden efzûn feryâd eyledi. Zerre mikdârı mukayyed olmayub ve mansıb-ı tama‘ından anlayub dahî sitem ve ta’an âmiz cevab yazub evâmir-i pâdişâhîye mûti‘ ve münkâd degilsin ve ‘itâb ve hitâb bilâ-ârâm çıkub gitmek için te’kîd ve ibrâm ile kağıd gönderdi. Ve Rıdvan Paşa hod bu kağıddan fevkü’l-hadd memnûn olub temessük için alıkodu. Ve San‘â’da mevcûd olan begler ve ağalar ve cümle a’yânı dîvâna cem‘ edüb ve kadıyı getirüb ‘akd-i meclîs eyledi. Ve hurûcu bâbında sâdır olan evâmiri ve Murad Paşa’nın kağıdın tasdîk⁵³⁴ etdürüb ve memleketi ve cümle etrâfın ne hâlde alıkoduğun hüccet yazdırub ve cümlesinden mazhar ve ‘arzlar alub ber-mûceb-i fermân Murad Paşa vekil etdigü Şehlâ Mehmed Beg’i teslîm edüb ve otağın çıkarub dokuz yüz yetmiş dört Zi’l-ka’desinin on beşinde tevâbi‘ ve âdemleriyle San‘â’dan çıkub ‘asker ve ahâlî-i memleket ile vedâlaşub ve her biri feryâd ve figân ederek ayrılıb revâne oldu. Ve Ta’iz üzerine ‘azîmet ve Zebîd tarafına kat‘-ı merâhile edüb murûr ederken Murad Paşa San‘â muhâfazasına ‘azîmet eylemekle ordu ile Ta’iz Sahrası’na nüzûl eylemiş idi. Rıdvan Paşa ile mülâkî olub ba’zı mertebe mâbeynleri tatyîb-i hâtır olunmak maksûd edinmiş iken Mutahhar Leng gibi habîs ve hâ’ine tabi‘ olub hayr ve şerri fark etmeyen âdemin sohbet ve dostluğu lâzım degildir. [vr.96b] cehâlet ve tama‘-ı hâm belâsıyla kendisin girdâb-ı fezâyâ düşürüb ve bunca bin Müslimîn ve ‘ibâdı belâyâ uğradub bir iş eyle ki zikri mûceb-i melâldir. Birkaç güne dek müşâhede olunur deyü cevâb verüb mülâki olmadı. Ve ‘aynı kelâmı vukû‘ bulub der‘akab zuhûr etdi. Ve eglenmeyüb Zebîd’e ve andan Bender-i Buk‘a’ya selamet-i hâl ile vâsıl oldu. Kapısı mukemmel âdemleri şeci‘ ve dilâver olmağın ‘usât-ı ‘Urbân’dan ve gayriden bir ferd önüne gelmege kâdir olmadı. Ve sene-i mezbûre Zi’l-hiccesi evâ’ilinde gemilere girüb şiddet-i şitâ eyyâmına müsâdif olmağın deryâda fırtınalar çıkub bilâhere Konakda Benderi’ne çıkub taraf-ı berdden Mekke-i Mükerreme’ye ‘azîmet eyledi. Ve dokuz yüz yetmiş beş Muharremü’l-haramının evâsıtında vâsıl olub Harem-i Şerîf’de vâkî‘ merhûm Sultan Kayıtbay Medresesi’nde konub levâzımın görmege şürû‘ edüb ihtimâm ve ikdâm üzere oldu.

⁵³⁴ BY-B’de, “ tescîl”

Rıdvan Paşa'nın Mekke'den 'Azîmet Ve Asitâne-i Devlete Vardıktan Sonra Vâki'⁵³⁵ Olan Netice-i Hâli Beyân Eder:

Ve Mekke-i Mükerrreme'den cânib-i berr ile revâne olmak murâd edinüb ol vakt şerîf olan Seyyid Şerîf Ebu'l-Berekât ile Emirü'l-Haclığı zamanından beri kadîmî dostluğu olmağın deve iştirâsında ve ba'zı mühimmat itmâmında kendünden mu'avenet ricâ eyledi. Ol dahî ma'mulünden ziyâde bi'l-cümle mesâlihine müsa'ade edüb zamân-ı kalîlde murâd üzere levâzımın görüb ve Mekke-i Mükerrreme'den kalkub berr ile Mısır tarafına 'azîmet ve kat'-ı mesâfe ederek Büyük 'Akabe'ye geldik de, henüz Mahmud Paşa Mısır'da hayatda olub, kendüye 'arz ve 'adâveti mukarrer olmağın Mısır'a uğramak ma'kûl görmeyüb 'Akabe'den berr ile ocaklığı olan Gazze'ye çıkub ve birkaç gün nekâ'ad ve mühümmâtın itmâm edüb der-i devlete revâne oldu. Ve sene-i mezbûre Cemâzi-ye'l-âhirinde âsitâne-i devlete vâsıl ve vükelâ-i devlet olan yerlere varub buluşdı. Lâkin Mısır'dan Mahmud Paşa 'azîmetin ve 'adâvetin komayub ve tek durmayub [vr.97a] mahzâ kendinin zulm ve fesâdın setri için bunu mücrim ve müttehim etmek ve kelâm-ı inhâsı isgâ olunmayub mazhar-ı gazab eylemege sa'y ve ikdâm⁵³⁶ eyledi. Ve Yemen'den hurûcuna kendisi sebep olub der-i devlete kerrâren ve merrâren 'arz ve i'lâm eylemişken bu def'a Yemen'de fitne ve fesâd ve⁵³⁷ ervâm 'askerinde za'af-ı hâl ve bunca ihtilâl mevcûd iken Rıdvan Paşa çıkub veyâ netîce olanca 'askeri çıkarub vilâyeti bu makûle fetret ve fitnede birağub çıktığı lâyıık-ı devlet degildir deyü vusûlünden evvel hezâr bu güne garaz-ı âmiz hilâf-ı inhâ ile Rıdvan Paşa'yı âsitâne-i devlete 'arz edüb mukaddema kendisi Yemen beglerbegisi olub vukûfi vardır. 'Arz ve i'lâm-ı hilâf olmak ihtimâli yokdur deyü vükelâ-i devlet ve 'arzın sahîh-i kıyâs eylemekle Rikâb-ı Hümâyûn'a telhîs olunmagla bîçâre Rıdvan Paşa 'abd-ı sadâkatkâr ve Uğur-ı Hümâyûn'da bunca belâlar çeküb sarf-ı iktidâr eylemiş iken Gaddar Mahmud Paşa'nın hilâf-ı inhâsı ve garezi ile mazhar gazab-ı pâdişâhî olub getürdüğü 'arz ve mazhar ve hüccetleri okunmayub ve her hayyiz⁵³⁸ ki feryâd edüb sahîh mâ-vak'a⁵³⁹ ahvâli söyledi ve dinlenmeyüb Yedikule'ye habs eylediler. Ve tûl müddet mahbûs olub gazab-ı pâdişâhîden halâs olmaz deyü cümle tevâbi' ve oğulları ve ehibbâ ve dostları kendüden ümîd kat' edüb ol dahî mahbus⁵⁴⁰ ve sâdik iken nâ-hak bu mertebe

⁵³⁵ BY-B'de, "+ ahvâli ve"

⁵³⁶ BY-B'de, "ihtimâm"

⁵³⁷ BY-B, BY-D'de, "+ kıtâl"

⁵³⁸ BY-B, BY-C'de, "çend",

⁵³⁹ BY-B'de, "vâki"

⁵⁴⁰ BY-D'de, "- mahbus"

cefâ olunduğundan ‘âlim ve ‘âlimiyândan âbâ ve nefret eyleyüb ve fî-mâ ba’d ziyâde sâğ olmakdan istikrâh kılub, cidden bir ferde halâs bâbında minnet ve ‘arz-ı hâcet eylemedi. Ve cenâb-ı hazreti hakdan gayri cümleden ümîdin kaldırub ol çâresâz bî-çaregân dergâhına yüz dutub muhkem yapışdı. Ve hulûs ve sadâkatı berekâtında kendüye⁵⁴¹ ihânet eden a’dâları makhûr olub mansûr ve muzaffer necât bulub maksadına erişdi. Ve ‘âkıbetü’ n-necât fî’ s-sıdk kemâ enne’ l-helâk fi’ l-kizb⁵⁴² mezmûnı gün gibi hüveydâ olub Mahmud Paşa Mısır’da maktûl ve Yemen’de Mutahhar habîs Zeydîye ‘âsileriyle hurûc edüb bîçâre Murad Paşa’yı şehît ve memleketi zabt ve teshîr eyledikleri ihbârı [vr.97b] der-i devlete gelüb ve ervâmdan niçe kimesneler Yemen’de Zeydîler elinden can kurtarub âsitâne-i sa‘adete vusûl ve Rıdvan Paşa’nın sadâkatın ve Uğur-ı Hümâyûn’a gayret ve hıdmet ve himmetin⁵⁴³ takrîr ve tefehhüm edüb vâki’ hâl Sem’-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî’ye ilkâ ve sadâkatı zâhir ve hüveydâ oldukda, Yedikule’den ihrâc ve Huzûr-ı Hümâyûn-ı Şehriyâri’ye getirilüb enva’ ‘atîyye-i hüsrevâne ve iltifât-ı şâhâneye mazhar olub ve hatırı tatyîb olunub bervech te‘bid Gazze Sancağı kemâkân ocaklık üzere tevcîh ve ihsân kılınub bu mertebe vak‘a meşekkatlerden sonra gelüb Gazze’de sefâ-i hâtır ile bir zaman karâr ve ârâm eyledi. Ba‘dehû iktizâ hasebi ile oğluna Gazze verilüb ve kendisine Habeş Eyâleti tevcîh ve varub muhâfazası fermân olunmakla Gazze’den kalkub Habeş’e revâne ve vusûlünden sonra birkaç eyyâm karar edüb ve Sevâkin Kal‘asın yapub ba‘dehû mazûl olduk da Haleb ve Diyarbekir Eyâletleri’ne mutasarrıf olub ‘âkıbet rahmet-i rahmâna ve ravzâ-i rıdvâna ‘azîmet eyledi. Ve kendüden sonra nâm-ı nigû ile iki dâne ferzend-i ercümendi ‘âlem-i fânîde bâkî kalub Vezîr Sinân Paşa merhûm ile Yemen fethinde oğlu Ahmed Beg ve Ferhad Beg hadden efzûn hıdmelerde bulunub ve her biri ‘Înayet-i ‘Aliyye-i Pâdişâhî’ye mazhar olub hallerine münasib manasıb-ı celile ile behremend kılınub vâldeleri gibi müşârün-bi’ l-benân vâli-i vilâyet-i mîr-i mîran olmuşlardır. Fî-mâ ba’d Vezîr Sinân Paşa tafsilinde mahâlli ile ahvâlleri zikr olunur. Ve Uğur-ı Hümâyûn’da vücûda gelen hıdemâtları mahâllinde beyân olunur.

⁵⁴¹ BY-B, BY-D’de, “+ gadr”

⁵⁴² Doğrulukta kurtuluş olduğu gibi yalanda da helak vardır.

⁵⁴³ BY-B, BY-D’de, “- himmetin”

Rıdvan Paşa Yemen'den Çıkdıktan Sonra Vâki' Olan Fitne Ve Murad Paşa Çekdiği Belâ ve Mihen Tafsîl Olunur:

Çünkü Rıdvan Paşa mükemmel kapısı ve şecî' ve dilâver âdemleri ile Yemen'den çıkub der-i devlete revâne olduğu San'â muhâfazasında 'asâkir-i pâdişâhîden ricâl-i kalîl kalub ve 'ulûfeleri dahî levâzım ve masraflarına kifâyet edemeyüb, halleri ziyâde za'af ve ihtilâle mütemâdi olub ve Mutahhar habîs hâl ve ahvâllerine vâkıf olmağın⁵⁴⁴ te'hîr bî-hadd ve kıyâs [vr.98a] Zeydîyye eşkıyâsıyla gelüb San'â'nın etrâfın ihâta eyledi. Ve cevânib-i erba'adan yolları bağlayub ve zahîreyi kat' edüb kendüye tâbi' olan 'Urbân ve cümle Zeydîyye eşkıyâsın cem' ve memleketi zabt ve teshîr eylemek bâbında nasb-ı nefis etdi. Bu tarafda Murad Paşa Tâ'iz muhâsarasında ordu ile karâr ve San'â'ya gitmege niyet eylemiş iken Mutahhar Leng hurûc ve 'isyânın haber aldıkda nakl ve tahmîl-i sakîl ve ba'zı eşyâ ve erzâkın ve hazinesin Tâ'iz'de alıkoyub ve ümerâ-i mustahfızîn Yemen'den Helâli Kasım Beg'i bir mikdâr 'asker ile muhâfazasına ta'yîn edüb kendisü yedi yüz fâris ve bin piyâde 'askeri ve mevcûd bulunan begleri yanına alub imdâd yetiştirmek için San'â'ya müteveccih oldu. Ve sadık ve müstakîm anladığı Mutahhar kâzib ve hîlekar ve ehl-i fesâd ve gaddar olduğun henüz vâkıf ve muttali' ve haberdâr olub ve Rıdvan Paşa'ya ol habîsin ilkâsıyla eylediği muhâlefet ve ihânet mahz-ı hatâ eyledigün bilüb ve gayetde nâdim ve kendüye levn eyledi. Lakin sonraki nedâmet hiç mukayyed olmadı. Ve vakt-ı zamânın tedbîri cidden nesne hâsıl etmedi. Ve muzdaribü'l-hâl yanındaki 'asker ile nâçar kat'-i menâzil ederek Demar nâm mevzi'e vâsıl olub nüzûl ve nasb-ı hayme ve hargâh kılub mahâll-i mezkûrda üç gün karar etdi. Ve 'Urbân ve 'usât mevzi'-i mezbûra geldigün gördüklerinde ordunun etrâfına üşüb ihâta etdiklerinden gayri mîr-livâ-i sultânî olub berât-ı şerîf-i pâdişâhî ile sancak tasarruf eden eşrâf çokdan Emîr 'Ali bin Yuşa' Mutahhar'a tâbi' ve cânib-i saltanata 'isyân eylemekle cenk ve harb niyeti ile tevâbi' ve 'Urbân'ın cem' edüb ve Mutahhar'ın şeci' ve bahadır Yezidîye şeyhlerinden Hüseyin ibn Şemseddin ile 'Ali ibn Yusuf niçe bin Zeydî 'âsileri ile yanına gelüb sene dokuz yüz yetmiş dört Zi'l-ka'desinin onunda yirmi binden ziyâde gürûh-ı mekrûh ve 'usât ile Murad Paşa ordusunun hatemvar ihâta edüb ve yolları bağlayub zahîreyi kat' eylediler. Ve 'askerden zâd u zevâde ve su getürmek [vr.98b] için taşra çıkanların kimin katl ve esir ve kiminin silâh ve esvâbın soyub envâ' eziyyet ile hakîr edüb bu vechile 'askeri zebûn ve bî-mecâl eylediler. Bu esnâda San'â'dan Şehlâ Mehmed Beg'in feryâdnâmesi erişüb

⁵⁴⁴ BY-C'de, "+ bilâ"

zâ'af-ı hâl üzere idiklerin i'lâm ve 'asker ve zahîre ile 'ale'l-'acele imdâd ve irsâlini ikdâm eylemekle Murad Paşa dahî imdâd göndermek maksûd eyledi. Ve mûmâ-ileyh Muhammed Beg'in karındaşı olub ümerâ-i muhafızîn-i Yemen'den kemâl-i şecâ'at ve bahadırılık ile meşhûr 'Acem Ahmed Beg'i San'â'ya imdâd ve isâl eylemek için ta'yîn edüb ol dahî 'usâtın kesretine ve yolları ne vechile sedd etdüklerine vâkıf olmağın paşaya cüzî 'asker San'â'ya erişmek mahâldir. Cümlesin yolda katl ve giden zahîreyi yağma ederler. Buna gayrı tedârik lâzımdır. Ve ma'ıyyet üzere cümle 'asker bir yerden San'â'ya ulaşmağa sa'y eylemek ma'kûldür cevâb eyledik de paşa-i gâfil tehevvue gelüb ve bir alay 'Arab'dan havf eder. Bir muhannes ve bî-hamiyyet âdemisin deyü münâsib ve lâyıq olmayan şütûm ile 'arzın yıkub rencîde eylemekle mîr-i mûmâ-ileyh hakdan bulasın. Mevt ve mertebe-i şahâdetden kaçır ve 'adâvetden korkar degilim ve kendi nefsim için söylemem. Lâkin bunca Müslimîn-i mazlûmîn ve 'İbâdullah'ı esirgeyüb ahvâli tefhîm eyledim. Rûz-ı cezâda kanları senin boynuna deyü kalkub dörtyüz deve zahîre yükledüb ve ikiyüz fâris üçyüz piyâde ervâmdan intihâb olunmuş 'asker ile San'â tarafına 'azîmet ve erte sa'bü'l-murûr olan Zirağü'l-Kelb derbendine geldiklerinde vusûllerinde ol 'usât yolun iki tarafında hâzır ve âmâde bunların vusulüne müterakkıb olmağın bir uğurdan üzerlerine üşüb ve yüksek yerlerden taş ve tüfenk serpiş at işlemez ve iki âdem berâber duramaz gayetde dar ve sarb derbend olub biçare Rûm dilâverlerine harb ve cenk etmek mümkün olmamağın cümlesin sene dokuz yüz yetmiş dört Zi'l-hiccesinin dokuzuncu gününden üşündü [vr.99a] ile şehîd eylediler. Ve Ahmed Beg ve birkaç bellü başluların gövdelerinden başların kesüb bunca zahîre yüklü develer ve silâh ve esvâb ile San'â'ya getirüb Mutahhar habîse mansûr ve mu'tenim gelüb teslîm etdüler. Ol habîs dahî fevkü'l-hadd mesrûr ve ibtidâ ervâm ile cengi iken gâlib ve muzaffer oldukların kendüye fâl tutub bundan sonra ziyâde ma'rûr oldu. Ve Ahmed Beg merhûmun başın San'â'ya karşı vaz' etdirüb karındaşı Şehlâ Mehmed Beg'e rağmen niçe hezliyyât söyledüb bu vak'adan sonra mahsur olan 'askerin bâ-husûs Mehmed Beg'e hâli gayet mükedder olub günden güne zebûnluk ve za'afları ezdiyâd buldu. Bu tarafda Murad Paşa Kızılbaş Ahmed Beg'i imdâd ile San'â'ya gönderdikden sonra, 'Urbân meşâyihlerinin kibârından olan 'Abdullah Yâf'i Mutahhar Leng tarafına itâ'at edüb kabâ'il-i 'Urbân ile hurûc edecegin haber almağla Vilâyet-i Cible kaşifini mezbûr katl eylesin deyü kağıd gönderdi. Hükümet-i cidden kağıd vardıkda 'Abdullah Yâf'i Kâşif yanında mevcûd bulunub ol câhil ve gâfil okumak bilmemek ile kağıdı 'Abdullah'a verüb ne emr olunmuşdur. Okuyub i'lâm ve efhâm et deyü ol dahî hâla

vâkıf ve muttali' olduğu gibi nezâket edüb orduya zahîre irsâl sıfârîş olunmuşdur deyü ol sâ'at kazâ-i hâcet için gider gibi kâşif'in yanından kalkub taşra çıkub 'acele-birle kabilesine varub kazıyyeyi bildirdi. Ve dört binden ziyâde 'Urbân'ı müsellaah ve müretteb edüb 'isyân ve hurûcun mukarrer kılub Mutahhar Leng'e 'arz ve ihbâr eyledi. Ol habîs dahî bu haberden gayetde mesrûr olub mezkûr 'Abdullah'a⁵⁴⁵ hadden efzûn iltifât edüb ve 'âmme-i 'ibâd ve ahâlî-i bilâd ile cânib-i pâdişâhîye 'isyân ve 'Abdullah yanına dirilüb hurûc ederler deyü kağıdlar yazub perâkende ve irsâl etdi. Ve fî-mâ ba'd 'umûmen ol vilâyetlerin ahâlîsi hurûc [vr.99b] edüb sene dokuz yüz yetmiş dört Zi'l-hiccesinin ondördünde bî-hadd ve kıyâs halâyık mezkûr 'Abdullah Yâf'i yanına müctemi' oldu. Ve Cible'de Kadı-ı Şâfi'î a'yân-ı vilâyetden olan Kadı Ahmed Aykarâ-i Yâf'i ba'zı mertebe 'alem-i nücûmdan haberdâr olmakla bundan akdem Mutahhar Leng'e dokuz yüz yetmiş beş tarihinde Vilâyet-i Yemen'de hükm-i ervâm bâkî ve pâydâr olmaz. Lâ-büd def' ve zâ'il olur deyü tebşîr ve ihbâr eyleyüb dâ'imâ tedbîr ve fesâda Mutahhar hâbîs ile müşâvere ve kemâl-i itdihâdda olmağın bu mertebe ahâlî-i bilâd hurûc ve 'isyân eyledigün görünce hıdemâtda bulunmak fırsat ganimet bilüb dahî kendisü hımârdan câhil ve nücûm bilmek degil dünyadan haberi yok bir gâfil ve bâtil iken cühhâl ve 'avâm-ı kelâm-ı kizb âmizine i'timâd ve sahîh zan etmekle bir gürûh üzerine dirilüb ve ol dahî cem'-i kesîr ile 'Abdullah Yâf'i yanına gelüb ve ekser ehl-i bilâd ve kurâ ve cibâl'de sâkin olan 'âmme-i 'ibâdı ekvâl-i kâzibe ile izlâl eyledi. Ve deryâ misâl gürûh 'usâta mukaddem habîs olub ve mevzi'-i mezkûrdan kaldırub Ba'dân ve andan Neş'ar ve Serbiyân ve el-'Arabîn vilâyetleri⁵⁴⁶ üzerine delâlet ve istilâ etdürüb 'umûmen ahâlî-i memleket tâbi' ve münkâd oldu. Ve andan Ben-i Habeş ve Ta'ker⁵⁴⁷ ve andan İbb vilâyetlerine varub ervâm tâ'ifesinden firâr etmeyüb bulunanları katl ve esîr ve mâ-melek ve eşyâları nehb ve gâret olunduğundan gayri a'yân-ı memleketden 'isyân ve hurûcun câ'iz görmeyüb fitne def'ine sa'y eden kibâr eşrâf ve a'yânın emvâl ve erzâkların yağma ve talan ve hânûmân ve emlâkları harâb ve berbâd ve virân olub nâçar ekser memâlik ve aktâr ahâlîsi Mutahhar habîs tarafına itâ'at eyledi. Bundan sonra yirmibeş bin müsellaah ve müretteb 'usât-ı 'Urbân ve bunca gürûh-ı mekrûh iclâf ile 'Abdullah Yâf'i mezkûr kadı-ı bâtil Şeyh⁵⁴⁸ 'Aykara'yı⁵⁴⁹ Medine-i Cible üzerine 'azîmet ve gelüb cevânib-i erbâ'asın kuşadub içinde sâkin olan ervâm tâ'ifesi [vr.100a]

⁵⁴⁵ BY-C'de, "+ Yafi'ye"

⁵⁴⁶ BY-C'de, "- vilâyetleri"

⁵⁴⁷ BY-D'de, "- ve Ta'ker"

⁵⁴⁸ BY-C, BY-D'de, "+ Ahmed"

⁵⁴⁹ BY-B, BY-D'de, "+ Şâfi'i"

vilâyet muhâfazasında bulunan ‘asker ile gayret ve ittihâd edüb ve Cible’nin hâneleri kârgir ve ‘âlî ve müstahkem vâki’ olub esvâkdan gayri yerden şehrin içüne girmek mümkün olmamağla cenk ve harbe hâzır ve âmâde ve gelen ‘âsiler ile hadden ziyâde mücâdele ve mukâtele edüb Kadı-ı Vilâyet Şeyh Muhyiddin ibn ‘Alâeddin el-Haneî yerli ve hânesi ‘âlî metîn ve kendi tevâbi’ sahibi bir devletlü olmağın ervâma külli mu‘âvenet eyleyüb geldikleri gün ‘usât men’ ve def’ olunub şehre idhâl etdirilmeyüb bir vechile sa’y ve ikdâm ve ictihâdda kusûr olunmadı. Lâkin kazâ-i ilâhiyye çare ve dermân olmaz ve bunca cem‘-i kesîr ‘usât ricâl-i kalîl ile men’ olunmaz. Dört taraftan hücum etdiklerinde muhâfaza mümkün olmayub ba‘zı esvâka duhûl ve Kadı ‘Aykara dedikleri bâtil niçe beg şakî ile mûmâ-ileyh Kadı Şeyh Muhyiddin’in evi⁵⁵⁰ üzerine gelüb ve duvarın nakb ve hedm ve içerisine girüb mevcûd bulunan emvâl ve erzakların ve zî-kıymet eşyâsından gayri yirmi bin mücelled kütb-i nefisesin ve bir habbeye varınca mecmû‘ erzakın nehb ve yağma ve hasârat ve ehl ve ‘iyâli ‘üryân ve giryân kalub, kendisü yalın ayak başı kabâ firâr ve dâğdan dağa düşüb niçe bin a‘lâm ile ve meşekkat ve muhannet ile başın halâs ve Medine-i Zebid’e⁵⁵¹ gelüb vâsıl oldu. Ve ‘usât ve eşkiyâ bu mertebe şehre dâhil olub istilâ etdiklerinden sonra ‘asker-i ervâmıdan bakıyye kalanlar zebûn ve bî-dermân olmağın nâçar sulh ve emân taleb edüb ve ‘Abdullah Yâf‘i ve Kadı ‘Aykara mal ve rızkdan bir habbe almayub yalınız başları kalub seferü’l-yed çıkub gitmek üzere emân verüb henüz ‘Urbân kesret ile dâhil olmamış iken bu şart üzere elli nefer mikdârı kimesne çıkub ve selâmet-i hâl ile Tâ‘iz’e vâsıl oldu. Ertesi ki sene dokuz yüz yetmiş dört Zi’l-hiccesinin yirmi ikinci günüdür. ‘Asker ve ervâm tâ’ifesinden şehîd olmayub [vr.100b]ve firâr ve terk-i diyâr etmeyüb bâkî kalan ikiyüz yetmişiki nefer kimesneler ‘ahd u emân berkarârdır. Kıyâs ve cidden esbâb ve eşyâ ve âlât-ı harb ve silâha yapışmayub hânelerinden tehî-i dest çıktıklarında ‘usât ve ‘Urbân bâlâda zikr ve beyân olunan Gaddar Mahmud Paşa’nın Şeyh Mehmed en-Nizâri ve tevâbi‘ine eyledigü nakz-ı ‘ahd ve hile ve gadri tezekkür ve yâd ve temessük edinüb ve ‘ahd u emânımız ictihâd-ı ervâm ve ‘ahd-i⁵⁵² Mahmudiyye’dir deyü bir def’adan hücum ve cümlesin bir meclîsde katl edüb sâ’ir şühedâya ilhâk etdüler. Ve emvâl ve erzâk ve bunca zî-kıymet ve yâdigâr eşyâ ve silâh ve emti‘a ve kumaş ve a‘lâ esvâbı ‘Urbân gâret edüb⁵⁵³ ve yağma kılub ömründe istima‘ etmedikleri eşyâ ve silâha

⁵⁵⁰ BY-B’de, “- evi”

⁵⁵¹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ sâlim”

⁵⁵² BY-B, BY-C’de, “emân”

⁵⁵³ BY-D’de, “- edüb”

mâlik oldular. Ve Cible'nin bakıyye-i ahâlîsi ve etrâfında olan nevâhî ve aktâr Mutahhar habîs tarafına itâ'at edüb ve bu vak'adan sonra bir kimesne muhâlefet eylemege kâdir olmayub biribirine sirâyet ve 'umûmen etrâf memâlik ve diyâr tasarruf-ı Osmânîden çıkub Mutahhar habîs ziyâde kuvvet ve kudret hâsıl edüb ervâm ve 'asâkir-i pâdişâhî kemâl-i mertebe zâ'if ve zebûn oldu. Her diyârda vâki'olan musâ'ib vak'ayi'in tafsîl ve tahrîrinde mûceb-i melâl ve gam olmak ihtimâliyle kusur ve icmâl görölüb ancak gâfil ve bîçâre Murad Paşa şehâdeti ma'ân bulunan ervâmın vak'a ve ibtilâsı fîmâ ba'd ihtisâr üzere zikr olunur.

Murad Paşa Merhûmun Şehâdeti Ve Ümerâ-i Yemen'in Esîr Oldukları Beyân Olunur:

Tafsîl ve beyân olunduğu gibi Cible'de 'asâkir-i ervâm tâ'ifesine bu makûle hâl musibet me'âl vâki' ve silâh ve erzâk ve emvâl ve mevcûdları yağma olunub iclâf ve erâzil ve 'Urbân bunca bî-hadd ve pâyân emvâl ve eşyâya mâlik ve nâ'il oldu. Fî-mâ ba'd bi'l-cümle ervâmın rızık ve malı tama'ına düşüb ve 'umûmen kabâ'il-i 'Urbân'ı ve 'usât ve eşkiyâsı Demâr'da Murad Paşa'nın ordusuna üşüb [vr.101a] ve dört tarafın ihâta ve yolları bağlayub zahîre kat' eylediler. Bu sebebden Murad Paşa ve yanındaki 'askerin hâli mükedder olub mevzi'-i mezkûrdan nâçâr 'azîmet ve can ve bâşların halâs eylemek niyet ve mâbeynde müşavere edüb ba'zıları ma'iyet ile San'â tarafına gitmeği ma'kûl ve niçeleri Ta'iz cânibine 'avdeti münâsib gördü. Velâkin etrâfların mübalağa 'usât ve 'Urbân kuşadub ve Ta'iz yolunda Nakîl-i Semâr nâm sa'bû'l-murûr derbendi taş duvarıyla kapadub sedd etmeğin murûr ve ubûru mümkün olmayub bilâhere San'â'ya teveccühe muktezâ ve cümleden ahsen görünür deyü 'askerden ba'zı iş görmüş kimesneler tecvîz eylemiş iken hikmet-i hüdâ bunda dahî mâbeynlerine ihtilâf düşdü. Ve paşa-i derdmend niçe edeceğin bilmeyüb tedbîr umûrunda şaşdı. Ve birkaç mahsûs mu'temedleri ile Ta'iz tarafına 'avdet münasib idigün zan eyledi. Feemmâ mahz-ı hata kılub kendisün bu niçe ehl-i İslâm'ı belâ ve kazâ girdabına düşürdü. 'Âkıbet Mutahhar'a tâbi' olmuş meşâyih-i 'Urbân'dan Ahmed ibn Hüseyin el-Gaifi nâm gaddarı mahfî da'vet edüb ve selâmet ile kendiyü ve yanında olanları Ta'iz'e ulaştırmak için iltimâs ve bî-hadd inâm ve ihsân ve 'add edüb ve beş bin altun nakd verüb maksudun 'arz etdi. Ol mekkâr dahî bu denlü meblağ-ı kesîre mukabelesinde hezâr kizb ve hile ile 'ahd ve yeminler edüb ve bu hıdmeti deruhte ve kabûl eyleyüb Nakîl-i Semâre mesdûd

olursa Şellâ nâm mevzi'den 'ubûr etdirmek⁵⁵⁴ Nakil Sevâd ve Beytû'l-Vuku' derbendlerinden sâlimen geçirmek üzere kavî ve karâr etdi. Velâkin habîs ve gaddar Yaf'i Şeyhi olan Hüseyin bin Şemseddin paşaya delîl olub Nakil Sevâd derbendinden gidecegin mahfî haber gönderüb ve ol şakî dahî on binden ziyâde 'usât ile bir gün mukaddem derbend-i mezbûra gelüb hâzır ve âmâde ve paşanın vusulüne intizârda oldu. Ve sene dokuz yüz yetmiş beş Muharremü'l-haramının onunda isneyn gecesi ba'dehû [vr.101b] el-'Aşâ Demâr'dan Murad Paşa âşikârede San'â tarafına gitmek için hareket ve 'azîmet edüb 'askerin mâbeynine tefrika ve ihtilâf girüb 'ale't-tahkîk kangı tarafa gidilir, cümlelerin ma'lûmu olmamağla 'asker perâkende ve müteferrik olub bir bölüğü San'â tarafına ve bir bölüğü Nakîl-i Semâre üzerine ve bir bölüğü Erbâb ve Cibâl tarafına dağılıb gitdi. Ve cemi'an derbend ve yolları 'usât kapayub kemâl-i vefret ile hâzır olunmağıyla gidenlerin ekseri telef ve helâk gayetde ekall-i kalîl kimesne başın halâs eyledi. Murad Paşa-i derdmend ise habîs-i mezkûr Şeyh Ahmed el-Gaifi gaddarın delâlet ve himâyetin ümîd ederek ricâl-i kalîl ile leyle-i mezbûrda 'azîmet ve Nakîl-i Semâre derbendi mesdûd bulunmağın⁵⁵⁵ gaddârın hebâsetin bildi. Feemmâ çi fâ'ide derbende duhûlden evvel firâr etmiş bulunub nâçâr ma'ân olan ricâl ile duvarı hedm ve yolu açmak maksûd edinüb şurû' etdiklerinde bir mikdâr sedd olunan duvar henüz hedm ve at 'ubûr eylemek mertebe-i feth ve tathîr olunmadan sabah gün gibi zâhir oldu. Ve Hüseyin Şemseddin vusûllerinden haberdâr ve bunca bin 'usât ile dağ başında müterakkıb intizârda iken derbende duhûllerin gördük de çekirge misâl dört taraftan 'Urbân ve 'usât ile bunların üzerine üşdi. Nâçar cenk ve harbe şurû' edüb mukaddem gelân 'Urbân'a ok ve tüfenk serpüp men'⁵⁵⁶ etdüler. Velâkin geyetde sarb ve sa'b derbend olub harb ve darb mahâlli olmayub ancak üç yüz mikdârı ricâl kalîl ve bir vechile mukâvemet mümkün olmayub cümle deve ve katırların bunca mal ve esvâbıyla yüklü anda birağub 'Urbân yağmaya meşgûl iken bunlar dahî cenk ederek niçe âlâm ve meşekkat ile⁵⁵⁷ derbenden murûr ve ol gün aç ve susuz gidüb Vadi-i Hubbân mevzi'ine erişüb geldiklerinde mekr-i Şeyh Ahmed Ba'dân'ı su kuyuların ve cârî enhârî kapayub ibtâl eylemiş idi. Bir katre su bulunmayub ol gece anda [vr.102a] karâr ve susuz ve aç gayetde zebûn ve za'îf oldular. Ertesi 'ale's-sabâh cevânib-i erba'adan üzerlerine 'Urbân hücum edüb her bir Rûmî'ye yirmiden ziyâde 'Arab düşüb bunlar mukâvemet

⁵⁵⁴ BY-B, BY-D'de, "+ ve andan"

⁵⁵⁵ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ Şellâ tarafına teveccüh ve divâne olub sabaha karîb zikr olunan Nakîl Sevâd derbendine geldik de ol dahî mesdûd olmağın zelîl-i"

⁵⁵⁶ BY-C'de, "- men"

⁵⁵⁷ BY-C'de, "üzere"

kâdir olmayub paşa-i bîçâre begler ve otuz nefer mikdârı âdem ile ok serpiüb ve ‘Urbân’ı hâk edüb ardınca gelenler ile cenk ederek ol gün mahâll-i mezbûrdan çekilüb gitdi. Ve anda bakıyye kalan ervâmdan harb ve cenk edenlerin cümlesi şehîd olub ‘usât ve ‘Urbân silâh ve esvâbların yağma eyleyüb harb ve kıtâl etmeyüb ihtiyârları ile teslîm olanların silah ve sub ve gömlek ve donların soyub ve setr-i ‘avret için birer kir pâs parçasın verüb zelîl ve ‘Urbân aç ve susuz ve giryân salıverüb katl eylemediler. Bunlar dahî cân halâs eylemek ümîdiyle dağlara düşüb ve ekseri aç ve susuz şiddet berd-i hevâdan dağlarda helâk olub kalîl kimesne Zebîde varub cân ve bâşın halâs eyledi. Paşa-i derdmend ise yanında olanlar ile Vâdî-i Hubbân’dan halâs olduğundan sonra ol gün susuz ve kemâl-i mertebe zebûn gidüb mecmu‘ elli nefer âdem ile Beytül-Vuku‘ menzîline geldi. Velâkin anda dahî sudan bir katre bulamayub hâlleri gitdükçe mükedder oldu. Hatta rivâyet ederler ki niçe meşakkat ve iltimâs ile meksûr bardak içünde bir içim suyu paşa için elli şerefi altuna ancak bulub tedârik⁵⁵⁸ sâ’iri susuz ve aç ve zebûn ve bî-mecâl kalub ol gece anda karâr ve herkes eceline müterakkıb ve intizârda iken ba‘de’l-aşâ karanu gecede üzerlerine ‘Urbân üşüb ve at ve donların yağma ve cümlesin anadan doğmuş gibi ‘üryân edüb mâbeynlerinde beg ve paşa kim olduğu bilinmedi. Ve hâllerine terâhhüm kılub ol gece ‘Urbân bunları katl etmeyüb dahî dağlara düşüb cân kurtarmağa sa’y edüb çıkub gideler⁵⁵⁹ salıverdi. Derdmend paşa yirmi mikdârı âdemle çıplâk ve bâşı kabâ yalın ayak dağlara düşüb gitdi. Ve sâ’irleri dahî birer tarafa dağılub selâmete [vr.102b] çıkmağa sa’y etdi. Velâkin gündüz güneş ısısı gövdelerin yakub ve ayakların taş ve diken yaralayub kanları akub her biri ziyâde zebûn olub bir köşede kalub yatdı. Ve ekseri birdahî kalkmayub cânın verüb a‘lâm-ı meşekkatden kurtuldu. Paşa ise ol gün düşe şerçe giderek fevkü’l-hadd zebûn begler ve birkaç mahsûs âdemler ile ahşam üzere El-Madrah nâm mevzi‘e erişüb ve yağmur yağub bunlar çıplak iken ıslanub ve gecede gayetde şedîd sovk vâki‘ olub can acısı ile ilticâ edecek bir mesken arayarak bir harabe mescid kenarına gelüb ve şiddet sarmadan cümlesi duvarı altına girüb karâr eyledigü-birle, ardlarınca gelen ‘Urbân etrâfların ihâtâ edüb cümleyi ahz ve kabz ve esîr eyledi. Ve kimlersiz deyü suâl edince işte bu Murad Paşa ve bu Yemen Defterdârı ve Geylân Kasım Beg ve bu Uzun ‘Ali Beg ve Ahmed Beg ve bu Mustafa Beg ve bu Hüseyin Beg ve bu Sinân Beg ve bu Muhammed Beg ve bu Murad ‘Ali Beg ve bu İbrâhim Ağa ve bu felân ve felân ve ibn felândır. Bir bir ayan

⁵⁵⁸ BY-D’de, “+ etdirüb”

⁵⁵⁹ BY-C’de, “+ deyü”

ve beyan ve ‘Urbân’dan emn u emân dileyüb selâmet ile bizi⁵⁶⁰ Ta‘iz’e isâl ederseniz bunca in‘âm ve lutf ve ihsân va‘ad edüb ‘Urbân dahî hâllerine şefkat ve kelâmları kabûl eyleyüb cümlesin selâmet üzere Ta‘iz’e ulaştırmak deruhde etmişler iken zikr olunan El-Madrah Vilâyeti’nin sahibi ve ol havâlinin Şeyhü’l-‘Arab’ı olan gaddarın mukaddemâ Hâdim Süleyman Paşa Hint Seferine giderken ‘Aden’de Sultan ‘Amir bin Davud’u nâ-hak ve bî-günâh kadırgasında salb eyledigü vakitte Madrah hakimi ki bunun ceddidir. Katl eylemiş idi. Bu def‘a Murad Paşa’yı ve ümerâ-i ‘Urbân’ı tutub Ta‘iz’e isâl eylemek va‘ad eylediklerin haber aldığı sâ‘at, fî’l-hâl dörtbinden ziyâde tevâbi‘-i ‘Urbân müsellah ve müretteb cem‘ edüb ve henüz sabah olmamış idi. Paşa ve esirler olduğu mevzi‘e erişüb ve “ceddim kanın bugün alırım” deyü ‘Urbân’a muhâlefet eyleyüb ol zâlîme [vr.103a] karşı ‘Urbân in‘âd ve mukâvemete kâdir olmayub tevâbi‘atıyla varub paşa ve esirleri ‘Urbân elinden alub ve dahî sabah olduğu-birle za‘m batılı üzere intikâm aldı. Ve ceddin hayr ile yâd edüb ‘azîm sevâb işledi.⁵⁶¹ “Ah cedda vah cedda diriğâ ceddah” deyü kelb gibi uluyarak sill-i seyf ve kendi mübârek eliyle Murad Paşa derdmendin başın kesüb ve cümle begleri zincire takub ve paşanın başın alub kemâl-i gurûr ile mesrûr Mutahhar Leng habîse revâne oldu. Ve San‘â’yı hâtemvar kuşadub ve feth ve teshîrine sa‘y ve ikdâm ve ictihâd üzere buldu. Çünkü Madrah sahibi gaddar paşanın başı ve bunca esir olmuş begler ile gelüb Mutahhar habîs ile mülâki ve ahvâli mağlûmu oldu. Hadd ve kıyâsdan ziyâde ol gaddâra ta‘zîm ve tekrîm ve in‘âm ve ihsân edüb dahî ol gün kendisin Mülk-i Yemen’e sultan bilüb zencir ile begleri ve paşanın başın San‘â’ya gönderüb Şehlâ Mehmed Beg’e ve mahsûr olanlara gösterüb bu def‘a emân kabûl edüb kal‘ayı teslîm etmeyüb in‘âd ve muhâlefet edecek olurlarsa fî-mâ ba‘d cidden emân verilmek ihtimâli yokdur deyü haber gönderdi. Şehlâ Mehmed Beg ve mahsûr olanlar paşa tarafından imdâd ümid edüb dahî aç ve zebûn gayret ve hamiyet üzereler iken zencir ile cümle begleri esîr ve paşanın başı maktu‘ hor ve hakîr gördüklerinde dermân ve mecâlleri kalmayub ve imdâd ve i‘ânetden ümitlerin kesüb nâçâr feryâd ve zârlık ederek cümlesin selâmete ulaştırmak şartıyla ‘ahd u mîsâk edüb ve Mutahhar habîsden emân alub kal‘ayı teslim ve çıkub taşrada çadır ile karar eylediler.

⁵⁶⁰ BY-C’de, “- ile bizi”

⁵⁶¹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ Kıyas ile”

Otuz Birinci Fasl

Mutahhar Leng San'â'yı Alub İçüne Duhûlün Zikr Ve Beyân Eder:

Çünkü Mutahhar habîs ve gaddar Şehlâ Mehmed Beg ve ma'ân olan ervâma emân verüb 'ahd u yemîn eyledi. San'â'ya girüb kabzay-ı tasarrufuna alınca cümle⁵⁶² Rûmiler'e muhabbet ve sadâkat izhâr ve ri'âyet ve müddet-i 'arz edüb dahî tevâbi' ve Zeydîyye eşkıyâsın ve 'umûmen 'askerin hâzır ve âmâde [vr.103b] ve ziynet ve kemâl-i ihtişâm ile alay tertîb eyleyüb ve kendisinin bir ayağı kısa ve gayetde leng olmağın at üzerine binmege kâdir olmayub dahî Deccâl gibi bir büyük eşege binüb ve önünce begler makâmında olan segleri ve Meddah nâmında hıtbâ câhilleri medhîn okuyarak yürüyüb ve kendisi bunca şevket ile ardlarınca gidüb dokuz yüz yetmiş beş Sefer'inin ikinci günü bu haşmet ve debdebe ile San'â'ya dâhil oldu. Ve hâkimler sâkin olduğu Selâtîn âl-i Tâhir'in sarayına girüb mesned-i hükümetde karâr etdi. Ve tab'ında merkûz olan kizb ve hile ve fesâdı vücûda getirüb Şehlâ Mehmed Beg'e⁵⁶³ etdigü⁵⁶⁴ emânı bozub içerye dâ'vet ve dâhil olduğu-birle üzerindeki esbâbı soyub ve yanında olan cümle Rûmîler'i ahz ve esîr ve 'uryân edüb zelîl ve hakîr beste-i zencir eyledi. Ve San'â'da sâkin olan begler ve ağaların ve cümle ervâmın⁵⁶⁵ nehb ve gâret ve sâhiblerin ahz ve envâ' hakâret eyledükden sonra ümerâdan Murad Paşa ile esîr olan begler ile on yedi nefer kimesneyi ve mûmâ-ileyh Şehlâ Mehmed Beg'i ve San'â Defterdârı Kara Şahin Mustafa Paşa'nın hemşîresi oğlu Mahmud Beg'i ve ağa nâmında yirmi dört nefer bellü başlu âdemi her birin başka 'uryân ve giryân bir karanu kuyuya⁵⁶⁶ koyub ve üzerlerine müvekkil nasb ve hemân ölmeyecek kadar bir parça⁵⁶⁷ etmek ve bir bardak su ta'yîn edüb hadden efzûn eziyet ve cefâ ile habs eyleyüb 'asker ve ervâm tâ'ifesinden esîr olan binden ziyâde ricâli dahî zencire düzüb ve ayaklarına nikbe bukâğı koyub⁵⁶⁸ ba'zı müstahkem kal'alara gönderüb zindanlara koyub ervâm tâ'ifesinin ve bunca begler ve 'askerin yâdigâr silâh eşyâ ve mal ve rızklarına nâ'il oldu. Ve bundan sonra bilâ-mevâni' Hâkim-i Mülk-i Yemen ve câlis-i mesned-i San'â olub za'm-ı fâsidi ile habîs ve câhil ve bir gaddar ve bâtil iken hilâfet da'vâsına şurû' edüb nâm-ı menhûsuna emîrül-mü'minîn lakâb katub envâ' terzikât icâd ve ihtiyâr eyledi. Hatta Berku'l-

⁵⁶² BY-C'de, "- cümle"

⁵⁶³ BY-C'de, "+ ile"

⁵⁶⁴ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ 'ahdi"

⁵⁶⁵ BY-B'de, "+ hânelerin"

⁵⁶⁶ BY-C'de, "kal'aya"

⁵⁶⁷ BY-C'de, "+ kuru"

⁵⁶⁸ BY-C'de, "dokuyub"

Yemânî [vr.104a] sahibi olan Müftî-i Mekke-i Mükerrerme Şeyh Muhammed el-Kutbî rahmetullâhu teâllâ⁵⁶⁹ ‘Arabi terkib ile ba‘zı yâve ve cehâletin tahrîr ve beyân eylemekle teberrüken aynı ile bu mahâlle ketb olundu. Ve hüve hâzâ بها احسن بلاد صنعا, واهان من وجد بها, من اهل السنة وضاق بهم رزعا, وامران يحظب على المنا بر بأسمه, وكم اقا باطلا وابطل حقوقا, واطهر شقاقا وعصيانا وابدى عقوقا, وظن انه ثبت فى الملك, وما علم ان ألباطل كان زهوقا, ومحصل صورة خطبه خطيبه يوم الجمعة انه يأتى بحمد الله تعالى والصلوة على نبيه صلا الله عليه وسلم ثم يذكر سيدنا على ابن ابى طالب رضى الله عنه ويصلى عليه ثم يذكر سيده الجليله فاطمة البتول رضى الله عنها بلفظ الصلوة عليها ثم يذكر والده شرف الدين بلفظ الصلوة عليهمما يستحق ثم يذكر من اخلفا الاربعه ابا بكر الصديق و عمر ابن الخطاب و عثمان ابن عفان رضى الله عنهم بلفظ الترضى لالصلوة ثم يذكر حمزة والعباس رضى الله عنهما ويذكر بقرية العشرة المبشرة رضى الله عنهم بلفظ الترضى ثم يرضى عن امهات الومئذ اجمالا وعن بقية الصحابت والتابعين اجمالا ثم مطهر بالقاب الخلافت ويدعوله ثم يدعو المسلمين من الحجاج والغزاة والمسافر و يزيدون فى از انهم حى على خير العمل على طريق اهل التشيع ولم يردبه السنة الشر يفة الغرا, وشر طصحة الجمعة عندهم الامام العدل وليت شعرى العدل من ذلك الظالم الجاهل فانظر الى جهله و جهل ط يغته ان كانوا اعتقاده فى تقديم والده فى الحظبة على سيدنا ابى بكر و عمر و عثمان وبقية الصحاب رضوان الله عليهم اجمعين هل هذا الا جهل عظيم من فظ اجمق اضلها عقول باريتها فاحد ثت بد عا تشنعية تخالف الشريعة النبوية وتنا فيها والله يحكم بيهم فى ا هم فيه يختلفون⁵⁷⁰

Pes çünkü Mutahhar Leng habîs San‘â‘ya dâhil olub ve şer-i şerîfe muhâlefet⁵⁷¹ tahrîr ve beyân olunduğu gibi bunca fesâd şenâ‘ati [vr.104b] i‘lân ve âşikâre edüb ve Aktâr-ı Yemen’e müstevli olub kuvvet-i kâhire ile mesned-i hükümetde karâr eyledi. Etrâfda vâkî‘ olan kılâ‘-ı metinenin ahz ve zabtçün âdemler gönderüb ve ekserin kabzâ-i teshîre getürüb sene-i mezbûre Saferinin beşinci günü Hısn-ı Hubb Kal‘asın, etrâf-ı nevâhi ve vilâyeti ile karındaşı ‘Ali ibn İmam Şerefeddin’e verüb hâkim ve hıfza ta‘yîn

⁵⁶⁹ Allah ona rahmet etsin.

⁵⁷⁰ İşte bu Mutahhar ne zaman ki San‘a şehrine hükümdar oldu, San‘a‘da Zeydiler’e çok iyilikde bulundu. San‘a‘da bulunan Sünnîler’e ihânet etti ve onları sıkıntıya soktu. Ve hutbelerin kendi adına okunmasını emretti. Birçok batılı canlandırdı. Birçok hukûku iptal etti. Kargaşa arttı isyan çoğaldı haklar çiğnendi. Kendisini hükümdarlıkta ebedî zannetti. Batılın zail olacağını bilmiyordu. Onun döneminde Cuma‘da hatibin okuduğu hutbenin şekli şöyle idi. Öncelikle Allah‘a hamd ve O‘nun peygamberine salâtü’s-selamdan sonra efendimiz Ali İbn Ebû Tâlib (r.a.), sonra eşi Hz. Fatıma (r.a.)‘a dua, sonra babası Şerefeddin‘e dua cümlesin okutdururdu ki Ebû Bekir Sıdık, hatta oğlu Ömer Affan oğlu Osman (r.a.)a dua cümlesi olmaksızın sonra Hz. Hazma, Hz. Abbas, (r.a.) ve sonra cennetle müjdelenen on kişi zikredilir. Sonra icmâlen Hz. Peygamber‘in hanımlarına ve sahabenin geri kalanına ve tabiine dua edilir. Sonra halife unvanıyla Mutahhar‘a hacda olan Müslümanlar‘a gazilere ve yolculara ve şunu da ilâve ederler. Kendilerine hayr işleyen Şi‘a ehline ki peygamber efendimizin sünnetinde böyle bir şey yoktur. Ehl-i Sünnetde Cuma‘nın şartlarından biri de adil bir hükümdarın bulunmasıdır. Sonra İbn Adl tayin olundu ki câhil ve zalimdir. Cehâletine bakın ki etrafındaki insanları da cahilleştirdi. Onların inancı üzere babası efendimiz Ebû Bekir, Ömer, Osman ve bütün sahabe (r.a.) takdim ettiler. Bu bir cehâlet değildir. Aynı zamanda acımasızca ahmaklık değildir. Saf ve temiz insanların zihinlerini de karıştırdılar. Çok kötü bir bid‘at ihdas ettiler ki peygamber efendimiz (s.a.v.)‘in şeri‘atına ters düştüler ve olumsuzlaştırdılar. Muhakak ki Allah (c.c.) ihtilâfa düştükleri konuda hüküm edecektir.

⁵⁷¹ BY-C‘de, “muhâlif”

etdi. Ve kendinin sulbî oğlu olan İmam el-Hâdî'ye Hısn-ı el-Ta'kerr Kal'asın tevâbi'-i memleket ile verüb ikinci oğlu İmam Lutfullah'a Ba'dân Vilâyetin tevcîh eyledi. Ve üçüncü oğlu Hıfzullah'a Hısn-ı Hudad Kal'asın ve nevâhî ve ol semtde vâki' aktârı verüb makbûl ve mu'teber ve şecî' ve dilâver beglerinden salifü'l-beyân 'Ali bin el-Şevî' nâm cabbârı serasker edüb vekîl-i mutlak kılub cem'-i kesîr eşkıyâ ve gürûh-ı Zeydîyye ile Tâ'iz⁵⁷² üzerine gönderdi. Ve kabzâ-i tasarrufuna dâhil olan vilâyetleri tevâbi' ve akrabâsına ve kendüye tâbi' olub hıdmetde bulunan 'Urbân meşâyihinde tevzî' ve taksîm eyleyüb Saltanat-ı Osmâniyye zabtında bâkî kalan vilâyetler teshîrine sarf-ı makdûr edüb ve kemâl-i 'aceb ve gurûr ile envâ' zulm ve fesâdı ezdiyâd eyledi. Ve ümerâ-i muhafızîn-i Yemen'den Tâ'iz muhafâzasında olan Emir Kâsım Helâlî yine ümerâdan Rûmî Fâ'ik Beg'le ve 'asker-i pâdişâhîden bir mikdâr ricâl ile hâzır ve âmâde bulunmakla mezkûr 'Ali bin el-Şevî' bunca bin 'asker 'usât ile geldik de gayret ve hamiyeti elden komayub ve merdâne cenk ve mukâtele edüb ricâl-i kalîl olmağın nâçâr kapanub bunca rüzgâr-ı hâtemvar 'usât muhâsara eyledi. Bunlar dahî taksirât etmeyüb ve içeriden her gün harb ve kıtâl eyleyüb Hasan Paşa Yemen'e gelüb vâsıl olunca Tâ'iz'i hıfz u hırâset ve içünde sâbit kadem olub karâr eylediler. Hâl ü ahvâl ve kazıyyeleri niçe olduğu Mutahhar Leng tarafından Tâ'iz ne vechile ahz ve kabz [vr.105a] olunduğu bundan sonra in-şâ' allahu teâlâ mahâllinde tahrîr ve beyân olunur.

Otuz İkinci Fasl

Hasan Paşa Yemen'e Dâhil Oldukdan Sonra Vaki' Olan Vekâyi' Ve Ahvâlin Zikr Eder:

Tafsîl ve beyân olunduğu üzere Murad Paşa şehîd olub ve Yemen'de bunca fitne ve fesâd zuhûr edüb Mutahhar Leng habîs San'â vesâ'ir bilâd-ı aktârı zabt ve teshîr eyledik de sâbıkda çavuş iken Murad Paşa asrında mîr-livâ olan muhafızîn beglerinden Şehlâ Memi Beg denmekle ma'rûf sancak begi bir mikdar 'askerle⁵⁷³ paşa-i merhûm Zebîd muhafâzasına göndermiş idi. Ol dahî varub mesnedinde karâr ve ol vakitten berü Hasan Paşa vusûl bulunca Zebid ve etrâf-ı memleketin hıfz ve zabt edüb sene dokuz yüz yetmiş beş Saferinin üçünde⁵⁷⁴ vâli-i vilâyet olan Hasan Paşa Yemen'e vâsıl olub ve Zebid'e gelüb dâhil olduk da mîr-i mûmâ-ileyh ile mülâkât edüb ve bunca fitne ve ihtilâlde Zebid hıfzında vücûda gelen hıdmetin bilüb anlamış idi. Pes imdi Zebîd'e

⁵⁷² BY-D'de, "- Ta'iz"

⁵⁷³ BY-B'de, "begler ile"

⁵⁷⁴ BY-B'de, "evâhirinde"

geldiği-birle Ta'iz'de mahsûr olanlar tarafından Helâlî Kâsım Beg kethüdâsı Ahmed Çavuş feryâdcılık ile gelüb bunca tûl müddetden berü kapanub gece gündüz cenk ederek 'asker kalmayub zâd u zevâdeleri döğünüb gayetde zebûn oldukların 'arz ve i'lâm ve ta'cîl üzere eger imdâd olunmaz ise a'dâ zafer bulmak⁵⁷⁵ idigün ihbâr ve ziyâde feryâd ve imdâd için ikdâm ve ibrâm eyledi. Hasan Paşa hod henüz vilâyete girmiş ve hâline vukûf tahsîl etmemiş mübtedî olmağın ba'zı mertebe ihmâl eylemekle mevcûd olan 'asker gayret edüb ve bir alay mahsûr ve zebûn Müslimîn'e imdâd eyleyüb ihmâl etmek ne demekdir deyü, mûmâ-ileyh Şehlâ Mehmed Beg üzerine hücum eyleyüb ve andan paşa dîvânına varub imdâd için ikdâm etdüler. Paşa bu def'a dahî ihmâl ve sükût edince⁵⁷⁶ mezkûr Memi Beg yerinden kalkub ve beni serdâr edüb irsâl eyleye [vr.105b] cevâb eyledik de, paşa tehevür edüb şutûm-i galîz edüb dahî sana söz düşmez. Bir mahkûm âdemsin Zebid'i hıfz eyleyüb me'mûr olduğun hıdmetde ol deyü hışm-ı tarîkle iskât ve cevâb eyledigün Ta'iz'den gelen mezkûr Ahmed Kethüdâ gördükde bu hareketden hayrân ve sergerdân olub dahî paşa önüne gelüb kemâl-i elem ve harâret ile gayretten din ve devlet ve hıdmat-ı⁵⁷⁷ saltanat böyle mi görülür niçe sitem-âmiz kelimât edince paşa-i mûmâ-ileyh gazab edüb ve dîvânda aşğa alub darb u let ve ba'dehû kuleye koyub habs eyledi. Ve Ta'iz'i a'da feth ve teshîr etdükden sonra habisten salıverdi. Ol tarafda hod Kâsım Helâlî ve Fâ'ik Beg ve 'asker Hasan Paşa geldiğün istimâ' etdüklerinde gayretlenüb ve her birine müceddeden kuvvet gelüb imdâd ümidiyle sarf-ı iktidâr ve kemâl-i mertebe zebûn olmuşlar iken dahî iki aydan ziyâde hayli eyyâm Ta'iz'de karar ve her gün imdâd gelür deyü intizâr üzere iken bunca eyyâmdan hiç eseri zuhûr etmeyüb ve 'âkıbet paşa-i yadigar Şehlâ Memi Beg'i şetm⁵⁷⁸ ve Ahmed Kethüdâ'yı darb ve habs edüb imdâd göndermek minba'd muradı olmadığı haber aldıklarında kazaya rızâ verüb ve kemâl-i 'aciz ve za'aflarından zikr olunan 'Ali ibn el-Şevi' nâm gaddârın emn u emân dileyüb sene dokuz yüz yetmiş beş Rebî'ü'l-âhirinin üçüncü günü kal'ayı teslîm edüb gaddar-ı mezkûr yevm-i mezbûrda dâhil olub ve kabzâ-i tasarrufuna alub zikr olunan begleri ve mevcûd bulunan bellü başluları ahz ve esîr eyledi. Ve Ta'iz ve Kâhire Kal'ası'na bulduğu hezâyin ve eşyâyı zabt ve kabz edüb ve feth ve nusret haberin Mutahhar Leng'e 'arz ve kendisi Ta'iz'de karar ve haberine müterakkıb ve nigerân oldu. Mutahhar habîse bu haber geldik de dahî ziyâde

⁵⁷⁵ BY-B'de, "+ mukarrer"

⁵⁷⁶ BY-C'de, "içün"

⁵⁷⁷ BY-D'de, "kemâl-i harâret ve gayretinden ve din ve devlete hıdmet"

⁵⁷⁸ BY-B'de, "- Şehlâ Memi Beg'i şetm"

mesrûr ve gurûr hâsıl eyleyüb ve mezkûr begleri bellü başlular ile irsâl ve kendisi Bender-i ‘Aden fethine revâne ola emr ve sipâriş etdi. Pes ‘Ali ibn el-Yuşa‘ ikişer âdemi bir deveye [vr.106a] tahmîl ve bu tarîk ile begler ve sâ’irini Mutahhar habîse gönderüb yolda giderken derd ve elem ve gamından Helâli Kâsım Beg merhûm vefât ve sitem rüzgarından halâs bulub Fâ’ik Beg-i derdmend ile sâ’irin Mutahhar’a götürdüklerinde mukaddemâ esir olanları cevru cefâ ve gazab ile habs etdigü gibi bunları dahî muhkem habs eyledi. Ve ‘Ali ibn el-Şevi‘ Ta‘iz zabtuna âdem gönderüb ve kendisi sâ’ir gurûh-ı mekrûh ile ‘Aden üzerine revâne olub vusûl bulduğunda içinde olan ‘asker mukâvemeti kâdir olmamağın kapanub kal‘ayı vermemekle mezkûr cevânib-i erba‘ayı ihâta edüb ‘askeri ile muhâsara etdi.

Hasan Paşa Ahâlî-i Zebid’in Malın Müsâdere Eyledigün Beyân Eder:

Çünkü a‘dâ Ta‘iz’i ahz ve zabt edüb ve ‘Ali bin el-Şevi‘ Zeydîyye ve ‘usât ‘askeri ile ‘Aden üzerine revâne olduğun Hasan Paşa istimâ‘ eyledi. Vâlih ve mutahhayyir ve sergerdân olub niçe edeceğin bilmedi. Ve ziyâde havfa düşüb yanında ‘askere mevâcib için hazinesi ve kendinin malı olmamağıyla ahâlî-i vilâyetin malına el uzadub kah tüccardan karz bahânesiyle ve kah vilâyet devletlülerinden imdâd-ı hazine nâmıyla olanca akçeyi ellerinden aldı. Ve ol kadar ile kul mevâcibin setr eylemek mümkün olmamağın ‘iyâl-i vilâyetde bulduğu mal ve rızkı ve gümüş ve altun evânî ve eşyâsın hâne be hâne arayub ve ‘umûmen ahz ve gasb etdirüb bu hıdmete⁵⁷⁹ Zebid sükkânından evlâd-ı ‘Arab ve zümre-i guzâtdan Muhammed el-Bekrî⁵⁸⁰ denmekle ma‘rûf kimesneyi ta‘yîn eyledi. Mezbûr Muhammed dahî zâlim ve bî-merhamet ve cebbâr olmağın cidden bir ferdi himâye etmedi. Ve bir fakîr ve miskine terâhüm eylemedi. Her ne ki gümüş bulmuş ise verüb ve mesâkin-i Müslimîn’i ateş gibi yakub kimesnede bir dirhem mikdârı altun ve gümüş komadı. Ve bundan gayri vilâyet ekâbirinden olan Dîvân Muvakki‘i⁵⁸¹ ‘Abdolvahhab kadîmden ocakzâde ve âbâ ve ecdâdından mün‘im ve devletlü ve maldâr olmağın mücerred malı hâtiriçün derdmendin üzerine Mutahhar Leng ile [vr.106b] mektûblaşır ve kâh ve begâh haberleşir deyü iftirâ eyleyüb ve bu bahâne ile nâ hak ve zulmen salb edüb cümle mal ve erzâk ve eşyâsın nehb ve ahz eyledigünden mâ‘adâ Zebid’de olan devletlülere kimin bu makule bahâne

⁵⁷⁹ BY-C’de, “- bulduğu mâl ve rızkı ve gümüş ve altun evânî ve eşyâsın hâne be hâne arayub ve ‘umûmen ahz ve gasb etdirüb bu hıdmete”

⁵⁸⁰ BY-C’de, “Büskerî”

⁵⁸¹ BY-C’de, “muvakkisi”

ile katl ve malların gâret ve kimin cebren gözlerine karşı hâneleri basılıb mâ-melekleri müsâdere ve hasârat ve Medine-i Zebid ‘âmmе-i nehb ve gâret olundu. Ve ahâl-i vilâyet ve âmmе-i Müslimîn hadden efvân âzûrde ve rencide olunub, Hasan Paşa’dan bu mâkûle zulm-i ‘azîm zuhûra gelüb herkes baş ve ehl-i ‘iyâli kaydına düşüb kemâl-i ‘acz ve ıztırâr üzere oldu. Bu esnâda sene-i mezbûre Ramazanının evâhirinde âsitâne-i devletden Zihkirci Hasan Ağa Zebid’e gelüb ve Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî’den evâmir-i şerîfe getirüb mazmûn-ı sa’adetinde Murad Paşa mahlûlünden Tehâim Eyâleti dahî vâli-i vilâyet-i San’â mûmâ-ileyh Hasan Paşa’ya tevcîh ve kemâ fi’l-evvel bir eyâlet üzere bir görölüb verilmişdir. Âsitâne-i devletden Yemen’e imdât ve ta’yîn⁵⁸² olunan ‘asker-i zafer-rehber ile Vezîrû’l-nazîr Lâlâ Mustafa Paşa varub vâsil oluncayadek a’dâya memleketi vermeyüb muhâfaza eylemek Hasan Paşa’ya fermân buyrulduğı der-i devlete Yemen ahvâli mün’akis olub imdâdlarına ‘asker ve serdâr ta’yîn olunduğı Zebid’de olan ‘asker ve ervâmın mesmu’ı oldukda her biri yeniden hayat bulub mesrûr ve imdâd ümîdiyle kutlayub ve cümlesi cenâb-i hazret-i hakdan inâyet ve i’ânet ricâ ve iltimâs ve du’âda oldu. Ve her birine gayret verüb uğur-ı pâdişâhîde kimesne taksîrât etmeyüb cân ve bâşıyla her biri Zebid ve etrâfın himâyet ve muhâfaza etmege bezl-i kudret eyledi.

Otuz Üçüncü Fasl

‘Ali İbn el-Şevi’ ‘Aden Kal’asın Feth Eylediğün Beyân Eder:

Zikr olunduğı üzere Mutahhar Leng hurûc edüb Murad Paşa şehîd ve Yemen Vilâyeti’ne fitne ve fesâd müstevlî olduğı vakitden berü ‘Aden Kal’ası muhâfazasında olan kul [vr.107a] tâ’ifesinin ‘ulûfeleri verilmeyüb⁵⁸³ fakîr olub zâd u zevâde iştirâ eylemek kudretleri olmamağla zâ’îf ve zebûnlukları kemâlde iken üzerlerine ‘Ali ibn el-Şevi’ bî-pâyân Zeydîyye ‘askeri ile gelüb ve kal’ayı muhâsara edüb taşradan gelen zahîreyi kesüb tûl müddet kal’a altında kârâr etmegın mahsûr olan ervâm ve ‘asker gâyetde muztâr ve zebûn olub bir taraftan imdâd ve zahîre getirtmek mümkün olmamağla nâçâr ‘Aden Kal’ası’nın dizdârı olan Mustafa Ağa, Hadramut⁵⁸⁴ Hâkimi

⁵⁸² BY-C’de, “+ irsâl”

⁵⁸³ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ ol sebebden askeri”

⁵⁸⁴ BY-C. vr. 85b’de, Derkenar; “Şehr-i Hadramut tevâbi’inde bir memleketin ismidir. Yemen’e tâbidegildir. Hâkimi olan Resul’dan âdil ve sinî senevî bir müselmândır. Halk lisânında şehir denmekle meşhurdur. Lâkin galatdır. Sahîhi sihrdir. Sin ve ha ve râ ile okunur. ‘Aden’den aşağı leb-i deryâda gâyetde ıssı memleketdir. Hurma ve darıdan gayri nesne hâsil olmaz. ‘Anber deryâ kenarında Hadramut ve Sihr vilâyetlerinde bulunub çıkar. Ba’zı mertebe incisü dahi bulunur. Hâliyâ Yemen’in Zeydî imamlarına tâbi’ olmamışlardır. Halkı kemâl-i mertebe Sünnidir.”

Sultan Bedir⁵⁸⁵ dahî Şâfi'ü'l-mezheb sinn-i senevî sâlih ve dindâr olmağın bunlara terehhüm ve birkaç pâre gemiyi ol vilâyetde bulunan zahîre ve hurma ile memlû edüb rû-i bahrden 'Aden'de mahsûr olan 'askere irsâl ve gelüb limana dâhil olduk da 'asker tâ'ifesinin bir iki senden berü 'ulûfeleri verilmeyüb zahîre iştirâ edecek akçeleri bulunmamağla gemilerde olan zahîre ve hurmayı mâbeynlerinde tevzî' ve müft-i meccânen alub akçesin vermeyüb eshâbı hâ'ib ve hâsir 'Aden'den 'avdet ve Sultan Bedir'e gelüb ahvâli 'arz etdiklerinden kemâl-i mertebe elem çeküb ve ol cânibden dahî zahîre münkati⁵⁸⁶ olub mahsur olanların hâli mükedder ve günden güne zebûnluk ve kahtlık üzerlerine müsevli⁵⁸⁷ ve bir vechile⁵⁸⁸ iktidârı olmamağın nâçar 'Ali bin el-Şevi'den emân dileyüb ve ol dahî 'ahd u emân verüb kal'ada kapanub sâlim ve mevcûd bulunan ervâm gemilere girüb ve kimi Hind ve 'Acem tarafına ve kimi Bender-i Mihâ ve Cidde ve Habeş cânibine perâkende ve perîşân olub 'Aden gibi metîn ve hasretü'l-mülûk ve's-selâtîn olan kal'ayı bu makûle sehl ve âsân 'Ali ibn el-Şevi' feth ve teshîr ve kabzâ-i tasarrufuna götürüb sene-i mezbûre Ramazanında içüne dâhil oldu. Ve Mutahhar Leng habîse feth haberin bildürüb kendisi 'Aden'de karâr ve killet-i 'akl u kemâl-i hamâkat ve cehlinden Mutahhar nâmına fukahây-ı Zeydîyye için bir medrese-i âli binâsına şurû' ve zamân-ı kalîlde itmâma erişdirüb içüne bir alay [vr.107b] dâl ü medall câhil ve bâtl Zeydî fukahâsın doldurub bir eser hayr eyledim. Kıyâs ile iftihâr edüb ve ebedî 'Aden'de karâr edecegin kıyâs ve niçe sefâhatlere şurû' eyledi. Lâkin bâtl pâydâr olmadığı karîb zamanda âşikâre olub ve kendisi 'Aden'den hâ'ib ve hâsir firâr ve binâ eyledigü medresenin taşları deryâyâya dökülüb nâ-bud ve binâ olunmamış gibi eserinden bir taş mevcûd kalmayub nice hedm olunduğu ve yine 'Aden cânib-i Osmânîden ne vechile feth ve teshîr kılındığı in-şâ'allahu teâlâ fî-mâ ba'd beyan olunur.

Otuz Dördüncü Fasıl

İmam 'Ali Bin Şerefeddin Hısn-ı Hubb Kal'asın Ahz Ve Zapt Eyledigün Zikr Ve Beyân Eder:

Çünkü 'usât-ı Zeydîyye ile Mutahhar Leng Vilâyet-i Yemen'de vâki' ekser kılâ'-i metîneyi ve bilâd ve husûn-ı 'azîmeyi hile ve mekr ile ve zahîreyi kesüb kaht u cû' ve tûl müddet muhâsara eylemekle ervâm ve 'asâkir ve Osmâniyye elinden ahz ve

⁵⁸⁵ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ sahib-i şehre kağıd yazub ve bunca eşkiyâ ve Zeydiyye elinden zebûn ve mahsûr oldukların 'arz edüb nusret ile imdâd olunmak ricâ eylemekle Sultan Bedir dahî"

⁵⁸⁶ BY-B'de, "mün'adim"

⁵⁸⁷ BY-C'de, "+ olub"

⁵⁸⁸ BY-C, BY-D'de, "+ mukâvemete"

kabz edüb ve tarafından zabt ve tasarruf olunub cânib-i pâdişâhîden Zebid'den gayri zabt olunur şehir ve vilâyet kalmadı. Pes Diyâr-ı Yemen'de kemâl-i metânet ve irtifa' ve istihkâm ile meşhûr olan Hısn-ı Hubb Kal'ası bâlâda zikri sebk eden Mahmud Paşa gadren katl eylediği 'Abdurrahman Nizâri oğlu olan 'Ali Nizâri tasarrufunda kalub ve taraf-ı saltanata sadâkati olmağın Mutahhar Leng cânibine serfürû etmeyüb kal'anın metânetine ve cânib-i pâdişâhîden kendüye i'ânet ve imdâdına istinâd edüb bir vechile mutî' ve münkâd olmayınca Mutahhar habîsin karındaşı 'Ali 'alem ve efsah ve reşîd ve sâlimü'l-a'zâ olmağın babaları İmâm Şerefeddin cümle oğullarından mezkûr 'Ali'yi imâmete eslah ve ercah görüb kendüden sonra imam olmağı vasiyyet eylemekle cümlesi kabûl edüb imam itidihâz ve Mutahhar dahî kerhen tecvîz ve cem'-i kesîr gürûh-ı mekrûh Zeydîyye ile zikr olunan Hısn-ı Hubb Kal 'ası teshîrine ta'yîn ve irsâl eyledi. Ol dahî varub dört tarafın [vr.108a] muhâsara edüb ve zâd u zevâdeyi ve gelân zahîreyi kesüb tûl zaman kal'a-i mezbûre altında ordu kurub karâr ve mahsuldâr 'Ali Nizârî ve sâ'ir tevâbi' ve ricâl kaht ve cûdan kemâl-i mertebe zebûn olub ve bir tarafdân imdâd gelmeyüb nâçâr can ve başlârın halâs eylemek için mezkûr İmâm 'Ali bin Şerefeddin'den emân dileyüb ve Kal'a-i Hısn-ı Hubb'dan çıkub evlâd ve 'iyâliyle derdmend 'Ali Nizârî ma'zûr ve mazlûm berriye tarafına firâr edüb halâs oldu. Ve İmâm 'Ali bin Şerefeddin Hısn-ı Hubb Kal'ası gibi metîn ve müstahkem hısna mâlik ve nâ'il olduğuna mesrûr olub ve sene-i mezbûrda tevâbi' ve levâhıkıyla içüne dâhil ve kabzâ-i tasarrufuna aldığından gayri İbb ve Cible ve Ba'dân Vilâyetleri üzerine havâle ve kal'a-i mezbûrenin etrâfında olmağın zikr olunan memâlik ve aktârı dahî zabt edüb kemâl-i mertebe kuvvet hâsıl eyledi. Velâkin babası İmâm Şerefeddin'den sonra mezkûr İmâm 'Ali Mutahhar Leng ve sâ'ir fırkâ-i Zeydîyye tarîk-i hakdan çıkub dâl u medall oldukların müşâhede eylemenin Zeydiyye ne sebebden rücû' ve ve tarîk-i müstakîm ve Hanefî Mezhebi'ne sülûk eylemekle Mutahhar ile bu sebebden muhabbet üzere olmayub mâbeynlerinde mahfî 'adâvet mukarrer idi. Nihâyet karındaşı kendisü⁵⁸⁹ a'lem ve eslâh olmağın âşikâre ta'arruz eylemek kudreti yoğiken Hısn-ı Hubb Kal'ası ile bunca bilâd ve aktâra mâlik olduğundan sonra İmâm 'Ali'nin dahî minba'd Mutahhar'dan havfı kalmayub dâ'imâ eylediği zulm ve fesâdı için ta'an ve dahl ve ta'arruz eder oldu. Bu âkıbet mâbeynlerinde vâki' olan ihtilâf ve mücâdele fî-mâ ba'd mahâllinde in-şâ' allahu teâlâ zikr ve beyân olunur.

⁵⁸⁹ BY-B'de, "kendüden"

Otuz Beşinci Fasl

'Ali İbn El-Şevî' Muzâ'a Ve Tevâbi'i Vilâyetin Alub Zebid Üzerine Geldiği

Zikr Olunur:

Çünkü mezkûr 'Ali bin el-Şevî' dedikleri câhil ve gaddar Ta'iz ve 'Aden gibi kılâ' ve bilâd ve bunca memleketi suhûlet üzere feth ve teshîr eyledi. Kendüye kemâl-i mertebe gurûr gelüb ve 'umûmen Yemen Vilâyetlerin ahz ve feth eylemek [vr.108b] sevdâsına düşüb dahî 'Aden'e muhâfazâ-i hâkim ve vâli nasb eyleyüb kendisü gurûh ve mekrûh Zeydîyye 'askeri ile kalkub Muzâ'a üzerine geldi. Ve 'asker-i ervâm kalîl olub mukâvemete kâdir olmâmağla cenk ve harbe şurû' edenler kâşif ile maktûl ve şehîd olduklarından sonra bakıyyesi firâr ve perişân ve dokuz yüz yetmiş beş Zi'l-hiccetü'l-şerefesinin on yedinci günü 'Ali ibn el-Şevî' Muzâ'a'yı zabt edüb ve andan kalkub Habeş Vilâyeti üzerine müteveccih oldu. Ve vardığı gibi kimesne in'âd ve muhâlefete kâdir olmayub temâmen Habeş Memleketin zabt edüb ve andan Bender-i Mihâ ve Medine-i Zebid'in tamağına düşüb ve leşker-i şekâvet-eseri ile Mihâ üzerine 'azîmet eyledi. Hâkim-i vilâyet olan mûmâ-ileyh Hasan Paşa mağlub ve muhavvef Zebid'e kapanub mütehayyir ve sergerdân iken mezkûr 'Ali ibn el-Şevî' 'asker-i bî-pâyân ile Mihâ'ya yürüyüb andan Zebid'e gelmek murâd edinüb hareket ve 'azîmet eylediği gibi haber aldık da ümerâdan mezkûr Şehlâ Memi Beg'i bir mikdâr 'asker ile Mihâ Benderi muhâfazasına irsâl ve Memi Beg dahî 'Ali ibn el-Şevî'den mukaddem bender-i mezbûra gelüb vâsıl olmuş idi. Ve bender ağası olan 'Abdurrahman ibn Nuhyi el-Mağribî şecâ'at ve 'akl u ferâset ile meşhûr bir devletlü ve kârgüzâr olmağın 'Ali el-Şevî' mukâbil olmakda ve benderi muhâfaza müşâvere etdükde ervâm 'askerinden bin nefer mevcûd yoğiken elli binde ziyâde 'usât-ı Zeydîyye bugâtına burûc ve bâr ve kal'ası yok cevânibi i erba'ası küşâde bir şehir ve diyârda mukâvemet ve karâr nice mümkündür. Vusûllerinden mukaddem mevcûd bulunan 'Asker-i İslâm'ı selâmete halâs etdürmek cümleden ma'kûldür deyü mûmâ-ileyh Şehlâ Memi Beg ile ağa-i mezkûr ve bender kapudanı bi'l-ittifâk Mihâ'da sâkin ervâm ve evlâd-ı 'Arab ihyâsın emvâl ve erzakları ile celbelere zamîme ve mevcûd bulunân gemilere tahmîl edüb ve kendüleri dahî tevâbi' ve mâ melekleri ile girüb Bender-i Mihâ'yı tenhâ ve tehî koyub rû-i bahrden herkes bir taraf ve diyâra [vr.109a] 'azîmet ve Şehlâ Memi Beg ve Ağa Dehlek Cezîresi'ne varub birkaç gün anda ikâmet kılub ve esvâb-ı erzâkdan yanlarında bulunanı bey' ve yerine ba'zı intifâğı mümkün tefârik iştirâ eyleyüb Dehlek Cezîresi'nden Bender-i Cidde-i Ma'mûreye müteveccih ve revâne ve selâmet-i hâl üzere vâsıl oldular. Bu taraftan 'Ali

ibn el-Şevi‘ Bender-i Mihâ‘ya geldikde ervâm ‘askerinden ve ahâlîsinden kimesneyi mevcûd bulmayub ve gâret edecek rızık ve malın eserin görmeyüb hâlî ve tehî bulmağın meks ve karâr etmeyüb ancak benderin zabtına evlâd-ı ‘Arab’dan Mehmed Çelebi nâmında bir âdemi mültezîm nasb ve ta‘yîn ve kendisi cümle ‘askeri ve Hüseyin ibn Şemseddin ve ‘Urbân’ıyla kalkub Zebîd üzerine niyet ve ‘azîmet ve gelüb hâricinde nüzûl ve muhâsara eyledi. Ve mukaddemen Hasan Paşa olanca ‘askerin Şehlâ Memi Beg’le Mihâ muhâfazasına göndermekle bu def‘a kendü ile Zebîd’e mahsûr gâyetde kalîl ‘asker bulunub ve ekseri taşra seferine çıkmâğa kâdir olmayân pîr ve ‘amel-mânde olub nâçar ve firûmânende kaldı. Ol sebebden ‘Ali ibn el-Şevi‘e mücerred ‘avk ve te‘hîr maslahatı için mudârâ ve sulh ve emân haberin iş‘âr eyledi. Ol dahî kemâl-i gurûrundan Zebîd’i kabzâ-i tasarrufunda hâzır bilüb ve içünde mahsur olanları hiçe sayub ve harb ve hücumâ çendân mukayyed olmayub kal‘ayı teslîm ve cümle içeride olanlar selâmet üzere salıverilür deyü Hasan Paşa’ya âdem ile haber gönderüb içeri kal‘aya âdemisi dâhil ve ne haber ile geldiği ‘asker ve cümlelerin sem‘ine vâsıl olduğu-birle hikmet-i hüdâ pîr ve ‘amel-mânde olan genç arslan gibi göz gurûb ve hasta ve zebûn ve za‘ifleri ifâkat ve kuvvet bulub ve biri birinden gayri bilüb ve dahî şehrin içi gavgâ ve hengâme ile dolub cem‘-i kesîr paşa sarayına dâhil olduklarında birimizin vücûdu mevcûd iken kal‘a-i pâdişâhîyi a‘dâya verilmek ne demektir. Farazâ paşanın muhâlefeti olursa a‘dâdan evvel ânın tedârîki görülür deyü cevap etdiklerinde paşanın hod [vr.109b] müdârâsı ‘askerin killet ve zebûnluğundan nâşi idi. Bu mertebe gayret ve hareketlerin canına minnet bilüb ve mürd iken dirilüb dahî yerinden dûra gelüb piş kadem ve hamiyet ve gayretde râsih-dem olanlara isti‘mâlet verüb ‘asker ve müctem‘i olan halk tâ paşa-i kendi re‘yelerine muvâfık gördüklerinden fâl-i mübârek dutub ve gitdükçe ziyâde cem‘ olub ve hemân ol meclîsde kal‘ayı teslîm edüb selâmet ile revâne olursuz haberi ile gelân ‘Ali bin el-Şevî‘in âdemîsin katl ve vücûdun pâre pâre kılub ve ‘umûmen ol esnâda Zebîd içinde bulunanlar yek-dil ve yek-cihet olub ve merdânelik ile mahâll-i mu‘arekede can vermek ‘ayn-ı sa‘âdet bilüb derhâl cümlesi silâh ve âlet-i harb ve kıtâl⁵⁹⁰ ile hâzır ve âmâde oldukların paşa dahî âdemlerin müsellaah ve mükemmel tertîb ve andan ziyâde darbzen top mâ‘an ihzâr edüb tevekkilen ‘ale’l-lâh beşyüz kadar faris ve bin nefer mikdârı piyâde ile elli binden ziyâde ‘usât ve eşkıyâ üzerine niyet ve ‘azîmet eyledi. Ve kal‘a kapısın açub evvelâ farisleri ba‘dehû beşyüz piyâdeyi yürüdüb ve ‘âkıbetlerince paşa kendisi önüne beşyüz piyâdeyi dizüb ve topları demdâr yerine

⁵⁹⁰ BY-C’de, “- ve kıtal”

koyub bu tertîb ile kal‘adan hurûc ve meydân-ı mu‘arekede⁵⁹¹ dağ gibi karâr etdi. Bu cânibde ‘Ali bin el-Şevî‘ Zebîd’i elinde hâzır dutub ve gönderdigü âdemisin feth haberi ile geleceğine muntazır olub Hüseyin bin Şemseddin ve sâ’ir Zeydîler’in bellü başluları ile gurûr ve surûr üzere meclis-i hamr tezyîn ve ‘iyy u işretde iken kal‘adan harb ve kıtâl niyeti için ‘asâkir-i ervâm çıkub ve mukaddem ceyš olan farisler alayı kal‘aya karîb bulunan Zeydî ve ‘Urbân ve Medâin de firâr eden eşkıyâ piyâdelerine at koyub ve sazlığa ateş girer gibi bulduklarını yakub ta‘me-i şemşîr eylediklerini görünce ahvâl nice olduğun anlayub fi’l-hâl [vr.110a] Hüseyin Şemseddin ile deccâl ve Arhunuk nuhûset şi‘ârına süvâr olub ve leşker-i zulmet âsârına takvîyet verüb bunca müddetden berü mahsûr olmuş bir bölük zu‘afanın vücûdu ve cenk ve harbi ne olsa gerekdir deyü hor ve hakâret gözüyle nazar edüb ve tamâm mertebe i‘timâd eyledigü bahâdırları ve ‘askerinin güzîdeleri ile fârisler üzerine hücûm eyledi. Anlar dahî arka⁵⁹² gibi meydandan ric‘at ve kaçarak ol ma‘zûr-ı hâzır şikârımdır. Kuvârik piyâde ve top üzerine geldigü-birle fârisân-ı ervâm yan verüb savulduktan sonra paşa-i müşârün-ileyh rahmetullâhu teâlâ⁵⁹³ tedbîr ve tertîb etdigü gibi evvelâ geldigü-birle fârisân üşüb⁵⁹⁴ ve bir fitilden beşyüz tufenge ve ba‘dehû bilâ-fâsıla on top ile beşyüz tufenge ateş verilüb sadâ-i kubbe-i felek lâciverdi mâlâmâl edüb ve a‘dâ-i zemîn ü âsumân münhedim oldu sânuh duhâmı cihân ve meydâmı kaplayub bir def‘adan üç binden ziyâde ‘usât meydan-ı mu‘arekede düşüb ‘acebâ üzerimize kangı hışm-ı ilâhi nâzil oldu deyü henüz gözlerin açmadan ve tütün zâ’il olmadan fârisân-ı ervâm üzerlerine ric‘at ve at koduklarında paşa dahî piyâde ile bir def‘a tüfenk ve top serpiüb ve Allah Allah deyü gülbânk-ı Muhammedi ile hücûm eyledikde ‘Ali ibn el-Şevî‘ piyâde⁵⁹⁵ düşmüş iken bir siyâh ‘abd-ı memlûkü⁵⁹⁶ mu‘areke müsâdif olmağın kendisi ândan piyâde olub gaddar mezbûri süvâr kenara çıkarub bu hâl ile hâ’ib ve hâsir ardına bakmayub firâr eyledi. Hüseyin bin Şemseddin kaviyül-vücûd ve nev-civân olmağın piyâde sûret-i tebdîl ile bir tarafa can atub ve dağdan dağa piyâde kaçub halâs oldu. Sâ’ir bellü başluları ve mukaddemleri ekseri katl olunub rivâyet olunur ki bu mu‘areke-i nusret-eserde yirmi binden ziyâde eşkıya ta‘me-i şemşîr ve beş altı bin mikdârı esîr beste-i [vr.110b] zencir olub çadır ve otâk ve bâr ve bengâh ve cümle ma‘ân getirdikleri eşyâ ve esbâb ve

⁵⁹¹ BY-B, BY-C’de, “+ bir dumur”

⁵⁹² BY-C’de, “+ verir”

⁵⁹³ Allah ona rahmet etsin.

⁵⁹⁴ BY-C’de, “- geldigü-birle fârisân üşüb”

⁵⁹⁵ BY-C’de, “- piyâde”

⁵⁹⁶ BY-B’de, “+ mahall-i”

mevcûdları ve âlât-ı harb ve silâh bunca beg tüfenkleri tûl müddetden berü Zebîd'de mahsûr olan ervâm ve sâ'ir cenkde bulunan ehl-i İslâm'a müyesser oldu. Kemâl-i mertebe zâd u zevâde ve her şeyi ile zebûn olmuşlar iken hazret-i hak hâllerine merhamet edüb ve bir gürûh-ı kalîl ve zebûn ve miskînleri bu mertebe cem'-i kesîr ve kavî a'dânın mal ve rızkî ile kuvvet ve nusret verüb, hor ve hakîr olmuşları mansûr ve muğtenim ve mu'azzez eyledi. Ve bu inhidamdan sonra mezbûr 'Ali bin el-Şevî' gururun bir mikdâr terk edüb, bir zât kendi hâlinde olub bu nusret sebebi ile ervâm-ı taraf-ı saltanatdan imdâd gelince Zebîd'de firâr eyledi. Ve bu⁵⁹⁷ nusret berekâtıyla Hasan Paşa Zebîd'e nâm ve iştihâr hâsıl edüb. Ve Bender-i Mihâ'da 'Ali ibn el-Şevî' nasb ve ta'yîn eylediği vekîli karâr edemeyüb firâr eylemekle, Hasan Paşa tarafından âdem gönderüb ve Mihâ Bender'in kemâkân zabt ve tasarruf eyledi.

Otuz Altıncı Fasil

Yemen'de Vukû' Bulan Fitne Ve Fesâd Âsitâne-i Devletde İstima' Olunduğunun Beyân Eder:

Zikr olunan fitne ve fesâd Mutahhar Leng habîsin 'isyân ve hurûcu ve Yemen Vilâyeti'nin ekserine istilâsıydı. Der-i devlet medâra mesmû' ve Rikâb-ı Hümâyûn-ı Şehriyâri'ye 'arz olunub 'ilm-i 'âlem ârây-ı pâdişâhî muhît⁵⁹⁸ olduk da bâlâda zikri sebk eden Maktûl Mahmud Paşa'nın tama'-ı hâm ve zulm ve fesâdından ve gazez ve hasedinden Rıdvân Paşa'ya hıyânet-i hilâf-ı inhâ ile 'arz ve i'lâm ve Yemen'i iki eyâlet üzerine taksîm ve tensîf etdürdüğünden ötürü bu nice tûl müddetden berü niçe beg mihnet ve meşekkat ile kabzâ-i tasarruf-ı Osmâniyye idhâl olunmuş, Mülk-i Yemen gibi memâlik-i celîle-i 'azîmenin Mutahhar Leng dedikleri habîsin dest-i tasarrufuna dâhil olmasına bâ'is ve bâdî olduğu âsitâne-i devlete gelân metrûkâtı içinde buna [vr.111a] müte'allik Yemen'de şehîd olan Murad Paşa'ya gönderdiği kağıdları, sureti ve andan kendüye gelân 'arz ve mahzurlar bulunub, Huzûr-ı Hümâyûn'a getirilüb manzûr-ı pâdişâhî olduk da, henüz Mahmud Paşa ne mertebe sâhib-i 'arz ve gaddâr ve ne denlü hasûd ve hîlekar idigü ma'lûm-ı şehriyâri oldu. Velâkin bundan sonra çi fâ'ide kendisü dünyada gazab-ı pâdişâhîden kurtulub, ahkâmü'l-hâkimîn olan hazret-i perverdegâr-ı lâ-yezâl dîvânında etdigü zulm ve fesâdın cevâbın vermege gitmiş bulundu. Pes Pâdişah-ı merhûm bu bâbda ihmâl ve ihmâle rızâ vermeyüb gayret ve himmet-i cihânbanîyi

⁵⁹⁷ BY-B, BY-D'de, "+ feth"

⁵⁹⁸ BY-C'de, "+ olduğunun sebep ve bâ'ışı budur ki"

vücûda⁵⁹⁹ getirüb ol vakt Mısır'da hâfız-ı bilâd olan Vezîr Lâlâ Mustafa Paşa'ya evâmîr-i şerîfe irsâl ve kifâyet mikdârı hazine ve mühimmâtı ve 'asker ile Mısır'dan bervech-i isti'câl Yemen'e sefer edüb tegallüb ve istilâ eden Mutahhar habîs ve Zeydîyye eşkıyâsı fesâdından iklim-i Yemen'i tathîr ve tahlîs eylemek emr ve fermân eyledi ve zamân-ı karîbde evâmîr-i 'aliyye⁶⁰⁰ Lâlâ Mustafa Paşa'ya gelüb fermân-ı şehriyâri ma'lûmu olduğu-birle⁶⁰¹ Mısır'da ümerâ ve ağavât 'umûmen kul tâ'ifesinin mahzarında kırâ'at etdürüb fermân-ı hümayûnu tebliğ ve sefer tedârikin bi'l-muvâcehe tenbîh edüb kendisi Yemen seferinden çendân mahzûz olmayub, bir bahâne tedârikinin tedbîrinde oldu. Mısır kulu hod bundan akdem birkaç def'a Yemen'e sefer etmegin mesâfe-i ba'ide ve sefer ve tarîki gayetde sa'ab ve şedîd idigün ma'lûm edinmekle bu def'a sefer etmekden gücenüb ve paşa tarafından cezm ve niyet olmadığın mülâhaza edüb bi'l-ittifâk emr ve fermân-ı⁶⁰² pâdişâh-ı âlempenâh hazretlerindedir. Velâkin zâ'if degil. Mal ve cân ve dâr ve Diyâr-ı Yemen'i⁶⁰³ terk ederiz. Bu def'a Yemen seferine gitmege kâdir degiliz deyü cevâb verdiklerinde, paşa dahî matlûb ve maksûdu üzere cevâbları sudûrundan memnûn olub ziyâde ikdâm etmedi. Ve mahzâ fermân-ı pâdişâhî yerin bulsun deyü mağrûrlardan birkaç bin âdem Yemen'e imdâd göndermek tedbîrin edüb ve kendü tarafından Mutahhar Leng habîse nasîhat yüzünden nâme yazub [vr.111b]ve ba'zı mertebe tahvîf ve sulh ve salâh olunmak tarafeyn iş'âr kılub, nâme-i Mısır'ı Mustafa Çavuş ve Kavlak Süleyman Çavuş ile gönderdi. Ve âsitâne-i devlete Yemen gâyetde ba'îd vilâyetdir. Ve memleketi bihâsıl ve sa'ab ve sengistandır. 'Asker varmakdan 'âcizdir. Ve zâd u zevâde ve sefer mühimmâtına hezâyin ve emvâli kifâyet etmez. Ve cenk ve mukâtele⁶⁰⁴ ile maslahat görölmez. Sulh olunmak eslah-ı⁶⁰⁵ evveli görölmegin nâme ile âdemler gönderilüb, 'askeri seferden muztâr ve 'acizde olmağın bi'l-iktizâ tab'iyet olundu deyü 'arz ve telhîs eyledi. Ve Yemen'e giden çavuşları vusûlüne müterakkıb ve nigerân olub, dört beş ay murûrundan sonra Mısır'a geldiklerinde Mutahhar habîs mu'tâdı üzere netîce cevâb vermeyüb ve Cânib-i Saltanat-ı Osmânîyye'yi zebûn add edüb, kemâl-i gurûrundan istihzâ yüzünden niçe bî-ma'nâ kelimât yazub ve terzîkât etmekle Lâlâ Mustafa Paşa mahcûb olub, Rikâb-ı Hümayûn'a

⁵⁹⁹ BY-B'de, "zuhûra"

⁶⁰⁰ BY-B'de, "+ vezîr"

⁶⁰¹ BY-C'de, "+ Divân-ı"

⁶⁰² BY-B, BY-D'de, "+ sa'âdetlü"

⁶⁰³ BY-B'de, "diyarları", BY-D'de, "diyârın"

⁶⁰⁴ BY-B'de, "+ muhâsara"

⁶⁰⁵ BY-B'de, "ahsen"

‘arz ve telhîs edecegin bilmedi.⁶⁰⁶ Nâçâr Özdemiroğlu Osman Paşa’ya fevkü’l-hadd ve’l-mikdâr ikrâm ve ri’âyet edüb, Yemen’e serasker ve serdâr nasb eyleyüb ve ümerâdan Kurdoğlu ‘Ali Beg ve sâbık Mısır emîrü’l-hacı Ahmed Beg ve Uzun Süleyman Beg ve diger ‘Ali Beg ile Dört Bölük Ağaların üç bin mikdâr-ı ‘askeri ile Yemen’e ta’yîn eyledi. Ve cümle levâzım ve mühimmât ve ‘ulûfelerin tedârik edüb ve mükemmel ve müretteb Mısır’dan çıkarub ‘acele üzere Bender-i Suveys’e gönderdi. Pes Özdemiroğlu Osman Paşa zikr olunan begler ve ma’ân ta’yîn ve me’mûr olan ‘asker ile Bender-i Suveys’de on üç çekdirür grâbâ ve dört aded büyük mısmâri kâlyona girüb mütevekkilân ‘ale’l-lâhu teâlâ Yemen’e revâne oldu.

Özdemiroğlu Osman Paşa Mısır’dan ‘Askeri İle Yemen’e Vardıktan Sonra Ta’iz’i Feth Edüb İçünde Mahsûr Olduğun Zikr Eder:

Çünkü Osman Paşa Bender-i Süveys’den Yemen niyeti ile yelken açub ‘azîmet eyledi. Cenâb-ı hazret-i hak muvâfık eyyâm-ı muvaffak eyleyüb müddet-i karîbde Bender-i Cidde-i Ma’mûre’ye vâsıl oldu. Ve ol vakit Mekke-i Mükerrreme [vr.112a] Şerîfi olan Şerîf Hasan bin Ebu Nümeý âdem gönderüb Bender-i Cidde’ye istikbâl edüb, ve tavâf-ı Beytullah’a gelmek murâd ve niyet eylemekle kendüye ve yanında olanlara mükemmel at ve katırlar ihsâr edüb ta’zîm ve iclâl üzere Mekke-i Mükerrreme’ye getürdi. Ve şerîf kendisü dahî karşı çıkub, kemâl-i tevkîr ile konağı olan Sultan Kayıtbay Medresesi’ne getürüb kondurdu. Paşa dahî tavâf-ı Beytullah eyledikten sonra şerîfe ve oğulları ve akrabâsına ve kadı ve Şeyhü’l-Haram ve bellü başlu ‘ulemâ ve meşâyihe a’lâ hil’atler ilbâs edüb ve fevkü’l-hadd ri’âyyetler kılub ve Harem-i Şerîf’de mevlüd okutdurub nezr ve sadâkat ve fukarâ ve zu’afâya in’âm ve ihsân-ı bezl eyledi. Ba’dehû Yemen tarafına ‘azîmet eylemek murâd eyledük de şerîf-i mûmâ-ileyh nakl-i levâzım ve ihmâl için üçyüz mehâri develer ve kendüye ve âdemlerin binmek için ikiyüz⁶⁰⁷ ‘Arabî at verdi. Paşa dahî bunlar ile bir mikdâr âdem koşub taraf-ı berrden gönderdi. Ve kendisü şerîf ile kemâl-i muhabbet ve vefâ üzere müfârikat edüb yine⁶⁰⁸ Cidde’ye revâne ve vardığı sâ‘at gemilere girüb Cânib-i Yemen’e ‘azîmet eyledi. Ve Mekke hudûdu dâhilinde vaki’ Konâkda ve Cazân benderlerine vusûl bulduk da cânib-i berrden gönderilen develer ve atlara mülâkî olub ve anda taşra çıkub taraf-ı kabâ’il-i ‘Urbân meşâyihine ve ol etrâfın bellü başlu sâhib-i derklerine istimâlet verüb

⁶⁰⁶ BY-B’de, “bildi”

⁶⁰⁷ BY-B’de, “- ikiyüz”

⁶⁰⁸ BY-B’de, “+ Bender-i”

ve her birinin hâline göre ri'âyet edüb ve kafdanlar giydirüb ihsân eylemegin cümlesi kendüye gelüb tâbi' olub, lâzım geldiği mikdâr cebehâne ve levâzım nakline develer yetiştirüb, mahâll-i mezbûrdan mükemmel ordu tertîb ve taraf-ı berrden Tâ'iz üzerine 'azîmet ve niyet eyledi. Bu tarafda 'Ali bin Şevi' Ta'iz'i cebren ahz ve feth edeli içüne girüb ve Mutahhar habîs kendü⁶⁰⁹ nâmına hutbe okudub bi'l-cümle ol vilâyetlere mâlikâne mutasarrıf idi. Osman Paşa'nın gelecegin haber aldıkda gurûrundan hiç i'tibâr eylemeyüb ve harb ve kıtâle hâzır olub, vusûlüne müterakkıb [vr.112b] iken sene sitte ve seb'in ve tis'â mie Recebü'l-müreccebinin evâhirinde Osman Paşa 'asker ile Ta'iz sahrâsına konub ve kal'aküp toplar getirüb muhâsara ve cevânib-i erba'adan döğmege başladı. Ta'iz'in Aşağı Kal'ası'na havâleler olmağın içerisün toplar ziyâde hedm ve harâb ve ba'zı yerlerde gedükler açmağla guzât-ı ervâm hücumuna Zeydîyye eşkıyâsı mütehammil olmayub bir 'âlî ve refî' dağın üzerinde vâki' Kahire ismiyle müsemmâ olan İç Kal'ası'na sa'bü'l-murûr cibâle firâr murâd edindikleri⁶¹⁰ nümâyân olduğı-birle 'asâkir-i ervâm ve Dilâverân-ı İslâm bir uğurdan gedüklerden içerüye hücum edüb ve kalîl kimesne 'Ali bin Şevi' ile Kahire'ye duhûl ile⁶¹¹ kurtulub, sâ'iri 'umûmen ta'me-i şemşîr guzât-ı ervâm olub Medine-i Tâ'iz ellerinden⁶¹² darben feth ve kabza-i teshîre geldi. Ve ibtidâ bu gazây-ı nusret-eser ve bu feth-i celîlü'l-mikdâr Osman Paşa yüzünden müyesser oldu. Bundan sonra 'Ali bin Şevi' Kahire'de karâr edemeyüb muhâfazasında müstevfî Zeydî koyub ve kendisü Mutahhar Leng'e varub kırk elli bin mikdârı Zeydî eşkıyâsını cem' ve Hüseyin bin Şemseddin ve dahî seçme⁶¹³ bellü başlu Zeydîler ile gelüb Ta'iz etrâfın ihâta ve zâd u zevâdeyi gelmekden kesüb paşa-i mûmâ-ileyhe ve ma'ân olan 'asker-i ervâmı kaht ve cû' ile zebûn eylemek murâd eylediler. Ve Kahire Kal'ası'nda olan eşkıyâya dâ'imâ bârut ve dâne ve mühimmât yetiştirüb leyl ü nehâr yukarudan top ile döğmekden hâli olmayub bir an ve bir sâ'at paşa ile Ta'iz'de bulunub mahsur olan guzât-ı ervâma ârâm ve mehîl vermeyüb 'âciz ve zebûn eylemege nasb ve nefis eylediler. Bu hâl üzere Osman Paşa'da Ta'iz'de mahsûr kalub, minba'd berrden imdâd olunmak bir taraf bir haber-i sahîh ve şafî almaya kâdir olmadı. Ve gayret kuşâğın muhkem kuşânub serdâr Vezîr Sinân Paşa âsitânedden 'asker-i ervâm ile gelince Ta'iz'de karar edüb, feth etdiği kal'ayı a'dâyâ vermeyüb bunca tûl müddet gece gündüz cenk ve cidâl eyledi. [vr.113a] Bu esnâda Lâlâ Vezîr Mustafa Paşa emr ve

⁶⁰⁹ BY-C'de, "- kendü"

⁶¹⁰ BY-D'de, "olduğı"

⁶¹¹ BY-D'de, "- duhûl ile"

⁶¹² BY-D'de, "+ yaftah çıkarub"

⁶¹³ BY-C'de, "niçe"

fermân olunduğu gibi hareket eylemeyüb Yemen seferine te'hir ve taksîrât eyledigü ma'lûm-ı pâdişâhî olmağın, mağzûben Mısır muhâfazasından kaldırılıb 'azl olundu. Ve yerine vezîr-i âl-i mikdâr ve düstûr-ı kâr güzâr⁶¹⁴ Mısır'a muhâfız ve vâli nasb ve irsâl ve Yemen'e serdâr ta'yîn kılınub bilâ-ihmâl Mısır'dan revâne olması te'kid ve emr ve fermân olundu.

ÜÇÜNCÜ BÂB

Vezîr Sinân Paşa merhûmun Yemen'e varub tekrâr Mülk-i Yemen'i kabzâ-i tasarruf-ı Osmânî'ye idhâl eyledigün ve Mutahhar Leng habîsin ve Zeydîye eşkiyâsının fitne ve ihtilâlin def' etdigün beyân eder. Ve bu birkaç fasıla müştemildir.

Evvelki Fasil

Vezîr Sinân Paşa Mısır'dan Yemen'e 'Azîmet Edüb Mekke-i Mükerreme'ye Vusûlün Beyân Eder:⁶¹⁵

Çünkü vezîr-i müşterâ-tedbîr Sinân Paşa merhûm Mısır'a vâsıl oldu. Fermân-ı 'âlî üze Vezîr Lâlâ Mustafa Paşa'yı der-i devlet medâra yollayub gönderdi. Ve kendisü Yemen seferi⁶¹⁶ mühimmâtının tedârikine mübâşeret edüb ve Bender-i Suveys'de müceddeden kadırgalar ve barçalar ve büyük kalyonlar binâsına şurû' ve itmâmlarına bezl-i himmet eyleyüb, peyderpey cebehâne ve bârut ve cemî' levâzimat⁶¹⁷ ve mühimmâtı Bender-i Suveys'e nakl ve îsâl etmekde kusûr eylemeyüb, zamân-ı karîbde murâd üzere bi'l-cümle levâzım ve mühimmâtı bender-i mezbûreye nakl etdürüb ve gemileri itmâma erişdürüb sefer levâzımın ziyâdesiyle hâzır ve âmâde eyledi. Bu esnâda âsitâne-i devletden sefer isti'câli için kapucılar gelüb ve bundan akdem Vezîr Lâlâ Mustafa Paşa ile zikr olunduğu üzere Mısır kulunun Yemen seferinden âbâ ve nefret ve itâ'at emr etmeyüb fermân-ı hümâyûna 'inâd eylediklerine bâ'is ve bâdî olan Mısır beglerinden Tavîl Mustafa Beg ve Mehmed Beg'e emân ve zamân verilmeyüb katl

⁶¹⁴ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ Koca Sinan Paşa"

⁶¹⁵ BY-C. vr. 90a'da, Derkenar; "Mütercim-i Kitâb vezîr-i rûşen-zamîr Ahmed Paşa hazretlerinin bin altmış târihinde Mahrûse-i Mısır'da Dîvân Kâtibi hıdmetinde olub ba'zı evkâtda Sinan Paşa merhûm ile Yemen Seferine varub ba'dehû Mısır'da kimi çavuş ve müteferrika ve kimi mütekâ'id olub kalmış ihtiyâr ve müsenn ve umur görmüş beher kimesneler ile Yemen ahvâlin ve merhûm Sinan Paşa ne vechile levâzım ve mühimmât görüb ne tarikle Yemen'i feth eyledigin mekâleme eyledigümüzde rivâyet eylediler ki mücededâ Bender-i Suveys'den kırk 'aded çekdirme ve on kalyon ve yirmi 'aded şâyika binâ eyledi deyü ne mikdârı celbeleri navlun ile tutub cümle gemilere cebehâne ve zahîre tahmîl edüb üzerine 'asker doldurdu. Ve bir begi kapudân edüb kendisü konmazdan evvel Suveys'den revâne etdirdüb ba'dehû 'asker ve orduy-ı hümâyûn ile berr tarafından 'azîmet eyledi."

⁶¹⁶ BY-C'de, "- seferi"

⁶¹⁷ BY-B, BY-C'de, "-cemî' levâzimat"

olunmaları için emr-i şerîf-i ‘âlî-şân getirüb bu bâbda paşa-i müşârün-ileyhe taraf-ı şehriyâriden muhkem tenbîh ve fermân olunmakla fi’l-hâl dîvân ısmarlayub ve ‘umûmen begler ve ağalar ve kul zâbitleri ve cümle bellü başlu sâhib-i kelâm olanları dîvân-ı pâdişâhîye ihzâr ve cem‘[vr.113b] olduklarında taraf-ı pâdişâhîden vârid olan evâmîr-i şerîfeyi cümlelerin muvâcehesinde sevt-i a’lâ ile okutdurub mesmu‘ları olunca emr ve fermân sa‘âdetlü ve şevketlü pâdişâhımızdır⁶¹⁸ dedüklerinde katl-i emr olunan mezkûr begleri dîvânda kapucular eline teslîm ve iç kal‘a’ya gönderüb henüz dîvân bozulmadan ikisin dahî⁶¹⁹ kal‘ada boğdurulub cenâzeleri Rûmîli meydânına indirilüb, dîvândan dağılub şehre giden cümle begler ve ağalar ve sâ’ir Mısır kulunun⁶²⁰ ma‘lûmu ve cenâzeleri dahî manzûrları olunca her biri havfa düşüb, Yemen seferi degil Çin ve Maçin’e dahî emr olunurlar ise Uğur-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’de cân ve serimiz fedâdır. Ve hıdemât-ı din ve devlet başımıza ‘ayn-ı sa‘âdetdir deyü ‘özü ve bahâne ber taraf oldu. Bundan sonra paşa-i nigû re’y mezî mâ mezî bâ’is ve cürm olanlar cezâların buldular. Fî-mâ ba’d, taraf-ı pâdişâhîden hakkınızda lutf ve ihsândan gayri nesne yokdur deyü cümlesine istimâlet verüb, tatyîb-i hâtır kılub cümlesin havf ve haşyetden halâs edüb, her birinin mikdârına göre ri‘âyetler ve iltifâtlar eyledi. Ve Mısır muhâfazasında der-i devletden üç bin Yeniçeri gelüb kal‘aya girüb ve Mısır kulunun ekseri seferlü olub, pîr ve ihtiyâr ve ‘amelmande ve mütekâ’idin ve sıbyân ve sıgârdan ma‘âdâsı Yemen seferine çıkub, defter ile vilâyet hıfzına ta’yîn olunub alikonulan ‘askerden gayri cidden bir ferd kalmadı. Ancak beglerin gâyet pîr ve sefere iktidârı olmayân beş nefer emrâ ile defterdâr ve paşanın kâ’im-i makâmı olan beg Mısır muhâfazasında kalub, sâ’ir begler ve bölük ağaları Çerâkise begleri ve evlâd-ı ‘Arab’dan Habiroğlu ve Hammâdoğlu gibi ocak begleri mükemmel ve müretteb ve müsellaâ âdemleri ve tevâbi’leri ile mâ’zûl kâşifler ve erbâb-ı münâsib kezâlik yarar hıdemtekârları ve mükemmel bârhâneleri ile sefere mâ’an ‘azîmet Bereketü’l-Hac menzîlinde cem‘ olub⁶²¹ ta’rîf ve ta’bîrden müstağnî, bir cünd-i nusret-şi‘âr ve bir orduy-ı zafer-eser müctemi‘ oldukda, vezîr-i sâhib-tedbîr ümerâdan Küçük Mustafa Beg’i [vr.114a] re’is ve serdâr ta’yîn edüb, Bender-i Suveys’e irsâl ve anda olan mühimmât ve cebehâne gemileri ile mukaddem revâne olmasın fermân eyledik de, emir-i mûmâ-ileyh dahî bender-i mezbûreye vardığı sâ’at ihmâl etmeyüb ve sene sitte ve seb’în ve tis’a mie

⁶¹⁸ BY-B’de, “- vârid olan evâmîr-i şerîfeyi cümlesinin muvâcehesinde”

⁶¹⁹ BY-B’de, “+ ol sa‘ât”

⁶²⁰ BY-B’de, “katl olundukları”

⁶²¹ BY-B, BY-C’de, “cem‘iyyet olunub”

Recebü'l-müreccebinin guresinde mütevekkilan 'ale'l-lâhu teâlâ yelken açub, Yemen niyeti ile ru-i bahreden revâne olduktan sonra vezîr-i 'âkîl dahî, at ve katır ve deve ve insâna Yenbu' Benderi'nedek kifâyet kadar zâd u zevâde ma'ân hâzır ve âmâde eyleyüb, kendisü dahî is'âd sâ'atde mâh-ı mezbûrun yedinci günü Bereketü'l-Hac'dan kalkub kat'-ı mesâfe-i berr ederek Şehr-i Şa'bânü'l-'azîmin on ikinci günü Bender-i Yenbu'a vâsıl oldu. Ve anda olan şerîf ve hâkim istikbâl tâm ve tevkîr ve ihtirâm⁶²² edüb, ba'zı mühimmât naklinde lâzım gelen develeri yetiştirmekle ve muktezâ olan umûr-i mesâlihede sarf-ı makdûr eylemekle, vücûda gelen hıdemâtı makbûl ve dilîr-i sâhib-re'y ve tedbîr olmağın, şerîf mezbûra hal'i mûris-i behcet-i pâdişâhî ilbâs ve 'inâyet ve bî-hadd ve nihâyet in'âm ve ihsânlar edüb, bender-i mezbûrdan 'azîmet eyledi. Ve Belde-i Mutahhara'yı hazret-i resûl-i kirâm sallallâhu aleyhi vesellem⁶²³ fukarasına sadâkat ve nüzûrât gönderüb ve Harem-i Şerîf-i Nebevî ve Ravzâ-i Münevvere'yi mustevfide mevlüd ve du'â olunmak ve hatim ve fatiha-i şerîf okunmak için surreler gönderdi. Ve Bedir-i Ulu menzîline duhûl ve nüzûl eyledik de⁶²⁴ Mekke-i Mükerreme'de Şeyhü'l-Haram olan fuzelâ-i kibâr ve sâdât zûi'l-'tibârdan Mevlânâ Kadı Seyyid Hüseyin el-Mâliki, ta'zimen Mekke'den istikbâle çıkub Bedir'de mülâkât olduklarında vezîr-i rûşen-zamîr, hadden efzûn ikrâm ve ri'âyyet ve a'lâ hil'at ilbâs edüb Mekke-i Mükerreme'ye varınca nedîm ve refîk eyledi. Ve Şehr-i Şa'bânü'l-mu'azzamın on yedinci günü Bedir menzîlinden kalkub Beynel Haremeyn'ş-Şerefeyn'i kat'-ı menâzil ederek mâh mezbûrun yirmi ikinci günü 'İsfân nâm menzîle nüzûl eyledik de, hâfız-ı Haremeyn-i Muhteremeyn ve Şerefeyn Menzîleteyn Mübareketeyn olan Şerîf Hasan bin Ebu Nemi dahî ba'de'l-'aşâ gelüb vezîr-i müştera-tedbîre mülâki olduk da kemâl-i hulûs ve sadâkat-ı 'arz edüb [vr.114b] bu makûle tenzîl ve izhâr-ı istikâmet 'arz eyledik de, vezîr-i 'âl-i himem memnûn olub me'mûlünden ziyâde şerife ri'âyetler ve iltifâtlar eyleyüb hüsn-i halk lutf ve ihsânıyla Şerîf Hasan gibi şedîd ve serefrâzı kendüye 'abd-ı müşterâ-mânend edüb mecbûrî'l-hâtır müfârikat ve menzîl-i mezbûrdan yine sür'atle Mekke-i Mükerreme'ye gidüb levâzım ve mühimmât tedârikine cân ve gönülden mübâşeret eyledi. Bundan sonra vezîr-i müşârün-ileyh ve sâ'ir 'asker içinde olan begler ve ağalar ve cümle kibâr ve sıgâr 'umre niyeti ile mücrîm olmağın herkes tavâf ve sa'y için müteferrik olub gitdi. Ancak mûmâ-ileyh Şeyhü'l-Haram ile vezîr ma'ân revâne ve 'Umre mevzî'ine mübârek erba'â gecesi gelüb, ve

⁶²² BY-D'de, "- tâm ve tevkîr ve ihtirâm"

⁶²³ *Ona salat ve selam olsun, Hazret-i Peygamberin bulunduğu temiz mekan.*

⁶²⁴ BY-B, BY-C, BY-D'de, "geldik de"

andan Harem-i Şerîf'e dâhil ve tavâf-ı Beytullah ve sa'y eyleyüb Mekke Kadısı'na ve niçe 'ulemâ-i kibâra Harem-i Şerîf' de mülâki olub, her birine hil'atler ilbâs ve ihsânlar edüb ba'dehû gerü orduy-ı hümâyûna varub otâk-ı gerdun-revâkında ol gece karâr eyledi. Ertesi gün mah-ı mezbûrun yirmi altıncı günüdür. Kanun-ı Saltanat-ı Osmânî üzre 'umûmen orduy-ı hümâyûnda olan kapı kulu ve Mısır 'askeri ve beglerbegi ve ma'ân me'mûr ve mevcûd olan Haleb ve Şam ve Trablus⁶²⁵ ve Urfa ve Amed ve Adana beglerbegileri kemâl-i ziynet ile libâsların giyüb, ve her eyâlet sâhibi başka alayların düzüb ve herkes kudreti mikdârınca alet-i harb ve silah ile donanub tamâm mertebe 'Asâkir-i İslâm ve dilîrân-ı ervâm hâzır ve âmâde alayların yollu yolunca müretteb kıldıkdan⁶²⁶ sonra vezîr-i nigû-tedbir dahî Vükelâ-i Osmâniyye kanunu üzere esb-i nusret-eserine süvâr olub piyş u pes bunca beg dilîrân-ı ervâm ve dilâverân Haleb ve Şam muhassıl⁶²⁷ otuz yerden ziyâde tablânâ-i Osmânî sedâsı ve ra'advâr toplar gürüldüsü ve 'Asker-i İslâm velvelesi ile Hucundan girüb Müdde'âdan ve Mesî'i'den geçüb Mekke-i Mükerrreme şehrinden ubûr ve Bereketü'l-Yemânî üzerinde orduy-ı hümâyûn nüzûl etmegin bu mevkeb-i 'azîm ve debdebe ve tantana ile ol gün otağına gelüb dâhil olmuşlar ki, misli ol diyâr-ı celîlü'l-mikdârda görülmemiş ve mülûk kısmından dahî bu makûle mevkeb pür ziynet ve alay zî-şevket müyesser [vr.115a] olmamışdır. Bundan sonra Harem-i Beytü'l-Haram fukarâsına ziyâde sadaka ve ihsânlar verüb ve birkaç gece Harem-i Şerîf'de mevlüt ve hatimler okudub bînefsihî 'ayn-i Arafat keşfi için Vad-i Nu'mâna varub ve ol hinde mümkün olduğu mertebe tarîk-i âyini ta'mîr ve tathîr eyledi, ve Şerîf Hasan dahî ikiyüz at ve ol mikdâr katırlar ve orduy-ı hümâyûn nakline⁶²⁸ kifâyet kadar develer vezîr-i müşârün-ileyhe ihda edüb 'azîmet ve sefer levâzımı görüldükden sonra tekrâr Şerîf ve Şeyhü'l-Haram ve kadıya ve şerîfin oğulları ve karındaş ve akrabâsına hilâ'-i fâhireler⁶²⁹ giydürüb ve sene-i mezbûre Ramazan-ı Şerîfinin dördünde Mekke-i Mükerrreme'den kalkub cânib-i berdden Vilâyet-i⁶³⁰ Yemen'e revâne oldu. Ve kendüden sonra ecnâd ve 'asâkîrden bir ferd⁶³¹ ahâlî-i Mekke'ye tecâvüz ve rencîde⁶³² ve te'addi ve remide⁶³³ eylemeye deyü

⁶²⁵ BY-B'de, "+ Mar'aş"

⁶²⁶ BY-D'de, "- yollu yolunca müretteb kıldıkdan"

⁶²⁷ BY-B, BY-D'de, "- dilâverân Haleb ve Şam muhassıl"

⁶²⁸ BY-C'de, "- ve Şerîf Hasan dahî ikiyüz at ve ol mikdâr katırlar ve orduy-ı hümâyûn nakline"

⁶²⁹ BY-B, BY-D'de, "hil'atler ilbâs edüb"

⁶³⁰ BY-C, BY-D'de, "-Vilâyet-i"

⁶³¹ BY-D'de, "+ dahî kalmayub, - ahâlî-i"

⁶³² BY-C, BY-D'de, "- ve rencîde"

⁶³³ BY-C, BY-D'de, "- ve remide"

ümerâdan Hamza Beg'i alıkoyub 'umûmen tevâ'if-i 'asker çekilüb bir ferd⁶³⁴ kalmadıktan sonra emîr-i mûmâ-ileyh dahî 'akablarınca revâne olub, minba'd zamân-ı müddetinde bir ferde zerre denlü ahâlî-i Mekke fukarâsına ve etrâfdan orduy-ı hümâyûna gelân ve eşyâ ve zahîre getürüb bey' edüb, 'Urbân tâ'ifesine 'askerden ve gayriden te'addi ve tecâvüz vâki' olmadı. Ve 'ahd u emân verdiklerine nakz ve hilâf zuhûr etmeyüb 'adl u dâd ve kavıyyü'l-ahd sâhibi olduğu âmme-i nâs ve zükûr ve inâs istima' etmegin bîhavf ve haşyet cevânib-i erba'adan ve Aktâr-ı Yemen'den yevmen fe yevmen meşâyih-i 'Urbân ve eshâb-ı derkler ve vilâyet sâhibleri gelüb itâ'at tecdîd-i 'ahd ve bi'ât edüb orduy-ı hümâyûn menzîl be menzil kesret ve vefret⁶³⁵ ve ezdiyâd-ı izzed ve hürmet ve⁶³⁶ refâhiyyat ve ganîmet bulub⁶³⁷ 'Asâkir-i İslâm sefâ-i hâtır ile⁶³⁸ kat'-ı menâzil ve tayyî merâhil⁶³⁹ etmek üzere oldular.

İkinci Fasil

Veziir Sinân Paşa Mekke-i Mükerrreme'den Revâne Olub Konakda Ve Sâbiye'ye Vusûlün Beyân Eder:

Zikr olunduğu üzere vezîr-i dilîr sene dokuz yüz yetmiş altı tarihinde mâh-ı Ramazânü'l-mübârekin dördünde Bâzâr-ertesini günü is'ad sâ'atde mükemmel ve müretteb 'asker-i nusret-eseri ve bi'l-cümle mühimmât-ı sefer ile Mekke-i Mükerrreme'den Yemen-i Eymene⁶⁴⁰ 'azîmet edüb [vr.115b] evvel menzîl olan Sa'diyye nâm mevzi'e nüzûl eyledi. 'Asker hüddâmından ve ba'zı kimesnelerin kullarından efendilerin birağub, firâr ve Mekke'de kalan hizmetkâr kısmın⁶⁴¹ menzîl-i mezbûrda⁶⁴² Mekke⁶⁴³ Sübaşısı dutub ve şerîf tarafından vezîr-i rûşen-zamîre 'arz-ı ubudiyet ile firârilere getürdük de sübaşıya fevkü'l-hadd ihsânlar ve ri'âyetler ve hil'atler ilbâs edüb, ve şerîf hazretlerine 'arz-ı muhabbet⁶⁴⁴ ve ızhâr-ı mesârifat etmegin ma'dâ Mekke

⁶³⁴ BY-C, BY-D'de, "kimesne"

⁶³⁵ BY-C, BY-D'de, "- ve vefret"

⁶³⁶ BY-C, BY-D'de, "+ bulmak, -izzed ve hürmet ve"

⁶³⁷ BY-C, BY-D'de, "üzere"

⁶³⁸ BY-C, BY-D'de, "- sefâ-i hâtır ile"

⁶³⁹ BY-C, BY-D'de, "- tayy-ı merâhil"

⁶⁴⁰ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ tarafına"

⁶⁴¹ BY-C'de, "+ şerif ahz edüb ve Subaşıyı kayd Mehmed bin 'Ukbe ile derakab vezîr-i Rûşen-zamîr huzûruna gönderüb"

⁶⁴² BY-C'de, "- Mekke Sübaşısı dutub ve şerif tarafından vezîr-i rûşen-zamîre 'arz-ı ubudiyet ile firârilere getürdük de, + Subaşı gelüb firârilere teslim ve şerif tarafından arz ve ubudiyet tebliğ eyledikten sonra mezbûr"

⁶⁴³ BY-B, BY-D'de, "+ Mekke Sübaşısı gelüb firârilere teslim ve Şerif tarafından 'arz-ı ubudiyet tebliğ eyledikten sonra mezbûr"

⁶⁴⁴ BY-B'de, "+ edüb"

Vilâyet'in Yemen'de olub⁶⁴⁵ lâzım gelen umûrda ve iktizâ eden⁶⁴⁶ hıdemât-ı hümâyûnda minba'd şerîf-i müşârün-ileyh taksîrât eylemeyüb, cân ve bâşıyla sarf-ı kudret eyledi. Ve firâr edüb, ahz ve kayd ve bend ile getirilân memâlik⁶⁴⁷ ve 'abîd ve sâ'ir hudâm-ı 'anîd⁶⁴⁸ müstehak-ı siyâset iken her birinin efendisin huzûruna davet edüb ve hazz-ı mütekâr makûlesi sefih divânedir. Ağalarından cürm ve günâhların iltimâs ve 'afv etdürdikden sonra cümlesine dirlik ve sadaka-i pâdişâhî ihsân edüb ve envâ' in'âmlar verüb bu tarîkle 'âmme-i 'âlem ve ervâm ve evlâd-ı 'Arab ben-i ademin kulûbin hizb etdi. Ve menzîl-i mezbûrdan kalkub Mekke-i Mükerreme hudûdunun toprağı⁶⁴⁹ olub, ilâ yevminâ hazâ şürefâ zabtında olan Konakda Benderi'ne gelince 'umûmen kabâ'il-i 'Urbân gelüb itâ'ât ve 'ahd u emân alub orduy-ı hümâyûna mülhâk olduklarından ma'âdâ⁶⁵⁰ Sâbiye şürefâsı ve Yemen hudûdunda vâki' Câzân etrâfında olan kabâ'il şeyhleri kaviyü'l-'ahd ve sâdikü'l-keâm ve dindâr olduğun haber alub ve 'adl u dâd ile harekâtın istima' edüb nik nâm ve sadâkat ve ihsânı 'âleme şâyi' olmağın cümlesi fevc fevc gelüb dâmen-bûs-ı devlet me'nûs ile müşerref olub ve her biri mikdârınca kaftânlar koyub ve emân ile enva' in'âm ve ihsânlar alub ümîdinden ziyâde her biri mazhar-ı ihsân oldu. Hassaten Sâbiye Şerîfleri'ne hadden efzûn ri'âyet⁶⁵¹ edüb ve emirlerine tabl ve 'alem verüb, taht-ı hükümetlerinde olan diyâra ve 'umûmen ol aktâra ve bevâdî ve sahrâda olan kabâ'il-i 'Urbân'a taraf-ı saltanatdan hâkim ve emîr nasb ve ta'yîn eyledi.⁶⁵² Bundan sonra ahâlî-i memleket ve kabâ'il-i [vr.116a] 'Urbân'dan bir ferd 'isyân ve emîrine⁶⁵³ muhâlefet etmeyüb, lutf ve kerem ve kavîyü'l-'ahd sâhibi⁶⁵⁴ olduğun berekâtında her menzîlde bî-havf ve haşyet herkes gelüb itâ'at ve Mutahhar Leng tarafından nefret eylediler. Ve Yemen fethinin kilidi ve evvel sebebi Sâbiye şerîflerinin itâ'at ve tab'ıyyeti vâki' oldu.

⁶⁴⁵ BY-B, BY-C'de, "oldu"

⁶⁴⁶ BY-C'de, "- eden"

⁶⁴⁷ BY-C, BY-D'de, "hüddâm ve 'abîd"

⁶⁴⁸ BY-C, BY-D'de, "- ve sâ'ir hudâm-ı 'anîd"

⁶⁴⁹ BY-C, BY-D'de, "toprağının hudûdu olub"

⁶⁵⁰ BY-B, BY-C, BY-D'de, "gayri"

⁶⁵¹ BY-B, BY-D'de, "+ ikrâm"

⁶⁵² BY-B, BY-C'de, "- eyledi"

⁶⁵³ BY-B, BY-C'de, "- emirine"

⁶⁵⁴ BY-B'de, "- ve kavîyyü'l-'ahd"

Sene Bin Otuz Altı Târihinde Mısır'dan Muğril Kansu Beg Vezâretle Yemen Serdârı Ta'yîn Ve İrsâl Olunub Hiç Maslahat Görmeyüb Eyledigü Zulm Ve Kabahat İcmâlen Beyân Olunur:

Bundan sonra sene bin otuz târihinde hâliyâ Yemen imamlarının cediti olan İmâm Kâsım hurûc edüb ve kendünün vefâtından sonra oğulları Yemen'e istilâ bulub, San'â'dan Haydar Paşa'yı çıkarub, Mihâ Benderi'nde ve Zebîd'de ervâm 'asâkirîn muhâsara eylediklerinde, Yemen istihlâsına ve mezbûrların fesâd-ı def'ine taraf-ı pâdişâhîden Mısır'ın muhâfaza beglerinden Kansu Beg'e vezâret verilüb, merhûm mezkûr a'nâ⁶⁵⁵ Paşa-i mağfûr Mısır'dan çıktığı 'asker ve hazîne mikdârıyla mezbûr Kansu Beg Mısır'dan çıkub ve 'âzîm hizmet görülür deyü cümle 'âlem ümîdde iken mîr-i mûmâ-ileyh câhil ve bâtil ve Muğril kölesi hakdan korkmaz ve halk-ı âlemden⁶⁵⁶ utanmaz şarabü'l-hamr ve zâlim ve kâtil ve mağrûr olmağın, Mekke-i Mükerrreme'ye geldigü-birle şerîfi katl eyledi. Ve ahâlîsine bî-hadd zulm edüb Sâbiye'ye geldik de istikbâl eden eşrâfa⁶⁵⁷ ihânet ve büyüklerin bî-vech katl eyleyüb, emân için gelenlere kimine cevr ve kimin katl eylemegin 'âlem kendüden nefret edüb ve Bender-i Mihâ'ya varınca bir ferd yanına gelmeyüb ekseri imamlar tarafına firâr ve varub takviyyet vermegin zâlim-i mezbûr üç yıl beyhûde Mihâ'da karar eyledi. Ve günden güne hâli za'îf olub 'âkıbet 'askerden imamlara firâr edüb ve emânların alub cânib-i berdden mahsûs yirmi nefer mikdârı âdemisiyle hâ'ib ve hâsir Mekke-i Mükerrreme'ye çıkub ve andan⁶⁵⁸ dahî Mekke şerîfi şerîf-i rind-i mezbûru⁶⁵⁹ Mısır'a ulaşıdrub hâfız-ı Mısır olan dahî der-i devlete gönderüb Huzûr-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'de katl olunmak üzere iken bir tarîk ile ricâ ve 'âkıbet Rum ilinde rezâlet ile cân verdi. Ve etdigü zulm [vr.116b] ve fesâdın cevâbı huzûr-ı hakka kalub getürdigü cebehâne ve mühimmât ve top ve tüfenk ve silâhı ve Memleket-i Yemen'i dahî imama⁶⁶⁰ verüb tasarruf-ı Osmâniyye'den hurûcuna ol zâlim sebep oldu. 'İbret beyn olana bunda nasihat mukarrerdir. Mülk-i⁶⁶¹ Yemen a'dâ tasarrufuna girmiş iken Sinân Paşa merhûm kavîyyü'l-'ahd ve 'âdil ve dindâr ve in'âm ve ihsân sâhibi olmağın a'dâ elinden Yemen'i⁶⁶² halâs edüb fitne ve

⁶⁵⁵ BY-C'de, "+ Sinan"

⁶⁵⁶ BY-B, BY-C'de, "- 'âlemden"

⁶⁵⁷ BY-B, BY-C'de, "şeriflere"

⁶⁵⁸ BY-D'de, "+ şerif-i Mısır olan yetişüb"

⁶⁵⁹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- Mekke şerîfi şerîf-i rind-i mezbûru"

⁶⁶⁰ BY-C'de, "imamlara"

⁶⁶¹ BY-C'de, "- Mülk-i"

⁶⁶² BY-B, 'de, "- Yemen'i, + elinden", BY-C'de, "-Yemen"

fesâdın ref‘ eyledi. Ma‘hûd köle Mısır’da Kansu Beg beglerin⁶⁶³ iltizâmî köylerin zirâ‘at ederken hâsıl olmuş nikbet sarhoş bir zâlim⁶⁶⁴ ve câhil ve bâtil⁶⁶⁵ ve kâtil olmağın henüz cümle Yemen’e imamlar müstevlî degiller iken bi’l-cümle vilâyete imamlar mâlikâne mutasarrıf olmağla ‘illet-i müstakille olub zulm ve fesâdı sebebi ile memleketi a‘dâya verdi. İn-şâ‘allahu teâlâ Sinân Paşa fethinden sonra yine İmam Kâsım dedikleri fâsıdın hurûcu ve bu def‘â da Mülk-i Yemen tasarruf-ı Osmânîyye’den ne vechile çıktığı aşağıda tafsîl üzere beyân olunur.

Üçüncü Fası

Veziir Sinân Paşa Merhûm Câzân’a Gelüb Feth Eyledigün Zikr Eder:

Çünkü vezîr ‘âl-i mikdâr neşr-i ‘adl u dâd ederek ‘asâkir ve ecnâd nusret-şi‘âr ile Bender-i Konakda ve andan Sâbiye hudûduna gelüb anda⁶⁶⁶ istikbâl eden şürefâ ve vilâyet a‘yânına ve kabâ‘il-i ‘Urbân meşâyihine ümîdlerinden ziyâde ihsân ve ri‘âyetler edüb ve fâhir⁶⁶⁷ hil‘atler giydürüb, sâbıkü‘z-zikr⁶⁶⁸ üzere ol etrâfın ahâlîsin kemâl-i hulûs ile Cânib-i Saltanat-ı Osmânîyye’ye ita‘ât ve tab‘iyyet etdüirdi. Ve ol aktâr ve nevâhide gâ‘ile ve revâne olmağa mevânî‘ kalmadı. Pes eyemen-i evkâtda cuyûş-ı deryâ-hurûş ile Yemen-i eyemen tarafına teveccüh edüb, mâh-ı Ramazânü’l-mübârekin yirmisinde Yemen hudûdunda vâki‘ olan Bender-i Câzân nâm menzîle gelüb nüzûl eyledi. Bâlâda zikr-i sebk eyledigü üzere Murâd Paşa şehâdetinden sonra Mutahhar Leng habîs Zeydîyye eşkiyâsından ‘asker gönderüb, Câzân-ı ahz ve kabzen tasarrufuna getirüb [vr.117a] tarafından zabtına i‘vânından Nakîb Sırac nâm Zeydî’yi hâkim ve zâbit nasb edüb⁶⁶⁹ bu def‘a vezîr-i dilîr Orduy-ı Hümâyûn-ı Osmânîyye ve bunca bin güzîde ervâm dilâverleri ile cânib-i berrden gelüb, nasb-ı hayme ve hargâh olunduğun ve taraf-ı baherden yüzden mütecâviz gemiler ile kezâlik cünd-i bî-pâyân erişüb limanda vaz‘-ı lenger etdüklerin müşâhede edince, berr ve baherden olan Heybet-i Cuyûş-ı Osmânîyye’ye mütehammil olmayub⁶⁷⁰ karârı firâra tebdîl edüb, taraf-ı berrden yanında bulunan Zeydîler ile Mutahhar Leng tarafına girîzân olub Câzân’da sâkin ve

⁶⁶³ BY-D’de, “- beglerin”

⁶⁶⁴ BY-C’de, “- zâlim”

⁶⁶⁵ BY-B’de, “- bâtil”

⁶⁶⁶ BY-B, BY-C’de, “- anda”

⁶⁶⁷ BY-B, BY-C’de, “- fâhir”

⁶⁶⁸ BY-B, BY-C’de, “zikr olunduğu”

⁶⁶⁹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “eylemiş iken”

⁶⁷⁰ BY-B, BY-D’de, “tahmîl edemeyüb”

mutavattın⁶⁷¹ olan⁶⁷² ahâlî firârından haberdâr olduklarında, ‘umûmen kal‘adan çıkub ve cürm ve günâhları ‘afv olunmak ümidiyle hâk-pây vezîr-i nigû-tedbîre yüz süregeldiklerinde⁶⁷³ ricâları makbûl olub,⁶⁷⁴ cümlesine emân verildikten⁶⁷⁵ sonra Câzân muhafâzasına⁶⁷⁶ dizdâr ve neferât ve hâkim nasb olunub, ahâlîsinden bir ferde zerre mikdârı te‘addi ve tecâvüz olunmayub bellü başlularına kemâl-i istimâlet verilüb, ‘umûmen fukarâ ve a‘niyâsı mecbûrî’l-hâtır kılındı. Ve hüsn-i tebdîr vezîr-i dilîr berekâtında Câzân gibi kal‘a ve bender-i ‘azîme bî-meşekkât ve zahmet ve kıtâl bu makûle suhûlet ve ihsân-ı hâl ile kabzâ-i teshîre geldigü fâl-ı mübârek ve meymûn dutulub, ‘âmme-i ‘Asâkir-i İslâm ve guzât-ı ervâm mesrûr ve şâdmân olub cenâb-ı⁶⁷⁷ hazret-i hakka hamd-i bî-pâyân ve şükür-i ferâvân⁶⁷⁸ edüb, vezîr-i eflâtun-tebdîr dahî şükrâne-i feth ve nusret için Guzât-ı İslâm’a in‘âm ve ihsânlar verüb ve fukarâ ve zu‘afâyâ sadâkat ve nezûrât bahş eyleyüb Câzân Benderi ve nevâhi ve etrâfı muhafâzası için kifâyet mikdârı ‘asker koyub, bi’l-cümle levâzımîn tekâmîl eyledikten sonra bir vakt-i mübârek ve meymûnda orduy-ı hümâyûn-ı nusret-makrûn ile Câzân’dan ‘azîmet ve Zebîd-i Sa‘id niyeti ile kat‘ı menâzil ederek her nüzûl eyledigü mevzi‘ ve menzilde Vilâyet-i⁶⁷⁹ Yemen ahâlîsinden ve kabâ’il meşâyihinden gürûh gürûh kibâr ve sığâr hâkk-ı kademlerine gelüb rû-i mal kıldıklarında enva‘ ihsâna mazhar [vr.117b] ve herkes maksûd ve merâmın hâsıl ve ‘ahd u emân ve kemâl-i itminân-ı kalb ile Devlet-i Osmâniyye tarafına tab‘iyyet edüb, yevmen fe yevmen orduy-ı hümâyûn deryâ misâl ezdiyâd bulub, dilîrân-ı ervâmın şeref ve kuvvet ve şevketi terakki bulmak üzere oldu. Ve bundan akdem Özdemiroğlu Osman Paşa Yemen’e dâhil olub Medine-i Zebîd’e nüzûl eyledik de, sâbıkan mîr-i mîrân-ı Yemen olan Hasan Paşa ‘asker mevâcibi bahânesiyle etrâf memleketden bâ-husûs ahâlî-i Zebîd ve tüccâr ve a‘yândan cebren ve zulmen mübalağa akçe alub ‘âkıbet cümle Zebîd ahâlîsinin mâ-melek ve mevcûdların müsâdere edüb, ganî ve fakîr kendüden azurde ve hâtır ve rencîde ve kemâl-i ‘aciz ve ıztırârda olmağın, ‘umûmen Özdemiroğlu’na şikâyet ve feryâd etmegin ol dahî paşa-i mûmâ-ileyhden zulmen gasb etdigü erbâb-ı hukukun malını istirdâd edüb ve beytü’l-

⁶⁷¹ BY-C’de, “mütemekkin”

⁶⁷² BY-C’de, “+ nigû-tebdîre”

⁶⁷³ BY-C’de, “sürdüklerinde”

⁶⁷⁴ BY-C’de, “olmasına”

⁶⁷⁵ BY-C’de, “verdikten”

⁶⁷⁶ BY-C’de, “kal‘asına”

⁶⁷⁷ BY-C’de, “- cenâb-ı”

⁶⁷⁸ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- şükür-i ferâvân”

⁶⁷⁹ BY-C’de, “- Vilâyet-i”

mâl ve hazine-i ‘âmire husûsunda muhkem teftîş eyleyüb, zimmetinde zuhûr eden mâl-ı mîri tahtına cümle mâ-meleki ihâta edemeyüb, cânib-i mîriye kabz olunduktan sonra felis-i ahmere muhtâc olmağın Osman Paşa’dan taraf-ı bahrden Mısır’a revâne olmak bâbında izn ricâ eylemekle müs‘ade edüb ve mûmâ-ileyh Hasan Paşa bir celbeye girüb Kâmran Cezîresi’ne gelmiş bulunduk da Vezîr Sinân Paşa ‘asker-i zafer-nişân ile gelüb bender-i Câzân Kal‘asın feth eyleyüb Yemen’e teveccüh ve kat‘-ı merâhil üzere olduğun haber almağın, Mısır’a gitmekden ferâgat ve ‘avdet ve cezîre-i mezbûrdan yelken açub sâhil-i bahrden bir menzilde orduy-ı hümâyûna erişüb ve vezîr-i rahmet-esser huzûruna ulaşub, dâmenbus ve hâl ve ahvâlin ‘arz eyledik de, tatyübü’l-hâtır ve ‘azîm⁶⁸⁰ iltifât edüb, ve hil‘at ve in‘âm ferâvân verüb,⁶⁸¹ orduy-ı hümâyûn ile ma‘zûlen Yemen seferine ma‘ân getürdi. Ve kendüye⁶⁸² çadır ve at ve katır ve deve ve mühimmât ve cümle levâzımîn görüb, evvelki mertebesinden a‘lâ ve ziyâde sâhib-i râ’il oldu.

Dördüncü Fasl

Vezîr-i Mükerrer Sinân Paşa Merhûm Câzân’dan Ta‘iz’de Mahsûr Osman Paşa İmdâdına ‘Azîmet [vr.118a] Eyledigün Beyân Eder:

Özdemiroğlu Osman Paşa yukarıda beyân olunduğu üzere Ta‘iz Kal‘asını feth edüb içüne dâhil olduktan sonra Mutahhar Leng habîs ziyâde kuvvet bulmadan ve aktâr ve kıla‘a ve beldândan zabt ve tasarrufuna girmeden zebûn eylemek ve Ta‘iz’den çıkarmak fırsattır deyü karındaşı ile ‘Ali bin Şevî‘ ve fâide-iseyf nâm bahâdır ve fâsid emîrlerini niçe bin Zeydîyye eşkıyâsı ile Ta‘iz üzerine gönderüb ve cevânib-i erba‘adan gelen yolları kapayub ve zahîre kısmın bi’l-külliyeye kat‘ edüb her gün Osman Paşa ve ma‘ân mahzûr olan guzât-ı ervâm ile cenk ve cidâl ve harb ve kıtâl eylediklerinden gayri Ta‘iz’in iç kal‘ası mesâbesinde vâki‘ Kâhire denmekle ma‘rûf olan hısn-ı hasîn bir cebel-i refî‘a üzerinde bi’l-cümle Ta‘iz şehrine havâle vâki‘ olub Zeydîler’in kabzâ-i tasarrufunda olmağın, gece ve gündüz bilâ-fâsıla top ve darbzenler ile şehir-i Ta‘iz’i döğüb harâb ve hedm olmamış sarây ve hâneler komayub ve dilîrân-ı ervâmdan gayetde çok kimesneleri şehîd etmegin⁶⁸³ hatta⁶⁸⁴ Gönüllüyân⁶⁸⁵ Ağası Hüseyin Ağa’yı ve paşa

⁶⁸⁰ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- azîm”

⁶⁸¹ BY-B, BY-D’de, “- in‘âm ferâvân verüb”

⁶⁸² BY-C’de, “- kendüye”

⁶⁸³ BY-C’de, “eylediklerinden”

⁶⁸⁴ BY-C’de, “- hattâ”

⁶⁸⁵ BY-B’de, “Gönüllüler”

kethüdâsın mezbûr⁶⁸⁶ Kahire'den top isâbet edüb şehîd etmegın bunların vak'âsı 'âmme-i guzât-ı ervâma ziyâde musîbet ve bâ'is-i zâ'âf olub, hiçbir taraftan haber almak mümkün olmayub, kaht ve cû' ile halleri mükedder ve cenâb-ı hazret-i hakdan gayriye ümidleri kalmayub⁶⁸⁷ ve Zebîd-i Sa'id tarafına 'azîmet eylemişken gayret-i İslâmiyye ve himmet-i 'aliyyesi vücûda gelüb, Bender-i Mihâ'ya gelecek donanmâ-i hümâyûn ve 'asker hıfz için bir mikdâr ervâm⁶⁸⁸ ile Emir Hamza nâm dilîri irsâl ve sâ'ir cünd-i zafer-me'âl ile kendüsü Ta'iz cânibine isti'câl edüb bir vakt-i nusret-eserde Tâ'iz Sahrası'na vâsıl ve nasb-ı otak-ı gerdun-revâk ve hayme ve hargâh olunub bir şevket ve debdebe ve heybet ile cüyûş-ı Osmâniyye alay alay gelüb nüzûl eyledik de, Hüseyin ibn Şemseddin ve 'Ali ibn el-Şevi' bunca bin killâb-ı Zeydîyye ile bunca müddet-i ba'ideden berü karâr eylemişler iken savlet ve tantana-i cünd-i Osmâniyye'yi [vr.118b] gördükleri-birle mekânların koyub, sahrâdan yana⁶⁸⁹ firâr ve Kahire Kal'ası'na mülâsık Cebel-i A'ber nâm sa'b ve sengistân yere⁶⁹⁰ ilticâ eylediler. Bu tarafta Osman Paşa mahsûr olan 'asker ile zebûn ve âciz ve nâ-ümîd ve imdâddan haberdâr olmayub,⁶⁹¹ Zeydîler kal'ayı muhâsarâsın koyub ve sahrâdan dağa varub karâr etdigün görünce, 'acebâ bu ne hikmetdir var ise hareket pür beşâretidir deyü kemâl-i mertebe⁶⁹² tefekkürde ve cenâb-ı hazret-i hakka tazarru' ve niyâzda iken tâbi' olan kabâ'il-i 'Urbânî şeyhlerinden vezîr-i dilîr tarafından Ebu Ahmed el-Havlanî erişüb 'askerin vusûlün tebşîr eyledik de, cümlesi mürde iken hayât-ı hâvadan hâsıl edüb dahî Osman Paşa yanındaki⁶⁹³ 'asker ile mesrûr ve şâdmân kal'âdan çıkub ve dağa firâr eden Zeydîler'den henüz sahrâdan Cibâl'e vâsıl olmayanların niçesin katl ve ta'me-i şemşîr ve kimini beste-i bend-i zencîr edüb, kemâl-i mertebe yüz aklık ve bî-nihâye dilâverlik ile vezîr-i rûşen-zamîr huzûruna gelüb mülâki oldu. Vezîr dahî 'âmme-i 'âleme şâmil olan eltâf-ı mala nihâyelerin⁶⁹⁴ paşa-i dilîr hakkında vücûda getürüb ve kat kat hil'atler giydirüb ve hadden efvân⁶⁹⁵ ri'âyetler⁶⁹⁶ edüb ma'ân mahzûr olan beglere ve ağalara ve bellü başlulara kaftânlar verüb ve 'Asker-i İslâm'a ihsânlar edüb ve 'umûmen guzât

⁶⁸⁶ BY-C'de, "- mezbûr"

⁶⁸⁷ BY-C'de, "+ paşa ve bakıyye kalan 'asker bu hâl üzere Ta'iz'de mahsûr oldukların Câzân fethinden haberdâr olmamağın karârâ mecâli kalmayub"

⁶⁸⁸ BY-B'de, "adem"

⁶⁸⁹ BY-B'de, "- yana"

⁶⁹⁰ BY-B'de, "mevzi'e"

⁶⁹¹ BY-B, BY-C'de, "degiller iken"

⁶⁹² BY-B, BY-C'de, "- mertebe"

⁶⁹³ BY-C, BY-D'de, "olan"

⁶⁹⁴ BY-B, BY-D'de, "ve keremin"

⁶⁹⁵ BY-B'de, "efvân"

⁶⁹⁶ BY-B, BY-D'de, "+ iltifat"

nusret-encâmı mecbûrû'l-hâtır⁶⁹⁷ eyledi. Ve Paşa-i nâmdar a'dây-ı Zeydîyye'nin gördüğü yerden kaftanları şîrâr yanındaki 'askeri kafâdar şilahşörlük ederek yine Ta'iz kal'asına girüb ve kapuların açub, mahsûr olan dilîr ve dilâverler⁶⁹⁸ taşra çıkub her biri bir şîr-i ner yâhud yedi başlu ejder olub ve Zeydîler'in ardınca dağlara düşüb gözlerine vâsi'-i cihâmı başlarına⁶⁹⁹ târik ve teng eylediler. Bundan sonra cenk ve cidâl ve harb ve kıtal ve fütûhât zikr ve beyân olunur. İn-şâ' allahu teâlâ.

Beşinci Fası

Vezîr-i Nigû-Tedbîr Ta'iz'i A'dâ'dan Halâs [vr.119a] Eyledikten Sonra Cebel-i A'ber'e İlticâ Eden Zeydîler'in Cengine Emr Eyledigün Ve A'dâ-i Cebel-i Mezbûrda Münhezîm⁷⁰⁰ Olduğun Beyân Eder:

Çünkü Zeydîler eşkıyası ile Hüseyin ibn Şemseddin ve 'Ali ibn el-Şevi' sahradan firâr ve Cebel-i A'ber'de karâr eylediler. Pes vezîr-i müşterâ-tedbîr, üzerlerine varılmağın⁷⁰¹ re'y ve tedbîr görüb ve her vechile alîk olduğu ecluden Yemen Vilâyeti'nin harb ve rezmine ve cibâl-i sa'b'ül-murûr derbendlerine paşa-i dilîr-a'nâ Özdemiroğlu Osman Paşa cümlemizden ziyâde vâkıfdır. Ve kudüm-i meymenet lüzûmu sa'id-i mübârekdir deyü 'asker-i nusret-âsâra bu mu'arekede pîşrev ve serdâr olması münâsib ve ma'kûldür deyü ta'yîn ve fermân ve Osman Paşa'ya çavuş gönderüb, ahvâli iş'âr ve fermânı ihbâr eyledi. Ve kendisü bir vakt-i meymûnda 'asâkir-i nusret-meşhûn ile kalkub, Ta'iz ile Cebel-i A'ber mâbeyninde orduy-ı hümâyûn-ı zafer-makrûnı kurub, deryâ misâl karar ve top ve tüfenk ile cânib-i a'dâyı sengisâr edüb, sahrâda ve dağ eteginde olan Zeydîler mukâvemet edemeyüb, cümlesi cebel-i mezbûra firâr etdiler. Hatta ol vakitte bulunân fuzelâ-i 'Arab bu mu'âreke hakkında birkaç 'Arabî kıt'a inşâ etmegin bu mahâlle ketb olundu.

Şi'ir

الراي قبل شجاعة الشجعان
هي اول وهى المحلّ الشان
فاذاهما اجتمعا لنفس مرّة
بلغت من العليا كلّ مكان
اولا اعقول لكان ادني ضيغم

⁶⁹⁷ BY-B, BY-D'de, "+ ve mesrûrû'l-hâtır"

⁶⁹⁸ BY-C, BY-D'de, "- dilâverler"

⁶⁹⁹ BY-B, BY-C'de, "- başlarına"

⁷⁰⁰ BY-C'de, "- münhezim"

⁷⁰¹ BY-B, BY-C'de, "makûl görüb, - re'y ve tedbîr görüb ve her vechile alîk olduğu ecluden"

ادني الي شرف من الانسان
قال غيره اقرن برأيك رأي الغير و استشر
فالحق لا يخفي علي نأين
لأمرء مرأة تريه وجهه
ويرى قغاه بجمع مرأتين
وقال غيره شاور سواك اذا نابتك نايبة
يوماً وان كتب من اهل المشورات
فالعين تلمقى كفاحانا ي ودني
⁷⁰² ولا تري نفسها الأبرمة

ve vezîr-i müşterâ-tedbîr ‘asâkir de ve orduy-ı hümâyûnda olan paşaları ve begleri, ağavât ve umûr-dîde ihtiyârları cümle huzûruna⁷⁰³ davet ve Cebel-i A‘ber’e ilticâ eden Zeydîler ile cenk ve cidâl ve harb ve kîtâl⁷⁰⁴ husûsun ve Kahire Kal‘ası fethinin esbâbın müşâvere [vr.119b] edüb, bi‘l-ittifâk re‘y ve tedbîr ve ma‘kûl görüldüğü üzere hareket ve dilîrân-ı ervâmndan niçe bin dilâver ta‘yîn ve tefrîk ve üzerlerine kemâl-i şecâ‘at ile ma‘rûf olan⁷⁰⁵ ümerâdan sâbıkan Garbiyye kâşifi Hamza Beg‘i başbuğ nasb edüb, Osman Paşa dahî⁷⁰⁶ münâsib görüb emr eyledüğü minvâl üzere vaz‘ ve hareket ve uğur-ı pâdişâhîde cân ve baş ile sarf-ı kuvvet ve fevkü‘l-hadd sa‘y ve himmet olunmasın muhkem tenbîh ve sifâriş eyledi. Bu tarafda Osman Paşa Ta‘iz’e karâr ve ‘acebâ Zeydiyye eşkıyâsı ile ne tarîkden cenk olunur deyü fikr ve ıztırârda iken, zikr olunan vech-i ma‘kûl üzere münâsib görölüb ve kendisü bu mücâhede ve gazâda ‘asâkir-i zafer-encâma serdâr ta‘yîn olunduğu peyâmı ve vezîr-i nigû-tedbîr selâmı ile Adem Çavuş gelüb ahvâli tebliğ eyledük de emr ü fermânı kabûl eyledi. Ve yanında olan guzât-ı Müslimîn ile müsellaah ve müretteb Ta‘iz‘den çıkub orduy-ı hümâyûndan ta‘yîn olunan ‘asâkir zafer-me‘asir ile Hamza Beg hâzır ve âmâde ve kudümüne intizârda olmağın, biribirine mülhâk ve mütevekkil hazret-i hak olub, Cebel-i A‘ber tarafına müteveccih olduklarında paşa-i dilîr ‘askeri dört bölük kılub, her birine bir iş görmüş emir-i dilîr pîş kadem nasb edüb ve ma‘iyyet ve itdihâd-birle her biri bir mevzi‘den

⁷⁰² Söz söylemeden önce güvendedir, öncelik budur ancak ikincinin yerindedir. O ikisi bir nefisde toplandığı zaman, her yerde en yüce olur. Eğer akıl olmasaydı insan şerefine en azından saldırganlık olurdu. Başkası dedi ki; kendi görüşünle başkasınınkini karşılaştı ve istişare et. Gerçek iki görüşte gizli kalmaz. Kişinin kendisini terbiyesi için ayna vardır. Kendindeki kanaati de görür. Düşüncende sana yardımcı olacak başkalarıyla istişare yap. Sen eğer müşavere ehlinde isen yanlış niyetten dolayı göz yaşarır. İnsanın alacağı ibret aynada görünür.

⁷⁰³ BY-B, BY-C, BY-D‘de, “- cümle huzûruna”

⁷⁰⁴ BY-B, BY-C‘de, “- ve kîtâl”

⁷⁰⁵ BY-C‘de, “- olan”

⁷⁰⁶ BY-B, BY-C‘de, “- dahî”

yürüyüb, cân-ı gönülden hüçüm eyleyeler deyü muhkem tenbîh ve te'kid edüb⁷⁰⁷ ve kendisi cümle 'askerin pîşrevi olub ziyâde sa'bü'l-murûr olan mahâlden bî-havf ve haşyet teveccüh edüb, Zeydîler'in tüfenk ve tâş ile cebel-i mezbûreye 'urûc etmeyeler deyü men' etdüklerine bakmayub ve yanında 'askerden şehîd ve mecrûh olanlara mukayyed olmayub dağ doruğunda Zeydîler'in re'is ve begleri ve büyük begleri⁷⁰⁸ olan Mutahhar Leng oğlu El-Hâdi Lütfullah ve Hüseyin bin Şemseddin ve 'Ali İbn el-Şevi' karâr eyledigü mevzi'ine teveccüh eyledi. Ve Kâşif Hamza Beg ve sâ'ir ta'yîn olunan Rûm dilâverleri kendülere sifârîş ve tenbîh olunduğu üzere, def'a-i vâhidde de her biri [vr.120a] bir taraftan hüçüm edüb paşa-i müşârün-ileyhin dağ üzerine çıktığın gördüklerinde gayret ve hamiyetleri ziyâde olub, elli binden mütecâviz intihâb olunmuş Zeydî fâsîdlerinin darb ve harbine i'tibâr eylemeyüb içlerine girüb karışdılar. Ve herhangi⁷⁰⁹ mezbûrîn emirler ve serdârları gayret verüb, feryâd eyledi aslâ müfîd olmayub ve şemşîr-i 'adâvetde mîr-i guzât-ı ervâma karşı durmayub ta'me-i tîğ-ı bî-diriğ olmayub, sâğ kalanlar yüzleri suyun yere döküb gürûh-ı mekrûh Zeydiyye kaçdığın ve paşa-i dilîr karîb geldüğün gördüklerinde Hâdi Lütfullah ve 'Ali ibn el-Şevi' dahî cânların kurtarmak kaydına düşüb, dağdan aşağı firâr edüb, paşa-i dilâver gelüb yerlerinde karâr eyledi. Ve cenk eden guzâta gayret ve istimâlet verüb, cebel-i mezbûrda bulunan Zeydîler'den bir ferde emân vermeyüb, katl ve ta'me-i şemşîr etdüdü. Ve bu feth ve nusret-eseri mübeşşirler varub vezîr-i müşterâ-tedbîre tebşîr eylediklerinde 'umûmen feth-i Yemen'e dâll-i bir fâl-ı mübârekdir deyü gelenlere hil'at-i fâhireler⁷¹⁰ ve in'âm ve ihsânlar inâyet edüb, cebel-i mezbûr muhâfazasına başka 'asker ta'yîn ve irsâl kılub, Osman Paşa'nın bu gazâ ve hizmetinde bulunan dilâverân ve guzât-ı Müslimîn ile orduy-ı hümâyûna gelmesin fermân eyledi. Ve bu feth-i celîl, gazâ-i cemîl dokuz yüz yetmiş altı Zi'l-ka'desinin onüçünde Cum'a-ertesesi günü vâkî oldu.

Altıncı Fası

Cebel-i A'ber'de Zeydîler Münhezim Oldukdan Sonra⁷¹¹ Muhâfazasına Şurû'ı Beyân Eder:

Çünkü Cebel-i A'ber'de Zeydîler münhezim olub, feth ve nusret Cemâ'at-i Müslimîne müyesser ve bu hizmet-i celîle Osman Paşa yüzünden vücûda gelmek

⁷⁰⁷ BY-B, BY-C'de, "- te'kid"

⁷⁰⁸ BY-C'de, "- ve büyük begleri"

⁷⁰⁹ BY-C'de, "çend ki"

⁷¹⁰ BY-B'de, "+ hizmetler"

⁷¹¹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ Kâhire Kal'ası"

mukarrer oldu. Vezîr-i nigû-tedbîr paşa-i dilîre hadden füzûn i'râz ve ikrâm ve tevkîr ve ihtirâm edüb⁷¹² ve hil'at-i fâhireler⁷¹³ giydirüb yine Ta'iz muhâfazasına gönderdi. Gâza-i mezbûrda mevcûd olanlara 'azîm⁷¹⁴ in'âm ve ihsânlar verüb ve dahî Kal'a-i Kâhire fethine müteallik esbâba şürû' eyledi. Zîrâ kal'a-i mezbûre sa'b ve sengistân bir cebel-i refî'a ve 'âlînin tâ [vr.120b] zirvesinde vâki' olmuş ve kemâl-i metânet ve istihkâm ile Diyâr-ı Yemen'de şöret bulmuş, cevânib-i erba'adan yanâşması mümkün değil ve münâsib havâlîsi olmamağla, top ile dögülmesi müşkîl meteris kurulub, veyâhud lağım işledilüb bir iş ve maslahat eylemek⁷¹⁵ ile hiç mümkün değildir.⁷¹⁶ Ve ta'rîf ve tavsîfînde ziyâde metîn ve müstahkem hısn-ı hasîn mahâl⁷¹⁷ olmağın zikr olunân Cebel-i A'ber fethine Osman Paşa-i dilâver, 'asâkir-i zafer-rehber ile 'azîmet ve Zeydîyye eşkıyâsı ile cenk ve harbe mübâşeret eyledikleri yevm-i nusret-esinde vezîr-i eflâtun-tedbîr dahî muhârebe ve mukâtelelerin seyr ve temâşâ eylemek ve guzât ve dilîrân nâzır olunduğın cümle gördüklerinde ziyâde gayret ve hamîyyet gelmek niyeti ile ümerâdan Küçük Ahmed Beg ve mahsûs âdemlerinden yüz nefer mikdârı kimesneler ile orduy-ı hümâyûndan çıkub Cebel-i A'ber'de ve Kâhire Kal'ası'nın mukâbelesinde mürtefi' dağ üzerine gelüb firâr ve bahâdirân-ı ervâmın tamâm-mertebe cenk ve muhârebelerin seyr eyledükden gayri Mısra' علاج واقع پیش از وقوع باید کرد 'ilâc vâki' pîş ez vukû' bâyed kerd⁷¹⁸ mazmûnunca Kal'a-i Kâhire'nin dört tarafına ve divâr ve bâru ve kulelerine nazâr edüb Cebel-i A'ber'e muttasıl kal'adan bir sehl-i alçak velâkin 'gayetde üzerine çıkmak müşkîl ve sarb bir yüksek mahâl görüb ve kal'aya ol yerden top erişmek mümkün olduğun hâtır-nişân eyledi. Ve Cebel-i A'ber mu'arekesinden sonra hiç kimesneye murâd ve tahmînin dimeyüb, kal'aya 'asker koyub muhâsara ve açlık ile feth eylemek münâsib görüb ve halk içinde şuyû' bulub dâ'imâ hâslardan birkaç âdem ile kal'anın cevânib-i erba'asın dolâşub mevzi'-i ma'hûda nazar ve 'acebâ kangı taraftan üzerine top çıkarmak kâbil olur deyü fikr ve tahmîn edüb, tamâm-mertebe hurûcu tarîkin ve dahî kal'aya havâle olduğun re'y-i rezîn ve 'akl u isâbet karînine temkîn verdikden sonra bir gece bi'l-bedâhe cebecibâşyı huzûruna⁷¹⁹ dâvet edüb ve bunca bin ahenîn külünk vesâ'ir [vr.121a] alât-ı lâzîmenin cebel-i mezbûrun zeyline vaz'

⁷¹² BY-B, BY-C'de, "hadden ziyâde ikram ve ri'âyet"

⁷¹³ BY-C'de, "- hil'atler"

⁷¹⁴ BY-B, BY-C'de, "bu gazâda bulunanlara"

⁷¹⁵ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ bir tarîk ile kâbil olmayub"

⁷¹⁶ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- ile hiç mümkün değildir"

⁷¹⁷ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- mahal"

⁷¹⁸ Olay vuku bulmadan tedbirinizi alın.

⁷¹⁹ BY-B'de, "- huzûruna"

etdürmek fermân kılub, cümlesi⁷²⁰ bir sâatde ihsâr olunduğu gibi toplar çıkaracak yerlerden yol kat' eylemeyi kendisü vârub tahmîn eyledigü üzere ta'îlm ve kat' edenlere in'âm edüb ve altı kıt'â top kal'a küp yetişdirüb ne hâl ise ol sa'b ve sengistân olan cebel-i 'aliyyenin zirvesine sabah olmadan evvel topları çıkarub ve meteris kurdurub, bi'l-cümle levâzımâtın gördürüb, sabah olub tanyeri ağardık da⁷²¹ toplara bir uğurdan⁷²² ateş verilüb, ol cebel-i refi'adan Kal'a-i Kâhire'yi döğmege şurû' olundu.

Yedinci Fasl

Veziir-i Rûşen-i Zamîr ve Eflâtun-Tedbîr⁷²³ Kal'a-i Kâhire'yi Ne Vechile

Feth Eyledigün Beyân Eder:

Zikr olunduğu minvâl üzere ümîd olunmayân sarb ve sengistân olân cebel-i refi'anın üzerine toplar çıkarılıb, günden güne kal'a-i mezbûre top ile döğölmekde ikdâm ve ihtimâm olunduğundan sonra, 'inâyet-i hazret-i perverdegâr ile döğöldüğü taraftan kal'anın duvârı alçak olduğundan gayri, murûr-ı zamân ile ta'mîr olunmayub ziyâde köhne bulunmakla ve ol mevzi'e top ihrâcî makdûr-ı beşer degildür deyü cümle Zeydîler⁷²⁴ ihtimâl vermeyüb, duvâr ta'mîrine ihtiyâc yokdur deyü mukayyed olmamağla, üç dört gün top darbına mukâvemet edemeyüb, temelinden münhedîm oldu. Ve kal'a içünde vâki' olan hânelere hâ'il kalmayub⁷²⁵ ve derûn-ı kal'ada âyende ve revende olanlar aşikâre⁷²⁶ müşâhede olunub bu mertebe inhidâm vâki' olmağın dahî ziyâde döğölmege sarf-ı iktidâr kılınub, bi'l-cümle kal'anın içerisün top dâneleri kârışdırub ve sâhibleri henüz içünde iken niçe hâneleri yakub ve âdemlerin helâk edüb, mahsûr olân Zeydîler ârâm ve râhatı kalmayub, bir vechile top mazarratın def' eylemek kudretleri olmadı. Eğerçi zahîre ve su ve bârut ve mühimmât ile kal'a-i mezbûre⁷²⁷ memlûdur. Lâkin her gün top dânesi ve münhedim hâne ve duvarlar serpindisi bunca âdemîlerin kimin katl ve helâk ve kimin mecrû' ve şikeste eylemekle sağ ve sâlim cenk ve harbe kâdir kalîl ve cüzî kimesne kalub, bu sebep [vr.121b] ile üzerlerine za'af hâl ve vehm ve havf ve hayâl müstevlî olmağın, kal'ayı bırâğub içünden hurûc mümkün olsa

⁷²⁰ BY-B, BY-C'de, "- cümlesi"

⁷²¹ BY-B, BY-C'de, "- tanyeri ağardık da, + sabah olduğu-birle bu rûz-ı firuzda"

⁷²² BY-C'de, "- bir uğurdan"

⁷²³ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- Eflâtun-Tedbîr"

⁷²⁴ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ ve gayrisi"

⁷²⁵ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ toplar yanında hâneler ve kal'anın içinde gezüb yürüyen âdemler"

⁷²⁶ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- ve derûn-ı kal'ada âyende ve revende olanlar aşikâre"

⁷²⁷ BY-C, BY-D'de, "- mezbûre"

cân halâs eylemek için firârî cânlarına minnet bilürlerdi. Velâkin pür-kâr var.⁷²⁸ Kal'anın cevânib-i erba'asın 'asâkir-i nusret-eser ihâtâ eylemegin çıkub firâra hiç tarîk bulamayub ve cânlarından ümîdlerin kesüb mütehayyir ve sergerdân olub ve her biri başka cân⁷²⁹ halâsı tedbîrine düşüb kal'a muhâfazasından cümlesine ye'is ve nefret geldi. Hikmet-i hüdü Kal'a-i Kâhire muhâfazasına⁷³⁰ Mutahhar Leng habîs emîr ve harîs⁷³¹ ta'yîn eyledigü Şeyh Salâh denmekle ma'rûf olan şahıs bâlâda zikr-i sebk eden Hamdânî Dâ'iler tâ'ifesinden idi. Anlar hod Şâfi'ü'l-Mezheb sinn-i senevî ve Zeydîler'e 'adüvv-i kavî olub, Saltanat-ı 'Aliyye'nin kemâl-i sadâkat ile hayrhâhı ve istikâmet ve diyânetde sâbit-kadem idükleri meşhûr müte'ârif idi. Ancak içlerinden mezbûr Şeyh Salâh Devlet-i Osmâniyye'nin zâlim ve bî-insâf vükelâsından ziyâde te'addi ve tecâvüz görüb, bâşı ve cânı halâşçün dîn⁷³² ve devlet tarafından firâr ve Dâ'iler'den dahî rû gerdân olub, Mutahhar Leng'e vârub tab'iyyet ve bi'at eylemekle evvelden nâmı 'Ömer iken gelüb Zeydiyye Mezhebin kabûl eyledigüçün, ya'nî bid'atı terk edüb salâh ve felâh ihtiyâr eyledi deyü Mutahhar habîs kadîm-i ismin kâldırub ve Salâh nâm koyub Zeydiler arasında anınla ma'rûf ve derdmend-i ehl-i sünnet ve'l-cema'ât tarîk-i müstakîm iken zulm ve te'addî belâsından tarîk-i⁷³³ fesâd ve dalâlete⁷³⁴ sâlik olmuşlar idi.⁷³⁵ Ve'lhâsıl mezkûr Şeyh Salâh tarîk-i müstakîmden 'udûl eyledigüne nâdim olub, lâkin bi'l-bedâhe berü cânibe gelmekden havf edüb ve gönlüne girilüb kendüye zarar gelmemek üzere bir vesîle olur. Kimesneye muntazır ve dâ'imâ fırsat-ı beyân olur. Bu mertebe Kâhire Kal'ası'nda üzerlerine zâ'âf hâl müstevlî olduğun gördük de emân dileyüb ve kal'ayı verüb yine kemâkân sâ'ir Dâ'i tâ'ifesi gibi Cânib-i Saltanat-ı Osmâniyye'nin hizmetin kabûl eylemek cânına minnet bilüb bu bâbda vâsita olur [vr.122a] kimesnenin fikrinde oldu. Meger yine zikr olunan Dâ'i tâ'ifesinin bellü başlularından saltanat tarafından mîr-livâ rütbesi ile şerefyâb kılınub, Şehîd Murad Paşa inhizâmında ma'ân bulunub sâ'ir ümerâ ile Mutahhar Leng habîse esir olan 'Abdullah ed-Dâ'i bir tarîk ile Mutahhar'ın elinden San'a'da⁷³⁶ kurtulub ve dağdan dağa düşüb dahî selâmetle Zebîd'e erişüb ol vakt henüz Hasan Paşa Zebîd'de vâli bulunub

⁷²⁸ BY-D'de, "- pür-kâr var"

⁷²⁹ BY-C'de, "kendî"

⁷³⁰ BY-C'de, "+ düşüb"

⁷³¹ BY-C'de, "+ nasb"

⁷³² BY-B, BY-C'de, "- din"

⁷³³ BY-C'de, "- tarîk-i"

⁷³⁴ BY-C, BY-D'de, "+ yoluna"

⁷³⁵ BY-D'de, "ulaşmışdı"

⁷³⁶ BY-D'de, "- San'a'da"

‘Abdullah ed-Dâ‘i’ye hadden ziyâde ri‘âyetler edüb ve libâs-ı fâhire⁷³⁷ ihsân kılub emîrâne bi’l-cümle mühimmât ve sipâhiligin düzüb ve Hamdânî Dâ‘iler tâ’ifesine surür hâsıl olub⁷³⁸ cümlesinin re‘îs ve mu‘temed sâhibü’l-kerem ve nâfizü’l-keâm olan Eş-Şeyh Ebû Bekir ‘Abdullah ed-Dâ‘i Mutahhar’dan halâs olub, Zebîd’e vardık da, Hasan Paşa kemâl-i ri‘âyet ve ikrâm edüb ve geri Saltanat-ı Osmâniyye tarafından⁷³⁹ kemâkân mîr-livâ unvânıyla behre-mend olduğundan memnûn ve mecbûrî’l-hâtır olub, bu sebeb ile ‘umûmen Dâ‘iler Hasan Paşa’ya ve Zebîd’e mahsûr olanlara zâd u zevâde yetiştirüb ve üzerlerine Zeydîler geldikçe imdâda erişüb Osman Paşa Yemen’e gelüb dâhil olunca eger Zebîd ve eger Ta‘iz’de Cânib-i Saltanat’dan olan ‘Asâkir-i İslâm’ın kararına zikr olunân Dâ‘i tâ’ifesi sebeb-i bâ‘is oldu. ‘Abdullah ed-Dâ‘i hod Vezîr Sinân Paşa’ya gelinceye degin memleket muhâfazasına ve guzât-ı ervâm imdâdında hadden ziyâde hizmeti vücûda gelüb vezîr-i müşârün-ileyh Zebîd’e dâhil olduk da, mûmâ-ileyh Hasan Paşa ve cümle begler ve kul oğulları Dâ‘i tâ’ifesinin sinn-i senevî Zeydîler’e ‘adüvv-i kavî oldukların ve ‘Abdullah ed-Dâ‘i’nin Uğur-ı Hümâyûn’da vücûda gelen hizmetlerin bi’l-cümle ‘arz ve tefhîm etdiklerinde vezîr-i rûşen-zamîr dahî mezkûr Dâ‘i ‘Abdullah’a hil‘at-i fâhire ile in‘âm-ı ferâvân ve ihsân bî-payân⁷⁴⁰ edüb ve yânına karîb kondurub, hâss-ı mahsûslarından eyledi. Ve memleket fethi umûrunda ve ‘azîmet-i sefer husûsunda Dâ‘i-i mezkûr ile dâ‘imâ müşâvere eylemekle kadr ve mertebesi ezdiyâd bulub bu sebeb ile sâ‘ir Dâ‘iler iftihâr kesb edüb, [vr.122b] ve cümlesi Şeyh Ebû Bekir ile⁷⁴¹ vezîr-i dilîr huzûruna gelüb ümmîdlerinden ziyâde in‘âm⁷⁴² ve ihsânına mazhar düşmegin, orduy-ı hümâyûn’dan münkat‘ olmayub, kendü diyârlarından vâli⁷⁴³ erişüb ‘gâret eylediği Zeydî memleketinden ‘Asâkir-i İslâm’a zahîre getürmekden hâli olmadıklarından gayri, Dâ‘i ‘Abdullah ve Şeyh Ebû Bekir’in vesâtetiyle niçe ‘Urbân şeyhleri gelüb itâ‘at eyledi. Vezîr-i âsaf-tedbîr huzûrunda kelâmı mesmu‘ ve ricâsı makbûl idigü ‘umûmen Diyâr-ı Yemen’de meşhûr olub, Dâ‘i ‘Abdullah ahâlî-i memleket ve cevânib-i erba‘adan mürâca‘at eder oldular. Pes Kâhire Kal‘ası’nda Mutahhar’a tâbi‘ ve mahsûr olan Seyh Salâh ziyâde zebûn oldukların görünce zikr olunduğu üzere emân dilemek ve kal‘ayı vermek hâtıra getirüb fikr ve niyet eyledükde

⁷³⁷ BY-C’de, “- libâs-ı fâhire”

⁷³⁸ BY-B, BY-C’de, “- surür hâsıl olub”

⁷³⁹ BY-C’de, “- kemâl-i ri‘âyet ve ikrâm edüb ve geri Saltanat-ı Osmâniyye tarafından”

⁷⁴⁰ BY-B, BY-C’de, “- bî pâyân”

⁷⁴¹ BY-C’de, “- dâ‘imâ müşâvere eylemekle kadr ve mertebesi ezdiyâd bulub bu sebeb ile sâ‘ir Dâ‘iler iftihâr kesb edüb ve cümlesi Şeyh Ebû Bekir ile”

⁷⁴² BY-C’de, “iltifat”

⁷⁴³ BY-B, BY-C’de, “ ve elleri”

mâbeynde ‘ahd u emân almağa ve kendüye zarar gelmeyüb cem⁷⁴⁴ tevâbi‘ ve te‘allükâtı ile sâlim kâlmağa vâsıta fikrinde iken akrabâsından biri gece ile taşradan gelüb, tâbi‘ olan Dâ‘iler’denem deyü kal‘ayı muhâsara eden ‘askerden geçüb uğurlanarak yukâru çıkub ve kal‘a altına girüb avâz etmegın içerüde olanlar avâzından bilüb, kal‘ayı aldıklarında Salâh ile mülâkat vesâ‘ir ahvâli âşikâre takrîr edüb, tenhâ düşürdük de Dâ‘i tâ‘ifesine olan iltifât ve ri‘âyeti ve ‘Abdullah Dâ‘i’nin vezîri yanında vâki‘ takarrub ve makbûliyyetini tefhîm ve ifâde edince Şeyh Salâh dahî murâd ve niyetini buna i‘lâm edüb ve ol dahî ma‘kûl görüb, şimdi varub ‘Abdullah Dâ‘i’ye ‘arz edeyim ve murâdın üzere sana ‘ahd u emân alıverüb ben dahî bir hizmetde bulunayım cevâbın edecek⁷⁴⁵ Salâh’ın hod evvelden dahî cânına minnet bilmekle rızâ verdi. Ol harîf gerü kal‘adan nüzûl ve gece içünde ‘Abdullah Dâ‘iler’in çadırına vârub ahvâli ve vuku‘ı üzere ‘arz ve i‘lâm eyledükde,⁷⁴⁶ Dâ‘i-i mezkûr dahî ol gece vârub, vezîr-i eflâtun-tedbîre Salâh’ın ahvâlin ‘arz edüb ve talep etdigü şurût üzerine vezîr-i merhûmdan ‘ahd u emân alub ve ma‘hûd herîfi kendüden mukaddem müjde ile Salâh’a gönderüb⁷⁴⁷ ve kendü dahî ardınca [vr.123a] dağa çıkub, kal‘a bârusu altına gelüb karâr eyledi. Herîf ma‘hûd Salâh’a vârub maksûd ve merâmı üzere ‘ahd u emân alınduğın ve ‘Abdullah Da‘î dahî kal‘a kapusuna karîb geldigün haber verdik de, Salâh ve sâ‘ir mahsûr olanlar bu peyâmdan⁷⁴⁸ mesrûr olub ve kapuyı açub Dâ‘i’yi içerü alub, cümle ahvâli ve ‘ahd u emânı söyleşüb, kelâm ve ‘ahdine husûsen vezîr-i lâ-nâzîrin sıdk-ı emânına i‘timâdları olmağın, sabah ki sene dokuz yüz yetmiş altı Zi’l-ka‘desinin on yedinci günü ki yevmü’l-erba‘â-i mübârek idi. Kal‘a-i Kâhire gibi hısn-ı hasîn ve metn-i metîn kal‘anın kapısı açılıb ve Dâ‘i ‘Abdullah ve Salâh ve bir niçe tevâbi‘leri ile içünden çıkub, doğru vezîr-i mükerrem otâğına varub, hakk-ı kademine yüzler sürdükden sonra, kal‘anın miftâhların önüne vaz‘ edüb teslîm eyledi. Vezîr nigû-tedbîr dahî bu feth-i cemîle-i ‘azîmenin şükrânesi için Salâh ve ma‘ân gelân tevâbi‘âtına hil‘atler ilbâs edüb ve envâ‘ istimâletler kılıb, Şeyh Salâh sinn-i senevî tâ‘ife-i Dâ‘i’den iken tarîk-i dalâlet sülûk ve Zeydiyye Mezhebin’ kabûl eyledigüçün bir mikdâr ‘itâb eyledik de, cevâbında⁷⁴⁹ Yemen Beglerbegileri’nin zulm ve tecâvüzüne tahammül eylemege kudretimiz kâlmayub nâçâr ıztırârı bu şenâ‘at ihtiyâr olundu. Yohsa hâşâ ki

⁷⁴⁴ BY-B, BY-C’de, “- cem”

⁷⁴⁵ BY-C’de, “cevâb edince”

⁷⁴⁶ BY-B, BY-C’de, “edince”

⁷⁴⁷ BY-B’de, “gönderdi”

⁷⁴⁸ BY-B’de, “- bu peyâmdan”

⁷⁴⁹ BY-B, BY-D’de, “- cevâbında”

‘akîdmiz bozulub ve Zeydîyye i‘tikâdatı kabûl olunub ehl-i sünnet ve’l-cema‘at tarîki terk olunmuş ola. Sûreten Mutahhar habîse Zeydî görünüb tab‘iyyet olunduğu takdîrce tarîk-i müstakîm ma‘lûmumuz iken kalbimizden terk olunmak niçe mutasavverdir deyü bu makûle cevâb îrâd edüb ve Yemen Paşaları’nın zulm ve tecâvüzüne vezîr-i rûşen-zamîr dahî vâkıf olmağın Salâh’ın gadrların kabûl kıldı. Ve ‘ahd u emânına vefâ edüb kadîmî emlâk ve ‘akârın kemâkân⁷⁵⁰ ibkâ ve mukarrer ve⁷⁵¹ ma‘ân itâ‘at eden yüz elli nefer ıtlâğına⁷⁵² kürkler ihsân eyleyüb ve dahî nâm-ı sâbıkı olan ‘Ömer ismine Salâh’ı zamîme kılub, kemâkân Kâhire Kal‘asın Cânib-i Pâdişâhîden hıfz u hırâset ve zabt ve siyânet eylesin⁷⁵³ fermân ve Şeyh ‘Ömer el-Salâh ismi üzerine berât-ı ‘âlî-şân verüb, me‘mûlünden ziyâde in‘âm ve⁷⁵⁴ ihsân eyledi. [vr.123b] Ve bu rûz-ı fîrûzda ‘umûmen begler ve kuloğulları ve ‘asker zâbitleri ile süvâr olub, Kâhire Kal‘ası’na çıkub seyr ve temâşâ edüb kal‘anın metânet ve istihkâmı kemâlde olduğundan gayri üç sene içinde mahsûr olanlara müstevfî zahîre ve suları ve cebehâne ve bârut ve dahî topları ma‘ ez-ziyâde mükemmel olduğun müşâhede eyledik de,⁷⁵⁵ bu feth ve nusreti mücerred ‘ahd u emânında sâdik olduğun berekâtında cenâb-ı hazret-i hakkın ‘inâyet ve ihsânı bilüb ve sed⁷⁵⁶ hezâr şükr-i yezdân ve hamd-i ferâvân edüb, toplar ile inhidâm olan⁷⁵⁷ duvârları ziyâde metîn ve ‘âlî⁷⁵⁸ yapıdırub ve cümle mühimmât ve levâzımîn görüb, mezkûr el-Şeyh ‘Ömer el-Salâh’a tekrâr⁷⁵⁹ in‘âm ve ihsânlar⁷⁶⁰ ve kal‘anın muhâfazası bâbında nasîhat ve tenbîh ve te’kîd eyleyüb ve bu hizmetde bulunân ‘Abdullah ed-Dâ‘i ve sâ‘irlerine ri‘âyetler kılub, levâzım-ı Kâhire tekmîlinden⁷⁶¹ sonra gayri umûra mübâşeret ve ‘Aden ve San‘â fethlerine sarf-ı himmet ve bezl-i kudret eylemekte⁷⁶² dakîka fevt etmedi.

⁷⁵⁰ BY-B, BY-C’de, “- kemâkân, + ber karâr sâbık”

⁷⁵¹ BY-B, BY-C’de, “+ cümle”

⁷⁵² BY-B, BY-C’de, “tevâbi‘ine”

⁷⁵³ BY-B, BY-C’de, “+ eylemek, - ve zabt ve siyânet eylesin”

⁷⁵⁴ BY-C’de, “+ ve lutf”

⁷⁵⁵ BY-B, BY-C’de, “edince”

⁷⁵⁶ BY-B, BY-C’de, “- sed”

⁷⁵⁷ BY-B, BY-D’de, “şükrler edüb top ile dögülüb hedm olunan”

⁷⁵⁸ BY-C. vr. 97a’da Derkenar; “Düşdi bir mesmu’ ile târih-i evcenk-i zâhire, cenk-i besyâr oldu saçıldı elendi Kâhire, 976”

⁷⁵⁹ BY-C’de, “+ ‘inâyet”

⁷⁶⁰ BY-C’de, “- ihsanlar”

⁷⁶¹ BY-C’de, “+ olduğundan”

⁷⁶² BY-C’de, “+ aslâ”

Sekizinci Fasl

Veẓîr Nigû-Tedbîr Kapudân Emir Hayreddin'i Rû-i Bahrden Ve Hüseyin Beg'i⁷⁶³ 'Aden Fethine İrsâl Eyledigün Beyân Eder:

Bâlâda zikr-i sebk eden mîr-i mîran-ı Yemen iken Zeydiler elinden şehîd olan Murad Paşa katlinden sonra ve vuku' bulan fitne ve fesâd eyyâmında ve Zeydiyye eşkiyâsı ile Mutahhar Leng habîsin istîlâsı zamânında birkaç bin Zeydî müfsidler ile Mutahhar 'ümerâsından 'Âli ibn el-Şevi' Bender-i 'Aden Kal'ası üzerine vârub ahz ve kabzâ-i tasarrufuna getirüb hıfz u hırâset ve zabt ve siyânet⁷⁶⁴ olmak için, karındâşı olan Kâsım ibn el-Şevi' nâm fâsidi Mutahhar cânibinden vâli ve hâkim nasb ve ta'yîn eylemekle, ol zamândan berü hasretü'l-mülûk olan 'Aden benderi⁷⁶⁵ Zeydîler'in elinde ve mezkûr Kâsım ibn el-Şevi'in zabtında kalub, bu esnâlarda Portugal keferesi denmekle iştihâr bulan Frenk-i hîlekar Hind ve Gücerât kıyılarında husûsen zikr-i sebk eden Diyu ve Dehen benderlerine temekkün eyleyüb, kâh u begâh mükemmel ve müretteb 'azîm kalyonlar ile Yemen kıyılarına ve Bender-i 'Aden limanına gelüb gitmekden hâlî olmayub [vr.124a] ve Kâsım ibn el-Şevi' ile bey' ü şerâ tarîkinden münâsebet ve dostluk hâsıl edüb ve Taraf-ı Saltanat-ı 'Aliyye-i Osmâniyye'den 'Aden üzerine 'Asker-i İslâm⁷⁶⁶ gelürse lâzım olduğu vech üzere imdâd ve i'ânet eylemek bâbında mâbeynlerinde 'akd-i kelâm olunub, melâ'în-i hîlekar dostluk yüzünden bu musîbet⁷⁶⁷ ile 'Aden Benderi sevdâsına düşüb, dâ'imâ beş on kıt'â kalyonları Yemen kıyılarında 'ale'l-husûs 'Aden mukâbelesinde volta ve devr etmekden hâlî olmâmağın Veẓîr-i eflâtun-tedbîr berr ve bahrden 'asâkir-i nusret encâm ile Diyâr-ı Yemen'e vâsıl ve mevzî'-i menzîline nâzil olduk da, henüz Medine-i Ta'iz'e vârılmayub ve Kâhire Kal'ası dahî feth olunmayub, Zeydîler ile muhârebe vâki' olmamış iken, Frenk-i⁷⁶⁸ la'în 'Aden sevdâsına düşüb câhil ve bâtil ve bî-re'y ve 'âtil⁷⁶⁹ Kâsım ibn el-Şevi' dedikleri gâfil ile tahsîl eyledikleri⁷⁷⁰ dost ve münâsebeti ve fikr eyledikleri hîle ve şeytaneti mesmu' muhit-i 'ilm-i 'âlem-arâları olmağın mebâdâ 'Aden Kal'ası gibi bir hısn-ı hasîn bu mâbeynde melâ'în-i hâsırîn tasarrufuna dâhil olub sonra ellerinden feth olunmakda

⁷⁶³ BY-C, BY-D'de, "+ berrden"

⁷⁶⁴ BY-B, BY-C'de, "- siyânet"

⁷⁶⁵ BY-C'de, "Kal'ası"

⁷⁶⁶ BY-B, BY-C, BY-D'de, "'Asker-i İslâm"

⁷⁶⁷ BY-B, BY-C'de, "şeytanet"

⁷⁶⁸ BY-B, BY-C'de, "- Portugâl melâ'în"

⁷⁶⁹ BY-B, BY-C'de, "- bî-re'y ve âtil"

⁷⁷⁰ BY-C'de, "etdikleri"

zahmet ve meşekkat çeküb⁷⁷¹ bir mânî'-i kavî vücûda gelmek ihtimâli ile tedâriki görülmek cümleye takdîm olunub, dahî deryâ beglerinden kemâl-i şecâ'at ve 'akl u ferâset⁷⁷² ile ma'rûf ve rû-i bahrde niçe gazâlarda ve kal'a cenklerinde mevcûd bulunub, re'y ve tedbîr ile mevsûf Kapudân Hayreddin Beg'i deryâ tarafından yirmi kıt'a çekdürür ve on pâre⁷⁷³ kalyon ile 'Aden üzerine göndermek ve cânib-i berrden 'asker-i zafer-meâsir vârub vâsıl olunca taraf-ı bahrden Frenk-i Portugal melâ'în liman ve kal'aya yaklaşımayub men' olunmâsın ma'kûl gördü. Ve mevzi'-i menzîlinde cümle mühimmâtı ve top ve bârut ve sâ'ir zahîre ve levâzımâtı mükemmel ta'yîn kılub ve mîr-i mûmâ-ileyhe hil'at giydirüb, üç binden ziyâde müsellaah ve müretteb piyâde ile Mihâ Benderi'ne irsâl eyledi. Emir mezkûr dahî mütevekkilen 'âlî yelken açub bir vakt-i mübârekde⁷⁷⁴ bender-i mezbûreye vâsıl olduğu-birle bir iki günde cebehâne ve mühimmât ve zahîre ve levâzımâtı gemilere tavsîf⁷⁷⁵ ve tahmîl edüb ve me'mûr olan 'asâkir-i nusret-eser [vr.124b] ile gemilere girüb, mütevekkilen 'ale'l-lâhu teâlâ dokuz yüz yetmiş altı Şevvâli'l-mükerremmin yirmisinde Cum'a-ertesi lenger alub ve yelken açub, Bender-i Mihâ'dan⁷⁷⁶ Bender-i 'Aden tarafına tevcîh ve⁷⁷⁷ 'azîmet eyledi.⁷⁷⁸ Muhassıl kat'ı mesâfe edüb selâmet-i hâl üzere Bender-i 'Aden Limânı'na vâsıl olub Frenk-i Portugal keferesin ol cânibden⁷⁷⁹ men' ve def' eyleyüb cânib-i berrden⁷⁸⁰ 'Aden üzerine irsâl olunan 'asker-i zafer-encâm gelüb duhûl edince mûmâ-ileyh Kapudân Hayreddin Beg donanmây-ı hümâyûn ve ma'ân getürdigü ervâm dilâverleri ile Bender-i 'Aden Limânı'nda lenger bıragub⁷⁸¹ karâr etdi. Zıkr olunduğu üzere Vezîr-i sâhib-tedbîr mevzi'-i menzîlinden Hayreddin Beg'i gönderdikden sonra orduy-ı hümâyûn ve ma'ân getürdigü⁷⁸² guzât-ı zafer makrûn ile teveccüh ve 'azîmet ve varub Ta'iz Sahrâsı'na vusûl bulub, Zeydiler ile Cebel-i A'ber muhârebesi ba'dehû Kâhire Kal'ası'nın fethi müyesser olub, bu denlü fütûhat-ı celîle vukû'undan vezîr-i müşârûn-ileyh merhûm külli surûr ve beşâret ve guzât-ı muvahhidine ziyâde kalb-i kuvvet hâsıl ve San'â tarafına teveccüh ve niyet olunmağın imdi bu tarîk-i nusret refîke 'azîmet ve mübâşeret

⁷⁷¹ BY-C'de, "çekilüb"

⁷⁷² BY-C'de, "- ve 'akl u ferâset"

⁷⁷³ BY-B'de, "kıta"

⁷⁷⁴ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- mütevekkilen 'âlî yelken açub bir vakt-i mübârekde"

⁷⁷⁵ BY-C'de, "- tavsîf"

⁷⁷⁶ BY-B, 'de, "'azîmet eyledi. Ve rû-i bahrden kat-ı mesâfe edüb selâmet-i hâl üzere"

⁷⁷⁷ BY-B, BY-C'de, "- Bender-i 'Aden tarafına tevcîh ve"

⁷⁷⁸ BY-C'de, "+ Ve rû-i bahrden"

⁷⁷⁹ BY-C'de, "- ol cânibden"

⁷⁸⁰ BY-D'de, "+ kat-ı mesâfe"

⁷⁸¹ BY-C'de, "vaz'-ı lenger edüb"

⁷⁸² BY-B, BY-C'de, "- ma'ân getürdigü"

olunmadan, ‘Aden fethine irsâl olunacak ‘askerin bir gün evvel ta’yîn ve irsâli mühim ve lâzımdır deyü, ümerâ-i muhâfızın Mısır’ın nâmdâr ve kârgüzârlarından sâbıkan garbiyye kâşifi olmuş,⁷⁸³ ‘Urbân ve ‘isyân üzere olan eşkıyâ ile çok muhârebe ve kıtâl ve cenk ve cidâl⁷⁸⁴ etmiş sefk-i demâ’ ve şecâ’at ve re’y ve tedbîr ile şöhret bulmuş, Memi Beg denmekle ma’ruf nâm-ı dilâver re’is ve serdâr nasb olundu. Ve ‘asâkir-i pâdişâhîden dört bin nefer ta’yîn olunub ve bi’l-cümle levâzımları görülüb, kemâl-i mertebe cümlesine ri’âyet ve in’am ve istimâlet ve ikrâm kılınub, vezîr-i müştera-tedbîr dahî mîr-i mûmâ-ileyhe hil’at-ı fâhire giydirüb ve bî-hadd in’am ve ihsânlar edüb⁷⁸⁵ ve envâ’ pend ve nasîhatlar eyleyüb, tâbi’ olan ‘Urbân meşâyihinden ve Dâ’i tâ’ifesinden bin nefer [vr.125a] mikdârı ricâl ma’ân me’mûr ve ta’yîn kılub ve dahî cümlesin cenâb-ı hakk-ı feyyâz-ı mutlak hazretine emânet sifâriş eyledi. Pes mûmâ-ileyh Memi Beg me’mûr olan ‘Asker-i İslâm ve cünûd-ı izzed-encâm sene dokuz yüz yetmiş altı Zi’l-ka’deti’ş-şerîfesinin yirminci günü ki yevmü’s-sebtü’l-mübârek idi. Bir rûz-ı fîrûzda ve bir sâ’at-i meymenet-i efrûzda, Ta’îz’den ‘azîmet ve ‘Aden cânibine niyyet edüb ve kat’-ı menâzil ederek sıhhat ve ‘âfiyet ve selâmet ve ganîmet üzere gelüb, Bender-i ‘Aden Sahrâsı’na vâsıl oldu. Ve Kapudân Hayreddin Beg ile mülâkî olub ‘Aden Kal’ası fethine re’y ve tedbîr ve müşâvere muhâsarasına şurû’ edüb, ittifâk ve itidihâd-birle kal’a-i mezbûreyi dögmekde ve feth ve teshîri bâbında sarf-ı makdûr ve sa’y nâ-mahsûr⁷⁸⁶ eylemekde dakika fevt eylemediler.

Dokuzuncu Fası

Vezîr-i Müştera-Tedbîr San’â Tarafına ‘Azîmet⁷⁸⁷ Eyledigü Müşâvereyi Beyân Eder:

Çünkü vezîr-i nigû-tedbîr Medine-i Ta’îz ve nevâhisinin ve Kal’a-i Kâhire ve havâlisinin mühimmât ve levâzımatın görüb ve hıfz u hırâseti için kifâyet mikdârı asker koyub ve dahî Bender-i ‘Aden fethine bahr ve berden cuyûş-ı nusret hurûş gönderüb, bi’l-cümle mevânî’in def’ ve ref’ eyledi. Pes zimmet-i ‘âlî himmetine lâyıık ve vâcib olduğı üzere San’â tarafına teveccüh ve ‘azîmet bâbında mevcûd olan mîr-i mîrân ve ümerâ ve ağavât ve a’yân ve Diyâr-ı Yemen ahvâline vâkıf olan dilâverân⁷⁸⁸ ile bu

⁷⁸³ BY-C’de, “olan”

⁷⁸⁴ BY-B, BY-C’de, “- cenk ve cidâl”

⁷⁸⁵ BY-B, BY-C’de, “ilbâs ve bî hadd ihsân ve iltifât”

⁷⁸⁶ BY-B, BY-C, BY-D’de, “ictihâd”

⁷⁸⁷ BY-C, BY-D’de, “+ bâbında”

⁷⁸⁸ BY-C’de, “- dilâverân”

maksûd ve merâmın itmâmında ve ‘asâkir-i nusret-müessir ve top ve cepehâne ve mühimmât ve levâzımât murûr ve ubûr edecek tarîk husûsunda müşâvere ve mükâleme edüb ve herkes ‘aklı ihâta eylediği mertebe evlâ ve enfâ’ kıyâsıyla bir yol gösterdi. Zîrâ Diyâr-ı⁷⁸⁹ Yemen’de⁷⁹⁰ husûsan San’â⁷⁹¹ ile Ta’îz mâbeyninde evc-i felege peyveste cibâl-i ‘âliyye vâki’ olduğundan gayri murûru lâzım gelen dağların yolları teng ve sa‘b ve beyne’l-cibâl vâki’ olan bevâdî ve derbendler [vr.125b] gâyetde sengistân ve tarîkleri sarb olub ve iki kimesne berâber murûr etmek kâbil olmayub at ve deve ve sâ’ir hayvânât ve insân biribiri ardınca gitmekden gayri vech ve tarîk ile murûr ve ubûr ve hadd-i imkânda olmamağın ve Mutahhar Leng habîs ve vezîr-i ‘âlî-şân cünûd-ı nusret ‘unvân ile Medine-i Ta’îz’e vâsıl ve Kâhire Kal’asın feth edüb, bunca nusret-i celîle ve fütûhât-ı celîle hâsıl eylediğün haber aldıkda, kemâl-i havfından dağlara ‘asker murûr edecek yolların kâdir olduklarını bozub ve Guzât-ı İslâm cünûd-ı zafer-encâmın yollarını sedd eylemek sevdâsı ile ekser vâki’ olan derbendlerde ve sa‘b ve tenk yerlerde toprak ve hâr u hâşâk ve seng yağub ve zâd u zevâde ve zahîre ve me’kûlât husûsunda kaht ve ‘usret çekilüb bâ’is-i za’af ve meşekkat için ‘asker murûr eyleyecek semtlerde ve bi’l-cümle nevâhî ve kasabât kurâda bir hâne komayub, hâlî ve harâb etdürdükden gayri ziyâde sarb ve dar benderlere ve dağlar başlarına Zeydiyye eşkıyâsından beşer onar bin tüfenk-endâz piyâde doldurub, bi’l-cümle Ta’îz’den ve âhir taraftan San’â’ya gelen yolları minvâl-i meşrûh üzere⁷⁹² sedd ve bend eylediğün vezîr-i eflâtun-tedbîr haberdâr ve vâkıf olmağın San’â’ya ‘azîmet husûsunda ziyâde tetebbû’ ve ihtimâm eyledi. Ve bu bâbda kişi kendü ‘akl ve re’yi ile ‘amel eylemek sonunda bâ’is-i nedâmet ve hüsrândır. Bu hod kal’a küp topları Guzât-ı İslâm boyunlarında nakl ve tahmîl olacak bir tarîk sa‘b ve muzîk ola. Bu mahâlde kemâl-i itifâk ve itdihâd üzere müşâvere olunmak ve bu umûr-ı müşkilenin mümkünü’l-husûl tarafı bulunmak elbetde lâzımdır deyü⁷⁹³ Osman Paşa-i dilîr babası Özdemir Paşa merhûm ile niçe eyyâm-ı rüzgâr Vilâyet-i Yemen hükümetinde karâr ve niçe def’a Zeydîler eşkıyâsı ile rezm ve cenke kâr zâr kılub ve cibâl ve sahrâyı ve vâdîlerin görüb ahâli-i memleketden ahsen ve a’lâ cümle ahvâle vâkıfdır. Ve bi’l-fi’il mîr-i mîrân-ı vilâyet ve vâli-i memleket nefsinde sâhib-i şecâ’at ve re’y ve tedbîr ve kalîl [vr.126a] ve kesîr lâzım gelen hıdemât-ı hümâyûnun itmâmına kâdir Devlet-i ‘Aliyye-i Osmânîyye’ye lâzım bir kimesnedir. İrte

⁷⁸⁹ BY-B, BY-C’de, “- Diyâr-ı”

⁷⁹⁰ BY-D’de, “- Zîrâ Diyâr-ı Yemen’de”

⁷⁹¹ BY-C’de, “- San’â”

⁷⁹² BY-B, BY-C’de, “bu vechle”

⁷⁹³ BY-C’de, “- deyü”

in-şâ'allahü'r-rahmân 'umûmen begler ve kuloğulları ve 'asker zâbitleri ve memleket ihtiyârları dîvân-ı 'âliye⁷⁹⁴ müşâvre için müctemi' olmak mukarrer niyet olunmağın, paşa-i müşârün-ileyh dahî da'vet ve cümlesi hâzır ve mevcûd olduklarında ne vechile makûl görülüb, re'y ve tedbîrleri vücûda gelür ise mücebiyle 'âmil olmak ve Uğur-ı Hümâyûn'da sarf-ı makdûr kılınmak mukarrer deyü cevâb verüb ve irtesi sihrîden müşâvereye gelüb⁷⁹⁵ ve Osman Paşa'yı dîvân-ı 'âlî'ye⁷⁹⁶ da'vet eylemek için çavuşbaşî ile Dîvân-ı 'Âlî müteferrikalarından iki ihtiyâr kimesneye⁷⁹⁷ muhkem sifâriş edüb ve bu minvâl üzere karâr verildi.

Onuncu Fasl

Osman Paşa Müşâvereye Gelmeyüb 'Înâd Ve Muhâlefet⁷⁹⁸ Eyledigün Beyân Eder:

Pes ertesi gün⁷⁹⁹ 'ali's-sabâh çavuşbaşî 'Ali Ağa ma'ân ta'yîn olunan⁸⁰⁰ dergâh-ı 'âlî müteferrikalarından umûr-ı dîde ve kâr âzmûde⁸⁰¹ iki nefer ihtiyâr ve bellü başlu ve sâhibü'l-i'tibâr kimesneler ile Medîne-i Ta'îz tarafına revâne olub⁸⁰² varub Osman Paşa-i 'âl-i mikdâr huzûruna vusûl bulub kemâl-i ikrâm ve tevkîr ve ihtirâm-birle⁸⁰³ merâsim-i ubûdiyyeti edâ ve vezîr-i müşterâ-tedbîr tarafından selâm ve 'arz-ı muhabeti tebliğ ve ahdâ eylediklerinden sonra zikr olunân umûr-ı mühimme-i dîn ve devlet müşâveresine her ne kadar zahmet olur ise ihtiyâr ve kadem rencîde buyrulmak müceb-i minnetdir. Husûsen 'umûmen Guzât-ı İslâm meymenet-i feth ve nusreti kudüm-i şerîflerinden itdihâz eylemişlerdir. Havâs ve 'avâm teşrîfide muntazırdır deyü iltimâs ve ricâ tarîkiyle tebliğ-i risâlet ve bu vechile minnet yüzünden da'vet edüb, maksûd-ı merâm Osman Paşay-ı dilîre ma'lûm olduk da, egerçi sâhib-i şecâ'at ve arslan sıfat yarâr ve nâmdâr ve kâr-ı güzâr bir merd-i yegâne idigü mahâl-i şübhe degildir. Velâkin Çerkesîyyü'l-asl ve şedîd ve Karây-ı Mısır'da perverde olmuş mu'annid ve 'anîd ve ba'zı mertebe sinn-i sâl ciheti ile hod pesend ve mağrûr ve henüz rüzgârdan şetm ve kendisünden büyüklerinden elem görmüş sâhib-i kuvvet ve kudret devr-i dirâz fikr

⁷⁹⁴ BY-C'de, "pâdişâhîye"

⁷⁹⁵ BY-B, BY-C'de, "gelinüb"

⁷⁹⁶ BY-B'de, "pâdişâhîye", BY-C, BY-D'de, "- dîvân-ı 'âlî'ye"

⁷⁹⁷ BY-C'de, "-kimesneye"

⁷⁹⁸ BY-B, BY-C'de, "- muhâlefet"

⁷⁹⁹ BY-C'de, "- gün"

⁸⁰⁰ BY-B, BY-C'de, "buyrulan"

⁸⁰¹ BY-B'de, "- kâr azmûde"

⁸⁰² BY-C'de, "- revâne olub"

⁸⁰³ BY-B, BY-C'de, "- ihtirâm birle"

etmez [vr.126b] lâubâli meşreb ve levendâne bir merd-i sâfdil olmağın, vezîr-i ‘âlî menkubet vusûlünden akdem bunca tûl müddet Kâhire Kal‘asın feth edemeyüb⁸⁰⁴ ba‘dehû kendisü vâli-i vilâyet iken nâmına emân verilmeyüb bu husûslarda tarafına müraca‘at olunmaduğundan, gayret-i câhiliyyet ve ‘akl-ı Çerkesîyye belâsı ile ziyâde elem çeküb ve tab‘ında muzmîr olan ‘inâdı zuhûra getirüb, çavuşbâşı ve müteferrika ihtiyârlarına,⁸⁰⁵ Mısır Ordusu’na müşâvereye gitmek bana lâzım ve hâcet degildir. Sinân Paşa’ya Vilâyet-i⁸⁰⁶ Mısırî vezâret ile sadaka ve ‘inâyet eden bana dahî Yemen Vilâyet’in teveccüh ve ihsân eylemişdir. San‘â üzerine sefer olunmak fermân⁸⁰⁷ olunmuş ise buna ne makûle cem‘îyet ve müşâvere gerek. Hemân kalkub bir taraftan çekilüb gitsün. Ne yerden gideceğimi ve kangı yoldan murûr edeceğimi a‘lâ bilürim. Bizden ol müşâvereye gider yokdur deyü bu minvâl üzere ve dahî ziyâde huşûnet-birle cevâb edecek çavuşbâşı ve müteferrikalar mütehayyir olub,⁸⁰⁸ her biri mülâyemet yüzünden nasîhat tarîkiyle niçe sözler söyleyüb, dîn ve devlet hizmeti ve Saltanat-ı ‘Aliyye gayreti ri‘âyet⁸⁰⁹ lâzımdır. Bu makûle müceb-i ihtilâl olur.⁸¹⁰ Kelâm ve vaz‘ ve hareketlerden ferâgat buyrulub itdihâd ve ittifâk üzere olmağa himmet-i ‘aliyyeleri ricâ olunur deyü hadden efvân minnetler eyleyüb gördüler.⁸¹¹ Zerre denlü⁸¹² müfîd olmayub⁸¹³ ve ‘inâdından rücû‘ etmeyüb gayri cevâb vermege dahî tenezzül eylemedi. Pes mahzûn’l-hâtır Osman Paşa yanından⁸¹⁴ çıkub vezîr-i kâmkâr serdâr ve ‘âlî mikdâr huzûruna gelüb bilâ-ziyâde ve lâ-noksân paşa-i mûmâ-ileyh olan⁸¹⁵ mâcerâ ve andan sudûr eyleyen in‘âd ve muhâlefet⁸¹⁶ ve nâ sezâ evzâ-ı ‘arz ve i‘lâm olunub ‘ilm-i ‘âlem ârây-ı âsâfiye muhît olduk da düşman yüzünde böyle bir ‘azîm hizmet üzerinde iken bu güne kelimât-ı⁸¹⁷ tefrîka ‘askere sebep olur. ‘In‘âd ve muhâlefetden gâyetde maksûrî’l-hâtır olub, ol gün müşâvereye müctemi‘ olan begler ve ağalara ve sâ‘ir⁸¹⁸ a‘yân-ı din ve

⁸⁰⁴ BY-B, BY-C’de, “alamayub”

⁸⁰⁵ BY-B, BY-C’de, “- ihtiyârlarına”

⁸⁰⁶ BY-C’de, “- Vilâyet-i”

⁸⁰⁷ BY-B’de, “- olunmak fermân”, BY-C’de, “- olunmak”

⁸⁰⁸ BY-C’de, “oldu.”

⁸⁰⁹ BY-B’de, “+ olunmak”

⁸¹⁰ BY-C’de, “olub, + bu asl-i”

⁸¹¹ BY-C’de, “- gördüler, + hiç”

⁸¹² BY-C’de, “kadar”

⁸¹³ BY-C’de, “olmadı”

⁸¹⁴ BY-C’de, “- yanından”

⁸¹⁵ BY-B, BY-C’de, “vuku‘ bulan”

⁸¹⁶ BY-B, BY-C’de, “- muhâlefet”

⁸¹⁷ BY-C’de, “- kelimât”

⁸¹⁸ BY-C’de, “- sâ‘ir”

devlete,⁸¹⁹ Osman Paşa'nın böyle nâ-makûl hareketin bildirüb bu sebep ile müşâvere te'hîr olub,⁸²⁰ cümlesi bu bâbda müte'ellim oldular. [vr.127a] Ve ümerâdan 'akl u ferâset ve nâm ve şân ile ma'rûf ve meşhûr⁸²¹ olan Küçük Ahmed Beg ile kuloğulların ol gün tekrâr Osman Paşa'ya irsâl olunub⁸²² pend ve nasîhat yüzünden hâtırın tatyîb eylemek üzere kelâm-ı tebliğ olunmak sifâriş olunub⁸²³ ve bu 'i'nâd ve muhâlefetin 'avâkıbında zarar ve mahzurâtı tefhîm ve ifâde olunmak işâret olundu. Mûmâ-ileyh Ahmed Beg dahî kuloğulları ile vârub ve minba'd söylenecek söz kalmayub her ne kadar ki ahvâli i'lâm edüb ve ricâ tarîkinden ikdâm eylediler. Zerre denlü⁸²⁴ mukayyed olmadı. Ve kemâkân⁸²⁵ 'i'nâdında musırr olub bi'l-fi'il Yemen Beglerbegisi ve memleket hâkimi olam kendü eyâletim 'askeri ile bâşka gitmege kâdir degil. Kimesneden havf üzeremiyim. Banâ mâni' olur kimdir deyü nifâk ve şikâk âmiz ve 'asker mâbeyninde fitne engîz kelimât ile Ahmed Beg ile ağalara cevâb verdi. Ve fi'l-hâl otâğın taşra çıkarub Ta'iz Sahâsı'nda kurdu. Ve tevâbi'ât ve âdemlerin ve Yemen 'askeri itlâk olunân guzât ve mücâhidîne çadırların kendü⁸²⁶ otağı etrâfında kurub ve sefere hâzır ve âmâde olmağı tenbîh eyleyüb ichâr nidâ etdüdü. Mûmâ-ileyh Küçük Ahmed Beg ve kuloğulları Osman Paşa-i dilîrin bu mertebe 'i'nâdında ısrâr eyledigün görünce nasîhat ve söz kabûl etmiyecegin mukarrer bilüb ve orduy-ı hümayûn'a gelüb vezîr-i sâhib-tedbîre vâki' olan hâlî 'arz ve i'lâm edüb ve 'asâkir-i pâdişâhî mâbeyninde tefrîka ve ihtilâl def' ve ref' olunmak bi'l-cümle mesâlih ve umûrdan akdem ve efdal idigün söyleyüb cennet-mekân ve firdevs-âşiyân Gâzi Sultân Süleyman Hân 'aleyh-i rahmetü ve'r-rıdvân⁸²⁷ Malta Cezîresi'ne gönderdigü 'askerin iclâlin⁸²⁸ ve ihtilâlin Küçük Ahmed Beg temsîl-i tarîkinden vezîr-i rûşen-zamîre takrîr ve hikâye edüb Berku'l-Yemânî sâhibi dahî sebt ve tahrîr eylemekle ve mahâlle münâsib olmağla Muhtasarı 'Ali kadîrü'l-istitâ'a ketb ve tahrîr olundu.

⁸¹⁹ BY-B, BY-C'de, "- din ve devlet"

⁸²⁰ BY-C'de, "konub"

⁸²¹ BY-B, BY-C'de, "- meşhûr"

⁸²² BY-B, BY-C, BY-D'de, "gönderilüb"

⁸²³ BY-B, BY-D'de, "+ ve 'âkıbetinde"

⁸²⁴ BY-C, BY-D'de, "- Zerre denlü"

⁸²⁵ BY-C'de, "- Ve kemâkân"

⁸²⁶ BY-C'de, "- kendü"

⁸²⁷ Allah ona rahmet etsin ve razı olsun.

⁸²⁸ BY-C'de, "- iclâl"

Fİ BEYÂN-I AHVÂL GAZVE-İ CEZİRE-İ MALTA

Akdeniz’de ilâ yevminâ hâzâ dârü’l-kefere-i hasîrîn olan Malta Cezîresi’nin eyyâm-ı sâbıkda içünde metîn kal’ası ve deryâda yürür sefâin ve çekdirmesi olmayub [vr.127b] ‘Arab yakasına karîb olmağın ahâlisi yine ‘Arab eşkıyâsı ve Mısır fellâhlarına sûr u nedvesi olub, küfr ve İslâmlar’ı mechûl bir bölük dârendî tâ’ife idi. Cezîrenin cürmü dahî ancak kırk mil ve suyu gâyetde kalîl bî-hâsıl ve sagîr cezîre olmağla kimesne tasarruf ve ihyâsına mukayyed olmamağın zikr olunduğu üzere İslâm ve kefere-i muhtelit bir alây ‘Arab eşkıyâsı cezîrenin⁸²⁹ içünde tavattın edüb nâmı dahî çokluk ma’rûf ve meşhûr degil idi. Cennet mekân Gâzi Sultân Süleyman Hân merhûm Rodos Cezîresi kal’asın feth ve teshîr ve kabzâ-i tasarruf-ı İslâm’a idhâl edüb içünde sâkin olan Frenk keferesi harâmzâdeleri Sencuvân denmekle meşhûr bir kadîde havâriyyûndan biridür deyü ol nâmla şöhrat verüb ve Rodos’u vakfî olmak üzere binâ ve ihyâ etdirüb cemî’ân kefere vilâyetlerinden mübâlağa nüzûr ve sadâkat gelüb tûl müddetden berü emvâl ve hazîneler müctemi’ olub, Rodos’dan emân ile çıkub, mal ve rızklarına dâhl ve teaddi olunmamağı, cümle erzâk ve emvâllerin mevcûd olan sefâin ve kadırgalarına tahmîl eylediklerinden sonra, kadîd-i ma’hûdı dahî ma’ân alub ve gemilerine girüb ru-i bahrden birkaç eyyâm sergerdân gezüb, her kangı kefere vilâyetine varmışlar ise, ardınızca İslâm ‘askeri gelüb sizin sebebiniz ile bizim dahî⁸³⁰ vilâyet ve memleketimiz ve mal ve rızkımız⁸³¹ elimizden gider deyü kabûl eylemeyüb redd ederlerdi.⁸³² ‘Âkıbet Malta Cezîresi’ne gelüb, mezkûr ‘Arab tâ’ifesinden kışlamak için izin alub duhûl eylediklerinde sefîh ‘Arablar’a ibtidâdan⁸³³ yem döküb niçe eşyâ hediye verüb dostluk hâsıl edüb ve birkaç kadırgayı rû-i deryâyâ gönderdiklerinde ‘Arablar’dan taze ve delükanluların⁸³⁴ getirüb ellerine girdiği şikârı bi’l-küllîye ‘Arablar’a virürler idi. ‘Arabların⁸³⁵ gâyetde hoşlarına gelüb, Frenklerden vâfir⁸³⁶ hazz eylediler. Mâbeynlerinde⁸³⁷ bu mertebe münâsebet olunca haramzâde Frenkler [vr.128a] liman üzerinde muhâfaza için bir kule binâsın ricâ eyleyüb, tecvîz eylediklerinde Kal’a-i Senterme’yi binâ edüb ve içüne girüb tamâm murâdları üzere takvîyet buldukları gibi

⁸²⁹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- cezîrenin”

⁸³⁰ BY-C’de, “- bizim dahî”

⁸³¹ BY-C’de, “- mal ve rızkımız”

⁸³² BY-B’de, “vilâyet ve memleketimiz gider deyü redd olunub kimesne kabûl eylemedi.”

⁸³³ BY-B, BY-C, BY-D’de, “evvelden”

⁸³⁴ BY-D’de, “- ‘Arablar’dan taze ve delükanluların”

⁸³⁵ BY-C’de, “- ‘Arabların”

⁸³⁶ BY-B, BY-C’de, “- vâfir”

⁸³⁷ BY-B, BY-C’de, “- mâbeynlerinde”

‘Arablar’a tegallüb eyleyüb kâfir olmağı teklîf eylediler. ‘Arablar’dan ba‘zı mertebe İslâm ile ‘alâkası olup ‘inâd eylemeğe murâd edenleri cebr ile ahz eyleyüb ve bir sefîneye tahmîl ve ‘Arab yakasına bırağub mâni‘leri kalmadığında⁸³⁸ cezîrede kalan ‘Arab eşkiyâsına kız verüb ve kız alub hısım ve akrabâ ve muhtelit oldular. Bu sebebden melâ‘în-i hîlekar çoğalub, Rodos’da sâkin olanlardan üç dört kât ezdiyâd ve kesret buldular. ‘Arab eşkiyâsı kadırgalara girüb, Mısır ve Mağrib’e giden İslâm gemilerin alub ve zamân-ı kalîlde külli kuvvet hâsıl eyledi. Sencuvân nâmına limana nâzır mukaddemen binâ eyledikleri Senterme Kal‘ası’na topu erişmek⁸³⁹ üzere havâlesi yok bir mürtefi‘ yerde⁸⁴⁰ metîn ve müsahkem bir kal‘a yapub ve altı kıt‘a çekdirme donadub, ru-i bahrden İslâm gemilerine murûr edecek yer komayub⁸⁴¹ Rodos’da olan fesâdlarından on tabaka ziyâde zarar ve fesâd eylemek üzere oldular. ‘Âkıbet ru-i bahrden Diyâr-ı Mısır’a giden tüccâr ve ebnâ-i sebîl ve huccâc-ı Müslimîn’e zarâr ve ziyânları haddin aşub, Sultân Süleyman merhûmun sem‘-i hümâyûnuna fesâd ve zarâr ve fitneleri mün‘akis oldukda, Ümmet-i Muhammed üzerinden tecâvüz ve zararları def‘ olunmak için der-i devlet medârdan yüz pâre çekdürü ve on kıt‘a mavna ve elli aded kalyon ve bârça tersâne-i ‘âmirede hâzır ve âmâde kılunub ve kırk pâre kal‘a küp top ve mühimmât ve cebehâne ve levâzımât ile gemilere doldurub, dahî yirmi bin yeniçeri ile seferden geldik de sipâh ve yeniçeri ve merd-i timâr olmak şartıyla kırk bin neferât ve Ak Deniz levendlerinden⁸⁴² ‘azabân yazub İsfendiyâröğlü denmekle meşhûr ol esnâda dîvân-ı ‘adâlet-i âyinde Kubbenîşin Vezîr-i ‘âlî kadr Mustafa Paşa’yı serdâr nasb eyleyüb, kapudân⁸⁴³ zikr olunan ‘Âsâkir-i İslâm ile tersâne-i ‘âmirede gemilere girüb, sene dokuz yüz yetmiş üç [vr.128b] târihinde âsitâne-i sa‘âdetden ‘azîmet ve revâne ve Malta niyyetine yelken açub teveccüh olundu. Velâkin pâdişâh-ı merhûm ol ‘asrda Mağrib-i Trablus⁸⁴⁴ Beglerbegisi olan Turğudca Paşa merhûm ru-i bahrden levendliği hâlinde Cezâyir ve Tunus gâzileri ile niçe zamân gezüb ve gazâ ve cenklerde bulunub, çok iş görmüş ihtiyâr ve mübârek ve meymûn ve Malta Cezîresi’nin ahvâline vâkîf ve haberdâr olmağın, Mağrib ‘Arablar’ı ile bu seferde bulunmasın ma‘kûl görüb Cezâyir

⁸³⁸ BY-D’de, “+ sonra”

⁸³⁹ BY-B’de, “erişmemek”

⁸⁴⁰ BY-C’de, “+ Hâliyâ meşhûr ve mevcûd Malta Kal‘â’sın binâ eyledi.”

⁸⁴¹ BY-C’de, “- metîn ve müsahkem bir kal‘a yapub ve altı kıt‘a çekdirme donadub ru-i bahrden İslâm gemilerine murûr edecek yer komayub”

⁸⁴² BY-D’de, “- Akdeniz levendlerinden”

⁸⁴³ BY-C’de, “+ Paşa ile paşayı dahî ‘umûmen deryâ ‘askeri ile me’ mûr eyledi. Ve bi’l-cümle levâzımları tekmlî olunduktan sonra serdar-ı kapudan”

⁸⁴⁴ BY-B’de, “Trablus-ı Mağrib”

ve Tunus Beglerbegilerine ve ihtiyâr Dâ'ilerine cümle hil'at-ı fâhireler ve levendâta kumanya akçelerin gönderüb Turğudca Paşa yanına cem' olmak ve re'y ve tedbîri üzere hareket ve 'amel olunmak umûr ve fermân eyledigünden gayri, der-i devletden serdâr nasb olunan mûmâ-ileyh Mustafa Paşa'ya ve kapudân ve bi'l-cümle 'askerde olan bellü başlulara eger deryâda 'azîmet ve karârda ve eger hod kal'a muhâsarasında ve a'dâ ile cenk ve kârzârda zinhâr kendisü re'y ve tedbîrleri ile vaz' ve hareket olunmayub Turğudca Paşa merhûmun sözünden tecâvüz ve ma'kûl gördüğüne muhâlefet ve i'nâd olunmayub, muhkem tenbîh ve te'kid edüb⁸⁴⁵ pes donânma-i hümayûn ile serdâr ve kapudân ve Mağrib 'askerine Malta Cezîresi karîbdir.⁸⁴⁶ Bu ânadek mukarrer vâsıl olmuşlardır ümîdiyle boğazdan çıkdıktan sonra bir yere ziyâde meks ve ârâm etmeyüb, ve yelkenlerin indirmeyüb muvâfık-ı eyyâm berekâtıyla selâmet-i hâl üzere Malta Cezîresi'ne erişüb, lâkin ma'mûlleri olduğu gibi Turğudca Paşa ve Mağrib 'askerin gelmiş bulmayub, mukaddem geldüklerinde müte'ellim oldular. Lâkin donanma-i hümayûn gemilerinin deryâ yüzünde açık yerde karârı mümkün olmayub, nâçâr Senterme Kal'ası'ndan top erişmez yerde cezîrenin bir koltuğuna yanâşub ve ordan top ile döğüb ba'dehû çadırların çıkârub orduy-ı hümayûnı kurub karâr ve Turğudca Paşa'nın vusûlüne intizârda oldular. Bu tarafda Paşa-i merhûm Mağrib-i Trablusu'nda çekdirür gemilerin ve bârça [vr.129a] ve kalyonların tamâm murâdı üzere hâzır ve muheyyâ⁸⁴⁷ kılub, ma'ân gidecek gâziler ile gemilere girüb, lenger alub⁸⁴⁸ ve yelken açub, mütevekkilâ 'ale'l-lâhu teâlâ⁸⁴⁹ gitmek üzere iken Tunus ve Cezâyir'in gâzileri gelüb erişmekle bi'l-iktizâ on beş günden ziyâde bu hâl ile intizâr da kalub, anlar gelmeyince yalnız revâne olmağı münâsib görmedi. Bu esnâda donanma-yı hümayûn ile serdâr ta'yîn olunân⁸⁵⁰ Mustafa Paşa ve Kapudân Paşa⁸⁵¹ cezîreye çıkdıklarından sonra üç dört gün hâlî durub ve intizâr çeküb intizârları⁸⁵² gitdükçe uzanub ve zahîremiz döğünüb karârımızdan nesne hâsıl olmuyor. Bârî Turğudca Paşa gelinceye bir maslahat görmüş olalım deyü⁸⁵³ ve Malta Kal'âsı'nın metânet ve ahvâline vukûfları yoğiken liman üzerinde vâkî' Senterme Kal'ası'nın muhâsarâsın ma'kûl görüb ve 'Asker-i

⁸⁴⁵ BY-C'de, "eyledi"

⁸⁴⁶ BY-D'de, "tedbîrine"

⁸⁴⁷ BY-B, BY-C'de, "âmâde"

⁸⁴⁸ BY-B, BY-C'de, "- lenger alub"

⁸⁴⁹ BY-B, BY-C'de, "- mütevekkilâ 'ale'l-lâhu teâlâ"

⁸⁵⁰ BY-B, BY-C'de, "- ta'yîn olunân"

⁸⁵¹ BY-C'de, "- paşa"

⁸⁵² BY-B, BY-C'de, "- intizârları"

⁸⁵³ BY-B, BY-C'de, "- deyü"

İslâm'ı⁸⁵⁴ meterise koyub ve toplar kurub ve dögmeye mübâşeret edüb meterise girdiklerinden sonra sekiz gün murûr edince Tunus ve Cezâyirlü erişüb mülâkî olmağla, Turgudca Paşa merhûm mükemmel ve müretteb Mağrib donanmasıyla Malta Cezîresi'ne gelüb vâsıl oldu. Ve bunların Senterme Kal'âsı'na yapışdıkların görünce saç ve sakalın yolub, gâyetde elem çeküb feryâd eyledi. Velâkin ne fâ'ide 'Asker-i İslâm meterise girmiş ve toplar kurulub cephâne ve mühimmât cümle ihrâc olunmuş bulundu. Nice edeceğin bilmeyüb, nâçâr ol dahî Mağrib 'askeri ve Tunus ve Cezâyir gâzileri ile bir taraftan⁸⁵⁵ meterise girüb ve toplar kurub, Senterme Kal'asın muhâsara ve hâtemvâr cevânib-i erba'asın guzât-ı Müslimîn ihâta edüb, şeb ü rûz fâsıla verilmeyüb küffâr-ı hâksâr ile cenk ve aşub ve otuz 'aded toplar⁸⁵⁶ ile burç ve bâruları hedm olunub, feth ve teshîrine hadden efzûn sarf ve iktidâr kılınub zerre mikdâr taksîrât olunmadı. Nihâyet zikr olunan Senterme Kal'ası, Nefs-i Malta Kal'ası'ndan ziyâde müstahkem ve metîn vâki' olub, liman üzerinde binâ ve vaz' olunmağla keferi-i hâsırîn var kuvvetlerin ve kudretlerin⁸⁵⁷ ânın istihkâmına sarf edüb ve içüne hadden ziyâde top ve darbzenler koyub, birkaç tabaka [vr.129b] Malta Kal'ası'ndan⁸⁵⁸ muhkem ve üstvâr eylemişler idi. Bu sebebden feth olunması gâyetde müşkîl olub, Turgudca Paşa geldikten sonra yirmi beş gün muhâsara ve mübalağa harb ve kîtâl ve üç def'a dahî yürüyüşlerde ta'rîf ve ta'bîrden hâriç cenk ve cidâl vâki' olub eger İslambul 'askerinden ve eger Mağrib gâzilerinden on bin neferden ziyâde⁸⁵⁹ mertebe-i şehâdete erişüb ve birkaç bin nefer yâralanub 'amel-mânde ve mecrûh ve nısfı kadar bârut ve dâne ve mühimmât ve cebehâne sarf olub, kâr feth-i müştedd ve sa'b olduğun Turgudca Paşa merhûm müşâhede edince, içerde mahsûr olan keferiye bir taraftan imdâd erişmeden feth olunmak müyesser olur ise ümîd olunur. Yâhud ki ihmâl olunub bir iki gün te'hîre kalur ise mümkünü'l-husûl degüldür deyü cümle Mağrib gâzilerine söyleyüb ve serdâr ve kapudâna haber gönderüb, dahî bi'l-ittifâk bir rûz u firûz da Mağrib gâzileri kulundan top ile bir mikdâr hedm olunan gedükden şafa'ı vaktinde seheri yürüyüş edüb ve İslambul 'askeri dahî kendü kolundan kezâlik yürüyüş eyleyüb⁸⁶⁰ cevânib-i erba'adan kemâl-i mertebe hüçûm olunmağla keferi-i hâsırîn cünûd-ı muvahhîdinin hüçûmuna

⁸⁵⁴ BY-B, BY-C'de, “- İslâm'ı”

⁸⁵⁵ BY-C'de, “- bir taraftan”

⁸⁵⁶ BY-B, BY-C'de, “kal'aküp top”

⁸⁵⁷ BY-B, BY-C, BY-D'de “+ ve kudretlerin”

⁸⁵⁸ BY-B, BY-C'de, “+ ziyâde”

⁸⁵⁹ BY-C'de, “mütecâviz”

⁸⁶⁰ BY-B'de, “- ve İslambul 'askeri dahî kendü kolundan kezâlik yürüyüş eyleyüb”

mütehammil olmayub yüz döndürmekle kuşluk vaktine degin Senterme Kal‘ası’nda bulunan küffâr-ı lâ’am ta‘me-i şemşîr Guzât-ı İslâm olub, bu vechile feth ve teshîri müyesser oldu. Lâkin ‘Asker-i İslâm ve guzât-ı nusret-encâmın dilâver bahâdırları ekser Senterme cenklerinde kimi şehîd ve kimi mecrûh olub, ‘askerin kılağısı gidüb yüzü döndü. Ve Senterme Nefs-i Malta’dan müstahkem ve metîn iken feth olunduğundan hiç hazîre-i mezbûre ta‘rifine fâ’idesi olmadı. Fe’emmâ eger Nefs-i Malta feth olunmuş olsaydı Senterme’yi muhâsara ve muhâfaza⁸⁶¹ etmek muhtâc olmayub, içünde mevcûd olan keferi kal‘ası ihtiyârları⁸⁶² ile verüb teslîm eylemeleri mukarrer idi. Zîrâ Malta Kal‘ası bir mürtefî‘ yerde arkasın [vr.130a] dağa vermiş ve cezîrede vâki‘ olan köylerin keferesi gece ile dağdan gelüb mahsûr olan küffâr-ı bî-dine⁸⁶³ takvîyet verüb, bellü başlu melâ’în ve kapudânları içüne müctemi‘ olmuş ma’hûd Sencuvân dahî Malta’da vaz‘ olunmağla, nazar ve i‘tibâr kal‘ay-ı mezkûre olduğu âşikâre zâhir ve nümâyân oldu. Ve Senterme fethinden keferi-i hâsırîn zerre kadar ‘acz ve iztırâr göstermeyüb, cenk ve cidâlde ziyâde sa’y kudret ızhâr eylediler. Pes Turgudca Paşa merhûm kapudân ve serdâra evvel Malta’ya yâpışmayub Senterme’yi muhâsara⁸⁶⁴ eyledikleri mahz-ı hatâ ve sû-i tedbîr idigü zâhir oldu. Ve feth olunmasından hiç fâ’ide zuhûr etmedi. Fî-mâ ba’d gayri çâre yokdur. Her ne hâl ise Malta’yı muhâsara edüb feth ve fütûhuna⁸⁶⁵ sarf-ı maktûr olunmak lâzımdır deyü cevâb edüb ve dahî dağ tarafından Mağrib ‘askeri ile meterise girüb muhâsara eyledi. Serdâr olan yâdigâr fermân-ı hümayûn-ı bî-ferâmuş kılub ve cezîreye evvel gelüb Turgudca Paşa ile mülâki⁸⁶⁶ olmadın ‘akl u kâsırî ile Senterme’yi kuşadub böyle hatâ ve hades eyledigün fikr etmeyüb, ben vezîr-i ‘âl-i kadr iken deryâ levendliğinden hâsıl olmuş kenâr beglerbegisi bana emr ve fermân eylemek ne demekdir. Ben bir kal‘a feth eyledim, ânın hissesine Malta kaldı. Feth eylesün deyüb⁸⁶⁷ İslambul ‘askeriyle meterise girmegi ihmâl edüb, Turgudca Paşa tarafına bârut ve mühimmât vermekde tekâsil eyledük de, ‘âkıbeti’l-emr ba‘zı ümerâ ve a’yân ikdâm-ı tâm⁸⁶⁸ eylemekle beş altı günden sonra meterise⁸⁶⁹ girdi. Lâkin gönüllü ve gönülsüz vaz‘ ve hareket edüb, her husûsda Turgudca Paşa merhûma mu‘ârıza eder oldu.

⁸⁶¹ BY-C’de, “- ve muhâfaza”

⁸⁶² BY-B, BY-C’de, “keferi ihtiyârları kal‘ayı verüb”

⁸⁶³ BY-B, BY-C’de, “- bî-dine”

⁸⁶⁴ BY-B’de, “muhâfaza”

⁸⁶⁵ BY-C’de, “- ve fütûhuna”

⁸⁶⁶ BY-C’de, “vâsıl”

⁸⁶⁷ BY-B’de, “- deyüb”

⁸⁶⁸ BY-B’de, “- tâm”

⁸⁶⁹ BY-B’de, “+ Malta meterisine”

Merhûm dahî bunların hâline vâkıf olub, min ba'd ittihâd ve ittifâk üzere cedd ü cehd eylemek ve ma'kûl görülen ve cümle 'amel etmek maksûdları dahî bunların hâline münâsib⁸⁷⁰ olmadığın görünce,⁸⁷¹ Mağrib gâzileriyle fevkü'l-hadd sarf-ı makdûr edüb ve dağ tarafından toprak sürüb, hendegi memlû kılub ve üç yerden lağm ile gedükler açub, temâm mertebe mahsûr olan küffârı zebûn [vr.130b] eyledi. Ve bir mikdâr gedik açdıktan sonra toprak doldurduğu yerden yürüyüş eylemek murâd ve niyet edinüb tedbîr görmekle bir kal'ayı 'azîme hedmine kemâl-i mertebe dikkat eyleyüb, kendisü toplar yânına vârub ve topları⁸⁷² nişâne alub, ziyâde⁸⁷³ hedm eylemek bâbında cedd ve cehd üzere iken, hikmet-i ilâhi ile Malta Kal'ası'ndan⁸⁷⁴ bir top dânesi gelüb Turgudca Paşa merhûmun yanında bir seng-i hârâyâ dokunub ve dânenin darbından ol taş pârelenüb, birkaç parçası ve sâ'ir taş ve toprak serpindisi paşa-i merhûma isâbet edüb rütbe-i şehâdet vusûlüne sebep oldu. Ve 'umûmen Mağrib gâzileri meksûr ve mahzûn olub ve mâbeynlerine tefrîka ve ihtilâl düşüb meterisinde olan levendât taşra çıkub meterisleri battâl kaldı. Paşa-i merhûmun şehâdeti serdâr-ı müşârün-ileyh ve kapudâna⁸⁷⁵ ma'lûm olduk da bu def'a umûr ve mesâlih bunlara münhasır olmağın, nâçar müşârün-ileyh serdâr Mağrib kuluna varub ve beglerbegiler ve tâ'ilerine ve ihtiyâr ve gâzilerine istimâletler verüb, hezâr minnet ve ricâ ve mevâ'id-i bî-sûmâr ile gerü meterise idhâl eyledi. Lâkin Turgudca Paşa hayâtında olan ikdâm ve himmet vücûda gelmek müyesser olmayub, herkes mağbûn ve perişân hâtır oldu. Bu kerre kapudân paşa ile serdâr mâbeynine ihtilâf düşüb, biri birinin sözün dutmayub ve birbirinin hareketin begenmeyüb, böyle mahâlde mertebe ve tefevvuk da'vâsına düşüb, her biri başka hükm ve fermân icrâsında olub, 'Asker-i İslâm kangısının hükmüne tâbi' olacağı bilmeyüb, kal'ayı bir gün biri ve bir gün biri⁸⁷⁶ döğmege şurû' eylese ol biri nehy edüb, iki gün beyhûde yere tevakkuf ve te'hir etdürüb, kâbil-i tahrîr olunmayan evzâ' ve hareketleri zuhûra gelürdi. Hatta nakl ederler ki; serdâr, ehl-i keyf bir vücûd-ı şerîf olmağın sabâh namâzından sonra gün çıkınca Mağrib kolundan kal'ayı döğmege şurû' ve toplara ateş verilse, ol hinde tarafından⁸⁷⁷ âdem gelüb, sâhib-i devlet henüz kaylûlededir. Keyfî gelmedi, kalkınca sabır [vr.131a] olunsun deyü men' ederlerdi. Serdâr dahî kalkub

⁸⁷⁰ BY-C, BY-D'de, "- dahî bunların hâline münâsib"

⁸⁷¹ BY-B'de, "maksudları olduğun görünce"

⁸⁷² BY-C'de, "- ve topları"

⁸⁷³ BY-C, BY-D'de, "+ tob ile"

⁸⁷⁴ BY-B, BY-C'de, "+ kefere-i hâsırının"

⁸⁷⁵ BY-B, BY-C'de, " kapudan paşaya"

⁸⁷⁶ BY-B, BY-C'de, "- ve bir gün biri"

⁸⁷⁷ BY-B, BY-C'de, "- ol hinde tarafından"

dögmege mübâşeret olunsa kapudân paşa bî-huzûr olub, bana danışmadın niçün dögerler.⁸⁷⁸ Çünkü dögerler göreyim neye kâdir olurlar deyü kendü kolundan toplar atılmağı men' edüb ve şöyle beyhûde durub iktizâ eden mesâlihlerde birbirine mu'âriza ederlerdi. Küffâr-ı hâsırîn bunların nifâk ve ihtilâfına muttali' olmağla kuvvet-i kalb hâsıl eyleyüb ve içerüde mahsûr kaldığına kanâ'at etmeyüb bir gün 'Asker-i İslâm'⁸⁷⁹ gaflet üzere iken birkaç bin melâ'în kapudân paşa koluna çıkub meterisi basub hayli kimesneyi şehîd ve iki kıt'a topu çuylayub ibtâl eyledi. Ve bundan sonra kefere yüze çıkub bir gün hâli durmayub Guzât-ı İslâm'a zarar erişdirmek üzere oldu. Ve bu makûle paşaların i'nâdları⁸⁸⁰ sebebi ile Guzât-ı İslâm'ın mâbeynine tefrîka girüb rûz-ı kasıma kırkgün zamân var iken rû-i bahrde furtunanın ve dahî deryâ şiddetinin vakti erişdi. Bundan sonra hazîre-i mezbûrda karâr olunur ise, selâmet ile hurûc müyesser degildir. Cümlemizin helâki mukarrerdir deyü 'umûmen guzât-ı Müslimîn'e havf müstevlî olub, buna göre niçe kıyl ü kâl vâki' oldu. Mağrib gâzileri bu hâli görüb ve kal'a fethi bu tarîk ile müyesser olmadığın⁸⁸¹ mukarrer bilüb ve merhûm Turgudca Paşa'nın cenâzesin gemilerine koyub bi'l-ittifâk cezîreden hurûc ve serdâr ve kapudâna mukayyed olmayub, gemilerine girüb Mağrib tarafına revâne oldular. Ve Trablus Limanı'na selâmet ile vâsıl ve dâhil olduklarında Turgudca Paşa'nın cenâzesini çıkarub anda defn edüb ve herkes vilâyetine çekilüb revâne oldu. Bu tarafda serdâr ve kapudân Mağrib gâzileri gidince kal'a fethinden nâ-ümîd olub ve meterisden topları ihrâc eylemek kaydına düşüb küffâr-ı hâsırîn içerüden çıkub ba'zı mertebe tegallüb eylemekle hezâr meşekkat ile kâbil-i isti'mâl olan topları gemilere koyub ve 'amel-mânde [vr.131b] olan toplar ve mühimâtı meterisde birağılıb ve biri birine bâsub çigneyerek izdihâm ve sıklet ile 'Asâkir-i İslâm gemilere girüb Senterme gibi metîn kal'a feth olunmuş iken, su-i tedbîr ve nifâk belâsından hâ'ib ve hâsir avdet ve Malta Cezîre'sinden ric'at edüb, sene-i mezbûre evâhirinde der-i devlet-i medâra gelüb vâsıl oldular. Bi'l-cümle hâl ve ahvâl kapudân paşa ve serdârın nifâk ve in'inâdı sebebi ile vâki' olan nuhûset ve ihtilâl Gâzi Sultân Süleyman merhûmun ma'lûm-ı sa'âdetleri⁸⁸² olunca, ikisin dahî katl eylemek murâd edinmiş iken şer'ân katlleri îcâb eylememek ile baş ve cânların halâs edüb velâkin mansıb ve vezâretlikleri bi'l-külliyeye⁸⁸³ ref' olunub, her biri bir cânibe nefy ve

⁸⁷⁸ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- niçün dögerler"

⁸⁷⁹ BY-B, BY-C'de, "- 'Asker-i İslâm'"

⁸⁸⁰ BY-B, BY-C'de, "+ ihtilâli"

⁸⁸¹ BY-B, BY-C'de, "olduğun"

⁸⁸² BY-B, BY-C'de, "- sa'âdetleri"

⁸⁸³ BY-C'de, "- bi'l-külliyeye"

tard olundu. Ve ‘asr-ı Süleyman Hân merhûm da onlardan biri mansıb⁸⁸⁴ görmedi. Lâkin çi fâ’ide su-i tedbîr ve ‘inâdları belâsından bunca hezîmet ve rûsvaylık hâsıl olduğundan gayri niçe bin Ümmet-i Muhammed⁸⁸⁵ beyhûde telef ve bu denlü mühimmât isrâf ve zâyi’ olub ve kefere-i hâsırîn ziyâde kuvvet bulub, kıyâmetedek elsin-i nâsda⁸⁸⁶ zıkr olunur. Bir ‘azîm bed-nâmlık⁸⁸⁷ kaldı. Rivâyet ederler ki; Gâzi Sultân Süleyman merhûm hayâtta oldukça zıkr olunân Malta seferin ve vâki’ olan⁸⁸⁸ havâdisi yâd eyledük de dâ’imâ ah çeker söz edüb ve tazarru⁸⁸⁹ ve bukâ ile cenâb-ı hazret-i hakka feth ve nusrete du’â ederdi. İmdi ümîddir ki öyle bir pâdişâh-ı ‘âdil ve gâzînin du’âsı dergâh-ı hakda müstecâb olub, ‘âkıbet ehl-i İslâm’a fethini müyesser ve nasîb eyleye. Bimennihi ve keremihi.⁸⁹⁰ Çünkü vezîr-i dilîr-a’nâ Sinan Paşa-i sâhib-i tedbîr zıkr olunân Malta seferinin vak’ayi’în istima’ edüb ve Şeyh Sa’dî kaddese sırrıhû⁸⁹¹ fârisi işâret buyurduğu *دو پادشاهی در اقلیمی ن کنجد, ده درویشی بکلیمی بکنجیدند* ve dü Pâdişâhî der iklîmî ne koncened⁸⁹² mazmûnı üzere Osmân Paşa ile Diyâr-ı Yemen’de ma’ân hıdemât-ı hümâyûnda bulunmak bir vechile mümkün olmağın⁸⁹³ mukarrer bildi. Pes ol günün ertesi in-şâ’allahu teâlâ [vr.132a] ‘ale’s-seher dîvân-i pâdişâhîde ‘umûmen mîr-i mîrân ve beglere ve kul oğulları ve cümle ‘askere tenbîh edüb sıfârîş eyledi. Ve ertesi bir rûz u firûzda cümlesi dîvân-ı ‘âlîye gelüb müctemi’ ve hâzır olduklarında âsitâne-i sa’âdet-aşiyânda Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî’den kendüye ihsân buyrulan, serdâr-ı sipâhsalarlık berât-ı şerîfîni⁸⁹⁴ ibrâz edüb ve re’îsü’l-küttâb eline verüb, savt-ı a’lâ ile kırâ’at etdürdi. Mazmûn-ı şerîfînde Mısır ve Şâm ve Haleb ve ‘Arz-ı Hicâz ve Yemen ve ‘umûmen Diyâr-ı Arab ve Bahr-i Kalzem’den Vilâyet-i Hindistân nihâyetine varınca, vezîr-i müşârün-ileyh re’y-i rezîn ve fikr ve isâbet karînine tefvîz ve muhâlefet ve ‘inâd ve ta’arruz edenlerin ‘azl ve ‘ukûbet ve cezâları hükm ve fermânına sıfârîş ve havâle olduğundan gayri, bi’l-cümle kalîl ve kesîr ve yakîn vüdûr ‘âmme-i umûr-ı cumhur ve vekâlet-i mutlak-ı cihânbanî kavânîn-i kadîme-i Osmânî üzere Taraf-ı Hümâyûn-ı

⁸⁸⁴ BY-B, BY-C’de, “+ yüzün”

⁸⁸⁵ BY-B, BY-C’de, “Müslimîn”

⁸⁸⁶ BY-B, BY-C’de, “- elsin-i nâsda”

⁸⁸⁷ BY-B, BY-C’de, “+ bâkî ve mezkûr”

⁸⁸⁸ BY-B, BY-C’de, “- ve vâki’ olan”

⁸⁸⁹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- ve tazarru”

⁸⁹⁰ *Onun inayeti ve keremiyle.*

⁸⁹¹ *Allahu Teâlâ onun hallerini mübarek eylesin.*

⁸⁹² *On derviş bir kilime sığmış, iki hakim bir iklim sığmamış.*

⁸⁹³ BY-C’de, “olmadığın”

⁸⁹⁴ BY-B’de, “‘âl-i şânını”

Pâdişâhî'den 'inâyet ve erzânî buyrulub ve vêzîr ve serdârım Sinan Paşa'ya muti' ve münkâd ve hükm ve emrine fermân-ber olanlar, 'aine-i cânib-i hilâfet-penâha muti' ve münkâdlardır. Ve âna muhâlefet edenler kezâlik Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhâne'me 'âsî ve tâ'ilerdir deyü, berât-ı 'âlî-şân mefhûmunda tasrîh kılınub 'âmme-i Cünûd-ı İslâm ve mîr-i mîrân ve ümerâyı zû'l-ihtirâm ve a'yân ve ashâb-ı kelâm mesmu'ları oldukda, vezîr-i eflâtun-tedbîr bi'l-müşâfehe cümle hâzır ve mevcûd olanlara kırâ'at olunân berât-ı 'âlî-şân mücebince şimdiki hâlde itâ'at ve inkıyâd edermisiz. Yohsa bir 'özü ve kelâmınız var mıdır deyü hitâb edince, bi'l-ittifâk sagîr ve kebîr bi'l-fi'il vekîl-i mutlak-ı pâdişâhi ve serdâr ve cümlemize zât-ı şerîfinizi mu'în ve dest-gîr ve hâkim-i kavîyyü'l-iktidâr bilüb, zerre mikdâr fermân-ı kazâ ceryânınıza efrâd-ı aferîdenin muhâlefet eylemek ne ihtimâli vardır deyü redd cevâb eyledüklerinde, vezîr 'âl-i mikdâr 'umûmen 'asker-i nusret-âsâra bi'l-muvâcehe du'âlar edüb, dahî iki top hil'at-ı fâhire getürdüb, sâbıkan mîr-i mîrân-ı Yemen iken ma'zûlân orduy-ı hümâyûn ile Bender-i Câzân'dan 'avdet eden sâlifü'l-beyân Hasan Paşa'yı huzûruna da'vet ve sana [vr.132b] cânib-i pâdişâhîden Eyâlet-i Yemen yine sadaka ve 'inâyet olundu deyü,⁸⁹⁵ hil'at-ı fâhireleri ilbâs etdüdüb, paşa-i mûmâ-ileyh dahî kabûl ve dâmen-bûs edüb ve geçüb yerinde karâr ve sudûr edecek fermânında intizârda oldu. Bundan sonra vezîr-i nigû-tedbîr Osmân Paşa, bâ'is-i ihtilâl olmayub ve hiç karâr ve ârâm eylemeyüb, der-i devlet-medâra kalkub 'azîmet eylemek bâbında bir kıt'a emr-i şerîf ihrâc edüb ve Küçük Ahmed Beg ile kul oğullarına verüb, anlar dahî⁸⁹⁶ getürüb Osman Paşa'ya⁸⁹⁷ teslîm ideler deyü fermân eyledik de, anlar dahî ol cem'îyyetden varub Osman Paşa'ya emr-i şerîfi verüb, fermân olunduğu üzere ahvâli tefhîm ve teblîğ eylediler.

On Birinci Fasl

Osman Paşa'nın Vilâyet-i Yemen'den Ma'zûl Olduğun Beyân Eder:

Çünkü Özdemiroğlu Osman Paşa'ya, vezîr-i serdâr Sinan Paşa tarafından vech-i meşrûh üzere 'azl haberiyle âsitâne-i devlete kalkub revâne olması için emr-i şerîf-i âlî-şân geldi. Gayret gösterüb, kemâl-i mertebe surûh ve ferah ızhâr eyledi. Ve kadr ve kıymetim bilinmedigü eçden eger ol 'azl-i fermân etmemiş olsa benim 'azîmetim mukarrer idi. Vilâyet-i Yemen'den çıkduğımdan sonra Sinân Paşa göreyim ne maslahata kâdir olur. Ve ne iş vücûda getürür ta'an ve istihzâ tarîkinden Küçük Ahmed

⁸⁹⁵ BY-B'de, "- deyü"

⁸⁹⁶ BY-B, BY-C'de, "+ otağına"

⁸⁹⁷ BY-C'de, "- Osman Paşa'ya"

Beg ile kul oğullarına bu makûle cevâb verüb ve hemân ol sa'ât âdemlerine 'avdet sifâriş edüb ve ol gün tuğun Zebîd tarafına gönderüb, sefer levâzımının tedârikine mukayyed oldu. Pes mûmâ-ileyh Ahmed Beg ile ağalar, Osman Paşa yanından kalkub vezîr-i müşterâ-tedbîr huzûruna gelüb, fermân olunduğu üzere der-i devlet medâra 'azîmet murâd edünüb, 'azl olunduğundan ızhâr-ı sır ve 'arz etdigün haber verdiler. Vezîr-i âkil bu mertebe 'inâd ve kıyl u kâlden sonra hakkı ketm etmeyüb ve eger müte'annid ve sâhib-i pendâr olmayub, hezm ve istihdâmı kâbil olaydı dîn ve devlet hizmetine lâyük ve lâzım ve yarâr bir merd sâhib-i şecâ'at ve kâr-güzâr ve Yemen Vilâyeti ahvâline vâkîf ve muttali' bi'l-cümle umûrundan haberdâr [vr.133a] ve zâtında yarâr ve dilâver ve 'âl-i mikdâr bir paşa-i nâmdârdır. Üzerimizde ri'âyet ve ikrâmı vâcibdir. Velâkin nice edelim. Diyâr-ı Yemen tefrîka ve ihtilâl götürmez bir iklim-i âhirdir. Nâçar def' kıyl u kâl ve men'-i fitne ve ihtilâl için bu makûle kâr ihtiyâr olundu. Yine evvelki tarafımıza râci' ve maktûr-ı beşerdir. İktizâ eden mehâm ve levâzımında müsâ'ade olunmak mukarrerdir deyü cevâb eyleyüb ve Zebîd ve Mihâ hâkimlerine evâmîr-i şerîfe gönderüb her birine Osman Paşa vârub vusûl bulduk da, düşen umûrunda ve lâzım gelen husûsunda zinhâr teallül eylemeyüb hizmetinde taksirât etmeyesin deyü ziyâde⁸⁹⁸ tenbîh ve fermân eyledi.⁸⁹⁹ Ve mîr-i mîrân-ı Yemen nasb olunan mûmâ-ileyh Hasan Paşa'yı dahî yollayub revâne olunmasında ve ta'zîm ve tevkîrinde tekâsül eyleme deyü kemâl-i mertebe sifâriş eyledigünden gayri memleket ahâlisine himâyet ve ri'âyet ve fukarâ ve re'âya tâ'ifesine siyânet ve adâlet üzere olub, zulm ve tecâvüzden ve hilâf-ı şer' te'addiden begâyet hazer ve ictinâb eyleye. Ve mukaddemâ mîr-i mîrân iken Büskerî nâm müfsîd ve gaddâr ilkâsıyla ahâlî-i Zebîd ve sâ'ir taht-ı hükümetinde olan nevâhî ve aktârın fukarâsının cebren ve kahren⁹⁰⁰ ve zulmen emvâl ve erzâkların gasb ve ahz ve müsâdere eyledigü gibi fî-mâ ba'd evzâ' ve te'addiden ve ol mâkûle müfsîdlerin ilkâsından ihtirâz edüb, câdde-i şer'-i kavim ve sırât-ı münc-i müstakîmden 'udûl ve inhirâf eylemeye deyü bî-hadd ve bî-hesâb tahrîr olunsa bir kitâb olur. Envâ' nasîhat ve gayret-amîz kelimât ile mezkûr Hasan Paşa'ya pend ve nasîhat eyledikten sonra ol meclîs-i pür-şevketde kavânîn-i Osmâniyye üzere müretteb ve mükemmel alay ile paşa-i mûmâ-ileyhi Medine-i Ta'îz'e irsâl eyleyüb⁹⁰¹ varub mîr-i mîrân ve hükkâm-ı Yemen, sâkin oldukları saraya girüb karâr ve vâli-i

⁸⁹⁸ BY-B, BY-C'de, "- deyü ziyâde"

⁸⁹⁹ BY-B'de, "edüb"

⁹⁰⁰ BY-B'de, "- kahren"

⁹⁰¹ BY-B'se, "edüb"

Diyâr-ı Yemen-i eyemen olduğu havâs ve ‘âvâma mukarrer ma‘lûm oldu. Velâkin mûmâ-ileyh Hasan Paşa mukaddem zamân-ı hükümetinde re‘âya ve ahâlî-i memlekete mezkûr Büskerî nâm müfsîd ve ba‘zı eşkıyâ ilkâsıyla ziyâde zulm ve tecâvüz eylemekle bu def‘a dahî⁹⁰² mîr-i mîrân olduğundan ‘umûmen ahâli-i vilâyet elem çeküb ve herkes havfa düşüb, etrâf ve eknâfa kıyl u kâl ve ihtilâl girüb [vr.133b] re‘âyâ ve fukarâ bu bâbda perîşân hâl olduğu vezîr-i âl-i mikdârın huzûruna mün‘akis oldukda fi‘l-hâl mezkûr Büskerî dedikleri müfsîdi ve ol makûle mezâlîme vaz‘îyed eyleyen zulmü ahz edüb ve dahî orduy-ı hümâyûn ve mecmu‘-ı nâs olan yerlerde, hilâf-ı şer‘ her kimin bir akçe ve bir habbesi Hasan Paşa zamânında ahz ve gasb olunmuş ise, Büskerî vesâ‘ir ‘ummâl giriftâr ve habs olunmuşlardır. Hak taleb edenler vezîr-i âsaf-tedbîr⁹⁰³ huzûruna gelsünler ve murâfa‘a-i şer‘-i şerîf olsunlar ve zulmen ve cebren gasb ve şer‘ân subût bulan⁹⁰⁴ hukûk eshâbına bî-kusûr redd etdürilür deyü ichâr nidâ etdürüb,⁹⁰⁵ fukarâ ve re‘âyâ ve mazlumînün mesmû‘u olunca, cevânib-i erba‘adan⁹⁰⁶ mûr u meleh misâl, vezîr-i nigû hasıl dergâhına⁹⁰⁷ cem‘⁹⁰⁸ olub orduy-ı hümâyûn ve ol sahrâlar mazlûmlar ile mâlâmâl doldu. Pes vezîr-i ‘âdil rahmetullâhu te‘âlâ⁹⁰⁹ bizzât kendisü da‘vâların dinleyüb ve şer‘-i şerîfe tatbîk ve sübût bulan hukûku bî-kusûr erbâbına⁹¹⁰ ve eshâbına redd etdürüb, ihkâk-ı hak ve redd-i mezâlîm eylemekde zerre mikdâr taksîrât eylemedi. Ammâ zulm ve tecâvüzleri hadden bîrûn⁹¹¹ ve erbâb-ı hukûku ‘arzen edecek kuvvet-i mâliyeleri kalmamış efnâ-i mal ve rızıkları ile mazlûmun ‘arzen olunmak cidden ihtimâl olunduğun müşâhede edince, efnâ-i vücûdları ile bunca beg ‘ibâd⁹¹² erzâ kılınmak ve zarar-ı ‘âm olan mevzîlerin vücûdun ehl-i İslâm içinde ref‘ olunmak efdaldır deyü mezkûr Büskerî ve ma‘ân zulm eden zâlim⁹¹³ ve müfsîdleri müceb-i ‘ibret ve sebab-i nasîhat olmak için salb ve vücûd-ı hebâset-alûdların izâle edüb, ‘amme-i fukarâ ve re‘âyânın ve ahâlî-i Zebîd ve cümle mazlûmun ve zu‘afânın hadd-i ta‘bîrden efvân ve du‘â-i hayrlarına mazhar oldu. Ve bu ‘adâlet ve fukarâya himâyet ve siyâneti vücûda geldikten sonra Diyâr-ı Yemen’de tehâim ve cibâl’de vâki‘ nevâhi ve kurâ re‘âyâsı ve

⁹⁰² BY-B, BY-C’de, “tekrâr”

⁹⁰³ BY-B’de, “nazîr”

⁹⁰⁴ BY-B, BY-C’de, “sâbit olan”

⁹⁰⁵ BY-B, BY-C’de, “edüb”

⁹⁰⁶ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ zu‘afâ ve fukarâ”

⁹⁰⁷ BY-C’de, “bârgâhına

⁹⁰⁸ BY-B, BY-C’de, “derilüb”

⁹⁰⁹ *Allah ona rahmet etsin.*

⁹¹⁰ BY-B, BY-C’de, “- erbâbına”

⁹¹¹ BY-B, BY-C’de, “- bîrun, + geçmiş”

⁹¹² BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ mazlumîn”

⁹¹³ BY-C’de, “- zâlim”

kasabât ve bilâd ahâlîsi vezîr-i âdâlet-ayîn tarafına sel gibi akub ve Mutahhar Leng cânibinden yüz döndürüb, fevc fevc orduy-ı hümâyûna gelüb itâ'at [vr.134a] ve inkıyâd ve tabi'iyet etmekle⁹¹⁴ vezîr-i nigû-tedbîr dahî istimâlet verüb mûmâ-ileyh Hasan Paşa'ya Büskerî bu def'a sana nasîhat ve mûceb-i ibret olsun. Lâkin senden ve adamlarından bu makule zulm ve tecâvüz vâki' olub zuhûr ederse, 'özü ve cevâbın mesmu' olmayub, cezâsı verilmek mukarrerdir deyü tenbîh eyledi. Bu sebep ile re'âyâ ve fukarâ 'umûmen ahâli-i Yemen vezîr-i 'âdil sâyesinde cevr ve sitem ve zulme te'addisinden emîn ve âsûde hâl oldular. Bu cânibde Osman Paşa-i dilîr tuğun gönderüb ve Hasan Paşa Medine-i Ta'iz'e girüb 'azli mukarrer olmağın otak ile orduy-ı hümâyûnda kararı mümkün olmayub, kalkub Zebîd tarafına 'azîmet ve revâne olub esnâ-i teveccühde vezîr-i müşârûn-ileyh tarafına veda' ve müfârikat için varub, tenezzül eylemedi. Ve ızhâr-ı birûdet edüb çekilüb revâne ve Medine-i Zebîd'e varub taşrasında nasb-ı hayme ve hargâh edüb bir zamân anda karâr eyleyüb, mukaddemâ Ta'iz'de mahsûr iken Vezîr Sinân Paşa gelmekte kasden te'hîr üzeredir. 'Asker-i nusret-nümûde ve orduy-ı hümâyûn ile Vilâyet-i⁹¹⁵ Yemen'e dâhil olmak ihtimâli yokdur. Serdârlık ve 'asker bana gönderilürse, in-şâ'allahu teâlâ suhûlet üzere bi'l-cümle Vilâyet-i Yemen'in fethi mukarrer ümîd olunur. Bu mazmûnda Çavuşbaşısı ile der-i devlet-medâra 'arzlar gönderüb, henüz haberi gelmeden ahvâl bu yüzden sûret-i pezîr olmağın ümîdi tekrâr âsitâne-i devlete ahvâli 'arz ve ihbâr eylemek ve haber gelince Diyâr-ı Yemen'den çıkmayub tevakkuf ve muntazır olmağı ma'kûldür zann edüb, Zebîd'e geldigü-birle der-i devlet-medâra âdem gönderüb kendisü anda karâr ve intizârda oldu. Ve orduy-ı hümâyûn ve sâ'ir bilâd ve diyârda Osman Paşa'ya yine âsitâne-i devletden serdârlık ile Yemen Eyâleti⁹¹⁶ gelmek üzeredir. Zîrâ karâr ve ârâm eyledik de sebebi budur deyü güft ve gû ve kıyl u kâl şuyu' bulmağın, vezîr-i müşârûn-ileyh ve 'askerde olan ümerâ ve erbâb-ı mesâlih teşvîş ve ihtilâlden kurtulmayub, niçe umûr ve hıdemât-ı hümâyûnun ta'vîk ve ta'tiline sebep olur. Nâçâr vezîr-i eflâtun- [vr.134b] tadbîr kalkub der-i devlet-medâra revâne olmasiçün tekrâr be tekrâr mekâtib ve evâmîr-i şerîfe gönderdi. Ve Mısır ve Yemen kolundan 'asker-i zafer-meâsir sefere me'mûr niçe kimesneler tevâbi' ve âdemleri olub, yanında mevcûd olmağla, 'asâkir-i binden ziyâde ve şevket ve şâmı bu sebep ile kemâlde olub, bu hâl üzere memleket ve 'askerde bir zamân her gün bir dürlü ihtilâl zuhûra gelür oldu. 'Âkıbet vezîr-i âkil

⁹¹⁴ BY-B, BY-C'de, "eylemek üzere oldu"

⁹¹⁵ BY-B, BY-C'de, "- Vilâyet-i"

⁹¹⁶ BY-B'de, "- eyâleti"

neferât ve kuloğulları ile müşâvere edüb ve her kimi dirliği ve ‘ulûfesi ve pâdişâh sadakası hâcet ve lâzım ise fermân-ı hümâyûn üzere yoldaşları ile gitdiğünde mevcûd bulunsun şöyle ki; fîmâ ba’d mevcûd bulunmayanlar gedik ve ‘ulûfesi âhire tevcîh olunur deyü bu mazmûnda Zebîd’e bir emr-i şerîf irsâl ve nidâ etdürilib ortalıkda şâyî’ olduğu-birle, bi’l-cümle ‘ulûfe ve gedik eshâb-ı müfârikat ve ‘avdet edüb, orduy-ı hümâyûna dâhil oldular. Osman Paşa’nın yanında mazûl kendinün ve babasının ‘abîd ve memlûkü makûlesinden ancak ikiyüz adam kaldı. Bu kere gâyet elem çeküb ve kalîl çadır ile sahrâda durmak ve içerü şehre girmek hicâb edüb ne edeceğin bilmedi. Velâkin bundan sonra çok geçmeyüb çavuşbaşısı der-i devletden ilgâr ile sâ’y gönderüb zikr olunduğu üzere serdârlık talebi için ‘arzları âsitâne-i sa’âdete vâsıl olduğu gibi, bu mertebe matlûbu olunca min ba’d Sinân Paşa ile imtizâc edemez nifâk ve tefrîkaları bâ’is-i inhizâm ve hasarât olmak mukarrerdir. İmdi Osman Paşa’nın matlûbu olunca min ba’d Sinân Paşa ile hoş olmayub⁹¹⁷ ‘azl olunub Yemen’den hurûc ve der-i devlete gelmesi fermân olunmak makûl görülüb ve Eyâlet-i Yemen, Karaşâhin Mustafa Paşa’nın oğlu Ferhad Paşa’ya verilüb, gelmeniz emr-i fermân olunmuşdur deyü, sâ’y ile gönderilen mektûba i’lâm eylemekle, Zebîd’de karâr eylemeyüb, sene seb’a ve seb’în ve tis’â mie Şa’bânının⁹¹⁸ guresinde ‘azîmet ve cümle bâr ve bengâh ve ağırlığın Bender-i Mihâ’da celbelere tahmîl ve ru-i bahrden Bender-i Cidde-i [vr.135a] ma’mûreye yollayub, kendisü mahsûs ikiyüz mikdâr âdemisi ile cânib-i berrden teveccüh ve Bender-i Câzân’a gelüb levâzımîn gördükden sonra leb-i deryâ ile kat’-ı menâzil ederek, Konakda Benderi’ne doğru çıkub, sene-i mezbûre Ramazanının üçünde Hamîs günü Mekke-i Mükerrreme’ye dâhil olub, Şerif Hasan dâme sümûh ve Mekke kadısı ve sâ’ir ‘ulemâ ve a’yânıyla mülâkât edüb ve mu’allâda nasb-ı hayme ve hargâh ve ‘ıyd-ı şerîfe dek Mekke-i Mükerrreme’de teka’üd eyledi. ‘ıyd-ı şerîfi haram-ı muhteremde edüb, ba’delhû Şehr-i Şevvâlin sekizinde Mekke-i Mükerrreme’den ‘azîmet ve Medine-i Münevvere’ye gelüb Hazret-i Resûlü Ekrem sallallâhu aleyh-i vesellem⁹¹⁹ ziyâreti ile müşerref olduğundan sonra Medine-i Münevvere’den dahî kalkub Bender-i Yenbu’a vusûl ve andan cânib-i berrden müteveccîh olub, selâmet-i hâl ile Mısır’a geldikten sonra ağırlık ve esbâbı taraf-ı bahrden sâlimîn⁹²⁰ gelüb ve levâzım-ı mühimmâtın görüb Mısır’dan der-i devlete ‘azîmet edüb, müddet-i karîbde sâlimîn ve

⁹¹⁷ BY-C’de, “- matlûbu olunca min ba’d Sinân Paşa ile hoş olmayub”

⁹¹⁸ BY-D’de, “- Şa’bânının”

⁹¹⁹ Ona salât ve selam olsun.

⁹²⁰ BY-B’de, “- gelüb ve levâzım-ı mühimmâtın görüb Mısır’dan der-i devlete ‘azîmet edüb müddet-i karîbde sâlimîn ve”

gânimîn âsitâne-i devlete vâsıl ve Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye yüz sürmek şerefine 'nâ'il olub, dahî der-i devletde çok karâr etmeyüb cânib-i şarkda 'Acem serhaddinde bir eyâlet ihsân olunmağla varub ol diyârlarda ve Kızılbaş-ı bed-ma'âş serhadlerinde dîn ve devlet uğurunda külli hizmetler vücûda getirüb, şecâ'at ve merdânelik ile nâm ve nişân sâhibi oldu. Husûsen Tebrîz Kal'ası'nda üç sene mikdârı müddet-i mahsûr oldukda Kızılbaş ile etdigü muhârebe ve mukâteleleri ve ba'dehû Diyâr-ı 'Acem'de 'asker ile demür kapudan murûr ve 'ubûr edüb, Ejderhân üzerinden Kefe'ye çıkub, bu mâbeynde milel-i muhtelifle ile eyledigü cenk ve mu'arekeler meşhûr ve ilâ elan 'âlem içre⁹²¹ ma'rûf ve mezkûrdur. 'Âkıbet Kefe ve Kırım tarafından der-i devlet-medâra gelüb, ol 'asrda câlis-i mesned taht-ı sa'âdet baht-ı Osmânî olan cennet-mekân-ı firdevs âşiyân Sultan Murad Hân bin Selim Hân 'aleyhime er-rahmetü ve'l-gufrân⁹²² merhûmu huzûr-ı sa'âdetlerine getirüb [vr.135b] ve hadd-i ta'rîfden ziyâde iltifât ve ihsânlar edüb, meclîs-i şâhânesinde iclâs ve Osman Paşa Diyâr-ı 'Acem'de ve sâ'ir seferlerde etdigün cenk ve cidâl ve muhârebelerden ve çekdügün elâm ve zahmet ve meşekkâtlerden hikâyet beyân eylemek gereksin deyü hitâb ve fermân eylemekle, paşa-i merhûm dahî icmâlen takrîr ve Huzûr-ı Hümâyûn'da mümkin olduğı mertebe 'arz ve tefhîm etmegin, fevkü'l-hadd makbûl-i pâdişâhî olub, meyânında bulunân murassa'a hançer-i şâhîsin ve selîmîsinde olan bî-behâ sorgucun⁹²³ iki sub samur kürk kaplu hılâ'-ı fâhire ile Osman Paşa merhûma ihsân buyrub ve bunlardan gayri⁹²⁴ envâ' eltâf ve 'inâyet-i pâdişâhîye mazhar oldu. Ve sene-i atıyyede sadâret-'uzmâ ve vekâlet-i kübrâ-i paşa-i 'âl-i mikdâra sadaka ve erzânî ve serdâr ve ser'asker⁹²⁵ ta'yîn kılunub, cuyûş ve nefarât-ı âyîn ile 'Acem tarafına 'azîmet eyledi. Ve Diyâr-ı Tebrîz'e vâsıl olduk da irâdet-i hayy kadîr-i sûret-pezîr olub, paşa-i sâhib-vakâr terk-i 'âlem-i fânî edüb, civâr ravza-i rıdvâna rihlet kılub, ol diyâr-ı celîlü'l-mikdâra defn olundu. Ve bu cihân-ı fânîde Özdemiroğlu Osman Paşa'nın dilâverlik ve merdânelik ile mezkûr olduğundan gayri niçe eser ve nişâmı kalmadı.

Beyt:

Kârun helâk şod ki çihilhâne genc daşt
Nuşirevan nemord ki nâmı nikû güzâşt.⁹²⁶

⁹²¹ BY-C'de, "- içre"

⁹²² Allah o ikisine rahmet etsin ve başıslasın.

⁹²³ BY-C'de, "+ pâdişâhîsin"

⁹²⁴ BY-B'de, "+ dahi niçe"

⁹²⁵ Kârun helak oldu kırk hane zengin oldu, Nuşirevan iyi nam bıraktığı için ölmedi. BY-B, BY-C'de, "+ nasb"

⁹²⁶ BY-C'de, "- Beyt"

On İkinci Fasil

Osman Paşa'nın İnfisâlından Sonra Vezîr-i Müşârün-ileyh Şurû' Eylediği

Umûru Beyân Eder:

Berku'l-Yemânî sâhibi Molla Kutbî rahmetullâhu aleyh⁹²⁷ bu minvâl üzere tahrîr ve rivâyet eder ki; çünkü Özdemiroğlu Osman Paşa merhûm Diyâr-ı Yemen'den çıkub, fermân-ı hümâyûn-ı pâdişâhî üzere der-i devlet-medâra revâne olub, 'asker ve memleket içünde ihtilâl ve kıyl u kâl ref' ve bertarâf oldu.⁹²⁸ Pes vezîr-i âsaf-tedbîr ümerâ ve ağavât ve 'umûmen bellü başluları huzûruna cem' edüb, San'â tarafına cuyûş-ı nusret-hurûş [vr.136a] ile teveccüh ve 'azîmet husûsunda ve sâ'b ve sengistân olan dağlardan topların ve mühimmâtın nakl ve tahvîli bâbında müşâvere eyledi. Ve 'askerden umûr-dîde ve memleket⁹²⁹ a'yânından kâr-azmûde olanların ma'kûl gördükleri re'y ve tedbîrleri üzere hareket edüb Medine-i Ta'iz muhâfazasına Mîr-i Mîrân-ı Yemen Hasan Paşa tarafından kâ'im-i makâm nâmına bir merd-i kârgüzâr hâkim ve vâli nasb olunub, ve yanına kifâyet mikdârı ervâm dilâverlerinden 'asker alıkoyub Kahire Kal'ası'nın muhâfaza ve cümle iktizâ eden levâzımı görölüb, orduy-ı hümâyûn ve cünd-i nusret makrûn ile mûmâ-ileyh Hasan Paşa'nın ma'ân revâne olması münâsib görüldü. Ve dahî sene dokuz yüz yetmiş altı Zi'l-ka'desinin üçünde bârikallahü's-sebt ve'l-hamîs⁹³⁰ hadîs-i şerîfinin mazmûn-ı latîfi masaddakınca, sebt günün vezîr-i zafer-tesîr 'umûmen 'asâkir 'add ü tedmîr ile Ta'iz sahrâsından 'azîmet ve Vilâyet-i Yemen 'askeri ile Hasan Paşa'yı mukaddem-i ceşş ta'yîn eyledi. Ve yevm-i mezbûrda mahzâ tertîb-i 'asker ve tertîb-i mühimmât ve sefer maslahatı için yine ol havâlide konulub, bir gece ârâm veistirâhat ve erte bir rûz u firûzda ve bir sa'ât sa'âdet-efrûzda menzîl-i mezkûrdan kalkub, Kâ'de nâm mevzi' ile meşhûr ve benâm olan menzilde nüzûl olunub, birkaç eyyâm tekâ'üd ve ikâmet ve cebehâne ve kal'a-küp top ve levâzımât ve mühimmâtın nakl ve isâli bâbında sarf-ı kudret edüb, San'â tarafına revâne olacak tarîk husûsunda tekrâr 'akd-i meclîs kılunub, 'akd-i meclîs⁹³¹ olundu. Zîrâ Vilâyet-i Yemen sa'b ve sengistândır nideler. Ve sa'bü'l-murûr evc-i felege peyveste dağlar ile meşhûr olub Ta'iz tarafından San'â'ya ihmâl ve kârbân ve ebnâ-i sebîl murûr ve 'ubûr eylediği ancak üç tarîk vâki' olub gayrî yerlerden top ve cebehâne ve at ve deve murûr eylemek

⁹²⁷ Allah ona rahmet etsin.

⁹²⁸ BY-B, BY-D'de, "'-asker ve memleket içünde ihtilâl ve kıyl u kâl ref' ve bertarâf oldu"

⁹²⁹ BY-D'de, "'- olan dağlardan topların ve mühimmâtın nakl ve tahvîli bâbında müşâvere eyledi. Ve 'askerden umûr-dîde ve memleket"

⁹³⁰ Allahu Teâlâ perşembeyi ve cuma-ertesini mübarek eylesin.

⁹³¹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "'+ kılunub müşâvere"

kâbil olmayub ve bâlâda tafsîl ve tahrîri sebk eyledigü gibi Mutahhar Leng habîs yolları kapayub, her birinin sa‘bü’l-murûr derbendinde zîk ve sarb yerlerinde niçe bin Zeydiyye erbâb-ı [vr.136b] fücûrîn vaz‘ edüb, her birini kemâl-i ihtimâm-birle muhâfaza etdürmiş idi. Ol sebebden vezîr-i rûşen-zamîr kademü’l-hurûc kable’l-vülûc⁹³² medlûlünce kangı tarîkden ‘azîmet olunması enfa‘ ve ihrâ ve guzât-ı nusret encâmına sehl ve âsân ve evlâ olur. Tâbi‘ ve mûti‘ olan meşâyih-i ‘Urbân ve ‘Abdullah Dâ‘i ve sâ‘ir vâkıf olanlardan suâl edüb, bu bâbda fevkü’l-had tetebbû‘ kılub mukteza olduğu vech üzere hareket eyledi. Ve tarîk-i selâseden evvelâ Nakîl-i Ahmer denmekle ma‘rûf nâm derbend içünden murûr eden⁹³³ tarîk gâyetde sa‘b ve şedîd ve temâmen seng-i hârâ ve dar yol olub minba‘d iki âdem berâber yürümeğe kâbil olmayub, mesâfe-i ba‘îde biribiri ardınca at ve hayvan ve âdem murûr eylemek ve iki dâne cebel-i refi‘anın arasından geçmek lâzım gelüb bu vechile sa‘b ve sarb iken derbende havâle olan dağların üzerinde niçe bin Zeydiyye eşkıyâsı âlât-ı harb ve silah ile hâzır ve âmâde ve ‘asker-i zafer-encâmın vusûlüne intizâr ve firârda olmağın minba‘d tarîk-i mezbûrdan ‘azîmet ve‘ubûr ve hadd-i imkânda olmamağın tecvîz olunmadı. Ve tarîk-i sâni olan Vâdî-i Sehban kezâlik ka‘r zemîn ve esfel-i mekân ve makâm-ı ejder ve se‘âbân bir tarîk-i mühlik ve Cânib-i San‘â‘ya varınca at ve hayvan işlemez bir muhavvef ve sa‘b müslik olub ekser sarb yerlerin Zeydî eşkıyâsı ihâtâ edüb ol tarîkden bir vechile toplar nakli kâbil olmamağın, andan⁹³⁴ dahî ‘azîmet ve teveccüh terk olunmağın, târik-i sâlis-i münîsim deyü müsemma ve ma‘rûf olan vâdi, egerçi ol dahî evvelinden âhirededek seng-i hârâ ile memlû ve sarb yolları ta‘rîf ve⁹³⁵ ta‘bîrden bîrûn ve dağlarının derbendleri mikdârdan efzûn idi. Lâkin sâ‘ire nisbet ba‘zı mertebe vesa‘iti olub, iki atlı berâber yürümeğe ve top altında olan öküz ve cebehâne nakl eden deve ve katırlar ikişer berâber murûr eylemek kâbil ve mümkün olduğundan gayri yol üzerine havâle olan cibâl muhâfaza olunmak ve mu‘areke [vr.137a] iktizâ ederse nüzûl ve cenk ve harb edecek mevâzi‘ ve müstevfî suyu olmağın, sâ‘ir yollara tercih kılunub tarîk-i mezkûrdan teveccüh ve nehzat⁹³⁶ münâsib görülüb, lâzım olan mühimmât tedârikinde ikdâm ve sa‘y ve ihtimâm olunub herkes levâzımîn görmek üzere oldu. Bu esnâda bundan akdem Bender-i ‘Aden fethine rû-i bahrdan Kapudân Hayreddin Beg ve hemşîrezâdesi Sinân Beg ve cânib-i berden

⁹³² Çıkış yeri girişden daha öncedir.

⁹³³ BY-B’de, “- murûr eden”

⁹³⁴ BY-C’de, “yerlerden”

⁹³⁵ BY-C’de, “ta‘rîf ve”

⁹³⁶ BY-C’de, “+ ma‘kûl”

gönderilân Memi Beg ma‘ân me‘mur ve revâne olan guzât-ı⁹³⁷ nusret-encâm ile mahâll-i maksûda varub, ‘inâyet-i nusret-i hak berekâtında ‘Aden Kal‘asın feth ve teshîr eyledikleri beşâreti erişüb ‘âmme-i enâm ve havâs ve ‘avâm, bu haber-i meserret-encâmdan fevkü’l-had mesrûr ve şâd-kâm olub, bâ‘is-i surûr ve hubûr ‘asker-i nusret-âyîn ve sebab-i şâdumânî ve kuvvet-i kalb vezîr-i ‘adâlet güzîn olduğundan ma‘dâ bu feth-i meymenet-me‘âl-i mübârek fal tutulub ‘umûmen cuyûş-ı Müslimîn bu surûr ile bir gün evvel San‘â tarafına revâne olmak bâbında kemâl-i taleb gösterdi.

On Üçüncü Fasl

Kâ‘de Menzîline ‘Aden Fethinin Müjdesi Geldiğün Ve Feth ve Teshîri Ne Vechile Müyesser Olduğün Beyân Eder:

Bundan evvel bâlâda zikr-i sebki eyledigü üzere Mutahhar Leng habîs tarafından ‘Aden hâkimi olan Kâsım ibn Şevi‘ dedikleri fâsid ahâli-i memleket Şâfi‘ü’l-mezheb sinn-i senevî cemâ‘at-ı Müslimîn olmağın, kasda dâ‘imâ tahkîr ve ihânet ve cevr ve eziyet edüb, bi’l-cümle ahâl-i vilâyet zulm ve tecâvüzünden ‘âciz ve fûrumânde olub, kudretleri olsa katli ile müteseli olmayub, kendüye ‘adüvv-i dîn idüklerin ma‘lûm edinmekle zararlarından kemâl-i mertebe havf üzere iken ve Cibâl-i Yemen Zeydîleri’nden dört yüz nefer harbdâr ve altı yüz tüfenklü cenk ve harbe kâdir eşkiyây-ı Zeydî’den gayri i‘timâd edecek ‘askeri yoğiken, Bender-i ‘Aden üzerine taraf-ı bahr ve berrden ‘asâkir-i ervâm ta‘yîn ve irsâl olduğundan haber aldık da, Portugal Frenki’ne ilticâ ve i‘ânet ve imdâd ricâ edüb, Kefer-i Portugal melâ‘îni dahî bu fırsati ganîmet bilüb, evvelâ bir [vr.137b] küçük fırkate ile yirmi nefer Frenk haramzâdelerin gönderüb, ve bundan sonra der‘akab kifâyet kadarı âdem gönderilmek mukarrerdir deyü va‘ad eyleyüb, ‘Aden Kal‘ası’na gelüb vâsıl ve murâdı olduğu mikdâr imdâd ve irsâl edeceklerin Kâsım bin Şevi‘e i‘lâm eylediklerinden ziyâde takviyyet ve surûr hâsıl edüb, gelân Frenklerden onbeş neferin deryâ tarafından gâyetde havfı olmağın, ol cânib muhâfazasına koyub ve beş neferin Kal‘a-i Bâlâ’ya gönderüb, hıfz u hırâsetin Frenklere havâle ve sipâriş eyleyüb, ve bundan sonra gelecek Frenk keferesinin imdâdının vusûlüne muntazır oldu. Ve Portugal Frenkleri ile münâsebet ve dostluk edüb ve imdâd taleb ve yirmi nefer Frenk hilekâr ve ateşbâz ve topçu ve tüfenk-endâz gelüb der‘akab matlûb ve maksûdu olduğu mikdâr Portugal keferesi imdâd geleceğün ve i‘ânet ve kuvvetleriyle guzât-ı ervâm ve ‘Asâkir-i İslâm’a cevâb vermege re’y ve tedbîr eyledigün ve ahâli-i

⁹³⁷ BY-C’de, “+ İslâm”

‘Aden Sünnî ve Şâfi‘ü’l-mezheb olub, Zeydîler’e ‘adüvvi kavî idigün tafsîl üzere Mutahhar Leng habîse yazub ‘arz eyledi. Ol dahî Portugal-i zâl tarafından imdâd için Frenk keferesin getürdigün begenüb ve bu re’y ve tedbîrine gâyetde tahsîn aferinler edüb, vücûda gelen hizmeti mukâbelesinde fî-mâ ba’d Bender-i ‘Aden ve tevâbi‘-i vilâyeti kayd ve hayât ile ocaklık olmak üzere mezkûr Kâsım ibn Şevi‘ tarafından menşûr nuhûset düstûrun gönderüb ve hadden ziyâde iltifât ve dilnivâzlık eyledi. Pes ol câhil-i gâfil Mutahhar habîsin mekr ve hîlesine aldanub ve kendisün ebedî ‘Aden’de bâkî ve pâyidâr olacağın sanub, bu fikr-i fâsid ve hîle-i kâsîd ile Bender-i ‘Aden’de ol belde-i Tayyibe’de revâc ve ızhâr-i mezheb-i bâtıla-i Zeydiyye için Mutahhar Leng habîsin nâmına müceddeden bir medrese-i ‘âtıla-i râsihü’l-bünyân binâ edüb ve Cibâl Zeydîleri’nden müderris nâmına dâll ü medall bir fakîh [vr.138a] getirüb bir alay cemâ‘at-ı Müslimîn’e ders ve terzîkâtında hâzır olmaların tenbîh edüb, bi’l-cümle mezâhib-i erba‘a ‘ulemâsı⁹³⁸ ders ve va‘âz ve nasîhat etmeyeler. Ve ehl-i sünnet⁹³⁹ olan kitâbların okutmayalar deyü men‘ ve yasâğ eyleyüb ve buna mu‘âdil niçe mekrûhât ve nâ-ma‘kulât vücûda getürdi. Ve muhâsara ve mukâbele ve mukâtele için lâzım olan zâd u zevâde ve mühimmât tedârikin görüb, gelecek Portugal keferesinin vusûlüne muntazır oldu. Portugal-ı melâ‘îni hod bu sebab ile Bender-i ‘Aden’i kabza-i tasarruflarına getürmek sevdâsı ile mukaddemâ gönderdikleri yirmi nefer Frenkden sonra iki bin nefer tüfenk-endâz cenk ve harbe kâdir müsellah ve müretteb Frenk haramzâdelerin hâzır ve âmâde edüb ve yüzer âdem her bir kâliteye koyub yirmi ‘aded kâlite gemisi ile rû-i bahrden irsâl ve çekdirüb giderek ‘Aden Limanı’na karîb gelüb içerüye sâlub girmek esnâsında iken, cenâb-ı hazret-i hakkın ehl-i İslâm’a olan fazl u keremi berekâtıyla mukaddemâ ‘Aden fethine irsâl olunan⁹⁴⁰ Kapudân Emir Hayreddin ve hemşîrezâdesi olan⁹⁴¹ Sinân Beg ve ma‘ân mamûr olan guzât-ı nusret-eser ve donanmây-ı hümayûn ile rû-i deryâdan tayy-ı mesâfe-i bahr ederek ‘Aden karşısına⁹⁴² gelüb limân tarafına salmak murâd eyledüklerinde, karşılarında zikr olunân Portugal melâ‘înin yirmi ‘aded kâlitesi görüb, ‘acebâ ne asl gemilerdir deyü haber almak için üzerlerine çekdirdüklerinde melâ‘îni-i şeyâtin-âyîn donanmâ-i hümayûn ile Guzât-ı İslâm-ı nusret-nümûn idügün bilüb ve rû-i deryâyâ açılıb muhassıl murâdları hâsıl olmayub, kendüleri gibi fikr ve niyet ve kârları bâtıl olub hâ’ib ve hâsir firâr eylediler. Herçend ki ardlarınca

⁹³⁸ BY-D’de, “hükkâmı”

⁹³⁹ BY-B’de, “+ ve’l-cemâ‘at”

⁹⁴⁰ BY-C’de, “gönderilân”

⁹⁴¹ BY-C’de, “- olan”

⁹⁴² BY-B’de, “mukâbelesine”

yetişmege sa'y ve ikdâm eylediler. Melâ'în havflarından⁹⁴³ ziyâde cedd ve ihtimâm etmegün ulaşmak mümkün olmayub, Guzât-ı İslâm'ın ellerinden halâs oldular. Egerçi melâ'în ta'me-i şimşîr guzât-ı nusret-ayîn⁹⁴⁴ müyesser olmadı. Velâkin Bender-i 'Aden Kal'ası'na dahî duhûlden men' olundukları bir gazâ-i ekber kadar, hizmet-i 'azîme idigü ızhâr mine'ş-şemsdir. El-'ıyâz-ı billâh-i teâlâ.⁹⁴⁵ [vr.138b] İki bin mikdârı Portugal-i dâl keferesi 'Aden gibi bir hısn-ı hasîn ve metn-i metînin⁹⁴⁶ içüne dâhil olmuş olsaydı, ol esnâda Guzât-ı İslâm kal'a-i mezbûreyi feth etmek ihtimâli olmadığından gayri, Kâsım ibn Şevi' dedikleri bâtıldan ve Zeydîler'den ve Frenk haramzâdelerinin mekr ve hîleleri ile 'Aden Benderin kurtarmak ve Hind ve Gücerât Sâhili'nde Bender-i Diyu ve Dehen ve sâ'ir benderlere müstevlî oldukları gibi, bi'l-cümle Yemen benderlerine istilâ bulmak ve ilâ yevminâ hazâ ol arâzî-i Tayyibe ellerinde olmak mukarrer idi. Cenâb-ı hazret-bârî inâyet ve yârî kulub, melâ'în bu niyet ile 'Aden Limânı'na girmek üzere iken Emîr Hayreddin Kapudân donanmâ-i hümâyûn ile rast getürdi. Ve Haremeyn-i Şerefeyn hürmetine kefer-i Portugal⁹⁴⁷ ol diyâr-i celü'l-mikdârı kefer-i Portugal⁹⁴⁸ mazarratından hıfz edüb halâs eyledi.⁹⁴⁹ Pes Emîr Hayreddin kazıyyeyi anlayub ve Kâsım ibn Şevi' fâsîdin maksûd ve tedbîrin bilüb dâhi küffâr⁹⁵⁰ Bender-i⁹⁵¹ 'Aden Kal'ası'na dâhil olmadıkları için dergâh-ı hazret-i perverdegâra hezâr şükr ve sipâs edüb ve hâ'ib ve hâsir firârların fâl-ı mübârek tutub mesrûr ve şâdmân 'Aden tarafına bâdbân açub, ol rûz-ı fîruzda bir sa'ât-ı meymenet efrûzda selâmet-i hâl ile cümle donanma-i hümâyûn ve guzât-ı nusret-nümûn ile 'Aden Limânı'na dâhil oldu. Ve ertesi kal'a küp topları ve cebehâne ve levâzım ve hayme ve hargâhları karaya ihrâc ve nasb edüb, kal'a muhâsarasının tedbîrinde iken cânib-i berden ta'yîn ve irsâl olunân 'asâkir-i zafer-unvân ile sâlifü'l-beyân Memi Beg dahî erişüb ve kapudân Emîr Hayreddin yânına gelüb mülâki oldu. Ve taraf-ı berr ve baherden meterisler kurulub ve kal'a küp balyemez toplar konulub ve hatemvar dört taraftan Kal'a-i 'Aden'i kuşâdub kemâl-i ittifâk ile döğmege ve burûc ve bâruların hedm eylemekde taksîrât etmeyüb, sarf-ı

⁹⁴³ BY-C'de, "+ firârda"

⁹⁴⁴ BY-C'de, "+ olmak nasîb ve"

⁹⁴⁵ *Yüce olan Alla sığınırım.*

⁹⁴⁶ BY-B, BY-C'de, "- hasîn ve metn-i metînin"

⁹⁴⁷ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ mazarratından"

⁹⁴⁸ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- kefer-i Portugal"

⁹⁴⁹ BY-C, BY-D'de, "kurtardı"

⁹⁵⁰ BY-C, BY-D'de, "+ Portugâl, - Bender-i"

⁹⁵¹ BY-B'de, "- küffâr Bender-i"

iktidâr eylediler. Velâkin Bender-i ‘Aden’de iki kıt‘a kal‘a dâne-i metîne⁹⁵² vâki‘ olub kal‘a-i zîr ki ilâ elân meşhûr ve ‘Aden denmekle [vr.139a] ma‘rûf ve şehri ma‘mûresidir. Cevânib-i erba‘asın deryâ ihâta edüb ve Yemen tarafından cisr ile girilür gâyetde metîn ve müstahkem olub, Kal‘a-i Bâlâ’dan gayri min ba‘d bir yerden ve hiçbir taraftan havâlesi olmayub, Kal‘a-i Bâlâ hod Şemsân demekle mevsûfdur. Yemen kuvvesinde⁹⁵³ seng-i hârâ bir cebel-i refi‘anın zirvesinde vâki olub ve ‘urûc edecek yolu minâre misâl esfelinden kal‘a kapusuna vârinca seng-i hârâ üzere⁹⁵⁴ maktu‘ nerdubân kademeleri gibi ancak bir âdem gidecek mikdârı vâsi‘ bir tarîk sa‘b ve düşvârından gayri ‘urûc edecek yolu yok kal‘a-i zîr ve şehre bâ-husûs limânına dört yanına havâle içinde cebehâne ve topu çok bir hısn-ı hasîn ‘âlî ve kaviyyü’l-esâs ve ‘urûcunda tuyûr ve vuhûş ve cinn ve nâs muzdar ve ‘âciz olub, cidden berr cânibinden havâlesi ve yürüyüş ve hücumdan zerre kadar pervâsi olmayub, kal‘a-i zîr’e meteris kurmağa mâni‘ ve tob ile döğmege râfi‘ olmağın, Emir Hayreddin ve Memi Beg fethi bâbında kemâl-i ıztırâba düşüb ve Guzât-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâm muhâsara ve teshîri tedbîrinde şâşub eltâf-ı hafîyyetü’l-ilâhiyye ile ‘acebâ ne tarîkle zafer bulmak mümkün ve kâbildir deyü herkes bir dürlü tefekkürde ve cenâb-ı hazret-i hakka niyâz ve tazarru‘da oldu. Lâkin zikr olunân kal‘a-i bâlâ feth olunmayınca kal‘a-i zîre bir vechile fırsat bulmak ve muhâsara edüb, döğmek mümkün degil idi. Bu hâl üzere iken ümîdleri olmayan taraftan ‘inâyet-i hazret-i hak kerâmet-i ulyây-ı mutlak imdâd ve muvaffak olub dahî mukaddemen Yemen sevâhilinin kapudânı iken fevt olan Sefer Beg merhûmun kethüdâsı olub cuyûş-ı Müslimîn ile ol vakt ‘Aden muhâsarasında ma‘ân⁹⁵⁵ bulunub re’y ve tedbîr, [vr.139b] şec‘ât ve ‘akl u fikr ve ferâset ve dîn u diyânet ile ma‘rûf olan Şükür Kethüdâ rahmetullâhu teâlâ⁹⁵⁶ kal‘a-i mezbûrenin feth ve teshîri efkârı ile ba‘de’l-‘aşâ kendü çadırında uykuya varub, beyne’n-nevm ve’l-yekaza⁹⁵⁷ ‘Aden Kal‘ası hâricinde medfûn, sâdât-ı kirâm ve meşâyih-i a‘zâmdan kirâmât-ı ‘aliyye-i zâhire ve himem-i celile-i zahîretü’l-bâhiresi zuhûra gelmiş ve sıhhatinde niçe tasarrufâtı meşhûr olmuş, Eş-Şeyh es-Seyyid Ebâ Bekir el-‘İdrus ‘aleyhi’r-rahmet-i el-melikü’l-kuddüs⁹⁵⁸ hazretlerini müşâhede edüb dest-i şerîflerin bûs eylemek için ‘azîz tarafına müteveccîh

⁹⁵² BY-B, BY-C’de, “iki dâne kal‘â-i metîne”

⁹⁵³ BY-C’de, “karasında”

⁹⁵⁴ BY-C’de, “- üzere”

⁹⁵⁵ BY-C’de, “- ma‘ân”

⁹⁵⁶ Allah ona rahmet etsin.

⁹⁵⁷ Uyku ve uyanıklık arası.

⁹⁵⁸ Mukaddes olan her şeyin sahibi Allahu Teâlâ ona rahmet etsin.

oldukda, Şükür kethüdâ tûr yukarısını Şemsân Kal‘ası’na idhâl ideyim deyü hitâb buyurduktan sonra mezbûrî elinden tutub ve kal‘a tarafına ‘azîmet ve dahî ol sa‘b ve sengistân⁹⁵⁹ cebel-i refî‘a çıkarub ve bir mahâlden içerü koyub bu tarîkden Kal‘a-i Şemsân’a girmek gereksin deyü cevâb-ı kerâmet me‘abın edâ ve itmâm eyledigü-birle, mezkûr Şükür Kethüdâ bidâr olub ve kalbine kemâl-i kuvvet gelüb, ‘azîz-i merhûmun bu işâret-i pür beşâreti kal‘a-i mezbûrenin fethine delâlet eder. İn-şâ’ allâhü’r-rahmân⁹⁶⁰ kerâmet ve himmet-i ‘âliyyesi berekâtıyla bu tarîkden feth olunması ümîd olunur. Hemân ol sa‘ât kalkub ve i‘timât etdigü âdemlerinden yedi nefer bahâdır kimesneyi yânına alub, nısfü’l-leylde bir ferd haberdâr degil iken mahfî yoldaşları ile ‘askerden çıkub kal‘a tarafına revâne oldu. Ve gece karanusunda ‘azîz-i müşârün-ileyh rüyâsında delâlet eyledigü mahâlli teşhîs eyleyüb, mütevekkilen ‘ale’l-lâhü teâlâ⁹⁶¹ makdûr-ı beşer olmayan sa‘b ve sarb ol cebel-i refî‘a ‘urûc eylemege mübâşeret ve hezâr meşekkat ve zahmet ile eşcâr ve ehçâra elin yetiştirerek ve yoldaşları ile istinâd ederek zirve-i Cible çıkub bâruya erişdi. Ve anda dahî ‘azîz menâmında gösterdigü gedigü bulub yedi nefer yoldaşı ile ma‘ân ol gedükden içerüye girüb dergâh-ı [vr.140a] hazret-i hakka secde-i şükr edüb, rûh-ı pür fütûh-ı ‘azîze duâ-i bî-pâyân eyledi. Ba‘dehû silâhların hazır edüb kal‘anın içerüsün yoklayub, mukaddemâ beyân olunduğu gibi Kâsım ibn Şevi‘ muhafazacı vaz‘ eyledigü beş nefer topçu Frenk ile üç nefer Zeydî habîslerin kal‘anın metânetine i‘timâdlarından kemâl-i emn veistirâhat üzere hâb-ı gafletde bulunub ve emân ve zamân vermeyüb cümlelerin başların tenlerinden cüdâ ve hezâr-bâr hamd ve hüdâ kılub, mesrûr ve şâdân livâ-i feth ve nusret ‘unvân-ı Osmânî’yi burc-ı kal‘aya nasb edüb ve burc ve bâr ve kapularını zabt etdükden sonra gülbânk-ı zafer te’yîd-i İslâm âşikâr ve i‘lân eyledi. Çünkü ol rûz-ı firûzda ‘ale’s-sabâh şems-i zafer-cenâh kille-i kâf-ı nusret-‘unvândan baş gösterüb, ‘âmme-i ‘âlem münevver ve tâbân ve burc ve Kal‘a-i Şemsân’da livây-ı feth-i zafer-i Osmânî zâhir ve nümâyân olduk da, ‘umûmen Cuyûş-ı İslâm ve guzât-ı ervâm mesrûr ve şâdmân olub, bir uğurdan sadâ-i gülbânk-ı Muhammedî ile ol sahrâ ve cibâl⁹⁶² mâlâmâl olub⁹⁶³ ve kemâl-i şevk ve surûr ile dergâh-ı kâdir-i bî-zevâle şükr ve sipâs bî-pâyân edüb, bahâdır ve çâbuk dilâverân-ı ervâmın birkaç yüz dilîri murg-ı perend misâl ol cebel-i refî‘adan ‘uruc ve hurûc ve kal‘a-i mezkûreye girüb, Şükür Kethüdâ’ya mülâkât edüb, ‘avn-ı ‘inâyet-i ilâhi ve ‘azîz-

⁹⁵⁹ BY-C’de, “hârâ”

⁹⁶⁰ *Rahman olan Allahu Teâlâ dilerse.*

⁹⁶¹ *Allahu tâlâyâ tevekkül ederek.*

⁹⁶² BY-B’de, “+ ve vâdileri doldurub”

⁹⁶³ BY-C, BY-D’de, “+ ve vâdileri doldurub, - mâlâmâl olub”

i müşârün-ileyhin velâyet ve kerâmet-i ‘aliyyesi berekâtında Şemsân gibi bir kal‘a-i mefîn ve kavîyü’l-bünyân bu vechile sehl ve âsân feth ve teshîre getirülmek müyesser oldu. Bundan sonra Kapudân Emir Hayreddin, Memi Beg ile mesrûr ve şâdân kal‘aya çıkub ve mezkûr Şükür Kethüdâ’ya hılâ‘-i fâhireler giydirüb ve envâ‘ lütûf ve ihsânlar edüb ma‘ân bulunan ol yedi nefer dilâvere dahî in‘âm-ı ferâvân eyleyüb, kal‘anın levâzımîn gördüklerinden sonra, muhâfazasına ervâm bahâdırlarından kifâyet mikdârı ‘asker koyub, bu surûr ile kal‘adan nüzûl ve orduy-ı hümâyûna gelüb fîmâ ba’d Bender-i ‘Aden’in fethin mukarrer [vr.140b] bilüb ertesi ‘ale’s-sabâh merdâne hücum ve yürüyüş eylemek üzere ‘akd-i kelâm eylediler. Ol cânibde Kâsım ibn Şevi‘dedikleri bâtil yanında mahsûr olan Zeydî câhilleri ile kal‘a-i bâlâ ellerinden gidüb, kabzâ-i tasarruf-ı Osmânî’ye dâhil olduğun müşâhede edince ve bir taraftan kendüye⁹⁶⁴ meded ve imdâd-ı hadd-i imkânda olmaduğın görünce⁹⁶⁵ bâşına belâ-i ‘azîm tali‘ine nuhûset ve elim geldigün tahkîk bilüb ve dahî fer‘ ve feryâd edüb, nâçar gelecek belâyâ intizârda oldu. Ertesi ‘alî’s-seher guzât-ı ervâm ve Cuyûş-ı İslâm ile ‘umûmen Kapudân Emir Hayreddin taraf-ı baherden ve Memi Beg dahî cânib-i berrden yürüyüb ve Kal‘a-i Bâlâ’dan niçe kıt‘a tob⁹⁶⁶ kal‘a küpe ateş verilüb⁹⁶⁷ şehrin içinde olan hâneleri Zeydiyye eşkıyâsının bâşlarına yıkub bi’l-ittifâk dilâverân-ı âfâk⁹⁶⁸ sa’y ve ikdâm ve cenk ve kârzârlarının fâ’idesi olmaduğın görüb bi’z-zarûre Kâsım ibn Şevi‘ ve sâ’ir Zeydîler emân dileyüb ve tevâbi‘ ve oğulları ile Emir Hayreddin tarafına kal‘adan çıkub mülâkât esnâsında mahsûr olan Zeydî şakîlerinden bir habîse mukaddema⁹⁶⁹ emir-i müşârün-ileyh sefer ve hazer iktizâsıyla bir mahâlde eziyet ve cefâ eylemekle, ol habîs dahî ahz intikâm kasdın⁹⁷⁰ edüb, sâ’ir kal‘adan çıkan şakîler ile gelüb, destbûs eder iken, cübbesi yeninde meger bir hançer saklamış, ânunla katl etmek niyetiyle⁹⁷¹ ve mecrûh eyledigün anda⁹⁷² mevcûd bulunan hüdâmı gördük de, bir ‘uğurdan üzerine⁹⁷³ üşüb

⁹⁶⁴ BY-C’de, “- kendüye”

⁹⁶⁵ BY-C’de, “görüb”

⁹⁶⁶ BY-B’de, “- kıt‘a”

⁹⁶⁷ BY-B, BY-C’de, “- ateş verilüb”

⁹⁶⁸ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ cevânib-i erba‘adan hücum ve yürüyüş etdiklerinde mukâvemetle bir vechile iktidârları kalmayub”

⁹⁶⁹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “bundan akdem”

⁹⁷⁰ BY-C’de, “- ahz”

⁹⁷¹ BY-B’de, “+ Emir Hayreddin karnına darb ve”

⁹⁷² BY-C’de, “sakladığı hançeri ile katl eylemek niyeti-birle Emir hayreddin’i karnına darb ve mecrûh eyledigin”

⁹⁷³ BY-C’de, “- üzerine”

ziyâde darb⁹⁷⁴ Emir Hayreddin karnına⁹⁷⁵ darb etdirmeyüb ol habîsi bilâ-emân katl ve helâk eylediler. Bu hâlde Memi Beg dahî gelüb Emir Hayreddin'i mecrûh gördük de bu fesâd ve şekâvetde Kâsım ibn Şevi' dedikleri müfsîdin re'y ve tedbîri ve 'ilmi vâridigün vâkıf ve haberdâr olmağın, derhâl mezbûru ol mahâlde katl edüb, bunca zamândan berü eyledigü fitne ve fesâdın cezâsın buldu. Ve nakz-ı 'ahd anlardan sâdir olmakla oğulların ve cümle Zeydî şakîlerin katl eylemek murâd ve niyet eylemiş iken, Kapudân Emir Hayreddin komayub ricâ ve şefâ'at eylemekle kimesneyi katl etmeyüb [vr.141a] ve cümlesin kayd ve bend ile çekdirmelere⁹⁷⁶ gönderüb, muhkem ahz ve habs etdüdü. Ve cenâb-ı hazret-i hak bekleyüb saklamakla ol mertebe mihlek yere darb olunmağla, üstâd-ı Frenk cerrâhları 'ilâc ve timâr edüb, zamân-ı karîbde⁹⁷⁷ sıhhat ve ifâkat bulub, bundan sonra Yemen fethinde çok hizmetlerde bulunması müyesser oldu. 'Umûmen Zeydî şakîleri ve maktûl Kâsım tevâbi' ve âdemleri belde-i latîfe-i 'Aden'den ihrâc kılınub, ol arâzi-i tayyibe fesâdlarından⁹⁷⁸ tathîr ve tanzîf olunub, Kânun-ı Osmânî üzere Bender-i 'Aden Kal'aları'na dizdâr ve neferât ve kifâyet mikdârı muhâfazacı 'asker konulub, sene dokuz yüz yetmiş altı Zi'l-ka'desinin ikisinde Cum'aertesini bir rûz u firûzda Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî'den zabt ve tasarruf olundu. Ve bu feth-i celîlü'l-mikdârın haber-i meserret-eseri vezîr-i rûşen-zamîr huzûruna 'arz ve i'lâm olunub, bâlâda tafsîl ve beyân olunduğu vech üzere orduy-ı hümâyûn ve 'asâkir-i nusret-makrûn ile San'â tarafına teveccüh ve 'azîmet esnâsında Kâ'de menzîlinde karârda iken sene-i mezbûrenin Zi'l-hiccetü'l-haramı guresinde gelüb erişmekle Mutahhar Leng habîsle 'umûmen a'dâ-i liyâmın inkisâr ve hizlâlîne bâ'is ve cümle Guzât-ı İslâm ve cünûd-ı ervâmın takvîyet ve sürûruna sebep olub, bundan sonra eglenmeyüb kemâl-i meserret ve kuvvet-i kalb ile San'â üzerine 'azîmet olunmuşdur.

On Dördüncü Fasl

Ve zîr-i Âsaf-Nazîr Emir Hüseyin'i 'Aden'e Hâkim Nasb Ve İrsâl Eyledigün Ve Emir Hayreddin İle Mîr-livâ⁹⁷⁹ Memi Beg'i Orduy-ı Hümâyûna Da'vet Eyledigün Beyân Eder:

⁹⁷⁴ Derkenar: "ve mecrûh eylediğın anda mevcûd bulunan hüddâm gördük de bir uğurdan üzerine üşüb ziyâde darb" BY-C'de, "darb etdirmeyüb"

⁹⁷⁵ BY-D'de, "- niyetiyle ve mecrûh eyledigün anda mevcûd bulunan hüddâm gördük de bir 'uğurdan üzerine üşüb ziyâde darb Emir Hayreddin karnına"

⁹⁷⁶ BY-B, BY-C'de, "kadirgalara"

⁹⁷⁷ BY-B, BY-C'de, "+ Emir Hayreddin dahî"

⁹⁷⁸ BY-B, BY-C'de, "telvîslerinden"

⁹⁷⁹ BY-B, BY-C'de, "- Mir-livâ"

Bu haber-i meymenet-eser istimâ'ından sonra vezîr-i rûşen-zahîr ümerâ-i Mısır'dan kemâl-i şecâ'at ve 'akl u ferâset ile ma'rûf ve meşhûr olan Hüseyin Beg'i Bender-i 'Aden muhâfazasına ta'yîn ve hâkim ve mîr-livâ nasb edüb ve yanına dilâverân-ı ervâmdan ikiyüz nefer 'asker-i zafer-rehber koşub ve ma'ân Vilâyet-i 'Aden'de icrâ-i şer'-i nebevî ve edâ-i ahkâm-i sünnet-i⁹⁸⁰ müstafavî eylemek için 'âlim ve fâzıl bir kâdı-i 'âdil, Bender-i 'Aden [vr.141b] ve tevâbi'i vilâyetine hâkimü'ş-şer' nasb edüb ma'ân irsâl eyledi. Pes emir-i mûmâ-ileyh orduy-ı hümâyûndan Kâ'de menzîlde müfârikat ve Bender-i 'Aden tarafına 'azîmet kılub, kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil⁹⁸¹ ederek selâmet üzere mahâll-i ma'mûre vâsıl ve 'Aden kal'ası'na dâhil oldu. Ve kapudân Emir Hayreddin ve Memi Beg orduy-ı hümâyûna varub, vusûlleri fermân olunduğun tebliğ edüb, anlar dahî yanlarında olan 'asâkir-i nusret-âsâr ile⁹⁸² ber-mûceb-i fermân revâne oldular. Ve mûmâ-ileyh Hüseyin Beg yanında olan guzât-ı ervâm ile bender-i mezbûre muhâfazasında karâr ve ahâli-i memleket ve 'âmme-i i'bâd ve fukarâyı himâyet ve siyânet eylemekde sarf-ı iktidâr edüb, 'adl u dâd ile vilâyeti ihyâ ve 'imâret eyledi. Ve 'umûmen ehl-i İslâm ve sâ'ir 'ibâd ve enâm Zeydî şakîlerinin zulm ve fesâdından halâs olduklarına şükr-i ferâvân edüb, Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye'de âsûde hâl ve du'â-i hayr-ı pâdişâhiye müdâvemet ve iştigâl üzere olub, emir-i mûmâ-ileyh minba'd bir hususda hudûd-ı şer'-i şerîfden tecâvüz eylemedi. Ve bâlâda zikr ve beyân olunan Kasım ibn Şevi' Mutahhar habîs nâmına binâ eyledigü medrese-i 'âtılâyı hedm ve virân edüb ve taş ve toprağın deryâya dökdürüb⁹⁸³ mevzi'i ahâli-i 'Aden'in mezbelegâhı olub, müddet-i karîbde mezâbele ve kâzurât ile doldu. Bu bâbda dahî veli'y-yü'l-muhakkakü'l-arif ve hazret-i şeyhü'l-mekâşif es-Seyyid 'Ömer ibn 'Abdullah 'Ulvi ibn 'Abdullah⁹⁸⁴ Ebâ Bekir el-'İdris 'aleyhi rahmetü'l-melikü'l-kuddüs nevverallâhu merkadinânın⁹⁸⁵ kerâmet-i bâhiresi gün gibi zâhir ve nümâyân oldu. Rivâyet olunur ki; Kâsım ibn Şevi'dedikleri, câhil Mutahhar habîs nâmına medrese-i bâtilâ-i mezkûre binâsına mübâşeret ve temelin hafr eylemek üzere, hazret-i şeyh henüz ol vakt hayâtta olmağın bir gün ahbâb ve fukarâsıyla ol mahâlden murûr iderken 'acebâ bu mahâlde binâ edecekleri nedir deyü su'âl tarîkiyle ahbâbından birine hitâb eyledik de, ol kimesne dahî tâ'ife-i Zeydiyye [vr.142a] için medrese binâ eylemek murâd ve

⁹⁸⁰ BY-C'de, "- sünnet-i"

⁹⁸¹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- tayy-ı merâhil"

⁹⁸² BY-C'de, "+ 'Aden'den kalkub"

⁹⁸³ BY-C. vr. 110b'de, Derkenar; "Söyledi târih şehâbî âna, Ser ile alındı o şehri-i 'Aden. Sene 972."

⁹⁸⁴ BY-B, BY-D'de, "- 'Ulvi ibn Abdullah"

⁹⁸⁵ *Mukaddes olan her şeyin sahibi Allahu Teâlâ ona rahmet etsin ve kabrini nurlandırısın.*

mübâşeret etmişler deyü, cevâb verdik de hazret-i ‘azîz kaddese esrârahû⁹⁸⁶ medrese olacağı bilmem velâkin ahâli-i memleketin mezbelegâhı olmak mukarrerdir buyurdular. Bundan sonra terk-i ‘âlem-i fânî-i kılub ve merkad-ı pür-envârları ziyâretgâh-ı ‘âmme-i enâm olub kerâmet-i ‘aliyeleri⁹⁸⁷ kabzâ-i tasarruf-ı Osmânî’ye dâhil olmak nasîb ve müyesser olduk da, bunca müddet murûrundan sonra vech-i meşrûh üzere medrese-i bâtıla-i Zeydiyye hakkında olan enfâs-ı tayyibeleri vücûda geldi. Rahmetullâhu ve teâlâ nef‘inâ bi kerametihî’l-a‘lâ.⁹⁸⁸ Hâliyâ makâm-ı metrûkeleri ma‘mûr ve bi’l-cümle bilâd ve aktâr ve memâlikde kirâmât-ı ‘aliyeleri meşhûrdur. Ve’l-hâsıl vezîr-i âsaf-tedbîr mûmâ-ileyh Hüseyin Beg’i zikr olunduğu gibi ‘Aden tarafına irsâl eyledikten sonra, bilâ-ihmâl bu haber-i meserret-me’âli der-i devlet-medâra Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’ye ‘arz ve telhîs ve Mekke-i Mükerrreme’nin şerîfine dahî tebriken yazub i‘lâm edüb, ulâkları bervech-i isti‘câl yollayub, sene seb’ ve seb‘în ve tis‘a mie Muharremü’l-haramının evâsıtında bu haber-i beşâret ile ulâklar Mekke-i Mükerrreme’ye gelüb ‘âmme-i ‘âlem şâd ve handân oldu. Ve dahî eglenmeyüb ulâklar âsitâne-i devlete revâne ve sıhhat üzere vârub vâsıl olduklarında, bu ahbâr-ı meserret-eserden cemi‘ân a‘yân-ı devlet ve erkân-ı saltanat mesrûr olub ve Yemen fethine fal-ı mübârek tutulub, Huzûr-ı Hümâyûn’da hizmeti makbûl ve meşkûr olub ve cânib-i şehriyâriden vezîr-i müşârün-ileyhe enva‘ iltifât ve ihsânlar kılınub zamân-ı karîbde, şemşîr-i adüvv-tedmîr ve hıla‘-ı fâhire-i şâhâne ile ulâklar der-i devlet-medârdan gelüb Yemen’e vâsıl oldu.⁹⁸⁹

On Beşinci Fasıl

Veziir-i Eflâatun-Tedbîr ‘Asâkir-i Adüvv-Tedmîr İle Meysem Tarîkinden San‘â Üzerine Teveccüh Ve ‘Azîmet Eyledigün Beyân Eder:

Bundan sonra vezîr-i sâhib-tedbîr San‘â üzerine revâne olacak yollardan mukaddemâ yukarıda zikr ve işâret [vr.142b] olunân Meysem tarîkinden ‘asâkir-i nusret-şî‘âr ile revâne olmağı ihtiyâr ve bu bâbda kemâl-i mertebe re’y ve sevâb eyledi. Zîrâ Zeydiyye eşkıyâsı Nakîl-i Ahmer ve Vâdî-i Sehban tarîkleri birkaç menzîl San‘â’ya varmakda karîb olmağın, anlardan ‘azîmet edeceğin mukarrer bilüb ve bundan evvel mîr-i mîrân-ı Yemen iken bâlâda zikr-i sebk eden Şehîd Murad Paşa merhûma Vâdî-i

⁹⁸⁶ *Allahu teâla onun hallerini mübarek etsin.*

⁹⁸⁷ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ celileleri berekâtında Bender-i ‘Aden Zeydiyye eşkıyâsının fitne ve fesâdından tathîr olunmak ve tekrâr”

⁹⁸⁸ *Allah ona rahmet etsin ve onun yüce kerametleriyle bizi faydalandırsın.*

⁹⁸⁹ BY-B, BY-C’de, “medârdan Yemen’e gelüb vâsıl oldu”

Hubân nâm mevzi'de eyledikleri kemîne ve sedd ve havâleler gibi bu def'a dahî zikr olunân iki tarîkde dahî muzîk ve sa'bü'l-murûr yerlerine ve sa'b ve sengistân derbendlerine havâle vâki' olan dağlarda ve piyş u pes ve yemîn ü yesârdan taşlar yığub ve bunca bin müsellağ ve müretteb tüfenk-endâz ve hilesâz Zeydiyye eşkiyâsın pusuya doldurub ve yolların ekser yerlerin bu vechile sedd edüb, hâzır ve âmâde ve vezîr-i dilîr ve 'asker-i 'adüvv-tedmîrin vusûlüne intizâr üzereler iken 'avn-ı 'inâyet-i rabbânî ve ilhâm ve tevfiğ-i semedânî berekâtında vezîr-i zafer-tesîr Meyssem tarîkin tutub ve cebehânenin naklinde bir mikdâr vâsi' olmağın San'â'ya beş on günlük menzîl bâ'id olduğuna bakmayub, andan 'azîmet ve ve bu re'y-i rezîn ve fikr-i isâbet karîn ile mekr-i şeyâtîn-i Zeydiyye'yi ibtâl edüb ve şerr ve zararlarından emîn olub, bu nice tûl müddet çektikleri ta'b ve meşekkatlerinden nesne hâsıl olmayub ve etdükleri⁹⁹⁰ fikr ve hîle ve mekrleri bâtil ve 'âtıl ve hiçbir şey vücûda gelmedigünden, 'umûmen Zeydiyye eşkiyâsı hâ'ib ve hâsir olub, 'acz ve ıztırârları nümâyân ve zâhir olmağın nâçâr Meyssem tarîkine rücu' ve hucûm ve ba'zı sengistân dağlar bâşına ve muzîk ve sarb yerlerine istinâd ve kilâb ve meymûn gibi ba'd mesâfeden fera' ve gavga eylemek ve 'askerden zâ'if ve hasta olanlara gerüde tenhâ kalanlara zarar erişdirmek üzere olub, mukâbele ve mukâtele kudretleri kalmadı. Pes vezîr-i rûşen-zamîr [vr.143a] bi'l-cümle ümerâ ve ağavât ve umûr-dide ve kârazmûde olan kimesneler ile göçüb konmakda ve esnâ-i teveccüh ve 'azîmetde 'Asâkir-i İslâm muhâfazâsı bâbında hüsn ü tedbîr edüb ve piyş u pes ve yemîn ü yesârı hıfz edecek âdemler koyub, sene-i mezbûre Zi'l-hiccetü'l-haramının sekizinci günü 'arefe gecesı 'umûmen orduy-ı hümâyûn ve cuyûş-ı nusret makrûn ile Ka'de menzîlinden eyemen-i evkât ve⁹⁹¹ is'ad sâ'âde kalkub ve cebehâne ve mühimmât ve zehâyiri develere ve katırlara ve bârgirlere tahmîl⁹⁹² ve kal'a küb tob ve darbzenleri Guzât-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâm, kemâl-i himmet ve sa'y ve dikkat ile ol sa'bü'l-murûr olan yerlerden ve sarb dağlardan çeküb, ol gün ve ol gece sarf-ı kudret ve bezl-i kuvvet⁹⁹³ ederek sabah vaktinde bir vakt-i meymûn da ki rûz-ı 'arefe-i mübâreke ve şehr-i mezbûrun dokuzudur. 'Alîk denmekle ma'rûf menzîle vusûl ve nüzûl-i müyesser olub ve yevm-i mezbûrda huccâc-ı Müslimîn 'arefe-i küberâda dergâh-ı cenâb-ı perverdegâra tazarru' ve du'âda ve bu tarafda bunca bin guzât-ı muvahhidîn-i dîn-i mübîn uğurunda fî-sebîli'l-lâh ictihâd ve gazâda müsâdif olmak vâki' oldu.

⁹⁹⁰ BY-C'de, "+ kayd-ı"

⁹⁹¹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "-eymen-i evkât ve"

⁹⁹² BY-B, BY-C'de, "yükledüb"

⁹⁹³ BY-B, BY-C'de, "- bezl-i kuvvet"

Ba'dehû menzîl-i mezbûrdan kalkub ve düzüşüb kal'a küb topları kezâlik hezâr meşakkat ve zahmet ile dilâverân-ı ervâm nakl ve i'sâl ederek, ertesi 'ales-sabah ki yevm-i 'ıyd-i ashiâdır. Beyne'l-cibâl vâki' suyu ferâvân bir vâdî-i vâsi' ve havası latîf bir mevzi'-i mübâreke vusûl ve ol rûz-ı fîrûzda 'ıyd-i şerîf için meks ve nüzûl ve ikâmet olunub ve ertesi ki yevmü't-teşrîk-i evveldir. Menzîl-i mezkûrdan 'azîmet ve tob ve cebehâne ve mühimmâtı yine kezâlik niçe dürlü zahmet ve sa'y ve dikkat ile nakl edüb, selâmet ve nusret-birle Zi'l-hiccetü'l-haramın evâsıtında sene-i mezkûre evâhirinde Mescîdü'l-Ka'de denmekle ma'rûf nâm menzîle⁹⁹⁴ nüzûl ve orduy-ı hümâyûn ile ikâmet ve anda medfûn olan eshâb-ı resûlü ekrem sallâllâhu aleyh-i vesellem⁹⁹⁵ ve 'ale'l-lâh ve eshâbeden⁹⁹⁶ ve Câbir ibn 'Abdullâh el-Ensârî⁹⁹⁷ radyallâhu anh⁹⁹⁸ denmekle meşhûr sahâbinin merkâd-ı şerîf-i pür nûrları ziyâret olunub ve ol makâm-ı [vr.143b] müstecâbda vezîr-i 'âli mikdâr fukâraya kurban ve sadâkat bezl ve i'tâ ve 'umûmen Cünûd-ı İslâm merkad-ı şerîflerini ziyâret edüb, herkes maksûd ve merâmı bâbında ol mevzi'e icâbet kurbunda du'â ve 'arz-ı hâcet edüb, râvî hadîs-i şerîf ve meşhûr olan Hazret-i Câbir ibn 'Abdullah el-Ensârî'den ma'dâ bu bir gayrî Câbir'dir.⁹⁹⁹ Nihâyet kendülerinin ve babalarının isimlerinde müşârikat ve müşâbehet olmağla ekser 'avâm-ı nâs bunu dahî râvî hadîs-i şerîf olan Câbir'i¹⁰⁰⁰ kıyâs ve zân eylemişlerdir. Lâkin 'ulemâ-i muhaddisîn rahmetullâhu aleyhim ecmâîn¹⁰⁰¹ ketb ve mu'teberâtda her birin müddet ve zamânıyla ve ef'âl ve iştihârıyla yâzub mufassal ve meşrûh ta'yîn ve tefrîk etmişlerdir deyü, Câbir-i Ensârî dahî sahîh sahâbeden olub hakkında münakıb-ı kesîre-i kâbirân-ı 'an-kâbir fezâ'il-i 'azîme rivâyet ve zikr olunmuşdur. Cümleden biri Murûcû'l-Zehab sâhibi kitâbında nakl eder ki; bir def'a mezkûr Câbir radyallâhu anh¹⁰⁰² Şâm-ı Şerîfe teveccüh ve 'azîmet edüb, Hazret-i Mu'âviye radyallâhu anh¹⁰⁰³ mülâkât için sarayına geldik de bevvâbîn içerü duhûle rıza vermeyüb ba'dehû Mu'âviye tarafından izn alub, şeref-i sohbetine vâsıl olduk da Yâ Mu'âviye hazret-i resûl-i ekrem sallâllâhu aleyhi vesellem “ men hecebe zâ fâkatin ve

⁹⁹⁴ BY-B, BY-C'de, “+ meymenet-esere vusûl ve”

⁹⁹⁵ *Hazreti peygambere salat ve selam olsun.*

⁹⁹⁶ BY-C'de, “eshâb-ı Müslimden”

⁹⁹⁷ BY-C. vr. 112a'da, Derkenar; “Tafsîl-i Ahvâl-i Ca'bir bin Abdullah el-Ensârî es-sahâbî razı'u'l-lâhu teâlâ anh.”

⁹⁹⁸ *Allah ondan razı olsun.*

⁹⁹⁹ BY-B, BY-C'de, “+ Ca'bir bin Abdullah en-Nizârî'den”

¹⁰⁰⁰ BY-B, BY-C'de, “Ca'bir en-Nizârî, - dahî râvî hadîs-i şerîf olan Câbir'i”

¹⁰⁰¹ *Allah onların cümlesinden razı olsun*

¹⁰⁰² *Allah ondan razı olsun.*

¹⁰⁰³ *Allah ondan razı olsun.*

hâcetin hacebehullâhu yevme fâ katehû ve hâcete hû"¹⁰⁰⁴ hâdîs-i şerîfin istima‘ eylemedik mi” deyü hitâb edince, Mu‘âviye gazaba gelüb bu tarîk ile red cevâb eyledi.¹⁰⁰⁵ İne küm setülkûne ba‘dî eserahû fesbirû hattâ telkûnî alel havzi.¹⁰⁰⁶ hadîs-i mûcizü’l-eserini hazret-i resûl-i aleyhisselâmdan hiç işitmedin mi dedük de, Câbir ziyâde elem çeküb dahî “yâ Mu‘âviye bir zamân ola ki beni yâd edesin” deyüb ve yanından taşra çıkub, devesine râkıb ve Şâm’dân dahî hurûc edüb, Medine-i Münevvere’ye ric‘at ve geldigüne nâdim olub, zamân-ı karîbde Medine’ye vusûl buldu. Birkaç zamândan sonra Hazret-i Mu‘âviye Câbir’i yâd eyleyüb ve Şâm-ı Şerîf’de bulamayub eyledigüne gâyetde pişmân olub ve Câbir’e altıyüz altun ihdâ edüb ve ‘özrlr diledi. Hazret-i Câbir kabûl eylemeyüb ve¹⁰⁰⁷ redd edüb, bu ebyât-ı cevâb tarikiyle [vr.144a] inşâ edüb gönderdi.

Şi‘ir

واني لا اختار القنوع علي الغني
 اذا اجتمعا والماء بالبارد المحض
 واقضي علي نفسي اذا الامر نابني
 وفي الناس من يقضي عليه ولا يقضي
 وليس اثواب الحيا وقدادي
 1008 مكان الغني ان لا اهيين ب عرضي

Ve Târih-i Tâber’i sâhibi kitâbında ibn Sa‘id hazretlerinden ve ibn Fethun zeyl kitâbında İmam Ebu Yusuf hazretlerinden, ol dahî ‘Osman ibn ‘Abdurrahman bin Yezîd¹⁰⁰⁹ bin Hâris’e ve ol dahî ‘ammusi ‘Ömer bin Yezid bin Hâris’e ve ol dahî babasından mezkûr Câbir bin ‘Abdullah el-Ensârî eshâb-ı kibârdan idigün mukarrer edüb, nakl-i sahîh ve rivâyet-i sarîh ile yazub beyân eylemişlerdir. Hatta Uhud gazâsı vak‘asında sagirü’l-sinn ve sabî bulunmağla hazret-i fâhr-i ‘âlem sallallâhu aleyh-i vesellem¹⁰¹⁰ gazâ ve seferden men‘ ve ‘avdet etdürmüşlerdir. Evlâd-ı ashâbdan sabî iken ma‘ân Uhud gazâsına ‘azîmet edüb, ric‘at etdürilen biri ‘Abdullah bin ‘Ömer ve biri

¹⁰⁰⁴ Kim yoksulluğunu ve ihtiyacını gizlerse Allahu teâlâ da onun yoksulluğu ve ihtiyacını ahiret gününde gizler.

¹⁰⁰⁵ BY-D’de, “- Mu‘âviye gazaba gelüb bu tarîk ile red cevâb eyledi.”

¹⁰⁰⁶ Benden sonra siz birçok hadis ravisiyle karşılaşacaksınız, benim havzumda karşılaşınca kadar onlara sabredin.

¹⁰⁰⁷ BY-B, BY-C’de, “+ altunu”

¹⁰⁰⁸ Muhakkak ki ben kanaati zenginliğe tercih ederim. Bu ikisi karşılaştığında suyun donduğu gibi insan da donar. Ve şuna karar verdim ki, Bu bizim tercihimiz değildir. İnsanlar buna kendileri karar verirler. Onlara hükmedilmez. Hayatın kuralı budur. Benim kaderim de budur. Kendi ırz ve namusumu zenginlikle kirletmemeliyim.

¹⁰⁰⁹ BY-B’de, “Zeyd”

¹⁰¹⁰ Alemlerin övünç kaynağına salat ve selam olsun.

Zeyd bin Erkam ve bir Ebu Sa‘id ve bir dahî bu Câbir ibn ‘Abdullah el-Ensâri’dir deyü rivâyet-i sahîhe ile nakl eylemişlerdir. Rıdvanallahu teâlâ ‘alayhim ecma‘în. Ve ‘alâ cemî‘ eshâb-ı resûlullâh sallallâhu ‘alyeh vesellem¹⁰¹¹ Ve Ebu’l-Fethu’l Ya‘mu‘rî rahmetullâhu teâlâ,¹⁰¹² Sîretü’n-Nebevîyye nâm kitâbında nakl ve beyân eder ki; mezkûr Câbir râdyallâhu anh¹⁰¹³ doksan dört yıl mu‘ammer olub Hicret-i Nebevîye’nin yetmişyedi senesinde Diyâr-ı Yemen’de Huccâc-ı zâlimin müddet-i hükûmetinde vefât edüb, garîk bahr-i rahmet ve ‘âzîm ravzâ-i cennet olduk da huccâc-ı zâlim üzerine cenâze namâzın kılmaya vasiyyet eyledi. Zikr olunan Mescidü’l-Ka‘de menzîlinde defn olunub, merkadd-ı mübârekeleri ilâ yevminâ hâzâ ziyâretgâh-ı ‘âmm-i enâm ve havâs ve ‘avâm beyninde meşhûr ve ma‘rûf oldu. Vezîr-i âsaf-nazîr-a‘nâ Sinân Paşa merhûm dahî bu esnâda gelüb¹⁰¹⁴ terbiye-i pür-envârların ziyâret eyledik de, ta‘mîr ve termîm ve evkâf ve ‘akârât tekâmîl ve tamîm ve terakkî ve ezdiyâd eyledi. Ve mukâbelesinde cenâb-ı hazret-i hak mu‘în ve zahîr olub, menzîl-i mezkûre-i mütebarekede tekâ‘üd ve meks olunan birkaç gün içinde a‘dâ-i liyâm [vr.144b] üzerine fırsat ve nusret verüb, niçe fütûhât-ı celîle ve gazâ-i cemîle müyesser oldu.

On Altıncı Fasil

Mescidü’l-Ka‘de Menzîlinde İken Zuhûr Eden Fütûhât Ve Sudûr Eyleyen Vekâyi‘ Beyânındadır:

Çünkü ‘asâkir-i nusret-nümûn ile vezîr-i eflâtun-tedbîr, Meysem tarîkinden mukarrer ‘azîmet edüb ve beyân olunduğu üzere selâmet ve nusret hâl ile gelüb Mescidü’l-Ka‘de menzîline vusûl ve nüzûl ve ikâmet eyledi. Pes Nakîl-i Ahmer ve Vâdî-i Sehban tarîklerinde enva‘ mekr ve hile ile kemine girüb müctemi‘ olan Zeydiyye müfsîdleri ve ba‘zı ‘Urbân şakîleri me‘mûlleri üzere ol câniblere ‘asâkir-i zafer-makrûn gelmedigünden ve bu niçe çekdikleri zahmet ve meşekkatleri hebâyâ gitdigünden ziyâde mağbûn ve hâ’ib ve hâsir ve mahzûn olub, dahî cümlesi Meysem tarîkine ric‘at ve teveccüh edüb, ol cibâl ve vâdîler ve derbend ve sarb yerler, melâ‘în-i hâsırîn ile misâl-i kılâ‘ ve grâb ve meymûn ve kilâb mâlâmâl doldu. Ve dağlar bâşında ve eteklerinde vâki‘ sarb yerlerden ‘Asâkir-i İslâm üzerine tüfenk ve taş serpüb ve kilâb ve

¹⁰¹¹ Allah onlardan ve ashabının tamamından razı olsun.

¹⁰¹² Allah ona rahmet etsin.

¹⁰¹³ Allah ona rahmet etsin.

¹⁰¹⁴ BY-B, BY-C’de, “- gelüb”

meymûn gibi ferâ' ve gavga ve günâgün sadâ ve avazlarıyla 'âlemi mâlâmâl edüb¹⁰¹⁵ ve yüksek dağlar üzerine eşkâl-ı garîbe ile vefret ve kesret-birle gürûh gürûh alay-ı mekrûhların gösterüb, za'm fâsidlerince Guzât-ı İslâm ve dilîrân-ı ervâmı tahvîf eylemek garîbe ile vefret ve¹⁰¹⁶ 'asker mâbeynine bu tarîk ile vesvese ve havf düşürmek tedbîrin edüb ve ba'zı sarb yerlerden vâdîye inüb, her yerden Cuyûş-ı İslâm'a ulâşdılar. Ve guzât-ı Müslimîn dilâverleri dahî kimini atlu ve kimini piyâde bî-mehâbâ orduy-ı hümâyûndan çıkarub ta'arruz eden eşkıyânın karşularına gelüb gitdükçe bu tarîk üzere cenk ve cidâl kızışub, melâ'în-i hasırîn kesretine magrûr olub ve ganimet tama'ı ile cem-i kesîr dağlardan inüb Guzât-ı İslâm'a hücum eylediler. Pes vezîr-i dilîr, bi'l-cümle ümerâ ve ağavâtı ve ayağına cest ve çabuk olan guzâtı altı kıt'a darbzen [vr.145a] 'add ü efken ile önüne katub ve fî-sebîli'l-lah cihâd ve gazâyâ niyet ve 'azîmet edüb ve mevcûd bulunan begler ile livâ-i nusret-i ihtivâların açub ve yer yer tablhâneler çaldırub, mevzi'-i kîtâle vusûl bulduklarında bir fitilden darbzenlere ateş verüb, der'akab bilâ-fâsıla Rûm dilâverleri tuğların 'üryân kılıb gülbânk-ı Muhammedî ile hücum etdiklerinde, melâ'în-i hasırîn ol hamlelerine tâkat getürmeyüb, gürûh-ı mekrûhları hezimet bulub ân u vahidde¹⁰¹⁷ perâkende ve perişân oldu. Ve sahrâ ve vâdîlere nüzûl eden Zeydîler ve 'usât-ı 'Urbân 'umûmen ta'me-i şemşîr guzât-ı zaferaktarân olub, mukaddem sarb yerlere çıkub bulunan gücüyle bâşın halâs edüb yine sengistân ve cibâl'e firâr eyledi. Ve vezîr-i rûşen-zamîr bu gazâ-i celîle vukû'undan mesrûr ve şâdmân olub ve feth-i nusreti cenâb-ı hazret-i hak tarafından bilüb ve zerre kadar kalbine 'acib ve gurûr getürmeyüb, kemâl-i zirâ'at ve ibtihâl ile dergâh-ı hüdâ-i bî-misâle şükr ve sipâs ederek mahâll-i mu'arekeden mansûr ve muzaffer 'avdet eyleyüb, vakt-i gurûbda orduy-ı hümâyûna vâsıl ve otağ-ı felek-revâkına dâhil olub, makâm-ı sa'âdet-nişânında karâr edüb, cenk ve kîtâlde gûşte olan 'usât ve Zeydiyye eşkıyâsının ser-i bî-devletleri ile gelen dilâverlere ve cenkde mecrûh ve yaralı olanlara in'âm ve ihsân ve herkese iltifât ve istimâlet edüb havâs ve 'avâm lutf ve kereminden şermende oldu. Ve esnâ-i harb ve kârzârda dağ ve sengistân ve sarb yerde katl olunanlardan gayri ol gece vezîr-i âsâf-nazîr huzûruna gelen bin üç yüz şakînin başları pîşte misâl¹⁰¹⁸ önünde yığılub, a'dâ-i liyâma bâ'is hüsrân ve hezelân olub, sabahadek leyle-i mezbûrede 'Asâkir-i İslâm ve orduy-ı hümâyûnda edâ-i şükr ü sipâs için dergâh-

¹⁰¹⁵ BY-B, BY-C'de, "doldurub", BY-D'de, "- ve avazlarıyla 'âlemi mâlâmâl edüb"

¹⁰¹⁶ BY-C'de, "- garîbe ile vefret ve"

¹⁰¹⁷ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- ân u vahidde"

¹⁰¹⁸ BY-B'de, + ve dağ ve sengistân ve sarb yerde keylân", BY-D'de, "- katl olunanlardan gayri ol gece vezîr-i âsâf-nazîr huzûruna gelen bin üç yüz şakînin başları pîşte misâl"

1 hazret-i hakka¹⁰¹⁹ du‘â ve zîb u ziynet için¹⁰²⁰ donanma kılunub hiç ferd hâb-ı gaflet ve istirahat ihtiyâr etmedi.

Meyssem Menzîlinde Yolların İftirâkını Ve Etvâl-i Tarîk ile ‘Asâkir-i İslâm ‘Azîmet Eylediğün [vr.145b] Zikr Ve Beyân Eder:

Çün cenâb-ı hazret-bâri Cuyûş-ı İslâm zafer-encâma¹⁰²¹ bâri yâri kılub, Mescîdü’l-Ka‘de menzîlinde¹⁰²² bunca fırsat ve nusret verüb, zikr olunân fütûhât-ı celîleyi müyesser eyledi. Bundan sonra vezîr-i zafer-te’sir ‘asâkir-i nusret-encâm ile menzîl-i mezbûrdan teveccüh ve ‘azîmet ve top ve cebehâne ve mühimmât naklinde kemâkân sarf-ı himmet ve bezl-i kuvvet¹⁰²³ edüb, iki menzil mesâfe ve merhâle selâmet ve gânimet-i hâl ile kat‘ ve tayy kılunub ve Şehr-i Zi’l-hiccetü’l-haramın onsekizinde cevânib-i erba‘ası vâsi‘ beyne’l-cibâl-i ‘azîme vâki‘¹⁰²⁴ Nefs-i Vâdî-i Meyssem ismiyle tesmiye olunan menzîle vusûl ve orduy-ı hümayûn ile nüzûl eyledi. Ve Vâdî-i Meyssem’den Cânib-i San‘â’ya iki tarîk müştak olub ve nihâyetleri yine hısn-ı Ta‘ker kurbunda buluşub, akrab tarîk olan iki cebel-i refi‘anın arasından bir vadi-i tavîl ve mezârî‘ içünden murûr edüb ve tarîk-i âhir-i cibâl-i ‘âliyyeden ‘ubûr ve birkaç menzîl ba‘îd ve udûl olmağın ‘asâkir-i Müslimîn andan revâne olmaz ve akrab tarîkden ‘azîmet eyleyüb tûl mesâfe ihtiyâr olunmaz mülâhazasın Zeydiyye şakîleri ve ‘usât-ı ‘Urbân müfsîdleri mukarrer bilüb ve zirâ‘atgah ve alçak yerler çamur ve bataklık olub, içüne âdem ve deve ve at ve sâ’ir hayvanât girdik de batub çıkmaya kâdir olmasun için akrab tarîkde vâki‘ mezârî‘ ve tarlalara sular saluverüb ve muzîk ve sa‘bü’l-murûr yerlere taş ve ağaç ve toprak yığub ve kendüleri müsellağ ve müretteb hâzır ve âmâde kemîneye girüb, Cünûd-ı İslâm’ın ol tarîkden vusûllerine intizârda iken bu mahâlde dahî tevfiğ-i ilâhî vezîr-i eflâtun-tebdîre karîn ve refik olub ve utul tarîkden ‘azîmeti ma‘kûl ve münâsib görüb, ‘asker-i zafer-rehber ile Nefs-i Meyssem menzîlinden kalkub ve cemi‘¹⁰²⁵ top kal‘a-küp ve darbzenleri ve cebehâne ve sâ’ir mühimmât ve levâzımâtı¹⁰²⁶ ol cibâl-i refi‘adan sa‘b ve sarb yerlerden, dilâverân-ı ervâm nakl ve îsâl ederek tayy-ı

¹⁰¹⁹ BY-D’de, “- sabahadek leyle-i mezbûrede ‘Asâkir-i İslâm ve orduy-ı hümayûnda edâ-i şükr ü sipâs için dergâh- hazret-i hakka”

¹⁰²⁰ BY-C’de, “ile”

¹⁰²¹ BY-B, BY-C’de, “+ ‘avn-ı ‘inâyet”

¹⁰²² BY-B, BY-C’de, “+ denmekle mezkûr mevzi ‘-i mübârekde”

¹⁰²³ BY-B, BY-C’de, “- bezl-i kuvvet”

¹⁰²⁴ BY-C’de, “- vâki”

¹⁰²⁵ BY-C’de, “- cemi”

¹⁰²⁶ BY-C’de, “- levâzımâtı”

merâhil ve kat'-ı menâzil ederek, tarîk-i utûl ve ba'ideden Hısn-ı [vr.146a] Ta'ker üzerine gitmekte oldu. Ve 'usât-ı 'Urbân ve sâ'ir Zeydiyye şakîlerinin¹⁰²⁷ fikr ü fâsidleri¹⁰²⁸ ve hile-i kâsıdları kendüleri gibi âtul ve mezheb ve i'tikâdları misâli bâtil oldu.

On Yedinci Fasl

Esnâ-i 'Azîmetde Tarîk-i Mezkûrda Zeydiyye Müfsîdleri İle Vâki' Olan Muhârebe ve Mukâteleyi Zikr ve Beyân Eder:

Çünkü tâ'ife-i Zeydiyye-i habîse ve 'usât-ı 'Urbân bu mahâlde dahî vezîr-i rûşen-zamîr, 'asâkir-i add u temdîr ile ümîd ve mülâhazâ etdikleri tarîk karîbden hâzır ve muheyâyâ eyledükleri kemînelerine varılmayub,¹⁰²⁹ atul ve ba'îd olan¹⁰³⁰ tarîk-i âhirden teveccüh edüb, Hısn-ı Ta'ker üzerine 'âzim ü câzim olduklarına mukarrer bildiklerinde bu def'a dahî re'y-i tedbîr hebâset-şi'âr ve mekr ve fikr ve ef'âl-i¹⁰³¹ şeytanet-eserleri bâtil olub, hile ve huda'aları 'âtıl¹⁰³² ve nesne hâsıl¹⁰³³ edemediklerinden vâlih ve hayrân ve hezelân ve hüsrân¹⁰³⁴ ve sergerdân kalub, ne hebâset edeceklerin bilmeyüb ve kemâl-i 'aciz ve ıztırâbıyla, cuyûş-ı nusret-me'âb ve vezîr-i kâmyâb 'âzim olduğu tarafa meymûn ve kilâb gibi can atub ve ol tarîkin cevânib-i erba'asına âşub, orduy-ı hümâyûn ve Guzât-ı İslâm zafer-makrûna zarar erîşdirmek ve Hısn-ı Ta'ker tarafından¹⁰³⁵ men' eylemek kaydına düşüb, bir an ve bir sâ'at 'asâkir-i zafer-encâma dahl ve ta'aruzdan hâlî olmayub, grâb ve kilâb misâli cibâl-i refî'adan ve sarb yerleden feryâd u ferâ' ve dürlü dürlü sadâlar ile cibâl ve vâdîleri memlû eylediler. Lâkin vezîr-i müdebbir ve müşîr-i 'âkil mukaddemâ zikr ve beyân olunduğu üzere 'Asâkir-i İslâm'ın cevânib-i erba'asın muhâfaza için niçe dilâverler ile kâr-dide ve yarâr kimesneler ta'yîn edüb ve kendisü dahî cümle 'askerin ardınca yürüyüb, muzîk ve sa'bü'l-murûr yerlerde ve derbendlerde binefsihî dâ'imâ demdâr olub, 'umûmen cuyûş-ı nusret-hurûş ve top ve cebehâne murûr ve 'ubûr edince karâr ve ârâm eylemek mu'tâd-ı sa'âdet-nehârları idi. Pes ol menzîl-i mezkûrda sene-i mezbûre

¹⁰²⁷ BY-C'de, "- eşkıyasının"

¹⁰²⁸ BY-B, BY-C'de, "- mülâhazaları kendüleri gibi gâlt"

¹⁰²⁹ BY-C, BY-D'de, "gelmeyüb"

¹⁰³⁰ BY-C'de, "- ve ba'îd olan"

¹⁰³¹ BY-C'de, "-ef'âl-i"

¹⁰³² BY-C'de, "- 'âtıl"

¹⁰³³ BY-C'de, "- hâsıl"

¹⁰³⁴ BY-B'de, "- ve hüsrân"

¹⁰³⁵ BY-C'de, "+ murûrdan"

Zi'l-hiccesinin yirmisinde Cum'a günü kalkub kat'-ı menzil ederek sa'b-ı¹⁰³⁶ cibâl [vr.146b] ve derbendlere dâhil olduklarında, tarîk ziyâde teng¹⁰³⁷ olmağın, bâr u bengâh ve ağrak naklinde 'asker ve sipâha¹⁰³⁸ ta'âb ve izdihâm ve sıklet olmasun için¹⁰³⁹ herkes esvâb ve ahmâli ile güzâr eylemek¹⁰⁴⁰ ma'kûl ve câ'iz görülüb ve bu sebebden cebehâne ve mühimmât ve toplar yanında ikiyüz fârisü'l-hiyel ve ancak ol mikdâr piyâde kalub ve bunların 'âkıbetinde¹⁰⁴¹ dahî vezîr-i dilîr ile elli 'aded fâris ve yüz nefer piyâde bulunub mu'tâdı üzere top ve cebehâne yanında ve ardınca¹⁰⁴² kalîl kimesne gördüklerinde, fırsatı ganîmet bilüb ve bu def'a intikâm almağı mukarrer bilüb tama'-ı hâm ve gurur ile kalîl-i cibâl ve etrâf vâdî ve pîşte ve telâlden sür'at ve isti'câl üzere nüzûl ve tarîkin iki tarafından vefret ve kesret ile ihâtâ edüb, top ve cebehâne üzerlerine hücum eylediklerinde, vezîr-i dilîr fevkü'l-had gazaba gelüb ve yanında olan 'asker-i kalîl ile üzerlerine 'azîmet ve cezm eylemiş iken ma'ân bulunan müdebbirîn ve 'ukalâ min-ba'd rızâ vermeyüb, hâh u nâ-hâh men' edüb ve cidden hücum-ı a'dâdan mevcûd bulunan 'askerden bir ferd havf etmeyüb ve ervâm-ı dilâverleri cebehâne üzerinde sedd-i şedîd gibi durub gelen a'dâ ve hücum eden eşkıyâ ile can u bâş-birle cenk ve pürhâş ve kâr-zâr ve savâş kılub ahmâl ve eşyâdan bir habbe aldırmaıub, her biri bir şîr-i 'azîn misâl meydan-ı mu'arekede sarf-ı iktidâr üzere iken sâlifü'l-beyân 'asker muhâfazasına ta'yîn olunan dilâverân bu mevzu'da a'dâ-i liyâmın 'Asker-i İslâm ve bâr ve bengâha ulaşmak ihtimâli vardır deyü bir mikdâr tüfenk-endâz, ba'zı çukur yerlere ve derelere mahfî kemine girüb, mevcûd ve hâzır ve âmade bulunmaların vezîr-i âsaf-tedbîr evvelden re'y ü tedbîr edüb, bu mahalde her biri kemîneden çıkub gülbânk-ı Muhammedi ile kurşun¹⁰⁴³ serpüb ve vezîr-i zafer-te'sir dahî mütevekkilân 'ale'l-lâhu teâlâ önünde olan üç kıt'a darbzen adüvv-i efgene ateşler verüb ve tablhânesin çaldırub, yanında olan dilâverân-ı ervâm ve bahâdırân-ı İslâm ile yürüyüb mukâtele [vr.147a] ve cenk ve cidâl istidâd bulub, sahve-i suğrâdan şems-i 'âlem-tâbın gurûbunadek mu'areke ve kıtâl mütemâdi olub, 'âkıbet nesîm u nusret ve fırsat ve kuvvet cünûd-ı Müslimîn ve gürûh-ı muvahhidîn tarafına yüz gösterüb, fırka-i ehl-i fesâd ve zümre-i erbâbü'l-hâd

¹⁰³⁶ BY-B'de, "+ sengistân"

¹⁰³⁷ BY-B'de, "muzîk"

¹⁰³⁸ BY-C'de, "'asker-i İslâm'a"

¹⁰³⁹ BY-B'de, "olmaya deyü"

¹⁰⁴⁰ BY-B, BY-D'de, "- güzâr eylemek"

¹⁰⁴¹ BY-D'de, "hakkında"

¹⁰⁴² BY-C'de, "+ tevakkuf ederek tayy-ı mesâfe olunmak esnâsında 'usât-ı Urbân şakîleri ve Zeydiyye müfsidleri dağlar başından akıb 'askerde ve cebehâne yanında"

¹⁰⁴³ BY-B'de, "tüfenk"

münhezîm ve makhûr olub, karârî firâra tebdîl ve mu'tâdları üzere mekânlarından gelân ve meymûn misâl sengistân ve kalîl cibâle tahvîl edüb, bu denlü tûl mu'areke ve kıtâl hengâmında bî-hadd ve bî-hesâb cuyûş-ı hebâset nisâblarından grâb ve kilâb ta'me-i tîğ-ı bî-diriğ guzât-ı nusret-me'âb olub, bu mertebe kesret-i a'dâya bu mikdâr ceş ü kalîl ile vezîr-i kâmyâb mansur ve muzaffer olduğundan, cenâb-ı hazret-i perverdegâra secde-i şükr edüb hamd ü ferâvân ederek mesrûr ve şâdmân orduy-ı hümâyûna teveccüh ve 'azîmet ve 'umûmen 'asker-i zafer-iktidâra kemâl-i surûr ile istikbâl eyleyüb nusret ve ikbâl ve sa'âdet ve iclâl ile gelüb otağında karâr eyledi. Mutahhar Leng habîse ve bi'l-cümle firkâ-i ehl-i fesâd bu gazâ-i celile vukû'undan ziyâde hüsrân ve hezelân hâsıl edüb, musîbet ve gâmnâk ve efkârda ve hile ve mikr ve şeytanât tedbirinde oldu.

Bu Gazâ-i Meymenet-Eserde Mertebe-i Şehâdete Nâ'il Olanlar Beyân Olunur:

Cümleden Diyâr-ı Mısır-ı nâdiretü'l-asırda kemâl-i şeca'at ve dilâverlik ile ma'rûf ve ziyâde selâmet ve fârislik ile mevsûf olan gerek Ferhâd Kâşif bu mu'arekede ve kıtâlde bulunub ve şîr-i jiyân gibi kendisün ol gürûh-ı mekrûh¹⁰⁴⁴ içüne salub, niçelerin nokta-i vücûd hebâset alûdın, sefahe-i 'âlemden hakk ve çoğunun tumâr-ömrün besât-ı 'arzdan tayy ve ref' eyledükden sonra, hikmet-i ilâhî esnâ-i mukâtelede nakîbü'l-nukebâ-i 'Urbân olan re'îs-i eşkıyâya müsâdif olub, ânı dahî tîğ-ı bî-diriğ ile darb ve mecrûh ve ser-nigûn oldukda, ser-i bî-devletin¹⁰⁴⁵ kat' eylemek için atından inüb teninden cüdâ ederken bir mel'un Zeydî tüfenk ile rütbe-i şehâdete nâ'il ve bir lahzada bunun ruh-ı pür fütûhu makâm-ı dârü'l-na'ime ve katl eylediği nakîb-i belâdin cân-ı habîsi nâr-ı [vr.147b] cahîme vâsıl oldu. Ve bundan gayri bu mu'arekede Cuyûş-ı İslâm'ın bellü başlularından on nefer kimesne dahî şerbet-i şehâdeti nûş edüb ve sâ'ir guzât-ı muvahhidînden dahî ancak ol mikdâr âdem mertebe-i şehâdete erişüb, gayrîleri selâmet-i hâl ve mansûr ve muzafferü'l-bâl orduy-ı hümâyûna mülhâk olub, 'umûmen ehl-i İslâm bu gazâ-i cemîl vuku'undan kalb-i kuvvet ve kemâl-i meserret hâsıl eyledi. Ve vezîr-i eflâtun-nazîr bu gazâ-i 'azîme ve hidmet-i celîlede mevcûd bulunan Guzât-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâma in'âm-ı pâdişâhîden her birine yevmî birer akçe terakkî¹⁰⁴⁶ 'ulûfelerine zamm ve ilhak eyledükden sonra, kendü tarafından dahî herkesin mikdârına ve vücûda gelen hizmetine göre nakdiyye ve eşyâdan bî-had ve bî-kıyâs ihsânlar edüb,

¹⁰⁴⁴ BY-B'de, "müfsîdin"

¹⁰⁴⁵ BY-B'de, "- bî-devletin"

¹⁰⁴⁶ BY-B'de, "- terakkî"

cümlesinin havâtürîn-1 cebr ve mesrûr eyledi. Ve ertesi ol menzîl-i meymenet karînden kalkub Medine-i Cible ve Hısn-1 Ta'ker mâbeyninde vâki' olan vâdîye gelüb, orduy-1 hümâyûn-1 nusret-makrûnı kurub, mahâll-i mezbûrda 'asâkir-i zafer-nümûn ile meks ve ikâmet edüb ve tedbîr-i mahâllin ve aktâr ve teshîr-i vilâyet ve diyâr umûrunda¹⁰⁴⁷ mu'în ve zahîr olub, hüsn-i hâl ve nusret ve ikbâl ile maksûd ve merâmını husûle karîn edüb bi'l-cümle dilhâhı müyesser oldu.

On Sekizinci Fasil

Ahâli-i Cible Ve Ba'zı 'Urbân Itâ'atın ve Hısn-1 Ta'ker Feth Olunduğun Beyân Eder:

Çünkü orduy-1 hümâyûn ve otâk-1 felek-nümûn ile vezîr-i kâmkâr Cible ve Hısn-1 Ta'ker mâbeyninde ikâmet ve karâr ve teshîr-i memâlik ve diyâr umûrunda sarf-1 iktidâr eyledi. Pes Kabâ'il-i 'Urbân ve ahâli-i etrâf-1 aktâr iki kısım olub ve mâbeynlerine tefrîka düşüb bir bölüğü gelüb taleb-i emân ve itâ'at edüb ve bir bölüğü tuğyân ve 'isyân üzere sâbit kadem olub ve bir yere derilüb ve dahî Kal'a-i Ta'ker nâm hisâr-1 metîn ve müstahkem ve üstvârın kemâl-i istihkâmına i'timâd ve istinâd eyleyüb, cümle emvâl ve erzâk ve ehl-i 'ıyâl u evlâd ve tab'ıyyet üzere olan erbâb-1 dalâlet ve ilhâh ile varub hısn-1 mezkûreye girüb [vr.148a] karâr eyledi. Pes vezîr-i 'âdil ve müşîr-i 'âkil gelüb itâ'at edenlere 'âhd u emân ve istimâlet verüb ve Cânib-i Hümâyûn-1 Pâdişâh-1 Cem-Câh ve Şehriyâr-i Zafer-Penâh itâ'at ve 'ubûdiyetin kabûl edenlere 'ahd u emân verilmişdir. Min-ba'd can ve başlarına ve emvâl ve erzâk ve emlâk ve ehl ü 'ıyâl ve evlâdlarına efrâd-1 âferîdeden bir ferd ve vechen mine'l-vücûh hiç 'ahd-i dahl ve ta'arruz eylemez. Ve bundan sonra cidden bir tarîkle zulm ve tekâlif ve te'addi olunmaz deyü orduy-1 hümâyûnda ve etrâfda olân memeri'n-nâs yerlerde dellâllâra nidâ etdüirdi. Ve 'adl u dâd ve 'adâlet ve fukarâ ve zu'afâya merhamet ve re'âya ve berâyaya himâyet ve siyânet edüb istima' eyleyen etrâf-1 bilâd ve kurâ ahâlisi ve memleket ve vilâyet fukârası peyderpey gelüb, itâ'at ve inkıyâd ve 'ahd u emân aldılar. Ve muti' olan kurâ ve nevâhi re'âyasına mebâdâ tavâ'if-i 'askerden ve gayrîden kasabât ve köylerinde kimesne zulm eylemek ihtimâli olmaya deyü ihtimâman yasâkçılar ta'yîn ve irsâl eyledi. Ve orduy-1 hümâyûna zâd u zevâd ve zahîre getirüb bey' ü şera' eden fukarâ ve müsebbiblerin akçesin zinhâr bir nesnelere alınmaya. Ve hüsn-i rızâları olmadan

¹⁰⁴⁷ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ sarf-1 iktidâr eyledi. Ve cenâb-1 hazret-i perverdegâr cümle niyyet eylediği mesâlih ve umûrun"

ellerinden çekilmeye deyü muhkem tenbîh ve te'kid edüb, ba'zı mütenebbih olmayub cüzî tecâvüz eden fuzûllerin müceb-i 'ibret ve sebep-i nasihat için bilâ-zemân ve emân ve haklarından gelüb ve cezâların verüb 'amme-i 'âlem-i âsude hâl ve müreffehü'l-bâl oldu. Ve ita'at eden Kabâ'il-i 'Urbân Şeyhlerine hil'at-ı fâhireler ilbâs ve taraf-ı pâdişâhîden vazîfeler ve surreler ta'yîn edüb ve kendü cânibinden dahî hadden ziyâde in'âm ve ihsân kılub 'adl u dâd ve nizâm u intizâm ile 'âlemi ma'mûr ve âbâdân ve zulm ve tecâvüz ve cefâdan meksûr ve mecrûh olmuş gönülleri benây-ı muhabbet¹⁰⁴⁸ ve 'adâlet ile 'imâr ve ihyâ ve mesrûr ve şâdmân eyleyüb, 'umûmen Mülk-i Yemen ahâlîsin ve ol etrâf ve diyâr fukarâsın ahlâk-ı hasene ve ef'âl-i müstahsine ile kendüye 'abîd edüb, bu menzîlden sonra orduy-ı hümâyûn ba'dehû mesâfeden Kabâ'il-i 'Urbân¹⁰⁴⁹ ve sâ'ir kasabât ve kurâ ve beldân ahâlîsi [vr.148b] ve bi'l-cümle fukarâsı mürg ve mûr u meleh misâl gelüb gitmek üzere oldu. Ve menzîl-i mezkûrdan is'ad sa'âtde ve eyemen-i evkâtda orduy-ı hümâyûn ve 'asâkir-i zafer-makrûn ile 'azîmet edüb, nusret ve ikbâl-birle gelüb ve Hısn-ı Ta'ker üzerine havâle olan cebel-i 'âliyyede nasb-ı hayme ve hargâh kılub, sipâh-encâm-ı şumâr ile ol kal'a-i üstvârı hâtem-var cevânib-i erba'adan kuşâdub içinde olân eşkiyâyı muhâsara eyledi.

Hısn-ı Ta'ker Ne Tarikle Feth Olunduğun Beyân Eder:

Kal'a-i mezbûre bir cebelü'r-refi'a-i sa'b üzerinde vâki' olmağın, içinde mahsûr olan bugât ve ehl-i 'inâd ve metânet ve istihkâmına i'timâd ve istinâd edüb, feth olunmasına cidden vücûd vermeyüb, 'inâd ve fesâdların ziyâde eyledikleri. Vezîr-i sâhib-tedbîr dahî umûr-dîde ve kâr-azmûde ve ahvâle vâkıf olanlar ile feth ve fütûhu¹⁰⁵⁰ bâbında müşâvere edüb, kal'a-i cebel'de¹⁰⁵¹ üç kıt'a kârgîr binâ ve 'âlî kulelere melâ'în-i hâsırın haberdâr olmamağın, 'asker ve ricâl vaz' ve idhâl eylemek ve bu tarikle kul'e-i mezbûreyi kabzâ-i teshîre getirmek re'y ve tedbîr edüb ve bu vechile meksûr ve merâm husûle geleceğin ma'kûl görüb, dâhî fi'l-hâl uzun ağaçlardan birkaç nerdibân dutulub gece ile binden ziyâde dilâverân-ı ervâmdan tüfenk-endâz ve cest ve çabuk piyâde 'asker gönderilüb mütevekkilân 'ale'l-lâh teâlâ ol cibâlden¹⁰⁵² ve sarb yerlerden hezâr

¹⁰⁴⁸ BY-C'de, "merhamed"

¹⁰⁴⁹ BY-D'de, "- kendüye 'abîd edüb bu menzîlden sonra orduy-ı hümâyûn ba'dehû mesâfeden Kabâ'il-i 'Urbân"

¹⁰⁵⁰ BY-B'de, "- fütûhu"

¹⁰⁵¹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ mezkûreye havâle kadîmü'z-zamândan berü harâbe ve hâlî kalmış zirve-i cebel de"

¹⁰⁵² BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ cebel-i refi'adan ve sengistân"

meşakkat ve zahmet ile eşcâr ve ehcâra yapuşub birbirine imdâd ederek, ne hâl ise çıkub ve ma'hûd kulelere yanaşub nerdibânları dayadub üzerlerinden duhûl müyesser oldukdan sonra, kible's-sabâh üç kıt'a top kal'a-küp rişmân ile çekerek dağdan yukarı îsâl ve 'avn-ı ilâhî ile kulelere idhâl eylemek müyesser oldu. Pes ol rûz-ı firûzda şems-i 'alem-tâb rû-i cihânî münevver ve dırâhşân¹⁰⁵³ eyledigü-birle, guzât-ı nusret-meâb ol kulelerde [vr.149a] feth ve zafer sancâkların nasb edüb ve gülbank-ı Muhammedî ile toplara ateş verüb, Hısn-ı Ta'ker'de olan 'usât ve eşkıyânın dâr ve divârların başlarına yıkub ve hânumân ve cân ve cigerlerin¹⁰⁵⁴ ihrâk-ı muhassıl¹⁰⁵⁵ üzerlerine kazâ-i ilâhî nâzil olub, ne cenk ve harbe iktidâr ve imkân ve ne hod karâr ve firâr edecek bir makâm ve mekânları kalmadı. 'Âkıbet nâçar ve bi'l-ıztırâr cümlesi burûc-u kal'adan feryâd ve figân ile emân el emân çağırub ve merhamed ve şefkat ricâ etdüklerinde vezîr-i âl-i mikdâr dahî mu'tâd-ı kerîmeleri üzere ol kavm-i şûmun kanlarından geçüb ve âlât-ı harb ve silâhı kal'ada koyub cân ve bâşları ile hurûclarına¹⁰⁵⁶ emân vermekle, ol gürûh-ı melâ'în mukaddemâ itâ'at edenler ile muti' ve münkâd oldukları ecluden tamâm hâ'ib ve hâsir kal'adan çıkub, bi'l-cümle emvâl ve erzâkları Cünûd-ı İslâm'a nasîb olub, ol bukâ-i latîfe ehl-i fesâd ve eşkıyâya ve ehli'l-hadden pâk ve tenzîf ve tathîr oldu. Ve sene dokuz yüz yetmiş altı Zi'l-hiccetü'l-haramının yirmi altısı Cum'a-ertesi Kal'a-i Ta'ker, hazret-i rabb-i kadîr, kabza-i tasarruf-ı Osmâniyye'ye dâhil olmasın nasîb ve takdîr eyledi. Ve dizdâr ve müstahfızân ve lâzım olduğu mikdâr neferât kal'anın hıfz u hırâseti için vaz' ve ta'yîn olunub ve zikr olunân harabe kuleler ta'mîr ve kaleye idhâl etdürülüb, evvelkiden ziyâde Hısn-ı Ta'ker metânet ve istihkâm bulub ve cebehâne ve mühimmât ve levâzımâtı mükemmel görölüb, muhâfazâsına kifâyet mikdârı 'asker vaz' olundu. Müddet-i muhâsarası ancak beş gün mütemâdi olub, bu makûle hısn-ı hasîn ve kal'a-i muhkem ve metîn, 'avn-ı ilâhî berekâtında suhûlet ve âsân vechile feth ve teshîre getürölmek müyesser oldu.

Kal'a-i Bahrâne'nin Ne Vechile Feth Olunduğun Ve İdris¹⁰⁵⁷ Nâm Şakînin Firârın Beyân Eder:

Cenâb-ı hazret-i perverdegârın fazl-ı inâyeti berekâtında, vezîr-i rûşen-zamîrin hüsn-i tedbîri semeresiyle, Hısn-ı Ta'ker gibi müstahkem kal'anın zikr olunduğu üzere

¹⁰⁵³ BY-B, BY-C'de, "- dırâhşân

¹⁰⁵⁴ BY-B, BY-C'de, "+ yakub"

¹⁰⁵⁵ BY-B, BY-C'de, "- ihrâk-ı muhassıl"

¹⁰⁵⁶ BY-B, BY-C'de, "+ çıkmak üzere"

¹⁰⁵⁷ BY-C'de, "+ A'ver"

âsân vechile, nasîb olduğundan ‘Asâkir-i [vr.149b] İslâm bi’l-cümle şâdgâm ve dergâh-ı hazret-i perverdegâra hamd ü ferâvân edüb, dahî Bahrâne nâm kal‘ada niçe bin bugât ve eşkiyâ ile İdris el-A‘ver denmekle ma‘rûf nâm şakî¹⁰⁵⁸ ve makâm tutub cevânib-i erba‘adan gelen ebnâ-i sebîlden ve Guzât-ı İslâm’ın gâh u begâh yollarına inüb, ‘ibâdullah ve ‘âmmе-i enâm ve mü‘minîn ve müslimîni katl ve emvâl ve erzâkların gâret ve hasârat edüb, ve itâ‘at eden kurâ ahâlîsinin dâ‘imâ hâne ve malların nehb ve yağma kılub ve şakî-i mezbûrun ve yanına müctemi‘ olan ehl-i fesâdın zarar ve şekâvet ve ziyânların def ve ref‘ eylemek lâzıme-i dîn ve diyânet ve umûr-ı mühime-i memleket olub ve bundan mâ‘dâ mukaddemâ vezîr-i âsaf-nazîr ‘asâkir-i adüvv-tedmîr ile Medine-i Ta‘iz’den kalkub¹⁰⁵⁹ Kâ‘de Menzîli’ne ‘azîmet eyledük de, kal‘a-i mezbûre ‘Asker-i İslâm’ın memergâhında vâki‘ olub, kabzâ-i tasarrufa idhâli iktizâ eylemekle dilâverân-ı ervâm ve Guzât-ı İslâm’dan yüz elli nefer fâris zabt ve teshîri için irsâl olunduk da, şakî-i mezkûr İdris el-A‘ver mukaddemâ Cânib-i Saltanat-ı Osmâniyye’ye itâ‘at yüzün göstermekle giden guzât-ı Müslimîn habîs-i mezbûra i‘timâd kılub ve emn ü refâhîyat üzere ol nâhiyede bir köyde konub gece ile gaflet üzereler iken A‘ver habîs Mutahhar Leng oğlu Lütfullah’a mahfî haber gönderüb, bunca bin Zeydiyye şakîleri ve ‘Urbân ‘asîlerin yetiştirüb gece karanısında Guzât-ı İslâm’ın üzerine hücum edüb, elli neferi şehîd ve bâkîsin kaçırdub, ‘üryân ve yalınayak dağlara düşüb bi’l-cümle at ve silâh ve esvâbların gâret ve yağma edüb, bu ma‘kûle fesâd-ı ‘azîmi vücûda getürdükden ‘umûmen ‘Asâkir-i İslâm husûsan guzât-ı ervâm, şakî-i mezkûra gâyetde dilgîr idiler. Pes vezîr-i zafer-te‘sir Rum’un dilâverlerinden iki binden ziyâde fâris ve piyâde ta‘yîn ve irsâl edüb vardıklarında ‘avn-ı hazret-i bâri berekâtında kal‘a-i Bahrâne’nin dört tarafın kuşadub¹⁰⁶⁰ ve hücum edüb, mevcûd bulunân Zeydiyye şakîlerin ve ‘Urbân ‘asîlerin bi’l-cümle ta‘me-i tiğ-ı bî-dirîğ eyleyüb, İdris el-A‘ver dedikleri habîs ve telbîs gizler yerden çıkub ve dağ ve taş [vr.150a] ve sarp benderlere kaçub, bu tarîk ile başın halâs edüb ve bunca müddetden berü zulm ve hıyânet ile cem‘ ve tahsîl eyledigü emvâl ve erzâk ve eşyâların Bahrâne Kal‘ası’na¹⁰⁶¹ bırağub firâr eyledik de, bihamdillâhi teâlâ Guzât-ı İslâm’a nasîb oldu. Sene dokuz yüz yetmiş yedi Muharremü’l-haramının guresi günü bu feth ü fütûh-ı celîle sûret gösterüb, elhamdülillâhi te‘âlâ¹⁰⁶² sene-i cedîde bu vechile nusret ve ikbâl ve zafer ile cilvegîr olduğundan, fâl-ı mübârek ve meymûn

¹⁰⁵⁸ BY-B’de, “+ mekân”

¹⁰⁵⁹ BY-B, BY-C’de, “- kalkub”

¹⁰⁶⁰ BY-B, BY-C’de, “- kuşadub”

¹⁰⁶¹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “ koyub, - firâr eyledik de bihamdillâhi teâlâ”

¹⁰⁶² BY-C’de, “- elhamdülillâhi te‘âlâ”

tutulub, vukû‘undan ‘âmmе-i enâm ve Guzât-ı İslâm mesrûr ve şâdmân olub ve dahî kal‘a-i mezbûrede bulunan emvâl ve erzâk ve sâ‘ir esbâb ve eşyâ¹⁰⁶³ ihrâc ve i‘tinâm olunduğundan sonra, kalîü‘l-menfe‘â ve sagîr kal‘a olmağın, esâsında hedm ve harâb olunub, orduy-ı hümâyûna ric‘at ve mansûr ve muzaffer ve selâmet ve ganîmet ile vezîr-i kâmyâb huzûruna gelüb vâsıl olduklarında cümle guzât-ı muvahhidîn lutf ve ihsânına mazhar düşüb, herkes maksûd ve merâmına nâ‘il oldu. Ve Bahrâne Kal‘ası’nın mekânı hâlî ve harâb kaldı¹⁰⁶⁴.

On Dokuzuncu Fasil

Hısn-ı Haded Fethine Vezîr-i Sâhib-Tedbîr ‘Abdullah Ed-Dâ‘iy-i İrsâl Eylediğün Beyân Eder:

Zikr olunan Hısn-ı Haded ve Diyâr-ı Yemen’in metîn ve müstahkem kal‘alarından olmağın, mukaddemâ fetret ve istilâ zamânında Mutahhar Leng habîs mekr ve hîle ve şeytanet ile kabzâ-i tasarrufuna idhâl eyledik de, sulbî oğlu olan Lutfullah nâm müfsîdi muhâfazasına ta‘yîn ve etrâf nevâhî ve diyârına hâkim ve zâbit nasb edüb, ol zamândan berü mezkûr Lutfullah¹⁰⁶⁵ bunca Zeydiyye eşkıyâsı ile içinde karar eylemiş idi. Pes Dâ‘iyye tâ‘ifesinin dilîr ve emîr-i kebîri bâlâda zikr-i sebk eden ‘Abdullah ed-Dâ‘i vezîr-i âsaf-nazîr huzûruna gelüb ‘Uğur-ı Hümâyûn ve Sa‘âdet-Makrûn-ı Pâdişâhî’de bir hizmetde bulunmak kendüye cân-ı minnet ve sermâye-i devlet idigün ve Kal‘a-i Haded üzerine irsâl olunmağı murâd edindiğün ‘arz ve inhâ eyledi. Vezîr-i rûşen-zamîr ‘Abdullah Dâ‘i’nin bu fikr ve [vr.150b] tedbîrin sevâb görüb ve hil‘at-ı mûrisü‘l-behçet giydirüb ve ‘ilm-i nusret-tevâm verüb, Du‘ât tâ‘ifesinden gayri bundan akdem Medine-i Ta‘îz’de Kâhire Kal‘ası feth olundukda içinde emân ile¹⁰⁶⁶ tâbi‘ olanlardan gedik ve ‘ulûfe verilân tâ‘ifeden ikiyüz nefer ma‘ân koşub ve Dâ‘iler’den dahî dört yüzden ziyâde, harb ve cenge kâdir müsellağ ve müretteb şeci‘ ve dilâver ‘asker intihâb edüb, Hısn-ı Haded ve cebel-i ceşş üzerine ‘Abdullah ed-Dâ‘i ile irsâl eyledi. Ol cânibde Mutahhar Leng oğlu Lütfullah ‘asker ve sipâh ile Dâ‘i ‘Abdullah üzerine¹⁰⁶⁷ yakîn olduğun istima‘ edince, Dâ‘i-i mezbûrî hod ve hakîr görüb ve habsimizden firâr eden esîrin karşımıza, gelüb mukâbil olmak ne mikdâr ve haddi

¹⁰⁶³ BY-B, BY-C’de, “- eşyâ ve erzâk”

¹⁰⁶⁴ BY-B, BY-D’de, “- Ve Bahrâne Kal‘ası’nın mekânı hâlî ve harâb kaldı”

¹⁰⁶⁵ BY-C’de, “+ nâm müfsîdi muhâfazasına ta‘yîn ve etrâf nevâhî ve diyârına hâkim nasb edüb ol zamamandan berü”

¹⁰⁶⁶ BY-C’de, “+ çıkub”

¹⁰⁶⁷ BY-B, BY-C’de, “gelüb ta‘yîn”

olur deyü hiç add ve hesâbına saymayub, kemâl-i mertebe tekebbürlük ve gurûr edüb, kesret ‘askerine ve kuvvet ve şevketine istinâd ve haddinden ziyâde hod-binlik eyledi. Pes ‘Abdullah Dâ‘i’ye müfsîd-i mezbûrun gurûr-âmîz kelâmın ve kendüye hakâret ve horluk ile nazâr eyledigün nakl ve tebliğ etdiklerinde, şîr-i gajîn gibi derûnunda âh u enîn edüb ve neberd ve mu‘areke gününde merdler meydânında herkesin mertebe ve mikdârı zâhiren ma‘lûm olur dedi. Ve bu ebyât-ı latîfü’l-nigânı inşâ eyledi.

Şi‘ir-i ‘Arabî

لاجر دن الغصب او قظره

من جفته من بعد طول منام

حتي تبید قبائل فقبائل

ويقض كل متقف بالهام

ويقمن ربأت الخد ورحواشراً

¹⁰⁶⁸ يمسن عرض زوايب الايتام

deyüb ve dahî livâ-i nusret-rehberî kaldırub tablhâne-i sultânî çaldırub, Hısn-ı Haded üzerine ‘azîmet edüb, mahâll-i mu‘areke olacak makâma gelüb demür dağ gibi karâr ve a‘dây-ı bed-kârların vusûlüne intizârda olub, mukaddemâ Kâhire’de tabi‘iyet edenlerden kendü ile ta‘yîn olunan ikiyüz ‘askere i‘timâdı olmayub, kalbî birüdet ve ihânetlerinden havf üzere olmağın, bir alay ile ‘adeviyye mukâbil olmağı ma‘kûl görmeyüb, dahî kendünün mahsûs Dâ‘i tâ‘ifesinin beşyüz nefer dilâver ‘askeri başka tefrîk [vr.151a] ve sancak altına demdâr edüb, tâbi‘ olan tavâ‘if-i ihyârdan ikiyüz neferi ilerü geçirüb, mukaddem cuyûş makâmında vaz‘ etdürüb mekr ve hîlelerinden ve esnâ-i mukâtelede ihânetlerinden kemâl-i mertebe basîret üzere oldu. Ol cânibde Mutahhar Leng oğlu Lütfullah mukaddemâ ‘Abdullah ed-Dâ‘i’yi hasım makâmına komayub ve hiç gözüne almayub gurûru hadden ziyâde iken mu‘areke yerinde bu denlü ceşş-i kalîl ile¹⁰⁶⁹ gelüb firâr eyledigün görünce, ‘acîb ve gurûru ta‘bîrden efzûn olub ve Dâ‘iy-i hâzır helvâ ve münhezim olmuş bend ve zencîrinde bağlayub esîr-i bî-nevâ mukarar bilüb, ‘usât-ı ‘Urbân’dan ve Zeydî eşkıyâsından yanında müctemi‘ harb ve kıtâle hâzır ve âmâde yedi binden ziyâde fâris ve piyâde ‘asker-i şayâtîn-âyin ile yürüyüb ve meydan-ı mu‘arekeye gelüb mukâbil olduğı-birle ‘Abdullah ed-Dâ‘i vehm ve havf eyledigü ikiyüz nefer cuhhâl bir uğurdan Mutahhar oğlu Lütfullah tarafına yüz tutub

¹⁰⁶⁸ *Uykusundan sonra gazabla uyandırılan ve keskinleştirilen kabilelerin her birini yok etmesine varan ve bunu ilhamla hükmeip durduran kadınları saklandıkları yerden sürer ve mutluluk duyarlar. Yetimlerin ırz ve namusuna hücum eder.*

¹⁰⁶⁹ BY-C’de, “görüb, - firâr eyledigün görünce”

firâr ve vârub sâ'ir eşkıyâ gürûhuna mülhâk olub, Guzât-ı İslâm 'adâvetine 'azîmet eylediler. Bu esnâda 'Abdullah ed-Dâ'i bunların ihânet ve hıyânetin görünce gâfil bulunmayub, basîret üzere olduğuna cenâb-ı hazret-i perverdegâr dergâhına hezâr şükr ve sipâs edüb, kuvvet ve nusret ve fırsatı taraf-ı hazret-i hakdan ve inâyeti kâdir-i mutlakdan bilüb, eltâf-ı celîle-i ilâhiyye tevekkül ve mûcizât-ı kesirü'l-berekât-ı nebevîye tevessül eyleyüb, beşyüz nefer Dâ'i dilâverlerine istimâlet verüb ve var kudretlerin bazuyı himmete getürüb, bir def'adan Zeydiyye şakîlerinin gürûh-ı mekrûhuna gülbank-ı Muhammedi ile hücum edüb, şîr-i nerler gibi her biri merdâne cenk ve cidâl ve yemîn u yesârı birbirlerine katub, derûn-ı dilden¹⁰⁷⁰ ve cân u gönülden harb ve kıtâl etdiklerinde, cânib-i kâdir ve müte'âl ve kerîm-i bî-zevâlden nesîm-i feth ve zafer-i Guzât-ı İslâm tarafına vezân olmağın, fî'l-hâl ol hamlede Zeydiyye nakîbleri ve 'Urbân şeyhleri maktûl olub. Mısrâ': Bâş gidince ayak olmaz pâydâr, mazmûnunca cünûd-ı şeyâtîn âyînin büyük segleri gûşte olunca, [vr.151b] sâ'ir eşkıyânın mâbeynine havf ve ihtilâl düşüb ve cenk edenleri şaşub, guzât-ı nusret-âsâr-ı melâ'înin teşvîşlerin ve ıztırârların hazret-i perverdegârdan bilüb ve ol hamle ve hücumundan ziyâde a'dâ-i bed-kâra sağ ve sol hamleler kılub, meydan-ı mu'arekede pîştelerinden gûşteler yığılub, 'Abdullah ed-Dâ'i hod ta'yîn-i 'Urbân kılub, şîr-i jiyân gibi Lütfullah dedikleri muhannes ve habîsin 'alem ve sancaklarına atın sürüb, yanında bulunan dilâverler ile 'alemdârları katl ve helâk ve sancak ve 'alem-i nuhûsetleri ser-nigûn-ı zîr-i hâk olunca, cem'iyet-i eşkıyâ ve 'Urbân bi'l-cümle perâkende ve perîşân ve kimesne karâr eylemedigün Lütfullah şevm müşâhede edince min-bahy birâse fakderic¹⁰⁷¹ medlûliyle 'âmel olub ve 'umûmen esvâb ve eşkâlin ve âlât-ı harb ve silâh ve erzâkın ve emvâlin terk edüb iki mahsûs ve mukarrer âdemîsiyle kenâra çıkub ve sa'b ve sengistân dağlara düşüb, firâr ve niçe belâ mihnet ile bâş ve cânın halâs eyledi. Bu mu'arekede Cuyûş-ı İslâm'dan ancak yirmi nefer mikdârı mertebe-i şehâdete erişüb, velâkin Zeydiyye ve 'Urbân eşkıyâsından bin beşyüzden ziyâde meydân-ı kıtâlde gûşte olub ve bâşları tenlerinden cüdâ kılunub, nîze ve rummâh ol bî-devletlerin bâşları ile rağmen 'ale'l-a'dâ tezyîn olundu. Ve Hısn-ı Haded Kal'ası'na varub, a'dâdan hâli bulunmağla içüne girüb bunca mal ve erzâk ve zahîre zabt ve kabz eyleyüb, Kal'a-i Haded gibi metîn ve muhkem hısn-ı hasîn bu vechile sehl-i âsân feth ve teshîre gelmek müyesser olduğundan, 'Abdullah ed-Dâ'i dergâh-ı hazret-i perverdegâra hezâr ve şükr ü sipâs

¹⁰⁷⁰ BY-B, BY-C'de, "- derûn-ı dilden"

¹⁰⁷¹ *Kim başını kurtarırsa kesinlikle kardadır.*

eyleyüb ve dahî cebel-i ceyš üzerine ‘asker gönderüb bi’l-cümle ol nevâhî ve kurâyı kabzâ-i tasarrufa getürüb, sene dokuz yüz yetmiş yedi Muharremü’l-harâmının üçünde bu fütûhat-ı celîlenin vücûda gelmesi nasîb ve mukarrer oldu. Pes ‘Abdullah ed-Dâ’i bu feth ü nusret haberlerin vezîr-i rûşen-zamîr huzûruna ‘arz ve i’lâm edüb, dahî südür edecek fermân, vezîr tarafından zuhûr [vr.152a] edince,¹⁰⁷² Hısn-ı Haded’de karâr ve ikâmet eyledi. Ol cânibde vezîr-i âsaf-nazîr Hısn-ı Haded tarafından kemâl-i mertebe ihbâra müterakkıb¹⁰⁷³ ve intizârda iken, bir vakt-i mübârekde ve bir sa’ât-ı meymûnda ‘Abdullah ed-Dâ’i cânibinden feth ü fütûh müjdesi ile ‘arz ve âdemler geldükde, bu ihbâr ve meserret-i âsârdan hadden efzûn mansûr ve memnûn olub dahî niçe iltifât ile kağıdlar yazub, Haded Kal’ası’nın muhâfazasından nef‘ ve fâ’ide olmamağıyla, hedm ü harâb olunmasın ve tevâbi‘-i memlekete ve cebel-i ceyš ve etrâfına vâli ve hâkim vaz‘ ve ta’yîn kılınmasın emr ü fermân ve kendünün orduy-ı hümâyûna gelüb erişmesin sifârîş edüb, fermân ve ahbâr geldigü gibi ‘Abdullah ed-Dâ’i ber müceb-i fermân-ı ‘âli Hısn-ı Haded’i temelinden hedm ü harab ve der ve divâr ve binâsın berâber turâb eyledikten sonra, yanında olan ‘asâkir-i zafer-meâsir ile sâlimin ve gânimîn ‘avdet eyleyüb ve gelüb orduy-ı hümâyûna vâsıl ve Uğur-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’de vücûda gelân hıdmeti ve vezîr-i âkil huzûrunda meşkûr ve makbul olub, hılâ-i fâhire ile hadden ziyâde in’am ve ihsânına nâ’il oldu. Ve yanında bu hıdemât-ı cemîlede bulunan Dâ’i tâ’ifesinin dilâverlerine mertebelerine göre ‘ulûfe ve ihsânlar verüb, cümlesin mecbûr ve şâkir eyledi. Ol cânibde meydan-ı mu’arekede ‘Abdullah ed-Dâ’i tarafından yüz çevirüb Lütfullah cânibine firâr eden eşkıyâ Mutahhar Leng habîse varub, lutf ve merhamed ümîd ederler iken, ‘usât-ı mezbûrîn mukaddemâ Kâhire Kal’ası’ndan çıkub hüsn-i rızâları ile vazîfe-i Osmâniyye’yi kabûl edüb, mûti‘ oldukları için Mutahhar la’în ‘gazâba gelüb cümlesin katl ve izâle olmanız lâzım ve müceb bir gürûh-ı müfsidlersiz deyü bi’l-müşâfehe şütûm-ı galîze edüb ve önünden sürüb, hor ve hakîr ve zelîl ve aç ve üryân ve ‘alîl Mutahhar habîsden gidüb ne karâr edecek hâlleri ve ne hod ‘Asâkir-i İslâm’a gelecek yüzleri kaldı. Ve hemîşe bu makûle iki yüzlü hâ’inlerin ‘âkıbetkârları bu vechile hod ve hakîr ve yüzleri kara olmak üzerine irâdet-i hazret-i [vr.152b] hayy-ı¹⁰⁷⁴ kadîr ve mukarrer muhakkak oldu.

¹⁰⁷² BY-B, BY-C’de, “+ gelince yedeğın”

¹⁰⁷³ BY-C’de, “- müterakkıb”

¹⁰⁷⁴ BY-C’de, “- hayy-ı”

Yirminci Fasl

Vezi̇r-i Zafer-Unvân İbb Ve Ba'dân Ve Hizân Fethine 'Azîmet Eyledigün Beyân Eder:

Çünkü Hısn-ı Haded ve cebel-i ceş ve tevâbi'inin zikr olunduğu vech üzere 'Abdullah ed-Dâ'i yüzünden feth ve teshîre gelmek müyesser oldu. Pes vezîr-i âsaf-tedbîr Ba'dân ve İbb ve Hizân fethinin tedbîrine düşüb ve cuyûş-ı nusret-hurûş ile üzerlerine 'azîmet ve revâne olmağa niyet eyledi. Ve is'ad sa'âtde ve ebrek-i evkâtda ol menzîl-i meymenet lüzûmundan kalkub, Medîne-i İbb üzerine 'azîmet kılub, Cünûd-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâm top ve darbzenleri ve cebehâne ve mühimmâtı nakl ve îsâl ederek kat-ı menzil ve Cebel-i Ba'dân'ı kabza-i teshîre getürmek niyeti ile tayy-ı merâhil olundu. Lâkin Medîne-i İbb, Cebel-i Ba'dân'ın zeylinde bir pîşte-i refi'anın zirvesinde vâki' olmuş ve sükkân ve ahâlisinin hâne ve meskenleri seng-i hârâdan kârgîr metîn ve müstahkem ve 'âlî binâ olunmuş, her bir hânesi kavî ve hasîn bir kal'a ve her köşe ve sekenâsı refi' ve metîn bir kule vâki' olduğundan gayri, mahsûs-ı tarîklerinden ma'dâ taraf-ı âhirden cidden şehir içüne duhûl ve esvâk ve hâneleri mâbeynine vusûl mümkün olmamağla, havâlesi olan Cebel-i Ba'dân üzerinden top ile dögmek ve bu tarîk ile kabzâ-i teshîre getürmek ma'kûl görüldü. Zikr olunân Cebel-i Ba'dân zeylinde vâki' olan sahrâ ve vâdî, Diyâr-ı Yemen'de letâfet ve hevâ-i çemenzâr ve bağ ve bostân ve kesret-i zirâ'at mahsûl-i ferâvân ile meşhûr ve ma'rûf olan İbb ve Ba'dân Vilâyeti sahrâ-i mezbûredir. Her köşesinde bir kasaba ve her bucağında bir karye-i cennet misâl bir vilâyet-i ma'mûre ve etrâf ve eknâfın cibâl ihâtâ eylemiş ferş-i zümrüd gibi düşünmüş bir sühan ve is'addir. Velâkin mezkûr Ba'dân Nâhiyesi'ne duhûl edecek fakat üç tarîk olub, biri cibâl-i refi'adan ancak piyâde murûr eder. Ve biri San'â tarafına Nakîl-i Semâre derbendine gider ki vilâyete duhûl oldukdan sonara 'asker-i zafer-karîn ile ol [vr.153a] tarîkden hurûca niyet ve tedbîr olunmuşdur. Ve biri dahî ahâli-i vilâyet 'âmme-i enâm Medîne-i Zebîd ve Ta'iz tarafından ve sâ'ir diyârlardan gelüb gitdikleri tarîkdir.¹⁰⁷⁵ Ve bu def'a vezîr-i zafer-te'sir 'asâkir-i adüvv-tedmîr ile mezkûr Ba'dân Vilâyeti'ne duhûle niyet ve 'azîmet etdikleri Vâdî-i Şebike tarîki ki Nefs-i Cebel-i Ba'dân zeylinde iki dağın mâbeyninde vâki' at ve cemmal ve katır ve top ve mühimmât ve esvâb ve ihmâl nakl ve îsâline sâ'ire nisbet sehl ve vâsi' olan tarîkdir ki, unuk-ı ibrîk gibi muzîk ve ahcâr ve hâr ve ahşâbı Şebike misâl biri birine ulâşub peyveste ve pîç â

¹⁰⁷⁵ BY-C'de, "- tarîkdir"

piç cümlesi beste olduğu ecluden, Vâdî-i Şebike ile hemnâm ve şöhet bulan derbend tenk ve düşvârdır.

Vâdî-i Şebike Derbendi'ne Duhûl Olunduktan Sonra Vücûda Gelen Feth-i Celîle Ve Gazve-i Cemîlenin Beyânındadır:

Pes vezîr-i sâhib-tedbîr cuyûş-ı zafer-te'sir ile bi'l-iktizâ unuk-ı ıbrık gibi zikir olunân tarîk-i muzîk ve vâdî-i sa'b ve 'amîkden müteveccîh ve revâne olub ve derbend-i mezbûre duhûl edüb ve tob ve mühimmât ve cebehâne ve levâzımâtı¹⁰⁷⁶ dilâverân-ı ervâm ol sarb yerlerden nakl ederek ve sağ ve soldan hücum eden a'dâ-i bed-nihâd ve fesâd-ı ehl-i ilhâd ile harb ve darb ve cenk ve kıtâl-birle giderek, sene-i mezbûre Muharremü'l-haramının dokuzunda bir vakt-i meymenet-karîn ve bir yevm-i nusret-rehinede, vâdî-i mezkûrenin 'aynü'l-fi'linde rast ve evsat vâdide hâk ve hevâsı latîf ve ra'nâ ve kemâl-i mertebe, suyu müstevfî bir mevzi' dil-güşâyâ ve menzîl-i ferh-i fezâyâ vusûl bulduklarında, hemân ol cây-ı dilferîde 'asâkir-i zafer-nümûn ve orduy-ı hümâyûn ile nüzûl ve ikâmet ve mahâll-i mezbûrdan Cebel-i Ba'dân üzerine¹⁰⁷⁷ encâm Vâdî-i Şebike derbendine dâhil olduğun gördüklerinde, fikr-i fâsid ve hayâl-i kasıdları üzere, bu def'a fırsatı ganîmet bilüb ve ahz-ı intikâmı bu mahâlde mukarrer edüb¹⁰⁷⁸ ahvâli Mutaherleng habîse¹⁰⁷⁹ bildirüb ve imdâd ve i'ânet için 'asker ve ricâl ta'yîn ve irsâl olunmasın taleb ve ricâ eylediler. Ol mudill ü dâll dahî za'm-ı bâtlı üzere bu re'y ve tedbîrlerine tahsîn [vr.153b] ve âferin edüb ve kendüye tâbi' olan eşkıyâdan onbinden ziyâde gürûh-ı müfsidîni ta'yîn eyledigünden gayri, bundan akdem 'Abdullah ed-Dâ'i ile Hısn-ı Haded muhârebesinde münhezîm olub firâr eden sulbî oğlu Lütfullah el-Hâdi'ye ve karındaşı Şemseddin oğlu Muhammed ve 'Aden'de maktûl olan Kâsım bin Şevi'in karındaşı oğlu 'Ali ibn Şevi' dedikleri fâcire, cânib-i nuhûsetinden 'alem ve sancaklar ve tabl ve nefîr ve surnâlar verüb ve her birine mu'tâdı üzere yalân va'adler ve mekr ve hîle tarîkinden iltifâtlar kılub ve yanlarına i'timâd eyledigü Zeydî eşkıyâsının güzîdelerin koşub ve on binden mütecâviz fâris ve piyâde güruh-ı 'usât ile mezkûrları kâdir oldukları kadar, zîr u züyûr ve şevket ve nikbet ile, Şebike derbendine ve Cebel-i Ba'dân imdâdına gönderüb, gelüb mahâll-i mezbûre vâsıl ve sâ'ir müctemi' olan erbâb-ı fesâd 'askerine mülhâk olanlar ki kırk binden ziyâde atlu ve piyâde cenk ve

¹⁰⁷⁶ BY-C'de, "- levâzımâtı"

¹⁰⁷⁷ BY-B, BY-C'de, "+ feth-i fütûh için 'azîmete niyet olundu. Ol cânibde Zeydiyye müfsidleri ve 'Urbân 'âsîleri 'asâkir-i İslâm nusret-"

¹⁰⁷⁸ BY-C'de, "+ dutub dahî"

¹⁰⁷⁹ BY-B, BY-C'de, "+ dedikleri fâside"

harb için hâzır ve âmâde olmağın, Mutahhar oğlu Lütfullah el-Hâdi la-hidâyete lehû¹⁰⁸⁰ bu def‘a cünûd-ı muvahhidinden intikâm alınmak mukarerdir¹⁰⁸¹ deyü, gurûr ve sefâsından ne edecegin bilmeyüb ve derbend-i Şebike’nin cevânib-i erba‘asın ve duhûl ve hurûc edecek yolların muhkem sedd ve bend eylediklerinden sonra, Medîne-i İbb ahâlisin ve nisvân ve etfâl ve ricâlin şehrden çıkarub ve müsella ve müretteb bin nefer tüfenk-endâzı muhafâzasına koyub, sâ’ir gurûh-ı mekrûh mülhidîn ile bi’l-ittifâk varub, Cebel-i Ba’dân üzerine karâr ve ‘alem ve sancakların nasb edüb ve orduy-ı nuhûsetlerin kurub, guzât-ı Müslimîn ve kemât-ı muvahhidîn ile cenk ve cidâl eylemek için muhkem ‘azîmet ve niyet eylediler. Ve bundan evvel Ta‘iz fethinde ve bundan sonra Hısn-ı Ta‘ker’de ve sâ’ir feth-i teshîr olunan diyârlarda tabi‘iyet ve itâ‘at eden ‘Urbân tâ’ifesine mahfî haber gönderüb, hengâm-ı harb ve mukâtelede ve meydan-ı mu‘areke ve mücâdelede sizden imdâd ve i‘ânet talep ve ricâ eylemeziz. Ancak mahâll-i kıtâl ve mevzi‘-i cenk ve cidâlde âsûda hâl karâr edüb hiçbir tarafa imdâd eylemeyüb intizârda olasız. ‘Asker-i ervâm münhezim oldukda, [vr.154a] ganîmetden sizi men‘ etmeziz. Ol vakt şemşîr-i sâk-ı himmet edüb, firâr ve perişân olan a‘dâmızı katl ve helâk ve emvâl ve erzâk ve eşyâların nehb ve gâret kılub ferâvân-ı ganîmet hâsıl edesiz. Nihâyet bizim tarafımıza hezîmet vâki‘ olursa ‘akıbemizden gelmeyüb ve firârımıza mâni‘ olmayub, bizi rencîde eylemeyesiz deyü bu makûle dirûğ-ı bî-firû‘ ve enva‘ mekr ve hile ve yalan yeminler ile gizlü haberler ve günâgün va‘adler gönderüb, ‘Asker-i İslâm’ın tefrîkasına ve mâbeynlerine ihtilâl-i idhâline hadden efzûn sa‘y ve ihtimâm eylediler. Velâkin hazret-i hak, mekr ve şeytanetlerin bâtl edüb, hiçbir ferde kelâm ve haberleri eser etmeyüb ve kimesne dinlemeyüb bu nice hîle ve gûşeş ve mekrleri ve ‘âtl ve beyhûde yere sarf oldu. Ve’l-hâsıl vezîr-i dilîr ve müşîr-i sâhib tedbîr erbâb-ı fesâd ve eshâbü’l-hâd eşkıyânın bu mertebe kesret ve vefret ile cem‘iyetlerin ve Guzât-ı İslâm’a zarar erîşdirmege murâd ve niyetlerin gördük de, evvelâ orduy-ı hümâyûn muhafâzasına nâmdâr ve yarâr bir emîr-i dilîr başbuğ serdâr nasb edüb ve yanına kifâyet mikdârı ‘asker ta‘yîn kılub, hıfz u hırâset bâbında muhkem tenbîh te‘kidler eyledi. Ba‘dehû kendisü binefsihî Şebike Derbendi’nden Cebel-i Ba’dân üzerine hurûca niyet ve fi-sebîlilâh ‘gazâyâ ‘azîmet eyleyüb Şehr-i Muharremü’l-haramının onuncu günü orduy-ı hümâyûndan müfârikat ve guzât-ı zafer-makrûn ile nuhûset eyleyüb, on kıt‘a darbzen ve iki dâne top kal‘a küp önüne katub ve yanına altı binden ziyâde dilîrân-ı ervâmdan

¹⁰⁸⁰ Allah onu hidayete erdirsin.

¹⁰⁸¹ BY-D’de, “dutub”

tüfenk-endâz piyâde mevcûd ve hâzır ve âmâde kılub ve beglerin her birine fâris ve tüfenk-endâz ‘asker koşub kemâl-i mertebe alaylar müretteb ve mükemmel tertîb edüb ve her bir alayı sâhibine dağ üzerine yürüyecek mahâlli ve herkese cenk ve cidâl edecek mevzi’i sifâriş ve tavsiye eyledikten sonra mütevekkilân ‘âle’l-lâh mütevessilen bî-mu‘cizât resûlullâh¹⁰⁸² derbend-i mezkûreden sancak ve ‘âlemler açub,¹⁰⁸³ ve kanûn-ı Osmânî üzere tablhâneler çaldırılıb, gülbank-ı Muhammedî ile yeryerden a‘dâ-i bed-nihâd ve ehl-i ilhâd üzerine dağ [vr.154b] ve sengistâna hurûca ‘azîmet olunub, vezîr-i rûşen-nihâd dahî toplar ve yanındaki dilâverler ile Medîne-i İbb tarafına derbenden giden tarîk ile yürüyüb ve sa‘b ve muzîk yerlerinde a‘dâ sedd etdigü bender-i bozub, sağ ve soldan ve yemîn ü yesârdan¹⁰⁸⁴ hücum eden ‘usât ve ehl-i ilhâd ile gazâ ve cihâd ve cenk ederek ve Guzât-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâm ve ‘umûmen cuyûş-ı nusret-encâma istimâlet vererek, zirve-i Cebel’e hurûc etmek ve melâ‘în-i hasırîn üzerine havâle olan mevzi’e topları ihraç eylemek bâbında sarf-ı kudret ve bezl-i himmet eyledi. Pes ‘asâkir-i zafer-meâsir vezîr-i ‘âl-i mikdâr bu denlü sa‘y ve dikkat ve sarf-ı himmet eyledigün gördüklerinde, cümlesi ‘ibrete gelüb ve fâris olanları atlarından inüb dahî tîğ-ı bî-dirîğlerin meyânlarına bend edüb, ‘umûmen piyâde ol cebel-i refi‘anın dört tarafından yürüyüb önlerine gelen Zeydî eşkıyâsın ve ‘Urbân ‘asîlerin şîr-i nerler gibi iki pâre ve helâk kılub cidden mukâbelelerine kimesne karâra kâdir olmayub ve zirve-i cebel’e çıkmağa ‘azîmet ve ikdâmın Zeydiyye serdârları ve büyük nukebâ ve murdârları müşâhede edince, evvelden yığub hâzır eyledikleri tâş ve ağâc ve toprak ve haşâkı guzât-ı Müslimîn üzerine yuvaladub ve bir yerden on binden ziyâde tufenge ateş edüb, ‘urûcdan ref‘ ve men‘ etmege¹⁰⁸⁵ sa‘y ve ikdâm eyleyüb, bu vechile harb ve kıtâl ve cenk ve cidâl müştedd olub ve tulû‘ şemsden zevâlinedek mütemâdî ve ezdiyâd bulub, muhârebe ve mukâtele fîsal bulmadı. Ve bu mâbeynde egerçi ehl-i İslâm guzât-ı ervâmdan çok kimesne rütbe-i şehâdete vâsıl olub cünûd-ı muvahhidîn ve guzât-ı Mü‘minîn gayetde ta‘b ve meşakkat çekdi. Velâkin fırkâ-i erbâb-i fesâd ve zümre-i eshâbü’l-haddan kesret ve vefret üzere helâk ve ol mahâlde vücûd-ı nâ-pâkları ağuşte-i hûn ve hâk olduğundan gayri, hâl ve ahvâlleri za‘îf ve zebûn ve tâli‘ ve ikbâlleri nuhs ve sernigûn olub, ba‘de’l-asr nesîm-i feth ve zafer-i Cünûd-ı İslâm tarafına vezân ve cilvegîr olmağın, Zeydîler’in nakîb-i kebîri ve Şuhâra Dağları’nın emîri Ebû’l-Nasr

¹⁰⁸² *Resûlullâhın mucizelerini Allâh’a vesîle kılarak.*

¹⁰⁸³ BY-C’de, “açılıb”

¹⁰⁸⁴ BY-C’de, “- ve yemîn ü yesârdan”

¹⁰⁸⁵ BY-C’de, “+ hadden efzûn”

Asiyab denmekle [vr.155a] meşhûr olan bâtil-ı inâyet-i ilâhî berekâtında guzât-ı Mü'minîn elinden katl olunub ve ziyâde cengâver olan Zeydiyye eşkıyâsı bunun livâ-i nuhûset ihtivâsı tahtında iken katl ve helâkı sebebi ile 'alem-i nikbet tevâ'imîn-i dilâverân-ı ervâm meydandan kaçub ve bir uğurdan gürûh-ı mekrûh eşkıyâyâ hücum ve ekserin ta'me-i şemşîr edüb, ol kuldân Zeydî ile 'Urbân 'asîlerin sorub ve ol boğâzı a'dânın elinden kurtarub, Medîne-i İbb üzerinde¹⁰⁸⁶ vâki' olan cem'iyetleri üzerine teveccüh etdiklerinde, a'dâ-i bed-nihâd havfa düşüb ve kangı tarafdân 'Asker-i İslâm'ı men' edeceklerin bilmeyüb¹⁰⁸⁷ ve anda olan orduların ve esvâb ve eşkâllerin kurub, Cebel-i Ba'dân üzerine firâr eylediler. Ol cânibde vezîr-i nusret-te'sir mukâbelesinde olan a'dâ yerinde durmayub firâr eyledigün görünce, yanındaki dilâverler ile toplar ihrâcına ziyâde ikdâm ve ihtimâm edüb ve 'azîmet eyledigü tarîkden İbb şehrine havâle vâki' olan dağın üzerine toplar çıkarub ve cümle guzât-ı Müslimîn ile vakt-i gurûbda ol mahâlde müctemi' olub, dergâh-ı hazret-i perverdegâra bu feth-i nusret berekâtında¹⁰⁸⁸ hezâr şükr ve sipâs kılınub ol gece anda karâr ve ârâm ve sabahadegin dört tarafdân hücum eden a'dâ ile cenk ve kârzâr kılınub, hiçbir ferd hâb u rahat ve ârâm ve istirahat etmedi. Ve rahat yüzün görmedi.¹⁰⁸⁹ Vezîr-i sâhib-tedbîr toplar ve 'asker 'add u tedmir ile vakt-i gurûbdan evvel a'dâ-i bed-kârî meydan-ı mu'arekeden sürüb, karâr olunduğu mevzi'e vusûlünden akdem İbb şehri üzerine bin nefer tüfenk-endâz ve dilâver gördük de, muhâfazasına vaz' olunan bin nefer Zeydî tüfenkçileri 'askerlerinin münhezîm olub, Cebel-i Ba'dân üzerlerine firârların gördüklerinde anlar dahî şehri terk edüb, 'akablarınca karâr eylemekle medîne-i mezbûre esvâb ve eskâl ve zahîre ile mâlâmâl a'dâdan hâlî bulub ve içüne girüb, zabt ve tasarruf eylediklerinden sonra, vezîr-i dilîr huzûruna âdem irsâl edüb,¹⁰⁹⁰ i'lâm eylediklerinde bu haber-i meserret-eser ve bu feth-i nusret-rehberden ve vezîr-i rûşen-zamîr memnûn ve mesrûr olub ve kuvvet-i kalb hâsıl edüb ol leyle-i meymenet-i karînde zikr olunduğu üzere [vr.155b] 'asâkir-i zafer-ayîn ile Medîne-i İbb önünde karâr eden a'dâ-i bed-nihâd ve eshâb-ı ilhad yerinde meks ve karâr olundu. Ve bu gazve-i 'azîme ve fütûhât-ı celîle Muharremü'l-haramının onunda mübârek 'aşûre gününde vücûda gelmek müyesser oldu.

¹⁰⁸⁶ BY-B, BY-C, BY-D'de, "önünde"

¹⁰⁸⁷ BY-B, BY-C'de, "+ dahî"

¹⁰⁸⁸ BY-B, BY-C'de, " mukâbelesinde"

¹⁰⁸⁹ BY-C'de, "- Ve rahat yüzün görmedi."

¹⁰⁹⁰ BY-B, BY-C, BY-D'de, "gönderüb"

Cebel-i Ba'dân Üzerinde A'dâ-i Bed-kâr Münhezîm Olduğu Ve Kal'a-i Hizân Feth Olunduğunun Beyân Olunur:

Ol gece vezîr-i zafer-unvân ma'ân olan cünûd-ı nusret-aktarân ile Medîne-i İbb önünde karâr ve ikâmet edüb ve ertesi 'ale's-sabâh şems-i 'alem efsûn ile rû-i cihân münevver ve rûşen olduğu-birle, Zeydiyye eşkıyâsının serdârları ve cümle büyük murdârları ve¹⁰⁹¹ 'askerlerin ve kendülere tâbi' olan 'Urbân 'asîlerin Cebel-i Ba'dân üzerine cem' edüb ve ol mahâlde cuyûş-ı Müslimîn ile tekrâr cenk ve harb eylemege murâd ve niyet eyleyüb havâle yerlerde ve 'asker murûr edecek boğazlarda taşlar yığıb ve 'azîm sedler yapub tedâriklerin gördüler. Vezîr-i sâhib-i basîret dahî ol rûz-ı firûzda Medîne-i İbb şehrine üçyüz mikdârı tüfenkçi koyub ve sâ'ir guzât-ı ervâm ve 'Asâkir-i İslâm yanına cem' edüb ve a'dâ-i hasırîn ile cenk ve cidâl için tedârikin muhkem görüb ve yine ol gece sabahadek harb ve kıtâl ederek, İbb şehri önünde karâr olundu. Ve ertesi sene mezbûr Muharremü'l-haramın onikinci gününde 'ale's-sabâh ve vezîr-i nusret-ayîn guzât-ı Müslimîn ve cünûd-ı muvahhidîn ile bi'l-ittifâk ve'l-itdihâd gürûh-ı mekrûh-ı ehl-i fesâd üzerine yürüyüb ve Cebel-i Ba'dân mukâbelesinde vâki' a'dâyâ havâle bir pîşte refî'a zirvesine topları çıkarub, İbb şehriden giden tarîk-i muzîk ile sekiz kıt'a darbzenleri sürüb mütevekkilân 'ale'l-lâh müstâinen billâh¹⁰⁹² a'dâ-i hîlekar üzerine cevânib-i erba'adan hücum etdiklerinde, yirmi binden ziyâde müctemi' olan tüfenkendâz piyâde bir uğurdan¹⁰⁹³ tüfenklerine ateş verüb ve dağın üzerinden taş ve eşcâr ve hâşâk serpub, enva'-ı neberd ve savaş ve 'azîm cenk ve pürhâş vakt-i zuhûra degin mütemâdi olduktan sonra, vezîr-i 'âkil dağ üzerine çıkarttığı toplara ve önünce sürdüğü darbzenlere ateş verüb ve Cebel-i Ba'dân üzerinde ikâmet ve karâr eden a'dâ-i [vr.156a] bed-kâr gürûh ve cem'îyetin târ u mâr edüb, 'usât-ı 'Urbân ve Zeydiyye-i şekâvet-bünyân mukâvemete imkân bulamayub bâş ve cânları kaydına düşüb, Cebel-i Ba'dân üzerinden firâr ve perîşân olub bu mu'arekede Guzât-ı İslâm nusret-'unvândan ancak yirmi nefer mikdârı şerbet-i şehâdeti nûş edüb, dârü'n-na'ime vâsıl oldu. Fe'emmâ erbâb-ı ehl-i fesâd ve eshâb-ı dalâlet ve ilhaddan iki binden ziyâde katl ve helâk ve dâhil-i nâr-ı cahîm olmak ve bu makûle gazâ-i 'azîme vücûd bulmak müyesser olub, cebel-i mezbûre zeylinde¹⁰⁹⁴ kemâl-i metânet ve istihkâm ile ma'rûf ve Diyâr-ı Yemen'de letâfet-i âb ve havâ ile mevsûf kal'a-i Hizân içinde olan Zeydi

¹⁰⁹¹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ bilcümle"

¹⁰⁹² Allah'a güvenerek ve ondan yardım dileyerek.

¹⁰⁹³ BY-B, BY-C'de, "- bir uğurdan"

¹⁰⁹⁴ BY-B, BY-C'de, "+ vâki'"

muhâfazacıları ve sâ'ir 'asâkir ve orduyu nuhûset-eserlerinin inhizâm ve perâkende olduğun gördüklerinde, anlar dahî kal'a-i mezkûreden çıkub firâr etmege, kal'a ahâlisi ve sükkân ve re'âyâsı, vezîr-i zafer-te'sir huzûruna gelüb itâ'at ve inkıyâd edüb 'ahd u emân aldıklarından sonra, kal'a-i mezbûre zabtına 'asker gönderüb, 'avn-ı inâyet-i ilâhî berekâtında Cebel-i Ba'dân ile kal'a-i mezkûrenin bir gün feth ve teshîri nasîb ve mukadder oldu. Ve'l-hâsıl cuyûş-ı a'dâ-i şeyâtîn-âyîn zikr ve beyân olunduğu üzere firâr ve perişân olub, orduyu ve hayme ve hargâh ve esbâb ve bâr u bengâhların terk edüb, serdâr-ı murdâr nuhûset-şi'ârları tevâbi' ve mahsûslarından birkaç âdem ile teng ve tenhâ kalub dahî cüz'îce¹⁰⁹⁵ ârâm ederlerse boğazların ele vermek mukarrer¹⁰⁹⁶ idigün görüb¹⁰⁹⁷ ve cümlesinden evvel Muhammed bin Şemseddin ibn İmam Şerefeddin 'âlem ve sancak ve tablhâne ve esvâb-ı ihtîşâmın birağub bir mahfî yerden çıkub¹⁰⁹⁸ firâr edüb,¹⁰⁹⁹ bayrak ve davul ve surnaları alınub emvâl ve erzâk ve esvâbı ahz u kabz olundu. Ba'dehû 'Ali ibn Şevi' dedikleri 'inad ve belîd meydan-ı mu'arekede bir boğâzın muhâfazasında ba'îd bulunub ve şeytan-ı mürîd gibi dağ ve sengistâna piyâde düşüb, orduy-ı hümâyûna [vr.156b] odun getüren develere müsâdif olub, Yezîd habîs fi'l-hâl bir devenin yükünü indirüb, tebdîl-i şekîl ile boş deveye süvâr ve tiğ-ı âteş-miğ dilâverân-ı ervâmdan böyle hîle ile cânın halâs edüb firâr eyledi. Lâkin ânun dahî Mutahhar Leng-i murdâr kendü yed-i nâ-pâkından teberrüken verdiği 'alem-i nuhûset-tevâmı ve tablhâne ve otak-ı nikbet-revâk ve bi'l-cümle anda mevcûd bulunân emvâl ve eşyâsı nehb ve gâret ve ahz u kabz ve hasârat olundu. Cümleden sonra Mutahhar Leng oğlu Lütfullah el-Hâdi firâr etmekte kendüye i'timâdı olub ve bundan akdem bâlâda zikr-i sebk eylediği üzere Hısn-ı Ta'ker muhârebesinde 'Abdullah ed-Dâ'i önünden kaçub ve firâr-ı faslın birkaç yüzden okuyub ol fûnûnda gâyetde mâhir ve enva' mekr ve hîleye kâdir olmağın, gayret-i câhilîye ile bir mikdâr sâbit-kadem ve meydan-ı mu'arekede nasîb-i 'alem olmak mülâhazasıyla bi'l-ıztırâr bir lahzâ karâr eylemek ve arasında iken piyş u pes ve yemîn ü yesârdan Guzât-ı İslâm ve dilîrân-ı ervâm şir-i jiyân gibi 'asker şekâvet rehberin ta'me-i şemşîr ve târ u mâr ederek kendüye erişmek üzere idüklerin müşâhade edince, ârâm ve karâra kudreti kalmayub ve 'arz-ı gayret ve hamiyeti bir taraf kılub ve 'alem ve bayrak ve tablhâne ve otak ve bi'l-cümle mevcûd

¹⁰⁹⁵ BY-C, BY-D'de, "- cüz'îce"

¹⁰⁹⁶ BY-D'de, "oldu"

¹⁰⁹⁷ BY-B'de, "+ 'ar ve namusun yere çalub", BY-C, BY-D'de, "+ ve her biri 'ar ve nâmus şîşesin yere çalub"

¹⁰⁹⁸ BY-B, BY-C'de, "kurtulub"

¹⁰⁹⁹ BY-B, BY-C'de, "- firâr edüb"

bulunân emvâl u erzâk ve esvâb u eşyâsın birağub ve süvâr olduğu atdan inüb Cebel-i Ba'dân'ın sarb ve sengistân yerlerine piyâde girüb, ifnân ve âhizân kaçub giderek ziyâde yorğun ve zebûn düşüb üzerindeki kaftan ve dibâları getürmege mecâli olmamağın, nâçâr üst kaftânların indirüb yüzü üzere düşerek taşdan taşa yapuşub firâr edüb giderken, [vr.157a] bir gürûh Dâ'i'ye dilâverlerine müsâdif olub, kendiyü teşhîs eylemeyeler deyü kemâl-i havfından cümle libâsın hatta pirâhın ve kayzını üzerinden soyub, başın kabâ yalın ayâk bi'l-cümle vücûdu 'üryân merdûd-ı şeytân gibi bu zerâfet ve kıyâfet ve bu hîle ve hebâset ile Dâ'i'ye tâ'ifesinin önünden geçüb ve gözlerinden nihân olub baş ve cânın halâs edüb, cibâl-i 'azîmeye düşüb ba'dehû zamân-ı hademesinden firâr eden siyâh rû-i hassiyândan bir 'Urban'a rast gelüb efendisin ol hâlde rüsvây ve pâmâl gördükde libâsın ilbâs ve atına süvâr etdürüb halâs eyledi. Hatta habîs mezbûrun bu nezâket ile olan firârı Diyâr-ı Yemen'de misâl-i meşhûr kalub ve Şu'râ-i 'Arab ânun hakkında çok kasâ'id ve ebyâd inşâ edüb Berku'l-Yemânî'de olan iş'ârdan ancak bu beyt tahrîr olundu.

Şi'ir

القى الصَّيْحَفَ كى تَخْفَفَ ثِقْلَهُ وَالتَّبَّ حَتَّى نَعْلَهُ الْقَاهَا¹¹⁰⁰

Bu gazve-i celîletü'l-âsâr vuku'undan sonra guzât-ı Müslimîn-i nusret-şi'ârın fırsat ve kuvvet ve ikbâlleri yevmen feyevmen ezdiyâd bulub Mutahhar Leng habîs ile Zeydiyye ve sâ'ir eşkıyâsının tâli'-i ma'kûsları menhûs ve bir gûşte olub, bu mu'areke-i 'azîmeden sonra hiçbir yerde alay ile mukâbil olmak ve guzât-ı zafer encâma berâber gelüb cenk için saf bağlamak müyesser olmadı.¹¹⁰¹ Hîle ve mekr ile sarb yerlerde ve cibâl-i refi'a ve derbendlerde her nekadar erişüb zarar ve gezend kasdın eylediler ise, yine kendüleri münhezîm ve makhur olmak müyesser ve muvâfık olmuştur. Bundan sonra vezîr-i zafer-te'sir 'asâkir-i addüv tedmîr ile Cebel-i Ba'dân üzerinde karâr etmeyüb iki gece ve üç gün peyâpey cenk ve cidâl ve harb ve kıtâl olunub bu makûle gaza ve fütûhât-ı bî-misâl nasîb ve erzânî olduğundan mesrûr ve şâdân dergâh-ı kâdir-i mennâna hezâr hamd u ferâvân kılınub ve sene dokuz yüz yetmiş yedi Muharremü'l-haramının on ikinci günü orduy-ı hümayûna ric'at olunub, sâlimîn ve 'ganimîn vezîr-i dilîr bârgâh-ı sa'âdet-i destgâhına ve guzât-ı Müslimîn menzîl ve haymegâhlarına gelüb nüzûl eylediler.

¹¹⁰⁰ Üzerindeki ağırlığını hafifletmek için çıkarttı. Hatta ayağındaki nalını bile.

¹¹⁰¹ BY-B, BY-C'de, "iktidârları kalmadı"

Yirmi Birinci Fasl

[vr.157b] **Vezi̇r-i Âsaf-Nazîr Cünûd-ı ‘Adüvv-Tedmîr Ba’dân**

Muharebesinden Sonra İn‘âm Ve Terakkî Verdigün Beyân Eder:

Çünkü vezîr-i ‘âkil ve serdâr-ı ‘âdil tâli‘-i Yemen’i sa‘âdet-i aktarân-ı padişâhîde ‘avn-ı inâyet-i hazret-i hak berekâtında bu hıdemât-ı cemîle ve fütûhât-ı celîlenin zuhûra geldigün görüb ve Guzât-ı İslâm ‘ale’l-husûs dilâverân-ı ervâmın bu mu‘areke ve kıtâllerde cân ve bâşların terk edüb vücûda getürdükleri hıdemetlerin ‘aynen ve ‘aynâ müşâhede eyledi. Bi’l-cümle fütûhat ve nusret ve fırsatı cenâb-ı hazret-i hakk-ı perverdegârın ‘avn-ı inâyet ve i‘ânet ve hedâyeti berekâtında vücûda geldigün mukarrer bilüb zerre mikdârı kalbine ‘acib ve gurûr getürmeyüb ve bu gazve-i ‘azîmenin şükranesi için hizmetde bulunân Guzât-ı İslâm’a ve ümerâ ve ağavât ve dilâverân-ı ervâma herkesin mikdâr ve mertebesine göre in‘âm ve ihsânlar verüb ve bellü başlularına hila‘-i fâhire ve zîbâ kaftanlar giydürüb ve dahî Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî’den ‘umûmen ‘âsâkir-i zafer-encâma Kânun-ı Osmânî üzere ‘ulûfelerine terakkîler sadaka ve ihsân eyleyüb ve hiçbir ferdi meksûrû’l-hâtır komayub, ‘âsker-i zafer-makrûn ve orduy-ı hümâyûn içinde mevcûd bulunân bi’l-cümle mesrûrû’l-fu‘âd ve herkesi dilhâhı ile behre-mend ve ber-murâd eyledi. Ve bunca tûl müddet ve devr u dırâz seferden ve merâhil ve menâzilde hergün cenk ve harb etmekden kimesne ‘aciz ve muztar olmayub, vezîr-i âsaf-nazîr ile herkes müddet-i ‘ömrün seferde ve hâzerde geçürmek cânına minnet ve sermâye-i devlet bildi. Ve bu mu‘areke ve hizmetlerde ma‘ân mevcûd bulunân Dâ‘iyye tâ’ifesinin nâmdâr şeyhlerine sancak pâyesiyle memleket verüb ve hadden ziyâde iltifât edüb, sâ’ir dilâverlerine ve cenk ve harbe kâdir olanlarına taraf-ı pâdişâhîden gedik ve ‘ulûfeler ta‘yîn kılub, mevcûd olan ve hizmetde bulunân kabâ’il-i ‘Urbân şeyhlerine kezâlik iltifât ve ihsânlar eyleyüb ve ‘Urbân’a sarahlar bağlayub ve bu tarîk ile ‘umûmen Yemen ahâlîsin kendü tarafına cezb ve lutf ve ihsânı ile bende ve çâker eyledi.

Fitne Ve İhtilâlden Evvel [vr.158a] Yemen Vilâyeti’nde Cem‘ Ve Tahsîl Olunân Hezâyin Ve Emvâl Beyân Olunur:

Bâlâda zikr-i sebk eyledigü gibi mîr-i mîrân-ı vilâyet iken şehid olan Murad Paşa vak‘asından akdem ve Mutahhar Leng habîsin memâlik ve diyâra ‘umûmen aktâra tasallut ve istilâsından evvel, Kara Şâhin Mustafa Paşa’nın müddet-i hükümetinde ve sonra gelen beglerbegilerin zamanlarında Diyâr-ı Yemen’de vâki‘ olan benderlerden

nevâhî ve kurâdan tahsîl ve cem‘ olunan emvâl ve hezâyinden, Yemen muhâfazasında mevcûd olan kul tâ’ifesinin onbeş bin neferine ve ba‘zı kılâ‘ ve benâdirde vaz‘ olunan neferâtın beş bin neferine sene-i kâmilde müstehak oldukları ‘ulûfelerinin mevâcibleri verilüb ve sâ’ir lâzım olan memleket mesârifî ve her sene zuhûr eden sefer ve ordu mühimmâtı görölüb ve ba‘zı kılâ‘ ta‘miri ve cebehâne ve top ve silâh tekâmîli bi’l-cümle ihrâc ve sarf olunduktan sonra bâkî kalan maldan yüz elli bin sikke-i hasene-i cedîde hazine için beste kılunub Diyârı Yemen’de her sene hıznâ-i ‘âmire-i pâdişâhîye irsâl olunmak kanûn ve mukarrer idi. Ba‘dehû beglerbegilerin tama‘-ı hâm ve zulm ve tecâvüzleri belâsından re‘âya ‘aciz ve pâmâl olub, ve a‘yân-ı vilâyet te‘addi ve cefâdan Mutahhar habîse yüz dutub şehîd olan Murad Paşa merhûm Yemen’e gelüb zikr ve beyân olunduğu üzere tekrâr Vilâyet-i Yemen’i müceddeden feth ve teshîr edüb ‘adl u dâd ile her bir memlekete ve benâdir ve nevâhî ve aktârda hükkâm ve ümenâ ve ‘ummâl nasb ve her biri ne minvâl üzere ‘öşr alur ve ne mikdârı bâc ve harâc tahsîl eder. Kânun ve kâ‘ide vaz‘ eyledikten sonra ol esnâda henüz memleket âsude ve ma‘mûr olmamış iken beş kerre yüz bin altun cem‘ ve tahsîl olundu. Velâkin yanında olan ‘asker ‘ulûfesine ne Yemen mahsûlü ve ne hod Mısır’dan getürdügü hezâyin kifâyet etmeyüb, kendi malından her ne ki yanında bulunmuş ise cümlesin sarf edüb, birkaç yüz yük akçe karz [vr.158b] olub, ihsân ve verdigün kat‘ etmedi. Ve murâd ve niyeti üzere maslahat gördü.¹¹⁰² Ve cümle Yemen Vilâyetin kabzâ-i¹¹⁰³ tasarrufuna idhâl eyledi.¹¹⁰⁴ Bilâ-nizâ‘ mâlikâne ‘umûmen Yemen’e mâlik olduktan sonra sarf ve harc eyledigü hezâyin ve emvâlin avn ol mikdârına nâ’il ve bî-hesâb ve kitâb cevâhir ve tefârik hâsıl eyleyüb hadden ziyâde emvâl-i kesîre ve tuhaf ve eşyâ ile Yemen’den mansûr ve muzaffer sâlim ve gânim çıkub revâne oldu. İn-şâ‘allahu teâlâ fütûhâtının itmâmında tafsîl-i ahvâl ve tahsîl eyledigü emvâl tahrîr ve beyân olunur.

Vezîr-i Zafer-Te‘sir Bu Gazâ Ve Fütûhâtdan Sonra Ba‘dân Sahrâsında ‘Asâkir-i Adüvv-Tedmîr’e Nukûd Ve Hazîneden İn‘âm Ve İhsân Eyledigü Beyânındadır:

Bâlâda beyân olunduğu üzere taraf-ı pâdişâhîden ‘asâkir-i nusret-âsâra terakkîler sadâka ve ihsân eyledikten sonra nukûd ve hazîneden emvâl-i kesîre ihrâc edüb, ve tablu ‘alem sâhibi olan ümerâyâ yüz ellişer altun ve kuloğullarına yüzer, ve zâbitcî nâmında

¹¹⁰² BY-B, BY-C’de, “görüb”

¹¹⁰³ BY-D’de, “+ teshîr ve”

¹¹⁰⁴ BY-D’de, “edüb”

ve çeri başı ve iş erlerine ellişer ve çavuşân ve müteferrikâgân ve ‘alemdârlara otuzar ve sipâh ve yeniçeri tâ’ifesine ve ‘umûmen ‘askerî nâmında olan neferâta on beşer altun in‘âm ve bahşîş verdigünden gayri Dâ’iyye tâ’ifesinin beglerine dahî ellişer ve sâ’ir ‘askerine nefer bâşına onar altun verüb, tâbi‘ olan ‘Urbân şeyhlerine yirmibeşer ve mevcûd bulunan ‘Urbân tâ’ifesine beşer sikke-i hasene in‘âm ve ihsân edüb, ve bu mahâlde orduy-ı hümayûn ve cuyûş-ı zafer-makrûn içinde bulunân her kim olursa olsun tek hemân mahrum ve mahzûnü’l-hâtır olmasun, beşer onar ve ikişer ve üçer altun in‘âm ve sadaka edüb, lutf ve kerem ve in‘âm ile havâs ve ‘avâm ve ‘âmmе-i in‘âmı kendisüne¹¹⁰⁵ ‘abîd-i müşterâ misâlinde edüb, ‘umûmen fukarâ ve a‘niyâ ve ahâli-i memleket ve ‘Urbân ve re‘âya kendüden şâkir ve râzı olub ve Mutaherleng habîsden nefret ve âbâ kılub, gürûh gürûh Mutahhar Leng yanına [vr.159a] müctemi‘ olanlar kaçub orduy-ı hümayûna gelüb dâhil ve me’mûl ve dilhâhları üzere vezîr-i rûşen-zamîr ihsânına nâ’il oldular. Ve bu in‘âm-ı gâm ve ihsân şâyi‘ oldukdan sonra Mutahhar Leng habîsin yânında hem mezhebî olan Zeydiyye eşkıyâsından gayri kimesne kalmayub, cem‘iyyet ve ‘askeri zâ‘af ve killet ve baht ve tâli‘i ser-nigûn ve nikbet tarafına yüz dutdu. Ve ikbâl ve devleti yevmen fe-yevmen tenezzül¹¹⁰⁶ bulub, kuvvet ve şevketi zillet ve nuhûsete tebdîl olub hükm ü fermânı mezheb ve i‘tikâdı gibi bâtıl oldu.

Mutahhar Leng Habîsin Denâ‘et Ve Hisset Ve Buhlünden Bir Zerre Nakl Ve Beyân Olunur:

Çünkü Mutahhar Leng habîs ve hasîs ve murdâr bu mu‘areke ve feth ve fütûhatdan sonra vezîr-i zafer-şi‘ârın Cuyûş-ı İslâm’a ve ‘âmmе-i enâma in‘âm eyledigü bahşîş ve ihsân-ı ferâvân ve bu mikdâr-ı¹¹⁰⁷ sadâkat bî-pâyânı istimâ‘ edüb vâkîf ve haberdâr oldu. Tab‘ında merkûz olan tama‘-ı hâm ve hisset-i bî-pâyân¹¹⁰⁸ ve kalbinde mermûz olan imsâk ve buhl ve denâ‘et ve muktezâsı üzere bu denlü mevcûd ve iddihâr olmuş emvâl-i ferâvân ve bu mikdâr nakd ve kesîreyi bî-pâyânı bir alayı erbâb iflâs ve hasârât-ı nâs ve ‘âvâma itlâf ve isrâf if‘âl-i eshâb-ı basîret degildir deyü, te‘accüb-i kenân helâk olmak mertebesine varub, kendüye ‘azîm bir dağ-ı derûn ve derd üzerine derd ve kahr ve elem ve çiger-hûn olub dâ’ire-i ‘akıldan çıkdı. Zîrâ kendüsü dahî ehass-ı nâs bir galîz ve tama‘kâr nâ sipâs olub müddet-i ömründe iki akçe mikdârı bir ferde

¹¹⁰⁵ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- kendisüne”

¹¹⁰⁶ BY-B, BY-C’de, “+ tedennî”

¹¹⁰⁷ BY-B, BY-C’de, “- bu mikdâr”

¹¹⁰⁸ BY-C’de, “- bî-pâyân”

cidden bir nesne in‘âm ve ihsân eylemiş degildi. Nakl olunur ki; re‘âyâ ve berâyadan ‘öşr ve haraç aldıkça harman üzerinde kaldırılan saman içinde terke ve dâne karışub gitmişdir. Başka ânınçün tahmînen bir ‘öşr ahz ve tahsîl edüb ve harmandan sonra kalân kesmük ile hâşâk ve hurdavatı tekrâr savurdub ve kalburladub her ne kadar kalîl ve cüz’î galle hâsıl olursa, dahî harman sâhibi fakîre merhameten alıkomak ihtimâli olmayub ve rukye veyâhud bürk ile vezn etdürüb, öşrün aldurub ve ehl-i kurâ ve ‘umûmen [vr.159b] re‘âyânın sene başında tavukların add etdürüb ve her bir tavuk başına bir lâri ki tahmînen bir buçuk Osmânîden ziyâdedir, harâc alub ve yumurta zamânında her bir tavuk kaç yumurta getirür ise köy subâşısına hesâb etdürüb, ba‘dehû ona göre tavuk sâhibinden yumurta öşrün tahsîl eder idi. Ve hurmâ olan köylerde mâdemki ‘âmil varmaya. Ve min‘bad sâhibi ve gayrîsi birdâne hurmayu koparmağa cânı olmayub, hurma kemâlîn buldukda kendü yanından durur cerâbına göre bir alay cerâblar getirür ve ânınla vezn-i ayar etdürüb her bir ‘âmiline bir memhûr cerâb verüb, vilâyetde hâsıl olân hurmayı ‘âmilleri ol cerâb-ı memhûr ile vezn eyleyüb ‘öşrün kabz ve ahz edüb, sonra kalan hurma kalîl ve cerâb dolmak mümkün degil ise sayub onda birin almak kanun-ı mukarrer idi. Hisset ve buhlü beyân olunmak murâd ve şurû‘ olunsa cidden gayri ahvâl yazılmak kâbil olmayub, bu makûle on kıt‘a küttâb habîs mezbûrun fesâd ve denâ’et ve buhlüne bir fasl ve bâb olmağa mütehammil degildir. Vilâyet-i Yemen’de habîs-i mezbûrun bu kaziyeye-i la’ime ve bu hikâye-i zelîlesi meşhûrdur. Kable’l-‘isyân Taraf-ı Saltanat-ı ‘Aliyye’den mîr-livâ ‘unvânıyla serefrâz ve sancak nâmıyla beyne’l-ahâlî mümtâz iken, Yemen beglerbegilerinden biri Kanûn-ı Osmânî üzere habîs mezbûra çavuş ile hila’-i fâhire gönderdikde kemâl-i sehâvet ve kereminden gelen çavuşa ri‘âyeten elli altun ihsân edüb ve gâyetde çok mal sarf eyledim deyü tehassür ve bu mertebe isrâfından ziyâde takrir üzere efkâr-ı fâside ederken, tabl-hânesi muhtarları ve hizmetindeki şâtır ve seyisleri, çavuş-ı mezbûra varub bu makûle hıdemenin ilâ-elân ‘adetleri olduğu gibi kimi¹¹⁰⁹ surnâ ve nevbet çalub ve kimi zerâfet cezzârlığın edüb dâmen-bûs etdüklerince meger çavuş-ı ‘âlicenâb bir kimesne imiş. Mutahhar habîs kendüye in‘âm ve ihsân¹¹¹⁰ eyledigü elli altunı bunlara bahş ve ihsân ve sarf [vr.160a] eyledigünden gayri, yanından elli altun çıkarub gelenlerin cümlesin şâd ve ber-murâd ve yüz altun bu vechile bahşış edüb revâne olub, Mutahhar Leng habîsin bu ahvâlî mesmu‘ ve mukarrer ma‘lumu olduğu-birle, fî’l-hâl şâtırları ve surnâzen ve

¹¹⁰⁹ BY-B’de, “- kimi”

¹¹¹⁰ BY-B, BY-C, BY-D’de, “verdigü”

dâvulcular ve seyis ve çavuşdan ihsân alanları önüne getürdüb, aldıkları ihsânı taleb eyledi. Anlar dahî nâçar kendisü çavuşa verdigü¹¹¹¹ elli altunu verüb ziyâdesin vermeyelüm deyü ‘inâd ve bir kerim ve sehî devletlünün ihsânından ne istersin feryâd eylediler. Müfîd olmayub cümle altunu ellerinden zecr¹¹¹² ü cebr ile müsâdere kılub gönlü rahat buldu. Bu mertebeden ziyâde dahî ve hasîs bir habîs¹¹¹³ idigü mukarrerdir. Tûl ‘ömründe¹¹¹⁴ nâ-pak ağzından lutf-ı ‘atâ ve in‘âm ve ihsân ve sehâ sadır olmuş degildir.

Şi‘ir-i ‘Arabî

اذا ملكت لم يكن ذاهبه

¹¹¹⁵ فذعه فذلته داهبه

mazmûnu üzere kendisü gibi mâlik-i mülk ve devleti müddet-i karîbde zâ’il ve berbâd oldu. Aslında kendisü hasîb¹¹¹⁶ ü nasîb şâh ve emîr kişizâde olmayub ve lutf ve kerem ve in‘âm ve ‘ulüvv-i himem görmeyüb, Cibâl-i Zeydiyye’de bir bölük ‘usât eşkıyâsının mâbeyninde perverde olmuş bir şeyhin oğlu dahî ve tama‘kâr şeytandan ziyâde habîs ve hîlekar leng ve şâşı bir murdâr ve bî-mezheb idi. Şehîd olan Murâd Paşa vak‘asında Diyâr-ı Yemen’de olan ‘usât-ı ‘Urbân ve Zeydiyye eşkıyâsı ‘isyân etdiklerinde hîle ve şeytanât ile önlerine düşüb ve şeytan gibi izlâl ve i‘vâ verüb, re‘is-i eşkıyâ ve ser-defter zümre-i bugat ve ‘ukâb ve la‘nete-sezâ bir vâcibü’l-katl oldu. Fessâk Zeydiyye kuvveti ile bunca memâlik ve diyâra müstevlî olub ve bî-had ve hesâb ehl-i İslâm’ın hâne ve hân mânların yakub ve emvâl ü erzak ve tuhf ve eşyâ ve tefâriklerin nehb ve gâret edüb, niçe hazînelere ve ced be ced Yemen begzâdelerinin kılâ’ ve saraylarında hıfz olunmuş defâ’in mallarına zulmen dest-res olub [vr.161b] enva’ te‘addî ve cefâ ile fitne ve ihtilâl zamânında dünyâ malların bu vechile cem’ eyledi. Ve kemâl-i tamâ’ından Cebel-i Sulâ’da ve ba‘zı metîn ve müstahkem olan kal‘ada doldurub ve defîneler edüb derdi ve belâsı müsâdere-i emvâl ve cem’-i iddihâr tefârik ve zî-kıymet esvâb ve eşkâl olub, müddet-i ömründe hak yoluna bir akçe ve cidden mahâlline bir habbe sarf eylemek kendüye müyesser olmadı. ‘Âkıbet gayrîlere nasîb olub kendüye zulmünün gadâbı ve cem’ eyledigü malının hesâbından gayri hiçbir nesne kalmadı.

¹¹¹¹ BY-C’de, “- verdigü”

¹¹¹² BY-C’de, “- zecr”

¹¹¹³ BY-C’de, “- bir habîs”

¹¹¹⁴ BY-D’de, “- kılub gönlü rahat buldu. Bu mertebeden ziyâde dahî ve hasîs bir habîs idigü mukarrerdir. Tûl ‘ömründe”

¹¹¹⁵ *Senin mülkün daim değilse, devletin de gidicidir.*

¹¹¹⁶ BY-C’de, “habîs”

Şi‘ir

إذا المال لم ينفك الأبحرن
 1117 فربلاد الله مالك والبحر

ve buna müteallik bu ‘Arabî kıt‘â dahî inşâ olunmuşdur.

Şi‘ir

مالك الحادسات نهب
 اوللذي حازه وراثه
 اولي لكان تفنيه عطاء فلاتكن اعجزاً لثلاثة
 واصل هذا اثر وارد عن ابي الدرداء وعن علي رضي الله عنهما
 1118 مالك امالك اوللحاجه اوللوارثة فلاتكن اعجزا اثلاثة

Yirmi İkinci Fasl

**Veẓîr-i Sâhib-Tedbîr Kürdî Mahmud Beg’i ‘Asker İle Hısn-ı Hubb Üzerine
 Gönderdigün Beyân Olunur:**

Bundan akdem yukarıda mezkûr Hısn-ı Hubb havâlî ve bir cebel-i ‘aliyyenin zirvesinde vâki‘ olub, metânet ve istihkâmının kemâli ve Mahmud Paşa gadr ve hîle tarîkiyle Şeyh Mehmed en-Nizârî’den ahz ve teshîr olunduğun ve sonra fitne ve ihtilâl zamânında Mutahhar Leng habîs ne vechile müstevlî olub, kal‘a-i mezbûreyi zabt eyledikde,¹¹¹⁹ tafsîl üzere tahrîr ve beyân olmuş idi. Ve’l-hâsıl zikr olunan Hısn-ı Hubb kadîmü’z-zamândan berü Ba‘dân ve cemi‘ân tevâbi‘i memleketinin ve Medîne-i İbb ve Cible ve Hizân ve ‘umûmen etrâf diyâr ve nevâhinin tahtgâhı olub ve kal‘a-i mezbûreye mâlik olanlar ol bilâd ve diyâr ve arâzî ve aktâra hükm edegelüb, mezkûrîn bilâd ve beldân ve etrâf kura, kal‘a-i mezkûreye mahsûs ve merbût idi. Pes Mutahhar Leng habîs murdâr ve şeytan mekkâr zikr-i sebk eden fitrat ve fitne ve ihtilâl bâbında Kal‘a-i Hubb’ı ahz ve kabza-i teshîre getürdikde, karındaşı olan ‘Ali bin İmam Şerefeddin Hısn-ı Demermer’de sâkin ve havâlî ve nevâhisinin zâbit ve hâkimi bulunmağın kendü yanında karındaşın ba‘îd eylemek ve Demermer [vr.161a] kal‘asın ve tevâbi‘i memleketin kabza-i tasarrufuna getürmek maslahatı için, Hısn-ı Hubb ile bi’l-cümle Ba‘dân Vilâyet’in karındaşı merkûm ‘Ali bin Şerefeddin’e verüb teveccüh eylemekle mezbûr dâhî Demermer’den çıkub ve Hubbb Kal‘ası’na gelüb dâhil olmağın, ol

¹¹¹⁷ Eğer saltanat sana fayda vermiyorsa, seni kurtaracak olan denizdir. Allah’ın arzını terk et.

¹¹¹⁸ Bütün hadiselerle sebep olan yağmacı, bunu miras olarak almıştır. Senin için evlâ olan verilenlerden vazgeçmendir. Üç şeyden de aciz olmamandır. Bunun dayanağı Ali ibn Ebû Derdâ ve Ali (r.a.)dır ki, ey melik; senin, miras olarak gelen muhtac olduğun üç şeyi unutmamandır.

¹¹¹⁹ BY-B, BY-C’de, “eyledüğün”

zamândan berü kal‘a-i mezbûrda karâr ve ‘umûmen Ba‘dân Vilâyeti’nin hükümetinde istimrâr bulmuş idi. Ol ecluden vezîr-i ‘âl-i mikdâr kal‘a-i mezkûrenin muhâsara olunmasın murâd edinüb, lâkin metânet ve istihkâmına vâkîf ve sa‘viyyet ve ahvâline ve tûl müddet muhâsarasının imtidâdına ‘ârif olmağın, cümle ‘asâkir-i zafer-makrûn ve orduy-ı hümâyûn ile üzerine varub niçe zamân ve eyyâm eglenmek iktizâ edince ehîm ve elzem olan bunca umûr-ı mu‘azzamanın ta‘vîfine sebep olmak mukarrerdir. İmdi muhâsarasına başka ‘asker ta‘yîn olunub kendüleri ahz¹¹²⁰ olan umûra mübâşeret ol cânibe orduy-ı hümâyûn ile ‘azîmet ma‘kûl ve münâsîb görölüb dahî ümerâ-i Mısır’dan kemâl-i şecâ‘at ve ‘akl u ferâset ile mevsûf gördü. Mahmud Beg denmekle ma‘rûf nâm emîr-i dilîri guzât-ı nusret-encâm ervâmdan ikiyüz nefer fâris vesâ‘ir cuyûş-ı zafer-hurûşdan bin neferden ziyâde müsellağ ve müretteb tüfenk-endâz piyâde ve Dâ‘iyye tâ‘ifesinden ve itâ‘at eden ‘Urbân ve Yemen ahâlisinden iki bin mikdârı ‘asker-i nusret-me‘âsire bâş ve buğ ve serdâr nasb eyleyüb ve Yemen beglerinden merdânelik ve umûr-dîde ve dilâverlik ile şöhet-i şî‘âr olan Pervîz Beg’i ma‘ân koşub ve Yemen emîrû’l-haclığın sadaka ve ihsân ve dahî niçe in‘âm-ı ferâvân verüb¹¹²¹ mükemmel cebehâne ve mühimmât ve dört kıt‘a top kal‘a-küp ve on aded darbzen ‘adüvv-i efgin ve bi‘l-cümle zehâ‘ir ve levâzımat ile bir vakt-i meymûnda ve bir sâ‘at-i nusret-füzûnda Hısn-ı Hubb üzerine ta‘yîn ve irsâl edüb, kal‘a-i mezbûre muhâsarasın ve İbb ve Cible şehirlerinin ve ‘umûmen Ba‘dân memleketinin muhâfazasın ve Ta‘îz ve Zebîd taraflarından ‘Asâkir-i İslâm’a gelüb giden ebnâ-i sebîl ve fukarâ ve re‘âyânın hıfz u himâyet ve siyânetin sifâriş ve muhkem tenbîh ve te‘kid eyledi. Ve andan gayri Ba‘dân Vilâyeti’nde Hısn-ı Hubb civârında vâki‘ Fenduh ve Madrah nâm iki kal‘a-i mesken eşkıyâ ve ma‘mûrelikleri kalîlü’l-menfe‘a olmağın, eşkıyâ-i a‘dâ yedinden tahlîs ve hedm olunmaların serdâr-ı mûmâ-ileyh emîr-i nâmdara emr ve fermân eyleyüb, emîrîn-i mezkûrîn ber-mûceb-i fermân ma‘ân ta‘yîn ve gönderilen cünûd-ı zafer-aktarân ile vezîr-i [vr.161b] ‘âlî-şân huzûrunda müfârikat edüb,¹¹²² mahâll-i me‘mûreye ‘azîmet eyledi.¹¹²³ Ve selâmet-i hâl üzere gelüb, Hısn-ı Hubb altında sipâh-ı encâm-şumâr ile nasb-ı hayme ve hargâh ve cevânib-i erba‘adan kal‘a-i mezbûreyi muhâsara eyleyüb karâr ve ârâm eyledüklerinden sonra, sâlifü’l-beyân olan kal‘ateyn üzerine bir mikdâr ‘asâkir-i zafer-unvânla vârub, ‘usât ve eşkıyâ yedinden tahlîs ve ikisin dahî esâs ve

¹¹²⁰ BY-B, BY-C’de, “ehemm”

¹¹²¹ BY-B’de, “edüb”

¹¹²² BY-C’de, “ve”

¹¹²³ BY-B, BY-C’de, “edüb”

ka‘rından hedm ve harâb ve miskîn bum ve gazâb eyleyüb, sâlim ve gânim avdet ve itdihâd üzere Kal‘a-i Hubb muhâsarasına niçe eyyâm ve rüzgâr meks ve karâr ve ‘umûmen Ba‘dân memleketin ve tevâbi‘ ve nevâhî-i diyârın zabt ve rabt ve hıfz u hırâset ve Ta‘îz ve Zebîd ve benderler tarafından orduy-ı hümâyûna gelüb giden ebnâ-i sebîl ve tüccar ve cümle re‘âya ve fukarâyı himâyet ve siyânet kılub, lâzım gelen hıdemât-ı pâdişâhîde sarf-ı iktidâr ve Uğur-ı Hümâyûn’da bî-şumâr mesâ‘î-i¹¹²⁴ kesîre vücûda getürüb, ol etrâf ve diyâr istirahat ve emn u emân ve âsûde hâl ve müreffehü’l-bâl¹¹²⁵ oldu.

Yirmi Üçüncü Fası

Veẓîr-i Memleket-Teshîr Demar¹¹²⁶ Kal‘ası Üzerine ‘Azîmet Edüb Ve Vârub Feth Eyledigün Zikr Ve Beyân Eder:

Çünkü vezîr-i celîlü’l-unvân, zikr ve beyân olunduğu üzere Ba‘dân ve tevabî‘i memleketinin muhâfazası ve umûrîn-i encâma vâsıl eyledikden sonra¹¹²⁷ ve Hısn-ı Hubb muhâsarasına ‘asker gönderüb mâni‘ ve müzâhim olur mesâlih ve umûr-ı ref‘ eyledi. Aslâ umûr-ı mesâlih kalmadı.¹¹²⁸ Pes Zemar¹¹²⁹ Kal‘ası üzerine ve San‘â taraflarına bizzât guzât-ı nusret-ayât ve ‘asâkir-i zafer-ayât ile ‘azîmet ve revâne olmak mukarrer niyet edüb, dahî sene dokuz yüz yetmiş yedi Muharremü’l-haramının ondokuzuncu gününde Cebel-i Ba‘dân zeylinde mukaddemâ nüzûl ve ikâmet olunân vâdî ve menzîllerden bir vakt-i meymûnda ‘azîmet olunub, nusret ve ikbâl ve şevket ve iclâli-birle cuyûş-ı deryâ misâl ve dilâverân-ı zafer-iştimâl ile kat‘-ı mesâfe kılunub yevm-i mezbûrda Vâdî-i Suheyl menzîline [vr.162a] vusûl ve orduy-ı hümâyûn kurulub nüzûl olundu. Vâdî-i mezkûrun suyu bî-ferâvân ve cevânib-i erba‘ası bağ ve bahçe ve bostan ‘ubûr ve murûru sehl u âsân olduğün ism-i mezkûr ile tesmiye olunmağa¹¹³⁰ ba‘is ve sebep idigü mesturdur. Menzîl-i mezbûrda ‘Asâkir-i İslâm ile bir gün tekâ‘üd ve ârâm olunub ve Şehr-i Muharremü’l-haramın yirmi birinde kalkılab tayy-ı merâhil ederek Diyâr-ı Yemen’de¹¹³¹ sa‘b ve sengistân ve irtifâ‘ ile meşhûr olan Nakîl-i Semâre derbendinin eteginde karâr mümkün bir mevzi‘e gelüb nüzûl ve orduy-ı hümâyûn ile

¹¹²⁴ BY-B, BY-C’de, “sa‘y-ı”

¹¹²⁵ BY-C’de, “- ve müreffehü’l-bâl”

¹¹²⁶ BY-B, BY-C’de, “Demar”

¹¹²⁷ BY-B, BY-C, BY-D’de, “erişdirüb”

¹¹²⁸ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- Aslâ umûr-ı mesâlih kalmadı.”

¹¹²⁹ BY-B, BY-C’de, “Demar”

¹¹³⁰ BY-B, BY-C’de, “olunmak”

¹¹³¹ BY-B, BY-C’de, “+ ziyâde”

ikâmet ve iktizâ eden umûra sarf-ı kudret ve derbend-i mezbûrun ‘ubûru husûsunda müşâvere ve bezl-i himmet eyledi. Zîrâ derbend-i mezbûrun mevzi’i iki kıt’a cibâl-i refi’a mâbeyninde vâki’ olmuş murûr ve ‘ubûr olunacak tarîki gâyetü’l-gâye sa’b ve muzîk ve kâf gibi dönüb dolaşmış nihâyet bir cebel-i ‘âliyyenin zirvesine çıkmış ‘urûcu ve hurûcu müşkil ve at ve hayvan ve âdem birbiri ardınca gitmekden gayri vechile ‘ubûrı mümkün degil ve her ne denlü cedd ve ikdâm ve ‘acele ve ihtimâm olursa ancak kâmil bir günde ‘ubûr ve nihâyetine vusûlü kâbil bir derbend-i tavîl ve düşvâr ve bir tarîk-i muzîk ve murdârdır ki, Diyâr-ı Yemen’e degil Hind ve Sind ve ‘Arab ve ‘Acem ve Kürdistan ve Dağîstân ve Türk ve Deylem Vilâyetleri’ne seyâhat edenler bu makûle derbend-i muzîk ve bu denlü bir sa’b-ı tarîk görmüş ve hiç istima’ eylemiş degildir. Ol sebebden vezîr-i sâhib-tedbîr bu derbend-i sa’b ve ‘Asir’de Zeydiyye müfsidleri ve ‘Urbân ‘âsileri, ‘Asâkir-i İslâm’a zarar ve gezend erîşdirmek için esnâ-i ‘ubûrda ta’arruz ve tecâvüz ve müdâhale eylemek ihtimâli ile begâyet ihtirâz ve basîret ve intibâh üzere ref’ olunmaları bâbında tedbîr ve tedârikîn kemâl-i mertebe hâzır ve âmâde eylemiş iken, Şebike Boğazı’nda ve Cebel-i Ba’dân cenginde Guzât-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâm zafer-encâmından meydan-ı mu’arekede gördükleri darb-ı tîğ ve sinân hâtırlarında cây-ı kesîr ve kalblerinde nisân kalub, cenâb-ı hazret-i hak üzerlerine ra’b u havf ilgâ eylemekle, zikr olunân Nakîl-i Semâre derbendine eşkıyâ ve ‘usâtdan cidden bir ferd gelmeyüb ‘asâkir-i nusret-âsâr ve guzât-ı zafer-şi’âr derbend-i mezkûru adüvvden [vr.162b] hâlî ve tenhâ bulub refâhîyet ve emn u istirahat ile ‘ubûra şurû’ olunub vezîr-i eflâtun-tedbîr dahî ‘asâkir-i ricâl ve top ve darbzen ve cebehâne ve ihmâl-i ‘ubûr ve nakl ve i’sâl oluncayadegin, zeyl-i cibâlde bir gün tekâ’üd ve ârâm eyledi. Ve ‘umûmen cünûd-ı deryâ misâl safâ-i hâtır ve selâmet-i hâl üzere murûr ve top ve cebehâne nakl ve ‘ubûr eyledikten sonra vezîr-i rûşen-zamîr dahî ‘azîmet edüb ve derbendi¹¹³² surûr ve rahat-birle ‘ubûr ve safha-i cibâle çıkub bir mevzi’ müreffah¹¹³³ ve vâsı’a da meks ve nüzûl ve bir gece ikâmet kılub, ertesi cümle cuyûş-ı Müslimîn ve guzât-ı nusret-âyin ile Nakil-i Semâre dedikleri dağın zirvesinde vâki’ olan hısn-ı hasîn ve kal’a-i metîn kurbına gelüb orduy-ı hümâyûnla ikâmet olundu. A’dâ-i hâsırîn havflarından içinde karâr edemeyüb firâr ve perîşân edüb¹¹³⁴ kal’a-i mezbûre tenhâ ve hâlî bulunmağla derbend-i mezbûr ve tarîk muhâfazasıçün dizdâr ve neferât konulub ve top ve cebehâne ve mühimmât ve levâzımların mükemmel alıkoyub, menzîl-i

¹¹³² BY-B’de, “- derbendi”

¹¹³³ BY-B’de, “mukarrer”

¹¹³⁴ BY-B, BY-C’de, “olub”

mezbûrdan orduy-ı hümâyûnla teveccüh edüb, Diyâr-ı Yemen’de Vâdî-i Yerim demekle ma’rûf ve letâfet-i havâ ile mevsûf olan vâdî-i cennet-âsâra gelüb vusûl ve ol arâzi-i celîlü’l-mikdâra nüzûl edüb ‘asâkir-i nusret-şi‘âr ile altı gün meks ve ârâm ve ikâmet olunub ol havâlide Devrân nâmında bir kal‘a-i müstahkem ve üstvârı, guzât-ı Müslimîn havfından a‘dâ-i hâsırîn terk edüb, tenhâ ve hâlî koyub vezîr-i ‘âkîl ve serdâr-i dânadil içüne adem vaz’ edüb¹¹³⁵ ‘imâret ve ihyâsından menfa‘at ve sur hâsıl olduğun bilüb temelinden yıkub harâb ve nâbûd eyledi. Ve etrâf nevâhî¹¹³⁶ Yerim Nâhiyesi’nin mesâlih ve umûr-dîde¹¹³⁷ encâma erişdirüb¹¹³⁸ garb ve civârında olan Demâr Vilâyeti’ne ‘azîmet kâsında oldu.

Vâdî-i Yerim Ahvâlin ve İslambul’da Vâki’ Mustafa Paşa Tekkesi Şeyhi Olan ‘Azîz Hasan Efendi Merhûm Yemen’e Varub Anda Vefâtın Zikr Eder:

Nâmîkü’l-hurûf hakîr-i kesîrû’t-taksîr diyâr-ı cennet-âsâr olan Yemen Vilâyeti’ne varub seyâhat [vr.163a] eden sühan-şinâs niçe kimesneler ile diyâr-ı nâdiretü’l-asr mahrûse-i Mısır’da vesâ’ir mülâkât müyesser olduğu yerlerde mülk-i Yemen ve iklim-i ‘Aden ahvâlin diyâr ve aktârının ahvâlin mükâleme eylemek ve her yerinde müşâhede etdiklerin su‘âl etmek mu‘tâdımız olmağın, Berku’l-Yemânî Târihi’nde mastur olduğundan gayri müsâhebet eyledigümüz şukkadan mesmu‘umuz olub nakl ve rivâyet ve takrîr-i hikâyet olunur ki; zikr olunan Nakîl Semâre derbendi murûr ve sefehe-i Cible ‘urûc olunduğu gibi Vâdî-i Yerim sahrâsına vusûl ve vaz‘ı kadem ve nüzûl olunmak mukarrerdir. Ve vâdî-i mezkûra Mülk-i Yemen’in ahsen-i nevâhisinden ve ziyâde müstahsin arâzisinden güyâ¹¹³⁹ bir kıt‘a ravzâ-i rıdvândan bir hissedir. Mahsûldâr ve ma‘mur ve letâfet-i âb u havâ ile hod meşhûr ve sahrâsının bir tarafı Demâr Kal‘ası’na müntehî olmuş ve ortasında nefis-i Yerim Kasaba’sı düşmüş hâtemvâr cevânib-i erba‘asın cibâl-i bî-misâl¹¹⁴⁰ ihâtâ etmiş, dağlarından enhâr-ı kesîre sahrâya cereyân olub, bir zümrüd-i kâseye zer ve simveş ol enhâr-ı ferâvân sahrâ-i zümrüdüne ziyûr-ı ziyet vermiş tahrîr ve ta‘bîrden müstağnî bir vâdî-i hûb ve câ-i mergûbedir. Hattâ meşâyih-i Halvetîyeden belde-i Dârü’s-Saltanatü’l-‘Aliyye’de vâki Mustafa Paşa merhûmun tekkesinde mesned-nîşin irşâd olan kudvetü’l-ulemâ’il vâsılın

¹¹³⁵ BY-B, BY-C’de, “olunub”

¹¹³⁶ BY-B, BY-C’de, “+ ve kurânın zabt u rabt ve muhâfazasına vâli-i vilâyet nasb ve ta‘yîn edüb”

¹¹³⁷ BY-B, BY-C’de, “umûrun”

¹¹³⁸ BY-C’de, “erişdirdikden sonra”

¹¹³⁹ BY-C’de, “+ cennetden”

¹¹⁴⁰ BY-B, BY-C’de, “- bî-misâl”

ve umdetü's-sulehâ'i's-sâlikîn erbâb-ı tarîkatın serbülendi, Hazreti eş-Şeyh Hasan Efendi, kaddesallahu esrârahû ve nevvere merkaduhu,¹¹⁴¹ sene bin yirmi yedi tarihinde kırk nefer sûfisiyle Medîne-i Kostantiniye'den 'azîmet ve hacc-ı şerîfe vârub müyesser oldukdan sonra, Diyâr-ı Yemen seyâhatine 'arz ve niyet ve teveccüh edüb, kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Vilâyet-i Yemen'e vâsıl olub, Cânib-i San'â'ya kat'-ı mesâfe esnâsında derbend-i Nakîl-i Semâre'den 'ubûr ve safha-i cibâle çıkub vâdî-i mezbûreye nüzûl eyledik de bu nasıl diyâr ve ne makûle makâm-ı cennet-i âsârdır deyü suâl edince, ism ve iştihârı Vâdî-i Yerim deyü cevâb verdiklerinde, ol 'azîz-i sâhib-temyîz dahî hoş Yerim ve âsûde Yerim deyü remz ve kinâye tarîkıyle yânında olan fukarâsına ol diyâr-ı [vr.163b] cennet-meşâm kendülere ilâ yevmü'l-kıyâmet mesken ve makâm olacağı işâret buyururlar. Ve Nefs-i Yerim Kasabası'na gelüb dâhil ve hakîkaten niyet-i ikâmet eylediklerinden sonra mâbeyninde çok müddet-i murûr etmeyüb¹¹⁴² ol diyâr-ı celîlü'l-mikdârda rahmet-i rahmâniyye¹¹⁴³ vâsıl ve makâm-ı dârü'n-na'ime nâ'il olub, yanında bulunân fukarâsı kasaba-i mezbûre fenâsında gâyetde latîf bir mevzi'-i mütebarikede defn eylemişlerdir. Ba'dehu Mîr-i Mirân-ı Yemen Hacı¹¹⁴⁴ Paşa üzerine kubbe-i 'aliyye ve etrâfında dilgüşâ bir zâviye binâ ve ihyâ edüb, türbedâr ve münzevî olan fukarâya kifâyet mikdârı evkâf ve 'akâr bağlayub, ilâ yevminâ hâzâ Zeydiyye eşkıyâsının istilâsı zamânında dahî kuvvet-i kerâmetleri berekâtında türbe-i pür envâr ve zâviyeleri ma'mûrdur. Ve 'umûmen ahâli-i diyâr ve hâvvâs ve 'avâm ve sıgâr ve kibârın ziyâretgâhı ve müstecâbü'l-da'va bir makâm-ı hâcetgâhî olduğun varub ziyâret eden mu'temedü'n-'aleyh Müslümanlar'dan mesmu'umuz olmağın, teberrükân bu mahâlle kayd olundu. Meşhûr bir hikâye-i mergûbeden¹¹⁴⁵ tafsîl ve tatvile muhtâc degildir. Rahmetullâhu teâlâ ve nef'inâ min enefâsihil 'ulyâ.¹¹⁴⁶

Belde-i Demar Ve Etrâf Memâlik Ve Diyârının Feth Ve Teshîr Olunduğın Zikr Ve Beyân Eder:

Çünkü vezîr-i eflâtun-tedbîr, Yerim Vâdîsi'nde altı gün tekâ'üd ve ârâm ve ol havâlî ve etrâfı zabt ve teshîr edüb, lâzım gelân 'umûrı vefk-i merâm üzere itmâm eyledi. 'Asâkir-i nusret-encâm ile sene-i mezbûre Muharreminin selhinde Vâdî-i

¹¹⁴¹ Allah onun esrarını mübarek eylesin, kabrini de nurlandırın.

¹¹⁴² BY-C'de, "müddet geçmeyüb"

¹¹⁴³ BY-C'de, "rabbâniyye"

¹¹⁴⁴ BY-B'de, "el-Hâc"

¹¹⁴⁵ BY-B, BY-C'de, "mergûbedir"

¹¹⁴⁶ Bizi yüce nefislerinden faydalandırın.

Yerim'den kalkub Belde-i Demar üzerine müteveccîh ve revâne olub ve top ve mühimmât ve cebehâneyi mu'tâd üzere ma'ân nakl ve i'sâl ve kat'-ı mesâfe ederek şevket ve ikbâl ile Medîne-i Demar kurbına gelüb ve hâricinde şehre karîb orduy-ı hümâyûn-ı zafer-makrûn kurulub guzât-ı Müslimîn ile ikâmet ve karâr edince 'avn-ı 'inâyet-i ilâhi berekâtında a'dâ-i hâsırîn ve gürûh-ı mülhidîn kemâl-i vehm ve havflarından karâr edemeyüb, Belde-i Demar ve bi'l-cümle memleket ve aktârı birağub firâr ve terk-i diyâr eylemekle ahâli-i vilâyet ve 'umûmen sükkân-ı memleket merhamet ve şefkat ümîdiyle gelüb, ızhâr-ı 'ubûdiyyet ve itâ'at edüb, emân taleb ve ricâ etdüklerinde vezîr-i [vr.164a] merhamet-şi'âr dahî cidden bir ferdi rencîde etdürmeyüb ve şeyme-i kerîmeleri muktezâsınca¹¹⁴⁷ 'âmme-i ahâlî-i memleket ve re'âyâyâ emân verüb Demar Kal'ası'na dizdâr ve neferât koyub ve ol vilâyet ve etrâfının hıfz u hırâseti için hâkim ve vâlî nasb ve ta'yîn ve yanına kifâyet kadarı dilâverân-ı ervâmdan nöbetci 'asker vaz' edüb, mu'tâd ve haseneleri üzere ol vilâyetin umûr-ı lâzimesin gördü. Ve Mutahhar Leng habîs tevâbi'-i eşkıyâsı ve kendünün mahsus akrabâ ve ta'allukâtı¹¹⁴⁸ ile cem'iyet edüb, hâric-i San'â'da Bâb-ı Ravza denmekle mağrûf cây-ı ferh-i fezâda karar eyledigün ahâlî-i Demâr vezîr-i zafer-şi'âr huzûruna gelüb 'arz ve ihbâr eylemekle, ol habîs-i murdâr üzerine salt ve sebkâr ilgâr ile varılıb, ateş-i fitne ve şerrâr fesâdı âb-rû-i tığ-ı guzât-ı nusret-eser ile itfâ kılınmak ma'kûl ve vech-i müstahsin görülmekle, menzîl-i mezbûrdan bir mikdâr 'asker-i zafer-rehber ile vezîr-i dilîr 'azîmet ve müteveccih olmak murâd eyledi.

Yirmi Dördüncü Fası

Veziir-i Dilir Belde-i Demar'dan Mutahhar Leng Üzerine Ilgar Ve Ol Murdar Cebel-i Sulâ'ya Firar Eyledigün Beyân Eder:

Pes vezîr-i sâhib-tedbîr guzât-ı 'adüvv-tedmîrden altı bin neferden ziyâde fâris ve piyâde intihâb edüb, müsellaah ve müretteb hâzır ve âmâde kılub ve orduy-ı hümâyûn ve bâkî-i cuyûş-ı zafer-makrûn üzerine 'ümerâ-i Mısır'dan şecâ'at ve 'akl u ferâset ile meşhûr, Bosnevî Mustafa Beg'i kendü yerine serdâr ve kâ'im-i makâm ta'yîn edüb, dahî hâric-i Belde-i Demar'da alıkoyub, ol habîs-i hilekâr vâkîf ve haberdâr olmadan intihâb ve hâzır eyledigü cünûd-ı nusret-eser ile taraf-ı San'â'ya müteveccih ve revâne olub, kemâl-i sür'at-birle kat-ı menâzil ve ilgâr ile tayy-ı merâhil etmekte hadden

¹¹⁴⁷ BY-C'de, "muktezâsı üzere"

¹¹⁴⁸ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- ve ta'allukâtı"

ziyâde sarf-ı iktidâr eyledi. Velâkin el-hâyin hâ'if mazmûnu üzere Mutahhar habîs gâfil olmayub, dâ'imâ câsusları¹¹⁴⁹ varub gelüb ve zuhûr¹¹⁵⁰ eden ahbârı getirüb, bu def'a dahî tebdîl-i şekil ile birkaç Zeydiyye haramzâdesi mevcûd bulunub üzerine vezîr-i kamkâr¹¹⁵¹ 'asâkir-i encâm-şumâr ile sür'at ve ilgâr ile geldüklerin i'lâm eylediklerinde¹¹⁵² habîs-i hilekâr mu'tâd-ı kadîmesi üzere firârî ihtiyâr edüb ve¹¹⁵³ San'â'dan ümîdin kesüb, rûmmâh misâl kadîmî mesken ve melce'-i mekânı [vr.164b] olan Cibâl-i Şelâdir tarafına firârın muhakkak eyleyüb ve tevâbi' ve ta'allükât ve evlâd-ı habîs ve ehl-i 'ıyâl ve bi'l-cümle eşyâ ve erzâk ve emvâl ve mâ-melekin San'â'dan çıkarub, kendüden evvel kaçırub kat'-ı 'alâka etdükdün sonra, orduy-ı nuhûset-nümûnun Bâb-ı Ravza'dan kaldırub, hâ'ib ve hâsir hezâr âh u enîn ile Şelâ Dağları'na yıkılıb gitdi. Bu taraftan vezîr-i zafer-te'sir yanındaki guzât-ı adüvv-tedmîr ile kemâl-i sür'at üzere kat'-ı mesâfe ederken, ikinci gün Rahile nâm mahâlle erişüb, bir mikdâr istirâhat için ârâm olunduk da, ahâli-i vilâyet Mutahhar habîsin firârından¹¹⁵⁴ haberdâr olmağın, şeyhleri ve bellü başluları gelüb vezîr-i âsâf-nazîrin hâkpâyalarına yüzler sürüb ve San'â'dan Mutahhar habîs bi'l-cümle tevâbi' ve levâhıkı¹¹⁵⁵ ile firâr ve alâkasın kat' eyledigün 'arz ve i'lâm eylediklerinde,¹¹⁵⁶ vezîr-i dilîr¹¹⁵⁷ bunca zahmet-i ihtiyâr ve sür'at ve ilgâr olunmaktan maksûr ol habîs-i murûr idi. Bu def'a firâr ile halâs olmuş ise in-şâ'allahu teâlâ def'an âhirede belki gayri yerde 'avn-ı 'inâyet-i ilâhî berekâtında Guzât-ı İslâm ve seyrân-ı ervâm niçesinden halâs olmaya ve eyledigü fesâd ve şenâ'at ve zulm ve cürm ve kabahat-ı bî-pâyânının cezâsın bulmak müyesser ola. Ol habîs-i murdâr San'â'da mevcûd olmayınca, bunca cuyûş-ı Müslimîn'e sür'at ve ilgâr ile zahmet vermek ihtiyâc degildir. Ve ma'ân bir yerde cümle 'asâkir-i zafer-makrûn ile ve dahî orduy-ı hümâyûn-birle, San'â'ya vusûl ve duhûlümüz ahsen ve ma'kûl ve re'y-i sevâb görüb menzîl-i mezbûrda Zamar'dan sâ'ir 'asker ve orduy-ı hümâyûn ile Mustafa Beg gelince meks ve karâr eyledi. Ba'dehû bir yerden kalkılıb teveccüh ve 'azîmet ve üçüncü konakda Zirâ'ü'l-Kelb denmekle ma'rûf nâm derbende gelüb ziyâde tenk ve rişvâr ve tarîk-i evvelden âhirinedek eşcâr ve ahcâr ile mâlâmâl olmağın, 'asâkir deryâ

¹¹⁴⁹ BY-B'de, "+ orduy-ı hümâyûna"

¹¹⁵⁰ BY-B, BY-C'de, "+ sudûr"

¹¹⁵¹ BY-B, BY-C'de, "+ bunca bin"

¹¹⁵² BY-B, BY-C'de, "ve ihbâr etdüklerinde"

¹¹⁵³ BY-B, BY-C'de, "+ belde-i latîfe"

¹¹⁵⁴ BY-B, BY-C'de, "+ vâkıf"

¹¹⁵⁵ BY-B'de, "- ve levâhıkıyla", BY-C'de, tevâbi'atıyla"

¹¹⁵⁶ BY-B, BY-C'de, "etdüklerinde"

¹¹⁵⁷ BY-B, BY-C'de, "Vezîr-i sâhib-tedbîr"

misâl murûr ve ‘ubûr ve top ve cebehâne ve mühimmât nakl ve isâl oluncayadegin vezîr-i sâhib-tebdîr zeyl-i derbende ikâmet eyledi.

Zirâ‘ü’l-Kelb Derbendinin Su‘ûbetin Ve Ne Vechile ‘Ubûr Olunduğun Beyân Eder:

Derbend-i mezkûr egerçi Nakîl-i Semâre derbendi mikdâr devr u dırâz ve ol mertebe neşîb ve firâz degildir. Lâkin [vr.165a] Diyâr-ı Yemen’de dârlık ve boru misâl tarîki egri bügri¹¹⁵⁸ ve hadden ziyâde taşlık ile meşhûr bir derbend-i murdârdır. İki cebel-i ‘alîyeninin mâbeyninde vâki‘ olmuş, kahr-ı cehennem gibi tarîk-i ‘amîk ve ‘ubûr ve murûr olunacak mahâlli gâyetde sa‘b ve muzîk olduğundan gayri, ‘usât ve eşkıyânın ve Zeydî müfsidlerinin ebnâ-i sebîl ve ‘umûmen ehl-i İslâm’a darb erişdirecek mevzi‘i ve fesâd ve gâret ve kıtâl mevki‘i bir cây-ı muhavvef ve kemâl-i mertebe su‘ûbet ile mevsûf bir derbend-i müşkülü’l-ubûr olmağın, vezîr-i âkil ve müdebbir-i kâmil¹¹⁵⁹ muhafazası bâbında fikr-i sâkıb ve re‘y-i sâ‘ib edüb, dahî piyş u piş ve yemîn ü yesârın ve eşkıyâ ve haramzâdeler istinâd ve ihtifâ¹¹⁶⁰ edecek tellâl ve sengistân ve mevzi‘-i rişvârın dilâverân-ı ervâmdan tüfenk-endâz ve piyâde niçe beg ‘asker ile muhafaza etdürüb ba‘dehû ‘asâkir-i nusret-âyin ve bi’l-cümle guzât-ı Müslimîn murûr-ı ‘ubûra şurû‘ eyledi. Ve ‘Asker-i İslâm emn u emân ve selâmet ve rahât üzere ‘ubûr edüb, eşkıyây-ı a‘dâ bir tarîk ile ta‘arruz etmek ve bir vechile mazarrat ve ziyân erişdirmege kâdir olmadı. Lâkin gâyetde yokuş ve dahî tarîki pîça pîç muzîk ve dolaşık olmağla top ve cebehâne altında olan öküz ve develerinden ve ‘Asker-i İslâm¹¹⁶¹ ve dilâverân-ı ervâmın yüklü davarlarından çok hayvan ve at ve katır zebûn ve turgûn kalub¹¹⁶² ve esvâb ve ihmâlden niçesin sâhibî birağub, cuyûş-ı Müslimîn ve cünûd-ı muvahhidîn derbend-i mezbûrun murûr ve ‘ubûrunda hadden ziyâde zahmet ve mihnet çekti. Nihâyet a‘dâ-i hâsırîn ve eşkıyâ-i mülhidîn emin olmağla te‘ennî üzere yürüyüb ve cefâ-i tarîk-i muzîka bil-gasb¹¹⁶³ tahammül olunub¹¹⁶⁴ birbirine imdâd ve i‘ânet ederek ve topların dahî ihrâc ve isâlinde cümle ‘asker piyâde olub, hezâr meşakkat ile ol sarp

¹¹⁵⁸ BY-B, BY-C’de, “- bügri”

¹¹⁵⁹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- ve müdebbir-i kâmil”

¹¹⁶⁰ BY-B’de, “- ve ihtifâ”

¹¹⁶¹ BY-C’de, “- İslâm”

¹¹⁶² BY-B’de, “olub”

¹¹⁶³ BY-B, BY-C’de, “- bilgasb”

¹¹⁶⁴ BY-D’de, “tahmil olub”

yerlerden çıkub¹¹⁶⁵ nihâyet vâdîde bir mevzi‘-i latîf ve dilgüşâde orduy-ı hümâyûn ile ‘asâkir-i zafer-makrûna nüzûl ve ikâmet edüb, vezîr-i sâhib-tedbîr dahî Demar‘da kalan ‘asker ile erişüb orduy-ı zafer-nümûne dâhil oldu.

Vezîr-i Aristo-Nazîr ‘Asâkir-i Zafer-Te’sir İle Belde-i Latîfe-i San‘â’ya Gelüb Feth Ve Teshîr Eyledigün Beyân Eder:

[vr.165b] Zikr olunân Zirâ‘ü’l-Kelb derbendi murûr u ‘ubûr olundukdan sonra San‘â üzerine niyet ve ‘azîmet olunub kat‘-ı tayy eyledikleri tarîk, vâsi‘ ve ekser nüzûl eyledikleri menâzîl ve sahrâ ve bevâdî vâki‘ olmağın refâhiyyet ve rahat ve ikbâl ve nusret ile kat‘-ı mesâfe ederek cevânib-i erba‘adan ahâli-i memleket zâd u zevâde ve zahîre ile orduy-ı hümâyûna gelüb itâ‘at ve tab‘îyet edüb, gânimet-i hâl ve sa‘âdet ve iclâl-birle giderek üçüncü menzilde cuyûş-ı Müslimîn ve kemmât-ı muvahhidîn¹¹⁶⁶ ile vezîr-i ‘adâlet-âyin sene dokuz yüz yetmiş yedi Seferü’l-muzafferinin onbirinde İsneyn günü belde-i cennet-âsâr ve makâm-ı ferh-i fezâ ve cây-ı dilgüşâ olan Medine-i San‘â sahrâsına vusûl bulub ve hâric-i şehrdan Bâb-ı Ravza denmekle ma‘rûf mevzi‘-i cân-fezâda orduy-ı hümâyûn ve otak-ı gerdun-revâkların ve ‘asker ve sipâh ve dahî hayme ve hargâh ve sâyebânların¹¹⁶⁷ kurub, ol sahrây-ı bî-pâyân müzeyyen ve mâlâmâl oldu. Ve hüsn-i re‘y ve tedbîr vezîr-i eflâtun-nazîr berekâtında ol arâzi-i latîfe fesâd ve fitne-i erbâb ‘inâd ve eshâbü’l-hadden tathîr ve tanzîf kılınub, tekrâr kabzâ-i tasarruf-ı Osmâniyye‘ye idhâl, ve ‘ibâdullâh ve re‘âya ve berâyânın istilâ-i zulm-i eşkıyâdan emîn ve âsûde hâl olması nasîb ve müyesser ve bu denlü fütûhât-ı celîle sûret bulub cilvegir oldu. Vezîr-i sâhib-tedbîr etrâf nevâhî ve San‘â‘da, ve aktâr ve nevâhî ve kurâda sâkin ve mütemekkin olan re‘âyâ ve berâya ve ahâli-i vilâyet ve fukarâ ve zu‘afâ, tavâ‘if-i ‘asker ve gayrîye minba‘d rencîde ve remîde etdürmeyüb, gelüb itâ‘at ve inkıyâd edenlere emân verüb, ve kemâl-i mertebe himâyet ve siyânet ve hıfz u hırâset edüb sâye-i sa‘âdet-i pâdişâhîde mûti‘ olanlar emn ü rahat, ve safâ-i hâtır ve refâhiyyet üzere mülk ve mal ve hâne ve hân mânlarında karâr eyleyüb, ‘isyânlıklarında sâbit-kadem ve Zeydiyye eşkıyâsı ile fesâdlarında râsih-dem olan firkâ-i ehl-i ‘inâd, ve zümre-i eshâbü’l-hâd üzerine ‘asâkir-i nusret-me‘âl ta‘yîn ve irsâl kılub, sâ‘ire mucceb-i ‘ibret olmak için dâr u diyâr ve hâne ve emvâl ve erzâkların [vr.166a] nehb ve gâret ve

¹¹⁶⁵ BY-C’de, “+ gayret ve himmet ederek ‘avn-ı ilâhî berekâtında tob ve cümle mühimmâtı çıkarub ve bu makûle sa‘bü’l-mürûr derbendi selâmet-i hâl üzere geçüb”

¹¹⁶⁶ BY-C’de, “Mü‘minîn”

¹¹⁶⁷ BY-B’de, “- ve ‘asker ve sipâh ve dahî hayme ve hargâh ve sâyebânların”

hasârât etdürib, San‘â’ya tâbi‘ bi’l-cümle memleket ve aktârı zabt ve teshîr eyledi. Ve rûz-ı meymenet-i efrûz ki rûz-ı Cum‘adır. Vezîr-i sa‘âdet-nasîr kânun-ı Osmânî ve kâ’ide-i sâhibkrânî üzere kemâl-i şevket ve ziynet ile alay tertîb edüb, Kal‘a-i San‘â’da vâki‘ câmi-i kebîre¹¹⁶⁸ alay ve cem‘iyyet-birle gelüb salvet-i Cum‘ayı cemâ‘at ile ikâmet ve hutbe-i şerîf Hâlifetü’l-İslâm ve’l-Müslimîn, Hâmî’l-Harameyn eş-Şerefeyn zıllullâh-ı fi’l-’arz, bi’t-tûl ve’l-’arz¹¹⁶⁹ Sultân Selîm Hân eskinallâhu teâlâ fî-gurafü’l-cenân¹¹⁷⁰ ism-i şerîfine kırâ‘at etdürib ve ba‘de’s-salvet-i şükrâne için fukarâ ve muhtâcına in‘âm ve sadâkat bezl ve i‘tâ edüb, ‘âmme-i ‘alem ve ‘alemiyân lutf ve kerem ve ihsân bî-payânından behremend ve ber-murâd ve mesrûr ve dilşâd ve muhassilü’l-fu‘âd oldu. Ve sa‘âdet ve ikbâl ile otak-ı gerdun-revâkına gelüb ve Kal‘a-i San‘â muhâfazasına dizdâr ve neferât ve ‘asker vaz‘ ve ta‘yîn ve cümle mühimmât ve levâzımâtın¹¹⁷¹ tekmîl eyledi.

Belde-i San‘â Ve Etrâfında Olan Nevâhî Ve Aktârın Evsâf-ı Cemîlesin Zikr Ve Beyân Eder:

Nefs-i medîne-i cennet-fezâ olan San‘â’nın letâfet ve hasîni ve i‘tidâl ve imtizâc havası meşhûr ‘âlim ve ma‘lûm-ı ‘âmme-i ben-i ademdir. ‘Ale’l-husûs Belde-i San‘â medîne-i kadîme vefret ile celîlü’l-‘imâret ve arâzîsi kesirü’l-hayr ve’l-berekât âb u havâsı latîf ve cevânib-i erba‘ası meksûf ve nazîf bir medîne-i ‘azîmü’l-mikdâr ve bir diyâr-ı kesirü’l-i‘tibârdır. Vilâyet-i Yemen’de ‘imâret ve ihyâ olmak cihetinden cümleden kadîm ve ol şehri ve kendisünün ve aktâr ve etrâfının ve sa‘at ve büyüklük tarîkinden ekser bilâd ve diyârdan ekber ve ‘azîm memleket ve vilâyetidir. Ba‘de’t-tûfân Hazret-i Nuh Aleyhisselâmın ve oğlu Sâm rû-i ‘arzda berd ve harâreti mümtezi‘ ve havâsı mu‘tedîl ve suyu latîf bir mekân ve makâm bulmak murâd edinüb arsa-i cihânı geşt ü güzâr eyledik de, San‘â gibi âb ve havâsı güzel ve berd ve harâreti berâber ve mu‘tedîl ‘arz-ı diyâr bulmayub¹¹⁷² ve âna mümâsil hiç [vr.166b] memleket ve aktâr görmeyüb, anda mesken ve makâm itdihâz ve ihtiyâr eyledi. Ve meşhûr ‘âlim ve ‘alemiyân olan gamdân esâsın vaz‘ ve bünyân-ı mersûsîn ref‘ ve binâ edüb, ilâ yevminâ hazâ câmi-i kebîr San‘â hazîresinde suyu iskâ olunân biri hafr ve îcâd eyledigün Ravzâ-i’l-Mu‘attâr Fî Ahbârü’l-Aktâr kitâbında zikr ve ihbâr olunmuşdur. Ve dahî

¹¹⁶⁸ BY-B’de, “+ ‘azîm”

¹¹⁶⁹ Allah’ın yeryüzündeki halîfesi. BY-B’de, “+ Sultan Süleyman Han”

¹¹⁷⁰ Allah onu kabrinin odalarında rahatlatısın.

¹¹⁷¹ BY-B, BY-C’de, “- levâzımâtın”

¹¹⁷² BY-D’de, “bulub”

meşhûr ve mezkûrdur ki, şems-i 'âlem-tâb ber-mûceb-i hesâb 'arz-ı San'â'da sene-i kâmilede iki kere mustevî ve berâber karâr eder. Bir def'a burc-ı sûrda sekiz derece ve ikinci def'a burc-ı esedde otuz iki derece bu mesârifat ile tesâvî cidden gayri 'arz ve diyârda vâkî' degildir. İ'tidâl-i hevâ ve imtizâc berd ve harâret bu tesâvî-yi şemsden nâşî idigün derler. Ve havâsı bu mertebe latîf ve mu'tedîl olduğu cihetden ekser Diyâr-ı Yemen'e mâlik olan mülûk-i sâlîfe ve hükkâm-ı kadime Sâm bin Nuh Aleyhisselâm 'imâr ve ihyâsından sonra San'â'yı tahtgâh ve makâm ve mesken ve karargâh edinüb ve her pâdişah olan anda kasırlar ve saraylar binâ ve îcâd edüb, Belde-i San'â mülûk ve hükkâma cây-ı tahtgâh olmak kâ'ide-i kadîme-i Diyâr-ı Yemen ve kânun-ı kadime-i mâlikâne-i aktâr-ı 'Aden olmağın, ol ecluden dâ'imâ ma'mûr ve binâsı 'âlî ve 'âlemde meşhûr idi. Ve nefis-i Belde-i San'â'nın cebel-i şimâlîsinden cereyân eden bir nehr-i sagîr ba'zı bağ ve bahçe ve bostânların ıskât eyledikten sonra şehre gelüb ve kenâr-ı surdan cârî ve cenûbisinde niçe yerlere feyz-yâb olub ba'dehû cereyânı Demâr Vilâyeti'ne müntehî ve niçe arâzî ol diyârda nehr-i mezbûrun feyz-i zilâlinden müntefî' olur. وقالوا بعضهم من العلم ارحمهم الله تعالى اليمن يمان يمن ا علي ويمن اسفل واما اليمن الا علي فقبضته قبضه. Ve kâlû ba'dehüm minel-'ulemâ rahmetullâhu teâlâ el Yemen-i Yemenân-ı Yemen 'âlî ve Yemen esfel. Ve-emmâ ve alîmin ilâ 'âlî fe kabzeten kabzeten San'â ve hiye haddâ cenân ilâ râz.¹¹⁷³ Emmâ 'ulemânın ba'zısı diyâr-ı cennet-âsârı Yemen için iki ili vardır ki, biri suflâ ya'nî alçak ve biri 'ulvî ya'nî yüce ve göcekdir. Pes ol göcek ili kabzasından 'arz-ı San'â bir kabzadır. Ve ol dahî dünyâ cennetlerinden sükkânına bir cennettir. Nitekim bu ma'nâyâ delîl hadîs-i şerîf hazret-i resûl celîl-i [vr.167a] sallallâhu aleyh-vesellem¹¹⁷⁴ vârid olmuştur. *إنه ه كآلة، شلت جنأت، Selâse في الیدنا مروة من حراسان، ردمشق من الشام، وصنعا من الیمن وجنة هذه الجنات صنعا، ذكره في التاريخ cennâtin fî'd-dünya mürüvvetün min Horasan ve Dimaşk minel Şâm ve San'â minel Yemen ve cennetü hâzihi'l-cennet-i San'â zekerahû fî't-tarih¹¹⁷⁵ Ve bundan gayri letâfet-i San'â hakkında eger ahâdis-i şerîfe-i mu'cizü'l-eser ve eger hod kelâm-ı kibâr ve mu'teber ahbâr vârid olmuştur. Velâkin mûceb-i tafsîl olmaya deyü terk olunub bu mikdâr ile iktifâ olundu. Ve dahî rivâyet ederler ki; 'Arz-ı San'â'da yağmur Hazîran ve Temmuz ve âb aylarında ve Eylülin ba'zı günlerinde yağar. Gayri aylarda yağmaz. Ve güneş zevâle varmayınca dahî yağmur yağmamışdır. Ve zevâlden evvel yağdığı*

¹¹⁷³ Ulemadan bazı alimler şöyle dediler. Allah onlardan razı olsun. Yemen ikidir. Yukarı Yemen ve Aşağı Yemen. Ancak Yukarı Yemen'in merkezi San'a'dır. Orası yeryüzünün en güzel bahçelerinden biridir.

¹¹⁷⁴ Ona salat ve selam olsun.

¹¹⁷⁵ O şöyle dedi, Dünyada görülmesi gereken üç cennet vardır. Bunlar Horasan, Şam diyarından Dimaşk ve Yemen'den Sana'dır. San'a'nın cennetidir bu. Bunu tarih de zikretmiştir.

görülmemiştir. Ekser fellâhîn ve eshâb-ı zirâ‘at çift ve kâr ve harmânların kable’z-zevâl itmâma sây ederler. Zîrâ zevâlden evvel yağmur yağmaz. Mu‘tâd degildir buyrulur. Şehr-i San‘â dağlardan ba‘îd Cebel-i Lakm denmekle meşhûr bir küçük dağ mukâbelesinde cevânib-i erba‘ası sahrây-ı bî-pâyân ve etrâfında bağ ve bağçe ve bostan vâki‘ olmuştur. Kal‘asının sûr ve burûc ve ‘imâretin mülûk-ı kadîme-i Yemen olan teb‘âyi‘a binâ etmiştir. Ba‘dehû mülk ve saltanat âl-i rûye müntekâl olunca ba‘zı yerlerin dahî anlar ta‘mîr eylemişlerdir. Bunların tafsîl ve ahvâli Tevârih-i Tâberî‘de ve Zebîd târihinde mastûr ve meşrûhdur.

Yirmi Beşinci Fasl

Havlan Kal‘ası’nda Makâm Ve Mekân İtdihâz Eden Katrân Nâm Müfsîdin Üzerine ‘Asker Gönderildigün Zikr Ve Beyân Eder:

Mutahhar Leng habîs i‘vân ve etbâ‘ından ve Zeydî müfsidlerini nukeba-i kibârından Katrân nâm şakî hâvâlî-i San‘â‘da vâki¹¹⁷⁶ Havlan¹¹⁷⁷ nâmında bir kal‘a-i metîn ve üstvâr ve bir mekân-ı sa‘b ve düşvârı bunca bin ‘usât ve eşkıyâ ile makâm ve mesken itdihâz edüb ve bundan akdem vaki‘ bulan fitne ve fesâd zamânında ve Zeydiyye eşkıyâsının hurûc ve istilâsı hengâmında etrâf-ı memleket ve diyârda sâkin olan İbâdullah ve ‘âmme-i ehl-i İslâm’ın dâr u diyâr ve emlâk ve hân mânların yakub gâret ve emvâl ü erzâk ve eşyâların nehb ve yağma ve hasârat etmekle, mal ve rızık sâhibi olub ve bu tarîk ile küllî vakt-i kudret hâsıl edüb ve emsâl-i eşkıyâ mâbeyninde şân ve şevket bağlayub, her ne tarafa ‘azîmet ve teveccüh eylese binden ziyâde [vr.167b] müsellağ ve müretteb piyâde tüfenk-endâz önünce yürüyüb ve Mutahhar habîse takarrub ve mahsûsiyet peydâ kılub, fitne ve fesâd bâbında ittifâk ve itdihâd eylemiş ve nevâhî-i San‘â‘dan çok yerler ve karyeler, kabzâ-i teshîre getürmüş her vechile katl ve izâlesi mühîm zarar-‘âm bir habîs-i fâsid ve zâlim ve kâsıd-ı bed-kâm idi. Pes Mutahhar habîs-i murdâr tevâbi‘ ve ‘askeri ile Guzât-ı İslâm havfından Belde-i San‘â‘dan Cebel-i Sulâ‘ya firâr ve terk-i diyâr eyledik de, mezkûr Katrân dedikleri fâsid ile bu vechile re‘y ve tedbîr ve ittifâk eylediler de vezîr-i âsâf-nazîr ‘asâkir-i adüvv-tedmîr ile Sulâ ve Kevkebân üzerine müteveccîh ve revâne olduk da, Katrân şekâvet-bünyân yanında olan ‘usât ve eshâb-ı tuğyân ve gürûh-ı eşkıyâ ile Havlan Kal‘ası’ndan çıkub ‘asâkir-i zafer-makrûn ve orduy-ı hümayûnun ardın alub ve etrâf vilâyet ve

¹¹⁷⁶ BY-B, BY-D’de, “+ olan”

¹¹⁷⁷ BY-D’de, “- Havlan”

aktârdan gelen zâd u zevâde ve zahîreyi kesüb, cevânib-i erba‘ayı ihâtâ edüb ve guzât-ı Müslimîn ve cünûd-ı muvahhidîne bu tarîk ile müzâyeka ve zahmet vere. Ve zahîre münkati‘ ve yollar mesdûd ve merbût olunca ‘asker mâbeynine tefrîka ve ihtilâl düşmek ve Sulâ ve Kevkebân muhâsarasından bu hîle ile ‘askeri döndermek ol iki habîs merdûd mâbeynlerinde ma‘kûl görölüb¹¹⁷⁸ ve bunun üzerine ‘akd-i kelâm edüb, mezbûr Katrân bu niyet ve tedbîr üzerinde niçe bin ‘usât-ı eşkıyâ ile Havlan Kal‘ası’na karâr ve ‘Asker-i İslâm’ın Sulâ tarafına ‘azîmet üzere olmasına müterakkıb ve nigerân idi. Velâkin vezîr-i âkil a‘dâ-i hâsırîn mekrinden gâfil olmayub, fâsid mezkûr Mutahhar habîs ile ‘ahd eylediği tedbîr ve ittifâk ve hîlelerine vukûf ve ittlâ‘ hâsıl edüb ve Havlan Kal‘ası’ndan esâs fitne ve fesâdın ref‘ ve men‘ ve izâle eylemek sefer ve ‘azîmete tekaddüm edüb ve bundan evvel cânib-i berrden ‘Aden fethine irsâl ve ‘avn-ı hazret-i hüdâ-i müte‘âl berekâtında feth ve teshîrine muvafık olan ümerâ-i nâmdâr Mısır’dan Memi Beg’e hil‘at-ı fâhire giydirüb ve farisân ve piyâdegân yânına kifâyet mikdârı ‘asker koşub, cümle mühimmât ve levâzımâtın [vr.168a] mükemmel görüb, dört kıt‘a top-ı ra‘adaşub ile Havlan Kal‘ası üzerine irsâl eyledi.

Emir-i Nâmdâr Memi Beg Guzât-ı Zafer-Şi‘âr ile Havlan Kal‘ası’n Feth Edüb Katrân Dedikleri Murdâr Firâr Eylediğün Beyân Eder:

Pes emir-i müşârün-ileyh ma‘ân me’ mûr ve tayîn olunân cuyûş-ı nusret-hurûş ile orduy-ı hümâyûndan müfârikat ve Katrân dedikleri murdâr niyeti ile Havlan Kal‘ası’na ‘azîmet ve ikinci menzîlde selâmet üzere gelüb, kal‘a-i mezbûre kurbunda nüzüül ve nasb-ı hayme ve hargâh edüb, ‘asker ve sipâh ile karâr eyledi. Katrân habîs ‘Asker-i İslâm’ın ‘azîmetlerinden haberdâr olmağın, hâric-i kal‘ada olan hâneleri yıkub ve eshâbın zahîre ve emvâl ve erzâk ve eşyâları ile içerye alub ve iki binden ziyâde cenke ve harbe kâdir tüfenk-endâz eşkıyâsın yanına cem‘ edüb, kemâl-i gurûr ile harb ve kıtâle hâzır ve muheyâyâ olmuş idi. Kal‘a-i mezbûre hod bir cebel-i ‘aliyyenin zeylinde seng-i harâ bir pîşte-i refi‘anın zirvesinde vâki‘ olmuş ve dağ tarafından hendegi gâyetde ‘amîk ve sahrâ cânibinden kal‘aya ‘urûc olunacak tarîki kemâl-i mertebe muzîk ve sa‘b ve sengistân yerde düşmüş bir hısn-ı hasîn ve burûc ve bârusı ‘âlî¹¹⁷⁹ bir kal‘a-i metîn ve içünde bunca bin gürûh-ı eşkıyâ ve a‘dâ-i hâsırîn kapanmış feth ve teshîr-i müşkil ve hiçbir taraftan yanaşmak mümkün degil, bu makûle hisâr-ı müstahkem ve üstvâr idigün

¹¹⁷⁸ BY-B, BY-C’de, “görüb”

¹¹⁷⁹ BY-B’de, “yüksek”

emîr-i nâmdar müşârün-ileyh Memi Beg görünce¹¹⁸⁰ kemâl-i hayret ve fikre varub¹¹⁸¹ ol gece yanında olan dilâverler ve umûr-dide olanlar ile müşâvere eyleyüb, tarîk-i ma'hûddan hendek içüne duhûl ve andan sonra hendege muttasıl ve kal'aya havâle bir pîşte-i sagîreye vusûl bulub, ba'dehû üzerine top çıkarılıb, ol pîşteden kal'a-i dögmek ve bu tarîkden zafer bulmak mümkün olursa feth ve teshîri¹¹⁸² ümîd olunur. Ve illâ¹¹⁸³ muhâsara ve gayri vechile minba'd feth olunmak kâbil ve müyesser degildir deyü bu tedbîr üzerine itdihâd ve ittifâk ve ertesi hendek içüne hüçûm eylemek üzerine 'ahd u mîsâk eylediler. Ertesi 'âle's-sabah ol rûz u nusret-i felâhda Guzât-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâm alât-ı harb ve silâh ile hâzır ve 'âmâde ve 'umûmen piyâde olub, fî-sebîli'l-lâh cihâda câzım ve mütevekkilen 'ale'l-lâh kal'anın [vr.168b] hendegine 'âzim olduklarında eşkiyâ-i 'usât burc ve bârularından üzerlerine niçe bin tüfenk serpub ve dahî ahcâr ve eşcârı yuvaladub yevm-i mezbûrda bellü başlu dilâverlerden yirmi nefer kimesne rütbe-i şehâdete nâ'il olub ve hayli dilâverler¹¹⁸⁴ mecrûh ve Guzât-ı İslâm ahşamadek harb ve kîtâl eylemekle za'âf-ı hâl müstevlî olmağın, hendege duhûl müyesser ve bir vechile mümkün ve makdûr-ı beşer olmayub, nâçar cenkden 'avdet¹¹⁸⁵ olundu. Ve ertesi tekrâr 'umûmen guzât-ı nusret-eser şâfa'ı vaktinde şehre yürüyüb, melâ'îni sarhoş ve mahmûr henâzır ve ircâygâhlarında horlayub gâfil ve bî-haber¹¹⁸⁶ iken bir uğurdan hendek içüne dolub ve tarîk-i muzîkden 'acele üzere topları çıkarub, mahâll-i maksûda idhâl ve ol havâle olan pîşteye i'sâl etdüklerinden sonra, gülbank-ı Muhammedî ile hemân bir def'adan top ve tüfenge ateş verüb ve kal'anın içünde dâr ve diyâr ve hân mânların başlarına yıkub ve cigerlerin yakub üzerlerine belâ ve gazâ nâzil olduğun gördüklerinde, bilâ-ıztırâr Katrân dedikleri murdâr gayret-i câhiliyye edüb, kal'ada ârâm ve cây-ı karâr kalmadığı ecluden yânında olan 'usât ve eşkiyâyı hâzır ve âmâde kılub ve üç binden ziyâde ehl-i fesâd ile kal'adan çıkub, guzât-ı Müslimîn ile cenk ve cidâl ve harb ve kîtâle mübâşeret eyledi. Pes emîr-i dilîr kendü ile ma'ân olan bin beşyüz nefer dilâveri bir yere cem' edüb ve binefsihi meydan-ı mu'arekeye girüb Katrân habîsin üzerine hamle ve hüçûm eyledik de, fâsid-i murdâr-ı şîrân-ı ervâmın darb-ı tîğ sinânlarına mütehammil olmayub, dahî emîr-i dilîrân ol hamlesinde cümleden

¹¹⁸⁰ BY-B, BY-C'de, "müşâhede edince"

¹¹⁸¹ BY-C'de, "+ dahî"

¹¹⁸² BY-C'de, "- ve teshîri"

¹¹⁸³ BY-C'de, "yohsa"

¹¹⁸⁴ BY-B, BY-C, "+ merdâneler"

¹¹⁸⁵ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ ihtiyâr"

¹¹⁸⁶ BY-B'de, "haberdâr değiller"

evvel¹¹⁸⁷ mahfî bir tarafa firâr edüb, ol murdârın yerinde durmayub, alay ve ‘alem-i nuhûset-şi‘ârî hâlî ve tehî idigün ‘askeri olan gürûh-ı eşkıyâ müşâhede edince cümlesi cenkden ferâgat ve firâra ‘azîmet kılub, ân-ı vahîdde ol gürûh-ı mekrûh perâkende ve perîşân oldu. Velâkin ‘avn-ı ilâhî berekâtında binden ziyâde eşkıyâ hemân meydan-ı mu‘arekede ta‘me-i şemşîr guzât-ı nusret-unvân olub, ser-i bî-sa‘âdetleri emîr nâmdârın [vr.169a] huzûruna getirilüb nigû-nisâr ve galtân olundu. Ve bu feth-i celîle ve gazve-i cemîle sene dokuz yüz yetmiş yedi Rebî‘ü’l-evvelinin evâilinde vâki‘ olub müjde-i meserret-eser ile vezîr-i ‘âl-i mikdâr huzûruna ‘arz ve adem getirilüb, taraf-ı sa‘âdetlerinden sudûr edecek emr-i fermân gelüb vâsıl olunca, emîr-i nâmdâr ma‘ân olan guzât-ı dilâverân ile Havlan Kal‘ası önünde tekâ‘üd ve karâr eyledi. Ve Katrân murdâr cebr ve zulm ile cem ve iddihâr eyledigü mâl-ı ferâvân ve erzâk ve eşyâyı bî-pâyân guzât-ı Müslimîn ile emir-i müşârün-ileyhe müyesser ve nasîb olduğundan gayri, kal‘a-i mezbûrda mübâlağa zâd u zevâde ve zahîre bulunub feth eden guzât-ı müstevfî aldıklarından sonra niçe bin katır ve deve yüklenüb orduy-ı hümâyûna nakl etdirüb, müddet-i tavîl kal‘a-i mezkûrenin zahîresi ‘asâkir-i zafer-makrûn ve orduy-ı hümâyûnı a‘nâ edüb, mîr-i müşârün-ileyhe havâs ve ‘avâm du‘âda oldu. Kal‘a-i mezkûre hod hilâf-ı semtde cibâl-i refî‘a içünde vâki‘ olub kalîlü’l-menfe‘a ve muhâfazası umûr-ı müşkile olmağın, vezîr-i âkil mîr-i müşârün-ileyh hedm olunub yanındaki ‘asker ile orduy-ı hümâyûna gelüb vusûlün emr ve fermân eylemekle, kal‘a-i mezkûrenin içünde bulunân top ve tüfenk ve cebehâneye müteallik olan bi’l-cümle eşyâ ihrâc olundukdan sonra, ber-mûceb-i fermân temelinden yıkılub ve binâsından hiç eser komayub Kuveyyâ Mevzi‘inde bir zamân Havlan nâm kal‘a var imiş demek mertebesi harâb ve bî-nâm u nişân eyledi. Ve mansûr ve muzaffer orduy-ı hümâyûna vâsıl oldukda vezîr-i ‘âl-i mikdârın hadden efzûn lutf ve ihsânına mazhar düşüb ve ma‘ân hîdmetde bulunân dilâverlere in‘âm ve terakkiler verilüb, cümlesinin hâtırın mecbûr eyledi. Ve herkes maksûd ve merâmına nâ’il oldu.

Yirmi Altıncı Fası

Vâdîü’s-Sır Üzerine Mîr-i Mîrân-ı Hasan Paşa Gönderilüb Gâret Eyledigün Beyân Eder:

Diyâr-ı Yemen’de San‘â etrâfında vâki‘ olan nevâhi ve bilâd ve aktârdan biri dahî Vâdîü’s-Sır denmekle ma‘rûf [vr.169b] nâhiyedir. Kemâl-i mertebe ma‘mûr ve

¹¹⁸⁷ BY-D’de, “akdem”

mahsuldâr ve zirâ‘atgâhı kesîr ve bağ ve bostân ve bağçesi ferâvân ve meyvedâr¹¹⁸⁸ latîf ve merğub bir vâdîdir.¹¹⁸⁹ Lâkin Cebel-i Demermer zeylinde vâki‘ olmağın nâhiye-i mezkûreye Nefs-i Demermer Kal‘ası havâle olmuş ve ahâlî ve re‘âyâsı kal‘a-i mezkûrede olan Zeydiyye eşkıyâsına istinâd etmiş bir gürûh-ı ‘usât ve bugât olmağın, fesâd ve ‘isyânlarında ısrâr edüb ve Demermer Kal‘ası’na vâli olan Mutahhar Leng habîsin oğlu Lütfullâh el-Hâdi dedikleri fâsid ile şekâvet ve tuğyânda itdihâd kılub, itâ‘at ve inkıyâd kabûl etmediklerinden gayri ‘Asâkir-i İslâm’a ve itâ‘at eden fukarâ ve re‘âyâ ve ‘âmme-i enâma dâ‘imâ zarar ve ziyân erişdirüb ve tuğyân ve ‘isyân ve fesâdları terakki ve ezdiyâd bulub, mikdârları bildirilmek ve ol gürûh-ı ‘usâtın cezâları verilmek mühim ve lâzım olmağın, vezîr-i sâhib-tedbîr ve müşîr-i âsâf-nazîr cuyûş-ı nusret-hurûşdan bir mikdâr ‘asker-i zafer-rehber intihâb edüb ve mîr-i mîrân-ı Yemen¹¹⁹⁰ olân Hasan Paşa’yı üzerlerine serdâr nasb edüb,¹¹⁹¹ zikr olunân Vâdîü’s-Sır ahâlisi üzerine irsâl eyledi. Nihâyet vezîr-i ‘âdil ehl-i İslâm ve ahâlî-i memleket ve ‘âmme-i enâm katl ve helâk ve esîr ve mülk ve mal ve hâneleri nehb ve gâret ve taksîr olunduğuna cidden rızâ vermeyüb, bu bâbda dâ‘imâ basîret üzere iken ahâlî-i mezbûrun ziyâde inâd ve muhâlefet eylemekle, bi’l-iktizâ vech-i meşrûh üzere paşa-i müşârün-ileyh ‘asker ile üzerlerine gönderdi. Lâkin harb ve kîtâle mübâşeret edenlerden gayri kimesne katl olunmaya. Ve ahz olunânlar helâk ve telef etdürilmeyüb, sâ‘ir müceb-i ibret ve sebep-i nasîhat olmak için esîr ve beste-i bend ve zencîr olunub, itâ‘at eder olurlarsa bu vechile rencîde ve âzurde olunmayub, ‘adl u dâd üzere hareket ve fukarâ ve re‘âyâyâ himâyet olunmak bâbında mîr-i mîrân-ı müşârün-ileyhe muhkem tenbîh ve sifârîş eyledi. Pes mîr-i mîrân ma‘ân me‘mûr ve ta‘yîn olunân ‘asâkir-i zafer-unvân ile Vâdîü’s-Sır üzerine ‘azîmet edüb [vr.170a] ve nahiye ve karyeleri mâbeynine girüb, ol kavm-i bâtil ve zümre-i câhil ‘âkıbetkârî fikr etmeyüb ve Mutahhar oğlu Lütfullah kendülere imdâd eder idi. Kıyâs edüb cümlesi bir yere derilüb ve âlet-i harb ve kîtâl ve niyet-i cenk ve cidâl ile ‘asker-i nusret-me‘ali karşılanub cevânib-i erba‘adan hücum ve mâbeyninde ‘azîm mu‘âreke ve mukâtele vâki‘ ve Guzât-ı İslâm’dan otuz neferden ziyâde rütbe-i şehâdete vâsıl olub kavm-i mezmûma ve gürûh ve mekrûhanın dimağların havâ-i fitne ve dalâlet-i muhtell ve müşevveş kılub, ‘inâd ve fesâdlarından ric‘at eylemek cidden ihtimâli olmadığın ve bu def‘a dahî bu denlü şekâvetleri vücûda

¹¹⁸⁸ BY-D’de, “+ ma‘mûr ve mahsuldâr ve zirâ‘atgâhı”

¹¹⁸⁹ BY-B, BY-D’de, “vilâyetdir”

¹¹⁹⁰ BY-D’de, “- Yemen”

¹¹⁹¹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “ta‘yîn kılub”

geldiğün paşa-i zafer-unvân müşâhede edince, guzât-ı Müslimîne ve cünûd-ı muvahhidîne mukâtele edenleri ta‘me-i şemşîr ve katl ve esîr eylemek izn ve ruhsat verilüb ve kendisü dahî gazaba gelüb üzerlerine yürüyüb, dilâverân-ı İslâm ve şîrân-ı ervâm-ı itdihâd ile hücum eyledikleri gibi mukavemet ve karâra iktidârları olmayub,¹¹⁹² ân-ı vâhidde katl için mukâbil olanların ekseri ta‘me-i tîğ ateş mîğ guzât-ı nusret-yerliğ olub, firâr edenler ve bakıyyetü’s-seyf olanlar etfâl ve evlâd ve ehl ü ‘ıyâlleri ile ahz u esîr ve kayd u bend-i zencir kılınub cümle hâne ve hân mân ve emlâkları ihrâk-i bi’n-nâr ve envâl ü erzâk ve hayvanât ve mevcudât ve mâ-meleklerin nehb ve gâret edüb, ol fırkâ-i dalâlet-i refîkin sezâ ve cezâları verildi. Mutahhar Leng habîs ve oğlu Lütfullah ile vâki‘ olan ‘uhûd-ı bâtıla ve kavl ü karâr ve itdihâd-ı ‘âtıla ve anların tarafına etdikleri istinad-ı kâsıda kendülere fâ‘ide vermeyüb, başlarına gelen kazâ ve belânın nüzûlüne bâ‘is ve sebep idigü zâhir ve nümâyân oldu. Bundan sonra mîr-i mîrân-ı müşârün-bi’l-benân eğlenmeyüb ve yanında olan cünûd-ı zafer-unvân ile Vâdîü’s-Sır’dan sâlim ve gânim ‘avdet edüb ve orduy-ı hümâyûn-ı nusret-makrûna bî-hadd ve pâyân ganâ‘im-i ferâvân ile gelüb vâsıl ve vezîr-i âsâf-nazîrin hâkk-ı kadem-i iksir-i te‘sirlerine yüz sürüb, ta‘bîr ve tahrîrden ziyâde iltifât [vr.170b] ve ihsânına nâ‘il olub, bu hıdemât-ı ‘azîmede mevcûd bulunânların her birine in‘âm ve ihsân kılınub cümlesinin hâtırı tatyîb ve ri‘âyet olundu. Ve Vâdîü’s-Sır ahâlisinden esir olunân ehl-i ‘inâd ve fesâdın vezîr-i merhamet-şi‘âr haram ve günâh ve fesâdlarına bakmayub ve şefkat ve lutf ile mu‘âmele edüb, ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at mezhebin ihtiyâr ve fesâd ve şenâ‘atlerine tövbe ve istiğfâr edenleri ehl ve ‘ıyâlleri ile ‘afv ve âzâd ve yerlerine gönderüb, yine mülk ve dâr u diyârların ma‘mûr ve âbâdân ve müceddeden ihyâ eylemek emr ü fermân ve in‘âm ve ihsân kılub ızhâr-ı ‘adl u dâd eyledi. Ve gürûh-ı mekrûh Zeydiyye’den olan eshâb rafizü’l-hâddi sâ‘irelere müceb-i ibret için kadırgalara gönderüb ve kürege vaz‘ edüb, nisvân ve sıbyânın ıtlâk ve kâbil-i istihdâm olan etfâlin cuyûş-ı nusret-iştimâl mâbeyninde taksîm etdürüb ol kavm-i mezmûm ve gürûh-ı şûmun murdâr kanlarına girmek ihtiyâr eylemedi. Bundan sonra karîb ve ba‘îd ve nevâhî ve aktârda sâkin olan ahâlî-i Vâdîü’s-Sır vak‘asından haberdâr oldukları-birle nâçar guzât-ı zafer-şi‘âr havfindan orduy-ı hümâyûna gelüb itâ‘at ve inkıyâd edüb ve ‘ubûdiyet kabûl ve hâkim ve zâbit olub, emre imtisâl ve dâr u diyârlarında âsude hâl ve müreffehü’l-bâl¹¹⁹³ ve refâhîyat üzere meks ve karâr eylediler.

¹¹⁹² BY-C’de, “kalmayub”

¹¹⁹³ BY-B’de, “- ve müreffehü’l-bâl”

Yirmi Yedinci Fasil

Vezi̇r-i Sâhib-Tedbîr Mutahhar Leng Diyârına ‘Âzîmet Edüb Şebam Kal‘asın Feth ve Teshîr Eyledigün Beyân Eder:

‘Avn-ı ‘inâyet-i hazret-i rabbü’l-kadîr berekâtında çünkü Belde-i Latîfe-i San‘â ve ‘umûmen etrâfında vâki‘ olan bilâd ve kılâ‘ ve nevâhî ve kurâ kabzâ-i feth ve teshîre gelmek ve zabt u rabt ve hıfz u hırâsetlerine vilâyet ve hükkâm ve muhâfaza ve neferât vaz‘ olunub, bi’l-cümle levâzım ve mühimmâtları görölmek nasîb ve müyesser ve bunca hıdemât-ı celîle-i sûret-pezi̇r ve cilvegir oldu. Pes vezîr-i eflâtun-tedbîr ‘asâkir-i adüvv-tedmîr ve guzât-ı zafer-te‘sir ile Mutahhar Leng habîsin diyârına ve kal‘a-i [vr.171a] Şebam üzerine ‘azîmet ve revâne olmak niyet edüb cuyûş-ı nusret-hurûşun zahîre ve levâzımîn ve cebehâne ve topların kusûrât ve mühimmâtın murâd üzere tedârik ve tertîb ve tekmîl eyledikten sonra, sene dokuz yüz yetmiş yedi Rebî‘ü’l-evvelinin dördüncü günü bu rûz-ı fîrûzda ve bir sa‘ât meymen-i efrûzda, orduy-ı hümâyûn ve ‘asâkir-i zafer-makrûn ile Belde-i San‘â’dan kalkub teveccüh ve ‘azîmet eyledi. Ve üç gün ‘Arz-ı San‘â’da kat‘-ı menâzil edüb ve ba‘zı mevâzi‘de konub dördüncü gün¹¹⁹⁴ ‘Arz-ı San‘â¹¹⁹⁵ hudûdu müntehî olduğu Hucfeletü’l-Kebîr nâm menzile vusûl ve mevzi‘i mezbûrda vâki‘ Kal‘a-i Makneb havâlisinde nüzûl olunub orduy-ı zafer-afâk ve otak-ı felek-revâk kurulub, bi’l-iktizâ menzîl-i mezkûrda birkaç eyyâm ikâmet ve meks ve ârâm olundu. Kal‘â-i mezbûre ve tevâbi‘-i nevâhî ve kurâsı ve ahâlî-i memleket ve bi’l-cümle re‘âyâsı, Saltanat-ı ‘Âliyye-i Osmânî’ye ve cânib-i şehriyâriye kemâl-i hulûs ve istikâmet ile muti‘ ve münkâd ve hayrhâh-ı devlet olan ibâd-ı sadâkat-nihâd tavâ’if-i Dâ‘iyye’nin zabt ve tasarrufunda olmağın ‘umûmen sığâr ve kibârı orduy-ı hümâyûna gelüb ve mâlik oldukları zâd u zevâde ve zahîre ve ta‘âm-ı makûlesin getirüb, ‘Asâkir-i İslâm’ı a’nâ edüb ve Hıdemât-ı Hümâyûn’da makdûrun sarf ve bezl eyleyüb vezîr-i âsâf-nazîr tâ’ife-i mezkûrenin hizmet ve sadâkatından madûd ve meşkûr olub, taht-ı tasarruflarına ziyâde nevâhî ve kurâ zammü’l-hak ve sâliyânelerine terakkiler ihsân edüb, top ve cebehâneden geride kalan gelüb vâsıl olunca menzîl-i mezkûrda karâr ve tekâ‘üd eyledi. Ba‘dehû toplar erişüb ve lâzım olan kusûrât tekmîl olub, gâ’ile-i mevâni‘ ber-tarâf olduğu-birle mâh-ı mezbûrun dokuzuncu günü menzîl-i mezkûrdan hareket ve mahâll-i maksûda vusûl niyeti ile ‘azîmet olunub, devlet ve ikbâl ve nusret-i iclâl-birle ‘asâkir deryâ misâl ile kat-ı menâzil ve tayy-ı merâhil

¹¹⁹⁴ BY-B’de, “- ‘Arz-ı San‘â’da kat‘-ı menâzil edüb ve ba‘zı mevâzi‘de konub dördüncü gün”

¹¹⁹⁵ BY-D’de, “- kat‘-ı menâzil edüb ve ba‘zı mevâzi‘de konub dördüncü gün ‘Arz-ı San‘â”

ederek selâmet-i hâl ile bir vakt-i meymenet-me'âlde ve bir rûz-ı ferruh fâlde gelüb Kal'a-i Şebâm ismi ile ma'rûf ve hemnâm olan belde-i latîfenin fenâsında nüzûl edüb, 'asker-i¹¹⁹⁶ encâm-şumâr ile hayme-i hargâh ve orduy-ı hümâyûna [vr.171b] karargâh kılub ikâmet ve Şebam Kal'asın muhâsara etmege niyet eyledi.

Şebam Kal'ası'nın Tafsîl-i Ahvâli Ve Ne Tarikle Feth Ve Fütûh Olunduğunun Beyân-ı Hâli Zikr Olunur:

Zikr olunân Belde-i Şebam ve kal'a-i metîn ve pür istihkâm Medine-i Ta'iz, Kahire Kal'ası'nın altında vâki' olduğu gibi, bu dahî Cebel-i Kevkebân'ın eteginde vâki olmuş ve üzerine diyâr-ı Yemen'de ziyâde metânet ile meşhûr olan Kevkebân Kal'ası bi'l-cümle şehrine ve dört cânibine havâle olub top altına almış sur içinde bir kal'a-i vâsi' ve gâyetde kebîrdir. Bir taraftan yanaşmak ve top ve meteris kurulmak kâbil degil ve muhâsara olunması emr-i müşkîl, içinde enhâr câriyesi ferâvân 'usât ve bugâtdan 'askeri bî-pâyân her vechile metîn bir hısn-ı hasîndir. Üç taraftan evc-i felege peyveste cibâl-i âliye vâki' olduğundan gayri, cümlesinden refi' olân cebel-i felek fersânın ve zirve-i a'lâsında necm-i dırahşân gibi Kevkebân Kal'ası binâ olunmuş ve ol iki dağ ve dahî sa'b ve sengistân, güyâ her biri âsûmâna erişmiş ki bunların 'urûc ve hurûcunda tuyûr ve vuhûş-ı 'âciz ve firûmânde kâlmış, ta'bir ve tavsîfi hadd-i imkânda degil cibâl-i refi'a sa'bü'l-murûrdur. Dördüncü tarafı hod önünde vâki' olan sahrâ-i ferh-i fezâyâ mukâbildir. Velâkin ol cânibden dahî seng-i hârâdan mebnî ve müşeyyid kârgîr ve kavî beş bin zirâ' tûlî ve on beş arşın 'arzî sedd ve segindirden nişân verüb ve burûc ve killesi çok, mislin görmüş yok, bir duvar-ı metîn ve üstvâr vaz' ve bünyâd olduğundan ma'dâ duvarın iki başında cibâle müntehî olduğu mevzi'de sa'b ve mürtefi' pîştelerde¹¹⁹⁷ cevânib-i erba'asına Kevkebân Kal'asından top erişüb, burûc ve bârusuna sahrâ tarafından meteris kurulmak murâd olunsa, Kevkebân'dan ibtâl eder. Ve 'asker yürüyüş etmek dilese taş ve tüfenk serpüb, beyhûde yere ricâl telef ve helâk olur. Feth ve teshîri makdûr-ı beşer degil ta'bîrden ziyâde müstahkem bir kal'a-i üstvâr ve kabzâ-i tasarrufa idhâl olunması gâyetde düşvârdır. Pes vezîr-i 'âkil ve serdâr-ı kâmil bu makûle [vr.172a] muhâsara mahâlline 'Asâkir-i Müslimîn ve cünûd-ı muvahhidîn vaz' ve idhâl ve mevzi'-i helâkda telef ve pâmâl olunmak ma'kûl görülmeyüb, birkaç gün sabr ve te'hîr ve 'asker ve ricâl helâk olunmadan feth ve teshîri bâbında müşâvere ve re'y ve

¹¹⁹⁶ BY-C'de, "sipah"

¹¹⁹⁷ BY-C'de, "+ biri Kâsır'l-Arza ve biri Libâhe nâmında iki kal'a bina olunub sahra tarafı ve duvarın taşra cânibi muhâfaza eder. Ve"

tedbîr eyledi. Ve ehl-i diyârdan gelüb tabi'iyet eden 'Urbân Şeyhlerinden mu'temedün 'âleyh kimesneleri mahfî ve tenhâsına götürüb, anlar ile kal'a-i mezbûre ne tarikle feth olunmak kâbilidir deyü müşâvere edüb, ma'kûl görülen tedbîri encâma erişdirdikten sonra Şebâm Kal'ası'na câsuslar gönderüb ve dağ tarafından duvar altında kal'aya cârî olan nehrin kârgir binâ olunmuş su yolundan âdem girmek mümkün ve kâbilmidir deyü yokladıb ve câsuslar¹¹⁹⁸ murâd üzere gidüb¹¹⁹⁹ vezîr-i müşârün-ileyhin huzûruna gelüb âdem duhûl etmek kâbil eyledigün haber verdiklerinde, fi'l-hâl vezîr-i nigû-tedbîr¹²⁰⁰ otuz nefer Rûmî dilâver yigitler peydâ¹²⁰¹ ve intihâb eyleyüb ve her birine envâ' in'âm ve ihsânlar eyledikten sonra gayri va'de-i bî-pâyân ve du'â-i ferâvân ile gece içinde câsuslara koşub, su yolundan Şebam Kal'ası'na girmek¹²⁰² müyesser olduktan sonra dağ kapusun feth eylemek için irsâl edüb ve kendisü mahfî süvâr ve piyâde 'askerinden on binden ziyâde guzât-ı zafer-rehber hâzır ve âmâde kılub, dahî rûy-ı 'aciz ve iftikârî yere sürüb, gönderdigü otuz nefer dilâvere feth ve nusret nasîb¹²⁰³ olmak bâbında cenâb-ı hazret-i perverdegâra tazarru' ve du'âda ve kapusunda 'alâmet-i feth zuhûruna intizârda oldu. Gönderilen otuz nefer dilâver hod câsuslar ile Cebel-i Kevkebân zeylinden su girdigü mevzi'e gelüb ve nisf-ı kalilde¹²⁰⁴ mütevekkilen 'ale'l-lâhu teâlâ delâlet eden iki nefer câsusun ardınca su yolundan girüb ol teng ve târik su cârî olduğu tarîk ile su içinde birbiri ardınca hezâr mihnet ve belâ ile giderek mukassem olan mevzi'e vusûl ve andan yine birbirin çekerek dağ kapusunun kal'ası içüne duhûl etdiklerinde, kapuda hâris ve hâfiz vaz' olunân Zeydiyye eşkıyâsın yoklayub henüz şarab-ı hamr edüb 'iş u 'işret ve sefâda oldukların görüb, bir sa'ât kal'a-i mezkûrede ihtifâ ve ârâm ve eşkıyâ-ı 'usât tamâm sarhoş [vr.172b] ve gâfil ve medhoş yatub, hınzırvâr horladuya vardıkları-birle dilâverân-ı ervâm şîrân-ı jiyân gibi kal'a-i mezkûreden çıkub, cümlesin fi'l-hâl ta'me-i tîğ ibdâr edüb, kal'anın kapusun açub müterakkıb ve nigerân iken, vezîr-i zafer-unvâna şâfa'ı vaktinde câsuslardan biri erişüb feth ve teshîr haberin müjde-i tebşîr edince, kemâl-i surûr üzere hazır ve muheyyâ eyledigü guzât-ı nusret-meâl ile ber-vech-i isti'câl kal'a kapusuna varub, bir mikdâr dilâver ile kapuda durub sâ'irîn içerüye idhâl eyledi. Ol cânibde fırkâ-i ehli'l-hadd ve

¹¹⁹⁸ BY-B, BY-C'de, "- câsuslar"

¹¹⁹⁹ BY-B, BY-C'de, "giden, + câsuslar görüb"

¹²⁰⁰ BY-B, BY-C'de, "hısâl"

¹²⁰¹ BY-B, BY-C'de, "- yigitler peydâ"

¹²⁰² BY-B, BY-C'de, "+ ve duhûl"

¹²⁰³ BY-B, BY-C'de, "+ ve rûzî"

¹²⁰⁴ BY-B'de, "nisfü'l-leylde"

gürûh-1 erbâb-1 fesâd kal‘anın metânet ve istihkâmına i‘timâd edüb ve herkes bir köşede hâb-1 rahatda zevk ü safâda ve emn ü hâtır ile istirahatda iken avâz-1 gülbank-1 cünûd-1 İslâm ve sadâ-i tablhâne-i vezîr-i zafer-encâm, Kal‘a-i Şebam dâhilinden gûş-1 nuhûset-mengûşlarına eriştiği gibi her biri mütehayyir ve vâlih ve sergerdân yerinden kalkub, ‘acebâ bu kazâ-i nâgihânı her taraftan nâzil ve bu belâ-i Yezdânî kangı cânibden dâhil oldu deyü, ba‘zı cenk ve harbe kâdir olanları esvâk ve çarşulara müctemi‘ olub ve sadâ-i tabl ve kôs geldiği dağ kapısına yürüyüb, kesret ü vefrett üzere derilüb sabâhadek hadden efzûn kal‘aya dâhil olan guzât-1 zafer-makrûn ile cenk ve aşub vâki‘ oldu. Velâkin orduy-1 hümâyûna bu haber-i messeret vâsıl olduğu sâ‘at ganî ve fakîr ve za‘if¹²⁰⁵ ve pîr-i tîğ bî-diriğin üryân ve aftân ve hizân dağ kapusuna gelüb ve bilâ-te‘hir içerüye girüb gitdükçe ‘Asâkir-i İslâm ve deryâ-i bî-pâyân¹²⁰⁶ ceryân ve ezdiyâd bulub ve a‘dâ-i dalâlet bünyân za‘if ve nâ-tevân olub, şehrin ekser esvâkın ve kal‘anın havâle olan burûcun guzât-1 Müslimîn dahve-i suğrâya degin kabzâ-i teshîre getirüb, bu mâbeynde Zeydiyye eşkıyâsından kıtâl ve muhârebeye mübâşeret eden ‘usât ve eshâb-1 fesâddan cem‘-i kesîr katl ve ta‘me-i şemşîr olub, mukâvemete iktidârları kalmadığın gördüklerinde, bakıyye-i selef olan ‘usât-1 eşkıyâ kimi Cebel-i Kevkebân’a ve kimi şehre muttasıl cibâl ve sengistâna firâr ve perişân olduklarından [vr.173a] sonra, Belde-i Şebâm dahve-i küberâda dâhil-i kabzâ-i tasarruf-1 cuyûş-1 ‘nusret-unvân-1 Osmânîyân oldu. Lâkin sâlifü’l-beyân Kasrû’l-‘Arz ve Libâhe Kal‘aların açub içerüye dâhil olduklarında¹²⁰⁷ birkaç Zeydî begleri ve yüksekleri tevâbi‘inden bir mikdâr eşkıyâ ile¹²⁰⁸ kal‘ateyn-i mezkûreteyn şehirde olan Guzât-1 İslâm’ı tob ve tüfenk ile rencîde ve kal‘a kapularından duhûl ve hurûc eden âmme-i enâmı azurde ve remîde eden, zikr olunân kal‘aların dahî ahz ve kabz olunmaları ziyâde mühim ve lâzım olmağın, bilâ-ihlâl hemân ol sâ‘at ârâm ve istirahat verilmeyüb ve altı kıt‘a top kal‘a-küp ‘ale’t-ta‘cîl yetiştirilüb ve dâhil-i şehirde vâki‘ olan havâlelerden her bir kal‘aya üçer kıt‘a top ra‘daşub havâle olunub der ve duvar ve burûc-1 metîn üstvârları vaktü’l-‘asra degin hedm ve harâb ve vîrân ve berâber turâb olduğu-birle, vezîr-i ‘âlî-mikdâr Guzât-1 İslâm dilâverân-1 ervâma gayret verüb, bizzât kendileri¹²⁰⁹ ‘azîmet eylemekle himmet-i ‘aliyyeleri berekâtında cünûd-1 zafer-ayât bir uğurdan yürüyüb, kal‘anın ikisin dahî kabzâ-i teshîre getirüb, içlerinde bulunan gürûh-1 eşkıyânın cümlesi ta‘me-i şemşîr olub,

¹²⁰⁵ BY-B, BY-C’de, “bîr-i mâ ve tevâna”

¹²⁰⁶ BY-C’de, “+ gibi”

¹²⁰⁷ BY-C’de, “- açub içerüye dâhil olduklarında”

¹²⁰⁸ BY-C’de, “+ girüb”

¹²⁰⁹ BY-C, BY-D’de, “- kendileri”

tamâmen Belde-i Şebam ve ol kal'a-i pür-istihkâm sene dokuz yüz yetmiş yedi Rebî'ü'l-evvelinin on birinci günü zabt ve kabzâ-i tasarruf-ı pâdişâhîye idhâl olundu. Ve mukaddemâ zuhûr eden fitne ve ihtilâl zamânında Mutahhar Leng habîs ahz ve esîr eylediği Vilâyet-i Yemen a'yânından iki nefer mîr-livâ ve ağavât ve kethüdâ nâmında olan bellü başlulardan on neferden ziyâde ve dilâverân-ı ervâmndan yüz yirmi nefer fâris ve piyâde 'askerinden ve 'Abdullah ed-Dâ'i'nin 'ammusin kırk nefer Dâ'iyye tâ'ifesinden Kasrû'l-'Arz Kal'ası'nın câh-ı cahimden nişân verür 'amîk ve muzîk ve tarîk ve zindândan beste-i bend ve i'lâl hod ve hakîr ve za'îf ve bî-mecâl mahbûs esîr bulunub, bunca müddet ol zâlim bed-kârın sitem ve cefâsından ateş-i rücu'dan helâk olmayub, sâlim kaldıklarından 'asker husûsan vezîr-i zafer-rehber mesrûr ve şâdân olub ve cümlesin selâsil ve i'lâlden ihrâc ve âzâd eyledikten sonra kisve ve libâs-ı fâhire ve her birinin hâline [vr.173b] göre in'âm ve ihsân-ı vâfire sadaka ve i'tâ ve maksûd ve merâmları ile behremend ve ber-murâd kılub ve ma'hûd iki nefer beglerine kemâkân sancakların mukarrer ve ihsân eyledi. Ve Şebam Kal'ası husûsunda müşâvere edüb mâdemki Kevkebân Kal'ası feth ve teshîr olunmaya ve zabt ve tasarruf-ı a'dâda ola, hıfz u hırâset ve zabt ve siyânet olunmak bir vechile mümkün degildir. Kahren aliyyü'l-a'dâ ve zu'men li'l-eşkiyâ hedm ve harâb olunmasın ma'kûl görüb, dahî ehl-i sünnet ve cema'âtdan olan sükkân ve ahâlisi emvâl ve erzâk ve ehl ve 'ıyâlleri ile ihrâc edildikten¹²¹⁰ sonra 'Asâkir-i İslâm'a hedm-i fermân olunub ve Kasrû'l-'Arza ve Libâha Kal'aları ve Belde-i Şebam'ın sahrâ tarafından olan dıvâr-ı metîn ve müstahkem ve üstvârı temelinden yıkub ol mertebe harab ve virân ve bî-nâm ve nişân oldu ki, sahrânın içinde vücûda gelüb sâkin olan ahâli 'acebâ bu mevzu'da Şebâm nâm belde ve kal'a var mı idi, demek ve istib'âd eylemek mertebesi nâ-bûd oldu. Bundan sonra vezîr-i memleket teshîr-i Kevkebân Kal'ası'nın feth-i tedbîrine sarf-ı iktidâr eyledi.

Yirmi Sekizinci Fası

Veziir-i Zafer-Unvân Şibam Sahrâsından 'Azîmet Ve Cebel-i Sulâ Ve Kevkebân Mâbeyninde İkâmet Ve Karâr Eylediğün Beyân Eder:

Çünkü vezîr-i vilâyet-teshîr Şibam Kal'asının feth ve hedm ve virân edüb ve 'umûmen tevâbi'-i memleket ve nevâhî ve kurâsın zabt eyleyüb, lâzım gelen mesâlih ve umûr-ı cumhûr-ı encâma erişdirüb mâni' ve mezâhim olur. Ahvâli ber-tarîk ve def' eyledi. Mutahhar habîsin ardınca Cebel-i Sulâ ve Kevkebân üzerine 'azîmet-i mukarrer

¹²¹⁰ BY-B'de, "olundukdan"

kılub ve bu bâbda ‘askerde mevcûd olan begler ve umûr-ı dide kimesneleri ve ahvâle vâkıf olanlar ile müşâvere ve feth ve teshîr olunmaları bâbında re’y ve tedbîr edüb ve top ve cebehâne ve mühimmâtın mükemmel görüb kable’l-‘azîmet olan muhâsara ve ikâmet ve karârda ‘asâkir-i zafer-nihâda kifâyet edecek zahîre ve zâd u zevâde tedârik olunmasın ma’kûl gördükleri ecluden vezîr-i âsaf-tedbîr dahî zahîre ihzârına sarf-ı iktidâr ve Cebel-i Sulâ mukâbelesine nüzûl olunmadan tedârikine meşgûl oldu.

**‘Abdullah Ed-Dâ’i İzn Alub Zahîre Getürmek İçün Vilâyetine [vr.174a]
Revâne Olduğu Zikr Olunur:**

Bu esnâda ‘Abdullah ed-Dâ’i vezîr-i rûşen-zamîr huzûruna gelüb dahî kendü diyârına ve Dâ’iyye tâ’ifesinin vilâyetine varub, mümkün olduğu mertebe zâd u zevâde ve zahîre cem‘ ve tedârik edüb ve Dâ’iyye kabâ’ilinin cenke kâdir olan dilâverlerin yanına alub, yirmi günedek orduy-ı hümâyûna zahîre ve imdâd ile erişüb gelmek üzere¹²¹¹ izn ve icâzet taleb eyledikde, vezîr-i âkil ve serdâr-ı dânedil bu tahmîn ve tedbîri ma’kûl görüb ve ‘Abdullah ed-Dâ’i’ye tahsîn ve âferinler kılub, dahî hil‘at-ı mûrisü’l-behcet ile in‘âm-ı ferâvân ‘inâyet ve ihsân ve vilâyetine gitmege icâzet verüb, sene dokuz yüz yetmiş yedi Rebî‘ü’l-evvelinin on beşinde ‘Abdullah ed-Dâ-i tevâbi‘ ve levâhıkı ile orduy-ı hümâyûndan müfârikat edüb, maksûd u merâm üzere vilâyet ve diyârına ‘azîmet eyledi. Ve cevânib-i erba‘ada taht-ı tasarruf-ı Osmâniyye’de olan memâlik ve diyâra ve nevâhi ve aktâra vezîr-i memleket-teshîr ve evâmîr-i şerîfe ile âdemler gönderüb, narh¹²¹² ve rûzî üzere akçe ile orduy-ı hümâyûna zahîre getirülmek emr ve fermân eyledigün Mutahhar habîs ve sâ’ir eshâb-ı ‘inâd istima‘ ve haberdâr olduklarında, orduy-ı hümâyûna zahîre gelecek yolları ve ‘asâkirden zahîreye gidenlerin murûr edecek ve derbendleri Zeydiyye eşkıyâsın ve ‘usât-ı ‘Urbân müfsîdlerin gönderüb, ve bi’l-cümle yolları kapayub, Bender-i Mihâ ve sâ’ir benâdirden ve Ta’iz ve Zebîd ve ‘umûmen tâbi‘ olan memâlik ve diyârdan ‘asâkir-i zafer-makrûna ve orduy-ı hümâyûna cidden bir ferd gelüb gitmege ve zâd u zevâde getürmege kâdir olmayub, bu sebebden zahîre ve sâ’ir me‘kulât husûsunda ‘Asker-i İslâm zahmet ve sâikâyâ düşüb, ‘Abdullah ed-Dâ’i’nin gidip müfârikatından berü otuz günden ziyâde geçüb, va’d ve kavlı ü kârarı üzere gelmeyüb, hiçbir taraftan feth-i bâb müyesser olmadığından vezîr-i

¹²¹¹ BY-C’de, “eylemek, - ve Dâ’iye kabâ’ilinin cenke kâdir olan dilâverlerin yanına alub, yirmi günedek orduy-ı hümâyûna zahîre ve imdâd ile erişüb gelmek üzere”

¹²¹² BY-D’de, “ferh”

kâmyâb gâyetde muztar ve Cünûd-ı İslâm müzâyekasından gâyetde¹²¹³ ziyâde mütekeddir olub, garîk-i bahr hayret ve efkâr iken cenâb-ı hazret-i perverdegâr ümîd eylemediği tarafdandır bir bâb [vr.174b] nusret-i fütûh küşâde kılub ve Kevkebân ardında vâki' olan Habâbe denmekle ma'rûf Zeydiyye şakîleri mütemekkin ve sâkin oldukları karye-i 'azîme¹²¹⁴ gâret olunmasın kalbine ilhâm eyledi.

Vezîr-i Zafer-Te'sir Habâbe Karyesi'ne Varub Zahîre Getürdügün Beyân Eder:

Karye-i mezbûre Cebel-i Kevkebân taraf-ı şimâlisinde bir latîf ve mahsuldâr vâdî içinde vâki' olub, binden mütecâviz re'âyası ve ganî ve maldâr ahâlîsi olmağın, cümlesi ehl-i fesâd ve Zeydiyye eşkıyâsı ile ittifâk ve itdihâd üzere bir gürûh-ı dalâlet-âyin ve bir kavm-i mütemmir-i dîn olduğundan gayri, Kevkebân ve Sulâ'da mahsûr olan erbâb-ı fesâda dâ'imâ zahîre ve zâd u zevâde yetişdirüb ve her vechile Mutahhar Leng habîse ve sâ'ir Zeydiyye eşkıyâlarına i'ânet ve imdâd edüb, guzât-ı zafer-nihâd ve âmme-i 'ibâda zarar ve ziyân erişdirmekten hâlî degil bir gürûh-ı bâtil ve kavm-i mezmûm siyâh-dil idüklerine vezîr-i rûşen-zamîr vâkîf olmağın, üzerlerine 'azîmet içün ilhâm-ı rabbânî karîn-i hâlî ve 'inâyet-i semedânî rehîn-i âmâli olub, dahî ricâl 'asâkir-i nusret-me'âl ve şecâ'at ile ma'rûf ricâlden iki binden ziyâde süvâr ve piyâde intihâb ve hâzır ve âmâde edüb ve dört kıt'a darbzen 'add u efgen develere yükledüb ve bizzât kendisü hınc-ı sa'âdet-reftâra süvâr ve orduy-ı hümâyûndan müfârikat kılub, zikr olunan Habâbe Karye'si üzerine müteveccîh ve revâne oldu. Ve bir günde vusûl bulub içinde sâkin olan Zeydiyye eşkıyâsı ve bi'l-cümle ahâlîsi vezîr-i zafer-şi'âr 'asâkir-i nusret-eser ile üzerlerine geldükde vâkîf ve haberdâr olmağın, kesret ve vefretlerine ve hâneleri sa'b ve sengistân yerde vâki' olduğuna istinâd edüb, dahî âlât-i harb ve kîtâl ile müctemi' ve 'Asâkir-i İslâm'a mukâbil olub cenk ve cidâle mübâşeret etdüklerinde, vezîr-i sâhib-tedbîr getürdügü dört kıt'a darbzeni hâzır ve muheyyâ ve 'usât ve eşkıyây-ı mezbûra havâle edüb, niçelerin katl ve helâk ve ateş-i top ile sûzân ve berâber hâk [vr.175a] kılub ve mevcûd olan Guzât-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâm bir yerden hamle ve hücum ve gürûh-ı mezmûm ve ol kavm-i şûma kılıç koyub, ân-ı vahîdde güştelerinden pîşteler yığılub, dahî bir sâ'at 'inâd ve harb-i kîtâl mütemâdî olursa, bir ferd cân kurtarmayub 'umûmen ta'me-i şemşîr guzât-ı zafer-ayât olmak mukarrer idügün

¹²¹³ BY-B, BY-C'de, "- gâyetde"

¹²¹⁴ BY-C'de, "+ üzerine"

müşâhade eylediklerinde kemâl-i havflarından silâh ve âlet-i harb ve kıtâli birağub, vezîr-i sa'âdet-nazîr tarafına cân atub hâkk-ı mukaddemlerine yüz sürüb, el emân deyü feryâd ve figân edüb, merhamet ve şefkat ricâ ve iltimâs eylemeleri ile vezîr-i âdil şeyme-i kerîmeleri üzere ol kavm-i cehhâl ve gürûh-ı mekrûha merhamed edüb emân verdi. Ve mu'areke ve cidâlde katl olunân şakîlerin koyun ve sığır ve cümle hayvanâtı görülmeyüb, meydâna getirüb ihzâr olunmak emr ü fermân ve cem' etdürüb, hânelerinde bulunân zahîre-i makûlesin tahsîl eyledigünden gayrî emân verilüb, itâ'at ızhâr edenlerden dahî herkese¹²¹⁵ tahmillerine göre zâd u zevâde alub¹²¹⁶ cemmal ve at ve katır ve hayvanâta yükledüb ve zahîre ve ganîmeti mûti' olanlar ile ilerü geçürüb, kendisü guzât-ı zafer-şi'âr ile Demdâr'da kalkub muzaffer ve mansûr Habâbe karyesinden 'avdet eyledi. Ve kat-ı mesâfe ederek Kevkebân Kal'ası'nın önünden geçüb, mahsûr olan Zeydiyye eşkiyâsı yoldaş hem mezheb ve dindâş ve fitne ve fesâdda refîk ve sâbâşları olan Habâbe ahâlisinin bu felâketin görüb, âh çeker söz ile kal'a burûcundan feryâd ve figân eyleyüb, taşra hurûc ve imdâd eylemege kudretleri olmayub vezîr-i 'adâlet-güzîn guzât-ı nusret-âyin ve bunca ganîmet ve zahîre ile sâlimin ve gânimîn orduy-ı hümâyûna vâsıl oldu. Ve birkaç eyyâm Guzât-ı İslâm ve havâs ve 'avâm kaht ve müzâyeka ve elâm ve mihnetden halâs olub ve refâhiyât-ı hâl ile karâr ve 'Abdullâh ed-Dâ'i'nin vusûlüne intizâr ve nigerân oldular.

Ümerâ-i Nâmdârdan Mahmud Beg Bir Mikdâr 'Asker İle Zahîreye Gönderildiği Zikr Ve Beyân Olunur:

Zahîre ve zâd u zevâdenin¹²¹⁷ gelmeyüb ve cevânib-i erba'adan yollar mesdûd olub, kırk gündü ziyâde eyyâmda Habâbe karyesinden [vr.175b] gelen ganîmetden gayri bir taraftan zahîre gelmemek ile bunca bin ricâl ve bu makûle 'asker deryâ misâl cüz'î ve kalîl şey ile iktifâ mümkün olmayub, yine zarûret ve müzâyeka kemâle erişüb vezîr-i rûşen-dîl bu def'a dahî¹²¹⁸ ıztırâba düşüb, dahî Ümerâ-i Mısır'dan Mahmud Beg'i on bin mikdârı 'asâkir-i zafer-rehber ile sene-i mezbûre Rebî'ü'l-evvelinin yirmi altıncı günü, Kevkebân'ın cânib-i şarkîsinde olan Zeydiyye nâhiyeleri üzerine gönderüb itâ'at ve inkıyâd eyleyüb, mukâbele ve¹²¹⁹ mukâtele edenleri katl ve helâk ve emvâl ve erzâkların nehb ve gâret edüb, orduy-ı hümâyûna 'acele ve sür'at üzere zahîre

¹²¹⁵ BY-B, BY-C'de, "- herkese"

¹²¹⁶ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ i'tinâm olunan"

¹²¹⁷ BY-B, BY-D'de, "+ orduy-ı hümâyûna", BY-C'de, "+ ardi"

¹²¹⁸ BY-C'de, "- dahî"

¹²¹⁹ BY-B, BY-C'de, "- mukâbele ve"

yetişdirmek emr ve fermân eyledi. Mîr-i mûmâ-ileyh zikr olunan ‘asâkir ile revâne ve mahâll-i maksûda varub kendisü bin mikdârî dilâver ile pusuya¹²²⁰ girüb, ve iki bin nefer ‘asker zafer-me‘âsiri tahrîb ve gâret için nevâhi ve kurâya sâlub, zuhûr edecek ahvâle muntazır oldu. Gönderilen Guzât-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâm gürûh gürûh ol kavm-i dalâlet-şî‘âr ve mekruhların¹²²¹ köylerine perâkende olub ve herkes rast geldigü hâneyi gâret ve bulduğu zahîreyi alub, ve hayvanâtdan yetişdiklerini sürüb sâlim ve gânim ‘avdet ve mîr-i mûmâ-ileyhe karâr eyledigü mevzi‘e erişmege sa‘y ve sarf-ı kudret üzere iken, Zeydî şakîleri ve gâret olunân köyler ahâlisi âlât-ı harb ve kîtâl ile dört binden ziyâde bir yere¹²²² derilüb, ve Guzât-ı İslâm’ın ardın alub cenk ve cidâl ederek pusu¹²²³ mahâlline geldikleri gibi, mîr-i dilîr yanındaki bin nefer dilâver ile pusudan çıkub, gülbank-ı Muhammedî ile sell-i seyf edüb, melâ‘în-i hâsirîni önüne katub, fi’l-hâl binden ziyâde dendân-ı tîğ bî-diriğden geçirilüb, ve bin mikdârî dahî ahz ve esîr ve beste-i bend ve zencîr kılınub bunca bâş ve dil ve ganîmet-i ferâvân ile ‘avdet ve selâmet-i hâl ve nusret ile orduy-ı hümâyûna gelüb, getürdigü [vr.176a] ganâ’im besyâr bir niçe eyyâm ve rüzgâr ‘asâkir-i encâm-şumâr ve guzât-ı zafer-eseri a‘nâ edüb, vezîr-i kâmkâr¹²²⁴ mûmâ-ileyhe hil‘at-ı fâhire ile niçe bî-şumâr in‘âm ve ihsânlar eyledi. Velâkin bu ganâ’im dahî on onbeş gün içinde sarf olunub ve dahî bir taraftan yollar açılmayub, ‘Abdullah ed-Dâ‘i tarafından hod bir asl haber ve eser zuhûr etmeyüb, yine¹²²⁵ muzayekâ ve zarûret müstevlî oldu. Ve cenâb-ı hazret-i perverdegâra istinâd ve tevekkül etmekden gayri kâr ve iktidârları ve hiçbir taraftan ümîdleri kalmayub, nâçar oldukları hâlde perde-i gâibden bir mertebe eltâf hufyeten ilâhi cilvegir oldu ki, şükr ve temennâsından¹²²⁶ ‘âmme-i nâs mütehayyir ve ‘âciz oldu.

Yirmi Dokuzuncu Fasl

Şeyh Salâh Dâ‘i Vücûda Getürdigü Sadâkâtı Ve Orduy-ı Hümâyûna Erişdirdigü Ganîmeti Beyân Eder:

Mukaddemâ Belde-i Ta‘iz’de vâki‘ Kâhire Kal‘ası feth ve teshîr olundukda, bâlâda zikr-i sebk eyledigü vech üzere kal‘a-i mezbûrda Mutahhar Leng habîs

¹²²⁰ BY-C’de, “kemîe”

¹²²¹ BY-C’de, “- mekruhların”

¹²²² BY-B, BY-C’de, “- bir yere”

¹²²³ BY-B, BY-C’de, “kemîne”

¹²²⁴ BY-B’de, “+ mîr”

¹²²⁵ BY-C’de, “+ yine”

¹²²⁶ BY-C’de, “sipâsından”

tarafından dizdâr nasb ve ta'yîn olunan Da'iler tâ'ifesinden Şeyh Salâh denmekle ma'rûf olan kimesne ki Hamdânî Kabilesi'nden ve Da'iyye tâ'ifesinin bellü başlularından olmağın, Kâhire Kal'ası muhâsarasında yine 'Abdullah ed-Dâ'i'nin vesatati ile kal'a-i mezkûreyi emân ile verüb, vezîr-i âsâf-nazîr huzûruna gelüb envâ' ihsânına ve in'âmına¹²²⁷ mazhar düşüb, mezbûr sadâkat-ı pâdişâhîden 'ulûfe inâyet olunduğundan ma'dâ, Mutahhar Leng habîsin hurûc ve¹²²⁸ istilâsı zamânında havâlî-i San'â ve halef-i Kevkebân'da vâki' Bun nâmı ile mevsûf ve hemnâm olan nâhiye ve memleketin hükümeti merkûm Şeyh Salâh'ın elinde iken ahza verilüb ve ol diyârda kendinün külli alâkası olub, esnâ-i tabi'iyet ve inkıyâdda vezîr-i sâhib-tedbîr hazretlerinden yine nâhiye-i mezkûrenin hükümetin ve vârub ol bilâd [vr.176b] ve diyârı Zeydiyye eşkıyâsından feth ve teshîr eylemek için kendisü ta'yîn olunmasın ricâ ve iltimâs ve 'Abdullah ed-Dâ'i şefâ'at eyledik de, vezîr-i rûşen-zamîr ricâ ve minnetlerin kabul edüb ve dilhâhî üzere mezbûr Şeyh Salâh'a ol vilâyet hükümetin sadaka ve ihsân kılub, ol dahî Medine-i Ta'iz sahrâsında akrabâsı Hamdânî Dâ'ileri'nden birkaç yüz dilâver alub, Nâhiye-i Bun üzerine varmış ve kerrâren ve merrâren Zeydiyye eşkıyâsı ve 'isyân üzere olan ahâlisi ile cenk ve cidâl ve harb ve kîtâl eylemiş, 'âkıbet mansûr ve muzaffer olub, ekser ol etrâf ve aktâr ve nevâhiyi kabzâ-i tasarrufuna idhâl edüb a'dâ-i hâsirîne gâlib gelmiş idi. Ve zikr olunân Bun Nâhiyesi'ne karîb Vâdî-i Şu'âlib ismi ile ma'rûf olan nevâhi ve diyâr ve dahî 'usât-ı Zeydiyye tasarrufunda olub ve bundan akdem Şeyh Salâh Dâ'i tevâbi' ve levâhıkı¹²²⁹ 'askeri ile birkaç def'a üzerlerine varub ve mâbeynlerinde vâfir mücâdele¹²³⁰ ve mukâteleler vâki' olmuş iken kabzâ-i teshîre getürmek ve ol diyârdan Zeydiyye eşkıyâsın men' ve redd eylemek müyesser olmamış idi. Pes vezîr-i zafer-te'sir 'asâkir-i adüvv-tedmîr ile Şebam ve Kevkebân üzerine 'azîmet eyledigün istima' ve haberdâr oldukda tevâbi' ve akrabâsını taht-ı tasarrufunda olan nevâhî ahâlisin mükemmel ve müretteb hâzır ve âmâde kılub ve mezkûr Şu'âlib Vâdîsi üzerine mukâbele ve mukâtele eden 'usât ve bugât-ı Zeydiyye ile muhkem harb ve kîtâl ve cenk ve cidâl edüb, 'avn ve inâyet-i ilâhî-birle bu def'a mansûr ve muzaffer olub, a'dâ-i şeyâtin-âyini makhûr ve müdemmir ve cümle mal ve rızık ve koyun ve hayvanâtın i'tinâm etmek müyesser olub, vâdî-i mezbûr ve tevâbi'i memleketin zabt ve teshîr eyledigü esnâlarında Guzât-ı İslâm

¹²²⁷ BY-B, BY-C'de, "- ve in'âmına"

¹²²⁸ BY-B'de, "- hurûc ve"

¹²²⁹ BY-D'de, "- ve levâhıkı"

¹²³⁰ BY-B, BY-C'de, "'azîm muhârebe"

ve ‘asâkir-i nusret-encâm Vâdî-i Kevkebân’da kapanub zâd u zevâde ile ziyâde müzâyeka ve zahmetde idigün haber [vr.177a] ve âgâh olunca, Şu‘âlib¹²³¹ ahâlisinden tahsîl etdigü ganimetden gayri taht-ı hükümetinde olan diyârlardan mübalağa zahîre cem‘ edüb ve niçe bin koyun ve sığır sürüb ve at ve katır ve develere zahîre yükledüb, iki binden ziyâde süvâr ve piyâde ‘asker ile ve bî-hadd ve bî-pâyân ganîmet ile ‘Asâkir-i İslâm tarafına revâne ve sıhhat ve selâmet-birle gitmesine vâkıf ve haberdâr degil iken, bi’l-bedâhe böyle müzâyekâ hengâmında orduy-ı hümayûna gelüb erişdi. Ve Saltanat-ı ‘Aliyye-i Osmâniyye olan sadâkât ve istikâmetin bu vechile isbât edüb, bu makûle bir hizmet-i ‘azîmede bulundu. Getürdigü zehâ’ir ve koyun ve sığır ferâvân olmağın, ‘Abdullah Dâ’i gelinceyedegin ‘Asker-i Müslimîn ve cünûd-ı muvahhidîne müstevfî kifâyet edüb, bundan sonra bir husûsda muzayeka çekilmeyüb, cenâb-ı hazret-i hakk cevânib-i erba‘adan feth-i bâb ve ganîmet ve fırsat ve nusrete muvafık eyledi. Pes vezîr-i sa‘âdet-unvân Şeyh Salâh Dâ’i’nin bu hıdmetinden gâyetde memnûn ve mahsûz olub ve yanına getirüb iclâs etdürdigünden gayri envâ‘ iltifât ve ihsân edüb ve üç kat hıla‘-i fâhireler ilbâs ve pâyesin beyne’l-ahâlî ve’n-nâs ziyâde kılub ve mîr-livâ menşûrun ve tabl u ‘alem-i pâdişâhî ile feth etdigü cümle vilâyetlerin hükümetleride sadaka ve ihsân bir emîr-i zîşân ve hâkim-i sâhib-unvân edüb, Bun ve Şefâlit ve ‘umûmen ol diyâr ve aktârı ‘usât-ı ‘Urbân ve Zeydiyye eşkıyâsından feth ve teshîr ve fesâd ve şekâvetlerinden tanzîf ve tathîr eylemek kemâkân sıfâriş ve fermân eyledi. Bu iltifât-ı celîle ve nazîr-i ‘inâyet-i cemîleden sonra mûmâ-ileyh emîr Şeyh Salâh Uğur-ı Hümayûn’da ve iktizâ eden umûrdan hadden efzûn ve kıyâsdan birûn hıdemât-ı kesîre vücûda getirüb ve Saltanat-ı Osmâniyye uğurunda çok diyâr ve memleketleri Zeydiyye şakîlerinin şerrinden biemrillâh halâs edüb¹²³² zuhûra gelen cümle hıdmetleri [vr.177b] in-şâ’allâhu teâlâ fimâ ba’d mahâllinde zikr ve beyân olunur. Bundan sonra vezîr-i eflâtun-tedbîr sene-i mezbûre Rebî’ü’l-âhirinin gurreci gününden Şebam sahrâsından ‘asâkir-i zafer-makrûn ile orduy-ı hümayûnu nakl edüb ve Cebel-i Kevkebân ve Sulâ mâbeyninde vâki‘ olan Vâdî-i Vâsi‘ içinde nasb-ı hayme ve hargâh kılub ve orduy-ı zafer-nümûnı kurub karâr ve leyl ü nehâr bilâd ve memâlik ve diyâr teshîrinde ve Kevkebân ve Sulâ¹²³³ fethinde sarf-ı iktidâr eyledi.

¹²³¹ BY-C’de, “Şefâlit”

¹²³² BY-B, BY-C, BY-D’de, “kurtarub, - biemri’l-lâh”

¹²³³ BY-D’de, “- Sulâ”

Otuzuncu Fasl

Sulâ Ve Kevkebân Mâbeyninde Karâr Olundukdan Sonra Vâki‘ Olan Harb-i Cüzîyye Beyâmndadır:

Çünkü vezîr-i sâhib-tedbîr ‘asâkir-i adüvv-tedmîr ile Sulâ ve Kevkebân mâbeyninde vâki‘ vâdî-i meymenet-i fezâda zikr ve beyân olduğu üzere ikâmet ve karâr eyledi. Sene-i mezbûre Rebî‘ü’l-âhirinin dördüncü gününde Guzât-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâmdan bir mikdâr cuyûş-ı nusret-hurûş, süvâr ve piyâde hâzır ve âmâde edüb¹²³⁴ orduy-ı hümâyûndan çıkub Mutahhar Leng gaddar müfsîd ve hilekâr¹²³⁵ mahsûr olduğu Cebel-i Sulâ tarafına ‘azîmet ve varub zeyl-i cebelde Şebâm ve Kuhl denmekle mevsûm iki kıt‘a pîşte-i refî‘anın mâbeyninde vâki‘ vâdîye kimesne girmeden duhûl ve atlarından cümlesi nüzûl edüb, Cebel-i Sulâ’dan sahrâya inüb gelecek insan ve at ve davar ve koyun ve hayvan vusûlüne mutasarrıf ve nâzır olub,¹²³⁶ bir zamân karâr üzereler iken, Mutahhar Leng habîs ile Cebel-i Sulâ’da mahsûr olan Zeydiyye eşkıyâsı dahî ‘Asâkir-i İslâm’a zarar ve ziyân erişdirmek niyeti ile binden ziyâde fâris ve piyâde Sulâ’dan inüb ve haberleri olmamağla İslâm dilâverleri pusuya¹²³⁷ girdikleri vâdînin içüne doğru yürüyüb vusûl bulduklarında, Guzât-ı İslâm’ın atların görüb vâdî içinde pusuda oldukların¹²³⁸ bilüb, ve dahî süvâr etdirmek niyeti ile kemâl-i ta‘cîl üzere Guzât-ı İslâm’a hamle ve hücum eylediklerinde, anda mevcûd bulunân dilâverân-ı ervâm ve şirân-ı İslâm, Zeydiyye müfsîdlerinin bu vechile hücumların görünce birbirine ‘ibret ve i‘ânet edüb, bir mikdârı süvâr olunca piyâde olanlar [vr.178a] karşı varub harb ve kıtâle ikâmet eylemekle nısfından ziyâdesi süvâr olub ve a‘dâya hücum ve gerüye sürüb ve cümle piyâde cenk edenleri dahî süvâr etdirüb, ba‘dehû itdihâd-ı kalb-birle cümlesi merdâne ol gürûh-ı ehl-i fesâd ve eshâb-ı tuğyâna hamle ve hücum eylediler. Ve ol mu‘areke ve kıtâlde üç nefer kimesne bellü başlu mâbeynlerinde mu‘teber sâhib-i ‘ilm ve şeytane hemdem olan nakîblerin katl ve helâk etdikleri gibi ol kavm-i nâpâk karâr ve mukâvemet kâdir olmayub, cenkden ferâgat ve yüz çevirüb, kasuguna kuvvet kamçıya bereket, mazmûnunca firâr ve ‘avdet ve Cebel-i Sulâ sengistânına vusûl bulub cân ve başların halâs edince, elli nefer mikdârı ahz ve esîr ve yüzden ziyâdesi ta‘me-i şemşîr olub, Guzât-ı İslâm’dan ancak iki nefer dilîr şerbet-i şehâdeti içüb, sâ’iri sâlim ve gânim ve mesrûr ve muzaffer mansûr ve mevzi‘-i mezkûrdan ric‘at eyledi.

¹²³⁴ BY-B, BY-C’de, “olub dahî”

¹²³⁵ BY-B, BY-C’de, “- müfsîd ve hilekâr”

¹²³⁶ BY-C’de, “-olub”

¹²³⁷ BY-B, BY-C’de, “kemîne”

¹²³⁸ BY-B, BY-C’de, “kemînede idüklerin”

Bihamdillâhi'l-mülkü'l-mu'în. A'dâ-i hâsirîn 'Asâkir-i Müslimîn ve cünûd-ı muvahhidînden şikâr almak niyeti ile çıkmışlar iken, kendüleri sedd ve giriftâr ve maktûllerinin ser-i bî-sa'âdetleri ziynet-i sinân ve rumâh-ı guzât-ı zafer-felâh olub esîr me'huzlar beste-i bend ve zencir orduy-ı hümâyûna getirilüb vezîr-i rûşen-zamîr huzûruna 'arz olundukda, mesrûr ve memnûn ol gazâda bulunân dilâverân-ı zafer-nümûna in'âm-ı ferâvân ve ihsân-ı bî-pâyân¹²³⁹ edüb min-ba'd esîr ve ganâ'imden bir nesneye ve bir habbeye vaz'ıyyed ve ta'arruz eylemedi. Ertesi tekrâr 'Asâkir-i İslâm'dan niçe dilâverân-ı zafer-şi'âr vakt-i şafa'da orduy-ı hümâyûndan sıhrî çıkub, Cebel-i Sulâ'nın zeylinde yine kezâlik bir mahfî mevzi'de pusuya girdiklerinde, Mutahhar Leng murdâr dünkü gün vâki' olan inhizâm-ı âlâmından tek durmayub, ve ahz ve intikâm için kendisü hımârına süvâr olub, lâkin sarplık ve sengistân içünden çıkmayub, bir yerde firâr ve sahrâya binden ziyâde süvâr ve piyâde eşkıyâsıyla iki nefer kelb mu'teber nakiblerin mâ'an gönderdi. Cebel ve sarplık ve taşlıktan nüzûl ve sahrâya vusûl buldukları gibi sıhrî pusuya girüb [vr.178b] muntazır olan dilârân-ı ervâm ve şîrân-ı İslâm gürûhuna müsâdif oldular. Lâkin a'dâ-i liyâm gâyetde kesretde ve Guzât-ı İslâm beş yüz nefer olmaz bu mertebe kiletde olmağın, sabâhdan dahvey-i kübrâya degin mâbeynlerinde harb ve kıtâl ve 'azîm cenk ve cidâl mütemâdi olub 'âkıbet guzât-ı Müslimîn şehâdete rızâ verüb, başımız henüz bedende iken Allah ve resûli uğruna bir def'a hamle kılub merdâne şehîd olalım deyü, itdihâd üzere bu niyet-birle hücum eylediklerinde, mevcûd olan iki nefer nakîb katl ve helâk ve ağuşte-i hûn ve 'alem nuhûsetleri ser-nigûn olub, sâ'ir eşkıyâ firâr ve perâkende ve perîşân ve Guzât-ı İslâm mansûr ve muzaffer olduğundan gayri, yetmiş mikdârı esir ve yüzden ziyâde baş ile 'avdet ve kemâl-i surûr ve nusret ve selâmet-birle orduy-ı hümâyûna gelüb 'umûmen cuyûş-ı Müslimîn ve cünûd-ı muvahhidîne sebep-i meserret ve ba'is-i kalb-i kuvvet oldu. Fî-mâ ba'd ol kavm-i hâsirîne 'Asâkir-i Müslimîn bilâ-havf ve haşyet varub gazâ eylemege sây ve ictihâd eyledi. Bundan sonra her gün Cebel-i Sulâ ve Kevkebân altına gürûh gürûh dilâverân-ı ervâm ve Guzât-ı İslâm varub, pusuya duhûl ve kal'adan çıkan her ne bulunur ise, veyâhud taşradan içerü gidenlerden¹²⁴⁰ her neye ki rast gelürler ise, insan ve hayvan ve mevâşiden ahz ve esîr ve sürüb orduya getürmek ve a'dâ-i liyâma kahr etmek üzre olub, bir gün guzât-ı Müslimîn dilâverleri hususen Rum ili dilârleri ile ya Cebel-i Sulâ'da veyâhud Kevkebân'dan bir nesne i'tinâm etmekden hâli olmazlar idi.

¹²³⁹ BY-C'de, "in'âm ve ihsân edüb"

¹²⁴⁰ BY-B, BY-C'de, "- içerü gidenlerden"

Veẗîr-i ‘âl-i himmet hod a’dâya bu makûle kahr ve ‘arz-ı hüner edenlere cidden in‘âm ve ihsânın kat‘ etmeyüb ve herkesi olduđu¹²⁴¹ kalîl ve kesîr ganîmetlerine ta‘arruz etdürmeyüb istimâlet ve bahâdırlara külli ri‘âyet eylemek üzere idi.

Otuz Birinci Fasl

Mîr-i Mîrân-ı Yemen Hasan Paşa ‘Asker-i Zafer-Rehber İle ‘Abdullah Ed-Dâ’i İmdâdına İrsâl Olunduğun Zikr Ve Beyân Eder:

Bâlâda yirmi sekizinci fasılda ‘Abdullah ed-Dâ’i zahîre ve imdâd getürmek ve yirmi güne degin orduy-ı hümayûna gelüb erişmek üzere izn alub, kendü bilâd-ı diyârına revâne olduğu [vr.179a] tafsîl ile zikr ve beyân olunmuş idi. Velâkin va‘desi murûr edüb¹²⁴² bunca¹²⁴³ müddetden berü tarafından¹²⁴⁴ orduy-ı hümayûna hiç haberi gelmeyüb ve ahvâli neye müncer olduğu ma‘lûm olmayub, vezîr-i sâhib-tedbîr bu bâbda fikr ve te‘accüb ve ıztırârda ve haberine gâyet intizârda iken, sene-i mezbûre Rebî‘ü’l-âhirinin guresinde ‘Abdullah¹²⁴⁵ ed-Dâ’i tarafından âdem gelüb, Mutahhar Leng habîsin i‘vâsıyla diyârdan olan tavâ’if-i ‘usât-ı ‘Urbân tekrâr murâdları üzere hurûc-ı ‘isyân eyledigün ‘arz ve i‘lâm ve kendüye imdâd için ‘asâkir-i zafer-rehber irsâl olunmasın iltimâs ile ifhâm eylemekle, vezîr-i müşterâ-tedbîr dahî derhâl mîr-i mîrân-ı Yemen ve dilîr saf-şiken sâbikü’z-zikr Hasan Paşa’yı ‘umûmen Yemen ‘askeri ve Mahrûse-i Mısır müteferrikaları ile sene-i mezbûre Şehr-i Rebî‘ü’l-âhirinde beşinci günü imdâda ta’yîn edüb ve bilâ-ihmâl hemân ol gün orduy-ı hümayûndan çıkarub revâne eyledikten gayri, dergâh-ı ‘âlî ve mahrûse-i Mısır Yeniçeri Ağaların dahî bir yerden sekizyüz nefer Yeniçeri dilâverleri ile zamîme edüb, Hasan Paşa’nın¹²⁴⁶ ardınca yollayub ve ta‘kîb edüb gideler. Biri birilerinden münkati‘ olmayalar deyü ziyâde sifâriş ve te‘kîd eyledi. Pes mîr-i mîrân-ı müşârün-bi’l-benân kendi ile ma‘ân revâne olan Yemen ‘askeri ve Diyâr-ı Mısır müteferrikaları ile mukaddem ceşş olub ve tarîk-i sa‘bü’l-mürûr ve muzîk olmağla ilerüce yürüyüb dahî Cebel-i Kevkebân derbend ve sengistânına girüb, tavâ’if-i ‘asâkir-i nusret-meâsir bi’l-iktizâ biri biri ardınca yola düşüb, hayli mesâfe revâne oldukdan sonra zikr olunan Yeniçeri Ağaları ma‘ân olan

¹²⁴¹ BY-B’de, “kimesne oldukları”

¹²⁴² BY-B’de, “+ ve tarafından”

¹²⁴³ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ tûl”

¹²⁴⁴ BY-B, BY-C’de, “- tarafınadan”

¹²⁴⁵ BY-D’de, “- ve ıztırârda ve haberine gâyet intizârda iken sene-i mezbûre Rebî‘ü’l-âhirinin guresinde ‘Abdullah”

¹²⁴⁶ BY-B, BY-C’de, “+ Mîr-i mîrân mûmâ-ileyh, - Hasan Paşa”

‘asker ile ‘akablarınca giderek tarîk-i muzîk-i ma‘hûda duhûl edüb, anlar dahî kezâlik biri biri ardınca ‘azîmet ve kat‘-ı mesâfe ederek Cebel-i Kevkebâ’na ‘urûc ve ziyâde Sa‘bü’l-murûr mevzi‘ine vusûl buldukları-birle, kal‘a-i mezbûrda mütehassin olan Zeydiyye müfsîdlerinden üç binden ziyâde tüfenk-endâz hâzır ve âmâde gürûh-ı bugât ve ‘usât yollarına çıkub ve sarb ve üzerlerine havâle olan mürtefî yerlerden kurşun¹²⁴⁷ serpiş ve piş u pes ve yemîn u yesârdan yolların sedd ve bend eyleyüb, cevânib-i erba‘adan hücumlar [vr.179b] ve hamleler eylediklerinde, ağaların ikisi dahî ilerüde olan ‘askerden münkati‘ olundukların ve dört tarafı bağlanub cidden bir cânibden imdâd erişmek mümkün olmayub feryâd kaldıkların müşâhede edince, ol kavm-i dâl ü medall ve mezmûma kolayına el vermek merdânelik degildir. Belki ibret-i mezheb ve din uğurunda dilîrâne kârzâr ve kıtâl ederek bâş ve cân vermek, dilîr ve merdânelere sermâye-i¹²⁴⁸ sa‘adet ve muceb-i ma‘fîret ve zahir-i ahiretdir deyü, ma‘ân bulunan Yeniçeri murâdları¹²⁴⁹ ile bi’l-ittifâk ol mevzi‘ sa‘b ve rişvârda karâr ve cenk ve cidâlde ve harb ve kıtâlde sarf-ı iktidâr edüb, bir mertebe merdâne cenk ve ol denlü şîrâne rezm ve mu‘arekeye ahenin eylediler ki, etrâflarında vâki‘ pîşte ve telâl lâşe ve gûşte-i a‘dâ ile mâlâmâl oldu. Velâkin bunlar ricâl-i kalîl olduğundan ma‘ada hiçbir taraftan meded ve imdâd gelmeyüb, gitdükçe tenzîl ve taklîl bulmakda ve gürûh-ı ‘usât ise kesret ve vefret üzere olmakda¹²⁵⁰ ve dört tarafı ihâta etdigünden gayri, kal‘adan ve cibâlden dem be dem erişüb gelüb ezdiyâd bulub ve ağaların ikisi dahî mu‘areke ve mukatelede rütbe-i şehâdete erişüb, bundan sonra Yeniçeri dilâverleri mukâvemet edemeyüb, her biri baş ve cânı tevkîn edüb, dahî sell-i seyf eyleyüb a‘dâ-i hücum ve cenk ederek ekseri şehîd ve halâs olanlar, gürûh-ı a‘dâ-i tîğ ateş miğ ile şakk ve bu tarîkden darb ve seyf berekâtıyla Hasan Paşa tarafına çıkub cân ve bâşın kurtarmak mümkün oldu. Paşa-i mûmâ-ileyh hod ‘âkıbetden yetişüb vusûl ve mülâkatlarına muntazır iken bu hâl ile halâs olub, gelenlerden bu vakı‘a-i muvahhiş mesmu‘ olduğu-birle, eger kendüye ve eger ma‘ân olan ‘Asâkir-i İslâm’a müceb hüzn ve alâm ve melâl ve sebep-i evhâm ve ihtilâl oldu. Lâkin ne çâre yine niyet ve ‘azîmetden rücu‘ ve ‘avdet etmeyüb ve ardımızdan fîmâ ba‘d vezîr-i âsaf-nihâd kifâyet kadarı imdâd irsâl edecek mukarerrdir deyü, ma‘ân olan Cuyûş-ı İslâm’a gâret verdi. Ve bu vak‘ayı vezîr-i rûşen-zamîr ‘arz edüb, kendisü mevcûd olan ‘asâkir [vr.180a] ile bilâ-ârâm ‘Abdullah ed-Dâ‘i tarafına

¹²⁴⁷ BY-B, BY-C’de, “tüfenk”

¹²⁴⁸ BY-C’de, “- dilîr ve merdânelere sermâye-i”

¹²⁴⁹ BY-C, BY-D’de, “dilâverleri”

¹²⁵⁰ BY-B’de, - olmakda”

‘azîmet ve revâne olduğun yazub bildirdi. Çünkü bu ahbâr-ı mûrisü’l-ekdâr vezîr-i kavîyü’l-iktidâra erişüb kazıyye-i garibe ma‘lûmu oldu. Orduy-ı hümâyûnda mevcûd bulunân ümerâ ve ağavât ve tavâ’if-i ‘askerin sâhib-i kelâm ve ihtiyârların otak-ı gerdun-revâkına da‘vet kılub, mûceb-i ihtilâl olmaya deyü hüsn-i tağbîr ile vakı‘â-ı mezkûreyi ‘arz ve tefhîm edüb ve cümle guzât zafer-i safâta tesliyyet ve nasîhat ve gayret verüb ve enva‘ in‘âm ve ihsân-ı inâyet ve bezl eyleyüb, kalub guzâtı bir mikdâr cezb ve teselli etdi. Feemmâ a‘dâ-i hasırîn kal‘a-i bâlâda ve Cebel-i Kevkebân’da ızhâr-ı surûr ve şâdmânı için gündüz top ve tüfenkler atub ve enva‘ ‘alem ve berâtlar çıkarub ve dahî gece ile ateşler ve kandiller meş‘aleler yakub, mukâtelede Mutahhar Leng habîs Cebel-i Sulâ’dan gördüğü gibi ol dahî bî-had ve bî-nihâye ateş ile dağları dutuşdurub, guzât-ı ervâma ve Cuyûş-ı İslâm’a rağmen ve kahren şenlikler edüb bu sebebden ziyâde ‘acib ve gurûr hâsıl eyledi. Velâkin hazret-i hakk zamân-ı karîbde server ve gurûrun hezelâne ve hüsurâne tebdîl kılub başlarına kazâ ve belâyı muvâfık etdi.

Otuz İkinci Fasl

Veziir-i Zafer-Te’sir Süvâr Olub Cebel-i Zeyl-i Kevkebân’a Gelüb Feth Ve Teshîri İçün Havâle Ve Tarîk-i Tahmîn Eyledigün Beyân Eder:

Çünkü vezîr-i eflâtun-tedbîr, mîr-i mîrân-ı Yemen¹²⁵¹ olan Hasan Paşa ile irsâl olunân ‘asker umûrundan fâriğ oldu. Kal‘a-i Kevkebân havale olur bir mevzi‘ ve ‘asker ihrâc ve ‘ubûr etdürilüb, bir mevzi‘ görmek ve mukaddem tahmîn ve tedârik etmek için bizzât kendüleri süvâr ve ümerâ ve ağavât ve sâ’ir umûr-ı dide olanları yanına alub ve ‘Asker-i İslâm’dan kifâyet mikdârı ma‘ân getirüb Kevkebân zeyline gelüb ve andan zirvesine ‘urûc edüb, yemîn ü yesâr ve cânib-i erba‘asın geşt ü güzâr ve em‘ân nazar ve basîret ile bakub tahmîn eyledi. Feemmâ Kal‘a-i Kevkebân’da mahsur olan Mutahhar habîsin karındaşı oğlu Muhammed ibn Şemseddin, vezîr-i ‘âl-i mikdârın ‘asâkir-i [vr.180b] zafer-şi‘âr ile orduy-ı hümâyûndan hurûcun¹²⁵² burûc-ı kal‘ayı mezkûrdan müşâhede edince, fırsat vakitdir deyü orduy-ı hümâyûn-ı ‘asker-i nusret-makrûndan hâlî ve tenhâdir deyü zerâfet ve mâbeynlerinde ma‘hûd işâret ki ikâd-ı nârdır. Kal‘a-i Kevkebân’ın refi‘ ve ‘âlî killelerinden dutunlar edüb bu tarîk ile hile ve mekrden vezîr-i eflâtun-tedbîr cuyûş-ı adüvv-tedmîr ile orduy-ı hümâyûnda olmadığı bu vechile Cebel-

¹²⁵¹ BY-D’de, “- Yemen”

¹²⁵² BY-C’de, “+ eyledigün”

i Sulâ'da Mutahhar Leng habîse¹²⁵³ ‘arz ve tefehhüm edüb, gündüzde tütün ve gecede nâr ve âsumâna peyveste alevler ile Cebel-i Kevkebân’ı tezyîn eder idi. Mutahhar Leng habîs dahî bu işâret ve ‘alâimden ne kazıyye vuku‘ bulduğun guzât-ı Müslimîn ne maksûd edindikün bilüb ve anlayub âna göre tedbîr ve mekr ve şeytanet ve tedârik ve hile ve hareket eylemek üzere idi. Bu def‘ada dahî vezîr-i müşkil-güşâ a‘nâ merhûm Sinân Paşa, ‘asker-i zafer-livâ ile orduy-ı hümâyûndan çıkub otak-ı gerdun-revâk ve hayme ve hargâh sipâhın hâlî ve tenhâ kaldığın Mutahhar habîs mağlûm edindikün-birle, oğulların ve Zeydiyye şakîlerinin cümle mevcûd olan nakîbleride¹²⁵⁴ yanına da‘vet kılub orduy-ı hümâyûn tenhâ olduğun ‘arz edüb, dahî kendisü binefsihî ma‘ân varmak ve bu def‘ada intikâm almakda mevcûd bulunmak maksûd ve niyet eyledikün bildirüb, ve gürûh-ı eşkıyâdan ol esnâda Cebel-i Sulâ'da mahsûr bulunân ‘umûmen süvârî ve piyâde ‘askerini müretteb ve müsellağ hâzır ve âmâde kılub, dahî nikbet ve zillet ile süvâr olmak için kendüye mahsûs olan hımârın egerleyüb getürdiler. Zîrâ habîs, leng ve urûc olmağın at ve katır olmak üzere süvâr olmağa kâdir ve mütehammil olmayub, ef‘âli gibi vücûd-ı hebâset alûdı nâkıs ve münkesîr olmağın, kendüye mümâsil ‘azîmü’l-cüsse bir hımârı tahsîs edüb ve her ne vakt bir tarafa revâne ve ‘azîmet murâd ve niyet edinse, ma‘hûd ve mahsûs hımârdan gayriye râkib olmak ihtimâli yoğidi. Bu def‘ada niyet-i¹²⁵⁵ şekâvet ve fesâd-birle bir gürûh eşkıyâ ve eshâb-ı inâd ile zikr olunduğu üzere, ma‘ân revâne olmağa ‘azîmet-mukarrer kılub ve âlât-ı harb ve kıtâlin takınub hareket edince, [vr.181a] hademeyi şekâvet nihâdı hımârın önüne çeküb, ol dahî kerr ve ferr ile nâ-mebârın nâkıs ve leng ayagın üzenğüye basub binmek esnâsında hımâr zarta etmekle, hadden efzûn ol câhil ve mağbûn melâl hâsıl edüb ve zartâ-i hımârdan kemâl-i mertebe şe‘met ve fâl-ı nuhûset ittihâz eyleyüb kendisü revâne ve ‘azîm olmakdan ferâgat etdi. Ve binmekden ric‘at ve mahz velâ dârü’l-bevârına yıkılub gitdi. Ve oğulları vesâ’ir tevâbi‘ ve Zeydiyye nakîbleri ve ma‘rûf seglerden i‘tizâr eyleyüb zarta-i hımârı özr-i kavî ve bahâne edüb, dahî orduy-ı ervâm muhakkak ‘asker ve ricâlden hâlî ve tenhâdır. Ve fırsat vakti ve ganîmet zamânıdır. Elbette ittifâk ile varub nehb ve gâret tahsîl-i emvâl ve ganîmet etmekde taksîrât etmeyüb, sarf-ı kudret ve cân-ı gönülden bezl-i himmet eylemek gereksiz deyü gayret ve iğvâ verdi. Berku’l-

¹²⁵³ BY-C’de, “- bu vechile Cebel-i Sulâ'da Mutahhar Leng habîse”

¹²⁵⁴ BY-B, BY-C’de, “nakîblerin”

¹²⁵⁵ BY-D’de, “- edinse ma‘hûd ve mahsûs hımârdan gayriye râkib olmak ihtimâli yoğidi. Bu def‘ada niyet-i”

Yemânî sâhibi Mevlânâ Kutbî Rahmetullâhu teâlâ¹²⁵⁶ bu mahâlde ‘acâ’ib ve garâ’ib ve lutf Mutahhar Leng habîsin cehâlet ve hebâsetin tahrîr ve beyân ve ta’rîf eylemekle sühan-şinâs olanları manzûr ve ma’lûmu olmak için bu şi‘ir-i fesâhet nümâ ile ‘Arabî inşâsından birkaç kelimât pür nükâd bu mahâlde sebt olundu.

Şi‘ir-i ‘Arabî

متي ان تكن كذبا فقد طاب كزبها,
وان صدقت يوماً تضا عف بطنها,
فانظر الي بعزا الملك العليل
الذي يردد هبغثيت شرطه جما رضيع
واعجب منه ومن راي الكليل
والا ف الشا مخالي زوي الاكليل,
وخذ من دهرك عجباً,
فان ابوا الاعاجيب¹²⁵⁷

Pes ‘acâ’ib dehrden murâd¹²⁵⁸ budur ki zartâ-i himârdan münkesir olan mülk ve hâkim ve bu mertebe denî ve kabîh şeyden şe‘âmet itdihâz eden sâhib-i hâl ve ‘akd ve na‘zimü’l-menâzim saltanat da‘vâsından ve memleket teshîri sevdâsında olub, bu makûle ef‘âl-i kerâhesi ve bundan ma‘dâ hezâr bu güne etvâl ve akvâl-i menfûre-i serîhası gün gibi rûşen-zâhir ve nümâyân iken, bir gürûh-ı cühhâl-i ‘avâm ve bir fırkâ-i şerrzeme-i erbâb-ı dalâlet eşkıyâ-i liyâm yine buna mûti‘ ve münkâd ve kelâmına i‘tibâr ve i‘tikâd edüb ve akvâl-i bâtılası [vr.181b] ile ‘amel kılub delâlet ve ilgâsı ile bunca fitne ve fesâda mübâşeret ve katl-i Müslimîn ve mü‘minîn ve ‘ibâda cesâret ve nehb-i memâlik ve bilâd-ı İslâmiyye’ye cür‘et eyledikleri el-‘Arab eşedd-i küfren ve nifâken¹²⁵⁹ denî ve zelîl ve bir merd-i bâtil ve dalîl akvâl ve ef‘âline iktidâ ve inkıyâd etmek ihtimâli olmadığı ızhâr mineş’semsdir. Velâkin ‘Urbân Bâdiye, Peymâ ve Vilâyet-i Yemen dağlarında sâkin fırkâ-i Zeydîyye ve ol gürûh-ı eşkıyâ ilâ yevminâ hâzâ bu makûle dâl u medall bir habîsi imâm-ı zamân itdihâz edinüb, bi’l-cümle fesâdâtın salâh görüb tab‘îyet ve iktidâ etdikleri mukarerdir. Hatta ‘asrımızda bin otuz senesinde Vilâyet-i Yemen’de Şuhârâ Dağları’nda İmâm Kâsım nâmında Mutahhar

¹²⁵⁶ Allah ona rahmet etsin.

¹²⁵⁷ Ne zaman yalan söylese yalanı güzeldir. Ne zaman doğruyu söyleyen ona dokunur. Şu hastalıklı emire bak. Öyle ki hastalıklı eşeğin kötü bir zartasını istiyor. Ne acayip ki basit ve zayıf bir düşünceye sahip. Vekillige kanaati kötü değil, ancak aşırı istekli. Düşüncesi basit olmasına rağmen burnu da çok yüksektedir. Bundan ibret al. Bu olay garip olayların en garibidir.

¹²⁵⁸ BY-C’de, “- murâd”

¹²⁵⁹ BY-C’de, “+ nazm-ı celîlenin mazmûn-ı şerîfi zâhir ve ‘âyandır. Zîrâ tavâif-i bugât-ı ‘Arab ‘Urbân’dan gayri cidden bir gürûh-ı kavm-i bunun gibi bir şahs”

Leng habîsden eşedd ve ahbes bir fâsid peydâ olub ve hükkâm-ı Yemen bulunân beglerbegilerimiz tama‘-ı hâm ile celb-i mala meşğûl ve sarf-ı evkât edüb ref‘ ve izâlesi mümkün iken mukayyed olmayub, gitdükçe kudret ve kuvvet tahsîl kılub ve cümle Cibâl-i Yemen’i kabzâ-i tasarrufuna alub, kendisü fevt oldukdan sonra oğulları tegallüb ve isti‘lâda ezdiyâd eyleyüb ve âkıbet Mülk-i Yemen gibi hâsretü’l-mülûk memleketi zulm ve bid‘at ve celb-i mal belâsı ile kabzâ-i tasarruflarına getirüb, Hükkâm-ı Osmâniyye’yi bi’l-küllîye ihrâc eylediler. İn-şâ‘allâhu teâlâ zeyl-i kitâbda bâ‘is ve sebebi ne vechile vuku‘ bulduğı zikr ve beyân olunur. Tafsîl-i kelâm sadr ve maksûd ve murâdımızdan çıkarub yine mekâlemize rücu‘ edelim. Pes Mutahhar Leng habîsin oğulları ve Zeydiyye nakîbleri ve ‘umûmen bellü başlu segleri bi’l-cümle süvâr ve piyâde gürûh-ı ‘usât ve mülhidin ve ‘asâkir-i şeyâtin-âyin ile Cebel-i Sulâ’dan nüzûl edüb ve orduy-ı hümâyûn ve hayme ve hargâh hâlî ve tenhâ bulmak sevdâsıyla isti‘câl-birle yürüyüb, mahâll-i maksûdlarına vusûl bulduklarında hiç tereddüd eylemeyüb, bî-mehâbâ hayme ve hargâh ‘asâkir ve sipâh içüne duhûl ve yağma ve gâret ve tahsîl-i ganîmet eylemege mukayyed oldular. Velâkin Diyâr-ı Mısrîye’de vâki‘ ‘Urbân tâ’ifesinin emîr-i kebîri olub, bu sefer-i nusret-eserde vezîr-i zafer-te’sir ile ma‘ân ‘azîmet ve revâne ve dâ‘imâ otak-ı gerdun-revâk ve orduy-ı [vr.182a] nusret-nutâk muhâfazasına me‘mûr ve ta‘yîn olunân emirlerini, ibn Habir nâm şeci‘ ve dilîr bu def‘a dahî vezîr-i âsâf-nazîr ile Cebel-i Kevkebân’a gitmeyüb, mu‘tâdı üzere kendüye mahsûs kabîlesi ‘Urbânı ve hizmetinde mevcûd bulunân tevâbi‘ ve farisânî ile hizmet-i muhâfazada karâr ve ikâmet edüb, a‘dâ-i şeyâtîn-âyin ve gürûh-ı mülhidîn mekr ve hîle ve huda‘asından bî-haber ve gâfil olduğı hâlde cevânib-i erba‘adan firkâ-i eşkiyâ ve ‘usât ve zümre-i Zeydiyye ve bugât, orduy-ı ‘asâkir ve sipâh ve hayme ve hargâh içüne girüb hücum etdiklerinden¹²⁶⁰ kazıyyeden âgâh olub, dahî yanındaki tevâbi‘ ve ‘Urbân’ına ve piyâde ve farisânına bed-nâm sâğ olmakdan ise merdânelik ve nîk nâm ile terk-i ser eylemek ve cihânda merdlik ve serverlik ile cân vermek ahsen ve efazıldır deyü nasîhat edüb ve bu vechile gayret ve isti‘mâlet verüb ve hiç fikr ve te‘emmül etmeyüb bir def‘adan gelen Zeydiyye ‘usâtına ibtidâ kendisü at koyub tevâbi‘-i farisân ve ‘Urbânı emîrlerinin bu mertebesi nârlık ve cân siperlik etdigün görünce, anların dahî her biri bir şir-i jiyân ve her piyâde ve süvâri bir merd-i meydan olub, terk-i cân ve ser niyeti ile gürûh-ı mekrûh Zeydiyye’ye âteş-i sûzân gibi koyulub ve bir lahzâda çadırlar ve orduy-ı hümâyûna dâhil olan ‘usâtı ta‘me-i şemşîr eylediklerinden sonra, hâric

¹²⁶⁰ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ müşâhede edince”

orduda ve medâr ve makarr ve karargâh vaz' etdikleri alay şekâvet-şi'ârlarına emîr-i ma'hûd ve tevâbi' ve mevcûd 'Urbân'la hamle kılub ve serdâr ve sâhib-i demdâr olan Mutahhar Leng oğulları ve yanlarında bulunân nakîbleri bunların hamle ve hücûmuna tâkat getüremeyüb ve tertîb eyledikleri cuyûş-ı 'usât ve cünûd-ı dilirân-ı 'Urbân-ı Mısrîye'ye mukâvemet edemeyüb, ol hamleden firâr ve men necâ bira'sihî fek ad rabih.¹²⁶¹ mezmûnını âşikâr edüb her biri cân ve bâşın halâs eylemek sevdâsına perâkende ve perişân olub, Cebel-i Sulâ'ya bir an ve bir sâ'at mukaddem ulaşmak kaydına düşüb, minba'd biri birinin hâl ve imdâdına mukayyed olmadı. Emîr-i mezkûr katl olunânlardan gayri yüz neferden mütecâviz esîr edüb [vr.182b] ve rûs-ı kıtâleyi ziynet-i nize ve rummâh kılub ve esirleri beste-i i'lâl ve zencîr eyleyüb muzaffer ve mansûr ve şâdmân ve mesrûr ve vezîr-i zafer-te'sirin kudüm-i meymenet lüzûmuna müterakkib ve nigerân iken, vakt-i 'asrda Cebel-i Kevkebân'da ric'at ve devlet ve ikbâl ve nusret-i iclâl ile orduy-ı hümâyûna karîb geldikde, mûmâ-ileyh ümerâlarını bin Habîr zikr olunân baş ve esîrler ile istikbâl edüb, ve rikâb-ı sa'âdet me'âblarına yüz sürüb, hâl ve ahvâli 'arz ve i'lâm eyledik de, vezîr-i sâhib-vekâr cenâb-ı hazret-i perverdegâr dergâhına hezâr 'acz ve iftikâr-birle şükr ve sipâs kılub ve kemâl-i ferh ve surûr ile otak-ı gerdun-revâkına gelüb nüzûl eyledikten sonra emîr-i dilîr ma'hûdu ve kendisüyle bu hıdmetde bulunânları huzuruna getirüb, hezâr tahsîn ve âferin ve istihsân edüb, dahî Emîr el-Zeynî bin Habîr'e hila'-ı fâhire ile mübâlağa ihsân ve 'Urbân dilâverlerine in'âm ve bî-pâyân bezl ve i'tâ ve fevku'l-hadd cebrü'l-havâtır ve cümlesin mesrûr ve şâdmân eyledi. Ve bu feth ve fütûh-ı nusretin şükrânesi için orduy-ı hümâyûnda kemâl-i ziynet ve bî-nihâyet zuyûr ve meserret ile donanma-i zafer-intimâ emr ve fermân eyleyüb ve üç gün leyl-i nehhâr¹²⁶² fevku'l-nihâye surûr-birle müstemir ve karâr edüb, ol cânibde Mutahhar Leng habîs oğuların 'asker ve ricâl ile şikâra irsâl eylemiş iken kendüleri şikâr ve pâmâl olub geldüklerin görünce ve ba'dehû orduy-ı hümâyûnda donanma ve meserret ihbârın istima' edince Cebel-i Sulâ'da tevâbi'i eşkıyâ ile mihen ve hezân ve belâda kalub ve her der-i derûn hâsıl kılub, niçe eyyâm hiç hareket etmeyüb ve bir eseri zâhir ve nümâyân olmayub, feryâd ve figân ve vâveylây-ı enîs ve pîşe edindi. Kad vak'a hazâ el-gazavât fi'l-yevm el-'işrîn min Rebî'ü'l-âhîr lisenet seb' ve seb'in ve tisâ mie.¹²⁶³

¹²⁶¹ Kim başını kurtarırsa kardadır.

¹²⁶² BY-B, BY-D'de, "- leyl-i nehhâr"

¹²⁶³ BY-B. vr.137a'da, Derkenar: "Kad vak'a hazâ el-gazavât fi'l-yevm el-'işrîn min rebîü'l-ahîr lisenet seb' ve seb'in ve tisâ mie" olarak kaydedilmiş.

Otuz Üçüncü Fası

Vezi̇r-i Zafer-Unvân Mu'tâdı Üzere Cebel-i Kevkebân Tarafına Revâne Olub Nakîb-i Ferhân Orduyu Basub Katl Ve Ma'ân Gelân Gürûh Ve Mekrûh Münhezim Ve Perâkende Ve Perişân Olduğun Zikr Ve Beyân Eder:

[vr.183a] Ve bundan sonra vezîr-i âsâf-nazîr dâ'imâ 'âle't-tevâlî her gün 'asâkir-i zafer-makrûn ile süvâr olmak ve Cibâl-i Kevkebân üzerine çıkub, kal'asının feth ve teshîri bâbında sarf-ı iktidâr kılmak mu'tâd eylemiş idi. Pes sene-i mezbûre Rebî'ü'l-âhirinin yirmi üçüncü günü yine mu'tâd kavmiyye ve şeyme-i haseneleri üzere cümle ümerâ-i nâmdâr ve ehl-i tedbîr ihtiyâr ve 'asâkir-i zafer-te'sir ile süvâr ve Cebel-i Kevkebân üzerine 'azîmet eyledik de, Mutahhar Leng habîsin mekr ve hîlesinden emîn ve gâfil olmayub, dahî kendinin karındaşı oğlu ümerâ-i meşâhirîn kavîyü'l-iktidârdan ve şecâ'at-ı rüzgârdan kemâl-i dilâverlik ve serbâzlık ile meşhûr ve ma'rûf olan Mustafa Beg'i ve Ümerâ-i Çerâkise-i Mısırye'den sâhib-i nâm ve dilâver ve yarâr ve şecâ'at ile şöhet-i şî'âr olan Kayt Ağa nâm ağa bahâdırı beşyüz mikdârı ervâm dilâverleri ile ve bâlâda zikr-i sebk eden emîr-i kebîr 'Arab Habîri Emîr ez-Zeyni bin Habîrî, kendisünün 'Urbân tâ'ifesiyle orduy-ı hümâyûn ve otâk-ı felek-nemûn muhâfazasına alıkoyub, devlet ve ikbâl-birle Cebel-i Kevkebân tarafına revâne oldu. Emir-i mûmâ-ileyh dahî mezkûr Kayt Ağa ve emîr-i dilîr bin Habîr ile müşâvere edüb dahî orduy-ı hümâyûndan taşra çıkub bir yerde ihtifâ ma'kûl görüb ve vech-i meşrûh üzere 'amel eyleyüb, Cebel-i Kevkebân zeylinde bir vâdiye girüb 'usât-ı Zeydiyye tarafından hareket ve şekâvet ve fesâd için gelüb vusûllerine muntazır oldular. Mutahhar Leng habîs hod her gün ve her sa'ât orduy-ı hümâyûna mekr ve câsuslar gönderüb, vezîr-i sâhib-tedbîr 'asâkir-i zafer-te'sir ile¹²⁶⁴ maksûd edindigün kangı tarafa 'azîmet niyet eyledigün ve ne gün ve ne vakt hareket olunacağı haberdâr ve âgâh olması mukarrer idi. Bu def'a dahî vezîr-i âsaf-nazîr zikr olunduğ¹²⁶⁵ üzere 'Asâkir-i İslâm ve cünûd-ı ervâm ile Cebel-i Kevkebân'a 'azîmet kılub ve orduy-ı hümâyûn ve bi'l-cümle hayme ve hargâh sipâhdan kimesne kalmayub, otâk-ı gerdun-revâk ve çadırlar hâli ve tenhâ idigün Mutahhar habîs câsuslarından tamâmen haber aldığı sa'ât ahz-ı intikâm [vr.183b] için fırsatı ganîmet bilüb, dahî kendünün 'abîd ve atikâsından şekâvet ve şeca'ât ve kemâl-i metânet ve hebâset ile şöhet ve i'tibâr hâsıl edüb, Nakîb Ferhân nâm fâsid ve bed-gümân olan şakîyi dahî niçe bin 'usât-ı 'Urbân ve firkâ-i Zeydiyye'den bunca erbâb-ı tuğyân ile

¹²⁶⁴ BY-B, BY-C'de, "+ ne"

¹²⁶⁵ BY-B, BY-C'de, "+ vech"

orduy-ı hümâyûnu basub gâret ve hasarât eylemek için ta'yîn ve Cebel-i Sulâ'dan çıkarub gönderdi. Nakîb-i şekâvet-nişân dahî kendü ile ma'ân revâne olan gürûh-ı bugât ve erbâb-ı fesâd ile ganîmet ve nehb ve gâret sevdâsıyla isti'câl ve sür'at üzere yürüyüb ve orduy-ı hümâyûna erişdikleri-birle bir def'adan hayme ve hargâh ve sipâh içüne hücum ve duhûl ve her biri tenhâ buldukları çadırların esvâb ve eşyâsın nehb ve gâret ve yağma eylemeğe meşgûl olub, 'Asâkir-i İslâm tarafından hiç ferd mevcûd var idigün hâtıra getirmediler. Velâkin orduy-ı hümâyûn muhâfazasına alıkonulan sâlifü'l-beyân emîr-i dilîr Mustafa Beg ve Kayt Ağa ve ibn Habîr sâ'ir kendiler ile ma'ân olan dilîrân ve Mısır 'Urbânı ile mahfî pusuya¹²⁶⁶ girdikleri vâdîde, Zeydiyye eşkıyâsının geldiklerin orduy-ı hümâyûn çadırlarına girüb yağmaya mübâşeret ve demdâr içün bâlâda mezkûr Nakîb Ferhân tabl u 'alem nuhûset-şi'âr ve bir gürûh-ı şekâvet-eser ile ikâmet ve karâr eyledikde,¹²⁶⁷ gördüklerinde kemâl-i ittifâk ve itdihâd ile ibtidâ demdâr yerinde karâr eden nakîb-i mezbûrun alay ve gürûhuna hücum ve hamle edüb ve ol mu'arekede Nakîb Ferhân katl ve yanında olan eşkıyânın ekseri kılıçdan geçirilüb cân ve başın halâs edenler dağ ve sarb yerlere perâkende ve perişân olub ve tabl u 'alemi alınub ol gürûhdan bir ferd meydan-ı mu'arekede kalmadığından sonra orduy-ı hümâyûn içüne duhûl ve gâret ve yağmaya meşgûl olanların üzerine yürüyüb, şikâra gelüb yağmaya¹²⁶⁸ mukayyedler iken ekseri katl ve kendüleri şikâr olunub ve fesâd ve mazarratlarını 'Asâkir-i İslâm üzerinden ref' olunub bu mertebe bir gazve-i cemîle nasîb ve müyesser olduğundan, mûmâ-ileyh Mustafa Beg ve yanında olanlar hadden efzûn mesrûr¹²⁶⁹ olub, dergâh-ı hüdüya¹²⁷⁰ secde-i şükr¹²⁷¹ edüb, yüz elli nefer [vr.184a] esir ve giriftâr olan Zeydiyye şakîlerini kayd u bend¹²⁷² ve esîr¹²⁷³ ve der-i zencîr¹²⁷⁴ kılub ve dört yüzden mütecâviz rû's katli rummâh ve sinân üzerine vaz' eyleyüb¹²⁷⁵ bu hıdmet-i celîle ve gazâda bulunan dilâverân ve 'asker ile tertîb olan alay edüb, mansûr ve muzaffer vezîr-i âsâf-nazîrin Cebel-i Kevkebân'dan ric'at¹²⁷⁶ ve vusûlüne müterakkîb ve nigerân oldular. Ol cânibde Mutahhar Leng habîs, Nakîb Ferhân ile

¹²⁶⁶ BY-B, BY-C'de, "kemîne"

¹²⁶⁷ BY-B, BY-C'de, "eyledigün"

¹²⁶⁸ BY-B, BY-C'de, "- yağmaya"

¹²⁶⁹ BY-D'de, "+ şadân"

¹²⁷⁰ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ için hazretine"

¹²⁷¹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ ve hamd ü sipâs bî-pâyân"

¹²⁷² BY-C'de, "- ve esîr ve der-i"

¹²⁷³ BY-B, BY-D'de, "+ edüb"

¹²⁷⁴ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ iğlâl"

¹²⁷⁵ BY-B, BY-C'de, "+ ve dahî"

¹²⁷⁶ BY-B, BY-C'de, "- ric'at"

orduy-ı hümâyûn yağmasına getürdüğü eşkıyânın ganîmet ile gelüb vusûllerine intizârda iken, hezâr mihnet ve belâ ile baş ve cân halâs ve firâr edüb gelen Zeydiyye müfsîdlerinden Nakîb Ferhân'ın katlin ve sâ'ir kendü¹²⁷⁷ Zeydiyye tâ'ifesinin münhezim ve katl ve helâk olduğun haber verdiklerinde vâlih ve mebhût ve hayrân olub, feryâd u figân ederek ser-i bî-devletine¹²⁷⁸ toprak saçub ve saç ve sakalın yolub, mağbûn ve mahzûn oldu. Ve Vâdî-i Mihen'de mütehayyir ve sergerdân kaldı. Bir tarafda vezîr-i sâhib-iclâl ve sa'adet ve ikbâl ile Cebel-i Kevkebân'dan 'avdet ve gelüb orduy-ı hümâyûn-ı zafer-nümûnuna vusûl ve otâk-ı gerdun-revâkına nüzûl ve mesned-i âsafî üzerine karâr ve ikâmet edince, emîr-i sabıkü'l-beyân Mustafa Beg ve dilîr-i şecâ'at-nişân Kayt Ağa ve emîr-i kebîr¹²⁷⁹ bin Habîr zikr olunân âsârı ve rû's katli ile huzûr-ı nusret-karîn-i âsâfiye gelüb, nasîb ve müyesser olan gazve-i cemîleyi 'arz eylediklerinde, bî-hadd ve gâye mesrûr ve şâdân olub, dergâh-ı hazret-i cenâb-ı küberâyâ şükr ü sipâs ve ferâvân kılub, dahî bu hıdmet-i celîlede bulunân ümerâyâ ikişer süb hil'at-ı fâhire ilbâs edüb ve bâkî dilâverân ve tavâ'if-i 'Urbân'a in'âm-ı bî-payân bezl ve ihsân eyleyüb, 'âmme-i nâs ve zükûr ve inâs bu bâbda şâdmân ve şâdâb ve mesrûr ve dilşâd ve kâmyâb oldular.

Otuz Dördüncü Fası

Mutahhar Leng Gayret-i Câhiliyye İle Sulâ'dan Çıkub Muhârebe Eyledigün Ve Oğlu Lütfullah el-Hâdi Katl Ve Münhezim Ve Firâr Etdigün Beyân Eder:

Bâlâda zikr-i sebk eden inhizâm vakâyi' zuhûr ve vuku'undan sonra 'usât-ı 'Urbân ve bugât-ı Zeydiyye ve ehl-i tuğyân, Mutahhar Leng [vr.184b] habîsin tâli' ve ikbâli nuhûset-makrûn ve 'alem-i 'izz ve iclâli nikbete peyveste ve ser-nigûn olduğun mukarrer bilüb, dahî habis-i mezbûrdan ekseri âbâ ve nefret¹²⁸⁰ ve sâhib-i nâm ve kibâr-ı murdârı perişân olub, bâkisi dahî dağılub, bi'l-külliyeye perâkende olmak murâd ve niyet eylediklerin Mutahhar Leng habîs vâkıf ve muttali' oldukda, nâçar tab'ında merkûz ve mermûz olân hîle ve şeytanet tarîkinde gayret-i câhiliyye ile hüner ve şecâ'at ve ızhâr eylemek ve kendüden bir maslahat vücûda getürmek maksûd ve niyet edüb ve dahî

¹²⁷⁷ BY-B'de, "giden"

¹²⁷⁸ BY-B, BY-C'de, "- ser-i bî-devletine, + başına"

¹²⁷⁹ BY-B, BY-C'de, "+ 'Arab Hayreddin"

¹²⁸⁰ BY-C'de, "+ edüb"

oğulları olan Lütfullah ve Hâdî ve ser‘askeri nâmında¹²⁸¹ sabıkü’z-zikr ‘Ali ibn el-Şevi‘ dedikleri fâsidi ve bi’l-cümle nakîblerin ve kabâ’il-i ‘usât ve ‘Urbân şeyhlerin ve tevâbi‘ ve levâhıkı eşkıyâsın da‘vet ve cem‘ edüb, mükâleme ve müşâvere ve bizzât kendisü ‘asker ile ma‘ân orduy-ı hümâyûn üzerine revâne olmak murâd etdigün ‘arz ve tefehüm eyleyüb ve bunun üzerine re’y ve tedbîr ve mükemmel ve müretteb tedârik görüb, bu bâbda ittifâk ve el-bir olunub, dahî ol oğlu Lütfullah nâm şakî Cânib-i Yemen’e ve diger oğlu Hâdî dedikleri hidâyetsizi taraf-ı yesâra ve ‘Ali ibn Şevi‘ denmekle ma‘ruf olan zâlim ve cebbârı mukaddem ceş-i nasb ve ta’yîn ve kendisü kalb-i ‘asker şekâvet-eserde karâr eylemek üzere tertîb-i ‘asâkir ve ecnâd eyledi. Ve oğullarına vesâ’ir emirlerine ve nükebâ ve tevâbi‘i ‘Urbân şeyhlerine tabl u ‘alem ve şekâvet-tevâm ve bayrak ve sancak-ı nikbet ve fâk verüb ve hezâr gûne efsûs ve efsûn ve istimâlet-i dalâlet-nümûn edüb ve nakli mümkün top ve darbzenler getirüb ve zikr ve beyân-ı sebk eden ma‘hûd himârına süvâr olub, yirmi binden ziyâde tavâ’if-i muhtelifeden fâris ve piyâde gürûh-ı mekrûh ehl-i fesâd ve gümmâh ve eshâb-ı ‘inâd müctemi‘ kılub, Cebel-i Sulâ’dan nüzûl ve ziyâde ve hurûc edüb, vezîr-i eflâtun-tedbîr ve müşîr-i zafer-te’sir cuyûş-ı eshâb-ı fesâd ve gürûh-ı Zeydiyye ve erbâb-ı ‘inâd vefret ve kesret ile Cebel-i Sulâ’dan hurûc ve nüzûl eyledigün müşâhede edince ‘azîmet ve niyetlerin bilüb, dahî fi’l-hâl ‘Asker-i İslâm-ı zafer-iştîmâli haberdâr kılub ve mu’tâd-ı kadîme üzere top ve ra‘daşub [vr.185a] ve darbzenleri meydan-ı mu‘arekeye çıkarub ve mühimmât-ı cenk ve cidâl ve harb ve kıtâl mükemmel görüb mevcûd olan süvâr ve piyâde ‘askeri ile fî-sebîlilâh cihâd ve gazâ niyeti için ‘azîmet ve orduy-ı hümâyûndan müfârikat ve gelüb vasat-ı sahrâda karâr ve ikâmet edüb, Mutahhar Leng murdârın fırkâ-i ‘usât ve eşkıyâ ile ol sahrây-ı vâsi‘atü’l-eknâfa vusûl ve nüzûlüne müterakkıb oldu. Lâkin el-hâyin hâyif muktezâsınca Mutahhar habîs sahrâya nüzûl etmekden havf eyleyüb,¹²⁸² vasat-ı Cebel-i Sulâ’da bir sa‘b ve sengistân mevzi‘de durub ve her bir hecrâr u şecer yine tüfenk-endâz ve mu‘areke pervâz kendisü gibi habîs ve hîlesâz Zeydiyye ve ‘usât-ı ‘Urbân eşkıyâsını¹²⁸³ mâlâmâl¹²⁸⁴ ve ancak bir mikdâr farisân ve piyâde ile ‘Ali ibn Şevi‘ dedikleri müfsîdi, Guzât-ı İslâm ve dilîrân-ı ervâm üzerine ta’yîn ve irsâl edüb, cenk ve kıtâle şurû‘ etdüklerinden sonra, kendisü cem‘-i kesîr eşkıyâ ile muhtefî olduğu keminden çıkub hücûm etmek, bu tarîk mekr ve hîleden

¹²⁸¹ BY-B’de, “olan”

¹²⁸² BY-C’de, “eyledi”

¹²⁸³ BY-B, BY-C’de, “+ doldurub”

¹²⁸⁴ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- mâlâmâl”

‘Asâkir-i Müslimîn’e zarar erişdirmek maksûd ve niyet etdi. Pes ‘Ali bin Şevi‘ ma‘ân ta‘yîn olunân Zeydiyye ve ‘usât-ı ‘Urbân eşkıyâsıyla yürüyüb mahâll-i mu‘arekeye erişüb dahî Cuyûş-ı İslâm’dan niçe dilîrân ile dilâverân karşılayub, tarafından cenk ve cidale mübâşeret olundu. Bu esnâda vezîr-i zafer-şi‘âr ‘Asâkir-i Müslimîn içinde meydan-ı mu‘arekenin ‘aynü’l-fi‘ilinde karâr, cevânib-ı erba‘aya nigerân iken ‘Ali bin Şevi‘ cem‘-i kesîr eşkıyâ ve eşrâr ile ol safda ikâmet eden piyâdegân üzerine hücum ve havâle olub, ziyâde harb ve kıtâl ve cenk ve cidâl eylediklerin müşâhede edince derhâl farisân-ı ervâm ile kendü ‘abîd ve memlûkundan niçe dilâverleri imdâda gönderüb, anlar dahî erişdikleri gibi bir uğurda hamle eylediklerinde, ‘Ali bin Şevi‘ tâkat getiremeyüb, gerü Cebel-i Sulâ tarafına¹²⁸⁵ firâr ve ‘avdet eylemekle cânib-i yesârdan Mutahhar Leng habîsin oğlu Hâdî ibn Şevi‘in firâr eyledigünden ‘ârlanub ve ızhâr-ı şecâ‘at-murâd edinüb, dahî yanında olan gürûh-ı mülhidin ile imdâd için erişüb bu sebep ve hareketden cuyûş-ı a‘dâ külli kuvvet hâsıl edüb, cünûd-ı İslâma ziyâde hamle ve hücum [vr.185b] eylediklerinde vezîr-i sâhib-tedbîr bu mahâlde hemân darbzenleri ilerüye çekdirüb, ve bir fitilden cümlesine ateş verdirüb, gürûh-ı a‘dâ bir mikdâr târ u mâr olduğu-birle, der‘akab ricâl-i farisân ve guzât-ı ervâm zafer-unvân gülbank-ı Muhammedî ile bi‘l-ittfâk a‘dâ-i liyâm üzerine hamle kılub, ‘inâyet-i hazret-i perverdegâr berekâtında ol mu‘areke ve hücumdan Mutahhar oğlu sâbıkü’z-zikr Hâdî katl ve helâk ve i‘vân ve gürûh-ı mekrûhı ağuşte-i hûn ve hâk olunub, ‘Asâkir-i İslâm gâlib ve mansûr olduğun, ‘Ali bin Şevi‘ ve sâ‘ir nukebâ ve cem-i kesîr eşkıyâ müşâhede edince¹²⁸⁶ firârdan gayri çâre görmeyüb ve hiç gayret ve akâmet eylemeyüb, herkes Cânib-i Sulâ’ya ber-vech-i sür‘at firâr edüb, ‘Asâkir-i Müslimîn dahî ta‘kîb ve yetişdiklerin ta‘me-i şemşîr ederek sa‘b ve sengistâna ve Mutahhar Leng habîs pusuya¹²⁸⁷ girdigü mekâna varınca erişdiler. Ol merdûd ve habîs guzât-ı ervâm¹²⁸⁸ zafer-encâmın bu mertebe şeca‘at ve hücumun görünce hımârın mahmuzlayub ve cümle firârilere takaddüm eyleyüb ziyâde sür‘at ile hımârın sürüb ve kaçub isti‘câl ederken hımârı sürçüb ve Mutahhar habîs üzerinden düşüb vücûd-ı habâsed-alûdunun bir tarafın mecrûh ve cidden hareket ve ‘azîmete mecâli kalmayub bir sarb mevzi‘de ser-nigûn olduğun yanındaki mukarrebini olan Zeydiyye¹²⁸⁹ müfsîdleri görüb ve yerinden

¹²⁸⁵ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ sa‘b ve sengistân yerlerine”

¹²⁸⁶ BY-B’de, “- müşâhede edince”

¹²⁸⁷ BY-B, BY-C’de, “kemîne”

¹²⁸⁸ BY-C’de, “+ İslâm”

¹²⁸⁹ BY-C’de, “- Zeydiyye”

kaldırub, hezâr mihnet ve belâ ile beynlerinde lâşe-i murdârın¹²⁹⁰ taşıyub ibret ederek, Cebel-i Sulâ'ya ihrâc ve Dârü'l-Bevâdi mesken ve ruzh-ı nişânına idhâl ve mühlükeden halâs eylediler. Ol habîs ve murdâr mecrûh ve şikeste olduğun ferâmuş edüb, oğlu Hâdi ve bunca tevâbi' ve bellü başlu nakîbleri maktûl ve bu mertebe cem'-i kesîr 'asker-i gürûh-ı mekrûhu münhezim olduğundan mahzûn ve ma'bûn ve musîbete mübtelâ ve fiğân ve âh u vâveylâya hem-nişîn olub niçe zamân ve eyyâm hânesinden taşra çıkmayub mâtem ve 'ibâdete meşgûl oldu. 'Âmme-i 'alem müddet-i mesâ'ib ve mâteminde fesâd ve hebâsetinden sâlim ve emîn oldu. Vezîr-i nusret-me'âl 'umûmen Guzât-ı İslâm ve ricâl ve mu'arekede ta'me-i şemşîr olan [vr.186a] üç yüzden ziyâde rû's katli ve iki yüz mikdârı esir ve beste-i zencir eşkıyâ ile muzaffer ve mansûr ve hoşhâl ve devlet ve ikbâl-birle orduy-ı hümâyûna gelüb otak-ı gerdun-revâkında ikâmet ve karâr eyledi. Ve bu gazve-i cemîle şükrânesi için bu hıdmetde bulunân 'Asâkir-i İslâm'a terakkiler in'âm ve ihsân¹²⁹¹ kılub ve orduy-ı hümâyûna üç gün ve üç gece¹²⁹² 'ale't-tevâlî¹²⁹³ donanma ve şâdmânlık tekrâr tekrâr ezdiyâd kılınub, bu surûr ve hubûr ile 'âmme-i 'Asâkir-i¹²⁹⁴ İslâm istirahat-birle¹²⁹⁵ şâdgâm oldular.

Otuz Beşinci Fasil

Ve zîr-i Zafer-Te'sir Hısn-ı Hubbü'l-Arus Üzerine Varub Feth Eyledigün Ve Mansûr Ve Muzaffer Orduya Geldigün Beyân Eder:

Mutahhar Leng habîsin Cebel-i Sulâ üzerine kapanub mahsûr olduğun kal'a-i metîn ve üstvârdan gayri civârında vâki' Hubbü'l-Arus ve Kal'atü'l-Zaferü'l-Ma'kûs ve Hısnü'l-Arus denmekle ma'rûf ve mezkûr nâm üç kıt'a kal'a-i metîne taht-ı tasarrufunda ve içinde olan ahâli ve eşkıyâ zîr hükmünde olub, henüz Mutahhar Leng habîs tarafına mûti' ve münkâd oldukları ecluden dâ'imâ ilkâ ve esâretiyle 'Asâkir-i İslâm ve Guzât-ı İslâm'a¹²⁹⁶ zarar ve ziyân erîşdirmekden hâlî degiller idi. Pes vezîr-i memleket-teshîr orduy-ı hümâyûn-ı zafer-te'sir ile bâlâda zikr ve beyân olunduğun üzere Kevkebân ve Sulâ mâbeyninde vâki' sahrâda hayme ve hargâh ve ikâmet eyledikden sonra¹²⁹⁷ Cebel-i Kevkebân üzerine 'ubûr ve kal'asının fethi bâbında sarf-ı maktûr

¹²⁹⁰ BY-C'de, "+ sürüb"

¹²⁹¹ BY-B, BY-C'de, "+ bezl ve i'tâ"

¹²⁹² BY-B, BY-C'de, "- ve üç gece"

¹²⁹³ BY-B, BY-C'de, "+ leyl-i nehâr"

¹²⁹⁴ BY-C'de, "- 'Asâkir-i"

¹²⁹⁵ BY-B'de, "+ ve rahat"

¹²⁹⁶ BY-D'de, "ervâma"

¹²⁹⁷ BY-B'de, "+ her gün"

eylemek üzere iken, Mutahhar habîs tarafından orduy-ı hümâyûnu basub gâret etmek ve cuyûş-ı Müslimîn'e bu hîle ile mazarrat erişdirmek için hezâr şeytanet ve hıyânetler vücûda geldüğünden gayrî zikr olunân üç pâre kal'ada sâkin ve müctemi' olan eşkıyâ enva' ekâzib ve mevâ'id ile haberler gönderüb ve tek ve hâlî durmayub, orduy-ı hümâyûnda ve her ne mahâlde mümkün olursa, 'Asâkir-i İslâm'a zarar ve ziyân eylemekte taksirât etmeyeler deyü ikdâm ve ziyâde ihtimâm ve ebrâm eylemekle, mezkûrîn [vr.186b] kıl'ada mevcûd bulunân gürûh-ı eşkıyâ ve mülhidin dahî Mutahhar habîsin i'vâ ve ilkâsıyla gâh u begâh kal'alarından çıkub, orduy-ı hümâyûndan Cebel-i Kevkebân'a gelüb giden zümre-i guzât-ı ervâm ve sipâha ve zâd u zevâd için Zebid ve Ta'iz tarafından gelüb¹²⁹⁸ gidenlere mazarrat erişdirüb ve niçesin dahî katl ve mal¹²⁹⁹ ve mâ-meleklerin gâret edüb, yevmen fe yevmen bu vechile fitne ve fesâdları ziyâde olmağın, vezîr-i müşârün-bi'l-benân ya'nî merhûm Sinân Paşa-i 'âlî-şân dahî zikr olunân kıl'a ve ahâlisinin ve içlerinde mütehassin olan eşkıyâsının zarar ve gezend ve fesâdların cümleden mukaddem def' ve izâle etmek maksûd edinüb, tedârik ve tedbîrine mübâşeret eyledi. Ol cânibde eşkıyâ-i mezkûrîn vücûda getirdikleri fesâd ve şekâvetlerinden gâyetü'l-gâye mütevehhim ve havf üzereler iken vezîr-i zafer-te'sir üzerlerine 'asker gönderüb fesâdların ref' eylemek tedbîrinde olduğun haber ve vâkıf olub¹³⁰⁰ ziyâde havf u haşyete¹³⁰¹ düşüb ve cümlesinin nakîb ve bellü başluların bir yere gelüb halâs olmak bâbında müşâvere etdiklerinde, 'arz-ı 'ubûdiyyet ve izhâr ve itâ'ât etmekden gayri tedbîr ve çâre görmeyüb dahî mâbeynlerinden ve dört beş nefer bellü başlu nakîb ve şeyhi vezîr-i âsâf-nazîrin hâkpâyına gönderüb, ve vârub yüz sürdüklerinde bu vechile takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i 'ani'l-merâm eylediler ki, Kal'a-i Kevkebân ve Cebel-i Sulâ feth ve teshîr olunmadıkça, sâkin ve mütemekkin olduğumuz üç pâre kal'a kabzâ-i tasarruf ve teshîre idhâl olunduğu takdîrce hiç menfe'at hâsıl ve hıfz u himâyeleri kâbil olmaz. Feemmâ Kal'a-i Kevkebân ve Sulâ feth olunmak nasîb olursa, hemân kabzâ-i tasarrufa dâhil oldukları sâ'at cümlemiz kabûl-i 'ubûdiyyet ve itâ'at eylemek ve zikr olunan kal'aları teslîm etmek mukarrerdir. Ancak şimdiki hâlde biri muhâsara ve mukâtele tarafından rencîde eylemeyesiz. Biz dahî minba'd Mutahhar Leng habîsin ilkâsıyla 'Asâkir-i İslâm'a zarar eriřdirmeyüb¹³⁰² ve zahîre yetişdirmekden

¹²⁹⁸ BY-B'de, "- gelüb"

¹²⁹⁹ BY-B'de, "- ve mal"

¹³⁰⁰ BY-D'de, "olduklarında"

¹³⁰¹ BY-B'de, "- ve haşyete"

¹³⁰² BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ ve tarafına bir vechile imdâd ve i'ânet vermeyüb kâdir olduğumuz mertebe dahî orduy-ı hümâyûna"

hâlî olmayalum deyü. [vr.187a] itmâm-ı kelâm edüb ve bu minvâl üzere sâbit-kadem¹³⁰³ olub, minba'd cidden bunlardan 'Asâkir-i İslâm'a ve orduy-ı hümâyûna gelüb giden havâs ve 'avâma zarar ve ziyân gelmemek üzere taleb-i emân ve 'ahd u şart ve ihtimân etdüklerinde vezîr-i merhamet-şi'âr dahî Kal'a-i Kevkebân ve Sulâ ber-tarâf olunca bunları rencide eylemegi ma'kûl görmeyüb, minvâl-i meşrûh üzere olan kelâm-ı bâtil ve 'uhûd ve vefâlarına i'timâd edüb emânların kabûl eyledi. Melâ'in-i hâsırînîn hod bu tarikle gazab-ı vezîr-i zafer-te'sirden halâs bulmak, tığ-ı bî-diriğ guzât-ı adüvv-tedmîrden emîn olmak ve bu sebep ile birkaç eyyâm âsûde hâl ve refâhiyyet-birle rahatda ârâm etmek ve yine kâdir oldukları mertebe Guzât-ı İslâm'a zarar yetiştirmek niyet-i fâsid ve tama'-ı kasıplarında mukarrer ve mermûz idi. Pes ol kavm-i mezmûm bu hîle ve mekr ile halâs olduklarından sonra tarîk-i ihtifâdan zarar ve fesâdları evvelki tabakadan birkaç kat ziyâde oldu. Ve cevânib-i erba'adan orduy-ı hümâyûna zahîre ile gelenleri ve Zebîd ve Ta'iz ve sâ'ir vilâyete mesâlih ile gidenleri yollara ve sarb yerlere ve fırsat buldukları mevâzi'e katl ve helâk ve malların bî-pâk nehb ve gâret edüb ve dahî¹³⁰⁴ fesâd ve şekâvetlerin ezdiyâd kılub her vechile cürm ve kabahatleri zâhir ve nümâyân olmağın, bundan sonra vezîr-i sâhib-tedbîr def'-i fesâdlarında ihmâle cevâz görmeyüb ve sâ'ir umûr-ı lâzımeye takdîm edüb dahî bizzât guzât-ı zafer-ayât ile dokuz yüz yetmiş yedi Rebû'ü'l-âhirinin selhinde orduy-ı hümâyûndan şâfa'ı vaktinde hurûc ve ma'ân altı kıt'a darbzen ateş-efgen develere tahmîl eyleyüb, zıkr olunan üç kıt'a kal'adan hayrû'l-umûr-ı vâsatuhâ¹³⁰⁵ medlûlünce hareket ve ikisinin vasatında vâki Hubbu'l-Arus Kal'ası üzerine 'azîmet kable'z-zuhr kurbına vusûl ve derhâl Guzât-ı İslâm ile nüzûl edüb ve bilâ-arâm cevânib-i erba'adan muhâsara eyledi. Ve ol gün bir mikdâr tüfenk ile cenk olunub, dahî gece olduk da¹³⁰⁶ [vr.187b] kal'aya karîb meterise girilüb ve havâle olan yerlerde toplar yerleşdirilüb ertesi 'ale's-sabah bir rûz-ı firûzda top ile döğmege mübâşeret ve dilîrân-ı ervâm ve guzât-ı zafer-encâm hadden ziyâde sarf-ı kudret ve kemâl-i himmet edüb, dahî vakt-i zuhûrda burûc ve duvarları kimi top ile ve kimi nakkab ile hedm olundukda birkaç yerde duvarda gedik nümâyân olmağın, guzât-ı nusret-kiş bir uğurdan gülbank-ı Muhammedî ile yürüyüş eyleyüb ve kal'alarına 'alem-i feth ve nusret nasîb olunub, darb-ı şemşîr ile feth ve teshîr ve içünde olan kezzâbîn ve mülhidîn ve eşkıyânın ekseri ta'me-i tığ bî-diriğ kılınub, bi'l-cümle emvâl

¹³⁰³ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ ve 'ahd ve mîsaklarında bi'l-ittifâk"

¹³⁰⁴ BY-B, BY-C'de, "- ve dahî"

¹³⁰⁵ *İşlerin en hayırlısı orta olanıdır.*

¹³⁰⁶ BY-C'de, "erişdiği-birle"

ve erzâk ve zâd u zevâdeleri ‘Asâkir-i Müslimîn ve cuyûş-ı muvahhidîne nasîb-i müyesser oldu. İki taraftan vâki‘ olan kal‘ateyn ahâlisi, Hubbu’l-Arus anların kal‘alarından birkaç tabaka metîn ve müstahkem iken bir gün cuyûş-ı nusret-hurûş-ı Osmâniyye mütehammil olmayub, içinde mahsûr olanların hâl ve ahvâlin gördüklerinde kal‘aları nîm rûz pâyidâr olmadığı mukarrer bilüb, cümlesi nâcâr bâş ve cânın halâs eylemek ümîdi ile kefen-i ber-kerden vezîr-i addüv-şiken huzûruna gelüb, feryâd ve zârlık ile cürm ve günâh ve hatâlarına ‘özü-hâh-ı tevbe ve istiğfâr ederek merhamet ve emân talep ve ricâ ve minba‘d nakz ve ‘ahd eylemeyeler ve ederler ise cidden kelâm ve özrleri kabûl olunmaya. Ancak bu def‘a kanları dökülmeyüb bâş ve cânları kendülere hîbe ihsân oluna deyü ziyâde feryâd ve begâ ile emân iltimâs etdiklerinden, vezîr-i sâhib-şefkat etdigü cürm¹³⁰⁷ ve günâhlarına kalmayub ve hâllerine merhamet kılub şurût-ı mezkûr üzere emân verüb sâlîmen ve gânimen guzât-ı Müslimîn ile ‘avdet edüb¹³⁰⁸ ve orduy-ı hümâyûna gelüb vusûl bulduk da, meger bu def‘a dahî Cebel-i Kevkebân üzerinden vezîr-i memleket-teshîr cem-i kesîr guzât-ı zafer-te‘sir ile ‘azîmet ve revâne olduğun görmüşler ve mâbeynlerinde dâ‘imâ mahsûs işâretleri olan nâr [vr.188a] ve duhân iş‘ârıyla Sulâ‘da mahsûr Mutahhar Leng habîse cebr ve inhâ eylemişler idi. Pes ol habîs bunca inhizâm ve mesâ‘ibden sonra gerü hâlî ve tek durmayub dahî fırsat vaktidir¹³⁰⁹ deyü kemâl-i surûr-birle, bervech-i müsâra‘a yanında bulanan gürûh-ı mülhidin ve eşkıyây-ı müfsidînden dört beş bin nefer bugât ve ‘usâtı hâzır ve ‘âmâde kılub ve süvâr ve piyâde Cebel-i Sulâ‘dan orduy-ı hümâyûn gâretine gönderüb, ol kavm-i cehhâl dahî ganîmet sevdâsıyla isti‘câl ve sür‘at üzere yürüyüb, orduya¹³¹⁰ erişdikleri gibi evvel geldüklerinde nâ‘il oldukları ganîmeti hâtıra getirmeyüb, kemâl-i hırs-ı ganâ‘im ile çadırlar içüne girüb ve her biri gâret ve yağmaya meşgûl olunca, orduy-ı hümâyûn muhâfazasında alıkonulan dilîrân-ı sipâh bir köşeden a‘dâ-i liyâmın geldigün görüb ve bu mahâlledik sabr ve tevakkuf edüb, temâm gaflet ve gurûr ile vech-i meşrûh üzere orduy-ı hümâyûn çadırlarına perâkende olduklarından sonra bir def‘adan tekbîr getirüb, hemân sell ü seyf ve yağma ve gârete ile meşgûl olan gürûh-ı eşkıyâya kılıç koyub, orduy-ı hümâyûn ve çadırlar içinde bulunânlar bi‘l-cümle katl ve ta‘me-i şemşîr olduğundan gayri çadırlardan hâriç olanların nısfın Cebel-i

¹³⁰⁷ BY-B’de, “- ettiği cürm ve”

¹³⁰⁸ BY-C’de, “- edüb”

¹³⁰⁹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ bu def‘a orduyu ve hayme ve hârgâh hâlî ve tenhâdir”

¹³¹⁰ BY-B, BY-C’de, “- orduya”

Sulâ'ya varınca kovub ve¹³¹¹ girüb, yüz neferden ziyâde ahz ve esîr kılınub, bu gazve-i gazâ ve bir¹³¹² cihâd-ı 'azîme ve münteha müyesser oldu ki, bu andan hiç misli sebketmiş degil idi. Bu esnâda vezîr-i zafer-nümûn sâ'ir 'asker-i nusret-nümûn ile Hısnü'l-Arûs gazvesinden gelüb orduy-ı hümâyûna vusûl ve serîr-i sa'adetinde nüzûl edince, katolunan müfsîdinin başların ve esirlerin huzûruna getirüb, ahvâli 'arz etdüklerinde cenâb-ı hazret-i perverdegâra hezâr şükr ve sipâs kılub bu hizmet-i celîlede bulunan dilâverân-ı 'asâkir-i zafer-unvâna hadden bîrûn in'âm ihsânlar edüb ve enva' tahsîn istimâletler verüb 'umûmen 'Asker-i İslâm'ı râzı ve şâkir eyledi.

Otuz Altıncı Fasl

'Asker-i İslâm Beytü'l-İzz Kal'ası'na Teveccüh Ve Su'ûd Eylediğün
[vr.188b] **Ve Taraf-ı Âhirden Hasan Paşa Dahî Erişdiğün Beyân Eder:**

Cebel-i Kevkebân'a muttasıl ve karîb ve taraf-ı şimâlisinden vâki' olan Beytü'l-İzz Kal'ası, ziyâde metîn ve üstvâr ve muhkem ve kavî bir hisâr olmağın, içüne Kevkebân sâhibi Muhamed ibn Şemseddin'in kethüdâsı niçe bin 'usât-ı Zeydiyye eşkıyâsı ile kapanub, dâ'imâ Guzât-ı İslâm'a zarar ve ziyân erişdirmek ve fırsat buldukları yerlerde katl ve esîr eylemekden hâlî olmayub ve Nefs-i Kevkebân Kal'ası'nda olanlara zahîre ve sâ'ir husûs ile imdâd ve i'ânet üzere iken,¹³¹³ vezîr-i sâhib-tedbîr bunların def'-i zararların ehem ve elzem görüb, dahî kal'a-i mezbûrenin feth ve teshîri için niyet ve 'Asâkir-i İslâm'dan kifâyet kadarı ricâl hâzır ve âmâde kılub ve yedi kıt'a darbzen tob ile sâ'ir mühimmâtın tahmîl edüb ve orduy-ı hümâyûn muhafazasına 'asker ta'yîn ve ve alıkoyub bir vakt-i meymûnda, sene dokuz yüz yetmiş yedi Reb'îü'l-ahirinin yirmi altısında a'dâ-i liyâm Cebel-i Kevkebân üzerinden görüb, mukaddem haber eylemeye deyü ba'de'l-'aşâ gece ile orduy-ı hümâyûndan çıkub, Kal'a-i Beytü'l-İz üzerine 'azîmet eyledi. Ve ol gece yürümeyüb kable's-sabah Cebel-i Kevkebân zeylinde erişüb, Zeydiyye 'usâtı muttali' olmadı.¹³¹⁴ Cebelden su'ûd ve 'urûca mübâşeret olunduk da, 'Asâkir-i İslâm ile vezîr-i zafer-encâm nısf-ı Cible su'ûd etmeden Kevkebân Kal'ası'nda mahsûr olan Muhammed ibn Şemseddin ve sâ'ir gürûh-ı mülhidin guzât-ı Müslimin-i zafer-âyin-i nusret-unvânın urûcundan haberdâr ve agâh olub, dahî gece içinde havâle olan dağ kalelerine çıkub ve Cuyûş-ı Müslimîn ve cünûd-

¹³¹¹ BY-C'de, "- kovub ve"

¹³¹² BY-C'de, "- bir"

¹³¹³ BY-B, BY-C'de, "olmağın"

¹³¹⁴ BY-C'de, "olmadan"

ı muvahhidînin üzerine taşlar yuvalamayub¹³¹⁵ ve Beytü'l-İz Kal'ası'ndan¹³¹⁶ olan gürûh-ı Zeydiyye ve eşkıyâ zikr olunan mu'areke ve dâr u gîr ve hengâmeyi istima' edince, kazıyyeden anlar dahî vâkıf ve haberdâr olmağın, ba'zıları cenk ve harbe kâdir olanları mürtefi' havâle yerlere çıkub, kezâlik 'Asâkir-i İslâm üzerine ahcâr-ı 'azîme galtân ve piran eyleyüb ve her bir taş [vr.189a] önünde rast geldiği ahcâr ve eşcârı yerinden koparub, ol cebel-i 'aliyyenin üzerinden aşağıya doğru bî-'aded ve bî-hesâb taşlar ve ağaçlar uçurub yuvalanmağla, çağıldısı havl-nâk-ı sadâsından ve dahî yer yer 'usât-ı eşkıyâ ve Zeydiyye müfsîdlerinin söz-nâk feryâd u fezâsından bi'l-cümle dağlar ve sahrâ ve vâdîler mâlâmâl memlû olub ve zemîn u âsûmân ve evc-i eflâkî velvele ve gulguleden nalân ve lertzân ve Küveyyâ ol şeb-i târik ve târda kıyâmetden bir 'alâmet nümâyân ve herkes cân ve bâşı kaydında olmağın, Guzât-ı İslâm yukarıdan yuvalanub gelen ahcâr ve eşcârdan şeb-i târikde sakınmak kâbil ve 'azîmet mümkün olmamağla, nâçâr herkes bir hecr ü şecr koltuğuna ilticâ ve istinâd ve sabahadek karâr ve âram eyledi. 'Ale's-sabah bir vakt-i nusret-felâh ve bir rûz-ı fîrûzda dilâverân¹³¹⁷ bi'l-cümle piyâde olub ve cebel-i ma'hûd ve sa'b ve refi'adan 'urûc ve su'ûda 'azîmet eylediklerinde,¹³¹⁸ kezâlik Zeydiyye eşkıyâsı yukarıdan üzerine tâş yuvaladub hurûc ve su'ûda mâni' ve dahve-i küberâyadek bu vechile meşekkat ve zahmet çekilüb ve dilâverân-ı ervâmın bellü başlularından on nefer dilâver şerbet-i şehâdeti içüb ve sâ'ir Guzât-ı İslâm'dan dahî niçe nâmdâr kimesneleri yuvalanan taşlar mecrûh edüb 'urûc ve hurûc gâyetde müşkîl ve emr-i asîr olduğın vezîr-i sâhib-tedbîr müşâhede edince, pes yanında bulunan 'abîd ve memlûk dilâverleri ve bir mikdâr dergâh-i 'âlî Yeniçerileri ile darbzen 'adüv şikenleri zirve-i cebel üzerine ihrâca mübâşeret ve bu bâbda bizzât sarf-ı kudret ta'rîf ve tavsîfnde ziyâde himmet edüb, her ne hâl ise hezâr-mihnet ve meşekkat-birle sekiz kıt'a darbzen toplarıda bir pîşte-i refi'anın üzerine çıkarub ve sath-ı cebelde kendisü karar ve ikâmet eyleyüb, telâl-i cibâlden 'Asâkir-i Müslimîn üzerine taş ve ağaç yuvalayan gürûh ve mekrûh Zeydiyye yanındaki dilâverlere evvelâ tüfenk serpdürüb, ba'dehû mütevekkilân 'ale'l-lâh darbzenleri dahî havâle ve bir def'adan sekizine dahî¹³¹⁹ ateş verüb, re's-i cebelde durub 'Asâkir-i İslâm tarafına ahcâr ve eşcâr yuvarlayan gürûh-ı Zeydiyye'yi kırkdan¹³²⁰ mütecâviz şakîyi [vr.189b] bi'l-cümle ateş-i

¹³¹⁵ BY-B, BY-C, BY-D'de, "yuvaladub"

¹³¹⁶ BY-C'de, "Kal'asında"

¹³¹⁷ BY-C'de, "+ ervâm"

¹³¹⁸ BY-B, BY-C'de, "etdüklerinde"

¹³¹⁹ BY-B'de, "- dahî"

¹³²⁰ BY-C'de, "yüzden"

top sâ'ikavar sûzân ve helâk ve şerr-i fitnelerinden ol emkine ve cibâli tathîr ve pâk eyledi. Bundan sonra dilâverân-ı ervâm ve guzât-ı nusret-encâm, fırsat bulub ve bir yerden her biri şîr-i jiyân gibi¹³²¹ ol cebel-i refi'anın üzerine çıkub ve yemîn ü yesârda ba'zı telâl ve zirve-i cibâlde ikâmet eden Zeydiyye şakîlerinin üzerlerine hamle kılub, bir lahzâda nısfından ziyâdesi katl ve esîr ve bakiyyesi firâr ve sa'b ve sengistâna kaçub târ u mâr olduğundan gayri bu mu'areke Mutahhar Leng murdârın serdâr-ı şekâvet-şi'âr olan, Seyyid Behhal ve Muhammed ibn Şemseddin'in kethüdâsı Nakîb Câbir bin 'Âmir ve Beytü'l-İz Kal'ası'nın dizdârı olan Nakîb Kâsım ta'me-i tîğ-ı bî-diriğ guzât-ı zafer-encâm olub ve rû's nâ-mübârek ve nâ-pâkları ziyet-i rummâh kılınub, Beytü'l-İz Kal'ası'nın mahsûr olan bugât ve sâ'ir zirve-i cebel ve sa'b ve mürtefi telâl üzerinde bulunân eşkiyâ-i 'usât¹³²² bunların katl ve helâkından ziyâde makhûr ve münhezim ve müdemmir ve meksûr olmağın, bundan sonra hiç cenk ve mukâvemete kâdir olmayub, her biri bir cânibe firâr edüb, cem'iyetleri perâkende ve perişân oldu. Yevm-i mezkûrda bihamdillâhi teâlâ bunca mihen ve cefâdan sonra, Cebel-i Kevkebân'a su'ûd ve bu mertebe feth ve nusret ve zafer vücûd bulduğundan mesrûr ve şâdmân hamdi bî-pâyân ederek ahşam dahî karîb olmağın, vezîr-i zafer-te'sir mevcûd olan bi'l-cümle guzât-ı 'adüvv-tedmîr ile 'avdet ve gelüb selâmet-i hâl üzere orduy-ı hümâyûna vusûl bulub meks ve karâr ve ikâmet olundu.

Veziir-i Zafer-Te'sir Hasan Paşa'ya Mektûb Gönderüb Taraf-ı Âhirden Beytü'l-İzz'e Su'ud'ı Fermân Eyledigidür:

Çünkü vezîr-i âsâf-nazîr ol gece Beytü'l-İzz Kal'ası'nın feth ve teshîri fikrinde olub ve mevcûd bulunân umûr-dide kimesneler ile müşâvere kılub, re'y ve tedbîrde sarf-ı iktidâr eyledi. Mukaddemâ binden ziyâde süvâr ve piyâde 'Asâkir-i İslâm ile mîr-i mîrân-ı Yemen, harîz-i 'asker-şiken ya'ni, Hasan Paşa'yı 'Abdullah ed-Dâ'i tarafına imdâd ve irsâl ve revâne edelden berü minba'd [vr.190a] bu âna degin paşa-i müşârün-ileyh tarafından ve ne hod mûmâ-ileyh Dâ'i cânibinden bir haber gelmemek ile bu bâbda vezîr-i sâhib-tedbîr kemâl-i fikr ve ıztırârda idi. Pes bu esnâda¹³²³ leyle-i mezbûrda Hasan Paşa'dan bi'l-bedâhe mektûb gelüb, ve mezmûnunda 'Abdullah ed-Dâ'i ile sıhhat ve selâmet-i hâl ile bir vakt-i meymenet istimâlde mülâkî oldukdan sonra me'mûr olduğumuz hizmet-i lâzime görölüb ve hâliyâ bunca bin cuyûş-ı zafer-hurûş ile

¹³²¹ BY-B'de, "misâl"

¹³²² BY-C'de, "- 'usât"

¹³²³ BY-B, BY-C, BY-D'de, "esnâ-i tefekkürde"

Cebel-i Kevkebân ardında bir vâdîde karar ve cânib-i âsâfiden emr ve fermân ve lâzımü'l-ımtisâle müterakkıb ve intizâr üzereyiz deyü 'arz-ı ahvâl ve i'lâm mâ-fi'l-bâl edüb, mezmûn-ı mezkûr vezîr-i eflâtun-nazîrin 'alem-i şerîfine muhît olduğu-birle, bu haber-i meserret-eser ve peyâm-ı nusret-rehberden hadden efzûn mesrûr ve şâdmân olub, kalb-i kuvvet hâsıl kılub ma'ân mevcûd olan 'Asâkir-i İslâm'ı tebşîr ve haberdâr eyledi. Ve dahî ol sâ'at mektub-ı emr uslûb-ı semt-i tahrîre getirüb ve Hasan Paşa'ya gönderüb, bu minvâl üzere emr ve fermân eyledik de, yanında olan 'asâkir-i zafer-meâsir ve 'Abdullah ed-Dâ'i ve tab'ıyyet eden kemmât-ı 'Urbân ile, iş bu gelecek Şehr-i Cemâzi-ye'l-evvelinin on dördüncü gecesi ol cânibde Cebel-i Kevkebân'a ma'ân mevcûd olan 'asâkir-i zafer-nişân ile su'ûda himmet ve sabıkü'l-beyân Beytü'l-İz Kal'ası'nın üzerine gelüb muhâsaraya sarf-ı kudret eylesin. İn-şâallâhü'r-rahman bu taraftan bir dahî yevm-i mezbûrda bi'l-cümle Cuyûş-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâm ile orduy-ı hümayûndan hareket eylemek ve bervech-i müsâra'a kal'a-i mezkûrda üzerine erişmek bâbında sa'y ve dikkat ve bezl-i himmet olunmak mukarrerdir deyü, mefhûm-ı mektûb-ı emr-i uslûbda bu vechile tahrîr ve tâkid edüb ve mu'accelen leyle-i mezkûrda gelen âdem ile mîr-i mîrân-ı müşârün-ileyh tarafına irsâl eyledi. Pes mektûb ile revâne olan sâ'yı şeb ve rûz şitâbân yürüyüb, bir iki günde varub Hasan Paşa'ya vâsıl olub, mektûbu teslîm ve fermân-ı âsâfiyi tefhim edüb, paşa-i müşârün-ileyh ve 'Abdullah ed-Dâ'i'nin fermânı vezîr-i celîlü'l-ıktidâra ma'lûmu oldukdan sonra, mukaddemâ ikâmet [vr.190b] eyledikleri mahâl ve mevzi'de karâr ve vakt-i ma'hûdun vusûlüne müterakkıb ve intizârda oldular. Bu tarafta vezîr-i sâhib-tedbîr ve müşîr-i eflâtun-nazîr zikr ve beyân olunduğu üzere Mîr-i Mîrân-ı Yemen¹³²⁴ Hasan Paşa'yı, 'Abdullah ed-Dâ'i cânibine mektûb-ı beşâret-eser ve peyâm-ı nusret-rehber irsâl eyledikten sonra vakt-i ma'hûdadek bizzât kendüleri aslâ bir tarafa hareket eylemeyüb orduy-ı hümayûnda meks ve ikâmet kılub, hufyeten Beytü'l-İz Kal'ası'nın feth ve teshîri esbâbına mukayyed oldu. Ve bu mâbeynde ümîd olunmayan ba'zı yerlerden etrâf ve aktârdan, fütûhat-ı celîle ve guzât-ı cemîlenin ahbâr-ı beşâret-eseri gelüb 'Asâkir-i İslâm'a mucib-i meserret ve âmme-i enâma sebep-i takvîyet olub, vakt-i ma'hûd gelince herkes levâzım ve mühimmâtın tekmîl ve hâzır ve âmâde eyledi.

¹³²⁴ BY-C, BY-D'de, "- Yemen"

Vâdî-i Hubân Ve Tevâbi'î Aktâr Ve Diyârının Feth Ve Kabzâ-i Teshîre Geldüğünün Haberi Vusûlünü Beyân Eder:¹³²⁵

Zikr olunan Vâdî-i Hubban bâlâda zikr ve beyân olunduğu üzere, mukaddemâ fiten ve ihtilâl zamânında Mîr-i Mîrân-ı Yemen Murad Paşa şehîd olduğu mahâl ve mevzi'dir. Vâdî-i mezkûrda Revvâm denmekle meşhûr ve hemnâm¹³²⁶ olan kal'a-i metîn ve hısn-ı hasîn bir cebel-i 'âliyye ve sa'bû'l-düşvârın zirvesinde vâki' olub ve vâdî-i mezbûre sâbık Yemen beglerbegileri tarafından hâkim olunân sancak pâyesi ve mîr-livâ 'unvânıyla valî-i vilâyet ve kal'a-i mezkûrede sâkin ve zâbit ve hâkim-i memleket olagelmişlerdir. Ve nâhiye-i mezbûrda 'umûmen tevâbi' ve diyârında sâhib-i hükm ve kelâm ve müstekâll ve benâm olan Şeyh Muntasır nâm bir merd sadâkatkâr idi. Taraf-ı saltanata kemâl-i istikâmet üzere 'ubûdiyyet ve itâ'atde olmağın¹³²⁷ mîr-i mîrân-ı sâlifü'l-beyân Murad Paşa sâ'ir ümerâ ile katl-i şehîd olduklarında, Mutahhar Leng habîs kal'a-i mezkûreyi kabzâ-i tasarrufuna alub ve tarafından Muhammed bin Sa'id el-Mezâlî nâm şakîyi kal'ada emîr ve cümle tevâbi'î memleketine vâli ve hâkim nasb edüb, dahî mezbûr Şeyh Muntasır'ı cebren ve zoren ahz ve kayd ve bend ile Şebâm Kal'ası'nda habs eylemiş idi. Ba'dehû bâlâda [vr.191a] zikr-i sebk eylediği üzere Şebâm Kal'ası feth oldukda¹³²⁸ ve içinde mahbus ve esirler istihlâs olduklarında mezkûr Şeyh Muntasır ma'ân esîr bulunub, vezîr-i merhamet-te'sir Devlet-i 'Aliyye tarafına 'ubûdiyyet ve sadâkatın istima'eylemekle, bend ve zencîrden çıkarub huzûruna götürüb, enva' lutf ile istimâlet edüb, hil'at-ı fâhire ile mükemmel at ve bî-nihâye ihsân-ı ferâvân ve in'âm-ı bî-pâyân¹³²⁹ eyleyüb haber-i hâtır eylemiş idi. Pes mûmâ-ileyh Şeyh Muntasır bunca ihsân-ı ferâvân müşâhede edince ol mertebeden birkaç tabaka ziyâde Cânib-i Saltanat-ı 'Aliyye'ye hayrhâh-ı bî-iştibâh olub ve hil'at-ı fâhire ve at ve bu denlü teşrifât ile vilâyetine varub, hısm ve tevâbi'î ve kavm ve¹³³⁰ kabîle yanına müctemi' ve bu mertebe kerem ve ihsânına müstağrak olduğun gördüklerinde, cümlesi Mutahhar Leng tarafından âbâ ve nefret ve cânib-i pâdişâhîye kemâl-i sadâkat-birle tab'iyet edüb, hemân ol sâ'at vilâyet ve diyârlarında Mutahhar Leng tarafında olan ve içlerinde Zeydiyye eşkıyâsında bulunan gürûh-ı mekrûha kılıç koyub, ol diyârı fesâd ve şerlerinden halâs eylediklerinden gayri mezkûr Şeyh Muntasır ile zikr olunan avâm

¹³²⁵ BY-D'de, Başlık yazılmamış.

¹³²⁶ BY-B'de, "- hemnâm"

¹³²⁷ BY-D'de, "olduğundan"

¹³²⁸ BY-B'de, "- olduk da", BY-C'de, "olunduk da"

¹³²⁹ BY-B'de, "- bî-pâyân", BY-C'de, "in'âm ve ihsân eyleyüb"

¹³³⁰ BY-C'de, "- kavm ve"

üzerine varub ve cevânib-i erba'adan muhâsara kılub, kal'a-i mezbûrda mahsûr olan Zeydiyye eşkiyâsının bir taraftan zâd u zevâde ve zahîre vermeyüb, bu tarîk ile zebûn ve kal'ayı feth ve merkûm Mehmed ibn Sa'id el-Mezâlî'nin ve oğlu ile olan on dört 'Urbân şeyhlerinin başın kesüb ve vilâyet-i mezbûre ve kal'anın feth ve teshîr ve zabtı haberi ile vezîr-i zafer-te'sirin huzûruna gönderüb, Beytü'l-Îz gâ'ilesi esnâsında sene dokuz yüz yetmiş yedi Rebî'ü'l-âhîrinin yirmi yedisinde bu haber-i beşâret ile rû's katli orduy-ı hümâyûna gelüb vâsıl oldu. Pes vezîr-i 'adâlet-âyin yine ol vilâyet-i hükümetin mezkûr Şeyh Muntasır'a ihsân edüb ve hıla'ı fâhire gönderüb, ziyâde iltifât eyledi. Ol dahî bundan sonra niçe vilâyet feth edüb ve 'Asker-i İslâm'a¹³³¹ zahîreler yetiştirüb hadden efzûn hıdemât-ı hümâyûnda bulundu.

Otuz Yedinci Fasil

[vr.191b] **Abdullah ed-Dâ'i Orduy-ı Hümâyûndan Revâne Oldukdan Sonra Vücûda Getürdigü Hıdemâtı¹³³² Beyân Eder:**

Mukaddemâ bâlâda yirmi sekizinci fasılda 'Abdullah ed-Dâ'i vilâyetine varub, ol cânibde vâki' memâlik ve diyâr-ı feth ve tab'ıyyet etdürmek ve 'Asker-i İslâm'a zahîre ve imdâd yetiştürmek için vezîr-i âsâf-nazîrden icâzet alub ve ol vakitte orduy-ı hümâyûndan müfârikat edüb, revâne olduğu ve va'adi üzere erişmeyüb, tarafından bir asıl haber dahî gelmemekle ardınca 'asker ile mîr-i mîrân-ı¹³³³ mûmâ-ileyhe mülâkât olub, Cebel-i Kevkebân ardınca geldikleri zikr olunmuş idi. Pes¹³³⁴ orduy-ı hümâyûndan müfârikat olundu.¹³³⁵ Bu tûl müddet ve bunca zamândan ne hıdmet gördüğü ve hâl ve ahvâlleri ne vechile encâma erişdigü beyân olunmağla bu mahelde irâdeyi ve icmâlen tahrîr ve 'ayâmı münâsib görüldü. Ve'l-hâsıl mûmâ-ileyh 'Abdullah ed-Dâ'i otak-ı felek-nemûn ve 'asâkir-i zafer-makrûndan müfârikat ve diyârına teveccüh ve 'azîmet eyledikten sonra kat-ı menâzil ederek, sene-i mezbûre Reb'îü'l-evvelinin altısında gerü tâ'ife-i Dâ'iyye vilâyetinden Huzûr ismi ile mevsûm olan karyeye gelüb nüzûl eyledi. Feemmâ ism-i müsemmâsına mutâbık ve iştihârı hâline muvâfık olmayub, ne cây-ı rahat ve huzûr ve ne makâm-ı safâ ve emn ve sürûr, bir dâr-ı mihen ve mesken-i ehl-i fiten ve eshâb-ı gurûr, nitekim 'abd-i siyâh habîsi ism-i Ebîz

¹³³¹ BY-C'de, "askere"

¹³³² BY-C, BY-D'de, "Zuhûr Eden Fütûhât Beyân Olunur"

¹³³³ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- Yemen Hasan Paşa imdâd için irsâl olduğu tafsîl üzere beyân olunmuş ve ba'dehû"

¹³³⁴ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- pes, velâkin"

¹³³⁵ BY-C'de, "olunalı"

Kâfur ile meşhûrdur. Pes karye-i mezbûrdan şehir-i mezkûrenin sekizinde kalkub Hayme nâm menzîle gelüb ol havâlî ve etrâfda vâki' olan hüsûn ve kılâ'dan evvel Bena' denmekle hemnâm ve mevsûf kal'anın ahâlisine âdem ve haber irsâl ve taraf-ı pâdişâhîye tab'îyet ve inkıyâd için da'vet edüb, kal'a-i mezkûre ahâlisi dahî sözün kabûl ve 'umûmen itâ'at ve inkıyâd eyleyüb, ol havâli ve aktâr tasarruf-ı pâdişâhîye idhâl olundukdan sonra, Hemedânü'l-Hirâz nâm kal'a-i meşhûr ve mümtâz üzerine gelüb, ânın dahî ahâlisin tab'îyet ve eknâf ve etrâf ve vilâyetinin re'âyâsın itâ'at etdürüb, Şehr-i Reb'ü'l-evvelinin on birinde Diyâr-ı Yemen'de Bilâd-ı İsmâ'ilîye'de ziyâde sa'b ve sengistân ile mevsûf olan cebel-i 'aliyyenin zirvesinde vâki'[vr.192a] hısn-ı hasîn Tis kurbuna vusûl ve nüzûl edüb ve kal'a-i mezbûreye zabt ve kabzâ-i teshîre getirüb ve ahâlisin ve etrâfin ve re'âyâsın itâ'at etdirüb, andan sonra kalkub Vilâyet-i¹³³⁶ İsmâ'ilîye'de gâyetde sengistân¹³³⁷ ve cibâl ve refi'ada vâki' Şâ'im ve Şebâ'a nâm iki kal'anın üzerine gelüb ve içlerinde olan sâkin olanları da'vet ve Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye itâ'at etdirüb, 'umûmen ol diyâr ve bilâd ve aktârdan Zeydiyye eşkiyâsın bertaraf ve men' ve def' eyledi. Bundan sonra mûmâ-ileyh 'Abdullah ed-Dâ'i ol nevâhî ve diyârda ve aktârda oba ve hayme ile göçüb, devr eyleyen tevâ'if ve Kabâ'il-i 'Urbân ki Mutahhar Leng habîsin hîle ve mekrine ferifte olub, Cânib-i Saltanat-ı 'Aliyye'ye 'isyân eylemiş kavm-i cuhhâl bir alay ahmak ve nâdân ve üzerine varub, cümlesine bend ve nasîhat-amîz haberler gönderüb ve itâ'at edenlere vâki' olan lutf ve kerem ve ihsân ve emn ü rahat ve itminân ve refâhiyâtda âsûde hâl oldukların tefehhüm edüb, Kabâ'il-i 'Urbân'ın meşâyih ve bellü başluları 'Abdullah ed-Dâ'i'nin kelâm-ı takrîri sâdık ve da'vet ve da'vâsı müdde'asın muvâfık idigün iz'ân-ı fehm etmegin, cümlesi¹³³⁸ itâ'at ve inkıyâd eyleyüb, ba'dehû Karânü'l-Mescid denmekle ma'rûf nâm kal'anın kurbına nüzûl ve ânın dahî ahâlisin tab'îyet ve cümle memleketin zabt ve teshîri re'âya ve berâyâsın¹³³⁹ mûti' münkâd eyledi. Ve 'umûmen ol diyâr ve memâlik ve nevâhî muhâfazada¹³⁴⁰ vâki' bilâd ve kasabât ve kurâya âdemler gönderüb ve karye be karye da'vet ve ahâlisine 'ahd ve emân verüb, cümlesin hüsn-i tedbîr ile bilâ-harb ve kıtâl refâhiyat ve âsûde hâl yine Cânib-i Hümâyûn-ı Şehriyâri'ye itâ'at ve

¹³³⁶ BY-B, BY-C'de, "Bilâd-ı"

¹³³⁷ BY-D'de, " - ile mevsûf olan cebel-i 'aliyyenin zirvesinde vâki'hısn-ı hasîn Tis kurbuna vusûl ve nüzûl edüb ve kal'a-i mezbûreye zabt ve kabzâ-i teshîre getirüb ve ahâlisin ve etrâfin ve re'âyâsın itâ'at etdirüb andan sonra kalkub Vilâyet-i İsmâ'ilîye'de gâyetde sengistân"

¹³³⁸ BY-B, BY-C'de, "+ gelüb"

¹³³⁹ BY-C'de, "- berâyâsın"

¹³⁴⁰ BY-B'de, "- muhâfazada", BY-C'de, "+ aktârda, - muhâfazada"

inkıyâd etdirüb, ve hükkâm ve vilâyete nasb ve ta'yîn kılınub Zeydiyye eşkıyâsının fesâdından ol diyâr-ı celîlü'l-mikdârı tathîr ve pâk eyledi.

Otuz Sekizinci Fasl

'Abdullah Ed-Dâ'î Cebel-i Tis Kal'asın Muhâsara Eyledigün Ve Hasan Paşa İle Mülâkî Olduğun Ve Hıdemât-ı Hümâyûndan Vücûda Geleni Beyân Eder:

Vilâyet-i Yemen'de Cebelü'l-Tis denmekle ma'rûf ve hemnâm¹³⁴¹ olan cebel-i 'aliyye, evc-i felege peyveste ve güyâyâ âsûmân nisbet bir cebel-i sengistân ve refi' ve düşvâr [vr.192b] ve cevânib-i erba'ası sarp ve 'urûc ve su'ûdu mümkün degil bir cây-ı tenk ve sa'b ve bir mevzi' ta'âb-ı mahâll-i murdâr nitekim hakkında şu'râ-i 'Arab bu kıt'ayı inşâ ve 'ulüvv ve sa'viyetin inşâ eylemişlerdir.

Kıt'a

مصع الي الجق اعلاه فان حصصت

زهد الكواكب خلاها تخاطبه

كان ايداجا من كل ناحيت

ابراجيه وسما كمامنا كيه¹³⁴²

Ve zirve-i cebelde bir kal'a-i metîn ve müstahkem vâki' olub, minba'd bir taraftan gelüb yanaşmak ve cebel-i mezbûrun¹³⁴³ ma'hûd tarîkinden gayri yerden kal'a-i mezbûreye çıkmak mansûr ve bir vechile makdûr-ı beşer degildir. Ve cebel-i mezbûrenin sa'b ve sengistân olan nevâhî ve aktârında sâkin ve mütemekkin ahâli ve re'ayası i'râb-ı galât ve şeddâd ve Diyâr-ı Yemen'de ziyâde şeca'at ve şekâvet ile meşhûr eşer eşkıyâ ve ehl-i fesâd bir kavm-i mezmûm ve eshâb-ı 'inâd bir gürûh-ı mekrûh ve meş'ûm ve 'umûmen erbâb-ı rafizü'l-haddir. Mukaddemâ zuhûr eden fitne ve ihtilâl zamânında tâ'ife-i mezkûr Mutahhar habîs ile ittifâk ve itdihâd edüb, zikr olunan kal'ayı ahz ve kabzay-ı tasarruflarına getirüb ve niçe fitne ve fesâd ve tahrîb-i memâlik-i bilâd eyleyüb ve mâbeynlerine emîr-i kebîr ve nâmdâr ve şeyhü'l-şüyûhları olan Eş-şeyh 'Abdulkâdir en-Nazîle nâm kimesneyi kendülere re'is ve emir-i ihtiyâr kılub ve 'isyân ve 'inâdlarına esrâr eylemiş bir alay cuhhâl ve bir firka-i mudill ü dâll bu hâl üzere cebel-i mezkûrda karâr eylemiş idi. Pes 'Abdullah ed-Dâ'î üzerlerine varub ve kal'a-i mezkûrenin metânetine ve ol cibâl ve diyârın su'ûbetin bilüb vâkıf olmağın,

¹³⁴¹ BY-B'de, "- hemnam"

¹³⁴² Eger gerçekleşirse semâya çıkıp, yıldızların gülü ve burcu olur. Bu durumu bulunduğu konumdadır.

¹³⁴³ BY-B, BY-D'de, "- ma'hûd tarîkinden gayri yerden kal'a-i mezbûreye çıkmak mansûr ve bir vechile makdûr-ı beşer degildir. Ve cebel-i mezbûrenin"

müdârâ ve mülâyemet yüzünden mu‘âmele eyledi. Ve envâ‘ ihsân ve kerem va‘adleri ile itâ‘at ve inkıyâd için da‘vet ve mezkûr Şeyh ‘Abdulkâdir ile dostluk ve muhabbet edüb, her ne hâl ise tâ‘ife-i mezbûreye tab‘îyet etdirüb ve kal‘ayı kabzâ-i teshîre getirüb, içlerinde Cum‘a namazın ikâmet ve hutbeyi pâdişâh-ı enâm ism-i şerîfine kırâ‘at etdirüb, bu emr-i müşkili suhulet ile husûle yetiştirdi. Cebelü’l-Tis ahâlisinin bellü başlularından birkaç neferler ile emîr-i kebîri olan mezbûr ‘Abdulkâdir’i vezîr-i rûşen-zamîr hazretlerine gönderüb, kal‘ayı teslîm ve bi’l-cümle ol aktâr ve memâlik ve diyâr ahâlisiyle, Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî’ye itâ‘at [vr.193a] ve kabûl-i ‘ubûdiyyet eylediklerin ‘arz edüb, vezîr-i sâhib-tedbîr dahî gelenlere hadden efvân in‘âm ve şeyh-i mezkûra hil‘at-ı fâhire ve sîm-i zîn ve raht ile mükemmel at ihsân edüb, kemâl-i mertebe kalblerin celb ve ahz etdi. Lâkin bunların itâ‘ati sebebi ile Mutahhar Leng habîsin cigeri hûn ve tâli‘ ve ikbâli nuhs ve sernigûn,¹³⁴⁴ Kevkebân Kal‘ası’nda olanlar dahî henüz mahsûr ve taşradan itâ‘at ve i‘ânet ve imdâddan devr ve mahcûr oldular.

Mîr-i Mîrân-ı Yemen Hasan Paşa ‘Abdullah Ed-Dâ‘i’ye¹³⁴⁵ Evvelince Vücûda Getürdüğü Fütûhât Beyân Olunur:

Bâlâda zıkr ve beyân olunduğu üzere, Mîr-i Mîrân-ı Yemen Hasan Paşa ‘Abdullah ed-Dâ‘i’ye imdâd için bin beşyüz mikdârı ‘asker-i zafer-meâsir ile orduy-ı hümâyûndan müfârikat eyledikten sonra kat-ı menâzil edüb, Şehr-i Rebî‘ü’l-âhirin beşinci günü Vâdîü’l-Halîme denmekle ma‘rûf menzîle vusûl bulub, yanında olan cuyûş-ı nusret-hurûş ile menzîl-i mezbûrda nüzûl eyledi. Ve ol havâlide el-Mus‘a ve Zifâr nâm iki kal‘a-i metîn ve üstvâr ve Kabâ’il-i ‘Urbân’dan Benî el-Hubub denmekle şöhet-i şî‘âr olan tâ‘ife zabtında olduğundan gayri, Kal‘a-i Itr ismi ile mevsûm bir hısn-ı hasîn kabâ’il tâ‘ifesinden Beni el-A‘sâb tasarrufunda bulunub, mukaddemâ kabâ’il-i mezbûre cânib-i pâdişâhîye muti‘ ve münkâd iken zuhûr eden fitne ve fesâd hengâmında cümlesi Mutahhar habîse tâbi‘ ve taraf-ı şehriyâriye ‘isyân eylemekle ol vakitten berü ‘isyân ve inâdlarından mesrûr sâbit kadem olmağın, paşa-i müşârün-ileyh bu def‘a yanında olan ‘Asker-i İslâm-ı nusret-encâm ve ümerâ-i kirâm zûi’l-ihtirâmından Mahmud Beg ile kal‘aların üzerine varub dahî cümle kabâ’il şeyhlerine âdem gönderüb, itâ‘at için da‘vet eyledük de, ‘Urban Şeyhleri vesâ’ir bellü başluları gelüb itâ‘at kabûl edenlere, vezîr-i âsaf-nazîr tarafından ve vükelâ-i Osmâniyye’den vâki‘ olan lutf ve

¹³⁴⁴ BY-B, BY-C’de, “+ olub”

¹³⁴⁵ BY-D’de, “+ mülâki”

ihşândan vâkıf ve haberdâr oldukları ecilden bi'l-ittifâk mukaddemâ¹³⁴⁶ müşârün-ileyh huzûruna gelüb, zikr olunan dört kıt'a kal'anın cümle¹³⁴⁷ miftâhların getirüb, cânib-i pâdişâhîye cemi'an muti' ve münkâd olmağla sene-i mezbûre Rebî'ü'l-âhirinin onunda taraf-ı saltanatdan kal'alara adem vaz' olunub ve bi'l-cümle ol etrâf ve aktâr kabzâ-i teshîr ve tasarrufa [vr.193b] getirüldi. Ba'dehû şehir-i mezbûrun on beşinde mîr-i mirân-ı müşârün-bi'l-benân Emir Mahmud Beg ve sâ'ir yanındaki 'asker ile 'Abdullah ed-Dâ'i tarafına 'azîmet edüb, belde-i Zeydiyye'den Mutahhar habîsin diyâr ve aktârında Sehl ve Bâkır denmekle hemnâm menzîle gelüb nüzül eyledi. Ve ol etrâfda vâki' olan kal'a-ı¹³⁴⁸ Zeydiyye'den Câlid-i Kebîr ve Câlid-i Sagîr ki Diyâr-ı Yemen'de kal'ateyn-i Câlideteyn denmekle meşhûrdur. Ve Hısnü'l-Kâmil nâm üç kıt'a kal'a hısn-ı metîn ve üstvârın üzerine gelüb ve dört taraftan muhâsara edüb, içinde olan ahâlisin fekk-i demâ ve katl ü kıtâl ve şûr ve gavgâ zuhûra gelmeden itâ'at ve kabûl-i 'ubûdiyyet için da'vet eyledi. Anlar dahî nâçâr havflarından gelüb paşa-i müşârün-ileyhe zikr olunan kal'aların miftâhların getirüb teslîm ve sâ'irleri gibi itâ'at edüb âsûde hâl ve emîn oldular. Bundan sonra mîr-i mirân-ı müşârünbi'l-benân yanındaki 'asâkir-i nusret-unvân ile Şehr-i Rebî'ü'l-âhirinin evâhirinde mahâll-i mezbûrdan kalkub, niyet ve maksûdu üzere 'Abdullah ed-Dâ'i tarafına revâne oldu. Ve Mutahhar Leng habîsin kıla' ve husûnundan Heybeti ismi ile hemnâm kal'a kurbuna gelüb, ahâlisin itâ'at ve kal'ayı zabt edüb, dahî menzîl-i mezbûrdan 'azîmet ve tayy-ı merâhil kılub, Şehr-i Cemâzi-ye'l-evvelinin guresinde maksûd-ı merâm üzere 'Abdullah ed-Dâ'i'ye mülâkî olub, itdihâd ve ma'iyet üzere mülâkâtdan sonra teshîr-i memleket ve bilâd-ı umûruna ve tedmîr-i eşkiyâ ve ehl-i 'inâd husûsunda sarf-ı maktûr ve sa'y nâ-mahsûr olundu.

Otuz Dokuzuncu Fasil

Muhammed ibn Şemseddin İle Hasan Paşa'nın Ve 'Abdullah'ın¹³⁴⁹

Muhârebesi Beyân Olunur:

Çünkü zikr ve beyân olunduğu¹³⁵⁰ üzere bunca kıla' ve diyâr-ı memâlik ve aktâr, paşa-i müşârün-ileyh-i celîlü'l-mikdârın ve 'Abdullah ed-Dâ'i nâm merd ve şecâ'at-şi'ârın yüzünden kabzâ-i teshîre gelmek ve Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye itâ'at

¹³⁴⁶ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ zamân-ı sâdik da muti' oldukları gibi bu def'â dahî tab'iyeti ihtiyâr eylediler. Ve 'umûmen paşa-i"

¹³⁴⁷ BY-C'de, "- cümle"

¹³⁴⁸ BY-B'de, "bilâd"

¹³⁴⁹ BY-B, BY-C'de, "+ ed-Dâ'i"

¹³⁵⁰ BY-B, BY-C'de, "+ minvâl"

etdürmek müyesser ve ikisinin dahî selâmet ve nusret üzere ve mülâkatları nasîb ve mukadder oldu. Mâbeyninde müşâvere edüb me‘mûr oldukları hıdmat-ı hümâyûn ve fakk-ı murâd üzere muvaffak olduklarından sonra, [vr.194a] Cebel-i Kevkebân tarafına ‘azîmet ve revâne olmak ma‘kûl görülüb, dahî yanlarında olan ‘Asâkir-i İslâm ve Dâ‘iyye dilâverlerin ve itâ‘at eden ‘Urbân tâ‘ifesin cem‘ edüb ve cünd-i kesîr ve cem‘-i gafîr ile teveccüh ve ‘azîmet ve Cebel-i Kevkebân üzerine su‘ûd niyeti ile cenûbisinde vâki‘ bir vâdiye vusûl ve orduy-ı hümâyûn ile ikâmet ve nüzûl eyleyüb geldüklerinde ve maksûd ve niyetlerin mukaddemâ otuz altıncı fasılda beyân olunduğu gibi, mektûb ile vezîr-i âsâf-nazîr huzûruna ‘arz ve i‘lâm ve sudûr edecek fermânına müterakkıb ve nigerân olub mahâll-i mezbûrda ikâmet ve karâr eylediler. Bu esnâda Kal‘a-i Kevkebân’da mahsûr olan Mutahhar Leng habîsin karındaşioğlu Mahmud bin Şemseddin ve ‘Ali bin Şevi ve Mahmud bin Rızâeddin hîle ve şart-ı sülûk ve mîr-i mîrân-ı müşârün-bi’l-benân ve ‘Abdullah ed-Dâ‘i’yi kapadub münhezim ve makhûr eylemek murâd ve niyet edüb ve Kevkebân’da olan Zeydiyye eşkıyâsından gayri etrâfında taht-ı tasarruflarında vâki‘ kıla‘ ve bilâd ve nevâhî ve kurâdan ‘umûmen ahâlisin ve ‘Urbân ‘usâtının eşkıyâsın cem‘ edüb yirmi binden ziyâde süvâr ve piyâde gürûh-ı bugât ve cuyûş-ı ‘usât ile mîr-i mirân-ı Hasan Paşa ve ‘Abdullah ed-Dâ‘i nüzûl eyledigü vadinin cevânib-i erba‘asın ihâta edüb, şeb-i hûn eylemek ve bozgun vermek¹³⁵¹ kasd ve niyet ve fırsat zamânına müterakkıblar iken, ‘Abdullah ed-Dâ‘i bunların geldüklerinden haberdâr olub, dahî derhal mîr-i mîrân-ı müşârün-bi’l-benâna¹³⁵² gelüb¹³⁵³ dahî ittifâk ve itidihâd, cuyûş-ı müfsîdin ve kemmâh-ı mülhidîn ile harb ve cenk olunmak ma‘kûl görülüb ve ol gece ‘Asker-i İslâm’ın dört tarafından karavullar konulub, ertesi mâh Cemâzi-ye’l-evvelinin yirminci günü ki rûz-ı nusret-karîn yevmü’l-isneyn idi. Mevcûd olan ‘Asâkir-i Müslimîn ve cünûd-ı muvahhidînin piyâde ve süvâri fî-sebîli’l-lah gazâ niyeti ile a‘dâ-i hâsirin tarafına ‘azîmet ve mîr-i mîrân kalb-i ‘askerde ikâmet ve ‘Abdullah ed-Dâ‘i cümle Dâ‘iyye dilâverleri ile mukaddem ceşş olub ve bir sâ‘at-ı [vr.194b] mübârekede rezm-i kıtâl ve cenk ve cidâle mübâşeret ve vakt-i asra degin mâbeyninde hadden efzûn ve ta‘bîrden bîrûn, mu‘areke ve mukatele mütemâdi oldu. ‘Âkıbet ‘inâyet-i hazret-i hak Cünûd-ı İslâm tarafına muvâfık olub, dahî kibâr-ı ümerâ-i Zeydiyye’den Muhammed bin Rızâeddin katl ve ser-

¹³⁵¹ BY-B, BY-C’de, “erişdirmek”

¹³⁵² BY-C’de, “Hasan Paşa’ya, - mîr-i mîrân-ı müşârün-bi’l-benâna”

¹³⁵³ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ kaziyeyi i‘lâm eyledik de ‘askerde ma‘ân mevcûd olan ümerâdan Mahmud Beg ve sâ‘ir ağavât umûr-dîdeler ile müşâvere olunub”

i bî-sa‘âdetleri ziynet-i rummah kılınub, bundan sonra gürûh-ı mekrûh eşkıyânın karâr ve mukâvemeti iktidârı kalmayub, Mahmud bin Şemseddin ve ‘Ali bin Şevi‘ piyâde sengistân ve cibâle firâr edüb ve sâ‘ir kemmât-ı Zeydiyye ‘umûmen perâkende ve perişân olub, meydan-ı mu‘arekeye lâşe-i murdârları ile gelüb¹³⁵⁴ binden ziyâde eşkıyâ maktûl ve ‘Asâkir-i İslâm’dan iki kâşif ile ancak yirmi nefer dilâver rütbe-i şehâdete vusûl ve böyle bir gazve-i celîle vucûda geldi. Pes mîr-i mîrân ve ‘Abdullah ed-Dâ‘i mansûr ve muzaffer orduya ‘avdet ve gelüb ikâmet edüb,¹³⁵⁵ bu haber-i meserret ile Zeydiyye eşkıyâsının hadden efzûn ve kesret ve vafret ile müctemi‘ olub, kendülerin Cebel-i Kevkebân üzerine su‘ûd ve ‘urûc eylemekden men‘ eylediklerin tekrâr tafsîl üzere vezîr-i ‘âl-i mikdârın huzûruna i‘lâm ve ihbâr ve imdâd ve irsâl olunmasın ricâ ve iltimâs edüb, mahfî bir sâ‘at ile irsâl ve gelecek fermân vusûlünedek menzîl-i mezbûrda karâr ve fermân ve imdâda intizârda oldular. Pes gönderilen sâ‘y dağdan dağa ve taşdan taşta gece ile mahfî yürüyüb ne hâl ise selâmet üzere Cebel-i Kevkebân’ı murûr ve orduy-ı hümâyûna vusûl bulub vezîr-i¹³⁵⁶ sâhib-tedbîrin kazıyye-i ma‘lûmu olub, dahî bilâ-ihmâl imdâd ve irsâline sarf-ı iktidâr edüb, iki bölük ile iki def‘a birbiri ardınca orduy-ı hümâyûndan imdâd ve irsâl olunmasın ma‘kûl ve münâsib görüb bu bâbda âkilâne hareket¹³⁵⁷ eyledi.

Veziir-i ‘Âl-i Nejâd Mîr-i Mîrân Hasan Paşa’ya Ve ‘Abdullah ed-Dâ‘i’ye İmdâd-ı İrsâl Eyledigü Zikr Olunur:

Pes vezîr-i ‘âl-i mikdâr, Diyâr-ı Mısır ‘askerinin ağalarından nâmdar ve şeca‘at-şi‘âr tüfenkciyân ağası olan, fârisân ve piyâdeden beşyüz nefer dilâver ile ‘askerde intihâb ve ta‘yîn¹³⁵⁸ ve Şehr-i Cemâzi-ye’l-evvelinin sekizinde orduy-ı hümâyûndan revâne edüb, Hasan Paşa ve ‘Abdullah ed-Dâ‘i’ye imdâd için irsâl eyledi. [vr.195a] Ve der-‘akab Ümerâ-i Çerâkise-i Mısırîye’den Ferhad Beg nâm dilîre dahî altı yüz mikdârı ‘asker koşub, mukaddemâ kendülere demdâr ve arka ve yardım olmak üzere ertesi mâh-ı mezbûrun dokuzuncu günü kezâlik i‘ânet ve imdâda gönderüb, kuvvet ve nusretleri için dergâh-ı çâre-sâz perverdegâra tazarru‘ ve du‘âda oldu. Ol cânibde mîr-i mîrân-ı müşârün-bi’l-benân ve ‘Abdullah ed-Dâ‘i ve sâ‘ir guzât-ı zafer-unvân ve vezîr-i âsaf-

¹³⁵⁴ BY-C’de, “dolub”

¹³⁵⁵ BY-D’de, “eylediler”

¹³⁵⁶ BY-C’de, “- âsaf-nazîr huzûruna gelüb ahvâli ‘arz ve mekâtibi getirüb teslim eyledi. Kırâ‘at ve mütâla‘â olunduktan sonra vezîr”

¹³⁵⁷ BY-C’de, “+ ve tedbîr”

¹³⁵⁸ BY-C’de, “- ta‘yîn, + edüb”

nazîr ve orduy-ı hümâyûn tarafından haber-i meserret ve imdâd gelinceyedegin menzîl-i mezbûrda sâbit-kadem ve karâr üzereler iken, Mahmud ibn Şemseddin ve ‘Ali bin Şevi‘ dedikleri fâsid, fırsat zamani ve ahz-ı intikâm vaktidir deyü etrâflarında olan Zeydiyye eşkıyâsın ve ‘Urbân ‘asîlerin cem‘ edüb dört taraftan yolları bağlayub, zâd u zevâd ve zahîreyi kat‘ edüb otuz binden ziyâde eşkıya ve eşrâr ve gürûh-ı mülhidin ile mîr-i mîrân-ı müşârün-ileyh ve ma‘ân olan Guzât-ı İslâm’a havâle edüb, kemâl-i mertebe müzâyeka verüb, zâd u zevâdesin mahâll-i mezbûrda karâr-ı mahâll ve yollar sedd olunmağla bir tarafa teveccüh ve ‘azîmete dahî iktidârı kalmayub, muzaffer oldukları hâlde ümerâdan mevcûd bulunân begler ile mûmâ-ileyh Mahmud Beg ve ‘Abdullah ed-Dâ‘i ve cümle bellü başlu ve söz sâhibleri,¹³⁵⁹ Mîr-i Mîrân Hasan Paşa’nın otağına cem‘ olub, müşâvere eylediklerinde a‘dâ-i nasîb olmasun içün, evvelâ cümle ahmâl ve esvâbı ihrâk ve at ve katır ve cemmal ve hayvanatı ‘umûmen zebh eylemek, ba‘dehû ittifâk ve itihâd ile sell-i seyf edüb, cümlemiz şehîd oluncayadegin cenk ve harb etmek ba‘zıları tedbîr eylemiş iken, emîr-i nâmdâr ve dilîrağnâ Mahmud Beg bu ef‘âl-i kemâl za‘af ve bî-tâkâtlari alâmetidir. A‘dâ yüzünde ‘alâ¹³⁶⁰ niyyeten iş‘ârı müceb-i hüsrân ve hezelândır. Kalursa a‘dâya kalsun hemân askerimizi iki bahş edüb, ve ağırlığımızı ortaya alub doğru Cebel-i Kevkebân üzerine ‘azîmet ve mukabele gelen a‘dâ ile cenk ve kîtâl eylemekde sarf-ı kudret edelim. İn-şâ’llah fırsat ve nusret Cünûd-ı İslâm’a müyesser ve an garîb vezîr-i zafer-meâsir tarafından imdâdımız dahî erişmek mukarrerdir deyü bu minvâl üzere cevâb verüb ve cümle hâzırân cem‘îyet bu re’y ve tedbîri¹³⁶¹ sevâb görüb [vr.195b] bunun üzerine sâbit kadem ve fî-sebîli’l-lah cân ve başların terk eylemek¹³⁶² teslîm ve rızâ niyetlerinde râsih-dem olub, ertesi gün¹³⁶³ mahâll-i mezbûrdan kalkub hareket eyledikleri-birle dört taraftan meleh ve mûr misâl ve ol kavm-i eşrâra hücum edüb ve mâbeynine harb ve kîtâl ulaşıb tahrîr ve ta‘bîrden ziyâde bir mertebe¹³⁶⁴ cenk ve pürhâş ve¹³⁶⁵ harb ve savâş vâki‘ oldu ki,¹³⁶⁶ fırkâ-i ehl-i fesâd ve kavm-i evbâş hadden efzûn ve kıyâsdan bîrûn olmağın, her bir dilâverân üzerine on nefer şakî düşüb, bu tarîk ile ol vâdîlerin her köşesi harb ve kîtâl ile dolub, Guzât-ı İslâm cenâb-ı hazret-i perverdegâra kendülerin teslîm ve cân ve bâşlarından nâ-

¹³⁵⁹ BY-D’de, “+ Abdullah ed-Dâ‘i”

¹³⁶⁰ BY-D’de, “melâ”

¹³⁶¹ BY-C, BY-D’de, “cümlesi, - hâzırân cem‘îyet bu re’y ve tedbîri”

¹³⁶² BY-B, BY-C’de, “- terk eylemek”

¹³⁶³ BY-C’de, “- gün”

¹³⁶⁴ BY-C’de, “- bir mertebe”

¹³⁶⁵ BY-C’de, “+ bir derece”

¹³⁶⁶ BY-B, BY-C’de, “olub”

ümîd iken bu mahâlde bu makûle cenk ve kıtâl hengâmında mukademâ imdâda irsâl olunan¹³⁶⁷ tüfenkciyân ağası, beşyüz nefer dilâverân ile erişüb ve a'dâ-i liyâma bir taraftan girişüb, i'ânet-i hazret-i hakk berekâtında ân-ı vahîdde binden ziyâdesin ol kavm-i eşrârı ta'me-i şemşîr edüb ve Çetrefil Kâşif denmekle ma'rûf nâm merd-i şeci' bu mu'arekede gürûh-ı a'dâya hücum ve 'alem ve 'alemdârların sernigûn eyleyüb, sâ'ir Guzât-ı İslâm'a külli takvîyet gelüb, herkes bir yerden hücum eylemekle 'umûmen gürûh-ı mezmûm ve münhezim ve makhur olub,¹³⁶⁸ ol vâdîler dolub, cem'îyetleri perâkende ve perişân olmağın, nâçar Cebel-i Seyhân zeylinde vâki' Tiryâde denmekle ma'rûf nâm karyeye, Muhammed bin Şemseddin ve 'Ali bin Şevi' bakıyye-i seyf olan eşkiyâ ile firâr ve ol gece anda karâr edüb, cümle çadır bâr ve bengâh ve zahîre ve top ve cebehâneleri kalub, Emir Mahmud Beg mukaddem erişüb ve lâzım olan mühimmâtı ve topları mîri için zabt edüb, 'umûmen esvâb ve eşkâl ve zahîre ve revvâb ve ahmâl Guzât-ı İslâm'a nasîb ve müyesser oldu. Pes mîr-i mîrân-ı müşârün-bi'l-benân mansûr ve muzaffer ve şâdân a'dâ-i liyâm karar eyledigü mekâna nüzûl ve otak ve hayme ve hargâh kurulub, 'asâkir-i nusret-encâm ile ol gece anda karâr eyledi. Ertesi bir mikdâr 'asker-i zafer ile süvâr olub¹³⁶⁹ firâr eden a'dânın ardınca Tiryâde Karyesi'ne varub mezkûrın 'Ali bin Şevi' ve Muhammed bin Şemseddin geldüklerin görünce, mahâll-i mezbûrdan [vr.196a] dahî kaçub Cebel-i Kevkebân'a cân atub, ne bin belâ ile kal'aya düşüb cân ve başların halâs eylediler. Ve bu mevzu'da dahî cümle esvâb ve eşkâlleri i'tinâm olunduğundan gayri 'Asâkir-i İslâm'da bârut sarf olub aslâ¹³⁷⁰ kalmamış iken, karye-i mezbûre dâhilinde Ferhad Beg ile imdâda gelenler beş mehâr deve bârut ile yüklenmiş rast gelüb ve alub¹³⁷¹ 'askere getirüb, cümlesine ol mahâlde kifâyet edüb, cenâb-ı hakdan bir eltâf-ı hafıyye¹³⁷² ve ihsân-ı bî-gaye¹³⁷³ erişdi.¹³⁷⁴ Bu mahâlde ikinci gürûh ile Ümerâ-i Çerâkise-i Mısırye'den Ferhad Beg dahî erişüb, ve gelüb vusûlü ile Guzât-ı İslâm'a dahî ziyâde takvîyet hâsıl olub, orduy-ı hümâyûna ve 'umûmen 'asâkir-i zafer-makrûnı nakl etdürüb ve Cebel-i Seyhân üzerine çıkarub ve ol etrâfı zabt edüb ve

¹³⁶⁷ BY-D'de, "- nâ-ümîd iken bu mahâlde bu makûle cenk ve kıtâl hengâmında mukademâ imdâda irsâl olunan"

¹³⁶⁸ BY-C'de, "+ gûştelerinden ol"

¹³⁶⁹ BY-C'de, "+ dahî"

¹³⁷⁰ BY-B, BY-C'de, "- aslâ"

¹³⁷¹ BY-B, BY-C'de, "- ve alub"

¹³⁷² BY-C'de, "hafıyyesi"

¹³⁷³ BY-C'de, "gayesi"

¹³⁷⁴ BY-C'de, "oldu."

otak-ı hayme ve hargâhı kurub, mîr-i mîrân ve ‘Abdullah¹³⁷⁵ ve cümle ‘asker ile cebel-i mezburda karâr ve ikâmet edüb ve bu fütûhât ve nusreti ve vezîr-i zafer-şî‘âra ‘arz ve i‘lâm ve fîmâ ba‘d is‘ad sa‘atde Cebel-i Kevkebân üzerine ‘azîmetleri mukarrer idigün ihbâr ve ifhâm eyleyüb, su‘ûd ve hurûcu yanında tedbîr ve müşâvere eylemek üzere bir iki gün meks ve ârâm eylediler.

Kırkıncı Fası

‘Asâkir-i Zafer-Unvân Cebel-i Kevkebân Üzerine Su‘ûd Edüb Vâki‘ Olan Harb Ve Kıtâl Beyâmıdır:

Çünkü zikr ve beyân olunduğu üzere ‘asâkir-i zafer-nevâl peyderpey mansûr ve muzaffer ve bunca kıla‘ ve diyâr ve beldânın feth ve kabzâ-i teshîre gelmesi müyesser ve a‘dâ-i liyâm her yerde ve her mu‘arekede münhezim ve makhûr ve müdemmir olub, Mîr-i Mîrân Hasan Paşa ve ‘Abdullah ed-Dâ‘i ma‘ân olan cünûd-ı muvahhidîn ile kuvvet ve satvet hâsıl edüb, vefk-i murâdları üzere bi‘l-cümle dilhâh ve niyetleri sûret bulub, perde-i takdîrden cilvegir oldu. Bundan sonra Diyâr-ı Yemen’de ziyâde ‘ulüvv ve irtifâ‘a ile sâlifü‘l-beyân cebel-i refî‘a Kevkebân üzerine ‘asâkir-i nusret-şî‘âr ile su‘ûd ve ‘urûca ‘azm ve cezm ve niyet olunub, bi‘l-ittifâk cümlesi sarf-ı iktidâr eyledi. Ve Şehr-i Cemâzi-ye‘l-evvelinin on beşinci günü bir rûz-ı fîruzda ve sâ‘at-ı meymen-i efrûzda teveccüh ve ‘azîmet kılub, ‘Abdullah ed-Dâ‘i, Hemdânî ‘Abdullah¹³⁷⁶ nâm dilâver ve sâ‘ir Dâ‘iyye dilâverleri ile Kule denmekle ma‘rûf tarîkden yürüyüb ve emîr-i dilîr a‘nâ Mahmud Beg bir mikdâr ervâm mübârizeleri ile ve tab‘îyet eden ba‘zı ‘urbân dilîrleri ile Terye nâm [vr.196b] tarîkden müteveccih olub, mîr-i mîrân-ı müşârün-ileyh sâ‘ir ‘asker-i zafer-rehber ile ve top ve cebehâne ve mühimmât ve ağırlık ile zikr olunân iki tarafın¹³⁷⁷ mâbeyninde vâki‘ tarîk-i mahsûs ve ‘âmdan teveccüh edüb, nısfü‘l-leylde Cebel-i Seyhan menzîlinden geçüb, vech-i meşrûh üzere Cebel-i Kevkebân’a su‘ûd ve ‘azîmet ve kat‘-ı mesâfe edüb, zeyl-i cebele vâsıl olduklarında, Mîr-i Mîrân Hasan Paşa ve Emir Mahmud Beg müteveccih olduğu tarîk vâsıtı ile Terye nâm mahâll¹³⁷⁸ ahcâr u eşcâr ile mesdûd bulunub, minba‘d bir tarîk ile anlardan murûr ve ‘ubûr mümkün olmayub, ‘Abdullah ed-Dâ‘i ve ‘Abdullah Hemdânî¹³⁷⁹ ‘azîmet eylediği tarîk-i meksûf ve vâsi‘ bulunub ve anda murûr ve zirve-i cebelde Re‘isü‘l-Münharîf denmekle meşhûr

¹³⁷⁵ BY-C’de, “+ ed- Dâ‘i”

¹³⁷⁶ BY-C’de, “+ Ağâ”

¹³⁷⁷ BY-B’de, “+ müşârün-ileyh”

¹³⁷⁸ BY-C’de, “- nâm mahal”

¹³⁷⁹ BY-C’de, “+ Ağâ”

olan mevzi'e vusûl ve nüzûl edüb, selâmet ile murûr ve zirve-i cebelden esfel selâmet-i hâl üzere 'ubûr ve Cebel-i Kevkebân'a su'ûdların Hasan Paşa'ya i'lâm ve ihbâr eylediklerinde, fi'l-hâl Emir Mahmud ile 'azîmet eyledikleri tarîklerden'avdet ve 'Abdullah ed-Dâ'i eserince, hurûc ve su'ûdda sa'y ve dikkat edüb, kible's-sabah Re'isü'l-Munharif mevzi'ine cümle 'Asâkir-i İslâm âlât-ı harb ve silah ile müctemi' olub, bu vechile sehl ve âsân Cebel-i Kevkebân üzerine su'ûdlarından mesrûr ve şadân ve cânib-i kâdir ve mennân dergâhına hezâr hamd ve ferâvân kılub, 'usât ve bugat-ı Zeydiyye'nin hareket ve şekâvetlerine müterakkıb ve nigerân oldular. Ale's-sabah çünkü ol fırkâ-i medall ü dâl 'Asâkir-i İslâm-ı zafer-iştîmâlin, Cebel-i Kevkebân su'ûdlarına vâkıf ve haberdâr olub, zirve-i cebelde ikâmet ve karârların gördüler. Bundan sonra taşrada mukâvemete kâdir olmayub dahî Mahmud bin Şemseddin Nefs-i Kevkebân Kal'ası'na kaçub dâhil ve 'Ali bin Şevi' dedikleri müfsîd, Cebel-i Sulâ'ya can atub bu nuhûset haber ile Mutahhar Leng habîsine vâsıl olub sâ'ir Zeydiyye eşkıyâsı 'umûmen perâkende ve perişân ve bu esnâda hadden ziyâde bugât ve 'usât, ta'me-i şemşîr guzât-ı zafer-unvân olmak müyesser ve bu denlü fütûhat-ı 'azîmenin zuhûra gelmesi nasîb ve mukarrer oldu. Ve mîr-i mîrân-ı müşârün-bi'l-benân mansûr ve muzaffer ve şâdmân ve zirve-i cebelde orduy-ı hümâyûn kurub, ikâmet ve bu haber-i meserreti vezîr-i âsâf-nazîr huzûruna 'arz edüb, sudûr edecek fermân vusûlünedek [vr.197a] meks ve ârâm eyledi.

Veziir-i Zafer-Si'ara Haber-i Besaret Gelub Ve Kendisu Suvâr Ve Cebel-i Kevkebân'a Su'ud Edub Beytü'l-İz Kal'ası Feth Olundugun Beyân Eder:

Ol cânibde vezîr-i sâhib-tedbîr¹³⁸⁰ orduy-ı hümâyûnda ikâmet ve karar ve dâ'imâ Mîr-i Mîrân Hasan Paşa ve 'Abdullah ed-Dâ'i tarafından ne haber gelür deyü kemâl-i intizârda iken, bir rûz-ı firûzda mübâşir erişüb ve ma'ân olan 'asker-i zafer-si'âr ile muzaffer ve mansûr Cebel-i Kevkebân'a çıkub a'dâ-i liyâm münhezim ve makhûr olub, hâliyâ ordu kurulub, Re'isü'l-Munharif mevzi'inde karâr ve ikâmet ve fermân-ı 'aliyyelerine müterakkıb ve nigerân eylediklerin 'arz ve ihbâr eyledik de, vezîr-i zafer-si'âr ve cümle 'Asâkir-i İslâm ve sığâr ve kibâr bu haber-i meserret-i beşâretten hadden efzûn ve şâdgâm olub, dahî bilâ-ihmâl vezîr-i âsaf-nazîr orduy-ı hümâyûnda olan 'asâkir-i adüvv-tedmîr ile suvâr ve Cebel-i Kevkebân'a teveccüh ve revâne olub, Kevkebân Dağı üzerinde vâki' olan kal'alardan mukaddemâ yukarıda zikr-i sebk eden

¹³⁸⁰ BY-B, BY-C'de, "+ müşîr-i asaf nazîr"

Beytü'l-İz denmekle ma'rûf hısn-ı hasîn muhâsarasın murâd edinüb, taraf-ı âhirden Hasan Paşa ile ma'ân olan 'asâkir ile üzerine gelüb cevânib-i erba'adan hücum olunmasın fermân eyledi. Ve kendisü altı kıt'a darbzen ve piyâde ve Yeniçeri 'askeri ile cânib-i şimâlisinden gelüb topları havâle edüb, Hasan Paşa ve 'Abdullah ed-Dâ'i ve Emir Mahmud Beg mevcûd olan 'asâkir-i nusret-iştimâl ile vezîr-i sâhib-tedbîr tarafından haber erişdigü sâ'at bilâ-te'hir, Re'isü'l-Münharif'den hareket ve Beytü'l-İz Kal'ası'nın taraf-ı kıblesinden yanaşub, hâtem vâ ol hisâr-i metîn ve üstvârı muhâsara eyledi. Ve dilâverân-ı İslâm ve guzât-ı ervâm birbirine gayret verüb ve kal'a-i mezbûrenin burûc ve bârularına yürüyüb içünde mahsûr olan Zeydiyye eşkiyâsı her nekadarki yukarudan taşlar yuvalayub ve top ve tüfenk serpiüb, kal'aya yanaşmaktan men' eylediler. Lâkin i'ânet-i perverdegâr berekâtında men' ve def'e kâdir olmayub, vuruşub şehîd olan gâzilere İslâm dilâverleri aslâ iltifât etmeyüb¹³⁸¹ her ne hâl ise kal'anın duvarı altına girüb [vr.197b] dâhil ve herkes bir hacet ve bir şecerin tahtına ilticâ edüb, top ile darb olunduğu¹³⁸² yerden duvar hedm olunub, bir gedük açılmağa muntazırlar iken vaktü'l-zahîrede vezîr-i zafer-te'sir cânibinden kal'a duvarının yirmi zira' kadarı münhedim ve gedük keşf ve müterakkıb olan guzât-ı dilâverlerin manzûru olduğu-birle, bir def'adan gülbank-ı Muhammedi ile Allah Allah deyü yürüyüş ve gedükden içeriye dâhil olub, öyle vaktinde bâr ve burûca 'alem ve sancaklar nasb ve ezânlar okunub kal'a-i mezkûre Guzât-ı İslâm'ın tasarrufuna dâhil olduğu¹³⁸³ bakıyye-i seyf olan Zeydiyye şakîlerinin müşâhedeleri olunca, feryâd ve figân ile el-emân el-emân deyü vezîr-i merhamet-te'sir tarafından emân ve şefkat ricâ edüb ol dahî mevcûd olanlara emân verüb ve kal'adan ihrâc edüb, Vâdî-i Kevkebân'da sâkin olmak için bir mevzi'e nakl olundu. Ve kal'ada mevcûd olan zahîre ve eşyâ cümle Guzât-ı İslâm i'tinâm edüb top ve cebehâne ve bârudu mîrî için zabt¹³⁸⁴ ve kabz olunub bir dahî kal'a-i mezbûre beytü'l-eşkiyâ ve mecmu'ü'l-fesâk ve ehl-i hevâ olmaya deyü temelinden hedm ve harab olunub, bu feth-i celîle Şehr-i Cemâzi-ye'l-evvelinin on altısında vuku' müyesser oldu.

¹³⁸¹ BY-B, BY-C'de, "bakmayub"

¹³⁸² BY-B, BY-C'de, "dögüldüğü"

¹³⁸³ BY-C'de, "girdigin"

¹³⁸⁴ BY-B, BY-C'de, "- zabt"

Kal'â-i Hacerü'z-Zekateyn Feth Ve Teshîr Olduğın Beyân Eder:

Zikr olunan Hacerü'z-Zekateyn Kal'ası dahî Cebel-i Kevkebân üzerinde vâki olan kılâ' ve husundan gayetde bir hısn-ı hasîn ve kal'a-i muhkem ve metîn olub, derûnunda¹³⁸⁵ Zeydiyye eşkiyâsı mesken tutub, dâ'imâ kârları Sulâ ve Kevkebân'da mahsûr olanlara imdâd ve i'ânet ve 'asâkir-i muvahhidîn ve 'umûmen Müslimîn'e zarar ve eziyet¹³⁸⁶ olmağın, vezîr-i memleket-teshîr bilâ-ihmâl Beytü'l-İz fethinden sonra üzerine varılmak ve içinde olan eşkiyânın mazarratı def' olunmak ma'kûl ve cevâz¹³⁸⁷ görülüb ve mîr-i mîrân ve müşârün-bi'l-benân Hasan Paşa'ya emr ve fermân eyledi. Ol dahî bilâ-te'hir, 'Abdullah ed-Dâ'i ve Emir Mahmud vesâ'ir asâkir-i memâlik-teshîr ile üzerine varub ve beş kıt'a darbzen top burc ve bârusuna havâle edüb, cevânib-i erba'adan duvarı altına dilâverân-ı ervâm girüb, beden ve kulelerine ve içinde mahsûr olan Zeydiyye eşkiyâsın çıkartmayub, bir yerden duvarının temelinden lağm [vr.198a] ve sûrâh nakb olunub, darb-ı tûğ-ı bî-diriğ ile kal'ayı feth ve kabz etmek mukarrer idigün içindeki gürûh-ı bugât-ı Zeydiyye müşâhede eyledikde, nâçâr ehl ve 'ıyâlleri ile cân ve bâşların halâs eylemek ümîdi ile emân iltimâs eylemekle mîr-i mîrân-ı müşârün-ileyh vezîr-i âsâf-tedbîr huzûruna 'arz edüb, ol dahî katl-i nufûs olunmak ve kan dökülmeden ihtirâz üzere olmağın, kal'a-i mezbûre ahâlisine emân ihsân ve içünden ihrâc eyleyüb âhir yerde iskân etdirüb kal'ada bulunan tob ve cebehâne makûlesin mîrî için ahz ve kabz ve zahîre vesâ'ir esvâb ve eskâlî Guzât-ı İslâm-ı i'tinâm edüb tekrâr melce' ve mesned fırkâ-i 'usât ve gürûh-ı bugât olmasun deyü ânı dahî temelinden hedm ve vücûdun nâ-bud eyledi. Bu kal'aların fethi müyesser olub¹³⁸⁸ fethi sebebiyle 'Asâkir-i Müslimîn külli kudret ve kuvvet hâsıl edüb, Mutahhar Leng habîs ve cümle bugât-ı Zeydiyye ve gürûh-ı mülhidin¹³⁸⁹ ve Kevkebân'da mahsûr olan Mahmud ibn Şemseddin ve 'umûmen ol kavm-i bâtil ma'bûn ve mahzûn¹³⁹⁰ olub üzerlerine gumum ve hemum ve nikbet ve hezelân müstevli ve bu sebep ile zebûnî ve za'afkâr oldu.

Kırk Birinci Fasl

Mîr-i Mîrân-ı Yemen Hasan Paşa Kal'a-i Kevkebân Üzerine Ta'yîn Olunduğın Ve Zirve-i Cebel'e Toplar İhrâc Ve Ne Vechile Sarf-ı İktidâr Kılındığın Zikr Eder:

¹³⁸⁵ BY-C'de, "içinde"

¹³⁸⁶ BY-C'de, "+ üzere"

¹³⁸⁷ BY-C'de, "- cevaz"

¹³⁸⁸ BY-C'de, "- fethi müyesser olub"

¹³⁸⁹ BY-C'de, "+ 'umûmen ol"

¹³⁹⁰ BY-B, BY-C'de, "+ meksûrü'l-hâtır"

Bundan sonra vezîr-i sâhib-tedbîr Kal‘a-i Kevkebân muhâsarasına niyet ve feth-i teshîri bâbında sarf-ı kudret edüb, Mîr-i Mîrân-ı Yemen müşârün-ileyh¹³⁹¹ Hasan Paşa emîr-i dilîr Mahmud Beg ve ‘Abdullah ed-Dâ‘i, vesâ‘ir ‘asâkir-i zafer-rehber ile muhâsarasına ta‘yîn ve emr-i fermân eyledi. Ve tahrîr ve ta‘bîre gelmez ve lisân-ı kaleme getirilmez re‘y ve tedbîrler kılınub ve hezâr zahmet ve meşekkatler çekilüb, ve muhâsara husûsunda niçe senâbi‘ îcâd ve tasnîfât vücûda getirilüb, sa‘y ve ikdâmı ve sarf-ı himmet ve bir vechile taksirât eylemedi. Lâkin Kal‘a-i Kevkebân bâlâda tafsil ve beyân olduğundan ziyâde muhkem ve metîn bir hısn-ı hasîn olmağın, kabzâ-i teshîre idhâl olunmak ve fethine zafer bulmak gâyetde müşkîl ve emr-i asîr olub, her [vr.198b] ne kadar ki sa‘y ve ced ve cehd olundu ise bir tarîk ile destres olmak ve bir vechile burc ve bârusuna yanaşmak mümkün olmadı. Zîrâ nefis-i kal‘a-i mezbûre Diyâr-ı Yemen’de ziyâde ‘ulüvv-i irtifâ‘ ile meşhûr olmak üzere iken, Kevkeban Dağı zirve-i a‘lâsında ve sahraya nazîr olan tarafın gâyet-i nihâyesinde vâki‘ olmuş, üç tarafının esfeline gözler irmez seng-i hârâ Türki i‘tibâr eyledikleri lâçin kayâ ki, ol câniblerden murg‘-ı tayyarân burûcuna su‘ûd ve hurûc eylemekden ‘âciz ve hayrândır. Bir cânibi ki dağa ulaşmış ve ol taraftan kal‘aya duhûl ve hurûc için kapu vaz‘ olunmuş cânib-i rabi‘idir. Ol tarâfdan Diyâr-ı Yemen’e mâlik olan Mülûk-i Tabâ‘îye ve ba‘dehû Mülûk-i Ezvâ ve husûsan mülk-i seyf bin zuveyzen bir hendek-i ‘amîk ve vâsi‘ hafr ve kat‘ eylemişlerdir ki ka‘rı görünmez. Ve bir tarafından ol bir tarafına kat-ı¹³⁹² kemândan tîr-i pirân erişmez üzerinde kal‘aya duhûl için ahşabdan bir cîsr vaz‘ olunub muhavvef ve muhâsara zamânında cîsr ref‘ olundukdan sonra, kal‘a hendek-i ‘amîkin ardında kalur. Ne kaldırmak ve ne doldurmak ve ne hod cîsr kurulmak kâbil degil, tavsîf ve tağbîrden ziyâde hısn-ı hasîn olmağın, fethi bâbında vezîr-i sâhib-tedbîr ‘aciz ve firûmânde kalub, tûl müddet muhâsara olunub, beklemek ve kaht ve cu‘ ile içinde olan ‘usâtı zebûn eylemekden gayri çâre görmeyüb, dahî Hasan Paşa’yı muhâsarasında alıkoyub, kendisü gerü orduy-ı hümâyûna ric‘at ve gelüb otak-ı gerdun-revâkında karâr ve ikâmet ve altı yedi pâre top kal‘aküp, Cebel-i Kevkebân’a¹³⁹³ çıkarmak ve havâlesinden kal‘anın içerisün dögmek tedbîrinde oldu.

¹³⁹¹ BY-C’de, “- Yemen müşârün-ileyh”

¹³⁹² BY-B, BY-C’de, “- katı”

¹³⁹³ BY-C, BY-D’de, “+ üzerine”

Cebel-i Kevkebân'a Kal'aküp Toplar İhrâç Ve Kal'a-i Semât Feth Olunduğun Beyân Eder:

Pes vezîr-i âsaf-tedbîr Guzât-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâma bî-hadd ve bî-nihâye in'âm ve ihsân-ı ferâvân bezl ve i'tâ edüb, ve herkesin hâtırın tesliyyet ve 'umûmen cünûd-ı Müslimîn'e istimâlet kılub, Kevkebân Dağı üzerine balyemez kal'aküp yedi kıt'a ejder ateş fesân misâli top, garîbü'l-timsâl nakl ve ihrâç olunmasın emr ve fermân eyleyüb, dahî her bir [vr.199a] topun üzerine biner nefer dilâver ta'yîn kılınub ve palâmârlar¹³⁹⁴ ile ve enva' dolaplar ve san'atlar ile her bir top rabt olunub, orduy-ı hümâyûndan çıkarılıub vezîr-i sâhib-tedbîr binefsihî ma'ân 'azîmet eyledi. Ve bu mahalde Berku'l-Yemânî sâhibi Molla Kutbî merhûm himmet ve sa'y ve dikkat bâbında 'Arabî ta'bîrile tafsîl ve beyân eyledigü elfâz mergubundan teberrûken bir mikdârı bu mahâlde îrâd olundu.

فَعَيْنَ حَضْرَةَ الْوَزِيرِ لِمَا صَرَّةً هَذِهِ الْقَلْعَةَ جَمَاعَتَهُ مِنَ الْفَتْيَانِ الشَّجْعَانَ وَجَعَلَ حَسَنَ بَاشَا سَرْدَارًا أَعْلَى هَمَّ فِي ذَلِكَ الْمَكَانِ وَعَادَهُوَالْحَبِيمِ الْكَرِيمِ لِيَطَّلِعَ الْيَهُمَّ الْمَدَافِعَ الْكِبَارَ بِاللَّيْلِ وَكَانَ مِنْ أَصْعَبِ الْأُمُورِ تَطْلِيْعَ هَذِهِ الْمَكَانِ الْغَطِيْمَتِ بَيْنَ تِلْكَ الصَّحُورِ وَلَكِنْ هَمَّتِ الدَّحَالُ تَقْلَعُ الْحِتَالُ وَلَاشَيْءَ عَلَى الْهَمِّ عَجَالُ وَعَلُوُّ الْهَمِّ أَعْلَى صِفَاتِ الرِّخَالِ وَرَحِمَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ قَالَ

iŞ'ri

له هم لا منتهى لكيارها

وهمته الصغري اجل من الدهر

فاحسن حاضرة الوزير الي العساكر غايت الاحسان وجلب قلوبهم اليه بجزيل البذل والمكارم الحسان ونثر عليهم اكياسا مز الذهب والحقيان. وامرهم بتطليع المدافع الكباد الى اعلي كوكبان فحملتها الرجال على الاعناق فهانت في الحملان فحملوها على الرقاب, في تلك النقاب, واطلعواها بانواع والد ولاب وتساعدوا علي ذلك والتعاون ve bu mazmûnu üzere¹³⁹⁵ يهون الامور الصعاب, ادا الحمل الثقيل تواز عته, اكف القوم نهان على الرقاب Cünûd-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâm topların gece ile Cebel-i Kevkebân üzerine ihrâcına sarf-ı kudret edüb ve ol palâmârları boyunlarına¹³⁹⁶ geçürüb enva' zahmet ve meşekkat

¹³⁹⁴ BY-B, BY-C, BY-D'de, "denmekle ma'rûf olan tavil ve kavî ipler"

¹³⁹⁵ *Cesaretili gençlerden oluşan kalenin önündeki toluluğu vezir hazretleri tayin etti. Bu mekanda onlara bunu Hasan Paşa serdetti. O karargahına döndü. Büyük bir gecede onları savaşa hazırlamak için. Büyük bir orduyu savaşa hazırlamak zordur. Kalenin bulunduğu kanum yüksektir. Ancak ordunun azim ve şecaati daha da yüksektir. Azim ve gayretin yüksekliği erkeklerin en üstün özelliğidir. Şu şiiri söyleyenden Allah razı olsun.*

Sonsuz arzu ve istek var. Onun en küçük arzusu bile zamandan daha değerlidir.

Vezir hazretleri askerlerine en güzel bir şekilde ihsanda ve ikramda bulundu. Keselerle altın dağıttı. Büyük savunma yapanlara Kevkeban kalesinin en yükseğine çıkmalarını emretti. Muhasara esnasında ihanet edenlere kahramanları üzerinde taşıttı. Bu hengâmede birçok tuzaga ulaştılar. Bunun üzerine yardımlaştılar. Zoru kolaylaştırdılar. Bu zor hamle yardımlaşmayla kolaylaştı. Esir düşmekten de kurtuldular.

¹³⁹⁶ BY-B, BY-C'de, "+ ipleri"

ile çekerek ve hezâr san‘at ve dolâb peydâ ederek ol sa‘b ve sengistân vâdî ve telâl ve cibâlden nakl ve îsâl eyleyüb,¹³⁹⁷ yollarında Semât nâmı ile hemnâm olan kal‘a-i pür istihkâm vâki‘olub, feth ve zabt olunmayınca topları murûr etdürmek bir vechile mümkün olmamağıyla, bi‘l-ittifâk kal‘a-i mezbûreye sarılıb [vr.199b] ve birkaç yerden üzerine ra‘daşub havâle ve der ve duvar ve burûc ve bârusı¹³⁹⁸ yer yer hâk ile yeksân kılınub, guzât-ı zafer-âyin darben feth edeceklerin içinde olan Zeydiyye eşkiyâsı müşâhede edince,¹³⁹⁹ emân taleb ve iltimâs eylemekle vezîr-i merhamert-şî‘âr merkâdı üzere anlara dahî emân verüb, kal‘adan ihrâc olunmasına¹⁴⁰⁰ sarf-ı kudret ve mal ve esvâb ve eşyâsın guzât-ı muvahhidîne i‘tinâm ve kal‘a-i mezbûreyi temelinden yıkub bî-nâm ve nişân eyledi. Ve bu mahâlde mevcûd bulunan‘asâkir-i nusret-encâma mübâla‘a in‘âm ve ihsân verüb, cümlesi surûr ve şâdmân toplara yapışub ve ol gece i‘ânet hazret-i hak berekâtında maksûd ve merâm olunduğu mevzi‘e¹⁴⁰¹ topları kable’s-sabah ihrâc ve vaz‘ eylemek müyesser oldu. Ve Mîr-i Mîrân Hasan Paşa ve sâ‘ir ümerâ-i nâmdârlar gelüb vezîr-i sâhib-himmet ve kavîyü’l-iktidârın dâmenine yüzler sürüb, Cuyûş-ı İslâm mâbeyninde azîm ferah ve surûr hâsıl olub, a‘dâ-i liyâm ve gürûh-ı Zeydiyye ve ‘umûmen kavm-i eşrâr ‘ale’l-husûs Kevkebân’da mahsûr Muhammed bin Şemseddin ve yanında olanlar topların vusûlünü gördüklerinde meksûr ve mahzûn vehm ve gama¹⁴⁰² düşüb, üzerlerine havf u haşyet ve gam aşub, kal‘anın bundan sonra feth olunmasın mukarrer bilüb cân ve bâşlarından ümîdlerin kesüb, def‘i bâbında ne dermân ve ne tedbîr-i gürûhcukların ve ne çâre edeceklerin bilmediler.

Mahbûs Beglerin Kevkebân’dan Halâs Oldukların Beyân Ve Zikr Eder:

‘Âkıbet bi‘l-ittifâk Kevkebân Kal‘ası’nda mukâddemâ mîr-i mîrân-ı Yemen iken şehîd olan Ferhad¹⁴⁰³ Paşa merhûmun vak‘asında, Yemen beglerinden esir olub Mutahhar Leng habîs, kayd u bend ve zencîr ile Kevkebân Kal‘ası’na koyub zindana habs eyledigü,¹⁴⁰⁴ ümerâyı zindandan ihrâc eylemek ve bunları kendülere şefâ‘ edinmek re’y ve tedbîr görüb, dahî cümlesin zindandan çıkarub, Muhammed bin Şemseddin önüne getirüb, bend ve i‘lâlden halâs ve bunlara ‘azîm ri‘âyet ve tatyîb hâtır edüb, vezîr-

¹³⁹⁷ BY-C’de, “eyledi.”

¹³⁹⁸ BY-B, BY-C’de, “- bârusı”

¹³⁹⁹ BY-B, BY-C’de, “edinüb”

¹⁴⁰⁰ BY-C’de, “- olunmasına sarf-ı kudret”

¹⁴⁰¹ BY-B, BY-C’de, “+ ve makâm”

¹⁴⁰² BY-B, BY-C’de, “- gama”

¹⁴⁰³ BY-B, BY-C’de, “Murad”

¹⁴⁰⁴ BY-B’de, “+ nefer”

i âsâf-nazîr [vr.200a] huzûrunda kendileri için şefâ'at eylemek üzere 'ahd u mîsak etdiklerinden sonra, her birine pâk ve nazîf libâslar ilbâs ve gece ile mahfî kal'anın hendek kapusundan ihrâc ve sarb yerlerden kimesne görmeden kible's-sabah orduy-ı hümâyûn kenarına getirüb itlâk eylediler. Begler dahî üç seneden berü bend ve zindân ve belâ ve mihnetden azâd ve halâs olduklarında dergâh-ı çâresâz-ı bî-niyâza secde-i şükr ve sad-hezâr hamd ve sipâs ferâvân edüb, ve dahî ol gece karanusunda piyâde ifnân ve hizân orduy-ı hümâyûna müteveccih olub karîb geldiklerinde karavulda olan Guzât-ı İslâm dağ tarafından orduya bigâne kimesneler geldigün teşhîs edince kimler ve ne makûle âdemlersiz, ma'lum olmayınca gelmen deyü avâz olunca¹⁴⁰⁵ begler dahî surûrlarından¹⁴⁰⁶ bekâ eylediler. Ve¹⁴⁰⁷ bir uğurdan mahbûs olan begler idüklerin tefehhüm ve evvelâ bi'l-fi'il Gazze Sancağı'na mutasarrıf olanların cidden küberâ-i Kara Şâhin Mustafa Paşa merhûmun hemşîresi oğlu, nâzirü'l-emvâl ve defterdâr-ı Yemen iken esîr olan Mahmud Beg¹⁴⁰⁸ ve sâniyen Vilâyet-i Yemen'in ümerâ-i kudemâsından, dilâverlik ve merdânelik ile meşhûr, Şeyh 'Ali Beg ve ve ziyâde Şâh 'Ali Beg denmekle meşhûr olan emirdir. Ve sâlisen kezâlik Diyâr-ı Yemen'in kadîm beglerinden, Murad Paşa vak'asında şehîd olan Kızılbaş Ahmed Beg'e karındaşı gâyetde şeca'at ile mevsûf ve âsl ve nesepleri Diyâr-ı 'Acem'den olmağla Kızılbaş dinmege bâ'is ve bu iştihâr ile ma'rûf olan¹⁴⁰⁹ Muhammed Beg ve râbi'ân yine ümerâ-i Yemen'in kudemâ ve emekdâr ve müdebbir-i kârgüzârlarından Arık Hasan Beg ki, Aktâr-ı Yemen'de ziyâde sâhib-i iştihâr bir emir-i nâmdârdır. Ve hâmisen Vilâyet-i Yemen'in kezâlik kadîm beglerinden ki, Diyâr-ı Yemen'de ve cümle ümerâ meyânında devlet ve vus'at ve kemâl-i kuvvet ve kudret ile meşhûr olan Karagöz Beg ki, çok maslahata kâdir bir emir-i nâmdardır. Ve sâdisen şehîd olan Mîr-i Mîrân-ı Yemen Murad Paşa merhûmun kethüdâsı olub, der-i devlet-medâra sancak 'arz edüb ve beratı gelüb henüz fiten ve ihtilâl üzerinde¹⁴¹⁰ Murad Paşa şehîd olduk da, yanında bulunub [vr.200b] ol vakitte esir olan Hüseyin Beg ki, kemâl-i 'akl u ferâset sâhibi bir emîr-i dilîrdir. Bu minvâl üzere hâl ve ahvâl¹⁴¹¹ ve isimlerin beyân eylediklerinde, Karavul'da olan guzât-ı enâm ve dilâverân-ı İslâm bunların halâsından gâyetde şâdgâm olub ve

¹⁴⁰⁵ BY-C'de, "etdiklerinde"

¹⁴⁰⁶ BY-C'de, "- surûrlarından"

¹⁴⁰⁷ BY-C'de, "ile, - ve"

¹⁴⁰⁸ BY-B, BY-D'de, "- merhûmun hemşîresi oğlu nâzirü'l-emvâl ve defterdâr-ı Yemen iken esîr olan Mahmud Beg"

¹⁴⁰⁹ BY-B, BY-C'de, "+ Kızılbaş"

¹⁴¹⁰ BY-C'de, "üzere"

¹⁴¹¹ BY-C'de, "ahvâllerin"

segirdüb ‘izzet ve ikrâm ile¹⁴¹² atlara süvâr ve ‘acele üzere vezîr-i sâhib-iktidâr huzûruna getürdüklerinde, ol dahî halâs olduklarından hadden efzûn ferh u surûr hâsil eyleyüb, cümlesin yanına da‘vet ve tevkîr¹⁴¹³ ile iclâs etdürdükden sonra hâl ve hâtırların sorub ve fevkü’l-hadd istimâlet ve iltifât ve her birine sancak mukarrer kılub, ve fâhir libâslar ve çadır ve otaklar ve tabl ve ‘alem ve bi’l-cümle levâzım ve hedm ve hışm in‘âm ve ihsân eyleyüb, kemâl-i mertebe hâtırların tatyîb edüb, üç seneden berü çekdikleri mihen ve ‘azab ve belâyı ferâmuş etdürdi. Bunların halâsı Şehr-i Cemâzi-ye’l-evvelinin on yedisinde, sene dokuz yüz yetmiş yedi târihinde müyesser oldu.¹⁴¹⁴ Bunların sebebi¹⁴¹⁵ ile cümle ‘asker-i zafer-makrûn orduy-ı hümâyûnda ‘azîm şâdmânlık ve surûr ve Guzât-ı İslâm’a kuvvet-i kalb ve emn ve huzûr hâsil oldu. Bundan sonra her birinin Uğur-ı Hümâyûn’da vücûda gelen hidmeti in-şâ’allahu teâlâ mahâlli ile beyân olunur. Bunlardan gayri mahsûs olan¹⁴¹⁶ ümerâ, Mutahhar habîs yanında Sulâ’da mahbûs olmağın, fî-mâ ba’d suhûlet ile anların dahî halâsı in-şâ’allahu teâlâ ümîd olunur.

Kırk İkinci Fasl

Ve zîr-i Zafer-Te‘sir Orduy-ı Hümâyûnı Kevkebân Kurbına Nakl Eyledigün Ve Bu Esnâda Fütûhât-ı Celîlede Vücûda Geldigün Zikr ve Beyân Eder:

Zikr ve beyân olunduğu üzere kal‘aküp toplar Cebel-i Kevkebân üzerine ihrâc olunduktan sonra, vezîr-i müdebbir¹⁴¹⁷ orduy-ı hümâyûn ile Kevkebân’ın kurbına varub nüzûl ve karâr etmek ve karîb mevzi‘den ‘Asâkir-i İslâm ile hendegi memlû eylemek tedbîrini ma‘kûl görüb¹⁴¹⁸ dahî sene-i mezbûre Cemâzi-ye’l-evvelinin yirminci günü, otâk-ı felek-revâk ve orduy-ı zafer-afâk kaldırub, Kevkebân kurbunda nasb-ı hayme ve hargâh kılub, [vr.201a] cümle ‘asâkir ve sipâh ile ma‘îyet ve cem‘îyet üzere bir yerde ikâmet ve karâr ve kal‘a-i mezbûre fethine sarf-ı iktidâr eyledi. Ve kal‘aya havâle Re‘isü’l-Münharîf dedikleri mevzi‘e karib bir beste-i refi‘a üzerinde toplar kurulub, kal‘anın içerisün tûl müddet dögmekden münkati‘ olmayub, ekser binâ ve hâneleri hedm ve harâb olundu. Lâkin Kal‘anın içerisü ziyâde vâki‘ olub¹⁴¹⁹ ve içünde bir pîşte

¹⁴¹² BY-B, BY-C, BY-D’de, “- ‘izzet ve ikrâm ile, + cümlesin”

¹⁴¹³ BY-B, BY-C’de, “- tevkîr”

¹⁴¹⁴ BY-B, BY-C’de, “olub”

¹⁴¹⁵ BY-B, BY-C’de, “Bu sebep”

¹⁴¹⁶ BY-C’de, “- mahsûs olan”

¹⁴¹⁷ BY-B, BY-C’de, sâhib-tedbîr”

¹⁴¹⁸ BY-C’de, “gördü”

¹⁴¹⁹ BY-C’de, “vâsi, - olub”

vâki' olmağın ânın verâsında¹⁴²⁰ olan hânelere top isâbet edemeyüb, mahsûr olan eşkıyâ döğüldüğü vakt ol cânibe firâr ve pîşte ardına ilticâ kılub emîn olurlar idi. 'Asker-i İslâm hendeği doldurmak için gündüz¹⁴²¹ içüne bıraktıkları taş ve toprağı gece olduğu-birle melâ'în-i hasırîn mahfî dehlizlerden hendege girüb, sabâhadek cümlesin kaldırub tathîr ederler idi. Bundan sonra vezîr-i sâhib-tedbîr kereste¹⁴²² ve kavî ve kebîr bâlvân ve ağaçlar ihzâr ve cîsr kurmağa şurû' edüb, bunca eyyâm bu zahmeti çeküb, temâm oldu. Ümîd olunurken içerüden toplar ile cîsrî hedm ve üzerinde bulunân niçe dilâverler beyhûde telef ve zâyî' olub, bu tarîkden hiç zafer nasîb olmayub, tûl müddet beklemek ve uzakdan top ile döğüp, kaht ve cû ile zafer bulmakdan gayri tedbîr ve çâre görülmeyüb, haylî eyyâm 'asker orduy-ı hümâyûn ile muhâsarasına meks ve ârâm ve karâr olundu. Bu esnâda mâh-ı Cemâzi-ye'l-evvelinin yirmi birinde Cebel-i Kevkebân üzerinde vâki' olan kal'adan Berâsı denmekle ma'rûf kal'anın ahâlisi 'Asker-i İslâm havfindan adem irsâl edüb, emân talep ve ricâ eylediler. Vezîr-i âsaf-nazîr dahî ricâların kabûl edüb ve 'ahd u emân verüb, kal'anın kabz ve zabtı için adem irsâl eyledi. Ahâlisi içünden çıktığı-birle Cebel-i Kevkebân'a giden tarîk üzerinde ziyâde metîn ve müstahkem vâki' olmağın, ba'de zamân tekrâr eşkıyâ-i Zeydiyye temekkîn ve tahsîn eylemeye deyü temelinden hedm ve harab etdirdüb top ve mühimmât-ı mîriye¹⁴²³ ahz olunub, zâd u zevâde ve zahîresin orduy-ı hümâyûna [vr.201b] getirüb Guzât-ı İslâm'a tevzi' ve taksîm eyledi.

Orduy-ı Hümâyûn Üzerine Sulâ'dan Zeydiyye Eşkıyası Gelüb Münhezim Oldukları Zikr Ve Beyân Olunur:

Ol cânibde Mutahhar Leng gaddar habîs ve murdâr Cebel-i Sulâ'da mahsûr olduğu hâlde, zikr olunan kıla' ve diyâr ve bunca memâlik ve aktârın kimi darben ve kahren feth ve teshîr olunduğu ve kimi ihtiyâr ile gelüb, Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye tab'îyet ve itâ'at eyledigün istima' edince, derdinden ne mekr ve hîle edeceğin bilmeyüb 'acz ve firûmânde kalub, dahî nâçar yine şekâvet ve şeytanet ihtiyâr edüb, vezîr-i âsâf-nazîr Kevkebân muhâsarasına meşgûl iken orduy-ı hümâyûnu tenhâdır ve 'askerden kimesne yokdur zan ve kıyâs eyleyüb ve kendüye tâbi' eşkıyâ ve 'umûmen 'usâtı bir

¹⁴²⁰ BY-C'de, "ardında"

¹⁴²¹ BY-B, BY-C'de, "+ hendek"

¹⁴²² BY-C'de, "+ 'azîm"

¹⁴²³ BY-C'de, "+ için"

yere cem‘ edüb¹⁴²⁴ orduy-ı hümâyûnı basub otak ve çadırları nehb ve gâret eylemek i‘vâsın verüb, Şehr-i Cemâzi-ye’l-evvelinin yirmi ikisinde on beş binden ziyâde süvâr ve piyâde Zeydiyye ve ‘Urbân eşkıyâsın kable’s-sabah kimesne görmeden, Sulâ’dan ihrâc ve ‘asker gâfil iken basub gâret etmegi telkîn ve ta‘lîm ve ilkâ eyledi. Feemmâ bir gün mukaddem vezîr-i sâhib-tedbîr ol habîsin mekrinden haberdâr olmağın, gece içinde beşyüz nefer farisân ordudan ihrâc ve Sulâ tahtında bir vâdî-i amîk içinde kemîne duhûl ve karâr ve eşkıyânın vusûllerine intizâr üzere olmaların fermân eyleyüb ve kendisü mu‘tâd üzere süvâr ve Kevkebân tarafına teveccüh edüb, lakin ba‘de mesâfe orduy-ı hümâyûndan müfârikat etmeyüb, dâ‘imâ ‘âkıbetine muntazır ve nigerân oldu. Pes gürûh-ı mülhidin ve kavm-i müfsîdin Sulâ’dan nüzûl eyledikleri gibi ordu tenhâ ve hâlidir. Ve çadırlar boşdur deyü ganîmet sevdâsı ile tama‘-ı hâm ve isti‘câl itmâm-birle çadırlara girüb, nehb ve gârete şurû‘ eylediklerinde kemînede olan beşyüz süvâr ardlarından ve vezîr-i zafer-şi‘âr dahî önlerinden ortaya alub, dilhâhları üzere dendân-ı tîğdan geçirüb, Cebel-i Sulâ’ya dek kaçırub, benâm ve meşhûr Mutahhar habîs [vr.202a] ve mağrûrun on nefer nakîbin başları kesilüb, bir mertebe feth ve nusret vâki‘ oldu ki, bu anâ degin misli sıbkat eylemiş degil idi. Pes vezîr-i sâhib-tedbîr guzât-ı zafer-meâsir ile mesrûr ve mansûr orduy-ı hümâyûna gelüb otağında karar ve hıdmetde mevcûd olan dilâverlere bezl-i ihsân ve hizb ve hâtır eyledi. Mutahhar habîs hod bakıyye-i seyf olan eşkıyâ hâ‘ib ve hâsir Cebel-i Sulâ’ya vâsıl ve ahvâl-i pürmelâl ma‘lûmu olunca. başına toprak saçub kelb gibi feryâd ve feza‘ edüb musîbet ve mâtemde oldu. Lâkin inhizâmı Kevkebân’a ve etrâf ve eknâfda olan¹⁴²⁵ vilâyete şâyi‘ olmaya deyüi hîle ve şeytanet kılub mansûr ve muzaffer olmuşlar deyü gece ile ateşler yakub keennehû izhâr surûr eyledi.

Kırk Üçüncü Fası

Vezîr-i Eflâtun-Tedbîr Kevkebân Muhâsarasında İken Feth Ve Teshîr Ve Ahz¹⁴²⁶ Ve Muti‘ Olan Kılâ‘ Ve Belâd Beyân Olunur:

Vech-i meşrûh üzere vezîr-i memleket-teshîr orduy-ı hümâyûn ve ‘asâkir-i ‘adüvv-tedmîr ile Kal‘a-i Kevkebân muhâsarasında ikâmet ve murâd¹⁴²⁷ ve fethi bâbında hezâr gün re’y ve tedbîr ile sarf-ı iktidâr üzere iken salâbet ve haşmet-i

¹⁴²⁴ BY-D’de, “+ varub”

¹⁴²⁵ BY-B, BY-C’de, “- etrâf ve eknâfda olan”

¹⁴²⁶ BY-B, BY-C’de, “- ve Ahz”

¹⁴²⁷ BY-B, BY-C’de, “karâr”

pâdişâhîden ve havf ve haşyet cuyûş-ı şehriyâriden etrâf diyâr ve nevâhî ve aktârda vâki‘ olan kılâ‘ ve beldândan Şebâmü’l-Ya‘fer ismi ile müsemmâ olan¹⁴²⁸ bilâd ve memleket ve Dâ‘iyye dâhilinde vâki olan¹⁴²⁹ hısn-ı hasîn ve kıl‘a-i metîn ahâlisi ‘Abdullah ed-Dâ‘i‘yi şafa‘ itdihâz eyleyüb, ve Şehr-i Cemâzi-ye’l-evvelinin yirmi üçünde âdemleri orduy-ı hümâyûna gelüb, cürm ve ‘isyânlarından tövbe ve istiğfâr ve itâ‘at ve inkıyâd kılub, emân talep ve ricâ etmegin, iltimâs ve ricâları kabûl ve ‘ahd u emân verilüb kal‘a-i mezbûre zabtına âdem ta‘yîn ve irsâl olunub, varub ahz ve kabz ve zabt eyledi. Ve bundan sonra sene-i mezbûre Cemâzi-ye’l-âhirinin guresinde Diyâr-ı Yemen ‘Urbân-ı Kabâ’ilden, Ben-i Kavî denmekle meşhûr olan Kabîle-i ‘Urbân vezîr-i âsâf-nazîr merhamet-unvân huzûruna âdem irsâl edüb,¹⁴³⁰ itâ‘at ve ‘ubûdîyetlerin ‘arz ve i‘lâm ve emân ricâ eyledikleri eçden, onların dahî ricâ ve iltimâsları, hayz-ı kabûlde vâki‘ olub cenâb-ı [vr.202b] pâdişâhîye mûti‘ ve münkâd oldular. Ve bunlardan gayri kezalik Kabâ’il-i ‘Urbân Yemen’in eşrâf ve a‘zâm-ı kabâ’ilden Hadâd Ben-i Kavî ‘Urbân’ı dahî âdem gönderib, itâ‘atların i‘lâm ve ‘ahd u emân ricâ edüb, anlara dahî kezâlik ‘ahd u emân ‘inâyet ve ihsân olunub, refâhîyat üzere âsûde hâl kendü kârlarında karar eyledi.¹⁴³¹ Pes Diyâr-ı Yemen’de vezîr-i merhamet-şi‘ârın eltâf-ı bî-payânı ve kerem ve ‘adâleti ve gelüb emân talep ve itâ‘at edenlere vâki‘ olan şefkati şâyî‘ ve münteşir olduğu-birle, ‘umûmen etrâf ve eknâf re‘âyâsı ve kılâ‘ ve beldân ve kurâ ahâlisi fevc fevc orduy-ı hümâyûna yüz tutub ve herkes bilâ-mâni‘ ve müzâhim vezîr-i merhamet-te‘sir huzûruna varub itâ‘atın ‘arz ve i‘lâm edüb,¹⁴³² ‘ahd u emân almak üzere oldu. Cümleden bilâd-ı hezâr dâhilinde vâki‘ Kal‘a-i Rumân ki ol diyârda belki cümle Yemen’de metânet ile meşhûr bir hısn-ı hasîndir. Ahâlisi bu eltâf-ı cemîleden haberdâr oldukarı-birle itâ‘at murâd edinüb ve mâbeynlerinde âdem ta‘yîn ve orduy-ı hümâyûna irsâl eylediler. Sene-i mezbûre Cemâzi-ye’l-âhiresinin beşinde âdemleri vezîr-i eflâtun-tedbîrin hâkpâyına yüzler sürüb. maksûdların ‘arz etdiklerinde, gâyetde ilgâya iltifât ve ihsân ve istimâletler verilüb,¹⁴³³ ve¹⁴³⁴ dilhâhları üzere ‘ahd u emân verüb, mesrûr ve mecbûrî’l-hâtır diyârlarına ‘avdet ve kal‘a ve memleket zabtı için anlar ile ma‘ân âdemler ta‘yîn ve irsâl eyledi. Mahâlline varub Kal‘a-i Rumân ahâlisi bu lutf ve kerem

¹⁴²⁸ BY-B, BY-C’de, “- olan”

¹⁴²⁹ BY-D’de, “- kılâ‘ ve beldândan Şebâmü’l-Ya‘fer ismi ile müsemmâ olan¹⁴²⁹ bilâd ve memleket ve Dâ‘iye dâhilinde vâki olan”

¹⁴³⁰ BY-B, BY-C’de, “gönderüb”

¹⁴³¹ BY-C’de, “eylediler.”

¹⁴³² BY-C’de, “+ edüb”

¹⁴³³ BY-C’de, “edüb”

¹⁴³⁴ BY-B, BY-C’de, “+ matlûb”

müşâhededin edince, gelen âdemlere kal‘ayı teslim edüb ve hüsn-i irâdetleri ile mahkûm olub, bi‘l-cümle etrâf ve aktârı ve nevâhi ve kurâ ol cânibin memâlik ve diyâr bu suhûlet ile taht-ı hükümet-i pâdişâhîye dâhil oldu. Ve bundan sonra bilâd-ı ihrâz ve ol arâzi-i mümtâz hasûn ve kılândan kal‘a-i bi-hâd ahâlisi gelüb itâ‘at ve emân kabûl edüb, kal‘anın¹⁴³⁵ zabtına âdemler irsâl ve ahâlisi içünden ihrâc ve gayri yerde iskân etdürilüb, bir dahî mü‘emmen ve mesken olmasun için eşkıyâ sene-i mezbûre Cemâzi-ye‘l-âhiresinin dokuzuncu [vr.203a] günü temelinden hedm ve harâb olunub, nâm ve istihfâr¹⁴³⁶ ve iştihârından gayri nişânı kalmadı. Ba‘dehû şehr-i mezbûrun evâsıtında bilâd-ı Dâ‘iyye ve ahrâr mâbeyninde vâki‘ olan dört kıt‘a kal‘a-i metîne ve hısn-ı hasîn ki, her biri kemâl-i istihkâm-ı metânet ile meşhûr ve biri Hısn-ı Rahile ve ikincisi Kal‘a-i Ben-i ‘Ümrân ve üçüncüsü Kal‘a-i Muaddid ve dördüncüsü Kal‘a-i el-Akabe esmâsıyla ma‘rûf ve mezkûrlardır. Ahâlisi itâ‘at kabûl edüb ve dahî vezîr-i zafer-te‘sir huzûruna âdemler gönderüb, gelen âdemlerine hıla‘-i fâhire ilbâs ve ricâları üzere emân verilüb, kala‘-i mezkûre itminân hâtırları için hedm olunmayub, zabtına âdem ta‘yîn olundu. Bundan sonra etrâf memâlik ve aktârda vâki‘ olan hasûn ve kal‘adan on iki kıt‘a kal‘anın ahâlisinden âdemler gelüb, itâ‘atlerin ‘arz ve tebliğ edüb ve ‘ahd u emânların alub her bir kal‘aya âdemler irsâl ve kimi zabt ve teshiri ve kimi hedm ve tedmîr olunub ol kal‘alar bunlardır ki zikr ve beyân kılınır. Hısn-ı Suneyte, Ba‘dân vilâyetinde Medine-i Cible üzerine havâle bir muhkem kal‘a ve ziyâde metîn hisâr-ı üstvârdır. Ve Hısn-ı Zafrân, Azâb Nâhiyesi’nde vâki‘ olmuştur. Ve Hısn-ı Kabzân ve Hısn-ı Rimân bunların ikisi dahî bâlâda zikr-i sebk eden, Yerim Vilâyeti’nin içünde ma‘mûr ve istihkâm ile meşhûr kal‘alardır. Hısn-ı File, Diyâr-ı Yemen’de Hübehbân denmekle ma‘rûf olan vilâyetde vâki‘ olmuştur. Bir hısn-ı hasîndir ki ancak olur.¹⁴³⁷ Ve Hısnü‘l-Kufl, mîr-i mîrân-ı Yemen iken şehîd olan¹⁴³⁸ merhûm Murad Paşa’nın şehîd olduğu Madrah Nâhiyesi’nde vâki‘ bir kal‘a-i metîn ve kavîdir. Ve Hısn-ı Şuhub bu dahî metîn ve müstahkem kal‘alardan el-Ammar Vilâyeti’nde vâki‘ olmuştur. Hısnü‘l-Karâneb, Diyâr-ı Yemen’de nâhiye-i Redâ‘ denmekle meşhûr olan vilâyetde vâki‘ olmuştur. Bir kal‘a-i muhkemdir. Ve Hısn-ı Demet bu dahî Redâ‘ Vilâyeti’nde vâki‘ olmuştur. Ve

¹⁴³⁵ BY-C’de, “kal‘aların”

¹⁴³⁶ BY-C’de, “+ istihfâr”

¹⁴³⁷ BY-B, BY-C’de, “- ki ancak olur”

¹⁴³⁸ BY-B’de, “+ salifü’z-zikr”, BY-C’de, Sâlifü‘l-beyân”

Hısn-ı Şâne, Diyâr-ı ‘Usâb içinde vâki’ bir kal‘adır.¹⁴³⁹ Hısn-ı Murâhid bu dahî ‘Usâb diyârında vâki’ olmuştur. Bir kal‘a-i metîn [vr.203b] ve üstvârdır. Hısn-ı Cu‘d, bu dahî Vilâyet-i ‘Usâb içinde vâki’ hasun-ı müstahkem ve kılâ‘-i metîneden bir hisârdır. Hısn-ı Arîş ‘Uşd kezâlik Diyâr-ı ‘Usâb kılâ‘ından bir hısn-ı hasîn ve üstvârdır. Bunların cümlesi suhûlet-i hâl üzere, vezîr-i sâhib-tedbîrin lutf-ı ihsân ve ‘adâleti berekâtında taraf-ı pâdişâhîden zabt ve teshîr olunmaları nasîb ve müyesser oldu.

Kırk Dördüncü Fası

İki Karavul Mâbeyninde Vâki’ Olan Harb Ve Kıtâli Ve Nakîb Ebû Dâvud Bu Mu‘arekede Katl Olunduğun Beyân Eder:

Zikr olunân kılâ‘ ve hasûnun ve bunca bilâd-ı diyârın Kevkebân muhâsarasında iken kabzâ-i teshîre gelmeleri müyesser olduğdan sonra, vezîr-i zafer-te‘sir kuvvet-i kalb ve surûr hâsıl edüb, dahî kal‘a-i mezbûrenin fethine sarf-ı kudret eyleyüb, her gün otak-ı gerdun-revâkından süvâr ve Cebel-i Kevkebân üzerine su‘ûd, meterislere varub Guzât-ı İslâm’a gayret ve istimâlet vermekden hâlî degil idi. Ol cânibde Mutahhar Leng habîs mahzûl ve mahzûn Cebel-i Sulâ‘da mahsûr olub ve dâ‘imâ hîle ve mekr ve şeytanet fikrin edüb, müteaddid câsusların orduy-ı hümâyûna gönderüb, vezîr-i âsâf-nazîrin re‘y ve tedbîr harekât ve sekenâtından haber almak ve hîle ve hebâset tarîkenden Guzât-ı İslâm’a zarar kılmak bâbında şeb-i rûz tefekkürde olmağın, vezîr-i dilîr mu‘tâdı üzere Kevkebân muhâsarasında mevcûd olan guzât-ı zafer-ayât ile revâne olduğdan sonra, orduy-ı hümâyûn ve çadırlarda ‘asker tâ‘ifesinden kimesne kalmayub tek ve tenhâ olmasın zann-ı kasıd ve hayâl-i fâsid edüb, dahî sene dokuz yüz yetmiş yedi Recebü’l-müreccibinin ikinci günü kendüye tâbî’ olan Zeydiyye eşkıyâsın ve ‘Urbân âsîlerin cem‘ ve üzerlerine¹⁴⁴⁰ kemâl-i şeca‘at ve ‘isyân ve şekâvet ile ma‘rûf ve meşhûr Nakîb Ebû Dâvud nâm müfsîdi re‘is ve başbuğ nasb ve ta‘yîn eyleyüb, yevm-i mezbûrda on binden mütecâviz gürûh-ı mülhidîn ile kable’s-sabah vakt-i şafa‘da¹⁴⁴¹ Cebel-i Sulâ‘dan nakîb-i mezkûr nüzûl ve orduy-ı hümâyûn [vr.204a] tarafından yakîn vardı. İçerisüne revâne ve müteveccih oldu. Velâkin vezîr-i âkil ve müşîr-i ‘âdil bir iki gün mukaddem Mutahhar Leng habîsin bu mekr ve şeytanetinden haberdâr olmağın, ahşamdan sonra bin neferden ziyâde süvâr ve piyâde orduy-ı hümâyûndan çıkarub,

¹⁴³⁹ BY-B’de, “- Hısnü’l-Karâ nib Diyâr-ı Yemen’de nâhiye-i Redâ’ denmekle meşhûr olan vilâyetde vâki’ olmuştur. Bir kal‘a-i muhkemdir Ve Hısn-ı Demet bu dahî Redâ’ Vilâyeti’nde vâki’ olmuştur Ve Hısn-ı Şâne Diyâr-ı ‘Usâb içinde vâki’ bir kal‘adır.”

¹⁴⁴⁰ BY-B, BY-C’de, “+ mâbeynlerinde”

¹⁴⁴¹ BY-B, BY-C’de, “şafa‘ vaktinde”

Cebel-i Sulâ zeyline gönderüb, mahfî bir vâdîde kemîne vaz‘ eyleyüb, kendisü dahî mütevekkilen alallâh, mu‘tâdı üzere Kevkebân muhâsarasına müteveccih ve revâne olub, kemîne vaz‘ olunan ‘asker dahî¹⁴⁴² yüz nefer mikdârı mâbeynlerinden¹⁴⁴³ dilâverler intihâb edüb¹⁴⁴⁴ ve Karavul’a götürüb¹⁴⁴⁵ Zeydiyye eşkıyâsının sahrâya nüzûlüne müterakkıblar iken, Nakîb Ebû Dâvud dahî i‘timâd eyledigü müfsîdlerden beşyüz nefer mukaddem ceys edüb, ‘asker nuhûsetinden¹⁴⁴⁶ ilerü yollayub, ardlarınca cem‘-i kesîr ile yürüyüb, gönderdigü beşyüz nefer eşkıyâ henüz sabah-ı sâdik olmadan Guzât-ı İslâm’ın yüz nefer Karavuluna rast gelüb ve birbirlerine hücum ve mâbeynlerine cenk ve cidâl düşdüğü-birle, cünûd-ı Müslimîn kasdan arka verüb, firâr ederek büyük kemîn üzerine dökdüklerinde, kemînde olan fârisân piyâde ‘askeri yerinde alıkoyub ve gelen gürûh-ı eşkıyâyâ at koyub cümlesin gerüye sürüb Nakîb Ebû Davûd üzerine dökdüklerinde bu hâli görünce şeca‘at ve gazabından yanında olan cümle ‘usât ve fırka-i bugât ile Guzât-ı İslâm’a hücum ve kemîn mevzi‘ine degin gerüye sürdükte, pusuda alıkonulan piyâdeler bir uğurdan kurşun serüp, bu mahâlde Nakîb mezbûr katl ve başı kat‘ olunub, ‘alem ve sancağı ser-nigûn ve bellü başlu Zeydîler’in ekseri helâk ve başları ağuşte-i hâk ve hûn olub, şems-i ‘âlemtâb-ı rûy-i cihânı münevver edince a‘dâ-i liyâm münhezim ve meksûr ve Cünûd-ı İslâm muzaffer ve mansûr olmak, bu makûle gazve-i cemîle vücûda gelmek müyesser oldu, Ve kemmât-ı Zeydiyye hâ’ib ve hâsir firâr ederek Mutahhar habîs gelüb ahvâli i‘lâm eylediklerinde, Nakîb mezbûr için ziyâde mahzûn ve mâtemzede olub, birkaç eyyâm hîle ve mekr ve şeytanet etmekden ferâgat eyledi. Bu cânibde guzât-ı [vr.204b] Müslimîn, Nakîb Ebû Dâvud ile sâ’ir bellü başluların ser-i bî-sa‘âdetlerin ziyet-i rummah kılub, mesrûr ve mansûr orduy-ı hümâyûna gelüb¹⁴⁴⁷ vaktü’l-‘asrda dahî¹⁴⁴⁸ vezîr-i sâhib-tedbîr Kevkebân’dan ric‘at ve otak-ı felek-nitâkında nüzûl ve ikâmet edüb, guzât-ı Müslimîn bunca dil ve başlar ile huzuruna gelüb, manzur ve mağlumu olunca cenâb-ı hazret-i perverdegâra sipâs-ı ferâvân ve şükr bî-pâyân edüb ve hizmetde bulunan dilâverlere ferâvân-ı¹⁴⁴⁹ in‘âm ve ihsânlar kılub, cümlesin meşkûr ve mecbûr eyledi.

¹⁴⁴² BY-B, BY-C’de, “+ mâbeynlerinden”

¹⁴⁴³ BY-C’de, “- mâbeynlerinden”

¹⁴⁴⁴ BY-C’de, “- edüb”

¹⁴⁴⁵ BY-B, BY-C’de, “gönderüb”

¹⁴⁴⁶ BY-B, BY-C’de, “- nuhûsetinden”

¹⁴⁴⁷ BY-B, BY-C’de, “geldüklerinden sonra”

¹⁴⁴⁸ BY-C’de, “- dahî”

¹⁴⁴⁹ BY-C’de, “- ferâvân-ı”

Kırk Beşinci Fasl

Hüseyin İbn Şemseddin'in Ve Karındaşı Hâdi'nin Helâkı Ve İmam Şerefeddin'in Evlâdı Beyânıdır:

Bâlâda zikr ve beyân olunan sene dokuz yüz kırk târihinde, Özdemir Paşa 'asrında Diyâr-ı Yemen'de imâmet da'vâsın edüb, vefât ve bu 'âlem-i fânîden nâ-murâd giden İmam Şerefeddin'in, İzzeddin ve Şemseddin ve¹⁴⁵⁰ Mutahhar Leng ve 'Ali nâm dört oğlu kaldı. Cümleden büyük ve fâzıl ve kâmil ve şeci' ve 'akîl İzzeddin olmağın, mukaddemâ Özdemir Paşa 'asrında zuhûr eden fitne ve ihtilâl def' için, evvelâ Yemen'e mîr-i mîrân 'unvânıyla mutasarrıf olan Neşşâr Mustafa Beg, Mısır'dan 'asker ile imdâda gelüb, Sulâ'da Mutahhar Leng ve Kevkebân'da İzzeddin mahsûr ve 'âciz ve firûmande kaldıklarında, nâçar cânib-i pâdişâhîye itâ'at eylemek üzere sulh edüb ve mezbûr İzzeddin mîr-livâ olmak ümîdiyle Neşşâr Mustafa Beg ile ol zamân Yemen'den der-i devlet-medâra revâne olub, Bender-i Yenbu'a geldüklerinde, bî-emrillâh mahâll-i mezbûrda vefât eyleyüb, Muhammed nâmında bir oğlu kalub Mutahhar Leng habîs zikr olunan fiten ve fesâdda mu'in ve zahîr oldu. Ve 'âkıbet cezâ ve sezâsın buldu. Ve Şemseddin ibn Şerefeddin hod mukaddem fevt olub anın dahî Muhammed ve Hüseyin ve Hâdi nâmında üç oğlu kaldı. Üçü dahî şakî ve ehl-i fesâd dâll ü medall olub cümleden büyükleri Muhammed ibn Şemseddin ki, zikr olunduğu üzere Kevkebân sâhibi ve bunca memâlik ve diyâr hâkimi tâ'ife-i Zeydiyye eşkıyâsının [vr.205a] kebîri ve her fesadda Mutahhar Leng habîsin zahiri idi. Velâkin karındaşı Hüseyin bin Şemseddin cümle fiten ve fesâda sebep olmuş ve zuhûr eden gâret ve yağmalarda binefsihi bulunmuş, eşkıyânın re'isi ve her bir hebâ'is ve şekâvetin celîsi medall ü dâl bir müfsîd-i bed-fe'âl idi. Hatta ibtidâ Yemen diyârında fitne ateşin uyarmak ve 'Ali bin Şevi' dedikleri fâsid ile Zeydiyye ve 'Urbân âsîlerin cem' edüb¹⁴⁵¹ merhûm¹⁴⁵² Murad Paşa üzerine varmak, mezkûr Hüseyin bin Şemseddin ba'îs ve bâdî olmuş idi. Ba'dehû cenâb-ı hazret-i hak 'âmme-i 'ibâd ve Ehl-i İslâm'dan zarar ve fesâdın ref' eylemek için mezbûru istiskâ marzına mübtelâ edüb iki sene mikdârı hasta ve zebûn yatub, 'âkıbet hezelân ve hüsrân ile sene dokuz yüz yetmiş yedi Recebü'l-müreccebinin evâsıtında can verüb, 'âmme-i 'âlem ve ben-i adem fesâdından halâs ve emîn olub, helâkı haberi 'Asker-i İslâm'a sebep-i ferah ve takvîyyet ve a'dâ-i liyâma mucib za'af ve inkısâr ve nikbet oldu. Karındaşı Hâdi bin Şemseddin dahî ehl-i fesâdın büyüğü ve

¹⁴⁵⁰ BY-D'de, "- İzzeddin ve Şemseddin ve"

¹⁴⁵¹ BY-B, BY-C'de, "+ mîr-i mîrân-ı Yemen Şehîd

¹⁴⁵² BY-B, BY-C'de, "- merhûm, + Şehid"

Zeydiyye eşkıyâsının gâyetde sâhib-ı i'tibâr-ı meskeni iken, cenâb-ı hazret-i hak Kevkebân muhârebelerinde bir top dânesinin başına isâbetin muvâffak ve cân-ı habîsin sâ'ir eşkıyâ ervâhına mülhak edüb, bu sûretten nâ-mübârek çehresin görmekten ve 'âleme zarar ve fesâdı erişmekden 'âmme-i enâm ve havâs ve 'avâmı kendü lutf ve keremi ile halâs eyledi. Bundan gayri medall u dâl Seyyid Behhâl denmekle ma'rûf olan müfsîd ziyâde şeca'at ve firûsiyyet ile meşhûr ve mevsûf ve kabîle sâhibi olmağın, Muhammed ibn Şemseddin kendüye mu'în ve zahîr olmak için kızın verüb ve güvegi edinüb, 'Asâkir-i İslâma belâ ve kazâ bir zâlim ve cefâkar ve Zeydiyye eşkıyâsına kemâl-i mertebe mu'âvin ve yar ve karâr olub, dâ'imâ gece ile Kevkebândan çıkub, Mutahhar habîse Sulâ'ya varmak ve anda mekr ve hîle etdiklerin yine Kevkebân'a gelüb, anları dahî vâkıf ve haberdâr kılmak mu'tâdı iken, Şehr-i Recebin evâsıtında leyle-i mübârekede mu'tâdı üzere [vr.205b] Sulâ'ya varmak ve anda olan habîse buluşmak niyetine¹⁴⁵³ 'azîmet ve kat'-ı tarîk esnâsında Karavulcu olan ervâm dilâverleri, mezbûra müsâdif olub, bu dahî üzerlerine hücum eyledik de tüfenk serüp, habîsi ol mahâlde katl ve başın kesüb sıhrî vezîr-i zafer-tesir huzûruna getirdiklerinde, Seyyid Behhâl'ın ser-i bî-sa'âdeti idigün ma'lûm eylediklerinde,¹⁴⁵⁴ gâyetde mesrûr ve ve şâdân olub, katl eden gâzilere bî-hadd ve gâye in'âm ve ihsânlar eyledi. Bu vech üzere şehr-i Recebü'l-mübârekede üç nefer habîsin vücûdu hebâset oldu. Nâbud olduğundan 'amme-i 'Asker-i İslâm'a kılâ' ve memâlik ve diyâr fethinden ziyâde surûr ve beşâret hâsıl olub, kuvve-i mülhidin ve fırkâ-i müfsidîn bâ-husûs Muhammed ibn Şemseddin bu sebebden meksûr ve gamgîn mâtem ve musîbet ve belâyâ giriftâr oldu. Zîrâ bunların ikisi, biri karındaşı ve biri dâmadı olduğundan gayri Kevkebân'dan mahsûr dâ'imâ i'ânet ve imdâd ümîdin bunlardan mukarrer bilürdi. Bundan sonra sulh ve salâh eylemek ve bir tarîk ile kimesneyi şefâ'atci etmek tedbîrin edinüb, günden güne zebûn ve hâlî diger gün oldu. Ve Mutahhar habîs tarafından kat'-ı alâka kılub kelâmına i'tibâr eylemedi. Ve bundan gayri Diyâr-ı Yemen'de havf ve i'tibâr olunan aktâr ve diyârda sâkin şürefâ-i cevfin ekber ve egermi ve mâbeynlerinde sâhib-i kelâm ve a'zâmı kemâl-i şeca'at ve ziyâde besâlet ile meşhûr olan Seyyid Nâsırın bin Hüseyin orduy-ı hümâyûna gelüb, vezîr-i âsâf-nazîre mülâkat ve mazhar-ı enva'-ı ihsân ve iltifât olub, cemi'ân cevfin eşrâfi¹⁴⁵⁵ ve 'umûmen re'âyası ve ahâlisi şerif mezbûrun vesâteti ile

¹⁴⁵³ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- varmak ve anda olan habîse buluşmak niyetine"

¹⁴⁵⁴ BY-C'de, "olunca"

¹⁴⁵⁵ BY-B, BY-C'de, "şürefâsı"

câhib-i pâdişâhîye itâ‘at edüb, bu bâbda Mutahhar habîs gamnâk ve bunların tab‘îyet ve inkıyâdlarından helâk oldu.

Kırk Altıncı Fasil

Mutahhar Habîs’in Zuhûr Eden Ba‘zı Hîle Ve Fikrin Ve Sudûr Eyleyen Mehaz Kizb Ve Mekrin [vr.206a] Beyân Eder:

كاند من ابهزا الاعرج وعادته التي نشا عليها طبعالمعوج الكذب والتروير والتلبيس, والغوص في بحر¹⁴⁵⁶ الوجل والحوض فيه الى لتلابيس, بحيث لا يستك ان احد الد جالين, ولا يدتاب انه اكبر اهل الحذع والحيالين

Şiir

اكبر كذب فلو القيت ايسره,
على الاتام لصارواكلهم كذي¹⁴⁵⁷

Berku‘l-Yemânî sâhibi Molla Kutbi rahmetullâh vech-i meşrûh üzere Mutahhar habîsin hîlekar ve yalancı ve gaddar olduğun, ‘Arabî ta‘bîrât ile mufassalan beyân eylemekle, bu mahâlde tasdîk-i kelâm için tahrîr¹⁴⁵⁸ olundu. Ve‘l-hâsıl kezzâb mezbûrun, dâ‘imâ de‘b ‘âdeti bu idi ki, her bâr ki mu‘areke ve cenk ve kîlât vâkı‘ olsa mağlub olduğun takdîrce gâlib olmuş gibi şeklen gösterüb ve Cebel-i Sulâ‘da envâ‘ dürlü şâdıklar izhâr edüb, Diyâr-ı Yemen’in ‘âdeti üzere iş‘âr-ı beşâret için gece ile dağlarda ateşler yakdıkları gibi bu dahî mahsûr olduğun kal‘anın burûc ve kulelerinde ‘azîm ateşler yakub¹⁴⁵⁹ ve top ve tüfenk şenliklerin edüb, keennehû mansûr ve muzafferdir deyü, etrâf ve eknâfda olan Zeydiyye’nin eşkıyâsına ve ahâli-i diyâr ve ‘Urbân ‘usâtına i‘lâm ve izhâr ederdi. Bâ-husûs ki cenâb-ı hazret-i bârî kemâl-i fazl ve kereminden anınla her ne denlü muhârebe ve mu‘areke ve mukâtele vâkı‘ olmuş ise, aslâ¹⁴⁶⁰ ‘Asker-i İslâm münhezim olmayub, herbâr habîs-i merkûmun gürûh-ı şekâvet-eserine inihizâm ve hazelân müyesser olmuşdur. Etrâf-ı diyârda yâhud ebnâ-i sebîlden yol üzerinde vâkı‘ derbendlerde ‘Urbân ve Zeydiyye şakîleri bir Rûmî’yi şehid veyâ ahz ve esîr eyleseler şehîd olanın başın vilâyet be vilâyet gezdürüb ve esir olan kimesne bir fakîr nefer dahî olursa adın felan beg veyâ felan ağa edüb her iklîm ve diyâra ‘asâkir-i ervâmdan sâhib-i nâm ve iştihâr olanlardan felan esir olunmuşdur. ‘Askerlerinden bellü başlular gâyetde

¹⁴⁵⁶ Onun tabiatındandır ki böyle bir aksaklıkla yetişmiştir. Yalancı, sahtekar ve hilekar bir tabiatı vardır. Korku denizine batmıştır. İçinde bulunduğu dünya sahtekârlık dünyasıdır. Muhakkakki o deccallerden biridir. Şübhe götürmez ki enbüyük kinci ve hayalperesttir.

¹⁴⁵⁷ En büyük yalan ona en kolaydır. Uykusunda bile hilekarlık yapar, yalan söyler.

¹⁴⁵⁸ BY-C, BY-D’de, “+ tahrîrâtdan bu mikdâr kesb ve işâret “

¹⁴⁵⁹ BY-C’de, “+ ve Cebel-i Sulâ’nın mürtefi‘ pîştelerinde”

¹⁴⁶⁰ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ bir def‘a dahî”

kalîl kalmışdır. Ve ârlanınca ‘askerleri tûl müddetden berü za‘if ve zebûn olmuşdur deyü mektublar yazub, enva‘ dürlü yalanlar ile, Kabâ’il-i ‘Urbân [vr.206b] cühhâlın ve kendüye i‘timâd eden Zeydiyye eşkıyâsın inandırub, anlar dahî¹⁴⁶¹ küçük ve sahîh kıyâs edüb bu sebeb ile kendüden yüz çevirmeyüb gerü imdâd ederlerdi. Pes zikr olunan bunca muhârebe ve mukâteleden sonra yine tek durmayub dahî hıyânet ve şeytanetin terk eylemeyüb, Diyâr-ı Yemen’de Cuf denmekle ma‘rûf vilâyetde vâki‘ Kabâ’il-i ‘Urbân tarafından enva‘ kizb ve mekr ve hîle ile memlû mektublar yazub bu vechile ol câhil kavmi aldayub, i‘timâd etdürdi ki hâliyâ taraf-ı Rum’dan gelen ‘asker bî-had ve nihâye, zî-kıymet eşyâ ve mal ve hezâyin ile gelüb,¹⁴⁶² Vilâyet-i Yemen’i kabz ve teshîr murâdları iken, hazret-i hak kendülerinin malların bize müyesser edüb, bunca tûl müddet ve zamandan berü her bir muhârebe ve mukâtelede kibâr ve şüc’anın kimi katl ve kimi esir olduklarında, mal ve esvâbları bize ganîmet nasîb olmağın, bu ânadek eger kendümüz ve eger tevâbi‘ ve ‘askerimiz hadden ziyâde enva‘ kumaş ve esvâb ve hezâyin ve emvâl sâhibi olmuşdur. Henüz Kevkebân kurbunda ‘askerden bakıyye kalan cüz‘î bir gürûh za‘if ve zebûn kalub, ne gitmege kudretleri ve ne cenk etmege liyâkatları vardır. Bizim hod ol makule zu‘efâyâ tenezzülümüz olmayub ve bu ânadek kibârının malları bizi a’nâ edüb, sizinle dostluğumuz olmağın, bu denlü ganîmetlerden bizi hissemend ve behredâr eylemediniz deyü¹⁴⁶³ tama‘-ı hâmımıza haml eylemeyesüz deyü, dostâne vâki‘ ahvâl i‘lâm olundu. İmdi maksûdunuz ganâ’im ve intifâ‘ ise, sığâr ve kibârınız ‘ale’l-‘acele gelmek gerekdir. Ol mikdâr inâyetime vâsıl olasız ki evlâd ve evlâdınıza kifâyet eylemek mukarrerdir. Bu mazmûnda kizb-amîz mekâtib Kabâ’il-i ‘Urbân cümlesine vâsıl olduğu-birle sahîh zan edüb ve ‘umûmen Mutahhar habîsin üzerine Sulâ’ya derilüb, otuz binden mütecâviz ‘usât-ı ‘Urbân ve eşkıyâ müctemi‘ oldukda, habîs mezbûr mesrûr ve kemâl-i mertebe gurûr tahsîl edüb dahî kendisü [vr.207a] ma‘ân cenke varmak murâd eyledi. Ve otak ve çadırları orduy-ı hümâyûna mukabil nasb etdirüb ve toplar ve darbzenler çıkarub Cebel-i Sulâ’nın zeylinde at işlemez sa‘b ve sengistân yerde orduy-ı nuhûset numûnun kurdu. Ve yollar başında ve taşlık arasında bunca bin tüfenk-endâz eşkıyâsın koyub, ‘Asâkir-i İslâm-ı nusret-encâmın hamle ve hücûmundan begâyet ihtirâz üzre oldu. Çünkü vezîr-i memleket-teshîr ve müşîr ve sâhib-i tedbîr Mutahhar Leng habîsin kizb ve hîle ile vefret ve kesret üzre ‘usât-ı ‘Urbân ve eshâb-ı tuğyândan bunca bin eşkıyâ cem‘ edüb guzât-ı Müslimîn

¹⁴⁶¹ BY-C’de, “- anlar dahî”

¹⁴⁶² BY-B, BY-C, BY-D’de, “getürüb”

¹⁴⁶³ BY-B, BY-C’de, “- deyü”

ve ‘asâkir-i¹⁴⁶⁴ muvahhidîn ile bu cem‘i kesîr ve binefsihî mukâbele muhârebe ve mukâtele murâd¹⁴⁶⁵ ve maksûd eyleyüb,¹⁴⁶⁶ Cebel-i Sulâ zeyline nüzûl etdiklerin müşâhede etdi. Fi‘l-hâl dilîrân-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâm ile süvâr olub ve orduy-ı hümâyûnda mevcûd bulunân fârisân ve piyâde ve yedi kıt‘a darbzen ile fî-sebîli‘l-lah¹⁴⁶⁷ gazâ ve cihâd ve def‘-i fitne ve fesâd niyeti üzerine ‘azîmet kılıb mukâbelelerine geldik de, mevki‘-i harb ve kıtâl ve mevzi‘-i cenk ve cidâl her ne mahâlde murâd olunub gelür ise hâzır ve âmâdeyüz deyü, mu‘areke ve kıtâl için bir mahâlde ta‘yîn olunmak bâbında Mutahhar habîse adem irsâl eyledi. Ol habîs dahî ‘Urbân ve ‘usât muvacehesinde ızhâr-ı şeca‘at edüb ve hemân sahrâda mukâbil olmamızı mukarrer bilüb, firâr eyleyüb firâr eyleye deyü beyhûde kelimât ile cevâb verüb, giden adem gelüb haber verdik de, vezîr-i dilîr guzât-ı Müslimîn ile sekender gibi karâr ve a‘dâ-i hasırîn nüzûl ve vusûlüne müterakkıb ve nigerân oldu. Lâkin hâ‘in murdâr kerrâren ve merrâren Cünûd-ı İslâm ve dilâverân-ı ervâmın darb-ı tîğın görüb, havf ve haşyet üzere olmağın meydana inmek kudreti olmadığından gayri bunca kesret-i eşrâr ve cem‘îyet-i ‘Urbân ve ehl-i fesâd fâ‘ide vermeyüb, ‘Asâkir-i İslâm‘ın üzerlerine yürümek niyetleri idigün tahsîs eylemekle ordusun kurduğun sengistân içinde dahî karâr edüb¹⁴⁶⁸ cenk ve cidâl [vr.207b] olunmadan mu‘tâdı üzere Cebel-i Sulâ‘ya firâr eyledi. Vezîr-i zafer-te‘sir a‘dâ tarafından ihmâl olunub hareket ve gelmelerinden hiç eser olmadığı görünce, mahâllinden yoklamak için birkaç dilîr¹⁴⁶⁹ ve dilâver gönderilüb vardıklarında çadır ve orduları hâlî kalub, cümlesi kaçub gitdiklerin müşâhede edüb,¹⁴⁷⁰ gelüb haber verdiklerinde bunca cem‘-i kesîr lâ-yu‘add velâ-yuhsâ¹⁴⁷¹ güruh-ı ehl-i fesâd ve eşkıyânın kalbine havf ve vesvese ilkâ eden hazret-i hakk-ı sübhânehû ve teâlâ¹⁴⁷² dergâhına secde-i şükr eyleyüb ve hezâr sad hezâr hamd ve ferâvân ile sâlim ve mansûr ‘avdet ve gelüb orduy-ı hümâyûnda meks ve ikâmet edüb, yine Kevkebân‘ın muhâsarasına ve sâ‘ir vilâyet teshîrine meşgûl oldu.

¹⁴⁶⁴ BY-B, BY-C‘de, “cünûd-ı”

¹⁴⁶⁵ BY-C‘de, “- murâd”

¹⁴⁶⁶ BY-C‘de, “edinüb”

¹⁴⁶⁷ BY-D‘de, “olub ve orduy-ı hümâyûnda mevcûd bulunân fârisân ve piyâde ve yedi” tekrar edilmiş.

¹⁴⁶⁸ BY-C‘de, “edemeyüb”

¹⁴⁶⁹ BY-C‘de, “- dilîr”

¹⁴⁷⁰ BY-C‘de, “eyleyüb, + dahî”

¹⁴⁷¹ Sayılamaz ve sayısızca.

¹⁴⁷² Noksanlıklardan uzak ve yüce olan.

Kırk Yedinci Fasl

Veziir-i Eflâton-Nazîrin Yanında Ne Mikdâr ‘Asker Olduğun Ve Etrâf-ı Memâlik Ve Diyâr Muhâfazasına Nekadar¹⁴⁷³ Ta’yîn Ve İrsâl Olunduğun Beyân Eder:

Bundan akdem vezîr-i saf-şiken guzât-ı Müslimîn ve ‘asker ‘addüvv ü efken ile def‘-i ihtilâl ve fiten için, Diyâr-ı Yemen’e geldükde kendisüyle taraf-ı berden ve donanma-i hümâyûn ile cânib-i bahrden gelen ‘asker-i Mısır ve ervâm mecmu‘u yedi bin nefer olub ve Diyâr-ı Yemen kolundan ve kılâ‘i neferâtından fitne ve fesâd zamânında kimi şehîd ve katl ve esir ve giriftâr ve kimi Hind ve Hicâz ve Rum tarafına çıkub terk-i diyâr edenlerden sonra ancak Belde-i Ta‘iz’de paşa-i şecâ‘at-şî‘âr ve mîr-i mîrân dilîr ve nâmdâr a‘nâ Özdemiroğlu Osman Paşa yânında, üç bin mikdârı Yemen ‘askerinden bakıyye bulub, bu takdîrce Mısır’dan gelen ve Yemen’de bâkî kalan bi‘l-cümle onbin nefer ‘asker-i zafer rehber vezîr-i sâhib-tedbîr ve müşîr-i memleket teshîr ya‘ni Sinân Paşa rahmetullâhu tebâreke ve teâlâ¹⁴⁷⁴ yanında müctemi‘ oldu. Velâkin evvelâ Bender-i Mihâ muhâfazasına ikiyüz nefer dilâver ile dilîr ve nâmdâr bir ağa vaz‘ ve ta’yîn olunduğundan sonra, Medine-i Tayyibe-i Zebîd’in hıfz u hırâseti ve etrâf diyârın zabt [vr.208a] ve himâyet ve siyâneti için, Ümerâ-i Mısır’dan bir emir-i nâmur beşyüz nefer ‘asker ile ta’yîn olunub, Bender-i Ma‘mûre-i ‘Aden fethine berr ve bahrden ‘asker irsâl ve bâlada zikr ve beyân olunduğu üzere feth ve teshîri müyesser oldukda sonra, ânın dahî muhâfazasına beşyüz nefer dilâverân ile Ümerâ-i Mısır’dan bir mir-i sâhib-hüner ta’yîn ve irsâl olundu. Ba‘dehû Belde-i¹⁴⁷⁵ Ta‘iz tahlîs ve Kal‘a-i Kâhire feth olunub, San‘â üzerine teveccüh ve ‘azîmet oldukda, belde-i mezbûre ve Kâhire Kal‘ası’nın ve bi‘l-cümle etrâf ve aktârın muhâfazasın bin nefer mikdârı ‘asker ile bir emîr-i nâmdâr vaz‘ ve ta’yîn kılınub, Nakîl Semâre Derbendi ‘ubûr ve safha-i cebel’de vâki‘ olan kal‘anın ve derbend-i mezbûrun ve Yerim ve tevâbi‘i ve vilâyetin hıfz u hırâseti ve zabt ve siyâneti için kezâlik bir emir-i dilîr ile beşyüz nefer ‘asker konulub, Vilâyet-i Ba‘dân ve Belde-i İbb ve Cible muhâfazasına ve Hısn-ı Hubb Kal‘asının muhâsarasına bâlâda zikr-i sebk eyledigü üzere, iki emîr-i nâmdâr ile bin nefer ‘asker-i şecâ‘at-şî‘âr ta’yîn ve irsâl kılınub, San‘â’ya varınca kabzâ-i teshîre gelen kılâ‘ ve beldânın her birine kifâyet mikdârı ‘asker vaz‘ olundu. Ba‘dehû San‘â’ya

¹⁴⁷³ BY-C’de, “+ ‘Asker”

¹⁴⁷⁴ Allah ona rahmet etsin.

¹⁴⁷⁵ BY-C’de, “- Belde-i”

varılıb zabt ve kabz olunduk da,¹⁴⁷⁶ muhâfazasına bir emîr-i sâhib-iştiyhâr ta'yîn kılınub, bin nefer mikdârı 'asker Belde-i San'â ve etrâf diyârının muhâfazasına kaldı. Bundan sonra Mutahhar Leng habîs ve murdârın diyârına girilüb, vezîr-i zafer-te'sir orduy-ı hümâyûn ile Kevkebân zeylinde ikâmet ve karâr edüb, 'askerin güzîdesin¹⁴⁷⁷ mîr-i mîrân-ı Yemen olan müşâr-ün-bi'l-benân Hasan Paşa ve 'Abdullah ed-Dâ'i ve sâ'ir ümerâ-i nâmdar ve ağavât zü'l-iktidâr ile mukaddemâ bâlâda tafsîl ve beyân olunduğu üzere Kal'a-i Kevkebân muhâsarasına ta'yîn olundukdan sonra 'askerin ekseri vech-i meşrûh üzere kimi kılâ' ve vilâyet ve muhâfazasında ve kimi Kevkebân¹⁴⁷⁸ muhâsarasında olub ve kimi dahî üç seneden berü vâki' olan kesret-i harb ve kıtâl ve cenk ve cidâl içinde rütbe-i şehâdete erişüb, orduy-ı hümâyûnda vezîr-i âsâf- [vr.208b] nazîr ile fâris ve piyâde ancak bin ikiyüz¹⁴⁷⁹ dilâver bâkî kalub, onların dahî her gün nöbetçi nısfı orduy-ı hümâyûnun muhâfazasında karâr ve nısfı varub Kevkebân muhâsarasında meteris ve cenk içinde olan 'asâkir-i zafer-karîne i'ânet ve imdâd eylemek ve bu vechile şeb ve rûz dîn ve devlet uğurunda sarf-ı iktidâr etmek mu'tâd eylemişler idi. Egerçi Diyâr-ı Yemen ahâlisinin Evlâd-ı 'Arab'dan ve bevâdı ve sahrâlarda olan Tevâ'if-i 'Urbânın'dan itâ'at ve inkıyâd edenlerden dört beş binden ziyâde, fâris ve piyâde 'asker mûti' ve münkâd ve mevcûd idi. Lakin bin nefer Dâ'i'ye Hemedânî'ye tâ'ifesinden gayrilerine i'timâd ve i'tikâd emr-i mahâl olub, dâ'imâ nusret ve galebe kangı taraftan olursa, ol cânibe itâ'at ve inkıyâd eylemek mu'tadları olmağın, mezkûrlardan vezîr-i sâhib-i basîret gâyetde ihtirâz üzere olub, âkilâne hareket ve mezbûrları hâkimâne istihdâm etdirüb müdârâ ve istimâlet ile ekserini tab'îyet ve itâ'at etdirmiş idi.

Tekrar Mutahhar Leng Murdâr Cenk Ve Cidâl Murâd Edinüb Mevzi'-i Kıtâl Ta'yîn Olunmak İçün Haber Gönderdigün Zikr Eder:

Zikr olunduğu üzere Mutahhar habîs ve murdâr¹⁴⁸⁰ 'Asâkir-i İslâm'a mukâvemet edemeyüb cem' eyledigü 'usât-ı 'Urbân ve Zeydiyye eşkıyâsıyla Cebel-i Sulâ'ya mu'tâdı üzere firâr eyledikten sonra, mukaddemâ 'Urbân ve eşkıyânın muvâcehesinde şecâ'at bahsin ve bunca lâf u güzâf edüb 'âkıbetinde duramayub karâr eyledikten 'arlanub, dahî eyyâm nuhus idi deyü 'Urbân'a 'özrler ve enva' kizb ve

¹⁴⁷⁶ BY-B, BY-C'de, "+ dizdâr ve ağavât ve mükemmel 'asker ve neferât vaz' olunduğundan sonra"

¹⁴⁷⁷ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ dilirân-ı ervâm nusret-encâmın umûr-dîdesin"

¹⁴⁷⁸ BY-B, BY-C'de, "+ kal'asının"

¹⁴⁷⁹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ nefer"

¹⁴⁸⁰ BY-C'de, "- ve murdâr"

hîleler kılub ve mükemmel mühimmâtın görüb, dokuz yüz yetmiş yedi Ramazanü'l-mübârek'in gurreci sa'id ve mübârek ve meymûndur deyü, yevm-i mezbûrde hadden efzûn gürûh-ı eşkıyâ ve 'usât ile Cebel-i Sulâ'dan gayri mevzi'e nüzûl eyledi. Ve mahâll-i kîtâl ve meydan-ı mu'areke ve cidâl ta'yîn olunmak için vezîr-i zafer-şi'âra haber gönderüb, gelen ademîsine her ne mahâl ve mevzi'e murâd edinürse¹⁴⁸¹ hemân bu gün hâzır ve âmâde olduğumuz mukarrer bilsün deyü cevâb verüb haber gönderdi.¹⁴⁸² Ademi geldikten sonra hîlekar [vr.209a] ve gaddar sahrâya¹⁴⁸³ havf edüb yine Cebel-i Sulâ zeylinde taşlık ve sa'b bir mevzi'e ihtiyâr ve mâh-ı mezbûrun ikinci günü bunca bin eşkıyâ ve eşrâr ile gelüb ol mahâlde karâr ve cevânib-i erba'asın tüfenk-endâz ihâta edüb, Guzât-ı İslâm'ı sarplık ve taşlık içüne getürtmek için hîle ve şeytanet murâd edindi. Pes vezîr-i sâhib-tedbîr Kevkebân muhâsarasında olan 'askeri kaldırmayub dahî orduy-ı hümâyûnda bâkî ve mevcûd olan fâris ve piyâde bin ikiyüz nefer dilâver ile hâzır ve âmâde olub ve a'dâ-i liyâmın kesret ve vefretine bakmayub, nusret ve ferâset ve kuvvet vermedi cenâb-ı hazret-i perverdegardır deyü kemâl-i i'tikâd eyleyüb mütevekkilân alallahi ve müsta'inân bi-mu'cizât-ı resûlüllâh¹⁴⁸⁴ bu mikdâr kalîl ve cüzî 'asker ve sipâh ile orduy-ı hümâyûndan 'azîmet ve gelüb, a'dâ-i hâsırın mukâbelesinde karâr ve ikâmet edince, Mutahhar Leng habîs sahrâya nüzûl etmişler ve bildikleri takdîrce yine sengistâna ric'at ve firâr eyleyeler. Ola ki ademlerince Guzât-ı İslâm sa'b ve sengistana duhûl eyleye. Ve dört taraftan vaz' etdigü kimesnelere hücûm olunub zarar erişdirmek ve bu tarîk ile inhizâm vermek mümkün ola deyü bi'l-cümle eşkıyâya bu vechile nasîhat ve ta'lim-i şeytanet eylemiş idi. Ol eelden eşkıyâ ve eşrâr 'Asâkir-i İslâm üzerine sarplık içünden tüfenk serpüp ve farisânı meydâna gelince yine derhâl gerüye kaçub bu tarîk ile ol gün ikindüye degin muhârebe vâki' olub 'asâkir-i şeyâtîn-ayînden meydana hiçbir gürûh nüzûl etmedi. Vezîr-i sâhib-tedbîr dahî mekr ve hîlelerine vâkıf olmağla, Guzât-ı İslâm'a sarplık içüne girmege rızâ vermeyüb, 'âkıbet nukebâ-i 'Urbân'dan Emir Ebu'l-Habeş nâmında olan müfsîd 'Asker-i İslâm kalîl ve kendüleri mübalağa kesret üzere olmağın, Mutahhar habîsin sahraya inmeyüb bu makûle hîle ile cenk eyledigüne ta'ayyüb edüb, dahî kuvvet ve kesret-i 'askerine mağrûr olub, dört binden ziyâde eşkıyâ bir uğurdan sahrâya nüzûl ve Cuyûş-ı İslâm'a hamle eyledik de, vezîr-i zafer-te'sir bir fitilden darbzenlere ateş edüb ve bir uğurdan cümle

¹⁴⁸¹ BY-C, BY-D'de, "edinür, + mukâbil olursa"

¹⁴⁸² BY-C'de, "- haber gönderdi"

¹⁴⁸³ BY-B, BY-C'de, "+ inmekden"

¹⁴⁸⁴ *Allaha güvenerek ve resûlüllâhın mucizelerine sığınarak.*

‘asker [vr.209b] ile mukâbil olub, ‘avn-ı inâyet-i ilâhî berekâtında nakîb-i mezbûr fi’l-hâl katl olunduğundan sonra, sâ’ir eşkıyâ arka verüb, sengistâna firâr eylemekle meydana nüzûl edenlerin ekseri ân-ı vahidde ta‘me-i şemşîr-i Guzât-ı İslâm’dan ancak yirmi nefer rütbe-i şehâdete vâsıl olub, bir gazve-i celîle nasîb oldu ki henüz misli sebk eylemiş degil idi. Pes Mutahhar habîs hâ’ib ve hâsir kalub, ve vezîr-i âsâf-nazîr mansûr ve muzaffer orduy-ı hümayûna gelüb, Nakîb Ebu’l-Habeş ile sâ’ir bellü başluların Kevkebân muhâsarasına ‘askere gönderüb, ra‘men ‘ale’l-a‘dâ kal‘aya mukâbil cümlesin ziynet-i sinân rummâh kılub bu sebep ile Cuyûş-ı Müslîmîne külli kuvvet-i ferah hâsıl oldu. Bundan sonra ertesi yine vezîr-i zafer-şi‘âr Mutahhar habîs ve gürûh-ı eşrâr mukâtelesine revâne ve ol gün dahî kezâlik harb ve kîtâl ve cenk ve cidâl vâki‘ olub, Şehr-i Ramazanü’l-mübarekin on beşine varınca mevzi‘-i mezbûrda her gün Mutahhar habîs ile mücâdele ve mukâtele mümted ve müştred oldu. ‘Av-ı inâyet-i ilâhî berekâtında her mukâtelede a‘dâ münhezim ve makhûr ve ‘Asker-i İslâm muzaffer ve mansûr olmağın, Mutahhar habîs ‘acz ve firûmânde kalub ve ol mevzi‘i menhûs dutub, tebdîl-i mekân eyleyüb, bir gayri mahâlde muhârebe olunmak murâd eyledi.

Kırk Sekizinci Fası

Mutahhar Leng Habîs Bir Gayri Mevzi‘de Muhârebe Olunmak Ve Tebdîl-i Mahâll Kîtâl Kılınmak Murâd Edinüb Harb Olunduğun Beyân Eder:

Çünkü Mutahhar habîs-i murdâr ve gaddâr ve hîlekâr, on beş gün mikdârı zamânında me‘mûl ve maksûdı üzere mekr ve hîle edemeyüb ve ‘Asker-i İslâm’a hiç zarar erişdirmege kâdir olmayub beyân olunduğu gibi, her mukâtele ve misâkda münhezim ve müdemmir ve makhûr oldu. Pes habîs-i hîlekâr gayret ve ‘ârından müctemi‘ olan ‘Urbân tâ’ifesi câhillerine envâ‘ kizb ve mekr edüb, dahî mevzi‘-i mukâtelede şe‘âmet ve eyyâmda nuhûset mukarrerdir. Ol sebebden mansûr olmak kâbil ve mümkün olmadı. Cebel-i Sulâ zeylinde bildiği sarb ve sengistân bir vâdî için felân mevzi‘ meymûndur ve ‘öşr-i ahir Ramazan sa‘id [vr.210a] ve fütûhat ve nusret ol eyyâmda tarafımıza rû-nümûn idigü makrûn ve mukarrerdir. Ekâzib-i bâtil ile aldayub ve i‘tikâd etdürüb dahî vezîr-i zafer-te‘sire tebdîl-i mevzi‘ kîtâl için haber gönderüb,¹⁴⁸⁵ vezîr-i âkil dahî cenâb-ı hazret-i hakka istinâd ve tevekkül kılub her ne mahâll ve mevzi‘de murâd ve maksûd edinirse, varub karâr eylesün deyü cevâb eyledi. Hîlekâr-ı bâtil fikr ve hayâl etdigü sa‘b ve düşvâr mevzi‘e varub, dört tarafın taş ve ağaç ile

¹⁴⁸⁵ BY-C’de, “gönderdi”

sedd edüb ve sarb yerlerinde niçe bin tüfenk-endâz eşkıyâ kimesne koyub, hezâr güne mekr ve hîle ve tezvîr ve tedbîr eyleyüb ve etrâfdan Sa‘dâ ve Cibâl-i Şuharâ Zeydîlerin ve bakıyye-i ‘Urbân ‘âsilerin ve câhillerin¹⁴⁸⁶ da‘vet ve cem‘ edüb, cenk ve cidâle kemâl-i mertebe hâzır ve muheyyâ oldu. Pes vezîr-i dilîr Şehr-i Ramazanü’l-mübârekin on sekizinde yevm-i meymenet-âsâr-ı hamîde ‘ale’s-sabah bir vakt-i nusret ve felâh ve sa‘adet ve necâhda, orduy-ı hümâyûnda mevcûd olan piyâde ve farîsân ile mütevekkilan alallâhu teâlâ ‘azîmet edüb ve Mutahhar habîs ikâmet eyledigü mevzi‘e gelüb mukâbelesinde karâr edince tarafından mukaddem ceşş olanlar meydan-ı mu‘arekede mülâkat ve harb ve kıtâle mübâşeret olunduk da, gürûh-ı eşkıyâ, Guzât-ı İslâm ‘öşr-i ‘aşîrden ekall olmağın, ‘Urbân ‘usâtının şecâ‘at ile ma‘rûf ba‘zı şeyhleri ve Zeydiyye şakîlerinin müfsitleri kesretlerine ma‘rûf olub, dahî Mutahhar habîsin büyük karındaşı iken taraf-ı saltanata itâ‘at ve mîr-livâ olmak için der-i devlet cânibine ‘azîmet ve bâlâda zikr olunduğu üzere, Yenbu‘da vefât eden İzzeddin ibn el-İmâm Şerefeddin’in oğlu Mehmed ibn İzzeddin denmekle ma‘rûf ve sinn-i sâl ile tâze ve hadden ziyâde ve bî-endâze şecâ‘at ile mevsuf olmağın, mezkûr Muhammed dahî ‘ammusi bâtila hizmet eylemek ve ‘Urbân-ı Zeydiyye nakîblerine izhâr-ı hüner etmek¹⁴⁸⁷ sevdâsıyla, bir gürûh tüfenk-endâz eşkıyâsı ile vezîr-i dilîr üzerine yürüyüb ve sâ‘ir taraflardan dahî ‘Urbân ve Zeydiyye müfsîdleri hücum edüb, ‘Asker-i [vr.210b] İslâm’a kemâl-i mertebe inkisâr erişdirmişler iken, cenâb-ı hazret-i hak, feth-i nusret-i ehl-i İslâm ve eshâb-ı sünnete muvâffak eylemekle, ol mahâlde ibtidâ cümleden ziyâde hamle eden Muhammed bin İzzeddin’e kurşun¹⁴⁸⁸ isâbet edüb ve esnâ-i mu‘arekede başı bedenden kat‘ ve ziynet-i rummah kılınub ve nakîb ve ağavâtı müşâhede edince, cenkden ferâgat ve yüz çevirmekle, sâ‘ir etrâfdan sahrâya nüzûl ve ‘askere hamle eyleyen ‘Urbân şeyhleri ve Zeydiyye nakîbleri, bâ-ser hem katl olunub ve binden ziyâde ol kavm-i eşrardan ta‘me-i tîğ-ı bî-dirîğ guzât olmak nasîb ve müyesser olub, ‘asâkir-i Müslimîn’den vezîr-i âsâf-nazîrin sancakdârı on nefer ervâm dilâveri ile şerbet-i şehâdeti nûş verci‘î ilâ rabbike radiyeten mardıyyeh¹⁴⁸⁹ sadâsını gûş eylemek mukadder ve müyesser eyledi.¹⁴⁹⁰ Mutahhar habîs ve gaddârın bunca ‘asker ve i‘vânı cümle perâkende ve münhezim ve makhûr olduğundan gayri, mu‘în ve gamhûr ve zahîr ve vefâdarı ki, karındaşı oğlu katl ve helâk olduğuna fevkü’l-had musîbet ve mâtemzede karâr etmeyüb ve eyyâm ve

¹⁴⁸⁶ BY-B, BY-C’de, “- câhillerin”

¹⁴⁸⁷ BY-B’de, “eylemek”

¹⁴⁸⁸ BY-B, BY-C, BY-D’de, “tüfenk”

¹⁴⁸⁹ *Rabbinin senden razı olacağı şekilde ona dön.*

¹⁴⁹⁰ BY-C’de, “- -mukadder ve, oldu”

mekân bi'l-cümle meyšum ve menhus dutub, Cebel-i Sulâ'ya firâr edüb, vezîr-i zafer-
te'sir 'asâkir-i adüvv-tedmîr ile mansûr ve muzaffer ve şâdmân orduy-ı hümayûna gelüb
ve Muhammed bin İzzeddin'in ve sâ'ir nukebâ-i Zeydiyye ve 'Urbân şeyhlerinin
başların gönderüb Kevkebân'a mukâbil nasb etdüirdi.

Kırk Dokuzuncu Fasil

**Mutahhar Habîs Düş Gördüm Deyü Kizb Edüb Ve Hîle Ve 'Urbân
Cümlesine Ve Zeydiyye Eşkîyâsına Mektûblar Perâkende Kılub İnandırıldığın Zikr
Ve Beyân Eder:**

Çünkü Mutahhar Leng habîs, bunca güşüş ve mekr ve hîle ve sarf-ı iktidâr
eylemekle hiç nusret ve zafer bulmayub dâ'imâ cem' eyledigü eşrâr ve eşkıyâ ile
münhezim ve müdemmir olub, Cebel-i Sulâ'ya enva' mihen ve belâ ile çıkub¹⁴⁹¹ mahsûr
kalub, hîle ve kizb ile da'vet ve müctemi' olan vilâyet ahâlisi ve tâvâ'if-i 'Urbân ve
Zeydiyye eşkıyâsı perâkende ve perişân oldu. Habîs ve hîlekar ve kezzâb bundan sonra,
gayrî tarikden feth-i bâb edüb ve bâlâda kırk altıncı fasılda [vr.211a] yalan ve mekr ve
hîlelerinden bir mikdâr zikr ve beyân olunmuş idi.¹⁴⁹² Bu def'a tekrâr¹⁴⁹³ enva' ekâzib
ve iftirâ peydâ edüb,¹⁴⁹⁴ babası el-'Abbas ve evlâdı Ulvî olmağın, kendisü kerâmet
davâsın ikâmet eyledi. Ve 'ilm-i nücûmdan ba'zı mertebe haberdâr olduğundan gayri,
kâmil ve ehil olan müneccimin tâ'ifesiyle ihtilât edüb, dâ'imâ her birinden sene-i cedîde
başında takvimler alub, ilâ elân bu 'asr ve zamânda husûf olmak ve ba'zı senede ayın
ondördünde mâ-hitâb münhasif olub tutulmak âdetullah-ı irâde eyledigün takvimlerde
mezkûr ve meşrûh olduğu üzere, ol vakt dahî gelecek Şehr-i Zi'l-ka'detü'l-mükerrem
on dördünde, husûf olacağıın ma'lûm edinmekle, bununla avâm ve 'Urbân cahillerine
aldırmak ve bir fitne ve fesâd bazarın açmak murâd ve niyet etdi. Hâşâ sümme hâşâ
'alem-i rüyâda resûl-i ekrem ve güzîde-i ben-i adem sallallâhu aleyhi ve sellem¹⁴⁹⁵
hazretlerini müşâhede edüb ve ol kezzâb-ı nâ-sezâ sitem ve cefâ ve tegallüb ve istilâ-i
'asâkir-i ervâmdan huzûr-ı resûl-i aleyhisselâmdan feryâd ve şikâyet ve bu mihen
ibtilâda taraf-ı nebevîden zafer ve isti'ânet iltimâs ve ricâ eyledik de, Hazret-i
Seyyidü'l-enâm aleyhi's-selâtü ve 's-selâm keennehü¹⁴⁹⁶ habîs-i mezkûr şefkat ve

¹⁴⁹¹ BY-B, BY-C'de, "belâda mahsûr kalub"

¹⁴⁹² BY-C'de, "olunduğu üzere"

¹⁴⁹³ BY-C'de, "- tekrâr"

¹⁴⁹⁴ BY-C'de, "kılub"

¹⁴⁹⁵ *Ona salat ve selam olsun.*

¹⁴⁹⁶ *Salat ve selam ona olsun ki san ki o.*

merhamet ve fî-mâ ba'd 'âkıbetinde 'asâkir-i ervâm 'umûmen münhezim ve makhûr ve müdemmir ve üzerlerine nikbet musallat âna ve emvâl ve erzakları ganâ'im olmak müyesser ve Mülk-i Yemen saltanatı bi'l-küllîye kendüye nasîb ve mukadder ve devlet kendüye nakl edeceğin beşâret ve Ahâli-i Yemen ve bi'l-cümle tavâ'if-i 'Urbân bu haber-i nusret-eserden agâh eyleyüb ve kendüye i'ânet ve imdâd için da'vet etmek emr ve fermân buyurub, kezzâb-ı mezbûrun bu ahbâr-ı mesmu'u olduk da, yine ol kâzib-i yâ resûlüllâh ahâli-i vilâyet ve 'Urbân bana i'timâd eylemezler. Ve rüyâda hazretinizü müşâhede kılub, bu müşerref ve nusret-i ihbârın istima' eyledüğüme i'tikâd etmezler dedükde, taraf-ı nebevîden¹⁴⁹⁷ senün bu da'va ve kelâmın sâdık olduğuna şâhid ve âdil ve tenbîh Zi'l-hiccenin on dördünde vâki' olacak husûf olmasun¹⁴⁹⁸ bu haber ile aynı husûfu tahrîr ve i'lâm eylesin. Ta'yîn etdigün¹⁴⁹⁹ vakt ve zamânında vukû'un 'ali's-semâ [vr.211b] cümlesi 'ayânen gördüklerinden sonra, benim ile 'alem-i rüyâda müşerref olduğun sahîh ve kelâm ve da'vânı sâdık ve sarîh eylesinler deyü, ya'ni kendüye bu vechile cevâb buyurub ve husûfdan haberdâr kılub mahz-ı kizb ve iftirâsın habîs ve bâtil bir alay 'avâm ve câhil tâ'ifeye bir hîle ve şeytanet ile ve müneccimîn tâ'ifesinden habir olub, tekâvimde dahî gördüğü zikr olunan husûfun kable'l-vuku' i'lân ve iş'âr ve i'lâm ve ihbâr eylemekle inandırmak için bu makûle hebâset ve hazret-i resûl-i ekrem sallallâhu aleyh-i vesellem¹⁵⁰⁰ üzerine isnâd ve iftirâya cür'et ve cesâret etdi. Ve hatâ ve zelilden ihtirâz ve ictinâb eylemedi. Ve bu mertebe kizb-i sarîh ile rüyâ peydâ eyledigünden gayri, Guzât-ı İslâm üzerine hezâr gün isnâd ve iftirâ kılub ve Diyâr-ı Yemen'de vâki' olan tâ'ife-i 'Urbân'a ve 'umûmen kasabât ve kurâ ahâlisi ve bi'l-cümle sükkânâ nâme ve kağıdlar yazub ve niçe nukûd ve eşyâ hediyeler gönderüb ve her birine zikr olunan rüyâsı ve enva' iftirâ-i cem' ve tahrîr ve ba'dehû husûf ile da'vâ-i bâtil ve kelâm-ı kizb-i sarîhin işhâd edüb, kağıdların tevâbi' ve ademleri ile vilâyet¹⁵⁰¹ ve bi'l-cümle sükkâna¹⁵⁰² nâme ve kağıdlar yazub,¹⁵⁰³ Aktâr-ı Yemen'de vâki' nevâhi ve kurâ ve eknâfa irsâl ve perâkende eyledi. Berku'l-Yemânî sâhibi 'ulemâ-i 'âmilîn ve fudelâ-i muhakikîn ve sulehâdan olan Mevlânâ Muhammed El-

¹⁴⁹⁷ BY-C'de, "- taraf-ı nebevîden"

¹⁴⁹⁸ BY-C'de, "olsun"

¹⁴⁹⁹ BY-C'de, "- etdigün"

¹⁵⁰⁰ *Ona salat ve selam olsun.*

¹⁵⁰¹ BY-C'de, "ve etrâfa"

¹⁵⁰² BY-C'de, "aktâra"

¹⁵⁰³ BY-B'de, "- ve niçe nukûd ve eşyâ hediyeler gönderüb ve her birine zikr olunan rüyâsı ve enva' iftirâ-i cem' ve tahrîr ve ba'dehû husûf ile da'vâ-i bâtil ve kelâm-ı kizb-i sarîhin işhâd edüb, kağıdların tevâbi' ve ademleri ile vilâyet ve bilcümle sükkâna nâme ve kağıdlar yazub" tekrâren yazılmışdır.

Kutbî rahmetullâh yazub nakl eyledigünden bir mikdâr¹⁵⁰⁴ cünûd-ı Müslimîne ve kemmât-ı muvahhidîne, ol kâzib ve müfteri beyhûde ve mala, ya'ni isnâd ve aktâra ihtiyâr edüb, tahrîr eyledigü kelimât kizb-i amîzi manzûrî olanların Mutahhar Leng ne denlü hîlekar ve habîs tab'îyet idigü ma'lûm olmak için bu mahâlde sebt ve tahrîr olundu.

هتي ارسل الى كل طايفه همايلية بها من النقود, ليستعينوا بها علي الخروج
في ذلك اليوم الموعود, والوقت المعهور, ليجعلوا ريقه اطاعه السلطان, ويظهروا الخروج والعصيان, ويقتلوا من
قدروا عليه من الاتراك, ويفسدوا في الارض بالاتلاف و الاهلاك, واضاق الي ارسال كتبونقودا ارسال شعور بنات
[vr.212a] ونسايه, وشعور اهل بلده واقربايه واستصراخمن علي الاروام بانهم يسلبو نهن ويفعلون يهن فعل
الحرام, فاين احميه, وان ذهبت العصيه, وهو لأعيتبذلوزلساء الاشراف, وملجوهن الي مهادي الاعتساف, ويكرهونهن
علي ازناء, ويفتضحون الايكا دالحضاء, واتتم حشوا اثوابكم, وملاءسروحكم, واقتابكم, تاكلون وتشديبون, وترقصون
وتطربون ولاترفعون عن حديمكم هذا العاد, ولاتركبون في دفع هذا الغار عنكم راكب الاخطار اما سمعتم ماوقع
لطسم و جديس واولئك الاقوام الاجاميس, واكثر الاعرج, الكتاب من هذه التشنيعات, وكبر عليهم بذكر البشايح
القطيعات¹⁵⁰⁵

Habîs Mutahhar Leng enva' kizb ve iftirâ ihtiyâr ve peydâ kılub ve her kabîleye akçeler ve silah ve emti'a gönderüb ve Diyâr-ı Yemen'de mukaddemâ zaman-ı câhiliyyetde vâki' olan kabâ'ilden Tasm ve Cudis kaziyyesin¹⁵⁰⁶

HİKÂYET TASM VE CUDİS

Zikr olunur ki; Tasm ve Cudis nâmında olan iki kabîle Hazret-i İsmâ'il-i nebî salevatullahi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyh¹⁵⁰⁷ vücûda gelmezden ve Mekke-i Mükerreme şerefallâhu¹⁵⁰⁸ 'imâr ve ihyâ olunmazdan evvel zamân-ı câhiliyyetde 'Arz-ı Yemen ve Hicaz¹⁵⁰⁹ ve mâbeyninde sâkin 'Arabü'l-'Ureba'dan ziyâde kutlu ve şeca'atlü mün'im

¹⁵⁰⁴ BY-C'de, "rahmetullâh yazub nakl eyledigünden bir mikdâr"

¹⁵⁰⁵ *Tayin edilene göre hazırlanmaları için herkese ne gerekiyorsa ona göre kararlaştırılan vakitte gönderiyorum. Sultana itaatlerini sağlamak için. Sultanın emrinden çıkarak isyan çıkarıyorlar. Türkler'den güçleriyettiğini katlediyorlar. Yeryüzünde isyan ve bozgunculuk yapıyorlar. Gönderdiğim bu mektuba nakitte ilave ediyorum. Aynı zamanda o beldenin ahalisine ve akrabalarını sürekli olarak bundan haberdar edin. Çünkü onlar sürekli olarak haram işliyor yanlış yapıyorlardı. Nerede ahlak, tytyculukları nerede. Onlar şerefli insanların kadınlarını zelil kılıyorlar. Ve onları zinaya, sapıklığa zorluyorlar. Bu ahlaklı bakireleri ahlaksızlaştırıyorlardı. Ve sizler kendi akranlarınızla toplanıyor ve yükleniyorsunuz. İçiyor ve mutluluk duyuyorsunuz. Oynuyorsunuz, şevkleniyorsunuz, yüceltmiyor arsızlık ediyorsunuz. Ar ve namusunuzu korumuyorsunuz. Tehlikesiniz. İşittiğiniz bu Tasm ve Cudis vakası. Bunlar öyle birtoluluk ki bunların soyu kurumuştur. En sakat ve yalancılardır. Bu kötülüklerinden dolayı başlarına büyük bela almışlardır. Yaptıkları kötülükler öyle fazla oldu ki, bu kötülükler ardı arkasına meydana geldi.*

¹⁵⁰⁶ BY-C'de, "+ kağıtlarında yazub şerh ve beyân etdi."

¹⁵⁰⁷ Hz. İsmâ'il'e ve Peygamberimize salat ve selam.

¹⁵⁰⁸ Allah orayı şereflendirdi.

¹⁵⁰⁹ BY-B, BY-C'de, "Arz-ı Hicaz ve Diyâr-ı Yemen"

ve maldâr ve nâm sâhibi ve ‘âlî neseblü Beyne’l-‘Arab şeref ü haseb ile meşhûr kabîleler idi. Hatta Seyyid¹⁵¹⁰ Takiyeddin el-Fâsi rahmetullâh zamân-ı câhiliyyetde Mekke-i Mükerrerme şerefallâhu teâlâ¹⁵¹¹ ve tevâbi‘ ve memâlik ve aktârına hâkim ve vâli olanları cem‘ ve beyân eyledigü târihinde bu kaziyye bu vechile zikr ve tahrîr eylemişler ki, Tasm ve Cudis Hazret-i Nuh aleyhisselâm evlâdından Lâvud nâm kimesnenin oğulları ki iki nefer karındaşlar olub asıl u neseb ve âbâ u cedleri bu tarîkle Nuh aleyhisselâma müntehî olur. Tasm ibn Lâvud ibn Adem bin Sam bin Nuh aleyhisselâm ve Cudis bin¹⁵¹² Lâvud bin Adem ilâ âhire kezâlik. Pes bu iki karındaşın nesl ve evlâdı ziyâde olmağın zikr olunduğu üzere Vilâyet-i Yemen¹⁵¹³ ve ‘Arz-ı Hicaz mâbeyninde vâki‘ Yemâme denmekle ma‘rûf diyâr-ı celîlü’l-i‘tibâra gelüb mütemekkin olduklarında, bunca zaman içinde¹⁵¹⁴ niçe bağ ve bahçe ve hurmalık ve bostan ve mezârî‘ îcâd ve emvâl ü erzâk ve mahsûl ezdiyâd edüb, ikisinin dahî nesl ve âl ü evlâdı kesret ve vefret bulmağın, her birinin evlâdı bir kabîle olub nâm ve iştiârları¹⁵¹⁵ babaları ismi ile mevsûf ve ma‘rûf ve Tasm evlâdı, Kabîle-i Tasm denmekle [vr.212b] Cudis dahî kezalik zikr olunmağla ‘âlemde mevsûf ve mezkûr oldu. Velâkin Tasm büyük karındaş olmağın hayatında bu iki kabîlenin ikisine dahî vâli¹⁵¹⁶ olduk da, Cudis Kabîlesin gâyetde hor ve hakîr tutub ve dâ’imâ enva‘ ihânet teşhîr edüb¹⁵¹⁷ cevr ü cefâdan hâlî olmayub, her gün Kabîle-i Cudis üzerine bir dürlü zulm ve hakâret vaz‘ ve îcâd eyledi. Pes bir gün Cudis Kabîlesi’nden Hezile binti Mâzen nâmında bir ‘avrat zevci ile ‘Amluk dedikleri zâlimin önüne da‘vâya gelüb,¹⁵¹⁸ bu vechile ‘arz-ı hâl ve i‘lâm-ı ahvâl eyledi ki, “ey melik benim zevcim beni tatlîk eyledükde hâmil kaldım ve dokuz ay kâmil hamilem mütemâdi oldukdan sonra, vaz‘-ı hamil edüb bir veled vücûda getirdüm. Sünneteyn-i kamîleteyn arzâ‘ ba‘dehû üç sene dahî besleyüb bir hoş terbiye edüb bu def‘a beş sene kâmil yaşına girmiş evlâd olmağın, haber ile zevcim benden almak eger¹⁵¹⁹ kûşemden beni ayırmak¹⁵²⁰ ve beni hasret ve fırkat oduna yakmak ister,” deyü cevâb ve şikâyetin itmâm edince, zevci olan şahs dahî “sen benden kâmil mihrini

¹⁵¹⁰ BY-C’de, “- seyyid”

¹⁵¹¹ *Yüce Allah orayı şereflendirdi.*

¹⁵¹² BY-D’de, “- Lâvud ibn Adem bin Sam bin Nuh aleyhisselâm ve Cudis bin”

¹⁵¹³ BY-D’de, “- Yemen”

¹⁵¹⁴ BY-C’de, “- zaman içinde”

¹⁵¹⁵ BY-B, BY-C’de, “- nâm ve iştiârları”

¹⁵¹⁶ BY-C’de, “+ evvel idi. Vefâ‘at eyledikden sonra yine Evlâd-ı Tasm’dan zâlim Âşim demkle meşhûr ‘Amluk nâm kimesne kabîlenin ikisine vâli”

¹⁵¹⁷ BY-B, BY-C’de, “- enva‘ ihânet teşhîr edüb”

¹⁵¹⁸ BY-C’de, “- gelüb”

¹⁵¹⁹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ evlâd-ı ciger”

¹⁵²⁰ BY-B, BY-C’de, “- beni, müfârikat”

kabz eyledin. Veledin nafaka ve terbiyesi dahî her ne ki îcâb ederse bî-kusûr teslim ederim. Bundan sonra senün yanında evlâdım câhil¹⁵²¹ istemem. Lâ-büd alub bir üstâd-ı kâmil bir¹⁵²² mu'allime verirüm” deyü cevâb edüb ‘Amluk dedikleri zâlim da‘vâların anlayub ve veledi bir hub sûret-i mahbub olduğun görünce, vâlîde ve vâlidin önünden sürüb, cebren ve zulmen veledi ahz ve enderun gılmânına vaz‘ eyleyüb vâlidesi mezkûr Hezile mahzûn ve ma‘bûn¹⁵²³ ‘Amluk önünden feryâd ederek çıkub bu ‘Arabî beyti inşâd eyledi.

Şi‘ir-i ‘Arabî

اتين اخطسم لحكم بيننا
فابرم حكما في هذيمه ظالماً
لعصّ حكمت اليوم لامتورعاً
فهمّا عندالحكومة غالماً¹⁵²⁴

Pes ‘Amluk dedikleri zâlime Hezile binti Mâzen bu ‘Arabî kıt‘â-i inşâd etdigün tevâbi‘i ‘arz ve tefhîm edüb, ma‘lûm ve manzûru olunca kemâl-i mertebe gazaba gelüb, dahî Cudis Kabîlesi’ne hadden ziyâde cevri ihânet eylemek murâd edinüb, emr ve tenbîh ve yasâğ eyledi ki, Cudis Kabîlesi’nden her ne kadar bekar kız ere verilür ise [vr.213a] min ba‘d zevcine getirmeyüb evvelâ gece kendüye götürüb temâm bekâretin izâle eyledikden sonra zevci olan herife verüb zifâf edeler. Pes bu zulm ve fesâda niçesinin ve rüzgâr ber-karâr ve Kabîle-i Cudis bu mezellet ve hakârete giriftâr oldu. ‘Âkıbet Ben-i Cudis kibârından ve re‘islerinden Esved ibn Gaffar el-Hadîsi nâm kimesnenin kız karındaşı ‘Afire binti Gaffar nâm bâkireyi yine Cudis eşrâfından birine tezvîç eylediklerinde, zikr olunduğu bid‘at ve mazlûm üzere mezkûre ‘Afire’yi donadub ve bezeyüb, ‘Amluk dedikleri zâlime getirirken kabîlesi olan Ben-i Tasm züfûl ve dabul çalub surûr ve şadumânî izhâr ve bu güne ebyât-ı ‘Arabî ile tegannî ve şevk ve hubûr-birle iş‘âr eyleyüb. أبدي بعملوق وقومي واذهبي وبادري الصبح بامر معجب اسري شرف وصحبة. ¹⁵²⁵ عظيتم لبيكر عيزذ امن منرتب

Mezkûr ‘Afire ‘Amluk’un zifâfın idhâl edüb, ol medall ü dâll dahî bâkire-i sagîre olmağın, Kabîle-i Cudis’e ihâneten hadden ziyâde tecâvüz kılub ve fakîren

¹⁵²¹ BY-B, BY-C’de, “+ olduğun”

¹⁵²² BY-D’de, “- Bundan sonra senün yanında evlâdım câhil¹⁵²² istemem. Lâ-büd alub bir üstâd-ı kâmil bir”

¹⁵²³ BY-B’de, “- ma‘bûn”

¹⁵²⁴ Aramızda hükmetmesi için Tasm’ın kardeşine geldik. Zalimce verdiği hükm insanları bezdirdi. Antar’a hükmettiği gün adalatlı olamadı. Hiçbir hükmünde isabetli ve anlayışlı olmadı.

¹⁵²⁵ Amlukla beraber yolu ve milleti ortaya çıktı. Gündüzle beraber daha da ilginç şeyler ortaya çıktı. Sözünün büyüklüğünü ve şerefini yok etti. Yolundan da erkenden döndü.

mazlûmenin sebîlin ber ve esvâbın kan ile mahlût eyleyüb rüsvâ ve pâmâl itlâk eyledik de, ‘Afîre dahî ‘ar ve nâmus ve gayretinden zevci olacak şahsın hânesine gitmeyüb ve piyş ü pişi kanlu rüsvâ câme ve pîrâhen Cudis Kabîlesi’nin içlerinden bu ‘Arabî beyti kırâ‘et eyleyüb

Şi‘ir

لاحدال من جويس

اهكدايفعل بالعروس¹⁵²⁶

ve alâniyye piyş u pîşi kana mustağrak akıdarak geçüb kendü hânesine varub, pâmâl ve bed-nâm ve karâr ve ârâm ve gussâ ve gam ve melâlet ile bu ‘Arabî ebyâtı nazm ve inşâd eyledi. Nazm: يصلح ان يو تي الي فتياكم وانتم رجال كثرة عدد الرمل, اتصبح تمشي في الدماء عروسكم, صبيحت زقت بادفوف الي البعيل, فان انتم لم تغضبوا عنده, فكونوا لنساء للبخور والعنسل, وهاهاكم جلابيت العروس وطيبها, فانتم لاتواب العروس وللكل, فقبحا وتعسا للذي ليس نافعاً, ومخيتال يمشي بينا مشية الفحل, فلوانتا كنا رجالا وكنتم, نساء لكينا لانقر علي زل, فموتوا كراماً واصيروا العدوكم, بحرب طلطي في الضدام [vr.213b] Çünkü Cudis Kabîlesi’nin ganî ve fakîri ve civân ve pîri ‘Afîre binti Gaffar’ın kaziyyesin istima‘ edüb ve inşâ etdigü nazm ve ebyâtın okuyub, kendülerine vâkî‘ olan bed-nâm ve rüsvâyılığî fikr ve zikr eylediler. Kemâl-i mertebe gazaba gelüb ve hamîyet ve gayretlerin bâzuy-ı himmete getürüb, âr ve nâmusu ri‘âyet etmek ve üzerlerinden ve ehl-i ‘ıyâllerinden bu bed-nâmlığı ref‘ ve izâle eylemek nasb-ı nefsi murâd edinüb, bilâ-ittifâk re’y ve tedbîrine mübâşeret ve bu bâbda cümlesi can ve bâşların fedâ etmek canlarına minnet bildiler. Pes cemi‘ân Ben-i Cudis’in re‘is ve bellü başluları ve cümlesinden ziyâde mün‘im ve kutlusu olan mezkûre ‘Afîre’nin karındaşı Esved bin Gaffar el-Cudis’i idi. Kabilesi ve kavmine bu umûr-ı sa‘ab ve düşvâr ve mesâlih ve ta‘b ve müşkilü’l-eserde bana teslîm ve râzı olurmuz. Ve tarîk-i tedbîr ve re’y sevâbım üzerine ‘azîmet edermisiz deyü hitâb eyledik de, ‘umûmen Cudis’in kabîlesi bu husûsda senün ma‘kûl gördüğün tarîke ‘âzim olmak ve re’y ve sevâbın üzre câzım olmamız mukarrerdir. Ve bu gayret ile helâk olmak ya terk-i ehl ü ‘ıyâl veya diyâr ve emlâk kılınmak sermâye-i devletimizdir deyü cevâb verdiklerinde, mezkûr Esved bin Gaffar

¹⁵²⁶ Cudis kabilesinden daha zelil olan bir kabile yoktur. Arus da böyle mi yapar.

¹⁵²⁷ İdareyi gençlerineize vermeniz daha uygundur. Sizler ki güçlü kimselersiniz. Erkeklerinizin kanı üzere yürümeyin. Sabiha evlenerek kendine koca edindi. Eger siz bununlagazaba gelmiyorsanız, Siz kadınlarınızı temiz tutmuyorsunuz. Erkekleriniz kadınlarıyla hayasızca ilişkide bulunuyor. Erkeklerinizin yaptığı bu iş sarhoşluktur ve doğru değildir. Bu durum bertaraf edilmedikçe çoğalır. Bu durum içimize düşen bir kor gibidir. Eğer bizler erkek ve sizler de öyleyseniz, Kadınlarımızla bu hal üzere duramayız. Mücadele ederek namusunuzla ölün. Düşmanınıza karşı sabırlı olun. Bu günahlarla o güne gelen kişi helak olur. O gün kurtulabilmek için öze ve kurtuluş yoluna sarılmak gerekir.

bu vechile re'y-i rezîn ve fikr-i isâbet-karîn eyledi ki; şimdiki hâlde mülk ve saltanat Tasm Kabîlesi'nin kabzâ-i tasarrufunda ve bunca tûl müddetden berü, 'Amluk dedikleri zâlim ve cabbar hükümet-i mesnedinde olmağın silâh ve âlât-ı harb ve ricâl ve şevket ve kuvvet-i mal ile birkaç tabaka bizden ziyâde ve beterdir. Mukâbele ve harb ve cenk ve kîtâl ile bir vechile mukâvemete kuvvet ve iktidârımız olmadığı ma'lumunuzdur. Velâkin ziyâfet¹⁵²⁸ hâzır ve âmâde ve muheyâyâ ve âlât-ı harb ve silâhımızı her birimiz bi'l-cümle reml ve hâk içüne vaz' ve ihtifâ eyleyüb, 'Amluk cebbârı ve 'umûmen Ben-i Tasm kibârını da'vet kılub, gelüb¹⁵²⁹ sohbet ve mecâlisde ikâmet ve karâr etdikleri gibi, 'Amluk'ı¹⁵³⁰ ben katl ve helâk ederim. Sizler dahî her biriniz misâfir ve za'iflerin ferrâş ve bâlının ve rîk ve hâk ve ol zâlim cebbârın çerkâb-ı fesâdından, besât-ı 'âlemi [vr.214a] tathîr ve pâk eyleyesiz. Kabilede bakıyye kalan Ben-i Tasm kavminin tedâriki sehl ve âsândır deyü hatm-i kelâm eyledik de,¹⁵³¹ Ben-i Cudis'in mesmu'u olunca, cümlesi Esved bin Gaffar'ın re'y ve tedbîrine¹⁵³² tahsîn ve 'akl u fikrine âferinler edüb, dahî bu râz-ı nihânî ihtifâ kılub, ziyâfet kaydına ve tedârik ihzârına mübâşeret ve encâma erişdirüb, zikr olunduğu üzere, 'Amluk'ı ve cemi'an Tasm Kabîlesi'nin kibârın da'vet ve anlar dahî icâbet edüb, zîb u ziyur ve şevket ile ziyâfetlerine¹⁵³³ 'Amluk mahsûs tevâbi' ve ademleri ile Cudis Kabîlesi'nin re'is ve şeyhi olan Esved bin Gaffar'ın misâfiri olub ve sâ'irlari dahî mikdâr ve mertebesince Ben-i Cudis a'yânına varub, tâmâm mertebe cümlesi nüzûl ve ikâmet eyledigü-birle, Esved bin Gaffar hemşiresi olan 'Afire'ye olduđu¹⁵³⁴ rüsvâ ve melâmeti hâtıra getirüb ve nâr-ı gayreti derûnuna yakub, sabr ve karâra mecâli¹⁵³⁵ kalmayub, ve mahâlli ahz-ı intikâm ve fırsat-ı ganîmet bilüb, dahî mahfî hâzır eyledigü tevâbi'lerine işâret ve kendisü kavmi¹⁵³⁶ içünden ihtitâ eyledigü¹⁵³⁷ şemşîr ve adüvv-tedmîrin çıkarub, evvelâ 'Amluk zâlimi câlis olduğu serîrine çalub iki parça¹⁵³⁸ eyledikten sonra, ademleri dahî anda¹⁵³⁹ mevcûd olan¹⁵⁴⁰ tevâbi'at ve mahsûsların ta'me-i tîğ-i bî-diriğ edüb, Cudis Kabîlesi'ni

¹⁵²⁸ BY-B, BY-C'de, "+ ile"

¹⁵²⁹ BY-C'de, "- gelüb"

¹⁵³⁰ BY-C'de, "+ cabbarı"

¹⁵³¹ BY-B, BY-C'de, "edüb"

¹⁵³² BY-C'de, "rezînine"

¹⁵³³ BY-C'de, "+ gellüb"

¹⁵³⁴ BY-B, BY-C'de, "- olduğu"

¹⁵³⁵ BY-B, BY-C'de, "çâre"

¹⁵³⁶ BY-B, BY-C, BY-D'de, "rikb ü hâk"

¹⁵³⁷ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- ihtitâ eyledigü"

¹⁵³⁸ BY-B, BY-C'de, "rû-nimâ"

¹⁵³⁹ BY-B, BY-C'de, "- dahî anda"

¹⁵⁴⁰ BY-C'de, "+ umûmen"

kaziyyeden âgâh ve haberdâr oldukları gibi herkes misâfirin katl ve helâk kılıb, Lemhehtü'l-Basarda 'Amluk ile ziyâfete gelenlerin cümlesi nâ-bud ve nâ-peydâ¹⁵⁴¹ ve ağuşte-i hûn ve hâk oldu. Ancak içlerinden Diyâki bin Meret el-Tâsimî nâm bir şahıs mâbeynde bir tarîk ile cânın halâs edüb ve kabîlesine dahî uğramayub firâr ve ol 'asrda Yemen pâdişâhı bulunan Melik-Tubba' idi. Anın dergâhına varub, 'Amluk'a ve Tasm kibârına vâki' olan gadr ve hayfı 'arz u i'lâm ve dâd u¹⁵⁴² intikâm olunmasın ricâ ve iltimâs ve ârâm eyledi. Ol sebebden Melik-Tubba' Vilâyet-i¹⁵⁴³ Yemen'den Yemâme üzerine 'asker gönderüb geldüklerinde, Esved bin Gaffar el-Cudisî 'Amluk katlinden sonra cümle diyâr ve kabâ'ile hâkim ve vâli bulunmağla, Yemen'den gelen Melik Tubba' 'askerine mukâbil olub, birkaç def'a 'azîm cenk ve cidâl ve harb ve kîtâl edüb,¹⁵⁴⁴ [vr.214b] velâkin ol 'asrda Melik-i Tubba'¹⁵⁴⁵ 'askerine mukâbele ve mukâvemete tâkatı olmamağın, nâçar bakıyye kalan tevâbi' ve kabîlesi ile firâr ve varub Ben-i Tayy Kabîlesi'nin içüne düşüb karâr eyledi. Ve ilâ elan 'Arabü'l-'Ureba ve Tavâ'if-i 'Urbân'ın birbirine câr ve dâhil düşmek ve anın himâyesinde addüvvisinden emîn olmak, 'âdet ve kânunları olduğu üzere mezkûr Esved el-Cudis'i geldigü kabîlesine ol vakt Tayy Kabîlesi'nin câr ve dahilî düşdü. Beyne'l-'Arabü'l-'Urebâ hod kadîmü'z-zamândan berü Tayy Kabîlesi sehâ ü kerem ve şeca'at ve 'uluvv-i himem ile mümtâz ve her vechile sâhib-i kuvvet ve serfrâz kabîle olmağın, her mahâlde her umûrda kelâm ve ricâları red olunmayub, makbûl ve mu'teber idi. Pes Tayy Kabâ'ile'nin kibâr ve a'yânı Esved bin Gaffar ve cümle Cudis Kabîlesi'nin cürm ve günâhların, Melik-i Tubba'dan ricâ ve iltimâs eylediklerinde ol dahî afv eylemekle, niçe zamân Esved Kabîlesi, Tayy Kabîlesi içinde âsûde hâl ta'ayyüş edüb, 'âkıbet dâr-ı fenâda bekâ olmayub, terk ve fenâ bulduklarından sonra bâkî kalan evlâd ve evlâdlarına yine hâliyâ Cudisî denmekle mezkûr ve kaziyye-i 'acibeleri ilâ elân bu 'alem-i fânîde vech-i meşrûh üzere beyne'n-nâs gayret ve hamıyyet ile meşhûr ve târihlerde mastûrdur. Ol ecluden Mutahhar Leng habîs 'umûmen Vilâyet-i Yemen ahâlisine ve tâvâ'if-i 'Urbân ve Zeydiyye eşkıyâsına mevcût gayret ve hamıyyet olmak maslahatı için zikr olunan Tasm ve Cudis kaziyyesin mekâtib-i kizb-amîzinde misâl irâd eyledi. Ve 'umûmen

¹⁵⁴¹ BY-B, BY-C'de, "- nâ-peydâ"

¹⁵⁴² BY-C'de, "- dâd u"

¹⁵⁴³ BY-C'de, "- Vilâyet-i"

¹⁵⁴⁴ BY-B, BY-C'de, "etdi."

¹⁵⁴⁵ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ ziyâde şevket ve kudret sâhibi bir pâdişâh idi. Yemâme'ye gönderdigi 'asker dahî kesret ve vefret üzere olub vuku' bulan mukâtelelerde hod ekser Cudis Kabilesi'nin kibar ve a'yânı katl ve helâk olmağın mezkûr Esved bin Gaffar'ın Melik Tubba'"

Diyâr-ı Yemen'de vâki' olan kasabât ve beldân ve nevâhi ve kurâ sükkâmına ve Zeydiyye eşkıyâsına ve berriye¹⁵⁴⁶ ve bâdiyede ve etrâfda olan Kabâ'il-i 'Urbân tâ'ifesinin¹⁵⁴⁷ her birine başka bir mektûb yazub vech-i meşrûh üzere enva' kizb ve hîle ve ihtilâl ve rüyâ ve nasîhat ve temsîl ve misâl ile memlû edüb mü'temeddü'n-aleyh ademleri ile gönderdi. Tavâ'if-i¹⁵⁴⁸ 'Urbân hod câhil ve 'ümmî bir kavim olmağın kizb ve hîlesinden gâfil olduklarından gayri, vukû'undan akdem husûfî ta'yîn ve i'lâm eyledigün istima' ve haberdâr olduklarında her biri te'accüb edüb, [vr.215a] ve 'ilm-i nucûm ve takvim hesâbıyla ma'lûm edinmek kâbil ve mümkün olduğun anlamayub, mukarrer kerâmetden server-i kâ'inât 'aleyhî efâzîlî't-tahiyet-i ve's-salavât¹⁵⁴⁹ hazreti rüyâsında tahkîk gördüğün zann eyleyüb¹⁵⁵⁰ husûf vuku'una müterakkîb oldular. Ta'yîn eyledigü üzere Zi'l-hiccenin ondördünde husûfu¹⁵⁵¹ gördükleri-birle, 'umûmen i'timâd ve i'tikâd edüb ve mukaddemâ Saltanat-ı 'Aliyye tarafına muti' ve münkâd olduklarına i'tibâr etmeyüb, bi'l-küllîye 'isyân ve tuğyân ve fesadların ezdiyâd etdiler. Ve bi'l-cümle etrâf ve aktârda olan tavâ'if-i kabâ'il-i 'Urbân hurûc edüb ve Bender-i Mihâ ve sâ'ir benâdir ve tehâimden gelen yolları bağlayub, Zebid ve Ta'iz'den orduy-ı hümâyûna zahîre ile gelen ve ordan giden ebnâ-i sebîli kat' edüb, 'Asâkir-i İslâm'a mûceb-i teşvîş ve ihtilâl oldu.

Ellinci Fasl

Medall ü Dâll Olan Mutahhar Habîs'in Kizb Ve İ'vâsıyla 'Urbân Ve Ahâli-i Aktâra Tekrâr 'İsyân Edüb Vuku' Bulan Fiten Ve İhtilâli Zikr Ve Beyân Eder:

Zikr ve beyân olunduğu üzere, Mutahhar Leng habîs kizb ve hile ve mekr ve şeytaneti yine tekrar 'azîm fitne ve fesâda bâ'is oldu. Bundan akdem bâlâda zikr-i sebki etdigü üzere, mukaddemâ kimi Belde-i Cible ve Vilâyet-i Ba'dân teshîrine ve kimi Nakîl-i Semâre murûrunda ve Kal'a-i Demar fethinde, vezîr-i âsâf-nazîrin huzûruna gelüb, cânib-i Saltanat-ı 'Aliyye-i Osmâniyye'ye itâ'at ve inkıyâd edüb ve her biri hadden ziyâde in'âm ve ihsân-ı bî-pâyâna müstağrak olub, envâ' lutf ve kerem müşâhede eden Kabâ'il-i 'Urbân tâ'ifesi Mutahhar Leng habîsin¹⁵⁵² cüzî mekr ve

¹⁵⁴⁶ BY-C'de, "- eşkıyâsına ve berriye"

¹⁵⁴⁷ BY-C'de, "- tâifesinin"

¹⁵⁴⁸ BY-B, BY-C'de, "- tavâ'if-i"

¹⁵⁴⁹ *Onun üzerine en faziletli salat ve selam.*

¹⁵⁵⁰ BY-B'de, "edüb"

¹⁵⁵¹ BY-B, BY-C'de, "- husûfu"

¹⁵⁵² BY-B, BY-C'de, "+ bu mikdâr"

hîlesine aldanub, ‘ömürlerinde görmeyüb nâ’il ve vâsıl oldukları bunca na’m ve ihsânâtı bu denlü bahâne-i kalîl ile ferâmuş edüb, dahî ‘umûmen taraf-ı saltanatdan rû-gerdân ve ‘isyân ve nafîr-i ‘âm ile hurûc eyleyüb, her biri kurbunda vâki’ olan ‘Asâkir-i İslâm ve kılâ’ ve beldân muhâfazasında bulunan cünûd-ı nusret-encâm üzerine musallat ve müstevlî olub, Hâce Ebû el-Tayyib¹⁵⁵³ el-Mütenebbî bu makûleler hakkında inşâ eylediği mazmûnunda tasdîk ve tahkîk etdüler.

Kıt‘a

اذا ابتكرت الكديم ملكته [vr.215b]

وانانت اكرمت الليمءتمردا

في موضع السيف بالعلا

¹⁵⁵⁴مضركوضع السيف في موضع الندي

ve bu makûle lutf ve ihsân bilmez ve hukuk-ı kerem ve ni‘meti ri‘âyet etmez edânî ve erâzil hakkında fâzıl-ı merkûm îrâd ve inşâ etdiği kelâm-ı fesâhat-nümûnı gâyetde merğubdur.¹⁵⁵⁵

Kıt‘a

وازابغي باغ عليك وحرته

فاقتل بالمعروف لا بالمنكر

فاز اكرمر بغيه ياتيه من

¹⁵⁵⁶قبل الاله جزاه قبل المحشد

Veziîr sâhib-i himmet, müşîr-i ‘âlî savlet bu esnâda Kal‘a-i Kevkebân muhâsarasına meşgûl olmağın ve ümerâdan ba‘zıları birer mikdâr ‘asker ile etrâf memâlik ve kılâ’ teshîrine ta‘yîn ve irsâl etmegin, Kabâ’il-i ‘Urbân ve Zeydiyye eşkiyâsı ve sâ’ir eshâb-ı tuğyân, fırsat-ı ganîmet vakti zann edüb ‘umûmen bi’l-cümle aktâr ve diyârda baş kaldırub, cünûd-ı Müslimîn ve ‘asâkir-i muvahhidîn tarafına zarar ve ziyân erişdirmeye mübâşeret eylediler.¹⁵⁵⁷ Belde-i Ta‘iz ve Medine-i Ta‘ker üzerine Zira‘ü’l-Kelb ve tevâbi‘i nevâhîsinin ‘Urbân’ı hüçûm edüb, dört tarafın kapayub muhâfazasında bulunan ‘Asâkir-i İslâm’a ziyâde ‘acz ve ıztırâr müstevlî oldu. Ve Hısn-ı Hub Kal‘ası muhâsarasına bundan akdem bir mikdâr cuyûş-ı nusret-eser ile ta‘yîn ve

¹⁵⁵³ BY-C’de, “el-Fazıl”

¹⁵⁵⁴ Kerim olan insana iyilik yaparsan onu kazanırsın. Kötü bir insana ikramda bulunursan azgınlaşır. Kerim olan insanın durumu yüce bir kılıç gibidir. Zarar verenin durumu da kılıç konumundadır.

¹⁵⁵⁵ BY-C’de, “vâki olmuştur.”

¹⁵⁵⁶ Eğer biri sana zulmederse kötülükle değil iyilikle karşılık ver. Onun zulmü devam ederse rabbin onun cezasını meşherden önce verir.

¹⁵⁵⁷ BY-B, BY-C’de, “+ Cümleden”

irsâl olunan Kapudan Emir Hayreddin ve Kurdoğlu Ahmed Beg ve Kùçük Ahmed Beg kal‘a-i mezbûre altında orduyu kurub muhâsara ederken, Vilâyet-i Ba‘dân ve tevâbi‘-i ‘Urbân‘ı ve İbb ve Cible ahâlisi ‘isyân edüb cem‘-i kesîr ile üzerlerine gelüb cevânib-i erba‘adan orduyu hâtem-var ihâta eyledi. Ve Belde-i Demar ve Medîne-i San‘â Vilâyeti’nde ve etrâflarında vâki‘ olan ‘Urbân ve ehl-i tuğyân kezâlik hurûc ve ‘isyân ve yolların kesüb, Demar ve San‘â’yı mahsûr edüb, sâ‘ir vilâyet ve etrâf ve Diyâr-ı ‘Urbân‘ı ve eşkıyâsını vech-i meşrûh üzere bi‘l-cümle tuğyân ve ‘isyân eyleyüb ve bilâd ve kılâ‘ muhâsara ve yollardan ebnâ-i sebîl kat‘ olub, Diyâr-ı Yemen fitne ve fesâd ve ihtilâl ile kemâkân mâlâmâl doldu.

**‘Ali Bin Neşir Tekrâr ‘İsyân Ve Katrân Habîs İle İtdihâd Edüb[vr.216a]
San‘â’ya Müstevlî Olduğun Zikr Eder:**

Bundan evvel vezîr-i zafer-te‘sir ‘asâkir-i adüvv-tedmîr ile Belde-i Demar üzerine gelüb, feth ve teshîr ve ahâlisine ‘ahd u emân ‘inâyet ve ihsân edüb, bi‘l-cümle ol diyâr ve aktârı kabzâ-i tasarruf-ı Osmâniyye idhâl eyledik de Belde-i Demar ahâlisinin kabîle ve tevâbi‘ sâhib-i meşâyihatında meşhûr ve nâmdâr ve makûl ve maldâr ‘Ali bin Neşir denmekle mağrûf olan habîs ve gaddâra sâhib-i nâm ve iştihâr olmağla, huzûruna getirüb ve mukaddemâ zuhûr eden fetret ve ihtilâl zamânında etdiğü ‘isyân ve cerâ‘im ve fesâd ve tuğyân için su‘âl etmeyüb, şeymen kerîmen âsafî üzere bî-hadd ve bî-pâyân ol habîse in‘âm ve ihsân edüb, dahî hıla‘-i fâhire-i pâdişâhî ilbâs ve cemi‘an aktâr ve Demar‘da vâki‘ tavâ‘if-i ‘Urbân ve ehl-i kurâ üzerine vâli ve re‘is nasb ve ta‘yîn eyleyüb, Zira‘ü‘l-Kelb derbendinin muhâfazasın ve ol etrâf diyârının umûr-ı mühimmesin, mezkûrin re‘y ve tedbîrine sifâriş ve havâle kılub, bunca in‘am ve ihsâna ve iltifât-ı bî-pâyana mazhar olmuş iken. Mısra, Sengde müzmir olan ateşe âb etmez eser¹⁵⁵⁸ mazmûnunca Mutahhar Leng gaddar ve habîs ve murdâr tarafından habîs-i mezkûre dahî nâme-i şeytanet-amîzi ve hîle peyâmı gelüb ve vasıl olduğu gibi cibilliyet ve tab‘ında müzmir ve merkûz olan habâset zâtiyyesin terk etmeyüb, bunca in‘âm¹⁵⁵⁹ ve ihsânı terk ve ferâmuş edüb kendüye tâbi‘ ve mahsûs olan gürûh-ı ehl-i tuğyân ve tavâ‘if-i ‘Urbân ile ‘âlem-i ‘isyana kaldırub ve bi‘l-cümle etrâf ve aktârı Mutahhar habîs nâmına zabt ve tasarruf ve Zira‘ü‘l-Kelb derbendinin yolların kat‘ edüb, ol diyâr ve nevâhide mevcûd bulunân cünûd-ı İslâm’a külli zarar ve ziyân

¹⁵⁵⁸ Taşta gizli olan ateşe su tesir etmez.

¹⁵⁵⁹ BY-C‘de, “niğmet”

erişdirdiğünden gayri, Nukebâ-i Zeydiyye'den ziyâde el-hâd ve nihâyet fesâd ile meşhûr ve mağrûf¹⁵⁶⁰ ve ol sebep ile Mutahhar habîs gayetde¹⁵⁶¹ makbûl olmuştur. Bundan akdem Vilâyet-i¹⁵⁶² San'â [vr.216b] havalisinde vâki' Havlan nâm Kal'adan 'Asâkir-i İslâm, ihrâc edüb ve Demar havâlisine firâr etmiş, Katrân dedikleri sâhib-i tuğyân ile merkûm 'Ali bin Neşîr mülâkat ve fitne ve fesâd bâbında ittifâk ve itdihâd eyleyüb, yanlarında müctemi' olan gürûh-ı eşkiyâ ve 'usât-ı 'Urbân ile Belde-i Lâtife-i San'â tarafına varub, ahz ve teshîrine niyet ve 'azîmet edüb, dört tarafın kapayub havâlisine müstevlî oldular. Ve Medine-i San'â'dan ve 'umûmen tasarruf-ı Osmânîde vâki' olan beldân ve kurâdan orduy-ı hümâyûna ebnâ-i sebîl ve zâd u zevâde ve zahîre ile gidenleri kat' ve 'umûmen yolları muhkem sedd ve bend edüb, Katrân dedikleri mülhid gelüb Zira'ü'l-Kelb derbendi üzerine müstevlî olub ve San'â'ya karîb Cebelü'l-Levz'e varub, 'Asâkir-i İslâm'dan veyâhud zahîre ile gidenlerden her kime ki müsâdif olmuş ise, emvâl ve eşyâların gâret ve kendülerin katl ve esîr kılub, ahz etdiğü üserâyı izhâr-ı feth ve nusret için Mutahhar habîse irsâl eder oldu. Ol kâzib ve gaddar ve dahî bu kadarca bahâne ile nusret ve ikbâl fî-mâ ba'd bizim tarafımıza rû-nümûn ve cilvegir olmuştur deyü Cebel-i Sulâ'da mihen ve belâda mahsûr iken, hîle ve mekr için ateşler yakub, mu'tâd hebâseti¹⁵⁶³ üzre enva' cehâlet¹⁵⁶⁴ eylemege şurû' eyledi. 'Ali bin Neşîr dahî Nâhiye-i Seyhan üzerine musallat olub ve ahâlisin 'isyân etdirdüb, Belde-i Demar'dan San'â'ya ve andan orduy-ı hümâyûna varınca bi'l-cümle yolları bağlayub ve Demar ile orduy-ı hümâyûn mâbeyninde niçe bin 'usât ve eşkiyâ ile karâr ve ikâmet ve 'Asâkir-i İslâm'a giden zahîreleri ahz ve gâret edüb enva' fitne ve fesâdı vücûda getürdi. Pes bu mertebe tasallut ve istilâdan sonra Katrân dedikleri mülhid ve şeytan, Belde-i San'â'nın ahz ve teshîri sevdasına¹⁵⁶⁵ ve içinde 'ahd u emân alub sâkin ve mütemekkin olan kendü gibi mülhid ve Zeydiyye şakîlerine mahfî kağıdlar gönderüb ve Mutahhar habîs gördiğü rüyâyı ve enva' kizb ve hîleyi tafsîl üzere yazub, [vr.217a] 'Asker-i İslâm, Cebel-i Kevkebân'da mahsûr ve zebûn kalub, kendisü 'Ali bin Neşîr bunca bin şakî ve 'usât ile Havâlî-i San'â'da hazır ve âmâde oldukların bildirüb, içerüden hareket ve iç kal'anın feth-i babında himmet eylemelerin ziyâde ikdâm ve ibrâm eyleyüb, enva'

¹⁵⁶⁰ BY-B, BY-C'de, "+ olan"

¹⁵⁶¹ BY-B, BY-C'de, "+ mahsûs"

¹⁵⁶² BY-C'de, "- Vilâyet-i"

¹⁵⁶³ BY-B, BY-C'de, "- hebâseti"

¹⁵⁶⁴ BY-B'de, "hebâset, + iş'âr"

¹⁵⁶⁵ BY-C'de, "+ düşüb"

va‘adler¹⁵⁶⁶ ve Mutahhar habîs tarafından hezâr in‘âm ve ihsân olunmasına yemin ve ‘ahdler kılub, bu tarîkden Belde-i Latîfe-i San‘â’ya fırsat bulmak ve bu mekr ve hîle ile ehl-i İslâm’a ve cünûd-ı zafer encâma¹⁵⁶⁷ mazarrat erişdirmek bâbında bi’l-‘aşıyyi’l ve’l-ibkâr¹⁵⁶⁸ sarf-ı iktidâr eyledi. Nihâyet cenâb-ı hazret-i kerîmü’l-müte‘âl, kemâl-i fazl ve ihsânıyla ‘âmme-i İslâm’ı zararlarından masûn ve me’mûn edüb îbkâ eyledikleri fesâd ve fitne ateşine gerü ol habîsleri yakub yandırdı.

Elli Birinci Fası

San‘â’da Vâki Olan Fitne Ve Fesâdın Zuhûrunu¹⁵⁶⁹ Ve Men‘ ve Def‘i Beyân

Olunur:

Belde-i Latîfe San‘â’nın âb ve havası zikr ve beyân olunduğundan ziyâde latîf ve mu‘tedîl olmağın, Mülûk-ı Kadîm-i Yemen kendülerine makam ve tahtgâh etdiklerinde bi’l-cümle şehri duvar içinde vâki‘ kal‘a-i kebîr ve vâsi‘ olmağla mahsûs sükkânları için, şehrin bir tarafında müstahkem ve râsihü’l-bünyân kal‘adan nişân verür bir saray refi‘ü’ş-şân binâ ve icâd edüb, ve Kasr-ı Süleyman ile meşhûr ve tesmiye olunub, ve âna muttasıl cebehâne ve mühimmât ve bârut ve top ve silâh ve âlât ve ehl-i cerâ‘im ve mahbûsîn¹⁵⁷⁰ muhâfazası için her gün altmış ve yetmiş nefer nöbetçi ta‘yîn edüb, bir gün ve bir gece muhâfaza eylemek ‘âdet etmişler idi. Sâ‘ir neferât şehirde ve kahvelerde¹⁵⁷¹ kendi ve zevk ü sefâlarında olduklarından gayrî ahâlî-i San‘â’ya ve cemâ‘at-ı Müslimîn’e zulm ve tecâvüze şurû‘ edüb, ağaları mûmâ-ileyh Hızır Beg zabt u rabt ve def‘-i mezâlîm ile takayyüd eylememekle ahâlî-i vilâyet vezîr-i ‘adâlet-âyin huzûruna ahvâllerin ‘arz ve¹⁵⁷² şikâyet eylemekle, mezkûr Hızır Beg’i azl edüb, ve yerine dergâh-ı ‘âli çavuşlarından yanında divân hizmetinde olan Yahyâ Çavuş nâm

¹⁵⁶⁶ BY-C’de, “‘ahdler”

¹⁵⁶⁷ BY-C’de, “ecnâda”

¹⁵⁶⁸ Gece ile gündüz ile.

¹⁵⁶⁹ BY-C’de, “- Zuhûrunu”

¹⁵⁷⁰ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ dahî kezâlik metîn ve üstvâr burûc ve kıla‘ ve duvar içinde mehâzîn-i kesîre ve zindan binâ ve ‘imâret eyleyüb hükkâm-ı Yemen ve mîr-i mîrân-ı Osmâniyye dâimâ ol kasrda sâkin olmak ve barut ve mühimmâtı ve müstehak olan mücrimîn mevzi‘-i ma‘hûddan yakub haber eylemek mu‘tâd-ı kadîm idi. Pes vezîr-i ‘âl‘i-şân Belde-i San‘â’yı feth ve teshîr edüb ağavât ve muhâfızîn neferâtın vaz‘ ve ta‘yîn eyledik de dilâverân-ı ervâmdan şeca‘at ile mevsûf Hızır Beg nâm diliri ağa ve dizdâr nasb ve ta‘yîn eylemiş idi. Ol dahî vükelâ-i devlet ve hükkâm-ı saltanat mesken ve karâr ettikleri kasrda sâkin olmak terk eder deyü hâric-i kasrda yine dâhil-i şehred bir mesken dutub menzîl ve makâm eyleyüb kal‘a kethüdâsı ve sâir neferâtı dahî herkes şehirde mesken ve konak edindi. Ancak zindanda olan mahbûsîn ve kasr”

¹⁵⁷¹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “kahvehânelerde”

¹⁵⁷² BY-C’de, “+ i‘lâm”

kimesneyi¹⁵⁷³ ağa ve dizdâr nasb eyleyüb San‘â’ya gönderdi. Ol dahî gelüb dâhil olduk da, mezbûr dahî Tâddebân Kasr’da sâkin olmayub, şehirde bir hânedede konub [vr.217b] egerçi neferât zabtına ve def‘-i mezâlîme takayyüd eyledi.¹⁵⁷⁴ Kasr ve enderûn kal‘anın¹⁵⁷⁵ ziyâde himmet ve sa‘y ve dikkat eyledi. Bâ-husûs ki mücrîmin ve müstehak olanlardan yüz nefer mikdârı kimi ervâm nukebât-ı¹⁵⁷⁶ Zeydiyye ve ‘Urbân eşkıyası erâzil ve eşrâr zindândan mahbûs idi. Gece¹⁵⁷⁷ koyub ve sabah olduktan sonra çıkarub, elleri boş ayaklarında bend ve bukağu ile saluverüb, zindan önündeki meydanda istedikleri üzere gezüb ancak kapuda gündüz dört beş nefer muhâfaza eyleyüb, ziyâde basîret üzere olub,¹⁵⁷⁸ takayyüd ve ihtimâm olunmazdı. Mahbusların içinde tâ’ife-i ervâmdan Kara Şahin Mustafa Paşa ile gelmiş kadîmi Yemen kulundan, Türk Memi denmekle meşhûr şakî ve ehl-i fücûr-ı bî-dîn ve zâlim ve cebbâr olub, fiten ve ihtilâl zamânında Zeydiyye ve erbâb-ı ‘isyâna tâbi‘ ve bî-hadd ve kıyâs fesâd ve şenâ‘at vücûda getirüb izâlesi lâzım iken, vezîr-i sâhib-merhamet mezbûru ahz eyledikde, ıslâh olmak ümîdiyle San‘â’da sâ’ir mahbûsun yanına vaz‘ ve habs edüb bu esnâda zindanda mevcûd bulunub, zikir ve beyân olunduğu üzere şakî Katrân nâm şeytanetin bunca bin eşkıyâ ile civâr-ı San‘â’da Cebeli’l-Lezv’e gelüb firâr ve havâlisine müstevlî olub, cevânib-i erba‘adan ‘Arab ve Zeydiyye müfsîdleri hurûc ve ‘isyân eyledigün istima‘ ve haberdâr olunca, kendü hâlinde durmayub¹⁵⁷⁹ mermûz olan hebâseti muktezâsınca mahbûs iken ‘azîm fitne ve fesâda mübâşeret eyledi. Zindanda kendisiyle ma‘ân mahbûs olan şakîlerin nezâket ile nabzın tutub, şekâvet tarîkinde kendüye refik olanları bilüb, ve ekserin tâbi‘ etdürüb mâbeynlerinde bu minvâl üzere re’y ve tedbîr ve ittifâk eylediler ki, Katrân bunca bin Zeydiyye eşkıyasıyla iki sâ‘atlık yerde Cebeli’l-Lezv’de hâzır ve âmâde ve bu kal‘anın fethine şeb-i rûz ziyâde sa‘y ve ikdâmdadır. Ben âna haber eyleyüb, bir vakt ve sâ‘at ta‘yîn edeyim. Nihâyet siz dahî bana mürâfakat kılub bu tedbîrim üzre hareket eylemek gereksiz. Gündüz bunları zindandan ihrâc ve nöbetçi neferât bi’l-cümle şehre gidüb, vakt-i zuhûrda keyluleye ve sefâyâ varub, kapuda kalan [vr.218a] dört neferden gayri kasrda bir ferd kalmadığı vakt hurûc edüb, kapuda olanları katl eyledüğümüzden sonra silahların alub kasr kapusın şedd edelim, ve cebehâne açub

¹⁵⁷³ BY-C’de, “- nâm kimesneyi”

¹⁵⁷⁴ BY-C’de, “+ Lâkin”

¹⁵⁷⁵ BY-B’de, “- muhâfazasın”

¹⁵⁷⁶ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ ve kimi”

¹⁵⁷⁷ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ zindana”

¹⁵⁷⁸ BY-C’de, “- üzere olub”

¹⁵⁷⁹ BY-B, BY-C’de, “+ tab‘ında”

âlât-ı harb ve silah çıkarub, sâ'ir mahbusların bend ve zencirlerin kırub, cümlesine silah verüb taşradan Katrân dedikleri şeytan gelüb vâsıl olunca kasrı hıfz edüb, geldiği gibi kapuyı açub bunca bin ademi içerü aldığımızdan sonra şehirde dört beş yüz nefer ervâm tâ'ifesinin vücûdu ne olsa gerekdir. Şehirde hod¹⁵⁸⁰ bunca bin Zeydiyye tâ'ifesi hazırır. Ân-ı vahîdde şehri dahî feth ve zabt etmek ve bu tarîk ile bendden ve gadabdan kurtulub, Mutahhar yanında 'aziz ve hürmetlü olub enva' devlete erişmek mukarrerdir. Mevcûd bulunan eşkıyâyı mahbusîn, mezkûr Türk Memi şakînin tedbîr ve aklına tahsîn ve teslim ve rızâ verdiklerinde ol dahî yanında hizmeti için alıkoyub kasra ve zindana girmek ve şehre varub levâzımın getürmege mâzun olan bir siyâh 'abd-ı memlûkuna bu mezmûnu muhbir ve müş'ir bir mektub şekâvet-i mashub verüb, ve zinhar gayri kimesnenin eline düşürmeyüb, Cebelü'l-Levz'e varub Nakîb Katrân'a teslim ve yine andan kağıd alub getüresin deyü tenbîh ve sifâriş edüb irsâl eyledi. 'Abd-ı siyâh dahî ta'cîl üzere cebel-i mezbûra varub, kağıdı teslim edüb kırâ'at ve mağlumu mafhûm oldukda, Katrân dedikleri kelb surûrundan mekânında duramayub ve 'abd-ı siyâha bî-nihâye in'âm ve ihsân edüb ihbâr ve mektûbu¹⁵⁸¹ Cebel-i Sulâ'ya gönderüb, haber gelince 'abd-ı siyâhı eglendirdi. Mutahhar Leng habîs Belde-i San'â'ya her ne vechile fırsat bulmak kâbil ise ve her ne gün mekr ile teshîri mümkün olur ise olsun, hemen husûlü bâbında sarf-ı kudret ve himmet eyleyesiz deyü bundan akdem Katrân mülhid sifâriş ve ikdâm ve mevâ'id-i kesîre edüb, ihtimâm ve ibrâm eylemiş idi. Bu def'a tarafından Türk Memi dedikleri hâ'in ve şakînin mektûbu gelüb manzûru ve kazıyye ma'lumu olunca, hadden efzûn Katrân mülhiden şâkir ve râzı olub ve Belde-i San'â'yı hâzır tasarrufunda bulub surûr [vr.218b] ve sefâsından vücûd-ı murdârına sığmaz oldu. 'Ale'l-'acele kendü tarafından mezkûr Türk Memi cânibine müstekâl mektub yazub ve bu ittifâk ve şekâvet kendü ile ma'ân bulunân eşkıyâ-i mahbûsine hezâr kizb ve hîle amîz istimâlet ve va'adler, ve enva' fitne engiz nesâyih ve vasîyyetler mefhûmunda derc edüb, ve Katrân mülhide dahî kezâlik bir mektûb inşâ ve bilâ-ihmâl¹⁵⁸² gelen adem ile irsâl eyledi. Gelüb vusûl bulduğu-birle mülhid-i mezkûr 'abd-ı siyâh ile Türk Memi'ye gönderüb ve Cebelü'l-Levz'de beş bin mikdârı müsellaah ve müretteb 'asker ile hâzır ve âmâde ve senün tarafından işâret ve ihbâra nigerân ve intizârdayuz deyü kendü cânibinden bir mektûb yazub, ve mefhûmunda yüz bin diruğ-ı bî-fürûğ ile in'âm ve ihsân ve şeref ve devlet ve manâsıb-ı 'âlî-şân verilmek mukarrerdir deyü, 'ahd u yemin

¹⁵⁸⁰ BY-B, BY-C'de, "+ mahfî"

¹⁵⁸¹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ Mutahhar Leng habîse"

¹⁵⁸² BY-D'de, "- bilâ-ihmâl"

ve mevâ'id ketb ve iş'âr edüb, 'abd-ı mezkûr Türk Memi cânibine geldik de gece cümle mahbûsîn ile zindana konulub, tenhâ bir yere müctemi' olduklarında Mutahhar'dan ve Katrân'dan kendüye gelen kağıdları çıkarub, kırâ'at ve cümle mahbûsîn'in mesmû'u ve mağlumu olunca, ekseri fesad tarafından bulunmağın rızâsı olmayanlar dahî nâçar teslîm ve rızâ verüb, ve bu mahâlde Berku'l-Yemânî sâhibi tahrîr ve inşâ eyledigü üzere, felemmâ ve der-kitâb Katrân ve Kitâb-ı Mutahhar Leng ile Türk Memi مع عبده المزكور فرح بذلك وقراه علي المحبوسين وكانوا مخومأتي نصراتفقوا علي العصيان وارسلوا الي قطران يذكرون له ان نحن هي المبارد والمطارق ولقطع السلاسل والاعلال قبيل الظهر في اليوم السادس والعشرين من رمضان ونهجم علي البوابين بالقصد وقتلهم وفتح لكم الباب فتكونوا حاضرين صنعا لتدخلهم الي القصر فازادخلتموه فانكو ¹⁵⁸³ zindanda ol vakt mevcûd bulunân yüz nefer mikdârı mahbûsîn muhakkak 'isyân üzerine söz bağlayub ve zencir ve bukağa ve bendlerin kesüb halâs olmak ¹⁵⁸⁴ içün egerler ¹⁵⁸⁵ ve matriklar tedârik ve hâzır edüb iş bu Şehr-i Ramazanü'l-mübârekin yirmi altıncı günü kable'z-zuhur hurûc eylemedi. ¹⁵⁸⁶ [vr.219a] Ve kasr kapusunda mevcûd bulunan nöbetci neferâtı katl edüb, kapuyu zabt ve açmak mukarrerdir. Gerekdir ki müsellağ ve müretteb ¹⁵⁸⁷ mükemmel 'asker ile hâric-i San'â'ya girüb, ¹⁵⁸⁸ hâzır ve mevcud bulunub, kasr kapısı açıldığı gibi dâhil olasız. Ve kasra duhûlden sonra gâlib ve Belde-i San'â feth ve zabt olunmak muhakkaktır deyü, bu mazmûnda hâ'in mezkûr Türk Memi tekrar kağıd yazub 'abd-i siyâh ile Katrân'ı şeytanâ gönderdi. Vusûlünde San'â'yı feth olmuş bilüb ve yevm-i mev'udda hazırlanub, yevm-i mu'tâd üzere, mukarrer San'â'ya karîb geleceklerin yine 'abd-ı mezbûr ile Türk Memi'ye i'lâm edüb, ol hâ'in şekâvet-şi'âr dahî kavlı ü karâr eyledigü mahbûsîn ile yevm-i mezbûrda müterakkıb ve nigerân iken, mâh-ı mezbûrun yirmi altısı olduğu-birle kasrda muhâfızîn vaz' olunan neferât şehre gidüb, vakt-i ma'hûd erişüb ve dört nefer kimesne ancak kapuda kalub, anlar dahî gaflet üzere rahat ve istirahat üzere öncüye varub, 'alem-i ağyârdan hâli ve bî-haber idigün gördüklerinde, Türk Memi hâ'in ziyâde şekâvete tâbi' olan on nefer fâsid ile bir uğurdan nöbetcilere hücum edince üçünü yatdıkları yerde katl

¹⁵⁸³ Bu Katrân ve Mutahhar Leng'in mektubu Türk Memi'ye oradaki zikredilen kişi ile ne zaman geldi. Bu planı mahpustakilere okudu ve zindandakiler isyan çıkarmak üzere anlaştılar. Ve isyan edeceklerini de Katrân'a bildirdiler. Ona şunu zikrettiler. Zencir ve bendlerini keserek, yol ve köprüleri yıkacak zamanı belirtmişlerdir. Bu zaman ise Ramazan ayının 26. günü öğleden öncedir. Kalenin kapısına hücum edeceğiz ve San'â'nın dışında kaleye girmek için hazır bulunan sizlere kapıyı açacağız. İçeri girdiğiniz an siz artık galipsiniz.

¹⁵⁸⁴ BY-B, C, BY-D'de, "- kesüb halâs olmak"

¹⁵⁸⁵ BY-B, C, BY-D'de, "bünûd"

¹⁵⁸⁶ BY-B, C'de, "eylemek"

¹⁵⁸⁷ BY-D'de, "- mevcûd bulunan nöbetci neferâtı katl edüb, kapuyu zabt ve açmak mukarrerdir. Gerekdir ki müsellağ ve müretteb"

¹⁵⁸⁸ BY-D'de, "karîb"

edüb, dördüncüsü henüz uyanık bulunub yerinden durub ve kasrdan taşra firâr ve ‘asker ve neferât tâ’ifesi ekser müctemi‘ ve ârâm ve karar etdigü kahvelerin önüne kemâl isti‘câl ile gelüb, kazıyyeyi ‘arz ve ihbâr edince mevcûd olan ‘asâkir can ve baş havfiyla herkes yanında bulunan silah ile yerinden sıçrayub, meccâlen kasrın kapusına erişdiklerinde, Türk Memi hâ’in katl eyledigü neferleri ancak silahların alub ve henüz cebehâneyi açmağa yetiştirmeyüb ve bendlerin kırub on nefer eşkıyâ-i mahbûsîn ile bend ve zencîrin taşradan Katrân-ı lâ’înin vusûlüne nigerân iken, şehrden neferât ve ‘asker hücum ile kasra doğru yürüdüğün görünce Katrân’ı karîb yerde bulmak ümîdiyle üç nefer şakî ile kapudan taşra çıkub ve şehirden hayli mesâfe devr olub, neferât ta’ifesinden ba‘zı dilâverler, ta‘kîb ve sür‘at-i tâm ile ol cânibe yetişüb, emân [vr.219b] ve zaman vermeyüb, erişdikleri yerde kendisün ve yoldaşları katl ve helâk ve vücûd-ı nâ-pâkların rize rize ve ağuşte-i hûn hâk¹⁵⁸⁹ edüb ve dahî ‘avdet ve cemi‘ân ‘asker ve neferât ve zâbitîn ve ağavât kasra dâhil olduklarında cümle mahbûsîn yine zindana girmiş ve her biri pây ve destine bend ve zencirlerin takmış bulunub ahvâli tefehhus ve istihbâr olundukda, vech-i meşrûh üzere fitne ve fesâd Türk Memi’den zuhûr edüb ve Katrân-ı mülhîd ile haberleşüb bu sa‘at niçe bin eşkıyâ ile erişüb gelecegin bildirüb, kazıyyeyi ‘arz ve tefhîm eylediklerinde herkes mütehayyir ve sergerdân olub, cenâb-ı hazret-i hakdan bu bâbda sudûr eden fazl u kerem ve ihsân sed hezâr şükr ü sipâs eyleyüb, derhâl kapuları bend ve sedd ve top ve tüfenk ve mühimmâtı hâzır ve âmâde kılub, Katrân mülhidi gürûh gürûh Zeydiyye ve ehl-i fesâd ile vakt-i ma‘hûd ve mi‘âdda vusûlüne müterakkıb ve nigerân oldular. Ol mülhîd sâhib-i tuğyân dahî yevm-i mezbûrda on binden ziyâde ‘usât ve erbâbü’l-hadd ile Cebelü’l-Levz’den nüzûl ve kable’z-zuhur mevki‘-i mi‘âda vusûl için sür‘at üzere yürüyüb, gürûh ve alay teşhis olunacak mevzi‘e geldükde kasrda toplar atılıb ve burûc ve bâruda ‘Asâkir-i İslâm nümâyân olub, mekr ve hîle ve tezvîrleri zâhir ve ‘amel-i kârları bâtl ederken ma‘lûm edinüb, henüz bu nedâmetde iken Türk Memi hâ’in iki nefer şakî yoldaş ile katl ve helâk ve gûşte-i nâ-pâkları alûde-hâk olan mevzi‘e erişüb ve ol hâ’ibi teşhîs edüb üzerine feryâd ve bekâ ederek hâ’ib ve hâsir ‘avdet¹⁵⁹⁰ ve Mutahhar Leng lâ’ine nedâmet ve hasret ile mektûb yazub ol hîlekar ve ‘umûmen erbâbü’l-ilhad ve eşrâr bu bâbda mâtem tutub tâlih-i menhûslarına sögüb, niçe zamân eshâb-i tuğyân ve erbâb-ı fesad ve ehl-i ‘isyâna mûcib-endûh ve gam ve hüzn ve sebep-i melâl oldu.

¹⁵⁸⁹ BY-B’de, “helâk”, BY-C’de, “rîk ve hâksâr”

¹⁵⁹⁰ BY-C’de, “+ kazıyye-i”

Elli İkinci Fasl

San‘â’da Zuhûr Eden Vak‘ayı Vezîr-i Âsâf-Nazîr İhbâr Olunduğun Ve ‘Asker Ve Hazîne Ve Mühimmât Husûsunda [vr.220a] Ne Mertebe Müzâyeka Çekildiğün Beyân Eder:

Balâda beyân olunduğu üzere vezîr-i-zafer-unvân Sinân Paşa merhûm, Cenâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’den, Eyâlet-i Mısırî Diyâr-ı Yemen’e sefer etmek ve zuhûr eden fiten ve ihtilâlin varub def‘ eylemek üzere teveccüh ve ihsân ve Mısır kulundan ve hazînesinden kifâyet mikdârı alınmak fermân buyrulub, der-i devletden çıkub ‘azîmet ve Mahmiye-i Mısır’a gelüb, mesned-i hükümetde karar edince sefer mühimmâtına ve hazîne tahsiline ber-mûceb-i fermân mübâşeret ve sarf-ı kudret edüb, mahâllinden su‘âl ve teftîş eyledik de, mukaddemâ Özdemiroğlu Osman Paşa ile dört bin nefer ve ba‘dehû Mîr-i Mîrân Hasan Paşa ile bin nefer Mısır ‘askerinden Diyâr-ı Yemen’e ta‘yîn ve irsâl ve ol mahâle vardıklarından sonra ilâ el-elân Yemen muhâfazasında mevcûd idükleri defâtirde nümâyân ve ‘arz ve ve beyân olunmağın, bu sebebden kendisüyle ziyâde ‘askere muhtâc degildir deyü mukaddemâ gidenleri mevcûd ve hazır zan edüb, ancak dört bin nefer ta‘yîn ve me‘mûr oldu. Ve Şam ve Haleb vesâ’ir ervâm ‘askerinden me‘mûr olunanlardan dahî üç bin nefer yanına derilüb, bu takdîrce yukarıda dahî tafsil-i murûr etdigü minvâl üzere bi’l-cümle Mısır’dan ma‘an getürdigü yedi bin nefer ‘asker oldu. Mevâcib ve ‘ulûfe ve zahîrelerin ve sefer mühimmâtı ve mesârifin Mısır hazînesinden verilmek ve lâzım gelen sefer mühimmâtı görülmek ve kendisü Yemen’e revâne oduktan sonra, Mısır’da bulunan Beglerbegi ardınca hazîne ve imdâdın yetiştirmek Taraf-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’den emr-i fermân ve karâren evâmîr-i şerîfe-i ‘âlî-şân sâdır olmağın, kendü Mısır’da mevcûd iken cem‘ ve tahsîl eyledigü hazînedeki giden ‘askerin mevâcibine ve sefer mühimmâtına sarf edüb ve bakıyyesin ma‘an getirüb, Diyâr-ı Yemen’e vusûl bulduğundan sonra ‘âkıbetince Mahrûse-i Mısır’a Beglerbegi olub, mesned-i hükümete gelüb karâr eden Çerkesiyyü’l-asl İskender Paşa tam‘-ı hâm sâhibi ve iddihâr-ı mal ve hezâyin ragıbî kimesne olmağın iki sene kâmile Eyâlet-i Mısır’a¹⁵⁹¹ mutasarrıf olub, her sene Yemen’e zahîre ve hazîne¹⁵⁹² ve ‘asker-i cedîd ile [vr.220b] imdâd irsâli fermân buyrulmuş iken, bunca tûl müddetinde ne hazînedeki bir akçe ve ne zahîre ve imdâddan bir habbe göndermedigünden gayri, bir

¹⁵⁹¹ BY-C’de, “- İskender Paşa tam‘-ı hâm sâhibi ve iddihâr-ı mal ve hezâyin ragıbî kimesne olmağın iki sene kâmile Eyâlet-i Mısır’a”

¹⁵⁹² BY-C’de, “ - ve ‘asker-i cedîd ile imdâd irsâli fermân buyrulmuş iken bunca tûl müddetinde ne hazînedeki bir akçe ve ne zahîre ve”, “ hezâyin ragıbî kimesne olmağın” burası tekrar yazılmıştır.

def‘a mahzâ imtisâl emre cevâb ve bahâne olsun için, Bender-i Suveys‘de altıyüz nefer kimesneye ancak bir aylık mevâciblerin verüb zahîre ve mühimmât ve hazînesin gemilere doldurub ve Yemen‘den hazîne-i mübalağa ile hâzır ve mevcûddur. Vusûl bulduğumuz-birle piyşin dahî mevâcibiniz alursız deyü bu tarîk ile irsâl edüb, Bender-i Mihâ‘ya gelüb çıktıklarında hazîneden ve me‘kûlât ve kâbil intifa‘ nesneden bir zerre¹⁵⁹³ eser komayub, nâçar her biri kılıç ve silah ve esvâbın fûrûht eyleyüb, kimini Bender-i Mihâ‘da karar¹⁵⁹⁴ ve kimi Bender-i¹⁵⁹⁵ Zebid‘e varub, bî-nevâ ve aç ve üryân niçe zamân sergerdân kalub geldiklerinden hiç menfe‘at olmadı. Bu sebebden vezîr-i sâhib-gayret ve müşîr ‘âl-i himmet eger ‘asâkir ve ricâl husûsunda ve eger hazîne ve mal bâbında kemâl-i müzâyeka ve ıztırâra düşüb, her ne kadar ki Mısır‘a evâmir-i şerîfe gönderüb, mekâtib ile hâl ve ahvâli bildirdi. Hiç zerre kadar ısgâ olmayub bir nafi‘i zuhûr etmedi. Kendü ile gelen ‘askerden gayri ümîd eyledigü Mısır kulundan mukaddemâ gidenlerden beş bin nefer iken fakat bin beşyüz kadar adem bulundu. Kadîmi Yemen kulu olanlardan hod ancak bin nefer mevcûd olub, mâ-bakıyyesi bunca müddetden berü kimi cenk ve mukâtelelerde telef ve zâyi‘ ve kimi Yemen‘den ahz diyâra çıkub ve kimi tab‘îyet edüb a‘dâya ve kimi perâkende ve perişân olmağın cümlesi on bin nefer ‘asker bulunub, kendü ile gelenler ile mecmu‘ı on bin kadarı ‘asker oldu. Velâkin Vilâyet muhâfazasına veba‘zı kıl‘a fethine bir mikdâr ta‘yîn ve irsâl olunmağla, kendisü ile orduy-ı hümayûna ve Kevkebân muhâsarasına ancak bin nefer ervâm ‘asâkiri bâkî kaldı. Egerçi Şu‘âlib¹⁵⁹⁶ Kavmi‘nden ve ba‘zı Yemen ahâlisinden tab‘îyet edenlerden üç dört bin adem ‘ısyân edüb orduda mevcûd idi. Feemmâ bin nefer Dâ‘iyye tâ‘ifesinden gayriye i‘timâd olunmayub, dâ‘imâ anlardan dahî ihtirâzda olub, bir tarafa imdâda ve hizmete göndermek kâbil degil idi. Bu esnâda [vr.221a] hod zikir olunduğu üzere Mutahhar Leng habîsin mekr ve i‘vâsıyla feth olunmuş memâlik ve diyârın ahâlisi ve tab‘îyet ve itâ‘at etmiş ‘Urbân kabâîlinin eşkıyâsı, tekrâr ‘ısyân ve taraf-ı memâlik ve kasabât ve kılâ‘a hücum edüb ve benderlerden ve şehirlerden gelen ebnâ-i sebîli, orduy-ı hümayûna zahîreyi ve âyende ve revendeyi kat‘ eyleyüb, ‘umûmen yolları bağlayub, her ne mahâlde ve kangı kal‘a ve şehirde bulunmuş ise ‘Asâkir-i İslâm‘ı kapayub mahsûr ve muztâr olduğundan, vezîr-i âsâf-nazîr elem çeküb ne yüzden tedbîr edecegin ve kangı birisine imdâd gönderecegin bilmeyüb, bu def‘a

¹⁵⁹³ BY-C‘de, “nesnelerden, - bir zerre”

¹⁵⁹⁴ BY-C‘de, “- karar”

¹⁵⁹⁵ BY-C‘de, “- Bender-i”

¹⁵⁹⁶ BY-C‘de, “Şefâlit”

kemâl-i mertebe vâlih ve hayrân oldu. ‘Asker ve ricâl ile bu müzâyeka ve zahmetde iken hazîne ve mal ve kul mevâcibi husûsunda hod müzâyeka hadden geçüb, tahsîl ve tedârik olunması mümkün olmamağıyla, mevcûd olan Cünûd-ı İslâm’a mevâ'id ve istimâlet verüb ve Kevkebân Kal‘ası muhâsarasından ‘özü ve bahâne kılıb, in-şâ’allahu teâlâ feth ve teshîr olunduğu sâ‘at bî-kusûr nakîr ve kıtmîr müstehak olduğumuz ‘ulûfe ve mevâcibleriniz verilmek mukarerrdir deyü ta‘vîk eder idi. Zîrâ Diyâr-ı Mısır’dan ma‘ân getirdiği hazîneden ve eger Vilâyet-i Yemen’de bulunduğu neferât ve kul tâ’ifesinin ve eger hod ma‘ân gelen ‘asâkir-i zafer-meâsirin, sene dokuz yüz yetmiş altı târihinin¹⁵⁹⁷ müstehak oldukları mevâcibleri¹⁵⁹⁸ bî-kusûr tamâmen¹⁵⁹⁹ verdiğünden sonra, sene dokuz yüz yetmiş yedi Şa‘bânına dek cümlesinin beher mâh ‘ulûfelerin¹⁶⁰⁰ verüb ve bunca mühimmât ve levâzimat görüb getürdüğü hazîneyi bi’l-küllîye sarf eyleyüb, henüz Diyâr-ı Yemen kabzâ-i tasarrufa dâhil olmamağla zahîre ve zâd u zevâde ihzârında begâyet ‘usret çekilüb hazîne ve mal tahsîli bir yerde mümkün ve kâbil olmadı. Bu sebep ile kemâl-i müzâyeka müstevlî olub, sene-i mezbûre Şa‘bânı gâyetinden gurre-i Şevvâle dek Şehr-i Ramazan mevâcibi işleyüb ve ‘askere verilmesi hadd-i imkânında olmayub bâki’ kalmağla vezîr-i müşârün-ileyh her vechile ‘acizde ve her tarafından nihâyet ıztırârda iken, taraf-ı San‘â’da zikr olunan Türk Memi hâ’inin mahbuslar ile zuhûr eden eşkiyâsı ve Katrân mülhid ile ‘Ali bin [vr.221b] Neşîr habîsin üzerine ve havâlisine istilâsı haberi gelüb, ma‘lûm oldukda ziyâde fikre düşüb, Belde-i San‘â ve ol diyârın tedârikin ve müstevlî olan ‘usâtın def‘ ve zararın bi’l-cümle umûra takdîm edüb bu bâbda sarf-ı makdûr ve sa’y nâ-mahsûr eyledi.

Ümerâdan Karagöz Beg’i Bir Mikdâr ‘Asker İle San‘â’ya Ve Katrân Ve İbn Neşîr Üzerine Gönderüb Mezbûrlar Münhezim Ve Katl Olunduğun Zikr Eder:

Mukaddemâ ümerâ-i muhâfızîn-i Yemen’den iken mîr-i mîrân-ı Yemen olub, ba‘dehû¹⁶⁰¹ Şehîd Murad Paşa-i merhûmun vak‘asında esir olanlar ile mezkûr Karagöz Beg dahî esir ve giriftâr olub ve Mutahhar Leng habîs, Kevkebân kal‘asında habs eyleyüb bundan akdem bâlâda zikr-i sebk etdiği üzere, Kevkebân’a mahsûr Muhammed ibn Şemseddin habisinde bulunan ümerâdan yedi nefer kimesneyi gece içinde orduy-ı

¹⁵⁹⁷ BY-C’de, “senesinin beher mâh mevâciblerin verüb ve bunca mühimmât verdiğünden sonra”

¹⁵⁹⁸ BY-B’de, “olduğu mevâciblerin”

¹⁵⁹⁹ BY-C’de, “- bî-kûsûr tamâmen”

¹⁶⁰⁰ BY-C’de, “mevâciblerin”

¹⁶⁰¹ BY-C’de, “- olub ba‘dehû”

hümâyûn kenârına salıverüb, ıtlâk eyledik de mîr-i mûmâ-ileyh dahî anlar ile ma'ân bend ve zindân ve mihen ve belâdan halâs olmuş idi. Tûl müddetden berü Diyâr-ı Yemen'de durmuş ve niçe def'a cenk ve cidâl görmüş¹⁶⁰² ve cümle umûr-ı mesâlih ahvâline fevkü'l-hadd vukûf ve ıtlâ' hâsıl etmiş, umûr-dîde ve nâmdâr ve kâr-azmûde ve nefsinde şecâ'at-şi'âr bir emîr-i sâhib-vekâr ve sâl horde ve emekdâr olmağın vezîr-i 'âl-i mikdâr mûmâ-ileyh ziyâde şefkat ve terahhüm eyleyüb ve bi'l-cümle mîr-livâlara lâzım olan besât ve âlât-ı hayme ve hargâh ve mühimmât ve esvâb ve eşyâ ve cümle levâzımîn görüb, enva' in'âm ve ihsân ile kemâkân kapısı mükemmel emîr-i sâhib-şân edüb, dâ'imâ hâzır ve mevcûd ve her umûru müşâverede dâhil ve makdûr idi. Pes vezîr-i sâhib-tedbîr bu def'a dahî mezkûr Karagöz Beg huzûruna da'vet ve lâzım gelen umûru mükâleme ve tavsiye ve nasîhat edüb, cümleye serdâr gönderüb ve 'abd-ı memlûku olan Mısır Çorbacıları'ndan Ahmed Çorbacı'yı yüz nefer müntehab ervâm dilâverleri ile koşub, ma'ân dahî ta'cîl üzere San'â'ya ve Katrân ve ibn Neşîr'in fitne ve fesâdları def'ine ta'yîn [vr.222a] ve orduy-ı hümâyûndan irsâl eyledi. Mîr-i mûmâ-ileyh dahî seri'ân Belde-i San'â'ya gelüb vâsıl olduğu-birle, anda mevcûd bulunân ağavât ve bellü başlular ile müşâvere eyleyüb, dahî henüz 'isyân ve tuğyân etmeyüb tâbi' olan etrâf ve nevâhî ahâlisinden, Uğur-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'de gelüb hizmetde ve Katrân dedikleri mülhidin fesâdı def'inde bulunmak için mekâtib irsâl eylediklerinden gayri, Belde-i San'â'da ve hâricinde her kime taraf-ı saltanat-ı Osmâniyye ve Cânib-i 'Aliyye-i Hüsrevânî'den gedik ve 'ulûfe ve dirlik murâdı edinür ise, âlât-ı harb ve silahı ile gelüb, hâzır ve mevcûd olsun¹⁶⁰³ deyü dellallar nidâ etdirüb, istima' edüb, iktidârı olan ahâli-i San'â'dan ve gayrîden dört binden ziyâde tüfenk-endâz piyâde müctemi' olduğu-birle cümle isimlerin deftere kayd edüb ve bir aylık mevâciblerin San'â'da bulunan hazîneden verüb, bir tarîk ve tedbîr ile 'asker tedârik ve bir mikdâr kuvvet-i kalb tahsîl olunub, etrâfından ve nevâhî-i San'â ve Cebel-i Seyhan'dan dahî iki bin mikdârı süvâr ve piyâde gelüb imdâda erişdikleri gibi, mûmâ-ileyh Karagöz Beg hayme ve hargâhı hâric-i San'â'ya çıkarub ve orduyu kurub, mevcûd bulunân ervâm ve cem' ve tedârik olunan cünûd-ı enâm ile Katrân ve ibn Neşîr dedikleri şakîlerin üzerine teveccüh ve 'azîmet kaskında oldu. Mezkûr şakîler hod havâli-i San'â'ya karîb yerde ikâmet ve 'âmme-i 'ibâd ve Müslimîne mazarrat üzereler iken, mîr-i mûmâ-ileyhin cem'iyet ve hareketinden haberdâr oldukları gibi, yerlerinden kalkub firâra ve Cebelü'l-Levz'e

¹⁶⁰² BY-B, BY-C'de, "- ve niçe def'a cenk ve cidâl görmüş"

¹⁶⁰³ BY-B, BY-C'de, "bulunsun"

çıkub sa‘b ve sengistân mevzi‘inde karâr eylediler. Pes emîr-i mezkûr Belde-i San‘â muhâfazasına dilâverân-ı ervâmdan bir mikdâr ‘asker alıkoyub ve kendisü bakıyye-i ‘asker ve cünûd¹⁶⁰⁴ ile Katrân ve ibn Neşîr üzerine ‘azîmet edüb, Cebelü’l-Levz zeyline gelüb ordusun kurub, ikâmet edince mezkûr müfsidler yanlarında müctemi‘ olan ‘usât-ı ‘Urbân ve ehl-i [vr.222b] tuğyân ile dağdan inmeyüb, sengistân ve sarb yerlere ilticâ ve¹⁶⁰⁵ istinâd eyleyüb birkaç gün mahâl-i mezbûrda mîr-i mûmâ-ileyh karâr etdükden sonra, ‘askerinde guzât-ı ervâmdan ancak dört beş yüz âdem mevcûd bulunub, yedi sekiz bin ‘asker bi’l-cümle Evlâd-ı ‘Arab ve Tavâ’if-i ‘Urbân olmağın bunlara i‘timâd edemeyüb ve bu âna dek niçe mahâlde vâki‘ olan ihânet gibi bu def‘a dahî hıyânetlerinden havf edüb, dahî dilîrân-ı ervâmdan ziyâde ‘asker¹⁶⁰⁶ olmayınca, bu kadar kalîl kimesne ile bunca bin eşkıyâya mukâbil olmak mahz-ı hatâdır deyü, mahâll-i mezbûrdan yine San‘â’ya ‘avdet edüb ve hâricinde nasb-ı hayme ve hargâh kılub karâr eyledi. Ve cümle ahvâli ve Cebelü’l-Levz altından¹⁶⁰⁷ döndüğün tafsîl üzere yazub ‘arz ve ifhâm ve ‘özl-hâhı ve i‘lâm-ı hâl için mûmâ-ileyh¹⁶⁰⁸ Ahmed Subaşı irsâl edüb müşâhede etdigü üzere, kazıyyeyi tebli¹⁶⁰⁹ ve tefhîm eyleye deyü¹⁶¹⁰ sifâriş etdi. Mezkûr dahî ‘acele ile vezîr-i eflâtun-tedbîrin huzûruna erişüb ve hâkk-ı kadîmlerine yüzler sürüb, hâl ü ahvâli ‘arz eyledik de, cenk ve mukâtele etmeyüb, a‘dâya zebunluk gösterüb ‘avdet etdüklerinden begâyet elem çeküb, Karagöz Beg bî-huzûr oldu. Ba‘dehu Ahmed Subaşı nakîr-i kıtmîr, bilâ-taksîr kazîyye ve ahvâli takrîr edince vezîr-i sâhib-tedbîr dahî ‘özrlerin kabûl edüb, dahî kendü ‘abîd ve memlûkundan enderun ve bîrûnda cenke kâdir olanlardan yüz nefer intihâb ve imdâda irsâl ve ta‘yîn ve üzerlerine Ahmed Subaşı’yı zâbit ve re‘is nasb edüb¹⁶¹¹ ve cümle umûru gerü Karagöz Beg re’y ve tedbîrine tefvîz ve tenfîd kılub, muaccelân taraf-ı San‘â’ya gönderüb¹⁶¹² oldahî orduy-ı hümâyûndan müfârikat ve ziyâde sür‘at ile yürüyüb, selâmet-i hâl ve dilîr ve dilâver yüz neferden mütecâviz ‘asker ile San‘â’ya gelüb ve Karagöz Beg’e mülâkât ve bi’l-cümle ahvâli tebliğ eyledik de, mîr-i mûmâ-ileyh derhâl yine ‘akd-i meclîs ve müşâvere eyledi. Mevcûd olanlardan herkes bir söz söyleyüb ve bir nesneyi ma‘kûl görüb [vr.223a]

¹⁶⁰⁴ BY-B, BY-C’de, “ecnâd”

¹⁶⁰⁵ BY-B, BY-C’de, “- ilticâ ve”

¹⁶⁰⁶ BY-C’de, “‘asker”

¹⁶⁰⁷ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ ric‘atın asl ve sebebi ile”

¹⁶⁰⁸ BY-C’de, “- mûmâ-ileyh”

¹⁶⁰⁹ BY-D’de, “+ iğlâm-ı hâl için”

¹⁶¹⁰ BY-C’de, “- deyü”

¹⁶¹¹ BY-B, BY-C’de, “eyleyüb”

¹⁶¹² BY-C’de, “gönderdi.”

‘âkıbet karâr verdiler ki ervâm ‘askeri ekall-i kalîl mecmû‘u bin nefer olmaz.¹⁶¹³ Ve ibn Neşîr ile müctemi‘ olan¹⁶¹⁴ sükkâna in‘âm ve bahşîşler ve şeyhlerine ve büyüklerin hedîye ve hil‘at ve kisveler irsâl ve cânibimize tab‘îyet etdürdüğümüzden sonra, imdâda da‘vet ve cem‘îyet edüb, ba‘dehû a‘dâya mukâbil olalım deyü re‘y ve sevâb görmüşler iken, mezkûr Ahmed Subâsî nefsinde cigerdâr ve hünerver ve şeca‘at ile nâmdâr bir dilâver olmağın, bu re‘ye rızâ vermeyüb ve kendü ile imdâda gelen vezîr-i âsaf-nazîrin ‘abîd ve memlûku ‘umûmen ‘Urbân’a ve Evlâd-ı ‘Arab’a medâr eylemek ve akçe pul ve hil‘at ve kisve göndermek ‘alâmet-i za‘af ve zebûnudur. Her çend ki in‘âm ve ihsân gördüler. ‘İsyân ve tuğyândan gayri nesne vücûda getürmediler. ‘Avn-ı hazret-i hak ile mansûr ve muzaffer olmak nasîb ve muvâfık olursa, cümle ‘Arab ve ‘Urbân bize mûti‘ olmak mukarrerdir. Gayri sûret hod mukadder ise elhamdüli‘l-lah cihâd içinde fi-sebîli‘l-lah cân vermek dahî sa‘âdetler, başımız tende ve canımız bir bedende iken sa‘y ederiz. Nusret ve zafer ve keder¹⁶¹⁵ verici cenâb-ı hazret-i perverdegârdır deyü, bi‘l-ittifâk bu minvâl üzere cevâb verüb ve sâ‘iri dahî bu tedbîrlere muhâlefete kâdir olmayub, mütevekkilân ‘ale‘l-lâh bi‘l-ittihâd ol zübde-i ehl-i fesâd üzerine niyet ve mevcûd bulunan dilâverân-ı ervâm ve tâbi‘ olan ‘Asâkir-i İslâm ile San‘â’dan ‘azîmet edüb ve Cebelü‘l-Levz kurbında bir sahrâda nüzûl ve ikâmet kılub ve a‘dâ-i liyâm tarafına müterakkıb ve nigerân oldular. Bu mâbeynde Katrân dedikleri kelb ve ‘Ali bin Neşîr denmekle ma‘rûf olan şakî müfsid Mutahhar Leng habîse mülâkat için Cebel-i Sulâ‘ya varub ve ol medall u dâll murdârın meclîs-i nuhûset âsârına vusûl bulub, hîle ve mekr ve şeytanet tarîkinden mezbûrlara ta‘lim ve her birine hadden ziyâde muhabbet ve tevkîr ta‘zîm edüb ve kendü yemin ile mevâ‘id-i kesîre ve Katrân şeytâna kebîre kızın ve ibn Neşîr’e sagiresin hîbe ve nâ-mezâd kılub ve ‘umûmen nakîbler üzerine re‘isü‘l-eşkiyâ ve Diyâr-ı Yemen’de nakîbü‘l-nukebâ mensûbunu Katrân’a ve andan işfâ nakîb-i sâni ve kethüdâlık gedigün İbn Neşîr’e vermek ve ikisin [vr.223b] dahî dâmâd edinmek üzere ‘ahd u misâk eyleyüb ve ol câhil ve bâtıllar, ânun¹⁶¹⁶ karîb ve handesine ve mekr¹⁶¹⁷ ve hîlesine ferifte olub, dimağları muhtell ve müşevveş ve medhûş ve iltifât ve ihsân ve muhabbet bâdesiyle sarhoş Cebel-i Sulâ’dan ‘avdet ve buldukları eşkiyâ ve ‘Urbân ve ehl-i fesâdı da‘vet ve dernek ederek Cebelü‘l-Levz’e gelüb hadden efzûn, yirmi binden mütecâviz ‘usât ve erbâb-ı tuğyân cem‘ edüb, taraf-ı San‘â’dan ‘Asâkir-i

¹⁶¹³ BY-C’de, “+ Katrân”

¹⁶¹⁴ BY-C’de, “+ eşkiyâ hod ‘aded ve hesâba gelmez idi. Biz dahîetrâf ‘Urbân’a ve aktâr kurâda olan”

¹⁶¹⁵ BY-B’de, “- keder”, BY-C’de, “+ hezîmet”

¹⁶¹⁶ BY-C’de, “- ânun”

¹⁶¹⁷ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- handesine ve mekr”

İslâm'ın hareketine ziyâde nigerân ve intizârda iken zikr olunduğu gibi, Karagöz Beg ve Ahmed Subaşı mevcûd olan habîs-i kalîl ehl-i İslâm ile zeyl-i Cebelü'l-Levz'e vusûl ve sahrâda nüzûl etdiklerin gördüklerinde, ikisi dahî 'acib ve gurur ile nazar edüb ve ol mikdâr 'askeri hiçe sayub ve 'acelelerinden ol gece gücüyle sabır ve tahammül ve ertesi bunca bin gürûh-ı mekrûh eşkıyâ ile dağdan sahrâya nüzûl ve 'azîmet eylediler. Bu tarafda Karagöz Beg, 'Asker-i Müslimîn ve cünûd-ı muvahhidîn ile karâr ve a'dâya intizâr üzere iken Cebelü'l-Levz tarafından gabâr-ı bî-pâyân evc-i âsûmâna peyveste olub, kars-ı hurşid ve rûy-ı cihânî beste eyledigün gördüklerinde, a'dâ-i hâsırîn ve gürûh-ı mülhidin gelmek ve dağdan inmek üzere idigün muhakkak bilüb ve âlât-ı harb ve kîtâl ve tob ve tüfenk ve mühimmât cenk ve cidâli hâzır ve muheyâ kılub, mûmâ-ileyh Ahmed Subaşı 'abd-ı memlûk vezîr-i âsaf-nazîr ile mukaddeman habîs olub ve San'â neferâtı meymenede ve sâ'ir ervâm dilâverleri meyserede konulub, tâbi' olan 'Arab ve 'Urbân kalb-i 'askerin önünde başka vaz' olunub dahî emir-i nâmdâr Karagöz Beg, serdâr ve sipahsalar yerinde kalub 'askerde karar ve bu minvâl üzere tertîb-i ceşş eyledikten sonra, hüzn-i kalb ve inkisâr ile tevekkül-i cenâb-ı hazret-i perverdegâr dergâhına tevessül hâtemü'l-enbiyâ resûlullâh el-muhtâr hazretlerine eyleyüb a'dâ-i bed-kârın kudüm-i nuhûset-eserine muntazır ve nigerân oldular. Bu esnâda 'Ali bin Neşir dedikleri fâsid ol kavm-i eşrârdan beş binden ziyâde süvâr ve piyâde ile mukaddemen ceşş erişüb, geldigü-birle 'abîd-i vezîr ile harb ve kîtâle [vr.224a] mübâşeret eyledi. Ve der-akab Zeydiyye eşkıyâsı ve 'usât-ı 'Urbân sâhib-i tuğyândan gürûh gürûh alay mekrûhları yetişüb ve ol sahrâyı bî-pâyânî kaplayub mâlâmâl memlû ve 'Asker-i İslâm'ı âyinlerine almayub cevânib-i erba'adan hücum etdiklerinde, Katrân denmekle sâhib-i şân ve nâm olan kelb mülhid-i dalâlet-unvân re'is ve serdâr şeklinde cümleden sonra, on binden ziyâde fârisân ve piyâde gürûh-ı eşrâr ile gelüb, cuyûş-ı şekâvet-hurûşun sipahsalar murdârı gibi kalbinde ve ikâmet ve cenk ve kîtâle tahrik ve ızhâr-ı şeca'at ve cür'et edüb kendisü¹⁶¹⁸ Karagöz Beg'e mukâbil ve kalb-i 'Asker-i İslâm'a hamle eyledi. Mîr-i mûmâ-ileyh ve Ahmed Subaşı eşkıyânın bu denlü tekâzâ ve hücumun müşâhede edince evvelâ toplara ateş verüb, ba'dehû ittifâk ve itdihâd-birle vezîr-i âsaf-nazîrin 'abîd-i memlûku ile mezkûr Ahmed Subaşı kalb-i a'dâya at salub, 'avn-ı inâyet-i ilâhî berekâtında, evvel hamlede Katrân şeytan zemîne galtân ve ser-i bî-sa'adeti kat' ve ziyet-i nîze ve rummah kılınub, eşrâr ve a'vânı gördüklerinde firâr ve perişân olmağın, bu sebep ile Guzât-ı İslâm kuvvet ve zafer hâsıl edüb fî-mâ ba'd

¹⁶¹⁸ BY-B'de, "+ murdâr"

herkes şîr-i jiyân gibi hamle ve hücûm ve ibn Neşir meş‘um dahî katl ve kezâlik ser-i menhûs nikbet-i me‘nûs ziynet-i rummâh ve sinân olub, bundan sonra gürûh-ı eşkıyâ ve mülhidin, arka verüb ve guzât-ı nusret-âyin kılıç altına alub, Cebelü’l-Levz’in sarp ve taşlık yerlerine varınca niçe bin şakî ve erbâb-ı fesâdı katl ve helâk ve vücûd-ı nâpâkları ağuşte-i hûn ve hâk olub, bir gazve-i celîle-i müyesser ve nasîb oldu ki, henüz Diyâr-ı Yemen’de misli sebk ve zuhûr¹⁶¹⁹ eylemiş degil idi. Pes¹⁶²⁰ Karagöz Beg mansûr ve muzaffer ve şâdmân ‘asâkir-i zafer-unvân ile San‘â’ya gelüb, bu feth ve gazâyı vuku‘u üzere vezîr-i zafer-te‘sir huzûruna ‘arz ve i‘lâm ve ol iki şakînin başların dahî yine Ahmed Subaşı ile irsâl eyledi. Varub vusûl bulduk da fevkül-hadd mesrûr olub ve cenâb-ı hazret-i hakka hamd ve ferâvan edüb, hıdmetde bulunan guzât ve ‘Asâkir-i İslâm bî-hadd ve pâyân in‘âm ve ihsân ve cümlelerin hâtırın tatyîb ve şâkir ve râzı eyledi. Bundan sonra Belde-i San‘â [vr.224b] ve aktâr ve nevâhî ve tevâ‘if¹⁶²¹ ve kasabât ve kurâ ahâlisi emn ü rahatda olub, Mutahhar Leng gaddar ve eşkıyâ ve eşrâr-ı ‘azîm gûşmâl ve sebeb-i nikbet ve melâl oldu.

Elli Üçüncü Fasl

‘Ali İbn El-İmam Şerefeddin Hısn-ı Hubb Kal‘asında Mahsûr Olduğın Ve Ba‘dân ‘Urbân’ı ‘İsyân Edüb Muhâsarada Bulunân Ümerânın Şehâdetin Beyân Eder:

Bundan akdem vezîr-i eflâtun-tedbîr, Cebeli’l-A‘ber ve Hısnü’l-Kâhire’ye ve Ta‘iz Kal‘aların ve İbb ve Cible ve Ba‘dân memleketin feth ve teshîr ve zabt ve kabza-i tasarruf-ı Osmâniyye’ye idhâl edüb, kendisü ‘asâkir-i nusret makrûn orduy-ı hümâyûn ile Mutahhar Leng habîsin diyârına ve hısn-ı hasîn Kevkebân üzerine müteveccih ve revâne olduk da, Ba‘dân Vilâyetinde ve İbb ve Cible ve ol aktârın tahtgâhı olan Hısn-ı Hubb Kal‘ası ki, Diyâr-ı Yemen’de ‘alüvv ve ziyâde metânet ile meşhûrdur. Mutahhar Leng habîsin karındaşı ‘Ali bin el-İmam Şerefeddin bunca bin eşkıyâ ile içünde istinâd edüb, ol diyârlara ve ‘Asker-i İslâm’ın akabine mazarratı vücûda gelmek mukarrer olmağın, yukaruda yirmi ikinci fasılda zikr ve tahrîr olunduğu üzere vezîr-i sâhib-tedbîr ümerâ-i Mısır’dan kâşif olmuş ve ziyâde dilîri ve şecâ‘at ile şöhret bulmuş gördü. Mahmud Beg’i dört yüz nefer ervâm dilâverleri ile ve ümerâdan Perviz Beg ile Hısn-ı Hubb Kal‘ası’nın muhâsarasına ta‘yîn edüb tob ve mühimmât ve cebehâne ile irsâl

¹⁶¹⁹ BY-D’de, “- zuhûr”

¹⁶²⁰ BY-C’de, “+ Emir”

¹⁶²¹ BY-B, BY-C’de, “tevâbi‘i”

eylemiş idi. Emîrîn-i mezkûrîn dahî varub kal‘anın altında konub, ol vakitden berü ‘Ali ibn Şerefeddin kal‘a-i mezbûrda muhâsara etmiş ve ol diyâr ve etrâfı şerr ve zararından muhâfaza etmişler iken, Hısn-ı Hubb Kal‘ası gayetde metîn ve üstvâr ve semaya peyveste bir cebel-i refî‘anın zirvesinde havâlesi yok bir hisâr olmağın, bekleyüb içünde mahsûr olanları kaht ile zebûn etmekden gayri tarîk ile fethi mümkün degil idi. Nitekim hakkında ve metânet ve ‘ulüvv vafında Şu‘arâ-i ‘Arab bu kıt‘a-i inşâ eylemişler.

Kıt‘â-i ‘Arabî

مصع الي الجوّ اعلاه فان حنقت

زير الكواكب خلناها مخاطبه

كان ابراجه من كلنا حيثه

¹⁶²² ابراجها و سماكها مناكبه

[vr.225a] Ve Medine-i Ta‘iz muhâfazasına ve¹⁶²³ memleketinin zabt ve hükümetine ümerâ-i Mısır’dan Kâsırü’l-Kâme Küçük Ahmed Beg denmekle ma‘rûf ve meşhûr emîr-i dilîri ta‘yîn ve irsâl eyledi. Mukaddemâ Diyâr-ı Mısır’da Emîrü’l-Hac olmuş ve teng ve tîz tabi‘yet ve ziyâde cebbar ve ateş-engîz tiynet olmağın, eger iklim-i Mısır’da ve eger Mülk-i Yemen ve hükümet etdiği yerlerde cevr ve şetm ile şöhret bulmuş idi. Hatta rivâyet olunur ki; Emirü’l-Hacc-ı Mısırî iken sene dokuz yüz yetmiş altı târihinde, fâzıl ve kâmil ve edib ve ‘âlim ve ‘âmil merhûmü’l-kâdı Bedreddin el-Cezerî el-Hanbelî Hacc-ı Mısırî mübâşiri bulunub, emîr-i mezkûr bir cüzî ma‘nî husûsunda kazıyyen mezbûre gazab edüb mezhebinde fetevâya me‘mur fâzıl ve kemâl ve ‘ilm ve takvâ ile meşhûr yetmiş yaşında bir pîr-i sâhib-vekâr iken, ‘ilm ve fazl ve sinn-i sâl ve za‘if vücûduna ri‘âyet ve bed-du‘âsından havf etmeyüb, yüzden ziyâde kırbaç darb ve mecrûh eyledikten sonra bir menzîl mesâfe piyâde yürüdüb, müstehak olmaduğı hâlde bu mertebe cefâ ve hakâret edüb, fâzıl-ı mezkûr sabır ve tahammül ve dergâh-ı hazret-i perverdegâra¹⁶²⁴ istinâd ve tevekkül ve lutf ve ‘adl u kerem-i fâzilet tevessül eyledi. ‘Âkıbet tîr-i du‘âsı hedef-i icâbete makrûn olub, emir-i ma‘hûd zamân-ı karîbde enva‘ mihen ve belâya mübtelâ ve giriftâr ve safhâ-i ‘âlemden vücûdu nâ-bud ve nâ-peydâ oldu. Fi mâba‘d kazıyyesi mahâlli ile zikr ve îrâd olunur. Kezâlik bu def‘a vâli nasb ve ta‘yîn olunduğu Medîne-i Ta‘iz ve etrâf ve aktârı ahâlisine ahkâmı buna

¹⁶²² Öfkelenince şimşek gibi parladi. O zaman yıldızların gülü ve onlarla dost oldu. Sanki onun burçları her yerden göründü. Burçları ve yükselmesi onun menkıbesi oldu.

¹⁶²³ BY-B, BY-C’de, “+ tevâbi”

¹⁶²⁴ BY-D’de, “- ve dergâh-ı hazret-i perverdegâra”

mümâsil ve Karakuş hükmüne meşâbih ve mânend edüb,¹⁶²⁵ mezkûr Karakuş hod mülûk-ı ‘abîdin Diyâr-ı Mısır’a mâlik ve pâdişâh olduklarında onların tarafından ol diyâr-ı celîlü’l-mikdâra vâli ve vilâyet nasb ve ta’yîn olunmuş ve ‘acib ve garîb mudha ki niçe ahkâm-ı nâ-meşrû‘u beyne’n-nâs darb-ı mesel kalmış, müceb-i ‘ibret ihbâr garîbü’l-eserdir. Hatta rivâyet ederler ki; bir gün kendinün sarrafı olan şahıs bir kimesnenin gözün çıkardı. Ol kimesne dahî Karakuş huzûruna¹⁶²⁶ gelüb şikâyet eyledik de sarrafı bulub ve divâna getirüb, hasmıyla mürafa‘ada beraber etdürüb sahîh ol ademin gözünü ihrâc eyledigüni ma‘lûm edindik de, ihkâk-ı hak eylemek murâd [vr.225b] ve sarrafın bir gözün çıkarmak için emr ve fermân eyledi. Pes sarraf cevâba gelüb “ey melik ben¹⁶²⁷ divânda senün akçe ve nukûdunu ‘add ve nîk ve bed olanların teşhîs ve fark ederim”¹⁶²⁸ dedük de Karakuş bu cevâbı istima‘ edince fi’l-vâki‘ kelâm-ı sahîh ve mutâbık ve kavli müddeâsına muvâfıkdır. Lâkin lâ-büd icrâ-i hak olunmak lâzım ve bir göz çıkmak emr-i mühimdir. Nihâyet-i mertebe¹⁶²⁹ okçulardan birini yâhud tüfenk-endâzların birin ihzâr edün. Zîra tüfenk atana yahud ok yapan kimesneye bir göz kifâyet eder. Zîra bir gözün kapayub, bir göz ile atar. Ve okçu dahî oku doğrumudur ergimidir deyü bir göz ile bakar, anların iki göze ihtiyâçları yokdur deyü, ‘ale’l-‘acele bir tüfenk atıcıyı ihzâr edüb,¹⁶³⁰ cürm ve günâhı yoğiken fakîrin bir gözün ihrâc kılub, bu tarîk ile ihkâk-ı hak ve ızhâr u ‘adl¹⁶³¹ eyledigü târihlerde mestûrdur.¹⁶³² Mûmâ-ileyh Küçük Ahmed Beg’in dahî¹⁶³³ hükümeti ve ızhâr ‘adl u siyâseti bu makûle olmağın, Medine-i Ta‘iz ahâlisi ve nevâhi ve kura ahâlisi¹⁶³⁴ ile re‘âyası, vezîr-i âsâf-nazîr huzûruna ‘arz ve i‘lâm ve şikâyet eylediklerinde ‘azl ve ref‘ edüb yerine ümerâ-i nâmdardan ‘Aden fethinde bulunan sâlifü’l-beyân¹⁶³⁵ Hayreddin Beg’in karındaşı Kurdoğlu Sinân Beg denmekle ma‘rûf emîr-i dilîri, Medîne-i Ta‘iz ve etrâf vilâyeti hükümetine nasb ve ta’yîn edüb gönderdi. Emir mezkûr dahî Ta‘iz’e vardıkdan sonra ref‘ ve mülâyemet ve

¹⁶²⁵ BY-C’de, “idi.”

¹⁶²⁶ BY-C’de, “- huzûruna”

¹⁶²⁷ BY-B, BY-C’de, “- ben”

¹⁶²⁸ BY-C’de, “+ bir gözüm çıkub biri kalınca sarraf olmak ve akçe ve nukûd fark eylemege liyâkat ve iktidârım kalmaz”

¹⁶²⁹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ neşşâb bend-i fâniden bir adem, - okçulardan birini yâhud tüfenk-endâzların birin ihzâr edün. Zîrâ tüfeng atub ve nakb u neşb edüb işti‘mâl ve kârında bir gözün kapayub ve birisi ile mesâlihîn görüb iki göze ihtiyâcı yokdur dedi”

¹⁶³⁰ BY-C’de, “- ihzar edüb”

¹⁶³¹ BY-B, BY-D’de, “- eyledüğü târihlerde mestûrdur. Mûmâ-ileyh Küçük Ahmed Beg’in dahî hükümeti ve ızhâr ‘adl u siyâseti”

¹⁶³² BY-C’de, “+ ve mezkûrdur.”

¹⁶³³ BY-C’de, “- dahî”

¹⁶³⁴ BY-B, BY-C’de, “- ahâlisi”

¹⁶³⁵ BY-C’de, “+ Kapudân”

ahlâk-ı hasene ve ‘adâlet ile ‘âmme-i halkı meşkur ve râzı kılub, zamânında ol vilâyet âsûde hâl ile refâhiyyetde oldu. Ve mezkûr Küçük Ahmed Ba’dân Vilâyeti’nin muhâfazasına me’mûr olub, ba’delhû Hısn-ı Hubb muhâsarasında Kürdî Mahmud Beg ve Perviz Beg ile olan ‘Asker-i İslâm’ın imdâdına ta’yîn olunub, varub vusûl bulduktan sonra rütbe-i şehâdete nâ’il olunca, mahâll-i mezbûrada ikâmet ve karâr eyledi. Velâkin mûmâ-ileyh Kürdî Mahmud Beg kul tâ’ifesinin zabt ve rabtında hükümet ve siyâset umûrunda çendân mukayyed olmamağın, kendü ile muhâsaraya me’mûr olan ‘asker ve kul tâ’ifesinin ekseri orduda çadırların hâlî [vr.226a] ve tek ve tenhâ koyub, kimi Ba’dân Vilâyeti’nin köylerine ve kimi dahî İbb ve Cible şehirlerinin kahvehânelerine varub kendü zevk ü sefâlarında oldukarı vezîr-i sâhib-kâdirin ma’lûm ve mesmû’u olduk da, zıkr olunan Kurdoğlu Sinan Beg büyük karındaşı ‘Aden fethinde ve sâ’ir vücûda gelen hizmetlerde bulunub, ziyâde şecâ’at ve tedbîr ile mağrûf ve meşhûr sâlifü’l-beyân Kapudân Emir Hayreddin Beg Hısn-ı Hubb muhâsarasında¹⁶³⁶ ümerâ ve ‘asâkir üzerine başbuğ ve serdâr nasb edüb ve bi’l-cümle umûr-ı cumhûru ânın re’y ve tedbîrine mahfûz kılub gönderdi. Emir Hayreddin dahî Hısn-ı Hubb altına gelüb vusûl ve anda olan begler ve ‘askerler ile¹⁶³⁷ mülâkî oldukdan sonra, vezîr-i âsaf-nazîrin emr ve fermânı ve re’y ve tedbîri yoğiken, Ta’ker Kal’ası’ndan üç kıt’a kal’a-küp büyük balyemez top kaldırub ve hezâr meşekkat ve mihnet ile Hısn-ı Hubb altına getirüb, beyhûde yere evc-i semâda ve nihâyet istihkâmda olan kal’ayı döğmege başladı. Nakl olunur ki; ekser toplarının dâneleri kal’a burûcuna erişmeyüb, yok yere hemân bunca barut ve dâne ve mühimmât itlâf ve isrâf edüb bir nesne hâsıl eylemedi. Hikmet-i ilâhi sâ’ir gönderildigü yerlerde ve hizmetlerde ekser isâbet ve bunca fütûhat ve gazavât muvâfık olmuş iken, vezîr-i âsaf-nazîr sâhib-tedbîrin re’yine muhâlefet edüb, ‘âkil ve maslahat-dîde ve müdebbir ve kâr-azmûde¹⁶³⁸ umûrunda hatâ ve gaflet eyleyüb, mukadder olan kazâ-i ilâhiyi görmeyüb ve nasîhat edenlerin sözün istima’ etmeyüb, her bir umûr ve kârı bir ‘aks ve muhtell ve müşevveş ve izâ nezele’l-kâdâ-u umyü’l-basar ve izâ halletü’l-takdîru fesedetü’t-tedbir¹⁶³⁹ mazmûn-ı mukarrer nümâyân ve âşikâr oldu. Cümle bir ‘aks olan tedbîrlerinden berü Tavâ’if-i ‘Urbân ve ‘usâtı ve Zeydiyye eşkıyâsı cevânib-i erba’adan vefret ve kesret üzere hurûc ve tuğyân edüb, kendü ile Hısn-ı Hubb muhâsarasında beşyüz nefer ervâm ‘askeri mevcûd yoğiken, Kal’a-i Demâr

¹⁶³⁶ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ olan”

¹⁶³⁷ BY-B’de, “begler ve ‘asker”, BY-C’de, “- ‘askerler”

¹⁶³⁸ BY-C’de, “+ bir emîr-i sâhib-i tedbîr iken bu mahalde bi’l-cümle kâr ve”

¹⁶³⁹ *Hükm gelince gözler kör olur, takdir gerçekleşince tedbir bozulur.*

muhâfazasında olanlar kendüye adem gönderüb barutları kalmadığın bildirüb, irsâl olunmasın taleb ve ricâ eyledüklerinde, ol dahî birkaç deve yükü barut kendü ile muhâsarada olan Perviz [vr.226b] Beg'in 'askerinden altmış nefer ervâm dilâveri ile Kal'a-i Demâr'a barut îsâl eylemege gönderdi. Varub dâhil olduklarından sonra 'usât ve ehl-i tuğyân yolların bağlayub ve Demâr'dan hurûca kâdir olmayub, mîr-i mûmâ-ileyh kendisiyle gidenler ile anda kalub, tekrâr Hısn-ı Hub altına gelmege kâbil ve mümkün olmadı. Ve tavâ'if-i ervâmdan kadîm Yemen kulundan şekâvet ve fesâd ile mevsûf Bâli Ağa denmekle ma'rûf¹⁶⁴⁰ Zeydiyye tâ'ifesinden bir müfsîdin kızın alub ve niçe evlâd sâhibi olub, mukaddemâ zuhûr-ı fiten ve ihtilâl zamânında cem'-i fesâd ve şenâ'atlerde ol Zeydiyye eşkıyâsı¹⁶⁴¹ ile ma'ân bulunmuş ve 'Ali bin Şerefeddin'in yanına varub, tekarrub hâsıl etmiş dâll u medall bir şakî-i bed-fe'âl iken, Kevkebân muhâsarasına orduy-ı hümâyûn gelüb, velâkin vezîr-i âsâf-nazîrden havf edüb, ihtifâ ve bir tarafa çekilüb ba'dehû mûmâ-ileyh Emir Hayreddin'e gelüb, ahvâlin 'arz ve inhâ ve yine istihdâm olunmasın ricâ¹⁶⁴² eyledik¹⁶⁴³ de, şekâveti kerrâren zuhûr etmiş böyle bir müfsîd-i habîsi kabûl ve 'ulûfe ve gedik verüb, birkaç eyyâm yanında oldukdan sonra Hısn-ı Hubb muhâsarasında¹⁶⁴⁴ kendisine kethüdâ edinüb ve bi'l-cümle umûrun ol makûle şakî ve habîse teslîm eyleyüb ve 'âkıbet zararın müşâhede eyledigünden gayri bunca ehl-i İslâm'a ol lâ'inin şekâvet ve fesâdı tesir eyledi.¹⁶⁴⁵ Zîrâ 'Ali ibn Şerefeddin ile kemâl-i mertebe ve fâk ve ittifâkı olmağın, vâki' ahvâli ve ervâmdan orduda ricâl kalîl kalub, zuhûr eden ihtilâli dâ'imâ her gece tafsîl üzere yazub, i'lâm ol dahî kal'adan şakî-i mezkûra enva' va'delerle kağıdlar gönderüb, mâbeynde 'ale't-tevâlî birbirine kağıdlar ile vâki' ahvâli bildirmek üzereler idi. Bundan gayri şakî-i mezkûr Bâli Ağa'nın Zeydîler içinde tevâbi' ve akrabâsı mertebesinde dostları bî-nihâye olmağın,

¹⁶⁴⁰ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ nam şakî"

¹⁶⁴¹ BY-B'de, "- eşkıyâsı", BY-C'de, "+ zeydiyyeler ile", BY-D'de, "- eşkıyâsı, + zeydiyyeler ile"

¹⁶⁴² BY-B, BY-D'de, "+ ol dahî birkaç deve yükü bârut kendü ile muhâsarada olan Perviz Beg 'askerinden altmış nefer ervâm-ı dilâver ile Kal'â-i Demar'da bârut îsâl eylemege gönderdi. Varub dâhil olduklarından sonra 'usât ve ehl-i tuğyan yolların bağlayub ve Demar'dan hurûca kâdir olmayub mîr-i mûmâ-ileyh kendisiyle gidenler ile anda kalub tekrar Hısn-ı Hubb altına gelmege kâbil ve mümkün olmadı."

¹⁶⁴³ BY-B, BY-D'de, "+ Ve tavâ'if-i ervâmdan kadîm Yemen kulundan şekâvet ve fesâd ile mevsûf Bâli Ağa denmekle ma'rûf Zeydiyye tâ'ifesinden bir müfsîdin kızın alub, ve niçe evlâd sâhibi olub, mukaddemâ zuhûr-ı fiten ve ihtilâl zamânında cemi' fesâd ve şenâ'atlerde ol Zeydiyye eşkıyâsı ile ma'ân bulunmuş ve 'Ali bin Şerefeddin'in yanına varub, tekarrub hâsıl etmiş dâll u medall bir şakî-i bed-fe'âl iken, Kevkebân muhâsarasına orduy-ı hümâyûn gelüb, velâkin vezîr-i âsâf-nazîrden havf edüb, ihtifâ ve bir tarafa çekilüb ba'dehû mûmâ-ileyh Emir Hayreddin'e gelüb, ahvâlin 'arz ve inhâ ve yine istihdâm olunmasın ricâ" aynen tekrar yazılmıştır.

¹⁶⁴⁴ BY-D'de, "kal'asında"

¹⁶⁴⁵ BY-B, BY-C'de, "ve isâbet etdi"

ekseri salah ve itâ‘at yüzünden gelüb tab‘îyyet etdiklerinde her birin deftere yazub ve ‘ulûfeler ta‘yîn etdirüb, zamân-ı kalîlde âlât-ı harb ve silah ile cenk ve kıtâle hâzır ve âmâde dokuzyüz neferden ziyâde Zeydiyye eşkıyâsı müctemi‘ oldu. Bundan sonra ‘Ali bin Şerefeddin dedikleri mülhid¹⁶⁴⁶ kağıd yazub, orduda ‘asâkir-i Türk [vr.227a] ve ervâmıdan ancak üç yüz nefer mikdârı mevcûd ‘askerleri olmadığı mukarrerdir. Ve benim yanımda müntehab ve müsellaah dokuz yüzden ziyâde cenke ve harbe kâdir Zeydiyye dilâverleri hâzır ve mevcûddur. Kal‘adan¹⁶⁴⁷ hurûc ve hareket olunsa yanımda olanlar cümle ervâmın işin bitürmek gayetde sehl ve âsândır. Fırsat vaktidir. Tekâsül olacak zaman degildir deyü, i‘lâm ve ifsâd ve şukkaya ikdâm eyledi. ‘Ali ibn Şerefeddin dahî Ba‘dân Vilâyeti’nde olan tavâ‘if-i ‘Urbân ve Medîne-i İbb ve Cible ahâlisine vesâ‘ir sükkâna kağıdlar ile haberler gönderüb, sene dokuz yüz yetmiş yedi tarihinde Ramazanü’l-mübârek’in yirmi yedinci günü, âlât-ı harb ile ‘umûmen hurûc eylemek ve orduda ‘Asâkir-i İslâm üzerine hamle ve hücum etmek sifâriş ve tenbîh eyledi. Ahâli-i Ba‘dân ve tavâ‘if-i ‘Urbân ve İbb ve Cible’de vâki‘ sükkân-ı kadîmden fitne ve fesâda hâzır ve âmâde olmağın, ‘Ali bin Şerefeddin’in kağıdları geldiği-birle cân-ı gönülden imtisâl edüb cümlesi hâzır ve muheyyâ ve yevm-i mi‘âda muntazır ve nigerân olub¹⁶⁴⁸ ve sekiz binden ziyâde gürûh-ı mülhidin ve eşkıyâ bir yere derilüb,¹⁶⁴⁹ Ramazan-ı şerîfin yirmi yedisi olduğu-birle hurûc ve evvelâ İbb ve Cible kahvehânelerinde zevk ü sefâda mevcûd¹⁶⁵⁰ bulunan ‘asker-i ervâm tâ‘ifesin katl ve helâk eyledikten¹⁶⁵¹ sonra, Hısn-ı Hubb altına gelüb, orduda olan ‘askeri hatem-vâr ihâta etdiklerinde, Emir Hayreddin ahvâle vâkıf olub, velâkin ba‘dehû harâbü’l-basara tedbîr ve sa‘y ve ikdâm bu mertbeye gelmezden evvel ikdâm¹⁶⁵² olmak lâzım idi. Çi fâ‘ide¹⁶⁵³ naçâr Küçük Ahmed Beg ve Kürdî Mahmud Beg ve mevcûd olan ervâm dilâverleri ile bir yere gelüb ve gayret ve hamiyet ederek cenke mübâşeret ve’l-hâsıl üç nefer emîr-i mâmur rütbe-i şehâdete vâsıl olunca, merdâne cenk ve cidâl ve harb ve kıtâl olunub, niçe bin şakî ve eşrâr derecât-ı cahîme nâ‘il ve sahrâlar lâşeler ile memlû oldu. Lâkin üçyüz nefer ademin beş on bin eşkıyâya mukâvemetle iktidârı olmadığından gayri, ‘Ali ibn Şerefeddin dahî binden ziyâde mülhidîn ile kal‘adan çıkub ve şakî-i ma‘hûd Bâli Ağa

¹⁶⁴⁶ BY-B, BY-C’de, “- dedikleri mülhid”

¹⁶⁴⁷ BY-C’de, “+ ve taşradan”

¹⁶⁴⁸ BY-C’de, “oldu.”

¹⁶⁴⁹ BY-B, BY-C’de, “+ dahî”

¹⁶⁵⁰ BY-B, BY-C’de, “- mevcûd”

¹⁶⁵¹ BY-B, BY-C’de, “eylediklerinden”

¹⁶⁵² BY-C’de, “- ikdâm”

¹⁶⁵³ BY-B, BY-C’de, “- Çi fâ‘ide”

bunca müfsîd ile ‘asâkirin içünden hurûc edüb begler dahî şehid olub, karara bir vechile mecalleri olmamağın, [vr.227b] bahadır ve dilâverlerden kırk elli nefer kadarı kılıçların ellerine alub ve dahî a‘dây-ı şakk eyleyüb, bu tarîk ile halâs mümkün oldu. Sâ‘iri fî-sebîli‘l-lah şehîd ve magfûr ve sa‘îd olub, gürûh-ı mülhidin orduyı ve ümerânın otak ve barhânelerin ve ‘asker çadırların nehb ve gâret eyledi. Ve cebehâne ve top ve mühimmâtı ‘Ali bin Şerefeddin kal‘aya nakl edüb ve ‘azîm ganâ‘ime nâ‘il ve Zeydiyye eşkıyâsı beyninde şeref ve siyâdete vâsıl oldu. Velâkin vücûda getürdüğü fitne ve fesâd ve nâ-hak yere¹⁶⁵⁴ katl olunan¹⁶⁵⁵ bunca Müslimîn ve ‘ibâd yanlarına kalmayub, müddet-i karîb ve sehl-i zamânda eger Muhammed İbn Şemseddin,¹⁶⁵⁶ ve eger Bâli Ağâ dedikleri mülhid ve bî-din, sezâ ve cezâsın bulub ve ahvâlleri ‘âleme müceb-i ibret olub, etdükleri şenâ‘at ve kabahat yanlarına kalmadı. İn-şâ‘allahu teâlâ fî-mâ ba‘d başlarına gelen hüsrân ve hezelân mahâllinde zikr ve beyân olunur.

Elli Dördüncü Fasl

Etrâf-ı Bilâd Ve Diyârda Vâki‘ Olan Fitne Ve Fesâd Ve Zuhûr Eden İhtilâl Def‘ine Vezîr-i Rûşen-Nihâd ‘Asâkir Ve Ümerâ Gönderdigün Zikr Ve Beyân Eder:

Çünkü Hısn-ı Hubb muhâsarasında olan ümerânın şehâdeti ve ‘Asker-i İslâm’ın inhezâmı, vezîr-i rûşen-nihâdın mesmû‘ ve ma‘alûmu olub, orduy-ı hümayûnda ve Kevkebân muhâsarasında olan ‘asâkir ve ricâl, beyninde bu sebep ile kıyl u kâl ve ihtilâl vuku‘ ve zuhûr buldu. Pes vezîr-i rûşen-zamîr¹⁶⁵⁷ derhâl divân fermân edüb dahî mevcûd bulunân ümerâ ve ağavât ve ‘asker zâbitlerin begler¹⁶⁵⁸ ve neferât ihtiyârlarını müctemi‘ kılub ve Devlet-i ‘Aliyye-i Osmâniyye ve Saltanat-ı Celîle-i Hakâniyye’de şehîd olan begler gibi ednâ ve bî-nâm u nişân¹⁶⁵⁹ hezâr kulları var idigü ve ‘asker ve ricâl ve sipâhın kıyâs ve nihâyeti olmadığın cümleliz bilür.¹⁶⁶⁰ Lâkin¹⁶⁶¹ el-Mukadder kâ‘in bunda sonra tedbîr eylemek vücûda gelen mesâ‘ib için gam ve elem¹⁶⁶² çekmek fâ‘ide vermez. Bir iki yüz nefer ‘askerimiz ile üç nefer begimiz şehîd ve kusûr olmuş

¹⁶⁵⁴ BY-C’de, “- yere”

¹⁶⁵⁵ BY-C’de, “olan”

¹⁶⁵⁶ BY-C’de, “‘Ali bin Şerefeddin”

¹⁶⁵⁷ BY-B, BY-C’de, “sâhib-i tedbîr”

¹⁶⁵⁸ BY-C’de, “- begler”

¹⁶⁵⁹ BY-C’de, “+ kulları içinde”

¹⁶⁶⁰ BY-B, BY-C’de, “ma‘lûmudur”

¹⁶⁶¹ BY-B, BY-C’de, “- lâkin”

¹⁶⁶² BY-B, BY-C’de, “- ve elem”

ise, devâm-ı devlet-i pâdişâhîde yarın bir gün üç dört bin nefer ‘asker ve beş altı mîr-i hünerver Mısır’dan imdâdımız gelmek ve der‘akab nusret ve fırsat-ı ilâhî bize yâver ve refik olmak mukarrerdir.¹⁶⁶³ [vr.228a] Ve lâzım olan budur ki, dîn ve devlet ve ‘ırz ve nâmus-ı saltanat uğrunda merdâne var dâmen-i dermiyân edüb ve a‘dâ-i liyâma za‘af ve zebûnî göstermeyüb, vücûda getirdikleri fesadlarının cezâsın vermek, uğur-ı pâdişâhîde sarf-ı kudret eylemek bâbında bi‘l-ittifâk ve‘l-itidihâd ve sa‘y ve gûşeş ve ictihâd edelim deyü bu vechile gayret-engiz ve nasîhat-amîz latîf ve mergûb edâ ile hitâb eyledik de ‘umûmen mevcûd olanlar, Uğur-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’de cân ve bâşımız¹⁶⁶⁴ fedâ kılub, bi‘l-cümle umûr-ı cumhur re‘y ve tedbîr ve emr ve fermânımıza müterakkıb ve intizârda ve her ne ki fermân¹⁶⁶⁵ buyrulur ise hâzır ve âmâdeyüz deyü cevâb verüb, vezîr-i ‘akîl cümleden şâkir ve râzı olub ve medh ü senâ ve du‘alar edüb, memleketde zuhûr eden fiten ve ihtilâl ve vukû‘ bulan şekâvet ve fesâd ve def‘inin re‘y ve tedbîrine mübâşeret eyledi. Ve dahî cümleye Bender-i ‘Aden muhâfazasın takdîm¹⁶⁶⁶ ve şecâ‘at ve ‘akl u kiyâset ile ma‘rûf derya kapudânlarından Re‘is Sefer Beg denmekle mevsûf nâm ve dilîri huzûruna da‘vet edüb ve enva‘ iltifât ve istimâlet ile hıla‘-i fâhire giydirüb ve yanında ervâm dilâverlerinden yüz nefer koşub, Bender-i Mihâ‘ya varub, anda olan kadırgalardan birine girüb, ta‘cîl-birle ‘Aden Benderi’ne erişmek için tenbîh ve te‘kîd ve bilâ-te‘hîr orduy-ı hümâyûndan yollayub gönderdi. Andan sonra Vilâyet-i Yemen’in kadîmi beglerinden ziyâde namdar ve şecâ‘at şî‘âr ve ol diyâr ve aktârın ahvâline vâkîf ve ‘Arab ve ‘Urbân eşrârının hîle ve mekrine ‘ârif ve haberdâr, Emir Şeyh ‘Ali denmekle şöhret-şî‘âr olan emire dahî hil‘atü’l-fâhire ilbas edüb ve yüz nefer yarar dilâver ‘asker verüb ve üzerlerine serdar nasb eyleyüb, dahî Zebid’e varub, Mısır’dan imdâda gelüb hâliyâ Medîne-i Zebid’de olan beşyüz nefer ‘askeri yanına almak ve cümle ol aktârı ve diyârı ‘usât ve eşkıyâ şerrinden muhâfaza etmek emr ve fermân kılub, bîlâ ihmâl mîr mezbûru dahî orduy-ı hümâyûndan revâne eyledi. Ba‘dehû sâlifül-beyân Perviz Beg’i davet edüb [vr.228b] ol dahî Diyâr-ı Yemen’de mukaddemâ Emîrû’l-Hac olub ve niçe yerlerde hüner ve şeca‘atı vücûda gelüb, gâyetde bahadırılık ve merdâne ve dilâverlik ile mağrûf ve meşhûr olmağın, mîr-i mûmâ-ileyh ziyâde iltifât ve mevâ‘id-i kesîre ve istimâlet edüb ve iki şub hil‘at-ı pâdişâhî getirüb,¹⁶⁶⁷ dahî kendüye bundan akdem Katrân ve ibn Neşir mu‘arekesinde zikr-i sebki eden Karagöz Begi ve ‘abd-i

¹⁶⁶³ BY-B’de, “mukarrer”

¹⁶⁶⁴ BY-C’de, “+ bezl ve”

¹⁶⁶⁵ BY-B, BY-C’de, “- fermân”

¹⁶⁶⁶ BY-C’de, “+ edüb”

¹⁶⁶⁷ BY-C’de, “giydirüb”

memlûklarından Ahmed Subaşı'yı zamîme kılub ve yine bi'l-cümle 'abîd-i farisânını ve hizmetinde olan ervâm dilâverlerini ma'ân koşub, Nakîl-i Semâre derbendinde müctemi' olub, ebnâ-i sebîl ve yolları kat' ve sed ve bend eyleyen 'Urbân eşkıyâsı üzerine ta'yîn ve revâne ve irsâl eyledigünden gayri, Reda' hâkimi olan Ahmed Beg'e ve Demar Sancağı begi Abdi Beg'e dahî evâmîr-i şerîfe gönderüb, ta'cilen kapuları mükemmel ve müretteb ve müsellaah ademleri ile mezkûrîn Perviz Beg'e ve Karagöz Beg'e varub mülâkat eylemek ve ma'an mahâll-i me'mûreye varmak tenbîh ve sifâriş¹⁶⁶⁸ eyledi.

Emîr-i Dilîr Re'is Sefer Beg Mihâ'dan Kadırgaya¹⁶⁶⁹ Girüb Bender-i 'Aden'e Varub Muhâfaza Eyledigidür:

Çünkü Emir Sefer Re'is Bender-i Mihâ'ya gelüb vusûl buldu. Bender-i mezbûrda olan çekdirmelerden¹⁶⁷⁰ iki kıt'a çekdirmeyi¹⁶⁷¹ ta'mîr ve termîm edüb ve ma'an ma'mûr olan dilâverân-ı ervâm ile, bir vakt-i mübârekde kadırgalara nüzûl¹⁶⁷² ve duhûl¹⁶⁷³ ve rû-i bahrden revâne olub, selâmet-i hâl-birle Bender-i 'Aden'e vâsıl ve kal'aya dâhil oldukdan sonra, ber-mûceb-i fermân bender-i mezbûru ve ol iklim ve diyârı mazarrat-ı a'dâdan hıfz u hırâset kılub, ahâli-i vilâyet ve sükkân-ı memleket âsûde hâl ve refâhiyyetde karâr ve ârâm edüb zuhûr eden fiten ve ihtilâl def' ve bertaraf oldu. Ve emîr-i dilîr Şeyh 'Ali dahî me'mûr olduğu üzere, yanındaki yüz nefer dilâver ile Medîne-i Zebid'e¹⁶⁷⁴ varub, vusûl buldukda Mîr-i Mîrân-ı Mısır Çerkesiyyü'l-asl sâlifü'z-zikr İskender Paşa, imdâd için Yemen'e¹⁶⁷⁵ gönderdigü beşyüz nefer 'askerin 'ulûfelerin vermeyüb ve hiçbir mühimmatların görmeyüb, bâlâda zikri sebk eyledigü [vr.229a] üzere müstehak olduğumuz mevâcib ve¹⁶⁷⁶ 'ulûfelerinizi Yemen'de bî-kusûr alırsız deyü cevâb edüb, mühimmât ve zahîre ve 'ulûfesin Bender-i Suveys'de gemilere koyub irsâl ve Bender-i Mihâ'ya geldiklerinde 'ulûfe ümîdiyle ekseri Medîne-i Zebid'e çıkub hazîne ve 'ulûfeden bir habbe bulmayub ma'işet ve me'kûlata akçe ve şeyleri olmağın, nâçar cümlesi tüfenk ve kılıç ve silahların fûrûht edüb, dahî cümlesi zelîl ve

¹⁶⁶⁸ BY-C'de, "- sifâriş"

¹⁶⁶⁹ BY-B, BY-C'de, "Gemiye"

¹⁶⁷⁰ BY-B, BY-C, BY-D'de, "kadırgalardan"

¹⁶⁷¹ BY-B, BY-C'de, "gemiye"

¹⁶⁷² BY-B, BY-C'de, "süvâr,

¹⁶⁷³ BY-B, BY-C'de, "- ve duhûl"

¹⁶⁷⁴ BY-D'de, "- Medîne-i Zebid'e"

¹⁶⁷⁵ BY-C'de, "- Yemen'e"

¹⁶⁷⁶ BY-C'de, "- mevâcib ve"

zebûn ve üryân ve hor ve hakîr ve sergerdân kalub, Emir Şeyh ‘Ali geldigü-birle ‘umûmen yanına derilüb ve yedi sekiz aylık ‘ulûfeleri işleyüb, bir yere harekete kâdir ve dermanları olmadığın ‘arz ve i‘lâm edince, Zebid’de hazîneden bir akçe mevcûd bulunmayub, ve bir yerden tedârik ve tahsîle mecâl olmayub, mîr-i mûmâ-ileyh bu bâbda mütehayyir kalub, ‘âkıbet vâki‘ ahvâli bervech-i isti‘câl, vezîr-i rûşen-zamîre ‘arz ve inhâ eyledi. Velâkin Diyâr-ı Yemen’de Kevkebân Kal‘ası muhâsarasında vesâ’ir hizmet-i hümâyûnda şeb ü rûz can ve başın fedâ eyleyen ‘Asâkir-i İslâm’ın iki kıst mevâcibi işleyüb, hazîne ile müzâyeka-i kemâlde, ve vezîr-i âsâf-nazîrin ‘ulûfe vermege iktidârı kalmayub gâyet ıztırârda iken, Emir Şeyh ‘Ali tarafından ‘arza gelüb, ahvâli ma‘lûmu olunca, dahî ziyâde mütellim ve mütekeddir oldu. Nâçar Medîne-i Zebid’de emânet vaz‘ eyledigü ba‘zı esvâb ve eşkâl ve besât ve ihmâl ile akmeşe ve eşyânın bi’l-cümle fûrûht etmek ve Mısır’dan gelen ‘askerin mühimmat ve ‘ulûfelerine verilmek tedbîrinden gayri dermân görmeyüb, ‘acele ile mûmâ-ileyhe bu mazmûn üzere kağıd yazub gönderdi. Ol dahî râhıs-behâ ve yok yere her nice mümkün olmuş ise, cümle eşyâ ve esvâbı bey‘ edüb ve zikr olunan ‘askere silah alıverüb ve ‘ulûfelerin verüb,¹⁶⁷⁷ hizmete liyâkat ve iktidâr tahsîl edecek sûret ve şekle koyub, dahî kendü ile gelen yüz dilâver-i hünerver ve zikr olunan beş yüz nefer ‘asker ile Medîne-i Zebid’i muhâfaza [vr.229b] ve havâli ve nevâhisinde zuhûr eden eşkıyânın fitnelerin def‘ eyledikten sonra, Medîne-i Ta‘iz’e varub, hısn-ı hasîn Kâhire’yi ve Kal‘a-i Ta‘ker ve cümle ol vilâyet ve aktarı, hıfz u hırâset edüb anda dahî zuhûr eden a‘dâ ve ‘isyân ve tuğyân eyleyen eşkıyâ tarafından kayd u mekr ve mazarrat erişdirmeyüb, hüsn-i tedbîr vezîr-i âsâf-nazîr ile ol vilâyetler dahî emn ü refâhiyyetde oldu.

Perviz Beg Ve Karagöz Beg Ve Abdi Beg Ve Emir Ahmed Ve Ahmed Subaşı Yerim Sahrâsında ‘Usât-ı Eşkıyâyı Münhezim Ve Makhûr Etdükleridir:

Çünkü emîr-i şeca‘at-engiz mûmâ-ileyh Perviz Beg ve Karagöz Beg ve Emir Ahmed¹⁶⁷⁸ ve Ahmed Subaşı ve ma‘ân me‘mûr olanlar ile Kal‘a-i Demar’a varub ve kendüler ile me‘mûr olan hâkim-i Demar emîr-i nâmdar Abdi Beg ve vâli-i vilâyet Reda‘ emîr-i Dilîr Ahmed Beg ile mülâkî olub, dahî ber-mûceb-i fermân ‘isyân ve tuğyân eden gürûh-ı mülhidîn ve eşkıyâ üzerine ‘azîmet ve niyet edüb, dernek ve cem‘iyetleri üç yerde, biri Vilâyet-i Ba‘dân’da ‘Ali bin Şerefeddin ile Hısn-ı Hubb

¹⁶⁷⁷ BY-B, BY-D’de, “- ‘ulûfelerin verüb”

¹⁶⁷⁸ BY-C’de, “- Emir Ahmed”

Kal'ası altında ve ikincisi Nakîl-i Semâre derbendinde, üçüncüsü Vilâyet-i Yerim içinde vâki' olmağın, mâbeynlerinde müşâvere edüb dahî cümleden evvel Yerim Vilâyeti'nde müctemi' olan, gürûh-ı mekrûhları üzerine varmak bi'l-ittifâk ma'kûl görülüb, ümerâ-i mezkûrîn ve Ahmed Subaşı sâ'ir me'mûr olan guzât-ı Müslimîn ile müteveccih ve revâne olub, vusûl ve Sahrâ-i Yerim kurbuna nüzûl eylediklerinde, vusûllerinden ehl-i tuğyan ve erbâb-ı fesad 'isyâna vâkif ve haberdâr olmağın, Nakîl-i Semâre Derbendi'nde olanlar dahî Yerim'e gelüb ve on binden mütecâviz süvâr ve piyâde müctemi' ve 'Asker-i İslâm binden¹⁶⁷⁹ ziyâde mevcûd bulunmağıyla, gözlerine hor ve hakîr görünüb ve cevânib-i erba'adan hamle ve hücum edüb, mâbeyninde ta'bîr ve tahrîrden müstağnî cenk ve cidâl ve harb ve kıtâl peyveste olduk da, ümerâ-i mezkûrîn ve Ahmed Subaşı 'abîd-i memlûk vezîr-i 'adâlet-âyin ve dilâverân-ı ervâmdan, hâzır ve mevcûd bulunan [vr.230a] guzât-ı muvahhidîn ile kalb-i a'dâya at salub ve birkaç bellü başlu şeyhleri katl olunub, gürûh-ı eşkıyâ ve fırkâ-i fessâk ve ehl-i hevâ birbirine düşüb mahlut ve mihtel olmağın, 'asker-i nusret-karîn kalb-i kuvvet ile def'a-i sâni'de 'umûmen hamle etdiklerinden sonra, a'dâ-i liyâm ve 'usât-ı nusret-encâmın karâra mukâvemetleri kalmayub, sa'b ve sengistân ve düşvâr cibâl-i refi'aya¹⁶⁸⁰ firâr ve perâkende ve perişân ve meydan-ı mu'arekede birkaç bin şakî ta'me-i şemşîr-i guzât-ı zafer-unvân olub, 'avn-ı inâyet-i ilâhi berekâtında, me'mûl ve mes'ûlden efzûn bir gazve-i celîle ve bir hizmet ve nusret-i 'azîm ve cemîle vücûda gelüb, vukû'ı sebep-i âsâyiş 'âlem ve 'âlemiyân ve mûceb-i istirâhat ve emn ü emân oldu. Bundan sonra Vilâyet-i Yerim ve Demâr ve nevâhi Reda' ve tevabi'-i aktâr ve Derbend-i Nakîl-i Semâre'de cem'iyet eden ehl-i ficcâr ve mazarrat-ı eşkıyâ ve eşrâr bi'l-küllîye¹⁶⁸¹ münkati' olub, Ba'dân Vilâyeti'nde 'Ali ibn Şerefeddin ile Hısn-ı Hubb Kal'ası altında müctemi' olan 'usât ve erbâb-ı tuğyândan gayri dernek ve cem'iyetde, ehl-i fesâd ve eshâb-ı tuğyân kalmayub, zikr olunan vilâyet ve diyâr ve aktârı ümerâ-i mezkûrîn hıfz u hırâset ve ahâlisin himâyet ve siyânet edüb ve ebnâ-i sebîl ve âyende ve revende emn ü refâhiyyet-birle murûr ve 'ubûr eyleyüb 'âmme-i 'âlem ve ehibbâ ve 'asâkir ve ecnâd zîk ve kaht ve mihnetden halâs oldu.

¹⁶⁷⁹ BY-D'de, "- mütecâviz süvâr ve piyâde müctemi' ve 'Asker-i İslâm binden"

¹⁶⁸⁰ BY-C'de, "+ tarafına"

¹⁶⁸¹ BY-D'de, "+ ref'"

Elli Beşinci Fasl

**Cebel-i Kevekebân'da Vâki' Kal'a-i Sumat Feth Ve Teshîr Ve Tahrîb¹⁶⁸²
Olundukdan Sonra¹⁶⁸³ Muhâfazasına 'Asker Konulub Eşkîya¹⁶⁸⁴ Ve A'dâ
Mekriyle Mazarrat Erişdirdiğün Zikr Eder:**

Bundan akdem Cebel-i Kevkebân'ın üzerinde vâki' olan kıla'lardan Sumat nâm kal'a-i pür istihkâm feth ve teshîr olunduk da, içünde sâkin ve mütemekkin bulunan Zeydiyye eşkıyâsı bir dahî istinâd ve ilticâ eylemediler. Ve bu kal'a-i mezkûre hedm ve harab ve ahâlisi âhir-i diyâra ihrâc olunmuş iken, San'â'dan ve sâ'ir benderden orduy-ı hümâyûna gelen yol üzerinde vâki' olmağın, mebâdan gerü Zeydiyye eşkıyâsı 'imâr ve ihyâ edüb ve içüne girüb kat'-ı tarîk etmekden ve ebnâ-i sebîl [vr.230b] ve orduy-ı hümâyûna zahîre ile gelüb gidenlere zarar ve ziyân erişdirmekden havf olunmağla, vezîr-i sâhib-tedbîr ta'mîr ve ihyâ ve muhâfazasına 'asker vaz' olunmak ma'kûl ve münâsib görmegin, Vilâyet-i Yemen'in kadîm beglerinden tavîl ve muhibb ve çatık kaşlu karayağız uzun ve kaba sakallı sahîbü'ş-şekl el-'acib Gülâbi Beg nâm emîr-i dilîr nefsinde şeci' ve bahadır ve nam vermiş ve Diyâr-ı Yemen'de çok¹⁶⁸⁵ iş görmüş ve niçe def'a cenk ve cidâl¹⁶⁸⁶ ve harb ve kîtâle girmiş bir yarar dilîr¹⁶⁸⁷ ve dilâver olmağın, hüner ve şecâ'atine ve işihâr ve bahadırılığına nazar ve i'tibâr edüb, velâkin şemâ'il ve kıyâfetine ve 'akl u kiyâset ve ferâsetine mukayyed olmayub, dahî Kal'a-i Sumat'ın 'imâr ve ta'mîr ve ihyâsını ve hıfz u hırâsetini emr ve fermân ve yanına otuz nefer dilâverân-ı ervâm koşub ve cebehâne ve mühimmât ve lâzım gelen eşyâ ve âlât ile dört aded top verüb, orduy-ı hümâyûndan revâne ve irsâl ve ol nevâhî ve ahâlisi dahî hizmet-i mezkûre ile me'mûr¹⁶⁸⁸ eyledi. Pes mûmâ-ileyh Gülâbi Beg¹⁶⁸⁹ mahâlline varub kal'ayı ta'mîr ve tekmîl edüb, ve içüne girüb ve yanında olan ricâl ile muhâfazasında iken mukaddemâ kal'a-i mezkûrede mütemekkin olan Zeydiyye eşkıyâsı mîr-i mûmâ-ileyhe gelüb ve kadîmî mesken ve vatanları ma'mûr ve âbâdan olduğundan hazz ve sefâ izhar ve şükr ve senâ tekrâr ederek, zahîre ve me'kulât kısmından evvelâ bir mikdâr hedîye getirüb, ba'dehû mâbeynde te'kid-i muhabbet ve teşyîd-i muvâneset için emir ve

¹⁶⁸² BY-B'de, "harab", BY-C'de, "- tahrîb"

¹⁶⁸³ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ ta'mîr"

¹⁶⁸⁴ BY-C'de, "- eşkıya"

¹⁶⁸⁵ BY-D'de, "+ harb ve mukâtele etmiş, - iş görmüş ve niçe def'a cenk ve cidâl ve harb ve kîtâle girmiş bir"

¹⁶⁸⁶ BY-B, BY-C'de, "- iş görmüş ve niçe def'a cenk ve cidâl"

¹⁶⁸⁷ BY-B'de, "- dilîr"

¹⁶⁸⁸ BY-B'de, "+ olanları ta'yîn", BY-C'de, "ve ta'yîn"

¹⁶⁸⁹ BY-C'de, "- Beg"

neferâtı ziyâfet ve bu mekr ve şeytanet tarîkinden mazarrat erişdirmeye niyet edüb, dahî koyun ve kuzu ve me'kulât getürüb, kal'a içinde simat çekmegin sıklet ve kâr-ı zahmetdir. Sahray-ı vasi'ada kemâl-i inbisât ve sa'at ve sıhhat üzere tabh-ı ta'âm ve bezl-i simat sehl ve âsân ve hûbter ve birbirimiz ile 'iyş u 'işret ve 'akd-ı vedûd u fâk ve sadâkat ve muhabbet eylemek evliyetdir deyü, taşra sahraya da'vet ve mîr-i ma'hûd dahî bi'l-cedîs ve tûl-kâmet pür teşvişin hükmü üzere rızâ verüb ve eşkıyâ-i mezkûrin hadden ziyâde ta'âmlar bişirüb ve hayme ve hargâhlar kurub, besât ve meclislerin zîb u ziynet¹⁶⁹⁰ [vr.231a] ve hazır ve muheyya olduklarında, Gülâbi Beg dahî haşmet ve vekâr ve neferat ile kal'adan çıkub ve besât ve meclislerine sefâ-i hâtır-birle göçüb kâ'id ve karar etdik de,¹⁶⁹¹ sefere ve Sumat ârâsta ve ta'âm ve ihzâr olunub, bismillah deyü evvelâ mîr-i ma'hûd el sunub ta'âm hûn-ı eşâm zümre-i eşkıyâdan bir lokma alub, idhâl-i dehn edüb henüz halkumına inmeden, Muhammed İbn Şemseddin'e hîle ve mekrlerin 'arz ve ol dahî bunlara otuz nefer tüfenk-endâz Zeydiyye eşkıyâsın gönderüb, Ziyâfet Mevzi'i'ne karîb bir yerde kemîne vaz' etmişler idi. Pes anlardan birkaç müfsid Gülâbi¹⁶⁹² Beg'i nişanlayub ve seferiye¹⁶⁹³ el sunduğu sâ'at tüfenklerine ateş verüb başına ve gögsüne isâbet eylemegin, ta'âm eşkıyâdan ferâgat ve şehâdeti nûş ve dârunna'ime 'azîmet ve Sumat ve üzerine kapanub sâ'ir neferât bu hâli görünce herkes can havfıyla bir tarafa firâr ve kesret eşkıyâ içinde ancak pâ'idâr ve cigerdâr dört nefer dilâver can kurtarub, bâkîsi emir-i mûmâ-ileyh ile rütbe-i şehâdete erişüb, eşkıyâ-i mezkûrin silâh ve âlât ve esvâb ve kal'ada bulunan mühimmat ve bi'l-cümle eşyâyı yağma ve nehb ve gâret eylediler. Bu ihbâr-ı melâlet-eser vezîr-i sâhib-zafer huzûruna vusûl bulduk da kemâl-i mertebe mütekeddir ve Gülâbi Beg'in hamâkatına müte'accib olub, henüz Kevkebân gibi hısn-ı hasînin muhâsarasında bulunmağın sabırdan gayri çâre görmeyüb, cenâb-ı hazret-i hakka tazarru' ve niyâzda ve eşkıyâ-i mezkûrine bu fesâd kalmayub, cüz-i intikâmları için du'âda oldu. 'Âkıbet tîr-i du'âsı hedef-i maksûda isâbet edüb ve Muhammed bin Şemseddin ile sulh ve Kevkebân'dan ric'at eyledikten sonra bu fesad ve şena'ati eden 'usat ve eşkıyâ üzerine dört yüz nefer dilâverân-ı ervâm ile 'abd-i memlûku, sâlifü'z-zikr Ahmed Subaşı'yı gönderüb ve 'avn ve tevfk-i ilâhi refik-i tarîkleri olub, yüzden mütecâviz şakî katl ve helâk ve ol mikdârı dahî esîr ve beste-i zencir huzûruna ihzâr olunduk da, ehl-i İslâm'a merhamet-i kemâlde bir vezîr-i

¹⁶⁹⁰ BY-C'de, "bezeyüb"

¹⁶⁹¹ BY-C'de, "- etdik de"

¹⁶⁹² BY-C'de, "- Gülâbi"

¹⁶⁹³ BY-B, BY-C'de, "- ve seferiye"

bî-nazîr olmağın, kanlarına girmek ihtiyâr etmeyüb, ‘âmmeye müceb ‘ibret ve sebab-i nasîhat olmak bâbında mezbûrları¹⁶⁹⁴ kadırgaya kürek çekmeye vaz‘ eyledi.

Elli Altıncı Fası

[vr.231b] **Muhammed İbn Şemseddin Kevkebân Kal‘asında Mahsûran Muztar Olduğın Ve Emân Taleb Edüb ‘Akd-i Sulh Eylediğün Beyân Eder:**

Bâlada zikr ve beyân olunduğu üzere vezîr-i dilîr müşârün-bi’l-benân a’nâ Sinan¹⁶⁹⁵ Paşa sene dokuz yüz yetmiş yedi târihinde Cemâzi-ye’l-evvelinin yirmisinde Cebel-i Kevkebân Kal‘ası’nın süflâ cânibinde, hayme ve hargâh ve bâr ve bengâh çıkarub ve orduy-ı hümâyûnu kurub, ‘asker ve sipah ile Kal‘a-i Kevkebân’ı hâtemvâr muhâsara kılub ve zirve-i cebel’de Re’isü’l-Münharif dedikleri yerde mîr-i mîran-ı Yemen Hasan Paşa’yı ve ‘Abdullah ed-Dâ’i ve Yemen ‘askeri ile gönderüb şeb ü rûz kal‘anın feth ve teshîrine bezl-i himmet ve sarf-ı kudret edüb, sene-i mezbûre Zi’l-ka’desinin evâilinedek altı ay kâmil kah top ile dögmekde ve kah hendegin doldurmak ve cistr kurmak ve enva‘ san‘at ve tesânif¹⁶⁹⁶ eylemekde bi’l-cümle muhâsara umûruna ve lâzım gelen husûsun cidden noksan¹⁶⁹⁷ eylemedi. Velâkin Kal‘a-i Kevkebân her ne kadar ta‘bîr ve tavsîf olursa metânet ve istihkâmı zikr ve beyân olunmak emri mahâldir. Zarar edecek bir taraftan havâlesi olmayub, âsumâna beraber ve keyvâne erişmiş bir cebelü’r-refi‘anın zirve-i nihâyesinde vâki‘ olmuş ve üç tarafın burûc ve bâruyu¹⁶⁹⁸ ve duvarı Ba’dân sahrâsına nâzır seng-i hârâ Türkî i’tibâr etdikleri kesme ve yâlinkaya üzerinde düşmüş ki, havfından¹⁶⁹⁹ nihâyetine göz ermez ve tahtından¹⁷⁰⁰ fevkine mürğ-i tayrân erişmez, taraf-ı râbî’i ki, Cebel-i Kevkebân’a mutassıldır. Ol cânibden dahî hendek-i ‘amîk hafr olunub üzerinden kal‘aya cistr ile murûrdan¹⁷⁰¹ gayri tarîkden duhûlü mümkün degil. Her vechile fethi müşkil bir kal‘a-i metîn olmağın, vezîr-i sâhib-tedbîr bâlâda zikr ve beyânı sebk eylediği gibi, hendek tarafından feth ve teshîrine himmet ve niyet kılub cümle umûr-ı mesâlih muhâsarasın takdîm ve evvelâ hendegi doldurmak tedbîrin edüb, ‘asâkir-i nusret-meâsir ile bunca eyyâm tâş ve toprak

¹⁶⁹⁴ BY-C’de, “kürege vaz‘ eyledi.”

¹⁶⁹⁵ BY-D’de, “- Bâlada zikr ve beyân olunduğu üzere vezîr-i dilîr müşârün-bi’l-benân a’nâ Sinan”

¹⁶⁹⁶ BY-D’de, “tasnifat”

¹⁶⁹⁷ BY-C’de, “+ ve kusûr”

¹⁶⁹⁸ BY-B, BY-C’de, “- bâruyu”

¹⁶⁹⁹ BY-B, BY-C’de, “fevkinden”

¹⁷⁰⁰ BY-B, BY-C, BY-D’de, “aşağısından”

¹⁷⁰¹ BY-B, BY-C’de, “+ ve ‘ubûrdan”

ve eşcâr ve hâr u hâşâk ile memlû etmege sa'y¹⁷⁰² ve ikdâm ve her ne kadar cedd ü cehd ve ihtimâm eyledi ise kal'anın duvarı altından hendek [vr.232a] içüne yer yer dehlizler ve kat kat kârizler ve lağımları olmağın kal'ada mahsûr olanlar, 'Asker-i İslâm'a ilkâ¹⁷⁰³ etdikleri eşcâr ve ahcâr¹⁷⁰⁴ ol lağımlar ve dehlizlerden serikâ edüb,¹⁷⁰⁵ hendegi tathîr edüb minba'd bir vechile doldurmağa imkân¹⁷⁰⁶ olmadığı,¹⁷⁰⁷ 'ilm-i âlem şumûl-i âsâfiye mukarrer¹⁷⁰⁸ ve muhît olduk da, andan rücû¹⁷⁰⁹ ve hendek üzerinden cisr kurmak ve ol tarîk ile kal'aya zafer bulmak tedbîr buyrulub,¹⁷¹⁰ dahî Belde-i San'â'dan kalyon ve kadirga sütunlarından nişan verüb, 'azîm ve kebîr direkler ve seren-i seffine misâli¹⁷¹¹ tûl ve dirâz ağaçlar ve bî-hadd ve bî-hesâb lâzım gelen sâ'ir kereste ve ahşâbı ve bunca ehn ile palamar¹⁷¹² ta'bîr olunan ve resenler ve¹⁷¹³ demür mesâmiri getirdüb ve cisrin binâsına şurû' ve mübâşeret edüb,¹⁷¹⁴ kırk elli gün içinde cisr-i meşrûhu¹⁷¹⁵ itmâm ve encâma eriştirüb, Guzât-ı Müslimîn ve dilâverân-ı ervâm ve kemât-ı muvahhidîn cem' ve hâzır ve muheyâ olub, ba'de't-tahlîl ve'l-tekbîr ol¹⁷¹⁶ cisri vaz'-ı murâd etdiklerinde, hikmet-i ilâhi mu'ammer tahmîn ve kıyâsında taksîr edüb¹⁷¹⁷ ol cisri bir mikdâr kasîr etmekle¹⁷¹⁸ kal'ada mahsûr olan kemmat-ı eşrâr ve mülhîdîn cisr binâ ve vaz' olunduğu mevzi'in mukâbelesinde bunca tûl müddet ve zamânda top ve tüfenk ve kunbara ve zenberek ve eşcâr ve senk hâzır edüb,¹⁷¹⁹ 'asâkir-i muvahhidîn¹⁷²⁰ cisrin vaz'ına şurû' etdikleri-birle, mukâbelesinden¹⁷²¹ top ve tüfenk serpüp niçe sütun ve ahşabın kesr ve hedm edüb, cisr dahî kasır vâki' olub, hendegin taraf-ı âhirine erişmek mümkün olmayub, ol hendek-i 'amîkin içüne düşüb çekilen zahmet ve mihnet beyhûde telef olduğundan ma'dâ 'Asker-i İslâm'dan ve dilâverân-ı ervâmdan niçe

¹⁷⁰² BY-B'de, "- sa'y"

¹⁷⁰³ BY-B, BY-C'de, "vaz' ve memlû etdigün"

¹⁷⁰⁴ BY-B, BY-C'de, "- eşcâr ve ahcâr"

¹⁷⁰⁵ BY-B, BY-C'de, "inüb"

¹⁷⁰⁶ BY-B, BY-C, BY-D'de, "mümkün"

¹⁷⁰⁷ BY-B, BY-C'de, "+ mukarrer", BY-C'de, "olduğu"

¹⁷⁰⁸ BY-B, BY-C'de, "- mukarrer"

¹⁷⁰⁹ BY-B, BY-C'de, "- andan rücû"

¹⁷¹⁰ BY-C'de, "tedbîrin eyleyüb"

¹⁷¹¹ BY-B, BY-C'de, "seren gibi"

¹⁷¹² BY-B, BY-C'de, "+ direkleri"

¹⁷¹³ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- ta'bîr olunan ve resenler ve"

¹⁷¹⁴ BY-C'de, "kılub"

¹⁷¹⁵ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- cisr-i meşrûhu"

¹⁷¹⁶ BY-B, BY-C'de, "- ba'de't-tahlîl ve'l-tekbîr ol"

¹⁷¹⁷ BY-C'de, "- edüb"

¹⁷¹⁸ BY-C'de, "eyleyüb"

¹⁷¹⁹ BY-B, BY-C'de, "ve amâde kılub dahî"

¹⁷²⁰ BY-B'de, "Müslimîn"

¹⁷²¹ BY-B, BY-C'de, "karşudan"

kimesneler cisrin altında telef¹⁷²² ve helâk ve niçeleri dahî mecrûh olub, bunca mesârif ve mühimmât ve hazîne yok yere isrâf ve itlâf ve zâyî' oldu. Meger binâ-i cisr ve müceddeden lağım¹⁷²³ velâkin bundan sonra dahî vezîr-i 'âl-i himmet ve müşîr-i sâhib-savlet kal'a-i mezbûrenin feth ve teshîrinden ümîdin kat' eylemeyüb ve on sene-i kâmile fethi için muhâsarasında ikâmet ve karâr ve iktizâ ederse, meks ve ârâm etmek ve kabzâ-i teshîre idhâl olunmayınca kalkub gitmek ihtimâli yok olur deyü nasb-ı nefis eyleyüb¹⁷²⁴ ve dahî lağım etmekte¹⁷²⁵ kâmil ve mâhir ve seng-i hârâyı nakb etmege kâdir lağımcılar getirüb, [vr.232b] hendek içünden kal'aya barut-ı siyâh ile lağım olunmak ve taş ve toprak ve duvarların havaya kaldırmak tedbîrin edüb, bilâ-ihmâl mübâşeret etdigünden gayri, lağım olduğu mevzi'den tekrâr tûl ve dırâz bir gayri cisr vaz' olunacak mekân ve mevzi'de olan 'Asâkir-i İslâm ve bennâ ve erbâb-ı kâra kal'adan top ve tüfenk isâbet¹⁷²⁶ eylesün için hendek kenârında olan muhkem ve üstvâr kârgir bir duvar binâsına dahî şurû' eyleyüb ve kereste ve mühimmât ihzârına binefsihî şeb-i rûz sarf-ı iktidâr eyledigünden gayri, iki seneden gayri Yemen diyârında ve kâmil altı ay Kevkebân muhâsarasında Guzât-ı İslâm ve dilîrân-ı ervâm 'âciz ve fûrûmânde olmağın, hüsn-i ahlâk ve edâ-i latîf ile her birine iltifât ve istimâlet kılub ve herkesin hâline muttali' olub müzayekasına göre nukûd ve zahîre ve mühimmâtından ihsân ve in'âm eyleyüb, za'if ve zebûn olmuş 'askeri ihyâ ve kemâl-i kuvvet ve gayrete getirüb ve binefsihî her gün orduy-ı hümâyûndan meterise gelüb ahşama dek ikdâm ve ihtimâm eylemek üzere idi. Pes mevcûd bulunan 'Asâkir-i İslâm dîn ve devlet uğrunda kimi lağım¹⁷²⁷ urmakda ve kimi cisrin keretesin yetiştirmekde ve kimi ma'hûd duvarı binâ etmekde can ve baş ile bezl ve ikdâm ve sarf-ı kuvvet kelâm¹⁷²⁸ etmekle,¹⁷²⁹ mesâlih-i müşkil ve düşvâr ve vücûd ve sûret bulub, müddet-i karîbde cilvegir ve vakf-ı

¹⁷²² BY-C'de, "- olduğundan ma'dâ 'Asker-i İslâm'dan ve dilâverân-ı ervâmdan niçe kimesneler cisrin altında telef"

¹⁷²³ *Yoksa köprü ve lağım gerekli.*

¹⁷²⁴ BY-C'de, "eyledi."

¹⁷²⁵ BY-C'de, "+ üstâd-ı"

¹⁷²⁶ BY-C. vr. 182b'de Derkenar; " Bu Kevkeban ki Bükdi belim bazısında, Bed Kevkebiden eyler isem nola bin kelle, Gün oldu cenk tab'-ı gazel saydın etmede, Uçdu huzûru bazunun tabl u cenk ile, Tâz oldu başına fakr ile bu âlem-i ferâh, Pâmâl-i muhannet oldu gönül dest-i teng ile, Cevr ü zamâne bir yegâ bir yâ ki bu elem, Encâm-ı kârinca ola devr u vüzûnla, Ah şehâ bî tulû-ı çarha salalı ra'd. Tutdı cihâmî nâre-i tob ve tûfengle"

¹⁷²⁷ BY-C'de, "- lağım"

¹⁷²⁸ BY-C'de, "- kelâm"

¹⁷²⁹ BY-B'de, "eylemekle"

dilhâhı üzere husûle gelmek müyesser idigü muhakkak ve mukarrer yevmen fe yevmen zâhir ve nümâyân ve ‘avn-¹⁷³⁰ ‘ayânân müşâhede olundu.

Kevkebân’da Mahsûr Muhammed Bin Şemseddin Tûl Muhâsaradan ‘Âciz Olub Esbâb-ı Sulehâ Şurû’un Zikr Ve Beyân Eder:

Zikr olunan Kal’a-i Kevkebân’da mahsûr olan Mutahhar Leng gaddarın karındaşı Şemseddin oğlu Muhammed bunca¹⁷³¹ zaman¹⁷³² muhârebe, mukâtele ve muhâsaradan kemâl-i mertebe muztar ve ‘âciz kalub, taşradan bir derman ve imdâd¹⁷³³ ümîdinden ve kal’anın ziyâde metânet ve istihkâmı i’tikâdında iken, ‘isyân ve tuğyân üzere olan ‘Urbân ve Zeydiyye eşkıyâsı münhezim ve makhûr ve perâkende ve perişân olub, ‘ammusi Mutahhar Leng gaddar kizb ve hîle ve mekr ve şeytanet ile yüz ağartmayub, kerrâren hizlâl ve hüsrân-birle rüsvâ olduğun [vr.233a] ma’lûm edinüb ve kal’ası dahî bundan sonra vezîr-i sâhib-tedbîrin himmet ve sa’y ve ikdâmına ve cuyûş-ı nusret-encâmın bu güçleş ve dikkat ve ihtimâmına pâyidâr ve kendinin mahsûr olanlar ile mukâvemetle sâhib-i iktidâr olmadığı mukarrer müşâhede edüb, ziyâde havf ve vehme düşüb yine Taraf-ı Saltanat-ı Osmâniyye’ye babası gibi inkıyâd ve itâ’at ve imtisâl¹⁷³⁴ ve ‘ubûdîyet kabul eylemek ve emân taleb ve iltimâs edüb, sulh ve salâh üzerine ‘ahd u peymân ‘akd etmekden gayri çâre ve dermân görmeyüb bu umûr-ı mühimme kangı bâbdan feth olunmak ma’kûl ve münâsibdir deyü dâ’imâ tefekkür ve tedbîrin düşünüb zahirinde câygir oldu. Velâkin kendü yanında olan tevâbi‘ ve akrabâsı ve Zeydiyye gürûhunun küberâsı belki râzı olmayalar deyü kimesneye keşf-râz etmeyüb, kalbinde mahfî ve müzmir edüb, ba’zı karîblerinden bir bahâne ile zahîrlerinecessüs¹⁷³⁵ murâd edindi. Pes bu esnâda¹⁷³⁶ ıztırâr muhâsarada mûmâ-ileyh Muhammed bin Şemseddin’in edib ve fâzıl ve ehl-i ferâset ve âkil Mehmed bin Hasan el-Ayyânî denmekle ma’rûf olan kethüdâsı ve cemî’an umûrunda vekîl ve mu’temed ademisi ile bir gece mahfî ‘âkıbet hâli ve bu¹⁷³⁷ muhâsaranın ahvâli husûnda müzâkere eylediklerinde, kethüdâsı mezbûr sana bir iki cevâbım vardır. Rızalık olursa ‘arz ve

¹⁷³⁰ BY-B’de, “- ‘avn-ı”

¹⁷³¹ BY-B, BY-C’de, “+ tûl müddet”

¹⁷³² BY-B, BY-C’de, “+ şeb-i rûz”

¹⁷³³ BY-C’de, “medâr”

¹⁷³⁴ BY-B, BY-C’de, “- imtisâl”

¹⁷³⁵ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ etmek”

¹⁷³⁶ BY-B, BY-D’de, “+ ziyâde”

¹⁷³⁷ BY-D’de, “- muhâsarada mûmâ-ileyh Mehmed bin Şemseddin’in edib ve fâzıl ve ehl-i ferâset ve âkil Mehmed bin Hasan el-Ayyânî denmekle ma’rûf olan kethüdâsı ve cemî’an umûrunda vekîl ve mu’temed ademisi ile bir gece mahfî ‘âkıbet hâli ve bu”

tefehîm edeyim deyü izn taleb edince, Muhammed bin Şemseddin dahî mücerred her ne umûr ve kelâm ise söylemek lâzımdır deyü rızâ ve izn verdik de, mûmâ-ileyh¹⁷³⁸ kethüdâ takrîre gelüb dahî tahkîk-i ma'lûmunuzdur. Taraf-ı Saltanat-ı 'Aliyye-i Osmâniyye'ye itâ'at ve inkıyâd üzere iken, kemâl-i refâhiyyet ve emn ve huzurumuz ve ehl ve evlâd u 'ıyâl ve re'âya ve berâya ile âsâyiş ve safâmız mukarrer idi. Hâliyâ itâ'atlerinden baş çekilüb, ve 'isyân ve hurûc vâki' olaldan berü 'umûmen vilâyet ve diyâr fitne ve fesâd ve ihtilâl ile¹⁷³⁹ ve memleket ve nevâhî ve kurâ ahâlisi perâkende ve perişân ve bi'l-cümle aktâr ve bilâd harab ve virân olduğundan gayri, sefk-i demâ-i Müslimîn ve nehb ve gâret ehl ü 'ıyâl-i mü'minîn mütemâdi olub, bu mâbeynde eslâf ve eşrâf ve a'yânımızın¹⁷⁴⁰ katl ve helâk ve 'amîk ve evlâd-ı 'amîkden dahî cümlesi [vr.233b] ağuşte-i hûn ve hâk olub, ancak hemân nûr-didemiz senin vücûdun kalub, bundan sonra dahî hâlimiz neye müncerr olacağı ma'lum degildir. 'Âle'l-husûs bu vezîr-i mükerrerem muhâsaramıza nasb-ı nefis eylemiş ve kal'ayı feth etmeyince hareket eylemeyim deyü 'ahd u yemin eyledigü muhakkak imiş. Bizim hod bundan böyle mukâvemete kudretimiz yokdur bilürsin. Âl-i Osmân bir dudmân-ı şerîfü'l-bünyândır. İlticâ edenleri mahrûmdar etmez. 'Özr ve günâhın kabûl eder, ve üzerimize ta'yîn ve irsâl eyledigü bu vezîr-i celîlü'ş-şan sâ'ire kıyâs olunmaz. Sâhib-i merhamet ve ehl-i şefkat 'âl-i himmet bir düstûr-ı âsâf-nazîr ve bir müşîr-i sâdikü'l-kavl-i eflâtun-tedbîrdir. Bu anâdek her ne kadar mücrim ve günahkâr hâkk-ı kademine yüz sürmüş ise tekrar cürmün yüzüne urmayub, lutf ve ihsân ile mu'amele eyledi. Elhamdülillâhi teâlâ sen hod¹⁷⁴¹ anlardan kemîne ve kemter degilsin. Me'hûz ve esîr olmadın taleb ve emân ve kabûl-i 'ubûdiyyet-i 'Âl-i Osman edüb, bu fitne ve fesâd sürûr-ı emn ü sefâ-i ibâda mübeddel olsa ne vardır. Çünkü Muhammed ibn Şemseddin bu kelîmât-ı netâyicü'l-gayât ve nesâyih-amîz-i hakâyık-ı âyâtı istima' eyledi. Fevkü'l-had Mehmed el-Ayyânî'ye¹⁷⁴² istihsân edüb ve cümle sözlerin tasdik eyleyüb, bu husûs hayli müddetdir ki zamîrimde mahfî ve mesturdur. Ve gâyetü'l-gâye murâd ve maksûdumdur. Lâkin bana tâbi' olmayanlar ve bu bâbda rıza vermeyeler deyü kimesneye keşf etmeyüb derûnumda câygir idi.¹⁷⁴³ Ve kerrâren ve merrâren etbâ'ımız bu husûsu¹⁷⁴⁴ size 'arz

¹⁷³⁸ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ Mehmed bin Hasan el-Ayyânî"

¹⁷³⁹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ dolub"

¹⁷⁴⁰ BY-C'de, "eşrâfımızın, - a'yânımızın ekseri"

¹⁷⁴¹ BY-B, BY-C'de, "sen dahî"

¹⁷⁴² BY-B'de, "+ ihsân"

¹⁷⁴³ BY-B, BY-D'de, "+ müttefikler", BY-C'de, "+ deyü cevâb verdik de Mehmed el-Ayyânî söze gelüb bu husûsda bi'l-cümle kal'ada mahsûr olanlar müttefikler"

¹⁷⁴⁴ BY-B, BY-C'de, "- etbâ'ımız bu husûsu"

etmemizi¹⁷⁴⁵ bana tavsiye ve ikdâm etmişler idi. Ve cümlesi bundan sonra havfa düşmüşler idi. Hemân her ne tarîkden ve her kangı bâ'ideden mümkün ve kâbil¹⁷⁴⁶ olursa, bu emr-i meymûn ve bu umûr-ı şeref-makrûn şurû'ına bilâ-ihmâl ictihâd olunmak ziyâde lâzım ve mühimdir deyü hatem-i kelâm eyledi. Pes kal'ada olan eşrâf Muhammed İbn Şemseddin'in sulhe rızâsından gâyetde mesrûr olub ve Kevkebân muhâsarasına bâlâda zıkr ve beyân olunduğu üzere Re'isü'l-Münharif nâm mevzi'de orduyu kurub, ikâmet eden Mîr-i Mîrân¹⁷⁴⁷ Hasan Paşa'ya bu umûru 'arz eylemeği ma'kûl görüb ve mâbeynlerinden gece ile hendege iki adem indirüb [vr.234a] irsâl ve ahvâli 'arz ve i'lâm eyledi,¹⁷⁴⁸ Paşa-i müşârün-ileyh gönderilen ademler hufyeten gelüb kazîyeyi tebli' eylediklerinde, gâyetde mesrûr ve hândân ve ferhnâk¹⁷⁴⁹ ve şâdmân oldu. Zîrâ altı aydan berü meterisden taşra çıkmayub ve hâb-ı rahat yüzün görmeyüb'âciz ve fûrûmânde kalmış idi. Lâkin bir uğurdan kimesneye ifşâ edemeyüb, ancak 'Abdullah ed-Dâ'i'ye keşf edüb ve ne tarîk ile vezîr-i âsâf-nazîr 'arz olunmasın ma'kûldür deyü beyanlarında müşâvere¹⁷⁵⁰ ve ol ademleri yine kal'aya gönderüb dört beş gün sabır ve teveccüh ve du'âda olsunlar. Behre-i huzûr-ı âsâfiye 'arz olunmak mümkün degildir deyü cevâb eylediler. Ve'l-hâsıl bunun üzerine birkaç gün murûr edüb ve kimesne vezîr-i müşîr-tedbîr huzûruna 'arza¹⁷⁵¹ cür'et edemeyüb, mu'tâd üzere yine 'asker ve ricâl lağım ve duvar binâsına sarf-ı iktidârda ve vezîr-i 'âl-i himmet yine her gün orduyu hümâyûndan hendek üzerine gelüb sa'y ve ikdâmda idi. Lâkin 'askerde kuvvet kalmayub ve hazîne de kemâl-i müzâyekada¹⁷⁵² olub, der-i devlet-medârdan Yemen'e irsâli fermân olunan, eger 'asker ve hazîne ve eger mühimmât ve zahîre gönderilmeyüb, tekâsül ve taksirât olunduğundan, vezîr-i sâhib-gayret nihâyet elem ve ıztırârda ve gâyet mihen ve tefekkür üzere ziyâde usanmış ve 'askerden hicâb hâsıl eylemiş idi. Lâkin derûnundaki râz u nihân ve sırrın kimesneye ifşâ eylemeyüb, dâ'imâ yine gayret vermek ve divân-ı pâdişâhîde her ne lâzım ise yetiştirilmek sehl ve âsândır deyü cevâb bâ-sevâb demekden gayri bir ferd şikâyet-amîz kelâmın istima' etmezdi.¹⁷⁵³ Ancâk divân-ı 'adâlet-unvânda mevki' ve ol sebep ile yanında nedîm ve mahsûs ve gâh ve begâh

¹⁷⁴⁵ BY-B, BY-C'de, "olunmasın"

¹⁷⁴⁶ BY-B, BY-C'de, "- ve kâbil"

¹⁷⁴⁷ BY-B, BY-C'de, "+ Yemen"

¹⁷⁴⁸ BY-C'de, "edüb"

¹⁷⁴⁹ BY-B, BY-C'de, "- ve hândân ve ferehnâk"

¹⁷⁵⁰ BY-B, BY-C'de, "+ eyleyüb ve yine"

¹⁷⁵¹ BY-C'de, "tebliğ"

¹⁷⁵² BY-B'de, "- müzâyekada"

¹⁷⁵³ BY-B, BY-C'de, "etmiş degil idi."

tenhâsında mahrem ve hassı Kadı Şemseddin el-Sa‘dî¹⁷⁵⁴ mu‘temed ve mütemmin ve cümle esrârına vâkîf ve âşikâr ve mahfî râzına vâkîf olmağla, kâhme kâdı-i mezkûre mîr-i mirân-ı Mısır sâlifü’z-zikr İskender Paşa’nın adem-i tekayyüd ve ihmâlinden şikâyet ve kendünün elâm ve mihen ve ıztırârından hikâyet edüb, ol dahî makûle ile cevâbın verüb muhâtab edinür idi. Pes bir gece gerü mu‘tâdı üzere mesâhib ve âlâ-i dehrden bes ve şikâyet edince kâdı-i mezkûr istizân eyleyüb, ba‘dehû Kevkebân bir kal‘a-i metîn hisâr-ı âsumân iken bu denlü¹⁷⁵⁵ [vr.234b] muhâsarasında mihnet ve meşekkat çekilmekten ise, Muhammed bin Şemseddin ile sulh ve salâh olunmak ve bu âlâm ve mihen safâ ve surûr ve fevz ve felâha mübeddel kılınmak evlâ ve ahsen ve uhrâ degilmidir dedik de, vezîr-i âkil dahî eger çi kelâm ve cevâbın sahîh ve sâdıkdır. Lâkin anların tarafından taleb ve iltimâs olmayınca cânibimizden lisâna getirilmek mûceb-i kesr ‘Arz-ı Saltanat-ı ‘Aliyye-i Osmâniyye’dir deyü, vezîr-i mezkûr Kadı Şemseddin’e bu vechile hitâb edince, ol dahî cânib-i ‘aliyyenizden haber ve agâh olmamak üzere kendi tarafımdan Muhammed ibn Şemseddin’e nesâyih-amîz bir mektûb-ı hakâyık-ı mashûb tahrîr ve irsâl edeyim. İn-şâ’llahu teâlâ sulhe talib ve râgıb olmaları mukarrerdir. Zîrâ hayli zamândır ki muhâsaradan ‘âciz ve muztarlardır dedi. Hiç Hasan Paşa ve ‘Abdullah ed-Dâ‘î ile içerisünün haber ve ittifâkı olduğun demeyüb, kâdı-i fâzıl bu tarîkden vezîr-i âsâf-nazîrden izn alub ve hemân ol sâ‘at kalem ve devvât çıkarub, bir nâme-i belâgât-âsâr ketb ve tahrîr edüb ve huzûr-ı âsâfide kırât eyleyüb, ba‘dehû kimesnenin haber ve agâhı yokdur. Mahfî kendi tarafından Kevkebân Kal‘ası’na Muhammed İbn Şemseddin’e irsâl ve îzâl eyledi.

Muhammed ibn Şemseddin’e Mevki‘ Tahrîr Ve İrsâl Eylediği Mektûb

Suretidir ki Zikr Olunur:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، عَلِيٌّ أَشْرَفَ الْحَاقِّ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٌ وَالْهُوَ صَحْبُهُ أَجْمَعِينَ، هَذَا الْكِتَابُ مِنَ الْمَحَبِّ فِي اللَّهِ اللَّائِيذِ بِجَنَابِ اللَّهِ الْبِذَالِ نَصَحَهُ اللَّهُ وَلَا لِرَسُولِ اللَّهِ، ابْتِغَاءً لَوَجْهِ اللَّهِ، قَالَ اللَّهُ عَزَّ مِنْ قَائِلِ الْإِلَهِ الدِّينِ الْحَالِصِ، وَقَالَ الْبَنِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدِّينِ النَّصِيحَةِ يَا سَيِّدِي مُحَمَّدُ بْنُ شَمْسِ الدِّينِ السَّلَامِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتَا اللَّهِ وَبِرَكَاتِهِ لِأَخْلَاقِ اللَّهِ مِنْ عَكْلِ وَدِينٍ، وَابْقِظْكَ اللَّهُ مِنْ سُنْتِهِ الْغَفْلَتِ، أَعْلَمُ يَا أَخِي أَنَّ آلَ عَشْمَانَ وَأَنْتَ لِهِمُ الرِّقَابُ وَأَطَاعَتُهُمُ الْمُلُوكُ وَالسَّلَاطِينُ وَمَلَكُوا عَالِبَ الرَّبِيعِ الْمَسْكُونِ، وَلَا يَعْجِزُهُمْ وَشَفَهُمْ حِفْظُ نَامِ الْشَّرْعِ الشَّرِيفِ، وَتَأْيِيدُ الدِّينِ الْحَنِيفِ الْمَنْفِ، وَوَالِدِ اللَّهِ الزِّي لَا يَحْلِفُ بغيرِهِ أَنَّهُمْ غَيْرُ رَاجِعِينَ عَنْ هَذَا الْحَصِينِ، وَلَا عَنْ غَيْرِهِ وَلَوْ قَامَ عَلَيْهِ سَنِينَ، وَلَيْسَ يَحَافُ عَلَيْكَ قُوَّتُهُمْ وَوَقْدَرَتُهُمْ وَتَغْلِبُهُمْ عَلَى الْمُلُوكِ، وَأَنَا أَذْكَرُ ذَلِكَ نَصِيحَةَ مَنْيَ إِلَيْكَ وَاللَّهُ خَيْرُ الشَّاهِدِينَ، [vr.235a] شَوْكْتُهُمْ وَمَكْنَتُهُمْ

¹⁷⁵⁴ BY-D’de, “Mes‘ûdî”

¹⁷⁵⁵ BY-B, BY-C’de, “- bu denlü”

فان قدر الله تعالى اخذهم الحصين عنوة وهو المتبادر الي الفك, فاي بلاء يحل باهل واي ابتدال يقع علي من فيه من الاشراف الشرايف والذساء والاطفال والرجال, وماذا يحصل من القتل والاسرو والهذب والسلب والافتضاح بين القبائل, ولا يرضي بذلك الا من لا خلاق له, ولا يشتهون بذلك الامن لا عقل ولا رين له وارجوا ان يقرب الله ما بين الفريقين من البعد, ويوفقكم الي ما فيه صلاح البلاد و العباد والصون للدماء والاموال والانفس, فان كتب ياسيدي من ذوي الالباب, فتبادر الاستماع هذا الخطاب, وترسل الي حضرة الوزير نصره الله الملك القدير, تسأله الامان الان والعفو عما سلف في غير الرمان, والاطاعت لحضرة السلطان خلد الله تعالى سلطانه ولكن جوابك علي الفور افعلت ذلك فان حضرة الوزير حلیم اظنه لا يردسوا لك, لكنه يشترط عليك ان تكون الحظبة والسكة باسم السلطان, فالراي ان تحببه علي الفورو تشترط عليه ان يكون لك لواء والدك سابق فاز احصل هذا ترسل من عندك من ثيق به يواجه حضرة الوزير ويختلع منه ثم تواجهه انت وتكتسي حل الرضا والله صل الله عليه وسلم, ولم يعلم ما بيني وبنك الاعلام الغيوب, وانك ان فعلت ما زكرتلك وطلبت من الوزير الاقامة في كوكبان فلا يمنعك من ذلك ويمكنك من جميع مرادك والله يقول الحق 1756 وهو يريد السبيل

Ol cânibde Muhammed bin Şemseddin kemâl-i ızırârda ve orduy-ı hümayûn tarafından mûmâ-ileyhe¹⁷⁵⁷ sudûr edecek ihbâra intizârda iken tahrîr olunan mektûb-ı belâgât mashûb mevki'e gelüb, vâsıl ve mazmûndan fevkü'l-hadd surûr ve şâdmânî hâsıl kılub, dahî bilâ-ihmâl tarafından mûmâ-ileyhi mevki' cenâbına [vr.235b] ve hakk-ı kadem vezîr-i âsâf-nazîre birer nâme sadâkat mashûb tahrîr ve cevâb bâ-sevâbî

¹⁷⁵⁶ Bismillâhirrahmanirrahîm. Elhamdulilâh-i rabbi'l-âlemîn. Peygamberimizin ehline ve ashâbının tamamına ve kendisine salât ve selam olsun. Bu mektub sevgili dostun tarafından ve resûlülâhın nasihatına ulaşmayı gaye edinmiş Allah'ın rızasını isteyen yazısıdır. Allah böyle söyleyen için şunu dedi. "Din sadece Allah'ındır." Peygamberimiz de dedi ki "Din Nasihatıdır". Ey efendim Muhammed Şemseddin; Allah'ın selamı üzerine olsun. Ey Allah için dostum. Akıl ve din yoluyla gaflet yolundan seni uyarıyorum. Bil ki, krallar ve sultanlar Osmanlılar'a boyun eğdiler ve itâat ettiler. Ve oturlan o yerin dörtte birinden fazlasını mülk edindiler. Mal ve adamlarının az oluşu onları acze düşürüp bu memlekete muhtac etmez. Onları aziz kıldular. Onların nefis ve şereflerini ve dîn-i şerifi ve namuslarını korudular. Hanîf dini ve ona inananları güçlendirdiler. Vallahi onlar bundan dönmezler ve bu özelliklerinden dönücü de değillerdir. Başka bir niyetleri de yoktur. Burada yıllarca kalsalar, onların gücünden kuvvetinden makamından mevkiinden ve oradaki sultanlara olan üstünlüklerinden asla korkma. Bu benden sana nasihatıdır. Allah buna şahittir ve şahitlerin en hayırlısıdır. Allah onlara fikrin önde olması gibi bir özellik verdi. Hangi bela ile karşılaşırsa ehli onu çözer ya da ne zorluk olursa insanların şereflilerinden onurlarıyla ve kadınlardan çocuklardan adamlardan ve esirlerden ve bunların esir edilmesi ve serbest bırakılmasıyla ilgili, kabileler arasındaki meselelerden Âl-i Osman haberdar olmak ister ve bunlardan rahatsızlık duyar. Bu olaylar ne akla ne de dine uygundur. Allah'dan şunu niyaz ediyorum ki; iki tarafın birleşmesi. Ve sizin bunda muvavaffak olmanızı istiyorum ki, oradaki kullar ve orası için hayırlı olan budur. Böylelikle can ve mal kaybı olmasın. Efendim bunu acilen vezire ulaştır. Güçlü olan Allah ona yardım etsin. Allah'dan ona güvenlik diliyor ve geçmişini affetmesini istiyorum. Ve onun sultana itaatini diliyorum ki, Allah onun saltanatını daim etsin. Cevabın acil olsun. Bunu böyle yaptığında vezir hazretleri hilm sahibidir. Umarım ki senin isteğini reddetmez. Fakat sana şunu şart koşar. Hutbenin ve sikkenin sultan adına olmasını ister. Buna da acil cevap bekler. Yine buna şu şartı koşarız ki, senin bir sancağın olması, sonra da babanın bir sancağı olması. Bu olduğunda bu görevi yapabilecek birisini vezir hazretlerine gönder. Ona teveccüh et. Onun rızasını kazan ve malından ver. Ben sana bu nasihatımı açıkça söylüyorum ki, bu nasihat Allah rasûlünün ehline olan sevgisinden dolaydır. Seninle aramdakini ancak Allah bilir. Benim sana zikrettiğimi yaptığında muhakkak ki Kevkeban'da ikâmet istediğinde sana mani olmayacak ve bütün isteklerini temin edecektir. Hakkı söyleyen ve doğru yola ileten Allah'dır.

¹⁷⁵⁷ BY-B, BY-C'de, "- mûmâileyhe"

derûnlarında derc edüb gitmez ise¹⁷⁵⁸ ve ahz ve mu'temedün-aleyh ademîsi olan Mehmed ibn Hasan el-Ayyânî ile Yâkut el-Habeşî'yi irsâl ve orduy-ı hümâyûna gönderüb, nâmeyle derc ve inşâsı kâbil olmayan maksûd ve merâm ve kelâmı mûmâ-ileyhin takrîr ve tefhîmine havâle ve sifârîş eyledi. Mûmâ-ileyh Muhammed bin Şemseddin mevki'-i mezkûr tarafına mektub gönderüb, pend ve nasîhatın kabûl eyledigün¹⁷⁵⁹ ifâde ve i'lâm eyledi.¹⁷⁶⁰ Pes mezkûrlar Kal'a-i Kevkebân dehlizinden hendek içüne çıkub muhâsarada olan Mîr-i Mîrân-ı Yemen Hasan Paşa'nın meterisine doğru gelüb, ademlerinden Laklak 'Ali Çelebi ve tercüman Hasan'ın üzerine müsâdif olduklarında, mezbûrlar dahî kal'adan ihbâr-ı meserret ile çıktıkların fehm edüb 'acele ile mîr-i mîrân huzûruna gelüb¹⁷⁶¹ 'arz ve ol dahî bir an eglendirmeyüb, orduy-ı hümâyûna revâne ve sene dokuz yüz yetmiş yedi Zi'l-ka'desinin on üçüncü günü bir vakt-i meymûnda otak-ı gerdun-revâk-ı âsâfiye vâsıl, evvelâ mevki'î Kâdı Şemseddin'e gönderilen mektûbu mahfî îsâl ve teslîm eylediler. Ol dahî kırâ'at ve mefhûm ve ma'lûmu olduk da, ol anda kalkub varub, ahvâli vezîr-i âsâf-nazîr huzûruna 'arz ve i'lâm edüb ve gelen ademlerin hakk-ı kademlerine yüzlerin sürmege istizân edüb, ba'de'l-izn mezkûr Mehmed ibn Hasan el-Ayyânî ile Yakut el-Habeşî huzûr-ı vezîr-i 'âlf-şâna getirüb¹⁷⁶² ve getürdikleri Muhammed ibn Şemseddin'in nâmesin teslîm ve 'ubûdiyyetin tebliğ ve tefhim edüb, hâkpây vezîre¹⁷⁶³ yüzler sürdüklerinde, su'âl ve cevâb ile tekîd buyrulmayub,¹⁷⁶⁴ ancak nâmeleri alınub, Kânun-ı Osmânî ve kâ'ide-i sultânî¹⁷⁶⁵ üzere Dârü'z-Ziyâfe nüzûle tenbîh ve¹⁷⁶⁶ irsâl ve bir gün anda meks ve ârâm etdürülüb, bu tarafda olgün gönderdikleri¹⁷⁶⁷ nâme-i terceme ve kırâ'at ve cevâbı hâzır ve âmâde kılındı.¹⁷⁶⁸

¹⁷⁵⁸ BY-B, BY-C'de, "- derûnlarında derc edüb kethüdâsı"

¹⁷⁵⁹ BY-C'de, "mazmûnunda iş'âr eyledi."

¹⁷⁶⁰ BY-B, BY-D'de, "- Mûmâ-ileyh Mehmed bin Şemseddin mevki' mezkûr tarafına mektub gönderüb, pend ve nasîhatın kabûl eyledigün ifâde ve i'lâm eyledi"

¹⁷⁶¹ BY-D'de, "getürüb"

¹⁷⁶² BY-B, BY-C'de, "- huzûr-ı vezîr-i 'âlf-şâna getirüb"

¹⁷⁶³ BY-B, BY-D'de, "- hâkpây vezîre", BY-C'de, "+ mübâlağa edüb, - hâk-pây vezîre"

¹⁷⁶⁴ BY-B, BY-C'de, "olunmayub, - ile tekîd buyrulmayub"

¹⁷⁶⁵ BY-B, BY-C'de, "- ve kâ'ide-i sultânî"

¹⁷⁶⁶ BY-C'de, "- nüzûle tenbîh ve"

¹⁷⁶⁷ BY-D'de, "getürdikleri"

¹⁷⁶⁸ BY-B, BY-C'de, "olundu."

Mezbûr İle Vezîr-i Eflâtun-Nazîre Muhammed Bin Şemseddin [vr.236a]

Tarafından Vârid Olan Mektûb-ı Ma'hûd Sûretidir:

Bu mahâlde yazılmadı. İn-şâ'allah ilâ an illâ âlâ¹⁷⁶⁹ beyâz olundukda yazılır.¹⁷⁷⁰ Ertesi mezkûrlar huzûr-ı âsâfiye da'vet ve ta'zîm ve ikrâm eyledi.¹⁷⁷¹ Ve dahî salifü'z-zikr Mehmed ibn Hasan el-Ayyân'î fasîhü'l-lisân ve edib kimesne olmağın, kemâl-i belâgat ve fesâhet ile evvelâ pâdişah-ı gerdun-vekâr ve Halîfe-i İslâm zafer-esere du'â ve senâ¹⁷⁷² ve tayfasın ikmâl ve itmâm ve ba'dehû vezîr-i aristo-tiynet hazretlerine kemâ-yenbağî¹⁷⁷³ 'arz-ı 'ubûdiyyet edüb, merâsim-i rük'yeti yerine getirüb müsâhib ve kelâma şurû'¹⁷⁷⁴ ve Muhammed bin Şemseddin tarafından selâm ve peyâm-ı sadâkat-encâmı tebliğ eyleyüb, bunca zamândan berü sudûr eden fiten ve ihtilâl ve zuhûr eyleyen fesâd ve kıyl u kal için 'özl-hâh olub ve şefkat ve merhamet¹⁷⁷⁵ buyrulub, vücûda gelen evzâ'-ı nâ-hemvârî 'afv buyrulmak ümîdiyle hâkpâyalarına yüzler sürdüğün i'lâm ve 'arz edüb, sifâriş ve tavsiye¹⁷⁷⁶ olunan bi'l-cümle maksûd ve merâmı nakîr ve kıtmîr bilâ-taksîr huzûr-ı âsâfide takrîr ve¹⁷⁷⁷ beyân eyledik de, pes vezîr-i sâhib-merhamet ve müşîr ve 'âl-î himmet dâmen-i sa'âdet-i Osmâniyye'ye cürmün ricâ ederek gelenlerin izzedleri makbûl ve maksûd ve dilhâhları karîn-i kabûldür¹⁷⁷⁸ deyü cevâb verüb ve ikisine dahî iltifât ve hil'at-ı pâdişâhî giydirüb, kadîmden babası Cânib-i Saltanat-ı Osmâniyye'den sâliyene ve sancak ile mîr-livâ olub, zabt ve tasarruf etdiğü iklîm ve diyârın sene be sene mâl-ı maktû'un divân-ı pâdişâhîye gönderüb, sadâkat ve istikâmet-birle vaz' ve hareket eyledigü üzere mûmâ-ileyh Muhammed bin Şemseddin dahî sahîh ve sâdik olub, 'ubûdiyyet kabûl etdigüne yemîn ve 'ahd eylemek için mezbûr ile mezkûr mevkî'î Şemseddin es-Su'ûdî, Kevkebân Kal'ası'na Muhammed bin Şemseddin'e gönderüb ve minba'd sulh ve salah nakz ve noksân bulmaya deyü yemin ve 'ahd u peymân olundukdan sonra cânib-i pâdişâhîden berat-ı şerîfe verilmek ve ol dahî âdet-i kadîme üzere rehînesin [vr.236b] Belde-i San'â'ya göndermek üzere

¹⁷⁶⁹ Ancak ondan ancak onun üzerine.

¹⁷⁷⁰ BY-C'de, "- Mezbûr İle Vezîr-i Eflâtun-Nazîre Mehmed bin Şemseddin Tarafından Vârid Olan Mektûb-ı Ma'hûd Sûretidir: Bu mahâlde yazılmadı. İnşalah ilâ anî'l-âlâ beyâz olundukda yazılır.

¹⁷⁷¹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "ile, + idhâl meclîs kılınub"

¹⁷⁷² BY-B, BY-C, BY-D'de, "- ba'dehû vezîr-i asâf-nazîr-i nusret- şî'âra"

¹⁷⁷³ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- ve tayfasın ikmâl ve itmâm ve ba'dehû vezîr-i aristo-tiynet hazretlerine kemâ-yenbağî"

¹⁷⁷⁴ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ girdi."

¹⁷⁷⁵ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ ümîdi ile geldigün bildürüb sifâriş ve tenbîh"

¹⁷⁷⁶ BY-B, BY-C'de, "- buyrulub vücûda gelen evzâ'-ı nâ-hemvârî 'afv buyrulmak ümîdiyle hâkpâyalarına yüzler sürdüğün i'lâm ve 'arz edüb sifâriş ve tavsiye"

¹⁷⁷⁷ BY-B, BY-C'de, "- huzûr-ı âsâfide takrîr ve"

¹⁷⁷⁸ BY-B'de, "mahsurlar, - karîn-i kabûldür", BY-C'de, "mahsûldür, - karîn-i kabûldür"

temşiyet ve istihkâm ve ‘ahd ve kavî ü karâr olumasun emr ve fermân ve sifârîş buyruldu. Pes sene dokuz yüz yetmiş yedi Zi’l-ka’desinin yirmi üçüncü¹⁷⁷⁹ günü mezkûr mevki’i Mehmed bin Hasan el-Ayyânî ve Yâkut el-Habeşî ile orduy-ı hümâyûndan çıkub ve Kevkebân’a varub Muhammed bin Şemseddin’e mülâkât olduklarında mevki’in vusûlünden gâyetü’l-gâye mesrûr ve şâdmân olub, ta’zîm ve tekrîm ve muhabbet ile istikbâl ve yanında iclâs etdirüb, hadden efzûn ve ri’âyet eyledi. Ba’dehû Mushaf-ı Şerîf getirüb ve zikr olunan ‘uhûd u şurût üzere kemâl-i sadâkat ile sâbit-kadem olduğun ve fîmâ ba’d dahî kendüden ve etbâından şurûta muhâlif vaz’ ve hareket sâdır olmayacağı ve ‘ammusi olub Hısn-ı Hubb Kal’ası’nda mahsûr ‘Ali ibn Şerefeddin ki, bundan akdem şehîd olan begler vak’asında ve bî-hadd fitne mevâzı’ında şenâ’at ve fesâdı vücûda gelmişdir. Hadden imdâd ve i’ânet etmeyecegin kelâm-ı kadîm-i rabbânî üzerinde muhkem ‘ahd u emân ve şurût ve peymân edüb ve karındaşı ‘Abdulkuddûs’i rehîne için San’â’ya varub, meks ve ârâm eylemege ta’yîn kılub, bi’l-cümle sulh ve salâh umûrun tekmîl eyleyüb ve yine kendü tarafından vezîr-i âsâf-nazîre nâme-i zirâ’at yazub ve me’kûlât ve meşrûbât ve ba’zı eşyâdan ‘azîm hediye tertîb edüb ve yine Kethüdâsı Mehmed ibn Hasan el-Ayyânî muvakkî’i Şemseddin’e koşub nâme ve hediye¹⁷⁸⁰ ve itmâm-i şerâ’it-i sulh haberi ile, vezîr-i âsâf-nazîrin huzûruna gönderüb vusûl bulduk da, ahvâl ma’lûm ve tarafından esâs¹⁷⁸¹ sulh temkîn ve kavî olduğundan ma’âdâ, ‘askerde ba’zı zahîre husûsen şa’îr-i nâ-yâb ve nâmda behâsı üç Riyale iken gönderilen hediye gelüb orduya vâsıl olduk da, hadden ziyâde ganîmet ve ucuzluk hâsıl olub ve şa’îrin keyli¹⁷⁸² yirmi Mısırî paraya inüb, ‘Asker-i İslâm ve ‘amme-i enâm bu sulh ve mübârek berekâtında refâhîyat bulub ‘alem zîk ve muhitden halâs oldu.¹⁷⁸³ Bundan sonra vezîr-i âsaf-nazîr zikr olunan sulh ve salâhı muhbir ve hâvi¹⁷⁸⁴ ve mirlivâ olub, sâliyâne ile sancak [vr.237a] ihsân olunduğun, müş’îr ve nâtık¹⁷⁸⁵ berât-ı şerîf-i sa’âdet-i ‘âyât-ı hakânî yazdırub ve tabl ve ‘alem sa’âdet tevâ’im ve tamâm mertebe müzeyyen alay ve şevket-birle, Muhammed ibn Şemseddin tarafına

¹⁷⁷⁹ BY-B’de, “yirmi ikinci”

¹⁷⁸⁰ BY-D’de, “- tertîb edüb ve yine Kethüdâsı Mehmed ibn Hasan el-Ayyânî muvakkî’i Şemseddin’e koşub nâme ve hediye”

¹⁷⁸¹ BY-B, BY-D’de, “- haberi ile vezîr-i âsaf-nazîrin huzûruna gönderüb vusûl bulduk da ahvâl ma’lûm ve tarafından esâs”

¹⁷⁸² BY-B, BY-C, BY-D’de, “- keyli”

¹⁷⁸³ BY-B, BY-C’de, “kurtuldu”

¹⁷⁸⁴ BY-B, BY-C’de, “- hâvi”

¹⁷⁸⁵ BY-B, BY-C’de, “- nâtık”

irsâl buyurub¹⁷⁸⁶ ol dahî agâh olduk da,¹⁷⁸⁷ ‘azîm-i ta‘zîm ve iclâl ile istikbâl ve kabûl ve gelenleri ziyâfet edüb, her birine hediye verüb, mecbûr ve mesrûr ‘avdet etdirdü. Ve karındaşı ‘Abdulkuddûs’i eglendirmeyüb, Belde-i San‘â‘ya ehl ve iyâl ve evlâdı ile kânûn-ı kadîm üzere rehîne için irsâl eyledi.

Vezîr-i Zafer-Unvânın Muhammed Bin Şemseddin’e İnâyet Ve İhsân Etdiği Sancak Berât-ı Sa‘adet Nişânın Sûretidir:

Bu mahâlle yazılmayub beyâz olunduk da in-şâ‘allahu teâlâ yazılır.¹⁷⁸⁸ Pes ‘Abdulkuddûs ibn Şemseddin evvelâ orduy-ı hümayûn-ı sa‘âdet-makrûna gelüb, vezîr-i ‘âl-i mikdâr müşîr-i zafer-eserin dâmen bûs-ı devlet-i me‘nûs-ı âsâfi ile müşerref olduk da, kemâl-i mertebe ikrâm ve ri‘âyet buyurub¹⁷⁸⁹ ve hıla‘-i fâhire mûrisi’l-behçet ilbâs ve ahâli-i memleket ve ‘amme-i nâs beyânında şeref ve kadr bulub,¹⁷⁹⁰ bir saray-ı ‘âmîrede ikâmet ve rehîne için niçe müddet anda mutavattın¹⁷⁹¹ ve karâr eylemiştir. Ve bu sulh ve salâh-ı mübârek. sene dokuz yüz yetmiş yedi Zi’l-hiccetü’l-haramının onunda kemâle erişüb ve cümle ‘akd u peymân itmâm ve encâm bulub, bâ‘is sefâ ve refâhîyat-ı ‘Asker-i İslâm ve sebep-i âsûde ve emniyet-i ahâli-i memleket ve ‘amme-i enâm oldu. Ve re‘âya ve berâya dağlardan ve sarb yerlerden gerü ke’l-evvel¹⁷⁹² kadîmî mesken ve menzillerine gelüb mutevattın ve hâne ve emlâkların ihyâ edüb,¹⁷⁹³ nevâhî ve kurâyı cânib-i mezbûr¹⁷⁹⁴ ma‘mûr ve âbâdan¹⁷⁹⁵ ve yollar açılıb, tüccar ve müsebbibîn ve ebnâ-i sebîl orduy-ı hümayûn ve kasabât ve beldâna gelüb gitmege ve bey‘ ü şerâ ve sûr u fâ‘ide etmege şurû‘ eyledi. Ve mihen ve zîk ve ihtilal safâ ve refâhîyat ve âsûde hâle ve nizâm u intizâm u ahvâle tebdîl ve tahvîl olub ‘umûmen ‘alem ve ‘alemîyân bu sulh-i meymûnun vukû‘undan memnûn ve sudûr ve mahzûz ve mecbûr ve devâm-ı Devlet-i Osmâniyye edâ‘iyyesine müdâvim ve meşgûl oldular.

¹⁷⁸⁶ BY-C’de, “edüb”

¹⁷⁸⁷ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- agâh olduk da”

¹⁷⁸⁸ BY-C’de, “-Vezîr-i Zafer-Unvân Mehmed bin Şemseddin’e İnâyet Ve İhsân Etdiği Sancak Berât-ı Sa‘adet Nişânın Sûretidir. Bu mahâlle yazılmayub beyâz olunduk da in-şâ‘allahu teâlâ yazılır”

¹⁷⁸⁹ BY-B’de, “edüb”

¹⁷⁹⁰ BY-C’de, “+ hâsıl kılub mür‘i ve mukarrer tevâbi‘ ve evlâdı ile taraf-ı San‘â‘ya revâne ve varub”

¹⁷⁹¹ BY-B, BY-C’de, - mutavattın”

¹⁷⁹² BY-B, BY-C’de, “- ke’l-evvel”

¹⁷⁹³ BY-B, BY-C’de, “+ vilâyet”

¹⁷⁹⁴ BY-B, BY-C’de, “- kurâyı cânib-i mezbûr”

¹⁷⁹⁵ BY-B, BY-C’de, “+ olub”

Elli Yedinci Fasl

Mutahhar Leng Gaddar Cebel-i Sulâ'da Mihen Ve Belâda Mahsûr Ve 'Âciz Ve Fürûmânde Kalub Taleb-i Sulh İçün Kerrâren Ve Merrâren [vr.237b] Tazarrû İltimâs Edüb 'Âkıbet Niyâz Ve Ricâsı Kabûle Karîn Olduğın Zikr Ve Beyân Eder:

Çünkü Muhammed ibn Şemseddin Cânib-i Saltanat-ı Osmâniyye'ye itâ'at ve inkıyâd edüb ve 'ubûdiyyet-i kabûl ve sadâkat üzere 'ahd u peymân kılub, zikr olunduğu gibi sulh ve salâhı istimrâr ve mukarrer ve zîk ve âlâm ve mihnetden halâs olub sefâ ve refâhîyat sûret-i pezîr ve cilvegir oldu. Mutahhar Leng gaddar ve güzzâb ve hîlekar ziyâde havf ve vesveseye düşüb ve başına zembûr belâlar¹⁷⁹⁶ üşüb, bundan sonra kendisün hâ'ib ü hâsir ve hor ve hakîr ve Cebel-i Sulâ'da enva' mihen ve belâda me'hûz ve esîr bilüb, gâyetde 'aciz ve ıztırârda kaldı. Pes nâçâr gayri tarikle halâsa tedbîr bulmayub, dahî Taraf-ı Saltanat-ı 'Aliyye'ye itâ'at ve kabûl-i 'ubûdiyyet edüb, emân taleb eylemegi halâsa çâre ve dermân görüb, dahî taraf-ı nikbet me'âbında özr-amîz kağıdlar ve nâmeler yazub, vezîr-i âsâf-nazîrin hâkpâyına gönderüb, 'ahd u peymân ile kemâl-i sadâkat üzere 'ubûdiyyet ve itâ'ati kabûle karîn olmasın ziyâde ricâ ve iltimâs eyledi. Lâkin bu ana dek niçe def'a böyle mahâll-i zarûretde¹⁷⁹⁷ emân ve yemîn-i diruğ¹⁷⁹⁸ ile halâs olmuş ve 'akd etdigü 'ahd u peymânını bozmuş ve Diyâr-ı Yemen'de zuhûr eden fiten ve fesâdat ve ihtilâlin vuku'una illet-i müstakille ve bâ'is ve bâdi olub, bi'l-cümle kabahat ve şenâ'at ve 'isyânı kendisü mevcûda getirmiş, ziyâde güzzâb ve hîlekar olmağın bu def'a dahî muztar ve 'âciz ve firûmândeliginden nâşî nâçar olub,¹⁷⁹⁹ taleb etdigü 'ahd u peymânına ve yemîn ve eymanına i'tikâd ve i'tibâr olunmadı. Meşhûr meseldir ki;¹⁸⁰⁰ bir zamân kasabâtın birinde bir meczub ve kelâm-ı nâ-merbut

¹⁷⁹⁶ BY-B, BY-C'de, "dünyânın belâsı"

¹⁷⁹⁷ BY-B'de, "zarûret mahallinde"

¹⁷⁹⁸ BY-B'de, "- diruğ ile"

¹⁷⁹⁹ BY-B, BY-C'de, "- nâşî nâçar olub"

¹⁸⁰⁰ BY-B, BY-C, BY-D'de, "bir zamân kasabât ve kurânın birinde meczûb ve kelâmı nâ-merbût ve muhtelifü'l-evza' ve harekâtı mahlût bir şahs-ı diruğ-ı efrûğ dâ'imâ gece olduğu birle ba'de'l-'aşâ 'âmme-i nâs ve hâlik hâb u rahat ve istirahat üzere meks va ârâm ve karâr etdiklerinden sonra za'm u fâsidiüzre câr ve civârlarında rahatda ve huzûr ve sefâlarına mâni' olmak için hânesi bâmına çıkub hey! Müslümanlar hâneme ateş isâbet eyledi! Yangın var! deyü feryâd u figân mu'tâd etmişdi. İstima' eden kişiler vesâ'irleri iki üç def'a sahîh zann edüb ve herkes hâb u rahatda iken 'acele ile kalkub erişdiklerinde aslı faslı yok beyhûde yalan feryâd ve figân eyledigün görünce yine herkes şetm ve darb ederek 'avdet ve hânesine gelüb ikâmet ve şahs jâj hây bî-ma'nâ kizb ve huy ve hay eyledigün bilüb huzûrundan kalkub varduğında nâdim olurdu. İttifâk bir gece arâdet-i hayy-i kadîr ile ol sahs-ı diruğ-efrûzun hânesine ateş isâbet edüb bu dahî bâm hâneye çıkub Yangın vardır! Hâne ve esvâb ve mâ-melek ve ehl-i ıyâl ihrâk olmaktadır deyü feryâd ve figân eyledikçe kimesne gelmez gördü. Nâçâr yemîn-imugalliteye şuru' edüb Allah ve billah sahîh yangundur deyü herçend ki feryâd eyledi. Kimesne mukayyed olmayub istima' edenler bir divâna mecd ü beddir her gece beyhûde yalan yere feryâd eylemek

ve muhtelifü'l-etvâr ve el-evzâ' harekâtı mahlut bir şahs-ı diruğ-ı efrûz dâ'imâ gece olduğu-birle, ba'de'l-'aşâ 'âmme-i nâs ve halâyık, hâb u râhat ve pester istirâhat üzere meks ü ârâm ve karâr etdiklerinden sonra za'am-ı fâsîdî üzre hemcivârları olan kimesnelere rencîde ve huzûr ve sefâlarına mâniğ olmak için bâm hânesine 'urûc edüb "hey Müslümanlar hâneme ateş isâbet eyledi, harik vardır" deyü ziyâde feryâd ve figân etmegi mu'tâd [vr.238a] etmiş idi. İstima' eden câr-ı malamıkları ve sâ'ir ahâlî-i kasabası husûs-ı mezbûru sahîh zan edüb ve hâb ve rahatdan bîdâr ve 'acele ile mezkûrun hânesi üzerine vardıklarında aslı ve faslı olayub, beyhûde feryâd ve figân etdigü mu'âyene eylediklerinde herkes mezbûra şutûm ederek hânelerine 'avdet ve gelüb ikâmet ve şahs-ı jâj hây-ı bî-ma'nâ kizb ve huy ve hây etmekle huzûr ve rahatların terk ve mezbûrun menzîline vardıklarında nâdim olurlar idi. İttifâk bir gece arâdet-i hayy-ı kadîr ile ol sahs-ı diruğ-efrûzun hânesine ateş isâbet etdik de yine ke'l-evvel bâm hâneye 'urûc ve harîk vardır deyü gelüb, kendü menzîl ve esvâb ve mâ-melek ve ehl ve 'ıyâl harîkden tahlîs edeler ricâsıyla feryâd ve figân etdükçe, diruğ pîşinden nâşî kimesne gelmedigün gördük de, nâçâr eymân-ı mugalliteye şurû' edüb, "vallah ve billah sahîh harîk vardır" deyü her çend ki ziyâd eyledi. Kimesne mukayyid olmayub, istima' edenler "bir mecnûn ve meczubdur. Her gece bu gûne beyhûde yalan yere feryâd etmek mu'tâdıdır" deyü, ahvâle vâkıf olmayanları dahî vukûfu olanlar âgâh ve bir ferd hareket etmeyüb ve imdâdına varmayub, bi'l-cümle menzîl ve mâ-meleki muhtarik ve telef ve zâyi' oldu.

Netice-i kelâm kizb ve mekr ve hîle ile meşhûr ve mağrûf olan kimesnenin sahîh ve sâdık olan akvâl ve kelîmâtına dahî i'tikâd ve i'timâd olunmaz olur. Kezâlik Mutahhar Leng gaddar bundan akdem Özdemir Paşa merhûm 'asrında Neşşâr Mustafa Paşa vesâtatıyla, ba'dehû Kara Şahin Mustafa Paşa'nın zamân-ı hükümetinde ve sonra Rıdvan Paşa'ya muhâlefet ile şehîd olan Mîr-i Mîrân-ı Yemen Kara Murad Paşa zamânında sulh ve salâh üzerine 'uhûd ve yemîn ve peymânlar etmiş iken, cümlesin ferâmuş edüb,¹⁸⁰¹ nakz-ı 'uhûd ve îmân kılub, ne kadar fitne ve fesâd vücûda getirdü ve ânın sebebi ile ne denlü ehl-i İslâm ve ibâd telef ve helâk oldu. Ol ecluden sözüne ve 'ahd u peymânına¹⁸⁰² i'tikâd ve i'timâd olunmayub, her ne kadar kerrâren ve merrâren¹⁸⁰³

---

mu'tâdıdır deyü bir ferd hareket etmeyüb imdâdına varmayub bilcümle mâ-melek ve hânesi yanub telef ve zâyi' oldu."

¹⁸⁰¹ BY-B, BY-C'de, "bozub"

¹⁸⁰² BY-B, BY-C'de, "yemin ve ahdine"

¹⁸⁰³ BY-C'de, "- ve merrâren"

ricâ tarîkinden ‘özü-amîz nâmeler irsâl kılub, tazarru ve iltimâs etdi¹⁸⁰⁴ ise vezîr-i sâhib-tedbîr mukayyed olmayub ve gelen kağıd ve ademlerine cevab vermeyüb, zerre kadar [vr.238b] i‘tibâr eylemedi. Bu esnâda hod ‘Asâkir-i İslâm yevmen fe yevmen kuvvet ve istilâ ve kesret bulmakda ve ol gaddar-ı hîlekarın hâl ve ahvâli za‘if ve zebûn olmakda idi. ‘Âkıbet gayri yerden dermân bulmayınca karındaşı oğlu¹⁸⁰⁵ Muhammed bin Şemseddin’e Diyâr-ı ‘Arab kâ’idesi üzere câr ve dâhil düşüb üzerine gayret lâzım geldi. Zîrâ bundan akdem birkaç def‘a anâ dahî ricâ eyledik de Muhammed bin Şemseddin anâ kat‘i cevâb vermiş idi. Bu def‘a dahî-i düşünce ol gayret ile ‘ammusi olmağın, vezîr-i âsaf-nazîr huzûruna ricâ eylemege rızâ verdi. Lakin ol dahî ‘ahd u kelâmına mu‘tekid ve mu‘temed olmağıyla, sâhibü’l-keâm olan Zeydiyye eşkıyâsının nukebâsını¹⁸⁰⁶ kendüye getürdüb, yemîn verdirüb, tamâm mertebe kelâm-ı niyetlerinde sâdik ve sahîh olduklarına kendüye i‘timâd geldük de,¹⁸⁰⁷ Mutahhar Leng gaddar için vezîr-i âsaf-nazîre iltimâs ve şefa‘at edüb ve tarafından ricâ nâme yazub, sâlifü’z-zikr kethüdâsı olan Mehmed ibn Hasan el-Ayyânî ile, Mutahhar tarafından kendüye gelen ademi dahî ma‘ân gönderüb, sâ’ir ahvâli ve tafsîl-i hâli mezbûrun takrîrine havâle eyledi.

Mutahhar Leng Gaddar Şefâ‘at İçün Vezîr-i ‘Âl-i Mikdâra Ve Muhammed Bin Şemseddin’e Yazdığı Ricâ Nâme Sûretidir:

Yazılmadı beyâz olduk da tahrîr olunur. İn-şâ‘allahu teâlâ.¹⁸⁰⁸ Çünkü vezîr-i âsaf-nazîr bu mektûb-ı şefâ‘at mashûbun mazmûnun anlayub ve Mehmed bin Hasan el-Ayyânî ve gelen ademîsinin takrîrinden maksûd ve merâmların bilüb, Mutahhar Leng gaddar kemâl-i mertebe zîk ve ıztırârda ve havf ve taht ve belâda idigün tahkîk fehmedüb, dahî sulh ve ‘ahd murâd üzere müte‘akkid olmak kâbil ve mümkün olduğun mukarrer bilüb, Muhammed bin Şemseddin’in ricasın kabûl edince, Mehmed el-Ayyânî ve ma‘an olan Mutahhar’ın ademîsin şurûtu ve ‘uhûdu ve sulh ve salâhı huzûr-ı âsafide bu minvâl üzere ‘ahd ve ‘akd kabul eylediler ki, cümle hükm etdigü kılâ‘ ve bilâd ve kasabât ve kurâ ve aktârda hutbe ve sikke, nâm-ı şerîf-i pâdişâhîye olub ve ‘umûmen

¹⁸⁰⁴ BY-B, BY-C’de, “etmiş”

¹⁸⁰⁵ BY-B, BY-C’de, “+ mezkûr”

¹⁸⁰⁶ BY-C’de, “nakîblerin”

¹⁸⁰⁷ BY-B, BY-C’de, “idüklerine i‘timâdı olunca”

¹⁸⁰⁸ BY-C’de, “- Mutahhar Leng Gaddar Şefâ‘at İçün Vezîr-i ‘Âl-i Mikdâra Ve Mehmed bin Şemseddin’e Yazdığı Ricâ Nâme Sûretidir: Yazılmadı beyâz olduk da tahrîr olunur. İn-şâ‘allahu teâlâ”

ahâli-i vilâyet ve sükkân-ı memleket, sâ'ir memâlik-i mahrûsede olduđu¹⁸⁰⁹ gibi re'âya ve berâya silkine münselik olub ve velât ve hükkâmâ itâ'atde kusur etmeyüb, hükmünde olan vilâyetlerden ta'yîn ve maktu' mal ve hazineyi sâl be sâl dîvân-ı 'adâlet-'unvân [vr.239a] pâdişâhîye gönderüb, bî-kusûr edâ ve teslîm ile ve hâliyâ habîsinde bulunan ümerâdan ve 'asâkir-i pâdişâhîden ve ervâmndan mücerred bu esnâ-i fiten ve fesâda ahz u esîr olanlardan bir ferdi ihtifâ etmeyüb, cümlesin itlâk ve huzûr-ı âsâfiye gönderüb, bu bâbda nev'âhir ve te'allül ve 'özü ve bahâne olmaya ve Hısn-ı Hubb sâhibi olub ümerâ şehâdetinde ve bunca fiten ve fesâdlarda kabâhat ve şekâveti vücûda gelen karındaşı 'Ali ibn Şerefeddin şakîye¹⁸¹⁰ bir vechile imdâd ve i'ânet eylemeye ve 'asker ve ricâl ve zehâ'ir ve gayri eşyâ irsâl etmeye kendisü mukaddemâ nasb olunduğu üzere yine mîr-livâ 'unvânıyla ma'nûn ve şerefyâb ola. Mâdem ki kendüden fesâd ve hıyânet zuhûr eylemeyüb, Cânib-i Saltanat-ı 'Aliyye'ye sadâkat ve istikâmetde ola. Minba'd hükmünde olan bilâd ve memâlik ve kendüye ve evlâd-ı evlâdına¹⁸¹¹ ve tevâbi' ve mülhâkâtına te'addi ve¹⁸¹² zarar olunmaya ve kimesneye ta'arruz etmeyeler.¹⁸¹³ Ve itâ'at kabûl ve 'ahd u yemîn etdiklerinden sonra vezîr-i sâhib-tedbîr tecvîz buyurub ve mezkûrlara hıla'-i fâhireler ilbâs buyurub¹⁸¹⁴ ve taleb ve ricâları üzere bunlar ile ma'an Mutahhar Leng gaddara taraf-ı şeriflerinden lisân-ı 'Arabî üzere bir mektûb-ı ümerâ salub, ketb ve inşâ ve mazmûnunda şurûtı mufassalayı¹⁸¹⁵ derc ve inhâ etdirdüb ve hil'at-ı fâhire verüb, ümerâ-i Mısriyye'den Mahmud Beg nâm nâmdarı ve bi'l-fi'il Yemen defterdârı olan Rumûzî Mustafa Beg nâm emîrin ma'an¹⁸¹⁶ Cebel-i Sulâ'ya irsâl eyledi.

Vezîr-i Müşârün-İleyh Tarafından Mutahhar'a İrsâl Buyrulan Nâmenin

Sûretidir:

Bu mahâlle sebt olunmadı. İn-şâ'llahu teâlâ mahâllinde beyâz olunur.¹⁸¹⁷ Pes Mehmed ibn Hasan el-Ayyânî mesrûrû'l-fu'âd efendisi Muhammed ibn Şemseddin'e

¹⁸⁰⁹ BY-B, BY-C'de, "- olduğu",

¹⁸¹⁰ BY-B, BY-C'de, "- şakîye, + minba'd"

¹⁸¹¹ BY-B, BY-C'de, "- evlâdına"

¹⁸¹² BY-B, BY-C'de, "teaddî ve"

¹⁸¹³ BY-B, BY-D'de, "- etmeyeler", BY-C'de, "etdirilmeye, + deyü bu kavî ve şurût ile Mutahhar Leng tarafından ubûdiyyet"

¹⁸¹⁴ BY-B, BY-C'de, "giydirüb"

¹⁸¹⁵ BY-B, BY-C'de, "- muhassalayı"

¹⁸¹⁶ BY-B, BY-C'de, "müte'ârifin ile"

¹⁸¹⁷ BY-C'de, "-Vezîr-i Müşârün-İleyh Tarafından Mutahhar'a İrsâl Buyrulan Nâmenin Sûretidir: Bu mahâlle sebt olunmadı. İnşallahu teâlâ mahâllinde beyâz olunur."

Kevkebân'a varub, ricâ ve niyâzının kabûl-i karîn olduğun 'arz ve i'lâm¹⁸¹⁸ eyledik de, ol dahî memnûn ve mahzûz olub ve âmme-i enâm mâbeyninde¹⁸¹⁹ ricâsı makbûl olduğundan tahsîl-i şeref kılub, vezîr-i 'âl-i mikdârdan bu bâbda gâyetde mahcûb olub, ne vechile edâ-i hizmet ve 'arz-ı 'ubûdîyet edeceğin bilmedi. Ve derhâl tekrâr ve meşkûr ve memnûn olduğun hâvî ve¹⁸²⁰ müş'ir bir cerâ'et-nâme inşâ ve tefârik ve nukûd ve zî-kıymet eşyâ hediyeler tedârik kılub, hâkk-ı kadem-i âsâfiye irsâl ve ihdâ eyledi. Ve tarafından Mutahhar Leng gaddara sulh-i mezbûrun¹⁸²¹ beşâreti haberi [vr.239b] ile bir nasîhat-nâme gönderdi. Der'akab emirîn-i mezkûrîn dahî Cebel-i Sulâ'ya varub karîb geldiklerinde ol gaddar evlâd u ensâb ve etbâyıyla¹⁸²² istikbâl edüb ve fevkü'l-hadd ve'l-gâye tevkîr ve ta'zîm ve ikrâm¹⁸²³ ve tekrîm kılub, enva' ziyâfet ve günâgün¹⁸²⁴ it'mama ihzâr eyleyüb, kazâ ve belâdan halâs olduğuna bî-hadd ve bî-pâyan sipâs ve şükr ve ferâvân eyledi. Ve dahî¹⁸²⁵ mu'tâdı üzere mezkûrîn beglere enva' güne 'özl ve bahâneler ve 'isyân ve fiten ve fesâda rızâsı olmayub, nâçar ve mecbûr olduğuna¹⁸²⁶ hezâr dürlü yeminler edüb, gelen nâme kırâ'at ve cümle şurût ve kuyûdun kabûlden¹⁸²⁷ sonra, Mushaf-ı Şerif getürdüb ve cidden fî-mâ ba'd hândân-ı 'Âl-i Osmân'a ebedâllâhu teâlâ ilâ yevmi'l-mîzân¹⁸²⁸ tarafına ihânet ile nazar eylemeye. Ve kendüden ve evlâd-ı evlâdından 'isyân ve şurût-ı mezkûreye muhâlif vaz' ve hareket ve tuğyân zuhûr¹⁸²⁹ etmeye deyü, peymân ve 'ahd ve enva' sevgend u eymân eyleyüb, hil'at-ı mürsile-i¹⁸³⁰ fâhireyi giyüb ve kal'asında ve tevâbi'-i memâlik ve diyârında 'azîm şenlikler ve surûr ve şâdmânîler ızhâr kılub, tarafından tefârik ve cevâhir ve zî-kıymet eşyâda ve enva' akmeşe ve tuhaf ve zîbâdan hediye tertîb edüb ve bir 'ubûdîyet-nâme yazub ve kendü mahsûs ademisin ma'ân koşub, begler ile vezîr-i eflâtun-tedbîre irsâl edüb¹⁸³¹ ve gelen beglerin her birine 'azîm¹⁸³² hediyeler verüb ve

¹⁸¹⁸ BY-B, BY-C'de, "- i'lâm"

¹⁸¹⁹ BY-B, BY-C'de, "beyninde"

¹⁸²⁰ BY-B, BY-C'de, "- hâvî ve"

¹⁸²¹ BY-B, BY-C'de, "- mezbûrun"

¹⁸²² BY-B, BY-C'de, "tevâbi'atıyla"

¹⁸²³ BY-B, BY-C'de, "- ikrâm"

¹⁸²⁴ BY-B, BY-C'de, "- günâgün"

¹⁸²⁵ BY-B, BY-C, BY-D'de, "kılub, - ve dahî"

¹⁸²⁶ BY-B, BY-C'de, "idigüne"

¹⁸²⁷ BY-B, BY-C'de, "+ eyledigünden"

¹⁸²⁸ Allah onları hesap gününe kadar ebedî kılsın.

¹⁸²⁹ BY-B'de, "sâdir", BY-C'de, "sudûr"

¹⁸³⁰ BY-C'de, "- mürsile-i"

¹⁸³¹ BY-B, BY-C'de, "gönderdi"

¹⁸³² BY-B, BY-C'de, "- azîm"

gelmelerinden fevkü'l-had¹⁸³³ safâlar ızhâr eyleyüb, yine tevkîr-i ta'zîm ile cânib-i orduya yollayub¹⁸³⁴ revâne eyledi. Pes emîrîn-i mezkûrîn sene dokuz yüz yetmiş yedi tarihi Zi'l-hiccetü'l-haramının on sekizinde Mutahhar Leng gaddar tarafından orduy-ı hümâyûna gelüb ve huzûr-ı âsâfiye gönderdigü ademîsi ve nâme ve hediyesiyle varub temşiyet-i sulh ü salâh ve istihkâm-ı fevz ü felâh bâbında vâki' olan 'uhûd ve yemîni ve akd olunan şurût ve mevâdî bi'l-cümle 'arz ve tefhîm etdiklerinde, vezîr-i âsaf-nazîrin makbûlü olub ve gelen ademîsine iltifât ve ri'ayet ve hıla'-i fâhire ilbâs olunub¹⁸³⁵ mecbûrû'l-hâtır 'avdet etmişdir.¹⁸³⁶ Bundan sonra ol diyârda orduy-ı hümâyûn ve 'asâkir-i zafer-makrûn ile karâr ve ikâmete hâcet kalmayub 'umûmen 'isyân ve tuğyân üzere [vr.240a] olan memâlik ve diyâr ve kılâ' ve beldân ve aktâr ve kurâ havzâ-i hükümet-i Osmâniyye'ye idhâl kılınub, kabzâ-i teshîre dâhil olub,¹⁸³⁷ ancak Hısn-ı Hubb sâhibi 'Ali ibn Şerefeddin kalkub bundan sonra ânun tedbîrine mübâşeret ve şurû'¹⁸³⁸ olundu.

Elli Sekizinci Fası

Veziir-i Zafer-Te'sir Kevkebân'dan San'â'ya 'Azîmet Etdigün Ve Mîr-i Mîrân-ı Yemen Behram Paşa'nın Vusûl Bulduğun Zikr Ve Beyân Eder:

Çünkü vezîr-i sâhib-tedbîr ve müşîr-i müşterâ-tedbîr, kıllet-i 'asâkir ve ricâl ve müzâyekâ-i hezâyin ve emvâl ile re'y-i sâ'ib ve fikr-i dakîk ve sâkıb berekâtında bunca bin eşkiyâ ve kuvvet a'dâ mevcûd ve mukarrer iken zuhûr eden fiten ve fesâd ve ihtilâli def' ve ref' edüb ve kemâkân ol vilâyet ve diyârı Cânib-i Saltanat-ı 'Aliyye-i¹⁸³⁹ Osmâniyye'ye itâ'at ve inkıyâd etdirüb, nizâm ve intizâm umûru kemâl-i mertebe encâm ve itmâma erişüb, Muhammed ibn Şemseddin ve 'ammusi Mutahhar Leng gaddar ile sulh ve salâh ve 'ahd u peymân dahî istimrâr bulub, ol diyâr ve aktârda ârâm ve karâra bâ'is bir gâ'ile ve mâni'a kalmadı. Pes is'ad sâ'at ve ebrek-i evkâtında Kevkebân menzîlinden¹⁸⁴⁰ 'asâkir-i zafer-makrûn ve orduy-ı hümâyûn ile 'azîmet kılub kat'-ı menâzil ederek gelüb belde-i latîfe-i San'â hâricinde Babü'l-Ravza denmekle ma'rûf mevzi'-i münîfede otak-ı gerdun-revâk ve hayme ve hargâh sipâh ve orduy-ı

¹⁸³³ BY-B, BY-C'de, "- fevkü'l-had"

¹⁸³⁴ BY-B, BY-C'de, "kemâl-i tevkîr ve tekrîm ile yollayub"

¹⁸³⁵ BY-B, BY-C'de, "giydirüb"

¹⁸³⁶ BY-B, BY-C'de, "yollayub gönderdi"

¹⁸³⁷ BY-C'de, "getirilüb"

¹⁸³⁸ BY-B, BY-C'de, "- ve şuru'

¹⁸³⁹ BY-B, BY-C'de, "- 'Aliyye-i"

¹⁸⁴⁰ BY-C'de, "- menzîlinden"

hümâyûn kurulub, karâr ve ikâmet eyledi. Ve cevânib-i erba'a ve etrâf memâlik ve diyâr eslâhı ve hıfz u hırâset ve nizâm ve intizâm ahvâli için 'asâkir ve ecnâd ta'yîn ve irsâl edüb, âsâyiş ve refâhiyyet re'âya ve berâya ve 'âmme-i ibâd umûruna sarf-ı maddî ve gûşeş ictihâd kılub, Mülk-i Yemen fiten ve ihtilâl ve fesâd ile mahv ve mâlâmâl iken rahat ve istirahat ve 'adl u dâd ve sefâya tahvîl ve tebdîl oldu. Bu esnâda taraf-ı âsitâne-i devletden, Eyâlet-i Yemen sâbık vâli-i vilâyet olub 'adl u insâf ve ilhâk-ı hamîde ile mevsûf ve iştihâr bulan Kara Şahin Mustafa Paşa merhûmun oğlu ve mîr-i mîrân-ı sâbık Rıdvan Paşa'nın küçük karındaşı olub niçe rüzgar ve a'vâm rikâb-ı Şâm-ı Cennet meşâm Emîrû'l-Haclığı'ndan hüsn-i tedbîr ve 'akl u ferâset ve nihâyet ma'ârif [vr.240b] ve zekâvet ve şecâ'at ile sâhib-i nâm ve iştihâr olan Behram Paşa-i 'âl-i mikdâr cenâbına sadaka ve 'inâyet buyrulub paşa-i müşârün-ileyh dahî Yemen seferi niyeti ile 'azîmet ve mahrûse-i Mısırâ vâsıl olduk da,¹⁸⁴¹ sâbıkan Diyârbekir ve Van Eyâletine mutasarrıf olub, ol vakt hafız-ı bilâd ve vâli-i vilâyet bulunan Sâlifü'z-zikr Çerkesiyyü'l-asl İskender Paşa bâlâda zikr ve beyân olunduğu gibi tama'kâr ve harîs tabi'at kimesne olmağın, Yemen tarafına evvelden dahî tekâsül üzere olub ve bu def'a paşa-i müşârün-ileyh mühimmât ve levâzımı görülmek ve yanına Yemen'e imdâd için 'Asâkir-i Mısır'dan¹⁸⁴² kifâyet mikdârı 'asker gönderilmek der-i devlet-medârdan evâmîr-i şerîfe ile fermân buyrulmuş iken, sefer mesârifî ve mühimmâtında hiç müsâ'ade eyledigünden mâ'da 'asker irsâlinde ancak ma'zûllerden altı yüz nefer azab yazub ve bir aylık mevâciblerin verüb, gayri ne 'ulûfe ve ne hod zâd u zevâde ve zahîrelerinden bir habbe ve bir nesne vermeyüb, Diyâr-ı Yemen'de hezâyin ve emvâl benâdir ve beldândan mâlâmâl ve memlûdur. Vusûl bulduğunuzda¹⁸⁴³ müstehak olduğunuz mevâcibleriniz peşin vermeniz mukarrerdir deyü, bu makûle lâf ve güzâf ile ol bî-merhamed ve bî-insâf bunca Müslimînî Bender-i Suveys'de tehî dest¹⁸⁴⁴ gemilere koyub, Behram Paşa ile Yemen'e irsâl ve revâne eyledi. Pes inâyet ve feyz-i perverdegâr berekâtıyla muvafakat-ı eyyâm ve rüzgâr refîkleri olub, müddet-i karîbde Bender-i Mihâ'ya selâmet-i hâl ile vâsıl ve zahîre ve hazîneden hiç şey bulmayub, bilâ-ârâm Medine-i Zebîd'e vusûl bulduklarında,¹⁸⁴⁵ kezâlik anda dahî bir nesne mevcûd bulunmayub ve me'kulât ve meşrûbatları için fevkü'l-had müzâyekaya düşüb nâçar ekseri silâhın fûrûht edüb ve üzerlerine za'if hâl müstevlî olub, bi'z-zarûre Zebîd'den

¹⁸⁴¹ BY-B, BY-C'de, "geldük de"

¹⁸⁴² BY-B, BY-C, BY-D'de, "- 'asâkir-i Mısır'dan"

¹⁸⁴³ BY-B, BY-C'de, "+ sa'ât"

¹⁸⁴⁴ BY-B, BY-C'de, "- tehî dest"

¹⁸⁴⁵ BY-C'de, "geldüklerinde"

dahî nakl ve Belde-i Ta'iz'e vusûl bulduklarında anda dahî kezâlik müzâyekadan müzâyekaya giriftâr olub, paşa-i dilîr bu bâbda ziyâde 'acz ve ıztırârda iken mukaddemâ Kevkebân'da esir¹⁸⁴⁶ halâs olan vezîr-i sâhib-merhamet hâline şefkat kılub, nağm-ı ferâvân ve ihsân-i bî-pâyân ile ihyâ ve yine kemâkân mîr-livâ ve Ta'iz muhafazasına [vr.241a] ta'yîn ve irsâl eyledigü sâlifü'z-zikr ve'l-beyân Emir Şeyh 'Ali Beg vâlid-i vilâyet ve hâkim bulunmağla, yanında mevcûd olan yedi yüz nefer tüfenk-endâz dilâverân-ı şeca'ât-şi'âr ve mümtâz ve sekiz yüz 'asker süvâr zübâr-i fenâr ile paşa-i müşârün-ileyhi tevkîr ve ikrâm-birle istikbâl ve kâdir olduğu mertebe zâd u zevâde ve hediye ahdâ ihzâr edüb ve ri'âyet ve hizmetinde taksîrat etmeyüb, dâmen-i dermeyân eylemekle, paşa-i dilîr ba'zı mertebe takvîyet-i kalb hâsıl eyledi. Velâkin Ta'iz'de hazîne ve maldan eser bulmamağla karâr ve ikâmet edemeyüb, vezîr-i sâhib-tedbîre bir gün mukaddem vusûle can atub, San'â'ya 'azîmet ve yanına zikr olunan 'asker ve ricâlden ve süvâr ve piyâde cem' edüb, el-Ka'de nâm menzîle gelüb nüzûl ve ikâmet etdük de,¹⁸⁴⁷ ol havâli ve etrâf ve diyâra vâki 'Kabâ'il-i 'Urbân 'usâtı, 'asker-i ervâm ve Mısır'dan gelen ceş ve etrâki za'îf ve zebûn ve nâ-tevân olduğun istima' etdüklerinde, Nakîl-i Ahmer Derbendi'nde müctemi' olub, dahî 'asâkir-i ervâm nusret-encâmın emvâl ve eşyâ ve esvâbı tama'ına düşüb ve mukâvemet iktidârları yok, bî-tâkât ve kuvvet mülâhazasıyla vefret ve kesret üzere cibâlden nüzûl ve cevânib-i erba'adan orduy-ı hümâyûna üşüb hücum etdüklerinde, paşa-i dilîr müşâhede edince mûmâ-ileyh Şeyh 'Ali'yi ordu muhafazasına demdâr ta'yîn edüb ve i'timâd ve i'tikâd eyledigü dilâverlerin her birine bir gürûh ve bir alay ısmarlayub, 'askerini murâdı üzere tertîb eyledikten sonra binefsihî yanında şîr-i gajîn bi'l-ittifâk mevcûd olan dilâverân-ı âfâk ile ol gürûh-ı mülhidin içüne hücum ve hamle edüb¹⁸⁴⁸ ve bir lahzâda binden mütecâviz gürûh-ı erbâb-ı¹⁸⁴⁹ fesâddan meydan-ı mu'arekede ağuşte-i hûn ve hâk edüb, 'usât-ı 'Urbân bu hâli görünce ganîmet tama'ı belâsıyla geldiklerine hezâr-bâr pişmân ve nâdim olub, kendülerine lev m ederek¹⁸⁵⁰ cibâl tarafına girizân¹⁸⁵¹ ve yüz gösterüb cilvegir oldular ki, henüz misli sebk etmiş degil idi. Kaçub firar eden a'dâ ve 'usât-ı [vr.241b] eşkıyâ hadden ziyâde kesret üzere olmağın, tekrâr Nakîl-i Ahmer derbendine

¹⁸⁴⁶ BY-B, BY-C'de, "+ ve mahbus iken sâ'ir ümerâ ile"

¹⁸⁴⁷ BY-C'de, "ikâmet eyledi, - nüzûl ve ikâmet etdük de"

¹⁸⁴⁸ BY-B, BY-C'de, "kılub"

¹⁸⁴⁹ BY-B, BY-C'de, "ehl-i"

¹⁸⁵⁰ BY-B, BY-C'de, "- olub kendülerine lev m ederek"

¹⁸⁵¹ BY-C'de, "+ ve yüzden ziyâde ahz ve esîr olub bir gazve-i celîle ve feth-i nusret-cemîle müyesser, - yüz gösterüb"

müctemi‘ ve cânib-i San‘â‘ya murûr ve ‘ubûra mâni‘ olub gâyetde sarb ve sengistân ve muzîk derbend ve cebel ve sa‘bü’l-murûr tarîk olmağla, üzerlerine ol mikdar kalîl ‘asker ile ‘azm ve cezm olunmak ma‘kûl ve münâsib makdûr-ı beşer olmayub, vuku‘ bulan feth ve nusret haberin ve ‘usât-ı ‘Urbân’ın mevzi‘-i mezbûrda müctemi‘ olduğun vezîr-i sâhib-tedbîr huzûruna ‘arz ve i‘lâm edüb ve hakk-ı kademlerine varub yüz sürmege mâni‘ kavî özrünü ifâde edüb, yanında olan ‘asker ve ricâl ile yine el-Kâ‘de menzîlinde karâr ve vezîr-i ‘âl-i kadr tarafından sudûr edecek emr ve fermânına nigerân ve intizârda oldu. Çünkü paşa-i müşârün-ileyh ‘arz-ı vezîr-i sâhib-tedbîre gelüb ahvâli ma‘lûm oldukda, bunca kalîl ‘asker ile bu makûle a‘dây-ı kesîre mukâbil ve mansûr ve muzaffer olduğun ve bu vechile ‘arz-ı hüner edüb cigerdârlık ve yüz aklığı vücûda getürdigü istima‘ından ziyâde mesrûr ve mahzuz olub ve paşa-i dilîre bilâ-te‘hir muhabbet ve iltifât ve istimâlet üzere mektûb yazub, hil‘at-ı fâhire ile irsâl buyurub,¹⁸⁵² Nakîl-i Ahmer derbendinde cem‘ olan gürûh-ı ‘usât-ı ‘Urbân üzerine kemâl-i şeca‘at ve dilâverlik ile meşhûr ve ma‘rûf ümerâdan Perviz Beg‘i ve Bilâd-ı Ravâ‘a‘ Sancağı begi olan Emir Ahmed‘i ve diyâr-ı Yemen‘de ziyâde cüret ve dilîri ile mevsûf Abdi Beg‘i birkaç bin ‘asker ile imdâda ta‘yîn ve üzerlerine ümerâ-i ma‘rûfîn ve meşhûrînden Küçük Mahmud Beg‘i serdar nasb edüb, bir vakt-i mübârekde orduy-ı hümâyûndan ihrâc ve irsâl ve revâne eyledi. Pes ümerâ-i mezkûrîn ve guzât-ı Müslimîn San‘â tarafından Nakîl-i Ahmer derbendine gelüb vusûl bulduklarında ‘usât-ı ‘Urbân ve a‘dâ hadden efzûn kesret ve vefret-birle cem‘ olub ve yolları eşcâr ve ahcâr ile sedd ve bend eyleyüb, dahî sarb ve zîk yerlere taş yığub ve pusular kurub bir tarîkle derbende girmek ve murûr ve ‘ubûr edüb, Behram Paşa tarafına geçmek mümkün ve kâbil olmadığın gördüklerinde safha-i derbende [vr.242a] ikâmet ve karar kılub, dahî vâki‘ ahvâli serdâr-ı mûmâ-ileyh Mahmud Beg tafsîl üzere vezîr-i sâhib-tedbîr huzûruna ale‘t-ta‘cîl ‘arz ve i‘lâm eyledi. Ve taraf-ı şerîflerinden¹⁸⁵³ zuhûr ve sudûr edecek fermân gelüb vusûl bulunca sâ‘ir begler ve ‘asker ile mevzi‘-i mezbûrda meks ve intizârda oldu.

¹⁸⁵² BY-B‘de, “edüb”

¹⁸⁵³ BY-B, BY-C‘de, “- şeriflerinden”

Vezi̇r-i Sâhib-Tedbîr Mîr-i Mîrân-ı Sabık Hasan Paşa'yı 'Asker İle Beglere İmdâda İrsâl Etdiğün Ve 'Usât Münhezim Olub Cümle 'Urbân Rehîne Verüb Mûti' Ve Münkâd Olduğün Zikr Ve Beyân Eder:

Zikr olunan ümerâ ve Mahmud Beg tarafından 'usât-ı 'Urbân ve erbâb-ı tuğyân¹⁸⁵⁴ ziyâde kesret üzere olub, derbend-i Nakîl-i Ahmer'den 'ubûr-ı murûr mümkün ve kâbil olmayub, henüz mîr-i mîrân-ı dilîr Behram Paşa'ya mülâkî olduklarını muhbir 'arz ve kağıdlar vezîr-i âl-i himmet huzûruna gelüb, kaziiye ve ahvâl ma'lûm-ı şerîfi olduk da, 'Urbân-ı 'usâtdan havf edüb ve eşkıyâ bu mertebe yüze çıkub merdâne gayret ve dilîrana gûşuş ve himmet etmedikleri için fevkü'l-had ümerâ-i mezkûrîne 'ale'l-husûs, serdâr nasb buyurdıkları¹⁸⁵⁵ Mahmud Beg elem çeküb ve ta'an ve sitem yüzünden kağıdlarına cevablar yazub, dahî kendinin 'abîd-i memlûkundan müntehib ve nihâyet şeca'atle mağrûf yüz yirmi nefer fâris şeca'at-şi'âr ve bin nefer dahî 'asâkir-i nusret-eser hazır ve âmâde¹⁸⁵⁶ ve begler imdâdına ta'yîn kılub ve cümlesinin üzerine Mîr-i Mîrân¹⁸⁵⁷ Hasan Paşa'yı sipahsalâr ve serasker ve serdâr nasb eyleyüb mu'accelen orduy-ı hümâyûndan ihrâc¹⁸⁵⁸ ve revâne ve irsâl¹⁸⁵⁹ edüb gönderdi. Paşa-i müşârün-ileyh dahî Nakîl-i Ahmer derbendinin safhına gelüb ve mukaddema gönderilen begler ve 'Asker-i İslâm'a mülhâk olub, dahî vusûlün ve fî-mâ ba'd derbende müctemi 'usât ve eşkıyâ kangî¹⁸⁶⁰ mahâlden ve ne vakitte¹⁸⁶¹ hücûm edeceklerin mahfî bir sa'y ile mîr-i mîrân-ı dilîr Behram Paşa'ya 'arz ve i'lâm eyledi, Ol dahi el-Ka'de menzîlinde kendü ile olan 'asâkir-i nusret-meâsiri mükemmel ve müretteb hâzır ve âmâde ve iş'âr ve ihbâr eyledi. Ve yevm-i mev'ud ve ma'hûdda tarafeyn dahî¹⁸⁶² intizârda oldular. Pes mîr-i mîrân-ı sâbık Hasan Paşa yevm-i mev'ud [vr.242b] ve ma'hûd geldiğü-birle bir vakt-i meymûne ve bir sabah zafer-makrûnda ma'ân mevcûd bulunan 'asker ve Guzât-ı İslâm nusret-rehber ve zikr-i sebk eden dilîr ve nâmdar begler ile hareket ve birkaç yerden derbende duhûl ve 'usât-ı 'Urbân ve müctemi' olan erbâb-ı fesad¹⁸⁶³ ve tuğyân üzerine ittifâk ve itdihâd-birle yürüyüb ve yemîn ü yesârda ol sa'b ve zîk ve sengistân derbend ve cibâlde harb ve kîtâl ve cenk ve

¹⁸⁵⁴ BY-B, BY-C'de, "+ eşkıyâsı"

¹⁸⁵⁵ BY-C'de, "olunan"

¹⁸⁵⁶ BY-C'de, "- hazır ve âmâde"

¹⁸⁵⁷ BY-B, BY-D'de, "+ sâbık"

¹⁸⁵⁸ BY-B, BY-C'de, "- ihrâc"

¹⁸⁵⁹ BY-C'de, "- irsal"

¹⁸⁶⁰ BY-B, BY-C'de, "+ gün"

¹⁸⁶¹ BY-B, BY-C'de, "- mahâlden ve ne vakitte"

¹⁸⁶² BY-B, BY-C, BY-D'de, "- ve ma'hûdda tarafeyn dahî"

¹⁸⁶³ BY-B, BY-C'de, "- fesâd"

cidâle mübâseret etdiklerinde mîr-i mîrân-ı müşârün-bi'l-benân Behram Paşa dahî yanında mevcûd olan¹⁸⁶⁴ ‘Asâkir-i Müslimîn-i dilîrân-ı muvahhidîn ile Ka‘de tarafından nakl ve hareket ve¹⁸⁶⁵ ‘azîmet ve binefsihi harb ve cenk ve kîtâle şurû‘ edüb, ziyâde sa‘y ve gayret eylemekle ol dahî derbende dâhil ve a‘dâ-i liyâm ve ‘usât ve ‘Urbân tarafından tîğ-ı bî-dirîğ dilîrân-ı ervâm mâbeynine düşüb hiç bir vechile karâr ve ikâmet ve ‘asâkir yerine eyledikleri sedd ve bendler mukâvemet edemeyüb, ara yerde ta‘me-i şemşîr ve kayd-ı bend ve esîr olmak mukarrer ve muhakkak idigü manzurları oldukda cem‘iyet ve gürûh-ı mekrûhların koyub ve herkes cân ve baş halâsının kaydına düşüb, sa‘b ve sengistân içüne ferâvân ve gayri müfside târ u mâr ve perâkende ve perişân olub, ‘Asker-i İslâm tarafından mansûr ve muzaffer birbirlerine mülâkat edüb, mesrûr ve şadân mîr-i mîrân-ı müşârün-bi'l-benân a‘nâ Hasan Paşa-i kârdân sâ‘ir begler ve ‘asker ile Nakîl-i Ahmer derbendinden göçüb, ve bi‘l-fi‘il Mîr-i Mîrân-ı Yemen Behram Paşa ile buluşub ve görüşüb¹⁸⁶⁶ kemâl-i surûr-birle muzaffer ve mansûr el-Ka‘de menziline gelüb nüzûl ve cem‘an ‘asâkir ve ümerâ vusûl bulub müctemi‘ olduklarından sonra vezîr-i âsaf-nazîr tarafından inâyet ve irsâl buyrulan mektûb-ı emr-i uslûb ve hıla‘-i fâhirey-i pâdişahî kemâl-i ri‘âyet ve ikrâm ile, Behram Paşa’nın bârgâhına getirüb, kendine teslîm ve îsâl etdiklerinde, ol dahî taksîm ve tekrîm-birle hil‘at-ı fâhirey-i mürsileyi¹⁸⁶⁷ giyüb ve emr ve iş‘âr buyrulduğı üzere Hıdemât-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’de sarf-ı iktidâr etmege dâmen-i dermeyân edüb, menzîl-i mezbûrda na‘m-ı bî-pâyân ve tâ‘me-i ferâvân¹⁸⁶⁸ tedarik ve memât-ı ‘azîm¹⁸⁶⁹ tertîb ve hâzır ve âmâde kılub, mîr-i mîrân-ı sâbık Hasan Paşa-i celilü’l-mikdârı vesâ‘ir ümerâ-i nâmdâr ve rü‘esâyı¹⁸⁷⁰ [vr.243a] asâkir-i zafer-eseri ve ‘umûm üzere ‘askerde bellü başlu olanları, da‘vet etdikde cümlesi kabûl ve icâbet-i da‘vet kılub ve ol meclîs safâ güsterde müctemi‘ ve birbirine mülâkat ve müşerref olduklarından külli safâlar kesb eyleyüb, bir gün menzîl-i mezbûrda kemâl-i surûr ve şâdlık ve safâ-i hâtır ile meks ve ârâm etdiklerinden sonra ‘azîmet ve revâne olunmak bâbında ma‘kûl ve münâsib gördükleri tarîkden nuhûset ve teveccüh eylemege tedbîr ve kavî-i karârda encâm verilüb ve ertesi cem‘iyet üzere göçüb, Ba‘dân Vilâyeti üzerine revâne olduklarında, mîr-i mîrân-ı müşârün-bi‘l-benân

¹⁸⁶⁴ BY-B, BY-C’de, “- mevcûd olan”

¹⁸⁶⁵ BY-B, BY-C’de, “- nakl ve hareket ve”

¹⁸⁶⁶ BY-B’de, “- ve görüşüb”

¹⁸⁶⁷ BY-B, BY-C’de, “- mürsileyi”

¹⁸⁶⁸ BY-B’de, “na‘m-ı ferâvân ve tâ‘me-i bî-pâyân”

¹⁸⁶⁹ BY-B, BY-C’de, “sumat”

¹⁸⁷⁰ BY-B, BY-C, BY-D’de, “kibârı”

ya'nî Behrâm Paşa-i sâhib-nâm vâki' olan fütûhat ve nusreti ve 'asker-i zafer-meâsir ile Ba'dân Tarafına 'azîmeti vezîr-i âlî-şân huzûruna 'arz ve i'lâm edüb ve taraf-ı âsâfiden sudûr edecek emr ve fermân gelinceyedegin kendisü 'isyân ve tuğyân üzere olan Kabâ'il-i 'Urbân üzerine teveccüh ve niyet kılub, kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil¹⁸⁷¹ ederek mansûr ve muzaffer ve selâmet-i hâl-birle maksûdu üzere Ba'dân Vilâyeti'ne vâsıl ve dâhil oldu.

Kabâ'il-i 'Urbân Mûti' Olub Rehîmelerin Behram Paşa-i Dilîre Getirüb Telsim Etdükleri Zikr Ve Beyân Olunur:

Çünkü Mîr-i Mîrân-ı Yemen Behram Paşa-i 'adüvv-şiken, bunca bin dilâverân-ı ervâm ve güzîde 'Asâkir-i İslâm ve mîr-i mîrân-ı sâbık Hasan Paşa ve zikr-i murûr eden¹⁸⁷² ümerâ ve müşârün-bi'l-benân¹⁸⁷³ ağavât ve küberâ ile¹⁸⁷⁴ Ba'dân haddine vusûl bulub¹⁸⁷⁵ Medîne-i Cible ve İbb altında nasb-ı hayme ve hargâh eyledi. Bundan akdem 'Ali bin Şerefeddin i'vâsıyla 'isyân ve hurûc edüb, mukaddemâ Hısn-ı Hubb üzerinde olan 'Asâkir-i İslâm basgununda ve Ümerâ-i İslâm¹⁸⁷⁶ şehâdetleri vak'asında ve sonra Nakîl-i Ahmer derbendi cem'îyetinde zuhûr eden fitne ve fesâd ve şekâvetde mevcûd bulunan Kabâ'il-i 'Urbân, eyledikleri 'isyân ve kabahatlerine nâdim olub ve her biri ma-ziyâde havfa düşüb, dahî her bir kabîlenin şeyhi ve emîr-i kebîri bir güne özr ve bahâne irâd ve gayri kimesne bâ'is-i fitne ve fesâd edüb [vr.243b] cürm ve günâhına tövbe ve istiğfâr-künân ve ba'zı küberâ-i sefîh edinüb, 'umûmen paşa-i dilîrin huzûruna gelüb müceddedân Cânib-i Hümâyûn-ı Osmâniyye'ye kabûl ve 'ubûdîyet ve inkıyâd ve itâ'at kılub, her bir kabîle mûceb-i i'timâd ve sebep-i takvîyet sıdk ve sedâd olmak maslahatı içün, ya şeyhlerin veyâhud mâbeynlerinde sâhib-i kabâ'il ve nâm ve nişân olanların oğulların veyâ karındaşların rehîne getirüb teslim eylediler. Paşa-i akil ziyâde teftîş ve tefahhus ve ihtimâm tekrâr bâ'is-i fiten ve ihtilâl olmasun deyü mâzî mâ mâzî kavli ile 'âmil olub, ancak Cible ve İbb şehirlerinde sâkin Zeydiyye eşkıyâsının kibârından Hısn-ı Hubb Kal'ası'ndan ümerâ şehâdetine ve 'Asker-i İslâm'ın inhizâmına sebep ve illet-i müstakile dört beş nefer şakî ahz edüb ve sâ'irlere mûceb-i 'ibret ve sebep-i nasîhat olmak içün cezâ ve sezâların verüb, Kabâ'il-i 'Urbân ve ahâli-i vilâyet ve beldân ve

¹⁸⁷¹ BY-B, BY-C'de, "- tayy-ı merâhil"

¹⁸⁷² BY-C'de, "- murûr eden"

¹⁸⁷³ BY-C'de, "- müşârün-bi'l-benân"

¹⁸⁷⁴ BY-B, BY-C'de, "+ Vilâyet-i"

¹⁸⁷⁵ BY-B, BY-C'de, "vâsıl olub"

¹⁸⁷⁶ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- İslâm"

re‘âyadan ziyâde bir ferdi rencîde eylemedi. Ve ol vilâyet ve aktârda olan ‘Urbân’ın cemi‘an rehînelerin vezîr-i eflâtun-tedbîr huzûruna irsâl edüb ve Vilâyet-i Ba‘dân ve ‘umûmen ol aktârda ahâli-i memleket ve sükkân ve vilâyetden Kabâ’il-i ‘Urbân’dan, Hısn-ı Hubb içinde olan ‘Ali bin Şerefeddin dedikleri mülhid ve bî-dinden gayri minba‘d bir karye ve kasabada hiç âzâd-ı âferîdeden bir ferd ‘isyân ve tuğyân üzere kalmayub, ‘umûmen gelüb tekrâr cânib-i saltanat-ı Osmâniyye’ye itâ‘at ve inkıyâd eylediklerin yazub ‘arz ve i‘lâm edüb, rehîneleri ‘arz ve kağıdları ile ademleri gelüb,¹⁸⁷⁷ vezîr-i zafer-meâl-i pesendîde-i hisâlin ma‘lûmu olduk da, ‘Urbân’ın rehînelerin Belde-i San‘â’ya irsâl edüb ve dahî bundan sonra şehid olan beglerin ve ‘Asker-i İslâm’ın dâd ve kanların almak ve ‘Ali İbn Şerefeddin’e etdigü şekâvet ve fesâd yanında kalmamak bâbında niyet ve murâd edinüb, dahî mîr-i mîrân-ı şecâ‘at-nişân Behram Paşa’ya mükerrer hil‘at-ı mûrisü’l-behçet gönderüb ve hezâr tahsîn ve âferinler kılub istimâlet ve bî-hadd ve bî-pâyân iltifât ve ‘arz-ı muhabbet edüb, gelen ademler yine kendüye yollayub [vr.244a] gönderdi. Ve ‘umûmen ‘asâkir-i ervâm ve cünûd-ı İslâm bi’l-ittifâk Hısn-ı Hubb gayretine düşüb, kalb ü kâlib ile üzerine teveccüh ve ‘azîmet olundu. Ve min ba‘dihî hükmullahu teâlâ ‘azze vecelle¹⁸⁷⁸ Berku’l-Yemânî sâhibi Mevlânâ Kutbî rahmetullâhu ‘aleyh¹⁸⁷⁹ nakl ve rivâyet eder ki; ehl-i nücûm ve eshâb-ı hükümet irâde-i ‘aliyye-i helâk-ı ezel mûcibince rub‘-ı meskûnda olan memâlik ve diyârın her birini kevâkib-i seb‘a-i¹⁸⁸⁰ seyyâreden birine mahsûs etmişlerdir. Ve her bir vilâyet kevâkib-i seb‘adan birine mahsûs ve mensûb olduğun yazub ta‘yîn kılmışlardır. Pes bu takdîr üzere iklîm-i Yemen ve aktâr-ı ‘Aden, zuhâl kevkebe mahsûs ve mensûb idigü mukarrerdir. Te‘sirâtı hod bu kavle şâhid-i sâdık ve burhân-ı kavîdir. Zîrâ kevkeb-i zuhâl bi-iznillâhi’l-meliki’l-ecel te‘sirde tahsîl-i kibâr olduğü ma‘lumdur. Ol ecluden Diyâr-ı Yemen’de cidden kıyl u kâl ve fiten ve ihtilâl münkat‘ olmadığı te‘sir-i kevkeb-i mezbûrdan¹⁸⁸¹ idigü cümle târihlerde mastûrdur. Zâlike takdîrü’l-‘azîzü’l-‘alîm¹⁸⁸² vallahü’l-a‘lem bi’s-sevâb.¹⁸⁸³

¹⁸⁷⁷ BY-C’de, “+ ahvâli”

¹⁸⁷⁸ Azîz ve celil olan Allah’ın hükmünden sonra.

¹⁸⁷⁹ Allah ona rahmet etsin.

¹⁸⁸⁰ BY-B, BY-C’de, “- seb‘a-i”

¹⁸⁸¹ BY-B’de, “- kevkeb-i mezbûrdan”

¹⁸⁸² Her şeyi bilen ve izzet sahibi olanın takdiridir bu.

¹⁸⁸³ Doğrusunu Allah bilir.

Elli Dokuzuncu Fası

Mîr-i Mîrân-ı Yemen Behram Paşa Vezîr-i Aristo-Meniş Fermânı Mûcibince ‘Asker-i İslâm İle Hısn-ı Hubb Üzerine Varub Ba‘de’l-Muhâsara Biemrillâhi’l-Meliki’l-Kadîr Feth Ve Teshîr Etdigü Zikr Ve Beyân Olunur:¹⁸⁸⁴

‘Avn u inâyet-i rabbânî ve tevfiik-i hidâyet-samedânî berekâtında Diyâr-ı Yemen’de vâki‘ olan kılâ‘ ve beldân ve kabzâ-i feth ve teshîr-i Osmâniyye’ye dâhil ve zabt ve zamîm-i memâlik-i mahrûse kılınmak¹⁸⁸⁵ nasîb ve müyesser ve bunca fiten ve fesâd ve ihtilâl ve Devlet-i ‘Aliyye-i Pâdişâhî’de def‘ ve ref‘ olunmak rûzî ve mukadder olub, Hısn-ı Hubb Kal‘ası’na ‘Ali ibn Şerefeddin nâm mülhid ve re‘is-i müfsîdinden gayri ‘isyân ve tuğyân üzere kimesne kalmayub, mezbûrun bâlâda zikr ve beyân olunduğundan ziyâde, eger ümerâ şehâdetinde ve eger hod sâ‘ir zuhûr eden fitnelerde fesâd ve şekâveti vücûda gelüb, vezîr-i sâhib-tedbîr mezbûr şakîden gâyetde dilgîr idi. Velâkin bu âna-dek fırsat elvermeyüb ve müs‘âde vakt ü zamân müsâdif olmayub, şakî-i mezbûrun cezâsın vermek ve ol diyâr-ı cebelü’l-mikdârdan fitne ve fesâdâtın ref‘ eylemek [vr.244b] bir vechile kâbil ve mümkün olmamış idi. Zîrâ Hısn-ı Hubb Diyâr-ı Yemen’de ve ‘umûmen ol aktârda gâyetde metânet ve istihkâm ile meşhûr¹⁸⁸⁶ idigü bundan akdem bâlâda birkaç def‘a¹⁸⁸⁷ mîr-i mîrân-ı Yemen olub¹⁸⁸⁸ zulm ve gadr ile mevsûf Mahmud Paşa zamân-ı hükümetinde kal‘a-i mezbûreyi hîle ile Mehmed en-Nizâri yedinden ahz etdigü mahalde zikr ve beyânı murûr etmişdir. Asumân ve kevâkibe peyveste cevânib-i erba‘asından ancak bir tarîkden ‘urûc olunur seng-i harâ bir cebel-i ‘âlînin zirvesinde vâki‘ olmuş, bir taraftan burûc ve kulelerine top ve tüfenk erişmez, ayyukâ ulaşmış bir kal‘a-i garîb ve ‘acîbdir. Ve bir târihde muhâsara ve sa‘y ve ikdâm ile yâhud cenk ve harb¹⁸⁸⁹ ile feth olunmuş degildir. Ba‘zı vakitlerde kabzâ-i teshîr ve tasarrufâ idhâl olundukça ya Mahmud Paşa gibi gadr ve hîle ile, veyâhut bir istimâlet ve sulh ile zabt ve kabz olunduğun rivâyet eylediler. Ol ecluden vezîr-i sâhib-tedbîr muhâsarasın ihmâl ve te‘hîr kılub dergâh-ı perverdegâra fethi bâbında tazarru‘ ve du‘âda ve fırsat-ı zamanında müterakkıb ve intizârda idi. Zikr olunduğu üzere cümle vilâyet ve kılâ‘ ve bilâdı kabzâ-i teshîre getirüb mâni‘ ve râfi‘ olur. Bi’l-cümle mesâlih

¹⁸⁸⁴ BY-B, BY-C’de, “Mîr-i Mîrân-ı Yemen Behram Paşa Fermân Vezîr Mûcibince ‘Asker-i İslâm İle Hısn-ı Hub Üzerine Feth ve teshîr Olunduğun Beyân Eder”

¹⁸⁸⁵ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- ve zamim-i memâlik-i mahrûse kılınmak”

¹⁸⁸⁶ BY-B, BY-C’de, “+ bir kal‘â-i mefîn ve hısn-ı hasîn”

¹⁸⁸⁷ BY-C’de, “yerlerde”

¹⁸⁸⁸ BY-C’de, “- olub”

¹⁸⁸⁹ BY-C’de, “+ haber”

ve umûr ber taraf olduktan sonra lâzım olan mühimmât ve mesâlihi¹⁸⁹⁰ mükemmel tertîb ve tedârik edüb ve Mîr-i Mîrân-ı Yemen Behram Paşa'yı¹⁸⁹¹ serasker edüb, ol eşyâyı Behram Paşa'ya irsâl edüb,¹⁸⁹² yanında olan 'Asâkir-i İslâm ile Hısn-ı Hub üzerine revâne olmak emr ve fermân eyledi. Pes mîr-i mîrân-ı müşârün-bi'l-benân dahî ber-mûceb-i fermân cemi'an 'asâkir ile 'azîmete gelüb, kal'a-i mezbûre altında nasb-ı hayme ve hargâh kılub, 'asâkir-i zafer-şi'âr¹⁸⁹³ ve sipâh-ı encâm-şumâr ile hâtemvâr kal'a-i mezbûreyi muhâsara ve fethi bâbında sarf-ı iktidâr edüb ve vezîr-i âsaf-nazîre mektub gönderüb, zât-ı sûtûde sıfatları orduy-ı hümâyûn ve bakıyye-i 'asâkir-i zafer-makrûn ile karîb mevzi'e¹⁸⁹⁴ gelüb nüzûl etmek ve iktizâ eden umûrda i'ânet ve imdâd edüb, lâzım gelen ahvâl yakîn mahâlde gâh u begâh hâkpâyalarına 'arz ve i'lâm olunmak,¹⁸⁹⁵ her vechile kendülere sened ve mesned olub ve 'asker ve ecnâda külli kuvvet-i kalb hâsıl olmak mukarrerdır deyü, iltimâs ve ricâ eylediler. [vr.245a] Vezîr-i eflâtun-nazîr paşa-i 'âkilin bu 'arz ve inhâsına hezâr tahsîn ve aferin kılub ve dahî Belde-i San'â'dan nakle niyet ve 'azîmet eyledi.

Vezîr-i Eflâtun-Nazîr San'â'dan Orduy-ı Hümâyûn İle Nakl Ve Hareket Ve Muhâsara Olunan Kal'a-i Mezbûra Karîb Zemar Nâm Mevzi'e Yakın Mahâlde Konub Karâr Eylediklerin¹⁸⁹⁶ Beyân Eder:

Çünkü vezîr-i sâhib-tedbîr Hısn-ı Hubb kurbuna varub orduy-ı hümâyûn ile ikâmet eylemegi ma'kûl ve münâsib görüb revâne olmak mukarrer idi. Belde-i San'â mühimmâtını ve muhâfazası umûrun mükemmel görüb ve 'asâkir-i ervâmdan kifâyet mikdârı müntehib ve dilâver 'asker ile ümerâ-i Yemen'den kemâl-i 'akl u tedbîr-i ferâset ve şeca'ât ile meşhûr ve nâmdâr begi, re'is ve serdâr nasb ve kal'a-i¹⁸⁹⁷ memleket muhâfazasında alıkoynub devlet ve ikbâl ile bir rûz-ı fîrûzda San'â'da orduy-ı hümâyûn ve sâ'ir 'asâkir-i zafer-nümûn ile teveccüh ve 'azîmet kılub, ikinci menzilde

¹⁸⁹⁰ BY-C'de, "levâzımı"

¹⁸⁹¹ BY-D'de, "+ gönderüb, - serasker edüb, ol eşyâyı Behram Paşa'ya irsâl edüb"

¹⁸⁹² BY-B, BY-C'de, "gönderüb, + ol eşyâyı Behram Paşa'ya irsâl edüb"

¹⁸⁹³ BY-B, BY-C'de, "- zafer-şi'âr"

¹⁸⁹⁴ BY-C'de, "yere"

¹⁸⁹⁵ BY-B, BY-C'de, "bildirmek"

¹⁸⁹⁶ BY-B, BY-C, BY-D'de, "'azîmet ve gelüb Demar kurbunda karâr ve ikâmet eyledigün, - Nakl ve Hareket Ve Muhâsara Olunan Kal'a-i Mezbûre Karîb Demar Nâm Mevzi'e Yakın Mahâlde Konub Karâr Eylediklerin"

¹⁸⁹⁷ BY-D'de, "'akl u tedbîr-i ferâset ve şeca'ât ile meşhûr ve nâmdâr begi re'is ve serdâr nasb ve kal'a-i"

sâbikü'z-zikr¹⁸⁹⁸ Demar Kal'ası kurbuna gelüb nasb-ı otak ve bârgah ve hayme ve hargâh ile kazâ-i kal'a-i mezbûri mâlâmâl ve orduy-ı hümâyûn vaz' olunub,¹⁸⁹⁹ mahâll-i mezbûrde ikâmet edüb, Hısn-ı Hubb ve Ba'dân Vilâyeti'ne muttasıl ve iki menzilde Behram Paşa ordusuna varılmak kâbil olmağın, kal'a-i mezbûre feth ve teshîr ve muvâfık takdîr-i hayy-ı kadîr¹⁹⁰⁰ olduğu üzere, bir taraf ve bir hâl olunca menzîl-i mezkûrda meks ve karârı ma'kûl ve câ'iz gördü. Ve 'ale'd-devâm¹⁹⁰¹ her gün ve her sâ'at cânib-i sa'adetlerinden Hısn-ı Hubb ordusuna¹⁹⁰² ademler varub gelmek ve iktizâ eden ihbârı ifâde ve lâzım gelen umûrî emr ve fermân etmek üzere idi. Kezâlik Mîr-i Mîrân Behram Paşa dahî muhtâc olduğu mühimmât ve levâzım¹⁹⁰³ husûsunu talep etmekte ve zuhûr eden ahvâli bildirmekte tekâsül etmeyüb ve her an ve sâ'at ademleri vezîr-i eflâtun-meniş huzûruna gitmek ve gelmek üzere olub, ol ki makdûr-ı beşerdir. Kal'a-i mezkûre muhâsarasında ve fethi bâbında min ba'd tarafeynden kusûr olmayub, cedd ü cehd ve ikdâm ve sarf-ı kudret ve sa'y ve ihtimâm kemâlinde idi. Lâkin sâlifü'z-zikr ve'l-beyândan ziyâde metîn ve müstahkem hısn-ı hasîn olmağın irâde-i 'aliyye-i rabbânî te'allik etmeyince, sa'y ve gûşeş ve ikdâm ile feth olunur kal'a ve ele getirilür ma'nâ olmadığı zâhir [vr.245b] ve nümâyân idi. Velâkin eltâf-ı hafiyet-i ilâhiyyenin hadd ü hasrî ve nihâyet ve pâyânı olmayub, izâ eradallahu emrân heyyiâ esbâbihî ve izâ kaddera şeyân emdâhu ve feteha bâbehû.¹⁹⁰⁴ Ya'ni maksûd budur ki; cenâb-ı hazret-i rabbü'l-kadîr bir emr-i mesâlihîn olmasun murâd buyurdıklarında¹⁹⁰⁵ esbâbını hâzır ve âmâde ederler. Ve kaçan bir şeyi takdîr buyursa kalem-i kudret ile imzâ kılub, husûlü için bâb-ı murâdı küşâde eder. Mazmûnu üzere kemâl-i fazl ve kereminden kal'a-i mezbûrenin fethi husûsunda ümîd etdükleri esbâb vücûda getirilüb hâtıra hutûr etmeyen¹⁹⁰⁶ umûr ile feth-i bâb-ı müyesser edüb, bilâ-ta'âb ve meşakkat kal'a-i teshîre gelmesin nasîb ve erzânî kıldı.

¹⁸⁹⁸ BY-B, BY-C'de, "+ sebk eden"

¹⁸⁹⁹ BY-B, BY-C'de, "hârgah ve bârhâne-i sipâh kılub orduy-ı hümâyûnla, - ve bârgâh ve hayme ve hargâh ile kazâ-i kal'a-i mezbûri mâlâmâl ve orduy-ı hümâyûn vaz' olunub" . BY-C. vr. 192b'de Derkenar; "Ana Hab olmağâ vech tesmiye, nükde çokdur, bâ tarik-i ta'miye, Ya'ni kim bir danedir âlemde Hubb, Hışm-ı rabb olur ânı bâ kaht-ı Hubb, Deyüler urmuş meger binâya ve âna, sanarsun mi'mar imiş şedad ana."

¹⁹⁰⁰ BY-B, BY-C'de, "- hayy-ı kadîr"

¹⁹⁰¹ BY-C'de, "dâimâ"

¹⁹⁰² BY-C'de, "üzerine"

¹⁹⁰³ BY-B, BY-C'de, "- mühimmat levâzım"

¹⁹⁰⁴ Cenâb-ı hazret-i rabbü'l-kadîr bir emr-i mesâlihîn olmasun murâd buyurdıklarında esbâbını hâzır ve âmâde ederler. Ve kaçan bir şeyi takdîr buyursa kalem-i kudret ile imzâ kılub, husûlü için bâb-ı murâdı küşâde eder.

¹⁹⁰⁵ BY-C'de, "eyledik de"

¹⁹⁰⁶ BY-C'de, "getirmedikleri"

Hısn-ı Hubb İçünde Der-Mahzen Olan Barut Ve Cebehâne İhtirâkın Beyân

Eder:

Çün mîr-i mîrân-ı hünerber-i ‘adüvv-efgen Behram Paşa-i dilîr, ‘asâkir-i ‘adüvv-tedmîr ile Hısn-ı Hubb¹⁹⁰⁷ altında orduy-ı hümâyûnu kurub, ikâmet ve karar ve feth ve teshîri bâbında sarf-ı iktidâr edüb, henüz vezîr-i eflâtun-nazîr Belde-i Demar sahrâsına gelüb nüzûl ve karâr eylemiş iken kemâl-i inâyet-i ilâhi berekâtında Hısn-ı Hubb içünde mahpus olan esirlerden Müslüman ve dindar bir kâdî-i Rûmî ve bir nefer cebeci ve Yemen Şelfut’u¹⁹⁰⁸ tâ’ifesi’nden iki nefer Şelfut’u¹⁹⁰⁹ bir yerde mahbus bulunub, oldukları mevzi’e karîb kal’anın cebehânesi ve bi’l-cümle bârut-ı siyâh ve sâ’ir mühimmât ve bârhânesi mahfûz¹⁹¹⁰ ve vaz’ olunduğu mahzen murûr-ı eyyâm ile şakk olub ve ta’mîrine takayyüd olunmayub, kalmağla ma’hûd şakakdan ya’ni ol yârikdan, bârut durduğu yerde görünüb lakin ba’id olmağla yetişmek mümkün ve kâbil olmayub, kâdî-i mezbûr bu hâli görünce, ehl-i İslâm’a vücûdun kurban ve fedâ kılub, dahî bâruta ateş ulaştırmak tedbîrinde olub, mahbusda refîkleri olan cebeci ile ol iki Şelfut’a niyet ve maksûdun beyân etdik de anlar dahî tab’îyyet edüb ve birdâne sınırı ahz ve demine bir ateşli¹⁹¹¹ fitil bağlayub, ol yarıktan mahzen-i bâruta saldıklarında kedi dahî bârut üzerine uğradık da, dumında olan ateşli fitil¹⁹¹² bârut-ı siyâha isâbet ve ân-ı vâhidde¹⁹¹³ ‘umûmen cebehâne ve âlât-ı harb ve silah bi’l-cümle ve mahzenler ve kal’anın bir cânibi [vr.246a] der-i duvarı ve kuleleri ile temelinden evc-i ayyuka çıkarub, berbâd ve hedm ve harâb edüb, bârutdan habbe ve silah ve cebehâneden bir nesne kalmayub, ‘Ali ibn Şerefeddin ve kal’a-i mezbûrda mahsûr olan¹⁹¹⁴ sâ’ir eşkıyâ ve mülhidîn vâlih ve hayrân ve mebhût ve sergerdân kalub, gâyet ile havfa ve ‘acz ve ıztırâba düşüb, husûs-ı mezbûrun sebeb ve aslın teftîş ve tefehhüs etdiklerinde, kadı merhûm ve mağfur ile cebeci mezkûr ve iki¹⁹¹⁵ Şelfut vech-i muharrer üzere¹⁹¹⁶ ateş verdiklerini bilüb, ol dermendlerin ellerin ve ayakların bağlayub, ‘Asker-i İslâm’a karşı kal’a üzerinden ol cebel-i refi’adan yuvaladub, vücûdları cây-ı karâra gelince¹⁹¹⁷ pâre pâre olub, her biri

¹⁹⁰⁷ BY-C’de, “+ kal’ası”

¹⁹⁰⁸ BY-C’de, “Şelfut”

¹⁹⁰⁹ BY-C’de, “Şelfut”

¹⁹¹⁰ BY-C’de, “- mahfûz”

¹⁹¹¹ BY-B, BY-C’de, “gediği tutub kuyruğuna, - sınırı ahz ve demine bir ateşli,”

¹⁹¹² BY-B, BY-C’de, “- dumında olan ateşli fitil”

¹⁹¹³ BY-C’de, “- ân-ı vâhide”

¹⁹¹⁴ BY-B’de, “- ve kal’a-i mezbûrda mahsûr olan”

¹⁹¹⁵ BY-B, BY-C’de, “- mezkûr ve iki”

¹⁹¹⁶ BY-B, BY-C’de, “- vech-i muharrer üzere”

¹⁹¹⁷ BY-B, BY-C’de, “aşağı düşünce”

cennet-i firdevs yerinde mesken ve makâm-ı ‘âlnin mertebesine vâsıl ve şeref-i şehâdete nâ’il oldular. ‘Asâkir-i İslâm’ın egerçi bârut ve cebehâne ihrâkından mahzuz ve mesrûr oldular. Velâkin¹⁹¹⁸ ol mazlûmlara böyle gadab ve cefâ olunduğundan gâyetü’l-gâye münkesirü’l-hâtır oldular. Ve bi’l-cümle mezbûrların¹⁹¹⁹ rûh-ı pür fütûhlarına du‘âlar kılınub, herkes bu vak‘anın vukû‘u in-şâ’allahu teâlâ kal‘anın fethine dâll¹⁹²⁰ meymûn ve mübârek fal tutub, paşa-i dilîr bervech-i ta‘cîl vak‘an mezbûreyi¹⁹²¹ vukû‘u üzere tahrîr ve¹⁹²² vezîr-i âsaf-nazîr huzûruna ‘arz ve i‘lâm ile¹⁹²³ henüz Menzîl-i Demar’a vusûl bulmayub, otak-ı gerdun-revâkına nüzûl etmek esnâsında bu haber-i meserret vürûd ve vusûl bulduk da,¹⁹²⁴ âsaf-ı aristu-nazîr dahî egerçi a‘dâya bu güne musîbet vukû‘undan mahzuz¹⁹²⁵ ve mesrûr oldu. Feemmâ kâdı-i mağfûr ile ol Müslümanlar’a gâyetde te‘essüf çeküb ruhlarına ba‘de’d-du‘â cenâb-ı hazret-i perverdegâr dergâhına şükr ve sipâs kılub tazarru‘ ve du‘âda oldu. Ve ta‘cîl-birle yine paşa-i dilîre mektûb¹⁹²⁶ ile ademler irsâl edüb¹⁹²⁷ taşradan dâhil-i sura¹⁹²⁸ bârut ve mühimmat ve cebehâne ve âlât idhâl olunmakdan ziyâde intibah ve basîret üzere olub, cevânib-i erba‘a-i kal‘ayı muhâfazada binefsihi takayyüd edüb gaflet etmeyesiz deyü tenbîh ve te‘kîd ve nasîhat ve hadden ziyâde iltifât ve istimâlet kılub tevcih ve sifâriş buyurdu.¹⁹²⁹

‘Ali bin Şevi‘ Ve ‘Ali ibn Hüseyin Nâm Müfsidler Kal‘aya Bârut İdhâl Murâd Edüb Münhezim Ve Makhûr Firâr Etdikleri Beyân Olunur:

Zikr olunduğu [vr.246b] üzere Hısn-ı Hubb içinde cebehâne ve bârut bi’l-küllîye muhterik¹⁹³⁰ olub, top ve tüfenk ve harb ve kîl ve cenk için bir habbe ve bir zerre barut kalmadığın etrâf-ı memâlik ve diyâra şâyî‘ ve münteşir olduk da, Zeydiyye’nin eşkıyâsına ve ‘Ali ibn Şerefeddin’in taşrada bulunan tevâbi‘ ve akrabâsına müceb enduh

¹⁹¹⁸ BY-D’de, “+ asker-i İslâm egerçi”

¹⁹¹⁹ BY-B, BY-C’de, “gâyetde acuyub ve ehl-i İslâm’ın cigarlerin hûn olub, - gâyetü’l-gâye münkesirü’l-hâtır oldular Ve bilcümle mezbûrların”

¹⁹²⁰ BY-B, BY-C’de, “feth olunmağına, - vuku‘u in-şâ’allahu teâlâ kal‘anın fethine dâll”

¹⁹²¹ BY-B, BY-C’de, “- vak‘an mezbûreyi”

¹⁹²² BY-B, BY-C’de, “- tahrîr ve”

¹⁹²³ BY-C’de, “arz eyledi”

¹⁹²⁴ BY-B, BY-C’de, “erişdik de, - vürûd ve vusûl bulduk da”

¹⁹²⁵ BY-C’de, “memnun”

¹⁹²⁶ BY-B, BY-C’de, “kağıd”

¹⁹²⁷ BY-B, BY-C’de, “gönderüb”

¹⁹²⁸ BY-B, BY-C’de, “kal‘a içine”

¹⁹²⁹ BY-C. vr. 193b’de, Derkenar; “Hânumânına bir âteş düşdü cümle zümre-i sâhib sebk, Dedi keyf ehli zârifân-ı cihân, Onu yetişdi hisâr-ı cenk.”

¹⁹³⁰ BY-C’de, “ihrâk”

ve mâtem ve sebeb-i musîbet ve gam bir vak'a-i azîme oldu. Cümleden ziyâde murûr eden fiten ve ihtilâl beyânında bâlâda birkaç mahâlde zikr-i sebk eden 'Ali ibn Şevi' dedikleri zâlim ve mülhîd Mutahhar Leng gaddar, nâçâr sulh edüb, fitne ve fesâddan fâriğ oldukdan sonra Cebel-i Sulâ'dan hâ'ib ve hâsir gidüb, dahî Bilâd-ı Rava'a içinde ba'zı a'vân ve etibbâ'ından ihtifâ edüb mütehâyir ve sergerdân iken, Hısn-ı Hubb bârutu kazıyyesin istima' edinecek fevkü'l-hadd enduh ve gama giriftâr olub ve 'Ali ibn Şerefeddin'e imdâd etmege nesb-ı nefis murâd edinüb, dahî 'Ali ibn Hüseyin bin Şemseddin ile buluşub dört beş deve yükü bârut tedârik eyledikten sonra, yanlarına üçyüz nefer Zeydiyye eşkıyâsın cem' edüb ve dağlardan ve sarb yerlerden hufyeten Ba'dân Vilâyeti'ne süzülüb, Hısn-ı Hubb etrâfında duran ve bir fırsat ile bârutu içeriye idhâl etmege sa'y ve ikdâm ve rûz u şeb cedd ü cehd ve ihtimâm üzere oldular. Pes vezîr-i rûşen-zamîr ve müşîr-i aristu-tedbîr¹⁹³¹ Belde-i Demar'da meks ve karârda olduğu yerde gaflet üzere durmayub, dâ'imâ câsusları ve mu'teber muhbirleri vilâyete girüb çıkub,¹⁹³² bu makûle haberi getirmekten hâlî ve dûr olmamağla, mezkûran 'Ali bin Şevi' ve 'Ali bin Hüseyin, bunca mülhîdîn ile kal'aya bârut idhâli için sa'y ve ictihâd üzre, Ba'dân Vilâyeti'nde ba'zı mahfî yerlerde devran eylediklerinden haberdâr olduğu-birle, derhâl ahvâli paşa-i dilîr Mîr-i Mîrân-ı Yemen Behram Paşa'ya i'lâm edüb¹⁹³³ ve gâfil bulunmayalar deyü tenbîh ve sifâriş kılub, dahî kendinin kullarından olub, mukaddemâ Katrân ve ibn Neşir vak'asında zikr-i sebk edüb, kemâl-i şecâ'at ve bahadırılık ile şöhret-i şî'âr olan Ahmed Subaşı ve yine bendelerinden ve perverdelerinden gâyetde dilîr [vr.247a] ve can siperlik ile iştihâr bulan 'Ali Subaşı¹⁹³⁴ ile 'abîd-i memlûkundan ve üçyüz nefer süvâr-i sîbariftârı hâzır ve âmâde kılub ve dilîrân-ı mezkûrâna re'y ve tedbîrlerin sifâriş edüb, bir vakt-i meymûnda gece ile mahfî orduy-ı hümâyûndan ihrâc eyleyüb, 'Ali bin Şevi'¹⁹³⁵ ve 'Ali ibn Hüseyin üzerine gönderdi. Pes mezkûrlar Ba'dân Vilâyeti'ne varub, tefahhüs ve tecessüs ederek bir yevm-i mes'udda sıhrî henüz şâfa'ı vaktinde bir vadiye geldiklerinde, müfsîdin-i mezbûrin beş deve yükü barut ile üçyüz nefer Zeydiyye eşkıyâsıyla meks ve karâr ve fırsat-ı ve tenhâ zamânına müterakkıb ve intizâr üzere görüb, 'avn-ı ilâhî ile müsâdif olduklarında, bir def'adan üzerlerine hamle kılub ve kılıç koyub hiç davrandırmayub

¹⁹³¹ BY-C'de, "- ve müşîr-i aristu-tedbîr"

¹⁹³² BY-C'de, "mu'temet haber getiricileri vilâyet be vilâyet gelüb gitmekden"

¹⁹³³ BY-B, BY-C'de, "bildirüb"

¹⁹³⁴ BY-D'de, "- ve yine bendelerinden ve perverdelerinden gâyetde dilîr ve can siperlik ile iştihâr bulan 'Ali Subaşı"

¹⁹³⁵ BY-D'de, "- 'Ali bin Şevi'"

rast geldiklerin ta‘me-i şemşîr ve kimin dahî ahz ve esir edüb, başlarına belâ ve kazâ nâzil olduğun, ‘Ali bin Şevi‘ ve ‘Ali bin Hüseyin müşâhede edince, bârut ve bârhâne ve refîklerin bırağub ve her biri bir tarafa cibâl ve sengistâna kaçub gürûhları perâkende ve perişân oldu. Ahmed Subaşı ve refîki mezbûr ‘Ali Subaşı nâm dilâver ile, beş yük barutu bunca dil ve baş alub, mansûr ve muzaffer ma‘an olan guzât ve ‘asker ile ‘avdet ve nusret ve ganîmet-birle, vezîr-i sâhib-zafer huzûruna gelüb vusûl bulduklarında, hadden efzûn mesrûr ve hândân¹⁹³⁶ olub ve dilîrân-ı mezkûrâna ve ma‘ân gidüb bu hıdmetde bulunanlara bî-hadd ve bî-pâyân in‘âm-ı ferâvân bezl ve ihsân eyledi. Ve cenâb-ı hazret-i hakka secde-i şükr edüb, bu gazve-i celîleyi dahî feth ve fütûha dâll-i mübârek fal dutub ve du‘â ve senâda oldu. Berku’l-Yemânî sahibi Mevlâna Kutbî Hısn-ı Hubb¹⁹³⁷ fethinde ve vafında bu mahâlde ‘Arabî lisân ile ketb ve tavsîf etdiğü teberrikan ‘ayni ile nakl ve işâret olundu. وكان من اتمام النصر من عند الله العزيز الحميد, ظهور ايات الفتح لهذا الوزير العزيز السعيد, ممالك اليمن علي يديه بالفتح اجديد, هلاك علي ابن شرف الدين, وهو في محصنه احصين, فيمحل لا يصل الطير الي مداره, و ينقطع الفكر دون الوصول الي خيال مذاره, فداثخ الاكليل مغاجما, ولست بعدا من تناول مطلب عسير اذا سيرته المقادر [vr.247b] والعبوق منارمًا, والجزاء نطاقًا, والجبهته مصارمًا, ولكن الله تعالى اذا داد امرًا هيا أسبابه او ان لم يصنك الله عما يخافه فلا الحصين, واذ اقدر شيئًا مهل صغايه وكشف جلابيه¹⁹³⁸ 1938 مازمûn-ı şî‘ir budur ki, kişi matlubına nâ‘il olmakdan ba‘id degildir. Müşkil olduğü halde takdîr edici kâdir-i mukadder yesîr ve sehl edince egerçi hazreti Allah c. c. kendü fazl ve keremi ile kişiyi korkduğundan mahfûz ve masûn eylemez ise, ne kal‘a-i hasîn ve ne hod zerre vecîbe-i metîn kazâ-i men‘ edemez. Setr edici degildir. Maksûd kulunu hazret-i hak hıfz etmeyince ne kal‘alar ve ne hod zirve ve cebeler min ba‘d hıfz edemez. Ve setr edüb bekliyemez.

‘Ali İbn Şerefeddin’in Helâkı Ve Hısn-ı Hubb Fethinin Sebebin Beyân Eder:

Pes zikr ve beyân olduğü minvâl üzere, vezîr nigu-hısnî orduy-ı hümâyûn ile Sahrây-ı Demar’da ikâmet edüb, Hısn-ı Hubb fethine du‘â ve senâ ve intizârda ve mîr-i mîrân-ı âl-i-şân ya‘ni Behram Paşa sâhib-i ‘unvân, me‘mûr muhâsara-i kal‘ayı

¹⁹³⁶ BY-B, BY-C’de, “şâdmân”

¹⁹³⁷ BY-D’de, “+ ve San‘a”

¹⁹³⁸ Övgüye layık ve izzet sahibi olan Allah’ın yardımıyla tamamlandı. Aziz ve said olan bu vezire fethin delilleri görüldü. Yemen hakimleri onun yanında yeni bir fetih için Ali bin Şemseddin’in ki o kuş bile ulaşamaz sarp ve yüksek bir yerededir. Düşünce bile oraya ulaşamadan yok olur. O yüksek mekanı yıldız gibi kendisine yurt edindi. Ancak yüksek yerde yaşaması onu savaşla karşı karşıya kalmaktan kurtaramaz. Allah kişi için bir şey murad ederse onun sebeplerini hazırlar, zor olanı kolaylaştırır, gizli olanını da açığa çıkarır.

mezbûre¹⁹³⁹ olan ‘asâkir ve sipah-encâm-ı iştibâh ile kal‘ay¹⁹⁴⁰ hâtemvâr ihâta edüb ve hayme ve hargâh ve orduyu kurub, karâr ve ikâmet ve subh ve mesâ feth-i kal‘ay-ı mezbûreyi tesyîr için,¹⁹⁴¹ cenâb-ı hazret-i hakka tazarru‘ ve niyâz ve du‘â-i iltimâs ve ricâda olub, sarf-ı kudret ve ol ki lâzıme-i muhâsaradır. Hubb ve rahatı terk edüb, bezl ve iktidâr ve himmet¹⁹⁴² eylemek üzere idi. ‘Âkıbet du‘â ve ricâları dergah-ı hazret-i perverdegâra makbûl olub, esnâ-i muhâsarada ‘Ali ibn Şerefeddin şarab-ı hamr ve ol vechile def‘-i hümmum ve gumum edüb, ekser evkât ve zamânı ‘iyş u nûş ve cenk ve çigâne hurûş ile güzêrân ve murûr ederdî. Rivâyet olunur ki; Diyâr-ı Yemen’de Şefâlît denmekle ma‘rûf tâ’ifeden iki nefer Şeflut kendüye hizmetkâr olub ve cümleden ziyâde mezbûrlar meclîs-i ‘iyş u nûşda ve kâh ve begâh tenhâsında ihtisas kesb edüb ve musâhib ve mukarreb ve nüdemâ-i hâs ve makbûl ve mu‘temedleri olmağla, dâ’imâ şarab-ı hamrda istihdâm ve letâ’if-i meserret-encâm şekâl ve müstehak edâlar îrâd ve îcâr edüb, mezbûrlara Diyâr-ı ‘Arab ka‘idesi üzere kemâl-i muhabbetinden tasgîr ile birine Nukayr ve birine Zübeyr lakab ve nâm [vr.248a] vaz‘ eyleyüb,¹⁹⁴³ tûl müddet muhâsara ve mukâtele bunların dahî canına kâr etmekle, ittifâken mezbûrlardan birisi kal‘adan nüzûl etdükden sonra, mahfîce mîr-i mîrân-ı dilîr Behram Paşa huzûruna varub, eger in‘am ve lutf ve ihsân edersenüz,¹⁹⁴⁴ kal‘ayı size alıvermek ve ‘Ali ibn Şerefeddin’i ortadan ref‘ eylemek kâbil ve mümkündür deyü cevâb eyledik de, paşa-i müşârün-ileyh hezâr in‘âm ve ihsâna va‘adlerden¹⁹⁴⁵ mâ‘da tahkîk bu dedigün kelâmı vücûda getirir isen, Taraf-ı Saltanat-ı ‘Aliyye’den¹⁹⁴⁶ vezâ’if ve tımâr ve her ne ki murâd ve dilhâhın olursa, ‘inâyet ve ihsân olunmak mukarrer idigüne ve ben imânım ile kefil ve zâmin olurum deyü, bu makûle enva‘ mevâ‘id edüb¹⁹⁴⁷ mezbûr dahî benim bir refîkim vardır. Ve bu mesâlihın itmâmının ittifâk ve itdihâdımız vardır. Bana ne mikdâr ihsân olunur ise âna dahî lâzımdır dedük de, Behram Paşa dahî heman benden her biririmize biner sikke hasene¹⁹⁴⁸ ‘ahd ve deynim olsun. Vezîr-i ‘âl’i-münkabet ve müşîr-i sâhib-i savlet hod is‘âf-ı müzâ‘if-i kerem ve ihsân etmek¹⁹⁴⁹ ve Cânib-i Hümayûn-ı

¹⁹³⁹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- muhâsara-i kal‘ayı mezbûre”

¹⁹⁴⁰ BY-C’de, “+ etrâfin”

¹⁹⁴¹ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- feth-i kal‘ay-ı mezbûreyi tesyîr için”

¹⁹⁴² BY-C’de, “miknet”

¹⁹⁴³ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ dâimâ ve ekser evkâtta yanında hâlî ve münfeâl olmayub”

¹⁹⁴⁴ BY-B’de, “gözedilürse”, BY-C’de, “ihsânımız olub”

¹⁹⁴⁵ BY-C’de, “+ eylediğın gayri”

¹⁹⁴⁶ BY-B, BY-C’de, “- ‘aliyyeden”

¹⁹⁴⁷ BY-C’de, “eyledi.”

¹⁹⁴⁸ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ altun”

¹⁹⁴⁹ BY-B, BY-C’de, “- müzâ‘if-i kerem ve ihsân etmek”

Pâdişâhî'den matlûb ve maksûd-ı kerimden ziyâde lutf olunub, vezâ'if ve timâr sadaka olunmak¹⁹⁵⁰ mahâll-i şübhe degildir. Ve cümlesin mutazâmın olub, deruhde ederim deyü itmâm mevâ'id ve kelâm edince, mezbûr dahî felan vakitte hâzır ve müterakkıb ve nigerân olmak gereksiz. Zîrâ birdane ayvayı zehr-i kâtil ile terbiye ve alûde etmişizdir. Bu def'a vardugım sâ'at Muhammed ibn Şemseddin'e verüb¹⁹⁵¹ ekl eyledigü gibi¹⁹⁵² helâk olub cân vermek mukarrerdir dedi. Ve paşanın yanından 'avdet edüb, kal'aya 'urûc ve duhûl ve gâfil ve câhil Muhammed ibn Şemseddin'e varub vusûl bulduk da, tamâm mertebe sekerân¹⁹⁵³ olmağın mezbûrı görünce "hây Nukayr¹⁹⁵⁴ bu gün sen kal'adan taşraya varmışa benzersin bana ne hediye¹⁹⁵⁵ getürdin" dedük de,¹⁹⁵⁶ ol dahî hâzır ve âmâde etdigü ayvayı mesmûmı çıkarub ve pareleyüb meze olmak üzere şarab üzerine¹⁹⁵⁷ bir mikdâr verüb, cümlesin yedirüb, henüz dahî şetâret-i keyfiyet ve keremiyyet-i hamr¹⁹⁵⁸ te'sîr etmedin zehr-i zukkum [vr.248b] bi'l-küllîye vücûd-ı hebâset-alûdun istilâ edüb ve bî-akl ve hoş kendüden hiç haberi yoğiken mest ve evkâr ve sarhoş yüzü üzere kapanub, canı bedenden dûr ve fîrâr ve 'âzim-i fî'n-nâr ve be'isü'l-karâr oldu. ووقع الفراغ في الدارور عوابالشور والبور والويل والشنار Ve vâka'a'l-ferâ' fî'd-dar ve da'vâ bi'l-şûr¹⁹⁵⁹ mazmûnuna mazhar düşdü. Bu esnâda paşa-i sâhib-ferâset, 'Asâkir-i İslâm ve dilâverân-ı ervâmı hazır ve âmâde eylemiş ve ol cebel-i refi'adan kal'aya 'azîmet etmişdi. İçerüde olan tevâbi' merd-i merdûd kapuda muhâfazada olan¹⁹⁶⁰ yüz nefer Zeydiyye eşkıyâ ve ârâzlı¹⁹⁶¹ emîrlerinin helâkin ve cuyûş-ı İslâm zafer-encâmın hücûmunu görünce, cümlesi tîğ-ı ber-dehen-i¹⁹⁶² kefen-i ber-kerden edüb, feryâd ve figân ederek el emân el emân çağrısub paşa-i dilîr dahî emân ihsân ve inâyet kılub ve kal'â kapusuna gelüb, içerüye girüb, sene dokuz yüz yetmiş yedi¹⁹⁶³ tarihinde Şehr-i Recebü'l-müreccenin beşinci gününde ol hısn-ı hasîn ve kal'a-i müstahkem ve metîn, tekrâr Cânib-i Saltanat-ı Osmâniyye'de zabt olundu. Paşa-i sâhib-i merhamet,

¹⁹⁵⁰ BY-B, BY-C'de, "- kerimden ziyâde lutf olunub vezâ'if ve timâr sadaka olunmak"

¹⁹⁵¹ BY-B, BY-C'de, "yedirmek"

¹⁹⁵² BY-B, BY-C'de, "sa'ât"

¹⁹⁵³ BY-B, BY-C'de, "+ ve sarhoş"

¹⁹⁵⁴ BY-C'de, "+ beg"

¹⁹⁵⁵ BY-B, BY-C'de, "- hediye"

¹⁹⁵⁶ BY-B, BY-C'de, "cevâb edince"

¹⁹⁵⁷ BY-B, BY-C'de, "şarab içinde"

¹⁹⁵⁸ BY-B, BY-C'de, "+ vücûduna"

¹⁹⁵⁹ *İdarede bir boşluk doğdu, bu durumu bekleyenler öç alma zamanını kolladılar. Yazıklar olsun ki çok rezil bir iş yaptılar.*

¹⁹⁶⁰ BY-B, BY-C'de, "+ kapuda vaz' eyledigü, - merd-i merdûd kapuda muhâfazada olan"

¹⁹⁶¹ BY-B, BY-C'de, "- ve ârâzlı"

¹⁹⁶² BY-B, BY-C'de, "- ber-dehen-i"

¹⁹⁶³ BY-C'de, "sekiz"

Muhammed ibn Şemseddin'in ehl ü 'ıyâl ve tevâbi'in ve kal'ada bulunan nisvânın¹⁹⁶⁴ cümlesin rencîde ve remîde etdürmeyüb, bir huzûrundan geçürüb kal'adan ihrâc ve âhir yerde makâm ve mekân verüb iskân ve himâyet ve siyânet eyledi. Mevcûd bulunan hezâyin ve emvâl ve zî-kıymet eşyâ ve esvâb ve eşkâl cümlesin bir mahâlle cem' ve vaz' ve hıfz edüb,¹⁹⁶⁵ ve bunca top ve mühimmat ve eşyâ ki mukaddemâ begler şehâdetinde ahz ve gâret olunmuş idi. Cümlesi kal'ada bulunub, girü mîri için zabt ve kabz olundu. Zahîre ve zâd u zevâde ve me'kulât ve meşrûbât hadden ziyâde vefret ve kesret üzere izhâr olunmuş bulunmağla, muhâsarada mevcud bulunan 'Asâkir-i İslâm kifâyetleri kadar alub i'tinâm¹⁹⁶⁶ etdüklerinden mâ'dâ,¹⁹⁶⁷ bunca bin deve yükü zehâiri, vezîr-i âsâf-nazîr tarafına orduy-ı hümâyûna irsâl olunub,¹⁹⁶⁸ netîce-i kelâm kal'a-i mezbûrenin fethi sebeb-i ganîmet Cünûd-ı İslâm ve bâ'is emn ü refâhiyyat ve 'âmme-i in'âm [vr.249a] ve henüz Diyâr-ı Yemen'in fethi ve fitne ve ihtilâlin def'i itmâm bulub ve vefk-i murâd üzere bi'l-cümle umûr-ı cumhur-ı encâma erişüb tamam oldu. Pes paşa-i sâhib-'unvân kal'a feth olunduğu gün, mesrûr ve şâdmân ve bu haber-i meserret-eseri vezîr-i 'âlf-şân huzûruna 'arz ve i'lâm¹⁹⁶⁹ edüb, irsâl eylediği¹⁹⁷⁰ mübeşşir gelüb vusûl bulduk da, vezîr-i âsaf-nazîr ve mûşîr-i sâhib-tedbîr,¹⁹⁷¹ yüzün hâkk-ı siyâha¹⁹⁷² sürüb, dergâh-ı hakk-ı celle ve 'âlâya¹⁹⁷³ şükr-i bî-pâyân edüb, mesrûr ve şâdgâm müjde ile gelen¹⁹⁷⁴ ademlere ve 'âmme-i ibâda ve hizmetde bulunanlara in'âm-ı ferâvân ve ihsân-ı bî-pâyân edüb¹⁹⁷⁵ ve sadaka ve nüzûr ve kurban bezl-i 'atâ kılub, henüz vefk ve dilhâhı üzere feth-i memâlik-i¹⁹⁷⁶ Yemen müyesser olduğun mukarrer ve muhakkak¹⁹⁷⁷ bilüb, tarafından Mîr-i Mîrân-ı Behram Paşa'ya iki¹⁹⁷⁸ hil'at-ı fâhire ile bir kabzâ-i şemşîr 'adüvv-tedmîr, Cânib-i Hümâyûn'dan irsâl ve hadden ziyâde dilnivâzlık ve istimâletler

¹⁹⁶⁴ BY-B, BY-C'de, "- nisvânın"

¹⁹⁶⁵ BY-C'de, "olunub"

¹⁹⁶⁶ BY-C. vr.195b'de, Derkenar; "Tarih. Kalâ-i Hubb ki, su'ûbetde nazîr olmaz ana, Ânı feth edene Tahsîn-i belîğ oldu sezâ, Dedi fethini görüb bende-i şehâb-ı tarih, aldı topuyla Hisâr-ı Hubb'ı Behram Paşa. Sene 987."

¹⁹⁶⁷ BY-B, BY-C'de, "sonra"

¹⁹⁶⁸ BY-B, BY-C'de, "gönderilüb"

¹⁹⁶⁹ BY-B, BY-C'de, "- i'lâm"

¹⁹⁷⁰ BY-B, BY-C'de, "- irsâl eylediği"

¹⁹⁷¹ BY-C'de, "- mûşîr-i sâhib-tedbîr"

¹⁹⁷² BY-B, BY-C'de, "yere"

¹⁹⁷³ BY-B, BY-C'de, "- hakk-ı celle ve 'âlâya"

¹⁹⁷⁴ BY-B, BY-C'de, "- müjde ile gelen"

¹⁹⁷⁵ BY-B, BY-C'de, "in'âm ve ihsanlar verüb"

¹⁹⁷⁶ BY-B, BY-C'de, "- memâlik-i"

¹⁹⁷⁷ BY-B, BY-C'de, "- muhakkak"

¹⁹⁷⁸ BY-B, BY-C'de, "+ top"

eyledi. Gelüb vusûl bulduk da, paşa-i dilîr ta'zîm ve tekrîm-birle¹⁹⁷⁹ istikbâl ve kabûl kılub, bu ihsân ve bî-pâyan şükrânesine ol dahî kendü ile ma'ân¹⁹⁸⁰ hizmetde bulunan 'Asâkir-i İslâm'ın rü'esâ ve hüddâmına, fevkü'l-had¹⁹⁸¹ in'âm ve ihsân edüb, fukaraya¹⁹⁸² sadaka ve nüzûr bezl edüb, cümlelerin kalbini cezb ve ahz ve tatyîb¹⁹⁸³ eyledi. Ve ma'hûd Nukayr ve Zübeyr 'addüvv-i deruhde eyledigü biner sikke haseneyi¹⁹⁸⁴ verüb, dahî me'mûl ve me'sûllerinden hâric in'âm ve ihsân eyledi. Ve dahî mezbûranı¹⁹⁸⁵ vezîr-i âsâf-nazîr¹⁹⁸⁶ hazretlerine gönderüb ve vusûl bulub, şeref-bû dâmen-i şerifleri ile müşerref ve mu'tenim olduklarında, vezîr-i 'âl-i himmet dahî her birine me'mûllerinden ziyâde in'âm ve ihsân etdüklerinden ma'âda,¹⁹⁸⁷ her birine evlâd-ı evlâdlarına ta'me-i lokma ya'nî ocaklık üzere beşyüz kuruş senevî mahsul ve birer kurâ ve mezârî¹⁹⁸⁸ Cânib-i Saltanat-ı 'Aliyye'den sadaka olunub, ba'de't¹⁹⁸⁹-tevcih' defter-i divâna kayd ve işâret olundu. Çünkü Mutahhar Leng gaddar karındaşı mezbûr 'Ali ibn Şerefeddin vak'asın istima' eyledi. Kendisü sulh ve salâh edüb, cânib-i saltanattan¹⁹⁹⁰ husûmetden ferâgat etdigüne hezâr şükr ve sipâs [vr.249b] edüb, lâkin min indillâh kendüye bir havf müstevlî olub, vehminden¹⁹⁹¹ tecdîd-i 'uhûd ve teşyîd-i kuyûd sulh ile murâd edinüb, vezîr-i âsâf-nazîr 'ubûdîyetnâme ile ademler irsâl edüb, vilâyetinde vâki' Sa'dâ Kal'ası'na taraf-ı saltanattan dizdâr ve nöbetci ve muhâfazacı vaz' oluna. Ve tevâbi'i memleketinin malı maktû' kılınub, her sene hazîne-i 'âmireye irsâl ve teslîm eyledigünden sonra, ta'arruz olunmaya deyü bu mazmûnda ahidnâme ricâ eyledi. Vezîr-i âsaf-tedbîr dahî Sa'dâ muhâfazasına adem irsâl edüb, ricâsı üzere

¹⁹⁷⁹ BY-B, BY-C'de, "- tekrîm-birle"

¹⁹⁸⁰ BY-B, BY-C'de, "- kendü ile ma'ân"

¹⁹⁸¹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- 'Asâkir-i İslâm'ın rü'esâ ve hüddâmına fevkü'l-had"

¹⁹⁸² BY-C'de, "- fukarâya"

¹⁹⁸³ BY-B, BY-C'de, "- tatyîb"

¹⁹⁸⁴ BY-B, BY-C'de, "+ altunu ve bunca in'âmı, - sikke haseneyi"

¹⁹⁸⁵ BY-B, BY-C'de, "- me'mûl ve me'sûllerinden hâric in'âm ve ihsân eyledi. Ve dahî mezbûranı"

¹⁹⁸⁶ BY-B, BY-C'de, "- âsaf-nazîr"

¹⁹⁸⁷ BY-B, BY-C'de, "+ ol dahî anda ziyâde niçe ihsân edüb, - ve vusûl bulub şeref-bû-ı dâmen-i şerifleri ile müşerref ve mu'tenim olduklarında vezîr-i 'âl-i himmet dahî her birine me'mûllerinden ziyâde in'âm ve ihsân etdüklerinden ma'âda"

¹⁹⁸⁸ BY-B, BY-C'de, "- mezârî"

¹⁹⁸⁹ BY-B, BY-C'de, "- 'aliyyeden sadaka olunub ba'de't"

¹⁹⁹⁰ BY-B, BY-C'de, "Saltanat-ı Osmâniyye ile"

¹⁹⁹¹ BY-B, BY-C'de, "ve ziyâde korkuya düşüb, - Lâkin min indillâh kendüye bir havf müstevlî olub, vehminden"

müceddeden¹⁹⁹² ahidnâme verüb, sulh ve salâh-ı kadîmi¹⁹⁹³ kemâl-i mertebe temşît ve istihkâm buldu. Vallâhu a‘lem bi’s-sevâb.¹⁹⁹⁴

Altmışınca Fasil

Feth Ve Teshîr-i Yemen İtmâm Ve Müyesser Olduğundan Sonra Vezîr-i Âsâf-Nazîr Vilâyet-i Mîr-i Mîrân-ı Behram Paşa’ya Teslîm Edüb Der-i Devlet Medâra Teveccüh Ve ‘Azîmet Kasdın Beyân Eder:

Çünkü vezîr-i sâhib-tedbîr ve müşîr-i zafer-tesir me‘mûr olduğu üzere, Diyâr-ı Yemen’in fiten ve ihtilâlin def‘ ve ref‘ eyleyüb ve lâzım gelen kılâ‘-ı metîne husûn-ı haseneyi feth ve teshîr kılub, ol diyâr-ı celîlü’l-mikdârda fî-mâ ba‘d meks ve ârâm ve karâra bâ‘is ve mâni‘ ve gâ‘ ile kalmadı. Pes cânib-i şehriyâriden¹⁹⁹⁵ Vilâyet-i Yemen’e mîr-i mîran ve hâkim nasb ve irsâl olunan sâlifü’z-zikr ve’l-beyân Kara Şahin Mustafa Paşa’nın oğlu ve Rıdvan Paşa’nın karındaşı ki, hâliyâ hâkim-i livâ-i Gazze olan Hüseyin¹⁹⁹⁶ Paşa ve sâ‘ir karındaşları ve dahî ‘ammulerinin ceddî Behram Paşa-i dilîrdir. Huzûruna da‘vet edüb ol dahî kalkub yanında olan cümle¹⁹⁹⁷ ümerâ ve ‘asâkir ve ecnâd ile ‘azîmet ve orduy-ı hümâyûna vâsıl olub, vezîr-i âsâf-nazîr ve müşîr-i müşterâ-tedbîrin huzûruna varub, şeref-i sıhhatlerine nâ‘il ve müşerref olduk da, hadden efzûn paşa-i dilîre ta‘zîm ve tekrîm ve ri‘âyet ve kıyâsdan bîrûn ‘arz ve hulûs ve muhabbet edüb, eger vilâyet ve memleket ve diyâr muhâfazasında ve eger ‘asker¹⁹⁹⁸ tâ‘ifesinin zabt ve rabtı umûrunda ve fukarâ ve re‘âya ve berâyânın himâye ve siyânetinde lâzım geldigü vech üzere pend ve nasîhatlar edüb, ba‘dehû mülk-i Yemen [vr.250a] ve Aktâr-ı ‘Aden hükümet ve vilâyetin bi’l-cümle tefvîz ve teslim eyleyüb, hil‘at-ı fâhire-i pâdişâhî giydirüb, havâs-ı¹⁹⁹⁹ kalb ile hayr du‘â-i bî-pâyân ile tamâm şevket ve ziyet ve alay enbuh pür haşmet ve gürûh-ı ‘asâkir, sâhib-i savlet-birle orduy-ı hümâyûndan ihrâc edüb, Belde-i San‘â’ya revâne ve irsâl eyledi. Ve ‘asâkir ve ecnâddan Yemen’de kalmak maksûd edinenlere, ihtiyârı ile ol diyâr-ı celîlü’l-mikdârda kalanlara her birinin hıdmetine göre vezâ‘if ve ‘ulûfelerin²⁰⁰⁰ ta‘yîn edüb, kendisü ile

¹⁹⁹² BY-B, BY-C’de, “- müceddeden”

¹⁹⁹³ BY-B, BY-C’de, “+ ahvâli, - kadîmi”

¹⁹⁹⁴ *En doğrusunu Allah bilir.*

¹⁹⁹⁵ BY-B’de, “pâdişâhîden”

¹⁹⁹⁶ BY-C’de, “- Paşa’nın oğlu ve Rıdvan Paşa’nın karındaşı ki hâliyâ hâkim-i livâ-i Gazze olan Hüseyin”

¹⁹⁹⁷ BY-B’de, “cemi‘ân”

¹⁹⁹⁸ BY-B, BY-C’de, “+ ve kul”

¹⁹⁹⁹ BY-C’de, “hulûs-ı”

²⁰⁰⁰ BY-C’de, “- ulûfelerin”

sefer ve ‘azîmete niyet edenlerin bi’l-cümle levâzım ve mühimmâtın tedârik edüb, hiçbir kimesneye sefer zahmetin çekdirmeyüb, ‘amme-i âbâd kendüden şâkir ve râzı oldu. Sene dokuz yüz yetmiş sekiz târihinde Ramazanü’l-mübârekin yedisinde²⁰⁰¹ Vezîr Sinan Paşa Diyâr-ı Yemen’den nakl edüb, ıyd-ı şerîfi Mihâ’da eyleyüb²⁰⁰² ba‘dehû kendü mühimmâtın ve sefer levâzımın tedârike²⁰⁰³ mukayyed olub, cümle ‘asker diyârdan gitmek mümkün olmamağla, otak ve çadır ve bâr ve bengâhı ve at ve katır ve cemmal ve davarı kethüdâsını üzerlerine re‘is nasb ve ta‘yîn edüb ve cânib-i berdden giden ‘asâkir ve sipah dahî ma‘ân müteveccih olub, Huccâc-ı Yemânî ile taraf-ı mezbûrdan²⁰⁰⁴ bir vakt-i mübârekde irsâl²⁰⁰⁵ ve revâne eyledükden, sonra kendüsü dahî Medîne-i Ta‘iz’e ve andan Belde-i Zebîd’e nüzûl eyleyüb, ba‘dehu Bender-i Mihâ’ya gelüb ıyd-ı fîrî bender-i mezbûrda edüb, cümle sefer levâzımın ve deryâ mu‘inetin görüb tamâm eyledi.

Vezîr Sinan Paşa Merhûm²⁰⁰⁶ Bender-i Cidde’ye ‘Azîmet Buyurduğun²⁰⁰⁷

Beyân Eder:

Bender-i Mihâ’da mevcûd bulunan on altı kıt‘a kadırgayı ta‘mîr ve termim ve kalâfat edüb, levâzımın tekmîl etdükden sonra, bir mikdârına yanında olan emti‘a ve eşyâsın vaz‘ edüb ve sâ’irine mîr-i mîrân-ı sâbık-ı Yemen ma‘hûd Hasan Paşa ve sâ’ir Ümerâ-i Mısır²⁰⁰⁸ ve ma‘ân olan rü‘esâ²⁰⁰⁹ ve ‘Asâkir-i İslâm²⁰¹⁰ ve eşyâ ve esvâb ve mühimmâtların tahmîl eyleyüb, levâzım-ı sefer-i bahr²⁰¹¹ tamam mertebe itmâm olunduğu-birle, bir yevm-i fîruzda [vr.250b] sene dokuz yüz seksen²⁰¹² sekiz Şevvâlinin dördüncü gününde devlet ve ikbâl ile²⁰¹³ yanında olan ümerâ ve ‘asâkir Bender-i Mihâ’da mezkûr olan²⁰¹⁴ kadırgalara girüb, bâdbân murâdı için, muvâfık rüzgar müsâ’id ve muvâfık olmağıyla, on iki günde rû-i bahri tayy ve ba‘de mesâfe-i kat‘ edüb,

²⁰⁰¹ BY-B’de, “- yedisinde”

²⁰⁰² BY-B’de, “eyleşmedi.”, BY-C’de, “- Sene dokuz yüz yetmiş sekiz târihinde Ramazanü’l-mübârekin yedisinde Vezîr Sinan Paşa Diyâr-ı Yemen’den nakl edüb ıyd-ı şerîfi Mihâ’da eyleyüb”

²⁰⁰³ BY-B, BY-C’de, “- tedârike mukayyed olub”

²⁰⁰⁴ BY-B, BY-C’de, “berdden”

²⁰⁰⁵ BY-B’de, “yolladıkdan”, BY-C’de, “yollayub”

²⁰⁰⁶ BY-C’de, “+ Bender-i Mihâ’dan”

²⁰⁰⁷ BY-B, BY-C’de, “eyledigün”

²⁰⁰⁸ BY-B, BY-C’de, “- Mısır”

²⁰⁰⁹ BY-B, BY-C’de, “bellü başlular”

²⁰¹⁰ BY-B, BY-C’de, “- İslâm”

²⁰¹¹ BY-B, BY-C’de, “- bahr”

²⁰¹² BY-B, BY-C, BY-D’de, “yetmiş”

²⁰¹³ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ vezîr-i sâhib-zafer”

²⁰¹⁴ BY-B, BY-C’de, “- mezkûr olan”

selâmet-i hâl ve kemâl-i refâhiyyet ve iclâl-birle şehir-i mezbûrun on sekizinci gününde Bender-i Cidde-i ma'mûreye vaz'-ı lenger kılıb, kezâlik Hasan Paşa ve cümle ümerâ ve 'asâkir ile muzaffer ve mansûr ve şâdmân ve mesrûr sefinelerden berre²⁰¹⁵ hurûc buyruldu. Ol vakt ve zamânda Harem-ı Muhterem Beytü'l-Haram'da Şeyhü'l-harem ve nâzır olan sâdât-ı kirâm ve fuzelâ-i fihâm ve zül-ihtirâmdan el-Kadı Hüseyin ibn Ebu Bekir el-Hüseyin, vezîr-i âsâf-nazîrin Bender-i Cidde'ye vusûlünden haberi olmağla mukaddem gelüb, kudüm-i meymenet lüzûm-ı âsâfiye muntazır idi. Pes limana lenger ikâmet vaz' olunduğu sâ'at kadırgaya gelüb mülâkî olduk da, hil'at-ı fâhire ilbâs olunub, ol dahî şerif-i Mekke-i Mükerrime tarafından Cidde'de vâki' Emir Korkmaz Çerkesî sarayında ihzâr ve âmâde etdigü, simât ve niğmete vezîr-i müşârün-ileyhin huzûruna²⁰¹⁶ ricâ ve da'vet eyledi. Ol ecluden vezîr-i 'âl-i himmet dahî da'vete icâbet buyrub, cümle begleri ve ağaları ile varub, tağbîr ve tahrîr ve tavsîfden müstağnî müretteb ve mükemmel²⁰¹⁷ simâtı gördü. Berku'l-Yemânî sâhibi ol ziyâfetde²⁰¹⁸ iki bin sahan ve bin tebsî mevcûd idigün nakl ve tahrîr etmişdir. Sâ'ir simâtı kıyâs olunmuşdur. Ol vakit şerîf-i Mekke-i Muazzama Seyyid Şerif Hasan ibn Ebû Nümeyy ibn es-Seyyid Berekât idi. Ba'dehû ihmâl ve esvâb ve eskâl müceb-i zahmet ve sıklet olmamak için donanma ile rû-i bahrden Cânib-i Mısır'a irsâl olunması ma'kûl vech görölüb, huddâm ve tevâbi' ve ademlerinden bir mikdârın ve 'askerden zaman-ı hacc-ı şerîfedan ikâmet ve kurâda kudretleri olmayanları kadırgalara²⁰¹⁹ süvâr edüb, evvelâ anlar²⁰²⁰ Bender-i Cidde'den lenger-i ikâmet²⁰²¹ koparub, cânib-i Mısır'a revâne oldukdan sonra kendüleri dahî, sâ'ir ümerâ ile mahrem oldukları hâlde²⁰²² Mekke-i Mükerrime'ye Lebbeyk Allahümme Lebbeyk Lebbeyk ve sa'd yek²⁰²³ diyerek Telbiye [vr.251a] künân feryâd ve tazarru'-birle, Haram-ı Şerîfe 'azîmet buyurdular. Ve ol gün Bender-i Cidde ile Mekke-i Mükerrime beyninde vâki' Huddâ nâm karyeye nüzûl ve ol gece anda meks edüb, ertesi ki Yevmü'l-Cum'a idi. Bir vakt-i fîrûzda, sene dokuz yüz yetmiş sekiz²⁰²⁴ Zi'l-kadetü'l-haramının dördüncü gününde ba'de'l-asr, Huddâ karyesinden teveccüh edüb, kat'-ı mesâfe ederek, nisf-ı tarîkde vâki' eş-Şâkka denmekle ma'rûf mevzi'e

²⁰¹⁵ BY-B, BY-C'de, "gemilerden taşra"

²⁰¹⁶ BY-B, BY-C'de, "- vezîr-i müşârün-ileyhin huzûruna"

²⁰¹⁷ BY-B, BY-C'de, "- mükemmel"

²⁰¹⁸ BY-B, BY-C'de, "- ol ziyâfetde"

²⁰¹⁹ BY-C'de, "+ kadırgaları olmayanları gemilere koyub, - süvâr edüb"

²⁰²⁰ BY-B, BY-C'de, "- anlar"

²⁰²¹ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- lenger-i ikâmet"

²⁰²² BY-B, BY-C'de, "- mahrem oldukları hâlde"

²⁰²³ Allah'ın emrine amadeyim, sana yükselmek ve senin rızanı istiyorum.

²⁰²⁴ BY-C'de, "- sene dokuz yüz yetmiş sekiz"

geldik de, Şerîf-i Mekke-i Mükerrreme olan mezkûr Seyyid Hasan ibn Ebû Nümeyy ibn Ebu'l-Berekât 'azîm cem'iyet ve alay ile vezîr-i müşârün-ileyhi²⁰²⁵ istikbâl edüb, ba'dehû vezîr-i âsaf-nazîr yanaşub dest-bûs etdükden sonra, at başı berâber 'azîm-i tarîk olub²⁰²⁶ müsâhabet ederek, Mekke-i Mükerrreme kurbunda Cidde tarafında Hudeybe nâm mevzi'e ki hemân şehre mülâsıkdır, ahşama karîb vusûl ve nüzûl buyurub,²⁰²⁷ Şerif Hasan'a mevzi'-i mezbûrda iki kıt'a hil'at-ı fâhire ilbâs ve ihsân kılub revâne oldu. Ve ol gece ol menzilde karâr olunub,²⁰²⁸ yine şerif tarafından anda dahî müba'lağa ta'âm ve niğmet ve günâgün huvviyat²⁰²⁹ ve eşrebe çekilüb, ri'âyet ve ikrâmı taksîrât olunmadı. Ertesi ki mâh-ı mezbûrun beşinci günüdür. Vezîr-i müşârün-ileyh²⁰³⁰ menzîl-i mezbûrdan ba'd-ı edâ-i salâtü's-sabah 'azîmet kılub ve telbiye ederek Harem-ı Muhterem-i ilâhiyye gelüb, Beytullah'ı tavâf ve kâ'ide üzere Safâ ve Merve'de sa'y edüb, ba'dehû Harem-ı Şerif'e nâzır cennet-mekân-ı sâbıkda Sultan-ı Mısır olan merhûm Kayıtbay Medresesi'nde nüzûl buyurub ve Hasan Paşa ve sâ'ir begler ve rü'esâ-i 'asker başka başka her biri bir menzile nüzûl vezîr-i âsaf-nazîr²⁰³¹ ile Hacc-ı Şerîf zamânına dek meks ve ârâm edüb ve sefâ-i hâtır-birle bunca eyyâm ve zamân tavaf-ı Beytullah eylemeğe meşgûl oldular. Pes vezîr-i müşârün-ileyh²⁰³² Mekke-i Mükerrreme'ye vusûl ve nüzûl buyurdıklarından sonra, Yemen'de vâki' olan fütûhat ve hıdemâtı itmâma sıhhat ve selâmet-birle Mekke-i Mükerrreme'ye vusûlünü ve ma'ân olan paşalar ve beglerin ahvâlin vuku' üzere der-i devlet-medâra yazub²⁰³³ Rikâb-ı Hümâyûn'a 'arz ve i'lâm eyledi. Ve taraf-ı berrden bervech-i isti'câl huccâc ile revâne kıldı. Ve kendisü sudûr²⁰³⁴ edecek [vr.251b] fermân intizârıyla Mısır cânibine revâne ve 'azîmet etmeğe niyet eyledi. Pes sene-i mezbûre Zi'l-hiccetü'l-haramının guresi hamîs gününde ve Arefe Vakfesi Cum'a gününe müsâdif olub, sene-i mezbûrede taraf-ı Mısır'dan hüccâc-ı zu'l-ibtihâc ile gelen Emîrü'l-hac Koca Murad Paşa idi ki, Mahmud Paşa kethüdâlığından şeref ve devlet ve iştihâr bulmuşdur. Sene-i mezbûre Zi'l-hiccesinin üçüncü günü Cum'a-ertesi Mihmel-i Mısırî ile cümleden evvel Mekke-i

²⁰²⁵ BY-B, BY-C, BY-D'de, "- vezîr-i müşârün-ileyhi"

²⁰²⁶ BY-B, BY-C'de, "- yürüyerek"

²⁰²⁷ BY-B, BY-C'de, "gelinüb"

²⁰²⁸ BY-B, BY-C'de, "meks edüb"

²⁰²⁹ BY-B, BY-C'de, "aşrebe"

²⁰³⁰ BY-B, BY-C'de, "âsaf nazîr"

²⁰³¹ BY-B, BY-C'de, "+ bellü başlular herkes Harem-i Şerif'e karib bir menzil dutub vezîr-i eflâton-nazîr, -rü'esâ-i 'asker başka başka her biri bir menzile nüzûl vezîr-i âsaf-nazîr"

²⁰³² BY-B, BY-C'de, "âsaf-nazîr"

²⁰³³ BY-B, BY-C'de, "rikâb-ı hümâyuna yazub"

²⁰³⁴ BY-B'de, "zuhûr"

Mükerreme'ye²⁰³⁵ dâhil oldu. Ba'dehû Haccü'l-Yemânî vezîr-i âsâf-nazîrin ihmâl ve esvâb ve bakıyye-i 'asker tevâbi' ve kethüdâsıyla dördüncü gün gelüb, ba'dehû Mahâll-i Şâmî ile Behram Paşa birâderi²⁰³⁶ Rıdvan Paşa başında gelüb, cümle hüccâc müctemi' oldu. Pes vezîr-i eflâtun-nazîr Zi'l-hiccenin sekizinci günü Mekke-i Mükerreme'den Mina'ya çıkub ve salavat zuhûr ve 'asrı ve mağrîb ve 'aşâyı ve ertesi fecrî şurût üzere, Mina'da Mescid-i Hayfa'da edâ edüb, ba'dehû yevm-i mezbûrda 'Arafât-ı fâ'izü'l-berkata varub, Mescîd-i İbrâhim 'aleyhisselâmda zuhru ve 'asrı edâ edüb,²⁰³⁷ ba'dehû 'umûmen Huccâc-ı Müslimîn ile Vakfe-i Küberâ'ya 'avdet ve²⁰³⁸ hâzır ve ikâmet ve dergâh-ı vacibü'l-vücûda tazarru' ve du'âlar edüb, vakfe emri tamam olduktan sonra huccâc²⁰³⁹ Müzdelife'ye 'avdet ve anda ol gece karâr ve ertesi ol vakfede ikâmet eyleyüb, ba'dehû yine Medîne-i Minâ'ya gelüb ve tamam şurût-ı hac ve menâsik itmâm olunduktan sonra, huccac ile Mekke-i Mükerreme'ye gelüb ve fukarâ ve mesâkine sadâkat ihsân ve in'âm bezl ve i'tâ eyleyüb, kurâdan Huccâc-ı Mısrî ile 'azîmet eylemege niyet ve maksûd eyledi. Ve Şehr-i Zi'l-hiccetü'l-haramının on yedisinde otak-ı gerdun-revâk ve sipâh ve 'asâkir-i âfâk ile Mekke-i Mükerreme kurbunda, 'Umre tarafında vâki²⁰⁴⁰ tavâf ve du'â edüb, ertesi Huccâc-ı Müslimîn ile ziyâret-i Ravzâ-i Seyyidü'l-Mürselîn etmege²⁰⁴¹ niyet ile 'azîmet ve zamân-ı karîbde varub, ol sa'adete nâ'il olduktan sonra sene dokuz yüz yetmiş dokuz Muharremü'l-haramının on beşinde, Medîne-i Münevvere'den taraf-ı berrden Mısır-ı Kâhire'ye revâne oldu.

Taraf-ı 'Aliyye-i Şehriyârîden Tekrâren Eyâlet-i Mısır Vezîr-i Zafer-Te'sire İhsân Olunub Vâsıl Olduğun Zikr Ve Beyân Eder:

[vr.252a] Çünkü Vezîr Sinan Paşa, Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî'den hakkında zuhûr edecek fermân intizârıyla cânib-i Mısır'a 'azîmet ve kat'-ı menâzil ederek Muylah Benderi'ne vusûl buldu. Ol mahâll-i mübârekde²⁰⁴² taraf-ı şehriyârîden ademler gelüb, birkaç zaman ârâm ve meks ve istirahat eylemek için kendüye tekrar Eyâlet-i

²⁰³⁵ BY-C'de, "- Mekke-iMükerreme'ye"

²⁰³⁶ BY-B, BY-C'de, karındaşı"

²⁰³⁷ BY-B'de, "ikindiyi kılub", BY-C'de, "zuhûr-ı asrîyıkılub"

²⁰³⁸ BY-B, BY-C'de, "- 'avdet ve"

²⁰³⁹ BY-B, BY-C'de, "+ ile"

²⁰⁴⁰ BY-C'de, "+ İbtah nâm mevzi'de ikâmet ve yine umre niyeti ile ihrama girüb ve 'avdet edüb gelüb Beytullah-ı"

²⁰⁴¹ BY-B, BY-C'de, "- etmege"

²⁰⁴² BY-B, BY-C'de, "- Ol mahâll-i mübârekde"

Mısır muhâfazası²⁰⁴³ ihsân buyrulmağın, ber-mûceb-i fermân Mahrûse-i Mısır'a müteveccih ve sene-i mezbûre Seferü'l-hayrı'nın evâ'ilinde Kâhire-i Mısır'a vâsıl ve dâhil ve 'âmme-i 'alem ve 'âlemiyân ve fakîr ve ganî ve nâ-tevân, muhâfazâ-i eyâlet-i mezbûre olmasına mesrûr ve şâdmân olub,²⁰⁴⁴ müddet-i hükümetinde niçe hayrât ve hasenât edüb ve Haremeyn-i Şerefeyn fukarâsının²⁰⁴⁵ surre ve cerâyelerin ta'yîn buyrub²⁰⁴⁶ ve Bender-i İskenderîyye Halici fethinden berü memlû ve battâl iken tathîr ve ihrâc etdürüb, sene dokuz yüz seksen Cemâzi-ye'l-âhiresinin selhine degin vâli-i vilâyet ve hâfız-ı Eyâlet-i Mısırîye olub hâkpây-ı pâdişâhîye yüz sürmege 'arz ve²⁰⁴⁷ iştiyâkı olmağla, der-i devlete teveccüh ve 'azîme ba'de'l-istizân izn-i hümâyûn sudûr bulmağın,²⁰⁴⁸ mâh-ı Recebü'l-muzaffer'in guresinde Mısır-ı Kâhire'den hurûc buyurduk da eyâlet-i mezkûrda olan begler ve a'yân bi'l-cümle vezîr-i müşârün-ileyhi teşyî' ve tevkîr-birle²⁰⁴⁹ Katiye Menzîli'ne dek iledüb, bekâ ve feryâd ve hüznle 'avdet eylediler.²⁰⁵⁰

Veziir-i Müşârün-İleyh Yerine Hüseyin Paşa Cânib-i Bahrden Gelüb Vusûl

Buldu:

Veziir-i âsâf-nazîr²⁰⁵¹ devlet ve ikbâl ile tayy-ı merâhil²⁰⁵² kat'-ı menâzil ederek evvelâ Beytül-Mukaddes'e vusûl ve anda ve nevâhisinde olan enbiyâ-i i'zâm ve evliyâ-i kirâm merâkîd-ı şerîflerin²⁰⁵³ ve emkine-i mübârekelerin ziyâret ve fukarâsına sadaka nezr ve ihsân ve in'âmdan sonra,²⁰⁵⁴ Şâm-ı Şerîfe ve andan Karaman ve Konya'ya²⁰⁵⁵ vusûl bulub, ıyd-ı şerîfi²⁰⁵⁶ belde-i mezbûre edüb, ba'dehû sene-i mezbûre Şevvâlinde

²⁰⁴³ BY-B, BY-C'de, "- muhâfazası"

²⁰⁴⁴ BY-B, BY-C'de, "+ eyâletinden murûr olub, - muhâfazâ-i eyâlet-i mezbûre olmasına mesrûr ve şâdmân olub"

²⁰⁴⁵ BY-C'de, "- fukarâsının"

²⁰⁴⁶ BY-B, BY-C'de, "kılub"

²⁰⁴⁷ BY-C'de, "- yüz sürmege 'arz ve"

²⁰⁴⁸ BY-B, BY-C'de, "+ revâne olmak için izn alub, - teveccüh ve 'azîme ba'de'l-istizân izn-i hümâyûn sudûr bulmağın"

²⁰⁴⁹ BY-B, BY-C'de, "- bilcümle vezîr-i müşârün-ileyhi teşyî' ve tevkîr-birle"

²⁰⁵⁰ BY-B, BY-C'de, "+ yine Hüseyin Paşa gelüb cânib-i bahrden vâsıl oldu. Kendüleri hod, - Veziir-i Müşârün-İleyh Yerine Hüseyin Paşa Cânib-i Bahrden Gelüb Vusûl Buldu. Veziir-i âsâf-nazîr"

²⁰⁵¹ BY-C'de, "-Veziir-i Müşârün-İleyh Yerine Hüseyin Paşa Cânib-i Bahrden Gelüb Vusûl Buldu. Veziir-i âsâf-nazîr"

²⁰⁵² BY-C'de, "- tayy-ı merâhil"

²⁰⁵³ BY-B, BY-C, BY-D'de, "+ cümle ziyâretleri, - vusûl ve anda ve nevâhisinde olan enbiyâ-i izâm ve evliyâ-i kirâm merâkîd-ı şerîflerin"

²⁰⁵⁴ BY-B, BY-C'de, "+ eyleyüb, - ve fukarâsına sadaka nezr ve ihsân ve in'âmdan sonra"

²⁰⁵⁵ BY-C'de, "+ sene-i mezbûrede"

²⁰⁵⁶ BY-C'de, "+ endûh edüb, - belde-i mezbûre edüb"

sıhhat ve selâmet ile kona ve göçe²⁰⁵⁷ Üsküdâra nazil olduk da, ol esnâda sadr-ı a'zâm bulunan merhûm vezîr-i celilü'ş-şan Koca Mehmed Paşa'yı Tavîl, kemâl-i mertebe vezîr-i müşârün-ileyhe²⁰⁵⁸ ta'zîm ve tevkîr ve her husûsunda müsa'ade edüb, Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye yüz sürmekle şerefyâb ve mazhar-ı iltifât-ı kâmyâb oldu. Bu mahâlde Huzûr-ı Hümâyûn-ı Şehriyâri'ye²⁰⁵⁹ tertîb ve teslîm [vr.252b] eyledigü hediye-i 'azîme ihâta kerde-i 'ukûl ve 'ukalâdan bîrûn ve hesâb ve kitâb ve debirân ve rüzgardan efzûn, ketb ve tahrîr ve tahmîn ve ta'bîrden müstağnî bir kazıyyedir. İla elân afvâh-ı 'avâm ve 'âmme-i enâm elsinesinde²⁰⁶⁰ ve beynlerinde mûceb-i te'accüb olduğu ma'lûm-ı hâme-i ümmiyândır. Bu mahâlde²⁰⁶¹ tahrîr ve beyâna hâcet olmadığu ecluden tafsîl ve bünyân olunmadı.²⁰⁶² Ol 'asrda mesned-nîşin evreg-i Osmânî ve sâhib-i tâc u taht-ı Süleymânî olan güzîde-i Âl-i Osmân ve zübde-i selâtîn-i cihân, merhûm ve mağfurleh Sultan Selîm Hân ibn es-Sultan Süleymân Hân eskenehumullâhu teâlâ fî gurafü'l-cenân²⁰⁶³ vezîr-i âsâf-nazîre fevkü'l-hadd iltifât ve ikrâm ve tevkîr ve ihtirâm edüb, nazar-ı 'inâyet-birle nazar buyurub,²⁰⁶⁴ vücûda getürdigü hıdmet bi'l-cümle makbûl-i hümâyûn-ı şehriyâri olub ve cümle vükelâ ve vüzerâyâ tahniyesine varub, ta'zîm ve tekrîm etmeleri fermân olunub, kubbe-i 'adâlet-âyinde vezîr-i sâlis makâmında câlis olmak üzere emr ve havvâs-ı hümâyûn ta'yîn ve ihsân kılınub, bir sene-i kâmile kubbe-nîşin-i evreg-i Osmânî²⁰⁶⁵ oldukdan sonra, taraf-ı baherden mağrib seferine ta'yîn ve irsâl olunduk da, varub niçe hıdmetler vücûda getürdi.

Veziir Sinan Paşa Der-i Devletden Serdar Nasb Olunub Kapudan Paşa Ve Donanma-i Hümâyûn İle Mağrib Seferine Halkü'l-Va'd Üzerine Varub Lutf-ı Hak İle Feth Ve Teshîrin Beyân Eder:

Sene dokuz yüz seksen bir tarihinde küffâr-ı şekavet şeyh-i bed-renk, ya'ni Tâ'ife-i İspânya ve frenk ile ol âsrdâ Memâlik-i Tunus sultânı ve mâliki olan, Mevlâna Ahmed bin Hasan el-Hâfîsî ittifâk-ı itdihâd üzere olub, merkûm Sultan Ahmed kefereye

²⁰⁵⁷ BY-B, BY-C'de, "+ Medîne-i, - sıhhat ve selâmet ile kona ve göçe"

²⁰⁵⁸ BY-B, BY-C'de, "kendüye"

²⁰⁵⁹ BY-B, BY-C'de, "rikâb-ı hümâyûn-ı pâdişâhîye"

²⁰⁶⁰ BY-B, BY-C'de, "- elsinesinde"

²⁰⁶¹ BY-B, BY-C'de, "+ için mezkûr ve meşhûrdur. Bunda, - olduğu ma'lûm-ı heme-i ümmiyândır. Bu mahâlde"

²⁰⁶² BY-B, BY-C'de, "+ beyâna ihtiyac degildir. - hâcet olmadığu ecluden tafsîl ve bünyân olunmadı"

²⁰⁶³ Allah onun kabrini ve odalarını rahatlatın.

²⁰⁶⁴ BY-B, BY-C'de, "+ birle, - ve ikrâm ve tevkîr ve ihtirâm edüb nazar-ı 'inâyet-birle nazar buyurub"

²⁰⁶⁵ BY-B, BY-C'de, "- evreg-i Osmânî"

ilticâ ve istinâd edüb, ol sebab ile²⁰⁶⁶ İspanya keferesi rû-i bahrde vâki‘ cezîrelere ve benderlerde husûsan sefer edüb sefâ’ine küllî mazarrat erişdirdiklerinden gayri, Diyâr-ı Tunus üzerine müstevlî olub ve civârında vâki‘ bir buçuk sâ‘at menzîle karîb yerde Halku’l-Va‘d Kal‘ası’nda kesret üzere ictima‘ ve itdihâd ve rû-i bahrde gezüb ehl-i İslâm’a zarar ve mazarrat eden sefîneleri²⁰⁶⁷ liman-ı mezbûra gelüb, ikâmet-i lenger edüb mahâll-i mezbûrdan [vr.253a] sâhil-i bahrde olan²⁰⁶⁸ bilâd-ı İslâm’a istila²⁰⁶⁹ ve Memâlik-i Tunus bi’l-küllîye zamîme-i bilâd-ı²⁰⁷⁰ kefere etmek üzere idükleri, pâdişâh-ı ‘âl-i himmet ve şehinşâh-ı cemşîd-i şevket hazretlerine ‘alem-i hümâyûn-ı ‘alem-ârâları²⁰⁷¹ muhît olduk da, gayret-i İslâmîye için, pây-ı taht-ı Belde-i Kostantinîyye’den ikiyüz pâre çekdirme kurdurub,²⁰⁷² ve elli pâre kalyon ve elli kıt‘a barça ve şâyka hâzır ve âmâde kılub, bunca top ve cebehâne ve mühimmat ve zahîreyi mükemmel sefâ’in-i mezbûreye tahmîl etdürdikden sonra ‘asâkir-i nusret-meâsirden²⁰⁷³ on bin yeniçeri ve müceddeden on bin ‘azab tahrîr etdürib, tüfenkçi yirmi bin nefere bâliğ oldukdan sonra ‘umûmen Cezâyir kalemi zu‘emâ ve erbâb-ı tumarın dahî sefer-i mezbûra ta‘yîn²⁰⁷⁴ ve dört bin Mısır’dan ve iki bin Şam’dan ve iki bin Trablusdan me‘mûr kılub, bunların cümlesi üzerine vezîr-i âsâf-nazîr Sinan Paşa’yı sipahsalar ve serdâr nasb edüb, ol vakt kapudân olan Kılıç ‘Ali Paşa ma‘ân me‘mûr ve revâne olub, ‘asker ve mühimmât bi’l-cümle tekmîl ve sefâ’in-i mezkûre tahmîl olunub, kusur kalmayacak²⁰⁷⁵ sene dokuz yüz seksen iki tarihinin Muharremü’l-haramı’nın yirmi sekizinci gününde bir vakt-i mübârekde,²⁰⁷⁶ âsitâne-i devletden mu‘tâd olduğu üzere donanmây-ı hümâyûn ihrâc ve serasker ve kapudân ve sâ’ir zu‘emâ-i ‘Asâkir-i İslâm, Huzûr-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’ye varub, her birine mertebesince hıla‘-i fâhire ilbâs olunub, ba‘de’n-nush du‘â ve senâdan sonra her biri me‘mûr olduğu üzere sefînelerine rükûbdan sonra top ve tüfenk şenligü

²⁰⁶⁶ BY-B’de, “+ Frenk”

²⁰⁶⁷ BY-B, BY-C’de, “+ müctemi‘ olduklarından deryâda yürüyüb şekâvet ve zarar eden gemileri, - ictima‘ ve itdihâd ve rû-i bahrde gezüb Ehl-i İslâm’a zarar ve mazarrat eden sefîneleri”

²⁰⁶⁸ BY-B, BY-C’de, “+ olub mahalde ‘âmme-i, - mahâll-i mezbûrdan sâhil-i bahrde olan”

²⁰⁶⁹ BY-B, BY-C’de, “zarar erişdirüb”

²⁰⁷⁰ BY-B, BY-C’de, “- zamîme-i bilâd-ı”

²⁰⁷¹ BY-C’de, “- ‘alem ârâları”

²⁰⁷² BY-C’de, “kadırğa yapıdırub”

²⁰⁷³ BY-B, BY-C’de, “yeniçeriden”

²⁰⁷⁴ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ deryâ eyâleti ‘askerin, - Cezâyir kalemi zuemâ ve erbâb-ı tumarın dahî sefer-i mezbûra ta‘yîn”

²⁰⁷⁵ BY-C’de, “- kusûr kalmayacak”

²⁰⁷⁶ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- vakt-i mübârekde”

ederek²⁰⁷⁷ rû-i bahre çıkub, üçyüz pâre gemi bir yerden yelken açub,²⁰⁷⁸ maksûd olan mahâl-i mezkûreye müteveccih oldular. Lutf ve hakk ile²⁰⁷⁹ muvâfakat-ı eyyâm²⁰⁸⁰ ve selâmet-i hâl-birle Tunus sâhiline vâsıl ve Trablus Eyâleti mîr-i mîrânı olan Deli Mustafa Paşa bir mikdâr ‘askere serdâr nasb olunub, ilgâr ile²⁰⁸¹ Tunus Sultânı Sultan Ahmed Hafisî üzerine ba‘de‘t-ta‘yîn varub muhârebe ve mukâteleden sonra fazl-ı rabb-i celîl ile ‘Asker-i İslâm gâlib²⁰⁸² ve küffâr-ı hâksâr ile²⁰⁸³ ‘asker-i Sultan Ahmed münhezim olub, muhârebe-i mezkûrda merkûm Sultan Ahmed katl olunmağla Belde-i Tunus Cânib-i Hümâyûn-ı Pâdişâhî için zabt olundu. Ve ba‘dehû serdâr-ı zafer-şi‘âr cânib-i berrden gelen [vr.253b] Mısır ‘askeri ile taraf-ı bahrden vârid olan cuyûş-ı Müslimîn’i bir yere cem‘ edüb, Halkü’l-Va‘d Kal‘ası üzerine varub bunca vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ-i ‘asâkir-i nusret-meâsir ile kurbunda nüzûl²⁰⁸⁴ ve orduy-ı hümâyûnı kurub etrâf-ı erba‘adan hâtem-var muhâsara eyledi. Lâkin Kal‘a-i mezbûrenin binâsına dokuz yüz otuz târihinde küffâr-ı hâksâr şurû²⁰⁸⁵ ve binâ edüb ol vakitden hîn-i muhâsaraya degin melâ‘în-i mezbûrîn şeb-i rûz imâret²⁰⁸⁶ ve istihkâmında ‘azîm dikkat edüb, bir mertebe metîn ve kavî olmuş idi ki, kal‘aküp toplar duvar ve burûcuna cidden eser etmedi. Menkûller²⁰⁸⁷ ki yetmiş kıt‘a bâlyemez ta‘bîr olunur kal‘aküp toplar ile cevânib-i erba‘asından meterislere vaz‘ olundukdan sonra kâmilen yüz gün, gece ve gündüz toplar ile döğüb fasıla verilmedi. Cidden bir gedik açmak ve bir taşın koparmak mümkün olmadı. ‘Âkıbet vezîr-i âkil kapudan-ı dilîr Kılıç ‘Ali Paşa merhûm ile müşâvere edüb, lağmdan²⁰⁸⁸ gayri çâre görülmeyüb, ol fende hod kapudân-ı dilîrin vukûf-ı kemâlde olmağla dört taraftan lağım şurû‘ olunub yirmi günde tamâma eriştirilüb, ateş verildik de lutf ve hakk ile²⁰⁸⁹ ol kal‘anın metîn ve müstahkem ve düşvârın dört cânibinden, kalil ve burûc ve duvarı evc-i ayyûka pirân olub ‘Asker-i

²⁰⁷⁷ BY-B, BY-C, BY-D’de, “- ihrâc ve serasker ve kapudân ve sâ‘ir zu‘emâ-i ‘Asâkir-i İslâm huzûr-ı hümâyûn-ı pâdişâhîye varub, her birine mertebesince hıla‘-i fâhire ilbâs olunub, ba‘de‘n-nush du‘â ve senâdan sonra her biri me‘mûr olduğu üzere sefinelerine rükubdan sonra top ve tüfenk şenligü ederek”

²⁰⁷⁸ BY-C’de, “+ üçyüz pâre gemi ile”

²⁰⁷⁹ BY-B, BY-C’de, “- maksûd olan mahâl-i mezkûreye müteveccih oldular Lutf ve hakk ile”

²⁰⁸⁰ BY-B, BY-C’de, “+ berekâtında”

²⁰⁸¹ BY-C, BY-D’de, “- Trablus Eyâleti mîr-i mîrânı olan Deli Mustafa Paşa bir mikdâr ‘askere sedâr nasb olunub ilgâr ile”

²⁰⁸² BY-B, BY-C’de, “- fazl-ı rabb-i celîl ile ‘Asker-i İslâm gâlib”

²⁰⁸³ BY-B’de, “hâksâr ile”

²⁰⁸⁴ BY-B, BY-C’de, “- nüzûl”

²⁰⁸⁵ BY-B, BY-C, BY-D’de, “+ mübâşeret”

²⁰⁸⁶ BY-B, BY-C’de, “+ binâsında ve temşîd”

²⁰⁸⁷ BY-B, BY-C’de, “nakl olunur ki”

²⁰⁸⁸ BY-B, BY-C’de, “+ olunmakdan”

²⁰⁸⁹ BY-B, BY-C’de, “- lutf ve hakk ile”

İslâm'a kal'a-i mezbûreye²⁰⁹⁰ duhûle dört yerden gedik açılıb, 'avn-ı ilâhî ile guzât-ı Müslimîn ol gediklerden dâhil-i kal'aya duhûl ve mütehassir olan İspanya ve Frenk keferesinin kimi ta'me-i şemşîr ve kimin kayd ve bend-i esîr kılıb, Cuyûş-ı İslâm ganâ'im-i 'azîmeye nâ'il ve vâsıl olub, lutf-ı hak ile kal'anın fethi tarîk-i mezbûr ile müyesser ve hâsıl olduk da, serdâr-ı âkil muhâfaza-i kal'a-i mezbûre²⁰⁹¹ ehl-i İslâm'a müşkil ve düşvâr olub, mebâdâ yine kefere-i fecere şeytanet ve hîle ile kal'a-i mezbûreye fırsat bulurlar deyü kal'a-i mezbûreyi temelinden hedm ve harab ve bî-nâm ve nişân eyledi.

Tunus Vilâyeti'ne Mîr-i Mîrân Nasb Olunduğun Beyân Eder:

Veziir-i mûmâ-ileyh²⁰⁹² mesrûr ve muzaffer Belde-i Tunus'a 'avdet edüb ve bilâd-ı etrâf ve aktârının zulm ve fiten ve ihtilâlin ref' ve vilâyet ve memleketine mîr-i mîrân nasb ve ta'yîn ve vuku' bulan feth ve fütûhatı Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye 'arz ve telhîs edüb, ba'dehû kapudân paşa ile vilâyet mühimmâtın ve deryâ [vr.254a] levâzımın görüb, bir sa'id sâ'atda donanma-i hümâyûn ve 'asker-i zafer-makrûn ile Bender-i Bekerrût'dan, rû-i bahre salub zevk ve refâhiyyet ile birkaç günde Mısır İskenderîyesi'ne gelüb, vusûlünü ümerâ ve a'yân-ı Mısır'ı istima' etdiklerinde cümlesi iftân ve hayzân na'm-ı vafire ve hediye-i mütekâsire ile İskenderîye'ye gelüb vezîr-i müşârün-ileyh hazretlerinin²⁰⁹³ hâkpâyalarına yüzler sürüb, enva' muhabbet ve iltifâtına mazhar oldular. Bender-i mezbûrda dahî levâzım ve donanma-i hümâyûnu görüb, ba'del itmâm kapudân paşa ile âsitâne-i sa'âdet tarafına 'azîmet ve muvâfakat-ı rüzgâr ile sehl-i zamânda sıhhat²⁰⁹⁴ ve selâmet²⁰⁹⁵ ile tayy-ı rû-i bahr edüb, bunca nusret ve fütûhat ile sene dokuz yüz seksen üç Cemâzi-ye'l-âhiresinin selhinde saray²⁰⁹⁶ önünde rû-i bahrde donanma-i hümâyûn ile 'azîm şenlikler etdikden sonra kapudân paşa ile Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye yüzler sürüb, bî-hadd ve bî-pâyân mazhâr-ı iltifât ve ihsân-ı şehriyârî olub her birine ikişer hil'at-ı fâhire ilbâs buyrulduktan sonra, Huzûr-ı Hümâyûn'dan mecbûrî'l-hâtır hurûc²⁰⁹⁷ ve kadırgalarına 'urûc edüb, şenlikler ederek tersâne-i âmirede vaz'-ı lenger ikâmet buyurdular. Rivâyet Olunur ki; yevm-i mezkûrda

²⁰⁹⁰ BY-B, BY-C'de, "- kal'a-i mezbûreye"

²⁰⁹¹ BY-B'de, "- kal'a-i mezbûre"

²⁰⁹² BY-C'de, "-Vezîr-i mûmâ-ileyh"

²⁰⁹³ BY-C'de, "- vezîr-i müşârün-ileyh hazretlerinin"

²⁰⁹⁴ BY-B'de, "sıhhat"

²⁰⁹⁵ BY-C'de, "+ fütûhat, - ile tayy-ı rû-i bahr edüb"

²⁰⁹⁶ BY-C'de, "saray-ı âmire"

²⁰⁹⁷ BY-C'de, "çıkub, - mecbûrî'l-hâtır hurûc"

vuku‘ bulan donanma-i hümâyûn şenligü ve halkın vefret ve kesreti bir târihde vâki‘ olmamışdır. Vezîr-i müşârün-ileyh Pâdişâh-ı İslâm’ın hâkpâyalarına²⁰⁹⁸ yüzler sürdük de ricâsı²⁰⁹⁹ bu sefer-i nusret-eserde hizmetde bulunan ‘Asâkir-i İslâm ve kul tâ’ifesine terakkîler sadaka ve ihsân olunmak idi. Makbûl-i Hümâyûn-ı Şehinşâhî olub, cümlesine ikişer akçe terakkî sadaka ve ihsân buyrulub ve ma‘ân olan paşalar ve beglerin mensûb olanları kat‘-ı pâye olunub ma‘zûllerine mansıblar verilüb, kendisü dahî mu‘azzez ve mükerrerem yine Divân-ı Hümâyûn-ı Şehriyâri’de kubbe-nîşin olub, lâkin bu def‘a terfî-i rütbe kılınub, vezîr-i sâni makâmına iclâs buyruldu.²¹⁰⁰

Vezîr-i Eflâtun-Tedbîr Sadr-ı A‘zâm Olub Diyâr-ı Engürüs Üzerine ‘Asâkir-i İslâm Bî-Şumâr İle Varub Vuku‘ Bulan Ahvâl Ve Fütûhatdır Ki Zikr Ve Beyân Olunur:

Vezîr-i ‘âl-i mikdâr müşîr-i sâhib-vekâr a‘nâ Sinan Paşa merhûm, mağrib seferinden der-i devlet-medâra gelüb vusûl [vr.254b] bulduktan sonra, zikr olunduğu üzere mazhar-ı inâyet-i pâdişâhî olub, kemâl-i tebcîl ve tekrîm-birle divân-ı ‘adâlet-âyinde sâ’ir vüzerâ-i devlet ve vükelâ-i saltanat ile kubbe-nîşin oldu, bu esnâda irâdet-i hayy-ı kadir zuhûra gelüb ve mülk-i saltanat-ı fânî kimesneye bâki ve pâyidâr olmayub, Sultan Selim merhûm nâ’il-i rahmet-i rabb-i rahîm ve vâsıl-ı cenân ve darü’n-na‘im olub, ferzend-i ercümend-i sa‘âdetmend-i merhûm ve mağfûr ‘âl-i nejd ve şehzâde-i âkil ve reşâd ve sâhib-i fehm ve sedâd a‘nâ hazreti Sultan Murâd-ı Sâlis câlis-i mesned-i Osmânî ve mâlik-i taht ve tâc-ı cihanbânî olduk da, yine vâlid-i mâcidleri gibi Sinan Paşa merhûma nazar-ı iltifâtların diriğ buyurmayub, zamân-ı sa‘âdetlerinde ekser dârü’s-saltanada kubbe-nîşin vezîri olub ve bir iki def‘a Şam-ı Cennet-meşâm tarafına ba‘zı iktizâ hasebiyle irsâl buyrulub, lakin yine zamân-ı kalilde der-i devlete ‘avdet ve mesned-i vezâretlerinde câlis iken, öte yakada ‘Acem ve Tebriz sefîhleri üzerine sefer-i küşâde ve Kızılbaş diyârı fâtihi Koca Mustafa Paşa ki, Lala demekle mağrûfdur. ‘Asâkir-i İslâm üzerine serdâr ta‘yîn ve irsâl buyrulub, niçe fütûhat-ı gaybîye vücûda getirmiş ve Kızılbaş Şâh’ını ‘askeri ile iki def‘a ba‘de’l-mus‘âf münhezim ve makhûr edüb, firâr etdirmiş iken, yine ol kavm-i bî-dîn ve bî-mezheb mütenebbih olmayub Memâlik-i Osmâniyye serhaddinde olan bilâd-ı İslâmîye’ye zarar ve teaddiden hâlî olmayub, Özdemiroğlu Osman Paşa-i nâmdâr, ve şecâ‘at-unvân sadâret-uzmâ ‘Acem

²⁰⁹⁸ BY-C’de, “-Vezîr-i müşârün-ileyh, ve rikâb-ı hümâyûn”

²⁰⁹⁹ BY-C’de, “+ ve inhâsı, -bu sefer-i nusret-eserde”

²¹⁰⁰ BY-C’de, Bu bab burada son bulmuş olub dördüncü baba kadar olan kısım eksiktir.

seferine ve Tebriz üzerine me‘mûr ve ta‘yîn olunub, dokuzyüz senesinde ‘asâkir-i zafer-meâsir ile Üsküdar’a ‘ubûr ve ol kış varub, Kastamonu’da kışlayub, ol bahar hûceste-i âsârda Diyâr-ı Azerbâyycann tarafına teveccüh ve ‘azîmet ve Tebriz’e dek varub, Kızılbaş bed-ma‘âş minba‘d mukâbil olmağla, zabt-ı vilâyet-i Ermen ve tasarruf ve Diyâr-ı Azerbaycan için Belde-i Tebrîz’de üç ay kadar müddet de bir kal‘a-i metîn binâ edüb, ânun muhâfazası için kifâyet mikdârı ‘asker ile mîr-i mîrân-ı Trablusşam olan Hadım Cafer Paşa’yı alıkoyub, vakt-i şitâ erişmekle Erzurum [vr.255a] tarafına orduy-ı hümâyûn ile ‘avdet eyledi. Velâkin müşârün-ileyh serdâr-ı âli-şan Öztemüroğlu Osman Paşa merhûmun Kostantinîye kışlâğında mizâcı münharîf olub ve yevmen fe yevmen za‘afı ezdiyâd bulub, nakl-i sefer âhiret erişüb, esnâ-i ‘avdetde intikâl edeceğin fehm etmekle, orduy-ı hümâyûnda mevcûd olan vükelâ-i Devlet-i Osmâniyye’den Ciğalzâde Sinan Paşa’yı yerine serdâr ve serasker ta‘yîn edüb, Tebriz’den üçüncü menzilde vefât etdik de, mûmâ-ileyh Ciğalzâde orduy-ı hümâyûnu ve cesed-i serdâr-ı mezkûru bilâ-ta‘âb Erzurum’a ihrâc buyurduktan sonra, sene-i atıyyede ‘Acem cânibine serdâr ve sipahsalar Ferhad Paşa nasb ve ta‘yîn buyrulmağla, ol dahî ‘Asâkir-i İslâm ile hudud-ı Azerbaycan’a dâhil ve Kumla nâm mahâlde bir kal‘a binâ etdikden sonra, Tebriz’e varub muhâfaza ve mahsûr olan vezîr-i dilîr Hadım Cafer Paşa’ya i‘ânet ve imdâd ile Kızılbaş-ı bed-ma‘âşın her kande ictima‘ ve harekete istima‘ etdürilir ise üzerlerine varub, ma‘ruf ve meşhûr olan hıdemâtı vücûda getürmekde, Vezîr Sinan Paşa der-i devlet-medâra, kâ‘im-i makâm sadâret ‘uzmâ ve sâhib-i memleket-i küberâ olduk da, beynlerine adâvet düşüb, velâkin ‘Acem seferinde Ferhad Paşa’ya adâveti mukarrer ve muhakkak iken dîn ve devlete hizmetdir deyü, mühimmât ve hezâyin ve ‘asker irsâlinde zerre kadar kusûr etmeyüb, belki sâ‘irinden ziyâde irsâl edüb ve murâdı olub, i‘lâm ve taleb etdigü umûrda müsa‘adeden hâlî olmamağla, ol sefer-i zafer-rehberde Ferhad Paşa meşhûr ‘alim olan hıdemâtı vücûda getürdik de, Vezîr Sinan Paşa himmetiyle Kızılbaş Şâhı’nın nûr-ı dîdesin rehin alub, Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’ye getürüb Kızılbaş-ı bed-ma‘âşı zebûn ve fûrûmânde eyledi. Pes der-i devlet-medâra bunca fütûhat-ı celîle ve hıdemât-ı cemîle ile geldükden sonra mazhar-ı inâyet-i pâdişâhî olub, kendüye hâtem-i vekâlete ve mesned-i sadâret ihsân buyrulub, müsa‘ade-i eyyâm-ı rüzgar-ı gaddarı hemîşe muvâfık zan edüb, ba‘zı erbâb-ı hased ve a‘danın iğvâsıyla, [vr.255b] Vezîr-i âsaf-nazîr Sinan Paşa merhûma gâyetde sitem ve cefâ ve hakâret edüb, katl etdürmek mertebesinedek sa‘y eyleyüb, mazhar-ı gazab-ı pâdişâhî edüb, makhûren der-i

devletden Mıgılğara²¹⁰¹ nefy etdüirdi. Bu kazıyyeler gâyetde meşhûr ve mağrûfdur. Tafsîle muhtâc degildir. Velâkin hak²¹⁰² ketm olunmaz. Ferhad Paşa dahî ‘asrında misli yok ve Devlet-i Osmâniyye’ye gâyetde çok hıdemât-ı celîlesi sebk etmiş bir vezîr-i dilîr bir paşa-i nazîr idi. Şecâ‘atı bâbında ve serdarlık ve ‘asker-keşlik umûrunda hod fâ’ikü’l-akrân idi.²¹⁰³ Hiç Sinan Paşa merhûmdan farkı yok idi. Lâkin hakdan bulsunlar tevâbi‘ ve ademleri tarafeyn dahî Arnavud iken mâbeynlerine adâvet ilkâ edüb ve birbirine düşürüb, bu sebeb ile Ümmet-i Muhammed’e çok mihnet vücûda geldi ve ‘Âkıbet Ferhad Paşa bu sebebden beyhûde itlâf-ı vücûd eyledi.

Engürüs Ve Bosna Serhadlerinde Kefere Ve Hâsirînin Tuğyân Hurûcudur:²¹⁰⁴

Pes bu esnâda Bosna Eyâletine mutasarrıf olan Mîr-i Mîrân Hasan Paşa fisâfî tabi‘at ve kesîrû’l-hareket kimesne olmağla, ızhâr-ı nâm ve nişân ve iş‘âr-ı şöret ve ‘unvân sevdâsına düşüb, cennet-mekân Gâzi Sultan Süleyman ‘aliyhi’r-rahme ve’l-gufrân²¹⁰⁵ Nemçe ve Macar bi’l-cümle Engürüs ve Bosna serhadlerinde vâki‘ olan küffâr-ı düzeh-karâr ile sulh ü salâh ve emân ve ‘ahd u mîsâk ve peymân ‘akd ve vaz‘ edüb, ol müddet ve zamândan berü elli seneden ziyâde mâbeynde sulh-i emân istimrâr ve karâr bulub, tarafeynden ahâli-i memleket ve re‘âya refâhiyyet hâl ve sefâda olub ve ‘akd-i şurût üzere üç senede bir Nemçe Kralı olan Çâsar tarafından harac ve hediye ile elçiy-i kebîr Mahrûse-i Budin’e çıkub, andan der-i devlet medâra gelüb, Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’ye harâc ve hediyelerin dâ’imâ irsâl ve îsâl ile ızhâr-ı ‘ubûdîyet edüb, sulh ve ‘uhûd ve şurûtunu tecdîd ve teşyîd kılmak üzere iken ve bir vechile sulh ü salâha ve ‘ahd u peymâna mugâyir ve muhâlif vaz‘ ve hareketleri yoğiken, mîr-i [vr.256a] mîrân-ı Vilâyet-i²¹⁰⁶ Bosna olan mûmâ-ileyh Hasan Paşa serhadlerde ‘uhûd ve şurûtdan hâric tarafeynden vuku‘ bulan cüzî hareket ve çete ve haydud şakîlerinden mazarrat hâli ve münfekk olmamağıyla, ol mertebe-i serzenişte ve bahâne nakz-ı sulh itdihâd²¹⁰⁷ edüb, küffâr-ı hâksâr cânibinden sulh ü salâha mugâyir ve muhâlif tuğyân ve serhadde vâki‘ memâlik-i İslâmiyye’ye zarar ve ziyân eylemişler deyü, gayr-i vâki‘

²¹⁰¹ BY-B, BY-D’de, “Mıgılğara’ya”

²¹⁰² BY-D’de, “+ mağlumu, - hak”

²¹⁰³ BY-B’de, “- idi”

²¹⁰⁴ BY-B, BY-D’de, “- Engürüs ve Bosna Serhadlerinde Kefere ve Hâsirînin Tuğyân Hurûcudur.” Bahis başlığı boş bırakılmış.

²¹⁰⁵ Onun üzerine rahmet olsun ve onu bağışlasın.

²¹⁰⁶ BY-B’de, “Eyâlet-i”

²¹⁰⁷ BY-B, BY-D’de, “- itdihad”

elfâz ile memlû ‘arz ve ol etrâfin kılâ’ ağalarından, kapudânlarından mahzlar ahz edüb, kendü ‘arz-ı diruğu ile ‘Atebe-i ‘Aliyye’ye irsâl ve îsâl ve kendü eyâleti ‘askeri ile bu sene serhadden vâki kılâ’ kapudânlarını ve neferâtın küffâr-ı dûzeh karârın, minvâl-i muharrer üzere vuku’ bulan mazarratların def‘ ve ref‘e ve serhaddimize göre bî-hıfz u hırâsete kendiyü me‘mûr etdirüb, bu mertebe murahhas olduk da sene dokuz yüz doksan dokuz târihinde, eyâlet-i Bosna’da vâki’ sancakların beglerin ve zu‘emâ ve erbâb-ı tımarın ve sâ’ir ‘askerisin alay begleri ve kapudânları ile Baniluka’da dernek ve cem‘iyet etmek üzere da‘vet ve dernek etdikden sonra, Bosna serhaddi kılâ’ından Köstence Kal‘ası altında Nehr-i Ezine’yi cisr ile ‘ubûr ve murûr edüb, serhad kılâ’ı neferâtını Hirastovice Vilâyeti’ne akına emr ve ta’yîn etdik de, levendât serhadd-i mezkûra diyâr-ı küffârda kemâl-i ma‘mûriyyet ile ma‘mûr ve meşhûr olan vilâyet-i ma‘hûda varub, Nehr-i Küpe’ye bildirüb, ol vilâyete dâhil ve gâret ve müba’lağa esir ve ganîmet ve emvâl-i kesîre ile sıhhat ve selâmet üzere, yine Nehr-i Küpe’yi minvâl-i meşrûh üzere murûr ve ‘ubûr etdikden sonra, paşa-i mûmâ-ileyh Köstence Kal‘ası’na dört beş sa‘atlik ba’dî olan bir mahâlde küffâr-ı hâksâr memleketine karîb bir geçid üzerine, dağ içinde mücededen bir kal‘a binâ ve itmâm ve mîr-livâ ve nefer ta’yîn edüb, Yenihisar deyü ism-i tesmiye kılınub, ol sene-i mansûr ve muzaffer ‘avdet ve sıhhat ve selâmet ile câ-nîşin eyâlet-i mezbûre olub, sene-i ‘atiyyede re‘isü’l-faide ki, hicret-i nebeviyye-i [vr.256b] mustafaviyye-i ‘aliyye-i ekmeli’t-tehiyye ve’s-seniyye, kâmil bin târihi olduk da, yine ke’l-evvel eyâleti ‘askerin cümleten serhad neferâtı ile da‘vet ve cem‘ ve kal‘a-küp topları arabalara tahmîl edüb, hâliyen Dârü’l-İslâm olan Bihke Kal‘ası, makarr-ı küffâr-ı hâksâr olmağla üzerine varub, muhâsara ve ‘avn-ı ilâhi ile feth ve teshîrden sonra, vilâyet küffâr-ı hâksâra²¹⁰⁸ akın salub, memâlik-i kesîresin gâret etdürüb, bu sâl-i ferruh-fâlde ‘Asâkir-i İslâm hadden ziyâde ganâ’im ve esir ihrâc ve ta‘bîr ve takrîrden efzûn fütûhat-ı celîleye vâsıl olub, mansûr ve muzaffer kışlak niyeti ile ‘avdet ve ric‘at eyledi. Bundan sonra bin bir senesi evvel baharında paşa-i mûmâ-ileyh sünneteyn-i mezkûreteynde cem‘ etdigü ‘askerden ziyâde ‘asker tedârik ve cem‘ ve mükemmel cebehâne ve levâzım tedârik ve bir vakt-i mübârekde nakl ve hareket buyurub, mâru’z-zikr Köstence Kal‘ası mukâbelesinde kılâ’-ı memâlik-i küffârdan olub Nehr-i Küpe ile Nehr-i Save mülâkat etdigü mahâlde vâki’ Siska nâm kal‘ayı muhâsara edüb, zamîme-i bilâd-ı İslâmîyye etmek üzere teveccüh ve ‘azîmet edüb, lâkin iki

²¹⁰⁸ BY-D’de, “- olmağla üzerine varub, muhâsara ve ‘avn-ı ilâhi ile feth ve teshîrden sonra, vilâyet küffâr-ı hâksâra”

seneden berü mansûr ve muzaffer olduğundan gurûr tahsîl eylemekle, küffâr-ı hâksâr tarafına câsus irsâl edüb, vaz‘ ve hareketlerine vukûf-ı tahsîline tekayyüd etmeyüb ve serhadd-i mezkûrun pîr ve ihtiyârları ve umûr-ı dîdeleri ile müşâvere etmedigünden ma‘dâ, musinn ve ihtiyâr alay begleri ve sâ‘ir iş erleri, ‘arz ve i‘lâm etdikleri umûrî dahî isgâ eylemeyüb, tekebbür ve gurûru-birle kal‘a-i mezbûre mukâbelesine gelüb, nüzûl ve orduy-ı hümâyûnu kurduktan sonra, Nehr-i Küpe üzerine cîsr kurub, ba‘de‘l-murûr ve‘l-ubûr Kal‘a-i Siska‘ya yanaşub, ‘Asker-i İslâm‘ı meterise koyub toplar vaz‘ etmek esnâsında, küffâr-ı hâksârın vefret ve kesret ile tâburu gelüb yetişmekle kal‘a-i meşrûhayı muhâsara ve döğmege mecâl ve zamân kalmamağla, evvelâ tabur ile gelen küffâr ruzh-ı karâr ile cenk olunub, a‘niyen kal‘aya mübâşeret [vr.257a] olunmak lâzım geldi. Zîrâ küffâr-ı hâksâr iki seneden berü ihtimâldir, Cânib-i Saltanat-ı ‘Aliyye‘den nakz-ı ‘ahd rızâ ve izn-i sâdık olmayub, heman ancak Hasan Paşa‘nın re‘y ve tecâvüzüdür. Âna mukâbele ve mukâtele için top ve ‘asker ile cânibimizden varub, kıtâl ve muhârebeye şurû‘ olunursa, nakz-ı ‘ahd olunub, vilâyet ve memleket-i tarafeyn hareket-i ‘asâkirden harâb olmak emr ve mukarrerdir deyü tevakkuf edüb, rızâ-i hümâyûn yoğise, Hasan Paşa eyâlet-i mezbûrdan ref‘ ve azl olunur, veyâhud men‘ ve def‘ olunur deyü muntazırlar iken, sene-i sâlisede paşa-i mûmâ-ileyhin tekrar ‘asker cem‘ine şurû‘un haber aldıklarında, Taraf-ı ‘Aliyye-i Şehriyâri‘den paşa-i mezkûrun me‘mûr ve me‘zûn olduğuna vukûf-ı tâm hâsıl olduk da, küffâr-ı dûzeh-karâr dahî Frenkistan tarafından on bin piyâde Frenk tüfenk-endâz getirdüb ve Hırvat ve Aşlun memleketinden dahî piyâde ve atlu otuz binden mütecâviz mel‘un ve Orta Macardan ve Nemçe‘den dahî yirmi bin, cümlesi altmış bin nefer küffâr-ı dûzeh karâr bir yerde cem‘ olub, mu‘tâdları üzere top ve tüfenk ve mühimmâtların görüb, hâzır ve âmâde ve ehl-i İslâm tarafından hareket ve hücûma intizârda iken, zikr olunduğu gibi mûmâ-ileyh Hasan Paşa Nehr-i Küpe üzerine cîsr kurub, Kal‘a-i Siska üzerine geldik de, küffâr-ı dûzeh karar dahî yürüyüb, ‘Asker-i İslâm‘a mukâbil olduklarında, melâ‘în-i bed-ayîn ziyâde kesret ve vefret üzere olub, ‘Asâkir-i İslâm süvâr ve piyâdesi bi‘l-cümle ancak on beş bin nefer olmağla bi‘n-nisbe killetde olmağın, ‘Asker-i İslâm‘da olan umûr-dide ve kâr-azmûde serhad begleri ve kılâ‘ ağaları ve guzâtın ihtiyârları, paşa-i mûmâ-ileyhe gelüb sünneteyn-i sâbıkateynde bihamdillâhi teâlâ²¹⁰⁹ hadden efzûn feth ve fütûh ve gazâ müyesser oldu. Bu sene-i senîyyede küffâr-ı dûzeh karârın vefret ve kesreti mukarrer oldu. İmdi lâzım olan vilâyet ve serhaddimizde olan kal‘aları muhâfaza etmek

²¹⁰⁹ *Ona hamd olsun.*

niğmet-i uzmâdır. Ve gâyetü'l-gâye nusret ve nihâyetü'l-nihâye ganîmetdir. Bu def'a cisri 'ubûr cidden lâzım degildir. Zîrâ bizim tüfenk-endâz piyâdemiz ancak iki bin olmaz. Küffârın otuz [vr.257b] binden mütecâvizdir deyüb, bir vechile mukâbele ve mukâtele ve muhârebeye rızâ vermediler. Cümleden müşârün-bi'l-benân olub dilîr ve bahadırılık ile meşhûr ve nâmdâr olan, merhûm Gâzi Sarhoş İbrâhim Paşa'nın babası ve Hallâc-ı Şerîfeden gelen Bosna'dan ma'zûl el-Hâc Hasan Paşa'nın ceddî, Arnavud Memi Beg merhûm ol esnâda İzvornik Sancağı begi olub, müsinn ve ihtiyâr olmağla birkaç kelime ziyâde söyledik de, merhûma gazab ve hiddetinden ne cevâb vercegin bilmeyüb, ol gayz ve harâret ile merhûmu sancağı 'askeri ile cisrden 'ubûr ve murûr etdirüb, Nehr-i Küpe'nin düşmandan cânibine nüzûl etdirüb, küffâr-ı hâksâr dahî karîb mevzi'e gelüb konmuşdu. Paşa-i mezbûr ertesi mukâbele olub, cenk ve cidâl ve harb ve kîtâl niyeti ile Nehr-i Küpe'den murûr ve 'ubûr etmege karar verüb ve mevcûd olan 'Asâkir-i İslâm'a tenbîh ve te'kid olunmağla, herkes hâzır ve muheyâyâ olub, ertesi ale's-sabah ba'd edâ-i salâtü'l-fecr alaylar tertîb kılub, paşa-i mağrûr ve yâdigâr süvâr olub, önünce iki bin tüfenk-endâz ve yedi sekiz kıt'a şâhî darbzen ve bi'l-cümle mevcûd bulunan 'Asâkir-i İslâm ile cisr mevzi'den murûr ve 'ubûr kılub, küffâr-ı liyâm-ı bed-kâm alaylarına karşı gelüb, meydan-ı mu'arekede karar kıldı. Diyâr-ı Bosna'da Medîne-i Saray kurbunda, Pirâçe nâm kasabada sâkin merhûm Mehmed Efendi, hayli sâhib-i ma'rifet ve ferâset ve ehl-i kiyâset olub, niçe umûr 'asker ve cenk görmüş ve kibâr ve vüzerâ-i a'zâm hizmetlerinde perveriş bulmuş kimesne idi. Mu'areke-i mezkûre-i menhûsede mevcûd bulunan 'avn-ı ilâhî ile halâs müyesser olmağın, merhûmdan karrâren ve merrâren mesmu'umuz olmuşdur ki, tamâm mertebe tarafeynden piyâde ve süvâr alayların tertîb ve top ve darbzenlerin çeküb harb ve kîtâle şurû' olunacak mahâlde, küffâr-ı düzeh karâr tarafından Altun Haçı Boğazı'nda bir beg, veyâhud bir kebîr seg meydâna gelüb ve makrame salub, taleb-i emân olub vire viredir. Sizinle dört beş [vr.258a] kelâmımız vardır. Tarafımızdan bellü başlu iki üç adem gönderin gelsün. Bizim cânibimizden dahî gelür. Bunda meydanda mülâkat edüb, birkaç kelâm mükâleme etsünler dedük de, paşa-i nuhûset-şi'âr dahî rızâ verüb ve İzvornik Begi mâra'z-zikr Memi Beg'i ve²¹¹⁰ bi'l-fi'il Bosna Alay Begi ile defter kethüdâsın ta'yîn ve irsâl eyledi. Pes hemân birer piyâde hizmetkâr ile alaydan müfârikat etdükleri-birle, kefare-i düzeh Mekin cânibinden Aşluyen Ceneralı ve Koprivice Kal'ası kapudâni ve Groni ve bir Macar kapudâni kefare alayından çıkub ve meydan ve ortasına gelüb,

²¹¹⁰ BY-B, BY-D'de, "- mâra'z-zikr Memi Begi ve

küffâr tarafından gelen mel'ûna mülâkât edüb, merhabalaşduk da cümlesi piyâde olub, seccâde döşenüb oturdular. Ba'de istifsârü'l-havâtır muttali' kelâm bu oldu ki, Gâzi Sultan Süleyman²¹¹¹ merhûm sulh ü salâh-ı tarafeynden bâ'is emn ü emân ehl-i vilâyet ve mûceb-i âsâyış²¹¹² ve istirahat ve refâhiyyet idigün bilüb ve anlayub, bu sulhda bunca yemin ve 'uhûd ve şurût-birle akd eylemiş ve her kim bu sulhü²¹¹³ bozub hilâfına vaz' ve hareket eder ise, ol 'uhud ve yeminler âna 'azîm olsun deyü, mukarrer 'ahd u şart olunmuş idi. Hâliyâ bilâ-sebeb nakz-ı 'ahd etmek ve tarafeynden bunca re'âya ve 'ibâd ve sükkân ve kurâ ve bilâd pâmâl olub, nev-i insan ve ben-i adem'in hevnîn nâ-hak yere dögmek lâyük ve insafmıdır. Tûl müddet ve zamân bu fitne mâbeyninden ref' olunmak ve harab olacak memleket ve diyârı îmar ve ihyâ kılınmak ihtimâli olmaz. Egerçi iki senedir sizden sulhe mugâyir çok işler vücûda gelüb ve müba'lağa zarar ve ziyânınız çekilüb görüldü. Lâkin ma'kûl olan budur ki mâzî mâ mâzî deyü, geçenden geçelim ve zuhûr etmiş fitneyi basdıralım. Ve yalanı çıkmış ateşi söndürelim dediler. Ve eger râzı olmayub bunca yemîn ve 'ahd ve şurûta muhâlif mübârek sulhü bozmağa nasb-ı nefis ederseniz, cenâb-ı perverdegâr hazretinden du'â ve niyâz ederiz. Her kim ki bunca ibâdullahın nâ-hak yere kanı dökülüb harâb ve pâyemâl memâlik olmasına ve bu sulh ü salâh ve 'ahd u emân kalkub bozulmasına sebep ve bâ'is olmuş olursa, bu gün [vr.258b] meydanda rüsvâ ve pâyemâl ve makhûr olsun dediler. Taraf-ı İslâm'dan giden Memi Beg ve ol ikisi küffâr-ı dûzeh karârdan bu güft u gû bî-istima' etdüklerinde vâlih mebhût olub, ne güne cevab vereceklerin bilmediler. Ancak bizim serdârımız vardır. Varalım bu makûle gelmeleri âna 'arz ve i'lâm edelim. Câ'iz ki bu fitneler ref' ve def' kılınub, te'kid-i tecdîd sulh ü salâh olunmak nasîb ve müyesser olâ deyü meydandan hurûc edüb, mezbûrlar 'Asâkir-i İslâm'a gelüb, küffâr-ı dûzeh karar alayına varub, mîr-i mûmâ-ileyh ba'del 'avdet paşa-i nuhûset-esere yanaşub vuku' bulan ahvâli cümleten tefhîm ve i'lâm etdük de, hây yazık Memi Beg bu güne dek ben seni âkil ve dânâ zan ederdim, meger sen bir bî-âkl ve seffih Arnavud imişsin. İki sâ'at rû-i meydanda keferi ile mesel söyleşmek ne demektir. Kâfire heman kılıç dedik de, mûmâ-ileyh Memi Beg merhûmun gözlerinden yaş gelüb, hazret-i hakdan bulasın. Ben bir ihtiyâr ve pîr kimesneyim. Bunca²¹¹⁴ mu'ammer olub dünyâ-i dinden kâmım aldım. Hâşâ ki rütbe-i

²¹¹¹ BY-B'de, "+ Hân"

²¹¹² BY-B, BY-D'de, "- ve mûceb-i âsâyış"

²¹¹³ BY-B. vr. 196'da, Derkenar; "Olmamağın Hasan Paşa ve rü'esâ-i'askerden niçe bellü başlular şehîd oldular."

²¹¹⁴ BY-D'de, "+ yıl"

şehâdeti²¹¹⁵ ahzârdan elem ve ‘aczim ola. Murad ve matlûbum dahî olur. Lâkin bunca Ümmet-i Muhammed’i beyhûde telef edüb ve İslâm’ı hor ve hakîr kılub, küffâr-ı liyâmı yüze çıkarub mesrûr edesin deyü, atına süvâr ve kendi alayına revâne oldukdan sonra tabl ve surna ve nefîrler çalınub, dilâver yigitler çarhaya çıkub, herkes alay ve gedigünde sâbit ve karâr kıldı. Mûmâ-ileyh Mehmed Efendi ol vakitte Bosna Eyâleti defterinin emîni bulunmağın, paşa yanında bulunub, cümle kelimât-ı meşrûhayı bi’l-mesâfehe istima‘ etmekle dâ’imâ nakl ve takrîr kılub, mu‘areke-i nuhûset-ahvâlin hikâye ederdi. Küffâr-ı hâksârın piyâdesi kesret üzere olmağla, rû-i meydanda topları berâberinde saf saf ve alay alay vaz‘ etdigü²¹¹⁶ piyâdeden ma‘ada sekiz bin Frenk tüfenk-endâzı bin mikdârı at arabalarına bindirüb, meydan-ı mu‘arekenin sağ tarafında vâki‘ bir meşelik içüne pusu etmişdi. Hîn-i mülâkât ‘askerde arabalar ile segirdüb cenke yetişmege tenbîh olunmuş idi. Pes cenke şurû‘ olundukdan [vr.259a] sonra kefere-i bidâyenin²¹¹⁷ alaylarıda Karadağlar gibi cevânib-i erba‘adan hareket edüb, lâkin atlası piyâdesinden ayrılmayub, ayak ayak ‘Asâkir-i İslâm üzerine gelmekde ve her bir huzura top ve tüfenklerine ateş verüb, guzât-ı Müslimîn ve kemmât-ı muvahhidîn üzerine haddü ve hasrı yok gürşun ve top dânesi serpmekde, ehl-i İslâmın çarhacısı ve atlası alayları bunca ateşe ve hücûma tahammülleri olmamağın kopun kopun demdâr olan paşa-i menhûs alayına gelüb arka verüb dayandılar. Ehl-i İslâm tarafında tob ve darbzen yanlarında bin mikdârı âsûde başlu tüfenkendâz Neve ve Akdenizli levendi bulunub, dîn-i mübîn uğruna ittihâd ve ittifâk ile ilerü geçüb ve fasıla vermeyüb kurşun serpdüler. Ve küffârın alayların durgurub hayli ızhâr-ı celâdet ve hayz etdiler. Bu esnâda paşa-i mûmâ-ileyh alayın bozmayub, kopun kopun giderek ve ma‘hûd tüfenk-endâzı demdâr edüb, cenk ve harb ederek cizr-i mezkûrun başına varmış olsa, ol mertebe rüsveylik ve bi’l-küllîye ‘Asker-i İslâm bozgunluk vâki‘ olmaz idi. Feemmâ mağrûrun harkında ise işi rast gitmez. Ve takrîr bâriyye muvâfık tedbîr edemez. Paşa-i mezbûr küffârın bu vechle hücûm ve hamlelerin müşâhede etdük de telâşı ‘âriz olub ne güne hareket edecegin bilmedük de, mâra’z-zikr sekiz bin kâfir tüfenk-endâzı meyşe-i ma‘hûddan bin aded arabalar ile ale’l-gafile çıkub, hay ve huyları ve arabaların getürdi ve patırdısı ve bârgirlerinin tozu ‘âlemi doldurub ve gün yüzünü kapayub karanu edüb, meydan ortasına gelüb bir yerden cümlesi arabalar içünden meteris edinüb, tüfenk

²¹¹⁵ BY-B’de, “- şehâdeti”

²¹¹⁶ BY-B’de, “- etdigü”

²¹¹⁷ BY-D’de, “- ile segirdüb cenke yetişmege tenbîh olunmuş idi. Pes cenke şurû‘ olundukdan sonra kefere-i bidâyenin”

serpdüklerinde meydan-ı mu‘arekede sâbit-kadem olan ‘Asker-i İslâm’ı yerlerinden kopardıklarında, melâ‘înin atlu ‘askeri kuvvetlenüb, bunca bin atlı def‘aten yemîn ü yesârdan ‘Asâkir-i İslâm üzerine hücum etdiklerinde, bir Frenk harb ve kîtâle ve cenk ve cidâle kudreti kalmayub, herkes can ve baş kurtarmak sevdâsına düşmekle, ‘Asâkir-i İslâm’ın alayları ol dem bozulduk da, ol bin nefer tüfenk-endâz olan Akdeniz levendi, silahları tüfenkleri cümle nakıl olmağla, hareket ve firâra mecâlleri olmamağla, [vr.259b] birbirleri ile ‘uhûd ve şurût edüb, ol meydan-ı mu‘arekede birbirlerine arka verüb, demür dağ gibi durub, küffâr-ı hâksârdan katı çok kâfiri ruzha getürdiler. Kefere ruzh-ı karâr olub bî-hadd ve bî-hesâb helâk oldukların melâ‘în gördüklerinde, bir iki def‘a ol gâziler üzerine hücum edüb, mezbûrları yerlerinden ayırmayacak üzerlerine tob çeküb, zencîr ve saçma ile cümlesini nâ’il rütbe-i şehâdet etdirdiler. Ba‘de sâ’ir ‘Asker-i İslâm üzerine hücum olunduk da, cîsr ile ‘ubûr olunan mezkûr Nehr-i Küpe dedikleri nehr-i menhûs, iki taraftan dahî yârlu ve bataklı olmağın, bir kimesne seyahat ile murûr ve ‘ubûr sa’y eylese yardan selâmete vusûl kâbil ve mümkün olmayub ve cîsr ve sefîne ve mahsûs geçid mevzi‘ine muhtâc iken paşa-i yâdigâr ve menhûs bunu fikr etmeyüb, bir nice ümmet-i Muhammed ile ‘âmmeye gurûr ve ‘aklı u fâsidi ile ‘ubûr eyledi. Bu mertebeye gelince kendisü dahî ‘askere mahlut olub, firâr ve cisre müteveccih olub geldük de mukaddemâ firâr edüb, cîsr-i ma‘hûddan murûr ve ‘ubûr edenler kemâl-i haflarından birbirlerine bakmayub, ziyâde izdihâm ile cîsr üzerine hücumlarında cîsrin tahtaları tahammül ve tâkat getürmemekle, birkaç hayvanâtın payları tahtay-ı cisre geçüb ihrâca mecâl mahâl olub kaldıkda sonradan gelenler havf-ı küffâr-ı hâksârdan ol hayvanâtın üzerine çıkub, birbiri üzerine binmeleri ile cîsr-i mezkûr mesned olmağla, ‘Asâkir-i İslâm cîsr üzerinden geçüb halâs olmakdan bi’l-küllî hâsıl olduk da, su²¹¹⁸ üzerinden murûr ve ‘ubûr mümkün mülâhaza edüb, kendülerin atları ile yarlardan ol suya atlayub, paşa-i menhûs dahî kezâlik kendiyü suya atub ol bir tarafına ‘ubûra imkan olmamağın, Hasan Paşa ve rü‘esâ-i ‘askerden niçe bellü başlular ve sâ’ir ‘asker ve ‘umûmen ol suda gark ve helâk ve bu tarîk ile mertebe-i şehâdete nâ’il ve vâsıl olub, ‘Asâkir-i İslâm’dan ‘aklı kalîl kimesne halâs oldu. Anlar dahî mukaddemce cisrdan murûr etmiş ola. Veyâhud âhir yerden suya urub çıkmış ola. Zîrâ küffâr-ı hâksâr yar başına gelüb suyun öte yakasına varub, yardan hurûca sa’y edüb, canları tüfenk ile urub şehîd ederler idi. İzvornik Sancağı ‘askeri [vr.260a] hod bi’l-küllîye çadır ve duvarları ile ol mu‘arekede zâyî‘ ve telef olub, anlardan bir ferd halâs

²¹¹⁸ BY-D’de, “mevâzından”

olmak müyesser olmadı. Orduy-ı hümayûn ve çadırlar nehr-i mezbûrun İslâm yakasında bulunmağın, ol gün murûr ve ‘ubûra ‘asker-i küffâr cüret edemedi. Velâkin bu kadar çadır ve ağrak ile ancak yüz nefer cenk ve harbe kâdir adem bulunmadı. Hatta menkûldir ki; vakt-i ‘asrda ol serhaddin küffârı, cısr-i mezkûr üzerinde hayvanat ve insan lâşelerin kaldırub ve köprüyü ta‘mîr ve termîm edüb, murûr ve ‘ubûr etdiklerinde Bosna eyâlet-i çeribaşlarından Kara Ömer Çorbacı bir gün mukaddem kal‘adan tüfeng ile mazrûb ve mecrûh ve ol rûz-ı meyşûmda süvâr olub, mu‘areke-i menhûseye varmağa adem-i kudretinden çadırında kalmış idi. Bu felâket ve musîbeti ve küffâr-ı hâksârın orduya geçmege ‘azîmet ve tedâriklerin gördük de can başına sıçrayub, birkaç at oğlanı ve mu‘arekey-i menhûsey-i mezkûreden halâs olub, ol sudan murûr eden bakıyye-i ‘askeri da‘vet ve cem‘ edüb, paşa-i mezkûrun otağı önünde kalan iki kıt‘a şâhi darbzen topu, cısr-i ma‘hûdun başına nakl ve murûr-ı ‘ubûra mâni‘ olacak mertebe ol cisrin İslâm tarafına düşen başından birmikdâr tahtasın söküb ve mûrûra kasd eden küffâra birkaç def‘a ol şâhileri boşaldub, her ne hâl ise vakt-i salât-ı mağribedek cisri muhâfaza ve ol mu‘arekeden can ve baş kurtarmak ümîdi ile, kendisün ol nehre pertâb eden Müslümanları ve cısr etrâfında nehr-i mezkûrdan ihrâcı mümkün olan ‘askeri vakt-i ‘aşâyâdek ihrâc ve tahlîse eyledi. Ba‘dehû mîr-i mîrân-ı mezkûr ve cümle alay begleri ve Hersek Sancağı’na mutasarrıf olub, vezîr-i a‘zâm-ı sâbık Rüstem Paşa’nın kızı oğlu ki Sultan Süleyman kızı Mihrimah Sultan’ın kızı Sultan valdesidir. Mir-livâ Ahmed Beg ve Kilis Sancağı Begi Piyâle Paşa oğlu diğer Ahmed Beg ve İzvornik Sancağı begi Mârû’z-zıkr Koca Memi Beg ve sâ’ir zu‘emâ ve erbâb-ı tımar ve ‘umûmen şehîd ve telef ve zâyi‘ olub, kendüden gayri bellü başlu kimesne kalmadığın gördük de, ba‘de’t-teemmül sabaha kalursa yanında olandan dahî bir ferd can ve baş kurtaramaz idigü ma‘lûmu olmağın, çadırlarda bâki kalan hüddâm ve oğlan ve uşak ve ufak tüfek [vr.260b] ve nehr-i mezkûrdan ihrâc ve tahlîs etdigü mecrûh ve gayri mecrûh olanları cem‘ edüb ve ilerüye yollayub ve kendisü demdâr olub ve orduda olan otak ve çadırların nakline imkân olmamağın, a‘dâya kalmak için tahrîk edüb ve vakt-i ‘aşâ-i âhîrde orduyu menhûs olduğı mevzi‘den nakl ve cân ve başların tahlîs-i emînesiyle kemâl-i mertebe sür‘at üzere hareket edüb, vakt-i salât-i fecrde Köstence Kal‘ası kurbunda vâki‘ cisrden murûr ve ‘ubûr etdiklerinde, mu‘areke-i mezkûreden can ve baş halâs eden ‘Asker-i İslâm ne mertebe ola deyü takayyüd etdik de, min haysü’l-mecmu‘ ancak bin beşyüz nefer adem halâs olmuş, ma‘adâsı cümleten şerbet-i şehâdeti nûş etmişler, ertesi gün ‘ale’s-sabah cisrin öte cânibinde olan kefer-i fecere ‘ale’l-‘acele cisrden murûr ve

‘Asker-i İslâm ordusuna gelüb, ‘Asker-i İslâm’dan kimesne bulmayub, ortalık hâli‘ kalmakla, yurd yerinde kalan çadırlardaki eşyâyı yağma ve gâret etdiklerinden sonra, tuyûrları ile paşa-i menhûsun mukaddemâ binâ etdigü kal‘a-i cedîde gelüb, muhâsara ve üç gün ‘azîm cenk ve cidâl ve harb ve kıtâl vâki‘ olub âhir kal‘ayı İslâm elinden nez‘ ve içünde olan ‘Asker-i İslâm’ı cümle şehîd edüb, bu kal‘a bu mahâlde bize lâzımdır deyü harâb etdikleri mevâzi‘i ta‘mîr ve termîm ve kifâyet mikdâr cebehâne ve ‘asker koyub ve li-ec’l-istihkâm ba‘zı mevazi‘ine kuleler binâ edüb, ziyâde metîn eylediler. ‘Îlâ yevminâ hâzâ serhaddimize göre de Nöyyi denmekle ma‘rûf ve meşhûr olan kal‘a-i mezkûredir. Hasan Paşa merhûmun dîn ve devlete ve Ümmet-i Muhammed’e hizmeti ancak zikr olunan mikdârdır. Ba‘de zâlik tafsîl olunan ahvâl-i pürmelâl ‘Atabe-i ‘Aliyye turâbına mün‘akis olduk da, ol ‘asrın vezîr-i a‘zâmı vâki‘ hâli vuku‘ üzere Rikâb-ı Hümâyûn’a telhîs etdik de, Bosna eyâletinin mahlûl zeâmet ve tımarı eshâbının oğulları var ise oğullarına, oğulları yoğise ocaklarında mevcûd ve sâkin bulunanlara tevcîh ve sadaka buyrulmak için fermân buyrulub, kanûn kılındı. Rivâyet olunur ki: Mîr-livâ-i Hersek olub ol mu‘arekede [vr.261a] nûş-ı şerbet-i şehâdet-i mîr-livâ olan Ahmed Beg’in vâldesi mezkûr Aîşe Sultan, civâr ve hademesiyle siyah pûşideler ile Pâdişâh-ı İslâm hazretlerinin halası olmağla, bî-teklîf ve tekellûf Huzûr-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’ye dâhil olub, çiger-pâresi oğlu Şehid Ahmed Beg için, feryâd ve figân ve mâtemden sonra, “oğlum dîn ve devlet ve saltanat uğrunda zâyi‘ ve telef ola da ol melâ‘în-i bed-âyînden intikâm alınmağa şurû‘ olunmamak gayret-i dîn ve diyânet ve nâmus- şevket ve saltanatmıdır. Bu maddede cenâb-ı şehriyâride gayret ve hamiiyet yoğise bana izn ve icâzet verün avratlığım ile kendü malım sarf edüb, ‘asker cem‘ edüb intikam alayın” deyü Pâdişâh-ı İslâm’a ta‘an edince, Saltanat-ı Murad Hân-ı sâlis-i merhûm hocası olub ve Şeyhü’l-İslâm olan Molla Sa‘deddin Efendi merhûmu Huzûr-ı Hümâyûn’a da‘vet buyurub, “beni gayret-i ‘Osmâniyye helâk ediyor. İmdi elbette Engürüs keferesi üzerine gazâ ve cihad olunub etdikleri fesâdın cezâsı verilmek murâd-ı sâ‘adet-i gâyetimdir. ‘Acebâ vüzerâdan kimi serdar ve sipahsalar eylesen” deyü betârikü’l-müşâvere mâ fi’ d-derûnunu ‘arz ve i‘lâm buyurdıklarında, molla mezkûr dahî, vezîr-i âsâf-nazîr Sinan Paşa merhûmu sevk edüb, vezîr-i²¹¹⁹ mûmâ-ileyh bu âna gelince her kangı tarafa irsâl olundu ise bî-emr-i bâri mansûr ve muzaffer olub, Uğur-ı Hümâyûn’a niçe niçe hizmetler vücûda getürdigün tafsîl ve mûmâ-ileyh serdar ve serasker olmasın sevk ve takrîr etdik de, vezîr-i mûmâ-ileyh ol vakitte Mığlıgara’da bulunmağla, fi’l-hâl Huzûr-ı

²¹¹⁹ BY-B’de, “- vezîr-i”

Hümâyûn'a gelmesi için hatt-ı hümâyûn-ı sa'adet-makrûn ile, Rikâb-ı Hümâyûn mukarreblerinden biri ta'yîn ve irsâl olduk da, me'mur-ı mezkûr ber-mûceb-i emr-i âlî an gayr-ı münkasımda belde-i mezbûreye vâsıl ve huzûr-ı vezîr-i müşârûn-ileyhe dâhil, vâki' hâli ifâde ve hatt-ı hümâyûnı ta'zîm ve tekrîm-birle ref' ve teslîm etdik de, vezîr-i müşârûn-ileyh mazmûn-ı hatt-ı hümâyûnı²¹²⁰ teemül buyurub, da'vet olduğunu nâtik olduğu ma'lûmu olacak, imtisâlen li'l-emri'l-âlî ol sâ'at belde-i mezbûrdan nakl ve 'acele üzere âsîtâne-i sa'âdete gelüb, Rikâb-ı Hümâyûn'a yüz sürdük de, sene bin bir târihinde tekrâr sadr-ı a'zâm ve serdâr-ı ekrem nasb olunub, 'asâkir-i deryâ-hurûş ile Engürüs serhaddine [vr.261b] varub fütûhat-ı cemîle vücûda gelmişdir. İn-şâ'allahu el'eazzü'l-âlâ icmâl üzere zikr ve beyân olunur. Bâlâda mezkûr olduğu üzere Hasan Paşa-i ma'hûd bu sene vilâyet serhaddinde sâkin olan küffâr-ı hâksâr ile sulh-i kadîm nakz etmekle, sâ'ir serhadlere dahî sirâyet edüb, fiten ve ihtilâl ve tuğyân, kefere-i fecere 'umûmen Engürüs serhadlerine sirâyet etmekle ol serhadlerde olan küffâr-ı duzeh karâr te'addî ve tecâvüz etmeleri ile serdâr ve 'asker irsâli lâzım geldik de, vezîr-i a'zâm müşîr-i eham Sinan Paşa merhûm sene bin üç târihinde Rumili ve Anadolu 'askeri ve dergâh-ı âlî yeniçerileri, ve altı bölük halkı ve'l-hâsıl hezâyin-i Osmâniyye'den cüzî ve külli sadâkat-ı vezâ'ife mutasarrıf olan 'asker-i nusret-meâsir ile, bir vakt-i mübârekde, âsîtâne-i sa'âdetden hurûc ve itmâm levâzım-ı sefer için, birkaç gün Çerici Çayırı denmekle ma'rûf mevzi'de meks ve ârâm buyrulub, ba'dehû tekâmîl-i levâzım-ı s-sefer menzîl-i mezbûrda nakl ve hareket ve kona ve göçe ve dura derbend geççe, şevket ve ikbâl ve 'asâkir deryâ misâl ile serhadd-i Engürüs'e varub, ol sene lutf-bâri ile evvelâ Pesrim Kal'asın ba'dehû Papa'yı ve andan sonra Tâtâ Kal'aların suhûlet ile feth ve teshîrden sonra, 'asâkir-i²¹²¹ zafer-makrûn ve orduy-ı hümâyûn ile, hâliyâ kefere-i fecere yerlerinde olan hısn-ı hasîn ve kal'a-i mefîn Yanık üzerine varub, hâtemvâr muhâsara ve kırk aded top ile şeb ü rûz üç ay top ile dögülüb, bî-emr-i hüda zafer-müyesser olmadıkda, birkaç yerden kal'a-i mezkûrye lağm olunub, fazl-ı hak ile fethi müyesser²¹²² olduk da, muhâfazası için mîr-i mîrân ve Şiblî ve Azabistan ve sâ'irînden üç bin mikdârı 'asker vaz' olunub, mühimmât ve levâzım kemâ-yenbağî itmâm ve ikmâl kılındıktan sonra, kal'a-i mezbûre mukâbelesinde Nehr-i Tuna cezîresinde vâki' Kumrân nâm kal'a-i râsihü'l-bünyân üzerine varub, hatemvâr ihâta ve

²¹²⁰ BY-D'de, " ta'zîm ve tekrîm-birle, ref' ve teslîm etdik de, vezîr-i müşârûn-ileyh mazmûn-ı hatt-ı hümâyûn"

²¹²¹ BY-D'de, " 'asâkir-i"

²¹²² BY-D'de, " olmadıkda, birkaç yerden kal'a-i mezkûrye lağm olunub, fazl-ı hak ile fethi müyesser"

muhâsara edüb, sa'y-ı belîğ ile fethi karîb olmuş iken, Yeniçeri Ağası ve Rumili Beglerbegisi mâbeynlerine kıyl u kâlden nâşi husûmet vâki' olub ve ruz-ı kasım girmeye üç gün kalub, şiddet-i şitâ erişmekle, [vr.262a] ol diyârda rûz-ı kasım hulûlünden sonra taşrada 'asker²¹²³ durmak mümkün olmadığı ecluden, kal'a-i mezbûrenin fethi zamân-ı âhirde mukadder ve müyesser olmak ihtimâli ola deyü, mîr-i mîrân-ı mezkûr topları meterisden ihrâc etmekle, vezîr-i müşârün-ileyh dahî 'Asker-i İslâm ile 'avdet ve rücu' ve tayy-ı merâhil-i menâzil ederek âsitâne-i sa'adete vâsıl ve Rikâb-ı Hümâyûn-ı Şehriyâri'ye yüz sürdük de, 'azîm iltifât-ı hüsrevâniyye mazhar düşüb, sene bin dört tarihi evvel bahârında hâliyâ harac güzâr olan Kara Eflak Voyvodası olan Mihâl Voyvoda nâm mel'un, 'isyân ve niçe bin kâfir eşkiyâsını cem' ve tuğyân edüb, Silistre ve Niğbolu Sancağı'ndan olub, Nehr-i Tuna sâhilinde vâki' kasaba ve kurayı gâret ve yağma ve ihrâk-ı binnâr ve sükkânından olan Müslimîni katl ve esir etdigü Sem'-i Hümâyûn'a vâsıl olduk da, fitne ve mazarratı def' ve ref olunmak lâzım-ı dîn ve devlet olmağla bâ-fermân-i şehriyâri, vezîr-i a'zâm ve müşîr-i efham müşârün-ileyh Sinan Paşa merhûm, 'asâkir-i muvahhidîn ve cünûd-ı Müslimîn ile âsitâne-i sa'adet-aşiyânedен Diyâr-ı Eflak cânibine müteveccih ve revâne olub, ba'dehû tayyü'l-merâhil Niğbolu Sancağı'na tâbi' Nehr-i Tuna sâhilinde vâki' Rusçuk Şehri önünden nehr-i mezkûru cîsr ile 'ubûr ve şehir-i mezbûr mukâbelesinde Eflak tarafında vâki' Yergöğü Kal'ası önünde orduy-ı hümâyûn ve çadırlar ile nüzûl buyurduk da, 'Asâkir-i İslâm, ale'l-husûs Yeniçeri tâ'ifesi Eflak karyelerini gâret etmegi, Bükreş üzerine müteveccih ve azîm olmak esnâsında nısf-ı tarîkde Kalukran nâm bataklık ve²¹²⁴ gânimet add etdikleri ecluden, cîsr-i ma'hûddan murûr²¹²⁵ eden 'asker çadırlara girmeyüb her biri bölük bölük Vilâyet-i Eflak'a dağılub, vezîr-i müşârün-ileyh ile orduy-ı hümâyûnda ekall-i kalîl 'asker kaldık da kadîmü'l-eyyâmdan Eflak Voyvodaları, vatan ve mesken ittihâz etdikleri Belde-i²¹²⁶ Dağüstana dâhil olduk da, ol mel'un-ı hilekâr-ı a'nâ Mihâl Voyvoda dedikleri medall ü dâll, 'Asâkir-i İslâm'ın gâret-i vilâyet için perâkende ve perişân olub, vezîr-i âl-i kâdr yanında 'askerden çokluk kimesne olmaduğuna câsus ile haber ve âgâh olmağla, mevzi'-i mezbûrda birkaç mahâlde pusu edüb, vezîr-i müşârün-ileyh hazretlerinin gelmesine intizârda iken serdâr-

²¹²³ BY-D'de, "+ durub oturmak"

²¹²⁴ BY-D'de, " - Bükreş üzerine müteveccih ve azîm olmak esnâsında nısf-ı tarîkde Kalukran nâm bataklık ve"

²¹²⁵ BY-B'de, "- murûr"

²¹²⁶ BY-B, BY-D'de, "+ Bükreş üzerine müteveccih ve 'azîm olmak esnâsında nısf-ı tarîkde Kalukerân nâm bataklığa ve"

1 müşârün-ileyh [vr.262b] yanında mevcûd olan ‘asker ile mevzi’-i mezbûrdan gâfil oldukları hâlde murûr ve ‘ubûr üzere iken, ol pusuda olan kefere-i fecere âle’l-gafle ‘Asker-i İslâm üzerine hücûm etdiklerinde, bi-emri’l-melikü’l-müte‘âl ‘Asker-i İslâm’a inhizam vâki’ olmağla, ol vezîr-i guyûr inhizâm-ı mezkûrdan şikeste hâl olub, Niğbolu İskelesi’nden Dârü’l-İslâm’a geçdik de, gayretinden marîz olub, gitdükçe marazı müştet ve sâhib-i ferrâş olması mümted olmağın, bir taraftan sinn-i sâl cihetinden za‘af-ı pîrlikden etibbânın mu‘âlecesi kârgir olmayub, kemâl-i elem ve za‘af ile sefer-i mezkûrdan der-i devlet-medâra geldik de, dört beş ay mu‘ammer olub, âlâm-ı dehrden hulâsa mecâl-i emâneti mahâlline teslîmden gayri vech olmadığı ecluden rûh-ı revânını teslîm ve ‘azîm-i ravza-i rıdvân olmuştur. Ba‘de’z-zalik vezîr-i müşârün-ileyhin hayrât ve hasenâtın haddi yokdur. Cümleden Şâm-ı Cennet-meşâmın iki cânibindeki Mısır-ı Kâhire ve Kudüs-i Şerîfden gelen ebnâ-i sebîle, Sasâ‘abe nam mevzi‘de ve Rum ve Haleb ve Anadolu’dan gelen ebnâ-i sebîle²¹²⁷ Katife nâm mevzi‘de hânları ve imâret ve câmi‘ ve tanhâneleri ilâ elân ma‘mûr ve meşhûrdur. Merhûm ve mağfûrunleh Sultan Süleyman Hân ‘aliyyi’l-rahme ve’l-gufrân²¹²⁸ hazretlerinden sonra Memâlik-i Üngürüs’e külli ‘asker ile vezîr-i a‘zâm ve serdâr-ı ekrem çıkmayub, sinîn-i mezkûre-i mâzîyede, vezîr-i mazbûra gelince bekâ-i sulhdan nâşî memâlik ve diyâr emn ü emân ve ma‘mûr ve âbâdan idi. Nakl olunur ki: vezîr-i müşârün-ileyh me‘mûr olan kapukulu vesâ‘ir ‘Asker-i İslâm, Eyâlet-i Rumili ve Anadolu Ve Bosna vesâ‘ir serhadlerde olan ma‘zûlün ve gayrîden, ‘askerin kesret ve vefreti merhûm ve mağfûrunleh Sultan Süleyman ile Mohaç Mu‘arekesi’nde olan ‘Asâkir-i İslâm’a galib idi.²¹²⁹ Ba‘dehû mezkûr Engürüs üzerine bi’d-defa‘at me‘mûr olan, vüzerâ-i a‘zâm ve vükelâ-i kirâm ile ol mertebe ‘asker cem‘ olunmuşdur deyü, sefer-i mezkûrda bizzat hâzır olan kâr-dide ve umûr-azmûde pîr ve ihtiyârlardan istima‘ olunmuşdur.

²¹²⁷ BY-B’de, Derkenar; “+ Sasâ‘abe nam mevzi‘de ve Rum ve Haleb ve Anadolu’dan gelen ebnâ-i sebîle” BY-D’de metin içinde mevcut.

²¹²⁸ *Ona rahmet etsin ve onu bağışlasın.*

²¹²⁹ BY-D’de, “galebe eder”

BÂB-I RÂBİ²¹³⁰

Veẗîr-i mezkûr Sinan Paşa Vilâyet-i Yemen'i tekrâr feth ve teshîr etdikden sonra Haydar²¹³¹ [vr.263a] Paşa'nın Vâli-i Vilâyet-i Yemen olmasınadek taraf-ı şehriyârîden Vâli-i Vilâyet-i Yemen olan vüzerâ ve beglerbegiler ismi ve resmleri ile silk-i tahrîr ve takrîre çekilüb ahvalleri birkaç fasıl kılınmıştır.²¹³²

Fasl-ı Evvel²¹³³

Veẗîr-i Âsâf-Nazîr Sinan Paşa Merhûm Vilâyet-i Yemen'i Kabzâ-i Teshîre Getirüb Kendisü Taraf-ı 'Atabe-i 'Aliyye'ye Yüz Sürmek Ricâsıyla Vilâyet-i Mezbûrdan Nakl Murâd Edindik²¹³⁴ de Ol Diyâr-ı Celîleye Mîr-i Mîrân Olan Behram Paşa Merhûma Vilâyeti Teslim Edüb Ol Dahî Zabt Ve Tasarruf Etdiği Müddet-i Hükümetini Vuku' Bulan Vakâyı' Beyân Eder:

Çünkü Veẗîr Sinan Paşa merhûm Vilâyet-i Yemen'i feth ve teshîr ve fitne ve ihtilâl ve fesâd'ın ol diyâr ve aktârı pâk ve tathîr edüb, âsitâne-i devletden hâkim-i vilâyet ve mîr-i mîrân nasb ve ta'yîn ve irsâl olunan sâlifü'z-zikr ve'l-beyân müşârün-ileyh Behram Paşa'ya memâlik-i mezkûreyi teslim ve hükümetini ibkâ ve tafvîz buyurub, Belde-i San'â'yı irsâl etdikden sonra, kendisü devlet ve ikbâl ile Diyâr-ı Yemen'den hurûc ve Cânib-i Rum'a 'azîm ve revâne oldu. Hâkim-i vilâyet ve mîr-i mîrân-ı memleket ve eyâlet olan, mûmâ-ileyh Behram Paşa, sâhib-i seyf ve tedbîr vezîr-i âsâf-nazîrden sonra mesned-i hükümete cülûs ve karâr ve hıfz u hirâset memâlike sarf-ı iktidâr edüb, gerek 'asker ve ecnâd zabtında ve gerek re'âya ve berâya ve 'âmme-i 'ibâdın himâyet ve siyânetinde dakîka fevt etmeyüb, binefsihî mukayyed olmağla müddet-i vilâyetinde ve zamân-ı hükümetinde Mülk-i Yemen ve Vilâyet-i 'Aden emn ü emân ve 'adl u dâd ile mâlâmâl olub, sükkân-ı memleket ve 'umûmen ahâli-i vilâyet âsûde hâl ve müreffehü'l-bâl olmağla, bir yerde ve aktârda ve bir belde ve diyârda fitne ve fesâd ve ihtilâlden bir nesne zuhûr etmedi. Paşa-i mûmâ-ileyh fî nefsi'l-emr bir şeci' dilâver ve sehî ve sâhib-i hüner ehl-i ma'rifet ve mu'tedil ve müteşerri'[vr.263b] ve

²¹³⁰BY-C'de buradan sonraki kısım bir özet şeklinde derc edilmiştir. Diğer nüshalara göre artı bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla karşılaştırmaya tabî tutulamayacak kadar da kısaltılmış durumdadır.

²¹³¹BY-B, BY-D'de, "- Haydar"

²¹³²BY-C'de, "Dördüncü Bâb: Veẗîr Sinan Paşa Yemen'i Tekrâr Feth Eyledikten Sonra Haydar Paşa Hurûcunadek Yemen Hâkimi Olan Vüzerâ ve Beglerbegileri Beyân Eder. Birkaç Fasıl Üzerine Müstemildir"

²¹³³BY-C'de, "Veẗîr-i Âsâf-Nazîr Sinan Paşa Merhûm Vilâyet-i Yemen'i Teslîm Ve Kendüden Sonra Alıkoduğu Mîr-i Mîrân-ı Zîşân Merhûmun Müddet-i Hükümetin Beyân Eder."

²¹³⁴BY-B'de, "etdik de"

dindar ve âkil ve zekî ve fâzıl-ı kâmil idi. Diyâr-ı Yemen’de nîknâm ve dîn ve diyânet ve insaf ile ma’lum enâm olmuş idi. Mîr-i mîrân ve hükkâm-ı zûi’l-iktidârdan²¹³⁵ bir paşa-i nâmdar ve vülât-ı küberâ-i fihâmdan ahlak-ı hasene ve evsâf-ı müstahsine ile mevsûf bir hâkim-i ‘âl-i mikdâr idi. İki seneden mütecâviz Vilâyet-i Yemen’e mutasarrıf olub, bu müddet-i kalîlde dîn ve devlete lâıyk ve ırz ve nâmus-ı saltanata muvâfık niçe hizmetler vücûda getirüb, vilâyet-i mezbûrenin cibâl ve sengistânında sâkin olub ‘isyân üzere bakıyye kalan eşkıyây-ı Zeydiyye’yi ve ‘usât-ı ‘Urbânı darb-ı tîğ-ı ateş-i miğ ile Cânib-i Saltanat-ı Osmanîye’ye mûti‘ ve münkâd edüb, zamân-ı hükümetinde bir ferd ‘isyân eylemek ve hilâf-ı kânun-ı Osmânî bir hareket vücûda getürmek olmadı. Ve ma’hûd ve mezkûr olan Mutahhar Leng gaddar hod müteahhid olub kavl ve karar etdigü üzere zabt ve rabtında olan vilâyetlerden deruhde ve iltizâm etddigü harâc vesâ’ir tekâlîf malını sâl be sâl bilâ-taleb vakt ve zamânıyla divân-ı eyvân-ı pâdişâhîye irsâl ve teslîm edüb, nakz-ı ‘ahd ve sulhe bâ’is olacak evza’dan gâyetü’l-gâye ihtirâz üzere olub, eyyâm-ı hükümet-i paşa-i mûmâ-ileyhde Vilâyet-i Yemen ma’mûr ve âbâdan ve âmme-i ism-i²¹³⁶ sâye-i sa’âdetinde sefâ ve refâhiyyetde olub, taraf-ı şehriyâriden Eyâlet-i Yemen, Mısır’ın Emîrü’l-Hacı olan Murad Beg’e sadaka ve teveccüh olunmağla mütesellimi gelüb, vilâyete dâhil oldukdan sonra sene dokuz yüz doksan târihinde paşa-i mezkûr Diyâr-ı Yemen’den hurûc ve revâne ve kadîmi ocaklığı olan Gazze’ye varub, ba’de zamân Haleb ve Van Eyâletleri muhâfızı olub, ‘âkıbet civâr-ı rahmet ü rahmâna vâsıl oldu. Rahmetullahu aleyh.²¹³⁷

İkinci Fasl

Koca Murad Paşa Mîr-i Mîrân-ı Yemen Olub Zamân-ı Hükümetinde Vuku‘ Bulan Mevâd Ve Ahvâli Beyân Eder:

Sâbıkda mîr-i mîrân-ı Eyâlet-i Yemen iken ziyâde gadr ve cevr ve zulm ile ma’rûf ve meşhûr olub, ba’dehû mîr-i mîrân-ı²¹³⁸ Mısır olduk da alay ile giderken tüfenk ile maktûl olan mâru’z-zikr Mahmud Paşa’nın kethüdâsı mûmâ-ileyh Murad Paşa, Mısır’da tavattın ve bunca mal ve zî-kıymet eşyâya [vr.264a] mâlik olmağla, Mısır’da manâsıb-ı müte‘addide mutasarrıf olub, ba’dehû mîr-livâ olmağın, Emîrü’l-Hacc-ı Mısır oldukdan sonra, Mısır’da birkaç sene kalmış idi. Mâru’z-zikr Mahmud

²¹³⁵ BY-D’de, “ihtirâmdan”

²¹³⁶ BY-B’de, “ism-i, - imem Eyâlet-i Yemen”

²¹³⁷ Allah ona rahmet etsin.

²¹³⁸ BY-D’de, “+ Eyâlet-i Yemen”

Paşa'nın Yemen'de dahî kethüdâsı olmağla eyâlet ve mansıbına mertebe kâbil-i intifâ' ve zevk ü sefâ ve şevket ve devlet idigü ma'lûm olmağın, Yemen Vâlisi olmak sevdâsına düşüb, zamânında Hâfız-ı Mısır bulunan paşaya külli hediyeler verüb, ol dahî der-i devlet medâra Diyâr-ı Yemen ahvâline vâkîf ve umûr-dîde ve bi'l-cümle her husûsda vukûf kesb edüb, ol diyâr-ı celîl de paşa kethüdâsı olmuş kâbil-i istihdâm kimesnedir deyü, mezbûru 'arz ve mâl-ı ferâvân irsâl eyleyüb, mûmâ-ileyh Murad Paşa'ya Eyâlet-i Yemen âsitâne-i sa'âdetden bu vechile teveccüh ve ihsân olunub, emr-i şerîf Mısır'a geldik de sene dokuz yüz doksan Zi'l-ka'desinin evâhirinde Bender-i Suveys'e gelüb, sefînelere duhûl ve Diyâr-ı Yemen'e revâne oldu. Ve selâmet-i hâl ile Bender-i Cidde'ye vâsıl ve taraf-ı berre çıkub, hacc-ı şerîf edüb ba'dehû yine taraf-ı baherden sefîne ile Yemen'e müteveccih olub, sene dokuz yüz doksan bir târihinde Muharremü'l-haram'ın evâsıtında Beytü'l-Fakîh dedikleri bendere selâmet ve sıhhat ile vusûl bulub, andan Zebid ve Ta'iz şehrine ve ba'dehû Belde-i San'â'ya varub, Vilâyet-i Yemen-i zabt ve tasarruf edüb, zamân-ı hükümetinde Mutahhar Leng gaddar mürd olub, oğulları ile beyninde taht-ı tasarruflarında olan vilâyet ve nevâhî için niza'-ı külli vuku' bulmağla paşa-i mezkûra bu tarîk ile hadden efzûn hazîne ve zî-kıymet eşyâ²¹³⁹ ve bî-misl ve mu'adil tefârik vermeleri ile hazine-i vâfire ve defîne-i mütekâsireye mâlik oldu. Mutahhar Leng oğulları babaları mezbûrun taht-ı yedinde olan kasabât ve kurâ ve nevâhiyi kendülere ibkâ ve mukarrer etdürince hezâyin ve defâ'in mürd-i mezbûru feth ve bezl ile anlar ke'l-evvel babaları tasarrufunda olan vilâyet ve diyâra ve paşa dahî emvâl-i kesîreye mâlik oldular. Mutahhar Leng habîs rû-siyâh cem' ve idhâr etdigü hezâyin bunlara nasîb oldu. Rivâyet olunur ki; Murad Paşa merhûmun Vilâyet-i Yemen'de mâlik olduğı mâla, mülûk ve gayriden bir ferd [vr.264b] mâlik olmamışdır. Paşa-i mezkûr dört seneye karîb Vâli-i Yemen olub, diyâr-ı mezbûrda olan zî-mal kimesnelerin mallarını müsâdere ve gasbı fesâd ve ihtilâle bâ'is ve bâdî olub, der-i devlet medâra münakis olduk da, ol târihde bi'l-fi'il Has Bahçede Bostancıbaşı bulunan Arnavud Hasan Ağa'ya Eyâlet-i Yemen sadaka ve ihsân olunduk da, 'Înâyet-i 'Aliyye'den ba'de itmâmü'l-mesâlih Cânib-i Mısır'a müteveccih ve 'azîm olub ba'de'l-vusûl Vilâyet-i Yemen'e sefer ve hareket edüb, kendüden mukaddem irsâl etdigü mütesellimi vâsıl ve dâhil oluncaya degin, Murad Paşa cânib-i berden seyr ve sefer ederek Mısır'a gelüb ve emvâl ve erzâkını dahî cânib-i baherden irsâl etmiş idi. Ol dahî geldük de müddet-i kalîlde Mısır'dan der-i devlete varub, 'azîm hediyeler vermekle Van

²¹³⁹ BY-D'de, "- eşya"

Beglerbegisi olup Ba‘dehû Diyarbekir’e nakl olundu. Bu ortalıkda vukû‘ bulan ‘Acem seferinde Kızılbaş ile cenkde mezbûr Murad Paşa uç beglerbegi ile ma‘ân bir çâha düşüb ba‘dehû ertesi gün Kızılbaş bed-ma‘âş bulub, ihrâc ve Şah ‘Abbas huzûruna ihzâr etdiklerinde habs olunub, sekiz sene ‘Acem’de esir olup, ba‘de’l-halâs Macar²¹⁴⁰ ve Engürüs seferleri zuhûr etmekle Rumili Beglerbegisi ile Budin muhâfazasına ve Estergon muhârebisine varub, ba‘dehû ma‘zûl olduk da gayrî eyâlet sadaka olunub ‘Âkîbetü’l-emr bin on iki senesinde Estergon zamîme-i bilâd-ı İslâmîye kılındıktan sonra kefare-i fecere ehl-i İslâm ile sulha ra‘bet ve mürâhebet etdik de, sulh ü salâh vuku‘ bulduktan sonra, vezîr-i a‘zâm Mehmed Paşa âsitâne-i sa‘âdete yüz sürmege me‘mûr olduk da merhûm Murad Paşa’ya²¹⁴¹ Belgrad’da muhâfazaya kalan ‘Asker-i İslâm üzerine serdar ve serasker konmuş idi. Bî-emr hüdâ-i lâ-yezâl Mehmed Paşa İslambul’a dâhil ve vâsıl olduk da, ‘azm-i bekâ etmekle hâtem-i sadâret ve vezâret-i Belgrad’a merkûm Murad Paşa’ya irsâl olunmağla, kalkub âsitâne-i sa‘âdete gelüb, hâkpây-ı şehriyâriye yüz sürdük de, Vilâyet-i Anadolu’da zuhûr eden eşkiyâyı celâli üzerine serdar nasb ve ta’yîn olunduk da, ‘asker deryâ hurûş ile ma‘ber Üsküdar’a geçüb ne Canpoladı ve ne tâ’ife-i mezbûrdan bir ferd-i vâhdi kodu. ‘Askerlerin münhezim ve ele [vr.265a] girenlerini dahî ta‘me-i şemşîr edüb, lâşeleri ile kuyular doldurdu. Hezâr himmet edüb taksîrâtını afv ede. Ol seferde ba‘de²¹⁴² itmâmü’l-mesâlih Diyarbekir’de merhûm oldu. Egerçi evâ’ili vech-i muharrer üzere zulmle geçmiş idi. Ahir ömründe ‘acib hizmet etmişdir. Ba‘de vefâtı bin on altı senesinde cesedi İslambul’a getirilüb hâlâ ma‘lûm-i ‘âlem olan türbesinde defn olundu. Rahmetullâhu aleyhi rahmeten vasi‘aten.²¹⁴³

Fasl-ı Sâlis

Der-i Devletde Bostancıbaşı Olan Hasan Ağa’ya Eyâlet-i Yemen İhsân Olunduk Da Varub Vusûlünü ve Müddet-i Hükümet Ve Ahvâlini Beyân Eder:

Mûmâ-ileyh Hasan Ağa der-i devlet-medârda yirmi sene mikdârı Bostancıbaşı olup, kemâl-i ‘akl u ferâset ve re’y ve tedbîr ve zabt u rabt ve siyâset ile ma‘rûf ve meşhûr olmağın bilâ-taleb kendüye Eyâlet-i Yemen vezâret ile taht nîşin-i Al-i Osman olan Sultan Murad Hân-ı sâlis-i merhûm sadaka ve ihsân buyurduğundan ma‘âdâ,

²¹⁴⁰ BY-D’de, “- Macar”

²¹⁴¹ BY-D’de, “- âsitâne-i sa‘âdete yüz sürmege me‘mûr olduk da merhûm Murad Paşa’ya”

²¹⁴² BY-B’de, “bu”

²¹⁴³ Allah ona geniş geniş rahmet etsin.

mezbûrun zamânında Has Bahçe'de Bostancılar Kethüdâsı olub, metânet ve zabt ile şöhet-i şî'âr olan Sinan Ağa'yı mezbûra kethüdâ nasb ve ta'yîn edüb ma'ân Diyâr-ı Yemen'e müteveccih ve 'azîm olmasın huzûr-ı pâdişâhîye 'arz ve ricâ etdük de, hâh u nâ-hâh bilâtaleb fermân-ı hümâyûn ile mûmâ-ileyh Sinan Ağa vezîr-i müşârün-ileyhe kethüdâ nasb olunduk da, ol dahî cemî' umûr ve mesâlihini mezbûr Sinan Ağa'ya tefvîz ve taklîd eyledi. Ve eyâlet-i mezbûre ol âna gelince bilâ-vezâret olub, evvelâ müşârün-ileyh Hasan Paşa'ya vezâret ile ihsân olunmuşdur. Ba'de itmâmü'l-mesâlihü's-sefer bir vakt-i mübârekede, der-i devletden hurûc ve selâmet-i hâl-birle Diyâr-ı Mısır'a vusûl bulub, mühimmât-ı lâzîmesin tedârik ve tekmîlden sonra, Bender-i Suveys'de gûştelere süvâr ve rû-i bahrden 'azîmet ve selâmet-i hâl ile sene dokuz yüz doksan dört târihinde Bender-i Mihâ'ya vâsıl olub, iskele urub bender-i mezkûre hurûc ve nüzûl ve birkaç gündenden sonra Kânun-ı Osmânî üzere selîmî ve libâs-ı divân-ı sultânîsin giyüb, vüzerâ tarzı üzerine atına raht ve abâyı urub, Çukadâr ve Silâhdârı kırmızı keçeler ile ve şâtırları sim taslar ile ve tevâbi' ve huddâmı dahî erkân-ı şehinşâhî ile müretteb ve müzeyyen [vr.265b] alaylar ile Bender-i Mihâ'dan nakl ve hurûc ve kona göçe kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Bender-i Zebid'e vâsıl, andan Belde-i Ta'iz'e andan Diyâr-ı Yemen'in tahtı olan Medîne-i San'â'ya vusûl ve mesned-i hükümete nüzûl etdük de, mezbûrdan mukaddem Eyâlet-i Yemen'e vali olan pašalar alaylarında küçük sarık giyüb ve levendâna at ve don ve silah kullanub, ahâli-i diyâr mezbûr vâli ve hâkimlerin, vech-i muharrer üzere görmeleri ile vezîr-i müşârün-ileyhi gördüklerinde, hâzâ el-bâşâü's-sahîh ve vezîr es-sultan deyü herkes 'isyân ve tuğyândan kasr-ı yed edüb, gelüb muti' ve münkâd oldular. Ve vezîr-i mûmâ-ileyhin şâtırlarından olub, yirmi sene hıdmetinde olan Şâtır Hüseyin Ağa demekle ma'rûf ve meşhûr kimesne, Mekke-i Mükerreme'de mücâvir ve sâdıkü'l-kavl ve umûr-dîde ve diyânet ile mevsûf Müselmandır. Rivâyet ve nakl ederdi ki; Vezîr-i müşârün-ileyh Yemen'e vâsıl oldukdan sonra tama'-ı hâma düşmeyüb ve celb-i mal ricâsında olmayub, fukarâ ve re'âyayı himâye etmek ve eşkıyâ-i Zeydiyye ve 'usât-ı 'Urbân'ın ve sâ'ir arâzlık haklarından gelmek kendüye mu'tâd ve kâr-ı itdihâz etmiş idi. 'Ale'l-husûs kethüdâsı mezkûr Sinan Kethüda, Arnavud ademîsi lâğ ve latife ve hezl bilesiz. Metîn ve sâhib-i vekâr ve gâyetde bahadır ve şeca'ât-şî'âr kimesne olmağın, zabt ve rabt-ı memâlik vesâ'ir umûr-ı cüz'iyeye ve külliyeyi kethüdâsı mezbûra tefvîz ve sipâriş etmiş idi. Bu iki bin tüfenk-endâz adem bahadırı ile sa'b olan Zeydiyye dağlarına sefer ve 'urûc ve şeb-î hun edüb, murâd etdigü şakîleri İl'e getürmek yanında emr-i sehl idi. Hattâ hâliyâ imam olanın

makâm ve meâvı edündiği Şuhâra Dağı'na 'asker ile kethüdâ-i mezkûru irsâl etmekle ol dahî varub, sekiz ay muhâsaradan sonra feth ve teshîr edüb, zamân-ı mezkûrda davâ-i imâmet eden şahsı ahz ve bend ve ol dağda vâki' olmağla Şuhâra [vr.266a] ismiyle mevsûm olan kal'ayı kal' ve hedm etdikden sonra, imam me'huzı Belde-i San'â'ya kayd-ı bend ile getirüb itmâm ve hıdmet etdik de, vezîr-i müşârün-ileyh kethüda-i mezkûra 'azîm tevkîr ve ri'âyet edüb, imamı San'â zindanına habs-i ebed ile habs eyledi. Zamanlarında kal'a-i mezbûre münhedim olmağla, imam nâmına bir ferd zuhûr etmedi. Egerçi Vilâyet-i Yemen'i merhûm Sinan Paşa feth ve teshîr etdiği mestûr ve meşrûhdur. Lâkin diyâr-ı mezbûrun sarb ve sengistân yerlerinde tahassün eden kibâr-ı tâ'ife-i Zeydiyye'yi ihrâc ve ahzâ vakt ve eyyâmın müsa'adesi olmamağın, ekseri ile musâleha etmekle, yerlerinde olan memâlik ve diyâr ke'l-evvel yedlerinde ibkâ olunmağla mazhar-ı itâ'at sûretin ızhâr ve mâ'el-kerâhe beglerbegilere inkıyâd gösterirler iken, vezîr-i müşârün-ileyh 'asrında kethüdâ-i mezbûr Sinan Ağa 'asker-i zafer-rehber ile üzerlerine varub, 'avn-ı 'inâyet-i bâri ile ol sarb dağlar ve ol metîn kal'alar mâni' ve pâ'idâr olmayub, cümleten devlet-i şehriyârîde murâd üzere kabzâ-i teshîre getirüb, tâ'ife-i Zeydiyye'nin 'urukunu kat' eyleyüb, mezbûri havf ve haşyetlerinden bi'l-küllîye mezheb-i Zeydiyye'yi ketm ve ihfâ ve vücûdunu aşikâr etdiklerinden ma'dâ, bir ferd mezâhib-i erba'adan gayri bir mezhebi lisâna getürmege kâdir degiller idi. Mâru'z-zikr Şâtır Hüseyin Ağa rivâyet ve nakl ederdi ki: Vezîr-i müşârün-ileyh ile San'â'ya dâhil ve vâsıl olduğumuzda, Ravza demekle ma'rûf mahâlde vâki' bahçelerde etibbâ' vezîr-i mûmâ-ileyh kendülere bir ricâ-i istirahat ve mesken-i rahat itdihâz ve teberrüken gars-ı eşcâr müsmire ve gayri müsmire edüb, ale'l-husûs Şam Kavağı demekle ma'rûf olub, servden nişân verür. Mevzun eşcârı kesret ve vefret üzere gars edüb, tûl müddet hükümet-i Yemen'de ol kadar meks ve karâr müyesser oldu ki, ol kavaklar binâlara sarf olunmağa²¹⁴⁴ kâbil olmağla bağzını kat' ve binâlara harc ve sarf etdüler. Ve kimi dahî mahâllinde kaldı. Paşa-i mezkûr on altı sene bilâ-mezâhim Eyâlet-i Yemen'e mutasarrıf olub ma'zûl olmamağla istifâ-i haz edüb, Rum arzusu derûnunda câygir olub, birkaç def'a 'azlini ricâ ve 'arz edüb, ol 'asrda cây-ı nîşin evreng-i Osmânî olan merhûm [vr.266b] ve mağfûrunleh Sultan Murad-ı sâlis mezbûrun 'arz ve ricâsı telhîs olunduk da, Yemen cânibine mezbur Hasan Paşa gideli kulağımız dinç olmuştur. Ahvâl-i vilâyete vukûf tâm tahsîl etmişdir. 'Azl olunub yerine gayrisi varınca belki bu ihtilal vâki' ola deyü 'azlini tecvîz buyurmadılar. Bi'l-âhire vezîr-i

²¹⁴⁴ BY-D'de, "- olunmağla"

mezkûr kethüdâsı merkûm Sinan Ağa için²¹⁴⁵ benden ziyâde umûr-dîde ve kârazmûde me‘murü’l-gâ’ile kimesnedir deyü, Eyâlet-i Yemen’i merkûma ‘arz etdik de, kabûle karîn olub, vilâyet-i mezbûr hükümeti merkûm Sinan Ağa’ya der-i devletden sadaka ve ihsân ve emri irsâl olunub, vâsıl olduk da sene bin yirmi dört târihinde merkûm Sinan Ağa’ya emr-i merkûmu teslim ve kendisi bir vakt-i mübârekde, Yemen’den nakl ve Atabe-i ‘Aliyye turâbına yüz sürmek arzusu ile âsitâne-i sa‘adete müteveccih ve azîm ve revâne olub, yerine mezkûr Sinan Paşa mîr-i mîrân-ı Yemen olub kaldı. Ve efendisinin levâzım-ı seferin tedârik ve ihzâr ve ta‘zîm ve ikrâm-birle vezîr-i müşârün-ileyhi bir konak teşyî‘ ba‘dehû avdet-birle hükümetinde oldu. Mîr-i mîrân-ı Yemen olduğu vech-i âti üzere derc ve beyân olunan Cafer Paşa vezîr-i müşârün-ileyhin ol mahâlde²¹⁴⁶ hazînedârı idi. Vezîr-i müşârün-ileyh kona göçe sıhhat ve selâmet-birle Mısır’a ve andan âsitâne-i sa‘adete vâsıl olub, hediyesin verdikden sonra vezîr-i kubbe-nîşin silkine münselik olmak ricâsında olmuş iken, Cânib-i Hümâyûn’dan muhafazâ-i Eyâlet-i Mısır-ı Kâhire sadaka ve inâyet buyrulmağla, kalkub Mısır’a gelüb, birbuçuk sene hafız-ı Eyâlet-i Mısır olub, müsinn ve ihtiyâr olmağın hükümetden tab‘ma kesl ve fütûr gelmekle ihtiyâr ve rızâsı ile Mısır’dan dahî ma‘zûl olub der-i devlete revâne olduk da, sıhhat ile âsitâne-i devlete yüz sürdükden sonra, Divân-i Eyvân-ı Sultânî’de vüzerâ-i kubbe-nîşin olub, birbuçuk seneden sonra rahmet-i rahmâna ve ravzâ-i rıdvâna revâne, devlet-i dünyâyı mübâdele edüb terk-i fânî eyledi. Mûmâ-ileyh merhûm hükkâm-ı ‘âdilîn ve vüzerâ-i ‘âkilîn ve vülât-ı Müslimîn’den dindâr, sâhib-i vekâr kimesne idi. İlâ yevminâ hâzâ [vr.267a] ırz ve vekâr ve metânet ve ‘adl u dindarlık ile Diyâr-ı Yemen’de ve cânib-i Osmâniyye’den ol mikdâr sengîn vâli ve hâkim gelmedigü ma‘rûf ve mezkûrdur.

Fasl-ı Râbi‘

Vezîr Hasan Paşa Kethüdâsı Olan Mezkûr Sinan Paşa Eyâlet-i Yemen’e Beglerbegi Olduğın Ve Müddet-i Hükümeti Ve Vuku‘ Bulan Ahvâl Ve Sergüzeştin Zikr Ve Beyân Eder:

Mezkûr Hasan Paşa ba‘de’l-azl âsitâne-i sa‘adete revâne oldukdan sonra, kethüdâsı olan mûmâ-ileyh Sinan Paşa beglerbegi olub mîr-i mîrân ‘unvânıyla mu‘anven ve mesned-i hükümetde karar eyledi. Gâyetü’l-gâye metîn ve sâhib-i vekâr ve

²¹⁴⁵ BY-D’de, “- Ağa için”

²¹⁴⁶ BY-B, BY-D’de, “- mahalde”

sengîn, kaviiyyü'l-iktidâr, paşa-i âl-i mikdâr ile şeca'atı ve meydan-ı mu'arekede üstvâr ve sâbit-kadem olduğu, Diyâr-ı Yemen'de 'ilâ yevminâ hâzâ 'ilm ve mesel-i meşhûrdu. Zamân-ı hükümetinde ne Kabâ'il-i 'Urbân'dan ve ne hod sâ'irinden bir ferd-i vâhid tuğyân ve 'isyân etmege kâdir olmamışlardır. Eşkîyâ-i Zeydiyye'nin hod 'urûkunu²¹⁴⁷ kat' edüb, dâll ü medall olan fukahâsı vilâyet be vilâyet karye be karye ve hâne be hâne tefîş ve tefahhus eyleyüb ahvâline vâkîf ve muttali' olduğunu bilâ-emân katl ve helâk ve fiten şûr ve şerlerinden vilâyetini tathîr ve pâk etmegin, tâ'ife-i mezbûre eşkîyâsının hurûc ve 'isyânlarına sebep olur ve cem'iyet ve fesâd ve fitneye davet kılur Fakîh nâmında bir sâhib-i idlâl komayub, Dîn-i İslâm'ı tathîr ve mezheb-i tevkîr ve teksîr ve sırât-ı müstâkîm üzerine farz ve dîn bilüb, binefsihî şübhesi olan Zeydiyye kurâsı üzerine varub, cevânib-i erba'asın muhâsara eylediklerinden sonra, ahâlisin huzûruna ihzâr ve fakih taleb edüb, min ba'd fukahâların himâye ve siyânete ve ketm ve ihfâ etmeyesiz deyü şart etdürüb, lâbüd zannı olan yerlerde Fakîh nâmına bir iki habîsi buldurur idi. Rivâyet olunur ki; fukahâ-i tâ'ife-i mezbûre-i habîs için bir fırka ol denlü muhâsara olundu ki, içinde Fakîh nâmında olan habîsi ahâli-i karye-i mezbûre ketm ve ihfâyâ 'adem kudretlerinden, karye-i mezbûrede bulunmasın deyü, Diyâr-ı Hind'den Diyâr-ı Yemen'e ticâret için gelen Yahûdî şekline koyub ve arkasına ba'zı nesne tahmîl edüb, bu tarîk ile ihrâc ederken, paşa-i mûmâ-ileyhi çeşm-i düş olub, şol [vr.267b] yüklü Yahûdî'yi ahz edüb, huzûruma getirün deyü etbâına emr etmekle, anlar dahî sem'an ve tâ'an deyüb, fi'l-hâl varub mezbûru ahz ve huzûr-ı paşaya ihzâr etdüklerinde, "hây mel'un şeklini ve libâsını bulmuşsun. Âkıbetkâr huzûr-ı hakk-ı cell ü 'âlâyâ dahî bu kıyâfet ile varub ebnâ-i cins ki, tevîk edersin" deyü ba'de's-şütüm mezbûru emr edüb salb etdürdi. Bunun gibi ve bundan aşâ' tebdîl-i sûret ve libâs ile cân ve cünbüşünü hulâsa sa'y eden fukahâ-i melâ'in-i Zeydiyye'yi gördük de, bî-emr ve tevîk-bâri fi'l-hâl teşhîs edüb ahz ve salb etdürür idi. Mezbûr Sinan Paşa Acîb ve garîb müteşerri' ve dindar ve merd ve cigerdâr kimesne olduğu menkûldür. İki sene mikdârı Eyalet-i Yemen'de Beglerbegi olub, zamanlarında fitne ve ihtilâle müteallik bir eser zuhûr etmedi. Hâl-i hükümetinde sefer-i âhîret için mihmel-i ferrâşa süvâr olub, hasta ve 'alîl olduğu hâlde, âsitâne tarafından eyâlet-i mezbûre vâlisi Cafer Paşa tarafından zabt ve rabt-ı memâlik-i mezkûreye mütesellim gelüb, merkûm Sinan Paşa²¹⁴⁸ ma'zûl

²¹⁴⁷ BY-B, BY-D'de, "- urûkunu"

²¹⁴⁸ Derkenar; "Acîb ve garîb müteşerri' ve dindar ve merd ve cigerdâr kimesne olduğu menkûldür. İki sene mikdârı Eyalet-i Yemen'de Beglerbegi olub, zamanlarında fitne ve ihtilâle müteallik bir eser zuhûr etmedi. Hâl-i hükümetinde sefer-i âhîret için mihmel-i ferrâşa süvâr olub, hasta ve 'alîl olduğu hâlde,

oldukdan sonra intikâl ve irtihâl eyledi. Hakk-ı sübhâne ve teâlâ gark-ı bahr-ı rahmet etmiş ola. Ba'de'l-vefât itmâm-ı levâzım kılındıktan sonra, Medîne-i San'â'da defn ve üzerine bir 'âl-i kubbe binâ olundu. Mezbûrun bir sagîr oğlu kalmakla, Cafer Paşa'nın merkûm mezbûr ile hukûk-ı kadîmi²¹⁴⁹ olmağın oğlunu harem-i muhteremine alub, ba'de't-terbiye sinn-i sâl ve akl cihetinden istihdâma liyâkat tahsîl etmekle mezbûru sancak ile ihrâc ve çerağ edüb, hukûk-ı kadîmeyi yerine getirdü. Vech-i âtî üzere Haydar Paşa'nın katl etdigü Sinan Paşazâde şahs-ı mezkûrdur.

Fasl-ı Hâmis

Mûmâ-ileyh Cafer Paşa'nın Taraf-ı 'Aliyye'den Vâli-i Yemen Olduğu Ve Ba'de'l-Vusûl Müddet-i Hükümetinde Sudûr ve Vuku' Bulan Ahvâli Beyân Eder:

Mezbûr Cafer Paşa bundan akdem zikr olunduğu üzere, vüzerât ile Vâli-i Yemen olan Hasan Paşa'nın Yemen'de hâl-i hükümetinde hâzinedârı idi. Bunca tûl müddet hıdmetinde olmağla, kemâl-i mertebe eyâlet-i mezbûrenin ahvâl-i umûruna kemâl-i mertebe vukûf tahsîl edüb, ne mertebe 'azîz ve şerif mansıb olduğı ma'lumu olmuş idi. Hikmet-i hüddâ velî-niğmeti mezkûr Hasan Paşa âsitâne-i sa'adetde kubbe-nîşin vüzerâ-i 'azâmdan iken vefât etdük de, kânun-ı Osmânî üzere merhûm mezbûrun harem-i muhtereminde hıdmetde²¹⁵⁰ olan hüddâmından, hizmet-i şehriyâriye lâyıq olanları²¹⁵¹ Harem-i Hümayûn'a alındık da, mezkûr Cafer Paşa dahî ol gürûha re'is ve Harem-i Hümayûn'a duhûl edüb, sinîn-i müte'addide hizmet-i şehriyârî nasîb ve müyesser [vr.268a] olub, ba'de zamân eyâlet-i Habeş ile hurûc ve varub, Sevâkin denmekle ma'rûf ve meşhûr benderde ârâm ve karâr ve birkaç zaman vâli ve hâkim olub ba'dehû Yemen sevdâsına düşüb, bi'l-âhire taraf-ı Mısır'a ve cânib-i der-i devlet-medârda olan erbâb-ı 'akl ve 'akde müraca'at ve 'amel edüb, dilhâhı ve maksûdu vefk-i merâm üzere husûle karîn olub, Eyâlet-i Yemen 'Atabey-i 'Aliyye'den mezkûr Cafer Paşa'ya sadaka ve ihsân olunub emri vâsıl olduk da, Bender-i Sevâkin'de sefînelere süvâr olub bilâ-t'ab ve zahmet ve muvafakat-ı eyyâm ile ve sıhhat ve selâmet-birle mukâbelesinde Yemen sevâhilinden Buk'a benderine vâsıl olub, sene bin yirmi sekizde Eyâlet-i Yemen'i zabt ve rabt edüb, hukûk-ı kadîmeye binâ'en merkûm ve mezbûr Sinan Paşa'nın oğlunu

---

âsitâne tarafından eyâlet-i mezbûre vâlisi Cafer Paşa tarafından zabt ve rabt-ı memâlik-i mezkûreye mütesellim gelüb, merkûm Sinan Paşa", BY-D'de derkenar metin içinde mevcut.

²¹⁴⁹ BY-B'de, "kadîmesi"

²¹⁵⁰ BY-B'de, "hıdmetinde"

²¹⁵¹ BY-D'de, "- merhûm mezbûrun harem-i muhtereminde hıdmetde²¹⁵¹ olan hüddâmından, hizmet-i şehriyâriye lâyıq olanları"

haremine almakla oğlu vâris-i vahid olmağın, merhûm mezbûrun bunca seneden berü cem'-i emvâl ve hezâyinin dahî kabz edüb ve tevâbi' ve ademlerin dahî yanına alub, def'aten vâhideten devlet ve şevket paşa-i mezbûra ikbâl ve avanesine ale't-tevâlî Mısır ve Yemen'e vâli olan vüzerâ-i selef-i mezbûrun vâsıl olduğu şevket ve devlete vâsıl ve mâlik olmamışlardır. Haydar Paşa ki Vilâyet-i Yemen'i nasîb-i düşman etmegi bâ'is ve sebep olub aldırılmışdır. Paşa-i mezbûrun ibtidâ-i Yemen'e duhûlünde hazînedârı olmağla ba'de'l-duhûl kethüdâsı cümletü'l-mülki olmuştur. Paşa-i mûmâ-ileyh dört sene âsûde hâl üzere Vâli-i Yemen olub, mutasarrıf üzere iken 'azli haberi geldik de, vilâyet içinde şuyu' bulmadın. Havf üzerine sefer bahâne edüb mâ-melek ve ademleri ile Mekke-i Mükerreme hudûduna müteveccih ve Belde-i San'a'dan nakl ve hareket ve kat-ı mesâfe edüb giderken temâmet-i Vilâyet-i Yemen'den olan Luhye Benderi'ne karîb mahâlle geldik de, yerine vâli olan zikr-i âtî İbrâhim Paşa'nın Yemen'e vâsıl ve taht-ı mülûk-ı Yemen olan Medîne-i San'a'ya²¹⁵² dâhil olub, vefât haberi mezbûr Cafer Paşa ardından esnâ-i tarîkde gelüb, şâyi' olmağla mahâll-i mezkûrda meks ve ârâm eyledi.

İbrâhim Paşa Vilâyet-i Yemen'e Vâsıl Ve San'a'ya Dâhil Oldukda Vefât [vr.268b] Etmekle Eyâlet-i Mezbûre Yine Cafer Paşa'ya İbkâ Ve Mukarrer Olduğun Ve Zamânında Vuku' Bulan Ahvâldir ki Zikr Olunur:

Çünkü mezkûr İbrâhim Paşa dergâh-ı âlî Yeniçerileri ağası iken, Eyâlet-i Yemen ve Hükümet-i San'a ve 'Aden tevcih ve ihsân buyrulmağla der-i devletden Mısır-ı Kâhire'ye, andan Bender-i Suveys'e gelüb gemilere girüb muvafakat-ı rüzgar ile rû-i bahrden Yemen'e 'azîmet kılub, selâmet-i hâl ile Benâdir-i Yemen'den birine iskele koyub sefinelerin hurûc edüb, lâkin takdîr-i ilâhî ile ömrü kasîr ve mansıb-ı Yemen'den bî-behre olmağla, San'a'ya dâhil ve mesned-i hükümete câlis olmadın vefât etmekle, haber-i vefâtı taraf-ı âsitâneye vâsıl olduk da, Cafer Paşa zikr olunduğu üzere henüz Vilâyet-i Yemen'den hurûc etmemiş idi. Derhâl 'avdet ve vilâyeti zabt ve rabt ve âsitâne-i sa'âdete 'arz ile ademler irsâl etdük de, taraf-ı şehriyâriden paşa-i mezkûra Eyâlet-i Yemen ibkâ ve mukarrer ve ihsân buyrulmağla, tekrâr hâkim ve mîr-i mîrân olub, bu def'a tâ'ife-i Zeydiyye ve zuhûr eden imamları ile 'azîm mu'areke, ve cenkler edüb 'avn-ı ilâhî ile dâ'imâ mansûr ve muzaffer ve eşkıyâ makhûr ve müdemmir olub, mübâlağa mal u menâl ve cevâhir bî-misâl ve zî-kıymet esvâb ve eşkâl sahibi olub,

²¹⁵² BY-D'de, "- San'a'ya"

ba‘dehû ma‘zûlen der-i devlete varub, Rikâb-ı Hümâyûn’a verdigü hedâyâ meşhûr ve mütevâtirdir. Mezbûrede²¹⁵³ bu vezîre bu mertebe bir hediye vermemiş.²¹⁵⁴ Ve fîmâ ba‘d dahî vermege kâdir degildir deyü, menkûl ve meşhûr ‘âlem olmağla hediyesinin nev‘ ve cinsi tahrîr²¹⁵⁵ olunmak lâzım olmadı.

Fasl-ı Sadis

Hacı Paşa Demekle Ma‘rûf Mehmed Paşa Mîr-i Mîrân-ı Yemen Olub Müddet-i Hükümet Vuku‘ Bulan Ahvâlini Beyân Eder:

Mûmâ-ileyh Hacı Paşa Mahrûse-i Mısır’da defterdarlık ile mîr-livâ olmağın Yemen’e giden ademlerden ale’l-husûs Cafer Paşa tevâbi‘inden Mısır’da kalub, sâkin olan kimesnelerden Vilâyet-i Yemen’in mahsûlünü ve beglerbegileri²¹⁵⁶ ne mikdâr intifâ‘ edeceklerin ve mal ve hazînesin [vr.269a] dâ‘imâ suâl edüb, haberdâr ve vâkîf olduk da harîs tiynet²¹⁵⁷ ve tama‘kâr tabi‘at kimesne olmağın, cem‘-i emvâl ve hezâyin sevdâsına düşüb, Mısır’da hâfız-ı diyâr bulunan devletlüye hediye ve mal feravân verüb ve der-i devlet medâra rüşved-i bî-gadr ve bî-hadd irsâl edüb, derdest ederek her ne hâl ise nâ‘il-i merâm olub Yemen Beglerbegisi oldu. Velâkin hediye tarfkiyle rüşvete mal müba‘lağa itlâf ve isrâf eylemekle, âhir ömründe üzerine duyûn-ı kesîre tahmîl edüb, kendisün girdâb-ı belâya ve tama‘-ı hâm sevdasıyla ‘azîm gavgaya düşürdü. Ba‘dehû emr geldük de Mahrûse-i Mısır’dan Bender-i Suveys’e ‘azîmet ve sefînelere süvâr olub Diyâr-ı Yemen’e vâsıl ve mesned-i hükümetde karâr etdikden sonra muhassıl ve defterdâr olmuş ve üzerine duyûn-ı kesîre tahmîl ve tahammül²¹⁵⁸ etmiş ola. Dahî tama‘ı galib olmağla hemân yalın kılıca ve yanar ateşe sunub ne bid‘at peydâ edeceğin bilmedi. Bilâhere ‘asker ve kul tâ‘ifesine ve etrâf memâlik muhâfazasına me‘mûr ve ta‘yîn olunan Meşâyih-i ‘Urbân’a mevâcib ve sâliyâne tevzi‘ olunan mukâbele defterlerin, defterdârın yedinden ahz edüb ve gözlüğün burnuna geçirüb dört göz ile min evvelihî ilâ âhirihî kerrâren ve merrâren mütala‘a nazar ve sene-i kâmilede ne mikdâr hazîne sarf olunur, hesâb edüb müba‘lağa mesârif gördük de, mesârif-i mezkûrede bir mikdârı kat‘ ve kasr²¹⁵⁹ olundukda her mevâcibde kendüye

²¹⁵³ BY-B, BY-D’de, “mezbûrun”

²¹⁵⁴ BY-B’de, “vermemişdir”, BY-D’de, “vermişdir”

²¹⁵⁵ BY-D’de, “tahvîl”

²¹⁵⁶ BY-D’de, “beglerbegi”

²¹⁵⁷ BY-D’de, “tabi‘at”

²¹⁵⁸ BY-D’de, “- tahammül”

²¹⁵⁹ BY-D’de, “- kasr”

küllî mal bâki kalmak mülâhazasıyla sonunda zuhûr edecek zarar ve şûr ve şerre-i fikr etmeyüb, belâ-i tama'-ı hâm ile 'Urbân-ı memâlik-i mezbûre meşâyihine ve rü'esâsına ve sâ'ir iş erlerine Sinan Paşa ve Hasan Paşa istimâlet ve takvîyet maslahatı için ta'yîn ve vaz' etdikleri sâliyânelerin kat' edüb, taraf-ı saltanata Kabâ'il-i 'Urbân vilâyet-i mezbûre bunca bin 'Urbân²¹⁶⁰ ile dost-ı sâdik ve hayrhâh iken sehl-i sâliyâne için 'addüvv ve hasım-ı kavî eyledi. Bundan sonra defâtir îrâdî dahî ahz ve minvâl-i sâbıka üzere mütâla'â eyledi. İçlerinde bostan ve bahçe mukayyed bulunmamağla Diyâr-ı Yemen'de hod ziyâde muhassıl bunlardan hâsıl olub niçe mîrîye [vr.269b] bir nesne bağlanmamışdır. Hükkam-i selef-i beytü'l-mâle ihânet etmişler deyü 'umûmen Diyâr-ı Yemen'de vâki' besâtin ve bahçelere, ba'de'l-mesâhe tûl ve arzî dört zira' olan bahçe ve bostana harac vaz' etmekle, âmme-i ahâli-i memleket ve sükkân-ı vilâyet bu bid'atden muztar ve 'aciz olub, 'ulemâ ve meşâyih ve sulehâsı ve re'âya ve fukarâsı Taraf-ı Saltanat-ı 'Aliyye'den meksûrî'l-hâtır ve mecrûhü'l-kalb olmaları ile imam tarafına şikâyet eder oldular. Zîrâ zuhûr-ı İslâm'dan berü Yemen'de bu bid'atler vuku'â gelmiş degil idi. Ve'l-hâsıl masrafdan noksan için sâliyânelerin kat' eyledigü meşâyih-i kabâ'il sinîn-i mâziden berü ahz edegeldikleri sâliyânelerin ahz etmediklerinden taraf taraf 'isyâna şurû'a başladılar. Ve devr-i eyyâm ve rüzgar ve zuhûr-ı Din-i İslâm'dan berü besâtin ve bahçelerinden harac verelmeyen kibâr-ı tâ'ife-i 'Arab ve ba'zı boy begleri mezbûrun vaz' etdigü haracı vermekte ta'annüd ve inad edüb, bu sebep ile anlar dahî 'isyân etdiklerinde tahsîl olunan hezâyin ve mal, noksan üzere olmağla 'asâkirin mevâciblerine kifâyet edemeyüb, ihtilâl vuku'undan mevcûd olan 'asker-i muhâfaza-i vilâyete ve tahsîl-i mala kâdir olmadıkları eclden kul ve neferât ezdiyâd bulmak lâzım oldu. Zîrâ mukaddemâ iki üç nefer adem bir diyâra varub cümle malın cem' ve tahsîl edüb mevâni' ve mezâhim yok divân-ı pâdişâhiye getirüb teslim ederlerdi. Bu def'a bir iki yüz nefer ile bir mir-livâ serasker kılınub irsâl olunmak iktizâ eder oldu. Pes Mûmâ-ileyh El-Hâc Paşa kabh ve zararı kandedir nazar etmeyüb, dahî biz-zarûre Vilâyet-i Yemen içinde hizmetkârdan, Rum ve Mısır ve Şam'dan sürülen eşkiyâdan her kim mevcûd bulundu ise 'asker yazub kul içüne idhâl ve bu tarikle ahvâl-i 'asker dahî pâyemâl olub zabt ve rabtdan hurûc edüb, hizmet ve tahsîl-i emvâl ellerine düşdi. Evvel hod cümlesi bir yerde San'â'da ve Ta'iz'de mevcûd olmak ve gayri vilâyet ve beldân ve kasabât ve kurâya perişân olmak kânun ve mukannen²¹⁶¹ iken, mezbûrun 'asrında

²¹⁶⁰ BY-D'de, "- vilâyet-i mezbûre bunca bin 'Urbân"

²¹⁶¹ BY-D'de, "kanun u metîn"

neferât ve kul söz ve hüküm sâhibi olub, her biri diledigü yerde [vr.270a] te‘ehhül edüb sâkin ve herkes murâd etdigü tarafa gidüb tarafında mukannen oldu. Kendisi kul ve ‘askere müteallik ahkâmından kasr-i yed edüb her nice ederler ise etsinler. Tek heman cem‘-i mal husûsunda bana mâni‘ olmasınlar deyü helal ve haram, zarar ve fâ‘ide bilmeyüb ve eli erişdigüne yok demeyüb, cem‘ ve iddihâr eyledi. Ve Diyâr-ı Yemen’i bozub yine fitne ve ihtilâl ile Mahmud Paşa gibi memlû edüb dâ‘imâ azline müterakkıb ve nigerân oldu. Ve der-i devletden Eyâlet-i Yemen Fazlı Paşa’ya tevcîh olunub, mütesellimi geldigü-birle, malının bir mikdârını sefînelere tahmîl ve Bender-i Cidde’ye irsâl ve kendisü bâr ve bengâh ve hayme ve hargâh ile cânib-i berrden revâne ve Mekke-i Mükerreme’ye selâmet ile gelüb vusûl buldu. Rivâyet olunur ki; ol vakitte Mekke-i Mükerreme’de olan şürefâ Taraf-ı Saltanat-ı ‘Aliyye’ye çendan münkâd olmayub, itâ‘at ve ‘adm-i itâ‘at beyninde olmaları ile mezbûr Hacı Paşa’nın Vilâyet-i Yemen’den ihrâc etdigü ol malı bî-hesâbî gördüklerinde malına tama‘en mezbûra zerâfet ile şümme kâtl verüb, diyâr-ı ‘adme gönderdiler. Mu‘inde yine mezbûra dostluk eylediler. Zîrâ mazlum ve ma‘zûr gitmiş olur. Ve arâzî-i mukaddesede medfûn olmasına sebep ve bâ‘is olmuş olurlar. Ba‘dehû vefâtı mezbûrun gerek kendü ile cânib-i berrden getürdigü malını ve gerek sefînelere tahmîl edüb cânib-i bahrden Cidde’ye gönderdigü malını şürefâ-i Mekke-i Mükerreme²¹⁶² ahz ve kabz edüb, her nesi var ise taksîm an mâ-vechi üzere, beynlerinde tevzî‘ ve yağma edüb, kimesne habbesi nasîb olmayub, ancak mezbûr Hacı Paşa’ya helâlinin hesâbı ile haramının isâbet ve bâkî kalub, bu mikdârı ile behre-mend ve behre-yâb oldu.

Fasl-ı Sâbi‘

Fazlı Paşa’nın Vâli-i Yemen Olub Zamânında Vücûda Gelen Vakâyi‘ Ve Ahvâlin Beyân Eder:

Mezbûr âsitâne-i sa‘âdetde Kapudân iken taraf-ı pâdişâhîden vezâret ile Eyâlet-i Yemen sadaka ve ihsân olunmağla teveccüh ve ‘azîmet ve selâmet-i hâl ile Mülk-i Yemen’e vâsıl ve dâhil oldu. Mezbûr egerçi mu‘tedîl ve dindâr ve tama‘ ve hasedden perhizkâr ve âkil ve kâmil ve devletlü idi. Velâkin Hacı Paşa Yemen’i fitne ve ihtilâl ile mâlâmâl [vr.270b] etmiş ve ‘asker ve kul tâ‘ifesin bozub yüze çıkarmış ve muhâfaza beglerin tefrîkaya düşürmekle, Kabâ’il-i ‘Urbân ve Tâ‘ife-i Zeydiyye’nin şakîleri ‘isyân ve tuğyân etmiş bulmağla, niçe edüb ve ne yüzden hareket ve def‘ edecegin bilmeyüb,

²¹⁶² BY-D’de, “+ irsâl eyledigü malı”

mütehayyir ve mütekeddir olub, müdârâ ve istimâlet üzere hareketden gayri tedbîr ve tedârike kâdir olmadığı ecluden her ne hâl ise, ‘Urbân ve Zeydiyye eşkıyâsının ‘usâtını sıdk-ı kavî ve ahlâk-ı hamîde ile ve istimâlet vermekle ba‘zı mertebe def‘ ve iskân eyledi. Zîrâ begler zümresine edânî ve eşrârdan niçe kimesneler idhâl olunub ve ol mâkulelerden ‘Arab Sümmül Beg ve sâlifü’l-beyân mîr-i mîrân-ı Yemen merhûm Sinan Paşa oğlu Mehmed Beg gibi yanlarına kul tâ’ifesinin erâzil ve eşkıyâsın cem‘ eylemiş²¹⁶³ ve gürûh-ı mezkûra i‘ânet ve kavîyyetle bir vilâyet ve diyâra hâkim olub istilâ etmiş ve bu minvâl üzere beglerin eşrârı olanca ‘askeri yanlarına alub, her biri bir cânibe perâkende olmuş ve hükm-i fermân ve memâlik-i umûru yedlerine düşmüş bu vechile tefrîka ve ihtilâl ve tasallut ve kıyl u kâl tavâ’if-i ‘askerde ve zümre-i ümerâda zuhûr etmekle, zabt u rabt-ı memleket ve umûr-ı siyâset ve fukarâ ve re‘âyayı siyânet ve himâyet etmek ve beglerinin tegallüb ve istilâsın ve eşkıyâ-i ‘askerin zulm ve tecâvüz ve fesâdın men‘ ve ref‘ eylemek ve kanun-ı kadîm üzere Belde-i San‘â’da ve Ta‘iz’de cem‘ edüb, olageldigü âdet-i hasene ve kâ’ide-i müstahsine üzere olmak bir tarîk ile imkân ve kâbil olmadı. Beglerden ve ağalardan ve neferâtdan birine etdigü zulm ve fesâdın cezâsın göstermek için hâkim-i vilâyet şurû‘ ve kânun üzere icrâ ve ihkâk-ı hak etmek, veyâhud istilâ etdigü diyârdan ‘azl ve ref‘ eylemek murâd olunub ‘azîmet eylese, bâb ve fesâdda ittifakları olan kul tâ’ifesi birbirlerine külli mu‘avenet ve müzâheret edüb, hamîyet ile hâkmin üzerine gulüvv ederlerdi. Ve buldukları zerâfet ve iltifât-ı mühmile ve melâ‘în-i kelîmât²¹⁶⁴ ve teşnî‘at ile cebren ve kahren ve tegallüben murâd etdikleri mansıb-ı muradları olan şakîye etdirüb, hâkim ve beglerbegi mağlub olmağla erâzile muhâlefete mecâli kalmamış idi. Müşârün-ileyh Fazlı Paşa [vr.271a] bu ahvâli ve fesâd ve tegallüb ve ihtilâli müşâhede ve mu‘âyene edinecek Mülk-i Yemen gibi nâzenin memleket kabzâ-i tasarruf-ı Osmânî’den çıkacağı mukarrer bilüb ve Yemen’e gelen paşalar ve hükâm def‘-i tedbîrine kâdir degillerdir. Sâ’ir serhadlerde olan kal‘aya der-i devletden muhâfazacı gönderildigü gibi, Vilâyet-i Yemen dahî Yeniçeri Ocağı ağalarından Sekbanbaşı yahud Hâsekiler’den bir mükellef ocak ağası bin kadar kul ya‘ni kapukulu müretteb ve dahî Mısır’dan bin mikdârı ‘asker ile bir mir-livâ gelirse, zuhûr eden ‘usât-ı ‘Urbânı ve Zeydiyye eşkıyâsının tuğyânı bahânesiyle Diyâr-ı Yemen’e gelirse, yine ke’l-evvel emn ü emân olur. Mezbûrlar geldüklerinde Yeniçeri ile ağaları San‘â muhâfazasına vaz‘ olunub ve Mısır ‘askeri mîr-livâları ile ve

²¹⁶³ BY-B’de, “edüb”

²¹⁶⁴ BY-D’de, “mühmilât”

Yemen’de olan kul tâ’ifesinin ehl-i ‘arzı ve muti’ ve münkâdı ve Cânib-i Saltanat-ı ‘Aliyye’ye hayrhâhı olanları ile ictima’ ve orduy-ı hümayûn kurulub, tâ’ife-i eşkıyâ ve ehl-i fesad olan zalimenin ve istilâ ve tegallüb ile mîr-livâ olanların ihrâc olunması ve zilâletleri def’ ve ref’ olunub, memleket tashîh olunub umûruna nizâm u intizâm verilüb ve kul tâ’ifesi zabt u rabt olundukdan sonra, Yemen’de olan on binden mütecâviz cenk ve harbe kâdir ‘asker mevcûd bulunmak mukarrerdir. Bu mikdâr ‘asker ile hod Diyâr-ı Yemen’de olan Kabâ’il-i ‘Urbân’ın eşkıyâ ve ‘usâtı ve tâ’ife-i Zeydiyye’nin imam peydâ edüb zuhûr ve perviz edenleri def’ ve ref’ olunub, ‘ale’s-seviye Diyâr-ı Yemen ke’l-evvel kabzâ-i tasarrufa dâhil olmak emr-i sehldir. Henüz dahî ‘asâkir-i kesîre ve masârif-i ‘azîmeye muhtâc degildir. Takayyüd olunmayub ihmâl ve müsâmaha olunursa, Sinan Paşa gibi bir serdâr-ı ‘azîmü’ş-şâna ve masârif-ı kesîreye ve ziyâde ‘askere muhtâc olur deyü, vâki’ hâlî ‘ale’t-tafsîl iki üç def’a der-i devlet medâra ve Cânib-i Mısır’a ‘arz ve ümerâ-i Yemen ve rü’esâ-i ‘askerden mahsur ile ademler gönderdi. Ve irsâl olunacak Yeniçeri ve Mısır ‘askerinin mevâcibleri Yemen’den verilüb, i’timâd olunmaz ise peşin gönderelim, tek heman müsâ‘de buyrulsun [vr.271b] deyü feryâd edüb, feryâd²¹⁶⁵ ve ‘arzları müfîd olmadı. Gerek der-i devletden gerek gayri yerden ‘arzları ıskâ ve kavli istima’ olunmayub, dâ’imâ gelen ademlerine paşa hazretleri Yemen gibi hâki misk ü anber ve hacir ü şecri ‘avd ve cevher-i memâlikin mahsûlâtını mücerred kendisü ekl ve bel’ etmek için bahâne ve ‘alel peydâ edüb, olur olmaz muğâleteler yazub günâ gün füsûn u fesâne ile memlû mekâtib irsâl eder deyü cevab verürler idi. Hikmet-i ilâhî der-i devlete dahî Sultan Ahmed Hân ‘aliyyü’l-rahmet ve’l-gufrân²¹⁶⁶ intikâl ve irtihâl edüb, makarr-ı saltanat ve câ-i hilâfete merhûm Sultan Mustafa cülûs etmekle evvel-i cülûsunda zamân-ı kalîlde hâli mağlum-ı herkes olduk da, hilâfet ve saltanattan hal’ olunub, yerine merhûm ve mağfûrunleh şehid ve sa’id Sultan Osman cülûs etdük de Kızlarağası olan Süleyman Ağa dedikleri yüzü kara bedbaht ve meyşûm ‘Arab ile ahvâli heme ‘âlemdir. Andan ma’dâ Hotin Seferi zuhûr edüb teveccüh-i şehriyârî ol cânibe vâki’ olmağla, varub ba‘de’l-avdet ol vak’a-ı menhûse vuku’ bulub, sâniyen yine Sultan Mustafa cülûs etdük de ortalık herc ü merc olub âsitâne-i devlet umûr-ı muhtel ve zorbalar zuhûr ve erâzil-i nâs tegallüb etmekle, çi saltanat çi Yemen vükelâ-i devlet ve saltanat mest ve medhûş olmağla, Yemen tarafını hâtıra getirmege mecâl olmadı. Derdmend Fazlı Paşa der-i devlet medârda vuku’ bulan

²¹⁶⁵ BY-D’de, “- feryâd”

²¹⁶⁶ Allah ona rahmet etsin ve onu bağışlasın.

ihtilâl ve vekayı‘-ı muheyyâyı²¹⁶⁷ istima‘ edecek imdâddan kat‘-ı ümîd²¹⁶⁸ edüb, nâçar erâzil ve eşkıyâyâ istimâlet verüb, medâra ile geçinüb guyûr adem olmağla gam ve elemden hasta ve marîz oldu. Zîrâ ümerâ ve ‘askerin zulm ve te‘addilerinden yevmen fe yevmen Kabâ‘il-i ‘Urbân ‘usâtı ezdiyâdda ve Yemen-i ‘âlâda, ya‘ni yukarı dağlarda olan kurâ ve kasabât ve bilâd ahâlisi dahî kezâlik te‘addi ve tecâvüz-i zulümden nâşî zuhûr eden İmam Kâsım dedükleri şahsa itâ‘at ve imtisâl ile imam mezbûrun kuvvet ve kudreti ezdiyâdda ve Taraf-ı Saltanat-ı ‘Aliyye‘de hod [vr.272a] ‘âkıbetü‘l-emrine Sultan Mustafa hal²¹⁶⁹ olunub, bin otuz iki târihinde fâtihi Bağdad-ı behişt-abâd olan merhûm Sultan Murad-ı Rabi‘ câlis-i evreng-i hilâfet olduk da, bâlada derc ve tahrîr olunduğu üzere vezaret ile Eyâlet-i Yemen muhâfızı olan merhûm Cafer Paşa‘nın Yemen‘de hâl-i hükümetinde hazinedarı olub, müşârün-ileyh Sultan Murad Hân‘ın cülûsunda Kızıl Bayrak Ağası olan Haydar Paşa‘ya²¹⁷⁰ sultan-ı müşârün-ileyh Eyâlet-i Yemen‘i sadaka ve ihsân buyurdıklarında, haberi hufyeten Fazlı Paşa‘ya vusûl bulduk da, merhûm dahî Mekke-i Mükerrreme tarafında ‘isyân üzerine olan ‘Urbân üzerine sefer bahâne edüb ve Medine-i San‘â‘da²¹⁷¹ Kâfî Beg‘i kâ‘im-i makâm nasb ve ta‘yîn edüb,²¹⁷² cümle ahvâl ve erzâkı ve tevâbi‘ ve huddâmı ile San‘â‘dan çıkub revâne oldu. Zîrâ mîr-i müşârün-ileyh hasta ve za‘ifü‘l-hâl olmağla, Vilâyet-i Yemen‘den hurûc etmeden merhûm olub ‘âzîm-i dârü‘l-bekâ olduğu, Sinan Paşa oğlu maru‘z-zikr Muhammede Beg istima‘ etdükte üzerinde olan bin mikdârı eşkıyâ-i ‘asker ile kalkub merhûm mezbûrun vefât etdiği mahâlle varub, merhûmun kethüdâsı ve kâtib-i divân ve ağavâtı cümle tevâbi‘ ve levâhıkı hudûd-ı Yemen dâhilinde bulunmak ile paşa-i mezbûrun otak ve mal ve hazîne bi‘l-cümle eşyâsın ahz ve kabz eylediğünden sonra, kethüdâsı ve kâtib-i divân ve ağavâtı der-zencir edüb anların dahî mal ve mülk ve esvâbların kimini kendisü ahz ve kabz ve kimini tevâbi‘ geçinen eşyâsına nehb ve gâret ve yağma ve hasarât etdürdükden sonra, mezbûrları esîr misâl bend ve zencir ile yalınayak başın kaba, menzilden menzile sürüyüb, Buk‘a benderinedek getürdi. San‘â‘da kâ‘im-i makâm olan Kâfî Beg her çend ki kâğıd ve adem gönderüb, bu ne işdir ve ne nâ-ma‘kûl hareketdir. Tatalım varub²¹⁷³ mal ve erzâkların gâret eyledik. Ya bu

²¹⁶⁷ BY-B‘de, “muhişeyi”

²¹⁶⁸ BY-D‘de, “- ümid”

²¹⁶⁹ BY-D‘de, “- hal”

²¹⁷⁰ BY-D‘de, “Sultan Murad Hân‘ın cülûsunda Kızıl Bayrak Ağası olan Haydar Paşa” tekraren yazılmıştır.

²¹⁷¹ BY-D‘de, “- San‘â‘da”

²¹⁷² BY-B‘de, “eyleyüb”

²¹⁷³ BY-B‘de, “- varub”

ademlerin cürmleri nedir. Bihamdillâhi teâlâ²¹⁷⁴ Müslimlerdir, küffâr degillerdir. Memâlik-i İslâmîye henüz tasarruf-ı Osmâniyye'de bir diyâr ola. Bu vaz' ve hakâret hazm olunmaz. Elbetde ol Müslümanları [vr.272b] itlâk eyle deyü, ikdâm eyledikçe edebinde otursun, yohsa kendü bilür. Bir gün varub kapusu önünde kendiyü salb ederim deyü cevâb edüb, Fazlı Paşa merhûmun cümle otakların kurub, mâl-ı ferâvân ve tefârik ve eşyâsına dest koyub, yanına gelüb giden eşkiyâyâ bezl-i ihsân edüb, dimâğına sevdâ-i hükümet-i Yemen hulûl ve kayd ve tedbîrine mübâşeret ve şurû' ve nüdâma ve mukarrebî olan erâzil ve eşkiyâdan ba'zı ile müşâvere edüb, Haydar Paşa Buk'a benderine gelecektir. Her ne mikdâr olursa yanında bin nefer ademden ziyâde olmaz. Sefîneden taşra hurûc ve karâyâ nüzûl eyledik de yanımızda iki bin kadar adem ile hazır ve âmâde olub, Haydar paşa'yı katl ederiz. Baş gidecek ayak pâ'idar olmaz. Tehî-dest ve hâ'ib ve hâsir gelen etbâ'ı Rum tarafına gidemezler. Mâl-ı ferâvâna mâlik olduk. Anlara dahî in'âm ve ihsân etdigüm-birle cümle sana can u dil-birle bende olmaları mukarrerdir. Dört bin mikdârı ademin olur. Dört bin Rum oğluna mâlik oldukdan sonra ahâli-i diyârdan bir ferd muhâlefete kâdir olamazlar. Taraf-ı âsîtânedede hod ihtilâl mukarrerdir. Hemen Vilâyet-i Yemen ellerinden çıkmak için Yemen Eyâleti emrini sana irsâl etmeleri muhakkaktır deyü bu tedbîre karar verüb, Haydar Paşa'nın Buk'a benderine gelüb vusûlüne ol etrâfda meks ve ârâm ve intizârda oldu. Velâkin tedbîri muvâfık takdîr-i rabb-i kadîr olmayub, zâlim ve cabbar ma'mûr ve berhudâr olmaz mazmûnunca, zamân-ı kalîlde bu sevdâ-i hâm ve tedbîr-i fiten ve efkâr-ı fâside mezbûrun başdan çıkardı. Şam ve Mısır ve Yemen ve 'umûmen 'Arz-ı 'Arab'da Rum âdemîsinin adamı hâlî olmayan²¹⁷⁵ ve sebep-i vücûdu olan peder-i müşfikine zarardan gayri nef'i dokunmaz. Mısır-ı Kâhire'de ve cümle 'Arz-ı 'Arab'da²¹⁷⁶ kuloğlu dedikden sonra mezmumdur. Ve her ne sefâhat ve ne dürlü fezâhet [vr.273a] vuku' bulursa mezbûrlardan zuhûr eder. Her çend terbiyye olunsa izlâli pezîr olmaz. Ve ma'rifet tahsîl edüb ervâm ile ihtilât eylese yine kuloğulluğu mâni' olub, rûz u şeb sohbetleri fellah ve seyis ve kavvâslar iledir. Mezbûr Mehmed Beg dahî Sinan Paşa gibi metîn ve dindar kimesnenin veled-i sulbîsi olub, Cafer Paşa gibi 'âkil ve kâmil ve nâmdar vezîrin perverdesi iken şekâvet ve sefâhatı terk eylemeyüb hâsıl olmadı. 'Ale'l-husûs Haydar Paşa'nın ihsânını görmüş iken ferâmuş eyledi.

²¹⁷⁴ *Ona hamd olsun.*

²¹⁷⁵ BY-D'de, "adamlığı mahal olmadı"

²¹⁷⁶ BY-D'de, "mîrîde"

Fasl-ı Sâmin

Haydar Paşa Vâlî-i Yemen Olub Vusûlün Ve Ba'de'l-Vusûl Zamânında Vuku' Bulan Havâdis Ve Ahvâli Zikr Ve Beyân Eder:

Fâtih-i Bağdad, şehinşâh-ı 'âl-i nejad, Râbi'-i Sultan Murad-ı aliyü'l-rahmetü'l-gufrân,²¹⁷⁷ hazretleri serîr evreng-i Osmâniyye cülûs etdiklerinde, kabzâ-i tasarruf-ı Osmâniyye'de olan eyâlet ve memâlikden ibtidâ teveccüh ve ihsân buyurdıkları Yemen Eyâleti'dir. Merkûm Haydar Paşa-i merhûm ve mezbûr cülûsunda Kızıl Bayrak Ağası bulundukda Huzûr-ı Hümâyûn'una da'vet ve sene bin otuz iki târihinde Vilâyet-i Yemen Eyâleti vüzerât ile mûmâ-ileyhe sadaka ve inâyet eyledi. Paşa-i mezkûr dahî sene-i mezbûrede der-i devletden 'azîmet kılub, Kâhire-i Mısır'a vusûl bulduk da, taraf-ı bahrden gitmege ahsen vech görmekle, levâzım-ı sefer-i bahri tedârik ve itmâm edince Mısır'da mütevattın Harputlu Süleyman demekle ma'rûf kimesne ile alâkâ-i külliye edüb, mezbûrdan bir mikdâr akçe istikrâz etmekle, lâzım gelen umûruna takayyüd eylesün, ve der-i devletden iktizâ eden umûr ve ahbârı kendüye i'lâm etsün deyü, kapu kethüdâsı şeklinde edüb, cemi' umûrunu mezbûra tefvîz eyledi. Ve ba'dehû Bender-i Suveys'e müteveccih olub, ba'de'l-vusûl ve'l-nüzûl sefînelere duhûl edüb, rû-i bahrden revâne olub, selâmet-i hâl-birle bender-i Cidde'ye vusûl bulub, anda dahî ârâm etmeyüb Yemen cânibine 'azîmet ve kat'-ı mesâfe-i bahr ederek rû-i deryâdan Yemen sevâhiline mukâbil geldük de, bir gece nısfü'l-leylde za'ime dedikleri bir küçük kayık içinde, üç nefer adem ile paşa gemisine yanaşub, içlerinden [vr.273b] bir adem çıkub paşa ile mülâkat ve cüz'î müsâhabetden sonra, yine müfârikat ve ma'hûd kayığa girüb, gece içinde deryâda gâ'ib oldu. Mahâll-i mezbûrdan Buk'a benderine²¹⁷⁸ salmak ve ertesi yanaşmak mukarrer ve musammem iken ve cümlelerin murâdı guft u gûsu ânın üzerine iken, gece içinde gördüler ki paşanın gemisi deryâya açıldı. Ve gitdükçe fânusu uzadı. Sâ'ir köylerde olanlar dahî te'accüb edüb ve ihtimâldir taraf-ı berrde karîb gelinmişdir. Kible'l-fecr hurûc etmemek için paşa deryâya saldı ümidiyle cümle sefâ'in paşa sefînesi 'akabince gidüb ve sabahadek hayli mesâfe kat' edüb Buk'a benderi hilâf kalub,

teveccüh ve 'azîmetleri Bender-i Mihâ olduğu mütehakkık oldu. Ve bir gün bir gecede muvafakat-ı eyyâm ve rüzgar ile ikinci gün salâvat-ı fecr vaktinde Bender-i Mihâ rû-i gösterüb ve vakt-i zuhûrdan mukaddem limanına dâhil ve vaz'-ı lenger olunmak

²¹⁷⁷ Allah ona rahmet etsin ve onu bağışlasın.

²¹⁷⁸ BY-B'de, "menzîline"

mukarrer olduk da bir ferd vâkîf ve haberdâr degil iken, paşa-i mezkûr Bender-i Mihâ iskelesine hurûc ve Mihâ'ya dâhil olub, vilâyet ve etrâfa haberler gidüb, Ta'iz ve Zebid benderlerinde vesâ'ir şehirlerde olan ba'zı begler ve ağalar ba'de'l-istihbâr gelüb paşaya intizârda iken paşanın Bender-i Mihâ'ya vusûl ve hurûcî istima' olunduk da, bir iki gün cümlesi paşa-i mezbûrun üzerine gelüb cem' oldu. Evvelden Cafer Paşa ile tûl müddet Yemen'de olmağla ekser a'yân ve eşrâf ve kibârî ile ma'ârif ve münâsebeti olmağın, herkese mikdâr ve tahammülü üzere iltifât ve ri'âyet edüb, cümlesin tarafına tab'iyet ve cezb-i kulûb²¹⁷⁹ etmekle bî-pâk mesned-i hükümetde karâr ve sâbit oldu. Sinan Paşa oğlu mezbûr Muhammed Beg dahî sefâhat ile alûde ve şekâvet ile ma'lûfe olmağla, bir alay eşkıyâya istinâdından nâşî paşanın Mihâ'ya çıkduğın istima' edecek asl ve hikmetini mülâhaza ve tefekkür etmeyüb, ızhâr metânet etmek için hayli zaman anlayub, paşa ile mülâkât ve tahnîyyeye mukayyed olmadı. Paşa dahî mezbûrun gelmedigüne ızhâr elem ve keder veyâhud niçün gelmedi ve gelmez deyü güft ü gû veyâhud da'vet vâkî' olmadı. 'Âkîbetü'l-emr [vr.274a] paşa-i mezbûr Bender-i Mihâ'dan nakl ve hareket etmek esnâsında iken, mezkûr Muhammed Beg Bender-i Mihâ'ya gelüb ve şehirde bir 'azîm saraya nüzûl etdükdün sonra 'azîm debdebe ve cem'iyet-i eşkıyâ ile paşa-i müşârûn-ileyhe gelüb mülâkât etdi. Ol meclis-i mülâkâtda ta'zîm ve tekrîm ve muhabbetden gayri kendüye aslâ bir husûs için 'itâb ve 'akâb vâkî olmak degil belki 'atıfla bir kelâm eylemedi. Ba'dehû mezbûr Muhammed Beg kalkub nüzûl etdigü saraya gıtdük de, bir tarafda Haydar Paşa'ya merhûm Fazlı Paşa'nın kethüdâsı ve kâtibi vesâ'ir tevâbi' ve levâhıkına mezbûr Muhammed Beg'in etdigü cevri ve zulmü i'lâm eylediler. Haydar Paşa ol âna gelince vâkîf olmamış idi. Ol vakitte vâkîf olduk da tarafından bir mükellef ağasın irsâl ve ol zulm ve gadr ve habs etdigü ademlerin göndersin deyü i'lâm etdük de, ağa-i mürsel dahî varub paşanın selâmetini tebliğ ve emrini tefhîm edecek 'inâd ve muhâlefet etmeyüb derdmendleri 'üryân ve giryân bend ve zencîr ve mahbusdan ihrâc edüb, ağları ile huzûr-ı paşa-i müşârûn-ileyhe gönderdi. Mezbûrlar hûzûr-ı paşaya geldiklerinde dârü'l-harbde ve bend ve zindânda esir ve mahbus olanlar gibi saçları uzanmış 'üryân ve giryân ve cevri ve hakîr gördük de, hâllerine nazar ve cigeri pürhûn olub, cümlesin hazinedârına teslim ve trâş etdürüb ve libas vermek emri etmekle, hazinedârı dahî mezbûrları hamama idhâl ve trâş ve vücûdların tathîrden sonra her birine hâline göre ve şânına lâyıf elbise ile ilbâs edüb, her vechile hâtırların tatyîb ve mu'inet ve levâzımların ta'yîn ve cümlesin hıdmetine

²¹⁷⁹ BY-B'de, "- kulub"

kabûl edüb ve merkûm Muhammed Beg'e dahî hukûk-ı sâbıkâya binâ'en etdigü cerâ'im ve şekâveti afv ve husûs-ı mezbûra müte'allik kelâm ve su'âl ve inâyet ve hitâba kâsd etmeyüb, vilâyet-i mezbûre sancaklarından bir sancak vermek ve bu bahâne ile yanından teb'îd ve dûr edüb, def'-i meclis etmege niyet ve tarafından bir mu'temed ağasın müstekal gönderüb, Yemen'de Sa'da Vilâyeti ki, Diyâr-ı Yemen'de cümleden mahsuldâr ve mu'teber kâşiflikdir. Kendüye tevcih edeyim. Varsun zamânımızda zevk ü sefâda olsun [vr.274b] deyü sifâriş etdük de, mezbûr Muhammed Beg kabulden imtina' edecek bir adem dahî irsâl edüb, mezkûr Sa'da'ya Haceriye diyârın ve bâkî 'Urbân'ın zamîme edeyim dedik de, yine kabûl etmeyüb üzerinde olan eşkıyâ ve erâzil ile San'â tarafına gitmege teveccüh ve 'azîmet ve tedârikine şurû' etdük de, paşa-i mûmâ-ileyh şakî-i mezbûrun hareket ve evza'ında şâyed bir fitne ve fesâda bâ'is ola deyü, havfından bi'l-iktizâ tedârikini görmek umûruna mübâşeret ve ertesi gün mezbûr Muhammed Beg'in zulmle emvâl ve esvâb ve erzâk ve eşkâllerin yağma ve gâret etdigü merhûm Fazlı Paşa'nın ademlerin cümleten hâzır edüb, mîr-i mezbûru da'vet etdük de ol dahî bin mikdâr tüfenk-endâz ile kimi piyâde ve kimi süvâr paşa nüzûl etdigü saraya gelüb, sahn-ı meydan ve divânihâne mezbûrun etbâ'ı ile mâlâmâl olub, kendisü içerü paşa yanına girüb, me'a'l-kerâhe destbûs ve cülûsdan sonra, ol kelâmda paşa-i müşârün-ileyh mukâbelesinde ayak üzere duran Fazlı Paşa merhûmun etbâ'ı için Muhammed Beg mezbûra hitâb edüb, bu ademler kimlerdir ve ne şekl kimesnelerdir dedük de, kabahat ve cürm-i vâfir el hâin-i hâ'if²¹⁸⁰ mazmûnu üzere havfından netîce cevâbı olmayub, halt-ı kelâm edecek paşa-i mûmâ-ileyh hiddet ile kaldırın şol şakîyi dedük de, merhûm Fazlı Paşa'nın ademleri derhâl mezbûru yerinden kaldırub, yumruklayarak âhir odaya iledüb, ol ânda katli fermân olunmağla cenâb-ı hakka hamd ve şükr ederek ve kendülere etdigü cevri ve eziyet ve gadabı zikr ederek, mezbûrun katlini cellâda ihtisâc²¹⁸¹ etmeyüb, ol vakt-i mübârekde bilâ-te'hir katl eylediler. Mîr-i muhteremin vech-i muharrir üzere katl olunduğu-birle etbâ'ı haberdar olduklarında, ve ol eşkıyâ mâbeyninde şuyu' bulduk da kimi atını birağub piyâde kimi esvâb ve eşkâlin terk edüb, tebdîl-i sûret ve ta'bîr-i câme etdükden sonra el-firâr hayr-ı mine'l-karâr²¹⁸² mefhûmunca kimi firâr ve kimi ihtifâ etmekle evvelki misâl müctemi' iken, benâtü'n-na'ş şekl-i perâkende ve perişân oldular. Paşa-i müşârün-ileyh dahî maktûl-i mezbûrun etbâ'ından olan eşkıyâ ve erâzili tefîş ve tefehusa tekayyüd buyurmayub, ancak

²¹⁸⁰ Cürm işleyen korkak ve haindir.

²¹⁸¹ B-Y-B'de, "- ihtisâc"

²¹⁸² Gitmek kalmaktan daha hayırlıdır.

sa‘adetlü²¹⁸³ pâdişâhın [vr.275a] kulu olanlar ağaları kapularına varsunlar deyü nidâ ve tenbih etdikden sonra, maktûl-i mezbûrun emvâl ve erzâk ve eşyâsını ahz ve kabz etdirüb, merhûm Fazlı Paşa ademlerinden gâret olunan ve ol muhâlefetde bulunan eşyâlarını bi-kusûr eshâbına derr ve teslîm etdirüb, husûs-ı mezbûrda ‘adl u ‘adâlet eyledi. Ba‘zı kimesneler vezîr-i müşârün-ileyhin mîr-i mezkûru katl etmesi imâmın hurûcuna ve Memâlik-i Yemen’in elden çıkmasına sebep ve bâ‘is oldu deyü ‘ale’l-amiyâne guft u gû edüb, Haydar Paşa’ya ta‘n ederler. Lâkin husûs-ı mezbûru bî-‘arz Müslimînden su‘al olunub, hakîkat-i hâl mezbûr Sinan Paşa oğlu zalim ve kâtil ve şakî ve şer‘an izâlesi lâzım ve katli vâcib kuloğlu idi. Merkûmun katlinde mezkûr Haydar Paşa-i merhûm in-şâ‘allahu teâlâ el-izzü’l-â‘lâ mâ-cevr ve mesâb olması mukarrer ve muhakkaktır. Lâkin paşa-i mezbûr gayri umûrda ve muhâfazâ-i memleketde tekâsil ve taksirâtı olduğu mukarrerdir. Nihâyetü’l-emr nice etsün. ‘Asker ve kul tâ’ifesi ziyâde tegallüb edüb, zuhûr-ı imam dahî Memâlik-i Yemen’in ekserini istilâ etmiş ve kendü dahî tahsîl-i eyâlet-i Yemen için der-i devlet-medârda mâl-ı vâfir sarf etmekle birkaç kere yüz bin kuruş deyn edinmek sebebiyle, duyun-ı mezkûreyi edâ sevdâsıyla tahsîl-i mala sa‘y ve hırs olmuşdur. Ba‘de’z-zalik paşa-i mezbûrun şakî-i merkûmu katl eylediği sâ‘ire müceb-i ibret ve bâ‘is-i nasihat olub, Diyâr-ı Yemen begleri vesâ‘ir rü‘esâsı bir mikdâr havf edüb, üzerlerinden cem‘îyetlerin bir mikdâr tahfîf eylediler. Ve dahî bir yerde bir ferdden ‘isyân ve tuğyân zuhûr etmedi. Mezbûr Belde-i San‘â’ya duhûl ve mesned-i hükûmete cülûs edüb, iki sene mikdârı istiklâl üzere hükümet ve vilâyeti zabt u rabt ve murâd etdiğünü azl ve nasb eyleyüb ol vakitlerde çok maslahat görmege kâdir idi. Lâkin düyûnunu tenzîle ‘azîmet ve var kuvvetin tahsîl-i mala sarf etdiğünden mâ‘da, ehl-i zevk kimesne olmağla Belde-i San‘â’nın letâfet-i âb ve havasına ferifte olub, ekser evkât ve eyyâmı Ravza denmekle ma‘rûf olan bahçelerde ‘iyy u ‘işret ile güzêrân etdirüb umûr-ı memâlik ile ve imam tarafı ile çendân [vr.275b] takayyüd eylemeyüb adem yerine add eylemedi. Mezbûrun vâli iken makbûl ademlerinden olub, hâliyâ divân-ı Mısır-ı Kâhire’de ‘Aşir-hân Ömer Çelebi’den mesmu‘umuzdur. Mezbûr Haydar Paşa Diyâr-ı Yemen’de iki sene kâmil vâli oldukdan sonra bir gün dervîş sûret bir sahs gelüb paşaya dest-bûs edüb, bir mikdâr musâhebet ve ihsânın aldıktan sonra yine revâne oldu. Dervîş merkûm ne maslat için geldiğini ve ne haber getürdiğünü ettibândan kimesneye²¹⁸⁴ ifşâ ve nakl etmedi. Nihâyetü’l-emr

²¹⁸³ BY-B’de, “- sa‘adetlü”

²¹⁸⁴ BY-B’de, “- ettibâ‘ından kimesneye”

ba'dehû Eyâlet-i Yemen der-i devletden Ahmed Paşa'ya verüldiği haberi ile sahs-ı mezbûru Harputlu Süleyman'a irsâl etdiğünü işrâb ve nakl eyledi. Ve'l-hâsıl ol şahsın haber-i 'azl ile gelmesi İmam Muhammed bin İmam Kâsım'ın hurûc etdiğü bin otuz altı senesi Muharremü'l-haramının guresine müsâdif oldukda Diyâr-ı Yemen'in âdet-i kadîmesi üzere Vilâyet-i Yemen'de vâki' cibâl kulelerinde ve mevâzî' mürtefi'alarında 'umûmen ateşler yakub, bir şeb-i cümle Yemen Vilâyeti'nin ahâlîsini zuhûr-ı imamdan haber ve agâh ederler imiş. Vech-i muharrer üzere imam zuhûr edüb, karındaşı İmam Hasan serasker nasb ve ta'yîn ve niçe bin Zeydiyye eşkıyâsı ile etrâf-ı San'â'yı muhâsaraya göndermekle ol dahî gelüb, me'mur olduğı²¹⁸⁵ San'â etrâfını hâtemvâr ihâta edüb, ru's-ı cibâlde karâr edüb, etrâf-ı erba'dan gelen yolları kat' eyleyüb Ta'iz ve Zebid ve Bender-i Mihâ vesâ'ir kasabât ve kurâdan bir ferd San'â'ya gelmege veyâhud San'â'dan çıkub bir yere gitmege kâdir olamadılar. Vech-i meşrûh üzere imamın²¹⁸⁶ muhâsarasında henüz mevcûd 'asker olub kuvvet-i kemâlde iken sahrâya çıkub ordu kurulmak ve mezbûr İmam Hasan'ın üzerine varılmak için paşa-i mezkûra rü'esâ-i deryâdan ba'zı kimesneler ikdâm etdiklerinde, ihmâl ve müsâhele eyledi. Taraf-ı 'Aliyye'den Eyâlet-i Yemen tevcih olunan Ahmed Paşa kat'-ı mesâfe ederek Cidde'ye gelüb, dâhil oldukdan sonra merhûm olduğı haber, mezkûr Haydar Paşa'nın mesmu'u olduk da, sahrâya ordu ihrâcına kâdir olmayınca, haber-i 'azl ile mukaddemâ gelen şahsa bed-du'âya şurû' eyledi. Zîrâ ordu ihrâcında on bin [vr.276a] mikdârı 'askere yüz bin kuruş sarf olunduğundan mâ'da, bir ol mikdâr dahî sâ'ir levâzım ve mesârif sarf olunmak lâzım gelür idi. Ma'zûl olub paşa-i cedîd geleceğin istima' etdik de, masârif-ı mezkûreyi kendü malından ma'zûlen harc ve sarf etmek ve beyhûde zahmet ve meşekkat çekmek ne lâzımdır. Hâkim-i cedîd geldük de görsün deyü ihmâl ve müsâmaha edüb, hikmet-i hüda paşa-i cedîd Cidde'ye gelüb ba'dehu merhûm olduğun edecek cevâb-ı gafletden bîdâr olub çok cedd ve sa'y eyledi. Vakit geçmiş bulunub çâre edemedi. Bundan sonra dahî mütevelliyen üç sene Belde-i²¹⁸⁷ San'â'da ma'zûlen muhâsara olunub gece ve gündüz cenk ve cidâl, ve ta'bîr ve takrîrden efzûn harb ve kıtâl edüb, hikmet-i bâri müfid olmayub, taraf-ı imam kuvvet ve metânetde 'asker ve zehâ'ir-i vâfir ve paşaya ise muhâsarada olmağla kendü ile mahsûr olan 'asker-i ervâm ve tevabi'i kalîl kalub, anlar dahî hasta ve za'ifü'l-hâl olmuşlar idi. Üç sene kendüye ne Mihâ'dan ve ne gayri yerden bir ferd imdâda gelmeyüb ve akşam zehâ'irden habbe

²¹⁸⁵ BY-B'de, "+ üzere"

²¹⁸⁶ BY-B'de, "- imamın"

²¹⁸⁷ BY-B'de, "- Belde-i"

gönderilmedi. Fî nefsi'l-emr sonunda kusur etmedi. Gâyetü'l-gâye cigerdârlık ve huzûrluk vücûda getürdi. Velâkin haber-i 'azlin vusûlünde ihmâl ve müsâhelesi mucceb-i hüsrân olub, ziyâde hatâ eyledi. Çâre nedir, takdîr-i bâri böyle etmiş.²¹⁸⁸ Kendüye dahî merhûm oluncayadek, Eyâlet-i Yemen'de kendüden sudûr eden husûsda nâdim olub, kendüye düşnâm ve levem eder idi.

Maru'z-zikr Ahmed Paşa'nın Mîr-i Mîrân-ı Yemen Olub Bender-i Cidde'ye Duhûl Ve Vefâtınadek Vuku' Bulan Ahvâlini Zikr Ve Beyân Eder:

Mezkûr Ahmed Paşa mukaddemâ Diyâr-ı Habeş Beglerbegisi olmuş ve Yemen ahvâline ve mahsûl ve intifâna avk-ı vechile vukûf kesb ve tahsîl etmişdi. Der-i devlet medârda bu dahî mâl-ı vâfir harc ve sarf edüb ve vâsıl-ı maksûd olub, Eyâlet-i Yemen mansıbı ile âsitâne-i sa'âdetden hurûc ve Mısır'a gelüb Bender-i Suveys'de sefînelere duhûl ve sıhhat-i selâmet-birle Bender-i Cidde'ye vusûl bulub, hikmet-i hüdü Bender-i Cidde'ye karîb sâhil-i bahrde cümle [vr.276b] emvâl ve erzâk ve esvâbıyla memlû olan sefînesi gark olduk da, mahâll-i mezbûru ziyâde amîk olmağla, nukûd ve zî-kıymet eşyâsı ihrâc mümkün olmağla, gavvâs ve bahri taleb ve ihrâc ve murâd edince ol vakitde Şerif-i Mekke-i Mükerrreme olan ziyâde tama' olub, tama' ile mevsûf olan Şerif Muhsin olmağla mâni' olduk da paşa-i mezbûr ile beynlerinde birûdet ve husûmet vâki' olub, mukaddemâ hod Hacı Paşa malından me'huzı ve tüccar ve gayriden sâ'irlerini rencide ve azurde etmesi ile şerif-i merkûm der-i devletde bed-nâmı ile şöret verdiğü eelden, mezbûru âsitânededen 'azl ve yerine Şerif Ahmed'i nasb buyrulub emr lâzımü'l-ımtisâl verilmişdi. Ahmed Paşa dahî mezbûr Şerif Ahmed'i şerif nasb ve Şerif Muhsin'i 'azl ve emr-i şerîfi Şerif Ahmed'e teslim eyledi. Bundan sonra beynlerin ıslâh için Mekke'den Şeyh Karabaş Efendi Bender-i Cidde'ye gelüb, paşaya mülâkât edüb, yine taraf-ı Mekke-i Mükerrreme'ye gitdik de merhûm Ahmed Paşa oturduğu yerde merhûm ölmüş bulundu. Tevâbi' ve ademleri gelüb, Karabaş Efendi gelüb, kethüdâyı paşa ile yekdil ve yekcihet olub, paşayı tasmîm etdüler deyü, Karabaş Efendi'nin akabince ademler varub dönderüb, gazab ile katledüb ve kethüdâyı dahî pâre pâre eylediler. Dahî ol Şerif Ahmed fakîri paşa yerine iclâs edüb. Cidde'yi zabt etdikden sonra, Mekke-i Mükerrreme'ye varub Şerif Muhsin'i iki mahâlde ba'de'l-harb bozub ve 'âkıbet bir kırsığına binüb firâr etmekle Şerif Ahmed'i iclâs edüb Mekke-i Mükerrreme'yi zabt eylediler.

²¹⁸⁸ BY-B'de, "+ ile, - böyle etmiş"

Fasl-ı Tâsi‘**Aydın Paşa Vâli Ve Serdâr Olub Bender-i Mihâ’ya Gelüb Vusûlün Zikr****Eder:**

Çünkü Ahmed Paşa’nın Cidde’de merhûm olduğu Mahrûse-i Mısır’a mün‘akis olub, mevti mukarrer ve ma‘lum olduk da hâfız-ı bilâd ve hâkim-i ibâd bulunan, Vezîr Bayram Paşa Mısır’dan Yemen’e ‘asker ve imdâd irsâli külli mal harc ve sarfına muhtâc olur deyü ihtirâz edüb, mahzâ hıdmetde [vr.277a] taksîratı olmamak üzere, der-i devlet medârdan kendüye ‘itâb ve hitâb olunduk da cevap vermege muhlîs olmak mülâhazasıyla, ol esnâda Habeş Beglerbegisi bulunan Aydın Paşa denmekle ma‘rûf ve mevsûf mültezimlik ve emânetden neşv ü nemâ bulunub, tahsîl-i mal ile ma‘rûf ve meşhûr olan zât-ı şerîfi mir-i mîrân-ı Yemen ve serdâr ve serasker nasb etmek ve Sevâkin Yemen’e karîb olmağla mahâll-i mezbûrdan karşı Yemen’e geçmesün ma‘kûl ve münâsib görüb, velâkin mezbûrun ‘asker ve mühimmâtsiz vardıktan sonra ne hıdmet göreceğin ve ‘âkıbet-i umûr neye müncer olacağın fikr ve mülâhaza etmeyüb, Mısır’dan evâmir-i şerîfe ile ta‘cil üzere, Habeş’e ademler irsâl etdük de, irsal olunan şahıs Aydın Paşa’ya varub vusûl bulub, irsâl olunan evâmir-i şerîfeyi kendüye teslim ve vâki‘ hâli tefhîm etdüklerinde, derdmend-i Vilâyet-i Yemen evvelki gibi kıyâs edüb, mesrûr ve şâdmân hizmetinde olan üçyüz mikdârı adem ile iki kıt‘a sefîneye girüb rû-i bahrden revâne ve muvâfakat-ı eyyâm ve rüzgar ile selâmet-i hâl-birle sene bin otuz yedi târihinde Bender-i Mihâ’ya vusûl ve sefînelerden hurûc etdük de iki seneden berü Haydar Paşa bender mahsûlünden tahsîl edüb, kimin duyûnuna vermege ve kimini ahdâ etmek niyeti ile hâzır ve âmâde ve idhâr etdigü nukud ve tefârik ve zî-kıymet eşyâya vâsıl ve mâl-ı ferâvân mevcut bulub, ömründe görmedigü tuhfe destres bulacak, Yemen fethin ve İmam zuhûrun bi’l-külliyeye ferâmuş edüb, yüz yıl mu‘ammerde olursam bu bana kâfi ve vâkfîdir. Ziyâde ta‘ab ve zahmet ve meşakkat ne lâzım ve ne hâcettür deyüb, cümlesin ‘ahz ve kabz etdükden sonra kendü ile makûlen ademlerine ve Bender-i Mihâ’da muhâfazada mevcûd bulunanlara ancak ‘ulûfelerin verüb sefâ-i hâtır ile zevkinde oldu. Bâlâda mezkûr olduğu üzere, San‘â da mahsûr Haydar Paşa’dan ve Ta‘iz ve sâ’ir kal‘ada mahsûr olan begler ve ‘asâkirden feryâdnâmeler ve mahfî yollardan birden [vr.277b] ikiden âdemler gelüb imdâd talebiyle feryâd etdüklerinde isgâ ve istima‘ etmeyüb, ziyâde sıklet ve feryâd edenlere beni ancak Mihâ muhâfazasına ta‘yîn ve irsal etmişlerdir. Yemen Vilâyeti’nde İmam ve Zeydiyye tâ’ifesiyle cenk ve cidâle göndermişlerdir. Haydar Paşa fitneyi niçe kaldırdı ise yine def‘ edüb, vilâyeti muhâfaza

etsün deyü ol feryâda gelenleri def' ederdi. Sonra İmam Hasan, Haydar Paşa'yı San'â'da muhâsaraya mâni' olmayub yirmi bin 'asker-i cerrâr ile gelüb Bender-i Mihâ'da kendiyü dahî muhâsara etdük de, can ve baş havfına düşüb, Haydar Paşa'ya i'ânet ve imdâdı canına minnet bildi. Velâkin kuvvet ve kudreti kalmadı. Zîrâ sekiz ay İmam Hasan Bender-i Mihâ üzerinde 'asker-i mezkûr ile ikâmet edüb, Aydın Paşa hazretleri zebûn ve bî-derman olduk da ne güne çâre ve ilaç edeceğin bilmedi. Bu esnâda Haydar Paşa iki sene şeb-i rûz muhâsara üzere olub, cenk ve harbden hâlî olmadı.²¹⁸⁹ Sonra bir sene beynerinde harb ve kıtâl olmamak üzere İmam Hasan ile sulh etmiş idi. Pes Aydın Paşa dahî nâçar olacak bir gece ki cenk olmadı. Ol gece Mihâ'dan adem çıkarub, San'â'ya Haydar Paşa cânibine mektûb ile irsâl eyledi. Mezmûnu eger on günedek bi-eyyi vechi kâne.²¹⁹⁰ Mihâ üzerinden İmam'ı def' ve ref' etmez isen kurâda tâkat ve iktidârımız kalmamağla sefînelere girüb firârımız mukarrerdir. Bender-i mezkûr dahî İmam tasarrufuna girdik de, Mısır'dan imdâd geldiği sûretde yanaşub, vilâyete dâhil olmalarına imkân olmayacağı hod ma'lûmunuzdur. Bâkîsin sizler i'lamsız deyü haber gönderdik de, adem ve mektûb Haydar Paşa'ya vusûl bulub mefhûm-ı mektub ma'lûmu olduk da nâçar sulh ve salâh ve emân cümle 'Asker-i İslâm-ı Osmâniyye üzerine olmak üzeredir. Eger Aydın Paşa üzerinden kalkub gitmez isen sulh ve salâhımızı nakz ederiz deyü, İmam Hasan'a mektub ile adem irsâl etdük de, [vr.278a] iki buçuk seneden berü leyl ü nehâr ârâm ve karâr olunmayub, cenk ve cidâl vuku'uyla İmam ve 'askeri cümleten zebûn ve bî-dermân olmalarıyla, Haydar Paşa'nın mektûb²¹⁹¹ ve kavliyle amel edüb kavl ü karârımız üzere sene-i sulh tamâm olmadıkça, tarafımızdan cenk ve harb yokdur deyü, Haydar Paşa'ya cevâb mektûbu yazub irsâl ve kendisü dahî Mihâ üzerinden nakl ve hareket edüb ve varub Ta'iz ile San'â beyninde vâki' olan Nakîl-i Semâre Derbendi üzerinde, Yerim denmekle ma'rûf vilâyeti içüne nüzûl ve ikâmet edüb, San'â'ya gidecek tarîki sedd ve tarîk-i mezbûr ile tahsîl olunacak zehâ'iri kat' edüb, yolları muhkem bend eyleyüb, bir mertebe sedd eyledi ki, Bender-i Mihâ'dan ve sâ'ir diyâr ve benâdirden Haydar Paşa bir haber almağa kâdir olımadı. İki buçuk senede hod hâric-i San'â'dan Haydar Paşa'ya zahîre makûlesinden habbe vâsıl olmayub mevcûdu dahî kalmayub, kaht ve kal'a istilâsından ma'da kal'ada olan barut ve cebehâne dahî sarf olunub, hâlleri

²¹⁸⁹ BY-D'de, "- bilmedi. Bu esnâda Haydar Paşa iki sene şeb-i rûz muhâsara üzere olub, cenk ve harbden hâlî olmadı"

²¹⁹⁰ hangi yöne olursa olsun.

²¹⁹¹ BY-D'de, "+ vukû'uyla

mükerrer âciz ve kasr ve fûrûmândeler iken, bu esnâda Harputlu Süleyman'ın kağıtlar ile irsâl etdiği sa'y ve gûşeş ile Haydar Paşa'ya gelürken esnâ-i tarîkde eşkiyây-ı Zeydiyye destine giriftâr olub²¹⁹² mezbûru kağıtları ile İmam Hasan²¹⁹³ önüne getirüb, kağıtların gâret etdiklerinde, Bayram Paşa Mısır'dan ma'zûl olub âsîtaneye teveccüh eyledigün ve Cânib-i Yemen'e 'asker ve cebehâne imdâdı ile taraf-ı 'aliyye'den te'kîd olunmadığın yazub bildirdiğünden ma'adâ nush ve pend-i müş'ir beyhûde muhâsaradan ne hâsıl olur. Bir gün mukaddemce tedârikini görüb, selâmete çıkmak ile takayyüd eyle. Zîrâ taraf-ı âsîtanede Yemen'i ferâmuş etmişlerdir deyü, âhirden nâşî bir güne yazub, tafsîl etdiğini İmam Hasan istima' etdiğü sâ'at, Memâlik-i Yemen'i kabzâ-i tasarrufa getürmek sevdâsına düşdü. Evvel hod niyeti²¹⁹⁴ 'Asâkir-i Osmâniyye'yi tamâm zebûn etdikden sonra murâd etdiğü mahsuldâr yerleri kendüye ta'yîn ve zabt etmek üzere [vr.278b] musâleha ve mu'ahedeye niyet etmişti. Ol ma'tuhun irsâl eyledigü mektûb eline geçüb ahvâl-i devlete kemâ hüve hakka hû²¹⁹⁵ vâkîf olduk da, var kuvvetini bazuya getirüb ve müddet-i sulh-i mezkûr tamam olduğu sâ'at, elli bin mikdârı 'asker ile tekrâr San'â üzerine gelüb kâmil on bir ay dahî muhâsara edüb, Haydar Paşa'yı San'â'dan ihrâc etmeyince rahat ve ârâm etmedi. Ba'de'l-ihrac mezbûru kendü ademleri ile ve ma'an mahsûr olan 'asker-i ervâm ile sene bin otuz dokuz Muharreminde, Haydar Paşa iftân ve hayrân Bender-i Mihâ'ya gelüb, bu esnâda Kansu Paşa dahî erişmekle mezbûru habs edüb, ba'dehû Habeş cânibine irsâl eyledi. Kıssâsı hod ma'lumdur.

Fasl-ı 'Âşir

Kansuh Paşa Yemen'e Vâli Ve Serdâr Nasb Ve Ta'yîn Olunub Mısır'dan 'Asâkir-i Nusret-Meâsir İle Revâne Olub Ba'de'l-Vusûl Vuku' Ve Sudûr Eden Vakây-ı' Nuhûset-Eserini Zikr Ve Beyân Eder:

Veziir Bayram Paşa'dan sonra Mirahûr-ı Kebîr iken Eyâlet-i Mısır'a vüzerât ile sadaka ve inâyet olunan Tabanı Yassı merhûm Mehmed Paşa ki, sonra serdâr-ı a'zâm ve ba'dehû kâ'im-i makâm olmuşdur. Asitâne-i sa'adetden hurûc ve Mahrûse-i Mısır'a vusûl ve câlis-i mesned-i hükümet olduk da, ilâ-yevminâ hazâ Mısır'da her 'asrda bir tâ'ifenin istilâ ve teğallübü mu'tâd olmağla, ol 'asrda dahî Koca Kâsım Beg'in etbâi cümleye gâlib ve hükkâm-ı Mısır olanların üzerlerine musallat olmaları ile beynlerinde

²¹⁹² BY-D'de, "- olub"

²¹⁹³ BY-D'de, "- Hasan"

²¹⁹⁴ BY-B'de, "- niyeti"

²¹⁹⁵ Onun hakkı olduğu gibi

ümerâ-i muhâfızîn-i Mısır'dan, ol vakit Emîrû'l-Hacc-ı Mısırî olan Kansuh Beg ziyâde şevket ve mal u menâl ve kuvvet sâhibi olub ve üzerine kesret ile 'asker ve kul tâ'ifesi cem'iyet edüb, niçe tevâbi'at ve müteallikâtı olduğundan ma'dâ, kendisü dahî hafif tiynet ve dârata mâ'il ve aslında muğril tâ'ifesinden olmağla, 'âkıbetkârından gâfil olub, dâ'imâ hükkâma muhâlefet edüb ve mukâbele ve eziyyetden hâlî olmayub ve maksûduna müsâ'ade olduğundan, kavlinde olan kul tâ'ifesine gulüvv ve hengâmeler etdirüb, edebi ile olmayub, kesret-i tevâbi' ve levâhıktan nâşî [vr.279a] kendünün def' ve ref'i dahî müşkil olub, Diyâr-ı Mısır'da kararı dahî lâ-büd bir fitne ve fesâd-ı 'azîmeye müeddâ olmak mukarrer idigün, paşa-i mûmâ-ileyh ma'lûm edinmekle, def' ve ref'i umûruna mülâhaza ve fikr üzere iken, mesned-nîşin-i taht-ı Osmânî olan cennet mekân râbi' Sultan Murad Hân aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân²¹⁹⁶ tarafından Yemen diyârına serdar ve serasker irsâl olunmak bâbında fermân-ı hümayûn vârid oldukdan sonra, Mehmed Paşa merhûm dahî fırsat-ı ganîmet bilüb ve Yemen'de her nice olursa olsun, hemen Mısır'dan çıkub fitne ve ihtilâlden berî olub, bir an mukaddem vilâyetden yıkılıb gitsün deyü, dâmen-i dermiyân ve nasb-ı nefis edüb, her ne hâl ise mezbûr Kansuh Beg'i Vilâyet-i Yemen'e me'mûr etdirüb ve Mısır'dan ma'an gidecek 'askeri dahî ta'yîn ve ihrâc edüb ve cümle levâzım ve mühimmâtın görüb, vezâret 'unvânıyla Diyâr-ı Yemen'e serdâr ve serasker kılıb, sene bin otuz dokuz Saferinde ihrâc ve Diyâr-ı Yemen'e irsâl eyledi. Ol esnâda yine Mahrûse-i Mısır'da mezbûr Kansuh Paşa'nın sefer ve serdarlığına bu tarihi ba'zı tarafa irâd ve inşâ etmişlerdir. Sonra vardığımızda zafer bulub ba'de'n-nazar bu mahâlle münâsib görölüb ketb ve tahrîr olundu.

Târih Der-Hakk-ı Kansuh Paşa Ba'zı Zürefâ-i'l-Mısır:

İhtilâl ve fitne çün etdi. Yemen mülkün harab, def' ve ref'in emr edince şehriyâr-i kâmyâb, hâfız-ı iklim-i Mısır olan vezîr-i müsteşâr, devletin kulları sâdik ve er iken çün bî-hesâb, mültezim perverdesi devlet umûrun görmemiş, ol tarîkden eylemiş şevket ve kuvvet iktisâb, kâtil ve zâlim, sefîh bî-din ve mezheb bir denî nice iş görsün, varub olsun mu yâ nusret mâb. Sarhoş ve muğril ve ahmak kölenin murdârına, hiç olsun mu sifâriş-i memâlik hükm ve kitâb. Nâmdâr ve âkil emîran üzere tercîh eyledi. Mîr-i nâkıs hazretin böyle iken şöhet mutâb. Cümle erbâb-ı 'ukul hayretde iken nâgihân, hâtif gaibden erdi iki lafz ile cevab. Çünkü etdüler teemmül gördüler târih imiş, bir galat (1039) biri tıfil kâmil-i münâsib bir hesâb. Pes mîr-i müşârün-ileyh Kasuh Paşa sene-i

²¹⁹⁶ Allah ona rahmet etsin ve onu bağışlasın.

mezbûrede Mahrûse-i Mısır'dan mükemmel ve müretteb 'asker [vr.279b] ve cünûd ile cânib-i berrden 'azîmet edüb, müstevfî cebehâne ve mühimmât ve zehâ'ir ve bi'l-cümle levâzimat ve ziyâde sakıl olan eşyâyı Bender-i Suveys'den seffinelere tahmîl ve taraf-ı baherden irsâl eyledi. Ba'zı müsinn pirlerden ve Vezîr Sinan Paşa merhûm ile Yemen'e gidenlerden istima' olunmuşdur ki, mezbûr Kansuh Paşa Diyâr-ı Mısır'dan getürdigü 'asker ve ricâl ve cebehâne ve mal Sinan Paşa getürmüşdür. Nefsü'l-emrde Berku'l-Yemânî sâhibi nakl ve tahrîr etdigü üzere on bin 'askerden ziyâde merhûm Vezîr Sinan Paşa getürmedigü mastûrdur. Kansuh Paşa defter ile on dört bin nefere Bereketü'l-Hacda mevâcib ve 'ulûfe verdigü mukarrerdir. Bundan gayri kendinün ve ma'ân mâmur olan begler ve ağaların ve mükellef ve bellü başluların, 'ulûfe defterinden hâric birkaç bin nefer ademleri olduğu mukarrerdir. Ol dahî başka bir kuvvet ve 'askerden ve Yemen kulu dahî vilâyetden kat' ümîd etmeyüb, cenklerden bâkî kalan dahî mevcûd bulunub, Kansuh Paşa Yemen'e vardık da, anlar dahî defter ile sekiz bin nefer 'asker olmuşdur. Bu hesâb üzere Yemen'de Kansuh Paşa ordusunda yirmi beş binden ziyâde belki otuz bin olur, 'asâkir ve ecnâd müctemi' olduğu mukarrerdir. Lâkin irâdet-i hayy-ı kadîr re'y ve tedbîre muvâfık olmayub, zulm ve tecâvüz ve 'acib ve gûrûr üzere hareket olundukdan sonra, 'asker ve mal çokluğu fâ'ide vermez. Ve anlar ile fırsat ve nusret nasîb olmaz. Her 'asker ve serdâr ki cenâb-ı hazret-i perverdegâra hulûs-ı kalb ile teveccüh ve ibtihâl-birle tazarru' etmeye ve kendisün her umûrda âciz ve kâsır bilüb cümle kuvvet ve nusreti cenâb-ı hakk-ı cell ve 'âlâdan bilmeye. Ve zerre denlü kalbine gurûr ve 'acib ve kibir getirüb 'asker ve ricâl ve kuvvet-i şevket ve mal u menâl ile iftihâr ede. Minba'd ol makûle serdarların işi ilerü gelmemişdir. Ve hâ'ib ve hâsir ve rüsvâ ve pâyemâl olmuşdur. Ancak hemân bir alay mal u menâl isrâf ve itlâfına ve gurûh-ı ricâl ve ibâd helâkına sebep ve bâ'is olmuşdur. Cidden gayri nesne vücûda gelür degildir. Egerçi tatvîl-il kelâm edüb, sadrdan hurûc etdük. Lâkin murâdımız budur ki, mûmâ-ileyh Kansuh Paşa kara meşedliğinden [vr.280a] ve müşşerefliğinden vücûd bulub gelmiş ve iltizâmdan mal u menâl ezdiyâd edüb kâşif olmuş ve hükûmetinde bir bölük fellâhîn fukarasına cebr ve zulm etmek ve bilâ-su'âl bî-hesâb adem katl ve helâk etmegi mu'tad edinmiş devletlü olmağın, seraskerlik ve umûr-ı devlet-i sultânî ve feth-i teshîr-i vilâyeti kara müşrifligi ve Mısır kâşifligi gibi kıyâs eyledi. Bu hod 'ilm ve san'at ve tûl müddet içinde perverde olub, tecrübe ve görülmek ve niçe umûr-ı dîde ve kârazmûde ademler ile hemnîşin olub ta'lime muhtâcdır. 'Ale'l-husûs ki sermâyesi 'akl u ferâsetdir. Tûl ömrün umûr-ı devletde ve hıdemât-ı saltanata sarfetmiş akl olmadıkça

ta'zîb hayvan bilâ-fâ'ide mazmûnunca bahreyâb olmaz. Kansuh Paşa'nın hod evvel ve âhiri ma'lûm tafsîl ve tatvîle muhtâc degil. Mısır'da hemân bir bölük ecnâs-ı muhtelifeyi ve kendü gibi Kölemen çelebilerini başına üşürmek ve her biri ıstîlâh-ı Mısır üzerine beg sağ olsun. Allah setr eyleye. Ve bunun emsâli ile yanında laf urmak ve beynlerinde bunca mal ve devlet içinde 'acib ve gurûr ile gurre olmak ve maksûdı olmadıkça, hengâme ve gulûvveyi kaldırmak umûrundan gayri cidden hiç bildigü ve umûr-ı devlet ve hıdemât-ı saltanatdan abdü'l-ibâd anladığı yoğidi. Cibilliyet ve tab'ı hod hamâkat ve 'ucûbe ve gûrûr üzere merkûz ve denâ'et ve zulm ve tama' ve kibir ve kin ile mermûz idi.

Kansuh Paşa Mekke-i Mükerrreme'ye Vardıkda Vücûda Gelen Ef'âl-i Nâ Pesendîdesidir Ki Zikr Olunur:

Ne'fice-i kelâm. Paşa-i mezkûr Mısır'dan bunca bin Cuyûş-ı İslâm ile hurûc ve menzil ve maksûduna teveccüh ve 'azîmet ve taraf-ı berrden kat'-ı menâzil ederek, selâmet ve kemâl-i tantana ve şevket ile Mekke-i Mükerrreme'ye bin otuz dokuz tarihinde vâsıl olub, sâlifü'l-beyân Cidde'de merhûm olan Ahmed Paşa nasb eyledigü Şerif Ahmed cânib-i saltanata dâ'imâ ihânet ve hıyânet üzere olan Şerif Muhsin'i kaçırub ve tegallüben mansıb-ı şürâfatı zabt ve mesnedine cülûs ve Mekke-i Mükerrreme ve tevâbi'-i vilâyet zabt eyledikten sonra, taraf-ı saltanata sadâkat ve 'ubûdiyyeti ve istikâmet [vr.280b] ile hıdmeti mün'akis ve nümâyân olduk da, cânib-i şehriyârîden dâhî mezbûr Şerif Ahmed berât-ı âlî-şân ve hil'at-ı fâhire ihsân olunub, kemâl-i mertebe tâ'ife-i ervâma ri'âyet ve Yemen tarafına giden'asâkir ve mühimmât îsâlinde ve bi'l-cümle devlet ve umûrunda bezl-i kudret edüb, cidden bir vechile taksirât ve 'isyânı olmadığından mâ'dâ, Kansuh Paşa ile ma'ân binefsihî bin beşyüz tüfenk-endâz ervâm-ı 'asker ile Yemen seferine gitmek ve paşa orduy-ı hümâyûn ile sevâhil-i bahrden ve kendü cibâl yolundan Hacere Vilâyetine doğru memleket içüne girmek ve iki cânibden İmam üzerine 'asker havâle olunmak re'y ve tedbîrin etmiş idi. Mûmâ-ileyh Şerif Ahmed'den bu mertebe himmeti ve cânib-i saltanata olan sadâkat ve gayretin müşâhede edince, za'm-ı fâsidi ve tedbîr-i kasıdı muktezâsınca hased edüb ve kuvvet ve istiklâlini ızhâr eylemek murâd edinüb, zerre kadar cürm ve günâhı ve sadâkat ve istikâmetden mâ'dâ vaz' ve hareketi yoğiken, gâh be gâh iki üç hizmetkârı ile paşa otağına gelmeği mu'tâd edinmekle, yine bir gün ke'l-evvel ahşamdan sonra varub, vaktü'l-aşâyadek oturub, müsâhebet edüb, bade'l-aşâ yine gitmek üzere vardık da, derdmend ve fakîri

hemân kendü önünde basub bilâ-emân katl eyledi. Ve ertesi gün yine dâ'ima taraf-ı saltanata ihânet üzere olan evlâd-ı hüsn-i şerîflerinden 'Abdullah oğullarından birin şerîf nasb edüb, âleme ve 'âmme-i enâma bir vechile kuvvet ve muhabbetin 'arz etmegi ma'kûl gördü. Ve Mekke-i Mükerrema'de kâbil-i tahrîr ve mümkün takrîr olmayan zulm ve tecâvüz ve bedi' edüb, Harem-i Muhterem-i Beytü'l-Harâm'da ve ol arâzî-i mukaddesede hayrât ve hasenât yerine cevr ve zulm ve sitem ve seniyyât eyledi. Ve hayr du'â yerine fukârâ-i Müslimîn ve mücâvirîn ve müsâfirinden la'net ve bed-du'â alub ve Subh ve Şâm Ta'iz'in şebb ve bed-du'â eylemek üzere alıkoyub, kendisü 'Asker-i İslâm ile 'azîmet ve Yemen tarafına revâne oldu. Ve nasb etdigü şerif kendüden sonra Şerif Muhsin tarafına sâlik olub, kendüye külli zarar ve ihânetler [vr.281a] edüb, taraf-ı saltanata dahî muhâlefet yüzün gösterdi. Mine'l-özrühü²¹⁹⁷ mu'temedü'n-aleyh kimesnelerden menkûldür ki, Kansuh Paşa'nın bunca 'asker ve tantana ile Mısır'dan teveccüh ve 'azîmetin imam istima' ve Yemen'e şâyi' olduk da, ahâli-i memleket ve Kabâ'il-i 'Urbân sancakları ve Câzân ve etrâfında ve nevâhisinde mütemekkin vilâyet devletlülere mukaddemâ Vezîr Sinan Paşa'dan âbâ ve ecdâdları gördüğü iltifât ve ihsân mülâhazasıyla ve vilâyete 'asker dâhil olmadan mukaddem varub itâ'at eylemek müceb-i izhâr sadâkat ve 'ubûdîyettir ümîdiyle, cümlesi vilâyetlerinden çıkub ve hudûd-ı Mekke'den Konakda denmekle ma'rûf benderi geçüb, serdâr ve 'Asker-i İslâm'ın vusûlüne muntazır ve müterakkıblar iken, paşa dedikleri yâdigâr-ı serasker nuhûset-şi'âr, zikr olunduğu üzere bî-günâh ve bî-sebeb Şerif Ahmed'i katl eyledigün istima' ve haberdâr oldukları gibi hazâ el-gaddâr deyü her biri vatanına 'avdet, ve gerüye firâr edüb, Hudûd-ı Yemen'e dâhil oldukdan sonra, zuhûr edecek etvâr-ı sitem-eser ve ef'âl-i zulmet-şi'ârına müterakkıb ve nigerân oldular.

Paşa-i Mezbûrun Sâbiye'ye Vusûlü Ve Şeyh Makbûl Esedî Katl Etdigidür:

Bundan sonra 'asker ve orduy-ı hümâyûn ile tayy-ı merâhil ve kat-ı menâzil ederek ve her bir menzîl ve meskende bir zulm ve gadr ve cevri getirerek, Mekke hudûdundan çıkub, Yemen ile Mekke-i Mükerrema beyninde Sâbiye denmekle ma'rûf nâhiyenin hudûduna dâhil olduk da, nâhiye-i mezbûrenin ahâli ve eshâbı sâdât-ı kirâm ve sahîhü'n-neseb olmak ile ma'rûf ve mevsûf iken, rü'esâsı etbâıyla gelüb, paşa-i müşârün-ileyhi istikbâl etdiklerinde, cümlesinin re'is ve şeyhi ağn ve ekrem ve 'âlî Şeyh Makbûl Esed lakabı ile sâhib-i iştihâr nâm şerîfi otağına nüzûl edüb, hil'at-ı fâhire

²¹⁹⁷ BY-B'de, "mine'l-'Aden'e"

ilbâs olunacak mahâlde aslı ve fazlı yok bilâ-sebeeb katl eyledik de, sâ'ir şürefâ bu hâli görünce can başlarına sıçrayub, havf ve haşiyetlerinden cümlesi dağlara firâr ve minba'd bu âna gelince, Sâbiye şürefâsı Taraf-ı Saltanat-ı Osmâniyye'ye 'isyân etmemişler iken bu def'a cebren ve zecrenlehû, Kansuh Paşa hazretleri 'asî ve düşman-ı kavî edüb, 'asker ve orduy-ı hümâyûn ile Sâbiye hudûdundan murûr etdigü-birle, İmam tarafına haber gönderüb [vr.281b] ve 'isyânda itdihâd edüb, tevâbi'-i 'Urbân ile 'askerin ardın alub ve cânib-i berrden, Mekke-i Mükerrreme'den Diyâr-ı Yemen'e giden yolları kat' ve sedd ve bend eyleyüb, mâdem ki Kansuh Paşa Yemen'de oldu, cânib-i berrden bir haber ile sâ'i gelüb geçmek mümkün olmadı. Rivâyet olunur ki; vezîr-i âsaf-nazîr Sinan Paşa merhûm Yemen'e 'asâkir-i zafer-meâsir ile 'azîmet ve Sâbiye hudûduna vâsıl ve dâhil olduk da, ol 'asrda zikr olunan şürefânın re'isi ve şeyhi bulunan Makbûl Esed hazretlerine binefsihi varub, dest-bûs ve hayr du'âsın alub, bunca in'âm ve ihsânlar edüb ve cümle şürefâyâ dahî 'azîm ikrâm ve ri'âyet eyledi. Ve bu tenezzül ve ahlâk-ı hamilesi²¹⁹⁸ ile hudûd-ı Mekke-i Mükerrreme'den Cazân ve Yemen'e varınca on konak ba'dî olan mesâfeyi Sâbiye şürefâsı muhâfazaya ta'ahüd ve üzerlerine alub, derk kabûl edüb, mâdem ki 'Asâkir-i İslâm Yemen'de oldular. Cidden ebnâ-i sebîl münkat' olmayub, kârbân ve kâfile ayâb ve zehâbdan ma'âda kemâl-i mertebe emn ü emân olmağın, 'askerden mühim ve hâceti olanlar kalîl ve kesîr Mekke-i Mükerrreme'ye varub gelmeden bir an hâli olmadılar. Efrâd-ı aferîdeden bir kimse gerek malına ve gerek nefesine zarar ve keder vuku' bulmadı.

Serdâr-ı Ma'hûdun Hudûd-ı Yemen'den Cazan Benderi'ne Vusûlü Ve Vuku' Bulan Ef'âl-i Nâ-Mezbûtudur Ki Zikr Olunur:

Ve'l-hâsıl sâ'ir kabâ'il-i 'Urbân'ın meşâyih-i vilâyet-i mezbûrun rü'esâsı Kansuh Paşa dedikleri yâdigârdan bu vaz' ve hareket ve ef'âli müşâhede edince, mezbûrun gaddar ve cebbar olduğun ve cidden 'ahd u mîsâk ve yemîninde sâdık ve karâr olmağın mukarrer ve muhakkak bilüb ve cümlesi Taraf-ı 'Aliyye-i Osmâniyye'den rû-gerdân olub, henüz İmam tarafına imtisâl ve itâ'at ve tab'îyyet etmeyüb, taraf-ı şehriyârîden gelecek serdâr ve seraskere intizârda olmuşlar idi. Paşa-i mezmûmun kadr ve nuhûset lüzûmı hâk Yemen'e basdık da, ol diyâr ve memâlik rü'esâyı kavmî, ve meşâyih-i 'Urbân'ı etba' ve kavimleri ile İmam cânibine varub mûti' ve münkâd oldular. Mezbûrun Vilâyet-i Yemen'e vusûl ve duhûlünden sonra yevmen fe

²¹⁹⁸ BY-B'de, "- hamilesi"

yevmen ‘asâkir ve ricâl kesret bulmak lâzım iken, gitdükçe Kansuh [vr.282a] Paşa dedikleri serdâr-ı bed-ef‘âl ve bed-evzâ‘ın ‘asker cem‘îyetini ene fe ene tedenni²¹⁹⁹ ve tenezzül ve killet bulmak üzere olub, bu hâl ü ef‘âl ile evvel Benâdir-i Yemen ve Hudûd-ı Mekke-i Mükerrreme’ye akrâb olan Câzân benderine²²⁰⁰ vâsıl ve nâzil olduk da, anda dahî ke‘l-evvel meşâyih-i ‘Urbân’dan gelüb, istikbâl ve itâ‘at eden bir bellü şeyhe hil‘at giydirüb ve keenehû iltifât edüb, ‘asker ile mâ‘an konub ve göçüb hizmetde iken, mezbûru dahî zulmen kazığa urub bu siyâset ile katl eyledi. Bundan sonra eger ‘Urbân vilâyetinden ve eger ervâm ve gayrîden bir ferd gelüb imtisâl ve itâ‘at etmedi.

Serdâr-ı Mezmûmun Zebid’e Vusûlü Ve Vuku‘ Bulan Etvâr Ve İf‘âlidir Ki Zikr Ve Beyân Olunur:

Paşa-i merhûm minvâl-i meşrûh üzere her vardığı ve erişdiği menâzilde, bir güne zulm ve fesâd ve cevr ve teaddi ve inâd ızhâr ederek, Medîne-i Zebid’e vâsıl ve hâricinde olan sahrâda hayme ve hargâh ve orduyu kurub ârâm ve karâr eyledi. Ve Yemen kullarından ve beglerinden ve a‘yân ve ağalarından bakıyye kalanları yanına müctemi‘ olub, hıdmet ve fûrûmânde müterakkıb olduklarında, cidden yüzlerine bakmayub ve zerre kadar i‘tibâr etmeyüb, eltâf yerine dilazârlık edüb, bu fitnelere bi‘l-cümle bunlar sebep ve bâ‘is bir gürûh-ı vâcibü‘l-katl ve lâzımü‘l-izâledir. Yüzün gösterüb kah müstehak oldukların mevâciblerin vermek istemeyüb ve kah orduya dâhil olmasınlar. Bir alay eşkıyâdır. ‘Askerimizi ifsâd ve ihtilâl ederlerdir idi. Ve‘l-hâsıl mezbûrların bu kadar seneden berü çekdikleri muhâsaralar hebâ olduğundan mâ‘adâ, mezbûrlar her tarîk ile hadden efzûn cefâ ve sitem ve cevr etdi. Egerçi Yemen kulu Kansuh Paşa dediklerinden ol tabaka ziyâde mücrim idiler. Ve bir alay ehl-i fesâd olduklarında söz yoğidi. Velâkin henüz mesâlih görülmege şurû‘ olunub a‘dâ ber taraf olmadan bir cem‘-i kesîr eşkıyânın kulûbune kesî münâsib ve ma‘kûl olmadığı gün gibi zâhirdir. Anların cümlesin [vr.282b] sâhib-i re’y ve tedbîr olan serdâr ve vezîr-i tayyib-i kelâm ve istimâlet-birle mahâll-i lâzımede Mühlike mevzi‘ine komak ve hüsn-i irâdetleri ile kırdırub, yüzlerinden bir hıdmet görmek kâbil iken, Kansuh Paşa cümle umûrunda ‘aks üzere olub, hareket eylediği gibi bunda dahî hemân ol mülâkâtda selâm ve kelâm yerine cümlesinin kavîyyen kesr ve hedm etmekle, her birinin derûnunda akd kılub, intikâm almak için, vakt ve zamânına intizâr oldular. Bu vakt henüz Mısır’dan

²¹⁹⁹ Gün be gün yaklaşıyorum.

²²⁰⁰ BY-B’de, “menzîline”

ma'ân gelen 'asker kesretde ve tevâbi' ve ademleri yerinde olmağla, Yemen kuluna söz degmeyüb ve bir nesneyi murâd eyleseler dahî kâdir degiller idi. Lâkin sevkinde Kansuh Paşa hazretleri anlara etdigü cevır ve cefâya mukâbil çekdigü hakâret-i hakk-ı sübhânehû veteâlâ a'dâya müyesser eylemeye.

Serdâr-ı Ma'hûd Ve Mezmûm Mihâ Benderi'ne Kethüdâsını İrsal Ve Aydın Paşa'yı Katl Edüb Ve Haydar Paşa'yı Taraf-ı Bahrden Habeş Yakasına Gönderüb Mâl u Menâllerin Gâret Ve Yağma Etdigidür:

Serdâr-ı mezbûr çünkü Zebid'e vâsıl ve orduy-ı hümâyûn ile karar edüb ve Yemen 'askerinin bakıyyesi ve begler ve ağaları ve a'yânı yanına derilüb müctemi' olduk da, ba'zı umûrda ol umûr-dîde ve Yemen ahvâlinde kârazmûde kimesneler hemân Zebid'den bi'l-cümle cem'îyet ve 'asker ile nakl ve Ta'iz tarafına Vezîr Sinan Paşa merhûmun tarîkiyle 'azîmet olunmak ufuk olması sevk ve ilkâ²²⁰¹ olunub ve yer yer kethüdâsı ve mahsûs ademlerine tekellüm ve sevk ve ikdâm olundukça mukayyed olmadı. Otuz bin kadar 'asker-i nusret-rehber üzerine cem' olduğundan bir nesne vücûda gelmeyüb, ancak Zebid gibi havası bed ve alçak ve Hama Ma'deni mahâlde Rum ve Mısır'dan gelen sağ ve sâlim 'asker ile yedi sekiz ay beyhûde tekâüd ve meks ve karâr etmekle cümlesin hasta²²⁰² ve marîz eyledi. Ve kendü ile ma'ân gelen 'askerin nısfından ziyâdesi hastalanub amelmânde ve bî-mecâl oldular. Câzân'ı geçüb Diyâr-ı Yemen'e dahil olduğı esnâda, kendinün hamâkatı ve zulm ve gadrından gayri hizmeti müşâhede olunmayub, mecmu' ef'âl ve akvâli ve ahvâli 'aks üzere [vr.283a] zuhûra geldigünden, 'Asâkir-i İslâm'ın ukelâsı beynlerinde bu adem iş görmez ve cidden yüzünden maslahat bitmez. Henüz 'askerimiz zedelenmeden ve hazîne ve cebehâne isrâf ve itlâf olmadan, Bender-i Mihâ'ya vardığımızda bunu itifâk ile ref' ve 'azl edüb ve Haydar Paşa San'â'dan çıkub Mihâ'ya gelmişdir. Yerine nasb edüb serdâr edelim. İn-şâ'allahu teâlâ ümiddir ki, bir hizmet görmek müyesser ola deyü mükâleme etdiklerin, mahfî ba'zı mahsûs ademleri kendüye haber verdiklerinde, kemâl-i meretebe havfa ve Suveys'e düşüb, Haydar Paşa ile Aydın Paşa'yı ma'ân katl etmek murâd edinüb, Zebid'e vâsıl olduğı sa'ât bin nefer adem ile kethüdâsın irsâl ve ikisin dahî katl eyle deyü emr etdük de, ol dahî me'mûren Bender-i Mihâ'ya müteveccih ve 'âzim oldu.

²²⁰¹ BY-D'de, "iltifat"

²²⁰² BY-D'de, "- hasta"

Paşa-i Mezbûrun Kethüdâsı Bender-i Mihâ'ya Varub Vuku' Bulan Ahvâldir:

Velâkin hazret-i hakkı celle ve 'alâ bir kimesneyi hıfz edince 'âmme-i 'alem zarar murâd eylese hiç nesneye kâdir olmaz. Hikmet-i ilâhiyi gör. Haydar Paşa Mihâ'ya geldük de henüz Aydın Paşa serdâr ve hâkim idi. Bu kere ol dahî Haydar Paşa'dan havf üzere olmağla 'askerden katle kâdir olmayub, mevcûd bulunmasın deyü üç nefer hizmetkârı ile bir kayığa girüb, karadan külli mesâfe-i bâ'id deryâ içinde vâki' Kamrân Cezîresi Kal'asına gönderüb habs etmiş idi. Bu sebep ile katlden halâs olub ve Mihâ'ya Kansuh Paşa kethüdâsı gelüb vusûl bulduk da, mevcûd bulunmayub ve Aydın Paşa'ya geldiği sâ'at emân vermeyüb katl ve helâk edüb, cümle mal u manâlin ve Haydar Paşa'dan gasb ve ahz etdiği emvâl ve erzâkı kabz edüb, der-i mahzen etdükden sonra, bender-i mezbûrun üzerine ağa koyub, yine Kansuh Paşa'ya gelüb Aydın Paşa'nın katlini ve Haydar Paşa'ya ahvâlini 'arz ve tefhîm etdükde, buyrulduklar tahrîr edüb Kâmrân Kal'ası'na katli için adem göndermek murâd etdük de, 'asker haberdâr olub hengâme ve gulüvveye şurû' etdüklerinde afv yüzün gösterüb ve def'-i meclîs için minba'd Haydar Paşa'nın bir kılına zarar olunmaz [vr.283b] deyü galîz yeminler edüb, dört beş günden sonra müstakil bir ağasın Miha'ya gönderüb, anda olan iç oğlanlarından beş on nefer hizmetkârını alub, bir sefîneye süvâr ve Kâmrân Cezîresi'ne varub, Haydar Paşa'yı dahî ol sefîneye alub, Habeş diyârına revâne ve irsâl ve îsâl etdük de, ol dahî halâsına şükr-i hüdüâ ederek selamet ile²²⁰³ Bender-i Sevâkin'e vâsıl ve anda çok eglenmeyüb taraf-ı berrden Mısır'a ve andan der-i devlete varub, Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye izhâr olunub, itâb ve 'ukâbdan sonra²²⁰⁴ habs olunub halâs müyesser oldu.²²⁰⁵ Vefât edince kâh Çirmen ve Kırkkese ve kâh ve yine ol payede Rumili'nde vâki' ba'zı elvîyede sancakbegi olub, 'âkıbet terk-i 'alem-i fânî kılıb, bunca alâm ve şedâ'id ve mihnet ve ta'bdan gayri nesne hâsıl etmedi. Zikr olunduğu üzere Kansuh Paşa derdmend Aydın Paşa'yı katl²²⁰⁶ ve Haydar Paşa gâ'ilesinden halâs olacak, Ta'iz üzerine 'asker irsâl etmek tedbîrinde oldu. Her nekadâr ki ahvâle vâkıf olanlar 'asker pârelenmeden mükemmel ve müretteb cem'îyet ile bir yerden hareket olunub ve kuvvet ve kudret-i kemâlde iken varılmak evlâ ve enfa' hayurlıdur deyü haber verüb, ma'kûl ve münâsib gördüler. Isga ve istima' etmeyüb dâ'imâ 'askerin kesret ve vefretinden nâşî

²²⁰³ BY-D'de, "- selâmet ile"

²²⁰⁴ BY-D'de, "- ve andan der-i devlete varub, Rikâb-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî'ye izhâr olunub, itâb ve 'ukâbdan sonra"

²²⁰⁵ BY-D'de, "olmadı"

²²⁰⁶ BY-D'de, "- katl"

mevâciblerinin ziyâdeligünden ızhâr-ı ‘aciz edüb ve mevcûd olan hazînemiz bunların iki üç mevâcibine kifâyet etmez deyü, gelüb gidenlere ve meclis-i müşâverede bu vech üzere şikâyet edüb âşikâre ‘asâkire husûmet eder oldu. Zîrâ Mısır’da cümle levâzım ve mesârifin Yahûdi Sarraf²²⁰⁷ yediyle vus’ul temessükü ve sâliyâne kağıdı ile sâvup görmek ve köylerinin malın der-i kise edüb, idhâr etmek mu’tâd etmiş ve masraf görüb in’âm ve ihsân verüb, saltanat umûru ne müşkildir ömründe görmemiş idi. Bu def’a başına geldik de mevcûd zahîremiz telef olmasun deyü sûzân-ı ateş gibi Mihâ Benderi’nde vesâ’ir vilâyetlerde tüccâr-ı Müslimîn ve ‘âmme-i ‘ibâdın bulduğı malların asl ve sebebin su’al etmeyüb gasb ve gâret etdi. Ve zamân-ı kalilde cümle Benâdir-i Yemen’i ihrâk-ı binnârı olmuş gibi harâb edüb, Hindistan ve gayri taraflardan gelmek mu’tâdı olan bâzergânlar ve tüccarlar, zulm ve tecâvüzün istima‘ edecek münkat‘ olub, [vr.284a] bu tarîk ile benderleri dahî ibtâl eyledi. Ve ‘umûmen ahâli-i vilâyet cânib-i saltanat-ı Osmâniyye’den âbâ ve nefret edüb ve teaddi ve tecâvüzünden kulûbuna havf düşüb, İmam cânibine tab’iyyet eylediklerinden gayri, mal ve zen ve can ve başlarına imdâd eyleyüb, zulm ve fesâdı sebebi ile İmam küllî takvîyet buldu.

Serdâr-ı Mezmûm Kethüdâsın ‘Asker İle Medîne-i Ta’iz Üzerine İrsâl Edüb Münhezim Olduğudur:

Bundan sonra paşa-i mezkûr kethüdâsı Yusuf Ağa’yı serdar nasb edüb ve cümle ‘askerin içünden yedi sekiz bin nefer müntehab ve dilâver ‘asker koşub, ibtidâ-i şurû‘ hizmet deyü Ta’iz üzerine gönderdi. Bir iki gün kat’-ı menâzil edüb, Ta’iz’e bir konak müretteb bir vâdîye geldiklerinde henüz ahşam olmamış iken, Zeydiyye eşkıyâsı ve ‘usât-ı ‘Urbân cevânib-i erba‘adan ulaşub hücum eyledi. ‘Askerde iş görmüş ba’zı kimesne murdâr Yusuf Kethüdâ’ya bu vâdîden dağ üzerine çıkmağa sa’y ve himmet edelim. Ertesi Ta’iz’e varınca sahrâdır, at işler yerde ve top nakl olunacak mevzi’de Allah yeğdir. Mukâvemet ve cenk eylemek kâbildir. Velâkin bu gece bu vâdîde karar olunur ise, İmam Hasan cümle ‘asker ile yetişmek ve bizi bu çukur yerde kapayub muhâsara eylemek ve havâle ve dağlardan üzerimize toplar çevirmek mukarrerdir dediklerinde ve her biri feryâd eyledik de, Yusuf Kethüdâ dahî efendisi gibi söz tutmadı. Ve bunda su vârdır. Hele bu gece ‘askerimiz dinlensin. Yârın in-şâ’llah seherî hurûc ve urûc ederiz deyü cevâb eylediklerinde, kazâ ve kadr ânı dahi âsım ve ağmâ edüb, zarar ve fâ’ideyi temyîz ve tefrîk edemedi. Henüz aşâ vakti olmamış iken,

²²⁰⁷ BY-B’de, “- sarraf”

muhâfızîn-i Yemen beglerinden olub, cânib-i saltanata ihânet ve yedi bin ‘asker ile varub, İmama tab‘iyet eden yüzü kara ‘Arab Sünbül gelüb erişdi. Ardınca İmam Hüseyin beş bin ‘asker ile ve anun ardınca Nakîb Ebû'l-A‘ver on bin tüfenk-endâz Zeydiyye eşkıyâsıyla ve ba‘dehû İmam Hasan dedikleri gaddar ve mekkâr niçe bin ‘asker ile gelüb, vâdî-i ma‘hûdu hâtemvâr ihâtâ eylediler. Sabah olub kethüdâ beg hazretleri bu hâli görünce mütehayyir ve sergerdân olub, niçe edelim²²⁰⁸ demeye başladı. Kendüye ahşam söyleyüb [vr.284b] ikdâm edenler cânım kethüdâ beg Mısır’da kâşiflere mal ve gılâl tahsîli degildir. A‘dâ eyleyecek ve harb umûrudur. Fırsat sâ‘atinde ve müşâvere mahâllinde gerek idi. Şimden sonra ma‘ân kırılıb helâk olunca bu çukurda cenk etmekden gayri çâre yok. Efendin olacak uğursuz kâfir gidi ile hakkın gazabına mazhar olasız. Bunca ehl-i İslâm’ın pâmâl ve helâkına sebep oldunuz dediler. Ve sene bin otuz dokuz Ramazanü’l-Mübârekinin guresi günü idi. Vâdî-i mezbûrda sabahü’l-hayrdan cenke mübâşeret olunub ve ol mahâlde kapanub kemâl yirmi sekiz gün ki Ramazan-ı Şerîfdir. Gece ve gündüz cenk ve cidâl ve harb ve kıtâl olundu. Ne bir taraftan imdâdları geldi. Ve ne hod anlar hâl ve ahvâllerin ‘arz eylemek kâbil oldu. Yüz binden ziyâde ‘usât-ı ‘Urbân ve Zeydiyye eşkıyâsı kât ender kât vâdî-i mezbûrun etrâfın ihâta ve muhâsara etmekle, ne taşradan bunlara ve ne bunlardan taşraya bir haber gidüb gelmek mümkün olmadı. Bundan sonra Kansuh Paşa dedikleri menhûs dahî birkaç bin ademi kırdırmak ve ‘ulûfeyi taklîl eylemek murâd edinüb ve Yemen beglerinden birine iki bin adem koşub, bunlara imdâd irsâl edince, anlar dahî giderek Yusuf Kethüdâ ‘askeri ile kapandığı mahâlde bir menzîl-i karîbe geldüklerin İmam Hasan dedikleri mekkâr vâkıf ve haberdâr olunca, Sünbül ‘Arab’ı ve Nakîb Ebû'l A‘ver nâm şakîleri yirmi bin nefer eşkıyâ ile gönderüb, bir yerde kapadub iki gün içinde kimin şehîd ve kimin esîr edüb begin tablhâne ve tuğ ve ‘alemlerin esîr olanlara tahmîl ve tablhâne mehterlere çaldırub, begin vesâ’ir şühedânın başların gönderlere dizüb, bu tertîb ile vâdi içinde mahsûr olanlara karşı geçirdiler. ‘Asker hod yirmi sekiz gün şeb ve rûz cenk ve harb etmekle lâzım olanların ekseri şehîd olmuş ve sağ kalanlarının nısfı mecrûh ve yaralu yatub, bin nefer ancak cenke kâdir kalmamış, anlar dahî aç ve zebûn ve bîtâb ve tevân olmağın mukâvemet ve karara bir vechile iktidârları yoğiken gelen imdâd münhezim oldukları ma‘lûm olacak. Hemân herkes canından kat‘ ümîd edüb, bîçâre ervâm dilâverleri birbiri ile helallaşub, ahşam olduğu-birle ki mâh-ı Ramazanın yirmi dokuzuncu gecesidir. [vr.285a] Yusuf Kethüdâ tebdîl-i şekl edüb firâr eyledi. ‘Askerin

²²⁰⁸ BY-B’de, “edecegin”

mesmû‘u olduk da, herkes can ve baş kaydına düşüb, sabahadek çadırlarda bir ferd kalmayub, dağlara perâkende oldular. Velâkin Yusuf Kethüdâ ile evvelce firâr edenlerden yirmi otuz nefer adem ancak halâs olub, sâ‘iri bi‘l-cümle kimi dağlarda, kimi taşlıkda Zeydiyye eşkıyâsının yedlerinde şehîd ve kimi ahz ve giriftâr kılınub kayd ve bend ile İmam Hasan dedikleri habîsin önüne getirilüb, ekserin katl ve rütbe-i şehâdete erişdirüb, sekiz bin neferden yüz nefer kimesnenin halâsı müyesser oldu deyü, bu vak‘a-i menhûsede bulunanlar nakl ve hikâyet eylediler.

Bu İnhizâmdan Sonra Mezbûr Kethüdâsını Katl Edüb ‘Asker Tegallüben Mustafa Beg’i Kethüdâ Nasb Etdükleridir:

Kansuh Paşa dedikleri yâdigâr ve serdâr-ı murdâr, on bin nefer güzîde dilâverini bu vechile beyhûde telef ve zâyi‘ edüb, ‘askeri taklîl etmekle mevâcib ve ‘ulûfe kalîl olmak sevdâsında iken kendü ile gelen ‘askerin lâzım olanları ve sâhib-i kelâmları kimi bu def‘ada şehîd ve kimi Zebid‘de ziyâde karar olunmağla mahmum ve marîz olunca söz ve tegallüb yine Yemen kulunun bakıyyesine düşdü. Ve paşanın hüner ve yâdigârlığı ma‘lûm ve zâhir olduğdan sonra kendinün ‘abd-i memlûku dahî nefret ve istikrâh edüb, cümlesi Yemen kuluna tâbi‘ oldu. Ve murâd ve maksûdları üzere paşa hazretlerini oynadub ve hazînesinden kendü gözüne karşı kîselerin çıkarub, peşîn mevâciblerin ve sâbıkda vermediği bahşişlerin bir hoşca hesâb edüb bî-kusûr ahz eylediler ve gündün güne kendisün teşhîr eyleyüb ve yüzüne şütûm-ı galîz ile şetm ve levn ve sebb kılub müsâhire eylediler. Bu derd ve belâda ve mihnet-i ibtilâda ne edeceğin bilmedi. Ve inhizâm ve bunca ‘askerin helâkına sebep olduk deyü Yusuf Kethüdâ’yı katl eyledi. Ve kemâl-i şecâ‘at ve dilâverlik ile nâm çıkarub paşa ile Yemen‘e dâhil olalı her bir vardığı muhârebede mansûr olub, ‘asker beyninde merğub ve benâm olan Arnavud‘l-asl Mustafa Ağa denmekle ma‘rûf olan dilâveri nâçâr Yusuf Kethüdâ‘dan sonra ‘asker talebi ile kethüdâ nasb edüb, lâkin andan ziyâde havf üzere olmağın, kâdir olsa bir an ve bir sâ‘at komayub katl eder idi. [vr.285b] Nihâyet dilâver ve şeci‘ ferd-i dilîr olmağın, mazarrat erişdirmege kâdir olmayub, ba‘zı muhavvef yerlerde irsâl edüb lutf-ı hüdâ ile her ne cânibe varmış ise mansûr olub, paşa nâçâr ma‘lûb kalub bu hâl üzere karâr etdi. İmam Hasan tarafı bundan sonra ta‘bîrden ziyâde kuvvet ve vus‘at ve mal tahsîl edüb ve mükemmel ‘asker ve orduyu tertîb kılub, Zebid‘in üzerine gelmeği tahmînen murâd edindigün, Kansuh Paşa haber ve agâh

olunca, Zebid'de karâra havf edüb ümerâdan bir derdmendi birkaç bin 'asker ile alıkoydu.

Mezbûr Paşa'nın Zebid'den Bender-i Mihâ'ya Karar Eylemesin Beyân Edelim:

Paşa-i menhûs binefsihî orduy-ı hümayûn ve 'Asâkir-i İslâm'ın bakıyyesi ile Bender-i Mihâ'ya 'azîmet edüb gelüb vusûl ve karâr eyledikten sonra, Mihâ'da kal'a olmağla şehirde durmağa dahî havf etmekle, mukaddemâ Aydın Paşa balçık ve toprak ve taş ve hâr u hâşâkdan peydâ ve binâ etdigü kal'a nâmında olan duvarları ta'mîre mübâşeret eyledi. Ve Yemen'i feth edecegi 'asker ile Mihâ'nın duvarların sıvamak ve sokakların kapamak ikdâmında ve ihtimâmında oldu. Bundan sonra söz tutub tedbîre mübâşeret eylese dahî fâ'ide olmayub ve 'askerde ve kendüde kuvvet ve kudret kalmayub, yevmen fe yevmen olanca 'asker kimi şehîd olmakda ve kimi bir tarîk ile çıkub dağılmakda oldu. Ve cümle hakkın gazabı başına geldi. İmam Hasan dedikleri habîs ve 'ayyâr Kansuh gibi Mısır'da hâsıl olmuş ve perveriş bulmuş serdâr-ı hazret-i hakdan ricâ ve iltimâs ederdî. Der-i devletden Mısır'a 'asker gelüb, serdâr ile Yemen'e 'asker irsâli fermân olunduğun istima' ve haberdâr olduk da, gâyetde havfa düşüb hattâ imâm-ı kebîr olan Mehmed ibn Kâsım karındaşı İmam Hasan'a hazret-i hakdan bulasın. Kendü hâlimizde ve Şuhârâ Dağları'nda murâdımız üzere sefâ ve kârımızda bir bölük dervişler idik. Âl-i Osmân gibi dûdmân-ı kavîyü'l-erkân ve şark ve garba hükmü nâfiz Sultan-ı 'azîmü's-şân ile husûmet ve mülk-i devlet ve saltanat için, her vech niyet ve fitne ve fesâda müeddâ olur. İf'âle mübâşeret ne lâzım idi. [vr.286a] Gayri kuvvet ve 'askerleri bertaraf Mısır'da olan 'asâkir ve ricâlin üzerimize havâle edince bize kâfi idi. Hâliyâ cânib-i Rum'dan 'asker imdâd ve ta'yîn ve Mısır'a geldigü mukadderdir. Üşde bir fesâddır etdük ve bir fitne ateşi yalanlandırdık. Nelerden²²⁰⁹ görelim nice mukâvemet ve etfâ-i ateş-i fitneye ne vechile tedbîr ve mübâşeret edersin deyü, itâb ve ta'an eyledik de, ol habîs ve ayyâr ve mekkâr ve gaddâr bu tarîk ile cevâb verir ki, ya İmam kelâmın²²¹⁰ bi'l-cümle hak ve sahîhdîr. Ve Âl-i Osmân dedigün birkaç kat ziyâde ve bihterdir. Feemmâ bi'l-cümle kârları bu 'asrda galâtdır. Zîrâ emâneti ehline vermezler. Ve umûrların eshâbına sifâriş etmezler. Bu bâbda dahî bihamdillâhi teâlâ²²¹¹ isâbet etmediler. Mahz-ı hâtâ-i fâhiş tarafına sâlik oldular. Ve ümerâ-i Mısır'dan, 'abîd

²²⁰⁹ BY-B'de, "- nelerden"

²²¹⁰ BY-D'de, "- kelâmın"

²²¹¹ Ona hamd olsun.

cinsinden, Emir Kansuh'yu serasker-i ceş eyleyüb, üzerimize me'mûr etdüler. Hiç âlâm ve efkârda ve bu husûs için zerre kadar ıztırârda olmasın. Mültezim ve kâşif olan kimesne seraskerlik edemez. Ve Mısır'da karamişer felegin eden vilâyet teshîri umûrun bilmez. İn-şâ'allah kârımız sehl ve 'asândır. Ve tâli'imiz feth-i nusret ile tevâ'im ve hem'nâdır. Müşkil bu idi ki sa'âdet-meâb-ı Osmâniyye'den perveriş bulmuş ve leşkerkeş serdârlar ile sefer ve muhârebelerde olmuş ve cuyûş-ı ecnâd ve memleket ve ibâd ve ahvâlin görmüş, merhûm Sinan Paşa gibi bir vezîr üzerimize serdar ve serasker ta'yîn ve irsâl olunmuş ve bu hitmete me'mûr olmuş olsa. Yohsa Kansuh Paşa lâyu'akl bir herifdir. Elinden kâr²²¹² vücûda gelmediği nümâyândır deyü, bi'l-fi'il İmam ve birâder-i kebîri olan İmam Muhammed'e tesliyyet etdigün ol vakt Yemen kulu iken bir tarîk ile esir ve Şuhâra'da mahbûs olub, ba'dehû halâs ve Mısır'a gelüb ikâmet eden sühan-şinâs yârândan niçe sâdikü'l-kavl kimesnelere mesmu'umuz olmuştur. Maksûdumuz budur ki, İmam Hasan ne mertebe dûrbin ve kallâş ve nekadar 'âkıbetin gözedir. Evbâş ve ayyâş ve tarrâr ve ayyâr idi. Nefsü'l-emrde 'aynî ile tahmîn etdigü üzere zuhûr eden ve Kansuh Paşa dedikleri zâlim ve sefirden mezkûr olan mûris-i celâl ve mucib-i melâl ve kâi'den gayri nesne vücûda gelmeyüb, ancak bî-hadd [vr.286b] ve bî-pâyân emvâl ve zî-kıymet elbise ve silah ve cebehâne zâyi' ve isrâf ve itlâf edüb, bunca ricâl ve guzât-ı ervâmı yok yere kırdırub itlâf²²¹³ ve helâk eyledi. Ve İmam Hüseyin'i mükemmel hazîne ve cebehâne sâhibi edüb ve sâ'ir i'vân ve akrabâsın ve cümle Zeydiyye eşkıyâsın, enva' silah ve tüfenk ve ganâ'im-i ferâvâna mâlik olmalarına sebep ve bâ'is olduğundan ma'ada, Diyâr-ı Yemen'e vardığından, Taraf-ı 'Aliyye-i Osmâniyye'ye felis-i ahmer hâsıl olmayub, ma'ân me'mûr olan ehl-i İslâm'a ve 'âmme-i enâma, bâ-husûs Yemen'de ve 'askerde bulunan tavâ'if-i ervâma kudüm-i meyşûmu bir belâ-i siyâh oldu.

İmam Hasan Dedikleri Gaddar'ın Diyâr-ı Yemen Ve Memâlik-i 'Aden'i Cümleten Zabt Etdigü Beyân Olunur:

Ba'de'z-zilk İmam Hasan dedikleri sahis, Belde-i Latîfe-i San'â ve nevâhîsini ve Zemar ve etrâf ve havâlîsini ve Medîne-i Ta'iz ve cümle cibâli ve Diyâr-ı Yemen'in lâzım olan aktârın kabzâ-i tasarrufuna alub ve her birine tarafından hükkâm nasb ve ta'yîn edüb, 'umûmen etrâf-ı memâlikin 'Urbân'ı ve ahâli-i vilâyet ve a'yânı mûti' ve

²²¹² BY-D'de, "- kâr"

²²¹³ BY-D'de, "- ve itlâf edüb bunca ricâl ve guzât-ı ervâmı yok yere kırdırub itlâf" tekraren yazılmış.

münkâd olub, tamâm mertebe kuvvet ve şevket bağlayub, bî-hadd ve bî-pâyân ricâl ve ‘asker sâhibi oldu. Bu tarafda ancak Medîne-i Zebid’de iki üç bin mikdârı Yemen ve Mısır ve ervâm ‘askerinden bakıyye kalmış ricâl ile Kansuh Paşa hazretlerinin muhâfazada alıkoyduğu derdmendinin Zebid’e kapanub mevcûd olan dilâverler ki taraf-ı pâdişâhîden imdâd geldi. Ve Diyâr-ı Yemen gibi hasretü’l-mülûk ki rû-i ‘arzda sânsî yok bir mülk ve diyâr-ı celîlü’l-mikdârdan, Âl-i Osman alâka-i kat’ etmek nice mestûrdur. Elbette bir gün yine mükemmel ve müretteb ‘asker ile bir gayri-serdâr gelüb erişmesin ümîd edüb ve mukarrer bilüb ve birbirine gayret verüb, her ne hâl ise Zebid Kal’ası’nda kapanub muhâfazada olmaları ile İmam Hasan bunların karâr ve istimrârına vâkıf olduk da gürûh-ı mekrûh Zeydiyye ile gelüb, Zebid sahrâsına nasb-ı hayme ve hargâh kılub ve etrâf-ı erba’asın ihâta edüb, min ba’d zâd u zevâde salıvermeyüb muhâsara etdük de, içinde olan guzât dahî, kemer-i gayreti meyânlarına bend edüb, bir an ve bir sâ’at hâlî durmayub, gâh ve bî-gâh gayret ve hamîyet ve şecâ’atleri [vr.287a] kendülerin memerrin olmağla, hâric-i kal’aya çıkub gürûh-ı bugât-ı Zeydiyye ile cenk ve cidâl ve harb ve kîtâl edüb, kerrâren ve merrâren otuz kırk bin Zeydiyye eşkıyâsının alayların birbirine katub ve orduyu menhûsları üzerine döküb, gâhice orduların dahî bıraktırub, çadırların gâret ve yağma ve zâd u zevâdeden buldukları ile tena’um ve anımla birkaç eyyâm ta’ayyüş ederler idi. Bu hâl üzere kâmil sekiz ay Zebid Kal’asında mahsûr oldular. Âkıbetü’l-emr bir taraftan imdâd olmayub ve ağdâ dahî gün günden ziyâdede olub, kırmak ile dökünmeyüb zîrâ içlerinden biri katl veyâ mecrûh olduk da, kendü memleket ve diyârları olmamağla, birinin makâmına ikisi kâ’im olurdu. Guzât-ı ervâm ise şehîd olduk da noksan olması mukarrer ve bir taraftan imdâd olmamağla ancak bin beşyüz mikdârı bakıyye ‘asker kalub, onların dahî ekseri mecrûh ve hasta ve zebûn ve zâd u zevâdeleri kalmayub ve bârut ve kurşun ve cebehâneleri dahî sarf olunub ve serdârları olan emîr-i ma’hûd dahî rütbe-i şehâdete nâ’il ve vâsıl olduk da, bi’l-ittifâk beynerlerinden bir dilîr kimesneyi emir nasb edüb, gayret ve hamîyet ve hıfz-ı Kalâ’-i Zebid için bunca tûl müddet, himmet ve bezl-i kudret etdükleri beyhûde olduğun müşâhede etdüklerinde, nâçâr emân ile kal’ayı verüb, cân halâs eylemegi murâd eylemişler iken, yine ba’zıları sâ’ire gayret verüb ve Mihâ’ya, Kansuh Paşa’ya zebûn olduğumuzu i’lâm edelim. Belki taraf-ı Mısır’dan²²¹⁴ imdâda gelmiş ola. Paşa’dan haber gelince sabır ve gayret edelim deyü cevâb edüb, re’y ve tedbîr etmeleriyle cümlesi ma’kûl görüb, gece ile hufyeten kal’adan bir pâre adem çıkarub, Bender-i Mihâ’ya

²²¹⁴ BY-B’de, “- Mısır’dan”

Kansuh Paşa'ya zikr olunduğu üzere za'af hâllerin i'lâm ve cevâb gelince her gün Zeydiyye eşkiyâsı ile cenk ve cidâl ve harb ve kıtâlden hâlî olmadılar.

Mihâ'ya İrsâl Olunân Âdem Varub Vâki' Hâli Kansuh Paşa'ya İ'lâm Etdükde Ol Dahî İmdâd İrsâl Edüb Münhezim Oldukların Ve Ba'dehû Zebid İmam Hasan Zabtına [vr.287b] Girdigün Beyân Eder:

Adem ve haberleri paşa-i mûmâ-ileyhe varub ahvâl ma'lûm olduk da, bu kere sefâhatden geçüb, ihânet ve hıyânet tarîkine sülûk edüb üzerine mevâcib talebi için hüçûm eden 'askerden ve sefâhat ve zulm eyledikçe nasîhat edenlerden intikâm kasdın murâd edüb, dahî Mihâ'da yanında ancak üç bin mikdârı adem var iken, Pes bunların dilîr ve nâmdârların ve sâhib-i iştihâr olanların bi'l-cümle defter edüb ve sekizyüz nefer Mihâ'dan ihrâc ve ta'cilen Zebîd imdâdına irsâl edüb revâne oldular. Bunlar dahî giderek nısf-ı tarîke geldikleri-birle, İmam Hasan dedikleri hîlekar husûs-ı mezbûrdan haberdâr olacak 'umûmen otuz bin mikdârı 'asker ile karşılayub ve bunlar bi'l-cümle piyâde olmalarıyla, develü ve atlu 'Urbân ile etrâf-ı erba'adan ihâta etdik de, ol mahâl bir sahrâ olmakla ilticâ ve meteris edecek bir yer olmamağla, üzerlerine develü ve atlısu yürüyüb bir tarîk ile bir lahzâda, ekserin deve ve atlara çekendüb münhezim edüb, bir mikdârın katl ve bir mikdârın esir eyleyüb, tabl ve 'alemi ile Zebid Kal'asında²²¹⁵ mahsûr olanlara gelen imdâdınız, işde budur deyü rağbet gösterdik de, dâhil-i kal'a'da mahsûr olanlar bu hâli görecek. Bundan sonra ümîdlerin kat' edüb, tâkatleri tâk olub, dahî ertesi hemân kal'a kapusın açub, kimi İmam'a tâbi' olub ordusuna vardı. Ve kimi bir bölük olub, Mihâ tarafına 'azîmet edüklerinde, Zeydiler üzerlerine²²¹⁶ üşüb cenk ederek kimi şehîd ve kimi dağlara düşüb perâkende ve perişân oldular. Bundan sonra İmam Hasan Zebid'e dâhil olub, fethinden kemâl-i mertebe surûr ve şâdî hâsıl kılub, zabt u rabtına adem koyub, kendisü 'askeri ile nakl ve Bender-i Mihâ üzerine gelüb, sahrâsına nüzûl eyledi.

İmam Hasan 'Asker İle Mihâ Benderi Muhâsarasına Gelüb Kansuh Paşa'nın Şehirden Çıkub Emân İle İmam Mezbûra Vardığı Beyân Olunur:

[vr.288a] Çünkü İmam Hasan Mihâ benderi sahrâsına nüzûl ve kırk binden mütecâviz Zeydiyye eşkiyâsı 'askeri ile karâr eyledi. Kansuh Paşa yanında bakıyye

²²¹⁵ BY-B'de, "+ bir pîştaye çıkarub kal'ada

²²¹⁶ BY-B'de, "- üzerlerine"

kalan ‘asker ve bellü başlular, sâlifü’l-beyân dilâverlik ve meymenet ile sâhib-i ‘unvân olan kethüdâsı Arnavud Mustafa Ağa üzerine üşüb ve umûrların anâ danışub, Mihâ şehrin İmam Hasan’dan muhâfaza eylemek husûsunda mûmâ-ileyh Mustafa Ağa ile tedbîr ve bu mâddede cümlesi ittifâk ve elbir eylediler. Dahî esvâka kapular yapub ve meterisler kazdırub şehre konmayub, cenk ve cidâl ve harb ve kîtâle şurû’ edüb, Bender-i Mihâ şehrin muhkem muhâfaza kılub, paşadan cümle ‘asker bi’l-küllîye nefret edüb, ol dahî fırsat-ı ganîmet bilüb, mukaddem dahî İmam Hasan ile alâkası olmağla bu def‘a mahfî kağıdlar ile haberler gönderüb ve kendülerinin za‘af-ı hâl vesâ’ir ahvâllerini i‘lâm eder oldu. Ve İmam Hasan ile dost ve karındaş ve sâdık yâr ve yoldaş rütbesin tahsîl edüb ve dahî Mihâ’dan çıkub firâr etmek ve âna varub ilticâ ve istinâd eylemek üzere İmam Hasan’dan ‘ahd u misâk alub, her sâ‘at ve her an kaçub şehrdan taşra çıkmak fırsatın gözedüb, gâh ve begâh ba‘zı²²¹⁷ ‘özü ve bahâne tedârik etmeye şurû’ eyledi. Bunun bu evzândan ‘askerin ba‘zı gâfilleri maksûdun fehm edüb ve sâ’irine haber verüb, ‘askerden üzerine niçe kimesneleri didebân koyub, bu hâl ile Mihâ’da dört aydan ziyâde, ta‘an ve teşnî erâzil ve cefâda kaldı. ‘Âkıbet bir Cum‘a günü ekser halk salavât-ı Cum‘a ile meşguller iken, paşa-i yâdigâr üç nefer kendü gibi muğril kölesini yar-ı vefâdâr edinüb ve yanına hemrâh ve hemsâz kılub, Mihâ şehri kenârında medfûn olan Hazret-i Şeyh Hasan eş-Şâzelî kaddese sırrihû²²¹⁸ ziyâreti bahânesiyle, ma‘hûd gulâmlar ile ziyâret tarafına giderek kapuya karîb geldigü-birle henüz sokak kapusu meftûh bulunub, ol dahi bundan a‘lâ vakt olmaz ve böyle fırsat birdahi ele girmez deyü heman atına sıçrayub kapudan taşra [vr.288b] çıkub, hây paşa firâr etdi haberi şâyi‘ olunca, devletlü doğru Zeydiyye ordusuna varub, İmam Hasan’ın çadırına dâhil olub, maksûd ve merâmına vâsıl ve nâ’il oldu. Bundan sonra Mihâ’da olan bakıyye-i ‘asker mûmâ-ileyh Mustafa Beg ile ittifâk ve itidihâd edüb, Bender-i Mihâ muhâfazasına ve fırkâ-i Zeydiyye ve eshâb-ı inâd muhârebesinde sarf-ı makdûr eyleyüb ve henüz Taraf-ı Saltanat-ı ‘Aliyye-i Osmânî’ye Mülk-i Yemen gibi hasretü’l-mülûk iklîm ve diyârdan kat‘-ı alâka ve ferâgat eylemek ihtimâl-i ba‘iddir. Elbette bâri Mısır tarafından Bender-i Miha ve aktar-ı Tehâim muhâfaza ve zabt olunmak mertebesi imdâd gelür ümîdi ile şeb ü rûz muhârebe ve kîtâlde kalub kemâl-i intizârda oldular.

²²¹⁷ BY-B’de, “- ba‘zı”

²²¹⁸ Allah onun esrarını mübarek kılsın.

Kansuh Paşa'nın İmam Hasan'dan Emân İle Cânib-i Berrden Mekke-i Mükerrerme'ye Çıkub Andan Mısır'a Ve Ba'dehû Asitâne-i Sa'âdete Geldiğün Beyân Edelim:

Çünkü Kansuh Paşa-i nuhûset-eser ve serdâr-ı nikbet-şi'âr, etvâr ve ef'âl-i kabîhası ve sefâhat ve 'akl u fâhiresi ile zikr olunan inhizâm ve ahvâl-i pürmelâle sebeb olub, 'âkıbet İmam Hasan gaddara ilticâ²²¹⁹ ve ordusuna kaçub, Yemen diyârından bi'l-külliyeye ümîdini kat' eyledi. Pes Bender-i Mihâ'dan cânib-i berr ile Mekke-i Mükerrerme'ye revâne olunmasın İmam Hasan'dan ricâ edüb, ol dahî bir köhne çadır verüb ve dört beş kilim ve iki tencere ve iki katâr leng ve lâğar deve ihsân ve bu mikdar mühimmât seferin tekmîl eyleyüb ve dahî yanına bir Zeydî ta'yîn edüb, dilhâh ve talebi üzere yollayub, ol dahî ar u nâmusu gitmiş ve yüzü suyu dökülüb, 'ırz ve vakârını zâyî' etmiş hor ve hakîr kat'-ı menâzil ederek ve her mevki' ve mevzi' ve menzilde ehl-i bilâd ve zulm ve cevr etdigü ibâd ve âmme-i enâmdan şetm le'an ve bed-du'â istima' edüb, giderek Mekke-i Mükerrerme'ye vâsıl oldu. Ol esnâda ta'mîr-i Beytü'l-Haram'a me'mur olan Ümerâ-i Mısır'dan Rıdvan Beg ki, hâliyâ sühan-ı sıhhatde mevcûd ve ehl-i tedbîr ve 'ukalâdan ma'dûd sâhib-i basîret bir Müslüman kimesnedir.²²²⁰ [vr.289a] Harem-i muhterem-i ilâhide karârı müceb-i fitne ve ıztırâr olmaya deyü iki günden ziyâde meks ve ârâm etdürmeyüb ve cebren kaldırub Mısır tarafına gönderüb, Kâhire-i Mısır'da dahî vusûl bulduğı-birle kezâlik hâfız-ı bilâd olan, vezîr-i âsâf-nazîr ve müşîr-i sâhib-tedbîr Deli Hüseyin Paşa mezbûru eglendirmeyüb, der-i devlete irsâl edüb gelüb vâsıl olduk da, fatih-i Bağdad olan Sultan Murad-ı râbiğ merhûm katl eylemek murâd etmiş iken, bunca fesâd ve şenâ'at etmiş ve sâdât-ı kirâm ve sulehâ katl etmiş ve enva' kabâhat vücûda getirmiş bir vücûd-ı habîsdir. Cezâsı rûz-ı cezâyâ te'allik ve ta'vîk olmasın münâsib görüb ve nazarından tard ve red edüb, kuvvet-i lâ yemût mikdârı Rumili'nde bir livâyâ vâli kılub gönderdi. Ve on beş sene kadar Rumili sancakların tasarrufdan hâli olmayub, âkıbet dest-i ecelden giriyânını halâsa kâdir olmayub, İslambul'da ma'zûl iken sene bin elli dört târihinde mürd olub, etdigü cürm ve fesâd ve nâ-hak yere katl eyledigü Ehl-i İslâm ve ibâdın su'âl ve cevâbı rûz-ı cezâ ve yevmü'l-hesâba münhasır kaldı. Bu 'alem-i fânîde zulm ve tecâvüzden gayri nesne hâsıl etmedi.

²²¹⁹ BY-D'de, "- ilticâ"

²²²⁰ Derkenar; "Bu kitabı tercüme eden kimesne sahib-i garz olduğundan şek ve şübhe yoktur. Ve zülfikârî tarafına mâ'il etmiş bu dahî ekleyen bir muğril idi."

On Birinci Fasil

Mezkûr Arnavud Mustafa Beg Kansuh Paşa Firârından Sonra Bender-i Miha'yı Muhâfaza Etdigün Beyân Eder:

Vech-i mezkûr üzere Kansuh Paşa dedikleri menhûs ve yâdigâr, İmam Hasan dedikleri gaddar tarafına firâr eyledikten sonra, Bender-i Mihâ'dan gayri Cânib-i Saltanat-ı 'Aliyye'den zabt olunur vilâyet ve kal'a ve diyâr kalmayub, cümlesin paşa-i nuhûset-şi'âr re'y-i fâsidi ve zulm ve bid'at ve fesâdı sebebi ile kabzâ-i tasarrufdan ihrâc edüb ve sehl ve âsân İmam Hasan zabt edüb, minba'd vakı'asında görmedigü ve hatrına getürmedigü mâlik-i Mülk-i Yemen ve Sultan-ı Kutr-ı 'Aden oldu. Pes etrâf ve eknâfda can ve başın birer tarîke halâs edüb, İmam tarafına tab'îyet etmeyen 'asker, nâçar Bender-i Mihâ'ya can atub ve iki binden ziyâde süvâr ve piyâde 'asker müctemi' olub, mûmâ-ileyh Mustafa Beg nefsinde gâyetde bahadır ve harb ve kıtâl umûrunda fevkû'l-had tedbîre kâdir olmağın cümlesi mîr-i mûmâ-ileyhe teslîm olub ve İmam Hasan'ın elli bin nefer 'askerine²²²¹ [vr.289b] karşı koyub, altı ay kâmil Mihâ muhâsarasında karâr ve meks eyledigü müddet-i zamânında, cidden bir gün belki bir an muhârebe ve mukâteleden hâlî olmayub, ta'bîr ve tahrîrden müstağnî cenk ve cidâl ve harb ve kıtâl eylediler. Husûsan bir taraftan zahîre gelmeyüb ve yollar mesdûd olub, kaht ve cû' müşted oldukça, emîr-i mezkûr bin nefer kadar müntehab dilâverleri yanına alub, gâh orduların basub bulduğu zahîreyi yağma ve gâret edüb, bir mikdâr zâd u zevâde peydâ ederdî. Ve gâh bir iki günlük mahâlde vâki' Zeydiyye kurâsına varub, nehb ve gâret ve hasarât kılub ve zahîre alub, ma'an mahsûr olan 'Asker-i İslâm'a getirüb, bu tarîk ile ta'ayyüş ve tahsîl-i zehâ'ir eylemek üzere karar eyledi. Hatta rivâyet ederler ki; evvelden taşra çıkub, kurâ gâret ve orduların nehb ve hasârat eyledik de, İmam Hasan bunca bin Zeydiyye eşkıyâsı ile önün alub Kansuh Paşa 'asrında 'askerin kırdırub helâk etdigü gibi buna dahî niyet ve 'azîmet etdik de emîr-i dilîr yüzü suyu ile meydan yüzünde can vermek 'adeviyye pâmâl ve esîr olmakdan dahî ahsen ve a'lâdır, deyü hemân sell-i seyf ve ma'ân olan dilâverân-ı ervâm ile a'dâ-i liyâm alaylarına hûm

²²²¹ Derkenar 1; "Kâle resûlüllâhi sallallâhu aleyhi vesellem ezkürü emhâsin mu'tekûn deyü buyurmuşlardır."

Derkenar 2; "Mezbûr âtide dönüb âsîtaneye vardık da Sultan Murad-ı merhûm mezbûra arkayı verüb badehû saadetlû pâdişâh ile Bağdad seferine ma'an vâfir yüz aklıkları edüb ba'dehû Rumili'nde ba'zı eyâlete mutasarrıf oldukdan sonra vireyi geriye geçüb anın dahî Selona Kal'asında muhâfız olub yanında on sekiz bin yigidi mevcud idî. Donanması gelüb kal'ayı muhâsara ederken kapudanların düşürüb bozgunluk olduk da ol yigitler kal'adan taşra hurûc edüb yüz kelleden ziyâde almışlardır. Ba'dehû mezbûr Kansuh Paşa fevt olub Hânya kal'ası kapusu kurbunda medfundur. Mezârı kubbe tutmaz ve toprağı gamye kenârındadır. Vesselam."

u hüçûm edüb, İmam Hasan'ın durduğu mahâlle at sürüb, yerinden firâr etdirüb 'alem ve 'alemdârın düşürüb, nünhezim ve makhûr ve üç def'a bu tarîk ile a'dâya hezîmet verüb ve bin başdan ziyâde alub, muzaffer ve mansûr olmağla, bu mu'arekelerden sonra min ba'd İmam Hasan ve Zeydiyye eşkıyâsı rûberu olmak ihtimâli olmadı. Velâkin ne fâ'ide, iki bin kadar ricâl-i kalîl ve bakıyyetü's-seyf 'asker ile yüz bin ve dahî ziyâde cem'-i kesîr eşkıyâya mukâvemet ve hıfz u hırâset-i memleket niçe mesturdur. Altı ay müddetde her gün mukâtele ve muhârebede kimi şehîd ve yaralanub 'askere noksan ve kıllat tertîb edüb ve a'dâ tarafı hod her gün imdâd ile takvîyet ve kesret ve ezdiyâd bulub, gitdükçe Emir Mustafa Beg ve ma'an mahsûr olanlar gâyetde za'îf ve zebûn oldular. Lâkin Bender-i Mihâ'da bunca tûl müddet karâr ve ikâmetden İmam Hasan dahî usanub, birkaç gün tarafına ârâm ve istirahat eylemek [vr.290a] üzere sulh olunmasına rızâ verüb, mîr-i mûmâ-ileyh dahî bi'l-iktizâ râzı oldu. Ve üç ay murûr edince sulh olunub, İmam Hasan 'askeri ile nakl ve Medîne-i Ta'iz ve Zebid'e müstevfî 'asker koyub kendisü Belde-i Demar tarafına yıkılıb gitdi.

Mezbûr Mustafa Beg Mısır'a Feryâdcı İrsâl Etdiğu Beyân Olunur:

Pes emîr Mustafa Beg, Mısır 'askerinden bakıyye-i umûr-dîde ve sâhib-i kelâm ve meşhûr ve benâm iki nefer Çorbacıyı Mısır'a göndermek ve bu mâbeynde ahvâli bildirmek fırsat ve ganîmetdir deyü taraf-ı bahreden ber vech-i isti'câl gönderüb ve Tasarruf-ı Osmâniyye'de ancak Bender-i Mihâ bâkî kalmışdır. Bu üç ay müddet ve zamânda bârî ekall mertebe Mısır'dan sür'at üzere üç dört bin nefer piyâde ve tüfenk-endâz 'asker irsâl olunmaz ise, Bender-i Mihâ dahî elden çıkub a'dâ tasarrufuna girmek mukarrerdir. Ve bender-i mezbûr dest-i a'dâya dâhil oldukdan sonra, donanmây-ı hümâyûn ve bî-hadd ve bî-hesâb 'asâkir-i zafer-nümûn irsâl olunursa dahî müfid olmaz. Zîrâ vaz-ı lenger olunub çıkub ikâmet edecek bender ve liman tasarrufumuzda kalmaz. Heyhât ki bir dahi karadan kat'-ı berrîye eder. Serdâr ve 'asker irsâl oluna deyü feryâdnâmeyi bu mazmûn ile memlû edüb mezbûrân ile irsâl ve varub selâmet-i hâl-birle Mısır'a vâsıl ve dâhil olduklarında, ol vakt Hâfız-ı Mısır bulunan vezîre duhûl ve mîr-i mûmâ-ileyhin 'arz ve kağıdların teslîm ve ağızdan dahî lâzım gelen kelâmı takrîr eylediler. Her nekadar ki feryâd eylediler, cidden hiçbir kelamlarını isgâ ve istimâ' etmeyüb, Çorbacılar gelüb feryâd ve figân etdüklerinde İstanbul'da bizden mal ve hazîne talep ederler. Yemen ahvâli su'âl olunur degildir deyü kat'î cevâb ye'is verilüb, derdmend Çorbacılar bundan sonra nâ-ümîd olub nice edeceğin bilmediler. 'Âkıbet,

Bender-i Suveys'den Diyâr-ı Yemen'e gider bir celîlenin içüne mu'temedü'l-kul bir hizmetkâr koyub, Emir Mustafa Beg baş ve canını halâs etmek tedârikini i'lâm ve tefhîm edüb, imdâd ve i'ânetden bir eser olmayacağı ve feryâd ve figanlarının adem-i te'sîrin bildirdiler.

Mısır'dan İmdâd İrsâl Olunmadığı Haberi Bender-i Mihâ'ya Vâsıl Oldukdan Sonra Vuku' Bulan Umûr Beyân Olunur:

Ol cânibde [vr.290b] emîr-i dilîr ya'ni Mezkûr Arnavud Mustafa Beg, bunca tûl müddet Bender-i Mihâ'da muhâsara olunub, her gün harb ve kıtâlde var kuvvetin bazuya getirüb, sarf-ı himmet edüb, ma'an mahsûr olan dilâverân-ı ervâmdan kimi şehîd ve kimi mecrûh ve kimi esir olub, kendüye yâr-ı vefâdâr ve a'dâ-i liyâm muhârebesinde kafâdar ancak bin nefer adem kalub ve zahîre ve bârut ve cebehâne ve mühimmât-ı bi'l-küllîye harc ve sarf olunub, a'dâyâ mukâvemet ve mukâteleye kuvvet ve kudret kalmayub, za'af ve nâ-tevânı kemâle erişüb zikr olunduğu üzere İmam Hasan dahî tûl müddet muhâsaradan ve emîr-i dilîrin şeca'at ve muhârebede hücum ve tûğ-i bî-diriğinden min külli'l-vücûh hâ'if ve mahzûz olmağla, mücerred def'-i meclîs edüb tekrâr mükemmel 'asker ve tedârik ile gelüb muhâsara eylemek niyeti ile üç ay müsâlehaya rızâ verüb ve Bender-i Mihâ üzerinden yıkılıb gitmekle emîr-i dilîr dahî ma'ân olan dilâverler ile bir mikdâr teneffüs edüb ve bu esnâda Mısır'a taleb imdâdı için rû-i bahrden celbe ile iki nefer Çorbacı gönderüb, iki ay murûr eyledigü-birle, Mısır'a vusûllerinden sonra imdâd ve meded irsâlinin haberine müterakkıb iken, eseri zuhûr etmeyüb üç ay kâmil olub ve tekrâr 'asker-i cerrâr misâl şekâvet-şi'âr ve gürûh ve mekrûh kabâhat ve habâset misâl zulm-i iştîmâl ile, İmam Hasan dedikleri fâsîd ve gaddar Bender-i Mihâ sahrâsına vusûl ve nasb-ı hayme ve hargâh ve nüzûl kılıb, dahî emîr-i dilîr ve ma'ân olan 'Asker-i İslâm kalîl ve zebûn idigün bilüb, muhkem muhâsara ve feth ve teshîrine bezl-i ikdâm-ı tâmm eyledi. Pes emîr-i şecâ'at-nişân mevcûd olan dilâverân ile kemâl-i gayret ve hamîyet edüb ve mâdâ Mekke-i Mısır'a giden Çorbacılardan haber gelmeye, can ve baş vermek üzerine ittifâk ve 'ahd u mîsâk eyleyüb, birkaç def'a düşman ile harb ve kıtâl ve cenk ve cidâl edüb, Mısır tarafına intizârda oldu. Ve bu def'a kâmil yedi ay muhâsara ve muhârebe çeküb ve can hülûkuma gelüb cümlesi sıhhatden ve can ve başdan kat'-ı ümîd edüb, gayret-i dîn ve

devlet ve nâmus-ı ırz-ı saltanat uğruna candan geçüb, haber gelmeyince²²²² [vr.291a] Bender-i Mihâ'yı a'dâya vermemek üzere gayret ve himmet olundu. Lâkin ne fâ'ide ol târihte âsitâne-i sa'âdetde def'a-i sâniyede Sultan Mustafa merhûmun taht-ı sa'âdet-baht-ı Osmânî üzerine cülûsu ve 'asrın fetret ve ârâzlık istilâsı vâki' olub, Mülk-i Yemen umûruna mukayyed olmak müsa'ade-i dehr mümkün olmadığından gayri, Mısır'da olan hâfız-ı memleket ve müşîr-i saltanat tahsîl-i emvâl ve hezâyine makdûrun sarf edüb, Yemen tarafına zerre kadar kulak tutmayub ve gelen iki nefer Çorbacıların feryâd ve kelâmın ve emîr-i mûmâ-ileyhin 'arz ve i'lâm ve efhâmın ısgâ etmeyüb, bâlâda zikr ve beyân olunduğu üzere, Çorbacılara cevab-ı kat'iyi verüb, anlar dahî ahvâle vâkıf ve muttali' olub, Yemen'den kat'-ı ümîd edüb, dahî Bender-i Suveys'de bir Yemen celbesine bir nefer sâ'î koyub, hemân başın halâs eylemek tedârikinde olunuz. On sene dahî Mihâ'da mahsûr olasınız. Bu taraflardan bir nefer adem imdâd ve irsâl olunmak ihtimâli yokdur deyü mezbûr Mustafa Beg'e şâfa' cevâb irsâl eylediler. Sâ'î dahî yedi ay muhâsara ve mücâdeleden sonra Bender-i Mihâ'ya gelüb, emir-i mûmâ-ileyh ile buluşub ve ahvâl ve ahbârı takrîr edüb, kendinün ve cümlelerin olanca bi'l-külliyeye kazâyâ rızâ verüb ve Mülk-i Yemen gibi memleket bilâ-tedbîr âsâr-ı zulmet ve bid'at ve iş'âr-ı cevri ve eziyet sebebi ile, Zeydiyye müfsîdlerine muntekâl olduğundan hezâr hasret ve nedâmet ve ah ve enîne ve felâket ile rû-i bahrden Cânib-i Mısır'a çıkub gitmege karâr verdiler.

Mezkûr Bender-i Mihâ'dan Çıktığıdır Ki Zikr Olunur:

Çünkü kazâ-i ye'is imdâda mukarrer oldu. İmam Hasan'a haber gönderüb Bender-i Mihâ liyâmında olan Hind kalyonlarından birine duhûl edince zarar gelmemek için emân talep etdiklerinde, ol dahî canına minet bilüb, tek emîr-i mezbûr Diyâr-ı Yemen'den çıkub gitsün. Kendü arkasıyla Mısır'a dek getürmeği câ'iz görür idi. Dahî fi'l-hâl Nakîb Ebû'l-A'ver nâm kelbi bunca zahîre ve meyve ve külli hediye ile gönderüb, Mısır'a varınca cümle levâzımların gördü. Ve emîr-i mezkûr Zeydiyye şakîleri beyninde kalmasun deyü Huccâc-ı Yemânî ile giden mihmel-i şerif ve 'alem-i latîfi [vr.291b] ahz edüb, mu'tâd üzere tezyîn edüb, alay ile indigü kalyona koyub ve dahî toplardan eger kâbil-i isti'mâl ve eger hod meksûr ve battaldır. Her ne kadar mevcûd toplar ve cebehâneye müteallik olanları tek a'dâya kalmasın deyü sefîneye koyub ve selâmet-birle getürüb, Bender-i Suveys'e ihrâc ve Mısır'da mahâlline teslîm

²²²² BY-D'de, "gelince"

eyledi. Ve emîr-i mûmâ-ileyh Bender-i Mihâ'dan çıkub kat'-ı alâka eyledikten sonra, bi'l-küllîye Cânib-i Saltanat-ı Osmâniyye'den Diyâr-ı Yemen'de hükümet ve alâka münkat' old. Ve alâka-i ehl-i sünnet ve'l-cemâ'a Kasr-ı Yemen'de kalmadı deyü zerâfet îmâ ve işâret edüb, ol gün Mihâ'da bir yevm-i musîbed-alûd ve meyšum olmuşdur ki, nakli dahî mûceb-i melâldir. Ve'l-hâsıl 'âkıbet mîr-i mûmâ-ileyh ile üç bin nefer Mihâ'da kapanmış iken, zikr-i murûr eden iki muhâsarada ekseri şehîd oldukdan sonra bu def'a kendü ile yedi yüz nefer kimesne ancak dâhil-i sefîne olub ve sene bin kırk iki târihinin Saferinde liman-ı Mihâ'dan ref'-i lenger ikâmet edüb Yemen'den kat-ı 'alâka eyleyüb, bahrde bârbâd maksûdın için tayy-ı mesâfe-i bahr ederek müddet-i karîbde selâmet-i hâl-birle Bender-i Suveys limanına gelüb vaz'-ı lenger edüb ve sefînden hurûc ve Mahrûse-i Mısır'a 'azim ve teveccüh ve sene-i mezbûre mâh-ı Rebî'ü'l-evvelin selhinde Belde-i Kâhire-i Mısırâ vusûl buldu. Ve ziyâde meks ve ârâm etmeyüb, Mısır'dan âsitâne-i sa'âdet-i âşiyâna 'azîmet ve revâne oldu. Ve sıhhat ve 'âkıbet-birle sene bin kırk üç târihinin evâ'ilinde der-i devlete vusûl bulduk da, güzîde-i Âl-i Osmân kahraman-ı âvân fatih-i Bağdad-ı behîşt-i âbâd râbi' Sultan Murad eskinallâhu teâlâ rûâhahû fî gurafü'l-cenân²²²³ mesned-i nîşin evreng-i Osmânî ve mâlik-i mülk-i Süleymanî, bulunub, kendülerinden evvel vâki' olan fiten ve ihtilâl definde, Kızılbaş mezheb terrâş müstevlî olduğu memâlik ve diyâr istihlâsında sarf-ı kudret ve şark seferine niyet ve cezm ve 'azîmet etmekle, tertîb-i 'asâkir ve ricâl kaydına düşüb ve tashîh-i zuemâ ve erbâb-ı tımar için eşkâl yoklamasın fermân edüb, Kızılbaş-ı bedma'âş tarafının seferine himmet-i 'aliyye-i hümâyûnları mesrûf ve intizâm-ı din ve devlet umûruna var kuvveti bazuya getirüb, himmet-i bî-misâllerin ol tarafa ma'tûf edüb, Diyâr-ı Yemen umûrun takdîre [vr.292a] havâle ve vakt-i zamânına merhûn etmegin, emîr-i dilîr mûmâ-ileyh maksûd ve ümîd etdigü Mülk-i Yemen ahvâlin ve matlûb ve me'mûlü olan iklim-i Aden ihbârın Rikâb-ı Hümâyûn'a 'arz ve i'lâma ve takrîr-i efhâma vakt-ı fırsat bulmayub, cenâb-ı hazret-i kâdir perverdegâr-ı lâyezâl ve bî-mesâlin lutf-ı kerem ve gayretine havâle eyledi.

²²²³ Allah onun ruhunu Cennet odalarında teskin eylesin.

Emîr-i Şecâ‘at-Nişân Mûmâ-ileyh Mustafa Beg Şâm-ı Şerîf Emîrû‘l-Haclığı İhsân Buyrulub Ba‘dehû Dârü‘l-Cihâd Girid Cezîresine Me‘mûr Olub Rütbe-i Şehâdete Vusûlü Beyân Olunur:

Pes emîr-i mezkûr Diyâr-ı Yemen‘de Uğur-ı Hümâyûn‘da vücûda gelen hıdemâtı makbûl-i hümâyûn-ı padîşâhî olmağın, hâliyâ merhamet ve şefkat olunub dahî sene-i mezbûrede mezîd-i ‘inâyet-i ‘aliyye-i hüsrevânîden, Şâm-ı Şerîf Emîrû‘l-Haclığı mahsûs ve zamîmesi sancağı ile sadaka ve inâyet buyrulub, taraf-ı saltanatdan dahî tevkîr ve ri‘âyet olunub, sene-i mezbûrun evâhirinde, der-i devletden ‘azîmet ve varub mahâlline vusûlden sonra, dört sene huccâc-ı Müslimîn-i Beytü‘l-Haram ve ziyâret-i Ravzâ-i Hazret-i Seyyidü‘l-enâm ‘aleyh-i efdalü’s-salât ve ekmelü’s-selâm²²²⁴ şerîfine nâ‘il ve ol sa‘adet-i sermendiye vâsıl oldu. Ba‘dehû ma‘zûl ve der-i devlete gelüb, vusûl bulduk da ba‘zı manâsıb verilüb ve tasarruf ve zabt edüb, ‘âkıbet sene bin elli beş târihinde vâki‘ olan Girid seferine Kapudan Vezîr Yusuf Paşa ve müşîr-i sa‘adet-unvân Şehîd Musâ Paşa rahmetullâhu aleyh ve ‘âl-i emvât ümmet-i Muhammed ecmâin²²²⁵ ile donanmâ-i hümâyûn-ı nusret-makrûn ile rû-i bahrden teveccüh ve ‘azîmet eylediklerinde, mîr-i mûmâ-ileyh dahî tasarrufunda olan ‘Alâ‘iyye Sancağı ile me‘mûr ve ma‘ân revâne olub, sene-i mezkûrede fethi müyesser olan, Hanya Kal‘ası muhâsarasına ve meteris ve tabya cenklerin hadd ve tağbîrden bîrûn ve mühim ve takrîr ve tahrîrden efzûn niçe hıdmetlerde bulunub ve yürüyüş ve lağm muhârebelerinde ‘azîm dilâverliği vücûda gelüb, Uğur-ı Hümâyûn‘a külli hıdmeti sıbkat etmişdir. Ba‘dehû sene-i atıyyede tahrîr-i kitâbda hâliyâ cezîre-i mezkûrede serdâr-ı ‘Asker-i İslâm olan Vezîr Hüseyin Paşa hazretleri ile eger feth olunan [vr.292b] Resmo Kal‘ası‘nın muhâsarasında ve eger ilâ elân muhâsara olunan Kandiye Kal‘asının muhâsarasında ve muhârebesinde ve meteris cenklerinde ve bi‘l-cümle mücâdele ve muhârebe olduğu yerlerde, ta‘rîf ve tahrîrden ve ta‘bîr ve tavsîfden ziyâde, fî-sebîli‘l-lah gazâ ve cihâda can ve baş oynayub ve küffâr-ı müşrikîn ile dîn-i mübîn uğuruna cenk ve savaş ve pürhâş eylemegi devlet-i dâreyn bilüb, hazîne-i mezbûrede sene bin elliyezi Zi‘l-hiccesinin selhinde rütbe-i şehâdete ve ebedî sa‘adete vâsıl oluncayadegin, var kuvvetin diriğ eylemedi. Ve bu ‘alem-i bî-bekâ ve fânîde hac ve gazâ ve şehâdet sa‘âdetini cem‘ edüb, nâ‘il-i derecât-ı ‘aliyyede oldu. Rahmetullâhu aleyh rahmeten vâsiaten.²²²⁶

²²²⁴ En faziletli dua ve en kamil selam ona olsun.

²²²⁵ Allah ona ve Ümmet-i Muhammed‘in bütün geçmişlerine rahmet etsin.

²²²⁶ Allah ona geniş geniş rahmet etsin.

BEŞİNCİ BAB

Vilâyet-i Yemen’de bi’l-fi’il imam olanların asl ve nesebin ve zuhûr ve hurûclarının, ‘illet ve sebebin ve Mülk-i Yemen’e ne tarîk ile müstevlî oldukların beyân edere ve bu bâb birkaç faslı müştemildir.

Fasl-ı Evvel

Evvelâ Akâmet-i Da’vâ-i İmâmet Eden İmam Kâsım Dedikleri Nâ-Bekarın Ahvâlin Ve Asl Ve Nesl Ve Sebeb-i Hurûc Ve Zuhûrun Ve ‘Âkıbetkârın Ve Ne Vechile Terk-i ‘Alem-i Fânî Eyledigün Zikr Ve Beyân Eder:

Bâlâ’da dahî İmam Kâsım dedikleri nâ-bekarın ahvâl-i, fetret-me’âli ba’zı mertebe icmâlen zikr ve irâd olunmuş idi. Ve Diyâr-ı Yemen’in hâline vâkıf ve ol diyâr-ı celîlü’l-mikdârın cümle ahvâline ‘ârif, nâmîkü’l-hurûf hakîr, sene seb’ ve hamsin ve elf târihinde, sühan-şinâs ve kâbil-i hitâb ba’zı seyyâhîn ve dahî müte sebîbîn ve tüccar ve huccâc-ı Müslimîn ve fukarâ kimesnelerden, Mekke-i Mükerrreme şerefellâhu teâlâda²²²⁷ mücâvir olduğumuz halde, Diyâr-ı Yemen’in ahvâlin ve İmam Kâsım dedikleri yâdigârın hâlin mekâleme ve su’âl eyledigimizde, bu minvâl üzere zikr ve beyân ve takrîr eylediler ki, mezkûr İmam Kâsım, bi’l-fi’il Yemen’de mesned-i nîşin imâmet olanların cedd-i büzürg ve erleridir. Hindîyü’l-asl gâyetde bir sahs-ı bâtil ve müte’assıb ve erbâb-ı Şi’â beyninde dâll u medall ancak ‘Arabî iş’âra kâdir bir merd-i râcil idi. Kemâl-i fakr u ihtiyâcından nâçâr Diyâr-ı Hindistan’dan hurûc ve sefer ihtiyâr [vr.293a] edüb ve Hind’den Yemen’e gelen tüccar sefînelerine girüb, Vilâyet-i Yemen sevâhilinde meşhûr Bender-i Mihâ’ya, sene isnâ ‘aşere ve elf târihinde gelüb, çıkub devr-i beldân ve seyrân-ı diyâr ederek, Medîne-i Zebid’e varub âb ve havâsın begenüb²²²⁸ ikâmet ve karâr eyledi. Ve Dürzîlik san’atında ziyâde mahîr ve üstâd ve niçe îcâda kâdir olmağla kârına iştigâl edüb ve halk meyânında şöhet-i şî’âr olub, ahâli-i vilâyet ve cibâlde sâkin, tavâ’if-i Zeydîyye ile mu’âmele ve ‘alâkâ-i külliye tahsîl etdi. Mezhebinde hod Şi’â ve Zeydîyye i’tikâdâtına irtibât-ı kaviyyesi olmağın, taşra’dan Zebid’e gelen Zeydîyye gürûhı ile husûsen Cibâl-i Şuhârâ Dağı Zeydileri ile ziyâde dostluk edüb, müddet-i kalîlde Zebid’de Dürzîlik kârında iken, nâm u nişân ve iştihâr u unvân sâhibi oldu. Hikmet-i ilâhî bu esnâda Yemen’de sa’b ve sengistân ile ma’rûf ve meşhûr mezkûr Cibâl-i Şuhârâ kurâsının mescidlerinde imamları olan murdâr mürd

²²²⁷ Allah’ın şerefleştirdiği yer.

²²²⁸ BY-B’de, “+ anda”

olub ve edâ-i salâta iktidâ edecek ve imam olacak ademleri olmamağla ve Zebid'e İmam Kâsım kendüler gibi bâtil ve Zeydî mezhebînde medall-i tab' ve hevalarına mutâbık adem olmağla, varub talib oldular. Ve Belde-i Zebid'den kaldırub, cibâl kurâsından birinin mescîdinde müteveffâ yerine İmam nasb ve ittihaz etdiler. Mezkûr İmam Kâsım hod Belde-i Zebid'de hâyîl müddet ve rüzgar Dürzilik işlerinin ikâmet ve karâr etmekle, tavâ'if-i ervâm ve 'asâkir-i sultânî ile muhâlete etmiş ve ervâm ile yüzü ve gözü alışub, lisân-ı Türkî'yi de fehm etmek mertebesi kuvvet hâsıl eylemiş idi. Hîle ve şeytanet tarafından begâyet mâhir ve tarrâd ve ifsâd ve idlâl bâbında ziyâde üstâd ve kâdîr-i mekkâr olub, Cibâl-i Şuhâra ve nevâhi ve kurâ ahâlisin ve bi'l-cümle a'nayâ ve fukarâ ve re'âyâsın kendü gibi bî-mezheb ve bed-âyin ve bir gürûh-ı eşkıyâ ve mülhîdin etdiklerin müşâhede edince, fevkü'l-had surûr hâsıl kılub ve henüz matlûb ve maksûdına vâsıl olduğun mukarrer bildi. Ve kibâr-ı bugât-ı Zeydiyye'den birinin kızın tezvîc eyleyüb, karye mescîdinin bir imamı zeylinde sûfî [vr.293b] ve sâlih şeklinde karar kılub, geldiği günden berü ol kavm-i şûmun kulûb-i mezmûmun cezb ve ahz etmek ve a'vân ve ensâr ve ahbâb peydâ eylemek bâbında sarf-ı iktidâr etdi. Cânib-i Saltanat-ı Osmâniyye'den, Yemen hükümetine gelen beglerbegiler, Şuhârâ nevâhisi re'âyâsına irsal eyledikleri ademler ve mal tahsîline gelen 'ummâl ve mübâşirler yanına mezkûr İmam Kâsım varub ve hıdmet görüb mücrîmin ve mahbûsîn halâs ve ricâ ve fakîr ve medyûn için kimine kefil ve kimisinin deynin teslîm ve edâ edüb, iki üç senenin içinde nâm ve şöhret bulub ve 'umûmen Şuhâra Dağları ahâlisinin 'ale'l-husus Zeydiyye tâ'ifesinin umûr ve mesâlihi İmam Kâsım'a münhasır ve râci' olub, 'ilm ve rızâsı vâki' olmadıkça, mîr-i mîrân ve ümerâ ve kâşif taraflarından bir mübâşir ve muhassıl cidden Cibâl-i Şuhârâ kurâsına girmek ve duhûl etdigü takdîrce bir felis-i ahmer kadar hizmet görmek kâdir olmazdı. Bundan sonra bu müddet içinde tezevvüc etdigü Zeydiyye kızından Muhammed ve Hasan ve Hüseyin ve İbrâhim nâm dört nefer ferzend-i şekâvetmendi vücûda geldi. Ve Cibâl-i Şuhârâ'dan gayri 'umûmen Yemen Dağları'nın Zeydîleri ve mülhid ve dâ'ileri, İmam Kâsım'ın hîle ve huda'asına ferifte olub ve kendü mezheb-i bâtîllarında kemâl-i mertbe mutasarrıf ve muta'assıb bulduklarından ziyâde, i'timâd ve i'tikâd ve muhabbet ve tab'îyet edüb, sene bin on dokuz târihinde âyin-i bâtilâ-i Zeydiyye üzerine ikâmet da'vâ-i imâmet eyleyüb, bi'l-cümle Diyâr-ı Yemen'de ve Aktâr-ı 'Aden'de tamâm mertebe şöhret-i tâm ve unvân buldu. Ve fî-mâ ba'd kendüye tab'îyet ve imâmetine ikrâr ve bi'at etmişleri zecren ve cebren itâ'at ve inkıyâd etdürmek mertebesi kuvvet ve kudret sâhibi oldu. Yemen

beglerbegileri hod evvel hurûc ve zuhûrunda def' ü ref'-i tedbîrine mukayyed olmayub, müsâmaha ve tekâsil eylediler. Ba'dehû tamâm kuvvet bulub, bi'l-cümle cibâl-i Yemen'i istila edince her çend ki def'ine re'y ve tedbîr-i besyâr ve leşker ve ricâl gönderüb, muhârebe ve mukâtele ile sarf-ı iktidâr etdüler. Hiç def'ine ve Cibâl-i Şuhârâ içünden ihrâcına kâdir olmayub müstemir ve ber-karâr oldu. Ve fırsat ve hîle ve şeytanet ile vaz' ve hareket [vr.294a] edüb, gâlib gördüklerine salâhîyyet ve siyâdet ve dîn ü diyânet tarîkinden hediye irsâli ile 'arz-ı ubûdîyet ve itâ'at ederdi. Mağlub görüb kendünün mazarratına kâdir olmadığın mukarrer bildiklerinde hiç nesne hediye vermez. Ve taht-ı hükümet ve istilâsında olan bi'l-cümle nevâhî ve kurâda mâl-ı mîrîyi cem' ve tahsîl etdürmez ve üzerine 'asker irsâl olunursa karşı koyub, muhârebe ve mukâtele kılub, cidden itâ'at etmezdi. Âkıbet Vezîr Cafer Paşa-i merhûm hâfız-ı vilâyet-i Yemen olub, Belde-i San'â'ya gelüb ikâmet ve İmam Kâsım dedikleri fâsîdin zulm ve fesâd ve istilâsın görünce, Kethüdâsı Haydar Ağa'ki sonradan mîr-i mîrân-ı Yemen olub Belde-i San'â'yı zikr-i sebk eyledigü üzere, oğlu İmam Hasan'a verüb hâ'iben Yemen'den hurûc etmişdir. Leşker-i zafer-şi'âr-ı ervâm ile İmam Kâsım üzerine²²²⁹ 'askeri ile gönderüb ve ol merdûd dağî bî-hadd ve bî-pâyân 'asker-i bugât ve yağî ile Haydar Kethüdâ'yı karşılayub, mukâtele ve muhârebe etdüklerinde münhezim ve makhûr oldu. Ve cünûd-ı ervâm ile kethüdâ-i zafer-encâm şitâbân der-'akab tâ' kib edüb ve Nefs-i Cebel-i Şuhârâ zirvesinde ilâ elân evlâd-ı imamların makarr-ı karâr ve hükümetleri olan kal'a-i meşhûrede kapanub, kırk gün mahsûr ve 'âkıbet zebûn olub nâçâr emân talep eyledi. Ve min ba'd kendisünden ve evlâd-ı evlâdından Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye'ye zarar ve 'isyân ve ihânet ve tuğyân sâdır ve zâhir olmamak ve sene be sene kabzâ-i tasarrufunda ve taht-ı hükümetinde bulunan vilâyet ve nevâhi ve kurâdan, mâl-ı mîrî tamâmen edâ ve teslîm olunmak şartıyla 'ahd u eymân ve emân alub, ikinci oğlu İmam Hüseyîn'i rehin için Mîr-i Mîrân Cafer Paşa'ya Belde-i San'â'ya gönderdi. Ve Haydar Kethüdâ'ya mübâlağa mal ve hediye verüb, temellük ve 'ubûdîyet ile leşkeri ile üzerinden kaldırdı. Ol dahî San'â tarafına revâne oldu. Ve bundan sonra Cafer Paşa merhûmun 'azlinedek oğlu Hasan ve gâh âhir oğlu gelüb, ol biri gidüb bu tarîk ile San'â Kal'ası'nın derûnunda rehin için müstemirren mahfûz durmakdan hâlî ve dûr olmadı. Ve bu 'ahd u mîsâk ve emân u eymân ve ittifâk vukû'undan sonra İmam

²²²⁹ BY-D'de, "- 'asker irsâl olunursa karşı koyub, muhârebe ve mukâtele kılub cidden itâ'at etmezdi. Âkıbet Vezîr Cafer Paşa-i merhûm hâfız-ı vilâyet-i Yemen olub Belde-i San'â'ya gelüb, ikâmet ve İmam Kâsım dedikleri fâsîdin zulm ve fesâd ve istilâsın görünce Kethüdâsı Haydar Ağa'ki sonradan mîr-i mîrân-ı Yemen olub, Belde-i San'â'yı zikr-i sebk eyledigü üzere oğlu İmam Hasan'a verüb hâ'iben Yemen'den hurûc etmişdir. Leşker-i zafer-şi'âr-ı ervâm ile İmam Kâsım üzerine"

Kâsım vefât edince, Cânib-i Saltanat-ı Osmâniyye'ye cidden 'isyân eylemedi. [vr.294b] Ve edâ ve teslîm ve irsâl etmege ta'ahhûd eyledigü malı tamam her sene edâ ve teslim eylemek üzere oldu. Ve kendü vefât edince cümleden esen ve ekber ve eslah ve erşed Seyyid İmam Muhammed babası yerine Şuhâra'da mesned-i imâmete cülûs eyledi.

Fasl-ı Sâni

İmam Muhammed Bin İmam Kâsım Babasından Sonra Yerine Geçüb Da'vâ-i İmâmete İkâmet Eyledigün Beyân Eder:

Vech-i meşrûh üzere İmam Kâsım vefât edince cümleten evlâd-ı zükûrundan esenn ve ekber ve i'lam olan İmam Muhammed sinn-i sâlde kırkdan ziyâdeye erişmiş, ve i'tikâd-ı bâtilâ-i Zeydiyye hükmü üzere recl-i kâmil ve kutrunda vâki' e'imme ve 'ulemâdan a'lem ve fâzıl ve ictihâdında rüsûh ve intihâ bulmuş cümle evlâd-ı Kâsım'dan her vechile müreccah olmağla, babası yerine vefâtından sonra cülûs ve ilâ elân Diyâr-ı Yemen İmamlarının makarr ve karârgahları olan Cebel-i Şuhâra'da caygâh-ı hilâfına varub mesned-nîşin-i hükûmet oldu. Ve derhâl babası İmam Kâsım misâli da'vây-ı imâmete ikâmet ve za'mı üzere günâ gün hatây-ı fâhiş ile ictihâda başlayub, karındaşları ve etbâ'ı cümleten ve cibâl ve sahrâda ve dahî vâdîlerde vâki' olan Tavâ'if-i Zeydiyye ve 'umûmen gürûh-ı mülhidîn gelüb, tecdîd-i tab'iyet kılub ve imâmet ve hilâfetin kabûl eyleyüb, hükm-i fermânına kemâl-i mertebe mûti' ve râm oldular. Nefsü'l-emrde mezkûr İmam Muhammed ibn Kâsım gürûh-ı mezbûrenin eşbeh ve a'lâsı ve evlâd-ı Kâsım'ın merhamed ve şefkatlisü ve eslah-ı mevcûdı meczûbi'ş-şekl ve Aleviyyü'l-asl nev'in gösterir, salâh ve suleha mâ'il-i 'ulûm-ı 'aliyyede şugl edüb fâzıl bir kimesne idi. Kendinin küçük karındaşları olan sâlifü'z-zikr İmam Hasan ve Hüseyin ve İbrâhim ve sâ'ir Zeydiyye bugâtının nakîblerine fiten ve ihtilâl etmek ve taraf-ı Saltanat-ı 'Aliyye-i Osâmanîyye'ye hıyânet ve 'isyân ve ihânet eylemen deyü tenbîh ve murâd eyleseler rızâ vermeyüb men' ederdi. Ve cümleden ehl-i fesâd ve mûcib ve bâ'is-i şekâvet ve 'inâd olan karındaşı İmam Hasan dedikleri mekarr ve habîs ve gaddarın evzâ'-ı şekâvet-alûdun ve envâ' hebâset ve etvâr-ı mazarrat-nümûdun görüb mülâhaza etdükçe, ma'kûl ve münâsib görmeyüb, def'i ile [vr.295a] mukayyed olur idi. Hatta Yemen'de Taraf-ı 'Aliyye-i Osmâniyye'den hükkâm ve paşalar ile sulh ü salâh üzere mu'amele edüb ve taht-ı tasarrufunda olan vilâyetlerin malını vakt-i zamânıyla tamâmen verüb, mezkûr bir adedi İmam Hasan fitne ve fesâda mecd ve sâ'î olduğun mukarrer bilmekle, taşralarda il ve memleket içinde ve gürûh-ı mülhidîn ve müfsidîn-i Zeydiyye

mâbeyninde bulunmaya ve ol tâ'ife-i merkûm ve tavâ'if-i meyšûm ile müttefik ve müttehid olmaya deyü, vâlidî İmam Kâsım 'ahd ve sulh ve eymân u emânı üzerine medâm-ı rehin için İmam Hüseyin'i San'â'ya gönderüb, mahsûs olan enderun-ı kasr-ı kal'ada göz habsi şeklinde durur idi. Pes imdi niçe eyyâm ve rüzgâr bunun üzerine murûr edüb ve çarh-ı gaddar devr-i güzar kılub, 'alim-i 'alemiyân ve cümle alemiyân âsûde hâl ve refâhiyyet ve müceb-i fiten ve fesâd olur. Hâl ve şekâvet ve ihtilâl sudûr ve zuhûr etmedigü ecluden, 'umûmen Diyâr-ı Yemen ve Aktâr-ı Aden rahat ve istirahatde oldu. Ve südde-i seniyye-i Osmâniyye'den gelüb ve giden hükkâm ve vilâyet ve vüzerâ ve vükelâ istiklâl-i tâm-birle icrâ-i ahkâm edüb ve vefk ve dilhâhı üzere her biri Vilâyet-i Yemen'i zabt ve tasarruf kılub bir dürlü mâni' ve 'âsî ve bir vechile hilâfına hareket eder yağı ve dâğı yoğiken, bâlâda zikr-i sebk eyledigü üzere, sene bin yirmi dokuz târihinde Vilâyet-i Yemen hükümeti ve Aktâr-ı Aden Eyâleti mezkûr Cafer Paşa kethüdâlığı hizmetinden zuhûr eden, Haydar Paşa'ya teveccüh olunub, ol dahî gelüb makarr-ı hükümet olan Belde-i Latîfe-i San'â'ya vusûl bulub, ikâmet ve karâr edince evvelde kethüdâlık ve hükm ve hükümet etmiş, vilâyet görüb anladığı tavâ'if ve halk-ı memleket olmağla, hiç kimesneyi gözüne sallandırmadı. Ve bir zerre kadar i'tibâr etmeyüb, nush u pend edenlerin kelâm ve ihbâr ve peyâm-ı sadâkat-encâmını min ba'd gûş u hûşuna koymadı. Ve kendi 'akl u fikri ile bildigünden kalmayub, İmam Hasan vech-i meşrûh üzere Enderun-ı Kal'a-i San'â'da rehin için mahfûz mahbûs iken, hıfz u hırâset ve ta'zîm ve tevkîr ve ri'âyet ve icrâ-i uhûd-ı sulh-i kavânîn ve âdet ile zerre kadar mukayyed olmadı. Ve kendünün hattuzât-ı nefsiyyesine tâbi' olub, dilberân ve cevânân²²³⁰ ile Ravzâ-i San'â'da iyş u işret ve sefâya düşüb [vr.295b] ve varub ma'hûd bahçede kâmil dört beş ay â'lem ve zevkinde oldu. Andan kal'ada kasr-ı ma'hûdda rehin olmak üzere mahbûs olan İmam Hasan muhâfazası ve Diyâr-ı Yemen'de fitne ve fesâda mübâşeret eden bugât-ı Zeydiyye müfsidlerinin şekâvet ve fitnessi zerre kadar hâtıra gelmedi. Ve bâlâda Haydar Paşa zikrinde tafsîlen beyânı murûr eyledigü üzere, Vilâyet-i Yemen hâl ve ahvâlin ve dâ'imâ fiten ve ihtilâlin bilüb, vâkıf olan ademler gelüb, mûmâ-ileyh Haydar Paşa'y-ı ma'kûsa gelüb, vâki' olan ahvâli 'arz ve i'lâm eylediklerinde, mukayyed olmayub istima' etmedi. Ve Ravzâ-i mezkûrede iyş u işret ve zevk ü sefâsın bozmadı. Bu esnâ-i gafletde kasr-ı Enderun-ı Kal'ada olan İmam Hasan bin Kâsım fırsatı gânîmet bilüb ve bir tarîk hîleden kendiyü halâsa yol bulub, mahbusdan kurtulub ve çikub firâr eyledi. Ve da'vâ-i imâmet ile Şuhâra'da mesned-i

²²³⁰ BY-D'de, "civân"

imâretde karâr ve ikâmet edüb, karındaşı İmam Muhammed tarafına gitmeyüb, Vilâyet-i Yemen'de Ba'dân ve İbb ve Cible demekle ma'rûf nevâhi ve diyârın havâlisinde vâki' olan dağlarda mütevattın ve sâkin Zeydîler beynine varub ve ol gürûh-ı mekrûh-ı şekâvet-enbûh ile buluşub ve görüşüb, fiten ve 'isyân ve hurûc ve tuğyân tarîkine sülûk ve niyet etdi. Ve mülâkât olduğu gürûh-ı mülhidîn ve Tavâ'if-i Zeydiyye ve müfsidîni idlâl ve ifsâd eylemege şurû' edüb, tarîk-i şekâvet ve 'isyânda kendüye refik tedârikine sarf-ı himmet edüb, Haydar Paşa'nın gurûru ve gafleti ve ol 'asrda Diyâr-ı Yemen kulunun ahâli-i vilâyet ve ri'âyet olan enva' zulm ve tecâvüz ve bid'atı sebebi ile sehl-i zamân ve müddet-i kalîlde cümle Zeydiyye Mezhebi'nde bulunan eşrâr ve eşkıyâyı kendüye etba' ve itâ'at etdüirdi. Ve bu mertebe tevâbi' ve ağâvat ve kuvvet ve tâb u tevân hâsıl eyledikten sonra 'alem-i 'isyân ve şikâr-ı niyeti âşikâre kılub, Vilâyet-i Yemen'de vâki' nevâhî ve aktârda mütemekkin Zeydiyye bugâtına ve sahrâyı ve bevâdî 'usâtına püryân ve revdân olan Kabâ'il-i 'Urbân 'usâtı yanına gelüb müctemi' olmaları için kağıdlar ve idlâl ve ifsâd ve ihtilâl edecek müfsid ademler irsâl edüb, cevânib-i erba'aya perâkende kıldı. Bu cânibde Hâkim-i Yemen [vr.296a] olan ya'ni Haydar Paşa'yı pürfetan, San'â'ya karîb ravzada cümle hedm ve heşm ve tevâbi'âtıyla zevk ü sefâ ve iyş ü işretde iken, mezkûr İmam Hüseyin'in hurûc ve 'isyânı zuhûr ve vuku' bulub bi'l-cümle Vilâyet-i Yemen'de münteşir oldu. Ve kadîmü'l-eyyâmdan berü Diyâr-ı Yemen'in havâdis ve ihtilâlin istima' edüb vâkif olanlardan bu anâdek, eger Vezîr-i Serdâr Sinan Paşa ve eger sonradan Vezîr Hasan Paşa ve Mîr-i Mîrân Cafer Paşa merhûmlar ile fiten ve fesâd ve mukâtele ve muhârebâtında mevcûd bulunub, 'aynen müşahede edenlerden niçe ihtiyârlar ve ümerâ ve kul içünden ba'zı kimesneler, İmam Hasan habîsin hurûc ve 'isyânın istima' etdükleri-birle, Haydar Paşa'ya varub kazîye-i i'lâm ve²²³¹ Diyâr-ı Yemen dirilir. Ve vuku'undan evvel vak'anın tedârik ve tedbiri görülmek elbetde lâzımdır deyü, her ne kadar ki söyleyüb ikdâm eylediler. Zerri kadar isgâ ve istima' etmeyüb kulak kabartmadı. Ve sefâsın bozmayub mukayyed olmadı. Ve ziyâde ikdâm edenlere mukaddemâ habsimizde ve kabzâ-i tasarrufumuzda iken firâr eden İmam Hasan dedikleri müsta'mel oğlan ile mi bizi korkudursuz. Hay yazık nâm ve nâmus ve gayret ve dilîr ve himmetinize deyüb cevâb verüb, hiçbir tedârik ve tedbîr kaydına mukayyed olub i'tibâr eylemedi. Ol taraftan hod İmam Hasan-ı ayyâr ve nâbekâr her gün, belki her sâ'at, San'â'ya câsus gönderüb ve yevmen fe yevmen Haydar Paşa'nın vaz' ve hareket ve re'y ve tedbîr ve fikr ve niyet ve tedâriki ne olduğun haber

²²³¹ BY-B'de, "+ buna"

alub, bu merteye mağrûr ve gâfil idigüne vâkıf ve haberdâr olunca, fırsat-ı ganîmet bilüb ve bir iki seneden berü hurûc ve 'isyâna müttefik ve müttehid olduğu gürûh-ı Zeydiyye ve cümle erbâb-ı 'isyâna ve tavâ'if-i 'Urbân'a haberler gönderüb, sene bin otuz Muharremü'l-haramının guresi gününün gecesi ki re'es senedir. Ol vakt ve anda cümle ehl-i tuğyân havâlî-i San'â'da²²³² olan cibâle gelüb, derilüb müctemi' olmak üzere haberler ve kağıdlar ile ademlerin perâkende etdi. İmam-ı vakt olan büyük karındaşı sabikü'z-zikr İmam Muhammed Al-i Osman ebedehümüllâhü teâlâ ilâ yevmü'l-mizân²²³³ hânedânına [vr.296b] 'isyân etmekden ve 'asitâne-i sa'âdetden irsâl olunan vekîl ve hâkim üzerine 'asker çekmekden herçend ki men' edüb, nush u pend eyledi. Müfîd olmayub, istima' ve i'tibâr etmedi. Ve Diyâr-ı Yemen'de ve bi'l-cümle nevâhî ve aktâr ve sahrâ ve vâdîlerde İmam Hasan ile ittifâk ve 'akd-i kelâm eden 'usât vakt-i ma'hûda müterakkıb ve nigerân olub, erişdigü-birle her biri dâr ve diyarından hareket ve 'azîmet edüb, zikr olunduğu üzere sene bin otuz Muharremü'l-haramının guresi gecesi²²³⁴ Belde-i San'â etrâfında vâki' cibâle 'umûmen 'usât gelüb, derilüb hâzır ve âmâde oldular. Ve Diyâr-ı Yemen'de ilâ yevminâ hâzâ, bu makûle ictima' ve hurûca 'alâmet ve nişân eylemek, kadîmden mu'tâd olduğu gibi leyleten mezbûrda dahî müctemi' olan 'usât, ahşam erişdigü gibi herkes gelüb nüzûl etdigü dağın zirvesinde ateş yakdı. Derhâl 'umûmen havâlî-i San'â'da olan telâl ve cibâl nâr ve alevler ve günâ gün ateşbâzî oyunlar ile mâlâmâl donanub, güyâ hemân bir yerden dağlar dutuşub, rû-i cihânı ateş-i sûzân kapladı. Berü cânibde henüz vezîr-i işret-güşâ, ya'ni Haydar Paşa yüzü kâra olsun. Zikr-i sebk eyledigü üzere ravzâ bahçelerinde zevk ü sefâsında idi. Tafsîl ve beyân olunduğu üzere, İmam Hasan nâ-bekâr ile gürûh-ı Zeydiyye ve sâ'ir eşkıyâ ve eşrâr zirve-i cibâlde ateşler yakub ve hengâme ve şamatalar edüb, geldüklerin kendü gözüyle görünce gözleri çıksun. Bu kerre hurûc ve 'isyânlarına i'timâd etdi. Lâkin gayret-i câhilîyeyi elden komayub, İmam Hasan nedir ve âna tab'iyet eden eşkıyâ neye kâdir olurlar. Hele yârın olsun cezâların bulurlar. Ve mikdârların ve kıymetlerin bilürler, deyü ba'zı merteye gayret ve hamîyyet ızhâr ve ol gece yine bahçede karâr kılub, ertesi dahve-i suğrâda mevkib-i 'azîm ve alay ve tantana ile Belde-i San'â'ya dâhil oldu. Ve Zeydîlere mükellef tafra ve cebe gösterdi. Feemmâ zerre mikdâr nef' ve âsâr ve fâ'idesi zuhûra gelmedi. علاج واقعه پیش از وقوع بید کرد. İlâc-ı vak'â pîş ez-vuku'

²²³² BY-B'de, "- cümle ehl-i tuğyân havâlî-i San'â'da"

²²³³ Allah onu.kıyamete kadar bakı kılınsın.

²²³⁴ BY-D'de, "- gecesi"

bâyed kerd²²³⁵ mazmûnunca, zuhûr etmeden tedârik ve tedbîr lâzım. Ve nush u pend edenlerin sözleri [vr.297a] ısgâ olunmak mühim idi. Hatta bir beyt Haydar Paşa evzâ'ına münâsib olmağla bu mahâlde tahrîr ve ma'kûl görüldü. Dil mi dönderdin ayâ Yusufum eski Mısır'a nideyim yâpduğın ba'de harâbü'l-Basra, mefhûmunca Haydar Paşa'yı yâdigâr Belde-i San'â'ya dâhil olduğundan sonra, hemân sa'ât begler ve ağalar ve kul ihtiyârlarını da'vet edüb, divânda cümlesi ile müşâvere edüb, cevânib-i erba'aya perâkende olan ve zabt ve hıfz-ı iklîm ve diyâr ve cem' ve tahsîl-i hazînedeki olan 'asâkir ve ecnâd ta'cil üzere, Belde-i San'â'ya gelüb derilüb, müctemi' olmaları bâbında evâmîr-i şerîfeler ve ademler gönderdi. Lâkin haber edemeyüb, cünûd-ı mülhidîn ve İmam Hasan Tavâ'if-i Zeydiyye ve müfsîdin ile etrâf-ı diyârdan ve Zebid ve Ta'iz diyarlarından, San'â'ya gelecek yolları sedd edüb, hiçbir taraftan ricâl ve 'asâkir degil haberci murûr ve ubûr edemeyüb, San'â'ya girmeye deyü derbendlerde tüfek-endâz koyub, cevânib-i erba'ayı muhkem sedd eylemiş ve iki üç seneden berü teshîr-i memâlik ve diyâr için mükemmel ve müretteb mühimmâtın görüb ve tedbîr eylemiş idi. Ol ecluden İmam Hasan hurûc edüb, ol emrde Haydar Paşa'yı San'â'da muhâsara etdükdün sonra bir taraftan cidden ne 'asâkir ve mühimmât ve ne hod imdâd ve zehâ'ir ve me'kulât San'â'ya i'sâl mümkün olmadı. Kapandığı gündün yanına mevcûd bulunan 'asker emân ile çıkub, San'â tasarruf-ı a'dâyâ girdigü güne gelince, bir yerden²²³⁶ bir nefer adem imdâd gelmek, ve bir taraftan zâd u zevâde gönderilmek vâki' olmamışdır. Üç sene-i kâmilin yanındaki cüzî ricâl-i bi'l-'adûvv ve'l-asl-ı bugât-ı Zeydiyye ile harb ve kıtâl eyledi. Ve zahîresi kalmayub ziyâde müzâyeka oldukça birer mikdâr atlu ile varub, gâh Zeydiyye ordusun basub buldukları zahîreyi yağmalayub birkaç gün geçinüb a'dâ ile mukâtele ederdi. Ve yine zâd u zevâde kalmadıkça, kezâlik dilâverân-ı ervâm ile nafakaların seyf ü sinân ile tahsîl ederler idi. Lâkin ne kâ'ide gayret ve hamîyyet ve tedbîr ve tedârik ve himmet evvelden hükm-i fırsat elinde iken olmak gerek idi. Bu vechile 'adeviye mağlûb ve zebûn olduğundan sonra, her ne kadar sa'y ve himmet ve dilîri ve şece'ât eyledi ise beyhûde yere gitdi. Ve 'acîb ve gurûr kendisün bu mertebe girdâb-ı [vr.297b] belâyâ ve ukûbete yetişdirdi. Ve hasretü'l-mülûkü's-selâtin olan Mülk-i Yemen ve Aktâr-ı 'Aden gibi vilâyet ve iklîm ve diyâr bir bölük Zeydiyye müfsîd ve mülhidlerinin tasarrufuna dâhil olmağa sebep oldu. Bâlâda Haydar Paşa-i yâdigârın zıkr ve beyân ve faslında ahvâl ve ihbâr-ı nuhûset-eseri zıkr ve îrâd

²²³⁵ Olay vuku bulmadan tedbirini alın.

²²³⁶ B-Y-B'de, "- bir yerden"

olunmağla, tahrîr ve beyâna muhtâc olmamağla terk olundu. Ve ‘âkıbetü’l-‘âkıbe üç sene-i kâmilin San‘â’da mahsûr olub ve hadd-i tahrîr ve ta‘bîrden müstağnî muhârebeler edüb, zerre kadar fâ‘idesi müşâhede olunmadığı eelden, sene bin otuz üç sâl-i mübârekinde gâyetinde ‘ahd u emân ile Kal‘a-i San‘â’-ı cennet-âsârı İmam Hasan’a teslim edüb, kendisü içünden²²³⁷ çıkub Bender-i Mihâ’ya varub vusûl bulduk da, Yemen’e Mısır’dan serdâr gönderilen Kansuh Paşa’yı anda bulub ol dahî ihâneten bir sefîneye koyub tahkîren Habeş yakasından Mısır tarafına gönderdi. Bu tarafda İmam Hasan-ı gaddar San‘â’da Haydar Paşa’yı muhâsaraya kanâ‘at etmeyüb, Vilâyet-i Yemen’de vâkı‘ hısn-ı hasîn kılâ‘ ve bukâ‘ ve beldân ve medâ’in ve nevâhî ve aktârda ‘umûmen müstevlî olub ve kendüye tab‘îyet eden bugât ve ‘usât içünden başbuğ ile ‘askerler gönderüb, her birin bir hîle ve mekr ile suhûlet üzere kabzâ-i tasarrufuna getürdi. Ve Haydar Paşa üç sene San‘â’da mahsûr olunca, Bender-i Mihâ’ya degin cümle Vilâyet-i Yemen’in cibâl ve evsat ve a‘lâ ve tehâimin teshîr edüb zabt ve tasarruf eyledi. Ve ‘asâkir-i ervâmı cebren ihrâc edüb, fakat Kansuh Paşa dedikleri ma‘tuh Bender-i Mihâ’da karârda kalub, ba‘dehû ol dahî İmam Hasan’a gelüb tab‘îyet etdi. Ve ânın emân ve himmeti ile Diyâr-ı Yemen’den yıkılıb gitdi. Diyâr-ı Yemen’e geldigü İmam Hasan’a teslim-i memleket için olmuş oldu. Kansuh’dan sonra Kethüdâsı Arnavud Mustafa Beg yedi ay Mihâ’da karar ve Zeydîler ile ‘acâ’ib muhârebeler edüb, bender-i mezbûru hıfz eylemekde sarf-ı iktidâr eyledi. Velâkin hiçbir yerden meded ve imdâd gelmedigü eelden zebûn düşüb ve emân ile çıkub sene bin otuz beş târihinedek İmam Hasan cümle Vilâyet-i [vr.298a] Yemen’i ve Aktâr-ı ‘Aden’i ba‘den ve karben ve tûlen ve ‘arzen kabzen tasarrufuna idhâl edüb mâlikâne zabt etdi. Ve emîr-i dilîr-i sabıkü’l-beyân, Mustafa Beg merhûm Bender-i Mihâ’dan çıkub, kat-ı alâka eyledikten sonra Mülk-i Yemen’de ve ol diyâr-ı meymenet-eserde Taraf-ı ‘Aliyye-i Osmâniyye’den alâka kalmayub, Zeydiyye gürûhı gibi bir mekrûh tâ’ifenin kabza-i teshîrine dâhil oldu. Ve ilâ hâzâ el-eyyâm bu hâl üzerine kaldı. Cenâb-ı hazret-i perverdegârdan ve ol kerîm-i bî-zevâlden, tazarru‘ ve niyâz olunur ki, ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at sâlih ve mütedeyyin müttakî kullarının yüzü soldu. Himmetine ve hürmetine gerü ol diyâr-ı cennet-âsârı karîb zamânda, Hâlîfe-i İslâm ve şehriyâr-i enâm

²²³⁷ BY-B’de, “- içünden”

ebedehullâhu teâlâ devletühû ilâ yevmü'l-kıyâm²²³⁸ şevketlü pâdişâhımız hazretlerinin kabzâ-i feth ve teshîrine idhâl eylemek nasîb ve müyesser ede. Bimennihî ve fazlîhî.²²³⁹

Fasl-ı Sadis

Vilâyet-i Yemen'den Hükümet-i Osmâniyye Münkat' Oldukdan Sonra İmam Muhammed Bin Kâsım Karındaşı İmam Hasan Gaddar İle Ne Vechile Mülk-i Yemen'i Zabt Eyledigün Ve Manâsib Ve Aktârını Taksîm Ve Teveccüh Etdigün Beyân Eder:

Diyâr-ı cennet-âsâr-ı Yemen'e varub gelenlerden ve Haydar Paşa ile üç sene San'â'da mahsûr olanlardan ve ba'dehû Mısır'dan serdâr olub giden Kansuh Paşa ile ma'ân seferde bulunanlardan kerrâren ve merrâren mesmu'umuz olmuşdur ki, evvel emrde İmam Hasan bin Kâsım dedikleri gaddar tavâ'if-i 'usât ve gürûh-ı Zeydiyye ile itdihât ve ittifâk edüb, taraf-ı saltanat-ı Osmâniyye'ye 'isyân ve hurûc eyledik de, minba'd imam-ı vakt olan İmam Muhammed cevaz göstermeyüb men' ederdi. Ve San'â'da Haydar Paşa'yı üç sene mahsûr edüb, şeb ü rûz mukâtele ve muhârebe etdikçe sâhib çıkmayub imdâd göndermez idi. Ve İmam Hasan'ın gâlib olacağı ümîd etmez idi. 'Âkıbet zikr ve beyân olunan vech üzere, üç senede bir yerden Haydar Paşa'ya meded ve imdâd erişmeyüb, 'âciz ve zebûn kalub, emân ile San'â'dan hurûc ve Bender-i Mihâ'ya gelüb, anda dahî Aydın Paşa yanındaki mâ-melek ve mevcûdun soyub, zelîl ve zebîl ve tevâbi'yle sefîneye koyub [vr.298b] Habeş yakasına sürdükden sonra, Mısır'dan 'asker ile Kansuh Paşa dahî Yemen'e gelüb, Belde-i Zebid'e dâhil olduğu sâ'at, Bender-i Mihâ'ya kethüdâsın gönderüb, Aydın Paşa bî-tama'-ı hâm ve 'ırz belâsıyla bî-vech ve beyhûde katl edüb ve cümle mal u menâlin ve esvâbın ahz ve gasb ve tevâbi' ve sâ'ir hizmetinde olan ademlerinin mâ-melek ve mevcûdların cebren ve zulmen müsâdere edüb, vükelâ-i Osmâniyye'de ve serdâr ve feth-i memâlik için gönderilen sipahsalar-ı hakânîyyede bu makûle tefrîka ve nifâk ve her vechile birbirine 'adâvet üzere olub, beynlerinde şikâk ve zulm ve zulmât ve nâ-ma'kûl harekât var idigün müşâhede edince, bundan sonra feth-i nusret bu tarz ve tarîk ile sülûk eden hükkâm ve serdârlara sûret göstermeyüb, cilvegir ve müyesser olmayacağı mukarrer bildi. Ve İmam Hasan hurûc eyledigü bugât ve 'usât ile San'â'dan cebren ve kahren Haydar Paşa'yı ihrâc ve Demar ve İbb ve Cible vilâyetlerin zabt edüb, bunca hıdmeti

²²³⁸ Allah onun devletini kıyamete kadar daim kılsın.

²²³⁹ Onun fazlın ve ihsânıyla.

görünce ‘umûmen Vilâyet-i Yemen ahâlisi ile bi’l-ittifâk hurûc olduğundan sonra, bi’l-cümle Mülk-i Yemen kabzâ-i teshîre getirilmek sehl ve âsân idigün tahkîk anladı. Ve hemân fî-mâ ba’d ‘umûmen nevâhî ve aktâr ve bilâd ve Diyâr-ı Yemen’e kağıdlar perâkende kılub, âlât-ı harb ile hurûc edüb, İmam Hasan’ın yanına varub müctemi’ olmak fermân eyledi. Ve küçük karındaşları olan Hüseyin ve İbrâhim’e ‘asker koşub, İmam Hasan’a imdâda gönderdi. Ve tarafından müstakillen gaddar ve nâ-bekâr olan mezkûr İmam Hüseyin’i serasker ve serdâr ve cümle Yemen ‘askeri üzerine sipahsalar nasb edüb, tamâm mertebe istikbâl verdi. Ve mukâtele ve muharebe umûrun ve memleket ve vilâyet hıdmetini bi’l-küllîye re’y ve tedbîrine tefvîz kılub, imam mezkûr ya’ni Muhammed bin Kâsım bir tarafa hareket etmeyüb, kemâkân dâr-ı karârları olan Cebel-i Şuhârâ’da ikâmet ve karâr eyledi. Bu esnâda mülk-i Yemen’de dest-i tasarruf-ı Zeydiyye’de olan Belde-i San’â ile nevâhisi ve Demar ve İbb ve Cible kılâ’ı ile [vr.299a] tevâbi’at ve kurâsı, henüz Belde-i Ta’îz üzerine havâle olan hısn-ı hasîn Kâhire cânib-i Osmâniyye’den zabt olunurdu. Ve Zebid’e Kansuh Paşa gelüb dâhil olmağla etrâf ve eknâfı ve Diyâr-ı Ba’dân ve Habeş ve nâhiye-i Kevkebân hükkâm ve vülât-ı Osmânîyân elinde idi. Bundan sonra İmam Hasan-ı gaddar karındaşı İmam Muhammed’e ri’âyet-i hâtır için mahzan heman memleket bi’l-cümle kabzâ-i tasarrufa dâhil olunca, hıfz u hırâset eyleye deyü Belde-i San’â hükümetin İmam Muhammed’in oğlu İsmâ’il’e sifâriş edüb ve kendisü sâ’ir leşker ile Belde-i Ta’îz üzerine revâne oldu. Ve anda karâr edince ümerâ-i Yemen’den iken na’m-ı celîle-i Osmâniyye’yi ferâmuş edüb, Zeydiler’e tab’îyet ve ‘isyân edüb²²⁴⁰ Emir Sünbül dedikleri kaltabanı,²²⁴¹ karındaşı İmam Hüseyi’ne zamîme kılub ve otuz bin ‘asker ile Bender-i ‘Aden üzerine ve tevâbi’ vilâyetleri zabtına ta’yîn ve irsâl eyledi. Ümerâ-i Osmâniyye’den kimesne bulunmayub ve dilîrân-ı ervâmdan kal’a hıfzında ve memleket zabtında tavâ’if-i ‘askerden gâyetde kalîl kimesne bulunub, kimi kırılıb şehîd ve kimi nâçâr bâşın alub bir tarafa firâr etmekle vilâyet ve kal’ayı hâli bulub zabt ve kabzâ-i teshîre getürdiler. Ve bunlar gelüb İmam Hasan’a mülâkî olunca ayyâr ve gaddâr hîle ve mekr ile Kal’a-i Kâhire’de mahsûr olan ‘askeri aldayub ve içüne bugât-ı Zeydiyye koyub, Ta’îz şehrinde kapanub ve rûz u şeb harb ve kıtâl eden dilâverân-ı ervâm Kâhire Kal’asının mülhidîn eline girdigün gördüklerinde²²⁴² nâçâr kalub, Ta’îz şehrin verdiler ve ol nâ-bekâr ekser cünûd-ı ervâmı katl ve şehîd edüb ve müba’lâga mal u menâl ve erzâk ve eşyâya nâ’il

²²⁴⁰ BY-B, BY-D’de, “eden”

²²⁴¹ BY-D’de, “- kaltabanı”

²²⁴² BY-D’de, “- gördüklerinde”

olub, bu def'a mülûk-ı mertebesin ve vükelâ ve hükkâm pâyesin hâsıl kılub, bir gömlek ile dilenci şeklinde bir garîb iken emir ve vezîr sûretine girdi. Ve Kâhire'yi zabt eyledikten sonra, cümle gurûh ve cem'iyet ile Kansuh Paşa'nın üzerine Belde-i Zebid sahrâsına gelüb kondu. Paşa-i müşârün-ileyh İmam Hasan ve Zeydî leşkerine mukâvemete iktidârı olmadığın görünce havfa düşüb ve Mahmud Paşazade Ahmed Beg'i yerine Zebid muhâfazasında bin kadar asker ile alıkoyub, dahî gece içinde Zebid'den çıkub, Bender-i Mihâ'ya firâr [vr.299b] ve varub anda karar eyledi. Bu tarafda İmam Hasan Zebid'i muhâsara edüb ve yedi ay kâmil Mahmud Paşazâde-i derdmend yalnız bin nefer dilâver ile Zebid gibi kal'a-i kebîreyi elli bin Zeydî'den muhâfaza kılub, gece ve gündüz harb ve kıtâl ve kâr u zâr ve Mısır'dan Kansuh Paşa'dan imdâda intizâr çeküb gayret etdi. 'Âkıbet 'adüvv dört tarafın ihâtâ ve bir yerden zâd u zevâde gelmeyüb, olanca 'askeri dahî şehîd olub, bir vechile mukâvemete kudreti kalmamağla, İmam Hasan Zeydiler ile Zebid'e fırsat bulub, biçâre Mahmud Paşazâde'yi ahz ve esîr edüb, tevâbi' ve nevâhî ve kurâyı Zebid'i zabt etdi Ve karındaşı İmam Hüseyin'i Zebid sahrâsından asker ile Ba'dân Vilâyeti ve ol semtlerde vâki Kevkebân memleketi fethi ve teshîrine gönderüb varduk da, 'asâkir-i ervâm-ı Osmânîyân tarafından mukâvemet eder kimesne olmamağla, bi'l-cümle ol aktâr ve diyârı bûs ve hâlî bulub, âsân-ı vechile bilâ-ta'b kabzâ-i teshîre getirdü. Ve zabt için her bir diyâr ve memlekete ve her kal'a ve hisâra tarafından velât ve hükkâm ve nükebâ nasb ve ta'yîn edüb ve murâd üzre cümleten zabt etdirüb, yanında mahsûs olan cuyûş-ı mülhidîn ve 'usât ve müfsîdîn ile yine karındaşı İmam Hasan tarafına 'azîmet eyledi. Ve henüz orduy-ı şekâvet-nümûn ile Belde-i Zebid altında ikâmet ve kararda ve Kansuh Paşa üzerine Bender-i Mihâ'ya 'azîmet eylemek için niyet ve sa'y ve ictihâd üzere iken gelüb mülâkî oldu. Ve hadd-i tağbîr ve tahrîrden ziyâde cuyûş-ı müfsîdin ile İmam Hasan dedikleri gaddar, Zebid altından kalkub Bender-i Mihâ'ya müteveccih ve revâne olub ve gelüb sahrâsında konub, Kansuh Paşa'yı Bender-i Mihâ şehrinde muhâsara eyledi. Bu mertebeye gelince Vilâyet-i Yemen'den tasarruf-ı Osmânîyye'de ancak Bender-i Mihâ kalmış ve 'umûmen sâ'ir bilâd ve memâlik ve diyâr, tehâim ve cibâl ve benâdir ve aktâr Zeydiyye müfsidlerine zabtına girmiş idi. Ve Yemen'de mahsûs olan kul ve neferât, dört beş seneden berü gece ve gündüz 'âsiler ile muhârebe ve mukâtele etmekle ekseri şehîd olmuş ve bakıyyesinden kimi başın alub bir tarafa firâr ve kimi Bender-i Mihâ'ya ilticâ ve Kansuh Paşa yanında karârı ihtiyâr eylemiş ve Mısır'dan kendü ile gelen asker ve ricâl kezâlik sû-i tedbîr ile Yemen kulu gibi beyhûde [vr.300a]

Yerlere ıtlâk ve itâ'at kılınub, yanında Bender-i Mihâ'da gâyetde kalîl 'asker bâki kalmış idi. Rivâyet ederler ki; İmam Hasan, Mihâ üzerine elli binden ziyâde süvâr ve piyâde 'usât ile gelüb muhâsara eyledik de, Kânsuh Paşa'nın dört bin nefer 'asâkir ve ricâl cengaveri mevcûd var idi. Yine bu denli kalîl 'asker ile bir çok seneden ziyâde müddet ve zamân Mihâ'da ikâmet ve harb ve kıtâl ederek, Mısır'dan imdâd gelür ümîdi ile gayret eyledi. 'Âkıbet ne hazîne ne mal ve ne hod zahîre ve ricâl kalub 'aciz ve zebun olub, 'askerden mahfî İmam Hasan'dan eman taleb edüb ol dahî kabûl eylemekle, bâlâda zikr-i sebk eyledigü üzere bir ferdin haberi yoğiken, şehirden çıkub ve üç dört hizmetkârı ile İmam Hasan ordusuna doğru kaçub kurtuldu. Ve kendisün İmam Hasan'ı Yemen'de eglendirmeyüb, birkaç lâgar ve a'râc deve ve dahî dört beş köhne kilim ve yedi sekiz dâne kırmızı kalaysız sahanlar ve iki tencere ve bir eski çadır verüb ve Mısır'dan gelüb, Vilâyet-i Yemen'e girdigü hedm ve hışm ve otâk ve tafra ve gurûruna nisbet ihâneten bu mertebede mühimmâtın görüb, Mekke-i Mükerreme tarafına cânib-i berden revâne ve irsâl eyledi. Ve yine kendisü orduy-ı hezîmet-nümûnu ile Mihâ'nın üzerinde kalub, feth ve teshîrine sa'y edince, Kansuh Paşa firârından sonra tavâ'if-i 'asker nâçar kethüdâsı bulunan dilâverân-ı ervâmndan, Arnavud Mustafa Beg'i serdâr ve serasker ihtiyâr eyleyüb ve emîr-i dilîr-i mezkûr ile itdihâd ve ittifâk kılub, bin kadar ancak 'asker ile dokuz ay yalnız Bender-i Mihâ'da karar kılub, Kansuh Paşa'dan sonra Diyâr-ı Mısır'dan imdad erişür ümîdi ile, Mihâ benderini elden çıkarmaya ve 'usât-ı Zeydiyye'nin dest-i tasarrufuna düşürmeyüb, sarf-ı iktidâr ve kerrâren ve merrâren kendisü taşra çıkub, Zeydiler'in ordusun basub, hadd ve tağbîrden ziyâde sa'y-ı bî-şumâr eyledi. Velâkin min ba'd Diyâr-ı Mısır'dan ve gayri yerden imdâd ve i'ânet gelmeyüb ve birkaç def'a Mihâ'dan [vr.300b] Mısır'a irsâl etdigü müstakil ademler ile feryâdnâmelerine hiçbir türlü cevap ve peyâm erişmeyüb nâçar kalmağla, emîr-i mûmâ-ileyh Arnavud Mustafa Beg dahî yanında mevcûd²²⁴³ bulunan dilîrân-ı Rum ile telef ve helâk olmamak için, bi'l-iktizâ İmam Hasan ile sulh ü salâh eyledi. Ve Mihâ benderinde olan top ve tüfenk ve cümle nakli mümkün olan cebehâne ve Diyâr-ı Yemen'den ve ilâ elân Mısır ve Şam'dan her sene-i mübârekede huccâc ile giden mihmeller gibi Mihâ benderinde mahfûz mihmel-i şerîfi bî-mezheb ve âyin gürûh-ı mülhidin içinde kaldığına rızâ ve cevâz göstermeyüb ve anda alıkoymayub ma'ân cümle mühimmât ile, sefînelere tahmîl edüb ve kendisü yedi sekiz yüz nefer muhârebe ve muhâsara ve mukâteleden bakıyye kalmış tavâ'if-i 'asker ile sefîneye binüb, Cânib-i

²²⁴³ BY-B'de, "- mevcûd"

Mısırâ rû-i bahrden revâne oldu. Ve bâlâda îrâd ve zikr olunduğu üzere, İmam Hasan dedikleri nâ-bekâr emîr-i dilîr Mustafa Beg'i Mihâ'dan ihrâc eyledikten sonra, Mülk-i Yemen'de ve Aktâr-ı 'Aden'de mâni' ve kâ'ile komayub ve matlûb ve maksûduna vâsıl olub hurûcu gününden ki, bin otuz Muhârremü'l-haramının guresi gününde vâki' olmuşdu. Emir Mustafa Beg Bender-i Mihâ'dan hurûc ve Cânib-i Mısır'a revâne olunca bu müddet ü medidde kâmilen on senede tûlen ve 'arzen Vilâyet-i Yemen'i kabzâ-i teshîrine getirdü. Ve Bender-i Mihâ zabtına tarafından vekîl nasb edüb ve Beytü'l-Fakîh ve Luhye ve sâ'ir benderlerde ve tehâim ve sevâhil ve lâzım gelen yerlere vükelâ ve ümenâ ve zâbitler gönderüb, vilâyet ve memleket zabtına müte'allik olan cümle mesâlih ve umûru gördü ve feth-i fütûh haberin ve sâ'ir diyâr ve memâlik ahvâlin, karındaşı İmam Muhammed bin Kâsım'a yazub 'arz eyledi. Ol dahî sulbî oğlu olub Haydar Paşa ihrâcından sonra Belde-i San'â hükümetine nasb olunan İsmâ'il, kemâkân San'â'da müstemirren kalub, karâr eylemekden gayri bi'l-cümle memleket umûrun ve teveccüh ve tenfîz ve manâsıb taklîdin İmam Hasan'a teveccüh ve sifâriş etdi. Egerçi imam-ı vakt ve kendüden ekber ve esen olmağla, âna muhâlefet edemeyüb emr ve fermânına râzı oldu. [vr.301a] Velâkin Vilâyet-i Yemen teshîrine ne kendisi sebep olub ve kabzâ-i tasarrufa dâhil olunca, on sene şeb ü rûz muhârebe ve mukâtelelerde bunca zahmet çeküb hizmeti sebk eylemekle, Belde-i San'â ve tevâbi'-i aktârın kendüye ümîd ederken, İmam Muhammed oğlu İmam İsmâ'il'e tevcih etdigünden ziyâde dilgîr ve imam tarafına bihuzûr olub, nihâyet âşikâr ve ızhâr etmedi. Ancak memleket nizâm ve intizâmını bahâne edüb ve imam tarafına Cebel-i Şuhârâ'ya varmayub, Belde-i Ta'iz'e 'azîmet edüb, vardıkdan sonra bir müddet anda ikâmet ve karâr kılub, cevanib-i erba'aya velât ve hükkâm gönderüb ve Mülk-i Yemen'i karındaşları ile beynlerinde²²⁴⁴ iktisâm eyledi. Nakl ve rivâyet olunur ki; bin kırk senesi Şehr-i Seferü'l-muzafferin evâilinde re'is-i mülâhide ve imam-ı tâ'ife-i Zeydiyye olan İmam Muhammed bin Kâsım tarafından 'umûmen diyâr ve aktâr-ı Yemen'e hükkâm ve velât-ı şekâvet-şi'âr nasb ve ta'yîn olduğundan mâ'dâ, mezheb-i bâtılları üzere imam mezkûr nâmına hutbe okumak için medall ü dâl Zeydiyye fukahâsından niçe müfsid ve bed-hâl kimesneler, Diyâr-ı Yemen'de vâki' beldân ve kasabât ve kurâsı cevami'inde hutbe nasb ve irsâl olunub, sene-i mezbûrede 'umûmen Vilâyet-i Yemen'de mezheb-i bâtıla-i Zeydiyye âyini kâ'idesi üzere hutbeler okunub, ehl-i sünnet ve'l-cemâ'a olan Müslimîn muhtefî ve mahzûn ve ma'mûm kalub, gürûh-ı müfsîdin ve fırkâ-i mülhîdin revâc

²²⁴⁴ BY-B'de, "beyninde"

buldular. Ve İmam Hasan istilâsı havfından ehl-i sünnet olan ba'zı kabâ'il-i 'Urbân ve kasabât ve kurâda olan ve bakıyye kalan Müslümânân muhâlefete kâdir olmayub nâçar sabır ve sükût edüb, her biri dergâh-ı hazret-i hakka cürm ve günahlarına tövbe ve istiğfâr ile revâfız ve mülhîdinin ref' ve izâlesi için tazarru' ve duâ edüb, bu istilâ ve ibtilâyı herkese kendi cürm ve kabahati âsârından vücûda gelüb, kendüler buna lâıyk ve müste'ad ve müstehak olduklarına mukarrer bildiler.

Zıkr-i Ahvâl-i Ben-i Şeybân Der-Yemen:

Ancak Vilâyet-i Yemen'de vâkı' Bender-i 'Aden nevâhisinde, dâ'imâ sahrâ ve cibâlde vâdî-i peymâ olan Şâfî'ü'l-mezheb ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at Ben-i Şeybân denmekle ma'rûf, Kabâ'il-i 'Urbân beynine İmam Hasan gönderdiği Zeydiyye fukahâsı nâmında olan müfsîdler gelüb ve Cum'a günü biri minbere çıkub, hutbe deyü yâve ve terzîkat [vr.301b] kelimâtına şurû' edüb ve imamü'l-vakt ve sâhibü'z-zamânü'l-İmam Muhammed bin el-Kâsım lafzını dedigü-birle, Ben-i Şeybân hemân bir uğurdan ayağ üzere sıçrayub, hatîb-i müfsidi na'lın ve ayaklarına giydikleri cemcemeler ile ağzına ve başına dökerek ve dahî yâ fâsîd yâ dâll ve müfsîd vahhidullâh ve sallî 'alâ Muhammedün resûlüllâh ve sahibihî cemi'ân ve gul ebedallâhu devlet-i Ben-i Osmân²²⁴⁵ yâ müfsîd ve yâ kaltabân deyü bu vechile levn ve şetm ve darb ederek, hatîb dedikleri kelb-i murdârı katl ve helâk ve ba'dehû müceb-i ibret için lâşesini bî-pâk berdâr eylediler. Ve kadîmî hatîbelerin minbere çıkarub, ber-karâr-ı sâbık ehl-i sünnet ve'l-cemâ'a kâ'idesi üzere Âl-i Osman nâmına hutbe okudular. Ve gayret-i hândân-ı Osmâniyye'yi terk eylemeyüb, min ba'd imam tarafından fakîh ve hatîb ve ne vâlî ve hâkim kabûl etmeyüb, İmam Hasan üzerlerine gelmege niyet edince anlar dahî mukâbele ve mukâteleye hâzır ve âmâde olub kesret ve şeci' ve sâhib-i gayret-i kabîle olmağla, İmam Hasan dahî muhâseme ve mücâdelelerinden havf edüb üzerlerinden tekâlifi kaldırub ve hâllerine koyub, ilâ yevminâ hâzâ Âl-i Osman Pâdişâh'ı nâmına hutbelerin okudular. Ve devâm-ı umûr-ı devlet-i pâdişâhiye gâ'ibâne duâlar edüb, bu güne bugün gayret-i Osmâniyye'yi elden komayub Zeydîler ile adâvet ederler bir gürûh-ı tevâ'if-i 'Urbân ve bâdiye ve sahrâ-nişînân gayret-i hânedân Âl-i Osman'ı gözedüb ve hukûk-ı niğmet ve devleti ferâmuş eylemeyüb, ilâ yevminâ hâzâ Zeydîler tarafına itâ'at ve inkıyâd etmek ihtiyâr eyledikleri mukarrerdir. Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye'de

²²⁴⁵ Allah'ı birle, Allah'ın elçisi olan Muhammed'e, onun ehline ve onun ashabının tamamına dua et. Ve Osmanlı Devletini ebedi kıl de.

nağm-ı celîlesi ile perveriş bulan vükelâ ve ümerâ ve saltanat-ı celîlelerinde Mısır ve Şam ve Haleb ve sâ'ir diyâr ve memleketlerde eyâlet ve manâsib tasarruf eyleyen hükkâm ve vüzerâ kabâ'il Ben-i Şeybân gibi zerre mikdâr gayret-i saltanatı gözetmiş ve hukûk-ı velî niğmeti bilmiş olalardı. [vr.302a] Bu ânâdek Mülk-i Yemen, Zeydîler ve mülhidlerin dest-i tasarruflarında kalmayub, çokdan feth ve teshîr olunmak mukarrer idi. Feemmâ herne ki olmuş ise oldu. Diyâr-ı Yemen'in elden çıkmak bu vechile Zeydîler tasarrufuna dâhil olması bi'l-cümle Mısır ve Şam ve Yemen'de mevcûd bulunan vükelâ ve vüzerâsı Ben-i Osmân'ın nifâk ve şikâkından ve biri birine eyledigü adâvetlerinden hâsıl olub vücûda geldi. Ve nakl eylediler ki; Bundan sonra İmam Hasan-ı gaddar Ta'iz'de ikâmet edüb ve sefer ve hazerde ve mukâtele ve muhârebelerde kendü ile ma'ân mevcûd bulunan sagîr karındaşı, sâlifü'l-beyân İmam Hüseyin dedikleri kaltabâna Ba'dân ve Demar ve İbb ve Cible vilâyetlerin, Hısnü'l-Hubb Kal'a'sı zamîmesi cümle nevâhisi ile hizmetine mukâbil verüb ve bir niçe gürûh-ı Zeydiyye eşkiyâsıyla zabt ve tasarrufuna gönderüb İmam Hüseyin dahî varub ol diyâr ve beldân ve kılâ'ı cümle tevâbi' ve aktârı ile mâlikâne zabt ve mutasarrıf oldu. Ve üçüncü karındaşı İbrâhim ibn Kâsım ki, mukaddemâ Bender-i 'Aden zabtına gönderilmiş idi. Anâ dahî Habeş ve Ta'iz ve Sa'dâ vilâyetlerin ilhâk edüb ve İmam tarafından menşûruna getürdüb ayağına gönderdi. Ve hurûc ve zuhûr ve seferlerde ve vâki' olan muhâsâme ve muhâcerelerde hizmetinde bulunan Yemen a'yânının kibârına ve ba'zı meşâyih evlâdına ve Zeydiyye müfsîdlerinin nukebâ ve bellü başlularına sebke eden hizmetlerine göre her birine mülk ve diyâr ve mal ve vezâ'if ve meşrûfat verüb ta'yîn ve tahsîs eyledi. Ve kendisüne ve evlâdına tehâim ve mal ve tefârik hâsıl olur. Bender-i Mihâ ve sâ'ir benâdiri alıkoyub ve Belde-i Ta'iz'i dârü'l-karâr ve kendüye ikâmet ve sâkin olacak makâm ve dâr ve diyâr ittihâz edüb, şarken ve garben Hindistan'a ve Diyâr-ı Mısırü'l-Kâhire'ye²²⁴⁶ varınca tamâm mertebe şöhret ve nâm verdi. Ve Şuhâra'da imamü'l-vakt büyük karındaşı İmam Muhammed bin Kâsım'ın fakat nâmı hutbede zikr olunacak kadar iştihâr-ı nâmı kalub [vr.302b] havâs ve 'avâm ve 'Arab ve 'Urbân ve 'Acem ve ervâm her umûrda İmam Hasan-ı gaddara gelüb müraca'at eder oldu. Lâkin bu mertebe fırsat ve nusret ile kanâat etmeyüb ve bu vech-i suhûlet ile Yemen feth olunduğun mücerred hemân kendü kuvvet-i kâhiresinden bilüb ve ziyâde uzatmak ve dahî niçe vilâyet ve ekâllim üzerine 'azîmet ve sefer edüb, niçe memâlik ve diyârı taht-ı hükümetine idhâl kılmak fikr ve kaydına düşdü. Ve karındaşı

²²⁴⁶ BY-D'de, “- Kahire'ye”

İmam Hüseyi'ni Ba'dân diyârından yanına getirdüb mahfî müşâvere ve tedbîrde iken on seneden berü nâ-hak ve beyhûde-i mutlak tama'-ı hâm ve sevdâ-i mansıb-ı dünyây-ı fânî devleti için katl ve helâk eyledigü, demâ-i Müslimîn ve bunca âh ve enîn-i mazlumîn, kabza-i tasarruf ve teshîre getürdigü Mülk-i Yemen saltânatının sefâsın sürmege komayub ve dahî niyet ve maksûd edinüb, re'y ve tedbîrine mübâşeret etdigü fiten ve fesâdının vücûda gelmesin hazret-i cenâb-ı kâdir-i zü'l-celâl nasîb ve müyesser eylemeyüb,²²⁴⁷ dökdigü kan ve etdigü zulm ve tuğyân yoluna gelüb, ve boğazın cellâd-ı ecel alub, Belde-i Ta'iz havâlisinde niçe bin bugât ve 'usât cem' edüb, vech-i meşrûh üzere karındaşı Hüseyin ile Mekke-i Mükerreme Şerefallahu teâlâ şürfâ-i 'azîmâ tarafına 'azîmet bâbında re'y ve tedbîrde iken bi'l-bedâhe fevt olub, lâyük ve cezâsın buldu. Ve Harameyn-i Şerefeyn mu'teberinin hürmet ve izzetine hazret-i hakk ve kadîr-i mutlâk ol emkine-i müteberrike ve ahâlisin şurûr ve mazarrat ve fesâdından halâs kılub emîn eyledi. Zîrâ dahî bir sene sıhhat ve selâmetde olsa idi, kırk binden ziyâde tüfenk-endâz Zeydiyye eşkıyâsından müntehib piyâde hâzır ve âmâde etmiş ve hürmet-i muhteremin ziyâreti bahânesiyle, muvakkıf Arefe-i Küberâ'ya varub çok fesâd eylemek niyet ve kasd eylemiş bir fâsid idi. Muhammeden ism-i hamdâ ki hüdâvend-i kerîm-i lâyezâl bu vech-i suhulet ile tedbîrin bozub, 'âmme-i ibâdı zulm ve fesâdından istihlâs etdi.²²⁴⁸ Ve'l-hâsıl Yemen gibi diyâr-ı müteberrikede ve ol aktâr-ı mukaddesede bunca zulm ve fitne ve fesâd edüb, nâhak yere bî-hadd ve bî-hesâb demâ-i Mû'mînîn ve Müslimîn'i mânend-i âb yere döküb ve hukûk-ı ibâdı [vr.303a] boynuna alub, bi'l-cümle Mülk-i Yemen'i kabzâ-i tasarrufuna idhâl eyledigünden ne hâsıl etdi. Ancak üç sene kadar zamân-ı müddet dâ'imâ gezüb derd ve mihnet çekmekle vâli-i vilâyet olub ve mesned-i devletde hükümet edüb, âkıbet hâsıl etdigü cürm ve günâhı ile huzûr-ı hakka çekilüb gitti. Ve zulmen ve cebren tahsîl ve cem' etdigü malı gayrîlere terk eyledi. Netîce hemân budur ki, âhir mal ve mülk sâhibi olub, biçâre İmam Hasan vezîr ve cürm ve vebâl ıssı oldu. Dünyâyı dahî ve bu 'alem-i fânînin âkıbetkârı bu idi gördü.

²²⁴⁷ BY-D'de, "eyleyüb"

²²⁴⁸ BY-B, BY-D'de, "- 'âmme-i ibâdı zulm ve fesâdından istihlâs etdi"

Fasl-ı Râbi'

İmam Hasan-ı Gaddar Vefâtından Sonra Karındaşı Hüseyin'i İmam Muhammed bin Kâsım Yerine Serasker Nasb Eylediğün Ve İmam Hüseyin Dahî Müddet-i Kalîlede Mesned-i Hükümetde Karâr Edüb Karındaşları İle Ma'ân Fevt Oldukların Beyân Eder:

Çünkü İmam Hasan dedikleri gaddar bin kırk üç senesinde mürd olub Şuhâra'da mesned-i imâmetde karâr ve ikâmet eden İmam Muhammed bin Kâsım ba'zı mertebe İmam Hasan'dan vehm üzere olmağla vefâtından mesrûr ve mahzûz olub ve sefer ve muhârebelerde ma'ân mevcûd bulunub, vefâtı hâlinde dâhil-i 'askerde bulunan karındaşı İmam Hüseyin'e seraskerlik sıfârîş ve tefvîz ve tevcîh etdi. Ve İmam Hasan'ın oğulları Muhammed ve Ahmed on beş yaşına erişüb memleket zabtına kâdirler iken babalarına bî-huzûrluklarından fakat bervech-i iştirâk Sa'dâ ve vilâyetlerin mezburâna verüb ve Ta'iz ve nevâhîsini İmam Hüseyin'e zamîme kılub, 'umûmen tehâim ve benderleri beytü'l-mâl için zabt etdüirdi. Bu sebebden İmam Hasan ile cenk ve cidâle ve on sene kadar harb ve kıtâlde bulunan²²⁴⁹ Zeydiyye nakîbleri ve büyük begleri, ziyâde bî-huzûr olub elem çekdiler. Diriğâ İmam Hasan'ın hizmeti bilinmeyüb evlâdına bu mâkûle nazar-ı ihânet ile nazar olunmak mürüvvet ve insâfmıdır deyü, çok guft u gû ederler. Velâkin İmam Muhammed bin Kâsım cümleden esen ve ekber ve 'ulûm olduğundan gayri, nefsü'l-emrde gâyetde müttakî olmağla cümle ahâlî-i Yemen kendüde kerâmet ve vilâyet vardır deyü mukarrer etdüiler. Ve Vilâyet-i Yemen kabzâ-i tasarruf-ı Zeydiyye'ye düşdüğün tahkîk İmam Muhammed'in kuvvet ve kerâmet ve ulüvv-i himmetinden olduğuna [vr.303b] mu'tekidler olub, gâyetü'l-gâye ikrâm ve ri'âyet ve fevkü'l-had inkıyâd ve itâ'at ederler idi. Ol ecluden İmam Hasan hayatında ve gayrîleri ve ne hod vefâtından sonra ve etbâ' ve oğulları İmam Muhammed'e zerre kadar muhâlefete kâdir degiller idi. Nihâyet İmam Hüseyin karındaşı müteveffâ mezkûr İmam Hasan ile itdihâd ve muhabbet üzere olmağın, İmam Muhammed'den Hasan'ın oğullarına re'sen her birine babaları tasarrufunda olan mülk ve diyârdan birer köşe ve nâhiye ricâ eyledi. İmam Muhammed dahî şefâ'at ve ricâsın kabûl edüb ve büyük oğlu Muhammed'e iştirâken verilen Sa'da Vilâyetin müstakilen başka verüb ve küçük oğlu Ahmed'e Habeş ile tevâbi'i ve nevâhîsi tevcîh olunub, ikisin dahî İmam Hüseyin müteselli etdi. Ve dahî kendisü Ta'iz'de karar kılub, sulbî oğlu olan 'Ali kendüye mukaddem verilüb tasarrufunda olan Ba'dân ve sâ'ir vilâyet ve aktârın zabtına

²²⁴⁹ BY-D'de, “- Bu sebebden İmam Hasan ile cenk ve cidâle ve on sene kadar harb ve kıtâlde bulunan”

gönderdi. Ve İmam Kâsım evlâdından cümleden ‘asker sabikü’z-zikr İbrâhim’e mukaddemâ Bender-i ‘Aden ve Diyâr-ı Yemen nâhiyelerinden ol cânibde bulunanlara İmam Hasan tecvîzi ile verilmiş ve varub zabt eyleyüb, bir yere hareket kılmayub anda karâr etmiş idi. Vefâtına degin ol vilâyetlerde ve Bender-i ‘Aden’de sâkin ve kâni‘ olub zîrâ tecâvüz etmedi. Nefsinde hâlim ve selîm ve sâkin bir kimesne olduğun nakl ve rivâyet ederler. İmam Hüseyin hod vech-i meşrûh üzere karındaşı İmam Hasan yerine serdâr olub, Belde-i Ta‘iz’de karar kılub, Vilâyet-i Yemen umûruna ve zabt ve rabt ve hükümetine şurû‘ edince, rüzgar buna dahî müsâ‘id olmadı. Ve Karındaşı İmam Hasan ile dökdükleri demâ-i Müslimîne Diyâr-ı Yemen’de sefâ-i hâtır ile mesned-i hükümetde ikâmet ve karâr etmek vermedi. Anın dahî gündün güne mizâcî za‘if olub ve şifâ ve sıhhat yüzün görmeyüb dahî bir gün merkeb-i mürge süvâr oldu.²²⁵⁰ Ve kayd-ı dünyâdan kurtulub ‘âlem ve ‘alemiyân bunun dahî şerr ve tecâvüz ve istilâsından halâs buldu. Müddet-i serdârlık hükümeti ancak bir buçuk sene olub, mesned-i devletde ziyâde karâr edemedi. Beyt; Doğan durmaz dil azar olduğün, yaşar kerkes kem azar olduğün mazmûnunca mâ-sadak düşüb, sefk-i demâ edenlerin birisi dünyâda²²⁵¹ mu‘ammer ve müstedâm-ı devlet olmak müyesser olmamışdır. Ve’l-hâsıl İmam Hüseyin [vr.304a] mürd olunca, büyük karındaşı imamü’l-vakt İmam Muhammed bin Kâsım terâhhümen babası İmam Hüseyîn’in mutasarrıf olduğü vilâyet ve diyârın cümle hükümetin oğlu ‘Ali bin Hüseyin’e verdi. Ve mâbeynlerinde şecâ‘at ile meşhûr ve zabt ve tedbîr ile ma‘rûf olan Ahmed bin İmam Hasan, cümle Zeydîler’in makbûl-i mergûmu olmağla, babası gibi ayyâr ve tarrâr olduğü eçden, serdârlığı Ta‘iz hükümetiyle mezbûr Ahmed’e tevcîh edüb, karındaşı İbrâhim ibn Kâsım’ı ‘Aden’den kaldırmadı. Velâkin bundan sonra İmam Muhammed bin Kâsım sinn-i sâl ile yetmişe erişüb ve dünyâ-i fânî kendüden küçük karındaşlarına ne vefâ etdiğün görüb, taleb-i dünyâdan ve dağdağasından âbâ ve nefret eyledi. Ve nefsü’l-emrde pîr ve ihtiyâr ve bî-mecâl olub, izdiham-ı nâsa ve işgâl-i dünyâyâ tahammül edemeyüb, ancak i‘tikâd-ı Zeydiyye üzere makâm ictihâd ve mesned-i imâmetde, Şuhâra’da karâr ve ikâmet edüb, memleket umûrun ve nizâm ve intizâm-ı ahvâlin, hâkim-i San‘â olan sulbî oğlu İmam İsmâ’il’e sifârîş ve tefvîz eyleyüb, vilâyet ve ra‘iyyet mesâlihinde herbâr ki bir husûs zuhûr edüb iktizâ eylese, mûmâ-ileyh oğlu İmam İsmâ’il’e havâle eder oldu. Ve kendisü ‘âlem-i inzivâda ictihâd-ı mesâ’il edüb ve tavâ’if-i Zeydiyye’den gelüb müraca‘at ve su‘âl

²²⁵⁰ BY-B’de, “olub”

²²⁵¹ BY-B, BY-D’de, “+ ziyâde”

eyleyen eşhâsa cevabların verüb ve müşkillerin hal‘ ve da‘vâ ile gelenlerin husûmetin fasl ederdi. Karındaşı İmam Hasan-ı gaddar vefâtından sonra bu hâl üzere refâhiyyet ve âsûdegî-birle Cebel-i Şuhârâ’da²²⁵² müstedâm ve mu‘ammer²²⁵³ oldu. Ol dahî ‘âkıbet bu ‘âlem-i fânîde devâm ve bekâ bulmayub, mesned-nîşin-i imamet iken, sene bin kırk sekiz Recebü’l-müreccebinde terk-i emâret ve imâmet kılub, ‘âlem-i bekaya ‘azîmet kıldı. Evlâd-ı İmam Kâsım’dan mûmâ-ileyh eslah ve erşed ve müttakî ve dindar ve perhizkâr ve hukûk-ı ‘ibâddan begâyet ihtirâz ve ictinâb eder²²⁵⁴ bir kimesne idi. Huzûruna hâzır ve vâsıl ve meclîs-i sohbetine dâhil olmuş niçe ‘ârif kimesneler ile mülâkât edüb, ahvâli mükâleme olunduk da, herkes ‘ulûm-ı ‘âllîyyede mâhir ve nakl-i tefsîr ve hadîse kâdir, gâyetde fâsîh ve fâzıl ve müsannif ve munassif ve hakka kâ’il meczûbü’ş-şekl ve’ş-şemâ’il cümle fûnûnda kâmil idigün ve babası karındaşlarına ziyâde müteassıb olub, mezheb-i erba‘aya dâhil eyledikleri için [vr.304b] ma‘kûl görmeyüb, ta‘ân etdigün kerrâren İmam Muhammed’den istima‘ etmişizdir deyü, nakl ve rivâyet ederlerdi. Ancak tavâ’if-i Zeydiyye ba‘zı yerlerde i‘tizâle tab‘iyyet eylemekle, elbetde müctehid münkat‘ olmaz iktedeytüm ihtedeytüm²²⁵⁵ hadîs-i şerîfini delil edüb, Mezheb-i Zeydiyye hâmisdir deyü bu mahâlde kelâm kabul etmezdi. Feemmâ hukûk-ı ‘ibâddan ihtirâz eyledigünden ziyâde beytûl-mâlden ictinâb eder ve min ba‘d yevmiyye ta‘yîn olunan yüz yirmi akçe nafakasından gayri bir akçe ve bir habbe almayub, ol kadarca ile kanâ‘at kılur ve bir kirpasdan gömlek giyüb bir hücrede hasır ve post üzerinde oturub, fakîr ve ganî ve bernâ ve pîr huzûruna gelüb ve girüb müşkil ve maksûdun nakl ve su‘âl eyleyüb, her birinin vefk ile cevâbın verüb evkât ve rüzgarın sarf ederdi.

Fasl-ı Hâmis

İmam İsmâ’il Bin Muhammed Bin Kâsım Mesned-i İmâmete Câlîs Olduğun Ve Zamânında Diyâr-ı Yemen’de Olan Havâdis Ve Vakâyî’inden Ne Zuhûra Geldiğün Beyân Eder:

Çünkü İmam Muhammed bin Kâsım hâliyâ imamların dârü’l-karârı olan Şuhâra’da vefât eyledi. Yerine tavâ’if-i Zeydiyye’nin i‘tikâd-ı bâtilası muktezâsınca bir imamü’l-vakt olacak kimesneyi kendülerine imam ve muktedâ ve fesâd ve zilâletlerinde

²²⁵² BY-B, BY-D’de, “+ beş sene”

²²⁵³ BY-B’de, “ömr”

²²⁵⁴ BY-B, BY-D’de, “- eder”

²²⁵⁵ *Hangi sahabeme uyarsanız doğru yolu bulursunuz.*

pişvâ eylemek lâzım geldi. İmam Kâsım evlâdından cümleden esenn ve ekber hâkim-i ‘Aden olan İbrâhim bin Kâsım iken, ‘ilm ve ma‘rifetinden bî-behre râcil olduğundan mâ‘da, i‘tikâd-ı ba‘tılalarına nâ-muvâfık ve hiçbir tarîk ile imâmetlerine lâyık görmeyüb ve İmam Hasan ve Hüseyin oğulları henüz çârdeh sâlde olub, delükanlu yigitler bulunub, mâbeynlerinde hâkim-i San‘â olan sabıkü’z-zikr İmam İsmâ’il bin Muhammed’e mesned-i imâmet münhasır oldu. Pes imdi cümle Zeydiyye nakîbleri ve cibâl ve tehâimde memleket zabt eden ‘amilleri ve ol mezhebde olan Kabâ’il-i ‘Urbân şeyhleri San‘â’ya derilüb, bi’l-ittifâk mûmâ-ileyh İmam İsmâ’il’e bi‘at edüb, babası yerine imamü’l-vakt deyü kendülere muktedâ ittihâz etdüler. Ve San‘â’dan kaldırub dârü’l-hilâfeleri şeklinde olan Cebel-i Şuhâra’ya getirüb, makâm-ı imâmetde iclâs edüb, cümle tab‘iyyet ve inkıyâd etdüler. Bundan [vr.305a] sonra İmam²²⁵⁶ İsmâ’il memleket umûruna ve nizâm ve intizâm²²⁵⁷ ahvâline şurû‘ edüb ve dahî ‘ammusi İmam Hüseyin hayâtda iken, kendüye muhabbet ve San‘â’ya Hasan’ın hilâfına hakim nasb olunduk da, himâyet ve i‘ânet etmekle bu def‘â mükâfâtın edüb, Hasan’ın oğlu İmam ‘Ali’yi Ba‘dân diyârından da‘vet edüb, kendü yerine San‘â’ya hâkim nasb etdi. Ve babasından tasarrufunda olan cümle nevâhi ve aktârı, San‘â’ya zamîme kılub verdi. Bu esnâda hâkim-i Bender-i ‘Aden olan ‘ammusi İbrâhim bin Kâsım vefât etmekle tasarrufunda bulunan vilâyet ve kılâ‘ ve bukâ‘ üzerine dahî ba‘zı nevâhiyi zamm edüb, oğlu Cafer’e tevcîh eyledi. Lâkin Bender-i ‘Aden leb-i deryâda ve efrenc-i şekâvet-senc gemilerinin hamrgâhında olmağla, muhâfazasına kâdir degiller deyü bir mikdar ‘asker ile bir emîr-i şecâ‘at-şi‘âr hâkim nasb edüb, ‘Aden muhâfazasına gönderdi. Ve İmam Hasan oğullarından ekberi Muhammed bin İmam Hasan’a, Bender-i Mihâ nezâretiyle Zebid şehri hükümetin verüb, hudûd-ı cihân’a²²⁵⁸ varınca cümle benâdir ve sevâhil ve tehâimin muhâfaza ve hükümetin âna ismarladı. Ve isgar oğlu Ahmed ki bâlâda ‘akl u tedbîr ve ferâset ve şecâ‘at ve ziyâde şehâmet ile meşhûr olmağla, serdarlık ve Ta‘iz hükümetin verdiği nakl ve rivâyet olunmuş idi. Mezkûru yanında²²⁵⁹ getirüb ve fevkü’l-hadd iltifât ve ri‘âyet edüb, mansıbın ibkâ etdigünden ma‘dâ babası İmam Muhammed, merkûm Ahmed’in babası İmam Hasan’a istiklâl-i tâm verdiği üzere mûmâ-ileyh İmam İsmâ’il dahî kezâlik Ahmed bin Hasan’a tefvîz ve sifâriş eyledi. Kendisü babası gibi fakat bir kirpas gömlek ile bir hücrede bir post üzerinde ikâmet ve

²²⁵⁶ BY-D’de, “- imâmetde iclâs edüb, cümle tab‘iyyet ve inkıyâd etdüler. Bundan sonra İmam”

²²⁵⁷ BY-D’de, “- intizam”

²²⁵⁸ BY-B’de, “Hicaz’a”

²²⁵⁹ BY-B’de, “yanına”

karâr kılub, ‘âdetlerince ictihâd-ı mesâ’il ve hâl-i müşkilât ve fasl-ı münâza‘ât eylemek ve heman bir imâmü’l-vakt ismi ile meşhûr ve benâm olub, lâzım geldikçe bir tarafa mekâtib ve mürâselât göndermek ile kanâ‘at edüb, cümle hattuzât-ı nefsâniyyeden kat‘iyyed etdi. Ve babası İmam Muhammed gibi beytü’l-mâldan ta‘yîn olunan yevmiyye nafakasından ziyâde bir akçe ve bir habbe kabûl eylemeyüb, ictihâdında sarf-ı iktidâr eyleye meşgûl oldu. Ancak iktizâ edince erbâb-ı manâsıb ve ‘âmillerin ‘azl ve nasb eder. Ve bir yerden şâkî [vr.305b] gelüb, veyâhud erbâb-ı hacât su‘âl edüb, îcâb eylese kağıd yazub, şâkînin zulmünü görüb def‘ ve men‘ kılur. Ve sâ’il ve muhtâcın cevâbın verüb, ol dahî memnun olub çıkub gider. Bundan ziyâde işgâl-i dünyâ ile meşgûl degildir deyü, Yemen’e varub ve meclîsine dâhil ve hâzır olanlardan mesmu‘umuz olmuşdur. El-uhdet-i ‘ale’l-râvî.²²⁶⁰ Hâliyâ ki tahrîr-i mecmu‘a bin altmış dört târih-i hicrîsinde vâkî‘ olub semt-i tastîre getirilmek nasîb ve muvâfık oldu. İlâ elân mûmâ-ileyh İmam²²⁶¹ İsmâ’il bin Muhammed, Mülk-i Yemen’de ve Aktâr-ı ‘Aden’de vech-i meşrûh üzere mesned-i emâretde ve da‘vâ-i imâmet²²⁶² ile makâm-ı hükümetde karâr ve ikâmetdedir. Pes nâmı hemen etrâf-ı ‘âlemde imâmet ile meşhûrdur. Yohsa bi’l-cümle zabt-ı tasarruf-ı memleket ve hıfz u hirâset ve hükümet-i İmam Hasan-ı gaddar ve sâbıkü’z-zikr evlâdından sagîr oğlu İmam Ahmed’in kabzâ-i tasarrufuna dâhil ve re’y ve tedbîri ve fermânına mahsûs ve merbût olduğu mukarrerdir. Zîrâ sene bin altmış târihinde nâmikü’l-hurûf hakîr-i kesîrû’t-taksîr kâtibü’l-hac ‘ilâ ednâ mine’n-nakîr kitâbet-i divân hizmetiyle nâdiretü’l-asr olan Mahrûse-i Mısır’a varub iki seneden ziyâde ol diyâr-ı celîlü’l-mikdârda meks ve ikâmet ve karâr edüb, ahâli-i Mısır’dan ve mütemekkin olan tavâ’if-i ervâmdan ticâret tarîki ile Diyâr-ı Yemen’e varub gelmiş ve Memâlik-i Hindistân’dan kezâlik ticâret ile sefâ’ine girüb rû-i bahrden sevâhil-i Yemen’e gelüb niçe müddet ol diyârda ikâmet etmiş ve bu ‘asrda Vilâyet-i Yemen’in cümle hal ve ahvâline vukûf tahsîl edüb, yine Diyâr-ı Yemen’den ticâret ile çıkub, Kâhire-i Mısır’a gelüb meks ve karâr kılmış sühan-şinâs niçe kimesneler ile hem sohbet olub, bi’l-kasd Yemen ahvâlin evlâd-ı Kâsım’dan ilâ elân kayd-ı hayâtda ve sühan-ı sıhhatde kalub, mâlik-i mülk-i Yemen olanlarının vâkî‘ hâlin su‘âl ve istihbâr eyledigümüzde bu minvâl üzere nakl [vr.306a] ve rivâyet ve ihbâr eylediler ki, bâlâda mezkûr İmam İsmâ’il bin Muhammed bin Kâsım yukarıda tafsîl olunduğu üzere ki, dârü’l-karârları ve hâliyâ Yemen imamlarının beytü’l-hilâfları olan

²²⁶⁰ Söz rivâyet edenin üzerinedir.

²²⁶¹ BY-B’de, “- İmam”

²²⁶² BY-B, BY-D’de, “- imâmet”

Cibâl-i Şuhârâ'da 'âlem-i inzivâda kendü kârında fâri'ü'l-bâl ictihâdında iştigâl edüb, umûr-ı memleketi ve mesâlih-i ben-i ademi serasker makâmında olan, sabıkü'l-beyân hâkim-i Ta'iz İmam Hasan oğlu İmam Ahmed'e sifâriş ve tefvîz eylemekle, bi'l-cümle Zeydîler ve tavâ'if-i cünd ve nakîbler ve Kabâ'il-i 'Urbân ve 'Arablar üzerine üşüb, şimdiki hâlde babası Hasan'dan ziyâde re'y ve tedbîr ve hîle ve tezvîr ile şöhret buldu. Ve tûlen ve 'arzen Mülk-i Yemen ve aktârının mesâlih ve umûru 'umûmen hükm-i fermânına ve hâl ve 'akd-i kelâmına münhasır oldu. İmam İsmâ'il hod memleket nizâmında ve zabt u rabt-ı 'asâkir umûrunda 'âkilâne hareketin ve her husûsda gulüvv-i himmetin müşâhede eylemekle, mezkûr İmam Ahmed ibn İmam Hasan'a kemâl-i mertebe teslîm olub ve her umûrda kelâm-ı re'y ve tedbîrini redd etmeyüb, ziyâde muhabbet ve iltifat yüzün gösterüb, fevkü'l-hadd istiklâl verdi. Bu sebebden büyük karındaşı Hâkim-i Zebid İmam Muhammed bin Hasan taraf-ı imamü'l-vakt İmam İsmâ'il gönünden bî-huzûr olub ve üzerine sagîr karındaşı takdîm ve tercih olduğundan âşikâre birûdet ızhâr eyledikçe, İmam İsmâ'il mukayyed olmayub ve karındaşın sinn-i sâl ile sagîr ise, feemmâ şecâ'at ve 'akl u ferâset ile senden birkaç tabaka büyükdür. Ve sen kâdir olmadığın mesâlih ve umûra ol mâlik ve kâdirdir. Ve bu 'asrda istihdâmı lâzımdır deyü haber gönderüb cevap verür idi. Bundan sonra İmam Muhammed bin Hasan'ın karındaşı İmam Ahmed'e hased ve ba'zı 'adâveti ziyâde olub ve imam tarafına elem ve bî-huzûrluğun gün gibi âşikâr kılub, mürâca'at ve 'ubûdiyyeti imam mezkûr cânibinden kat' eyledi. Ve dâ'imâ karındaşı İmam Ahmed'e birer bahâne ile muhâlefet gösterüb ve ta'an teşyi'den hâlî olmayub, Belde-i Zebid'de ikâmet ve karâr kılub, bi'l-cümle vilâyet ve nevâhisin ve Bender-i Câzân ve hudûd-ı Hicaz'a varınca vâki' olan [vr.306b] tehâim ve sevâhil-i benâdirîn mâlikâne zabt ve tasarruf edüb, hâsıl olan emvâl ve hezâneyi kendü için tahsîl ve ahz ve kabz eyleyüb, beytü'l-mâl için imam tarafına bir akçe göndermedi. Ve pederim İmam Hasan darb-ı tîğ ile feth ve teshîr etdigü mülk-i mevrûsumdur. Kimin ne müdahale ve alâkası vardur deyü, kat'î cevâb ile imama haber gönderdi. Ve 'ammusi İmam İbrâhim bin Kâsım'ın oğlu hâkim-i Diyâr-ı Habeş olan Ca'fer'e, imama muhâlefet ve kendü tarafına tab'iyet eylemek için haberler irsâl edüb ve Kabâ'il-i 'Urbân'dan niçesin kendüye tab'iyet etdirdü Külliyyet ile hurûc ve tuğyân edüb, kendü başına emir ve sultan olmak murâd eyledigün imamü'l-vakt İmam İsmâ'il ve karındaşı mezkûr İmam Ahmed haberdâr ve âgâh olduklarında, fiten ve ihtilâl zuhûrundan havf ve ihtirâz kılub, medârâ ve istimâlet sûretin gösterüb ve 'arz-ı muhabbet, muhâlesât ile birûdet ve adâvet ateşin basdırub ve Hacere vilâyetin

zamîme gönderüb, ba'zı mertebe İmam Muhammed bin Hasan'ı bu tarîk ile tesliyyet ve teskîn eylediler. Velâkin ma'rûf ve meşhûrdur. Mısra' Sengde de müzmir olan ateşe su etmez eser.²²⁶³ Mazmûnunca kalb-i meksûrda müzmîr olan cerâhet ve hâtirmândegi degme-i ri'âyet ve muhabbet etmekle def' ve ref' olmadığı ve rencîde ve remîde olmuş derûndan cüdâ²²⁶⁴ rencîs ve azûrdegi zâ'il olub hurûc etmedigü²²⁶⁵ emr-i mukarrerdir. Mezkûr İmam Muhammed bin Hasan'ın kalbi dahî bi'l-fi'il Yemen'de da'vâ-i imâmetde kâ'im İmam İsmâ'il bin Muhammed tarafına sâf kalb olmayub ve ilâ elân eger imam-ı mûmâ-ileyh ve eger hod küçük karındaşı İmam Ahmed tarafına hoşluk ve dostluk²²⁶⁶ üzerine degildir deyü, bu minvâl üzere nâmikü'l-hurûf hakîre takrîr ve tahkîk etdüler. Ve sâbıkü'z-zikr hâkim-i Habeş İmam Cafer bin İbrâhim bin Kâsım dahî imam taraflarına serkeşlik edüb ve kendü re'y vezaretiyle vaz' ve hareket kulub, merkûm İmam Muhammed ibn Hasan ile ittifâk ve itdihadda olduğundan gayri, hâkim-i San'â 'Ali bin Hüseyin bin Kâsım dahî bunlar ile bir yerde birlikde olub, fakat imamü'l-vakt olan İmam İsmâ'il tarafından, İmam Hasan'ın küçük oğlu İmam Ahmed'in mu'âvenet ve müzâheret üzere [vr.307a] olduğu Belde-i Ta'iz gibi hasretü'l-mülûk diyâr ve aktârın hâkimi bulunub ve leşker ve sipâhinin serdârı ve cümle umûrda müşâr ve müsteşâr olunub, haddinden ziyâde İmam İsmâ'il'den ri'âyet gördüğü içündür. Pes büyük karındaşı İmam Muhammed'den bu mertebe lutf ve ri'âyet ve istiklâli kendüye müyesser olduğun mukarrer bilüb, ma'lûm edinmekle bilâhere bir ay maslahat, imam²²⁶⁷ tarafına müzâheret eylemekdedir. Ve Tahrîr-i Mecmu'a tarihinde mücerred Diyâr-ı Yemen'de evlâd-ı Kâsım'ın ittifâkıyla hükm ve devletleri karârına ve İmam İsmâ'il'in makâm-ı imâmetde durub itdihâd ile hükümetleri istimrârına, İmam Ahmed İbn Hasan 'illet-i müstakille idigü²²⁶⁸ muhakkak ve gün gibi rûşendir. Mezkûr Ahmed bertarâf ve nâbud olduğu-birle in-şâ'allahu teâlâ bunların her biri sevdâ-i Mülk-i Yemen²²⁶⁹-birle kimi imâmet ve kimi hilâfet ve emâret ve kimi hod birinin aslı yokdur deyü, re'sen mülk ve saltanat da'vasına düşüb ve bugât-ı Zeydiyye ve cehhâl bunun her biri üzerine üşüb ve mâbeynleri adâvet ve husûmete mübeddel olub, birbiri ile katl edüb dögüşmek mukarrerdir. Ve halîfe-i İslâm ve şevketlü ve sa'âdetlü ve devletlü

²²⁶³ Taşta gizli olan ateşe su tesir etmez.

²²⁶⁴ BY-D'de, "cidal"

²²⁶⁵ BY-D'de, "etdigü"

²²⁶⁶ BY-D'de, "- dostluk"

²²⁶⁷ BY-D'de, "- imam"

²²⁶⁸ BY-D'de, "- makâm-ı imâmetde durub itdihâd ile hükümetleri istimrârına İmam Ahmed İbn Hasan 'illet-i müstakille idigü"

²²⁶⁹ BY-B'de, "- Yemen"

pâdişâhımız hazretlerinin tali'-i hümayûnları berekâtında zamân-ı zafer-unvânlarında tefrîka ve muhâlefetleri karîb zamânda zuhûra gelmek ümîdindeyüz deyü, Diyâr-ı Yemen'den Mısır'a gelenler bu vechile takrîr ve beyân kıldılar. Anâ binâ'en bu cerîde-i muhtasarın âhirinde bunların hâli perişân me'âlî ve in-şâ'allahu teâlâ devlet-i nikbed-esserlerinin karîb zamânda zevâli kelâmı ile hatm-i merâm ve itmâm-ı kelâm olunmak teberrüken ihtiyâr kılınub münâsib görüldü.

TAKRÎR-İ ÂHİR DER-AHVÂL-İ VİLÂYET-İ YEMEN:

Hâliyâ ki târih-i Hicret-i Nebeviyyenin bin altmış dört sâline dahil olmuşdur. Ticâret ile Diyâr-ı Yemen benâdirine varub gelen tüccar ve Yemen Vilâyeti'ne seyahat eden ve geşt ü güzâr eyleyen zevâd ve fukarâ ve dervişândan menkûldür ki; ol hurûcda ki bâlada zikr-i sebk eylemişdir. İmam Hasan'a ve bugât-ı Zeydiyye tarafına ehl-i Yemen ve Kabâ'il-i 'Urbân'a tab'iyet ve itâ'at eylediklerine sebep, Taraf-ı Saltanat-ı Osmâniyye'den Vilâyet-i Yemen'e hâkim nasb olunub, irsâl olunan vükelâ ve vüzerâ hadd-i tahammülden ziyâde zulm ve tecâvüze mübâşeret eyleyüb ve 'ummâl ve hükkâm ve kâşiflere husûsen Rûmîler'e yüz verüb ve ahâli-i Yemen'in üzerine tesliyyet edüb, hattâ kul tâ'ifesinin nukebâtı [vr.307b] ehl ü 'ıyâle el uzadub, zulm ve cefâsı nihâyete erişdirdikleri ecluden, 'âmme-i ahâli-i vilâyet ve fukarâ ve ra'iyet 'acz ve muztâr ve fürûmânde oldu. Bu esnâda İmam Hasan Zeydiler ile hurûc edüb ve 'adl u 'adâlet ve salâh ve takvâ ve diyânet sûretinden görünüb ve E'imme-i Râşidîn tarafından tecâvüz eyleyen vâlî ve hâkimin icma'-ı ümmet ile katli mübahdır davâsına yapuşub ve fevkü'l-hadd tarîk-i hakdan görünüb, 'umûmen ehl-i Yemen, Hükkâm-ı Osmâniyye ve 'asâkir-i ervâmdan begâyet azurde iken, bu makûle 'adl u insâf ile zuhûr etmiş hâkim ve hâmî, kendülere devlet ve rahmet zan edüb heman bir uğurdan bi'l-cümle Yemen Vilâyeti'nin ahâlisi imama tab'iyet ve bi'at eylediler. Ve hâzır-ı 'asker olub, Hükkâm-ı Osmâniyye ve cümle Rûmîler'i vilâyetden ihrâc edüb, mülk-i evlâd-ı Kâsım'a teslim edüb, tecâvüz ve teaddî-i ervâmdan ve zulm ve cefâyı Hükkâm-ı Osmâniyye'den halâs olduk kıyâs etdüler. Ve birkaç müddet evvel emerde âsûde hâl ve refâhiyyetde oldular. Velâkin İmam Hasan ve İmam Hüseyin ile imamü'l-vakt ve mesned-nîşin-i imâmet olan İmam Muhammed fevt olduklarından sonra ve bilâ-nizâ' ve meşakkat Mülk-i Yemen gibi vilâyet İmam Hasan ve Hüseyin oğullarına müntekal ve kendüleri müft ü meccânen memâlik-i Yemen saltanatına vâsıl oldukları için kadr ü kıymet bilmeyüb ve babaları

sülûkundan çıkub, her biri başka başına hükümet eder oldu.²²⁷⁰ Ve imamü'l-vakt İmam İsmâ'il ibn İmam Muhammed'e çendân i'tibâr etmeyüb ve bir husûs için kağıd ve emr ve hükm irsâl eylese dinlemeyüb her biri gönlü istedigü üzere vaz' ve harekete başladı. Ve yanlarında olan Zeydîler ve 'askeri hükmünde olan Dâ'iler ahâl-i Yemen'e el uzatmağa şurû' eyleyüb, netîce-i kelâm yevmen fe yevmen zulm ve fesâdları ezdiyâd bulub, mazlûmîn şikâyet için vardık da, bu kadr-ı şey-i kalîl nesne için hicâb etmeyüb, huzûrumuza geldigün 'azîm kabahat degilmidir deyü, gelenleri bu vechile mecrûhü'l-kalb sürüb, te'addileri belki Hükâm-ı Osmâniyye'ye yetişdi. Ve bâri Hükâm-ı Osmâniyye ehl-i sünnet ve'l-cemâ'a olub, mal u menâl ve rızık ve mevcûda tecâvüz ederlerdi ise, dîn ve diyânet ve mezheb tarafları kâmil olub ve bâtil degil idi. Bu 'asrda hod²²⁷¹ [vr.308a] Zeydîler şol kader tasallut etmişler idi ki, mezâhib-i erba'a eshâbı olan ehl-i İslâm'a gürûh-ı müşrikînden ziyâde ihânet üzerelerdir. Ve mütegalibeden ba'zı Zeydîler ve Şi'a ve Râfîzîler ehl-i sünnet olan fukarâda mahsûldar bâğ ve bahçe ve tarla görüb murâd edinse, nısf-ı kıymetinden aşağı rahis behâ verüb, vermez ise çeküb alub mutasarrıf olub, mâlik-i fakîr imâm-ı kebîre şikâyete varub feryâd eylese, men'î için verdigü emrin ve kağıdın 'ammü oğulları imamlar dinlemeyüb ve kendülere şikâyete gelenleri hiç söyletmezler idi. Ol ecluden mazlûmîn fukarâ kimesneye şikâyetden kalub nâçar sukût ve sabrı ihtiyâr eylediler. Vah Osmânîyân her ne kadar zulm ve tecâvüz etseler dahî, hele eshâb-ı merhamet ve erbâb-ı ihsân ve mürüvvet bir tâ'ife idi. Zulmen malımızı gasb ve ahz eyleseler dahî bize ihsânları olurdu. Ve pederlerinden ve hazine ve mallarından ulemâ ve fukarâ ve sulehâ ve tevâ'if yiyüb ma'îşet umûrunda zahmet çekmeyüb sebeblenürler idi. Ve içlerinde zulm ve cebbar bulunur ise dahî ziyâdesi ehl-i merhamed olub müstehakına şefkat kılurlar idi. Deyü niçe niçe bu mazmûnda kelimât ve takrîrât ile ehl-i Yemen'in a'lâ ve ednâsı ve sükkân-ı beldân ve kasabât ve kurâda olan re'âyâsı, Osmânîyân'ı yâd gördükleri lutfların tezkîr ile şimdi bu 'asr Zeydîler'in zulmünden feryâd ve dâd etdiklerini istima' eden ve sohbetlerinde bulunub mükâleme eyleyen Müslimîn ve bâlâda zikr ve irâd olunan tüccar ve bâzargânlar mufassal ve meşrûh nakl ve rivâyet eylediler. İn-şâ'allahü'l-melikü'l-müte'al bu def'a taraf-ı şehriyâriden, cuyûş-ı ervâm ve cünûd-ı İslâm zafer-encâm ile bir serdar-ı 'âl-i mikdâr Yemen diyârına irsâl olunub dâhil olsa, meger Kansuh Paşa gibi ziyâde sefih ve nâdân

²²⁷⁰ BY-B'de, "baş çeker oldu."

²²⁷¹ Derkenar: "Hatta kâtib ibn hatt ol 'asrda Bender-i Cidde muhâfazasına me'mûr ve ta'yîn buyrulan Mîr-livâ Delü Kaytas Beg'in katibi idim. İmam-ı mezkûr da Kaytas Beg'e muhabbetnâmesi vârid olub mazmûnunda bin nefer âdem ile bu tarafa 'azîmet ile Yemen'in feth ve fütûhunu benden deyü 'ahd u mîsâk eylemiş idi. Ol mikdâr adem bulunmakla ferâgat eyledi."

ve zâlim ve kaltabân olub, her gelenleri istikbâl eden Müslümanlar'ı beyhûde katl ve helâk eyleyüb, halka ve ahâli-i memleket ve reâyâyâ korku ve dehşet birağub inkıyâd edenleri kabûl eylemeye. Yohsa 'arz-ı hicaz-ı mümtâzı geçüb hudûd-ı Yemen'den Sâbiye denmekle ma'rûf nâhiye ve mevzi'e cuyûş-ı Osmânîyân-ı nusret-unvân ile gelüb, nasb-ı hiyâm-ı zafer-encâm etdigü-birle, evvelen [vr.308b] mezkûr Sâbiye Kasabası'nda ve havalisinde mütemekkin olan sâdât-ı kirâm ve şürefâ-i kirâm mu'tâdları üzere serdâr-ı bâ-vekâra gelemek ve Cânib-i Saltanat-ı Celîle-i Osmâniyye'ye itâ'at ve bi'at edüb, Sâbiye'den ol Benâdir-i Yemen'den olan Cazân Benderi'ne varıncaya degin 'asker-i zafer-me'âsirin önüne düşüb, kılavuzluk eylemek ve bi'l-cümle lâzım gelüb iktizâ eden hıdemât-ı meşkûrede sadâkat üzere sarf-ı kudret eylemek mukarrer ve muhakkak idigü bilâ-şübhedir. Fatih-i Yemen Vezîr Sinan Paşa merhûma ve andan sonra Cânib-i Saltanat-ı 'Aliyye'den Yemen'e gelen serdârlara ve bi'l-cümle vükelâ ve mîr-i mîrân ve vezîrlere zikr olunan Sâbiye şürefâsı istikbâl edüb, inkıyâd ve itâ'at eylemişlerdir. Ve her bir vezîr ve serdârdan dahî mübalağa iltifât ve ihsân görüb Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye'nin gayret ve himmetin çeküb ve du'â-i hayr-ı pâdişâhiye iştigâlde olub, Mülk-i Yemen ve Kutr-ı 'Aden gibi memduh ve makbûl ve mu'teber vilâyeti 'acîbdır ki, Âl-i Osmân ferâmuş eyleyüb bir bölük Da'ilerin tasarrufunda alıkodu. Ve feth-i teshîri için 'Atabe-i 'Aliyye ve südde-i seniyyesinden leşker ile bir serdâr göndermeyüb ihmâl etdi deyü, dâ'imâ hacc-ı şerîfden gelüb dūr edenleri ve rûy-ı baherden ticârete gidüb benâdire yanaşub mülâkât etdikleri, bâzargânları ve Rum'dan gelen sipâhîn ve dervişleri muhkem sorub istihbâr ederler. Pes imdi bu tâ'ife-i celîle kemâl-i sadâkat-birle, Hayrhâh-ı Devlet-i Celîle-i Osmâniyye etdikleri günden zâhir ve rûşen ve nümâyân iken, yukarıda zikr ve beyânı sebk eyledigü gibi, Kansuh Paşa dedikleri gaddar, leşker-i bî-şumâr ile Sâbiye hudûduna geldük de, cümle sâdât ve şürefânın re'is ve ihtiyârı Makbûl Esed denmekle mülekkab²²⁷² ve mu'teber ve meşhûr ve nâmdârı Seyyid Şeyh Muhammed hazretleri, bir gece şürefâ ile istikbâle varınca, ol zâlim ve bâtil bî-cürm ve günâh, Yemen imamlarına tab'iyet eylemişler deyü, sâhib-i kerâmet ol mâkûle evlâd-ı kirâmdan 'azîze kıyub ve şehîd edüb, beyhûde yere böyle fesad eyledi. Ve hemân ol günden berü üzerine nuhûset ve nikbet müstevlî olub ve Sâbiye [vr.309a] ve sâdâtı âbâ ve nefret edüb yanına uğramayub, bed-du'â etdiklerinden mâ'da, 'umûmen Kabâ'il-i 'Urbân ve ehl-i Yemen ürküb ve kendüden bi'l-külliyet nefret edüb, ganî ve fakîr Kansuh Paşa'ya 'adâvet ve

²²⁷² BY-D'de, "mukalleb"

imam tarafına varub tab‘iyyet eyleyüb, bu sebep ile İmam Hasan’ın kâr ve ahvâli kuvvet buldu. Bâlâda Kansuh Paşa zikrinde husûs-ı mezbûr tafsîl üzere tahrîr ve beyân olunmuşdur. Bu mahalde tekrâr zikr ve taksîrden murâd bu ef‘âl ve kârda olan leşkerkeş ve serdâr niçe iş görüb, vilâyeti feth etsün ve ne vechile zafer ve nusret-karîn hâl ve refîki olsun. İbtidâ-i duhûl-i hudûd-ı Yemen’de hemân ki bu zulm ve gadr ve fesâdı vücûda getirdü. Hazret-i hakk-ı celle ve ‘alâ kendüden nazar-ı inâyet ve keremin kaldırub, feth ve zafer ve nusreti yeri ile getirmişdür. İş içinde olanlara husûsen serdarlara ‘akl u fikr ve tedbîr ve istimâlet lâzımdır. Yohsa Kansuh Paşa dedikleri yâdigâr gibi ‘akl-ı kâsıra ile kâr ve hareket ve zulm ve bid‘at eden, gerü ‘aynı ânun misâl hâ‘ib ve hâsir ve ‘adeviyye mağlûb olmak emr-i muhakkaktır. Fe fehm.²²⁷³ Sâniyen bu ‘asrda serdâr-ı zafer-şi‘âr-ı Saltanat-ı Osmâniyye olan devletlü olagelân mu‘tâd-ı kadîm üzere, Sâbiye sâdatına iltifât ve istimâlet edüb ve anlar tâbi‘ olub, cuyûş-ı zafer-hurûş ile kalkub ‘azîmet ve kat‘-ı menâzil ederek, Bender-i Câzân’a gelince sâdât-ı kirâm, Sâbiye delâleti ve vesâtatı ile ol havâlî ve aktârda vâki‘ Kabâ’il-i ‘Urbân, husûsen Câzân cibâlinde mütemekkin olan Müslümânân serdarın ‘adl u ‘adâlet ve lutf ve kerem ve istimâlet ve ‘ahd u mîsâk ve kelâmında sadâkatın istimâ‘ eyledikçe, biribiri ardınca gelüb serdara buluşub, tab‘iyyet ve Taraf-ı Hümâyûn-ı Pâdişâhî’ye bi‘ât ve itâ‘at eylemek mukarrerdir. Bender-i Câzân hod metîn ve müstahkem kal‘a olmayub, ahâlisi bir menzil yerde istikbâl ve itâ‘at eyledüklerinden sonra, dört ve beş gün ‘asker ile anda tekâ‘üd ve ârâm olur. Netîce Bender-i Luhye ve Beytü’l-Fakîh’e varınca ‘umûmen Tehâim-i Yemen ahâlisi kimi kendü gelüb itâ‘at etdi. Ve kimi müstekall adem irsâl edüb, ‘ahd u emân alub mesrûrû’l-fu‘âd ‘avdet kılub dâr ve diyârına gider. Ve serdâr-ı ‘adâlet-şi‘ârın şefkat ve kerem ve lufu ve istimâlet ve merhamet [vr.309b] ve ihsânı bi’l-cümle Diyâr-ı Yemen ve aktârında mesmu‘ ve münteşir olub, mezâhib-i erba‘ada olan Mü‘minîn ve Müslimi ve kadîmden Hânedân-ı Osmâniyye’den vazîfe hevâr olan gürûh-ı ‘askeriyyenin evlâdı ve dîvanda saliyâne ve müretteb tasarruf eyleyen sâdât ve meşâyih ve kabâ’il-i ‘Urbân’ın bakıyyesi elbetde serdar tarafına müraca‘at eylemek mukarrerdir. Ve henüz bugât-ı Zeydiyye’den havf üzere olanlar mahfî ‘arz-ı ‘ubûdiyyet edüb, itâ‘at ve bi‘atların teşyîd kılub ve ‘ahd u emân alub, dahî evlâd-ı ‘askerî hemân orduy-ı hümâyûna derilüb, uğur-ı pâdişâhîde dâmen-i dermiyân etmek mukarrerdir. Bu bâbda mahâll-i şübhe degildir. Bundan sonra Bender-i Câzân’dan kalkub Belde-i Ta‘iz niyeti ile ‘azîmet olunduğu-birle her bir menzil ve

²²⁷³ Bu bilinmektedir.

merhalede kimi evlâd-ı ‘Arab ve ‘Urbân ve kimi bakıyye kalan tavâ’if-i ‘askeri evlâdı ki bilâ-vazîfe, Zeydîler içinde ra’iyyetden bedter hâkk-ı mezelletde kalmış ve harb ve kıtâle yetişüb, Yemen diyârının hâl ve ahvâline vâkıf olmuş tâ’ifedir. Ve bir hayli cemâ’at olur ‘askerdir. Orduy-ı hümâyûna gelüb itâ’at eyledikçe, her birinden babası ve dedesi sadâkat-ı Osmâniyye’den kaç akçe vazîfeye mutasarrıf ve kangı zümreden idi sorulub ve cevâb verdigü-birle kendinün ismi sebt-i defter olunub ve işte kemâkân serdâr-ı zafer-unvân cedd ve vâlidin vazîfesin ve rütbesin ihsân eyledi, denilüb hâsıl-ı kelâm hemân gelenlere vech-i meşrûh üzere müdârâ ve istimâlet olundukdan sonra, yevmen fe yevmen ‘asâkir-i zafer-makrûn ve orduy-ı hümâyûn kesret ve vefret bulmak ve a’dâ tarafı zâ’if ve ve killete varmak ve in-şâ’allahu teâlâ belde-i latîfe-i Ta’iz’e varınca, bilâ-harb ve kıtâl cümle Tehâim ve Zebid ve evsat-ı cibâl kabzâ-i tasarrufa idhâl olunmak mukarrerdir. Kabâ’il-i ‘Urbân’dan Diyâr-ı Yemen’de bâdiye-nişinân ve sahrâ ve bevâdîde dâ’imü’l-dehr-i puyân ve revdân edenlerden, ba’zı kabâ’il Cânib-i Saltanat-ı Osmâniyye’den, Mısır ve Şam vilâyetlerinde ilâ yevminâ hâzâ ‘Urbân tâ’ifesine muhafazâ-i tarîk ve ebnâ-i sebîl için derk bağlayub ve mukâbele-i hıdmetde hazîne-i ‘âmire ve divân-ı pâdişâhîden sâliyâne ta’yîn olunub, mâh be mâh divândan ahz eyledikleri gibi, ‘Urbân-ı Yemen kabâ’ilinden nâmdâr ve ziyâde kuvvet ile şöhret-i şî’âr olanların ekserine hazîne-i ‘âmireden [vr.310a] kezâlik derk-i hizmetine mukâbil sâliyâne verilmiş ve Divân-ı Yemen’den mâh be mâh her kabîlenin şeyh ve re’isi gelüb, sadaka-i pâdişâhî olan sâliyânesin zamân-ı²²⁷⁴ Devlet-i Osmâniyye’de bilâ-nizâ’ alagelmış idi. Heman ki Mülk-i Yemen imam ve Zeydîlerin kabzâ-i tasarrufuna dâhil oldu. ‘Umûmen vezâ’if-horân ve bu makûle sâliyâne ve ta’yîn olunan sadâkatı bir yerden kat’ edüb, beytü’l-mâl nâmına cem’ ve tahsîl eyledikleri hazîne ve maldan bir ferde kalsa, ahmer kadar ‘ulûfe ve vezâ’ife vermediler. Bir kimesne tâlib olduğu takdîrce müstehak ve lâıyk degilsin deyü, bir gadr ve bahâne ile cevâb verüb, hadden ziyâde hassed ve imsâk eylediler. Ol sebebden müretteb ve sâliyâne müddet-i Osmâniyye’de olub, tasarruf eden kabâ’il-i imamlar ‘asrında münkât’ olub, sefer-alûd kalub, beytü’l-mâldan bî-behre ve mahrûm olduklarından begâyet mecrûhü’l-hâtır ve azurde dîl oldular. Ve dâ’imâ ah Devlet-i Osmâniyye ve tâ’ife-i Rûmiyye deyü tahhassür ile zikr ve yâd edüb, imamlardan şikâyet ve hassed ve tama’-ı hâmlarından feryâd eyledikleri Diyâr-ı Yemen’e bu ‘asrda varub eger Kabâ’il-i ‘Urbân ile ve eger hod ervâmndan bakıyye kalub, tavâ’if-i ‘asker ve evlâdlarından şimdi kılıca yetişüb

²²⁷⁴ BY-B, BY-D’de, “- her kabîlenin şeyh ve re’isi gelüb, sadaka-i pâdişâhî olan sâliyânesin zamân”

mevcûd olan ricâl ile mülâkât edüb ve kelâm ve akvâl ve hareketlerin istima‘ ve müşâhede kılub, Mısır ve Şam’a ve Diyâr-ı Rum’a çıkub gelen bâzargân ve tüccardan ahvâl bilür sâdikü’l-kul kimesnelerden bi’l-cümle kaleme getirilüb ketb ve tahrîr olunan kelimât ve vekâyi‘ ve nakl²²⁷⁵ ve rivâyât kerrâren mesmu‘umuz olmağla, bu cerîde-i sefîde tahrîr ve irâdı münâsib görüldü. Ümîddir ki ‘asr-ı zamânımızda kemâl-i kuvvet tâlihi hümayûn-ı zafer-makrûn-ı pâdişâhî berekâtında gerü Mülk-i Yemen’i kabzâ-i teshîre getürmek için, ‘asker-i zafer-meâsir ile bir serdâr-ı zafer-iktidâr ta’yîn ve irsâl olunmak nasîb ve müyesser ola. Ol esnâlarda iş bu tahrîr etdigümüz mükâlât va nakl ve takrîr ve hikâyeden ahz edüb, irâd kıldığımız rivâyet ol vakt, me‘mûr ve ta’yîn olunan serdâra ve iş içinde bulunan sığâr ve kibâra lâzım ve mühim ola deyü, bu niyet ve şevk ile himmet olunmuşdur. Ve bedâ‘a-i kalîle ile bu mecmu‘a cem‘ ve derc olunub, encâm-ı itmâmâ erişdirilmiş. Ve kendü noksân [vr.310b] ve kusûrumuz dahî bilinüb, kıra‘at ve nazar edenlerden ayb u hatâmıza bakmayub, afv ve setr ile mu‘âmele kılalar deyü iltimas ve minnet olunmuşdur. ‘Arz ve maksûd belki bir zaman ve mahâlde lâzım ola deyü bu ‘âlem-i fânîde bâkî kalacak bir eserdir. Yohsa ızhâr-ı ma‘rifet ve hüner degildir. Ve hâtır-ı fakîre dahî gelmemişdir. Ve her bir ademin ve Yemen’e varub geldim deyü nukkâl-i meclîs olanların her söyledikleri sözleri yazulmayub, şukkadan ve tecrübe sâhibi olmayanlardan kelâm ve rivâyet kabûl olunmamışdır.

Hâliyâ Bu ‘Asrda Taraf-ı Pâdişâhîden Mülk-i Yemen Teshîrine Leşker-i Zafer-Me’âsir İle Umûr-Dîde Serasker İrsâli Murâd Olunsa Ne Tarîk Ve Vechile Kabzâ-i Tasarruf-ı Pâdişâhîye Getirülmek Mümkün Olduğu Beyân Eder:

Bi emrillâhi’l-melikü’l-muktedir.²²⁷⁶ Diyâr-ı Yemen’de mesned-nîşin-i hükümet olan İmam İsmâ’il ibn İmam Muhammed bin Kâsım’ın ahvali tahrîr ve tafsîl olunmakdan ve ‘ammuleri olan İmam Hasan ve İmam Hüseyin ve İmam İbrâhim ve oğulları ile beyinlerinde vuku‘ bulan tefrîka ve şikâkı zikr etmekden murâd, mücerred hemân a’dânın nefîce-i hâl ve ef’âlin beyân ve ifâde ve tefhîm eylemekdir. Zîrâ adüvvünün hâli ma‘lûm olmadıkça, bir taraftan ne kâr edecegin, ve ne tarîk ile gidecegin ma‘lûm degildir. Kansuh Paşa merhûm Vezîr Sinan Paşa’dan ziyâde ‘asâkir ve ricâl ve mühimmât ve cebehâne ve mal ile Diyâr-ı Yemen’e varub girdigü mukarrerdir. Velâkin kimesneden suâl ve müşâvere etmeyüb ve hâl ü ahvâle vâkıf olub,

²²⁷⁵ BY-B’de, “+ akvâl”

²²⁷⁶ Her şeyein sahibi ve her şeye gücü yetenin izniyle.

kendüye nush u pend edenlerin sözlerini dinleyüb ve a'dâ tarafından pürsîş ve tefehhus veecessüs etmeyüb, zulm ve gurur ile gidüb girdi. Ne kesret mühimmât ve mal ve ne hod vefret ve kuvvet-i 'asâkir ve ricâl fâ'ide vermeyüb, nice rüsvây ve hâ'ib ve hâsir ve pâmâl çıktığı görülüb müşâhede olundu. Ve andan mâ'dâ eger Yemen'de Aydın Paşa ve Haydar Paşa ve eger şark ve garb'da olan vüzerâ ve vükelâ, bilâ-re'y ve tedbîr gurûr ve kimesneye sormayub, müşâvere ve mükâlemede taksîr eylemekle, dâ'imâ iş görmeyüb hâ'ib ve hâsir oldukları kerraren tecrübe kılındı. İmdi çâre ve dermân sünnet-i seniyye-i nebeviyyeye tab'iiyet edüb, [vr.311a] Ve şâ virhüm fî'l-umûr²²⁷⁷ mazmûnu şerîfi üzere murâd olunan umûrda sarf-ı makdûr eylemek ve selef-i serdârları iş görüb girdükleri tarîki su'âl edüb, ve tamâm mertebe anlayub ânun ile sülûk ve âmil olmak ve maksûd ve merâmına bu iki vechile bezl-i kudret eylemekdir. İn-şâ'allahu teâlâ iş görülmek ve her ne asl-ı umûra mübâşeret olunmuş ise encâma erişmek ümîd olunur. Cümleden hod kütb-i tevârihde mastûr ve kadîmden mervî' ve menkûldür ki, cidden Diyâr-ı Yemen ve Aktâr-ı 'aden darb-ı tiğ-ı cebr ile bir pâdişâh ve devlete ve hiçbir tâ'ife ve millete itâ'at etmiş ve zebûn olub, boyun egmiş degildir. Dâ'imâ şürefâ ve kibârına ve ahâli ve reâyâ ve sığârına istimâlet ve müdâra olunmağla ve bir gurûh ve kavmini kendüye tâbi' etdirüb mütemerrid ve müte'annid olanları ve karşı koyub, 'isyân edenleri üzerine havâle eylemekle ve biribiri ortasında tefrîka düşürmekle, zabt olunmuş ve kabzâ-i teshîre getirilmişdür. Vezîr-i a'zâm Sâbık Sinan Paşa merhûm dahî, serdâr olub Mısır'dan 'asker ile Yemen'e varub bu tarîk ile girdigü ve re'y ve tedbîr ve ihsân ve istimâlet ile evlâd-ı Şemseddin üzerine gâlib olub, Vilâyet-i Yemen elden çıkmış iken tekrâr kabzâ-i tasarruf-ı Osmâniyye'ye idhâl eyledigü mufassal ve meşrûh bâlâda zikr-i sebk eylemişdir. Kansuh Paşa dedikleri ma'tûh ve zâlim gibi itâ'at için istikbâl edenleri ve inâyet ümîdi ile doğrulub gelenleri katl ve helâk etmekle, Vilâyet-i Yemen feth olunmaz. Hemân ziyâdesiyle âmme-i ahâlisine Cânib-i Osmâniyye'den nefret ve vahşet hâsıl etdirilüb, a'dâ tarafına kemâl-i takviyyet²²⁷⁸ verilüb, nihâyet şimdiki hâlde ki târih-i nebevî bin altmış dört senesindedir. Bi'l-fi'il imamü'l-vakt olan İmam İsmâ'il bin İmam Muhammed'in evlâdı İmam Hasan'dan zikr-i sebk eden, hâkim-i Zebid İmam Ahmed bin Hasan ile vâki' tefrîka ve bürûdeti esnâsında ve Kabâ'il-i 'Urbân ile mezâhib-i erba'ada olan ahâli-i Yemen'in, şimdilik imam ve akrabâ ve tevâbi'âtına âşikâre etdikleri ta'an ve teşni' ve rencîdelikleri hengâmında güzîde-i

²²⁷⁷ İşlerinde onlara istişare et.

²²⁷⁸ BY-D'de, "- takviyyet"

Âl-i-Osman ve şehriyâr-i zemîn ü zamân sa‘adetlü ve şevketlü pâdişâhımız Sultan Mehmed Hân ebedallâhu teâlâ intehâi’d-devrân²²⁷⁹ hazretlerinin [vr.311b] taraf-ı şerîflerinden feth-i Yemen için cuyûş-ı zafer-aktarân ile bir serdâr-ı nusret-unvân ta‘yîn ve irsâl buyrulub, mukarrer Mülk-i Yemen teshîri murâd olunsa Özdemir Paşa merhûm Yemen ahâlisi ve fukarâ ve re‘âyâsı ile etdigü mu‘âmele ve müdâra ve istimâleti etmek gerekdir. Ve ba‘dehû Vezîr Sinan Paşa merhûm Vilâyet-i Mısır’a vâli kılınub ve hâkim-i Mısır olduğı zamânında, Yemen fethine serdâr gönderilüb gitdigü tarîk ile gitmek ve getürdigü ‘asker ve mühimmât ve malı ma‘ân getürmek gerekdir. Tâ ki maksûd olan mesâlih ve hizmet vefk-i murâd üzere itmâm ve fethine mübâşeret olunan mülk ve memleket teshîre getirülmek ile muhassilü’l-merâm olâ deyü nakl ve rivâyet olunmuşdur. Mâdem ki, Yemen’e giden serdâr ve sipahsaların üzerinde Mısırü’l-Kâhire Eyâleti mevcûd olmaya ve kendisü Yemen’e ‘azîmet eyledik de tarafından Mısır hükümetine vekîl ve kâ’im-i makâmını nasb edüb yerinde alikomaya. Mısır’da vezîr ve hâkim olan başka müstakillen taraf-ı pâdişâhîden gönderilüb nasb olunmuş ola. Min ba’d Yemen’e giden serdâr bir hizmet görmege kâdir olmadığı mukarrerdir. Ve bu husûs birkaç def’a tecrübe olunmuşdur. Hattâ Vezîr Sinan Paşa merhûm evvel emrde Eyâlet-i Mısır üzerinde idi ki, ‘asker-i zafer-meâsir ile Vilâyet-i Mısır’dan Diyâr-ı Yemen seferine ‘azîmet eyledi. Ve iki sene mütevâlliye Mısır’da ikâmet ve zahîre ve mühimmât ve bi’l-cümle tedârikin mukaddem görüb ve Bender-i Suveys’de kırk pâre çekdürir geminin kimine zahîre doldurub ve üzerine piyâde ‘askerden mütehammil olduğı mertebe koyulub, ve kimine cebehâne ve bir iki sene Yemen’de olacak ‘askere, nafaka ve zahîre doldurub, ‘azîmetinden ikdâm koydurub, Bahr-i Kalzem ile Yemen cânibine gönderdi. Ba‘dehû kethüdâsına Mısır begligin verüb, ve mir-livâ olduğı hâlde tarafından yerine Mısır’a kâ’im-i makâm nasb edüb ve peyderpey bilâ-inkitâ‘ taraf-ı berr ve baharden, Vilâyet-i Mısır’dan, ardınca Diyâr-ı Yemen’e mümkün olduğı kadar zahîre ve mühimmât ve mal ile ve ‘asker ve ricâl ve her hâl ile imdâd gönderilmek mûmâ-ileyhe kâ’im-i makâmına sifâriş ve tenbîh eyledükden sonra, kendisü Yemen’e ‘azîm ve revâne oldu. Ve niyet ve maksûdı üzere Diyâr-ı Yemen’e varub, Bender-i Mihâ’ya erişdik de, Bender-i Suveys’den [vr.312a] rû-i bahr ile gönderdigü sefâini kendüden mukaddem gelüb vusûl bulmuş gördü. Ve zahîre ve mühimmâtın ihrâc edüb kifâyeti kadar alub, dahî varub kârına iştigâl gösterüb, iki sene-i kâmilen kendisü Vilâyet-i Yemen’de muhârebe ve muhâsara ve kârında iken, üzerinden Eyâlet-i Mısır

²²⁷⁹ Allah onun devranını kıyamete kadar daim kılsın.

kaldırılmayub ve nasb etdigü kâ'im-i makâmı zabt edüb ve ismarladığı üzere bilâ-inkitâ' 'ale't-tevâlî, Mısır'dan ardınca zahîre ve mal ve ricâl ile peyderpey imdâda yetiştirmekden hâlî olmamağla, bu müddetde Vezîr Sinan Paşa cidden bir husus ile müzâyeka çekmeyüb ve 'Asâkir-i İslâm zebunluk görmeyüb, tamâm-ı kuvvet-i kalb ile kârında ikdâm ve ihtimâm eyledi. Velâkin Vüzerâ-i Osmâniyye ve Vükelâ-i Saltanat-ı Hakâniyye ilâ yevminâ hâzâ biribirine hased ve husûmet eyledikleri gibi, ol 'asrda dahî âsitâne-i devletde sadr-ı vekâlet-i küberâda bulunan devletlünün bir hususda Sinan Paşa merhûma hâtırmânendeligü olmağla, Eyâlet-i Mısır'ı âhire vermekle, Yemen'de hıdemât-ı lâzımenin ta'tiline sebep olacağına i'tibâr etmeyüb, dahî iki seneden ziyâde müddet-i zamân oldu. Vilâyet-i Mısır müstakil hâkim ve vâlisiz durur. Mebâdan bir fitne ve ihtilâl zuhûr eyleye deyü, Rikâb-ı Hümâyûn'a böyle bir yüzden ifâde ve telhîs edüb ve ol 'asrda Babü's-Sâ'de ağalığından çıkub, Divân-ı Hümâyûn'da vezîr-i kubbenîşin olan Davud Paşa merhûma, Eyâlet-i Mısır'ı tevcîh ve ihsân ve Vilâyet-i Yemen'e serdâr ta'yîn olunan Sinan Paşa'ya gidecek mühimmat ve hazîne ve imdâd irsâlin sifâriş ve fermân etdirüb Mısır'a gönderdi. Velâkin mûmâ-ileyh Davud Paşa Mısır'a gelüb vusûl bulduğundan sonra kendü kâr ve intifâ'ına mukayyed olub, Yemen tarafına hiç takayyüd eylemedi. Ve fermân-ı hazîneyi dahî irsâl etmeyüb, Rikâb-ı Hümâyûn'a Yemen'de feth olub, bi'l-fi'il kabzâ-i tasarrufda olan memâlik ve diyârda cem' ve tahsîl olunan hezâyin ve malı, 'asâkir ve kul mevâcibine ve Sinan Paşa'nın bi'l-cümle [vr.312b] levâzım ve mesârifine ziyâdesiyle kâfidir. Şimdilik Mısır'dan hazîne irsâl olunmak hemân itlâf ve beytü'l-mâlî isrâfdır deyü 'arz ve telhîs edüb, Yemen'e gidecek hazîneyi der-i devlet-medâra gönderdi. Ve bundan gayri her ne ki Sinan Paşa merhûm Yemen'den yazub i'lâm ve taleb eyleyüb, irsâlin ikdâm etmiş ise, mûmâ-ileyh Dâvud Paşa cümlesinin hilâfın edüb, cidden bir hususda müsâ'ade eylemedi. Nihâyet zikr olunduğu üzere, Sinan Paşa merhûm kimin kendisü mukaddem gönderüb ve kimin sonradan iki senede kethüdâsı iken mîr-livâ edüb, Mısır'da yerine kâ'im-i makâm alıkoduğu, ardınca erişdirüb ba'zı mertebe hazîneden ve zahîreden²²⁸⁰ mevcûdu bulunmağla ve bu iki sene içinde Cebel-i Şela'da Mutahhar Leng'den gayri ekseri Vilâyet-i Yemen'i zabt etmiş olmağla, elinde bulunan vilâyetden hâsıl olan mal ve zahîreden ne etdüyse edüb kanâ'at eyledi. Ve müdebbir ve 'âkil bir vezîr-i kâmil olmağla, Mutahhar Leng ile nâçâr musâleha kılub ve teziyye lâzım gelen umûr ve mühimm-i memleketi görüb ve dahî Vilâyet-i Yemen'e mîr-i mîrân koyub ve memleketi

²²⁸⁰ BY-B'de, "- ve zahîreden"

kabzâ-i tasarrufuna teslîm eyleyüb,²²⁸¹ mansûr ve muzaffer ‘avdet edüb, ma‘hûd Dâvud Paşa’nın imdâd ve emânetine muntazır olmadı. Yoksa eger anûn imdâd ve irsâline muhtâc olmuş olaydı, Yemen’i feth eylemek degil belki getirdigü mühimmâtı çıkarmağa kâdir olmaz idi. İmdi selefde ahvâl bu minvâl üzere olduğundan sonra, fî zamânınâ nekadâr bedter olmak lâzım gelür gündün rûşendir. Ve bu karîb zamânda Haydar Paşa San‘â’da mahsûr olub, Mısır’a Bayram Paşa merhûm i‘lâm-ı hâl edüb, medded ve imdâd ricâ eyledik de, Bayram Paşa Mısır’dan ne güne mu‘amele kılub imdâd gönderdigü ma‘lûm-ı ‘âlemiyân olmuşdur. Hemân maslahat ve çâre Eyâlet-i Mısır ile müdebbir ve müşkil-güşâ ve tama‘-ı hamdan biri, ahvâl-i ‘âlemi binâ bîrun bir vezîr-i sâhib-i tedbîr ve dânyâ-ı serdâr kılub, on bin mikdârı [vr.313a] süvâr ve piyâdeden begâyet müntehib ve müretteb ve müsellah ‘asker ile irsâl olunmaktır. İn-şâ’llahu teâlâ şimdiki ‘asrda vâki’ olan tefrîka ve birûdet ve şekâvetleri esnâsında bu zikr ve îrâd etdigimiz re’y ve tedbîr üzerine hareket edüb ve rû-i bahrden zahîre ve cebehânesin gönderüb, kendisü hudûd-ı Yemen’e gelüb erşidigü-birle, cümleden evvel Sâbiye sâdâtı istikbâl eylemek ve Cânib-i Şehriyârî’ye itâ‘at edüb, üzerlerine hıdmet-i lâzıme kabûl eylemek mukarrerdir. Ba‘dehû Bender-i Câzân’a gelince bu minvâl üzere serdâr-ı zafer-şi‘ârın ‘adl u dâd ve istimâletin ve kelâm ve ‘ahd u eymân ve emânında sâdikü’l-kavl olub, kemâl-i istikâmetin istima‘ eyledikleri gibi, etrâf ve eknâfda olan Kabâ’il-i ‘Urbân ve vilâyet ahâlisi, biribiri ardınca gelüb ‘ahd u emân alub itâ‘at eylemek ve ol gelüb ve emân alub emin olanlar sâ’irin da‘vet ve delâlet eyleyüb, serdâr huzûruna getürmek ve varub Belde-i Zebid’e vâsıl olunca, ‘umûmen tehâime muttasıl diyâr ve aktâr ahâlisin ve ol havâlide vâki’ ‘Urbân tâ’ifesin tâbi’ etdürmek ve bilâ-muhârebe ve kıtâl Bender-i Mihâ’ya degin ve andan aşağı Bender-i ‘Aden’e varıncayadegin leb-i deryâda vâki’ sevâhili ve sâhili ki, Diyâr-ı Yemen’de Tihâme denmekle ma‘rûf yerlerdir. Ve cümle iskele ve benderler mezkûr Tihâme’dır. Evvel emrde bu tarîk istimâlet ile zabt eylemek ve her bir benderin üzerine âdem koyub, serdâr tarafından hıfz u hirâset etdürilmek mümkün ve kâbil ve emr ü sehldir. Nihâyet ‘adl u dâd ile hareket ve aktâr-ı²²⁸² memleket zulm ve te‘addi ve tecâvüz olunmayub, kemâl-i mertebe iltifât ve istimâlet lâzımdır. Zîrâ ahâli-i vilâyet ve Kabâ’il-i ‘Urbân tab‘iyyet ve itâ‘at eylemedikçe, yüz bin kadar ‘asker ve ricâl ile varılab ve tehâim’e

²²⁸¹ BY-B’de, “edüb”

²²⁸² BY-B’de, “ahâli-i”

girilüb ikâmet ve²²⁸³ karâr olunsa müfîd degildir. ‘Urbân ve re‘âya ve ahâl-i vilâyet²²⁸⁴ ‘umûmen yerlerin ve hâne ve mülklerin birağub cibâl’e firâr etmek ve her biri bir sa‘b ve sarb ve sengistân yere ilticâ eylemek ve ba‘dehû varub imama tâbi‘ olub ve itidihâd-birle [vr.313b] Zeydiyye eşkiyâsıyla ‘askerin üzerine gelmek ve şeb ü rûz hâllerine komayub mazarrat erişdirmek ve cevânib-i erba‘ayı kapayub, tâvâ’if-i ‘askeri sulanmaga²²⁸⁵ çıkartmayub, bu tarîk ile gitdükçe ‘acz ve zebûn eylemek emr-i²²⁸⁶ mukarrerdir. Selefde dahî kerrâren bu vechile misli sıbkat etmişdir. Feemmâ istimâlet ve müdârâ ile zikr olunduğu üzere Sâbiye’den dahî girilüb ve ahâlî ve memâlik ve diyârı tâbi‘ etdürilüb, tehâim kabzâ-i tasarrufa dâhil olduğundan sonra, cibâlde vâki‘ olan bilâd ve nevâhî ve kurâ ahâlisi²²⁸⁷ iskele ve benderlere muhtâcdır. Şi‘a ve Zeydîsi dahî nâçâr kemâl-i ihtiyâcından gelüb, durmayub itâ‘at eder. Ve ‘ahd u emân alub, bi-mehâbe tehâim ve benderlere gelüb gider. Pes bu sebep ile günden güne serdâr tarafı ziyâde kuvvet ve kesret hâsıl edüb, İmam ve Zeydîler cânibi killet bulub, mâbeynlerine tefrîka düşmek muhakkak ve bilâ-şübhedir. Bu mertebeden sonra serdâr olan vezîr-i kâmkâr ‘acele ile hareket eylemek lâzım degildir. Hemân Zebid’den kalkub Belde-i Ta‘iz’e erişmege sa‘y eylesin ve vusûl müyesser olunca ziyâde vilâyet teshîrine bu esnâda mukayyed olmayub, ancak ‘adl u dâd’a var kuvvetin sarf edüb ve benderlere koduğu ademlerine imamlar aldığu gümrükden nâkıs almak ve cidden tüccar ve bâzargâna bir habbe kadar tecâvüz olunmamak için ziyâde tenbîh ve te‘kid ve sifâriş eyleyüb, Yemen’den ma‘ada Hindistan ve ‘Arab ve ‘Acem’e ‘adl u dâd ve nisfet ve kemâl-i sadâkat ve istikâmet-birle, iştihâr vermege sâ‘y ve ictihâd eylesün. Hemân ki din ve diyâneti ve insâf ve adâleti meşhûr ve ma‘rûf ola. Hindistan’dan ve cemi‘ etrâfda olan memâlik ve diyârdan tüccar ve bâzargân münkat‘ olmayub, ziyâdesiyle sevâhil-i Yemen’e gelüb dökülür ve bâc ve gümrüklerinden hadden efzûn mal ve hazîneye hâsıl olur. Ve fîmâ ba‘d Mısır ve Şam’a ve ne hod imdâd-ı ervâma hâcet kalur. Tehâim benadirlerinden tahsîl olunan mâl ‘asâkir ve ricâl ve serdâra kifâyet kılur. Belde-i Ta‘iz’de hod karâr etdükçe, durmayub cibâlde olan cümle ahâlî ve ‘Urbân biribiri ardınca gelüb, tab‘iyyet ve itâ‘at ederler. Ve imamlardan dahî [vr.314a] lâ-büd bir iki kimesne gelüb tâbi‘ olur. Bu dereceye maksûd ve niyet vusûl bulduktan sonra, dârü’s-

²²⁸³ BY-B’de, “- ikâmet ve”

²²⁸⁴ BY-B’de, “memleket”

²²⁸⁵ BY-B’de, “bulunmağa”

²²⁸⁶ BY-D’de, “- kapayub tâvâ’if-i ‘askeri sulanmaga çıkartmayub bu tarîk ile gitdükçe ‘acz ve zebûn eylemek emr-i”

²²⁸⁷ BY-B’de, “- ahâlisi”

saltane olan Belde-i Lâtîfe-i San‘â ve sâ‘ir memâlik ve nevâhi ve kurâ kabzâ-i tasarrufa duhûl eylemek sehl ü asân idigü ümîd olunur. Ve in-şâ‘allahu teâlâ tûlen ve ‘arzen Mülk-i Yemen gerü Taht-ı Hükümet-i Pâdişâhî’ye dâhil olmak mukarrer anlanur. Hemân cümleden evvel lâzım gelen serdâr-ı ‘âkil ve vezîr-i sipahsalar müdebbir ve kâmidir. Yohsa dünyâda lutf-ı hak ile bitmez iş olmaz. Ve bihamdillâhi sübhâne ve teâlâ²²⁸⁸ Saltanat-ı Osmâniyye’ye karşı kimesne mukâvemet edemez. Nihâyet her ne ki olmuş ise sû-i tedbîr ve gurûr ile taksîrden vâki‘ olmuşdur. Ve bunca zarar görülmüşdür. Ola ki hazret-i hakk-ı celle ve ‘alâ canımız tende ve kuvvetimiz henüz bu za‘if bedende var iken bir dahî Halîfe-i İslâm ve pâdişâh-ı enâm şevketlü ve muhabbetlü pâdişâhımız Sultan Muhammed Hân Hazretleri’nin nâm-ı şerîfleri Belde-i San‘â’da ve sâ‘ir kasabât ve kurâda, Cum‘a ve İ‘yâdda Şi‘â‘ir-i İslâmiyye üzere, mehâfil ve menâbirde okunub, zikr ve yâd olunduğun istima‘ eylemek ve cümle vilâyet ve diyârda hükm ve fermânı cârî olduğun görmek nasîb ve müyesser ve muvaffak eyleye. بحق الحق ونبيّه المطلق واله واصحابه واتباعه امين بحرمة سيد المرسلين قدوقع الفراع من كتابت هذا التاريخ المبارك يوم الثلثا رابع عشر شهر شعبان المعظم مشهور ١٠٨٢

Bî hakki'l-hakk ve niyyetihi'l-mutlâk ve âlihi ve eshâbihî ve etbâ‘ihî. Amîn. Bihürmeti seyyidü'l-mürselîn. Kad-vaka‘a el-ferâ‘ min kitâbetî hâzâ et-târihi'l-mübârek yevmü’s-selâse râbi‘ aşer. Şehr-i Şâbâni'l-Muazzam min şuhûr. Sene 1082²²⁸⁹ علي يداضعف العباد الي الله المنان, مصطفى بن رضوان عن جماعته مستهفظان, غفر لله ولوالديه, وللمؤمنين, والمومنات, والمسلمين والمسلميات, الاحياء منهم والاموات, ياسامعلرغوات أمين والحمدشريت العالمن ‘Âle yed ez‘af el-abd ila‘l-lâhi‘l-mennân Mustafa Bin Rıdvan an cema‘at müstahfizân. Gafferallahu ve‘l-vâlidîn. Ve‘l-Mü‘minîn, ve‘l-Mü‘minât ve‘l-Müslimîn ve‘l-Müslimât el-ahyâ-i minhüm ve‘l-embât. Ya sam‘i‘d-da‘vât. Amîn. Ve‘l-hamdü lillâhi‘l-alemîn.²²⁹⁰

²²⁸⁸ Allah’a hamd ile tesbih ederim.

²²⁸⁹ Hakkin hakkı için ve mutlak niyet için onun ehline, ashabına ve tabiüne. Elçilerin efendisinin hürmetine. Bu kitab, 1082 yılının Şaban ayının 14’nde Salı günü tamamlanmıştır.

²²⁹⁰ Allah’ın minnetine muhtac zayıf kulu olan Mustafa bin Rıdvan ve hazır olan cemaatin elinden. Allah onu ve anasını babasını, mümin erkek ve kadınları, Müslüman erkek ve kadınları, onlardan yaşayanları ve ölmüşleri, bağışla ey duaları işiten. Hamd alemlerin rabbi olan Allah’a mahsustur.

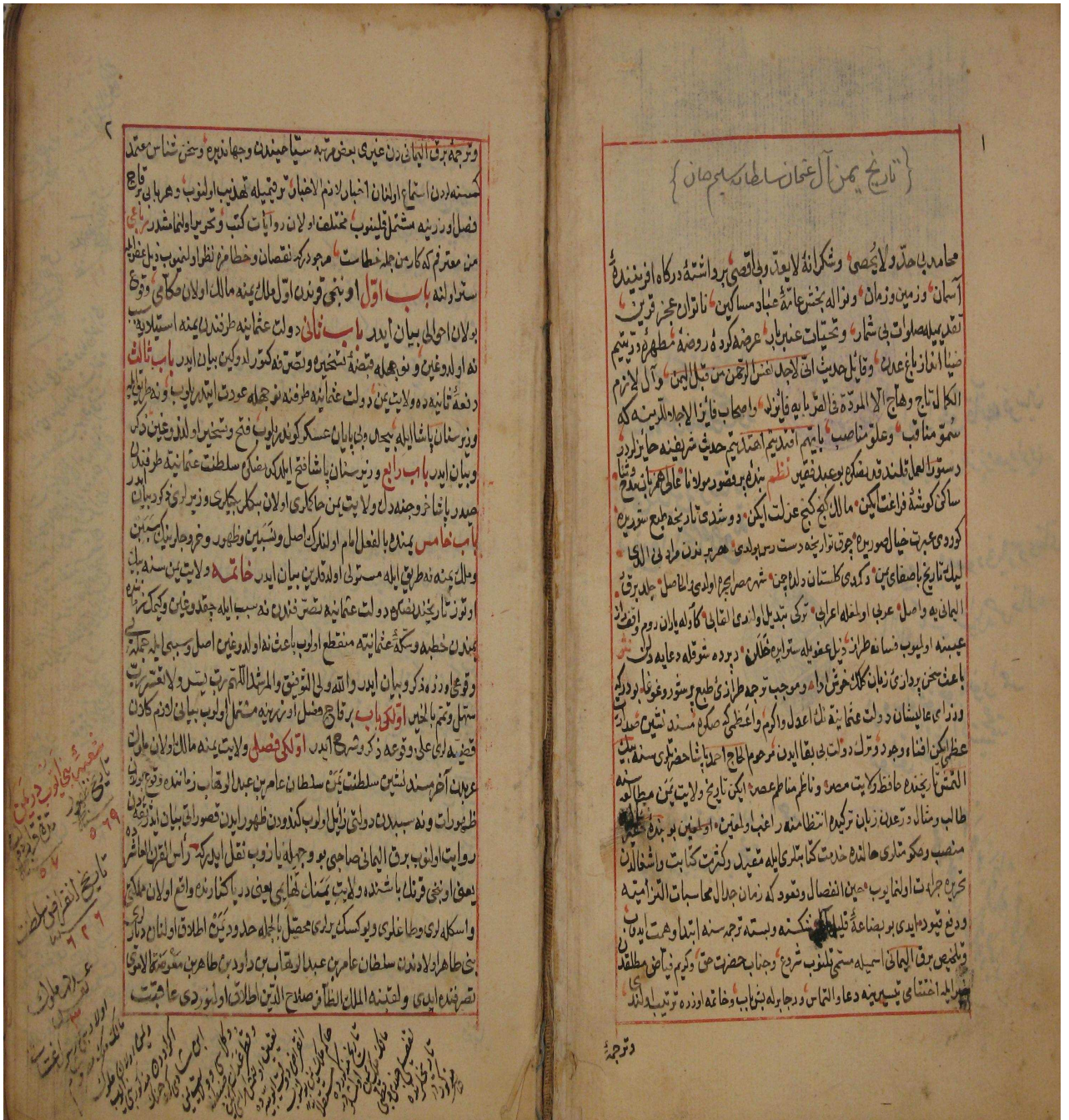
EKLER

Ek- 1.

Hacı ‘Âli Efendi; “Telhîsü’l-Berkû’l-Yemânî”, Murad Molla Kütüphanesi, Hamidiyye Bölümü, nr. 921, vr. 2a-b.

Ek-2.

Hacı 'Âli Efendi; "Telhîsü'l-Berkû'l-Yemâni", Millet Kütüphanesi, Tarih

Bölümü nr. 657. vr. 2a-b.

Ek-3.

Hacı 'Âli Efendi; "Telhîsü'l-Berkû'l-Yemânî", Murat Mola Kütüphanesi, Hamidiyye Bölümü, nr. 886, vr. 2a-b.

Ek-4.

Hacı ‘Âli Efendi; “Telhîsü’l-Berkû’l-Yemânî”, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisü’l-küttâb Bölümü, nr. 632, vr. 2a-b.

ÖZGEÇMİŞ

1974 yılında Yozgat ili Sorgun ilçesi Şahmuratlı Köyü'nde doğdu. İlköğretimini Sorgun'da, orta öğretimini ise Yozgat'ta tamamladı. 1993 senesinde Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nü kazandı ve 1997'de tamamladı. Aynı yıl Diyarbakır'a Tarih Öğretmeni olarak atandı. Askerliğini Öğretmen Yedek Subay olarak ifa etti. 1998 yılında Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimini 2000 yılında "*Fetret Döneminde Osmanlı Devleti (Siyasi-İktisadi-İctimai Durum)*" isimli tezle tamamladı. Milli Eğitim Bakanlığı'nda bir süre öğretmen olarak çalıştıktan sonra 2000 yılında Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Okutmanı olarak Dicle Üniversitesi'ne intisab etti. 2007 yılında aynı görevle Balıkesir Üniversitesi'ne geçiş yaptı. Evli olup Üzeyir Alb ve Alperen isimli iki erkek çocuk babasıdır.